БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 1 СУББОТА № 129 (5533).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининин органы

Өртээ 2 көп.

Бөгүн—делегейниң уруглар камгалалының хүнү

Найыралдыг өңнүктер.
Фото Г. СИРОТИННИИ.

ЭШ-ХУУЗУНУҢ СУДУ

«Коммунизм тургузуп турар ниитилелге эрге-чурум үрээшкиннери болгаш кем-херек үүлгедир чорук турбас ужурлуг... Ажылчы чоннарның материалдыг хандырылгазының, культурлуг дециелиниң болгаш мергежилиниң өзүлдези болза кем-херек үүлгедир чорукту когун уэе узуткаарынга, кезедир көргүзериниң хемчеглериниң кедизинде барып хөй-ниитиниң салдарын чедирер болгаш кижизидер хемчеглер-биле солуурунга бүгү-ле байдалдарны тургузуп турар» — деп СЭКП-нин Программазында айыткан.

Чоннуң иштинден, оон чогаадыкчы чоруундан тывылган хөй-нииити организацияларды — эш-хуузунуң судтары ол сорулганы шиитпирлээринге чугула рольдуун партия улуу-биле үнелеп турар. Олар болза күш-ажылды, социалистиг өнчүнү коммунистиг ёзу-биле көөр, хөй-ниитичи зажы-чанчылдыг, коллективтиң болгаш эш-хуузунуң ёзузун хүндүткеп көөр кылдыр совет кижилерни кижизидер талазы-биле чугула хүлээлгени күүседир ужурлуг.

Эрге-чурум үрээр, багай үүлгедиглер кылыр чоруктарны болдурбас дээш баш бурунгаар хемчеглер алыры, бузуредириниң болгаш хөй-ниитиниң салдарын чедирериниң аргазы-биле кижилерни эде кижизидери, ниитилелге удур кандыг-даа үүлгедиглерге эптежип шыдавас байдалды тургузары эш-хуузунуң судтарының кол сорулгазы болур.

Сөөлгү чылдарда бистиң республикада эш-хуузунуң судтарының ажыл-чорудулгазы бүгү-ниитиге алдаржаан. Бүдүрүлгелерде, организацияларда, албан черлеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда эш-хуузунуң 250 судтары тургустунгулаан, оларның кежигүннеринде бүдүн чартык муңдан хөй кижи соңгуттунган. Улусчу дружиналарда ышкаш эш-хуузунуң судтарында бүгү-ниитиге хүндүлүг, алдарлыг кижилер — бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның мурнакчылары ажылдап турар.

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда эш-хуузунуң суду бодунуң хуралдарының болур черин, чыглыр үезин чурттакчыларга чарлап, херектерни көрүнге оларны калбаа-биле киириштирип турар. Сөөлгү үеде ол суд хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн кижилер дугайында 20 херектерни көрүп, буруулугларга шыңгыы кеземчени көргүзүп келгениниң түңнелинде район судунга ол колхозтан херектер барык кирбестээн.

Тожунуң «Май 1» колхозунда эш-хуузунуң судун колхозчу комсомолчу Ак Бюрбю чоокта чал даргалап эгелээш, колхозтуң баштаар черинин, ында партия организациязының база районнуң улус судунуң дузалыынга даянмышаан, кижизидилгелиг улуг ажылды чорудуп эгелээн. Хөй-ниитиниң черлеринге чараш эвес аажы-чанын илереткен чолаачы М. Бичиилик, чудурукчу М. Дондарай оларның херээн көргеш, суд оларга ниитиниң шыңгыы доңгулдазын чарлаан. Судтадыкчылар боттарының бурууларын бүгү колхозчуларның мурнунга ханызы-биле билинген. Олар ам хөй-ниитиниң корум-чурумунуң эки сагыкчылары болганнар.

Таңды, Барыын-Хемчик районнарда, Кызыл хоорайда эш-хуузунуң хөй-хөй судтары база-ла чоннуң хүндүткелин ажыглап, кижизидилгелиг улуг ажылдарны чорудуп келген. Ол судтар боттарының ажылын хөй-ниитиниң мурнунга кылырга, ооң дээштиг салдары улуг болуп турар. Чижээ, Кызылдың № 1 школазының техниктиг ажылдакчызы Петернева биче хулиган херээн эш-хуузунуң судундан улус судунче шилчидерин негеп, «бодумнуң кады ажылдап турар өөрүмнүң мурнунга судтадырының орнунга, улус судунуң көргүзер кеземчезин хүлээп көрейн» деп дилеп турган.

Эш-хуузунуң судтарының ажылын чер-черниң партия, совет болгаш профэвилел организацияларындан эки удуртуп, башкарып турар черлерде олар хөй-ниитичи улуг күш боол турар. Ынчалза-даа эрге-чурум үрекчилеринге хөй-ниитиниң кижизидилгелиг салдарын чедирер ол чаа хевирлиг организацияларга удуртулганың чамдык черлерде ам-даа четпес тургустунганы харааданчыг.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда эш-хуузунуң суду (даргазы эш Арапчор) күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлер-биле демиселди мурнунда чүгээр чорудуп, бо талазы-биле колхозтуң баштаар черинге боттуг дузаны чедирип турган. Ындыг болза-даа ында партия организациязы, Баян-Кол кодээ Советтиң күүскому ол судка удуртулгазын сөөлгү үеде кошкаткан. Ооң уламындан Ийи-Тал суурда арагалаар, аас-дыл, шош-содаа үндүрер чоруктар хөй удаа болгулап турда-ла эш-хуузунуң суду бо чылдың эгезинден бээр чаңгыс-даа херек көрбейн келген.

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң Хорум-Даг салбырында, «Тыва» совхозтуң Хөндергей, Теве-Хая суурларында эш-хуузунуң судтары хамаарышкан партия, совет органнарының удуртулгазының кошкаандан боттарының ажылын база-ла чорутпайн, чүгле ат кырында санаттынып турарлар.

«Янзы-бүрү хевирниң үүлгедиглерин болдурбас чорукту колдуунда чедип алыр ужурлуг эш-хуузунуң судтарынче улуг кичээнгей салыр үе келген» — деп, СЭКП-нин XXII съездинге эш Н. С. Хрущев чугаалаан. Бо дээрге бистиң партия болгаш совет организацияларга дорт айтышкын-дыр.

Республикада эш-хуузунуң судтарының ажыл-чорудулгазын бүгү хемчег-биле идепкейжидери, оларның хөй-ниитичи салдарын күштелдирери улуг-биле негеттинип турар.

Эш-хуузунуң судтарының ажылдакчыларының семинарларын, чөвүлел хуралдарын чыылдырып, мурнакчы судтарның ажылының дуржулгазын нептередип, оларның ажылынга чогаадыкчы тывынгыр чорукту хөгжүдери — партия, совет организацияларының, суд, милиция органнарының хүлээлгези болур.

Ыяшты республиканың чаа тудугларынче

Бии-Хем болгаш Каа-Хемниң уну-биле ыяш салдадырының изиг түлүк үези эгелээн. Бо чаc орайтаанындан, хемнер майның чүгле ийиги чартыында доштан хосталган. Ол хемнерниң баштарында Сыстыг-Хем болгаш Сизимниң ыяш белеткелиниң пунктуларынче дораан-на катерлер шуужуп эгелээн.

Ыяш белеткелчилери майның 30-ге чедир 7 муң кубометр ыяшты салдадып бадырарынга чедир белеткээр ужурлуг турганнар. Тодаргайлаарга, Сыстыг-Хемге 4500 кубометрни, Сизимге 2500 кубометрни. Майның ийиги чартыында Сыстыг-Хемниң ыяш белеткелиниң пунктузунуң коллективи (начальниги эш Артемьев) сал даарынга онза бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, планын 118,9 хуу күүсеткеннер. Сизимниң коллективи (начальниги эш Анфимов) шушпең ажылдап, майның төнчүзүнге чедир чүгле 1360 кубометр ыяшты даап, планын 54,4 хуу күүсеткен.

Хем ажылдакчылары база-ла оларның мурнунда салдынган сорулгаларны күүседип шыдавааннар. 7 муң кубометр ыяшты Кызылга чедирер турган, чүгле 4.456 кубометрни чедирип, планын 68 хуу күүсеткеннер. Ооң кол чылдагааннары, доштуң орай бадышкыны болгаш Кызылдың хем ажыглалының участогунда база ыяш белеткелиниң участоктарында органиᴢас чок үй-балай чоруктарлыг болган. Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының дирекциязы (директору эш Забоев) ыяш белеткелиниң пунктуларынче чоруур катерлериниң хандырылгазынче сагыш салбайн турарын демдеглээр херек. Чижээ, чоокта чаа Сизимге үш катер чедип келген, а оларның бирээзинде трос чок болган.

Кызылга ыяш дүжүрери бергедээшкинниг байдалда. Ол ажылды «Коммунтудугнуң» септелге-тудуг эргелели чүгээр организастыг чорудуп турар. «Тыва тудуг» трезиниң ыяш цегинде (начальниги эш Пташинский) байдал мырыңай өске. Ол цех ыяш хүлээп алырынга көңгүс белеткел чок болган. Ында чудук сөөртүр механизмнер болгаш лебедкалар ажылдавайн турар. Ол пунктуга хүнниң-не 400—450 кубометр ыяшты дүжүрер турда, амгы үеге чедир чүгле 243 кубометрни дүжүрген.

Ындыг байдал ыяш салдадышкының моондактап болур болгаш ооң-биле эптежип болбас. Ооң-биле чергелештир хүн бүрүде тудугларда ыяш чедишпейн турар. Ыяш дүжүрерин организастаарының талазы-биле шыңгыы хемчеглерни алыры «Тыва тудуг» трезиниң удуртукчуларындан негеттинип турар.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының ыяш цегинде (начальниги эш Фролов) белеткел база-ла багай. Май айда ийи муң кубометр ыяшты суглан үндүрер турган, амгы үеде чүгле 1493 кубометр ыяшты үндүрген.

Шак ындыг шушпең чоруктуң түңнелинде сал доктаадыр черлерде салдар чыгылы берген. Оларның саны ам чеди чедип турар.

Салдадышкын сезону изиг түлүк үеде туруп турар. Амгы үеде ыяш белеткелиниң пунктуларынга кол кичээнгейни салдаарынче угландырар ужурлуг. Ол ажыл Сыстыг-Хемде эки организастаттынган. А Сизимде ол ажылдарже кичээнгейни ам-даа кошкак угландырган. Сал даарын дүргедедириниң хемчеглерин алыры ол участоктуң удуртукчуларындан негеттинип турар.

Чаа тудуглар ыяшты манап турар деп чүвени билип алыры чугула.

Н. С. Хрущев биле Фидель Кастро Рус стратегтиг ракета шериглериниң баазазынга чораан

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Н. С. Хрущев болгаш социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазаанын Премьер-Министри Фидель Кастро Рус олар стратегтиг ракета шериглериниң баазазынга чораан.

Эштер Н. С. Хрущев болгаш Фидель Кастро Рус олар шеригниң амгы ракета техниказының хевирлери-биле таныжкан. Стратегтиг ракета шериглериниң дивизия командири дайынчы байдалга болгаш ракета туружун ээлээринге беленин илеткээн.

Эштер Н. С. Хрущев болгаш Фидель Кастро Рус бир шериг округунуң кургаг чер шериниң дайынчы өөредилгезин база хайгаарап көрген.

Эштер Н. С. Хрущев болгаш Фидель Кастро Рус оларны ССРЭ-ниң Камгалал Министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский, ССРЭ-ниң Камгалал Министриниң оралакчызы, ракета шериглериниң кол командылакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы Н. И. Крылов олар үдеп чорааннар.

Бистиң амыдыралывыстың ыдыктыг хоойлузу

Июнь 1-де бүгү делегей уруглар дээш он дөрт удаа бадылап турар. Ол дээрге тайбың дээш, аас-кежик дээш, не-чаш дээш бадылаашкындыр. Июнь 1-зи делегейниң уруглар камгалалының хүнү. Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязының кыйгырыын ёзугаар ол хүнү 1950 чылда бир-ле дугаарында демдеглеп эрттирген.

Бистиң чуртувуста ол хүн чүнүң-биле кайгамчык болуп турарын чугаалап бээрин ВЦСПС-тиң секретары Т. Н. Николаевадан СЭТА-ның корреспондентизи Е. Стишова диләэн.

Иени болгаш чаштарны камгалаар дугайында декретти 1917 чылдың декабрьда үндүрген деп, Т. Н. Николаева чугаалаан. Ол үеден эгелээш Советтерниң чурту иелерни болгаш уругларны идегелдиг камгалап харагалзаан турар. Ол камгалал, харагалзал бистиң амыдыралывыстың хоойлузу болу берген. Ол хоойлунуң чайынначак хереліниң адаанга уругларның хөй-хөй салгалы өзүп, доруккан. Уруглар дугайында чурттуң болгаш улустуң сагыш салышкыны база-ла агаар болгаш хүн ышкаш, бистиң чурттап турарывыс чер ышкаш чугула болуп турар.

Совет кижилер коммунизмни тургузуп турар.

Коллективтерниң күш-ажыл рапорттарында, кварталдарның болгаш чылдарның түңнелдеринде өөрүшкү, омак-хөглүг чорук дыңналып, улуг эчис сорулгаже бисти чоокшуладып бар чыдар. Ынчангаш ол бүгүнү, бистиң ыдыктыг хоойлувусту ёзугаар боттарының улуг-даа база биче-даа тиилелгелерин совет кижилер уруглар-биле холбаштырып турар. Төөгүнүң дүрүмүн ёзугаар алырга, бо тиилелгелер оларга—бистиң уругларывыска, бистиң идегеливиске, бистиң келир үевиске база хамаарыжып турар.

Бо дугайында чурагайларны айтыр ужурлуг, чүге дээрге, чурагайлар болгаш фактылар — чугаалажып турары ышкаш, бистиң чедишкиннеривистиң эң-не «дүжүп бербес» бадыткалы-дыр. Кол чүүлдү—уругларның кадыының дугайын ап көрээли.

Статистиканың сөөлгү сан-медээлериниң чугаалап турары болза, чурттуң турум эмнелгелеринге хары угда 300 муң чыгам уругларны эмнеп болур. Бо дээрге, делегейде кадык камгалалының тергиин эки организастаан кара чаңгыс системазы-дыр, ооң ачызында бис бичии уругларны полиомиелит, оспа, туберкулёз болгаш өске-даа коргунчуг аарыглардан камгалап алган бис.

Бо чылын барык 4 миллион 300 муң школачылар боттарының каникулун пионерлер лагерьлеринге эрттирериниң 150 миллион рубльди чүгле профэвилелдери чарыгдаар.

Бисте уруглар садтарының болгаш яслилериниң дугайында айтырыг ам-даа хүн бүрүнүң айтырыг болбушаан. Ындыг болза-даа чаа төрүттүнген хамааты бүрүзүн уруглар албан черлеринге хүлээп алган турар шаг-үе удавас келир. Садтарга болгаш яслилерге 685 муң уругларны немей хүлээп алырын бо чылдың планы баш бурунгаар көрүп турар. 1963 чылда садтарга болгаш яслилерге 6 миллион 245 муң уругларны —чеди чылдың төнчүзүнде, 1965 чылда планнаанындан 2 миллион хөй уругларны кижизидер. Мында болза чүгле күрүне тудуунуң дугайында чугаа болуп турар. Колхозтарның болгаш бүдүрүлгелерниң инициативазы болгаш хөреңгилери-биле дыка хөй уруглар албан черлерин тудуп турар болгай.

«Өөренир, өөренир болгаш база катап өөренир» деп ленинчи чагыг бистиң амыдыралывыстың нормазы болу берген. Ооң-биле бистиң уругларывыс өзүп турар, ынчангаш оларга школаның баштайгы медээзи чүгле өөрүшкү-биле кезээде холбашкан. Күрүне оларга эң дээре чүүлдерни кезээде берип турар.

Барык 60 миллион совет кижилер өөренип турар. Оларның 39 миллиону школачылар. Уруглар дугайын чугаалап турганш, улус өөредилгезиниң реформазын сагындырбайн барып болбас, ол реформаның шынныым амыдырал бадыткаан болгай. «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар болгаш ССРЭ-ге улус өөредилгезин улам ыңай хөгжүдер дугайында хоойлуну» 1958 чылда хүлээп алган чорук школа амыдыралынга күш-ажылды шуут боттандырган. Школачыларның күш-ажыл кижизидилгези материал талазы-биле эвес, а бирги ээлчегде аажы-чаң болгаш мораль талазы-биле ужурдузалыг болур.

Капиталистиг «дываажаң оранында» чепсегленишкинниң эңдере бүдүрер чорук болгаш атомнуг калчаараашкын кижи төрелгетенниң мынчага чедир билбейн келгени аарыгларны уругларның ортузунга нептереткен. Уруглар дайындан коргуп сүртээш, аарып турар. Бистиң чуртувуста дайынны пропагандалаарын хоойлу ёзугаар хораан.

Бо өөредилге чылының эгезинде чуртка пионерлерниң 3.229 ордулары болгаш бажыңнары ажылдап турган. Оларның эң улуу Москвада, аңаа хары угда 5 муң уруглар кирип болур. Аныяк техниктерниң болгаш аныяк натуралистерниң станциялары? А уруглар театрлары? Уругларның 174 парктарын, профэвилелдериниң 823 уруглар спорт школаларын, 1965 хөгжүм, чурулга болгаш ыр школаларын, уругларның 49 журналдарын болгаш пионерлерниң 24 солуннарын маңаа немеп болур.

Уруглар боттарының бүдүжүнүң талазы-биле — коллективчилер. Кижи кижиге—өңнүк, эш болгаш акы-дуңма деп коммунистиг моральдың хоойлузун ёзугаар уругларны кижизиткенде оларның ала-чаагаар коллективизми аажы-чаңның бот шынары болуп бар чыдар. Ол мораль бистиң чуртувуста болгаш социализмниң акы-дуңма чурттарында шаа ынчаар боттанып турар. Эрткен чылдың ноябрьда Брюссельге херээженнерниң Бүгү-делегей шуулганынга ГФР-ден келген төлээниң мунгарап чугаалап турганы болза: ында аныяктарны «бот-боттарынга удур өжээннежир, бот-боттарын чылча базар» ёзуга кижизидип турар.

Капиталистиг делегейде уругларның ортузунда мораль талазы-биле кризистиң дугайын шаган бээр хөй удаа чугаалажып келген болза-даа херек экиживейн турар. Ооң чылдагааны — монополистиг капиталдың социал бужуу чыынарында. Ооң ужурунда Каттышкан Чаңгыс Аай Организациязының 1959 чылда байырлалдыы-биле хүлээп алганы «Бичии уругларның эргелериниң декларациязы» капиталистиг чурттарның уругларынга арыг биологтуг эргелерни безин магадылап бербейн турар. Ында эш коргунчуг чүүл болуп, мурнуку хевээр арттышаан. КНО-нуң сан-медээлери-биле алырга, чыл бүрүде 40 миллион кижи аштап өлүп турар.

Социализм лагеринде чок хөй-хөй айтырыглар капиталдың чурттарында туруп турар. Чижээлээрге, уругларның күш-ажылы дээн ышкаш айтырыг. Латин Америкада 12 миллион ажыг бичии уруглар болгаш 16 харлыг кудулу назылыг элээди уруглар хөлезиленип ажылдап турар. Мурнуу Родезияда уругларның шыдажыр аргажок аар күш-ажылы 14 хар четпээн уругларның 40 хуузун өлүмче чыгап турар. Германияның Федеративтиг Республиказында 12 хар четкен школачылар кодээ ажыл-агыйга ажылдаарын кызыгаарлаавайн турар хоойлу бар.

Өөредилге айтырыы база-ла биче эвес чиңиг айтырыг болуп турар. 1963 чылдың январьда конгресске чоруткан бодунуң бижиинге АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди чуртта бүдүүлүк болгаш бижик билбес чорукту америк чырыдышкын системазының сэзыраңгайжыкшаазының уржуу болур деп демдеглээн.

А капиталистиг чурттарның чазактары национал бюджетти шериг сорулгаларынга үнер чарыгдалдарны эвээжедериниң талазынче угландырган болза, үстүнде айыткан айтырыгларның хөйү шиитпирлеттине бергенр турар ийик.

Уругларны камгалаары тайбыңны камгалаары-биле, дайынга болгаш милитаризацияга удурланышкыны-биле шуут холбаалыг. Ынчангаш июнь 1-зи кезээде тайбыңның хүнү, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дээш, чаагай сеткилдиң тиилелгези дээш демиселдиң хүнү болуп турарының ужуру-даа бо.

Уругларны камгалаарының хүнүнүң кол чүүлдериниң бирээзи болза, ол хүнү Москвага херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң бүдүүзүнде эрттирип турары болур деп Т. Н. Николаева сагындырган. Уругларның болгаш аныяктарның кадыкшылының, өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң дугайында айтырыгны конгресстиң хуу чурумунуң кол айтырыы кылдыр киирген. Бо айтырыгны белеткээр талазы-биле июнь 1-де бүгү дешпилгелиг кижи төрелгетен киржир деп чугаалап олурар.

(СЭТА).

Тарылганы организастыг доозарынче бүгү күштү салыылыңар!

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Бо чылдың чазы часкы хову ажылдарының эгелээрин барык чартык ай хире озалдаткан. Хову ажылдарының бүгү хевирлерин шаптараазының частың соок доңады болгаш довуракдоозунунуң доңдуруптар хат шуурганы-даа озалдаткан. Ынчалза-даа Тываның дыка хөй тараажылары майның сөөлгү беш хонуктарында тараа болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культураларның тарылгазын дооскан дугайын база-ла эрткен чылдың бо үезинде ышкаш айыткааннар. Ховуга ажылдарны эки организастааны, механизаторларның кызымаккай, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааны, оларның амыдырал-чуртталга талазы-биле эргежок чугула негеделерин хандырар дугайында эки сагыш салганы чедишкинниг болурунга дөгүмчелиг болган.

ДЕВИСКЭЭР ААЙЫ-БИЛЕ ҮШ ЭРГЕЛЕЛДИҢ БҮГҮ-ЛЕ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ 284329 ГЕКТАРНЫ ЧАЖЫП ТАРААН АЗЫ ПЛАННЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИН 98,3 ХУУ ЧЕДИРЕ БЕРГЕН.

Ынчалза-даа сөөлгү беш хонуктар дургузунда часкы тарылга ажылдарының темпизиниң оожумнааны база катап демдеглээр апаар. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Таңды районнарның ажыл-ишчилери ол ажылдарны амга чедир доозуп чадап турар. Таңды районда ам-даа тарыза чогуур 50 гектар тараа арткан.

Бир эвес улуг-хемчилерниң дугайын чугаалаар болза, олар социалистиг чарыштың мурнакчыларынга деннежирин оралдашса чогуур. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хову ажылдакчылары, механизаторлары кукуруза база картофель олуртуп тарыырының сөөлгү ажылдарын бөгүн — июнь 1-де доозар дей бергеннер. Механизастаттынган звеноларның коллективтери онза бедик организастыг чорукту болгаш бедик темпилиг ажылдаарын көргүзүп турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери тараа культураларының тарылгазын кыска хуусаада дооскаш, одуругларының аразын сайзырадыр культураларның, хамыктың мурнунда кукурузаның тарылгазын доозар ужурлуг. Ынчалзажок оон тарылгазын республиканың чаңгыс-даа районну дооспаан. Ону 42 муң 200 гектарга тарыыр планныг турда, 31 муң 722 гектар тарыттынган.

Ам картофель бүдүрерин көвүдедири дээш демиселдиң шиитпирлиг үе-чадазы чоруп турар. Колхозтар болгаш совхозтар ол культураның тарып олуртулгазын чорудуп турар. Ол ажылды канчаар чорутканындан картофельдиң келир күскү дүжүдү, ону белеткээриниң планының чедишкинниг күүселдези улуу-биле хамааржырын бодаар херек.

Республиканың чамдык ажыл-агыйлары, чижээ, «Кызыл тараачын», «Революцияның чалбыыжы» колхозтар болгаш өске-даа ажыл-агыйлар партияның Төп Комитединиң болгаш чазактың Кыйгырыынга ажыл-херек-биле харыылап турар. Ол ажыл-агыйлар картофельди эки ажылдап кылган черлерге тарып, оларны өстүрүп ажаары-биле дуржулгалыг механизаторларны быжыглаан.

Ындыг-даа болза колхозтарда болгаш совхозтарда картофель тарылгазы ниитизи-биле дыка багай чоруп турар. Май 31-ге чедир ол культураны тарыырының планы чүгле 63,9 хуу күүсеттинген. Ол чорук картофель олуртулгазын өй-шаанда доозар, оон дүжүдүнүң салым-чолу дээш улуг дүвүрээзинни болдуруп турар. Ынчаарга Тываның колхозтары болгаш совхозтары ол культураны ам-даа 953 гектарга тарып олуртур болгай. Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-ишчилери картофельди тарып олуртуру дээш ам-даа улуг кужениишкинни үндүрер апаар.

Ооң-биле кады ажылдың шынарының дугайын база утпас херек. Хөрзүн болза эки ажылдап кылдынган, чемишчидилге тектүнген турар ужурлуг. Каа-Хем, Таңды болгаш өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйларында болуп турары ышкаш картофель тарыырының нормазын бичин-даа кудуладып болбас. Ындыг чорукту шыңгыы буруу шавар, а буруулуг кижилерге шыңгыы харыысалга хүлээдир херек.

Чигир свёклазының тарылгазы хожудап турарын бистиң моон мурнунда хүн демдеглелдеривиске каш удаа айтып келген болгай. Ындыг болза-даа ол ажыл майның сөөлгү беш хонуктарында дендии багай чоруттунган. Майның 31-ге чедир чигир свёклазын тарыыр талазы-биле онаалда 99 хуу күүсеттингенин ол культураны чедир үнелевейн турар чорук деп санаар херек. Чижээ, Таңды районда кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, «Элегес» совхоз ону тарыырының планын үскен. Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнарның чамдык ажыл-агыйлары ол ажылды амга чедир дооспаан.

Келээнин ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында ногаалар бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле чаа, элээн бедик хүлээлгелерни алган. Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга 570 гектар ногаалар тарыттынган турар ужурлуг. Ындыг болза-даа чылыг, хүннээрек хүннер турбуже, май 31-ге чедир чүгле 145 гектар ногаалар тарыттынганын демдеглээр апаардыр. Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларының ногаа тарыыр черлеринде ол ажылды онза саададып турар. Ынчаарга Тожу, Тес-Хем, Өвүр районнарның ажыл-ишчилери чаңгыс-даа гектар ногаа тарывааннар. Ол районнарның удуртукчулары ногаа тарыырын херек чок чүве кылдыр көрүп, а күзүн ногааларны кожазында ажыл-агыйлардан садып алырынга идегеп турар чадап чок боор.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары тарылгаларны ажаар база оларны суггарар талазы-биле ажылды ам-даа оожум калбартып турар. Майның 31-ге чедир чаягаар бүткен болгаш тарымал сигеннер, тараа болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культураларның шөлдеринден чүгле 8000 гектар суггарттынган.

Ховуларның ажыл-ишчилери! Тараа культураларының, кукурузаның, картофельдиң болгаш ногааларның тарылгазын чоокку хүннерде доозарының бүгү аргалары бисте бар.

Тарылганы организастыг доозарынче бүгү күштү салыылыңар!

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. Долчанмаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин болгаш Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тывысканының грамота бижиктерин шаңнатканнарга тывыскан.

Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы атты тывысканының грамота бижиин Кызылда школа директору В. И. Пуговкинге, Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы атты тывысканының грамота бижиин чурукчу В. Ф. Деминге, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин шериг албанныг Г. Д. Алексеевке тывыскан.

Шаңнаткан эштер Хүндүлел болгаш грамота бижиктерни хүлээп ап турап улуг сагыш салышкын дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Болгаш эш Б. Ш. Долчанмаа шаңнатканнарга байыр чедирбишаан, оларның ажыл-чорудулгазынга моон соңгаар улам улуг чедишкинниг болурун кузээн.

СЭКП ТК-ныҢ Пленумунга уткуштур

БАДЫТКАТТЫНГАН ЭКИ ЧҮҮЛДЕРНИ БЫЖЫГЛААР

Партияның идеологтуг ажылын чугаалажыр деп турар ТК-ның ам болуур Пленуму партия чырыдыышкынында өредилге чылының түннелдерин үндүрери-биле капсырлажып турар. Кызылдың партия организациялары өредилге чылының түннелдерин үндүрүп, шынгы партийжи ёзу-биле чугаалажып көрүп турар.

Дооступ турар өредилге чылы чедип чыдып планныг сорулгаларын чедиишкиниг күүседиринче хоорайның ажылчы чоннарын мобилизастап, оларның билиин бедидерингe улуг идиглиг болган. Политболгумнерниң ажылын улам идепкейжиттирип болган өредилгенин шынарын бедиткен чорук. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын болгаш Н. С. Хрущевтуң чугааларын болгумнерге ханызы-биле өренгени дыңнакчыларның идепкейлиг чоруун бедидип, политиктиг өредилгени улам калбарткан. Бир эвес өредилге чылының эгезинде болгумнер дыңнакчыларының саны 2017 кижи турган болза, чыл төнчүзүнде 3522 кижи четкен.

Ажылчыларның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылчы идепкейлиниң болгаш коммунистиг кижилдилгелиниң өзүлдезинге политиктиг чырыдыышкынның чаагай салдарлыын хоорай бүдүрүлгелериниң планныг онаалдаларын эки күүседип келгени тодаргай көргүзүп турар. Үлетпүр бүдүрүлгелерниң ажылдакчылары 1962 чылда планнаң ажыр 643 мун рубльдин продукциялыг берген, а бо чылын ол сан 500 мун чедип турар. Транспортчулар планын дыка ажыр күүседип, чаа тудугларга капитал салыышкын калбарган. 4 мун ажыг ажылчынар коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турарлар.

Бо өредилге чылында политиктиг өредилгени бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчулары баштап, теоретиктиг өредилгени боттуг сорулгалар-биле эки холбаштырган черлерде бүдүрүлге демдеки ажылдап, планнарын ажыр күүседип турар апарганы солун боор турар. Хоорайның электри станциязының коллективинде бүгү ажылдакчыларның 92 хуузу өредилгеже хаара туттунган. СЭКП төөгүзү өренир болгумну директор эш А. Ф. Асеев, экономиканың 6 эге болгумнерин цехтер начальниктери—инженерлер, техниктер удуртуп турар. Ол болгумнерге теоретиктиг айтырыгларны өренири-биле чергелештир социалистиг экономиканы, мурнакчы дүржулганы ханы өренип, бүдүрүлгеге непередип келген.

Мурнакчы дүржулганы болгаш болгумнер дыңнакчыларының кииргени чаартыкчы, чогаадыкчы саналдарга ол бүдүрүлгеге непередип ажылгаланыңдан 15 мун рубль кымнаганы чедип алган. Мында, хөй күш үнер ажылдарны чайладып, котёлдарны иштээрин механизастаарын барык бир чыл мурнап дооскан. Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчулуу, машиналарның үрелиишкин чок ажылдааны, бүдүрүдгенин үлегерлиг арыг-шевери болгаш культуразы дээш ол бүдүрүлге 3 кварталдарда Красноярск совнархозтуң бүдүрүлгелериниң чарыжының үшкү черин эалеп, СЭКП обкомуның база хоорукомуның шилчиир кызыл туктарын салбайн келген.

Бүдүрүлге планын күүседир талазы-биле Улуг-Хем ыяш ажыл-агый үлетпүрү үр үеде хожудап турган. Ол даарге политмассалыг ажылдың кошкаанын, партия чырыдыышкынын ёзу барымдаалап чорудуп турганының түннели болуп турган. Эрткен күзүн ол бүдүрүлгеде партия организациязы бүдүрүлгеде хожудаашкынны чайладыр хемчеглерни боттандырып, бирги эдлчегде политөредилгени экижидерин чедип алган. Тодаргай экономика өренир болгумну удуртуруп директор эш Л. Ф. Забоевке дааскан. Цехтерге экономиканың эге болгумнерин тургускаш, оларның удуртукчуларынга цехтер начальниктерин бадыласан. Болгумнерте тодаргай экономика айтырыгларын, ТК-ның ноябрь Пленумунун материалдарын ханы өренген. Дыңнакчыларның өредилгеге идепкейи бедээн. Бо бүгүнүң түннелиин ыяш үлетпүр черин хожудаашкындан чайладып, план күүселдезин үргүлчү чедип алырын аңаа хандырган.

Типографияга экономиктиг эге болгумнерниң ажылын эки организастаан, ол болгумнерге 89 кижи өренип турган. Дыңнакчылардан 8 кижи боттарының мергежилдерин бир-бир разрядтарга бедиткеннер. Экономиктиг өредилгени массалыы-биле организастаан чорук «Сельэлектро» тудуг эргелелиниң коллективинге хожудаашкынны узуткап, күш-ажыл чурумун бедидерининг аргазын берген. Коллективтин 30 ажылчыннары тускай мергежилин бедиткен.

Ыяш ажыл-агый эргелелинде тодаргай экономика өренир болгумнуң дыңнакчылары чүүлүн сургалыг ыяш белеткекчизи Денисовтуң дешилгелиг аргазын ханызы-биле өренип эрткен болгаш ол чаа дүржулганы Тывага ажыглап, шингээдиринiң талазы-биле боттуг хемчегларни ажылдап кылгаш, боттандырып турар. Сибирь дыңның чогаадыкчы үрезинин кактап алырының дүржулгазын өренип алгаш, ажыглап турар.

Партия чырыдыышкынында мынаыг эки чижектерни хоорайдан хөйнүү көргүзүп болур. Ынчалзажок, политиктиг өредилгени ёзу барымдаалап, амыдыралдан, ажыл-агый сорулгаларындан хоорук чорудуп, пропагандист ажылга удуртукчу, инженер-техниктиг ажылдакчыларны киириштирбейн турар чоруктар хоорайда эвээш эвес. Өредилгени ынчаар ёзу барымдаалап организастап турган чергелерге өредилге чылы чогуур түннелдерни бербээн.

Ийиги автотранспорт конторазынга СЭКП төөгүзү өренир чүгле чангыс болгум, артында-ла үзүктелиишкинниг ажылдап турган, аңаа коллектив кежигүннериниң чүгле 3 хуузу хаара туттунган. Пропагандист эш Николаев кичээлдерге белеткел чоп кээп, чүгле өредилге номун номчуп эрттирип турган. Моон үжурунда коллектив мурнунда мурнакчы будүрүлге турганындан ам хоорайда хожудап турарларның биразы апарганы таварылга эвес. «Кодээ тудуг» эргелелинде партия организациязы политөредилгениң коллективинге хожудаашкынны үзүктеп

Чугула, буянныг сорулга

Июнь 1—уруглар камгалалының Бүгү-делегей хүнү. Аныяк салгакчыларның кадыкшылын, оларның кижизидилгезин болгаш өөредилгезин камгалаары дээш, уругларга тайбың болгаш аас-кежии дээш демиселге хөй-ниитиниң күжүн мөөннээриниң хүнү—июнь 1-ни бис чыл бүрү-ле демдеглеп турар бис. Аныяк салгалдың кижизидилгезиниң айтырыы—күрүнениң чугула херээ боор турар. Бистиң Совет Эвилелинде болгаш социалистиг лагерьниң чурттарында, июнь 1-ни — өөрүшкүлүг улуг байырлал. Уруг бүрүзүнге аас-кежиктиг чаш назынның хандырылгазы — коммунистиг ниитилелдиң эң-не чугула болгаш буянныг сорулгаларының бирээзи болур деп, СЭКП-ниң Программазында айыткан.

Совет уругларның кадыкшылының, өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң камгалалынга күрүне чыл бүрү хөй акша-хөреңгини чарыгдап турар. Уругларның бүгү талалыг хөгжүлдезин сайзырадыры дээш бүгү байдалдар бисте тургустунган. Коммунизм үезинге чурттаар кижилер—бистиң амгы салгалывыс бедик эртем-билиглиг кижилер болзун дээш, бистиң чуртувуста уругларның өөредилгезинче улуг сагышты салып турар. Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында Хоойлу бисте чедимишкиннии-биле боттанып турары аңаа тодаргай херечи.

Бистиң чурттуң уруглар садтарында болгаш яслилеринде барык-ла 6 миллион хире бичии чаштарны, школа-интернаттарда, школаларда болгаш уруглар хүнзээр школаларда 2 миллион ажыг өөреникчилерни кижизидип турар. Школа назыны четпээн уруглар албан черлеринде турар бичиилерниң саны бо чылын 6.2 миллион кижи, азы сөөлгү беш чылдарда барык-ла ийи катап өскен.

Уруглар дугайында партия болгаш чазактың ада сагыш салыышкынының дугайын бистиң аныяк Тыва республикавыстың чижээнден-не көрүп болур. Хөй уругларлыг болгаш бот-иелерге уруглар кижизидилгезин дээш эрткен чылын безин 1 миллион ажыг рубльди берген. 600 херээженнер «Иениң алдары» орден болгаш «Иениң медалы» медальдар-биле шаңнаткан, он херээженнерге «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Божаан соонда иелерге бээр белекке, эм-биле халас хандырганынга, божуур бажыңнарга чытканынга, сүт кухняларындан сүт болгаш сүт продуктуларын бергенинге эрткен чылын бистиң республикага 173 муң рубльди чарыгдаан. Бо чылын бо бүгү чарыгдалдарга күрүне 219 муң рубльди тускайлап берген. Бо дээрге иелерге база бир улуг дузаламчы-дыр.

Районнар төптеринде, ажылчын суурларда херээженнер болгаш уруглар консультациялары ажыттынган. Кодээ черлерге фельдшер-акушер пункттарын төпчүдүп турар.

Школа назы четпээн уруглар албан черлери бисте чыл бүрү өзүп турар. Ам үеде уруглар садтарында болгаш яслилеринде 7 муң ажыг бичиилер бар. Оларның иштинден малчыннарның беш чүс ажыг уруглары күрүнениң долу хандырылгазында кииртинген. Ол ышкаш эге, сес чыл болгаш ортумак школаларның интернаттарында хөй-хөй уруглары күрүнениң долу хандырылгазы-биле өөредип турар.

Тываның уругларының дыштаныылгазы дээш база-ла хөй чүүлдү кылып турары өөрүнчүг. Эң эки өөредилгелиг, чурумнуг, хөй-ниитичи 56 пионерлер эрткен чылын Бүгү-эвилелдиң «Артек» пионер лагеринче дыштанып чораннар. Хүннээректээн Крымның мурнуу эрииңге бо чылын бистен беш ажыг пионерлер болгаш школачылар барып дыштаныр ужурлуг турган, олардан ам 16 кижи ында дыштанып турар. 2300 хире уруглар бо чылын республиканың пионер лагерьлеринге дыштаныырлар.

Магалыг, хөглүг чай-даа келген. Удавас хөй-хөй пионерлер төрээн черже аян-чоруктарже үнүп, чайгы спортчу маргылдааларга, аныяк натуралистерниң солун ажылдарынга киржирлер. Чамдыктары — кодээ ажыл-ишчилерниң ажыл-херектерин өөренипшаан, аңаа дузалажып-даа ажылдаарлар. Бо-ла бүгүнү организастаарынга уруглар улуг улустуң дузазын херглээрин билир болгай бис. Ынчангаш оларга дузалаары—бистиң чугула хереевис.

Бистер, совет кижилер, уруглар камгалалының Бүгү-делегей хүнүн демдеглеп тура, бүгү-ле чурттарның уругларынга чүректиң ханызындан изиг байырывысты чедирип турар бис. Колониалдыг дарлалды ам-даа ап октаваан чурттарда миллион-миллион бичии чаштар эрге-медел чок, аштан болгаш аарыгдан өлүм-чидимге таваржып, бактыг барын көрүп эртип турарлар. Олар—бистиң бичии өңнүктеривис ол аар-берге дарлалдан кезээ-мөңгеде адырылзын дээш, аас-кежиктиг чаагай чуртталганы чедип алзын дээш оларны камгалап, оларның бодал-сагыжынга бодувустуң үнүвүстү кадып турар бис.

Бүгү делегейниң депшилгелиг кижилери-биле кады херээженнер бодунуң күжүн мөөннеп, уругларның тайбыңы, аас-кежии дээш демиселжип турар. Демократтыг херээженнерниң Бүгү-делегей Федерациязының инициативазы-биле бо чылдың июнь айда Москвага херээженнерниң Бүгү-делегей чыыжын эрттирер. Делегейниң херээженнер шимчээшкининиң эң чугула айтырыгларын, уругларның чаагай келир үезин дээш, делегейге быжыг тайбың дээш демиселдиң сорулгаларын аңаа чугаалажыр. ДХБФ херээженнерниң ол Бүгү-делегей чыыжынга бүгү-ле талазы-биле дуза чедирерин болгаш оон ажылынга идепкейлиг киржирин бүгү чурттарның херээженнерин кыйгырган. Бистиң Төрээн чуртувустуң херээженнери — бичии чаштарның иелери—аңаа киржирин, делегейге быжыг тайбың дээш бодунуң үнүн каттырарын улуг болгаш хүндүлүг сорулгазы деп санап турар.

О. ШИРИПЕЙ,
СЭКП обкомунуң сектор эргелекчизи.

МЭЭҢ КҮЗЕЛИМ

Хөй уругларлыг ядыы араттарның амыдыралы революция мурнунда кончуг-ла түреңги, чаржынчыг чораан. Амгы үеде амыдыралдың магалыг чаагайын, аас-кежиктиг апарганын чүге демейлээр боор! Хүн бүрү-ле чаартынып орар-дыр.

Ам көрүнер даан, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижиниң чаагай чоруу дээш хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында, иелер кайда-даа хүндүткелдиг-дир. Бистер, совет кижилер, ажы-төлүвүсче чоргаарланып турар бис, чүге дээрге, олар — бистиң чурттуң келир үези, ёзулуг ээлери. Ол дугайын ханызы-биле медереп билир херек.

Бистиң уругларывыс шупту он кижи. Оларның улуглары төрээн колхозунуң ажыл-херээ дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Улуг оглум Доңпер-оол—инек кадарчызы. Ол бо кыжын Хендергениң Могайга ажылдап кыштаан, инектериниң күжү шыырак. Оон биче уруум Байлаң — колхозтуң теп сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы. Ажылынга эки диртип турарын дыңнааш, дыңа өөрүп олурар бис. Колхоз төвүнде школада үш уруувус, Хендергениң Ак-Тая эге школазында ийи оглувус өөренип турар. Оларның өөредилгези эки. Бо чаагай херекке башкыларның салыышкыны улуг, оларга өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

Хөй уругларлыг иелерге күрүне пособиезин тыпсып турарындан аңгыда, орденнер болгаш медальдар-биле шаңнап, «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты тыпсып турар-дыр. Совет чазак мени «Иениң медалы»-биле ийи катап, «Иениң алдары» орден-биле база шаңнаан. Он уругну төрээш, кижизиткени дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле менээ «Маадыр-ие» атты тывыскан. Бо улуг шаңнал дээш, партияга болгаш чазаамга улуу-биле өөрүп четтирдим.

Делегейниң депшилгелиг бүгү кижилери дайынның кажан-даа болбазын күзеп турар. Кандыг-даа чуртта чаш ажы-төл халаптыг дайынның уржуунга ужурашпазыннар. Делегейниң уруглар камгалалының Хүнүнде ие мээң сөзүм бо.

Уругларымның ачазы-биле кады, Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң 500 ажыг баш хоюн Хендергеде кадарып, ажаап турар бис. Бис 100 баш хойга онаажтыр 98 хураганны, бир хойдан 2.2 кг дүктү кыргып алыр хүлээлгелиг бис. Ол хүлээлгевис ыяавыла күүсеттинер.

Д. КЕРТИКПЕН,
Маадыр-ие.

Бистиң уругларывыска

Бистиң чуртувуста бүгү-ле эң эки чүүлдү чаштарга хандырып берип турар. Бо дугайын Таңды районнуң чижектеринден көрүп болур. Районда хөй уругларлыг болгаш бот-иелер 1013 кижи бар. Хөй уругларлыг иелерге 1962 чылда хары угда 14620 рубль күрүне дузаламчызын берген, а бот-иелерге ай санында-ла 30811 рубль дузаламчыны көргүзүп турар. Ол ышкаш, 59 иелер чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткылаан. Хөй уругларны төрээш, кижизиткен, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг иелерни чоргаарал-биле адап болур: «Межегей» совхозта К. Б. Сюрюнчаа, «Тиилелге» совхозта О. Д. Матпа, «Революцияның чалбыыжы» колхозта Л. Т. Хажыгпаа, М. Ш. Монгалбии дээш өскелер-даа.

Школа назыны четпээннерниң албан черлерин калбартыр дугайында ажылчы чоннуң негелделерин чоокку чылдарда хандырар телээде, бүгү-ле аргаларны хереглеп турган, уруглар албан черлериниң тудуун калбартыр сорулга бисте салдынган. Районнуң колхозтарында, совхозтарында 12 кезек черде яслилер, садтар бар. Ында 350 хире чаштарны доруктуруп турар.

Чүгле колхозтар, совхозтар төптеринде эвес, харын ыраккы фермаларга, оларларга уруглар яслилерин ажыдып турар бис. Ынчангаш хөй-хөй иелер бүдүрүлгеге ажылдаар аргалыг боор турар. «Совет Россия» колхозтуң даргазы эш Дубатовтуң инициативазы-биле, колхозтуң бус-биле кылдыр, улуг-делгем конторазын уруглар яслизи кылдыр берген. Ооң ачызы-биле ам 75 иелер колхоз бүдүрүлгезинге ажылдай берген. 100 оруннуг ясли-садты тудуузун станцияның чоокта база ажыткан.

Ынчалза-даа чамдык совхозтарда уруглар яслилери тар, бичии болгаш ада-иелерниң күзелин хандырып шыдавайн турар. Чижээ: «Тиилелге» совхозта чүгле 25 оруннуг уруглар яслизи бар. «Межегей» совхозта уруглар садының тудуун тудуп эгелээнден бээр ийи чыл чедип турар, ында иелерге шыланчыг манаашкынны болдуруп турары кончуг хомуданчыг.

Уруглар албан черлеринде ажылдап турар, ада-иелерниң хүндүткелин чаалап алган, ажыл-ишке кызымак кижизидикчилерни маңаа адап болур. Оларга Балгазын суурда А. Б. Воронина, Бай-Хаакта А. И. Скобеева, «Тиилелге» совхозта А. А. Дензинмаа, «Межегей» совхозта М. И. Мусуенко болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Бүгү-делегейниң уруглар камгалалының хүнүнде бистиң районнуң иелер херээженнери делегейниң бүгү иелери-биле бир дөмей, уругларга Тайбың, аас-кежик, чырыткылыг келир үе дээш бөттарының үнүн кадып, төөгүлүг чеди чылдың бешки чылының планнарын даалгаларын күүседир херекке улуун киирип турарлар.

Е. КЫДАЙ,
Таңды парткомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

Санаторий школа-интернат

Партия болгаш чазак бичии чаштарның кадыкшылын камгалавышаан, оларның өөренир аргазын бүрүн хандырар дээш улуг сагышты салып турар. Бисте эмнелгелер, санаторийлер болгаш уругларның кадыкшылының эртем-шинчилел институттары тургустунгулаан. Ол ышкаш, санаторий школа-интернаттарда өзүп орар салгакчылар өөренипшаан, эмнедип турарлар. Туберкулёзту эмнээринге эң күштүг эмнер—стрептомицин, паск, фтивазид болгаш өскелерни-даа бистиң эртемденнеривис ажыткан.

Уруглар—бистиң келир үевис. Оларның кадыкшылы болгаш бүгү талазы-биле сайзыралы дээш улуг сагыш салдынып келген. Чыл келген тудум-на, уругларга чаа-чаа ясли, садтар, школалар болгаш спортчу тудуглар хөйү-биле тургустунгулаан. Аарыг уруглар тускай школаларда эмнеттинипшаан, өөренип турар.

Уруглар камгалалының Бүгү-делегей хүнүн таварыштыр Кызыл-Арыгның санаторий школа-интернады-биле (моон мурнунда Чербиге турган) таныжып көрээлинер. Уругларның дүрген кадыкшып сегиринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдар школа-интернатта тургустунган. Хүнде 5 катап чемненир, уроктар 35 минутада үргүлчүлээр, хүн чурумун таарыштыр тургускан, туберкулёзка удур эмнээшкинни чорудуп турар. Бистиң уругларывыс дугайында сагыш салыышкынның тода херечизи моон-на көскү-дүр.

Ай санында-ла уруглар дензи талазы-биле немежип, ниити байдалы экижип турар. Бо айның эгезинде 40 хире уруглар школадан үндүр бижидер болгаш моон соңгаар олар аңаа школага өөренирлер. Барган черинге уруглар эмчизи оларны хайгаараар. 30 хире уруглар ийиги сезонга артып, профилактиктиг эмнээшкинни эртер.

Санаторий школа-интернаттың чаа улуг тудуу сентябрь 1-же ажыглалга кирер деп турар бис. Ооң-биле чергелештир интернатка мурнунда 75 кижи турган болза, келир өөредилге чылындан эгелеп 120 уруглар хүлээп алдынар.

А. ГОРОДСКОВ,
школаның эмчизи.

Партияга даңгырак

Дээр ындыг: чаашкын соонда,
Дендии чараш—чеöэштей бээр,
Чүзүн-баазын чечектер дег,
Чүүл-чүүл өңнер ынчан черже
Херелдерин чажа кааптар,
Херлип-кестүп хүлүмзүрүүр.

Амыдырал чечектери—
Ажы-төлдүң шырайында
Оон эргим хүлүмзүрүг,
Омакшылдың чоргааралы —
Партияның сагыш салыын
Бадыткаар сөс чогум-на ол.

«Канчангаш?» деп айтырыпса,
Харыызынга уруг-дарыг:
«Чаштар биске, ужар куш дег,
Чалгынны-даа, аас-кежиин
Партиявыс берген сен» деп,
Байырлалдыг айыткаарлар.

Уруг чаштар ынчангаштың
Улуг Ленин партиязынга
Четтиргенин илергейлээр,
Чечен-мерген даңгыраглаар:
«Кончуг эки өөренир бис,
Коммунизм тургусчур бис»

Б. КАРАШПАЙ.

УУЧАК, КЫЗЫМ

Шулуңайндыр чулчургулап,
Чүгүүп, сөөп үңгегилеп,
«Авай, ачай» ийи сөстү
Адагылай берип-тир сен.
Уруум бөгүн алды айлаар.
Уучак кызым, чассыгбайым!

«Чучааң кет, ма, шуңме кызым,
Чуузага олурар сен.
«Чоруур бис» деп каарыжга,
Шорузун кор, бучазынче

Улуг идик углап чыдар.
Уучак кызым, чассыгбайым!

Тергезинге сөөртүп алгаш,
Теректиг сад кире бердим.
Турган ыяштар чаптап кайгап,
Тура халып келир чазып,
Уруум хөлчок амырап чор.
Уучак кызым, чассыгбайым!

А. ХУУРАК.

АВАНЫЫНДАН

Хеймер оглум 10-ну дооскаш,
баш миннип,
Улетпүрлүг ырак сүүрже
чорүй барган.
Үргүлчү-ле оомну дигеш,
сагыш аарып,
Кезек-кезек ыглай-даа бээр
уян турдум.

Чагаажыгын номчуй
каапкаш, оожургап,
Чааскаан оргаш, чугааланы
берип-тир мен:
«Төлептигге, ажылгырга
эш-өөр миңчок,
Төрелдериң, авазың-даа
чоктатпас-тыр...»

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Өөрүшкүлүг бодалдар

Мен үш чыл мурнунда, Кызылдың башкы институдунга өөренип кирдим. Студент кижи мээң чай чогумну база өөм ээзиниң ажылдап, командировкаже хөй удаа чоруп турарын барымдаалааш, оолдарым Саша биле Толяны уруглар садынга тургузар дугайында мээң дилээмни горонo хандырган. Ол дээш дыка-ла өөрээн мен.

Бо өөредилге чылында оглум Толя хоорайның № 5 эге школазының бирги клазынга өөренип кирген. Оглум эртениниң 8 шактан кежээкиниң 6 шакка чедир школага өөренип, чемненип, ойнап, дыштанып турган. Оон биче оглум Саша № 8 уруглар садында хүнзеп турар.

Бодап көрүңер даан, бир эвес оолдарым школаның болгаш уруглар садының мындыг магалыг эки хандырылгазынга турбаан чүве болза, дээди өөредилге черинге мээң өөренириимге чугаажок-ла моондактаар турган. Ындыг таарымча чок байдал меңээ таварышпаан.

Оглум Толя бирги классты ударник өөредилгелиг доосту. Ооң эки өөренгенин демдеглээш, № 5 школаның башкылар коллективи хоорайның Пионерлер бажыңының чанында организастаан пионер лагеринге бирги езонда халас дыштаныырын чөпшээрээн.

Мен ышкаш, ийи-үш уруглар иези студентилер бистиң институтта база-ла өөренип турар. Чижээ, педагогика факультединиң доозукчузу, ийи оолдуң иези А. Куулар, ол-ла факультеттиң үшкү курузунда С. Анай-оол болгаш өскелер-даа.

Мынчангаш бо бичии чижек безин чүнүң дугайын чугаалап турарыл? Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң уругларывыстың кижизидилгези, оларның аас-кежии дээш улуг сагыш салып турарының бир херечизи-дир. Бичиилерге тайбың, аас-кежии херек.

К. ЧАНЧАҢМАА,
студент.

Бичии чаптанчыгбай

— Шок борта тур аа, чассыгбайым, ам сени шинчиир мен. Шинчээс сен эвес. Эки тын, сарыым...

Бичии чаптанчыгбай — попугур чаактыг, дозураңнаан чараш карактыг, омак-сергек уруг, эмчиден ырай коргуп, сестип турза-даа, ооң аайынга кирип, бичии хөрээн хөдеңнедир тынып каап турган. Ону көрүп турарга, шынап-ла, аажок чаптанчыг, сагыш-сеткилге өөрүнчүг. Оларның кадыкшылы дээш, ындыг бичии үезинден эгелээш, бистиң күрүне бо хире сагыш салып турар-дыр!

Лима Чаш-оол — Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта медпункт эргелекчизи, аныяк эмчи. Ажылдап эгелээ-ле беш чыл чедип турар. Бо аразында ол бодунуң ажыл-чорудулгазынга хөй-ну көрген. Бо адаанда чурукта бичии уругдан эгелээш, назы-хары дүгүй берген кырганнарга чедир—хөй-ле кижини шинчип, экиртир эмнеп, аарыглардан камгаланыр дугайын оларга чугаалап берип келген. Суур төвүнге-даа, малчыннарның аалдарынга-даа барганда, медицина темазынга кандыг-бир беседаны ыяавыла кылып берип чаңнаан. Ылаңгыя Чаш-оол эмчи бичиилерни черле чандыр көрбес: олар-биле чугаалашкан, шинчээн, эм берип, оларның ада-иезинге уруун азырап өстүрер, кадыын камгалаар дугайында чугаалап берген турар.

Лима Чаш-оолдуң эгелекчи саналы-биле, Кызыл крест болгаш кызыл чартык ай ниитилелиниң эге организациязы колхозта тургустунган. Ооң кежигүннери ам 500 ажыг кижи. Олар уругларның кадыкшылы дээш улуг ажылдарны чорудуп турар. Бо эге организацияда уругларның кадыын камгалаарының бөлүү база бар.

ЧУРУКТА: Лима Чаш-оол бичии уругну шинчип тур.

Сөзү болгаш фотозу
П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Ёзулуг иелер

Кызылдың чоон талазында «Восток» кинотеатрга чедер автобус доктаар черде, бедик херим иштинде чаңгыс кат, ак-кызыл өңнүг бажың бар. Найысылалдың эң-не хөй кижи мөөңнежир черлериниң бирээзи, ол автобус доктаар черге хүн бүрү чүс-чүс кижилер хайнып чоруп турза-даа, ол херим иштинде чаш кижилер бодунуң «өг-бүлезин», республиканың чаш уруглар ажаар бажыңының сагыш човаңгыр кижизидикчилеринде ёзулуг иелерни оон тыпкан дээрзин эскерген бир эвес.

Ында бичии чаштарның чаптанчыг чараш оюн-тоглаазын көргеш, айырап-каас чечек сагышка кирер. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чаштар дугайында ада-сагыш салыышкынының тодаргай илерели бо.

Республиканың чаш уруглар ажаар бажыңын 1950 чылда организастап тургускан. Аңаа адазы азы иези чок өскүстерни, уруг-дарыы хөй, амыдыралынга чедимчес кижилерниң уругларын болгаш кандыг-бир озал-ондакка таварышкан ийикпе хайгаараар кижизи чок өг-бүлелерлиг ылбың чаш уругларны эгелээш, үш хар четкиже уругларны күрүнеден халас азырап, ажаап турар.

Чамдыкта аңаа кадыы дыка берге байдалдыг, төрүттүнге-ле чүгле 15—20 хонган кезиг чаш кижилерни экээр. А яслилерге болза, чүгле беш ай четкен чаш уругларны хүлээп алыр болгай. Ынчангаш ында кижизидикчилер, ажаакчыларның байдалы, орта шуут дөмейлешпес болгаш берге. Ынчалза-даа ээргенчиг чаш төлдерни камгыг-даа берге байдалдан кижи кылдыр азырап, ажаар, бодунуң ажылынга бердинген ажаакчылар, кижизидикчилер, эмчилер-биле бо уруглар албан чери байлак. Оларның бирээзи—элээди уруглар бөлүүнде эмчи сестразы (кижизидикчи) А. П. Лунегова. Августа Петровна чаш уруглар ажаар бажыңның тургустунган хүнүнден бээр ажылдап, уруглар ажаарынга мергежилдиг кижи болу берген. Эмит эмер уруглар бөлүүнде улуг эмчи сестразы болуп ажылдап турар М. Г. Клименко маңаа дөрт-ле класс билиглиг, чаа-ла он сес харлап турган ажаакчылап кирген. 1954 чылдан бээр ында чаш уругларның кижизидилгези, кадык чаагай озүлдези дээш сагыш човаңгыр ажылдап келбишаан, бодунуң билиин кызымаккайы-биле бедидип, бо үениң дургузунда аныяктарның кежээки школазының сесиги клазын болгаш эмчи сестраларының 8 айлыг курузун чедимишкиниг дооскан.

Бичии өскүстерниң ада-иезиниң оруну солуп, оларны чоктатпайн кижизидип ажаарының чаагай херээнге бүрүн бердинген Е. К. Коворина, Е. В Зайцева олар ышкаш кижизидикчилер ында бар. Уруглар камгалалының хүнүнде оларның чаагай ажыл-ижин мактавас аргажок.

О. НАМЧЫЛАК.

ИЕЛЕРНИҢ СӨЗҮ

Бо чагааны редакцияже бижип ора, бистиң колхозта херээженнер чөвүлелиниң эрткен чылын болган бирле хуралын сактып ор мен. Ынчан элээн хөй кижи санал берген чүве. Чамдык колхозчуларның бажыңнарынга арыг-шевер эвес чурттап ораарын, чемни эки кылырынга ам-даа өөренмээнин, уругларын өг-бүлеге культурлуг кижизидериниче, оларның кадыкшылынче ёзулуг сагыш салбайн турарын олар чидии-биле шүгүмчүлээннер. Уругларның кадыкшылының дугайын ол хуралга чугаалашканы мээн сагыш-сеткилимни дыка-ла хайныктырган, чүге дээрге, мен эмчи кижи болганымда, колхозтуң улуг, биче бүгү чонунуң кадыын камгалаар хүлээлгелиг болгай мен.

Ол хурал, шынап-ла, эки шиитпирни хүлээп алган. Ооң түңнели ам херек кырында боттанып турарын көрүп тур бис. Херээженнер чөвүлелиниң активчилери, квартал комитеттериниң даргалары, эмчилер Адыр-Кежиг суурнуң бажың бүрүзүн кезип турагаш, уругларны чажындан эгелээш культурлуг аажы-чаңга өстүрерин, бажың иштин канчаар эмге-сектелиг эдерин, аъш-чемин кылыр аргаларын ада-иелерге чугаалап берип турганнар. Уругларның удуур оруннарын, ндик-хевин хирлиг иелер база тургулаан, оларга тускай даалга бергеш, ону канчаар күүсеткенин соонда база хынап турган бис. Бо ажылды колхозта партия организациязы удуртуп, арга-сүмезин берип турган. Ам бистиң суурнуң бажыңнарынче кирер болза, арыг-силии аажок: бир-бир бодап ээрге, хоорайда-даа улус ышкаш сагындырар.

Ада-иелерге беседаларны план ёзугаар кылып берип турар бис. Чүгле бо чылдың эгезинден бээр—«Ижин аарыы-биле демисел», «Уругларны чемгерери болгаш идик-хевин таарыштырары», «Рахит деп аарыгга витамин «Д»-ниң ажык-дузазы» болгаш өске-даа беседаларны ада-иелерге кылып берген. Эмнелгеге божаан иелерге чаш уругну азырап доруктурарының аргаларын чугаалап берип турар бис. Чижээ, эрткен чылын бистиң колхозка 64 иелер божаан, оларның шуптузунга ындыг тайылбырларны чугаалап берген.

Районнуң уруглар эмчизи Раиса Чавырал бистиң колхозка бо-ла чедип кээр. Ооң солун беседаларын колхозчу иелер хөй удаа дыңнааннар. Чамдыкта, район эмнелгезиниң эргелекчизи эш Алишевский бичии уругларны аарыглардан камгалаар дугайында, районнуң радио дамчыдылгазынга база-ла чугаалай берген турардыр.

Ажы-төлүн культурлуг аажы-чаңга өөредип, арыг-силиг өстүрүп турар иелер бисте хөй. Оларга бөгүн—уруглар камгалалының Бүгү-делегей хүнүнде — мактал сөстү илергейлээри кончуг күзенчиг-дир.

Оларның бирээзи—Эрестол Кулдуспен. Бо ие—колхоз төвүнден чүс ажыг километр черде, ииң фермазында ажылдап турар. Мен аңаа март айда чордум. Тожунуң кадыг-дошкун агаар-бойдузу ииичилерниң ажылынга-даа, амыдырал-чурттаалгазынга-даа чамдык бергелерни таварыштырып турар. Ынчалза-даа эрес-капшагай ие Кулдуспен үш бичии уруун арыг-шевер, кадык-шыырак өстүрбүшаан, боду ииң кадарып, кадарчыларның аъш-чемин кылып берип турар. Монзай-оол Мидекчик — дөрт уругларның иези, ол даараныырынга шевер кижи, ынчангаш уругларынга кандыг-даа хептибоду даарап бээр. Өске улустуң уругларының хептерин даараар чагыгны база-ла хүлээп ап турар.

«Эң эки арыг-шевер бажың дээш» чарыш бистиң колхозта чоруп турар. Ол чарыштың мурнакчыларының бирээзинге Бараан Чүктээректи санап турар бис. Ооң уруглары арыг-силиг, олар идик-хевин чараштыр кедип билир, чурумнуг, оглу 2-ги класста эки өөренип доосткан.

Фермаларда ажылдап турар иелер уругларын канчаар кижизидип, доруктуруп турарын база-ла хынап турар бис. Ниитизи-биле алырга, кайыдаа фермада уругларның амыдырал хандырылгазы эки. Таңмалык фермазында Севек Баянчык, Төлбулда—Кол Саңчатмаа, Мөөңде—Маады Кызыл-уруг олар уругларының кижизидилгези дээш эки сагыш салып турарлар. Бистиң келир үевис—бистиң ажы-төлүвүс ол дээрзин олар эки билирлер. Иелерниң сөзү бо-дур.

Мен бодаарымга, бичии чаштарның талазы-биле бистиң чорудуп турар мындыг ажылдарывыс моон соңгаар улам-на экижир, улам-на хөй талалыг болур ужурлуг. Чижээ, бистиң колхозка дааранып бөлгүмнү организастаар дээнден бээр үр-ле болду, ынчалза-даа ол ам-даа ажылын эгелевээн. Ындыг бөлгүм биске черле херек, аңаа уруглар хептерин даараарын иелер база-ла өөренип болур.

Чамдык иелер арагага хандыкшып, уругларының идик-хеп, аъш-чем хандырылгазынче кичээнгей салбайн турарын мыттавайн канчап эртер боор. Ындыгларга—хөй уругларлыг иелер Кол Чашпаак биле Маады Күскежик олар хамааржыр.

Школа назыны четпээн-даа, школа назылыг-даа уругларның кижизидилгези, амыдырал байдалы ада-иениң төлептиг аажы-чаңындан, оларның ажыл-ишке чүткүл-соруундан улуу-биле хамааржыр.

К. КАЯ,
«Совет Тыва» колхозта медпункт эргелекчизи.

Уругларны камгалаар

БЕРЛИН. (СЭТА). Уруглар камгалалының Делегей хүнү-биле холбаштыр Делегей Херээженнериниң Демократтыг Федерациязының (ДХДФ) чиңгине секретары Кармен Дзанти делегейниң херээженнеринге чагаа чоруткан. ДХДФ-ниң инициативазы-биле чылдың-на июнь 1-де чорудуп турары—уругларны камгалаарының Делегей хүнү болза делегей херээженнериниң дыка хөй организацияларының уругларны камгалаар дээш демиселиниң хүнү болу берген деп, ол бижээн.

Чагаада чугаалап турары-бил алырга, бо хүн онза ужур-дузалыг болуп турар, чүге дээрге, херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге белеткелдиң хераэнге чугула үе-чада болур. Уругларның болгаш анныяктарның кадыкшылы, кижизидилгези болгаш өөредилгези дээш бүгү-делегей херээженнериниң демиселиниң дугайында айтырыгны ол конгрессе чугаалажып көөр деп турар болгай.

Амгы үеде уругларга амыдырал-чуртталганы хандырып бээринче херээженнерниң чүткүлү чепсегленииишкинни дужүрери болгаш тайбың дээш улустарның бүгү делегей улуг кампаниязынга киржиринче оларны албадап турар деп, Дзанти бижээн. Херээженнер боттарының уруглары дайын чок тайбыңга чурттаарын, атомнуг дайынны кезээде чайладырын күзеп турар.

Уругларны камгалаарының Делегей хүнүнде бүгү-делегейниң херээженнери болза, аш ышкаш ындыг хоралыг чорукту узуткаарынга деткимчени көргүзеринге боттарының шиитпирлиин илергейлээр ужурлуг. Колдуунда дарлалга, колониалисчи тергиидээшкинге таваржып турар азы ооң уржуктарын ам-даа узуткап чок кылбаан чурттарда 800 миллион уруглар аштан качыгдап турар.

Июнь 1-зи-биле холбаштыр органзастаар хемчеглер санал-оналдарның үре-түңнелдиг сөлчулгазын кылыр, тайбыңның болгаш найыралдың ёзузубиле кадыкшылды, өөредилгени болгаш кижизидилгени уругларга болгаш анныяктарга хандырып бээринге эң ажыктыг чүүлдерни тывар арганы конгресске бээр дээрзинге бүзүрелин Дзанти илергейлээн.

Балканнарның району тайбыңның зоназы болган турар ужурлуг

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Балкан кады ажылдажылга дээш балкан чурттарның национал комитеттериниң төлээлекчилериниң үш хүн үргүлчүлээн чөвүлел хуралы май 29-та доозулган болгаш дыңнадыгны хүлээп алган.

Хүлээп алган дыңнадыгда онзалап чугаалап турары болза: балкан улустарның аразынга кады ажылдажылганы болгаш найыралды хөгжүдер дугайында, Балканнарның районун тайбың зоназы болдурар болгаш бот-боттарынга чөпшээрежир дугайында санал-оналдарның калбак сөлчулгазы ужуражыышкын үезинде болган. Балкан кады ажылдажылга дээш сөөлгү конференцияның болган үезинден бээр балкан чурттарның улустарының найыралын быжыглаарынга дузалаан хөй саппыг хемчеглерни ап, боттандырып келгенин дыңнадыгда күзел ханыышкыны-биле демдеглеп турар.

Тайбыңны деткиир болгаш быжыглаар талазы-биле күженииишкиннер чүгле чепсегленииишкинни бүгүнниити болгаш бүрүн дужүрериниң аргазы-биле хандыртынган турун болурун чурттарның төлээлери санап турар дээрзин дыңнадыгда ооң ынай чугаалаан. Бүрүнелер аразында харылзааларга бүзүрешпес чоруктуң даштыкы шериг баазалары, ракеталар салып үндүрер тургузулгалар, улустарның тайбыңынга болгаш айыыл чок чоруунга кыжанып турар ядролуг чепсек-биле чепсегленген самолёттарның болгаш корабльдерниң баазалары дээн ышкаш ындыг дөстерни узуткаарын бодунуң сорулгазы кылдыр салган саналдарга төлээлер байыр чедирип турар.

Балкан улустарның аразынга тайбың кожа-хелбээ доргуннаашкынны болгаш кады ажылдажылганы хандырарынче, Балканнарның районун атомнуг чепсектен хостуг, тайбың зоназы болдурарынче угландырган чазактарның болгаш организацияларның инициативазын база хөделиишкиннерин балкан кады ажылдажылга дээш комитеттер деткип келген болгаш моон соңгаар-даа деткиир деп дыңнадыгда демдеглээн. Балкан кады ажылдажылга дээш национал комитет бүрүзү бо дыңнадыгның бижимелин бодунуң чазаанга киирерин хүлээнип турар.

Балкан кады ажылдажылга дээш балкан чурттарның национал комитеттериниң дөрткү ужуражыышкынын 1964 чылда Белградка эрттирерин айыткан.

Чөвүлел хуралды хаарының мурнунда ооң даргалакчызы М. Гельмежану чөвүлел хуралдың киржикчилеринге байырлыг чагааларны чорутканы дээш, Совет Эвилелиниң чазааның баштыңы Н. С. Хрущевка, Румын Улус Республиканың чазааның баштыңы Иоп Георге Маурерге болгаш Болгарияның Улус Республиказының чазааның баштыңы Тодор Живковка өөрүп четтиришкинни, хүлээп көрүүшкүнүң илергейлээн.

Венгр Улус Республика Шиоагардтың хепти үгулзалап даараарынга мергежип алдаржаан чурттакчылары национал хевир-биле үгулзалап турган, даараан аржыылдарны херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге белек кылдыр белеткеп турар. Июнь айда венгр төлээлерниң кежигүннери ол аржыылдарны Москвага эккээр деп турар.
Фото МТИ-СЭТА-ныы.

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге уткуштур

МАР-ның социализм тургузукчуларының авангарды

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолда социалистиг күш-ажылдың бригадалары ат дээш шимчээшкин массалыбиле калбарган. Социалистиг ёзу-биле чурттаар, ажылдаар болгаш өөренир деп сорулганы боттарының мурнунга салган киржикчилерниң ол шимчээшкини 50 муң ажыг кижини —3289 бригадаларны хаара туткан. МАР-ның профэвилелдериниң Төп чөвүлелинден СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы-биле алырга, 687 бригадалар ол хүндүлүг атты чедип алган. Социалистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң эгелекчилери—МАР-ның транспортчулары ол шимчээшкинниң авангардында чоруп турар. Ам Моолдуң демир оруктарының социалистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининде 10 муң ажыг кижи — 600 чыгам бригадалар киржип турар.

Катап тургускан

ПАРИЖ. (СЭТА). Парламентиниң депутатды Антуан Гизенганың дээп болбас парламент эргезин катап тургузары дээш бадылаашкынны Конго парламентиниң төлээлекчилер палатазы май 28-те чоруткан.

Африка эп-сеткил каттыштырылга партияның даргазы Антуан Гизенга болза Конго хемнин аксында алезиптиг Болабемба ортулукта кара бажынга чыл ажыг үеде чыдып келген. Антуан Гизенганы хостаар дугайында парламентиниң депутаттары нетелдегерни каш удаа тургузуп турган. Ындыг болза-даа конго эрге-чагыргалар ол талазы-биле кандыг-даа хемчеглерни албайн келген.

Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, Антуан Гизенганың дээп болбас парламент эргезин катап тургузар дугайында шиитпирни 54 бадылаашкын-биле хүлээп алган, 19 депутаттар дадагалзаан.

Гизенганың дээп болбас парламент эргезин казыыр деп, 1962 чылдың майда чоруткан бадылаашкын дүрүм ёзугаар эвес болганын төлээлекчилер палатазы шиитпирлээн дээрзин дыңнадыгда айтып турар.

Цейлоннуң чаа чазаа

КОЛОМБО. (СЭТА). Цейлоннуң чаа чазааның составын май 29-та Коломбога чарлаан. Премьер-министрниң, камгалал министриниң болгаш даштыкы херектер министриниң албан-дужаалынга Сиримаво Бандаранаике арткан.

Чаа премьер-министр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Кенияның Африка национал эвилел партиязының удуртукчузу Джомо Кенията болза Кенияның чазаан тургузар дугайында губернатор М. Макдональдтың саналын хүлээп алган.

Ында бодап турары-биле алырга, Кениятага баштаткан чазак бодунуң хүлээлгелерин июнь 1-ле. Кенияга иштики бот-эргелелди тыпсып турар конституцияның күштүг болур үезинде күүседип эгелээр ужурлуг.

Кенияның Африка национал эвилел партиязы (КАНУ) чоокта чаа болган бүгү-ниити соңгуулдага төлээлекчилер палатазында—Кенияның Национал хуралының адакы палатазында хөй олуттарны чүгле чаалап алган эвес, харын база чазакты тургузар эргени алган. АП агентилелдиң дамчыткан четче эвес сөөлгү сан-медээлерин ёзугаар алырга, КАНУ төлээлекчилер палатазынга 62 олутту алган, ынчаарга ооң кол удурланыкчызы—Кенияның Африка демократтыг эвилел партия — чүгле 32 олутту алган. Национал хуралдың үстүү палатазы—сенатта олуттарны ийи партиялар аразынга бөрүк-ла деӊ кылдыр үлешкен. Баштайгы медээлер-биле алырга, КАНУ можуларның хоойлужудуга хуралдарының хөй нуруузунга болган соңгуудага тиилелгени база чедип алган.

Эш-хуузунуң судтарында

Тожу районнуң «Май 1» колхозунда эш-хуузунуң судун комсомолчу Ак Бюрбю даргалап турар. Колхозта парторганизация, колхозтуң баштаар чери болгаш районнуң улус суду ооң ажылынга боттуг дузаны көргүзүп келген.

Чоокта чаа улус судунуң шиитпекчизи эш Х. Ширинен эш-хуузунуң судунуң өөрүлгезин, ооң ажыл-чорудулгазын чугаалаарга колхозчулар ону улуг кичээнгейлиг дыңнааннар.

Колхоз өнчүзүнге хора чедирер, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр ийи-чаңгыс кижилерниң херээн эш-хуузунуң суду бүгү хөй-ниитиниң киржилгези-биле чогуур үезинде көрүп турар. Хөй-ниитиниң черлеринге чараш эвес аажы-чаңын илереткен чолаачы М. Бичиилик биле чүдүрүкчү М. Дондарай оларның херээн көргеш, суд оларга хөй-ниитиниң шынгыы бүруу шавыышкынын таварыштырган. Судтадыкчылар боттарының буруузун ханызы-биле билингеш, ооң чогуур түңнелди кылып турарлар.

Колхозтуң мал чеми сиген тетчеглеп турган Ак Чожаакпан, Л. Коман, К. Шүр-оол оларның буруу херээн суд база көргүлээн болгаш буруулугларга хөй-ниитиниң чогуур кеземчезин база онаагылаан.

Н. Кумаян.

• • •

Чөөн-Хемчик районда 200 ажыг кижи составтыг 29 эш-хуузунуң судтары ажылдап турар. Ол чаа организациялар кодээ Советтерниң, бүдүрүлге, албан черлериниң чанында тургустунгулаан.

Ол судтарның район бедидер сорулга-биле райкүүском районнуң улус суду-биле кады оларның даргаларының семинарын бо чылын бир удаа чыылдырган, чамдык эки ажылдыг судтарның дуржулгазын чугаалаштырган. Анаа Шеми кодээ Советтиң чанында бо чылын 17 херектерни көрүп шиитпирлээн эш-хуузунуң судунуң даргазы эш Кекей, «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбырында 16 херек көрген эш-хуузунуң судунуң даргазы эш С. Херел-оол болгаш өскелер-даа боттарының ажылының дуржулгазын чугаалааннар.

Оон-биле кады боттарының соңгуттурган үелеринден бээр кандыг-даа боттуг ажыл кылбаан Эш-хуузунуң судтары районда бар болганы семинарга база илерээн. Чиижа, Чадаана орук участогунда, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында, «Тыва» совхозтуң төвүнде болгаш Хөндергей салбырында эш-хуузунуң судтары барык-ла ажылдаваан чорук семинарга база илерээн. Ол судтарның ажылын сегидип, ниитилелге удур анды-бүрү үүлгедиглер кылыр, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер-биле демиселди күштелдирерип оларның даргаларынган семинарның киржикчилери негеннер.

С. Серин-оол.

• • •

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар сөөлгү үеде удаа-дараа болгулап турар.

Колхозта парторганизацияның болгаш Баян-Кол кодээ Советтиң күүскомунуң талазындан бо четпес чорукту эскерип көргеш, эш-хуузунуң судунуң ажылын экижидеринче кичээнгейин салыры негеттинип турар.

Н. Лопсаң.

Өрт өжүрүкчүлери

Кызылдың аэропортунуң ужудулга шугумунуң хамыызында ийи бажыңжыгаш бар. Ол болза арга-ыяш камгалаар ужар чүүлдүң оперативтиг салбырының Кызылда штабы-дыр. Дүрүн каан парашюттар чүктээн кижилерни анаа эртениң-не көрүп болур. Арга-ыяш өртүнүң өжүрүкчүзү парашютистер ол-дур. Олар Тыва республиканың арга-ыяжын өрттен камгалап турарлар.

Хайгааракчы ужудукчу В. М Озоль дүүнгү хүннүң ажылының түңнелин кылып турда, бөгүнгүнүң даалгазы-биле ужудуп үнерлер белеткенип турганнар. Х. Т. Хопуя командирлээн самолётка олар олуруп каапнар. Ол самолёт Туранның ыяш ажыл-агыы чериниң участогунче углай ужудупкан. Самолёттуң адаанда чүс-чүс километр чаттылган ногаан хевис дег арганы хайгааракчы ужудукчу карак албайн көрүп чораан.

Ол-ла ужудуп чорда, бир-ле аргада ыш көгерип косту берген. Ында орт болганы чугаажок. Самолёт олче угландыр ужудупкан.

Хайгааракчы ужудукчу өрттүң кыпкан черин ылавылап доктааткан.—Хүт суурдан 20 километр черде үш кезек черде өрт эгелеп турган. Самолёт өрт болган чериң кырынга долганыгны кылып чорда, парашютистер черни ылавылап алган. 5 — 7 минута эрткенде самолёттан ийи кижи шурап бадыпкан. Олар — Иван Новик болгаш Николай Смирнов — өртү өжүрери-биле дүжүп батканы ол. Самолёт оларны дүжүргеш, Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыы чериниң уунче ужудупкан. Шагаан-Арыгның соңгу-барыын талазында ортулукта өрт болганын хайгааракчы ужудукчу эскерип каан. Парашютистер резина хеме алгаш, самолёттан дүжүп баткан. Ынчангаш чаа өөскүп орган өрт өжүртүнген.

Арга-ыяш өртүн өжүрерийге школачылар, пионерлер дузалажып турар. Оларның дузаламчызы-биле Улуг-Хем районнуң Ийи-Талга болгаш өске-даа черлерге болган өрттерни өжүрген.

В. КУШНЕР.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг, чалышкын шоолуг эвес хүн болур. Хат өй-тавында, республикага чамдык черлерге дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага —19—24, а Кызылга —22—24 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ

ТАЙБЫҢ АТОМНУҢ ПИОНЕРЛЕРИ

Өске чуртка чоруп турагш, ооң амыдыралында чаа онза солун чүүлдерни чугаалап бээри таарымчалыг болгаш хүндүлелдиг. Ылангыя бир эвес атомнуг электростанцияны тудуп турар черге өске журналистерден баштай чеде бергеш, ол чугула тудугну көргеш болза аас-кежиктиг болур ийик. Ынчалза-даа Герман-совет найыралдың чоокта чаа доозулган неделязының хүннеринде анаа бээры харын-даа улам таарымчалыг болбайнаан.

ТӨӨГҮДЕН ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

Герман Демократтыг Республикага атомнуг энергияны тайбың ажыглаарының сорулгазын Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы болгаш ажылчын-тараачын чазак 1955 чылдың төнчүзүнде тургускан. Ол сорулганы барымдаалааш, Дрезденниң чоогунда Россендорфка ядролуг физиканың төп институдун тургускан болгаш анаа 1957 чылдың төнчүзүнде Совет Эвилелиниң дузазы-биле эртем сорулгаларының атомнуг реакторун тудуп, ажыглалга кииргэн, а эрткен чылда ийиги реактор ажыглалга кирген. Рейнц Барвихке (ол—Дубнода институттуң директорунуң база оралакчызы болуп турар) баштаткан институт ГДР-ге атомнуг энергияны тайбың ажыглаар талазы-биле бүгү эртемшинчилел ажылдарын чорудуурының төвү апарган.

Ооң соонда, атомнуг энергияны үлетпүрге ажыглаар сорулга тургустунуп келген. Баштайгы атомнуг электростанцияны Герман Демократтыг Республикага тудар дугайында дугуржуушкун ГДР биле ССРЭ-ниң чазактарының аразынга чедип алдынган.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Ол станцияны тудуп турар черте баарымның мурнунда электростанцияның тудуунга дузаламчыны көргүзүп турар совет тускай эртемниглерниң бирээзи — төлевилелдиң кол инженериниң оралакчызы Ю. Н. Фомина-биле Берлинге чугаалашкан мен.

— Бо станцияның техниктиг төлевилелин «Теплоэлектропроект» деп совет организация ажылдап кылган болгаш немец тала бадылаан —деп, ол чугаалады. Ажылчын шыйыгларга хамаарыштыр кандыгыл дизе, оларны немец тускай эртемниглер совет тускай эртемниглерниң техниктиг консультациязын ёзугаар кылып турар. Электростанцияны ниитизи-биле бистиң чуртувуста ам тудуп турар атомнуг электростанцияларның бирээзиниң хевирин ёзугаар төлевилээн. Анаа херегләэр кол дерилгени (реакторну, турбина генераторун, кол циркуль насостарны, камгалал системазын, элээн хөй тускай приборларны болгаш материалдарны) Совет Эвилели берип турар, а оон өске дерилгени ГДР-ниң бүдүрүлгелеринде белеткеп турар.

АЛДАРЛЫГ БАШТАЙГЫЗЫ

Үр үеде манап келген хүн бо: электростанцияның директору Карл Рамбуш-биле кады Берлинден кончуг эрте үнүпкен бис. Ийи шак болганда тудугга чеде берген бис. Тудугнуң делгем шөлү каракка көстүп келген, ында ам безин чамдык дериишкиннер тургустуна берген, ооң иштинде бетондан болгаш шилден кылган чараш кол бажың, администрация албанның корпузу, сугнуң химиктиг арыглаашкынының корпузу, электроэнергияны дамчыдар шугумнарлыг подстанция, дузалал тудуглар.

Тудугнуң техника талазы-биле айыыл чок чоруунуң начальниги инженер Георг Коцики бистерге халаттарны, пластмасс шлем-бөрттерни кедирген соонда тудугнуң кол черинче эдертип кире берген. Кол бажыңның реактор салбырынга чеде бергенивис ол чүве. Реакторну колдуунда эптеп тургускан. Биологтуг камгалалдың дээрбек багы ГДР-ниң заводтарының бирээзинден келген соонда дораан-на реакторну эптеп тургузарын ниитизи-биле доозар болгаш бо бүгүнү күчүлүг көвүрүг краның дузазы-биле чер адаанче— реакторнуң шахтазынче салып киирер. А ам дээрезинде ында бажыңның иштин таарыштыр кылыр ажылдарны доозуп турар.

Машина залында турбинаны болгаш генераторну эптеп тургузар талазы-биле ажылдар чоруп турар, а оон чанында сугну тускай арыглаар херекселди тургузар бажыңның тудуу база саадал чок чоруп турар.

СОВЕТ ДУРЖУЛГАНЫ АЖЫГЛАВЫШААН

Ол тудугда совет дуржулганы калбаа-биле ажыглап турар. Улуг хемчээлдиг фермопакеттерни ажыглавышаан, бажыңнарның тудуунга совет индустриалдыг арганы нептереткен чорук ажылдарның хуусаазын улуу-биле кызырар арганы берген, ылаңгыя металл конструкцияларга тудуг арматуразының санын эвээжеткени, ылавылаарга металлды камнап алганы онза чугула.

А монтаж ажылдар? Совет турбинаны эптеп тургузар ажылды удуртуп турары Харьковтуң турбина заводунуң төлээлекчизи инженер В. В. Медведев-биле машина залынга таныышкан бис. Бүгү-ле эптээр ажылдарны бистиң технологиявысты ёзугаар чорудуп турар чүве деп, ол чугаалады. «Бергман-Борзит» деп Берлин заводундан келген эптекчилерниң бригадири Герхард Фальктың чугаалааны: «Ындыг турбинаны эптеп тургузарының дуржулгазы биске баштай чок турган, ынчангаш ону херек кырынга билген бис. Баштай эптээр ажылдарны боттарывыс кылып турган бис, а кажан совет тускай эртемниглер чедип келгенде, хөй чүүлдерни эде кылыры илереттинген. Ооң соонда ажыл-херек-даа шулуудаан. Неделяда бир удаа чөвүлежир хуралды эрттирип, ээлчеглиг ажылдарны канчаар кылырын чугаалажып ап турар бис».

Ленинградтың «Электросила» заводундан келген инженер Н. В. Кондратьев генераторну эптеп тургузар талазы-биле техниктиг ажылды удуртуп турар. Эптээр ажылдың технологиязының талазы-биле бистиң дуржулгавысты шиңгээдип алыр чорук Герман Демократтыг Республикада бүдүрүп турар ындыг машиналарны эптээрипте боттарының технологиязын улам ыңай байыдарын немец өнүктерге дузалаар деп, ол демдеглээн.

КАЙГАМЧЫК ШКОЛА

Тудугну көрүп, таныыкан соонда директор К. Рамбуш-биле болгаш кол инженер Г. Буш-биле чугаалашкап мен.

— Техниктиг төлевилелден эгелээш, дерилгени эптеп тургузарынга чедир совет кижилерниң дуржулгазы—ол дээрге бистерге кайгамчык школа-дыр—деп, К. Рамбуш демдеглээн. Силерниң чуртуңарда тудуп турар чаңгыс аай хевирлиг атомнуг электростанцияга база хөй чүүлдерни өөренип алган бис. Майның төнчүзүнде бистиң тускай эртемниглеривистиң ээлчеглиг бөлүү ССРЭ-де атомнуг электростанцияларның тудуу-биле таныжып, дуржулганы өөренип алыры-биле чоруур деп турар, а июнь айда бодум чоруптар деп бодап турар мен. Бистиң дыка хөй эштеривис совет дээди өөредилге черлеринге болгаш тускай курстарга өөренген. Бо болза бисте мырынай чаа чүүл болуп турар келир үениң ындыг адырынга бистиң кадрларывыстыр.

Бистиң станцияда кол дерилгеге хамаарыштыр кандыгыл дизе, ооң колдуун Совет Эвилели ам безин шуптузун чедирип берген.

Тудугну доозар хуусааларынга хамаарыштыр салган айтырыгга директорнуң харыылааны: бо чылдың төнчүзүнде бүгү тудуг ажылдарын доозар бодап турар, а ол ышкаш машина залынга эптээр ажылдарны доозар.

Бо тудуп турар атомнуг электростанция аныяк немец республиканың улус ажыл-агыйынга кончуг чугула рольду ойнаар ужурлуг дээрзин түңнелинде демдеглеп каар херек. Ол станция эң-не шириин кыш безин одаар чүүл-биле хандырылгага кандыг-даа бергелерни тургузуп шыдавас электроэнергияның чүгле немелде үндезини болур эвес, харын база ажыглалдың дуржулгазын мөөннээриниң болгаш бодунуң тускай эртемниглерин белеткээрининң төвү болган турар. Ынчангаш немец ажыл-ишчилер акы-дунма дузаламчызын көргүзүп турары дээш совет кижилерге онза өөрүп четтиришкинни илергейлеп турар деп, эптекчилерниң бүгү бригадаларының удуртукчузу Гюнтер Виттман медеглээн.

— Бис силер-биле аязы-бүрү дылдарга чугаалажып турзувусса-даа тайбың болгаш келир чырыткылыг үе дээш ниити ажыл-херекти бүдүрүп турар бис — деп, ол демдеглээн.

Евгений БАШМАЧНИКОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Берлин.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Дугуйлар кырында бызыгланыышкын» (делгем экранныг) 10, 12, 2, «Чырыктың төнчүзү» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бензоколонканың кадыны» 11.15, 3.15, 5.15, 7.15, «Сибирь чери, эмии!», «Бензоколонканың кадыны» 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эмии, уруглар» 11.15, 1.15, «Евдокия» 3.15, 5.15, «Кайызынга-даа куруг калган» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Миклуха-Маклай» 2.30, «Петер» 4.30, 6.30, «Лондонда», «Петер» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кыстар» (делгем экранныг) 5, 7, 9 шактарда.

ТООРУК САЙЫН БУЛГУРБЕҢЕР!

ТООРУКТУ ЧАРА ЫЗЫРЫП «КАЗЫВАС» БОЛЗА ЭКИ. ЧҮГЕ ДЭЭРГЕ ООҢ ХИРЛИГ ХАВЫЫНДА ХАЛДАВЫРЛЫГ ААРЫГЫНЫҢ МИКРОБТАРЫ ЧЫПШЫНГАН ТУРУП БОЛУР

Туберкулезтан аараан кижилер тоорук сайын аастан үндүр булгурбушаан, халдавырны тарадып болур.

Ындыг таварылгалардан чайлаар төлээде, тоорукту чүүрүн, нээдир хооруп тургаш саглап алырын сүме-леп турар.

Хөй-ниити болгаш албан черлерин, кудумчуларны, парктарны, театрларны тоорук сайы-биле боктаалдырбаңар.

КУЛЬТУРЛУГ БОЛУҢАР! АРЫГ-ШЕВЕР ДЭЭШ ДЕМИСЕЖИҢЕР!

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг секретарының 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00199. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди

Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
ИЮНЬ
2
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 130 (5534).

Өртээ 2 көп.

Бүгү тараа культураларының чайгы ажаалгазын организастыг чорудаал!

Ак-Довурактың онза чугула тудуундан медээлер

Комсомолчу тудугнуң штавы дыңнадып тур

АК-ДОВУРАКТЫҢ ДАГ-ДҮГҮ КОМБИНАДЫНЫҢ БИРГИ ЭЭЛЧЭЭН АЖЫГЛАЛГА КИИРЕРИНГЕ ЧЕДИР ИЮНЬ 2-ДЕ 121 ХОНУК АРТКАН. Үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының Бүгү-россий чөвүлел хуралының ажылының түңнелдерин чугаалажып көөр талазы-биле нийти хуралдар ам бүгү тудуг шөлдеринде эртип турар. Бригадаларга болгаш участоктарга күш-ажылдың организациязын экижидер, материалдар-биле хандырар, ажылчыннарның амыдыралын экижидер талазы-биле хөй санныг саналдарны ол хуралдарга киирип турар.

Аныяктарның ортузунда күш-ажылчы көдүрлүүшкүн өзүп турар. Бүдүрүлгениң мурнакчылары—оолдар, кыстар алдарлыг Ленинчи комсомолдуң хүрээлеңинге кирип турар. Чоокта чаа Ак-Довурактың ВЛКСМ комитеди комсомолга 20 аныяк тудугжуларны хүлээп алган. Оларның аразында: бетонщиктер Владимир Кондратьев биле Анатолий Белов, табельщик Неля Булдакова, дашчы Владимир Монгуш болгаш өскелер-даа бар. Тудугнуң аныяктары бүгү ажыл-херектери-биле даг-дүгү болбаазырадыр фабриканы хуусаазында—сентябрь 30-де ажыглалга киирер деп чаңгыс аай лозуң-биле демисежип турар.

Ындыг турбуже, ажылдарның темпилерин саададыл турар четпестер тудугда ам-даа хөй. Чоокта чаа «Комсомолчу прожекторнуң» штавы «Сигналдың» ээлчеглиг номерин үндүрген болгаш ында бирги үлетпүр участогунуң удуртукчуларын шүгүмчүлеп, материалдарны кадагалаар болгаш ажыглаар, девискээрниң богун арыглап, аштаар талазы-биле корум-чурумну тургузарынга ол участоктуң начальниги эш Даниленконуң шүшпен чоруун айыткан. Бо болза «Сигналдың» үш удаа бижээн сагындырыы-дыр, ындыг болза-даа боттуг хемчеглер ам дээрезинде алдынмайн турар. «Тыва даг-дүгү» тудугнуң удуртулгазы (начальниги эш Вирков), партком (секретары эш Коганков) бирги үлетпүр участогунуң удуртукчуларынга дээштиг салдарны чедирери күзенчиг. Тудуг материалдарын чөп эвес ажыглаар чорук каражага чедирип турар, а оваалаңы берген чыткылаар бок чүүлдер тудугжуларның-даа база монтажниктерниң-даа ажылдаарынга шаптыктап турар. Ам тудугда ээлчег бүрүзү, шак бүрүзү үнелиг. Ынчаарга даг-дүгү казып тывар карьерде бүгү ажылдарны ам бези калбарты берген.

Апрельдиң ортан үезинден эгелээш ында «Э-1251» деп экскаватор ажылдап кирипкен. Чаза тевискен соонда үлдүрээн довурактың аразындан ол экскаватор узуну 135 метр черден руданы чаңгыс угда чыып ап турар. Ол рудада даг-дүгү 40 хуудан эвээш эвес болуп турар. Анаа 100 кижи ажылдаар. Экскаваторну дуржулгалыг машинистер Николай Дресвянников биле Алексей Бельтиков башкарып турар.

Казып алдынган руданы чадагай складта чыып турар, оортан транспортёр дамчыштыр ону фабрикаже шуудар. Ам бо үеде руданың ында чыгдынган курлавыры 140 муң кубометр болуп турар.

Бедик сорттуг даг-дүгүн алырынга негеттинер түр тургузулганы рудниктиң баарында эптеп тургузуп турар. Тонна-тонна баштайгы даг-дүгүн июнь айның эгезинде алырын төлевилеп турар.

Комбинатты ажыглалга киирер үезинге чедир чиг-эт баазазы белен турзун дээш, бо бүтүнү баш бурунгаар кылып турар. Ам ажыл-херек силерден хамааржыр, эштер тудугжулар!

Баштайгы экзамен

Школа дугайында Хоойлуну хүлээп алганының дөртүү өөредилге чылы дооступ турар. Дөөзарының күрүне экзаменнери дүүн, июнь 1-де эгелээн. Школаның амыдырал-биле харылзаазының быжыгып турарының тода херечизи — 11-ги классчылар бышкан билигниң аттестаты-биле мазы янзы-бүрү мергежилдиң шынзылгаларын алыры болур. Ол ышкаш 8-ки классчылар бо чылын экзаменнин бир-ле дугаар дужаарлар.

Кызылдың № 2 школазы ол хүн байырлал шинчи кирген турган. Экзаменнер эрттирер класстарны шагдала белеткээн, чечектер-биле каастаан. Экзамен эгелээринге чедир кашла минута артканда· ак-ак фартуктарлыг, школа формалыг оолдар, кыстар байырлалдыг шугум чыскаалынга турупкан. Экзамен комиссиязының даргазы, школа директору С. М. Ортун-оол 11-ги болгаш 8-ки классчыларга баштайгы экзаменни дужаарын таварыштыр байыр чедирбишаан, оларга чедиишкиннерни күзээн.

Медээ эдипкен. Четтикпейн манап турган өөреникчилер олуттарын ээлептилер.

Башкы А. К. Конгарова темаларны бээрге, олар өөреникчилерге эки таныш болгаш оларның кайызын-даа ам дораан-на бижип кириптеринге белен дээрзин уруглар өөрүшкүлүг арын-шырайы сөглеп турду. Оларның аразында бо өөредилге чылында чүгле кончуг эки өөренип келген өөреникчилер Зоя Байыр, Монгуш Калдар-оол дээш өскелер-даа бар.

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТА: Кызылдың будүрүлге-сөрединлгелиг № 2 школазының 11-ги классчыларының орус литератураға сочинение бижип олурары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Каа-Хем районнуң „Тиилелге“ колхозунуң даргазы эш ЗАЙЦЕВКЕ Партия эге организациязының секретары эш ГЛАЗЫРИНГЕ

Тарылганы чедиишкиннг доозуп, маёвка эрттиргени-биле «Тиилелге» колхозтуң эр, херээжен колхозчуларынга СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели байыр чедирип тур. «Тиилелге» колхоз кедээ ажыл-агыйының өске-даа ажылдарын чедиишкинниг күүседир, күрүне-биле санажыр, ооң-биле коммунизмни тиилелгелиг тургузуп турар бистиң Төрээн чуртувусту быжыглаарының херээнге боду́нуң күш-ажылчы үлүүн киирер деп бүзүреп тур бис.

СЭКП-НИҢ ТЫВА ОБКОМУ.	ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.	ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

УЛУГ-ХЕМНИҢ МЕХАНИЗАТОРЛАРЫ

ЭЙЛИГ-ХЕМ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» кедээ ажыл-агый артелиниң Эйлиг-Хем участогунда Владимир Дакыр-оолга удурткан механизаторлар звенозу бо чылгы тарылга планын май 28-те бүрүн доосткан. Бо звенонуң механизаторлары ниитизи-биле 722 га черге тарылга чорудар планын бүрүн күүседипкен. Аңаа бо чазын «ДТ-54» деп ийи трактор агрегаты, бир «Беларусь» ажылдап турган. Бүгү тарыттынган культураларның иштинде 170 га чинге-тараа, 100 га кызыл-тас болгаш 50 га сула эки шынарлыг чаштыртынган.

Бо участок болза ол ажыл-агыйның мал ажылдыг адыры болур. Ынчангаш аңаа бо часкы тарылганың үезинде мал чеми культураларны база-ла колдап тарааны тавардылга эвес. Мал чеминге үнелиг культура — кукурузаны мында 170 гаңы тараан, ол ышкаш 30 га ногаан суланы мал одарларынга чоок чер—Төстеекте чаштырган.

Часкы хову ажылдарынга «ДТ-54» тракторнуң башкарыкчызы Быргыс Сендил-оол, «Беларусь» тракторнуң башкарыкчызы Күшкуя-оол Намчылак олар ээлчег нормазын үргүлчү 150—200 хуу чедир күүседип, шалып ажылдааннар.

АРЫСКАН. (Телефон-биле). «УТКА 25 чылы» совхозтуң бо салбыры тарылга планын чедиишкиннг доозуп, барык шупту культуралар аайы-биле оларны ажыр күүсеткен. Кол культура болур кызыл-тасты 650 га черге чаштырар планныг турган, 652 га кылдыр чаштырган, а арбай ында 700 га черде тарыттынган, кукурузаны—227 га черге тарып олурткан.

Бо салбырның мурнакчы механизаторларының аразында совхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи Түлүш Сүрүн «ДТ-54» тракторы-биле ээлчегде 35 га черни чаштырар нормазын 50 га чедирип, ээлчег нормазын үргүлчү 130—150 хуу чедирип келген. Аныяк механизатор Чаш-оол Кызыл-оол база-ла ындыг марказыг трактор-биле чер андарылгазынга хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар. Арыскан салбырның кукурузачы механизатору Норбу Калдар-оол хүнде 8 га нормазын 15—16 га чедирип турган, ол культураны эки шынарлыг тарып доосткан.

Совхозтуң Арыскан салбырының механизаторлары бо хүннерде чайгы чер андарылгазынче массалыы-биле кирипкеннер.

* * *

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Частың сөөлгү айы май төнген. Ооң сөөлгү беш хонуун республиканың чамдык ажыл-агыйларының механизаторлары болгаш хову ажылдакчылары күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээн. Тываның тараалаң чери — Таңды районнуң тараажылары чеди чылдың бежики чылының бедик дүжүдү дээш демиселге кайгамчык эки тиилелгени чедип алганнар. Таңдычылар дыка ыска хуусаа иштинде чазын тарыыр культураларын 122 муң ажыг гектарга тарып, онаалдазын 101 хуу күүсеткеш, улуг ажылды кылган. Ол херекке кур черлиг «Тиилелге» совхозтуң чер ажылдакчылары (директору эш Алымов, партком секретары эш Дамдың, ажылчын комитединиң даргазы эш Арапчаа) улуг салыышкынны киирген.

Узамдыкан болгаш кавыскалыг частың бергелерин ажып эртпишаан, он-он механизаторлар бүдүрер ажылдың нормаларын үргүлчү ажыр күүседип келген. Хову ажылдарының темпизин дүргедедиринге болгаш оларның хуусааларын кызырарынга күш-ажылды шын организастааны база техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглааны эки салдарлыг болган.

Бо бүгү болза «Тиилелге» совхоз эрткен чыл-биле деңнээрге оон он хонук бурунгаар чүгле тараа культуралары-биле 25 муң 500 гектар черни тарыыр арганы берген.

Районнуң ажыл-агыйларынга бо чылын черни сайзырадып кылырда каттышкан агрегаттарны ажыглаан чорук тарылганы дүрген чорударынга дегимчелиг болуп, ол эрткен чылдардан онзагай чүүл болган.

Тараа культураларының тарылгазын июнь 1-ге чедир бүрүн доозар, кукуруза болгаш картофель тарып олуртуруң күштелдирер арга биске турган. Ындыг болза-даа Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары майның сөөлгү беш хонуунда хамык районнарның кудурууңга сөөртүнүп чоруп келген. Чижээ, чөөн-хемчикчилер сөөлгү үш хонук иштинде арткан 630 гектар тараа культураларын тарып чадап каан. Тарылга планын күүседиринге Улуг-Хемниң чер ажылдакчылары 4.724 гектар болгаш Тес-Хемниң — 97 гектар тарааны тарыыры негеттинип турар.

Ындыг хожудаашкын колхозтарга болгаш совхозтарга тараа культураларын тарыырының планын 99,5 хуу күүседиринге чедирген. Ол чорук республиканга ам-даа 1.361 гектар тарааны тарыырын негеп турар.

Республиканың ажыл-агыйларынга сөөлгү хүннерде кукуруза тарыырының темпизи кожкузу-биле бедээн. Ону 42 муң 200 гектарга тарыыр планныг турда, ам 33 муң 730 гектар шөлде тарыттынган, ийикпе азы планның 79,9 хуузу болуп турар. Республикада эң-не куду көргүзүглүг Өвүр, Тес-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары ол культураны тарыыр талазы-биле хожудап турарын бөгүн база катап демдеглээр апаардыр.

Тываның колхозтары болгаш совхозтары картофель тарып олуртулгазын өөжүм чорудуп турар. Июнь 1-ге чедир ону тарыырының планы чүгле 73,8 хуу күүсеттинген. Дыка хөй районнарның удуртукчулары ажылдың чавыс темпизин үрезин четпезинде деп тайылбырлап турар. Ындыг болза-даа ол чорук барымдаа чок чылдагааннар болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дугайында Кыйгырыынга практиктиг ажыл-херек-биле харыылаар күзел чок чорукту көргүзүп турар. Чамдык совхозтарның директорлары болгаш колхозтарның даргалары-даа чондан картофель үрезинин дүрген садып алыр хемчег албайн турар.

Мындыг чижектер безин бар. «Межегей» совхозтуң 6 дугаар бригадазында элээн хөй үрезин бар. Ындыг болза-даа ажылдаар кижилер чедишпезиниден 4 чаштырылга агрегаты 3 хүн анаа турган. Ол дугайы ажыл-агыйның удуртукчуларынга билдиңгир турбуже, олче немелде ажылчыннар чорудар талазы-биле эргежок чугула хемчег алдынмаан.

Ол үнелиг культураны тарып олуртурунуң күрүне планын колхоз болгаш совхоз бүрүзү ылавыла күүсеткен турар база ол дугайында кандыг-даа агарттыр барымдаалар турбас ужурлуг дээрзин партия комитеттериниң секретарьлары эштер Ондар, Кызыл-оол, Машпаадай, Чанар, Бойду болгаш өскелерге-даа база катап сагындырып тур бис.

Ногаалар олуртурунуң темпизи база аажок куду болуп турарын бистиң эрткен хүн демдеглеливисне айыткан болгай. Июньнуң 1-ге чедир чүгле 154 гектар ногаалар тарыттынган. Ынчаарга тес-хемчилер, өвүржүлер болгаш Тожу районнуң ажыл-ишчилери чаңгыс-даа гектар ногаалар тарываан. Ол районнарның болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары ногааларны кожазында колхозтардан болгаш совхозтардан садып алырынга идегеп турар чадавастар. Ындыг практикадан адырлыр херек.

«Межегей» совхоз (директору эш Пащенко, кол агроном эш Лысак) республика төвүнүң ниитиниң чемнениге бүдүрүлгелеринге болгаш ажылчы чоннарынга ногаалар бээр кол чер болуп турар. Ында морковь, столовая свёклазы, согуна шагда-ла тарыттынган, ынчалза-даа оларның суггарылгазын чорутпайн турар. Чылдагааны болза кол суггарылга бугазы ажылдавайн турар, ынчаарга совхозтуң удуртукчулары ону суг ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары кажан-на эде кылып бээрин манап турарында болур. Ол дугайы эргелелдиң начальниги эш Петенёва билдиңгир болза-даа ол межегейжилерни чүгле аазаашкыннары-биле тоттуруп турар. Совхозтуң негелдезин ындыг янзылыг көөр чорук кеңбуруузе чээшулап турар-дыр, эш Петенёв. Кол суггарылга бугазын дүрген ажыглалга киирер талазы-биле совхозка дуза көргүзер деп бодап турар силер бе?

Тываның тараажылары! Чеди чылдың бежики чылында дүжүт дээш тулчуушкуннуң баштайгы үе-чадазы колдуунда силерниң ачы-хавыяаңар-биле доозулган. Сорулга болза, тарылгаларны чер болганга ажаарын болгаш оларны суггарарын организастаарында болур. Чүгле ынчан ам бедик дүжүт алдынар, 1963 чылдың хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеттинер.

Түңнели багай эвес

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының хойжузу Соян Шимээ 467 хойнуң 468 хураганын менди камгалап алган. Хой бүрүзүнден 2 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргып алырын хойжу хүлээнген.

БИСТИҢ УЛУГ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

Эштер Фидель Кастро Рус болгаш Никита Сергеевич Хрущев Тбилисиже чорупкан

СОЧИ. (СЭТА). Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың революстуг чазаанның Премьер-Министри Фидель Кастро Рус болгаш СЭКП ТК-ның Бирги секретары, Совет Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев олар Сочиниң районунда дыштанып турган черинден Грузияның найысылалы — Тбилиси хоорайже чорупканнар.

Эш Фидел Кастро Рус бодунуң дыштанылгазын уламчылавышаан, бо хүннерде совет Грузияның болгаш Кавказтың өске-даа черлериниң солун чүүлдери-биле таныжар бодап турар.

Англи парламентарийлер Москвада

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң чалааның ёзугаар англи-совет парламент бөлүүнүң төлээлери майның 31-де Москвада чедип келген. Ол бөлүктүң даргазы, Великобританияның парламентизиниң кежигүнү дээрги Сирил Осборн ол төлээлерни баштап чоруур.

Совет Эвилелинге бис элээн каш өйү келген айтырыгларны чугаалажып көрүп, англи-совет садыглажышкынны улам ыңай алгыдарының аргаларын илередир бис деп, совет журналистерге С. Осборн медеглээн. Ол айтырыгларны чедиишкинниг-биле шиитпирлээр чорук Англия биле Совет Эвилелиниң аразынга бот-боттарын улуу-биле билчир апаарынга, бүгү делегейге тайбынны быжыглаарынга чедирер дээрзин ол база демдеглээн.

«Бо хире төлээлелгелиг парламент төлээлери Совет Эвилелинге бир-ле дугаар кээп турары бо чүве» деп С. Осборн чугаалаан. Ооң боду ССРЭ-ге ам чедиги катап · кээп турар. «Келген санында-ла силерниң чуртуңар менээ улам эки болуп турар-дыр» деп, төлээлерниң баштыңы чугаалаан.

АЖЫЛ ЧЫЛЗЫРЫ ДЭЭШ — ХАРЫЫСАЛГАЖЕ

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитединде

Хамааты И. З. Лобанова ооң бодунга тыпсып каан күрүне пенсиязын ийи ажыг ай иштинде ап чадаан. СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитеди ол эң харысалга чок барымдааны истеп, хынаан.

Москва областың Орехово-Зуево райкүүскомунуң социал-хандырылга килдизиниң Ногинде салбырының ажылдакчылары И. З. Лобанованың билдириишкинин дүжүметсиг ёзу-биле көрген дээрзи илерээн. Ол салбырда пенсия талазы-биле чамдык херектерни чорудуп бээрин 20—25 хонукта саададып турганы база тодараан. Социал-хандырылга килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы А. И. Васюкевич ажыл чылзыр чорукту маажым көрүп олурар, бодунуң чагыргазында турар кижилерге чогуур негелдени салбас турган. Пенсия ап турар И. З. Лобанованың билдириишкинин хынап көөр деп даалганы Ногин хоорайның партия-күрүне контроль комитединиң даргазы эш Ушаков база кыры-биле көрген. Пенсия херектерин чорударынга болуп турган ажыл чылзыр чоруктарны эш Ушаков партийжи ёзу-биле көрүп шиитпирлевээн.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитеди болза ол херекти кыры-биле дүжүметсиг көрүп, ажыл чылзыр чорукту болдурганы дээш, А. И. Васюковичини донгуткан.

Ажылчы чоннар депутаттарының Орехово-Зуево район Совединиң күүскомунуң даргазы В. Е. Мулинге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Москва область (кедээ) Совединиң күүскомунуң социал-хандырылга килдизиниң эргелекчизи А. П. Щеголевке райсобестиң Ногинде салбырының ажылын контрольдаар чорукту күштелдирерин даасҡан. Район Совединиң килдистериниң ажылынга ындыг четпес фактыларның турары канчап-даа болбас дээрзин комитет эш Мулинге сагындырган.

Пенсия алыкчызы Лобанованың билдириишкинин хынап көөр талазы-биле ооң чүгле ёзу барымдаалап эрте берген чорунче Ногин хоорайның партия-күрүне контроль комитединиң даргазы В. С. Ушаковтуң кичээнгейин угландырган.

(СЭТА).

Светличныйның аргазы-биле

Пенза область. «Беднодемьяновский» совхозта аныяк механизаторларның комсомолчу Владимир Данилов баштаан звенозу эрткен чылын кукурузаның болгаш бобыларның бедик дүжүдүн алган.

Алды кижиден тургустунган ооң звенозу бо чылын кукурузаны 310, бобыларны болгаш чочак-тарааны 280 болгаш чигир свёклазын 75 гектар черге ажаап өстүрер. Механизаторлар ол бүгү культураларны Светличныйның аргазы-биле — хол-биле кылыр ажыл чокка өстүрер деп шиитпирлээннер. Кукурузачыларның бүгү-ле чүүлдери белен.

Ч у р у к т а: звено удуртукчузу В. Данилов (солагай талазында) болгаш ооң звенозунуң кежигүнү тракторист В. Новожилов.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Дугуржулгаларны шынгыызы-биле удуртулга болдурар

Женева чөвүлел хуралының даргаларының Лаос талазы-биле делегей комиссиязының даргазынга чорудар бижиктиң совет төлевилелин Великобританияның Москвада элчини дээрги Тревельянга майның 28-те ССРЭ-ниң даштыкы херектер министерствозу тудускан. Индияның, Канаданың болгаш Польшаның төлээлекчилери кирип турар комиссияның ажылының чаңгыс аай болгаш чөпшээрежилгелиг болурунуң принцивин үрел турарының дугайын ол төлевилелде чугаалап турар.

Комиссияда Индияның болгаш Канаданың төлээлекчилери комиссияның үшкү кежигүнүнүң санал-оналын тооп көрбейн, чугула ужур-дузалыг айтырыгларны анаа-ла бодүүн хөй куруузунуң аргазы-биле шиитпирлээрин оралдажып турарлар дээр дугайын Лаоста хайгаарал болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязында Польша Улус Республиканың төлээлериниң баштыңы Женева чөвүлел хуралының ийи даргаларынга дыңнаткан деп чүвени чагааның совет төлевилелинде дыңнадып турар. Ындыг чорук ыяңгыя ийи даргаларга ээлчеглиг илеткелди белеткеп турар үеде илерээн, чүл дээрге илеткел төлевилелинге польша төлээлериниң баштыңы болуруң тускай саналын киирер арга чок болган.

Женева чөвүлел хуралының ийи даргаларының чорудар бижииниң совет төлевилелинде болза Лаос талазы-биле делегей комиссиязында тургустуна берген таарымча чок байдалды демдеглээш, Лаос талазы-биле Женева дугуржулгаларында көрдүнген чаңгыс аай болурунуң болгаш чөпшээрежилгелиг кады ажылдаарының принциптеринге дүүштүр комиссия болгаш ооң бүгү кежигүннери ажылдаар боор дээрзинге идегелди илергейлеп турар.

(СЭТА).

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга уткуштур

Политиктиг ажылды күштелдирер

«Тыва даг-дүгү» комбинадының тудуг эргелелиниң, Кызыл-Мажалык АТК-зының болгаш Ак-Довурак — Абаза оруун тудуп турар 834 дугаар орук-тудуг эргелелиниң коммунистериниң каттышкан ажык хуралы болган. Аңаа үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының Бүгү-россий чөвүлел хуралының болгаш республиканың партия-ажыл-агый активиниң хуралының түңнелдерин чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде партком секретары эш В. Г. Каганков кылган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың талазындан хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуу дуржулгалыг инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле четчелеттинген болгаш бо үениң күчүлүг машина-техниказы-биле хандыртынган. Ажылчыннарның саны өзүп турар. Бүдүрүлге планын хүн, ай, квартал бүрүзүнде доктаамал ажыр күүседип турар бригадалар болгаш тус-тус ажылчыннар көвүдээн. Борта Моңгуш Кара-оолга, Михаил Сарыгларга, М. Воронковка, В. Вишневскийге, М. Гореевке, А. Шабалинага удуртурган бригадалар болгаш оон-да өскелер хамааржыр дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн.

Ындыг болза-даа «Тыва даг-дүгү» комбинадының тудуг эргелелиниң коллективи чеди чылдың дөрткү чылының эрткен дөрт айларында тудуг-монтаж ажылының планын күүсетпээн. Ылангыя бо чылдың үшкү кварталында ажыглаалга дужаар ужурлуг даг-дүгү арыглаар фабрика болгаш бус-турбиналыг электростанциязының тудуу шыдажыр аргажок оожум чоруп турар. Бо тудугнуң ажылында четпестер хөй, ол дугайын республиканың үлетпүр, тудуг ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралының шиңгы шүгүмчүлелге таварыштырганы чөптүг. Ажылдакчылар ортузунда масса-политиктиг ажыл кошкак тургустунган, партия эге организациялары, профэвилелиниң комитеттери болгаш комсомол комитеттери сула ажылдап турарлар, а парткомнуң талазында негелде амдаа кошкак дээрзин эш Каганков илеткелинге эреңгей чугаалары-биле кызыгаарлаттынгаш, бүдүрүлге планының күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны чогум чүден хамааржып турарыл, кымнар буруулугул дээрзин эки тодаратпаан.

Хуралга санал берген коммунистер болгаш активтер тудуг ажылында четпестерни илеретпишаан, кол кичээнгейни идеология ажылынче, бирги ээлчегде оон шиитпирлиг участогу партия пропагандазын партком ёзулуг холга ап, ону удуртуруун күштелдиреринче угландырганнар.

Парткомнуң чанында лекторлар бөлүүнүң кежигүннери чыл эгезинден бээр ажылчыннар ортузунга эвээш лекция номчаан. Политиктиг ажылды үнелээрде, кылдынган хемчеглерниң санын, чеже кижи олурушканын эвес, а бүдүрүлге планының херек кырында күүселдезин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенин, техниктиг дешпилгелиг чаа-чаа курлавырларны илередиринге болгаш мурнакчы дуржулганы нептередиринге оон ролюн болгаш чаа ниитилелдиң моралының бедик принциптериниң ёзузунга ажылчы чонну кайы хире кижизидип турарын барымдаалап көөр деп партия айтып турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, пропаганда чүгле чырыдыышкын хевирлиг эвес, организакчы болур ужурлуг.

Парткомнуң талазындан пропаганда ажылын удуртуп турарының байдалын ап көөрге, эргижирээн методтан амдаа сөөртүнмүшаан болгаш партияның бо үедеги бедик негелделери-биле дүүшпес. Бо дугайында тодаргай чижек мындыг:

Тудуг-монтаж ажылының планы ай-айы-биле улаштыр күүсеттинмейн келген. Оон үндезин чылдагааны бо улуг чугула тудугга полит-массалыг ажылдың байдалындан дилеп тывар херек.

Ажылчыннарның аразында, харындаа коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш демисежип турар чамдык бригадалар безин коллективтиг арагалаар, прогулдаар, аныяктарның иштинде ийи-чаңгыс кижилер хулиганнаар болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар амдаа чайлаттынмаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чүгле 80 хуу күүсеттинген ийикпе азы бүгү ажылчыннарның барык 25 хуузу ажылдың үлүг-нормазын күүсетпейн турар. Ажыл-агыйга ээ-харысаалга чок чоруктуң уржуу-биле эрткен дөрт айларның дургузунда тудугга 640 муң рубль түңнүг карылга болдунган.

Ажылды үрей кылыр таварылгалар тудугнуң кайы-даа участоктарында болгаш бригадаларында уламчылавышаан. Тудуг материалдарын камналга чок чарыгдап, чашканнаар чорук тудуг эргелелинде болгаш комбинаттың дирекциязында барык-ла чаңчыл болу берген.

Пропаганда ажылының янзы-бүрү байлак хевирлерин ажыглаарын, кижилерниң назы-харын, ажылының байдалын, эртем-билиин, национал болгаш өске-даа чүүлдерин партком бо хүннерге чедир барымдаалавайн, таарыштыр тургуспайн турар. Тудугда ажылчыннарның барык-ла 80 хуузун аныяктар ээлеп турар. Ол хиреде оларның ортузунда кижизидилге ажылы кончуг кошкак тургустунган.

Күш-ажылды хүндүлээриниң, ниитиниң өнчүзүн камныг көөрүнүң, бодунуң хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазының утка-шынарын медереп билириниң ёзузунга оларны кижизидери чүгле партия ажылдакчызының эвес, а ажыл-агый удуртукчузу коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези-дир.

Полит-кижизидилгелиг ажыл чорудар сорулга-биле аныяктарны ниитиг чуртталга бажыңнарын барымдаалап, эрткен чылын тудуг эргелелиниң, комбинат дирекциязының, бүдүрүлге комбинадының болгаш өске-даа тус-тус участоктар коллективтери шефке алганнар. Баштайгы үезинде ажыл багай эвес эгелээн-даа болза, сөөлзүредир ара соксаан болгаш эки эгелээшкин саазын кырында арткан. Ылангыя тудуг эргелели (эш Внуков), комбинаттың дирекциязы (эш Белявский) аныяктар ортузунга кижизидилге ажылы чорудары-биле алган аазаашкынын күүсетпээннер. Ооң чадаарда аныяктар ортузунда чаңгыс катап политиктиг илеткел азы лекция безин кылбааны чөгенчиг-дир.

— Комсомол организацияларының талазындан эгелекчи санал үндүргеш, дилег кылырга, удуртукчу эштер деткивес — деп, комсомол комитединиң секретары эш Шираевтиң шүгүмчүлелин хураалдың киржикчилери ынчангаш чүүлдүгзүнүп деткээннер.

Черле ынчаш, улуг тудугнуң удуртукчулары эштер Внуков, Белявский кижилер-биле ажылдавас, лекция номчувас дээш үргүлчү шүгүмчүледип турарлар. Олар боттары удуртукчу коммунистер болганда шүгүмчүлелден чүге түңнел үндүрбестерил?

Боттарының идей-теоретиктиг билииниң деңнелин бедидерин оралдашпас, кижилер-биле хүн бүрүде сырый харылзаалыг ажылдавас ажыл-агый азы бүдүрүлге удуртукчулары, ылангыя амгы үеде оларның боттарынга дааңдырган ажыл-херектерни канчап-даа чедиишкинниг күүседип шыдавас дээрзи билдингир.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың баштайгы ээлчээниң тудуун болгаш бус-турбиналыг электростанциязын чазактың доктааткан хуусаазында ажыглаалга дужаары — ол дээрге Ак-Довурактың бүгү коммунистериниң, ажылчыннарының база инженер-техниктиг ажылдакчыларының хүндүлүг хүлээлгези-дир. Ажылчыннар фабрика тудуунда бо хүннерде үш ээлчег-биле, дүн-хүн иштинде күжениишкинниг ажылдап турарлар. Бүгү эвилелге онза чугула ужур-дузалыг тудугда ажылдап турар кижилер ортузунга партияның болгаш чазактың политиказын тайылбырлаар, ажылчын кижи бүрүзүнүң угаан-медерелинге тудугнуң ужур-дузазын хандыр, билдингир чугаалап бербишаан, оларның күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн улам-на сорук кирип, хайныктырар хүлээлгелиг 200 ажыг коммунистер, оон иштинде пропагандистер, лекторлар, агитаторлар тудуг объектилеринге эвээш барып турары хараадаанчыг. Инженер-техниктиг ажылдакчылары партком лекция пропагандазынга ажыглавайн турары окта болбас. Моон ужурунда чыл эгезинден бээр эртем-техниктиг болгаш экономика дугайында темага чүгле 2 лекция номчааны ынчангаш таварылга эвес.

Кескү агитация улуг тудугнуң объектилеринде барык-ла чок деп дидими-биле сөглеп болур. Социалистиг чарышты участоктар, бригадалар аразында ёзу барымдаалап организастап тургускан. Чогум кандыг хүлээлге алганын тус-тус ажылчыннар четче билбес. Социчарыштың түңнелин бир ай хожудап үндүрүп турар. Ындыг болганда кайы участок, бригада азы ажылчын мурнакчы болуп турары үр үеде билдинмес. Мурнакчыларны хүн бүрү, ай, квартал санында көргүзер ужурлуг тудуг эргелелиниң конторазының чанында, участоктарда көргүзүг болгаш хүндүлел самбыралары хөй кезиинде куруг тургулаар. Агитхуудустар көзүлбес. «Крокодил» Ак-Довуракта чоруп тур деп аттыг, чалгааларны, арагачыларны болгаш өске-даа өөдежок кижилерни сойгалап шүгүмчүлеп турган хана парлалгазы ам шуут читкен.

Аныяктар культурлуг дыштаныгазын чалгааранчыг байдалга эрттирип турар. Бут бөмбүүнден өске, күш-культура болгаш спорт хемчеглерин массалыы-биле организастап эгелевээн. Ак-Довурак суурда бир культура бажыңы болгаш бир клуб бар. Орта кинодан аңгыда, дыштаныр хүннерде тематиктиг кежээлер, айтырыг болгаш харыылар кежээлери, концерт дээш өске-даа массалыг оюннарны дыка эвээш организастап турар. Оон ужуру чүл дээрге, партком кежигүннери бо айтырыг дугайында кичээнгей салбайн турарында деп коммунистер шын шүгүмчүлээннер.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң шиитпирин ёзугаар Ак-Довуракта райком эргелиг парткомну тургускан. Ол чорук бүдүрүлгеге партийжи удуртулганы, идеологтуг ажылды күштелдиреринге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Фабриканы болгаш ТЭС-ти ажыглаалга дужаар төөгүлүг хүн — сентябрь 30-ге чедир 120 хонук арткан. Ак-Довурактың коммунистери идеология ажылын бүгү талазы-биле күштелдирип тургаш, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга төлептиг ужурашпышаан, Тывада аар индустрияның биргизи — даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн чогуур хуусаазында доозуп, оон-биле бистиң Төрээн чуртувуска, коммунизм тургузуушкунунуң чаагай херээнге боттарының салыышкынын киирер дээш, улам күжениишкинниг ажылдаар ужурлуг.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

ХОВУ АЖЫЛЫНЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Часкы хову ажылдарының изиг хүннеринде дуржулга станциязының тракторизи Павел Сергеевич Санников шалыпчы ажылдап турар. Тарылга эгелээри билек чер аңдарылгазынга ол ажылдааш, ажылдың нормазын үргүлчү 140—150 хуу күүседип келген.

Ооң соонда кызыл-тасты тарып кирипкен. Аңаа база-ла мурнакчыларның одуруунга турган. Ынчаарга кукуруза тарыырынга кирипкен соонда ажылдың нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: П. С. Санников техниканы аштап-арыглап турар үезинде:

Фото С. Феоктистовтуу.

* *

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң № 1 бригадада тракторист Александр Кислицынның сураа бо чазын нептереңгей болу берген. «С-100» трактор-биле ээлчег нормазын үргүлчү 120—130 хуу ажыр күүседип, чаштырыкчы агрегаттарга черни эки шынарлыг белеткеп берип турар.

Күчүлүг «С-100» ужу-кыдыы көзүлбес хову дургаар, бодунуң чоогунда өске техникадан ылгалдыг диңмиреп чоруп орар. Ооң кабиназының кырында киискип чоруур Кызыл тук кайы ырактан илдең. Ол—Кислицынның чедиишкинин херечилеп турар.

АДААНДА ЧУРУКТА: Александр Кислицын.

Фото О. Намчылакты.

Хөй дүк дээш

Улуг-Хем районнуң хойжулары бо чылын күрүнеге 355 тонна дүктү садар. Хой дүгүн чидириг чокка кыргып алырынга белеткел ажылдары районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында үргүлчүлевишаан турар.

«Күш-ажылдың хостуу» колхоз бүгү хойларын чүгле электроагрегаттар-биле кыргыыр деп шиитпирлээш, бар бүгү агрегаттарны септээн болгаш белеткээн, ийи кезек черде шалалыг, серилиг кыргылда пунктуларын дерип тургускан. Колхозтуң баштаар чери хой кыргылдазының графигин кылган. «ҮТКА 25 чылы» совхоз бо кампанияга база-ла багай эвес белеткелдиг ужуражып турар.

Ынчалза-даа «Х Улуг хурал» колхоз хой кыргылдазынга белеткелди багай чоруткан. Маңаа эрткен чылын ажылдадып турган электроагрегаттарның хөй кезии ам чок боор турары кайгамчык. Колхоз даргазы эш Висляев, кол зоотехник эш Доржу олар хой кыргылдазынга электроагрегаттарны белеткээрин чүге үнелеп көрбейн турарларыл?

В. БЫШТАК-ООЛ.

• • •

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхоз төп пунктуда 24 хачылыг агрегатты чогуур өйүнде дерип тургускан. Кижилерни күш-ажылче улам сорук кирип турар кескү агитация багай эвес.

Колхозта парторганизация секретары эш Данзынның дыннаткаңы ёзугаар алырга, өшкүнүң кыргылдазын доозупкан. 1175 өшкүнүң баш бүрүзү 550 грамм дүктү берген. Кыргыыр хой 13 муң ажыг. Зооветеринария ажылдакчыларының киржилгези-биле тургустунган графикке хамаарыштыр, кыргыыр үези келген хойларны кодан аайы-биле пунктуже ээлчештир шуушуруп эгелээн.

Колхоз бо чылын күрүнеге 240 центнер дүктү белеткээр хүлээлгелиг. Ону чедиишкинниг күүседири хой кыргылдазын организастыг чорударындан, дүктү чидириг чокка ажаап алырындан кол хамааржыр.

• • •

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң эштер Бирлей Бирил биле Салчак Болат-оол оларга баштаткан хойжу бригадалар хой кыргылдазынга чамдык белеткел ажылдарын багай эвес чоруткан. Кыргылданың 30 хачылыг пунктузун колхоз суурунда дерип белеткээн. Ук пунктуну ам дуржулгалыг чаныкчы болгаш моторист-биле хандырары негеттинип турар.

Ынчаарга эш Чамбалдоонуң хойжу бригадазының хой кыргыыр чери ынчага чедир чүге белен эвезил?

Колхозтуң баштаар чери хой кыргылдазын организастыг чорударынче кичээнгей салза чогуур.

Хойжу бригаданың тургустунганы

Малчын өг-бүлеге төрүттүнгеш, бичиизинден тура-ла мал ажылын көрүп өскен чорук — Казакин Ойдупович Доржунуң мал ажылынга ынак болурунга улуг салдарлыг болганы черле чугаажок. Ол бичиизинде-ле мал кадарарынга ынак чораан.

Улгадып келген тудум-на, оон күш-ажылга болгаш күш-культурага ынак чоруу улам күштелген. Мөге, ажылчын мөзү-шынарлыг ол кижиниң ат-алдары калбарып турар апарган. Эш Доржу республика наадымнарынга болуп турган национал хүрештиң илепкейлиг киржикчилериниң бирээзи, ол харын үш удаа шүүген-даа.

Эш Доржу — «Торгалыг» колхозтуң үндезилекчилериниң, «Совет Тываның 5 чылы», «Торгалыг» колхозтарны улгаттыр каттыштырарының эгелекчилериниң бирээзи.

Коммунистиг элбекшилди чүгле күш-ажыл-биле тургузуп алыр апаар деп чүвени эш Доржу эки медереп билир. Ынчангаш база бир мергежилди — чолаачылаар эргени ол чедип алган. Чолаачылар курузун 1959 чылда доозуп алгаш, оон бээр он ийи чыл дургузунда автомашинаны үзүктел чокка башкарып келген.

Колхоз бүдүрүлгезинге техниканың берип болгу дег-ле күчүзүн четче-бүрүн ажыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң улуг ужур-дузазын эш Доржу улам бүзүрээн биле берген. Механизастаттынган хойжу бригадаларны организастаарының чугулазын ол билип, ол дугайын үргүлчү бодап чоруур апарган.

— Мени хой ажылынга киирип көрүңер. Улуг кадарчы болуп-даа ажылдап көрейн — деп күзелин илереткен дилээн колхозтуң баштаар черинге ол киирген.

Барып-барып хой ажылы колдаан ажыл-агыйның удуртукчузу кижи шак ындыг күш-ажылчы кижиниң бо дилээн байырлап хүлээп алыр апаар. Колхозтуң баштаар чери чолаачы Доржунуң ол дилээн хандырбышаан, Ирбитейниң быдаргай хойжуларын бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригада кылдыр каттыштырарынга дузалажырын, ук бригаданың төвүн каяа тургузарын боданырын аңаа сүмелээн.

Бодап-ла чораан бодал ол-ла болгай, ам үр бодангаш-даа канчаар. — бригаданың төвүн Ирбитейге тургузар-дыр — деп саналды колхозтуң баштаар черинге ол киире берген.

— Шын-дыр, эш Доржу. Ынчаарга ам хойже ажылдап киривит, а машинаңны дужаап бер — деп, колхоз даргазы эш Мирчин аңаа чугаалаан.

— А машинаны дужаап бээрге кайын боорул. Хойжуларга харын машина херек-ле болгай. Кандыг ажыл чогул: малчыннарны чаа-чаа одарларже көжүрер, мал чемнерин үзүктелдирбейн дажыыр, бригаданың тудуг ыяжын сөөртүр дээш ажыл-ла хөй. Ынчангаш машинамны ол-ла хевээр менээ быжыгланар — деп, тайылбырлыг дилегни ол кылган.

Маңаа эш Доржу база-ла шын чугаалаан. Хойжу 20 өрегени бодунга хүлээнип албышаан, «ГАЗ-51» машиназы-биле кады хой ажылынче кирипкен. Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригада эрткен чылын шак ынчаар үндезилеттинип эгелээн.

Ирбитейниң улуг шаттарлыг чаттылган одарлары хой мал-биле шиметтинген, а Даштыг-Хонаш шору суурзугаш болуп бар чыдар. Бригаданың төвү малды одарладырынга-даа, тургузу азыраарынга-даа таарымчалыг, кара суглуг, оът-сигенниг черде тургустунган.

Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың улуг кадарчызы, коммунист Доржу хойжу эш-өөрүнүң ажылын ам ол суурдан башкарып турар. Чаа тургустунган ол суурда улуг хойнуң болгаш чаш хураганнарның кажаалары, чуртталганың ийи бажыңы ажыглалда кирген.

Бригаданың хойжулары эрткен чылын боттарының мурнунга тургустунган ажыл-агыйжы сорулгаларны чедиишкинниг күүсеткен болгаш мал кыштагладышкынын эки эрттирген.

Бо чылын төрүттүнген 1150 баш чаш хураганы мендн камгалап алган.— Кызыр, ара салган хойларны тарып боовадып тургаш, планда көрдүнгенинге четпейн турар 118 хураганы мяавыла четчелеп алыр бис — деп, эш Доржу хүлээнип турар.

Бо бригадада хойжу эш Натпит-оол эрткен чылын хөй санындан-на 4,4 кг дүктү кыргып алган, а бо чылын 4,6 килограммны кыргып алырын хүлээнген. Бригада бо чылын ниитизи-биле хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,7 кг дүктү кыргып алыр. Дүктү бүдүргенинден 24921 рубль, эътти бүдүргенинден 45990 рубль, ниитизи-биле 70911 рубль орулганы кииргеш, шалың фондузундан аңгыда 47000 рубль арыг орулганы тывары хүлээнген. Бо чылын бир чуңар бажыңны, чуртталганың ийи бажыңын, 2 кажааны тударын планнап алган.

СЭКП ТБ-ның ам болур деп турар июнь Пленумунга уткуштур социалистиг чарышты калбартпышаан, бригада тудуг ыяжының сөөртүлгезинге, хой кыргылдазынга белеткелди чорудуп турар.

С. СЫГЫРТАА.

Дуржулгалыг тудугжунуң звенозунда

Александр Комбу болза Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» кодээ ажыл-агый артелиниң хоочуну, дуржулгалыг тудугжуларының бирээзи. Чаңгыс-даа өрген чок турган Буңгуртуг ам чуртталга бажыңнарындан эгелээш школа, эмнелге, садыг болгаш культура албан черлериг улуг, чараш суур болу берген.

Тудугжу А. Комбу 1949 чылдан бээр колхозтуң тудуг ажылынга үзүктел чокка кызымаккай ажылдап, аныяк тудугжуларга бодунуң дуржулгазын өөредип келген. Хоочун тудугжу колхоз баштаар чериниң кежигүнү болгаш тудугжу звенону удуртуп турар. Оон звенозунда 12 тудугжулар бар. Олар малчыннар чурттаар бажыңнар тудары-биле 1000 кубометр тудуг ыяжын белеткеп доосхаш, тудуг шөлүнче сөөртүпшаан, чуртталга бажыңнарын тудуп турар. Звено удуртукчузу эш Комбу хүн нормазын 180 хуу чедир күүседип, тудугжуларга бодунуң үлегерчижээн көргүзүп турар.

Хоочун, дуржулгалыг тудугжу колхоз баштаар чериниң өртектиг чүүлдер-биле хөй удаа шаңнадып, колхозтуң хүндүлел самбыразынга демдеглэдип келген. Ам оон адын районнуң хүндүлел самбыразынга киирген.

Ш. СЕРЭЭДАР.

Аныяк тудугжу

Автобус Тураңче чоокшулап олурган. Юрий ооң соңгазын өттүр бодунуң чанындан өзүп келген таныш черлерин карак салбайн көрүп чораан. Шеригге ооң ырлап турганы ынак ырызының «Төрээн чуртче ээп келдим» деп сөстери сагындырып чораан. Юрий шыыраап-ла шериг албанын эрттиргеш, өскен төрээн черинче чедип келгени ол. Ам кайа ажылдаарыл, чүнү кылырыл?— деп айтырыг Юрийни дүвүредип чораан. Ынчалза-даа тудугжу болур деп шагда-ла шиитпирлеп алган. Тудугжулар чуртталга бажыңнарын, эмнелгелерни, библиотекаларны тудуп, төрээн черин каастап, чаартып турарлар деп чүвени ол көрүп чораан. Тудугжуларның күш-ажылының түңнелинде, куруг чыткан элезинниг ховуларга культурлуг чаа ажыдырал тургустунуп келир. Юрий Кунжеп Тураның тудугжуларының хүрээлеңинге ынчаар киирген.

Шериг албанын ол авиацияга эрттирген, ынчангаш тудуг ажылы аңаа таныш эвес. Тудуг ажылы чүгле хүүрек туткаш, чер казып, балды туткаш ыяш чонары-биле кызыгаарлаттынмас. Хол күжү-биле ажылдаар болза, ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү кажан-даа чедип алдынмас. Баштай Юрий ээп-сээп ажылдар кылып, дуржулгалыг мастерлерниң ажылдап турарын кичээнгейлиг көрүп, өөренип турган. Кызымаккай оол удатпаанда-ла өөрүнүң хүндүлээнин чаалап алган. Аңаа баштай бөдүүн ажылдарны дагзып турганнар. Шеригге дадыгып быжыкканы, ооң тывызы, чаа, нарын аргаларны кыска хуусаада шиңгээдип, өөренип алырынга улуг идигни берген. Үш ле ай эртеңде аңаа тудугжунуң үшкү разрядын тывыскан.

— Тураңга кандыг тудугларны тудтуң?— деп, бригада дыштаны бээр аразында айтырдым.

Бичии бодангаш чугаалады:

— Чуртталга бажыңнары, автовокзал, уруглар сады... Ам универсалдыг магазинни тудуп тур бис. Ол бодунуң дугайында хөй чүве чугаалаарынга ынак эвес кижи болду. Чугаалажып олурарывыстың аразында безин ажылынче даламыксап олурары кончуг ышкаш, ынчангаш ону үр тударын-даа оралдашпадым. Байырлашканывыстың соонунда ол дораан-на ажылдап эгелей берди. Чаңынга туруп алгаш, ооң эптиг шимчээшкиннерин магадап көрүп турдум. Шак ындыг кижи халас минутаны-даа кайын эрттирер.

— Силерниң аныяк тудугжуларыңарның иштинден кымның дугайында бижип болурул?— деп айтырарымга:

— Юрий Кунжептиң дугайында — деп Бии-Хемниң ВЛКСМ комитединиң секретары И. Лепешкинниң менээ сүмелээни чөптүг болган. Төргиин эр бөөр, удавас аңаа «Районнуң дээре тудугжузу» деп ыңыпаарды тыпсыр деп тур бис. Ол чүгле шыыраан бызаңчы эвес, дуржулгалыг дашчы — деп, эш Лепешкин менээ чугаалады.

Эртиен чылын бызаңчыларның бригадазы чаа чуртталга бажыңын тудуп доосхаш, тудуг материалдары үзүлгенинден, ажылын үзүктелдирер ужурга таварышканнар. Ынчан Юрий мындыг саналды киирген:

— Чүге бис ийи дапиыр тускай мергежилди чедип албас бис? Дашчылар сургуулунга өөренип алыылыңар, тудуг ыяжы үзүктели берзе, туйбу-биле ажылдап болгай бис, туйбу чедишпейн барза, ыяш-даа тудугга ажылдаай-ла бис.

Юрий база катап өөренип эгелээн. Баштай база-ла туйбу дажыыр, хоюнду белетээр, ээп-сээп ажылдардан эгелээн. Туйбу салыры дээрге нарын ажыл болгай. Туйбуну биче-ле таарымча чок салыр болза, бажыңның бүдүн ханазын-даа үреп каап болур. Туйбу салырының херекселдери бөдүүн-даа болза, ону ажыглап өөренири ындыг-ла белен эвес. Шеригге дадыккан Юрий баштайгы бергелерге уңдаравайн, кызып ажылдавышаан, үшкү разрядчы дашчының тускай мергежилин чедип алган. Ооң ажылдап турарын көрүп турарга, талантылыг артистиң сагыш-сеткилди көдүрүп турар ыры-ла. Мастерок дээр бичии хүүрекчигежи-биле хоюндуну ускаш, туйбуларны чөггаш, эптей салып турда, ооң дүргенин, эптиин канчаар боор ону.

Юрий музыкага, фильмнерге болгаш ном номчуурунга кончуг ынак. Ол — ажылчын аныяктарның кежээки школазының өңгү классының өөреникчизи, үлегерлиг комсомолчу.

— Ажылдавышаан өөренири берге-ле боор, аа? —деп, ооң айтырдым.

— Ийе, белен эвес-тир, хүндүс ажылдааш кежээ өөренир, бажыңга онаалгаларны база кылыыр, үе, шак чедишпейн баргылаар-дыр — деп, Юрий харыылады.

Юрий ортумак школаны доосхаш, Абаканның политехниктиг техникумунга өөренир сорулганы салып турар.

Тураң хоорайда аныяк тудугжу, комсомолчу Юрий Кунжеп шак ынчаар ажылдап, өөренип, чурттап турар.

А. ДМИТРИЕВСКИЙ.

ДАМЧЫДЫЛГАНЫ ХҮННҮҢ ДЫҢНАЗА

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Бора-Шай сүт-бараан фермазында чурттаганың эки байдалдары тургустунган. Чээрбин өрүннүг уруглар яслизи, эге школа, клуб ажылдап турар. Малчыннарның уруглары школаның интернадында чурттап турар.

Библиотека 114 кижи номчукчулуг. Хүннүң-не шала кежээ электростанция бажыңнарны чырыдыптар. Кижи эмнелгезиниң салбыры малчыннарның кадыкшылы дээш ажылдап келген. Фермада магазин чугула херегленин бараннарын үзүктелдирбейн садып турар. Ферма ажылдакчылары чуңар бажыңга үргүлчү кирип турарлар. Солуннарны, чагааларны доктаамал чедирип эккээр почтачы тургустунган.

Моон-биле чергелештир ферма ажылдакчылары чүнү күзеп турарыл дизе, фермага радио кииртирин күзээнер.

А. КОЛ.

ЧАА ШҮЛҮК

КЫСТЫҢ НҮҮРҮ

Тараажының арын-нүүрүн
Таан кончуг үнелээр мен.
Арыг сеткил, күзел-биле
Ажылдаксаар, чурттаксаар мен.

Ажыл хайнып, түлүк турда,
Арагалаар маңгыс көргеш,
Солун-сеткүүл арның орта
Сойгалай бээр — бижикчи мен.

Хаялыг хүн үнмээнде-ле,
Хамнаарак куш одунмаанда,
«Демир аъдым» үзеп, хынааш,
Делгем шөлче үнүптер мен.

Эмдик черни андазыннар
Элдей чарып, диле кезер;
Ширтек сырының сөккени дег,
Ширик-хөрзүн коптарлып кээр.

Механизатор кыс мээн ырым
Белдер дургаар чаңгыланыр.
Хүннүн улуу ийи чедер
Күжүр оолдар эгенип каар.

Д. ШАНГЫР-ООЛ.

Эш-хуузунуң судтарының ажылынче кичээнгейни күштелдирер

Коммунизм тургузуушкунун калбартырының үезинде массаның боттуң идепкейин бедидип, күрүнени эргелеп башкарарынга оларны киириштирери бирги чергениң чугула ужур-дузалыг.

Социалистиг эрге-чурумну камгалаарынга хөй-ниитиниң киржилгезиниң чаа үе-чадазы ам эгелээн. Мурнунда милиция органнарынга дузалаар бригадалар ажылдап турган болза, ам күрүне эргелелиниң чамдык ажылдарын хөй-ниити организацияларга (улусчу дружиналарга, эш-хуузунуң судтарынга болгаш өскелерге-даа) шилчидип бергилээн, күрүне албан черлериниң ажыл-чорудулгазынга хөй-ниитиниң контролю күштелген.

СЭКП XXII съездинге эш Н. С. Хрущев мынча дээн: «Болдуунда-ла янзы-бүрү хажыдыышкыннарны болдурбазын чедип алыр ужурлуг эш-хуузунуң судтарынче кичээнгейни улуг-биле салырының үези келген» деп айыткан. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1961 чылдың июль 3-те бадылааны эш-хуузунуң судтарының дугайында Дүрүмнүң үндезининде ол бодал бүрүну-биле бирген.

Совет хоойлуларны камгалап турар мурнуе органнарының ажылынга холгаарлаар чорукту болдурбайн турган, эш-хуузунуң судтары ук органнар-биле чергелештир боттарының ажылын тускайлан чорудуп, база-ла эрге-чурум үрээр чорукту узуткаар дээш шиитпирлиг демисежип турарлар.

Бүгү-ле улуг бүдүрүлге черлеринде сонгулдалыг тургустунгулаан ол судтар масса-биле тудуш харылзаалыг. Социалистиг ниити чуртталганың чурумнарын үрээр чорукта удур демиселди олар бүгү коллектив-биле кады чорудуп турар.

Таңды районнуң Доора-Хадын суурунда Козлова угбалышкылар биле Полиненко олар хулиганзыг чоруун илередип, хамааты Хевыхты бак сестер-биле дорамчылаан дугайында херекти херечилелдер чогундан улус судунга көөрү узамдыккан турда, ону эш-хуузунуң суду эш Загвоздкинниң даргалааны-биле хөй кижи олурушкан хуралга көрген. Аңаа Козловалар биле Полиненко оларны шынгыы шүгүмчүлээн. Эш-хуузунуң суду оларга хөй-ниитиниң буруу шавыышкынын чарлаан. Төлеп чок чорууң хөй-ниитиге сойгалатканының дугайы ук херээженнерниң сагыш-сеткилинден үр үеде ыравазы билдингир.

Ындыг болза-даа бисте коллективтиң кижизидилгелиг салдарының ам-даа четпес ажыглаттынып турары харааданчыг. Тыва АССР-ниң улус судтары чүс-чүс тускай бүрүудадыгны, биче хулиган херек дугайында материалдарны боттары көрүп, эш-хуузунуң судтарынга оларның чүгле ийи-чаңгызын шилчидип турарлар. Чижээ, кадайын дорамчылап, квартиразынга дерзии үүлгедиг кылып турган моторист А. Цыблинов, ресторанга хөй чем садып алгаш, өртээн төлээринден ойталаан Тува. коопунзнергиниң ажылдакчылары Ю. Васильев, А. Мулюкин, парка ээрик хонуп чыткан респотребсоюзтуң садыг базазының товароведи С. Доңдуп ышкаш дыка хөй өске-даа кижилерни Кызылдың улус суду 3-тен 10 хонук чедир хоругдалга олуртуп турган. Ынчаарга ол бүгү херектерни буруудаттырганнарның ажылдап турар черлериниң аайы-биле эш-хуузунуң судтарынга көрүп болур турган. Үстүнде практика болза коллективтиң кижизидилгелиг салдарын кошкадыры-биле чергелештир, буруудаан кижилерниң ажыл шагын хөйү-биле чидирерин, бүдүрүлгениң ажылынга саадаашкынны болдуруп турар. Орук тудуунуң эргелелинден эш Жигаловтуң дилээн маңаа чижек кылдыр ап болур.

— Бистиң машинизивис В. Соколов 15 хонукта хоругдалга кирген-дир. Механизмни башкарар талазы-биле оон ажылын солуур кижи чогундан ажылывыс үстүп турар апаарды. Бүдүн чартык ай дургузунда ону хостап көрүнер — деп, ол бижээн. Ол дилегни улус суду хандырган болгаш Соколовтуң буруу үүлгедиин эш-хуузунуң судунга шилчиткен турган.

Социалистиг ниити чуртталганың чурумун үрээн дугайында чамдык херектер хоойлунуң чүүлдеринде көрдүнмээн чүве болганда, улус судтары оларны көрбейн турар. Ынчаарга совет хамаатызының моральдыг мөзүшынарынга чүүлдешпес ындыг херектерни чогум-на харын эш-хуузунуң судтары көөр хүлээлгелиг. Бо талазы-биле Кызылдың № 1 АТК-зында эш-хуузунуң судунуң практиказындан мындыг тодаргай чижек көзүлген: Ында чолаачы Бурганов кадайланыр кижи боол, районнардан каш-даа херээжен кижи эккелгеш, каш хонганда-ла дедир чорудуптар турган. Бургановтуң ол үүлгедииниң дугайы кеземче хоойлузунуң чүүлдеринде көрдүнмээн. Эш-хуузунуң суду ону көргеш, буруулуг кижини хөй-ниити буруу шапкан.

Эш-хуузунуң судтарының ажылдазының хемчээли сөөлгү үеде элээн калбарган. Олар чүгле күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн, прогулдаан, арагага хандыкшаан чоруктар-биле холбашкан материалдарны көөрүнге кызыгаарлаттынмайн, чуртталга бажыңының, өг-бүлезиниң айтырыгларының, кижилер доразында чоруктарның дугайында материалдарны база көрүп турар. «Межегей» совхозта эш-хуузунуң суду боттарының харылзаа ажылын кагган, Чагытай хөлден шүүрээр четки-биле балыктап турган Худяков, Чертова, Стрелкова дээш өскелерни-даа 10—10 рубльге торгаан, кадарчы А. Доржунуң харызалга чогу-биле өлген ийи молдурганың өртээн оон төлеттирген. Бодунга бүжыглаан инектерни сагбайн, ээн каап турган О. Чыртакайга хөй-ниитиниң шынгыы дооңгуулгазын база чарлаан.

Ооң-биле кады элээн хөй организацияларда эш-хуузунуң судтары ажыл кылбайн, чүгле саазын кырында санаттынып турар чорукту демдеглевес арга чок. Ол судтарның чамдыктарының кежигүннери боттарының ажылының чорувайн турарының чылдагааның херектерниң келбейн турарында дижип турарлар. Ынчаарга кем-херек үүлгедиишкинниң эң бичии чылдагааннардан өөскүүр. Рюмка ишти водка ишкеш, үргүлчү арагалаар чорукче шилчиир, эш-өөрү-биле маргыжар, ниитиниң черинге азы чурттаалга бажыңнарынга аас-дыл өөскүдер, аар-саар чүве оорлаар чоруктардан уламчылааш, кеземче херээ өөскүүр деп чүве билдингир болгай. Чамдык кижилерниң аажы-чаңында бичии-даа четпестерин хөй-ниитиниң салдары-биле сойгалап илеретпишаан, аар кем-херек үүлгедиишкинниңден ону чайладып болур.

Көдээ ажыл-агый техникумунуң ийиги курузунуң сургуулдары В. Бурлачек, В. Колчаков, пассажирлер АТК-зының слесары Ю. Шуров, горпонуң ажылдакчызы В. Салчак, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң кежигүну В. Мамонтов олар дүне кудумчуга эрткен-дүшкен кижилерге халдаашкын кылып турган. Оларның кеземче херээн сельхозтехникумнуң клувунга улус суду көрген. 12—20 хар назы иштинде ол кижилер ресторанның доктаамал аалчылары болуп, техникумга, ажылдаар черлеринге ээрик кээп, шөш-содааны-даа үндүрүп турганнар.

Коллективтеринден хемчег албайн, хөй-ниитиниң кижизидилгелиг салдарын чедирбейн турган чорук аар кем-херек үүлгедип, хамаатылар үптээр чорукка оларны чедирген. Чүгле ол оолдарны суд сандайынга олуртупкан соонда оларның четпес аажы-чаңының дугайын коллективтер ам кээп чугаалажып, оларны кижизидери-биле хүлээнип алыр дугайында дилеглерни судка киирип эгелээннер. Бир эвес ол оолдарның аажы-чаң талазы-биле четпестерин хөй-ниити чогуур үезинде эскерген, оларның дугайында херектер эш-хуузунуң судтарынга көрдүнген турган болза, ук кемниг херек баш удур чайлаттынып болур турган ийик.

Эш-хуузунуң чамдык судтарының ажылының эки дуржулгазын нептередир сорулга-биле Россия Федерациязының элээн хөй областарында ол судтарның даргаларының чөвүлелдерин тургускулаан. Ындыг чаа арганы бис база херегле эгелээн бис. Кызылдың улус төлээлериниң чөвүлелиниң чанында эш-хуузунуң судтарының ажылының талазы-биле секция тургустунган, ону чурт үлетпүр ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы эш Серебряков удуртуп турар. Ол секция Кызылда эш-хуузунуң судтарының ажылын ам идепкейжидип эгелей берген. Ооң ажылының эки дуржулгазын республикада эш-хуузунуң бүгү судтарынга нептередири чугула.

В. БЕКИШЕВ,
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң даргазының оралакчызы.

ЭҢ ЧУГУЛА, ЭҢ КОЛ

1965 чылда бистиң чуртувус бир минутада 173 тонна канны эзилдирип, миллион хире киловатт-шак электри-энергиязын бүдүрер болгаш 456 тонна нефтини тып үндүрер.

1960 чыл-биле деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чүү хире өзе бээри ол? 1960 чылда бир минутада 124 тонна канны эзилдирип, 556 киловатт-шак электроэнергияны бүдүрүп, 281 тонна нефтини тып турган.

Ажылдың чорудулга бүрүзүнде коммунистиг ниитилелди тургузарынга киириштирери чугула курлавыр үелер бар. Чамдык фактылар бо-дур: чыскаал болгаш дыштаныр хүннерни, шөлээ хонуктарын санаваска, бир чылда ажыл үезиниң фондузу 288 — 290 хүннер бооп турар. А ортумаа-биле бистиң чуртувуска ажылчын бүрүзү 267 хүнде ажылдап турар. Ындыг болганда, 22 — 25 хүннер янзы-бүрү чылдагааннар-биле анаа-ла бүдүрүлгеге чидип турар. 25 хүн дээрге 10.500 ажыл минуталары-дыр (7 шактыг ажыл хүнү кылдыр алырга).

МИНУТА БҮРҮЗҮНҮҢ ҮНЕЗИН бодап көрүнерем! Бүдүрүлгени эки организастаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидери, чаа бүдүрүлгелер тудугларынга капитал чарыгдалы кылбайн чүс-чүс миллион рубльдерниң янзы-бүрү продукцияларын бүдүрүп үндүрер арганы бээрин санап көөрү берге эвес.

Бүдүрүлге хемчээлиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруунуң өзериниң хуу бүрүзү кандыг ужур-дузалыгыл? Бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйының хемчээлинге алырга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруунуң 1 хуу өзүлдези— бүдүрүлгеге 200 муң ажыг кижилерни бир чылда немей хаара тутканы-биле бир дөмей-дир!

Хөмүр-даш үлетпүрүнге 1962 чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бир хуу улгатканы 5 млн. тонна ажыг хөмүр-дашты немей тыпканы-биле дөмей болур турган.

БИР ЭВЕС чеди чылдың планында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1959 чыл-биле деңнээрге, өспээн турган болза үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның сорулгаларын күүседиринге чүс миллион хире кижини хаара тудары негеттинер апаар.

1963 ЧЫЛДА күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн үлетпүрге 5,6 хуу, тудугга 6,9 хуу бедидери көрдүнген.

ЧЭЭРБИ ЧЫЛДАРДА чуртка материалдыг бүдүрүлге ниити-биле 400 хуу өзер. ССРЭ-ниң чону ол үеде чижек-биле 30 хуу көвүдээр.

Ынчалза-даа чоннуң ажыл кылып шыдаар хар назынныгларының саны-биле херек кырында ажылчын кижилерниң санын холуп болбас. 1960 чылда ССРЭ-ниң чону 214 млн. кижи чедип турган. Оларның иштинден күш-ажылчы назылыг кижилер 120 млн. кижи. Улус ажыл-агыйынга (өөреникчи, шериг, бажың ээзи херээжен кижилерни санаваска) күш-ажыл кылып шыдаар кижилерниң 82 хуузу — 99 миллион кижи ажылдап турган.

ЧОННУҢ ХАР-НАЗЫ талазы-биле тургузуунуң өскерлири болгаш ниитиниң бүдүрүлгезинче чоннуң ажыл кылбайн турар кезээн хаара тудары 1980 чылдың төнчүзүнде ажылдап турарларның санын чүгле 40 хуу көвүдедир арганы бээр. Ындыг болганда, бүдүрүлге хемчээлиниң планда көрдүнген өзүлдезин чедип алырда, техника болгаш технологияның чаартыры, механизацияны, автоматизацияны бүдүрүлгеге калбаа-биле киирери улуг ужур-дузалыг.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮНҮҢ улам ынай өзүүшкүнүнүң кол фактыларының бирээзи ажылчыннарның электри-биле чепсегленгени болур. Чеди чыл планының төнчүзүнде электроэнергия үлетпүрге колдуунда 2 катап, а көдээ ажыл-агыйга — ийи ажыг катап көвүдээр. 1980 чылга чедир бистиң электри-биле чепсегленгенивис 8 — 10 катап бедиир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге комплексилиг автоматчыдылга болгаш механизастаашкын кандаар дузалаарыл?

Автомобильдер болгаш тракторлар заводтарынга автоматчыттынган шугумнарны ажыглаары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2 — 4 катап бедидер. Кемерово областың химия бүдүрүлгезинге чамдык процесстерни (чорудулгаларны) автоматчытканы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ийи катап бедидер арганы берген.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ бүдүрүлгелерин механизастаары улуг дузаны бээр. Кукуруза олуртуруунга машиналарның каттышкан комплексизин ажыглаары күш-ажылдың чарыгдалын чеди чартык катап эвээжедир. Украинаның колхозтарында мал ажыл-агыйының фермаларынга комплексилиг механизацияны кииргени күш-ажылдың херек кырында чарыгдалын 1 центнер инек эъдинге 10 — 12 катап, 1 центнер хаван эъдинге — 20 катап, центнер сүтке — 7 катап эвээжеткен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң үзүктел чок өзүлдези — СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарының кол негелдези. Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун бедидериниң курлавырларын дилеп тывары — совет кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

«ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА» СОЛУНДАН.

МУРНАКЧЫ БАШКЫЛАР

Тыва башкы орус дылды өөредип тур

Алдыгы класска орус дыл урогу. Парталар арыг-силиг, клазының иштиң көрүм-чурумнуг, уругларның, оолдарның хеви бир аай, ак-ак мойундуруктарлыг.

Башкы Кара-оол Барынмаа Хомушкуевна өөреникчилери-биле мендилешкеш, оларның кичээнгейин урокче угландырган.

— Бөгүн сан ады, демдек адын катаптаар бис—дээрге, өөреникчилер кыдыраажынга ай, хүнну, «Класска ажыл» деп бижээш, демир ужуктерин салып кааш, шуптузу башкызының тайылбырын дыңнай бергеннер.

— Сан ады ужур-утказының болгаш хевириниң талазы-биле кандыг болурул?—деп, башкы айтырган.

— Сан аттарын хөйнүң, чаңгыстың болгаш түңнүң, дугаарның кылдыр ылгаар—деп, Юля Херел дынзыг болгаш дорт харыылапкаш, олуруп алды.

— Кым оон өскээр бодап олур, уруглар?

Юля Хорелдиң шын харыылааның чаңгыс-даа кижи холун көдүрбейн шынзыдып кагды. Хөйнүң болгаш чаңгыстың сан аттары кирген ийи домактан чогааткаш, бижип алыргы онаалганы башкы берген.

Барынмаа Хомушкуевна олуруглар аайы-биле чорупп, өөреникчилерниң домактарын канчаар чогаадып турарын хынаан. Өөреникчилер үш-даа минута болбайн, домактарын чогаадыпкан. Вера Эренчин чогааткан домактарын номчуду. Ол чогаадыпкан алган домактарын номчааш, сан адының хөйнүң, чаңгыстың хевирин база шын бижиирин башкы тайылбырлады. Элээн каш өөреникчилер домактарны номчуп, шупту шын тайылбырлааннар.

Түңнүң болгаш дугаарның сан аттары кирген дөрт домактарны тургускан. Өөреникчилер ол онаалганы база-ла удаткан чок кылып алдылар. Виктор Дүмен чогааткан домактарын номчааш, тайылбырлаан: «Доходы колхозников составляют два миллиона рублей. Школьники посадили пятьдесят деревьев. Мы отдыхаем в каждый седьмой день недели. Мне тринадцать лет, а моей сестре пошел четвертый год». Леня Дарган одиннадцать, миллион, миллиард деп сан аттарынга ийи «нн», «лл» бижиирин, 5—20-ге чедир болгаш 30 деп санларның сөөлүнге чымчак демдекти бижиириниң дурумун тайылбырлап чугаалаан. Володя Санчы 50—80, 500—800 саннарның ортузунга чымчак демдекти бижиирин, «триста, четыреста» деп саннарның сөөлүнге «а» деп ужукту бижиирин, девяносто деп санны падежтерге өскертирин чижекке көргүзүп турган харыылаан.

Демдек аттарының ужур-утказын өөреникчилер аас-биле 3 минута хире катаптап, чижектерни сайгарганнар. «Красный галстук» деп демдек ады кирген чүве адын падежтер аайы-биле өскерткен. Ол өскерткен сөстер-биле домактар чогаадып, демдек ады кирген чүве аттарын падежтер аайы-биле шын өскертип, сөс-домаан байлакшыдып, орус сөстү шын адаары, домакты тургузарының билиин эки шиңгээдип алганы урокка оларның орус дылды эки өөренип турарын херечилеп турар. Урокка өөреникчилерниң боттарынга домактар чогааттырары оларның аас чугаазын сайзырадырынга, сөстерни шын бижииринге улуг салдарны чедирип турар. Урок төнер чоокшулаан. Барынмаа Хомушкуевна самбырага «Бистиң огородувус» деп эгелиг чурукту аскаш, ол чурукту тайылбырлап, кыска рассказ чогаадыр онаалганы берген.

Беш-ле минута болганда өөреникчилер кыска рассказты чогаадып алганнар. Түс-түс уруглар рассказын номчуурга, өскелери оон иштинде сан, демдек аттарын, демдек ады кирген чүве аттарын, падежтер аайы-биле өскертип бижээнин хынап сайгарганнар. Өөреникчилерниң кыдырааштарын чыып алгаш, бажынга онаалганы башкы берген: «Бистиң колхозувус» деп темага рассказты чогаадып кээр.

Уроктуң төнчүзүнде башкы өөреникчилерниң дузазы-биле кичээлди түңнээш, кичээлдиң сорулгазы чедип алдынганын, бөгүнгү кичээлге эң идепкейлиг өөренип, бажың онаалгазын күүсеткени дээш 6 өөреникчиге демдек салган.

Аныяк башкы Барынмаа Хомушкуевна чүгле чаңгыс бо кичээлге эвес, өөредилге чылының эгезинден бээр кичээлдерге эки белеткенип, өөредилге планын чаа-чаа чүүлдер-биле байыдып, эрттирген кичээлдерин бодунга ыявыла түңнеп, демдеглеп ап турар.

Ол кичээлдеринге көргүзүг материалдарын үргүлчү ажыглап, практика-биле холбап турар. Өөреникчилерниң канчаар өөренип турарының дугайында кижи бүрүзүнүң адының кырынга демдеглел кыдыраашты кылып алган. Шынап-ла башкының «Хүн демдеглели» бижээн кыдыраажын көөрге, өөреникчи бүрүзүнүң өөренип турар байдалын, кандыг теманы эки, багай шиңгээдип алганын, оларга канчаар дузалажырын, кандыг онаалганы бээрин демдеглеп алган. Бо чорук кижи бүрүзү-биле шын ажылдаарынга, өөреникчилерниң өөредилгезин экижидеринге улуг рольдуг.

Комсомолчу башкы Кызылдың башкы институдунуң төөгү-дыл факультедин 1961 чылда дооскан. Республиканың эң ырак школаларының бирээзи — Тес-Хем районнуң Бүңгүртүг сес чыл школазынга 5—8 класстарга орус дыл, литератураны башкылаары-биле ол-ла чылын маңаа чедип келген.

Барынмаа Хомушкуевна дуржулгалыг башкылардан арга-сүмени айтырып, бистиң республиканың болгаш өске-даа областарның мурнакчы, дуржулгалыг башкыларының арга-дуржулгазын солун, сеткүүлден үргүлчү тывыжып, өөренип турар.

Ш. СЕРЭЭДАР.

Алдарлыг башкы

Доңгак Кечил-ооловна Кызыл-Уруг Кызылдың каттышкан школазының башкы салбырын чедиишкинниг дооскаш, өскен, төрээн чери Дус-Дагның Торгалыг эге школазынга башкылаары-биле чедип келген.

Аңчы арат Кечил-оолдуң уруу Кызыл-Уруг башкы эртемни чедип алгаш, араттарның ажы-төлүн ужук-бижикке, эртем-билигге өөредир дээрзин ынчан кым-даа бодавайн турган. Аныяк уругнуң тускай эртемге өөренип алгаш келгенинге ооң ада-иези, дөргүл-төрели, чон аажок өөрүп турган.

Доңгак Кечил-ооловна ам чээрби бир чылдың нүүрүнде чоннуң ажы-төлүн эртем-билигге өөредип, төлептиг аажы-чаңга кижизидип келген. Ооң баштайгы эге билиг берип, өөредип чораан өөреникчилеринден ам дыка хөй кижилер дээди, ортумак, азы тускай эртемнерни чедип алган бистиң республиканың экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезин дээш ажылдап турарлар. Чээрби бир чылдың дургузунда ол бодунуң башкы ажылының ёзулуг мастери болуп мергежээн. Ол ам бистиң республиканың мурнакчы арга-дуржулгалыг, эки ажылдыг башкыларының бирээзи апарган, ам Өвүр районнуң Торгалыг 11 чыл школазында эге класстарның башкызы. Удаң болгаш өөредилге чылының санында-ла ооң башкылап, удуртуп турар клазының өөреникчилери быжыг билиглиин, кончуг эки чурум-сагылгалыын көргүзүп турар. Бо өөредилге чылында ооң башкылап, удуртуп турар клазының өөреникчилери дараазының клазынче шупту шилчээннер.

Ооң чээрби бир чыл дургузунда улус өөредилгезиниң херээнге улуг-чаагай, буянныг херектерни кылып, чүс-чүс өөреникчилерге эртем-билигже делгем орукту ажытканы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Доңгак Кечил-ооловна Кызыл-Уругга Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы деп хүндүлүг, бедик атты тывыскан.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы Д. К. Кызыл-Уруг өөреникчилериниң аразында.

Фото В. ЛУТКОВТУҢ.

Көдээ ишчилерниң ортузунда профэвилел ажылы

Төөгүнүң чеди чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле бистиң дуржулга станциязының ажыл-ишчилериниң мурнунда улуг сорулгалар салдынып турар. Чылдың төнчүзүнге чедир бис ниитизи-биле 4768 центнер эътти, 10470 центнер сүттү, 326 центнер дүкту, 189 муң центнер тарааны бүдүргеш, оларның иштинден 4100 центнер эътти, 8000 центнер сүттү, 105 муң центнер тарааны болгаш бүдүрген дүктүң шуптузун күрүнеге садар ужурлуг бис.

Ол чиик эвес сорулга. Ооң чедиишкинниг күүселдези часкы хову ажылдарын организастыг, бедик деңнелге эрттирбишаан, бүгү культураларның чайгы ажаалгазын болгаш мал семиртилгезин үлегерлиг чорударындан шуут хамааржыр дээрзин бистиң ишчилеривис эки билир. Ынчангаш часкы тарылганы бедик шынарлыг кылдыр дүрген доозар, бүгү чүзүн малдарның чазаглаашкынын, чайлаглаашкынын шын организастаар дээш түс-түс бригадалар болгаш кижилер аразында социалистиг чарыш хайнығып турар.

Станцияда профэвилелиниң ажылчын комитеди массаның ол күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн деткип, организас-массалыг хемчеглерни шыдаттынар-ла шаа-биле чорудуп турар. Станцияның 5 хову бригадаларында болгаш сүт-бараан фермаларында база малчыннарның бөлүк одарларында ажылчын комитединиң кежигүннери доктаамал быжыглаттынган, профэвилелиниң бүгү-ле ажылын олар шуут харылап келгеннер. 1963 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер талазы-биле ниити станцияның социалистиг хүлээлгелерин бригада, ферма бүрүзүнде тода кылдыр бижээш, делгеп аскылаан. Бригаданың, ферманың база түс-түс тараажыларның, малчыннарның социалистиг хүлээлгелериниң көргүзүү база-ла делгеренгейи-биле чырыттынып, мурнакчыларны деткип мактаарының хемчеглери алдынып турар. Бо талазы-биле ажыл ылангыя № 3 база 5 хову бригадаларының турлагларында, Хадың-Аксының сүт-бараан фермазында эң дээре организастаттынып келгенин онзалап демдеглээри чугула.

Тараажыларның болгаш малчыннарның күш-ажылчы идепкейин өстүреринге ол бригадаларда болгаш фермада хүн бүрү чаартынып турар «Бригаданың күш-ажылчы хүнү», «Ферманың күш-ажылчы хүнү» деп эгелиг чарыш демдеглели дыка дээштиг салдарны чедирип турар. Ол чарыш демдеглелиниң онзагай чүвези, түс-түс кижилерниң хүн бүрүдеги күш-ажылчы көргүзүүнүң шаа-биле оларның аттарын «ракета», «самолёт», «чиик машина», «электровоз», «аът», «өшкү» чуругулаан көзенектерге бижип чарлаан турары болур. Хүн санында кымнар мурнап, кымнар соңнап турары мооң мырынай-ла илдең көстүр. А. Неделин, Н. Федосеенко, Н. Домажаков, Г. Санников, М. Шолухаа, А. Жданов, И. Спирин, Н. Серен, Э. Ударaa, Н. Пустозёров, М. Серенбиль, А. Попуш-оол, П. Мурыгин олар үргүлчүле «ракета» көзенээнден чайлавайн келгеннер.

Ажылчын комитединиң түс-түс бригадаларда, фермаларда быжыглаттынган төлээлекчилери мурнакчыларның дуржулгазын нептередиринче база улуг кичээнгей салып, оларның шылгараңгай чедиишкиннерин агитхуудустарга делгеренгейи-биле чырыдып келген. Бо талазы-биле ылангыя Е. Вычужанина, Т. Попова, В. Блинова, В. Петрунёк дээн ышкаш бистиң төлээлекчилеривис онза кызымак ажылдап, эки организакчылар болуп келгенин демдеглезе чогуур.

Шөлдерде болгаш фермаларда база хөй ажылында ажылдап турар кижилерниң материал-культурлуг негелделерин четче хандырарынче ажылчын комитеди сөөлгү үеде улуг кичээнгейни салган. Хову турлаглары, фермалар шуптузу электрижиттинген, оларда «Родина» деп радиоприёмниктер доктаамал ажылдап турар. Турлаг, ферма бүрүзүнде чунар бажыңнар хүн санында изиттинип, ажыл-ишчилер оларга чунуп, арыг-силиг дыштанып, чурттап турарлар. Хову турлагларының ажыл-ишчилери эки дериттинген, арыг-силиг өрээлдер-биле бүрүн хандыртынган. Түс-түс одарларда малчын чоннуң амыдырал хандырылгазы база мурнукузундан элээн экижээн. Автолавкалар малчыннарның аал-өреглерин өй-өйде эргий кезип, эргежок чугула бүгү чүүлдер-биле четче хандырып турар апарган.

Ховуларда, фермаларда ажылдап, чурттап турар бистиң кижилеривистиң аъш-чем хандырылгазы база ниитизи-биле эки. Ында столовайлар доктаамал ажылдап, шөлдериң ажыл-ишчилерин, малчыннарны эът, сүт продуктулары, далгандан кылган чемнер, картошка болгаш өске-даа чемнер-биле эки хандырып турар. Чурттаалганың байдалы эки, бүгү чүүлдер-биле четче хандыртынып турарындан мал, чер ажылдакчылары бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, күш-ажылдың сагылга-чуруму уламна быжыгып турар апарганын демдеглээри өөрүнчүг.

Станцияның тараа шөлдеринге часкы тарылга бо чылын элээн орайтап эгелээн. Ындыг болза-даа ол чугула кампанияга белеткелди хынамчалыг чорутканының болгаш ажылдың темпизин дүргедеткениниң ачызында тараа культураларының тарылгазы барык-ла улуг озалдаашкын чокка эрткен. Шөл ажылдарының үезинде техника үрелир ийикпе кывар-чаар материалдар хандырылгазы, үрезин чедирилгези үзүктелир чорук биске бо чазын көзүлбээн. Ам бистиң тараажыларывыс кукуруза, картофель олуртулгазын барык-ла чер бүрүзүнде дүрген темп-биле чорудуп, часкы хову ажылдарын чоокку хүннерде доозар дээш күженниишкинниг демиселди үргүлчүлеп турарлар.

Станцияның мал ажылдакчылары ам ийи дыка чугула кампанияларның бүдүүзүнде турарлар. Кара-Чыраа, Хадың болгаш Кара-Сугнуң хойжулары чазаглаарже сайгарлып көшкүлээш, дүк кыргылдазынга белеткелди эгелээн. Ол чугула кампания дооступу билек-ле малдың чайгы одарлаашкыны эгелээр. Хөй дүк, сүт, эът дээш социалистиг чарыш оларның аразында ам үеде улам күштелип турар. Чарыштың түгүн оон-даа бедик көдүрбүшаан, малчыннарны чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирери—бистиң ажылчын комитедивистиң мурнунда салдынып турар амгы чугула сорулгаларның бирээзи ол.

Ынчаарга бистиң ажылывыста четпес чүве чок дээр болза шын эвес, ылангыя көдээ ишчилерниң культурлуг херегледериниң хандырылгазын бис ам-даа шоолуг экижидип шыдаваанывысты миннир херек. Бистиң хөй кижилиг бүдүрүлгевисте бот-тывынгыр уран чүүлге ынакшылдыг, ол талазы-биле элээн талантылыг аныяктар эвээш эвес. Олардан дыка шырак коллективти тургускаш, хынамчалыг белеткендирбишаан, тараажыларга, малчыннарга концерт көргүзүглерни хөйнү организастап болур турган бис. Станцияда көдээ клубтуң эргелекчизи эш Н. Юшковтуң инициативазы чок, олутпай чоруунуң уламы-биле ол чугула ажыл организастаттынмайн, бо часты өттүр хову турлагларынга, одарлар төптеринге чаңгыс-даа концерт болбаан.

Ол ышкаш бригадаларда ажыл-ишчилерниң база малчыннарның ортузунга кино көргүзүүн (механиги эш Н. Медведев) база кончуг ховар организастап келген. Кожер кинону транспорт-биле хандырарынче станцияның дирекциязы кичээнгей салбаанын база демдеглээр херек. Хову турлагларынга, малчыннар коданнарынга почта чедирилгези ам-даа шоолуг экижиивээн.

Шөлдерде болгаш мал одарларында ажылчы чоннуң культурлуг негелделерин чөп хандырары ажылчын комитединиң чиңгине хереэ болур турбуже, бис маңаа шиитпирлиг хемчег албаанывыс буруу дээрзин билинзе чогуур. Бо бүгү четпестерни өөренип көргеш, тарылганың чайгы ажаалгазының, малдың часкы, чайгы семиртилгезиниң үезинде тараажылар болгаш малчыннарга культурлуг хандырылганы үндезини-биле экижидериниң хемчеглерин ажылчын комитеди станцияда партия, комсомол организациялары-биле кады ажылдап кылган.

СЭКП ТК-ның удавас болур Пленумунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш улуг көдүрлүүшкүн бо хүннерде бистиң тараажыларывыстың, малчыннарывыстың ортузунда хайнығып турар. Олар хөй-хөй тонна тарааны, эътти, сүттү болгаш хөй килограмм дүкту бүдүргеш, төрээн чуртун өөртүп, коммунизм тургузуушкунунуң херээнге бо ажыл-агый чылында биче эвес салышкынны киирип шыдаарлар дээрзинге быжыы-биле бүзүреп болур.

А. БӨЛГҮМ-ООЛ,
дуржулга станциязында ажылчын комитединиң даргазы.

Дээрбечилер туттурган

ГУАЯКИЛЬ. (СЭТА). Балыктаар каш америк суднолар Эквадорнуң девискээр сугларынга дүрүм чок ёзу-биле балыктап турган. Ол балыкчы дээрбечилерни чоокта чаа тудуп алган. Эквадорнуң «Хамбели» деп шериг корабли ийи америк суднолары Земеральдас портка сүрүп чедирип келген. Оон өске дээрбечи суднолар четкилерин далайже октапкаш, дезе берген.

Делегей чурумнарын үреп, өскениң девискээр сугларынга балыктап чораан ол америк дээрбечилерни шынгыы шиидер дээрзин Эквадорнуң шериг-далай эрге-чагыргалары медеглээн.

Данияның премьериниң медеглели

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). «Поларис» деп ракеталар-биле чепсеглээн суг ишти-биле чоруур атомнуг хемелерни Данияның сугларынга сайгара тургузуп болуруңуң дугайында НАТО чөвүлелиниң Оттавага болган сессиязынга хүлээп алган шиитпирлери Данияга кандыг уржуктуг болурул деп айтырыгга Данияның премьер-министри Е. О. Краг дани фолькетингке (парламентиге) чүве чугаалап турган, харыылаан.

Парлалганың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, атомнуг чепсек дугайында айтырыгга дани чазактың туружу өскерилбээн деп, премьер-министр медеглээн. Данияның девискээринге атомнуг чепсекти сайгара тургузарындан Дания ойталап турар. Ол ойталаашкын «Поларис» деп ракеталар-биле чепсеглээн суг ишти-биле чоруур атомнуг хемелерге база хамааржыр. Ол хемелер дани сугларга чоруур кылдыр чөпшээрелди бербес апаар.

Индейлерге удур карабиннер

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң Арауко можузунга чоокта чаа халаптыг болуушкун болган. Индейлерниң — араукочуларның чер болгаш бажың чок аймаазыраан өг-бүлелери Каньете хоорайның чоогунда ол чер чурттуг помещиктиң өнчүзү болуп турар ээн чыткан участок черни эжелеп алгаш, аңаа чурттаар черлерни тудуп эгелээн турган.

Хоорайдан аңаа чеде берген карабиннерлиг кижилер индейлерни ол черден күш-биле сывырып үндүрерин оралдашканнар. Эт-херекгизи чок «хоойлу үрекчилеринге» дузалажыры-биле чоогунда суурларның чону далаштыы-биле келгеннер.

Аңаа болган демиселге даштарны болгаш мон мергелерни ажыглаан. Карабиннерлиг кижилер оларже боолап турганнар. Оон түңнелинде бир кижи өлүрткен болгаш каш-каш кижилер балыглаттырган.

Килеңнээн чүс-чүс индейлер удурланыышкынны организастап, ол хамныг үүлгедигге удурланыышкынны эрге-чагыргаларга медеглээр дээш, өлүрткен эжиниң мага-бодун холга көдүрүп алгаш, Каньете хоорайже чадаг чорупканнар.

ВЕНГР УЛУС РЕСПУБЛИКА. Ооң найысылалы—Будапешт хоорай. Бо чурукта болза, хоорайның бурунгу кезээ—Будада турар культураның болгаш дыштанылганың Барток аттыг парыгын болгаш чайгы театрны көргүскен.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Францияның национал хуралында

ПАРИЖ. (СЭТА). 1963 чылда күрүне бюджединиң орулга талазынга кирер киирилгелерге хамаарыштыр Помпидунуң чазааның хоойлу төлевилелин Францияның национал хуралы май 30-нуң дүнезинде бадылаан. Ол хоойлу төлевилели дээш 271 депутаттар бадылаан болгаш 157 депутаттар удурланган.

Депутат коммунистерниң, социалистерниң база чаңгыс кижиниң эрге-чагыргазының ёзу-чурумунга удур демократтыг оппозицияның өске-даа төлээлекчилериниң удур бадылааны ол хоойлунуң төлевилели ылангыя үндүрүглерни улам улгаттырарын көрүп турар. Францияның Коммунистиг партиязының парламент бөлүүнүң медээлерин ёзугаар алырга, деголльчу ёзу-чурумнуң туруп келгениниң беш чылдарының дургузунда күрүне бюджединге үндүрүг киирилгелер 45 хуу өскен. Ынчаарга чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының херегледеринге мырыңай чедишпейн турган дөзевилелдерни улам кызырган.

Депутат коммунистер, социалистер болгаш республиканчылар ол бүгү хемчеглерге удурланып, сан-хөө олигархиязының эрге-ажыктарынга шуут чагырткан деголльчу чазактың сан-хөө болгаш экономиктиг политиказын шынгыы шүгүмчүлээн.

Социалист Андрэ Чандернагор үндүрүг оналдазында иледе чөптүг эвес чорукту буруу шапкан. Чүл дээрге, үндүрүгнүң эң-не аар үүргезин баяттарга эвес, а ажылчы чоннарының үлүүнге онаажып турар. «Кожайларга үндүрүгнү онаары болгаш шериг чарыгдалдарын кызырары эргежок чугула» — деп депутат коммунист Анри Шаз медеглээн.

Чээлилерни «экономиктиг хемчеглерден» чырыдыышкын болгаш кадык камгалалынга киирер. Францияда түренги байдалда турар назылап кыраан ажылчы чоннарга тыпсыр пенсияны көвүдедир төлээде шериг чарыгдалдарын кызырар — деп, саналды Францияның Коммунистиг партиязының парламент бөлүүнүң даргазы Вальдек Роше киирген.

Турасында аажылаашкыннар

БОНН. (СЭТА). Май 30-де Бонңга полиция «Нейес дейчланд» солуннуң редакция коллегиязының кежигүнү Гарри Чепукту тудуп хоругдаан. Чоокта чаа Герман Демократтыг Республиканың журналистерин Бонңга тудуп хоругдааны-биле холбаштыр Гарри Чепук Берлинден ГФР-ниң найысылалынга чеде берген турган. Чепук «Нейес дейчланд» солуннуң доктаамал корреспондентизи болуп, каш чылдарның дургузунда Бонңга ажылдап турган.

Полицейжилер Г. Чепуктуң ап чораан хууда эт-чүүлүн үжеп, оон соонда ону полиция участогунга чедирип келген болгаш байысаап турган. ГДР-ниң өске журналистери-биле бир демей Г. Чепукка база-ла «күрүнеге кыжанган» деп хоозун бурууладыышкынны онаап турар.

Шынында чугаа болза ГДР-ниң журналистеринге хамаарыштыр чижеглээр чүве чок каржы полицейжи чаа үүлгедиглерниң дугайында болуп турар. Ол турасында аажылалдың сорулгазы — ГДР-ниң журналистери Бонңга корреспондент ажыл-чорудулгазын таарымчалыг чорудар аргажок кылырынга болуп турар. «Күрүнеге кыжанган» ажыл-чорудулга талазы-биле буруудажыышкынны ол кара турасында аажылалды чүгле чажырып чаарынга болгаш шынзыдарынга ажыглап турар.

БОНН. (СЭТА). Полиция участогунга Г. Чепукту каш шактарда үргүлчүлээн байысаалганың соонда хостап салган болгаш Берлинче ол ээп чанар арганы алган.

БӨГҮН БО АРЫНДА:

АКШ-та негрлерниң демисели үргүлчүлевишаан

★ ★

ИНДИЯНЫҢ ЧОНУНУҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

★ ★

Саян дагларында

ДЕМИСЕЛ СОКСАВАЙН ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сөөк-язы ылгаар бужар-чүдек чорукка удур, кижиниң төлептиг чоруу дээш америк негрлерниң демисели чаңгыс-даа хүн соксавайн турар.

Май 30-де Джэксон хоорайга (Миссисипи штат) 500 ажыг негр школачылар сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкынның чыскаалын чапсар үезинде организастаан. Телеграф агентилелдерниң дыңнатканы-биле алырга, школачылар бүгү чапсарда «хосталганы күзеп турар бис» деп ырны ырлап турганнар. Полиция фоторепортерларны болгаш корреспондентилерни школага чоокшулатпаан. Полицияның күштүг чепсегленген таныылдары школаже чаза таварып киргеш, аңаа кичээлдер доозулгужеге чедир турган. Школачы негр кысты болгаш бир херээжен кижини тудуп хоругдаан.

Таллахасси хоорайга (Флорида штат) негр аныяктар сөөк-язы ылгаар чорукту узуткаары дээш чыскаалды бир неделяның дургузунда соксаал чокка организастап келген. Негрлерни киирбейн турар хоорай театрының чанынга массалыг чыскаал база болган. Аңаа полиция 200 ажыг чыскаалчыларны тудуп хоругдааш, оларны полицияның машиналары-биле кара бажыңче чорудкан.

БАЙЛАКТАРНЫ ЧОННУҢ ХОЛУНГА

ДЕЛИ. СЭТА-ның корреспондентизи Матяштың дамчыдып турары болза:

Хуу болгаш даштыкы банкыларны, нефть монополия компанияларын, джут болгаш чигир заводтарын, шахталарны болгаш даштыкы садыгны национализастаары дээш индий ажылчы чоннарның демиселиниң хүнүн профэвилелдериниң Бүгү-индий конгрезиниң кыйгырыын ёзугаар бүгү чуртка май 27-де калбаа-биле демдеглеп эрттирген.

Делиге, Калькуттага, Бомбейге болгаш Индияның өске-даа хоорайларынга митингилер болгаш чыскаалдар чурттуң экономиказының база сан-хөөзүнүң чугула кол адырларын күрүнениң холунга, чоннуң холунга шилчидип бээр деп лозуңнуң адаа-биле эрткен.

Бежээ Индияның хөй-хөй чурттакчылары индий найысылалда Пенджаб банкының бажыңының баарынга чыглып келген. Бо банк Далмиа биле Джей оларның төрел салгаалары холунда турар. Ол херекгитеннер ажылчы чоннарны мегелеп, мелчүп турганы дээш сойгалаттырган. Аңаа чыылган чон чуртта банк херээн доп-дораан национализастаарын негээн.

Национализацияның хүнү болза амыдырал байдалын экижидер дээш, бөдүүн индейлерниң эктинде салдынган аар үндүрүг үүргезин узуткаар дээш калбак улус массаларның негелделерин деткээни чуртта демократтыг шимчээшкинниң калбарганының тодаргай илередиишкини болган. Банк херээнден ап турар заажок хөй кончаалар күрүнеге эвес, а индий болгаш даштыкы монополияларның карманынче төктүп кирип турар. «Нью эйдж» деп журналдың херечилеп турары-биле алырга, чүгле хуу 12 индий банкылар безин 12 миллиард рупий (индий акша) түңнүң капиталды контрольдап турар. Оларның чыл бүрүде алыр орулгазы 150 миллион рупийге чедип турар.

Чуртта нефть үлетпүрүн национализастаар дугайында индий ажылчы чоннарның негелдези база биче эвес чугула. Барыын талакының Шелл, Калтекс, Эссо оларның аажок улуг нефть концерннери Индияның национал экономиказын бодунуң холунда аспактап алганнар. Индияның премьер-министри Неру «Делегей төөгүзүнге үзел-бодал» деп бодунуң номунга ол концерннерниң ажыл-чорудулгазын «нефть империализми» деп айыткан. Бирги беш чыл планын күүседип эгелээн үеден бээр чурт иштинче киир сөөрткен нефть дээш ол компанияларга Индия даштыкы акша-биле алырга, барык 10 миллиард рупийни төлээн дээрзин «Нью-Эйдж» журнал бижээн. Индий экономистерниң эң бөдүүн санажылгаларын ёзугаар алырга безин, чооккуу беш-алды чылдарның дургузунда ол түң беш-алды миллиард рупийге немей өөр апаар.

Нацияның мага-бодундан ханны саргы ышкаш ушта соруп турар даштыкы монополияларның хуваалда чок тергиидээшкинин дүрген узуткаар ужурлуг деп, индий ажылчы чоннар быжыы-биле медеглеп турар.

Барыын Саяннап

ШИНЧЭЭЧИЛЕР ЧОРУП ТУР

Эрткен чылдың төнчүзүнде Сибирьниң эртем-шинчилел ажылдакчыларының хуралы Новосибирск хоорайга болган. Ол хуралга кол кичээнгейни Барыын болгаш Чөөн Сибирьниң үнүштерин четче шинчилеп көөрүнче угландырган.

...Үнүш-бойдустуң шинчилекчилериниң төп булуңунуң бирээзи — Томск университединиң П. Н. Крылов аттыг гербарийи. Гербарийниң ажылдакчылары чылдың-на үнүштерни шинчилеп өөренириңге холбашкан эртем экспедицияларын организастап, чорудуп турарлар. 1962 чылда чоруттунган үш экспедицияларның бирээзи — Барыын Саяннап эрткен экспедицияның дугайын маңаа чугаалакса тур мен.

Кызылдан 350 километр ыракта «Кара-Хөл» колхозтуң төвүнге чедир экспедиция самолётка олурупкаш четкен. Шапкын агымныг Алаш хемниң чиңге шынаазында колхоз төвү тургустунган. Экспедиция авээш кижи составтыг: Томскиниң медицина институдунуң ботаника кафедразының эргелекчизи С. Гудошников, студент Федя, орук айтыкчызы Хомушку Сүрүң олар Кара-Хөлден үнгеш, Барыын Саянче углапканнар. Экспедицияга үш мунар аът, 25 хонукта чиир аъш-чем, гербарий бөлериңге эргежок чугула херекселдер чораан.

Орукту орту кирип чорда, климат база бир онзагай өскерлип, черниң янзы-бүрү үнүштерлиг шывыгларын эскерип кааннар. Ынчангаш Барыын Саянның үнүжү, агаар-бойдузу Сибирьниң шинчилекчилериниң кичээнгейин хаара туда берген деп чүве билдингир апарган.

Барыын Саяннап, 1892—1952 чылдарда эртемденнер болгаш аян-чорукчулар П. Н. Крылов, В. В. Сапожников, Б. К. Шишкин, Н. М. Марьянов, В. В. Ревердатто, А. В. Куминова, Л. М. Черепнин болгаш оон-даа өскелер эртип, улуг шинчилел ажылдарын кылганнар.

Барыын Саян—адырланчак, хөй баштарлыг, илчирбеленчек, узун дурттуг тайга, оон узуну 650 километр, калбаа 80—200 километр. Саянның барыын талазының кижи барбаан черлери караңгы ыйнактар хевээр арткылаан. Бойдустуң чурумалының чараш магалыын чүү дээр, кайгамчык-ла онзагай, чараш. Кадыр кашпалдарның аразында кылагар, ак өңнүг дамды суржугаштар хөөлбектенип, дагларның породаларын ирдип, божаландыр бусталып чыдар.

Хаялар аразында кара ногаан өңнүг, чадаң суг үнүштери үнүп турар. Ында арыг үнүжү дег бүрүлерлиг, амдан чок каттар-даа бар. Бо үнүштер ботаниктерге чаңгыс удаа эвес таваржып турар, эмнер кылыр дээш оларны Томскиниң медицина институдунуң эртем-шинчилел черинче чорудуп турар. Бо суг үнүштерни шенеп көөрге, ортаакы нерви системазынга дээп турар болган. Ол ышкаш оон-даа өске кайгамчык солун үнүштерлиг.

Саянның мурнуу талакы бедиктери — Тыва биле Алтай кызыгаарын эртип чоруй, олар соңгу талаже углапкан. Оон бичии хемчигештерни эрткеш, Карагош хемниң шынаазынга кирип келгеш, маңаа Томск университединиң доозукчу геологтарынга ужурашканнар. Геологтарның майгыннарының чанынга майгыннарын хапкан. Даартазында Карагоштуң шыпшык бажы кайы сен дээш ынаар үнүшкен. Дыштанмышаан чораш, кежээге чедир Карагоштуң бедиинге дыка-ла өрү үнүп келгеннер. Карагоштуң бажы сүр чалымнарлыг. Дагның шыпшык бажында амыдырал чок, агаары кадыг-доңгун. Ында мөңге меңги харларлыг, оон кыры-биле куш безин кончуг ховар ужар.

Аян-чорук сөөлзүреп келген. Оруктуң чамдыызын Пазарым хелден Кара-Хөлге чедир профессор В. В. Ревердаттонуң экспедициязының 1928 чылда эрткен оруу-биле келгеннер.

Экспедицияның ажылының түңнели ам-даа долузу-биле илереттинип шиитпирлеттинмээн. Ынчалза-даа Барыын Саяндан алдынган үнүштерни тускай эртем-шинчилел чери тодаргайлаан.

Чыгдынган материалдарны шинчилээри уламчылап турар.

К. САТ.

Томскиниң медицина институдунуң студентизи.

Мыйыс хайындырыкчызы

Даштындан көөрге алдан ажып чоруур хире назылыг, бажының дүктери мокур ак апарган, ынчалза-даа бодунуң аваангыр-тудунгуру аажок, хөглүг, чугаа-сооткур ашак кижи чаа эккелген сыын мыйызын кончуг хумагалыг аңдара-дүндере туткулап, бир-ле чүвени дилегзинген хевирлиг, ыяк көргүлеп тур оң. Сыын мыйызының чаа үнүп олурар, хоюг, хилиң дег дүктери хүнге артында-ла кыланнайнып, сорулаңып турар. Мыйыс кидин-не сес адырны кезеп турар хирезинде-ле чоону тудум сыңмас, аар, саламы хөлчек, көөстээлериниң баштары мөчек-мөчек. Буурул баштыг ашак мыйыстың мөндүгүр баштарын чылбыйтыр сыйбагылааш, ону дужаары-биле келген аңчыже көргеш, хүлүмзүрүй аарак, өөрүшкүлүг чугаалады:

— Тулган-на мыйыс эккелген-дир силер! Бирги сорттуң мыйызы-дыр. Мырыңай чаа өлүрген сыын мыйызы ышкажыл бо. Кончуг үнелиг продукт болгаяан...

Ол болза Яков Николаевич Горбунов-тур. Эм кылыр үнелиг продукт—сыын мыйызын хайындырып, кадырарының мастери ол-дур. Мыйысты кижи-ле болганы хайындырып шыдавас. Ол дээрге эң-не нарын ажыл. Мыйысты секунда-биле санап тургаш хайындырар. Мыйысты хайындырарда, ооң эрги, чаазын тодаргай билип алыры эргежок чугула. Эргижирей берген, тодаргайлаарга, өлүргенден бээр ийи—үш хонук эрткен мыйысты изиг сугга бичии-ле үр суптарга, ханы чара тептер. Мырыңай чаа өлүргени мыйыстың даштында кежи быжыг болганда, изиг сугга белен чарылбас.

Мыйыс хайындырарының мастери Яков Николаевич бодунуң ол ынак ажылын 14 харлыг аныяк оол тургаш, ажылдап эгелээн. Ол барык-ла 35 чылдар дургузунда сыын мыйызы хайындырып келген. Яков Николаевичиниң ада-иези Бии-Хем районунга чурттап турган. Адазы Николай Васильевич Горбунов бир-ле катап тайгадан мыйгак бызаазы тып эккелгеш, доруктур азырап алган. Демги сыыны туруунга туруп, четчи бергенде, мыйызы үнүп келген. Николай Васильевич баштайгы мыйысты кескеш, боду хайындырарын оралдашкан. Ынчалза-даа мыйыс хайындырарының аргазын билбес болганда, ону хейде-ле үреп каан. Изиг сугга хөлүн эрттир супкан мыйыс, чарылган хан дег, ылбырап, башка-башка барган. Ооң хомудааның чүү дээр!

— Хайыраан мыйысты хейле үреп кагдым!—деп, адазының хомудап чугаалап турганын Яков Николаевич ам-даа сактып турар. Дараазында чылын чаңгыс сыынының мыйызы база үнүп келген. Ам-на чүзү боор ийик, баштайгы мыйысты үреп, кезээн кижи, мыйыс хайындырып билир бир кижи сураглап, тып алгаш, сыынның мыйызын кескеш, аңаа хайындыртып алган. Оон бээр-ле Николай Васильевич боду хайындырып турар апарган. Ол «мергежилди» ооң оглу Яков база-ла караа-биле көрүп, эм чүүлдү ажаап алырының «чажыдын» билип апканы ол. Яков Николаевич бодунуң келир үедеги мергежилиниң адазының ажыл-агыйынга ынчаар эгелээн.

Ажыл-ла бүрүзүнге турары ышкаш, чамдык четпестер аңаа база-ла тургулаан. Мыйыс хайындырарының аргазын бүрүну-биле шиңгээдип алыры ындыг амыр эвес болбайнаан. Чоорту улам-на мергежип, дуржулганы чыып, ном-дептерден эртемниң чаа чүүлдерин номчуп чорза-чорза, мастер болу берген.

Бодунуң 35 чылдар иштинде ажылдап келген үезинде Яков Николаевич 3 муң ажыг мыйысты хайындырган. Ооң иштинден чаңгыс-даа мыйыс үрелип, хорлуттунмаан. Ооң хайындырып, кургаткан мыйыстарының шынары эки деп, эм кылыры-биле хүлээп ап турар фабрика бедии-биле үнелеп турар.

Яков Николаевич бодунуң ажылының дуржулгазын ажы-биле чугаалап, өске кижилерге дамчыдып турар. Ооң аргазы-биле мыйыс хайындырып өөренген кижилер ам республиканың районнарында мыйыс хүлээп алыр черлерде ажылдап турар. Ооң хайындырган мыйыстары даштыкы чурттарже экспорт-биле үнүп турган...

Яков Николаевич чаа келген мыйысты хүлээп алгаш, бичии-даа саадавайн ажыл-херекче кирипти. Сыстыг-Хемниң аңныыр ажыл-агый чери бо чайын 25 мыйыс хайындыртыр дээш Горбунов-биле керээ чарып алган. Ол мыйыстарны хайындырарынга 12 кубометр ыяш херек. Амдызында чаңгыс-даа кубометр ыяш чок, а мыйыстарны аңчылар дужаап эгелээн. Яков Николаевич ыяшты боду тыптынар ужурга таваржып турар. Хүлээп алдынган мыйысты чаңгыс шакзаа чыттырар болза үрелир болгай. Ынчангаш Яков Николаевич дүвүреп турар.

— Бодувустуң ыяжывыстан оттулуп турган, бо мыйысты дүрген хайындырбас болза хоржок-тур—деп, кадайы Евдокия Ивановнага ол чугаалады.—Ыяш чок дээш мыйысты үреп каар эвес бис. Бо мыйыс дээрге күрүнениң хөреңгизи-дир.

Даштың херим иштинде сери адаанда тускайлап кылган, тостаңма паш тип каан, малгаш суугуга кургаг ыяшты чайыладыр ужудуптулар. Тостаңмаже 200 литр сугну база-ла насос-биле сордуруп кудупкан. Элээн болганда пашта сугнуң кыры буруңнайнып, бусталып келди. Суг кидин-не мыжырадыр хайнып эгелеп чорда, сыын мыйызын олче суп эгелээн.

— Баштай мыйыстың чөвээн сугар чүве болдур ийин— деп, Яков Николаевич тайылбырлады.—Чөвээ болу бээрге, ооң соонда баштарын сугар.

Чаа мыйыс болза, бир минута суккаш, бир минута серииндедир, оон база катап сугар. Бүрүн болгужеге чедир шак ынчаар дараалаштырып келир. Үр апарган мыйыс болза, чүгле 20 секунда суккаш уштуп, 20 секунда соодуп турар. Оон башка чарлы бээр.

Яков Николаевич сыын мыйызы хайындырарынга бодунуң кадайын база өөредип каан. Олар ам ийилээ хайындырып турарлар. Эрткен чылын 25 мыйысты хайындырып, кадырган.

Сыын мыйызы хайындырарынга эргежок чугула чүүлдерни Сыстыг-Хемниң аңныыр ажыл-агый чери амга чедир-ле белеткеп бербээни четпес болуп турар. Аңныыр ажыл-агый черниң директору эш Дорофеев ол дугайында сагыш салза чогуур.

А. КУЛАРОВ.

ЧУРУКТА: Е. И. Горбунова мыйысты хайындырары-биле белеткеп тур.

Фото авторнуу.

Дидим парашютчу

Витя Кушнер школачы чылдарында-ла агаар маадырларының дугайында номнар номчуурунга кончуг ынак чораан. «Олар шупту-ла кончуг күштүг дидимнер, чүге дээрге, олар үргүлчү спорт кылып, боттарын дадыктырып турарлар» деп, улустуң чугаазын бола дыңнаар чораан. Виктор олар-биле бир демей болур дээш эртен даң бажында тура халааш, үргүлчү зарядка кылып турган. Ылангыя күш-культура кичээлдери аңаа кончуг сонуурганчыг.

Чылдар эрткен. Виктор заводка ажылдап эгелээн. Ол үеде заводка парашютчулар бөлгүмү ажылдап турган. Виктор ол бөлгүмге кичээлдеп эгелээш, удаваанда парашют-биле бодунуң бирги шураашкынын кылган. Кажан халыырының мурнунда бедикти хемчээриниң соңгучугажын көөрге 1000 метрни көргүзүп турган. Самолёт сөөлгү дескинигни кылгаш, ээп келгенде, инструктор эжикти ажыдыпкан. Виктор бодунуң черге өөренип алганы, чаңчыккая шимчээшкиннерин катаптагылааш, агаар чалгыынче шимеш дээн. Шураашкын эки эрткен.

Ол үттүндүрбас хүнден эгелээш, Виктор бодунуң амыдыралын - парашют спортунга берген.

Агаар-десант шеригниң хүрээлениңге шериг албанын эрттиргеш, ыяшты өрттен камгалаарының Красноярск авиабаазазынче шилчээн.

Виктор Бушнер Тывада хөй чылдарның иштинде ажылдап турар. Амгы үеде ол кандыгдаа берге байдалдарның үезинде парашют-биле халый бээр. Ооң удуртулгазы-биле он-он өрттер өжүртүнгүлээн.

Салдынган сорулгаларны чедип алырынга шудургузу—оон кол шынары. Парашют спортунга чүгле дидим, капшагай чоруктан аңгыда, теория талазы-биле билиглер база негеттинер.

Ынчангаш хостуг үелерин Виктор өөредилгеге болгаш спорт херээнге чарыгдап турар. Оон үре-түңнелинде Викторнуң дидим парашютчу болур күзели амыдыралга боттанган.

И. НОВИК,

Красноярскиниң авиабаазазының инструктору.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге чаъс чаар. Кызылга чааштын шоолуг эвес. Хат өй-тавындан чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага — 15—20, а Кызылга — 18—20 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛААРГА

Июнь 2-де

«НАЙЫРАЛ»: «Кичээн, кырган-авай» 9.30, 11.15, «Чырыктың төнчүзү» 1, 2.50, 4.40, 6.30, 8.20, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бензоколонканың кадыны» 11.15, 1.15, 3.15, «Екатерина Воронина» 5.15, 7.15, «Экии, Сибирь чери», «Бензоколонканың кадыны» 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Ийи өңнүк» 11.15, 1.15, 3.15, «Аас-кежик-биле ужуражылга» 5.15, 7.15, «Төрээн ыры», «Аас-кежик-биле ужуражылга» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сапыктыг моортайның чаа ужуралдары» 10.30, 12.30, «Миклуха-Маклай» 2.30, «Петер» 4.30, 6.30, «Лондонда», «Петер» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР: «Берге аас-кежик» 11, 1, 3, «Караң өөрнүкчү херээжен» 5, 7, 9 шактарда.

Июнь 3-те

«НАЙЫРАЛ»: «12-ги дүне» 10, 12, «Хостуг салгын» (делгем экранныг) 2, «Ажыл-херектиг кижилер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Миклуха-Маклай» 1.15, 3.15, «Петер» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гусар балладазы» 11.15, 1.15, «Чырыктың төнчүзү» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ийи өңнүк» 2.30, «Мээң ынакшылым» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24.63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарының 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС — 00611. Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 4 вторник № 131 (5535).

Өртээ 2 көп.

ТАРААЖЫ! Ам бүгү культураларның ажаалгазынче сагыш салыр үе келген

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙНИ — АЖЫГЛАЛГА КИРЕР ТУДУГЛАРЖЕ

«Тудуушкуну чорул турар тудуглар хөй болган тудум-на, тудуг бүрүзү материалдарны болгаш дериишкиннерни эвээшти алыр. Ажыктыг чүүлү болза, эгелээн тудугларның санының хөйү-биле мактанырында эвес, а объектилерниң тудуушкунун дүрген чорударында болур» — деп үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының 1963 чылдың апрель айда Москвага болуп эрткен Бүгү-россия чөвүлел хуралынга Никита Сергеевич Хрущев чугаалаан.

Капитал тудугга тускайлаан акша-хөреңгилерни эмин эрттир хөй санныг объектилерге быдарадыпкаш, сөөлүнде кээп оларның чаңгызындаа чогуур хуусаазында ажыглалга кирип күш четпейн баар шын эвес практика бистиң республиканың тудуг организацияларында амдыгаа чедир үргүлчүлеп турар. Оон кол чылдагааны болза, тудуг организацияларының удуртукчулары капитал салыышкыннарны шиңгээдириниң планын канчап чоор-даа тургаш, ыявыла күүседирин харааш, чогум кол объектилерже күштү, техниканы, чепсек-херекселдерни мөөннээрин уттуптар турушта чайлавайн турарында.

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунуң бирги ээлчээн бо чылдың үшкү кварталында ажыглалга кирери планда көрдүнген. Ындыг болганда ол улуг тудугнуң удуртукчулары эштер Внуков, Кочников олар эң дээре күштерни болгаш техниканы, хамыктың мурнунда, даг-дүгү арыглаар фабриканың болгаш ТЭЦ-тиң тудугларынга мөөннээринче кичээңгей салыр ужурлуг турганнар. Амгы үеде херек кырында байдалды ап көөрге, Ак-Довуракта деңге тургустунуп турар тудуглар дыка хөй. Оларның чамдыктарын келир чылын-даа тургузуп эгелезе ажырбас болуп турар. Тудуг-монтаж ажылдарын ынчаар шын эвес планнап, тудугжуларның күш-ажылын таарыштыр организаставайн келгениниң уржуундан ажыглалга кирер кол объектилер кончуг оожум тургустунуп, участоктарның планныг онаалгалары күүсеттинмейн турар.

Даг-дүгү арыглаар фабрика болгаш ТЭЦ-тиң тудугларынга амгы үеде дыка улуг хемчээлдиг эптелге-монтаж ажылдарын чорудары негеттинип турар. Ылангыя фабриканың технологтуг нарын дерилгелеринден эптеп тургусса чогуур 1595 муң рубль өртектиг дерилгелер белен бар, а май айның дургузунда чүгле тос муң рубль өртектиг дерилгелерни эптеп тургускан. Бо дээрге деңнии оожум темп-дир. Фабриканың бирги ээлчээн айыткан хуусаазында ажыглалга кирер төлээде, тудугжуларның мурнунда салдынып турар кол сорулга болза, амгы темпилерни каш-каш катап дүргедедири болур. Ол сорулга канчаар күүсеттинип турарыл? Мурнуку байдалдан дээредээшкин амдызында чок. Тудугжулар боттарының планын күүседир дээш ажылдап, монтажниктерге ажылдаар фронт тургузуп бээринче мырыңай кичээнгей салбайн турарлар. Ынчаарга монтажниктер аргажоктуң кырындан дүшкан-на үүрмек ажылдар кылып, фабриканың кол эптелге-монтаж ажылдарын чорударындан чардыгып турарлар. Бо дээрге «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң удуртукчуларының ажылды таарыштыр шын организастап шыдавайн турарының херечизи-дир. Фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга кирериңге чедир кончуг эвээш үе арткан. Тудуг эргелелиниң удуртукчулары эң шиитпирлиг хемчеглерни ап чорудар үе келген.

«Тывакобальт» комбинат тудуунда байдал база улуг дүүрээшкинни болдуруп турар. Руда арыглаар фабрика тудуунуң күүсеттинген ажылдарында үрей былыышкыннар дыка хөй. Ылангыя руданы үүрмектеп, дээрбедээр корпустуң тудуунда аар деңзилиг нарын дерилгелер тургузаар фундаментилерни төлевилелден хажыдыышкыннарлыг кылган. Оларны бузуп үрээринге чоокшулап турар, а ол корпусту тудуп тургузаарынга үш миллион рубль чарыгдаттынган. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг шалыпчы тудугга шак ындыг улуг четпестерни болдурганының шыңгыызы-биле бүрүү шаап, тудугнуң удуртукчулары эштер Пересыпкин, Кленов олардан партийжи ёзу-биле шыңгыы айтырар херек. Ол-ла фабрика тудуунда амгы үеде чер казар ажылдарының хемчээли улгаткан. Фундамент оңгарын казарда, кадыг чалым хаяларны дизель шимчедикчилиг компрессорлар дузазы-биле өрүмнеп турар. Аңаа дыка хөй кывар-чаар материалдар чарыгдаттынып турар, а ТЭЦ-тиң электроэнергиязын аңаа ажыглавайн турар. Чүге дээрге улуг компрессор станциязын эрткен чылын-на ажыглалга кирер турган, чүгле удуртукчуларның организакчы эвес шүшпен чоруундан компрессор станциязы амдыгаа чедир ажыглалга кирбээн.

«Чамдыкта завод 12 чыл дургузунда тургустунуп келир, а ону үш-дөрт чыл дургузунда тургузуп ап болур. Бир эвес ол-ла заводту харын-даа беш, чеди чыл соңнап тургузуп эгелээш, а тудугга херектиг, тудугжулар шиңгээдип ап күш четтигиптер бүгү чүүлдерни берип каар болза, ол ийи—ийи чартык катап дүрген доостур болгаш чуртка байлакшылды ийи катап дүрген берип эгелей бээр ийик»—деп, Н. С. Хрущев үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының Бүгү-россия чөвүлел хуралынга чугаалаан. Бо чижек бистиң чамдык тудугларывыска дорт хамааржып турар.

Кызылдың эът комбинады он чыл дургузунда тургустунуп келген. Ол дээрге комбинатты тургузарынга тускайлаан акша-хөреңгилерниң он чыл дургузунда күрүнеге бичии-даа дедир эгидиишкин чок үүжеленип чытканы-дыр. Хожудаашкынның кол чылдагааны—эът болбаазырадырының технологтуг дерилгелерин заводтарга өй-шаанда чагыдып, четчелеп албаанында. Комбинатты бо чылдың июль айда ажыглалга кирер деп турар, ол хуусааны соңгаарладып болбас, ынчангаш арткан үениң хүн бүрүзүн эң долу ажыглап тургаш, тудугжулар, монтажниктер ийи дапкыр күженишкиннер-биле ажылдаар ужурлуглар.

Доостунмаан, ажыглалга кирер хуусаазы каш удаа соңгаарлаттынган объектилер чуртталга тудуунда дыка хөй. «Кызыл тудуг» эргелели эрткен чылын хоорайның чурттакчыларынга чаңгыс дөрбелчин метр-даа чуртталга шөлүн кылып бербээн. Ажыглалга кирериңче белеткеп каан элээн хөй бажыңнар суг дамчыдылгазы чогундан амдыгаа чедир хүлээттинмейн турар. Кызылчыларга чуртталга шөлү чедишпестеп турар үеде чуртталга тудуунче шак ындыг оожум темпилерлиг чорудар чорук-биле моон соңгаар эптежип болбас. Эргелелдиң удуртукчулары эштер Пестеровский, Трешенко олар аазаашкыннардан боттуг ажыл херекче кирер өй келген.

Ажыглалга кирер тудугларны чогуур хуусаазында тургузуп дооскаш, хүлээдириниң бүгү аргалары бар. Хамык ужур чүдел дээрге, тудугжуларның күш-ажылын таарыштыр чөп организастаарында, техниканы эң бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарында, социалистиг чарышты, ылангыя коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп бедик ат дээш чарышты калбартып чорударында.

Мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырар дээш канчаар ажылдаза чогуурун, республиканың бүгү тудугжулары, Енисейниң кежилдир көвүрүг тудугжуларының ажылының дуржулгазындан өөрензе чогуур. Көвүрүг тудугжулары республиканың экономиказын хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг тудугну эң кыска хуусаада, бо чылдың август 11-де Совет тудугжуларының хүнүнге күш-ажылчы белек кылдыр ажыглалга кирер деп патриотчу хүлээлгелерни алгаш, сөөүнге бжыы-биле ээ болуп турарлар. Республиканың бүгү тудугжулары шак ынчаар ажылдап тургаш, боттарының чаңчыл болган байырлалының хүнүнге күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерлиг ужуражыр ужурлуглар.

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Бистиң республика тараа культураларының тарылгазын доозар чыгаан. Оон планы 99,8 хуу күүсеттинген. Бо херекке Таңды, Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнарының тараажылары улуг салыышкынны кииргеннер. Республикада ниитизи-биле 289 муң гектар хире тараа культуралары тарыттынган. Дыка хөй ажыл-агыйлар боттарының аргаларын санап көргеш, пландан ажыр тараа тарыырын үргүлчүлеп турар.

Кукурузачылар бо хүннерде улуг ажыл-херектерни бүдүрүп турар. Элээн кыска хуусаа иштинде 35 муң 600 гектар кукуруза тарыттынган. Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң чер ажылдакчылары социалистиг чарышка бирги черде чоруп турар. Чөөн-Хемчик эргелелиниң кукурузачылары олардан бичии-ле хожудап турар. Кукуруза тарыыр талазы-биле Бии-Хем районда ээрбекчилер тиилекчи болган. Олар кыска хуусаа иштинде 300 гектар кукурузаны тарааннар. Ол культура эки ажылдап кылдынган, суггарттынган болгаш чемишчиттинген хөрзүннүг черде тарыттынган.

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң кукурузачылары күш-ажылга бедик үлегер-чижекти көргүзүп турар. Ында сураглыг кукурузачы Опай Ыглаашпай болгаш Валентин Лобанов хүнде 9 гектарны чаштырар нормалыг тургаш, 20 гектар чедирип турар. Олар боттарының участоктарынга тарылганы дооскаш, эш-өөрүнге база дузалажып турар.

Часкы тарылгада хөй санныг эки чижектер бар-даа болза кукуруза тарылгазы чамдык районнарда оожум чоруп турарын база демдеглээр апаар-дыр. Чижээ, Өвүрде 1100 гектардан чүгле 527 гектар тарыттынган. Тес-Хем, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйлары кукуруза тарыыр планын үскен. Ынчаарга партия комитеттериниң секретарьлары эштер Кызыл-оол болгаш Бойду оон-биле эптежип, бүрүүлүг кижилерге партияның шыңгыы харысалгазын хүлээтпейн турар.

Бо чылын картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин дыка көвүдедиринче Коммунистиг партия болгаш чазак көдээниң ажыл-ишчилерин кыйгырган. Чамдык ажыл-агыйларның ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыынга практиктиг ажыл-херектери-биле харылап турарлар. Каттышкан агротехниктиг хемчеглерни сагыбышаан, эки ажылдап кылган хөрзүннерге тарылганы кыска хуусаада чорудкан.

Ажылдың темпизи оожум дээш Өвүр, Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш Тожу районнарның партия комитеттериниң секретарьларын бистиң эрткен хүн демдеглелдеривиске шыңгыы шүгүмчүлеп келген. Ынчалзажок эргежок чүгула түңнелдер кылдынмаанын фактылар көргүзүп турар. Тес-хемчилер болгаш улуг-хемчилер планныг онаалганы чүгле 50 ажыг хуу күүсеткен. Өвүржүлер план ёзугаар 40 гектар картофель тарыыр тургаш, чүгле 30 гектарны тарып олурткан. Ында бүгү шөлге четчир үрезин бар-даа болза картофель тарылгазын чорутпайн турар. Республикада ниитизи-биле 2,4 муң гектар шөлде картофель тарыттынган, ол болза планга удур 79,4 хуу болур.

Картофель тарып олуртурунуң хуусаазы эрткенин Тываның чер ажылдакчыларынга база катап сагындырып тур бис. Сорулга болза четпейн турар үрезин материалын дилеп тыптынары болгаш картофель тарыырының күрүне планын ажыл-агый бүрүзү ыявыла күүседири болур.

Изиг-түлүк хову ажылдарының ийиги ээлчээ ам келген. Сорулга болза чазын тарыыр культураларның тарылгазы доостуру билек-ле оларның ажаалдазын болгаш суггадын чер болганга организастаары болур. Бо херекке суггарылга системаларының чаа организастаттынган эргелелдериниң ажылдакчылары улуг салыышкынны киирер ужурлуг. Ынчалзажок олар ёзулуг организакчылар болбааның демдеглээр апаар-дыр. Каа-хемчилер, бии-хемчилер тарылга шөлдерин аажок оожум суггарып турар. Ынчаарга өвүржүлер чаңгыс-даа гектар тарааны суггарбаан. Республикада чаягаар бүткен болгаш тарымал сигеннер база чазын тарыыр культуралар шөлдериннен 9.000 гектар хире чер суггарттынган. Часкы тарылга колдуунда доозулган. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, хөй-ниити бөк үнүштер өзүп, көвүдээрин болдурбас дээш тарыттынган черлерниң уштарын ажылдап кылырын, ооргаларны катап тарып чажарын, бүгү шөлдерге ёзулуг корум-чурумну тургузарын механизаторлардан негээр ужурлуг.

Бистиң республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында хову ажылының продукциязын бүдүрериниң планын күүседир кузел-чүткүл-биле хайныкпышаан, кызымаккай күш-ажылы-биле часкы тарылганы доозуп турар. Элбекшил дүжүттү өстүрер болгаш тараа талазы-биле социалистиг хүлээлгени алдарлыы-биле күүседир дээш тарылгаларны эки ажаары-биле улам шудургу ажылдаар чорук бис бүгүдээвистен негеттинип турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери ол участокка бодунуң патриотизмин көргүзер дээрзинге шуптувус бүзүреп турар бис. Ол болза коммунизм дээш демиселдиң улуг херээнге боттуг салыышкын болур.

Пландан ажыр

БАЯН-КОЛ. (Телефон-биле) Узамдыккан болгаш кавыскылыг частың сөөлгү айы — майның төнгени-биле Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтуң ховуларында часкы хову ажылдары доозулган. Баян-Колдуң тараа шөлдерин бо чазын 870 га кызыл-тас ээлей бээр кылдыр планда көрген турда, механизаторлар болгаш тараажылар ону 1036 га чедир чаштырып, ажыр күүсеткеннер. Чинге-тараа бо чылын 530 га черге чаштыртынар кылдыр планнаттынган турган, а ону колхозчулар база-ла ажыр күүседип, 650 га черде чаштырганнар.

Мал чеми культураларның эң-не чугулазы — кукурузаны 375 га черге тарыыр планны 377 га кылдыр ажыр күүседип алган. Ооң тарылгазын чорудар ажылга «Беларусь» трактор-биле кукурузачы-механизатор Сарыг-оол Сумбаа ээлчегде 8,5 ганың орнунга 20 га чедирип, дөрбелчин-уяланчак арга-биле тарып олуртурунуң мурнакчызы болуп келген.

Ажыл-агыйның тараажылары өске культураларының тарылгазын база-ла чедишкиниг чоруткулаан. Баян-Кол бригадазында бир ээлчегде 20 ганы чаштырар нормазын 65 га чедирип турган Андрей Полевтиң, 6 га чер андарар нормалыг тургаш, ээлчегде-ле 9,5 га чедирип турган Назыты Кара-оолдуң, Кара-Булуң бригадазында Дмитрий Салчактың болгаш Чечек-оол Чамзырыпның агрегаттары бо часкы хову ажылдарынга тиилекчилер болуп шылгарааннар.

Чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүдү дээш демиселге төлептиг үлүүн кииргеннерниң аразында чаштырыкчылар Юрий Маны-Хая, Кызыл-Эник Бадыраа, чолаачы Кыргыс Сымчаан-оол олар база бар. Оларның кижи бүрүзү үлүг нормазын үргүлчү 105—110 хуу чедир күүседип келгеннер.

• • •

КАРА-ТАЛ. (Телефон-биле). «Найырал» совхозтуң бо салбырында тараажылар база-ла часкы тарылганы чедиишкиниг дооскан. Салбырның тараа шөлдеринде 1845 га планга удур 1905 га черде кол тараа культуразы—кызыл-тас чаштыртынган. 600 га черге чинге-тараа тарыыр планныг тургаш, 601 га черге ону тараан.

Совхозтуң Кара-Тал салбырында кукурузачы беш звенону тургускан. Оларның аразынга калбарган социалистиг чарышка Кенден Дадар-оолдуң болгаш Сергей Сундуйнуң удурткан звенолары ук культураның тарылгазынга тиилекчи болганнар. Оларның кайызының-даа агрегаттары ээлчег нормазын үргүлчү 128—130 хуу күүседип келген.

Чаштырыкчы агрегаттарның аразынга калбарган чарыштың тиилекчизи Билчиней Дугар-оол болуп турар. Ол, хүн нормазын часкы хову ажылдарының чоруп келгениниң дургузунда 60—65 га чедир ажыр күүседип келген.

Суггарыкчы звенонуң мурнакчылары С. Болат-оол, Х. Ымый-оол болгаш чүдүрүкчүлер Ш. Күзетпаа, О. Биче-уруг, повар Соскар оларның чүткүлдүг ажыл-ижи хову ажылдарын чедиишкиниг доозарынга улуг дузаны чедирген.

Ажыглалга кирип чадаан суггарылга бугалары

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Аймыырлыгда болгаш Терезинде суггарылга бугаларын суг ажыл-агый чери үр чылдарда кылып келген болза-даа, ам-даа эки ажыглаттынмайн турар.

Аймыырлыг бугазын он чыл хире үеде кылган болгаш ам-даа эки ажыглаттынмайн турар. Сугну бадырарга чамдык черлерге мөөннешкеш, өскээр чара шава баар. Суг чара шава бээрин барымдаалаан, сугну өйлей бадырар ужурга таваржып турар.

Терезин бугазын беш чыл дургузунда кылып келген. Ам-даа ажыглалда кирбээн. Чамдык черлерин суг чара шаап үреп турар болгаш цементилеп каан черлериниң адаанче суг киргеш, чиде бээр чүүл бар. Улуг буганың унунче суг бадырарга чамдык черлерге хөлдени бээр болгаш буганың ужунга бичии суг келир, хөйү черже синип кире бээр. Хая баарыбиле эрттирген 200 метр хире черни цементилевейн, манза ыяш-биле кажаалааш, сугну эрттирген. Ол манзаларның аразындан суг төктүп турар.

Суг ажыл-агый чериниң Булуң-Теректе салбырының техниктиг күжү кандыгыл дээш көөрге, аажок шырак болуп турар.

Бо техниктиг күштер четче ажыглаттынмайн турар. Болдуунда тракторлар буга унунда аңаа тургулаар. Мурнунда чылдарда ховуларның ажыл-ишчилери суггарылга бугаларының дугайында өөрүнчүг чугаалашкан турганнар.

Суг ажыл-агый чери бо бугаларны долу күжү-биле ажыглалга кирерииниң хемчээн алза чогуур.

О. ЛАМА.

„Совет Тыва" колхозта

ЧҮС СЕЗЕН ЦЕНТНЕР. Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг дүктү белеткээри дээш ажылгаш Каа-Хемниң колхозтарының түлүктеп эгелээн. «Совет Тыва» колхоз 5980 ажыг хоюн болгаш 1020 хире өшкүзүн шуптузун электри агрегады-биле кыргыыр. Ол чорук ажылдың организастыын болгаш бүдүмчүрүн хандырбышаан, дүк ажаап алыышкынынга чидириги база чайладыр.

Колхозтуң кыргылдага белеткели эрткен чылдан дээре организастаттынган. Төп пунктуда 18 хачылыг эгрегатты чогуур өйүнде тургускан. Малчыннарның ыраккы одарларынга хамаарыштыр Чинге-Дагда 16 хачылыг агрегатты база немей организастаан. Пунктуларның дерилгези багай эвес, ында мергежилдиг кадрларны баш бурунгаар бжыглаан.

Малчыннар бо чылын күрүнеге 180 центнерден эвээш эвес дүктү садарын хүлээнген. Ону чедиишкиниг күүседип болурунуң бүгү аргалары бар. Кыргылда эгелээн. Баштайгы хүннерниң көргүзүү өөрүшкүлүг.

МАЛ ЧЕМИНГЕ. Ниитиниң малынга быжыг чем курлавырын хынамчалыг белеткеп албайн тургаш, малды өстүрер, ооң продуктулуун бедидер айтырыгны чедиишкиниг шиитпирлээри берге. «Совет Тыва» колхоз 600 гектар кукуруза олуртур планныг, а бо хүннерде чүгле 200 гектарны олурткан. Чочак-тараа үрезинин четче белеткеп албааны-биле ол чугула культураны база чүгле 124 гектарда тараан. Ол ышкаш чигир свёклазын 30 гектарда олурткан.

Мал чеми культураларның тарылгазын улам калбартыр, ооң чайгы ажаалдазынче амдызаштан кичээнгей салыр. Сиген шөлүн калбартыр суггатты организастаар звенолары чер болганга тургузары чугула.

ЧУГУЛА КУЛЬТУРА. Картофель бүдүрерин улам көвүдедир дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын «Совет Тыва» колхозтуң ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле уткаан. Олар ногаа болгаш картофельдиң шөлүн эрткен чылдан ыракта калбартпышаан, ооң дүжүдүн улам бедидеринче кичээнгейни угландырган.

Үнүшке таарымчалыг шөлдер шилиттинген болгаш ону ажылдап белеткээрин хынамчалыг чорутткан. Агротехниктиг чурумну сагывышаан, ажылды эки организастаанының түңнелинде, олуртулга бо хүннерде чедиишкиниг доозулган. Картофельди 40 гектарда, бахчы культураларын—22, ногаа аймаан—8 гектарда олурткан.

Фидель Кастро Русту болгаш Н. С. Хрущевту өөрүшкүлүг уткааны

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың премьер-министри Фидель Кастро Рустуң болгаш СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң аңаа чеде бээриниң дугайында өөрүшкүлүг дыңнадыг эртенден-не хоорайга тарай берген. Байырлалдыы-биле кеттингилеп алган муң-муң кижилер кудумчуларга болгаш шөлдерге долуп келген. Республиканың найысылалының ажылчы чоннарының төлээлекчилери олургулап алган чүс-чүс чиик машиналар, автобустар эргим аалчылар олурган поездини уткуп алыр дээш. Тбилисиден 20 километр черде турар. Грузияның эрте-бурунгу найысылалы— Мцхетиже чорупулапкан.

СЭКП ТК-ның Закавказ Бюрозунуң даргазы Г. Н. Бочкарев, СЭКП ТК-ның Закавказ Бюрозунуң даргазының оралакчызы О. Д. Гоциридзе, Грузияның КП ТК-ның секретарьлары Г. А. Гегешидзе, Д. Г. Стуруа, Ш. И. Чануквадзе болгаш республиканың өске-даа удуртукчу ажылдакчылары база аңаа чеде бергеннер.

Үр манаан шак чедип келген. Тус чериниң шагы-биле кежээкиниң 5 шакта Мцхетаның демир орук өртээлинге поезд чедип келген. Чыылганнар чүректиң ханызындан байыр чедирип турда, Фидель Кастро Рус болгаш Никита Сергеевич Хрущев вагондан үнүп келгеннер. СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Грузияның КП ТК-ның Бирги секретары В. П. Мжаванадзе, Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Д. Джавахишпили болгаш өскелер-даа оларның-биле кады четкилеп келген.

Куба революцияның баштыңчызы Фидель Кастро Рус болгаш Никита Сергеевич Хрущев ажык машинага олурупканнар. «Вива Куба!», «Фидель — Хрущев — кады!» дээн үннер чаңгыланып турган, ол дээрге куба улуска чалбыыштыг байыр чедириишкининиң сөстери-дир. Автомашиналар Тбилисиже углаңдыр шериг-грузин оруктап, ол чараш черлер-биле чорупкан.

Чаашкынныг турган-даа бол, Фидель Кастро Руска болгаш Н. С. Хрущевка байыр чедирер дээш, муң-муң кижилер дашкаар үнгүлеп келген. Чаашкын улам күштелип турган. Эргим аалчыларның олургулааны машиназының кырын чаашкындан дуглаар ужур таваржып турган.

Чыскаалган машиналар хоорайның кудумчуларынга кирипкен. Маңаа база-ла — оруктуу дургаар, бажыңнарның балкоңнарында, чаа тудугларның черлеринде муң-муң тбилисичилер чыылган. Ол хүн республиканың найысылалынга чечектиң чаңчыл болган байырлалы турган. Ол чоруктуң Фидель Кастро Рустуң болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң келгени-биле дугжу бергени ханы байырланчыг болган. Сактырга, грузин черде аажок байлак бүгү-ле чечектерни чон эргим аалчыларга тутсуп турганзыг.

Машиналар кудумчулай турупкан чоннуң аразы-биле эрткилээн. Кызыл пөстерде бижигилээни: «Моорлап көрүңер!», «Сеңээ чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп тур бис, Куба!», «Кубаның национал маадыры делгерезин!».

Совет Эвилелиниң болгаш Куба Республиканың аразында найыралының кайы хире чүректиң ханызындан болгаш бүгү сеткилден болуп турарын Фидель Кастро Русту болгаш Никита Сергеевич Хрущевту ол байырлалдыы-биле уткуп алганы база катап көргүскен.

• • •

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың премьер-министри Фидель Кастро Русту болгаш СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Никита Сергеевич Хрущевту хүндүлээчел Грузия кайгамчык өөрүшкүлүү-биле, чүректиң эң-не ханызындан хүлээп ап турар. Эргим аалчыларны чон сеткилиниң чылыы-биле, чүрээниң ханызындан, кайгамчык ынакшыл-биле уткуп турар. Эштер Н. С. Хрущев болгаш Фидель Кастро Рус-биле Грузияның ажыл-ишчилериниң ужуражыышкыннары совет болгаш куба улустарның акы-дуңма найыралының сеткил хайныышкынныг көргүзүү болу берип турар.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Грузияның КП ТК-ның Бирги секретары В. П. Мжаванадзе болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Д. Джавахишпили оларга үдеттирип алгаш, эштер Н. С. Хрущев биле Фидель Кастро болгаш куба өске-даа өңнүктер майның 2-де, эртен Тбилиси-биле танышкан. Олар кол кудумчулааш, хоорайның чаа чуртталга районнары—Вакеге болгаш Сабурталога барганнар.

Грузияның найысылалы—чаа тудуглар-биле долдунган. Ындыг тудуглар чыл бүрүзүнде көвүдеп турар. 1962 чылда чүгле күрүне организациялары 300 муң ажыг дөрбелчин метр чуртталга шөлүн туткан.

Грузияның национал уран чүүлүнүң аялгалары сиңниккен амгы үениң чаа тудуг-балгаттары меңээ кончуг таарышты деп Фидель Кастро демдеглээн. Республиканың найысылалын улам чараш болгаш хандыкшылдыг болдуруп турар каас-чараш чечек-ыяштарже хүндүлүг аалчы кичээнгейин салып чораан. Совет эрге-чагырганың чылдарында Тбилиси болза делегейде эң-не чараш хоорайларның бирээзи болу берген, мында чурттакчы кижи бүрүзүнге 9,7 дөрбелчин метр чечек-ыяш аймаа онаажып турар, ол дээрге Парижтаазындан үш катап, Копенгагендаазындан сес катап хөй-дүр.

Культураның болгаш дыштаныылганың хөй-хөй парктарының бирээзи ында туруп турар, хоорайның эң бедик черлериниң бирээзи — Мтацминде дагның кырындан Фидель Кастро Рус болгаш Н. С. Хрущев Тбилисиниң чараш хевирин көргеннер.

— Грузин черге чедип кээп, силерниң улузуңарның ажылы-биле таныжар аргалыг болуп, республиканың солун черлерин көрүп турарының дугайында аас-кежиктиг болуп тур бис—деп, В. П. Мжаванадзеге Фидель Кастро Рус чугаалаан.

Ооң соонда аалчылар Шериг-грузин оруунуң ууниче чорупкан. Фидель Кастро бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының адагаштарынче көрүп айыткылаан. Электри күжү ам эң-не ырак дагларның суурларында безин бар дээрзин Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Д. Джавахишпили аңаа чугаалаан. Шериг-грузин оруктуң уву дургаар агып чыдар дажыг суглар-да районнар болгаш колхозтар аразының он-он ГЭС-терин туткан, ооң күжү-биле дээрбелерин, мяш диликчилерин хөделдирип турар, мал ажылының хөй күш үнер чорудулгаларын ооң дузазы-биле бүрүн механизастаан.

Чыскаалган машиналар Дигоми-же кирипкен. Ол дээрге Грузияның найысылалының ногаан кыдыы-дыр. Чеди чылдың төнчүзүнге чедир ниити шөлү 230 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын маңаа туткан турар дээрзин Фидель Кастрога болгаш ооң өөрүнге тайылбырлаан. Аңаа көдээ ажыл-агый кадрларын белеткээриниң баазазын тургускан турар. Дигоми болза республиканың культура талазы-биле улуг төвү апаар. Грузияның эртемнер академиязының элээн каш институттары база аңаа турар. «Грузия-фильмниң» чаа киностудиязын тудуп эгелээн. Чаа-чаа дыштаныылга бажыңнары, стадионнар, спорт шөлдери, аалчылар бажыңнары туттунгулаар.

Дигоминиң ажыл-агыйынга Кубаның бөлүк аныяктары өөренип турган чүве дээрзин Кубаның премьер-министринге дыңнаткан. Фидель Кастро Рус аңаа мынчаар харыылаан:

— Ол кончуг эки-дир. Олар силерден хөй эки чүүлдерни өөренип алган боор деп бүзүреп тур мен.

Фидель Кастро Рус болгаш Н. С. Хрущев олар Грузияның көдээ ажыл-агый институдунуң кафедразының ажыл-агыйында чоруттунуп турар эртем-шинчилел ажылдарын сонуургап айтырганнар.

Н. С. Хрущев, Фидель Кастро Рус болгаш оларны үдеп чоруур эштер ооң соонда арага кылыр заводка чеде бергеннер. Мында болза арага кылыр тускай эртемниг профессорларның, башкыларның удуртулгазы-биле бүдүрүлгениң кол ажылдарын студентилер кылып турар. Ындыг практика болза бедик мергежилдиг тускай эртемниг технологтарны белеткээр аргалы бээр. Заводтуң ажыл-ишчилери хүндүлүг аалчыларны чүректиң ханызындан байдал-биле уткаан.

— Силерниң найысылалыңарны көрбейн эрте бээри берге боорга, Тбилисиде чедип келгенивис бо—деп Фидель Кастро чугаалаан.—Силерниң чуртуңар дээрге Октябрьның социалистиг Улус революциязының түңнелинде хосталган улустуң кайгамчык улуг чедиишкиннериниң илергей чижээ-дир.

Кезек болгаш, төрээн чуртувуска чанып чеде бээр бис деп, Фидель Кастро уламчылап чугаалаан. Совет Эвилелинге бисти кайы хире кичээнгейлиг-биле көрүп, бисти канчаар хүндүлеп турганын бистиң чонувуска чугаалап бээр бис.

Никита Сергеевич Хрущевтуң, Грузин Республиканың удуртукчуларының алдары дээш, совет болгаш куба улустарның аразында найыралы дээш, пролетаржы интернационализм дээш, Совет Эвилелиниң болгаш хосталга ортулуунуң улустарының кайгамчыктыг амгы болгаш келир үези дээш, Кубаның революциязының баштаңчызы эш Фидель Кастро Рус байыр чедирииниң сөстерин чугаалаан.

М. ГЕРАСИМОВ.
М. ШВАРЦМАН.

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң ажылынга хөй-ниити эгелээшкинниң улам ыңай хөгжүдер болгаш СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге оларның ролюн бедидер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязының шиитпирлерин күүседип турарының дугайында Каа-Хем райкүүскомунуң даргазы эш Х. Л. Даржааның илеткелин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнап, чугаалашкан.

Районнуң хөй-ниитизи ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү айтырыгларын шиитпирлээринге, чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидеринге болгаш ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга идиям болгаш калбаа-биле киржип турар апарган. Школаларда, уруглар албан черлеринде төрелдер комитеттери, херээженнер чөвүлелдери, клубтарның болгаш библиотеканың хөй-ниити чөвүлелдери, эки-тураның улусчу дружиналары, эш-хуузунуң судтары, лаңгыы, столовая комиссиялары болгаш ажылчы чоннарның өске-даа бот ажыл-чорудулгалыг организациялары районда тургустунган болгаш ажылдап, оларда муң ажыг кижи киржип турар.

Оон-биле кады Советтерниң боттарының доктаамал комиссиялары, депутаттары организас-массалыг улуг ажылдарны кылып турар. Сарыг-Сеп көдээ Совединиң чаагайжыдылга болгаш орук тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссиязы район төвүн чаагайжыдар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, көдээ Советке бадылаткан база ол хемчеглерни боттандырар дээш идепкейлиг демисежип турар. Район Совединиң көдээ ажыл-агый, үлетпүр, садыг болгаш харылзаа, тудуг болгаш чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиялары районнуң ажыл-агыйларының 1963 чылда алган хүлээлгелериниң күүселдезин контрольдап, оларны боттандырар дээш демисежип турар. Эки-тураның улусчу дружиналарының, эш-хуузунуң судтарының ажылы экижип, хөй-ниитиниң ролю бедээниниң түңнелинде сөөлгү үеде районда эрге чурум үрээр чоруктарның саны эвээжээн. Херээженнер чөвүлелдери болгаш төрелдер комитеттери чон ортузунда улуг ажылды чорудуп турар. Чижээ, Ильинка көдээ Совединиң Ленин аттыг колхозта херээженнер чөвүлелиниң идепкейлиг дузазы-биле бүгү херээженнерни колхоз бүдүрүлгезинге киириштирерин болгаш сөөлгү ийи чылдарда бүгү херээженнерниң күш-хүнүвүн минимумун күүседирин хандырган.

Каа-Хем район Совединиң күүскому ажылчы чоннарның бот ажыл-чорудулгалыг хөй-ниити организацияларын ам-даа кошкак удуртуп турарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму демдеглээн. Райкүүском оларның мурнакчы дуржулгазын неп-теретпейн, көдээ Советтер ажылдакчыларының, чоннуң хөй-ниити организацияларының удуртукчуларының инструктивтиг чөвүлел хуралдарын, семинарларын ховар чыылдырып, оларга шоолуг дузаламчы көргүспейн турар. Ооң түңнелинде бот ажыл-чорудулгалыг хөй-хөй организациялар инициативтиг ажылдавайн, Советтерниң болгаш оларның эргезинде организацияларның ёзулуг даянчыр күжү болуп шыдавайн турар. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге оларның идепкейлиг киржилгезин ам-даа чедир хандыртпайн келген.

Ажылчы чоннарның бот ажыл-чорудулгалыг организацияларын удуртуп турарында илереттинген четпестерни чайладыр болгаш оларның ажылын экижидер хемчеглерни айыткан доктаалды республиканың Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Политөөредилгениң түңнели

Партия чырыдышкынының 1962—63 өөредилге чылында Улуг-Хем районда «Найырал» совхозка 8 бөлгүмнер ажылдап турган. Ол бөлгүмнерге шуптузу 151 кижи, оон иштинде 103 коммунистер хаара туттунган. Коммунистиг кижизидилгениң болгаш марксисчи-ленинчи теорияның айтырыгларын семинар эргазы-биле, а даштыкы болгаш иштики политиканың айтырыгларын бот-өөредилге-биле 53 коммунистер өөренип эрткен. Марксисчи-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле өөренип турганнарга консультантыларны бижыглаап, оларга 24 лекцияларны, консультацияларны, илеткелдерни номчуурун организастаан.

Пропагандистер Сарыглар (Бара-Талда), Даваа (Булун-Теректе), Кызыл-оол (Чаа-Хөл школазында) оларның удурткан экономиканың эге бөлгүмү, политшкола, агар политика бөлгүмү. Чаа-Хөл школазында коммунистиг кижизидилге айтырыгларын өөренир семинар программазын бүрүн күүсетпишаан, өөредилгени амыдырал-биле холбаштырып, организас талазы-биле бедик деңнелге эрттирген. Ол бөлгүмнерде өөренип турарларның хөй кезии совхоз бүдүрүлгезинде эки ажылдап, чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Бөлгүмнерге кичээлдерниң организастыг болгаш шынарлыг болуру, ону амыдырал-биле холбаштырып, дыңнакчыларның бот-идепкейин көдүрери пропагандист кадрларның ажылындан, дуржулгазындан, билиинден улуу-биле хамааржыр дээрзин түңнел көргүскен.

Пропагандист эш Сарыгларның бөлгүмүнге 20 дыңнакчылар турган. Оларның хөй кезии эки агитаторлар азы бүдүрүлгениң мурнакчылары болуп турары таварылга эвес. Ол бөлгүмнүң дыңнакчызы башкы М. Хувак бирги, ийиги улдуннарда бозунуң клазынга өөредилге шынары 100 хуу болурун чедип алган. Ол бөлгүмнүң дыңнакчызы Сертип Анай-оол трактористен бригадир чедир депшип, ажылга кызымак чорууң көргүзүп турар.

Политбөлгүмнерниң дыңнакчылары совхозтуң ажыл-амыдыралы-биле холбашкан чугула айтырыгларны кичээлдерге чугаалажып, ажылчыннар, профэвилел, партия хуралдарынга тургузуп турар. Чижээ, совхозта сүттүң бот-үнезиниң аар болуп турары мал ажылынга механизацияны багай ажыглап турарында дээрзин барымдаалааш, эштер Тас-оол, Хайдып, Очур-оол, Хуурак, Монгул, Суузун болгаш өскелер-даа фермаларны механизастаарының айтырыын тургусканнар. Ол ышкаш ногаа, картофель аймааның бот-үнезиниң улуг болуп турары хол-биле кылыр ажылдарны хөй-биле ажыглап турарында. Ынчангаш ону эдип алыр дээш чогуур хемчеглерни ап турар. Бо фактылар политөөредилгениң утка-шынар болгаш амыдырал-биле харылзаазы эрткен чылдан элээн бедээнин көргүзүп турар.

Бодунуң политиктиг болгаш ниити билиин бүгү-ле аргалар-биле бедидип, онаашкан ажылынга, хөй-ниитиниң херээнге кызымаан көргүзүп турар мурнакчы кижилерни бөлгүмнер дыңнакчыларындан хөйнү көргүзүп болур. Хойжу Т. Арапчан, молдурга кадарчызы С. Чанчын-Хуу, инек кадарчызы Сундуй, Бара-Талда клуб эргелекчизи Чаптың, бригадир Маадыр-оол болгаш өскелер-даа ындыгларга хамааржыр.

Инек кадарчызы эш Санаа сөөлгү ийи чылда бөлгүмнерге өөренип, бодунуң билиин бедитпишаан, дүктү класстап ылгаарынга өөренип алган. Ол ам совхозта эки малчын болуп, ийи чыл ажылдап турар. Эш Очур-оолдуң удуртуп турганы ферма совхоз фермаларының мурнакчызы болуп, май 1-ге чедир алган хүлээлгезин ажыр күүсетпишаан, бир саар инекке онаапгтыр ортумаа-биле 413 кг сүттү саап алган. Ам ол ферма коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп ат дээш демисежип турар.

Бо чамдык эки чижектер, түңнелдер-биле чергелештир политиктиг өөредилгеде улуг четпестер база бар. Бистиң чамдык бөлгүмнеривисте болгаш боттары өөренип турарларга чогуур үезинде дуза көргүспейн турганывыстан кичээлдер үзер, өөредилгениң шынары баксыраар, ёзу барымдаалаар чүүлдер турган. Совхоз төвүнде удуртукчу ажылдакчыларга организастаан экономика семинары, Үрбүнде экономиканың эге бөлгүмү кичээлдерни үзүп, пропагандистерниң талазындан дыңнакчылардан негелде чок болуп, кичээлдерге эки белеткенмейн кээп тургулаан. Экономиктиг семинарның дыңнакчылары, парткомнуң бюро кежигүннери эштер Кунгаа, Доржулдай олар семинарның ажылын экижидер талазы-биле инициатива чок чорууң көргүскеннер, а ында эге организация секретары эш Федотов боттуг хемчег албайн, бөдү безин кичээлдерни үзүп турган. Семинарның дыңнакчызы агроном эш Рабиченко кичээлдерге белеткенмейн кээп турган болгаш ажылга чалгаа, хөй-ниитичи эвес болуп турар. Рабкооптуң склад эргелекчизи турган коммунист Шыжаа бодунуң билиин бедидерин оралдашпайн чорааныының түңнелинде, харысалга чок чорукту кылып, 6300 акшы рубльдиң тулгалдыг апарган. Ол ышкаш бодунуң билиг, мергежилин бедитпес, хүлээнген ажылынга болгаш хөй-ниитиниң херээнге кызымак эвес чүүлдерни коммунистер Н. Намай, М. Ак-Лама, Араң, Шаравии, А. Лопсаң олар көргүзүп турар. Бо бүгү дээрге совхозта партком, партия эге организацияларының политиктиг өөредилгеже кошкак кичээнгей салып турганының түңнели болган дээрзин миннир апаар.

Бо четпестерни келир өөредилге чылынга болдурбас, эки үлегер-чижектерни улам калбартып бижыглаар дээш, база коммунистерниң болгаш кежигүн эвес активтерниң экитуразын барымдаалап турганы, 1963—64 өөредилге чылында совхозка партия чырыдышкынының организастаар хемчеглер алдынып турар. Келир өөредилге чылында экономиканың эге бөлгүмнерин, тодаргай экономиканың бөлгүмнерин болгаш коммунистиг кижизидилгениң школаларын тургузар деп партком көрүп турар. Марксисчи-ленинчи теорияны боттары өөренирлерге ийи семинарны организастаар. Ынчангаш бөлгүмнерге болгаш семинарларга шупту 253 кижи, оон иштинде 173 коммунистер хаара туттунган турарын партия чырыдышкынының баштайгы четчелээшкини көргүскен. Ол бөлгүмнерни болгаш бот-өөредилгелиглерни удуртуру-биле эң шырак билиглиг, дуржулгалыг, организакчы аргаларлыг 20 пропагандистерни болгаш консультантыларны партком шилип алган.

Партия чырыдышкынында өөредилге доозулганы-биле чергелештир, совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунга идеологтиг ажылды күштелдирип, лекцияларны, илеткелдерни, беседаларны үзүктел чок организастап турганы, 1963 ажыл-агый чылында совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгаларны чедимшкинниг шиитпирлээрин хандырары база чаа өөредилге чылынга болур-чогууру-биле белеткенири совхозта партия организациязының, бүгү коммунистерниң, пропагандистерниң болгаш агитаторларның чугула сорулгазы болуп турар. Бо сорулганы чедимшкинниг шиитпирлээри дээш улам эки ажылдаары—СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга партия организациязының салыышкыны болур ужурлуг.

Р. ХУНАЙ-ООЛ,
совхозта партком секретары.

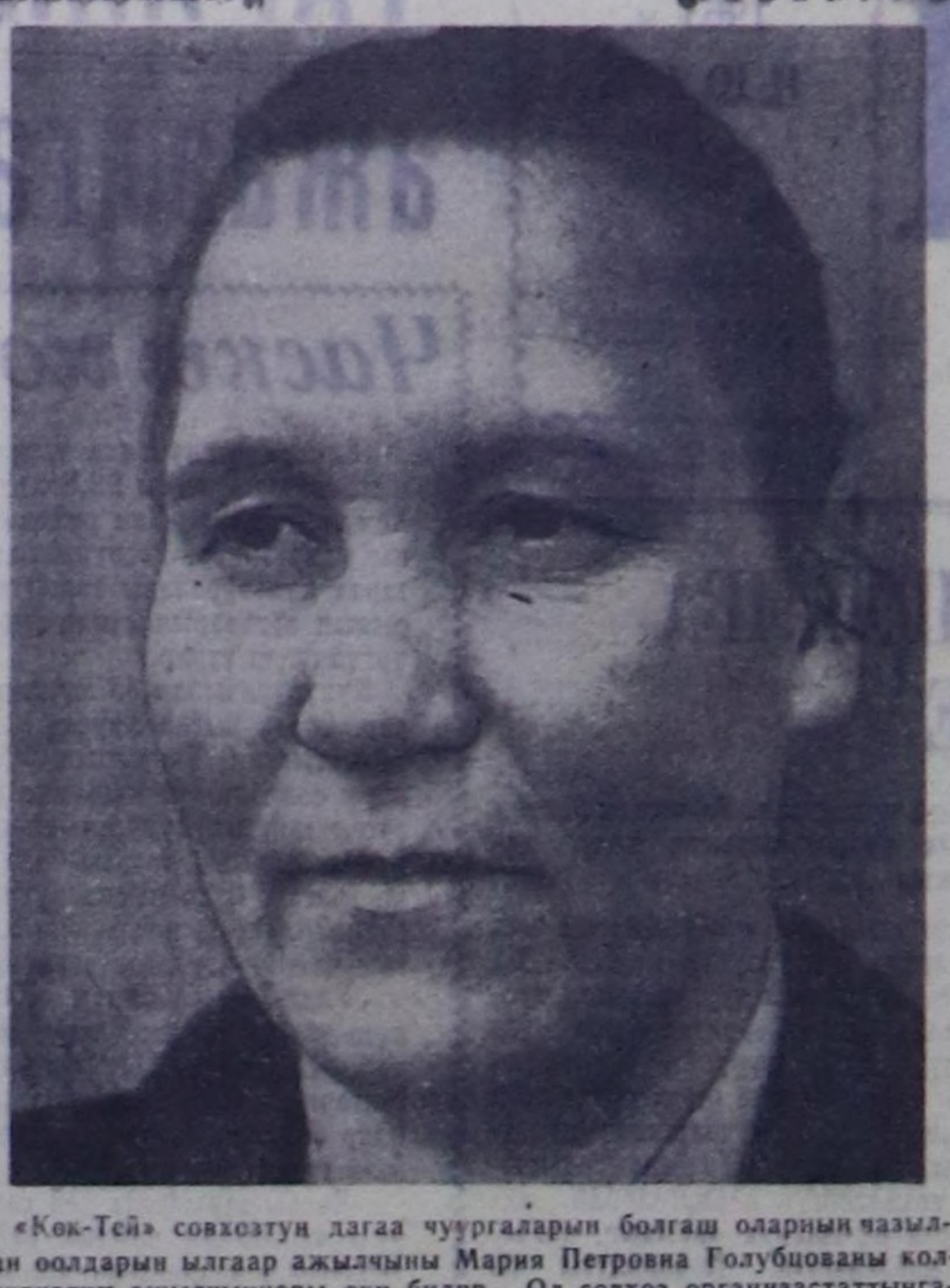

«Кок-Тей» совхозтуң дагаа чуургаларын болгаш оларның чазылган оолдарын ылгаар ажылчыны Мария Петровна Голубцованы коллективтиң ажылчыннары эки билир. Ол совхоз организастаттынганының баштайгы хүнүнден эгелээш-ле бодунуң участогунга ак-сеткилдиг ажылдап турар. Ооң холдарын дамчыштыр муң-муң дагаа чуургалары инкубаторже кирген. Ынчангаш М. П. Голубцова совхозтуң куш фермазында эки ажыл-ишчилерниң бирээзинге санадып, алдар, хүндүлүг болуп турар.

Чурукта: Мария Петровна Голубцова.

Фотозу И. Целишевтии.

Көдээ тудугжуларда

Малчыннарның амыдыралының культуразын бедидер талазы-биле тургустунган сорулганы херек кырынга боттандырар дээш ажыл Тес-Хем районнуң колхозтарында улам калбарып турар. Чаагайжыды туттунган бажыңнар чокка чурттарганың культуразын бедидери болдунмас дээрзи билдингир. Ынчаарга бо районда 663 малчын өрегелерден 553 өреге өглерде чурттавышаан-нар. Ол өрегелерни чоокку ийи-үш чылдарда чурттарга бажыңнары-биле хандырарының перспективтиг планы кылдынган.

Районнуң совхозу болгаш колхозтары бо чылын тайгага ниитизи-биле 10128 кубометр тудуг ыяжы белеткээр турган, 7017 кубометрни белеткээн, оон 1337 кубометри тудуг шөлүнде дүжүрттүнген.

«Коммунизмче оруук» көдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери СЭКП обкомунуң V пленумунга болган шүгүмчүлелден чогуур түңнелди кылган болгаш малчыннар дугайында сагыш салыышкынын күштелдире берген. Колхоз тудуг ыяжын белеткээр планны күүсеткен, 1500 кубометр ыяшты машина оруунда, 800 кубометрни тудуг шөлүнде чедирген. Тудугнуң сес звенолары ажылдап турар. Кыска хуусаа иштинде чурттарганың 5 бажыңын туткан. Шолук-Аксы деп черде эш Шактарга баштаткан звено чылдың бирги кварталында өске звенолардан дээре ажылдап, инек тарып боозадыр пунктуну, кызыл булуңну, чурттарганың бир бажыңын, бызаа кажаазын туткан. Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы тудугжу звенолар аразынга социалистиг чарышты организастаан.

Ол-ла колхозтуң эш Белчир бригадирлаан хойжу бригаданың кежигүннери боттары 350 чудукту белеткээн. Бригаданың төвүнде тудугжулар звенозу чурттарганың ийи бажыңын, чунар бажыңны болгаш кызыл булуңну, 1000 баш хой кирер кажааны тудуп доозуп турар.

Бо колхозта бүдүрүлгениң өске-даа тудуглары дең-не чоруп турар. Пландан дашкаар көдээ ажыл-агый машиналарының сарайын, чаа гаражты тудуп эгелээн. Бирги кварталда тудуг талазы-биле эки түңнелдерни дээш колхозтар аразынга шилчинир кызыл тугун СЭКП райкому болгаш райкүүском бо колхозка тывыскан.

«Чодураа» колхоз районда тудуг талазы-биле чарыштың ийиги черинде чоруп турар. Ол колхоз белеткезе чогуур 1500 кубометр тудуг ыяжын бүрүнү-биле белеткеп алган болгаш ыяшты тудуг шөлүнче сөөртүрүн багай эвес организастап турар. Мында тудугжулар Шактар-оол, Санчат-оол олар ажылдың хүн нормазын 130—150 хуу күүседип турарлар.

Оон ынай «Чаа оруук» колхозтуң эш Даландайга баштаткан хойжу бригадазының, «Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаада эш Допуллун баштаан малчыннары тудуг ажылынга эки киржип турарлар.

Ынчалза-даа районда тудуг ажылының ниити темпизи дыка өөжум. Ол дугайын дараазында деңнелге-биле көргүзүп болур: бо чылын тутса чогуур чурттарганың 113 бажыңнарының, 19 чунар бажыңның, 18 кызыл булуңнуң, улуг, биче малдың 51 кажаазының иштинден ам чүгле 7 бажың, 2 кызыл булуң, 2 чунар бажың, 8 кажаа туттунган. «Тес-Хем» совхоз, Ленин аттыг болгаш «Ак-Эрик» колхозтар тудуг талазы-биле дендии хожудаашкынныг болуп турарлар. Ылангыя «Тес-Хем» совхоз тудуг ыяжын белеткээрин 72 хуу, а сөөртүрүн чүгле 4.6 хуу күүседип алган.

Бир эвес ажыл-агый бүрүзү шак мындыг оожум темпилиг ажылдаар чүве болза, районда тудугнуң ниити планы канчап күүсеттинер боор.

Б. САН-ХОО.

Коммунистерниң мурнакчы ролю

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Эрбек салбырының коммунистери ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле салбырның мурнунда салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга мурнакчы ролюн көргүзүп турарлар. Салбырда партия организациязында бактаап турар коммунистерниң саны 16 чедип турар. Оларның хөй нуруузу мал болгаш чер ажылында ажылдап турарлар.

Салбырда ажылдап турар бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларның бирээзин коммунист эш Ховалыг Биче-оол башкарып турар. Бригаданың төвүн тургузар дээш, ооң кызымаккай ажылдап келгениниң түңнелинде Эрбектиң Хөндей-Аксында чурттарганың 3 бажыңын, бир чунар бажыңны, хой төрүдүп алыр ийи чылыг кажааны туткан болгаш чурттарга бажыңнарын чырыдып турар электростанцияны ажыглалда киирген. Бригаданың кежигүннери бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алырынга база багай эвес көргүзүглүг болганнар. Төрээн чүс баш хойга онаапгтыр бригадада ниитизи-биле 90 хураган алган. Ооң иштинде аныяк хойжу коммунист Оюн Содуй-оол төрээн 411 хойдан 420 хураганны ап, чидириг чокка доруктуруп турар. Эш Содуй-оол эрткен чылын бир хойга онаапгтыр 3.2 кг дүк алган болза, бо чылын 3.5 кг дүк алырын хүлээнген.

Сүт-бараан фермазында дуржулгалыг саанчы Елена Серет-оол эрткен чылын бир инекке онаапгтыр 1800 литр сүт саар деп алган хүлээлгезин 1900 литр ашкыр күүседип, республиканың мурнакчы саанчыларының одуруунга кирген. Эш Серет-оол бо чылын мурнакчыларның одуруундан база үнмейн турар.

Салбырның хоочун чурттакчызы, тудуг бригадазының дуржулгалыг тудугжузу коммунист эш Б. Топчут эрткен чылын хойжу бригада төвүнге тудуг кылыр звенонуң ажылын эки удуртуп, салдынган сорулганы чедимшкинниг күүсеткен. Ам үеде эш Топчут суурда үш аал ишти чурттаар бажың тудуп турар тудугжулар звенозун база эки удуртупшаан, ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип, өскелерге бодунуң мурнакчы үлегерин көргүзүп турар.

Бистиң партия организациявыс колхозчу бүдүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролюн улам бедидери дээш боттуг хемчеглерни ап турганы, салбырның мурнунда салдынган сорулгаларны чедимшкинниг күүседирин чедип ап шыдаар.

Х. МӨГЕ,
салбырда партия организациязының секретары.

Чугаалажып алганнар

«Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери колхозтуң үш сүт-бараан фермаларының бүгү ажылдакчыларының, хой болгаш инек кадарчыларының чөвүлел хуралын чыылдырган. Чеди чылдың бешки чылында эът, сүт болгаш дүк бүдүрер, оларны күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң дугайында шыгыы чугаалажышкын анаа болган.

Колхоз даргазы эш Кошкар-оол болгаш хуралга чүве чугаалаан өске-даа эштер социалистиг хүлээлгелерниң күүселделериниң чорудуп турарында улуг четпестерни айыткан.

Колхоз бо чылын 275 тонна эътти, 340 тонна сүттү болгаш 24 тонна дүктү күрүнеге садар ужурлуг. Ынчаарга амгы үеде чүгле 36 тонна эътти, 8.7 тонна сүттү күрүнеге сатканын хурал четпес деп санаан.

Малдың баш санын өстүрериниң онаалдалары база-ла күүсеттинмейн турар. Бо чылын турза чогуур шээр малдың санынга 800 баш мал четпес болгаш немешсе чогуур чаш малдың санынга 1300 баш хураган четпейн турар. Чыл эгезинден бээр 60 инек, 342 шээр мал өлүп хораан.

Ол бүгү четпестер чүгле ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде болган деп түңнелди хурал кылган. Эрткен чылын фермаларны чайлаглаже орай көжүрген, ынчангаш сиген шөлдерин мал чаза базып каапкан ужурунда, мал чемин белеткээр план чедир күүсеттинмээн.

Фермаларда күш-ажылдың организастыы багай. Кадарчыларда малды ис чок чидирер чоруктуң фактылары үргүлчүлевишаан.

Ол бүгү болгаш өске-даа четпестерни илереттишаан, мал ажылының продуктулуун бедидериниң чайгы эки үезин ажыл-агыйжы ажыглаарының практиктиг айтырыгларын хуралдың киржикчилери чугаалажып алган.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Бистиң республиканың найысылалы Кызыл хоорайда күрүнениң башкы институдунуң чаа бажыңы.
Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Соңгукчуларның чагыгларының күүселдези

Соңгукчуларның чагыглары болза, ажылчы чоннарның идепкейиниң бедээни. Төрээн чуртунуң күчү-шыдалын оон-даа быжыглаар дээш, ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга оларның шалыпчы ажылдаар күзелдиин херечилеп турар. Совет соңгукчу бодунуң депутадынга чагыгларын бербишаан, оон хүндүлүг болгаш харысалгалыг хүлээлгени оон чайгылыш чок күүседирин база негеп турар. Чоннуң күзели болгаш негелде-хереглелдери ол чагыгларда тодаргай илереттинген. Ынчангаш соңгукчуларның чагыглары депутаттарның болгаш чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң кылза чогуур ажыл планының кол өзээ болур болгаш ону херек кырынга боттандырары дээш бүгү хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула.

1961 чылда чер-чер Советтеринге болуп эрткен соңгулда үезинде Тожунуң ажылчы чоннары боттарының депутаттарынга чугула чагыгларны бергилээн болгаш ол чагыгларның хөй нуруузу амыдыралга боттанган. Тоора-Хемни кежилдир көвүргүнү чаартып септээни, район төвүнде электростанцияның болгаш ургулар садыныш тулуун доосканш, оларны ажыглалга кииргени, парикмахерскаяны организастап тургусканы соңгукчуларның чагыгларының дүргей күүсеттинип келгенин көргүзүп турар. Ынчалза-даа Тоора-Хем суурга чаа чунар бажыңны тудар болгаш базаар шөлүн дерип кылыр, Хам-Сыра хемге паром тургузар, сапык мастерскаязы организастаар дээн ышкаш, өске-даа чагыглар күүсеттинмейн арткан.

Бо чылдың мартта болуп эрткен РСФСР-ниң Дээди Соведингe болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда үезинде районнуң соңгукчулары боттарының чаа соңгаан депутаттарынга мурнунда күүсетпээн чагыгларының кырынга район төвүнге фотография тургузар, ында эмнелге корпузунуң тудуун немей кылыр, суурнуң чурттакчы чонунуң хуууда инектерин кадатка киирер дээш, оон-даа өске чагыгларны бергеннер. Ол чагыгларны район Совединиң бирги сессиязынга чугаалажып көрген болгаш боттандырар хемчеглерни бадылаан. Ам чагыглар чоорту күүсеттинип эгелээн. Чижээ, район эмнелгезиниң база чунар бажыңының тудуглары кылдынып турар. Удавас Хам-Сыра хемге паром база турунтар, фотография организастаттынган, район иштинге пассажирлер сөөртүр автобусту ам суг оруу-биле эккээр.

Элээн хөй ажылдар кылдынза-даа, соңгукчуларның чамдык чагыгларының ам-даа күүсеттинмейн турарын демдеглезе чогуур. Район төвүнге базаар шөлүн болгаш сапык мастерскаязын тургузар, суурнуң инээн ниити кадатка киирер дээн ышкаш шагда-ла берген чагыглар чыл-чылы-биле күүсеттинмейн турар.

Инекти ниити кадатка киирери кол айтырыгның бирээзи. Чүге дээрге, ээн оъттаар мал чайгы үеде албан-организация черлериниң болгаш чурттарга бажыңнарының чанынга кээп девээлеп, суурнуң кудумчуларынга тарып олурткан ногаан ыяштарны үрегдеп, соңга шилдерин бузуп, кудумчуларны бокталдырып турар. Оон ынай сиген шөлдерин сасва базып, ажыл-агыйга когаралды чедирип турар болгаш шаашкактап маннашкаш, кудумчуга чораан бичии уругларны базып кагы дег маннажыр.

Моон мурнунда ийи аңгы турган Азас болгаш Тоора-Хем көдээ Советтерин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар чангыс Тоора-Хем көдээ Совет кылдыр каттыштырганындан депутаттарның саны база мурнукузундан ковудээн. Ол көдээ Советтиң бирги организастыг сессиязы март 8-те болуп эрткен. Анаа соңгукчуларның депутаттарга берген чагыгларының күүселдезиниң дугайында чугаалашпышаан, күүсеттинмээн чагыгларны моон соңгаар херек кырынга боттандырарының хемчеглерин ап чорударын чугаалажыр турза-даа, чагыглар ам-даа тодараттынмаан дээш, ол айтырыгны чугаалажырын соңгаарлаткан. Оон бээр сессия-даа болбаан, соңгукчуларның чагыглары-даа уттундурган. Ынчангаш район Совединиң болгаш Тоора-Хем көдээ Советтиң күүсекомнары соңгукчуларның күүсеттинмээн чагыгларын амыдыралга боттандырар дээш, боттуг хемчеглерни ап чорудары негеттинип турар.

И. БАДАРЧИ.

Хөй-ниитиниң контролю-биле

Бүгү чуртта ышкаш, бистиң республикада бүдүрүлгениң мурнакчыларының хүрээлени өзүп, коммунистиг күш-ажыл дээш бүгү улустуң шимчээшкини улам-на калбарып турар. Бижиге кижи—өңнүк, эш болгаш акы-дуңма; чаңгызы—шуптузу дээш, шуптузу—чаңгызы дээш деп кижиниң чаа чанчыл принциптерин коммунизм бадыткап турар. Ниитиниң байлаан камгалаар болгаш көвүдедир дугайында сагыш салыышкын, ниитиге ажыктыг күш-ажылды ак-сеткилдиг көөр чорук, эш-хуузунуң бот-боттарынга дузалажыыра чижектиг эки мөзү шынар болгаш чанчылы ажылчы чоннарының ортузунда улам-на синнигип турар.

Оон-биле чергелештир эргиниң артынчы чоруктары, хулиганнаар, арагалаар, ниитиниң өнчүзүн оорлап самчыгдаар, ажыл кылбайн мангыс ёзу-биле чурттаар чижектиг чоруктар ам-даа бар боол үргүлчүлеп турар. Кем-херек үүлгедир чорукче колдуунда-ла арагачылар, мораль талазы-биле туруш чок кижилер, ниитиге удур идегеттер кирип турар. Ынчалза-даа ажылчы чоннар, партия, комсомол, профэвилел организациялары кем-херек үүлгедикчилери-биле, социалистиг эрге-чурум чорчүкчүлери-биле эптежип шыдавас.

Бо чылдың апрельде Кызыл хоорайның улус суду Н. М. Тодар-оолдуң кемниг херээн көрген. Ол — 1930 чылда төрүттүнген, мурнунда оор херээ-биле дөрт удаа 2-ден 8 чыл чедир эргезин казыттырып шииттирип чораш, хуусаазы четпээнде хосталып чораан. Ынчалза-даа Тодар-оол оон кандыг-даа түңнел кылбайн, эрткен чылдың декабрьда респотребсоюзка хамааржыр инекти оорлаан. Ол инекти саткаш, акшазын арагалап каапкан. Ээзирип алгаш, бир квартирага чогуш-содаа кылып, дуржоктанып, хамаатыларны эттеп турган. Ол кем-херээ дээш Тодар-оолду 7 чылда эргезин казып шииткен.

Ол ышкаш мурнунда хулиган херек дугайында каш удаа шииттирип чораан И. В. Видутонуң херээн 1963 чылдың эгезинде Чөөн-Хемчик районнуң улус судунга көрген. Чолаачы Видуто эрткен чылдың октябрьда чүъктүг машина-биле Кызылче чоруткаш, Кызылга арагалап, арагалап. Чадаанаже эзирик чоруткан. Орукка база-ла арагалап чораан. Шагаан-Арыгдан хамааты Зотухинаны кабиназынга олуртуп алгаш, Чадаанага четпейн-не авария кылган. Олуртуп алган пассажир кижизи аар кемдээн болгаш удатпаанда өлген. Ынчангаш Видуто шииттирген.

Оор болгаш хулиган херектер дээш каш удаа шииттирип чораан А. И. Зайцев болгаш П. Ч. Талайбанов мурнунда үүлгедиглеринден кандыг-даа түңнелди кылбайн, арагалаар, чогуш-содаа кылып, дуржоктанып турганш, база катап шииттирген-нер. Ындыг кижилер-биле бис черле эптежип болур бис бе? Канчаптаа эптежип болбас. Оларны шиидер болгаш ниитилелден аңгылаар херек.

Чижен, хээли алыр, меге сан-медээ чогаадыр чоруктарның фактылары чамдык черлерде база бар. Манаа мындыг чижекти көргүзүп болур. М. И. Суровцев «Тыва тудуг» трестиниң тудуг участогунуң начальниинге, Э. Е. Иванищев анаа бригадирге ажылдап турганнар. Олар боттары аразында харылзажып алгаш, күрүне хөреңгизин оорлап, ажылчыннардан хээли ап, меге нарядтар кылып, оон-биле акша ап турганнар. Олар боттарының хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүсетпейн, күрүнеге экономиктиг когаралды чедирген-нер. Ынчангаш Кызыл хоорайның улус суду Суровцевти 8 чылда, Иванищевти 2 чылда эргезин казып шииткени черле чөптүг.

Өскелерниң күжү-биле чурттаксаар мангысталчак кижилер республикада база бар. Олар дээрге колдуунда-ла арагачылар, ажыл кылбастар болуп турар. Н. И. Безродных — ындыгларның бирээзи. Ол— 1929 чылда төрүттүнген, 6 класс дооскан, ийи уруглуг, мурнунда судтадып чораан. Безродных 1962 чылдың апрельден 1963 чылдың февральга чедир доктаамал ажылдавайн, янзы-бүрү ажылдардан халажып, үргүлчү арагалап, прогулдап чораан. Адак соонда шуут ажылдавастаан. Н. М. Башкин 1936 чылда төрүттүнген аныяк кижи хиреэнде Кызылга чурттап турганш, база-ла бир черге доктаамал ажылдавайн, күш-ажыл сагылга-чурумун үргүлчү үреп турган. № 2 АТК-дан күш-ажыл сагылга-чурумун үрааш, ажылдан ол үндүрткеш, кала-даа ажылдаваан. Милиция органнарының негелдези-биле ажылга кирип алгаш, багай ажылдап, прогулдап турган. Б. Ф. Галкин Тывакуртөлевизел черинге ажылдап турганш, үргүлчү прогулдап, арагалап турган. Ажылдан үндүрткен соонда «Көдээтудугнуң» тудуг-монтаж эргелелинге ажылдап кирген. Прогул болгаш арагалаашкынын кылгаш, оон база үндүрткен. Оон соонда кала-даа ажылдаарын күзевээн.

Бо үш кижини РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1961 чылдың май 4-те чарлыын ёзугаар ниитиге ажыктыг ажылды ыравыла кылдырар черже шөлүп чоруткан.

Суд-истелге органнары айыылдыг кем-херек үүлгедикчилерин ниитилелден аңгылаар ужурга таваржып турарын бо үстүнде фактылар чугаалап турар-дыр. Оларны ынчаар чорук коммунистиг моральга бичии-даа чорушкек эвес. Коммунизмниң дайзыннарын, күш-ажылчы чоннуң дайзыннарын көөр хөөн чок чорук, чижекнерге, мангысталчактарга, оорларга, хулиганнарга эптеш чок болуру кижиниң ынакшылдыг, хайыралап көөр чорукка таарыжып турар.

Ынчалза-даа бир эвес кем-херек үүлгедикчилери ниитиниң мурнунга буруузун шыны-биле билингеш, ак-сеткилдиг ажылдаар чорукче кирер болза, совет гуманизм — кижини ынакшылдыг, хайыралап көөр чорук оларга чиигелдени көргүзер. Бистиң партия, совет организацияларывыс ниитилелден түр үеде аңгылаттырган кижилерни эде кижизидер болгаш күш-ажылчы коллективтерже катап киирер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Шииттиргеннерниң херээн эрттирер черлеринде күш-ажыл кижизидилгезиниң янзы-бүрү школаларын организастап, шииттиргеннерниң янзы-бүрү массалыг мергежилдерни болгаш күш-ажылчы өөредилгелерни чедип алыр аргазын берип турар.

Шииттиргеш, ак-сеткилдиг ажылдаан хөй-хөй кижилерни суд дамчыштыр хуусаа бетинде хостадып турар. Олар улус ажыл-агыйында эки ажылдап, амыдырал-чурттарганга боттарын эки ап турарының фактылары хөй. Александр Семов автоаварии кылгаш, шииттирген. Эки сагылга-чурум болгаш ак-сеткилдиг ажыл дээш ону хуусааны четпээнде хостаткан. Ол ам ыяш салдадыр катерде эки ажылдап турар. Дружинначылар хүрээлениинде ол кирген болгаш эрге-чурум үрекчилеринге удур демиселди чорударынга дузалап турар. Маады Карадаш хулиган чорук кылгаш, шииттирзе-даа, база-ла хуусаазы четпээнде хосталган. Ол ам «Өөк» совхозтуң хойжузунда ак-сеткилдиг, кызымаккай ажылдап турар. Ол ышкаш шииттирип чораан Иргит Меңге тудуг трестиниң кончуг эки дашчызы болуп ажылдап турар.

Кем-херек үүлгедириниң социал үндезинин социализм үезинде чок болгаш турбас-даа ужурлуг. Кем-херек болгаш ниитилелге удур үүлгедиглер болза кижилерниң медерелинде эргиниң артышкынындан азы чамдык кижилерниң сандаргай чорууундан болган чижен, хуузурак, коллективти тоовас, ак-сеткилдиг ажылдаксавас чоруктарындан болуп турар.

Партия, совет, комсомол болгаш профэвилел организацияларының сорулгазы болза, ажылчы чоннарны коммунистиг медерелдиң ёзузунга, СЭКП-ниң Программазында айыткан чаа моральдың принциптериниң ёзузунга кижизидери болур. Ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг ажылды бүгү хемчег-биле күштелдирери эргежок чугула.

Ынчангаш бистиң административтиг органнарывыс бүгү-ле идеология албан черлери-биле болгаш организациялар-биле кады ажылдап, кем-херек үүлгедиглеринге болгаш ниитиниң корум-чурумун үрээрлерге удур ниити фронт-биле ажылдаар ужурлуг. Улусчу дружиналарның, эш-хуузунуң судтарының, янзы-бүрү комиссияларның, Советтерниң депутаттарының ажылын улам-на идепкейжидер ужурлуг.

Аныяктарның, өөредилгезин каггаан элээди назылыгларның, ол ышкаш өөреникчилерниң чамдыктарының талазындан кем-херек үүлгедир чоруктарны анаа көрүп эрттирип болбас. Бо талазы-биле боттарының уругларының кижизидилгезинче кичээнгей салбайн турар ада-иелер буруулуг болур. Оон туржук чамдык ада-иелер оларның оозунга ыдыг болур чүүлдерни кыла бээр таварылгалар бар.

Аныяктарны чогуур үезинде таарышкыр ажылга кирер, оларның амыдырал-чурттарганың эки таарыштырар болгаш культурлуг дыштанылгазын организастаар дугайында партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнары үргүлчү кичээнгей салыр хүлээлгелиг.

Бүгү хөй-ниити кайда-ла кады шииттирлиг ажылдап турар болдур, ында кем-херек үүлгедиглери болгаш эрге-чурум үүлгедикчилери чок болуп турарын практика көргүзүп турар. Ынчангаш партия болгаш административ органнары хөй-ниити салдарының күчүлүг кужун ам-даа идепкейлиг ажыглаар ужурлуг.

П. ГОРЕЛОВ,
СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи.

Көскү агитацияның көрүлдези

РСФСР-ниң Культура министерствозу РСФСР-ниң чурукчулар Эвилелинбиле кады 1963 чылдың март айдан декабрь айга чедир районнарның болгаш кодээ культура бажыңнарынга, кодээ клубтарга, кызыл булуңнарга, районнуң болгаш кодээниң библиотекаларынга көскү агитация талазы-биле Бүгү-российг көрүлдезин чорудуп турар.

Бүгү-российниң ол көрүлдезинге үндезилээш республиканың Культура министерствозу Тыва АССР-ниң чурукчулар эвилелиниң салбыры-биле кады бо 1963 чылдың апрель айдан эгелээш, ноябрьга чедир кодээ болгаш районнарның культура бажыңнарынга, клубтарга, кызыл булуңнарга, район болгаш кодээ суурларының библиотекаларынга көскү агитацияның республика көрүлдезин эрттирерин чарлаан.

Көскү агитацияның республика көрүлдезиниң кол сорулгазы болза; партияның төөгүлүг XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаар, база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчы методун, ажыл-агый мурнакчыларының эң эки көргүзүглерин, дуржулгаларын көскү агитацияның хевири-биле көптередип көргүзери болур. Плакаттар, диаграммалар, транспарантылар, хана солуннары дээш көскү агитацияның өске-даа хевирлеринге төөгүлүг съездиниң болгаш ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаар, мурнакчы дуржулгаларны, коммунистиг күш-ажыл дээш калбарган шимчээшкиннерни, тараа, эът, дүк, сүт болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрер талазы-биле колхозтарның, совхозтарның социалистиг чарыжын көргүзер.

Көрүлде профессионалдыг болгаш бот-тывынгыр чурукчуларның чогаадыкчы мергежилин бедидер сорулгалыг. Ол ышкаш көскү агитацияның база бир хевири болур кино хевирлиг көргүзер, үннүг болгаш өңнүг солуннарны бо көрүлдеге калбаа-биле киириштирер. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң иштин болгаш даштын көрүштүг кылдыр дерип каастаар.

Бо көрүлдеге бистиң республиканың районнар болгаш кодээ культура бажыңнары, клубтар, районнар болгаш суурларның библиотекалары шупту киржир.

Тываның профессионалдыг болгаш бот-тывынгыр чурукчулары, чурулгага хандыкшылдыг кижилер көскү агитацияның республика көрүлдезинге киржир. Көскү агитацияның республика көрүлдезиниң тиилекчилери болуп шылгараан, бо үстүнде негелделер ёзугаар дерип каастаттынган районнарның болгаш кодээниң культура бажыңнарын, кодээ клубтарны, районнуң, кодээ библиотекаларны тускай шаңнал-биле шаңнап, дипломнарны тывсыр. Ол ышкаш көрүлдеге идепкейлиг киришкен кижилерге тускай шаңналды доктаадыр.

Көрүлдениң сорулгаларынга дүүштүр дериттинген, республика көрүлдезинге тиилекчи болган кодээниң культура-чырыдыышкын албан черлерин көскү агитацияның Бүгү-российг көрүлдезинге киириштирер

Улусчу дружиначылар

Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажы суурунда улусчу дружина районда дээре ажылдыг дружиналарның бирээзи. Ооң составында ажылчыннар, албан-хаакчылар, пенсионерлер, школачылар болгаш өскелер-даа хөй. Дружинаның кежигүннери эрткен үениң иштинде ниитиниң корум-чурумун камгалаарының талазы-биле хөй ажылды чоруткан. Суурга арагалаар, хөй-ниитиниң черлеринге чурум үрээр, оорлаар чорук сөөлгү үеде эвээжээн. Бичии-ле чурум үрээшкинни болган черлерге идепкейлиг улусчу дружиначылар — пенсионер Дары-Седи, садыгжы Б. Экер-оол, ажылчын М. Чоскум-оол болгаш өскелер-даа холдарында кызыл пөс баглап алган бо-ла чедип келирлер.

Дружиначылар чон ортузунга тайылбыр ажылын чоруттунушаан, мурнунда кем-херек үүлгедип чораан чамдык кижилерни эде кижизидип турар. Маңаа мындыг чижекти көргүзүп болур. «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны А. Монгуш үр үениң иштинде ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн, суурлар кезип, арагалап, кудумчуга таварышкан-на кижини бак сөглеп, шала удурлаан кижилерни эттеп чоруп турган. Улусчу дружинаның бөлүк кежигүннери бир кежээ дежурнайлап үнгеш, улус хөлзээн черге чедип кээрге, демги арагачы Монгуш бо дуржоктанган турган. Дружиначыларны көрүп кааш дезер деп бодаза-даа, капшагай эрлер ону чер алыспайн туду алган. Ооң дружинаның штавынга келгеш, арагалаар болгаш хулиганнаар чорууң чидирерин Монгуштан олар негевишаан, ону болдувар арга-биле сургааннар. А Монгуш эртенинде дружиначыларның мурнунга моон соңгаар ниитиниң чурумун үреввезин болгаш совхоз бүдүрүлгезинге кызымак ажылдаарын аазаан. Шынап-ла ам ол эки ажылдыгларның бирээзинге санаттырып турар болгаш бодун төлептиг ап чоруур.

Улусчу дружинаның кежигүннери суурга хүн бүрү дежурнайлап, хөй-ниитиниң чурумун хайгааравышаан, хуу кижилерниң болгаш совхозтуң өнчүзүнге халдаан оорларга удур шыңгыы демиселди чорудуп турарлар. Эрткен чылдың чайынында Чыраа-Бажы база Чыргакы суурларга улустуң чуртталга бажыңнарының соңгаларын үрээш, оон янзы-бүрү шактар, фотоапараттар, чөөрганнар, чадаг-тергелер болгаш бажың иштиниң өске-даа херекселдерин уштуп ап турар оорлар тыптып берген. Суурларның чону ол оорларны тудар дээш оралдашса-даа, кажар оорлар алдыртпайн турган. Дружина штавының даргазы О. Дүгүн-оол ол оорларны тударын М. Чоскум-оол баштаан кезек эштерге дааскан.

Кала-даа ажылдавайн, маңгыс амыдыралдыг чурттап турган кижилерни дружиначылар хынап эгелээн. Бир катап, караңгы дүннерниң бирээзинде, олар кудумчуга дежурнайлап чоруурга совхозтуң ажылчыны К. Өнер-оолдуң аннаарының шоочазы халыраан. Дружиначылар кедеп чедип кээрге, аннаарга шыгжап каан чыткан моторлуг чадаг-тергени үш оор алгаш бар чораан. Дружиначылар демги оорларны чер-даа алыспайн холга киирип алган. Туттурган оорлар болза кала-даа ажылдавайн турган М. Казылдаа, М. Сендажы, К. Калдар-оол олар болган.

С. СЕРИН-ООЛ, Н. БОРА-НӨЖЕ.

ТАЛАНТЫЛАР ӨЗҮП ТУРАР

Түс-түс черлерниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң төлээлекчилерин сөөрткен, кызыл туктарлыг, лозуннар, плакаттар-биле шиметтинген машиналар районнуң Культура бажыңының чанынга чыглып келгеннер. Оларның аразында: кадарчылар, саанчылар, трактористер, комбайнерлер, чолаачылар, тудугжулар дээш кымнарны чок дээр! Шупту-ла боттарының колхозунуң азы совхозунуң алдарын камгалаар дээш келгеннер.

Культура бажыңының улуг залын чон долдур олурупкан. Коллективтер удаа-дараазы-биле сценага бот-боттарын солуп турлар. Янзы-бүрү ырлар сценадан залче куттулуп, көрүкчүлерниң сагыш-бодалын хайныктырып турган.

Кандыг ырлар чок дээр! Ада-чурт, партия, Ленин дугайында ырларның соонда, бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш чурттуң эгээртинмес бойдус байлактарының дугайында ырлар чаңгыланы бээр. Оларның аразында баштак ырлар, шоодуглар база бар. Танцылар, шүлүктер, сценажыткан көргүзүглер база-ла өске номерлерге алыспайн турар.

Оларны түс-түс уран-мергежилин көрүкчүлер-даа, көрүлдениң жюризи-даа болур-чогууру-биле үнелээн.

Бирги черни «Большевик» колхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң коллективи чаалап алган. Ол коллективтиң ниити ыр бөлүү «Партия дугайында», «Шолбаннар» деп ырларны черле эки ырлап күүсеткен. Ол коллективтиң хылдыг хөгжүм, танцы бөлүктери орус, тыва болгаш украин танцыларны сорук-түг ойнаан. Ондар Анатолийниң, Куулар Шулуунуң, Монгуш Сереештиң түс-түс күүседиглери бедик үнелээшкинни алганнар.

«Чыраа-Бажы» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери энир чылгызындан эки көргүзүглерлиг болганнар. Олар ийиги болгаш үшкү черлерни чаалап алганнар.

Ленин аттыг колхозтуң В. Ондар, Бавуу, Солун-оол, «Искра» колхозтуң З. Немишева, М. Сумбаа, Бөк, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң Б. Сандый, Валя Сат, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Очур-оол, Харарай, «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Кыс, Бөкей-оол, Сундуй оларның түс-түс күүсеткен номерлерин бедик-биле үнелээн.

Бо көрүлдеге 13 уран чүүл коллективтери киришкен. Оон бир онзаланыр чүүлү болза, хөй кижи киржикчилиг — ынаа 300 ажыг кижи киришкени болур.

Болуп эрткен көрүлде болза, кодээниң ажыл-ишчилериниң ортузунда уран талантылар эгээртинмес дең чүвени улам тода бадыткаан. Бот-тывынгыр коллективтерниң репертуары элээн байлак апарган. Чурттуң, республиканың, районнуң, колхозтарның болгаш совхозтарның бөгүнгү амыдыралын көргүзүп турар номерлерниң саны көвүдээн.

Чөөн-хемчикчилер профсоюзлелдериниң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң республика көрүлдезинге боттарының чогаадыкчы талантыларын мергежилдии-биле көргүзер дээш, хынамчалыг белеткенип турарлар.

С. ПАВУ.

ХООЧУН КОЛХОЗЧУЛАР

Залда адыш часкаашкыны диңмиттиг. Президиумдан назы хары улгады берген херээжен кижи туруп келгеш, шала далаш ынаажы-биле индирже базыпкан. Адыш часкаашкыннары улам-на диңзып келген...

— Мында чүү болуп турар чоор? Концерт бе! — деп, чаа-ла кирип келген эр кижи чоогунда турганнардан айтырган.

— Чок! — дээш, оларның бирээзи тайылбырлаан: — Колхозтуң хоочуннарынга турасаатпан байырлыг кежээ-дир ийин.

— Ындыг бе, ойт!

Фекла Матвеевнаның шала сүрээдеп турары илдең. Ол чугаалап турда-ла ооң дырышкактарлыг арнын таварты карак чаштары хөлбеңейнип бадып турган.

— Эргимнерим, силер бүгүдеге четтирдим! Бүгү-ле чүүлдер дээш, ажыл-ишчи чедиишкиннерни дээш өөрүп четтирип тур мен!

Фекла Матвеевна Кошкарованың өөрүшкүлүг болбас аргазы чок. «Кызыл тараачын» колхозтуң хоочун кижилеринге турасаатан, районнуң Культура бажыңынга болган кежээге чүгле ол артельдиң тараажылары эвес, а харын-даа Туран хоорайның дыка хөй чурттакчылары база келген. Ол магалыг кежээ шуут-ла күш-ажылчы байырлал шинчилиг эрткен.

Кежээге чүгле Фекла Матвеевна Кошкарованың дугайында эвес, аңаа кээп олурушкан колхоз бүдүрүлгезиниң дыка хөй хоочун кижилериниң дугайында чугаа чоруп турган. Үжен үш чыл бурунгаар, кулактарның хөделип турган үезинде ук колхозту олар организастажып, тургузушкан болгаш ынчаарда Тывага үнүп турган солуннуң ады-биле колхозун «Кызыл тараачын» деп адап алганнар.

«Кызыл тараачын» кодээ ажыл-агый артелиниң эң-не баштайгы даргазы Афанасий Матвеевич Коровин турган. Чаа-ла организастаттынып тургустунган ажыл-агыйны ол үр уштап-баштап четтикпээн.—ону кулактар өлүрүп каан. 1931 чылдан эгелеп ол ажыл-агыйны ооң төрели Семен Тимофеевич Коровин удуртуп эгелээн.

Георгий Романович Кацин, Фекла Матвеевна Кошкарова, Кирилл Афанасьевич Кунаев олар болгаш өске-даа ол чер чурттуглар «Кызыл тараачын» колхозту организастаарынга идепкейлиг киришкеннер.

Ынчан чаа организастаттынган ол ажыл-агыйның өзек кижилеринге чүгле тос хөлечик болгаш ийи ортумак ажыл-агыйлыг тараачын санаттынып турган. Оларның эргезинге 125-ле десятин чер, дериг-херекселден — чаңгыс-ла сиген кезер машина, тос терге, база-ла ынча санныг аът аңдазыны, он шаа хавак, 25 саар инек, 39 аът шилчээн. Шала-ла мындыг чөгенчиг байдалдан бүгү улуг ажыл-херекти ол кайгамчык кижилер эгелээр ужурлуг болган.

— Ам бо хүннерде бистиң колхозувустуң чаартынганы кижиниң сеткил-сагыжын өөртүп келир-дир. Көрүңер даан: бисте ам тарылга шөлү безин чеди муң гектар ажып турар. 52 тракторлуг, 18 комбайнныг, 36 автомашиналыг-дыр бис. А орулгавыс дээрге — шуут-ла милл[illegible] рубль ашкан болгай! — деп, Семен Тимофеевич Коровин чугаалап олурар.

Боттарының эгелээн ажыл-ижи шак мындыг чедиишкиннинг улам чылап турарынга С. Т. Коровин, Г. Р. Канин, Ф. М. Кошкарова болгаш оон-даа өске оларның үе-чергези, эш-өөрү чоргаарланмас аргажок. Бо ажыл-агый бистиң республикада элээн каш чыл улаштыр мурнакчы колхозтарның бирээзинге санадып келген.

Бо колхозту тургузушкан хоочун колхозчуларының барык шупту ам бо хүннерде пенсияже үнген. Оларга турасаатттынган кежээге хөй чыыда колхоз бүдүрүлгезинге киирген улуг үлүү дээш пенсия тывыспышаан, кижи бүрүзүнге өртектиг белектерни берген. Шак мындыг аас-кежиинге, мындыг ада сагыш салымышкынга өөрээш, Фекла Матвеевнаның караның чажы келбес аргазы чок болганы ол.

— Бодумнуң кырааи назынымда магалыг аас-кежиктиг мен. Өг-бүлемде амыдырал долу четчир, уругларым шупту билиг чедип алгылаан, дөгере эки ажылдап турар — деп, Фекла Матвеевна номчуп олурган номун аткаар итпишаан, бистиң айтырыывыска харыылай-дыр (чурукта).

Колхозка 33 чыл дургузунда Фекла Матвеевна саанчы болуп, хаван ажаакчылап, хлеб быжырыкчызы болуп-даа, ферма-даа эргелекчилеп, дыка хөй янзы ажылдарны күүседип келген. Кошкарова колхозчунуң аллар адын хүндүлүг камгалап келген. Ону колхоз баштаар черинин кежигүнүнге, ревизия комиссиязының даргазынга, хоорай Советиниң депутадынга чаңгыс черчурттуглары хөй удаа соңгуп, улуг идегелди көргүзүп келген. Ол бүгү даалганы кызымаккай ажыл-ишчи чүткүлдүг күүседип чораан.

— Бистиң артель эки кижилер, кайгамчык ажыл-ишчилери-биле улам-на байлак апар чыдары мени өөртүп турар — деп, Фекла Матвеевна чугаалады.

— Мен ам-даа ажылдан адырлыр хөңнүм чок. Назы харым дөгүй берзе-даа ам-даа кызыптар ажылым хөй — деп, С. Т. Коровин эрес шимчилиг чугаалай-дыр: — кышкы үеде мал чеми сиген — сараат кадарып, колхозумнуң байлаан кадагалаар, а чайын — суг дажыыр, механизаторларга кывар-чаар материал сөөртүп бээр-дир мен, амгы үеде сиген кезер черлер суггарып тур мен.

«Кызыл тараачын» колхозтуң хоочун кижилериниң намдары кончуг солун. Семен Тимофеевич ийи катап ол артельдиң даргалаан, хову бригадазын база удуртуп турган. Ам бо хүннерде аъттыг ажылдап турар, бодунуң бөгүнгү бодуун ижинге сагыш-сеткилинден сонуургалдыг.

Георгий Романович Кациниң дугайында база-ла ынчаар чугаалап болур. Ол болза колхозта салгакчыларыг хоочун механизатор, районда баштайгы трактористерниң бирээзи болуп сураглаан. Ындыг тускай мергежилди ол 1931 чылда Елена Степановна Коровина-биле кады чедип алган. Елена Степановна бээ-ла бо хүннерге чедир ажылдавышаан.

Бистиң аравыста, кожа шак мындыг магалыг күш-ажылчы кижилер чурттап турар. Боттарының дугайында мындыг кижилер улуг-ла хөөн чок чугаалаар. Ынчалза-даа оларның амыдыралының эң-не колу — маадырлыг ажыл-иш.

Н. ЧЕРНЫШЕВ.
Фото авторунуу.

Парлаттынмаан чагааларның изи-биле

АЛДЫНГАН ХЕМЧЕГЛЕР

Чаа-Хөл суурда кижи эмнелгезиниң салбырының четпестериниң дугайында А. Кунгааның бижээн чүүлүн редакция алган турган. Ол чүүлдү Улуг-Хем райкуусконга шилчиткен.

Чагаада айыттынган фактылар шынныг болганын хынаалда илереткен. Электроэнергияның рентген кабинединге чок болуп турганындан аарыг кижилерни шинчиири үр үеде болдунмайн келген. Рентген кабинедин электроэнергия-биле доктаамал хандырар дугайында хемчеглер алдынып турар. Четчир санныг херекселдер-биле эмнелге хандыртынган, кандыг аарыгларны эмнээри, кым деп эмчилер кайы өрээлдерге маш шакта ажылдаарын айытпан бижимелдер эжиктерде астынган дээрзин Улуг-Хем район куусканунуң даргазының оралакчызы эш Дардаш редакцияга харыылаан.

Кижилерге эптиг-ээлдек эвес, каршыланыр эмнелге ажылдакчылары Кремлеваны, Ю. Намчалды чогуур хемчег алган, моон соңгаар ындыг чоруту болдурбас дугайында эмнелге ажылдакчыларының ниити хуралы оларны шыңгыы сагындырган.

Бойдустуң ховар болуушкуну

Май 29-те Бии-Хем районнуң ховү-шөлдерниң кыры-биле эрткен шуурганныг долу-чаъс ышкаш бойдустуң болуушкунунуң түс черниң хоочун чурттакчылары безин чоокку чылдарның дургузунда көрбээн. Эрген 9 шак 30 минута турда, соңгу-чөөн углуг, күштүг шуурган хадааш, хөрзүннүң кырында курган доврактоозунну чиигилбиле дүвүлендир көдүрүп үндүрген. Безек када долгандыр турган чүү-даа чүве көстүр аажок дүмбей дүнезиг апарган. Ындыг байдал 12 минута хире-ле үргүлчүлээн, ол күштүг хатты солуй улуг долу дүжүп эгелээн. Демги долу чүгле 2—3-ле минута хиреде-ле черниң кырын ак хар кылдыр дүжүпкен, долулуг чаашкын база 14 минута хире үргүлчүлеп келгеш, аңаа суук чаашкынче шилчээн.

Агаарның сооганы шымырарып үнүп олурган тарылга шөлүнде үнүшке улуг когаралды чедирген. Ол ышкаш шуурган Кызылдан 84 км черде орук участогунуң девискээринде телефон-телеграф харылзаазынга база улуг үрегдээшкинни таварыштырган. Удаваанда Туранда харылзаа салбырының ажылдакчылары үрегдээшкин болган черже хап үнгеш, найысылал-биле харылзааның үрелген черлерин дыка дүргени кылып кааннар.

И. ЦЕЛИЩЕВ.

ШКОЛА АМЫДЫРАЛЫ

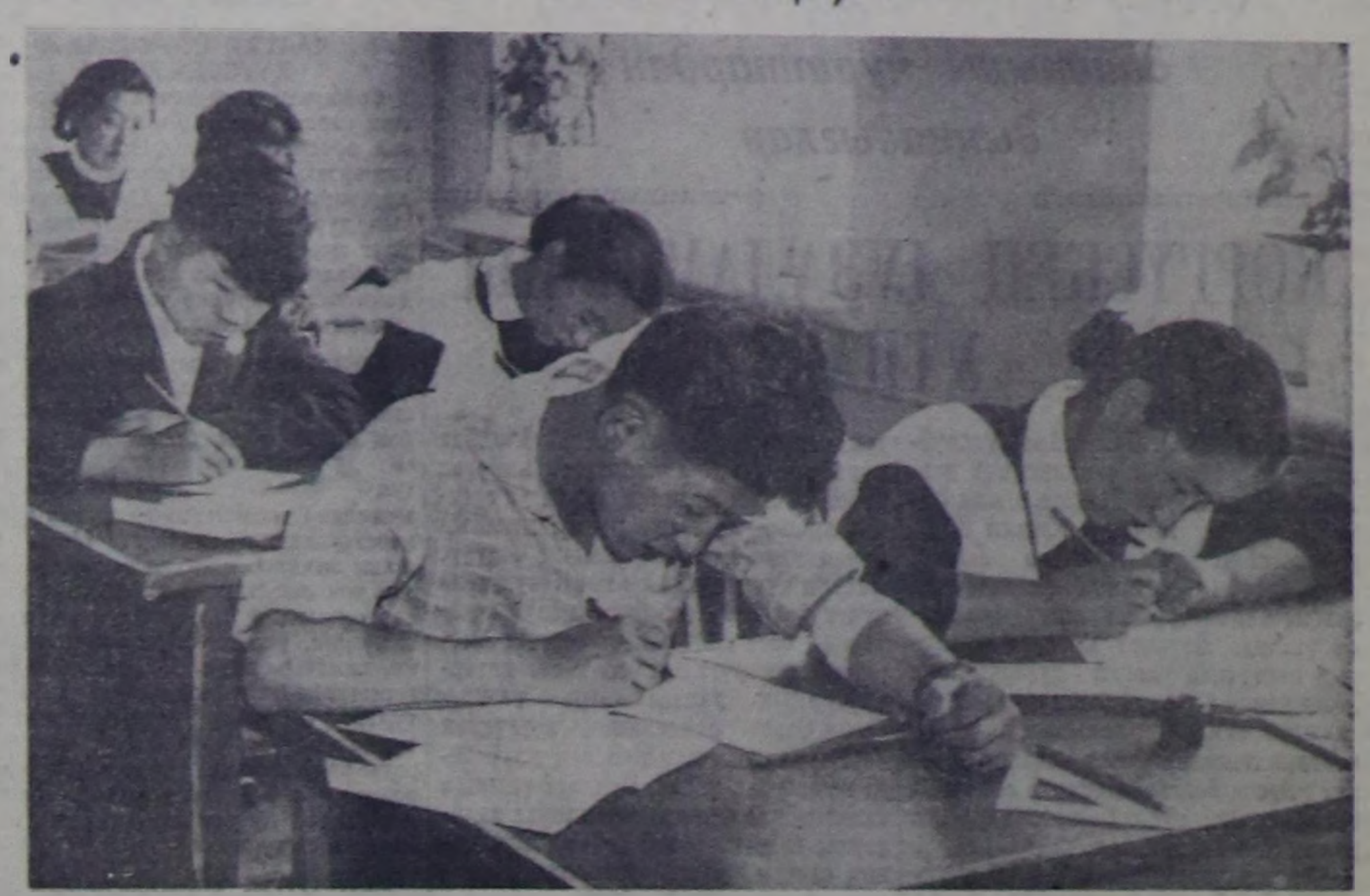

Бистиң республиканың школаларында экзаменнер кидин-не түлүктээшкинде чоруп турар. Ылангыя сески класстың өөреникчилери школа дугайында хоойлуга үндезилээш школачы амыдыралының иштинде бир дугаар-ла экзамен дужаап турарлар.

Чурукта: Кызылдың № 2 школазының сески клазының өөреникчилери алгебрага бижимел ажыл үезинде.

Фото В. Лутковтуу.

Республиканың школаларынга өөредилге чылын доозарынга холбаштыр

10 чыл өөредилгелиг ортумак школаларның 9-ку классчылары хүнде-ле 4 шак иштинде ажылдап тургаш, июнь 24-ке чедир бүдүрүлге практиказын эрттирерлер. Ындыг школаларга Бай-Хаак, Чаа-Хөл, Барыын-Хемчик районда Бай-Тал, Аксы-Барлык, Шуй школалары хамааржыр. Бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чыл школаларының 9—10 класстары база ол-ла үеде бүдүрүлге практиказын эрттирер.

Ынчангаш республиканың 190 хире школаларында (кежээки школалар-биле кады) өөредилге чылы организастыг дооступ турар. Бо өөредилге чылында 5600 ажыг бирги классчылар дараазының клазынче шилчээннер, 11 класстарга 4000 ажыг өөреникчилер экзамен дужаар. Ооң иштинде кежээки школаның 8, 10-гу класстарында 400 ажыг, бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чыл школаларының 11-ги клазында 320 өөреникчи, ортумак школаларны 80 кижи доозуп үнер.

8 чыл школаларында 2980 ажыг кижи экзаменнер дужаап турарлар. Олар экзаменни дужаагаш, өөредилгени уламчылаар, а чамдыктары бүдүрүлгеге ажылдаар болгаш ортумак өөредилге черлеринге өөренир, 11-ги класстыы доосканнар чедип алган мергежилдериниң аайы-биле колхоз, совхозтарга болгаш бүдүрүлгелерге ажылдаар ийикпе, янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринге өөредилгезин уламчылаарлар.

Экзаменнер чоруп тур

Улуг-Хем районнуң школаларында 342 сески классчылар июнь 1-де бирги экзаменни дужааган. Шагаан-Арыгның № 1, № 2 школаларынга болган экзаменнер эки түңнелди көргүскен. Ол школаларның сески классчылары алгебра хыналда ажылды чаңгыс-даа багай демдек чок болааннар.

Шагаан-Арыгның № 2 школазының 11-ги классчылары 11 кижи орус литературага сочинение бижээн. Өөреникчилерниң хөй кезии «В. И. Ленин—В. В. Маяковскийниң чогаадылгазында баштыңчы болгаш кижи» деп теманы шилип алганнар. Ол ышкаш «Бир эвес сээн адың комсомолчу болза, адыңны ажыл-херээң-биле быжыгла» деп теманы 2 өөреникчи бижээн. Тоня Тойлуг-оол, Тамара Маргыы, Парынмаа Тадар, Лина Дамба олар сочинениеге эки түңнелди көргүскен. Ылангыя Тоня Тойлуг-оолдуң бирги темага бижээн сочинениезин экзамен комиссиязының бедик үнелелин алган. Улуг баштыңчының овур-хевирин тодаргай бижип, коммунизм тургузукчузу — совет улустуң ажыл-ижин, тайбың дээш демиселин база колониализмге удур демиселди ол бодунуң сочинениезинге тодаргай болгаш билдингир бижээн.

Орус литература башкызы В. П. Попова өөреникчилерге быжыг билигни бергенин болгаш экзаменнерге белеткелдер эки чорутунганы түңнелдер көргүзүп турар.

Чааты, Чаа-Хөл 8 чыл школалары экзаменнерге кошкак белеткенгениниң баштайгы түңнелдер көргүскен. Ынчангаш бо школалар дараазында экзаменнерни организастыг эрттирип, түңнелдиг школалардан үлегер алза чогуур.

* * *

8 «а» класс—Кызылдың ажылчын аныяктар школазының эң эки өөредилгелиг клазы. Бо класс өөредилге чылын чүс хуу өөредилгелиг доосхан. Удуртукчу башкы Лидия Кирилловна Борякинаның болгаш түс-түс эртемнерниң башкыларының чүткүлдүг ажылдааның класстың эки өөредилгези херечилеп турар.

Бирги экзамен—математиканың бижимел ажылын 8 «а» классчылар, өске дөрт сески классчыларга бодаарга, эки дужааганнар. «5» болгаш «4» демдектер хөй кезии болган.

Математиканың бижимел ажылын эштер Тимофеев, Пашков, Ошкина, Скобилина, Шелепов олар кончуг эки бодааннар.

Школачыларның колхозка дузазы

Улуг-Хем районда Баян-Кол сес чыл школазының 5—7 класстарының өөреникчилери база башкылары бирги хову, огород бригадаларының часкы ажылдарынга идепкейлиг дузалашкан.

Олар 3 километр буга униун аштаан, 10 гектар картофельди, 6 гектар арбузту тарып олурткан. Бо ажылды школа директору Т. Шагдыр организастыг башкарып келген.

Часкы ажылга школачылар Б. Хуна, З. Нурсат, С. Шагдыр, башкылар Аношкина, Абрамова болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киришкен.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Элээди уругларны кижизидериниң онзагай байдалдары

12—16 хар аразында уругларны кижизидери берге дээрзин ада-иелерден бо-ла дыңнап болур. Коля Кокориниң иези чоокта чаа меңээ мынча дей-дир: «Мээн оглум сөөлгү үеде хөлчок-ла өскерилген. Кажан ол эге класстарга силерге өөренип турда оожум, томаанныг кижи. Ам мээң сөзүм дыңнавастаан болгаш бажыңга-даа олурбас-тыр».

Коля бичии чораан чылдарындан элээди боор өзе берген. Ынчангаш оон аажы-чаңында онзагай байдалдар тыптып келген, а ооң иези ону билбес болган. Элээди уругларның организми дүрген сайзырап, дүрт-сыны, шынганнары өзер болгаш нерви клеткаларны сайзырааар. Ол улуг өскерилгелерни уруглар медерел билип, боттарының энергиязын спортка, күш-ажылга болгаш өске-даа янзы-бүрү чүүлдерге чарыгдаарлар.

Школага болгаш бажыңынга уругларның байдалы база өскерлир. Элээди оолдар ада-иениң харагалзаашкының херекке албастап, боттары эштерлиг болурлар. Кыс уруглар база чоок эштерлиг апаар.

Ынчан уруглар бажын ажылынга элээн аар ажылдарны кылып шыдаарлар. Уруунга азы оглунга кандыг-бир ажылды дагзып тура, оларның назы харын барымдаалаарын ада-ие бүрүзү утпас ужурлуг. Бо бүгүнү сагыыр болза, хайныгып турар энергия чогумчалыг чарыгдаттынганы ол болур.

5-ки класстан эгелеп уруглар хөй чаа эртемнер өөренир, аңгы-аңгы башкыларга башкыладыр. Оларның негелдези база аңгы-аңгы болгулаар. Ынчан өөреникчиниң билииниң хемчээли калбарар. Уруглар ажыктыг ажылдарны кылыксаар апаар. Пионер организациязы оларга даалгаларны бээри чугула. Бистиң школаның 5-ки классчылары мээң бирги клазымны чылдың-на шефке ап келгеннер. Олар бичиилерге солун номнар номчуулап, оюннарга өөретпишаан, ном карттаар, ужуктер кезеринге өөредип турарлар.

Элээди боол өзүп келген уругларның сонуургалы улуг. Олар кандыг-бир чүвени хажыызындан анаа-ла көрүксевес, боттары аңаа киржирин күзээрлер. Чамдык ада-иелер, харын-даа башкылар уругларның ол энергиязынга чогуур угланыышкынны бербейн тура, уруглар чурум үрээр дижири шын эвес.

Шимченгир болгаш күштүг, мөге шыырак кижилерни элээди назылыг уруглар өттүнүксээр. Олар айыылдан-даа корттастар. Холдуунда-ла аян-чорукчулар дугайын номчуп, ынак маадырының аажы-чаңын өттүнеринге ынак.

Кызылдың № 9 школазының өөреникчизи Тамара географияга багай демдек алгаш, башкызын каржы сөстер-биле сөглээн. Өөрү пионерлер ооң каржы болганын айтырарга: «силер корттуктар-дыр силер, мен диди мен» — деп мактанган. Тамараның мындыг чоруу кандыг-даа эрес-дидим чорук эвес, чурум чок, каржы чорук-тур. Мындыг таварылгада уругларның шын эвес үүлгедиин камгалаар ада-иелер улуг чазыгны кылып турарлар. Оларның уругларынга шын кылган-дыр мен деп бүзүредиг артып каар.

Элээди назылыг уруглар тускайлан болурунга чүткүлдүг. Ону шын эвес билир таварылгалар бар. Бир эвес онзаглыг ажылдарны сагындырыг чокка-ла күүседип турар болза, ол харын эки чорук-тур. Улуг кижилерни өттүнүп таакпы дыртып, азы арага ижери черле таарымча чок. Ындыг «тускайлаң» чоруктар-биле ада-иелер база школа, хөй-ниити шиитпирлиг демисежир херек.

Уругларга солун ажыл-херектерни школаларның пионер, комсомол организациялары чорудар ужурлуг. Кызылдың № 1 школазы элээди уругларны кандыг-бир солун херектер-биле сонуургатпайн турар. Оон түңнелинде чүгле чурум үрээннерниң ада-иезин школага үргүлчү келдирерин өйлежип, а уругларны ажыктыг ажыл-херектерже хаара тутпайн турар.

Чамдык уруглар хөй янзы чүүлдерни сонуургаза-даа, оларның чаңгызын-даа төнчүзүнге чедирбес. Азы кандыг-бир чүвеге холун эртир хандыкшаан, өөредилгезин-даа ара кагылаар болгай. Ынчангаш уругларның сонуургалын, хандыкшылын шын өрүкче угаары — школаның, ада-иелерниң хүлээлгези.

Ада-иениң хууда үлегери кижизидилгеге улуг ужур-дузалыг. Авазының, адазының аразынга кандыг-бир эп чок болган чорукка уруглар ханы сагыш аарыырлар. Ада-иениң кайы хамаан чок чоруун чамдык уруглар өттүнер, а өскелери ада-иезинге бүгү-ле тала-биле удур апаарлар. Ол ада боду арагалап турар болза, оглунга эки салдар чедирип, оон чурум негээри берге. Чүге дээрге оон оглу мынча дээр: «Бистиң ачавыс үргүлчү-ле эзирик чоруур, ынчалза-даа ону хемчег албайн турар. А бистен чурумнуг болурун чүге негеп турарыл?»

Элээди уругларны тура-соруктуг болурунга кижизидери чугула. Ынчангаш уругга шыңгыы негелделерни салбышаан, аңаа идегеп, бүзүрээри чугула. Улуг кижилерниң кочулалы болгаш уругларның сонуургалын кыжырыыр чоруктар черле таарышпас. Уругларның күзелдерин кичээнгейлиг дыңнап, сонуургаар болза ада-ие-биле оларның аразынга бот-боттарын билчир чорук доктаамал турар.

В. ПУГОВКИНА,
Кызылдың № 5 школазының башкызы.

Совет Эвилелиниң дугайында даштыкы чурттардан дыңнадыглар

КӨРГҮСКЕН ДУЗАЛАМЧЫНЫ УТПАС

САНА. (СЭТА). Йемен Араб Республиканың Күүсекчи чөвүлелиниң даргазы Абдель Латиф Дейфалла май 28-те ССРЭ-ниң Йеменде элчини Н. П. Сулицкийни хүлээп алган болгаш аңаа болган беседаның үезинде чаа амыдыралдың тургузуушкунунуң берге үезинде Йеменге Совет Эвилелиниң көргүскен чаагай дузаламчызы дээш йемен улустуң болгаш чазактың сагыш-сеткилиниң ханызындан өөрүп четтириишкинин Совет чазакка, совет улуска болгаш Йеменде ажылдап турар совет тускай эртемниглерге дамчыдарын ол дилээн.

Совет улустуң кылып берген чүүлдерин йемен улус кажан-даа утпас деп, Дейфалла чугаалаан. Ходейда портту тудуп, ажыглалга киирген совет тускай эртемниглерниң эрес-маадырлыг күш-ажылының дугайын йемен улус кезээде сактып чоруур. Бистиң чуртувуска ол порт ёзулуг-ла тудуг болган. Контрреволюстуг күштерниң база Англияның болгаш Американың чорутканы даштыкы интервенцияның халдааныныш үезинде биске Совет Эвилелиниң көргүскен боттуг дузаламчызын йемен улус база кажан-даа утпас. Йеменге техника талазы-биле билиглиг национал кадрларны белеткээринге совет кижилерниң салган күженишкиннери кажан-даа уттундурбас болур.

Харылзаалар дээре болуп болур

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң ССРЭ-ге элчини турган Ганс Кролль «Зюддейче цейтунг» солунга берген харыызын ГФР биле Совет Эвилелиниң аразынга эң сырый харылзааларны тургузарынга холбаштырган. Оон чугаалааны-биле алырга, ол харылзааларны тургузарының база бир үндезини болза, «ийи чурттарның удуртукчу ажылдакчыларының аразынга таарымчалыг эки харылзааларны тургузары» болуп турар.

ССРЭ биле ГФР-ниң аразынга садыгны калбартырының эргежок чугулазын Кролль база айыткан. «Экономиктиг харылзааларны калбартырының чүгле экономиктиг эвес, харын база политиктиг улуг ужур-дузазын Хрущевтуң үнелеп көрүп турарын билир мен. Бо дугайын ол, бистиң-биле беседаларга үргүлчү бадыткап келген» деп, Кролл медеглээн.

Садыг талазы-биле хоругдаашкынның политиказын буруу шапкаш, Кролльдуң айытканы болза, шаанда Совет Эвилелинге хамааржыр ындыг политика ооң делегейниң ийиги индустриялыг күрүнези болурунга шаптык чедирип шыдаваан болгай. «Сөөлгү чылдарда Совет Эвилели автоматчыдылга талазы-биле, хамыктың мурнунда атомнуг энергияны тайбың болгаш дайын сорулгаларынга ажыглаар талазы-биле кайгамчык депшилгени чедип алган» деп, ол чугаалаан.

Кролльдуң демдеглээни: Совет Эвилели Барыын таланың чурттары-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынче ёзулуг оралдажып турар. Термоядролуг үскүлежиишкинге чедирип болгу дег делегей чөрүлдээзинге Совет Эвилели сонуургал чок. Оон ангыда ол чорук Совет чазактың сорулгазынга чөрүшкек болган турар ийик. Экономиктиг хөгжүлдениң аргазы-биле Барыын таланы эртер, ынчангаш бүрүн коммунизмни боттандырар деп эчис сорулганы чедип алырынга баштайгы белеткелдерни тургузар сорулганы Совет чазак салган болгай.

«Совет Эвилелиниң иштики хөгжүлдези болза, партияның XXII съездизиниң хүлээп алган экономиктиг улуг планнарының күүселдези-биле тодараттынып турар» деп, Кролль оон ыңай демдеглээн.

Адаанзырактарны Бонн деткип турар

БЕРЛИН. (СЭТА). Штутгарт хоорайга «—шииткекчи немецтерниң землячествозунуң» чыл бүрүде болур слёдунга чоокта чаа ГФР-ниң камгалал министри фон Хассельдиң чүве чугаалап турган, Чехословакияга хамааржыр девискээрге ол адаанзырак организацияның негелдезин деткип турган дээрзин АДН агентилел дыңнадып турар. Шииткекчи немецтер боттарының «дүрүм ёзугаар» эрге-ажыктарын камгалаар камгалакчылыг болган турар деп адаанзырактарга ол бүзүреткен. Федералдыг республикаже көжүрткен шииткекчи немецтерниң төөгүзү «ам-даа доозулбаан» дээрзин ол база медеглээн. Чөөн талакы черде турар барыын-герман землячествонуң кежигүннериниң ээп келир «эргезин» ГФР-ниң чазза мурнуку хевээр камгалап турар дээрзин фон Хассель чулчураан. Олар гитлержи тергииделдиң үезинде аңаа турганнар.

Чехословакияда социалистиг тургузугну узуткаар дугайында Бонннуң бужар негелдезин фон Хассель база чулчуруп турган.

ГФР-ниң канцлери Аденауэр ол адаанзырак чыыштың киржикчилеринге байыр чедирген телеграмманы чорудкан.

Австри реакцияның чимзениишкиннеринге удур

ВЕНА. (СЭТА). Отто Габсбургтуң бодунуң чуртунче ээп келирин чөпшээреп турар Австрияның Дээди судунуң шиитпири Австрияда политиктиг байдалды чидиглендирген. Бо шиитпир болза республиканың корум-чурумунга реакцияның тавырыштырар бодаан согугларының бирээзи-дир, ону болдурбас херек деп чурттуң демократтыг күштери демдеглеп турар.

Австрияның коммунистиг партиязының ТК-зының чоокта чаа болуп эрткен пленуму реакцияның планынга удур шиитпирлиг-биле демисежиринче австри ажылчы чоннарны кыйгырган.

Габсбургтуң ээп келир дээн планынга удурланып, Земмерингиниң электри станциязының ажылчыннары сагындырыг ажыл-соксадыышкынын эрттирген. Удурланыышкынның хуралдары болгаш митингилери «Шеллер-Блекманның» заводтарынга болгаш чурттуң өске-даа улуг бүдүрүлгелеринге болгулаан.

Сөөлгү он беш чылдарның дургузунда Польшаның судно тудар верфилеринден ниитизи-биле 1,8 миллион тонна чүък сөөртүр 600 далай болгаш океан судноларын кылган. Польша Улус Республика суднолар кылыр талазы-биле делегейде эң сайзыраңгай он күрүнелерниң санында кирген.

ЧУРУКТА: Гданьскиниң судно тудар верфизинге Совет Эвилелиниң чагыы-биле кылган балык тудар траулерни сугже бадырып турары.

Фото ЦАФ — СЭТА-ның.

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДАН МЕДЭЭЛЕР

ЧААГАЙ СОРУЛГАНЫ КҮҮСЕДИРИНГЕ

Софияның кыдыында яблонь болгаш персик ыяштар чечектелип турар сад аразында Болгарияның онкология эртем-шинчилел институдунуң бажыңнары чаптылган. Ол институт 13 чыл дургузунда республиканың эң улуг эртем төптериниң бирээзи апарган болгаш эң аар аарыг — рак-биле демиселди чорудар талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар.

Институттуң директору доцент доктор Николай Анчев болгаш эртем-шинчилел ажылдарының талазы-биле ооң оралакчызы доцент доктор Райко Райчев-биле кады институттуң эртем лабораторияларын, медицина техниказының эң чаа дериг-херекселдерин көрдүвүс. Ында 100 ажыг эмчилер дүн-хүн иштинде үзүктел чок ажылдап турар болду. Олар эмнээриниң эң чаа методтары: кезип эмнээрин, рентген-биле чиңнээшкинни, химитерапияны, изотоптар болгаш гормоннар-биле эмнээрин ажыглап турар. Оларның күженишкининиң түңнелинде ам үеде Болгарияда кеш рагы-биле аарааннарның 95 хуузун, рактың өске хевирлери-биле аарааннарның 85 хуузун шуут кадык кылдыр эмнеп турар.

Институттуң ажылдакчылары профилактиктиг улуг ажылдарны бүгү чуртта чорудуп турар. Враца, Плевен, Тырнов, Варна, Хасков, Пловдив болгаш өске-даа хоорайларда онкологияның тускай диспансерлерин ажыткан. Чурттуң округтар болгаш хоорайлар эмнелгелеринде онкологияның тускай кабинеттери ажылдап турар.

Профилактиктиг ажылдардан аңгыда теоретиктиг болгаш практиктиг онкология талазы-биле эртем-шинчилел ажылдарын институттуң ажылдакчылары чорудуп турар.

— Бистиң ажыл-чорудулгавыска совет онкологтар тергиин улуг дузаны чедирип турар. Институттуң дыка хөй эртем ажылдакчылары болгаш эмчилери Совет Эвилелиниң онкология институттарынга барып, совет эштерниң байлак дуржулгазы-биле таныжып, ону калбаа-биле нептередип турар.

— Институттуң ажылдакчылары рак талазы-биле сөөлгү үеде кандыг шинчилелдерни кылганыл?

— Сөөлгү 40 чылдарның иштинде рак-биле аарыыр чорук элээн көвүдеп турар, ылаңгыя эр кижилер өкпе рагы-биле аарып турар апарган. Улуг хырын рагы база тывылган. Ооң ужуру чүдел? Маңаа тодаргай харыыны элээн хөй чурттарның эртемденнериниң каш чылдар иштинде чорудкан эртем-шинчилел ажылдары берип турар. Ындыг рактарның тыптырынга кол рольду атмосфераның хирлениишкини болгаш таакпы тырттар чоруктар ойнап турар — деп, доцент Райко Райчев харыылаан.

Биохимик Крум Александров-биле кады чоокта чаа күскелерге кылган эртем экспериментизин доостувус. Таакпы ыштыг тускай камераларга 100 күскелерни киирип каарывыска, 6 ай хире болуп турда оларның 9-зу өкпе рагы-биле аарый берген. Таакпы ыжында 3—4 бензпирен бүдүмел — рак болдурар чүүл бар болганын Крум Александров тыпкан. Өкпе рагы-биле аарыыр чоруктуң чылдагааннары бо үеде тодаргайы-биле көстүп кел чыдар. Аңаа кол черни таакпы ыжы ээлеп турар. Ол дугайын таакпылаар кижилер бодаар ужурлуг.

— Делегей медициназы рак-биле демиселдиң шиитпирлиг үезинде келген. 10 чыл безин четпээнде рак тиилеттирер! Бо чаагай сорулганы күүседиринге бистер, Болгар онкологтар бүгү күжүвүстү, билиивисти, бүгү амыдыралывысты бээр бис — деп, Николай Анчев түңнелинде чугаалады.

ВЕНГРИЯДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Венгрияның чер байлааның шинчилекчилери «ТЭ-30» деп чаа электриниг прибор-биле чер иштинче 3000 метр ханы черни «көрүп» турар апарганнар. Ол приборну геофизика институдунуң болгаш Эртемнер академиязының геофизика лабораториязының инженерлери чогаадып кылганнар.

Чоокка чедир-ле ындыг хевириниң эң дээре приборлары-биле чүгле 400 — 500 метр ханы черни шинчилээр аргалыг болуп турган. Амгы чаа приборнуң перспективазы ам-даа улуг.

Башкы институдунуң ажылчын аныяктар школаларының кафедразының ажылдакчылары улуг улус өөредилгезинге реформаның төлевилелин белеткеп турар. Ол реформаның сорулгаларының бирээзи болза тускай эртемниглерни ажылчын аныяктарның школаларынга белеткеп, улус ажыл-агыйының хереглелин хандырары болур. Ынчангаш ниити эртемнер башкылаашкынындан ангыда профессиялар аайы-биле башкылаашкынны база чорудары көрдүнген. А тускай мергежили бар кижилер боттарының билиин тускай курстарга бедидер. Реформаның өске сорулгазы болза ажылчын аныяктар школаларының чаңгыс аай системазын тургузары болур. Бүдүрүлге, көдээ ажыл-агый болгаш өске-даа адырларның ортумак школаларын тургузарын планнап турар. Ажылчын аныяктарның ындыг школаларының өөредилге программазын Венгрияның башкы институду ажылдап кылып турар.

Оперетта, комедия болгаш Петефи аттыг театрларның артистери «Уран чүүлден спортче, спорттан уран чүүлче» деп солун эгелээшкинниң эгелекчилери болганнар. Ол театрларның чогаадыкчы коллективтери чурттуң спорт ниитилелдери-биле ханы харылзааны тургузуп эгелээн. Артистер болза спортчу ажылдарга болгаш доктаамал шенелделерге киржир, ол чорук оларның мергежилинге ыяавыла чугула, а спортчулар уран чүүл талазы-биле боттарының теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерин бедидер апаар. Олар ындыг арга-биле уран чүүлге болгаш спортка ынак кижилерниң санын дыка өстүрерин планнап турарлар.

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Бо хүннерде Соңгу Корейниң улуг үлетпүр бүдүрүлгелери барык шинчилел лабораторияларын апарган. Чурттуң заводтарында болгаш фабрикаларында институттар, аңгы-аңгы лабораториялар, Корей Улус Демократтыг Республиканың Эртемнер академиязының эртем-шинчилел бөлүктери улуг ажылдарны чорудуп турар. Эртемденнер ажылчыннар болгаш инженерлер-биле кады чугула айтырыгларны шиитпирлеп турар. Олар социалистиг тургузуушкунуң практиказынга тывылган эртем-техниктиг айтырыгларны шиитпирлээри-биле боттарының күжүн каттыштырып, эртемниң болгаш техниканың мурнакчы чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередип турар.

Эртемден-металлургтар улуг чедиишкинни чедип алган. Кансенскиниң каң эзилдирер заводунда ферроэзилдириг шинчилээр бөлүк каң эзилдирериниң технологиязын чаартып кылгаш, эзилдиригни мурнунда турганындан 1 шак эрте кылырын чедип алган. Ол-ла бүдүрүлгеде ажылдап турар эртемденнерниң өске бөлүү прокат станының тускай өзээн кылырының чаа аргазын тыпкан. Ол чорук ындыг өзектерни ажыглаарының хуусаазын ийи катап узаткан.

КУДР-ның Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү профессор Квак Дэ Хоннуң баштап чоруур эртем-шинчилел бөлүү Чхончжинниң каң эзилдирер заводунуң ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери-биле кады канны үзүктел чок арга-биле эзилдирериниң методтарын чаартыр талазы-биле ажылдарны чедиишкинниг чорудуп турар. Ол шинчилээшкинни доосканда антрацит-биле ажылдаар металлургия үлетпүрүнүң чаа системазын тургузар.

Эртемден химиктер нейлон болгаш өске-даа синтетиктиг волокнолар, а ол ышкаш синтетиктиг каучуктарны бүдүрериниң айтырыгларын база шиитпирлеп турарлар.

ТЮРИНГИГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

40 олуттуг «Флейшер» дээр автобус Берлинден үнүпкенде ында олурганнарның аткы-шимээни, баштактанышкыны орус, польша, англи, чех дылдарга болуп турган чүве. Бот-бодувусту билишпейн барганывыста немец дылга чугаалажы бээр бис. ГДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң организастааны аян чорукче бистерниң — даштыкы журналистерниң бар чытканывыс ол.

Бир хонгаш бүгү чуртта нептерээн патриоттуг эгелээшкинниң кыптыгып үнген чери—Зоммерда хоорайга чедип келдивис. Кылып үндүрүп турар продукцияның шынарын делегей чедиишкиниң деңнелинге чедирер дээш калбарган чарыш Зоммердиниң канцелярия машиналары кылыр заводундан эгелээн.

Ол бүдүрүлгениң коллективинде 8,5 муң кижи ажылдап турар. Ында арифмометрлерни, бижик кагар машиналарны, саналга тургузугларын бүдүрүп турар. Ам үеде ол заводтуң продукциязын делегейниң 70 чурттарынче үндүр садып турар.

— Делегейниң ийиги дайыны төнгүжеге чедир бо заводка үрегдээшкинниң чепсектерин: үгер бооларны, автоматтарны, бүгү системаларныг чазылдырыкчыларны «Фау-2»-ниң дериг-херекселдерин бүдүрүп турган. Борта Европа чурттарындан күш-биле сүрдүрүп келген кижилер ажылдап турган—деп, заводтуң улуг инженери Альфред Винтер тайылбырлады.

...А. Винтер-биле кады перфорациялыг саналга машиналары эптээр цехке кирип келдивис. Машина бүрүзүнүң хемчээли улуг эвес, чүгле бир дөрбелчин метр. Ынчалза-даа ооң «нервизи» болгаш «мээзи» улуг, ону 30 км узун янзы-бүрү сывырындактардан кылган.—Ындыг тургузугларны үлетпүр болгаш садыг бүдүрүлгелеринге саналга ажылдарынга, шинчилел черлеринге ажыглаар. Бо чылын ындыг 10 машиналарны даштыкыже үндүр садар бис—деп, Винтер уламчылады.

Зоммердиниң ажылчыннары — чедиишкинге доктаавас—деп кыйгырыг-биле ажылдап турарлар. Заводта он ажылчынның бирээзи-ле боттарының квалификациязын бедидип турар. Чаартыкчыларның шимчээшкини калбарган. Бо чылдың январьдан бээр 1500 ажыг чаартыкчы саналдар кирген, ол чорук заводка 1,4 миллион марка экономияны берген.

...Петер Дюнкельдиң ажылчын хевинде «Тергиин шынарлыг ажыл дээш» деп хөрек демдээ кадап каан болду. Ол, бижик кагар машиналар эптээриниң мастери. Сөөлгү үеде 18 кижилиг бригаданы удуртуп турар. Ооң ажылчыннарының столчуктарының кырында хөй чурттарның янзы-бүрү ииниг тукчугаштарын тургускан, чүге дизе ол бригада «Улустарның найыралы» деп аттыг.

— Бистиң бригадавыс 4 чыл бурунгаар организастаттынган, баштай бергелерге таваржып турдувус, оон чылдагааны болза дуржулга эвээш, билиг чавыс болуп турганында. Ам үеде бригаданың кежигүннери шуптузу «Тергиин шынарлыг ажыл дээш» деп хөрек демдээ чедип алыр дээш ажылдап турар—деп, Дюнкель чугаалады.

Бо материалдарны СЭТА-ның тускай корреспондентилери

К. ОРЛОВА, М. ПОПОВ, Б. КУЛАЕВСКИЙ, К. САВВИН

олар белеткээннер.

База бир хунта

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Майамиде (Флорида штат) куба эмигрантылар — контрреволюстуг идегеттер Кубага удур чепсектиг демиселди чорудары-биле шериг хунтазын (эрге-чагырганы) тургускан дээрзин АП агентилел Майамиден дыңнаткан.

ПОЛЬША ТАРААЧЫННАРНЫҢ МАССАЛЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша тараачыннарның массалыг организациязы болур Көдээ ажыл-агый бөлгүмнериниң эвилелиниң 2-ги бүгү-польша съездизи бодунуң ажылын чоокта чаа Варшавага дооскан. Съездиге санал берген делегаттар бөлгүмнерниң ажылының дуржулгазының болгаш оларның чедиишкиннериниң дугайын чугаалап турган. Эвилелдиң удуртукчу органнарын соңгаан болгаш чоокку чылдарда көдээ ажыл-агый бөлгүмнериниң ажыл-чорудулгазының программазын айтып турар шиитпирни съездиге хүлээп алган.

Съезд доозулган соонда оон делегаттарын Польша Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң даргазы А. Завадский хүлээп алган.

Ол ужуражыышкынга партияның болгаш күрүнениң удуртукчу ажылдакчылары олурушкан.

Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары В. Гомулка чүве чугаалааш, амгы үеде көдээ ажыл-агый бөлгүмнериниң кол сорулгаларын айыткан.

Көдээ ажыл-агый бөлгүмнериниң эвилелиниң ол съездизи болза, бөлгүмнерниң ажыл-чорудулгазының болгаш организас талазы-биле хөгжүлдезиниң чүгле бирги үе-чадазының доозулганы болур деп, В. Гомулка чугаалаан. Тараачыннарның бо хөй-ниитичи, бот башкарар организациязы бодунуң ажыл-чорудулгазының хөй адырларынга эвээш эвес чедиишкиннерни чедип алганын ПКАП ТК-зының бирги секретары оон ыңай демдеглээн.

Капитал салыышкыннар талазы-биле бис көдээ ажыл-агыйны бирги черге тургузуп, көдээ ажыл-агыйның херекселдерин хандырар үлетпүрнү дүрген темпилер-биле хөгжүдүп турар бис деп, В. Гомулка үргүлчүлеп чугаалаан. Чыл келген тудум-на ам көдээде продукция көвүдедириниң аргалары улуг болур.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде курлавырларга доктаагаш, В. Гомулканың демдеглээни болза, оларны ажыглаар чорук бүгү улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарын бодунуң күш-ажылынга удуртулга болдурар ужурлуг көдээ ажыл-агый бөлгүмнериниң киржикчилериниң инициативазындан хамааржып турар.

Польша Улус Республиканың партиязының болгаш күрүнениң удуртукчу ажылдакчыларының съездиниң киржикчилери-биле ужуражыышкыны сеткил ханыышкыны-биле эрткен.

АГААР байдызы

Бөгүн республиканы шуужуп турар булуттарлыг, чааскын шоолуг эвес хүн болур. Хат ой-тавында, чамдык черлерге дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикада—20—25, Кызылга—21—23 градус чылыг.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркының спорт шөлү—хөй спортчулар болгаш көрүкчүлер-биле долган. Чоннуң ёзулуг дыштанылгазының төвү апарган. Аңаа холдун-даа, баскетболдуң болгаш баг кагарының-даа маргылдаазы дыштаныр хүннерде бо-ла болган турар.

Чурукта: хол бөмбүүнүң үезинде чиңиг демисел.

Фото **А. Содунамның.**

АК-СЕТКИЛ, АРЫН-НҮҮР ДУГАЙЫНДА

КИНО

Москва бо. Хөй-хөй машиналар маңнажып, автобустарда, троллейбустарда пассажирлер долган, чадаг кижилер тротуарлап сыммарлажып шуужуп чоруп турганнар. Мындыг хайым шимчээшкинге чаңчыкпаан, бо кайгамчык улуг хоорайга эң-не баштай кээп турар кижиге кандыг болгу дег-дир? Ол, шынап-ла, кады чораан өөрүнден-даа астыгып каар, баар дээн черинге, ужуражыр кижизинге чедип алыры-даа бергедей бээр.

Аныяк геолог Москвага бир-ле дугаар чедип кээр. Ол хоорайның улуг шимчээшкининиң чурумун билбейн чораш, бодунуң серемчилел чогу-биле акшазын тротуарга адып каап тар. Фильмниң хөделиишкини бо бичии болуушкундан дыңзып эгелээр.

Омак-хөглүг, найыралдыг өңнүктер — чедиги класстылар Юрка, Тоша болгаш Вадик школазындан чанып ора, иштинде акша ораан каан саазын тротуарга чыткан тып алганнар. Ындыг таварылгада олар чүнү канчаар ирги, оларның кижи бүрүзүнүң аажы-чаңы, арын-нүүрү кандыг янзылыг хевирлеттинер ирги дээрзин көрүкчү четтикпейн манап орар. Тыпкан чүвени канчаарыл? Боду хуузунда ажыглап каптар бе? Ол акшаны кым-бир кижи чидирипкен-не болгай!..

Өөреникчилер хөй түңнүг акшаны тып алгаш, ону чидирген ээзи дедир истеп келгеш, дүрген тып алзын дээш, акшаны чыткан черинге салып кааш кедеп көрүп, баштай элээн-не оралдашканнар. Ынчалза-даа ол болдунмаан, чүге дээрге оларның ындыг аргазы хөй кижилиг черге бүдүмче чок болган, ооң дугайын чоокку милиционерлерге дүрген дыңнадырының чугулазын база билбээннер.

Акша ээзин тодарадыры, когараан кижиниң сагыш-сеткилин өрттүрү — фильмниң идейлиг утказын илередириниң бир талазы ол турган. Ынчалза-даа фильмниң маадырлары — Юрка, Тоша, Вадик «бисте хөй акша бар...» дээн далаш, чүвениң алызын бодавас сеткил-биле, баштайгы үеде, тыпкан акшазын чарыгдап чоруп бергеннер. Циркке баргаш, мороженье садып чип, аът чарыштырар черге барып, «Юрканың ачазының төрээн хүнүн демдеглээривис ол» дээш, аъш-чем, шампанское саткаш, ооң бажыңынга «бичии шайлалга» ажыдып турарлар.

Акшаны ынчаар чарыгдап турза-даа, өөреникчилер боттарынга чежени ажыглаан болдур, ол хирени [illegible] берип шыдаар бис деп бүзүреп турганнар. Өске кижиниң күжү-биле ажылдап алган акшазын бодунга ажыглаары — ыядынчыг, арын-нүүр чок чорук болур дээрзин Юрка, өске ийи эжинге бодаарга, ханызы-биле бодап турганы ооң бүдүш байдалындан-на илден.

Фильмниң ийиги чергелиг маадырларының бирээзи кылдыр, харназыны бо өөреникчилерден улуг элээди оолдуң овур-хевирин киирген. Ол — бичии кижилерниң кандыг-бир четпезин ажыглааш, оларны бодунуң аайынга киирип алырын оралдажыр, чурум чок, өскениң күжү-биле амыдыраарын күзээр кижи. Юрканың ачазының «төрээн хүнүнде» аъш-чем, шампанское садар деп бодаады ол чурум чок элээди оол бодап тыпкан. Базаардан майгынчыгаш садып алырынга (ону акшазын чидирген геологтан садып алган) база-ла ол киришкен. Ынчангаш Юрка, Вадик, Тоша сугларның угаан бодал тала-биле өзүлдезинге, арын-нүүрүнге демги элээди оол багай салдар чедирер часкан. Ындыг болзажок, үш өңнүктер (ылаңгыя сагынгыр, эрес уруг Тошка) ооң салдарынга ол-ла хевээр алзыптарын күзевээннер, харын читкен акша дугайы оларны улам-на ханы бодандырып турган. Оларның кайы-бирээзи совет кижиниң чаагай сеткилинге таарышпас чүве кылыптар болза, өскелери ону ыяавыла шынгыызы-биле буруу шавар дээрзин өңнүктерниң аажы-чаңындан көрүкчү белени-биле билип ап болур...

Ынчаарга ам Москвада келген аныяк геолог-биле база катап таныжа каапталл. Ол аразында геолог Москва чурттуг кыс-биле, мырыңай-ла, Тошканың угбазы-биле таныжып алган болган. Ол таныжылга, акша чидирген геолог дугайында угбазы биле Тошканың чугаазы, уругларының дугайында үш өңнүктерниң ада-иелериниң сагыш човаашкыны, адак соонда, бичии өңнүктерниң бот-боттарындан чүве чажырыпшазы, идегээчели — бо бүгү болза, демги акшаның ээзи — аныяк геолог болганын чазыг чогу-биле илередиптер. Харын-даа, ол геолог ам кээп, оларның хөлчок чоок эжи, өңнүү, бүгү-ле амыдыралында кады чурттаар кижизи апаар.

Уругларның ак-сеткилиниң болгаш найыралының дугайын, долгандыр турар чүвеге хамаарыштыр оларның характериниң хевирлеттинерин, улуг улус-биле уругларның аразында бот-боттарынга идегежириниң чугулазының дугайын чугаалап турар бо фильмни «КОРГУУШКУН БОЛГАШ ЧЕМЕЛЭЭШКИН ЧОККА» деп адаан. Ону «МОСФИЛЬМ» киностудиязы бүдүрүп үндүрген.

Бо фильм бистиң республиканың киноэкраннарынга удавас үнүп эгелээр.

Коммунизм тургузукчузу — аныяк совет кижиниң ажыл-ижиниң, амыдырал-чуртталгазының, хөй-ниитичи херээниң, ооң сагыш-сеткил өзүлдезиниң дугайында бо ышкаш фильмнерни көрген соонда, ооң хөй-нииити чугаалажыышкынын эрттирери эргежок чугула.

А. НУГУУРАК.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Василиса Прекрасная» 10, 12, «Баббета дайынче бар чор» 2, «Ажыл-херектиг кижилер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Призрактар бедиин амып эрттип тур» 1.15, 3.15, 9.15, «Петер» 5.15, 7.15, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Болсчаевскиниң хүннери» 11.15, 1.15, «Чырыктың төнчүзү» 3.15, 5.15, «Чайгы дыштанылгаларның үези» (делгем экранныг) 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Оливер Твист» 2.30, «Эрги Чикагода» 4.30, 6.30, 8.30, шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Бензоколонканың малыны» 5, 7, 9 шактарда.

«Шын» солуннуң редакция коллегиязы, партия болгаш профэвилел организациялары «Шын» солуннуң редактору Донгак Балчий-оолович Байыр-оолдуң кат-иези **Севилбаа Сандымаевна Оржактың** мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын эш Байыр-оолга болгаш оон өг-бүлезинге илередип тур.

Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң коллективи проректор С. Д. Байыр-оолдуң иези **Севилбаа Сандымаевна Оржактың** мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын оон өг-бүлезинге илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24.63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарының 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагза болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01203 Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 5 СРЕДА № 132 (5536).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1964—1965 болгаш дараазында чылдарда улус ажыл-агыйн планын ажылдап кылырынга кол принциптерниң болгаш угланыышкыннарның дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң саналдарын чугаалажып көрген.

Улус ажыл-агый планын чогаадып тургузарда амдыгаа чедир ажыглап келген принциптерни үндезиннин-биле эде көөр дугайында айтырыгны эш Н. С. Хрущев тургускан. Планнаашкынның тургустунган практиказының кол четпес чүүлү болза, планнаар органнар улус ажыл-агыйының адырларының аайы-биле планныг онаалдаларны ажылдап кылыр үезинде үлетпүрнүң эң депшилгелиг адырларын болгаш бүдүрүлгениң тус-тус хевирлерин колдадыр хөгжүдеринге чогуур кичээнгейни салбайн келгени болур.

1964—1965 болгаш дараазында чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын ажылдап кылыр үезинде химия үлетпүрүн, ылаңгыя пластмасс, кылымал болгаш синтетиктиг волокноларны, шил пластинкаларны, лавсан пленкаларны, синтетиктиг каучукту, минералдыг чемишчидилгелерни, гербицтерни, биопрепараттарны, синтетиктиг спиртти болгаш үс солукчуларын бүдүрерин бүгү хемчег-биле хөгжүдерин баш удур көөрү эргежок чугула деп санаан, мооң-биле кады химия үлетпүрүнүң хөгжүлдези дараазында чүүлдерни хандырар ужурлуг:

чоннуң хеп, идик болгаш калбак хереглелдиң өске-даа барааннарының талазы-биле өзүп турар хереглелдерин хандырар;

кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш мал ажылының продуктулуг чорууну улуу-биле бедидеринге эргежок чугула саңныг минералдыг чемишчидилгелер, хоран химикаттар болгаш биопрепараттар-биле кодээ ажыл-агыйны хандырар;

үлетпүрге хереглээр цинктиң, коргулчунуң, аккоргулчунуң болгаш өске-даа ховар материалдарның база кодээ ажыл-агый чиг-эдиниң солукчуларын (техниктиг сорулгаларга) бүдүрер.

1964—1965 болгаш дараазында чылдарда планнарны ажылдап кылыр үезинде улус ажыл-агыйының бо эң чугула сорулгазын барымдаалаар болгаш дараазында кол чүүлдерни удуртулга болдурарын ССРЭ-ниң Күрпланынга база өске-даа төп болгаш чер-черниң планнаар организацияларынга дааскан:

химия үлетпүрүн, а ол ышкаш үлетпүрнүң өске-даа депшилгелиг адырларын болгаш техниктиг депшилгени дүргедедиринге, продукцияның шынарын бедидеринге болгаш бот-үнезин чиигедиринге дузалап турар бүдүрүлгениң өске-даа хевирлерин улус ажыл-агый планынга колдадыр көөрүн хандырар;

капитал салыышкыннарны болгаш материал курлавырларны улус ажыл-агыйынга эң чугула бөлүп турар бүдүрүлгелерниң тудуунга мөөңнеп, оларны эң кыска хуусаaларда ажыглалга киирерин болгаш капитал салыышкыннарның эң ажыктыг бөлүрүн хандырар;

ажылдап турар бүдүрүлгелерниң чаартылгазының болгаш техниктиг катап дериишкининиң күсели-биле бүдүрүлге күчүлерин өстүреринче капитал салыышкыннарны улуг хемчээлдер-биле угландырарын көөр, ол чорук эң кыска хуусаaларда болгаш эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, продукция бүдүрерин көвүдедир арганы бээр;

бар курлавырларны эң долузу-биле ажыглаар болгаш капитал салыышкыннарны эвээшти үндүрүп тургаш, экономика талазы-биле ажыктыг чүүлдерни чедип алыр төлээде капитал салыышкыннарның болгаш продукцияны бүдүрериниң хемчээлиниң планнаашкынын объектилер болгаш адырлар аайы-биле тодаргай бөттандырар;

чоруттунган эртем-шинчилел болгаш дуржулга-конструктор ажылдарның түңнелдерин анализтеп көөр болгаш эртем ажыдыышкыннарын бүдүрүлгеге дүрген нептередирин барымдаалааш, тодаргай онаалдаларны улус ажыл-агый планынга баш бурунгаар көөр.

Эш Н. С. Хрущевтуң саналдарын чугаалажып көөрүнге эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне Комитеттериниң даргалары, эвилелдешкен республикаларның Күрпланнарының даргалары, ССРЭ-ниң Күрпланының, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң Күртудуунуң удуртукчу ажылдакчылары база СЭКП ТК-ның аппаратының болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

(СЭТА).

Эш Фидель Кастро Рус төрээн чуртунче чаныпкан

Июнь 2-де СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазаанын Премьер-Министри Фидель Кастро Рус болгаш Совет Эвилелинге аян-чоруктуң үезинде ону үдеп чораан куба эштер Совет Грузияның найысылалы Тбилисиниң хүндүлээчел чонуу-биле чылыы-биле мендилежип, чарылганнар.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, Грузияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары В. П. Мжаванадзе, Грузия ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Г. Д. Джавахишвили болгаш Грузин республиканың өске-даа удуртукчулары, а ол ышкаш Грузияның хөй-ниитизиниң төлээлекчилери оларны үдээн.

Эш Фидель Кастро Рус Совет Эвилелинге найыралчы аян-чорууң болгаш дыштаныылгазын дооскаш, болун үдеп чоруур эштери-биле кады июнь 3-те Төрээн чуртунче чаныпкан.

Мурманскиде аэродромга эш Фидель Кастро Русту Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, ССРЭ-ниң Камгалал Министри Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский, ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң кол командылакчызы, флоттуң адмиралы С. Г. Горшков, СЭКП-ниң Мурманск обкомунуң бирги секретары Г. Я. Денисов, Мурманск областың удуртукчулары болгаш ажылчы чоннары үдээн. Пионерлер эргим аалчыны долгандыр туруп каш, аңаа соңгу чүктүң боодал чечектерин туттуруп, пионерниң кызыл галстугун баглап бергеннер.

Эштер Н. С. Хрущев биле Фидель Кастро Рус чүректиң ханызындан чугаалашпышаан, агаарның «ТУ-114» деп аажок улуг лайнериниң чанынга чеде бергеннер. Ужудуп үнүптериниң мурнуу чарыының өөрүшкүлүг минуталары келген. Н. С. Хрущев Фидель Кастро Русту акы-дуңмалышкы ёзу-биле дыңзыг тудуп, кужактаан. Олар бот-боттарынче көрүп алгаш, кезек када турган, база катап кужакташканнар. Төрээн чуртунче ужудуп үнер деп турган куба аалчыларның кижи бүрүзүн Никита Сергеевич чылыы-биле база кужактап турган. Аас-кежиктиг болгаш чаагай ужудуушкунну оларга ол күзээн:

— Демисел талазы-биле бодунарның эштериңерге, маадырлыг Кубаның бүгү улузунга Совет Эвилелиниң улузунуң, бистиң партиявыстың болгаш мээн бодумнуң чүректиң ханызындан байырны дамчыдарын, социализмни тургузар дээш демиселге болгаш күш-ажылга чедиишкиннерни чедип алырынга бистиң акы-дуңма күзээшкиннеривисти дамчыдарын Силерден дилеп тур мен, эргим Фидель Кастро Рус. Хөй-хөй катап биске келиңер. Совет кижилерниң чүректери бистиң куба акы-дуңмаларывыстың чүректери-биле кады хап турар. Чаа ужуражылышкыннарга чедир, эргим эш Фидель. Орук-суур аас-кежиктиг чорунар, эргим эштер!

Эш Фидель Кастро Рус Куба Республиканың чазааның баштыңы болур ону болгаш куба улустуң бүгү төлээлерин онза чылыг кичээнгей салганы дээш, Совет Эвилелинге чүректиң ханызындан уттундурбазы-биле хүлээп ап турганы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни Никита Сергеевич Хрущевка илергейлээн. Ынакшылдыг сагыш салганы, маадырлыг Кубаның төлээлери-биле уттундурбас беседаларны кылырынга шагденип тыпканы дээш эш Никита Сергеевич Хрущевка өөрүп четтиришкинни база катап илергейлээн.

Эш Фидель Кастро Рус чадалап үне бергеш, ажык ажикке үр-ле туруп, Никита Сергеевич Хрущев-биле байырлажып турган.

Элээн каш минута эрткенде аажок улуг агаар корабли черден көдүрлүп үнгеш, Гаванаже углааш, чорупкан.

ССРЭ-ниң Куба Республикада элчини эш А. И. Алексеев куба эштер-биле кады Совет Эвилелинден чорупкан.

* * *

Ол-ла хүн, июнь 3-те Москваның-биле 23 шак 10 минута турда куба революцияның баштыңчызының олурганы совет агаар лайнери «ТУ-114» Хосе Марти аэродромга хонупкан. Совет Эвилелинге аян-чоруктуң үезинде Фидель Кастрону үдеп чораан куба эштер болгаш Куба Республикада совет элчин А. И. Алексеев ол-ла самолёт-биле Кубада ээп келгеннер.

(СЭТА).

Часкы хову ажылының хүн демдеглели

Июньнуң баштайгы хүннерин кодээниң ажыл-ишчилери чаа-чаа күш-ажылчы күжениишкиннер-биле демдеглээн. Бистиң республика тараа культураларын тарыырының планын июнь 3-те дооскан. Девискээр аайы-биле үш бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйлары ниитизи-биле 289 муң 772 гектар тараа культураларын тараан. Дыка хөй ажыл-агыйлар бо хүннерде пландан ажыр тараа тарып турар. Бедик организакчы чорукту болгаш машина-трактор паркының шын ажыглаарын көргүскен, Таңды, Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнарның чер ажылдакчылары чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүдү дээш баштайгы демиселге онза шудургу ажылдааннар.

Республиканың кукурузачылары кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрери дээш, гектар бүрүзүнден 6 болгаш оон-даа хөй муң чемгерилге единицаларын алыры дээш демиселди үргүлчүлеп турар. «Тиилелге», «Межегей», «Найырал» совхозтарның болгаш өске-даа ажыл-агыйларның эки шынарлыг, бедик көргүзүглүг ажылдап турар кукурузачыларының ажыл-херектериниң дугайында чаагай медээлер кээп турар. Бөгүнге чедир колхозтарда болгаш совхозтарда 36 муң 790 гектар кукуруза тарыттынган, ол болза планга удур 87,2 хуу болур. Чарышка бирги черни Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары мурнукузу хевээр ээлеп турар.

Ындыг болза-даа Өвүрнүң, Тес-Хемниң болгаш Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйларында кукуруза тарылгазының темпизи оожум болуп турарын бээа катап демдеглээр апаар-дыр. Чижээ, өвүржүлер кукуруза тарыырының онаалдазын 50 хуу күүсетнен. Июнь 3-те ол районнуң колхозтарының ховуларынга чүгле 24 гектар кукурузаны тараан. Бир эвес аңаа кукурузаны оон ыңай ынчаар тарып, ажылдаар болза июнь ай безин оларга четпес ышкажыл. Ол үнелиг культураны тарыырының планын үскен чорук партия комитединиң болгаш колхозтарның удуртукчуларының дүвүрээзинин хаймыктырбайн турары элдептиг.

Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш Бии-Хем районнарның кукурузачылары ам-даа шудургу ажылдаары негеттинип турар. Бии-Хемниң ажыл-агыйларының чер ажылдакчылары тараа культураларын тарыырының планын күүсеткениниң дугайын баштай айыткаан ажыл-агыйларның саңынга кирип турар болгай. Ынчангаш одуругларының аразын сайзырадыр культураларның тарылгазынче бүгү техниканы олла дораан ажылдадып киирер ужурлуг турган. Ындыг болза-даа олар ону күүсетпээн. Ол районнуң ховуларынга күш-ажылчы күжениишкин сулараан. Эштер, бии-хемчилер чедиишкиннерге менээргенген херээ бар деп бе? Кукуруза тарыыр планны чоокку хүннерде чер болганга күүседир херек. Чүгле ынчаар ажылдаар болза ол культураның бедик дүжүдүн алырынга база өзүп турар мал ажылынга быжыг чемсуур тургузарынга идегеп болур.

Республиканың районнарының хөй кезиинге баштайгы чаашкын чагган. Ол болза кодээниң бүгү ажыл-ишчилерин өөртүп, кодээ ажыл-агыйның бүгү культураларының бедик дүжүдүн алырын бүзүредип турар. Ооң-биле кады эрте тараа тараан участоктарга бок үнүштер дүрген өзүп, көвүдей бээрин чаңгыс-даа хүн уттуп болбас херек. Ынчангаш бок үнүштер-биле демиселди доп-дораан чорудуп, олар тарылгаларны бөөй туда бээр чорукту болдурбас херек. Тараа үнүп келири билек-ле илиирткээшкин кылыры эки түңнелди берип турары билдингир болгай. Илиирткээшкин хөрзүнүү үлдүредип база бок-үнүштерниң өзүмнерин узуткап турар. Чижээ, кукурузаның илиирткээшкининиң ийи-үш бүрүлер өзүп үнүп келген үеде чиик илиирлер-биле чорутса чогуур. Хөрзүн эки дескилензин дээш сеялканың изин доора, кежилдир илиирткээр херек. Үнүштерни үреп, кемдетпес дээш үнүштерде шалың кевип кургай бээрге хүндүс илиирткээр. Тараа болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культураларның тарылгаларын гербициттер-биле ажылдап кылыр болза комчуг эки, а бир эвес олар ажыл-агыйларда чок болур болза бок үнүштерни аңаа арыглап, аштаар херек. Оон өске арга чок.

Кодээ ажыл-агый культураларының тарылгаларын, чаңгаар бүткен болгаш тарымал сиген шөлдерин суггарар дугайын база уттуп болбас. Ол ажылды Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның чамдык ажыл-агыйлары эки кылып турар. Ынчалза-даа бии-хемчилер, каа-хемчилер, тес-хемчилер, өвүржүлер ынчаар ажылдавайн турар. Олар чаашкынга идегеп, бойдустуң хайыралын манап, совет тараажының ёзузунга таарышпас чорукту кылып турар болгаш тарылга шөлдерин ёзулуг суггарар ажылче ам-даа эгелеп кирбээн.

Тываның ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыынга харыы кылдыр 3.017 гектар картофель тарыырын хүлээнгенин мооң мурнунда айыткан болгай бис. Ындыг болза-даа ол ажыл оожум кылдынып турар. Бөгүнге чедир чүгле 2.468 гектар картофель олуртунган. Тес-хемчилер болгаш улуг-хемчилер картофель тарыырының планын үзүп турар.

Ам одуругларының аразын сайзырадыр культураларның тарылгазын доозары биле бүгү комбайн паркын ажаап алыышкынга өй-шаанда база шынарлыг белеткээр деп харысалгалыг сорулга Тываның тараажыларының мурнунда туруп турар. Чөөн-Хемчикте «Искра» колхозтуң (даргазы эш Доктугу, партия организациязының секретары эш Доржу) механизаторлары аңаа чижек болур. Ол колхозтуң механизаторларының коллективи бүгү комбайннарның септелгезин июнь 15-ке чедир бүрүн доозар дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Ындыг болза-даа комбайн парыгын белеткээр талазы-биле байдал республикада ниитизи-биле улуг дүвүрээзинни болдуруп турарын фактылар көргүзүп турар. 879 комбайннардан чүгле он алды комбайн септеттинген. Сорулга болза септекчилер бригадаларын болгаш звеноларын доп-дораан организастаары, оларны эргежок чугула артык кезектер болгаш агрегаттар-биле хандырары, техника белеткээриниң хуусааларын кызырары дээш дээштиг социалистиг чарышты механизаторлар ортузунга калбартыры, дүжүт ажаап алыышкынының шынарлыг чорудары болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгени чедиишкинниг күүседири болур.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитединде

Самчыгдаар болгаш оорлаар чорук-биле демиселди күштелдирер

Күрүне садыының организацияларында самчыгдаар болгаш оорлаар чоруктар-биле демиселди тергиин четпес чорудуп турар. Ол дугайын СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитеди Москва, Владимир, Липецк, Воронеж, Ярославль облкүүскомнарның садыг организацияларынга, а ол ышкаш РСФСР-ниң Садыг министерствозунга чорутканы хыналдазынга илереткен. Самчыгдаар болгаш оорлаар чоруктарны Омск, Челябинск, Кемерово, Свердловск, Ростов, Сахалин, Калинин областарның болгаш Алтай, Краснодар крайларының садыг организацияларынга болдурган.

Республиканың Садыг министерствозунуң, а ол ышкаш дыка хөй областарның садыг эргелелдериниң удуртукчулары ындыг хоралыг чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорутпайн турарын комитеттиң хуралынга демдеглээн. Олар шыдажыр аажок мындыг болуушкуннар-биле эптежип, улустуң өнчүзүн самчыгдаар болгаш оорлаар чылдагааннарны илередир болгаш эдер хемчеглерни үргүлчү албайн турарлар.

Дыка хөй садыг организацияларында материал-харысалгалыг албан-дужаалдарга таварышкан-на кижилерни томуйлап турар. Сагыштыы-биле херек үүлгедир ооларны болгаш тоянчыларны садыг организацияларындан арыглаарының чогуур хемчеглерн алдынмайн турар. Чижээ, Ярославль областың садыг организацияларының материал-харысалгалыг албан-дужаалдарында мурнунда самчыгдал кылгаш, шиттирип чораан 27 кижи ам-даа ажылдавышаан турар.

РСФСР-ниң Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозу болгаш РСФСР-ниң Прокуратуразы садыг организацияларында бөлүп турар оорлаар болгаш самчыгдаар чоруктарны болдурбас талазы-биле хемчеглерни четпес ап турар. Ярославль, Владимир, Липецк болгаш Пермь областарда ындыг хереткерни истеп, хынаар талазы-биле ажылдарда бюрократсыг чоруктарның фактылары бар болган. Бурят АССР-де судтар самчыгдакчыларга чымчак хемчегни көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитеди күрүне садыында самчыгдакчыларга болгаш ооларга удур демиселди чорудар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни албааны дээш республиканың садыг министри Д. В. Павловка сагындырыг берген. Владимир областың садыг эргелелиниң начальниги В. В. Богатовту доңгуткан.

Челябинск, Кемерово, Свердловск, Ростов, Омск, Сахалин, Саратов, Калинин, Пермь, Липецк облкүүскомнарның садыг эргелелдериниң начальниктериниң болгаш Бурят АССР-ниң садыг министриниң кичээнгейин социалистиг өнчүнү шыңгыы камгалаарынче комитет угландырган.

Болуп турар бүгү самчыгдалдарны болгаш оорлаар чоруктарны чогуур үезинде илередип, буруулугларга хемчег көргүзерин чедип алырын РСФСР-ниң Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министри В. С. Тикуновка саналдаан. РСФСР-ниң прокурору А. А. Круглов болза самчыгдаар болгаш оорлаар чоруктарга удур истелге чорудар талазы-биле Воронеж, Ярославль, Владимир, Липецк, Пермь областарның прокуратура органнарының кылган четпестериниң дугайында айтырыгны көөр болгаш буруулугларга шыңгыы хемчег көргүзүп, ындыг херектерни чогуур үезинде көөр талазы-биле хыналданы күштелдирер ужурлуг.

Садыг организацияларында партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң ажылын хынап көөрүн болгаш оларга эргежок чугула дузаламчыны көргүзерин областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның партия-күрүне контролюнуң комитеттеринге саналдаан. Садыг организацияларының ажыл-чорудулгазының талазы-биле контрольга совет болгаш профэвилелдер активин, «Комсомолчу прожекторнуң» штабтарын болгаш отрядтарын калбаа-биле киириштирген турар ужурлуг.

(СЭТА)

Н. С. Хрущевтуң Викторио Кодовильди хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрущев Аргентинаның Коммунистиг партиязының Даргазы эш Викторио Кодовиль-биле беседа кылган. Эш В. Кодовиль Сочи районда дыштанып база эмненип турар.

Н. С. Хрущевтуң В. Кодовиль-биле беседазы чүректиң ханы болгаш найыралдың байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Эртемни хөгжүдериниң эрге-ажыктарынга

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң эртем болгаш техниктиг шинчилелдерни таарыштыр каттыштырар талазы-биле доктаамал комиссиязының эртем-техниктиг информацияның айтырыгларының талазы-биле доктаамал ажылдаар бөлүүнүң ийиги хуралы Бухарестиге чоокта чаа болуп эрткен.

Эртем-техниктиг информация, бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының аразынга эртем-техниктиг информацияны солчуруп калбартыр талазы-биле кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын бөлүктүң хуралынга чугаалажып көрген. Информация ажылдарын механизастаар болгаш автоматчыдарының деңнелин бедидерин, а ол ышкаш бөлүктүң ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан өске-даа айтырыгларны база көрген.

(СЭТА).

Н. С. Хрущев Ярославльде

ЯРОСЛАВЛЬ. (СЭТА). СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июнь 3-те Ярославль хоорайда чедип келген.

СЭКП-ниң үлетпүр бүдүрүлгениң удуртур талазы-биле обкомунга Н. С. Хрущев хоорайның чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары-биле чөвүлел хуралды эрттирген, оон соонда Ярославльдиң партия болгаш совет удуртукчулары-биле кады ол хоочун орус хоорайны көрген. Ярославль совет эрге-чагыргазының чылдарының дургузунда Совет Эвилелиниң эң улуг үлетпүр төптериниң бирээзи апарган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң бирги чыыжының дөрткү сессиязын 1963 чылдың июль 19-та Кызыл хоорайга чыылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июнь 3.

РЕЙД БЕЛЕТКЕЛ ЧОК ЭГЕЛЭЭН

Кандыг-даа ажылдың чедиишкинниг болуру аңаа белеткелден хамаарылрын «Чыраа-Бажы» совхозтуң удуртукчулары эки билирлер. Ындыг турбуже совхоз чугула кампания — дүк кыргылдазын хынамчалыг белеткел чокка эгелээн.

Совхозтуң Хорум-Даг салбырының Ораш-Хавакта кыргылда пунктузу май 29-ка чедир кыргылданы эгелевээн. Харын-даа пункт шуут белен эвес турган. Ында электрокыргылданың 12 хачылыг чаңгыс агрегадының эглиннээш валдары чедишпес, а чаа эккелген валдарының муфталары электромоторларга таарышпас. Хачы бизээр точуулага хереглээр порошок эвээш.

Хойну чыттыргаш кыргыыр столдарны хыртыыннар-биле корзан-корзан, аразы шаараш кылдыр доңгүмектеп каан. Кыргылда пунктузу барык-ла ээн черде. Бистер чорувуста ында чүгле моторист биле хачы чидиикчизи агрегаттың чедир кылдынмаан чүүлдерин кылып турдулар, а кыргыкчылардан кым-даа чок. Кыргыкчыларның хонар-дужер өг-өраны-даа чок, аъш-чем кылыр чери-даа чок.

Дагыр-Шеми аксында кыргылда пунктузу база-ла четче дериттинмээн. Ында чээрби хачылыг үш агрегаттың бирээзи белен эвес. Моторун ам-даа септевишаан. Хойжу бригадаларга дузалажыры-биле 5 кыргыкчыны немей тургусса-даа, оларны баш удур өөредип белеткевээн. Мурнунда чылдарда аңаа ажылдап турган дуржулгалыг кыргыкчылар бар-даа болза, оларны өске ажылдарда быжыглаан. Ук пунктуга май 29-ка чедир үп хүн дургузунда 500 баш өшкүнү кыргып доосканнар. Өшкүлерни кыргааны улуг чидириглиг болганын демдеглевес арга чок. Оларның мойнунда, буттарында, өезнде дүктер хевээр артып калгылаан, чамдыктарының эгинзинде, оргазында чөөктери-даа олчаан. Чамдык кыргыкчылар дүктү үш катап олура кескилеп турар.

Кыргыкчыларның чемин канчаар организастаар дугайында чаңгыс аай шиитпир чок, оон түңнелинде олар баштайгы үш хүн дургузунда дүштеки чем чокка ажылдааннар.

Хорумнут-Кежиг салбырында кыргылда пунктузунда ажыл-херек өскелериндээзинге дөмейлээрге бичии шуудап бар чыдар. Олар өшкү кыргылдазын дооскан, хой кыргылдазынче май 29-та эгелеп кирген. Ындыг-даа болза ында байдалды шуут-ла эки деп санап болбас. Маңаа совхозтуң бүгү хоюнуң барык-ла чартыын, 1600 баш хой, ооң иштинде үш кодан нарын дүктүг хойларны кыргыыры көрдүнүп турар. Херек кырында пунктуда 12 хачылыг чаңгыс агрегат бар. Пункт эргелекчизи эш М. Өлзей-оол ол четпестерни электроагрегатка ажылдаар кыргыкчыларның чедишпези-биле тайылбырлап турар.

Кыргылдага кирер хойнуң бир кезиин хол-биле кыргыыр деп турар хөөнну эш Өлзей-оол илеретти. Хойжу бригадаларның бригадирлериниң амдыгаа чедир пунктуга келбейн турары база-ла чиктиг. Бригада бүрүзү агрегатка ажылдаар дөрт кыргыкчыны аңгылап үндүрер деп дугурушканнар. Херек кырында чамдык бригадалардан кыргыкчылар келбээнни-биле хачыларның чамдызы ажылдавайн турар.

Совхозтуң кайы-даа пунктузунда кыргылда чорударының график планы чок. Ында туруп турар кижилерден айтырарга — график ам-даа зоотехниктерниң карманнарында боор ийин он — дижип турарлар. Оон уламындан пунктулар эргелекчилери кыргылдага кайы одарларның хою кажан келирин экп билбестер. Чүгле чаңгыс Дагыр-Шеми аксының пунктузунга май 29-туң кежээзинде кыргылданың графиги көстүп келген.

Совхозта партком (секретары эш Куулар Саанчык), салбырларда партия эге организациялары (секретарьлары эштер Деспижек, Лайзаа, Буян) хой кыргылдазынче кичээнгей салбайн турганы илдең. Кыргылда пунктуларында көскү агитацияга хамаарыжыр каракка илдигер чүве барык-ла чок. Чүгле Дагыр-Шеми аксының пунктузунда ийи метр кызыл пөсте бир лозуң бар. Көргүзүг самбыразы, агитхуудус, хана солуну-даа чок. Оларны кымнар кылыры билдинмес. Агитаторлар кымнарыл деп айтырарга: «ам чаа-ла чугаалажыр деп турар бис ийин» деп харыылар дыңналгылаар. Социалистиг чарышты канчаар организастааны, оон түңнелин канчаар үндүрер деп турарын пунктулар эргелекчилери-даа, кыргыкчылар-даа билбес болган.

Дүк кыргылдазы — малчыннарның чыл дургузунда ажылының түңнелин көөр чугула кампания болгай. Ынчангаш совхозтуң удуртукчулары бо чугула кампанияже кол кичээнгейни салырын ажылдың байдалы негеп турар.

Рейд бригадазының кежигүннери:
С. Шагмы — кодээ бижикчи.
В. Очур-оол, С. Самдю — «Ленинчи оруктуң» солуннуң корреспондентилери.
С. Паву — бистиң корреспондентивис.

Дуржулгалыг тудугжу Н. Ивановка удурткан № 5 көвүрүг тудуунуң бригадазы эки ажылдап турар. Улуг Хемни кежилдир көвүрүгнү 1964 чылда ажыглалга кирер кылдыр планнап көрген. Ындыг турбуже, ол бригада боттарының бар курлавырларын санап көргеш, ону бо чылын эрте ажыглалга киирер, харын-даа тудугжунуң хүнүнге чедир доозар аргалыын шиитпирлеп алганнар. Амгы үеде хемниң оң талакы эриинде көвүрүгнүң чедир салдынмаан улуг ооргазын салырынга белеткел ажылдары чорул турар. Ооң кырын шывары чоокку хүннерде доостур.

ЧУРУКТА: Кызылдың көвүрүүнүң ооргаларын чылзы ыдеринге белеткеп турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА УТКУШТУР

Билиг бедидериниң үндезини

Ажылчы чоннуң идейлиг кижизидилгезинге партияның политчырыдывышкынның улуг рольду ойнап турар. Марксичи-ленинчи теория-биле доктаамал чепсегленирн амгы үеде совет кижилерниң амыдыралында хүн бүрү чарлып болбас херегледи апарган. 1962—63 өөредилге чылында Тес-Хем районга партия чырыдывышкынының янзы-бүрү хевирлериниң 43 бөлгүмнеринге 618 дыңнакчылар өөренгеннер, оларның 37 хуузу коммунистер. Ол бөлгүмнерниң иштинде тодаргай экономиканың база экономиканың эге билиинин 15 санныг, партия төөгүзү өөренириниң 7 бөлгүмнери, 7 политшколалар болгаш өске-даа хевирлериниң бөлгүмнери турган. Кодаа ажыл-агыйда активтерниң кол кичээнгейни колхозтарның экономиказын хандыр өөренириниче углап, ында бар курлавырларны чеп ажыглаар сорулга-биле 15 санныг экономика өөренир бөлгүмнерге 225 кодаа активтерни партия организациялары хаара туткан. Бөлгүмнерни тус-тус хевир аайы-биле алырга, кодаа ажыл-агый экономиказының, политиктиг экономияның, партия төөгүзү өөрениринин бөлгүмнери, политшколалар өөредилге чылында ортумаа-биле 18—20 кичээлдерни эрттирип, эки түңнелдиг болганнар.

Бөлгүмнер адырлар аайы-биле билиг-мергежилдиг, тускай эртемниг кадрлардан 43 кол пропагандистер, 40 дузалакчы пропагандистер-биле хандыртынган. Кол пропагандистерден 18 кижи кодаа ажыл-агыйның дээди болгаш ортумак тускай эртемниглери, 20 ажыг кижи башкы болган. Парткомнуң идеология килдизиниң талазындан пропагандист кадрларның билиин бедидер сорулга-биле семинарларны ийи удаа эрттирген. Анаа теорияны районнуң практиктиг ажыл-амыдыралы-биле холбаар база программаның чамдык темаларынга теоретиктиг консультацияларны методиктиг чөвүлелдиң кежигүннери чорудуп. Үр ажылдап келген дуржулгалыг пропагандистер-биле аныяк пропагандистерниң дуржулга солуушкуннары семинарларга болгулааны оларның ажылдарынга дуза болган.

Партия комитединиң идеология килдизиниң чанында методиктиг чөвүлелдиң кежигүннери бөлгүмнерниң кичээлдеринге 2 удаа олуржуп, пропагандистерниң ажылынга арга-сүмелерни берип келген.

Теорияны практика-биле холбаштырып, ажыл-агыйларның бүдүрүлге чорудулгазының анализин кичээлдерге киириштирип турганы районнуң ажыл-агый сорулгаларын боттандырарынга идигни бергени чугаа чок. Районнуң ажыл-ишчилери 1962 чылда эътти, сүттү, дүктү күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткишаан, 1963 чылдың бирги кварталында эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге сүт бүдүрерин элээн өстүрген, күрүнеге эът садарын бирги кварталда 130 хуу күүсеткен. Төрээн чүс баш кыс малга онааштыр 93 ажыг хураганны, 97 анайларны, 90 бызааны камгалап алган.

Тус-тус бөлгүмнер аайы-биле алырга, «Чодураа» колхозта бөлгүмнерниң өөредилгези (партия организациязының секретары эш С. Баир-оол) районнуң өске колхозтарындан бедик деңнелге доозулган. Ында аныяк пропагандист Б. Барыйоолдуң удурткан кодаа ажыл-агыйның экономиказын өөренир бөлгүм өөредилге чылының иштинде 22 удаа кичээлдерни чорудуп, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын хандыр өөренмишаан, программада көрдүнген темаларын бүрүн өөренип дооскан. Бөлгүм тема бүрүзүнге колхозтуң экономиктиг хөгжүлдезин холбаштырып, бар четпестерни чайладырынга хамаарыштыр дыңнакчылар санал-оналын солужуп турганнар. Ол-ла колхозта эш Д. Дирчин пропагандистээн политшкола, О. Санчат-оол пропагандистээн партия төөгүзүнүң ийи чылының бөлгүмнери чаңгыс-даа кичээл үспээн болгаш өөредилге чылының программазын чедимишкинниг доосканнар. «Чодураа» колхозтуң алган социалистиг хүлээлгелери күүсеттинип турарынга политиктиг өөредилгени эки организастааны база рольдуг болуп турар. Чижээ, 1962 чылда колхоз күрүне мурнунга хүлээлгелерин 2 ай мурнай күүсеткен, бо чылдың бирги кварталында сүт бүдүрерин эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 117 хуу көвүдеткен. Эът садар хүлээлгезин 114 хуу күүсеткен болгаш часкы тарылга талазы-биле районнуң өске колхозтарын, ажыл-агыйларын мурнап турар.

Партия өөредилгезиниң бөлгүмнеринде район төвүнде эш Ш. Севеннуң пропагандистеп турары партия төөгүзү өөренир бөлгүм, Берт-Дагда башкы М. Юндеш-оолдуң пропагандистээни партия төөгүзү өөренир бөлгүм дыңнакчыларга быжыг билиглерни бергеннер. Бодунуң политиктиг билиин бедидип алыр дээш доктаамал кичээнгейни салып, кызып өөренип турар активтерниң саны дыка хөй. «Чодураа» колхозта кодаа ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир бөлгүмнүң дыңнакчылары И. Хураган, Ч. Дажываа, О. Дажы, Ленин аттыг колхозта партия төөгүзү өөренир бөлгүмнүң дыңнакчылары О. Сүлдем, Эгер, Бүндүү база «Тес-Хем» совхозта кодаа ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир бөлгүмнүң дыңнакчылары Ч. Допчут-оол, Д. Чамзырай дээн ышкаш өөредилгеге идепкейлиг киржип турарлар дыка хөй.

Партия өөредилгезиниң талазы-биле чамдык кылдынган ажылдар бар-даа болза, масса чоннуң билиин бедидеринин кол чүүлү партияның политөөредилгезиниң ажылында улуг четпестер районда бар. Өөредилге чылының иштинде парткомнуң бюрозунга «Ак-Эрик» болгаш «Чааорук» колхозтарда партияның политбөлгүмнериниң ажылының дугайында ында партия организацияларының секретарьларының илеткелдерин дыңнааш, партия өөредилгезинде эренгейлээр, кичээлдерни удаа-дараазы-биле үзер чоруктарны чайлатпылаан. Ленин аттыг колхозта партия өөредилгези (ында партия организациязының секретары эш Чамзырай) бо өөредилге чылында кончуг кошкак болуп эрткен. Ооң тодаргай фактызы болза өөредилге чылының дургузунда 8—9-ла кичээлдер эрттиргилээн пропагандистерни ында парторганизация «эң эки ажылдап турар» деп мактап турар. «Тес-Хем» совхозта партком секретары эш М. Ламажап совхозта партия өөредилгезин тодаргай удуртпайн, «четпес ажылдап турар» деп шүгүмчүлдээрнинге ойлежип турган. Зооветеринарлыг өөредилге районнуң кол сүт-бараан фермаларынга 4 кезек черге, 83 кижи дыңнакчылыг кылдыр кичээлдеп эгелээн. Ооң пропагандистеринге практиктиг зоотехниктер Ч. Марчын, Б. Бумба, А. Ларионов оларны баштадыр кииргилээн, а херек кырында ол бөлгүмнер өөредилге чылының иштинде чүгле 5—6 катап кичээлдер эрттиргилээн. Ооң түңнелинде районнуң кол сүт-бараан фермаларындан эгелээш, бичии фермаларынга чедир организас чок, ажыл-агыйжы эвес фактылар бар болган. Чижээ, силос бар-даа болза, ону инектерге үргүлчү-ле чиидиртпейн турар сүт-бараан фермалары бар болуп турар.

Бодунуң политбилиин бедидерибиле партия өөредилгезиниң бөлгүмнеринге бижидип алгаш, билиин бедидерин чугулага көрбес, шак ындыг идепкей чок дыңнакчылар база бар.

Парткомнуң идеология килдизиниң талазындан бот-өөредилгелиг 56 коммунистерниң хөй кезии-биле беседа чорутпааны бот-өөредилгени амдаа чедир үнелеп көрбээнин көргүзүп турар. Кодаа чоннуң бүгү-нийти механизация өөредилгезинге өөрениринин айтырыы бо өөредилге чылында эренгей тургустунганындан чогуур түңнел бербээн. Ындыг-даа болза келир өөредилге чылының четчелээшкининде колхозтарның, совхозтуң дыка хөй ажыл-ишчилери механизацияга өөрениринин күзелин илередип, ийи чүс ажыг кижи адын бижиткен. Аныяктарның кежээки школага өөредилгезинге 120 ажыг кижи адын бижиткеш, өөренип кирген-даа болза, ам херек кырында чүгле 80 ажыг кижи хамааржышкан класстарын доозуп үнүп турар. Бо дээрге аныяктарның кежээки өөредилгезиниң чугула айтырыын парткомнуң идеология килдизи, ВЛКСМ райкому чугулага көрбээнинден болган.

М. МИНЧИМАА.

Тес-Хем парткомунуң секретарының оралакчызы.

ПАРТИЯ КОМИТЕДИ ТАРЫЛГА ҮЕЗИНДЕ

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» кодаа ажыл-агый артелинде партия комитеди социалистиг чарышты хову турлагларынга калбартпышаан, чеди чылдың бешки чылының часкы тарылгазын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге доозарынче ажыл-ишчилерни эвилелдеп, оларның ортузунга масса-политиктиг болгаш организакчы ажылды улам күштелдирген.

Часкы тарылганың эң кол участоктарында коммунистерни, комсомолчуларны быжыглаан. Хову ажылдарының үезинде механизаторлар, тараажылар ортузунга чорудар масса-политиктиг болгаш организакчы ажылдың планын колхозтуң партком баш бурунгаар чогаадып бадылааш, боттандырып турар. Тарылга эгелээриниң мурнуу чарында механизаторларның база агитаторларның тускай хуралдарын эрттирип, оларның сорулгаларын тодаргайлаан.

План ёзугаар хову турлагларынга доктаамал ажылдаар агитаторларны быжыглаар, трактор-хову бригадазының төптерин шимеп дерээн болгаш ажыл-ишчилерни күш-ажылче кыйгырып турар лозуңнарны, плакаттарны анаа аскылаан. Торгалыг, Кожай бригадаларының төптеринде «Крокодилдиң», «Комсомолчу прожекторнуң» арыннарынга чидиг шүгүмчүлелдер болгаш мактаашкыннар бо-ла үнгүлеп кээр.

Хову турлагларының төптеринге май бир, тиилелге хүннери таварыштыр илеткелдер, беседалар болгулаан. Тараажыларга кинону, концерти көргүзүп келген. Агитаторлар эштер Н. Багрецова, Ф. Шадрин, Л. Охотникова, Т. Санчы, Т. Чашоол болгаш өскелер-даа ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунга номчулгаларны, беседаларны колхозтуң, районнуң амыдыралы-биле сырый холбаалыг кылдыр чорудуп турарлар. Партияның агитация ажылын Кожайда (секретары эш Ширин-оол), Эйлиг-Хемде (секретары эш Биче-оол) партия эге организациялары эки чорудуп турар.

Колхозтуң кол участоктарынга тарааның чажылгазы майның 6-ла эгелээн. Колхоз нийтизи-биле 2273 гектар кызыл-тас чажар планын 108 хуу күүседип, өске ажыл-агыйларны мурнап дооскан. Торгалыг бригадазы кызыл-тасты 1000 гектарга тарыыр турган, 1175 гектарга тараан. Кожайның тараажылары кызыл-тас планын 101,3 хуу күүсеткен. Ол ышкаш чочак-тараазын, свёкланың тарылгазы чедимишкиннинг доозулган.

Хову ажылының мурнакчыларының саны көвүдээн. Чижээ, механизаторлар эштер И. Сугаратов, Т. Байыр-оол, Ф. Деер, А. Расохин, Т. Сарыг-оол, К. Сендил-оол, чаштырыкчылар эштер Д. Даваа, Н. Нарылков, К. Кыдат-оол, чолаачы Н. Сереткин, повар Н. Белохова болгаш өскелер-даа часкы тарылганың фронтузунда чүткүлдүг ажылдап турар. Бригадаларда партия эге организацияларының бюролары социалистиг чарышты түңнеп, мурнакчыларга кызыл туг чугааштарны, акша шаңналын тывсып турар. Ооң аңгыда партия комитеди болгаш колхоз баштаар чери хүн бүрүнүң нормазын ажыр күүседип турар механизаторларны илереткеш, немелде акша төлевирин тывсырын чурумчуткан.

Ынчалзажок партия комитеди, бригадаларда партия эге организациялары чедип алдынган чүүлдерге оожургавайн ногаа культураларының тарылгазынче, картофель олуртулгазынче кичээнгейни углаттырары чугула. Колхозта картофель олуртулгазы чүгле 60 ажыг хуу күүсеттинген, а ам үрезин чок болуп турар. Техниканың үрелир чоруу ам-даа үргүлчүлевишаан. Чижээ, тракторист Б. Шангыр-оолдуң «ДТ-54» тракторунуң мотору үрелген база тракторист эш А. Афанасьев тракторун үаеп чаарынга кичээнгей салбайн харысалга чок ажылдап турганы илерээн.

А. ДОНГАК.

Бистиң республиканың найысылалы Кызыл хоорайда чыл тудум-на чаа-чаа хөй каът бажыңнарның саны көвүдеп турар. Паром аксында 26 кварталдың хөй каът чурттаалга бажыңнары хооралмыгаш боол өзүп орар. ЧУРУКТА: 26 кварталдың тудуунуң нийти хевири.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Кылдынган чүүлдер

Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны организастап, оларның төптерин тургузар чорук хой ажылын хөгжүдеринге, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидеринге дыка ажыктыын бистиң колхозтуң Эрбек салбырының малчыннары боттарының дуржулгазындан көрүп турар. Салбырда чүгле хой малдың баш саны 24,5 муң чедип турар. Оон ыңай 400 ажыг баш бода мал бар. Бо бүгү мал 38 тарамык коданнарга турган. Ол тарамык коданнарны эрткен чылдан эгелеп бот-орулга-чарылгалыг бригадарже шилчиде берген. Ындыг бригада бисте ам 2 бар. Оларда малдың чаш төлүн камгалап алганы эрткен чылдардан ыракта дээре болган. Оон ыңай, бригадаларның кежигүннериниң амыдырал-хандырылгазы база малдың кажаа-хоразы, азырал-ажаалдазы экижээн. Чижээ, эрткен чылын тургустунган ийи хойжу бригадаларның төптеринде бирээзинде 3 чурттаалга бажыңын, кайызынга-даа муң баш хой кирер, хой төрүдер ийи, чартыы чер кажааны тудуп, ажыглалга киирген. Ында электростанциязы болгаш чунар бажың база бар. Радиоприёмник база ажылдап турар. Седи Маады бригадирлээн № 2 бригаданың төвүнде бир-бир квартиралыг чурттаалганың 3 бажыңын, бирээзинге-ле 500—800 баш хой кирер ийи кажааны туткан. Кайыдаа бригаданың төвүнге кызыл булуңнуң тулары негеттинип турар. Ону 20 кижи составтыг, 4 звенолуг тудуг бригадазының кежигүннери бо чылын кылырлар. Амгы үеде олар чаа организастап тургузар ийи хойжу бригадаларының Биче Кара-Сугда болгаш Улуг-Сайырда төптеринде тудуп эгелей бергеннер. Ол бригадалар төптеринге бо чылын чурттаалганың 5 бажыңы, 2 чунар бажың туттунар.

Салбырның төп суурунда кылыр тудуг ажылдары база хөй бооп турар. Чижээ, ийи аал ишти чурттаар бажың, уруглар яслизи, 150 олуттуг клуб, 100 баш бызаа кирер бир кажаа тудар. Бо ажылдарны бригада база чорудуп турар. Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер талазы-биле салбырга бо чылын кылыр ажылдарны колхозчуларның боттарының кызымаккай киржилгези-биле күүседип шыдаар дээрзинге чигзиниг чок.

П. БРЮХАНОВ,

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Эрбек салбырының эргелекчизи.

Хоочун хойжу

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң хоочун хойжузу Оюн Лаа-Сүү чыл санында бодунуң социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип келген. Ол, эрткен чылын тыва хойларның бирээзинден-не 2,5 кг дүктү кыргып алган. Чүс хойдан-на 113 хураганны өстүрген.

Эрткен берге кышты ол хүр чыл ажырган, оон хойларынга хорамча болбаан.

Хойнуң чаш төлүн төрээн хойнуң баш санындан хөйнү камгалап ап турар. Ыланкыя төрээн 333 хойнуң 403 хураганын, азы төрээн хойдан 70 баш хөй хураганны ол чидириг чокка камгалап алган. Бо чылын 100 хойдан-на 115 хураганы, хой бүрүзүнден 2,7 кг дүктү алыр дээш ол хоочун хойжу чүткүлдүг ажылдап турар.

О. ЛАМА.

Сөзүн ээлеп шыдаар

Эът бүдүрерин көвүдедиринге күш-ажылчы салышкының киирерин Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң мурнакчы хойжузу Быргыс Бүске хүлээнип турар. Күрүнеге садар 600 ажыг иртчигештерни ортумактан өрү күштүг кылдыр семиртирип, хой бүрүзүнден-не 2,8 килограмм дүктү кыргып алырын ол хүлээнген.

Эрткен кыштың берге үезин хүр шыдап эрткен хураганнарның ам чайның эки одар-шөлдеринде семиртип турар.

Берген сөзүнге ээ болуру оон ажыл-амыдыралында чанчыл апарган. Эрткен чылын төрүүр хой кадарып турган, чүс хойга онаажтыр 117 хураганны, бир хойдан-на 2,7 кг дүктү алган турган. Чарышка берген сөзүн бо чылын ол база-ла ээлеп шыдаар.

А. СОСКАЛ.

Курлавырлар

ШУЙ. (Телефон-биле). Нийтиниң малынга быжыг чем курлавырын тургузарынга амдыгаазтан белеткенири чугула. Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхоз малчыннарының нийти хуралының шиитпиринге үндезилээш, чамдык хемчеглерни организастап турар.

Эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге үнелиг культура болур кукурузаны 400 гектарда, чигир свёклазын 60 гектарда олурткан. Зелёнканы 700 гектарда тараан, ону ам-даа улам калбартып турар. Суланы пландан ажыр, хой ажылының дөрт бригадазы бүрүзүнде 25—25 гектарны тараан.

Сиген болгаш малдың өске-даа чемнерин белеткээр нийти планны чедиишкинниг күүседир сорулга-биле, ону бригада, ферма, малчын бүрүзүнде хувааган. Чамдык малчыннар 25—35 тонна чедир сигенни белеткээр деп улуг хүлээлгени алганнар. Чайгы семиртилгени эки организастаан, мал чеми белеткээринге үлегерлиг болган бригаданы, малчыннарны шаңнаар, мактаар хемчеглерни ап турар.

Хой ажылының ийиги бригадазы (улуг кадарчы эш Очур) сиген шөлү суттарар звенону малчыннардан аралаштыр организастап эгелээн. Олар баштайгы ээлчег-биле Базарак шөлүнде 50 ажыг гектарны суттарган. Суттарылда өске-даа бригадаларда калбарып турар.

Бир баштан беш кг

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» кодаа ажыл-агый артелиниң ногаа бригадазының кежигүннери колхозчу херээженнер шупту 20 кижи зоотехник эш Т. Доржунуң удурттулгазы-биле колхозтуң 110 баш тевелериниң дүгүн дөрт ажыл хүнүнде хол хачылары-биле кыргып дооскан.

Кыргаан дүк нийтизи-биле 550 кг болган ийикпе, азы бир баш теведен-не ортумаа-биле 5 кг дүк алдынган. Кыргылдага теве кадарчылары К. Мендот, С. Сонам-Байыр, ногаа бригадазының кежигүннери Ытпалчык, Ымбалдай, Сандый, Дырлаа болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдаан. Ногаачылар ам ногаалар тарылгазында ажылдап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Сүт оон-даа хөй болур ийик

Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң төп сүт-бараан фермазында шупту 130 ажыг саар инектер бар. Оларның чүс ажыы бызаалапкан. Хар улуг, соок-даа кыш болганындан база малга белеткээн чем эрте-ле дооступ калганындан мал бергедеп чыл ашкан. Ам безин көөрге, саар инектер аразында каракка чаржынчыг малдар бар.

Мал дыка арган, оларның продуктулуу ам дээрезинде чавыс-даа бол, ферманың коллективи бодунуң салган сорулгазын, алган хүлээлгезин күүседир дээш могаг-шылаг чок ажылдап турар.

Фермага кежээки саалда эгелеп турган. Ыңай-бээр дажыглап чорууруңга таарыштыр кылып каан бичежек бажыңчыгашка—сүт хүлээп алыр черге саанчылар уурук-суурукташ кээп, сагган сүдүн хемчээй куткаш, инектерин саап, дедир чоруп турганнар. Тус-тус саанчыларның көргүзүглери аңгы-аңгы. Оон аңгыда инектерниң уксаазы база улуг рольдуг болуп турары билдингир. Ынчаарга ук ферманың инектери шуптузу-ла тус черниң инектери. Ынчангаш саанчының дуржулгазындан хамааржыр. Саалданың түңнелин көрүп турарга, чамдык саанчыларның ийи-үш инектерден катай сагган сүдү хөй-даа болур, өскелериниң—эвээш-даа болур. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга сүттүг-даа, сүт чокдаа инектер бар.

Чижек кылдыр саанчы Кол Чашпаякты ап көрээли. Ол ферманың дуржулгалыг саанчыларының бирээзи болгаш 16 инекти саап турар. Ам херек кырында он үш инек бызаалапкан болгаш сагдынып турар. Саап турар инектериндея аңгыда бызаа ажаакчыларынга дужаап бергиже чедир доруктур ажаап турары чаа төрүттүнген бызаалары база бар. Үш инектен ол кежээки саалдада 23 литр сүттү саап алган. А эртенгизи-биле кады бүдүн хүнүгү кылдыр саваарга 47,5 литр болуп турар. Черле ынчаш саанчы ол хире сүттү доктаамал саап ап турар. Ынчаарга саанчының алган хүлээлгези улуг. Чыл дургузунда ол бир саар инектен 1.300 литр сүттү алыр.

— Каш-ла хонук мурнунда, хар чаа-ла эрээн турда сүт саалдазы дыка куду турган. Ынчангаш сүт саалдазын бедидип алырда, черле чүнү канчап болурун саанчылар аразында сүмележип, кадарчыларга шыдаар шаавыс-биле дузалажып, болдунар-ла чүүлдерни кылып турар бис—деп ол саанчы чугаалап орар.

Саанчылар инектерин орту кирр саап, сагган сүт элээн арбыдай берген, кижи ортузу чеде берген, арны чазык болгаш боду черле чугаакыр херээжен кижи бызаалар-биле хөлзээн турган. Ол болза бызаа ажаакчызы Соруңнай-дыр. Ол бызаалар ажаап эгелээ-ле шоолуг үр болбаан. Ындыг-даа болза кыска үениң иштинде ажылынга суңдугуп, бодунга быжыглаттынган 58 бызааларының бедик деңзи немелделиг болурун чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар. Бызааларга чалаң-даа, тырткан-даа сүттү база чарбаны берип турар. Хүндүс көктүг черлерге агаарлатпышаан оъткарар. Шупту бызааларның деңгели болгаш өзүлдези эки.

Фермада бызаа ажаакчызы чаңгыс ол эвес. Владимир Назын аныяк эр. Ол фермага бызаа ажаап эгелээ-ле шоолуг үр болбаан. Бызаа ажаап турар хуусаазы, ажылга мергежили база шоолуг эвес. Ол ам 35 бызааларны ажаап турар. Аныяк, шыырак бызаа ажаакчызы ажылынга чорууну мергежип, кызып ажылдап тургаш, багай эвес түңнелди чедип алырынга бүзүреп болур. Бызаалар ажаап турарындан аңгыда ол сүт тырттар сепараторнуң моторизи.

Саалда доозулган. Сөөлгү кочалдарның сүдүн кудуп, сепараторнуң моторун дазыңайнып турда таваар чыткан инектерни кадарчы үндүр сүре берген. Баштайгылары тайыс көк-биле кур сигенни кидиреди чулгулап, шеттер аразынче дораан-на шымыңдыр кылаштажы бергеннер. Кежээки саалдада ферманың инектери 154 литр сүттү берген. Даштындан көөрге эвээш-даа бол, күш-ажылга ынак коллективтиң ажылының түңнели ол. Сүт саалдазы моон соңгаар көвүдээр дээрзин саанчы бүрүзү бүзүредип чугаалап турар. Ынчаарга тус-тус саанчылардан Ак Арбай, Кол Өпежик, Ак Бичен олар эки көргүзүглерлиг ажылдап турар. Дыка орайтай бергенде ажыл дооступ, саанчылар дыштаңгылап чорупканнар.

Хүн өрү хөөреп, эртенгиниң беш шак чедип турган. Саанчылар шагдала туруп, шай-сускунун хайындырып ижип, кочалдарын алгылааш, инектерин саап чорупканнар. Коданда беджен ажыг саар инек бар.

Г. Соруңнай ажылының дуржулгазы-биле-даа, назы-хары-биле-даа фермада эң-не аныяк саанчы. Ол эрткен чылын ортумак школаны дооскаш, июль айдан эгелеп төрээн колхозунга саанчылап кирипкен. Эрткен чылын аңаа быжыглаан 14 саар инектериниң бирээзинден-не 1353 литр сүттү саап алган. Г. Соруңнай бо чылын бир саар инектен 1350 литр сүттү саап алырын хүлээнген. Бирги кварталда болгаш сөөлгү ийи айларда ооң көргүзүглери багай эвес болган.

Г. Соруңнай ышкаш, школа дооскаш, төрээн колхозунга ажылдай берген аныяктар хөй. Чүгле Күштүг-Кежиг фермазында безин саанчы кыстар хөй. Оларның күзели, оларның планы улуг. Г. Соруңнай өөрү-биле кады кодаа ажыл-агый институдунга заочно кирип алырынга белеткенип турар.

Кадарчылар Байыр-оол биле Дажы-Серенниң дугайында каш сөс. Эртенги-даа, кежээки-даа саалдаларда саар инектерниң читкилей бээр, хожудап келир чоруу ховар эвес. Ол чүден болуп турарыл дээрге, инектерни эртен углаан черинче тарадыр үндүргүлепкеш, чүгле кежээки саалдада бөлерге оларның тывылбас кылдыр ыяш иштинге чиде бээри чайлаш чок. Хүндүс бөлүп алгаш, одар шилип, таарыштыр кадарар болза мал тодуг-даа болур болгаш үр читпес-даа. Үндүр сүрүпкеш, кежээ дилеп ааттанырга мал көк сүрүп тарады кылаштажы бербейн канчаар. Малды кажан, кая оъткарарыл, одарны канчаар хуваап алырыл деп чүвени кадарчылар бодавайн турар.

Бир эвес инек кадарчыларының ажылы эки турган болза сүт саалдазы оон-даа бедик болур ийик.

Н. СОЯН.

АК-ДӨҢНҮҢ СААНЧЫЗЫ

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының төп фермазы он ажыг чыл бурунгаар ээн чыткан Ак-Дөңде турумчуй берген: «УДС-3» деп саалда аппарады-биле дериттинген улуг кажаа, ферма бажыңы, саанчыларның элээн каш чурттаалга бажыңнары Ильичиниң лампочкалары-биле чырыттынган. Ону чаа-ла организастап турган үеде Ховалыг Уйнукпан анаа саанчылап кирген.

— Ам-даа өөренизиңе кандыг чүвел, Уйнук. Саанчы болурун кай баар боор деп, хоочун саанчы Долчаңмаа бир катап Ховалыгга чугаалаан. «Чок, фермадан чорбас мен, саанчы болур. Төрээн чуртумга хөй сүт саап бээр деп школага бодап алган шиитпиримни өскертпес мен. Мени аартыктаар болзуңарза, ажырбас, бодум саанчы болуп, шыдаар шаам-биле өөренип, чаңчыга бээр мен». Ховалыг Уйнукпанның харызы ындыг болган. Ооң соонда өөредилге дугайында ол «хедер» уруга кым-даа чүве чугаалаваан.

Бир чыл билдиртпейн эрте берген. Ынчаарга бодунга быжыглаан 9 инектериниң Уйнукпанның саап алган сүдү ортумак чергениң саанчыларының түңнелиниң безин элээн көвей болган. Саанчылар ону мактап, хүндүлеп база ооң чүткүлдүг күш-ажылын үнелеп эгелээн. Оон бээр элээн каш чылдар эрткен. Ховалыг Уйнукпан Ак-Дөң фермазының хоочун болгаш мурнакчы саанчыларын эрткеш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

СЭКП Төп Комитединиң 1962 чылда болган март Пленумунуң соонунде, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйның хөгжүдериниң төөгүлүг чеди чыл планының дөрткү чылында Ховалыг Уйнукпан бедик көргүзүглерни чедип ап, бодунга быжыглаан 18 инектериниң бирээзинден-не 1828 килограмм сүттү сагган. Амдызында уксаазы экижиттинмээн тыва инектерден чылда ол хире сүттү саап алыры—чиик эвес сорулга. А ону Ак-Дөңнүң мурнакчы саанчызы Ховалыг Дуваковна чедип алган. Канчап, кандыг арга-биле чедип алганыл? Бо айтырыгга допчу тайылбырны ферма эргелекчизи эш Тас-оол берип турар:

— Сүт саалдазының талазы-биле фермада дээре көргүзүгнүг саанчы Ховалыг Уйнукпан хамыктың мурнунда бодунуң чүткүлдүг күш-ажылы-биле чедип алган. СЭКП-ниң XXII съездиниң төөгүлүг шиитпирлери, партияның Программазы ону күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турар. Чеди чыл планының бешки чылында Ховалыг Дуваковна улам бедик көргүзүглерлиг болур дээрзинге бистиң ферманың коллективи бүрүнү-биле бүзүреп, анаа чоргаарланып турар.

Саанчы Ховалыг Уйнукпан бо чылын бедиткен хүлээлгелерни алган болгаш бодунуң сөзүнге ээ болуп турар.— Чеди чыл планының бешки чылында инек санындан-на 2000 килограмм сүттү саар мен — деп, ол сөзүн берген. Эрткен чылгызындан бо чылын дээре, бо чылгызындан дараазында чылын артык ажылдаары — шалыпчы саанчының чанчылы апарган. Анаа быжыглаан 12 инектен бо чылдың баштайгы кварталында нийтизи-биле барык алды тонна сүттү, апрельде 2743 килограммны, а майда барык үш тоннаны ол саап алган. Бо чылдың агаар-бойдузунуң кавыскалыг чазы дуржулгалыг саанчыга моондак болбаан.

Ооң өг-бүлезиниң ээзи эш Балчый ферманың мурнакчы малчыннарының бирээзи. Саар инектерни ол одарладып, тургузу азырап малдавышаан, ферма коллективиниң сүт саалдазын көвүдедир дээш демиселинге улуун киирген. Ховалыг Дуваковнаның күш-ажылчы чедиишкиннеринде эш Балчыйның үлүү база бар дээрзин демдеглээр херек. Күш-ажылга ынакшылдыг, ажы-төлүн үлегерлиг кижизидип, өөредип чоруур малчын өг-бүлениң бедик көргүзүглеринге чүгле Булуң-Терек салбырының эвес, харын бүгү совхозтуң малчыннары чоргаарланып турар. Чүгле мурнакчы саанчы, совхоз бүдүрүлгезиниң шалыпчызы эвес, харын ол идепкейлиг хөй-ниитичи, саанчылар, механизаторлар ортузунга улуг ажылды чорудуп турар. Ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң депутадынга соңгуттурган.

1963 чылдың апрель 25... Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининиң шалыпчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы ол хүн Кремльдиң Улуг ордузунга ажыттынган. Чөвүлел хуралдың ажылынга киржир, Кремльдиң Улуг ордузун көөр аас-кежик Ак-Дөңнүң бөлүүн саанчызынга таварышкан. Коммунистиг күш-ажыл дээш чаагай шимчээшкинни калбартырынга идепкейлиг киришкен, бистиң чуртувустуң алдарлыг кижилерниң улуг бөлүүнге чазактың бедик шаңналдарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың апрель 26-да Чарлыын ёзугаар тывыскан. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининиң шалыпчызы саанчы Ховалыг Дуваковна Уйнукпан «Күш-ажылчы эрес- маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаттырган.

А. ДҮГЕРЖАА.

ЭШТЕР МАЛЧЫННАР! Ийиги квартал 25 хонгаш төнер. Мал ажылының продукциязын күрүнеге садарының планын күүседиринче бүгү күштү салыылыңар!

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ БОТТАНЫЛГАДА

ЧОН КЕЖИИНИҢ ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕРИН СОЙГАЛАВЫШААН...

Контрольду организастаарының катап тургустунган ленинчи принциптери болгаш оларның улам ынай хөгжүп турары, бүгү чүвени хаара туттушаан, үстүнден адаанга чедир доктаамал боттанып турар контрольдуң амгы чаңгыс аай системазын тургусканы бүгү ажылчы чоннарның изиг чүүлзүнүүшкүнүн ап, олар чаа контроль органнарының ажылынга идепкейлиг киржип турар апарганнар. Совет кижилер—коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер чурттуң ээзи болурунуң бедик хүлээлгезин ыдыктыы-биле күүседип, бүгү улусчу контрольду боттандырар талазы-биле партияга кайгамчык улуг дузаламчыны көргүзүп, социалистиг ниитилел хөгжүлдезин, бүдүрүлгени углап башкарарының бүрүн эргелерин долузу-биле эдилеп турарлар.

Ажыл-херекке харысалга чок чорук-биле, албан-дужаалын сагыштыы-биле соора ажыглаар кижилер-биле, улус кежииниң төтчеглекчилери-биле демиселди күштелдирер дизе, чогум кайнаар кичээнгей салза чогуурул дээрзин Каа-Хем районнуң талазы-биле партия-күрүне контролюнуң комитединге анаа деткимче көргүзер бөлүктериниң 316 кежигүннеринден болгаш постуларындан аңгыда, колхозчулар, бүдүрүлге, албан черлериниң ажылчын, албан-хаакчылары база сүмелеп, боттуг дузаны чедирип турарлар. Бистиң совет ниитилеливис, оон социалистиг өнчүзү кымының-даа хол дээшкининден хостуг болуп, шапкын темпилер-биле бурунгаар хөгжүзүн дээш, ак-сеткилдиг хамааты бүрүзү сагыш салыр, камгалаар ужурлуг дээрзин олар кажан-даа уттпайн чорууурлар.

Кайда-ла шак ынчаар сагыш човап турар болдур, ында күрүне өнчүзүнүң төтчеглели болдунмайн турары билдингир. Ындыг болза-даа бистиң районнуң чамдык ажыл-агыйларында, албан организацияларда социалистиг ниити өнчүнүң төтчеглээшкиннери бар бооп турары сөөлгү үеде илерээн. Оон бир фактызының дугайын маңаа бижиир бодаан мен.

Район төвү Сарыг-Септе № 1 уруглар ясли-сады бар. Ында элээн хөй кижизидикчилер, ажаакчылар ажылдап турар. Ол бооза ажылдап шыдаар, эки коллектив болгаш оон кежигүннериниң хөй кезии шынчы, ак-сеткилдиг кижилер чүве. Ынчаарга ол кижилерниң идегээчел, чамдыкта оваарымчы чок чоруун ажыглап алгаш, ук ясли-садтың эргелекчизи Екатерина Гальченко дээрзи бодунуң албан-дужаалын ажыгаап, үр үениң дургузунда чүгле коллективке эвес, харын күрүнеге улуг когаралды чедирген чоокта чаа илереттинген.

Херектиң ужуру чүл дизе, эргелекчи Е. Гальченко районнуң болгаш райсан кидизиниң контроль чогун, оларның өмээржикчи чөпшээрелинге ооргаланып алгаш, мырынай туразында аажылап, саң-хөөнүң чурумун үреп, хөй түңнүг артык чарыгдалдарны дүрүм чогу-биле болдуруп, күрүнениң материал-өртектиг чүүлдерин төтчеглээн. «Чаңгыс организацияга ажылдап тургаш, ийи дагын шалың алыр чорукту хоругдаар дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы бар турбуже, Е. Гальченко ону каржызы-биле хажыдып, чоок кижилерин ийи албан-дужаалга киирип тургаш, 15 айларның дургузунда 788 рубль түңнүг артык шалың төлээн, ооң иштинде Гальченконуң бодунуң алганы 69 рубль 90 көпеек болуп турар.

Бодунуң чоок өнүү, ясли-садтың ажыл-агый эргелекчизи А. Чащинага кол шалыңдан аңгыда тон аар кижиниң шалыңының чартыын, оон кырынга 10 рубльди ревизия хүнүнге чедир ол немей төлеп келген. Ревизия эгелээн хүнге чедир Чащинаның кырында санаттынып турар материал-өртектиг чүүлдерниң тудагдалдыы 220 рубль 20 көпеек болган. Ясли-садтың складындан кажар арга-биле оорлап алган 40 метр ак пөс, 10 аржыыл болгаш элээн каш ак-чоорганнар Чащинаның бажыңынга чыткаанын база үжеп тыпкан.

1962 чылды уткааның соон дарый, ол ясли-садтың удуртукчузу биле ажыл-агый эргелекчизи ниилээн бүдүү дугурушкаш, Г. Чащинни (А. Чащинаның ашаа) «ажылга киирип» алганнар. Оон эгелээш, Е. Гальченко күрүне хөреңгизиниң чарыгдалынга дүрүм чок чорукту улам өөскүдүп, аът ажылчыны, таңныыл хүлээлгезин «катай күүседип турган» Г. Чащин дээрзиниң айда алыр шалыңын 216 рубль чедиргеш, ол улуг шалыңның хөй кезиинден олча-ажык үндүрүүн-даа тырттпайн келген. Ол ышкаш Чащиннерниң күдээзи Афанасьевке база-ла шак ындыг бузуттаар арга-биле шупту 279 рубльди төлээн. Шыңында Г. Чащин, Афанасьев катышкыларның кайызы-даа ясли-садка ажылдап көрбээн болгаш, а оларның адынга үндүрүп турган шалыңны Е. Гальченко, А. Чащина олар ап турганы чайлаш чок.

Райсан кидизиниң, районнуң холун эрттир идегээчел, өөдежок чоруун ажыглавышаан, Е. Гальченко улам-на амдажып, чүүл бүрү бузуттаар чоруктарны кылырындан бичии-даа чалданмаан. Ажыл шагының демдеглел табелин ёзу барымдаалап кылып, хүн бүрүде бодунга база Чащиннарга 10,5—14 шак чедир үени бижип ап келген. Ясли-садтың адын тудуп, Кызылда хандырылга черлеринден ховар бараанарны алгаш, Сарыг-Септиң чурттакчыларынга улуг өртек-биле чажырып садып турганы база илерээн.

Оон ыңай ясли-сад столовазының чем артыы-биле чемгерип өстүрген 8 хаванны Е. Гальченко таныш-көрүжү хуу кижилерге чиик өртекке базаарлап саткаш, оларның бирээзин боду, бирээзин—улуг бухгалтер Е. Метелькова алган, а базаарлаттынган хаваннарның өртээ 155 рубльдиң шынзыктырар документилери кылдынмаан болган. Ол ясли-садтың эт-севииниң учёду канчаар-даа аажок будалчак болгаш үндүр бижиттингез материалдарның актылары база чок болуп турар. Е. Гальченко болгаш оон оор бөлүү күрүне хөреңгизин ол хире самчыгдап келген болганда, олча-омаа улгадып, бөлүк арагадаашкынны чаңгыс эвес удаа организастап турганы ынчангаш таварылга эвес.

Ынчаарга күрүне өнчүзүнүң бо бүгү төтчеглээшкини, Е. Гальченкога баштаткан бөлүк оорларның үүлгедиглери коллективтиң өске кежигүннеринге, райсан кидизиниң, районнуң удуртукчуларынга билдинмер турган бе, билир турган болза, чүге тоомчага албайн келгеннерил?—деп, айтырыг тургустунар апаар. Шыңында ол дугайы оларның элээн хөйүнге билдингир турганы хыналдадан илерээн. Ынчалза-даа оларның мынчага чедир билбээченнеп келгени дыка чиктиг. Оон туржук, районнуң эргелекчилери турган эштер Попков (ам райкүүскомнуң даргазының оралакчызы) база Очур-оол олар Е. Гальченконуң, оон оор бөлүүнүң үүлгедиглерин билип турган хирезинде, шиитпирлиг хемчег алырының улуу, харын-даа чамдык таварылгаларда оларга өмээржип, барык-ла үстүнде айыткан үүлгедиглериниң киржикчилери болганының хыналда материалдары херечилеп турар.

№ 1 ясли-садтың эргелекчизи Е. Гальченконуң күрүнениң эрге-ажыктарынга удур үүлгеткен ол херээ-биле холбашкан хыналданың түңнелдерин районда партия-күрүне контролюнуң комитеди чугаалажып көргеш, тускай шиитпирин хүлээп алган. Албан-дужаалын соора ажыглап, күрүнениң акша-хөреңгизин, эт-хереселин сагыштыы-биле төтчеглеп будаңнап, күрүнеге улуг когарал чедиргени дээш, ол ясли-садтың эргелекчизи Е. Гальченкону ажылындан дүжүрерин комитет шиитпирлээн.

Күрүне хөреңгизин самчыгдап төтчеглээринге шуут буруулуг болган А. Чащинаны ажылындан үндүргеш, кеземче харысалгазынга киирери-биле истелге органнарынче шилчидер деп көрген, а ол ясли-садка акша-хөреңгилер чарыгдалынга контроль чорутпайн келгени дээш улуг бухгалтер Е. Метельникованы шыңгыы доңгуудар деп комитет шиитпирлевишаан, бо херекке холбаалыг өске кижилерге база сагындырыглар берген. Бо херекке чамдык талазы-биле буруулуг, райсан кидизиниң эргелекчизи турган Н. Гальченко, улуг бухгалтер Е. Метельникова болгаш күрүне хөреңгизиниң төтчеглекчизи Е. Гальченко олар коммунистер болганда, оларны партия шугуму-биле тускай шыңгыы көөрүн Каа-Хем парткомунуң бюрозунга сүмелээн.

Я. САВКИН,

Каа-Хем районнуң талазы-биле партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы.

„Бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске чүү-ле шаптык ужураштырып турар болдур, ону бис күштүг дүранның хайгааралының, чидиг шүгүмчүлелдиң одунуң адаанга тургузар ужурлуг бис“.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга Н. С. Хрущевтуң илеткелинден.

Массалыг хыналдадан

Кызыл горпозунуң садыг четкилеринге массалыг хыналда чорутканының түңнелинде шупту 46 садыг точкаларының 42-зинге совет садыгның чурумун каржызы-биле үрээниниң таварылгалары көзүлген. Оларның иштинден 8 магазинге бараанарның өртээн улгаттырып садып турган, 4 магазинге—бараанарны чедир деңзилевейн ийикпе хемчевейн, ынчангаш садып алыкчыларны мегелеп турган. 21 магазиннер санал-онал болгаш хомудалдар дептерлеринге ажылчы чоннуң киирген саналдарын, хомудалдарын мырыңай-ла тоомчага албайн, харымлавайн келген.

Чамдык садыгжыларның талазындан совет садыгның чурумун үрээр, садып алыкчыларны ыят чогу-биле мегелээр чорук, магазиннерниң хөй кезиинде касса системазы тургустунмаанында бооп турар. Ынчаарга шөлү улуг, таарҗып болур магазиннерге кассалар тургускулааш, чек-биле садыглаар чурумну горпо баштаар чери (даргазы эш Мажов) ооң № 1 база № 2 салбырлары (директорлары эштер Казанцев, Селигеев) тургускан болза, ак-сеткилдиг эвес садыгжыларның садып алыкчыларны мегелээр чоруу болдунмас болур ужурлуг турган. Садып алыкчыларны мегелээр чоруктуң фактылары ылаңгыя № 1 аъш-чем магазининге (директору эш Челяков) база № 1 үлетпүр бараанар магазининге (директору эш Казанцев), № 12, 16 магазиннерге (директорлары эштер Бонин, Никулина), элээн хөй ларёк садыгларга тургулааны хыналдадан көзүлген.

Горпо магазиннериниң, ларёктарының хөй кезиинде хүн бүрүде кирип турар акша орулгаларын шыгжаар хааржактар, сейфтер тургустунмаан болгаш бар хааржактары бижыглаваан. Черле горпо системазында кооперация өнчү-хөреңгизиниң камгалалы багай, сигнализация тургустунмаан, ооң уламындан оор-суук болур чоруктар көвүдээн. Горпо баштаар чер, ооң салбырлары садыг складтарын чыл-чылы-биле тутпайн база септевейн келгенинден бараанарның ажаалга шыгжаалгазы багай, ой-бак-дылык кладовкаларда үрелип баксырап турар.

Садыг черлериниң культуразын бедиириниң, оларга таарымчалыг корум-чурумну тургузарынче кичээнгей салбаанындан үлетпүр болгаш ылаңгыя аъш-чем бараанарының магазиннеринде санитарлыг байдал кончуг четпес, бараан-сараннарның эргэ-сескезин багай, садыгжыларның талазында садып алыкчыларга ээлдек эвес, каржы-хедерей чоруктарының фактылары ам-даа эвээжевээн.

Горпо системазында өре самчыгдалдың хемчээли эвээжээрден туржук, улам көвүдеп турар. Ооң чылдагааны горпо баштаар чер кадр шилип алышкының кичээнгей чок чорудуп, мурнунда каш удаа самчыгдал кылгаш, шииттирип чораан кижилерни ажылга хамаан чок хүлээп ап турарында дээрзи хыналда үезинде илерээн. Бо хүннерге чедир Горпонуң садыг системазында 10 ажыг самчыгдакчылар ажылдавышаан турар болган.

Кызыл хоорай талазы-биле партия-күрүне контролюнуң комитеди горпонуң садыг системазынга чоруткан массалыг хыналданың түңнелдерин болуунуң чоокта чаагы хуралынга чугаалажып көргеш, дараазында шиитпирин хүлээп алган:

чоокку 15 хонук иштинде кол-кол магазиннерге касса аппараттарын тургускулааш, садып алыкчылар-биле санажылгаларны чүгле касса дамчыштыр чорударын;

бүгү садыг точкаларын акша шыгжаар хааржактар болгаш сейфтер-биле 10 хонук хуусаа иштинде хандырган турарын;

бүгү-ле магазиннерге, ларёктарга болгаш складтарга таңныыл сигнализациязын ай хуусаада дерип тургускаш, ооң чогумчалыг ажылдаан турарын хандырарын горпо баштаар черге шыңгыы даскан.

Мурнунда самчыгдакчылар болуп, шииттирип чораан кижилерден садыг четкилерин дүрген арыглаарын, моон соңгаар кадрлар шилип алышкынынга оваарымчалыг болурун болгаш садыг ажылдакчыларының, материал-өртектиг чүүлдер-биле холбаалыг кижилерниң ажылынга контрольду күштелдирерин комитет горпонуң удуртукчулары Мажов, Ситников оларга хүлээткен.

Боттарының харылап турар ажылынга харысалга чокташкынын көргүзүп, садыг ажылдакчыларының ажылынга контроль чорутпааны, ооң ужурундан өре самчыгдалдар көвүдеп, садып алыкчыларны мегелээр чоруктар хөйү-биле болдунуп келгени дээш горпо даргазы Мажовка, салбырлар директорлары Казанцев, Селигеев оларга шыңгыы сагындырыг берген.

Совет садыгның чурумун каржызы-биле үреп, садып алыкчыларны мегелеп турган № 2, 9 магазиннерниң садыгжылары Белокопытова, Вульева оларны база аэропорт чанында ларёк садыгжызы Муратова оларны эрге-чагырга шугуму-биле шыңгыы хемчег көргүссүн дээш, хоорккүскомнуң административтиг комиссиязынче шилчиткен.

Комитеттиң хуралынга Горпонуң шугуму-биле туттунуп турар ясли-садтың тудуунга хөй санныг үрей кылымышкыннар болдунганы-биле кооперацияга 1300 рубль түңнүг когарал чедиртингениниң фактызын база чугаалашкан. Ол тудугну удуртуп турган инженер Н. Черкашин маңаа кол буруулуг болган деп көргеш, чедиртинген когаралды дуглаарынга киириштирери-биле Черкашинден ай шалыңын тырттарын комитет шиитпирлээн. Ясли-сад тудуунуң чорудулгазынга болдунган үрей кылымышкынга горпо даргазының тудуг талазы-биле оралакчызы эш Серёдкин база бичө эвес буруулуг деп көргеш, аңаа доңгулда берген.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кызыл бүдүрүлгелеринде улусчу контроль

Партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулар Кызылдың бүдүрүлгелеринге база албан черлеринге тургустунганындан бээр чүгле 2 ай чыгаң үе эрткен. Бүдүрүлге онаалгаларын чедиишкиниг күүседир, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демисежир талазы-биле олар түс-түс коллективтерге ол кыска хуусааның иштинде элээн улуг дузаны чедирип шыдаан.

Чижээлээрге, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зында партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзерниниң эш В. Петровка удурткан бөлүүнде 11 коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер санаттынып турар. Ол бүдүрүлгеде техниканың айыыл чок чоруун сагырының хажыдыышкыннары бар дээр дугайында чоокта чаа медээ дыңналган. Бөлүктүң кежигүннери доп-дораан хыналда чорудкаш, ол талазы-биле дыка хөй четпестерин илередип, оларны узуткаарының аргаларын айыткаңнар. Ол хыналданың түңнелин бүдүрүлге хуралынга чугаалашкан-дыр.

Илереттинген четпестер ында ам узуткаттынып турар. Автомобильдер септээрде бедиктенип алыр чадажыгаштар оңгарларда тургустунгулаан, септелге мастерскаяларының вентиляциязы кылдынып турар, дарганнаар черниң септелгезин чорудкан.

Партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүк кежигүннериниң сүмелээнин ёзугаар өртке удур хемчеглерниң талазы-биле чогуур корум-чурум тургустунган, чаа эгелеп турар тудугларже баар оруктарны аштаар база орук кылыр машиналарны долу күш-биле ажыглаар дугайында айтырыг шиитпирлеттинген.

— Бистиң бүдүрүлгевисте тургустунган деткимче көргүзерниң бөлүү улуг эвес, ынчалза-даа дайынчы бөлүк чүве. Оон киирген медээлерин барымдаалап, чиг-этти хүлээп алырының, продукцияны камгалап шыгжаарының чогуур корум-чуруму тургустунган. Чиг-эттиң база бүдүрүп кылган сүт продуктуларының учёду ам мырыңай чаа байдал-биле организастаттынган. Ынчангаш оор-суук кылыр чоруктуң хамык оруктары дуглаттынган—деп, сүт заводунда партия эге организациязының секретары эш М. Г. Шкляев чугаалап олурар.

Ол заводтуң үндүрүп турар продукциязының шынары мурнунда аажок багай турган. Деткимче көргүзер бөлүктүң кежигүннери, оларның удуртукчузу коммунист П. Плюш сөөлгү үеде олче онза кичээнгей салып, сүт чемнери шыгжаар саваларының арыг болурунга, оларның хемчээли күрүнениң чаңгыс аай доктааттынган хемчээли-биле ылап таарышкан турарынга шыңгыы контроль ам ында боттанып эгелээн.

Ынчаарга кылып бүдүрер сүт продукцияларының шынары Кызыл чоогунда совхозтарның болгаш колхозтарның чорудуп турар сүдүнүң, сметаназының шынарындан база бичө эвези-биле хамаарժып турар дээрзин контрольга деткимче көргүзер бөлүк тодараткаш, ол ажыл-агыйларда сүттү канчаар саап, канчаар шыгжап, канчаар сөөртүп турарын дүрген хынап, бар четпестерни узуткаар талазы-биле фермалар ажылдакчыларынга боттуг дуза чедирерин саналдаан. Ол черле чөп, чүге дизе, заводка бээр сүттүң шынары бедик болган тудум, деңги ажыл-агыйларның боттарынга ажыктыг—олар эки шынарлыг сүт саткаш, оортан хөй орулганы алыр апаар, ынчангаш чүгле завод эвес, түс-түс ажыл-агыйлар маңаа бир деңге сонуургалдыг болур ужурлуг. Сүт саалдазын, ооң сөөртүлгезин болгаш ажылдап кылышкынын экижиткениниң түңнелинде, Кызылдың ажылчы чону бедик шынарлыг сүт продуктулары-биле хандыртынган турар.

Ол заводта деткимче көргүзер бөлүктүң активчилери база эвээш эвес. Оларның иштинден слесарь Савин, чолаачы Гаранин, экономист-планнакчы Матюшкина олар продукцияны үрей кылыр чорук-биле эптеш чок демиселчилер кылдыр боттарын көргүскеннер.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый үлетпүрүнүң ыяш дилер цегиниң ажылчыннарынга, тускай эртемниглеринге бо хүннер эң-не кызыг-чайжок үе болуп турар. Бо чылдың ыяш салдаашкыны эгелээш, ам кидин-не түлүктеп турары-биле оларның ажыл-ижи аажок дапшыыраан. Мындыг күжениишкинниг ажылдың үезинде салдадып келген ыяштарны хүлээп алырынга, сугдан үндүрүп, чырынга саадаашкын турбас ужурлуг.

Ыяш ажыл-агый черинде тургустунган контрольга деткимче көргүзер бөлүк (даргазы коммунист Н. Боренков) ажылдың бүгү чорудулгазынга шыңгыы контрольду тургузуп, бичии-ле четпес чүүл туруп кээрге, бүдүрүлгениң администрациязын кынчыктырбайн-на баар. Бөлүктүң кежигүннери-даа, оларның элзидип алган активчилери-даа ам күрүне эрге-ажыктарының ёзулуг-ла камгалакчылары апарган дизе кандыг-даа чазыг болбас. Оларның инициативазы-биле эгелээн шиитпирлиг хемчеглерниң түңнелинде, бүдүрүп үндүрген продукцияның отчёдунга мурнунда турганы ышкаш, хоозун немелде кылып, күрүне мегелээр чорук узуткаттынган, бүдүрген продукцияның шынары база экижип кел чыдар.

Ол бүдүрүлгениң мебель кылыр цегинде организастаттынган партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүк (удуртукчузу монтажниктер бригадазының бригадири, коммунист Е. Агапов) база улуг ажылды чорудуп турар. Үрей кылган мебельдерниң холуттунган кезектери моон мурнунда өске кылыгларга ажыглаттынмайн, чүгле одалгага хереглеттинип келген турган. Деткимче көргүзер бөлүк ону хоралыг чорук деп көргеш, холуттунган кезектерни өске кылыгларга ажыглаарын сүмелээн. Ам бөлүктүң саналдааның ёзугаар ындыг кезектерден бичии уруглар олурар стулчугаштарны чазап турар болгаш оларны кылыр кижилерниң ийи ээлчег-биле ажылдаарын чурумчуткан.

Партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер ол бөлүктүң кежигүннери ам чүвени үрей кылыр чоруктуң үнүп келир чылдагааннарын истеп, мебель кылыгларының шынарын үндезини-биле экижидериниң эң таарымчалыг аргаларын дилеп тывар. Олар ону ылавыла чедип ап шыдаарлар-даа, чүге дизе, улусчу контрольдуң ол кижилери боттары база-ла ыяш чазаар шевер ажылчыннар болганда, салган сорулга күүсеттинмейн баар ужур турбас. Оларның аразында И. Баталов, Л. Лопатин дээн ышкаш, ыяш чазаарының технологиязын эки билир, бедик мергежилдиг, бүдүрүлгениң мурнакчылары комсомолчулар бар. Ындыг кижилер ажылдың бергезинге торулбас-даа, бүдүрүлге хөгжүлдезинге шаптыктыг эрги аргадан адырлыр хөңнү чок, чыдып калган удуртукчуларны кынчыктырбас-даа.

Н. ПЛЯСОВСКИХ.

Омскиде синтетиктиг каучук заводу—чеди чылдың шалыпчы тудуу. Ооң бирги ээлчээн ам безин тудуп, ажыглаага киирген. Ол болза полимерлерни тургузар чорудулганы күүседир он-он цехтер болгаш янзы-бүрү тургузулгалар-дыр. Оларны «Е» бөлүктүң цехтери деп адап турар. Ында алдынган синтетиктиг каучук болунуң шынарының талазы-биле алырга, бүгү чуртта эң дээрелерниң бирээзи болур.

ЧУРУКТА: «Е-2» цехте. Белен продукцияны савалап база складче чорудуп турары.

Фото В. ЛИПОВСКИЙНИИ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Хереглелди тодаргай өөренир

Партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүктер болгаш постулар республиканың садыг черлериниң часкы-чайгы сезонга белеткелин, бараан курлавырының байдалын чер-черге калбаа-биле хынаар ажылды чорудкан.

Чоннуң өзүп турар негелдезин садыг организациялары хөй нуруузунда хандырып турар. Бо чылдың баштайгы дөрт айларында үүрмектеп садыглаар бараан саарылгазының планы респотребсоюзтуң системазынга 101,5 хуу күүсеттинген азы эрткен чылдың ол үезиндегизинден 1,5 муң рубльдиң бараанарын чонга хөйнү саткан.

Ооң-биле кады садыг ажылында улуг четпестер барын хыналда илереткен. Бирги кварталда 3 миллион рубльден ажыг бараанар садыг черлеринде чогуур нормативтен артык болган. Ылаңгыя бүдүн болгаш хоюг чигир нормативтен 314 хонук, үнүш үзү—283 хонук, идиктер—154 хонук, спорт бараанары — 542 ажыг хонук, соңга шили, тудуг материалдары — 300 хонук артык болуп турар.

Мындыг байдал садыг черлериниң саң-хөөзүнге шаптыктыг байдалды тургузуп, бараанарның үр үеге шыгжаанындан олар үрелип баксыраар чорукка чедип турар. Чүгле мындыг чылдагаан-биле чоокта чаа садыг баазазы 14 тонна сельдь балыкты үндүр бижээн.

Садыгларда хөй чылдарда сайгарылбайн, бараан шынарын ышкынып чыдар хөй-хөй бараанар барын хыналда илереткен. Тес-Хем районнуң садыгларында 3 муң ажыг метр тон даараар кылын пөстер, 1440 торгу хол хаптары, хөй огород үрезиннери, аът андазынының бистери, хол кадыырлары, 4 муң ажыг дүүрге холалары чижектиг хөй-хөй бараанар шимчээшкин чокка чыдып турар.

Өвүр районнуң садыгларында 280 килограмм чочак-тараа үрезини ийи чыл ажыг, улуг дугаарлыг кидис идиктер 3 чыл, бастон, габардин, шекпен чижектиг пөстер 7 — 8 чыл, сорочка, чуга торгу пөстер 12 — 13 чылдарда саттынмайн чыдып турар.

Бо районнуң баштаар чери мындыг байдал-биле эптежип келген. Бо чылдың бирги кварталында эргижирээн, үрелген бараанарның өртээн чингедиринге 10 муң рубльдиң химидин ажыглаваан. Районнар арзының садыынга киришпейн турар. Эрткен чылдың бюджет күсели-биле бүгү эвилелдиң бараанар өртектерин чингедирин база чөп ажыглаваны — мынчага чедир 13 — 14 чылдарда сайгарылбаан бараанар бар болган чылдагааны ол болур.

Бараан курлавырының нормативиниң ниити түңү ажып турза-даа, хүн бүрү хереглээдиң чугула бараанары болгаш часкы-чайгы сезонда херектиг эр, херээжен тоннар, плащтар, иштики хеп аймаа, хөм майыктааштар, шаараш идиктер, шажаң аяктар чижектиг бараанар хыналда хүнүнде Каа-Хем, Тожу, Бии-Хем, Тес-Хем районнарда саартынмайн чыткылаан. Бо районнарның баштаар черлери часкы-чайгы сезонга белеткелди кошкак чорудкан.

Складтарда бар бараанар чамдык садыгларга хыналда хүнүнде чок болган. Каа-Хем райпозунуң складынга печеньелерниң бүгү аймаа бар турда, садыгларга чүгле чаңгыс печенье садып турган. Ол ышкаш макарон, крупа аймаандан чүгле соктаан чиг чинге-тараа, чигир аймаандан чүгле «цукар» бар болгаш үс аймаа чок болган. Ындыг чоруктар Өвүр, Улуг-Хем районнарга база тургулааны илерээн. Бараанарны чогуур үезинде шилип албазындан чамдык райполар, садыглар бараан саарылгазының үш дөрт айларда планын күүсетпээн.

Чамдык бараанарның саарылбайн чыдары бараанарны хереглелден артыка чагыдып ап турары болур. Чижээ, Тожу райпозу районнуң улуг, биче назылыг бүгү кижилериниң санынга четчир чыгыы дүүрге боолдарны чагыдып алган. Өвүр райпозунда хереглелден артык бараанарның түңү 70 муң рубль четкени-биле райпонуң саң-хөөзү бергедээшкинге таварышып турар.

Бистиң республика бараанарны муң-муң километр ырак черлерден ап турар болганда бараанарны таарыштыр хуваары, оларны чогумчалыг саарары чугула харысалгалыг сорулга болур. Ындыг турбуже бо талазы-биле республиканың садыг организациялары четпес кичээнгей салып турарын үстүнде чижектер херечилеп турар. Бараанарны ассортимент аайы-биле планнап чагыыр, ооң курлавырын өй тавында тургузар хүлээлгелиг чамдык плановиктер, садыг кидистериниң эргелекчилери, товароведтер болгаш кол-кол тускай эртемниглер отчёттар, медээлер кылырынга өйлежип турар. Ылаңгыя плановиктер, товароведтер чоннуң санын, назы-харын, эр-херээженин, оларның негелдезин районнар, колхозтар, совхозтар аайы-биле барымдаалап тургаш, бараанар чагыгларын, хуваалдазын кылыр хүлээлгелиг. Бо негелде бисте чедир күүсеттинмейн турар.

Хереглел ниитилелдериниң аразынга бараанар солужарын, ярмарка хевирлиг мөөннеп садыглаашкынны чорутпайн турар. Оон ужурунда чамдык районнарда бараанар хереглелден артык турда, өске районнарда ол бараанар чок болуп турарын хыналда көргүскен.

Садыг организацияларының ажылы респотребсоюзтуң садыг баазазының ажылындан база хамааржыр. Садыг баазаларының ажылында хөй-хөй четпестерниң фактыларын хыналда илереткен. Тожу райпозу бо чылдың март 28-те текстильторгтан бараанар шилип алырга, олардан беш чүүл бараанарны чедир чорутпаан. Баазалардан чамдыкта өртек фактуразы чок бараанар азы бараанары чок фактуралар кээр таварылгалар бар. Чамдыкта райполарның чагаан бараанарын чорутпайн, өске бараанарны эндере чорудуптар чоруктар тургулаан. Садыг баазазының ажылдакчылары районнарже үнмейн, чер-черде байдалды сонуургап көрбейн турар.

Бо-ла бүгү чылдагааннардан районнарда чамдык бараанарның норм[illegible] тиви ажып, чоннуң чугула хере[illegible] лээр бараанарының чамдыктары с[illegible] дыгларда чок болуп турар.

Районнарның партия-күрүне кон[illegible] тролюнуң комитеттери бо талазы-би[illegible] үргүлчүнүң хыналдазын кылы[illegible] илереттинген четпестерни чайлады[illegible] ның хемчеглерни ап турары эрге[illegible] чугула. Садыг организацияларын[illegible] ажылдакчыларының харысалга [illegible] чорууңдан бараанар өртээн чин[illegible] диринге чедирген таварылгада, ол когаралды ол ажылдакчыларга төледир хемчеглерни алза чогуур.

Садыг шугумунга хөй-ниитиниң контролюн күштелдирери — чоннуң хүн бүрү өзүп турар хереглелин өй шаанда таарымчалыг хандырарын экижидериниң магадылалы болур.

Д. САРЫГЛАР,

Республиканың партия-күрүне контроль комитединиң инспектору.

Бисте улусчу контроль

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудугжулары 1963 чылдың үшкү кварталында 5 муң киловатт күштүг электри станциязын болгаш даг-дүгү арыглаар фабриканың чылда 15 муң тонна даг-дүгү үндүрер бирги ээлчээн болгаш чамдык культура амыдырал, чурттаглга бажыңнарын ажыглалга киирер хүлээлгени алганнар. Амгы үеде 100 олуттуг столовазы, 3600 дөрбелчин метр чурттаар шөлүн ажыглалга киирген.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң ажылынга тудугжуларга улуг дузаны чедирип турар. Ол бөлүктерниң составында бистиң тудуувустуң мурнакчы ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан болгаш албан-хаакчылардан 35 кижи киржип турар. Бүгү-ле участоктарда болгаш бүдүрүлгелерде 76 кижилиг 15 постуларны тургускан.

Ынчалза-даа партия-күрүне контролюнга дузалаар постулар бүдүрүлгеже ам-даа кичээнгейин кошкак салып турарлар. Дузалаар ажыл-агыйның комбинадының, № 12 АТК-ның, № 1 үлетпүр участогунуң болгаш ажылчын хандырылга кидизиниң партия организациялары партия-күрүне контролюнуң дузалаар бөлүктеринге практиктиг дузаны көргүзер, оларның ажылын башкарар ажылдарны уттуп турарлар. Ынчангаш ол участоктарда план күүсетпес, садыгжылар бараанар өртектерин улгаттырып, садып алыкчыларны мегелеп турарының таварылгалары бар. Ажылчыннарга шын эвес наряттар бижиир, путёвкаларга балаглыг эдиглер кылыр дээн ышкаш таварылгалар дузалаар бөлүктерниң, постуларның кичээнгейин хаара тудар ужурлуг.

Моон соңгаарғы ажылдарывыска чүгле бүдүрүлге [illegible] база [illegible]

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ӨЗҮЛДЕНИҢ ЧАДАЛАРЫ

ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

Хүндүс-даа, дүне-даа, агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда Дунайда Чепель ортулуктуң кырынга дүргентелчек буу ыш дээрде астына берген турар. Чергелештир үнген арга-ыяш ышкаш, завод хоорзалары ол ышты өттүр карара бергилээн көстүп тургулаар. Ортулукка чоокшулап чеде бергеш, тоолда маадырның тыныжы ышкаш дег даап-шимээнни кижи дыңнап каар. Чепель—ол дээрге, Венгрияның ёзулуг демир маадыры-дыр. Чепельдиң мастерлериниң түгле боттарының төрээн чуртунга эвес, харын база оон девискээриинден дашкаар, ырак чурттарга безин алдаржаан кайгамчык продукциязын чүдүрген платформаларның эшелоннары комбинаттың девискээриинден шөйлүп чоруткан демир орук-биле чоруп-ла турар.

Станок тудуунуң заводунуң корпузунга кире бергеш, хөй машиналарга таваржы бээр. Кайы-даа талазынче көөрге машина-ла, машина! Башкарылганың кнопка панельдери-биле кожуп каан ногаан өңнүг машиналарны чыскаалдыр тургускан. Оларның чанында ак халаттар кеткен кижилер тургулаар. Ол кижилер база-ла эмчилер ышкаш, машинаның физиктиг байдалын шинчилеп турганы-биле бир дөмей, оон бедлир бүрүзүн холу-биле сыйбап, хынаан турар.

Ол-ла чыскаап каан машиналарның чанынга чеде бердивис. — Бо дээрге бистиң чоргааралывыс-тыр. Электромоторнуң корпузун (унун) ажылдап кылыр автоматтыг шугумдур. Ону Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар белеткээн бис—деп, станок тудуунуң заводунуң технологу Йожеф Шторк чугаалады.

Ол автоматтыг шугумну көргенде, кнопканы аңаа-ла базыптарга аңаа чагыртып бээр аажок хөй санныг эң нарын ажылдарны дээди чергениң ылаптыы-биле күүседип турар бо хуулгаазынныг станоктарны кылырынга чеже чогаадыкчы бодал, тывынгыр чорук, билиглер болгаш күш-ажыл кирген дээр деп чүве кижиниң сагыжынга дораан кирип кээр болду.

— Бо автоматтыг шугумга ажылдаар кижилер дугайын бодап турар бис—деп, Йожеф Шторк чугаалап турар.—Силерниң чуртуңарда коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының киржикчилери болуп турарывысты сактып көөрге база ол баазаны бөдүүн кижилерниң тургузуп турарын медереп билири кончуг өөрүнчүг. Ындыгларга наладчиктер, монтажниктер-даа, Надь Дьюла ышкаш ындыг кижилер-даа хамааржыр—деп, делгем цехче ол айытты.

Надь Дьюла—назы дөгүй берген кижи. Ол бичии сеткилдиг, үргүлчүле хүлүмзүрүп чоруур. Минута иштинде безин ажыл кылбайн, аңаа олурар ужур-даа чок—холунга туттунуп берген чүвени безин болу билбейн баргылаар, кылып бүдүрүп каан шестерняны-даа бо-ла сегирип алган турар.

Слесарьлар-эптекчилер бригадазы социалистиг бригада деп эргени чедип алыр дээш чарышты канчаар холга алганын, ол хүндүлүг атты канчап чедип алганын Дьюла чугаалап турар. Надь 1946 чылда партия кежигүнүнге кирген. Чепельде 25 чыл ажылдап турар, заводтуң партия комитединиң кежигүнү. Бодунуң мергежээн тускай эртеминге ынак ол кижиниң чугаазын дыңнааш, бо цехтерде ындыг угаангыр машиналарны тургузуп турарының ужуру билдине бээр болду: Надь Дьюла ышкаш кижилерниң, алдарлыг «Кызыл Чепельдиң» салгакчыларының болгаш уламчылакчыларының угаанының, күш-ажылының үлүү бо машиналарны кылырынга кирген.

Ам Венгрияда ындыг кижилер хөй. Үжен муң бригадалар, үш чүс ажыг заводтар болгаш цехтер социалистиг күш-ажыл коллективи деп бедик, хүндүлүг атты чедип алыр дээш демисежип турар—бо факт ону боду-ла чайыннандыр көргүзүп турар. Бо дээрге, социалистиг чарыш массалыг, ёзулуг улусчу болу берген дээни ол. Социалистиг чарыш кижилерни ажыл-ишче көдүрүп, чогаадыкчы инициативаның болгаш энергияның чечектелиишкинин төрүттүндүрүп турар.

Ол, чаа үлетпүр төвү—Дунайвароштуң чижээнде база кончуг тодаргай көстүп турар.

Дунайварош — социалистиг Венгрияның аныяк хоорайы. Ол хоорай Дунапентель деп бичии кедээ «суур» жугаштың орнунда өзүп үнген. Дунайның бо суурнуң чаны-биле кешкениңис 1944 чылдың орай күзүнүң туманныг эртени кижиниң сагыжынга кирип келир. Ынчаарда кайнаар-даа көөрге, саргара када бергилээн шылыраан бүрүлерлиг кукуруза шөлү турган чүве. Аңаа металлургия комбинадының корпузу безин үне бергени турарын кым-даа бодап безин шыдавас турган. Ынчаарда ширин күс болган, ынчангаш Венгрияның келир үезин көөрү Дунайның дужунда эрик ышкаш база-ла берге турган.

Аныяк хоорай, аныяк ажылчыннар. Кижилерниң ажылга дуржулгазы болганчок-ла четпес туразжок, ажыл-херекти холга соруктуг ап, хайнылышкынныг ажылдап турар.

— Бодунуң ийи ажылчын эштери-биле кады Йожеф Надь прокат станының өзектерин соодарының заводка кончуг чугула айтырыын ажылдап кылган. Бо саналды боттандырганындан алыр камналга чартык миллион форинт (венгр акша) болур—деп, инженер Вагнер Ласло чугаалап турар. Оон өске база бир ындыг чижек: мартен цехте инженер Ренаши Геллерт, энергетик Янош Ольтледер, обер-мастер Тот Густав олар мартен суугузун соодарының чаа системазын чогаадып тургускаш, ёзулуг ажыдыышкынны кылганнар. Ол ажыдыышкынны бүдүрүлгеге нептередир чорук биске аажок хөй ажыкты бээр. Бо чогаадылганың чугулазын барымдаалааш, ону Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарынга дамчыдып бээри-биле белеткеп турар бис.

Сөөлгү чылдарда партия бодунуң кижизидилгелиг ажылы-биле венгр ажылчы чоннарның медерелинге ёзулуг эргилдени боттандырган. Олар чүвени хандыр бодап, ырадыр көрүп, боттарының хуузунда ажыл-херектерин социалистиг дем-каттыштырылгазының ажыл-херектери-биле холбаштырып турар апарган. Делгем хаялар оларның мурнунда ажыттынган.

Россияга Октябрь революциязының киржикчизи чораан, хоочун ажылчын коммунист Йожеф Шимон-биле Будапешт хоорайда партия райкомнарының биргээзинге ужуражып, чугаалашкан бис. Венгр ажылчы чоннарның бодалын ол мынчаар кончуг эки илереткен:

— Бүгү социалистиг лагерьниң чедиишкиннеринге кижи канчап өөрүвес боор: ол дээрге бистиң ниити херээвис, коммунизм чер болганга тиилээн турзун дээш бистиң чедип алыр ужурлуг ниити сорулгавыс-ла болгай. Деникинге удур фронтуже бистерни чорударының мурнунда Ленинниң чугаазын дыңнаар улуг аас-кежик амыдыралым иштинде меңээ онаашкан. Венгрияга революцияның тиилээринге Ленинниң кайы хире бүзүреп чораанын билир мен.

Бир эвес Владимир Ильич бөгүнгү Венгрияны көөр аргалыг турган болза, кайы хире өөрүп турган эртик; бистиң бүгү ажыл-херектеривисте, социализм тургузуушкунунга бистиң чедиишкиннеривисте Ленинниң угааны чурттап турар болгаш мөңгези-биле чурттаар-даа.

Ленинниң ады-биле венгр улус социализм тургузуушкунунга хөй тиилелгелерни ам безин чедип алган, ындыг болза-даа улам улуг боттаныышкыннар оон мурнунда туруп турар.

Келир үеде партияның ажылдап кылган сорулгалары бүгү чүүлдерни ёзулуг-ла хаара тудуп турар-ла болгай. Чурттуң экономиктиг чедиишкиннериниң кол көргүзүү—национал орулга 1980 чылга чедир дөрт катап көвүдээр. Венгрияның индустриязы амгы деңнели-биле деңнээрге, беш катап өзер, эң мурнакчы техника, эртемниң чедиишкиннери амыдыралга калбаа-биле нептерээн турар.

Номнарның арыннарын ажыт көрүп, оларның чайынналчак арыннарынга доктаап көргүлеп турары ышкаш, сактыышкыннарны база-ла ынчаар катап сактып болур. Шаркерестеш кедээ суурнуң чанында чавыс тейниң кырынга үне бергеш, кырында ыш шөйлү берген турган хоорайның бараанын көрүп тур бис. Оң талазында даш бичии бажың, оон чанында салбагар хады бажынче эгли берген турар. Бажыңдан шоолуг-ла ырак эвес черде ыяш бичии дуган, а оон ыңайлаарга—делгем хову. Бо бажыңга 1944 чылдың ширээн күзүнде бистиң командылал пунктувус турган чүве. Ол делгем ховуда каскан чер оңгуларга чыдып алгаш, Будапештте бүзээлеттирген бодунуң гарнизонунга дузалажыры-биле чаза тавартып турган фашистиг аг-шериглерниң танк атакаларын хүн-хүнү-биле ойтур шаап турган бис.

Венгр улусту хостаар дээш бодунуң амы-тынын берген кижилерниң дугайында тураскаалдың демдээ кылдыр Шаркерестеш кедээ суурнуң чурттакчылары бистиң командылал пунктувустуң турган чериниң мырыңай чоогунда бедик тейниң кырында тураскаалды тудуп тургускан болду. Ол тураскаалды долгандыр пионерлерниң олуртканы өң-баазын чечектери орай күске чедир чайынналып чыдар.

А ам ол бажыңда чүү барыл? Бо даш бажыңның чанынга чоокшулап чеде бергеш, ында «Бурунгаар» деп кооперативтиң баштаар чери» деп чарлалды номчудувус. Ол бажыңның чанынга шаанда ол чурттуг помещиктиң хөлечиктериниң чурттап чораан чавыс, хирлиг барактар тургулаан черде ам кооперативтиң чазгайжыы туткан ажыл-агый тудуглары, черепица-биле шыпкан даш эки бажыңнар өзүп үнген. Шаанда ындыг бажыңнар бо суурга чок турган.

—Бо бүтүн хосталганың соонда туткан-на болгай—деп кооперативтиң бригадири Шандор Кошш чугаалап олурар.

Шандор—хөлечиктеп чораан кижи. Ол бодунуң амыдыралының дугайын эвес, а кооперативтиң чаа амыдыралының дугайын сагыш-сеткилдиг чоргааралы-биле чугаалап турган. Чоргаарланыр чүүлдер база-ла бар: кооператив чыл бүрүде күштерин өстүрүп, быжыглап база бай шыдалгыр болуп бар чыдар.

Бырываан, ынчалза-даа бажыңның дүгү агара берген Ференц Ридак баштаар черге кирип келди. Бистиң чугаавысты дыңнап олура ол база-ла аңаа каттыжа берген.

— Эрткен чыл ындыг-ла кончуг чедимчелиг эвес чыл болганын чүү дээр боор. Чаашкын бистиң ховуларывысче баар орукту мырыңай уткан турган болгай. Бир эвес шаандагы шагда болза хуу ажыл-агыйга ындыг таварылга тараачыннарга аар качыгдалды таварыштырып, хөй черлер түс черниң кожайларының холунга шилчээн турар ийик.

— А черле ынчаш, кайы хире дүжүт ажаап алдынганыл?

— Шандор, бистиң дептеривисти ашкылап көрем—деп, Ференц Ридак чугаалады.

Шандор учёт дептерин ап алгаш, ында бижиттинген чурагайларны айытты.

— Кызыл-тас га бүрүзүнден 22 центнер алдынган. Бо болза «Безостая!» деп совет сортту барымдаалап көөр херек. Ол дээрге кайгамчык сорт! Кукуруза гектар бүрүзүнден 25 центнерни берген. Өске культуралар база багай эвес болган. Беш неделя — чугула үеде чаңгыс-даа дамды душпээнин база барымдаалап көөр ужурлуг деп чүвени билир болгай силер.

Оон дараазында кедээ Советтиң секретары Йожефне Кулич кедээ суурнуң дугайын чугаалаан.

Будапешттиже баар орукта турар Шаркерестеш дайын үезинде бистиң арминың болгаш дайзынның холунга тос-он удаа удур-дедир шилчип турган. Ында чүгле бажыңнарны эвес, харын база черни частыр октар, илчирбелиг таңкылар чаза базып каапкан турган болгай. Ам кедээ суурда кырын черепица-биле шыпкан даш бажыңнарлыг кудумчулар шөйүлген. Радиоприемниктерниң, телевизорларның антенналары бажыңнарның барык шуптузунуң кырында көстүп турарын көрген боор силер. Хүн бүрүде почтачы үш муң ажыг солуннарны, журналдарны тарадып турар.

Венгрияның көдээзи бурунгаар аажок улуг базымны кылган. Тараачыннарның кооперастаашкыны улус ажыл-агыйының эң нарын алырынга социализмниң тиилелгези болган.

Социалистиг ажылчын партия кедээ ажыл-агыйны хөгжүдер дугайында доктаамал сагышты салып турар. Эрткен чылда агаар-бойдустуң байдалы таарымчы чок турзажок, хольд бүрүзүнден 10 центнер кызыл-тас алдынган. (1 хольд — 0,57 гектарга дең). Ам Венгрияның кедээзи хольд бүрүзүнден өртумаа-биле 13—14 центнер дүжүттү алырының оруунче кирген.

Бодунуң черин байлак дүжүттүг болдурарынга чүү чүве венгр тараачыннарга дузалааныл? Кая-даа чорааш, бо айтырыгны салырывыска, кооперацияның ачызында деп чүгле чаңгыс ындыг харыы дыңналыр болган. Чүгле кооперация кедээ ажыл-агыйны техника талазы-биле чаартыр, ону машиналар-биле чепсеглээр болгаш чер ажылдакчыларының күш-ажылын чиигедир арганы берген. 1957 чылда Венгрияга бир тракторга-ла 200 гектар андарар шөл онаажып турган; а эрткен чылда — чүгле 100 гектар болган. Ам чуртта 48 муң тракторлар ажылдап турар. А кедээ ажыл-агыйның химизациязы дүжүттү өстүреринге кайы хире аажок улуг дузалыг дээр! Эрткен чылда гектар бүрүзүнге 20 килограмм минералдыг чемишчидилгелерни—1938 чылдыында 16 катап хөйнү төккен. Чурттуң дыка хөй районнарында тараачыннар ам безин тараанын бок үнүжүн аштаар деп чүл дээрзин билбес: бок үнүштерни химиктиг херекселдер-биле узуткап турар болган.

Ол чурттуң хоорайларында-даа база кедээзинде-даа коммунистер бүгү улустуң күженишкиннерин каттыштырган, ону алдарлыг ажыл-херектерни бүдүреринче көдүрүп үндүрген деп чүве карактка көстүп, сагышка кирип келир болду. Ынчангаш миллион-миллион кижилер боттарының соруктуг киирикчи күш-ажылы-биле чаа, социалистиг Венгрияны тургузуп турар.

М. ДОМОГАЦКИХ.

Будапешт хоорай.

Уругларның техниктиг чогаадылга делгелгези

Тураның пионерлер бажыңынга уругларның техниктиг чогаадылгазының делгелгези болган. Аңаа районнуң шупту школалары киришкен.

Бүгү көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудуп турар, солун экспонат — электриниг шимчедикчилиг трактор модели. Слесарь бөлгүмүнүң каржикчилериниң кылган ажылдары база солун. Үстүнде экспонаттарны Туран 11 чыл школазы делгеп салган.

Пионерлер бажыңының авиамодель бөлгүмүнүң (удуртукчузу эш Шилилин) янзы-бүрү модельдери делгелге залында кол черни ээлеп турар. Резина база бензин-биле хөделдирер моторлуг модельдерни хөйнү делгээн. Ол ышкаш, корабльдер модельдерин база-ла шевер кылганын хоок көрүп болур.

Ээрбек школазының өөреникчилери амгы үениң техниказының чедиишкиннерин тодаргай көргүскен. Ында планеталар аразының ракетазы дээш өске-даа экспонаттар бар. Үстүнде адаанныг школалардан өске школаларда, уругларның техниктиг делгелгезинден чаңгыс-даа экспонат чок боор турары кончуг четпес.

Көрүкчүлерниң сонуургалын фотографияга ынактарның ажылдары чаалап алган. Туран 11 чыл школазының бүдүрүлге бригадазының амыдыралының дугайын көргүскен чуруктарны Сергей Дорофеев, Галя Казанцева, Юра Бурков, Володя Бурак олар эки кылганнар. Сушь школазының өөреникчилери бодунуң колхозунуң ажыл-ишчилерин тырттырган делгээннер. Оларның маадырлары — саанчылар, трактористер, агрономнар...

Өөк, Тарлаг 8 чыл школаларының дааранықчыларының дааранчүүлдери база-ла эки болган. Ынчалза-даа уругларның техниктиг чогаадылгазынче чогуур кичээнгейни школа бүрүзү салыры чугула.

Ю. НЕКРАСОВ.

СПОРТ

Хоорай парыгының шаңналы

Эрткен дыштаныр хүнде Кызыл хоорайда культураның болгаш дыштаныылганың Гастелло аттыг парыгының шаңналы дээш хол бөмбүүнүң маргылдаазы болган. Аңаа найысылалдың алды школадан командазы киришкен. Маргылдаа «Буревестник» биле «Трудовые резервы» командаларның ужуражыышкыны-биле эгелээн.

Баштайгы оюнга механизаторлар 15:4 сан-биле студентилерни тиилээн. Ийиги оюнга инициатива студентилерниң талазынче чайлы берген. Оларның аразында аныяк спортчу К. Сарыг-Хаа чараш кагыглары-биле командазынга чугула саннарны немээн. Ынчангаш бо удаада студентилер механизаторларны чер алыспайн тиилеп алган. Үшкү оюнга кезек үеде «Буревестник» оюнунуң инициативазын бодунга арттырар аргалыг болган. Ынчалза-даа студентилерниң талазындан элээн каш чазыглар, организация талазы-биле кошкап, шөлге ойнап тура-ла боттарының аразында маргыжар чоруктар көскүлей апарган. Ону оларның удурланыкчылары ажыглап, демниг ойнааш, тиилелгени чедип алган.

Дараазында болгулаан ужуражыышкыннарга «Динамо»—«Кызыл туруг» командазын, «Авиапорт»—№ 2 школаның тус-тузунда тиилегилээн.

«Динамо» биле «Трудовые резервы» командазының ужуражыышкыны солун болган. Ийи команданың кайызының-даа белеткели шырак. Ойнаарының талазы-биле элээр мергежилдиг спортчуларының бирээзи — динамочу В. Тальянов командазынга дыка чугула саннарны ойнап бергени-биле «Динамо» командазы орта тиилеп апкан.

Түңнел ужуражыышкынга аштырыышкын чок болгулаан «Динамо» болгаш «Авиапорт» командалары ойнаан. Динамочулар удурланыкчыларын ийи улаштыр удуп апкан болгаш 1963 чылда хол бөмбүүнүң талазы-биле парктың чемпиону болган. Ийиги черни механизаторларның командазы алган. Тиилекчи командаларга шаңналдарны тывыскылаан.

М. ДАМДЫН.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

* * *

Чамдык саннар

★ Чоокта чаа-ла Кубага 100 кижиниң-не 42-зи школага өөренир аргазы чок турган. Революцияның соонда доран-на 13 муң класстарны ажыткан, өөреникчилерниң саны ийи чартык катап көвүдээн.

★ Чехословакияда бүгү уруглар ынавыла өөренир отрумак болгаш тос чыл өөредилгези-биле хаара туттунган 1960—61 өөредилге чылындан эгелээш ортумак школаларының өөреникчилери өөредилге номнарын болгаш өөредилге пособиелерин халас ап турар.

★ Кыдат Улус Республикада ие болгаш уруглар албан черлериниң саны бежен ажыг катап өскен.

★ Герман Демократтыг Республиканың пионерлери чөп герман күрүнелериниң тайбың ёзу-биле каттыжары дээш демиселге улуг кижилер-биле кады идепкейлиг киржип турар. Олар Барыын Германияның атомнуг чепсегленишкининге удур чартык миллион ажыг хуудусту тарадып, ГФР-де боттарының ада-чуртунуң кижилеринге 25 муң чагааларны чорудуп, фашизмге удур демиселчилерниң тураскаалын тударынга 35 муң марканы (герман акшаны) чыгган.

★ Улусчу Румынияда ниити өөредилгениң школаларында өөреникчилерниң саны 1948 чылдыы-биле деңнээрге 60 хуу хире немей өскен. Сөөлгү үш чылдарның дургузунда школалар 11 муң ажыг чаа класс өрээлдерин алган.

★ Эрткен чылда Польша Улус Республиканың бүдүн чартык миллион хире уруглары чайгы лагерьлерге дыштанган.

★ Болгарияның Улус Республиказында пионерлерниң 60 ажыг бажыңнарын болгаш ордуларын ажыткан. Чуртта школа тургустунмаан чурттакчылыг суур чок болган.

★1938 чылда Венгрияга чүгле 1.000 оруннуг 37 уруглар яслилери турган. А 1960 чылда 800 ындыг албан черлери санаттынып турган болгаш оларга 30 муң уруглар турган.

★Вьетнам Демократтыг Республикада 1961 — 62 өөредилге чылында долу эвес ортумак болгаш ортумак школаларның өөреникчилерниң саны 500 муң ажыг кижи болган. Ам республикада кедээ суур бүрүзүнде бир эге школа, а ийи-үш кедээ суур бүрүзүнде бир долу эвес ортумак школа онаажып турар.

★ Корей Улус-Демократтыг Республиканың хоорайларында школа назыны четпээн уругларның 12 муң ажыг албан черлерин ажыткан. Оон аңгыда кедээ ажыл-агый кооперативтеринде уругларның 10 муң ажыг садтары болгаш яслилери сезонда ажылдап турар.

★ Дөртен чыл мурнунда бүгү Моолга чүгле чаңгыс школа турган болза, ам оларның саны 400 ажыг болуп турар.

(«ПРАВДА» СОЛУНДАН).

АКШ-тың тайбың талалакчылары боттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидип турар. Нью-Йорк, Вашингтон, Чикаго, Лос-Анжелос болгаш Каттышкан Штаттарның өске-даа хоорайлары өлүмнүг эндере чепсегленишкинни капиталистиг монополияларның өөскүдүп турарынга удур тайбыңны камгалаар дээш сөөлгү хүннерде болгулаан чыскаалдарның болгаш митингилерниң херечилери болган. КНО-нуң бажыңының баарынга митинг-биле доозулган тайбың талалакчыларының массалыг чыскаалы Нью-Йоркка болган. Ол чыскаалга 6.000 ажыг кижи киришкен.

ЧУРУКТА: аныяктарның колоннаазы. «Дайын дээш эвес, а тайбың дээш инициативаны илергейлээрин», «АКШ-тың дайынче угланыышкынын соксадыр!» деп оолдар, кыстар неген турар.

Фото Г. Васильевтии. СЭТА-ның фотохроникказы.

ТУРЦИЯДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Турцияда шериг эрге-чагыргаларының шынтыы контролю үргүлчүлевишаан. Стамбулда, Анкарада болгаш Измирде май 20-ниң 21-же дүнезинде күрүне эргилдезин кылырын оралдашкан соонда чоруткан бүзээлелдиг байдал артпышаан дээрзин Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Анкарадан дыңнаткан.

Шериг эргилдезин кылырын оралдашкан соонда шериг эрге-чагыргаларның хоругдааны алды солуннар база катап үнүп эгелээн. Ындыг болза-даа бүгү турк парлалга органнары эргилдениң ол оралдажыышкынынга хамаарышкан дыңнадыгларны болгаш фото-чуруктарны чүгле тускай чөпшээрел-биле парлап болур. Хөй-ниитиниң хуралдарын болгаш хүлээп алыышкыннарны база шериг эрге-чагыргаларның чөпшээрели-биле чорудар.

Полковник чораан Т. Айдемирни болгаш чазакка удур сүлчээниң өске-даа организакчыларын келир неделяда сүдтап эгелээр дээрзи билдине берген.

Капитал чурттарында аңгы тулчуушкуннары

АРГЕНТИНА

Улус чоннуң демократтыг эргелеринче реакцияның шаап халдаашкынынга удурланыышкынның база ажылчы чоннарның негелделерин камгалаарының неделязы-биле холбаштыр күш-ажылдың бүгү-ниити федерациязының кыйгырыын ёзугаар Аргентинага ажылчы чоннарның бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны 24 шакта болган дээрзин моон мурнунда дыңнаткан болгай. Ажыл соксадыышкынның түңнелинде чурттуң садыг болгаш үлетпүр амыдыралы херек кырында соксаан турган. Демир орук болгаш далай харылзажылгазы үзүлген. Оруктарга автобустар азы чүък чүдүрген машиналар безин көзүлбес. Заводтар хагдынган. Үлетпүр ажылчыннарының 93 хуузу, транспорт ажылчыннарының 97 хуузу, садыг ажылдакчыларының 90 хуузу ажыл соксадыышкыны-биле хаара туттунган турган.

Мендоста можуга демир орукчулар-биле полицейжилерниң аразынга үскүлежиишкин болган. Ол үскүлежиишкин чоруп турда даштарны болгаш карак чажы төгүлдүрер газтыг гранаталарны октап турган. Полиция чыскаалга киришкен 20 ажылчыннарны тудуп хоругдаан.

Күш-ажылдың бүгү-ниити федерациязы медеглелди парлап үндүрүп, аңаа ажыл соксадыышкынының улуг чедиишкинниг болганын демдеглээн. Бо болза 1958 чылдың сентябрьдан эгелээш, Аргентинаның президентизи Хуан Перонну дүжүргенниден бээр эң улуг ажыл соксадыышкыны болган.

ИТАЛИЯ

Миланның «Джелозо» деп радио заводунда бо хүннерде ажыл соксадыышкынның кадыг-дошкун демисел калбарып турар. Заводтуң ээлери профэвилелдиң идепкейлиг ажылдакчыларынга удур туразында аажылалды үүлгедирин шиитпирлээн. Моон мурнунда ол ажылдакчылар ажылчы чоннарның тиилелгени чедип алган күчүлүг ажыл соксадыышкынын удуртуп турган.

Заводтуң ээлери заводтуң профэвилел организациязының удуртукчулары 25 ажылчыннарны ажылдан үндүрер дугайында дужаалды каш хонуктуң мурнунда асканнар. Боттарының эргелерин камгалавышаан, ажылчыннар ажыл соксадыышкынын чарлап, ажылдан үндүрткен кижилерни заводка катап кирерин негеп турган.

Завод ажылчыннарының хуузунда бижээни болза: «Бисти коргударын болгаш аар-берге демиселге чаалап алган чүүлдеривистен ойталаарынче албадаарын оралдажып турар-дыр. Ол черле бүтпес!». Бүгү ээлчеглерниң ниити хуралының доктаатканы болза: ажылды соксадыр болгаш чаңгыс-даа дерзии идегет кирбес кылдыр заводка моондактарны тургузар. Хуралдың ол шиитпирин доп-дораан боттандырган. Хүндүс болгаш дүне ажылчыннар заводту таныылдап турар. Демисел үргүлчүлевишаан.

БРАЗИЛИЯ

Бразилияның порттарының, демир орук болгаш ужар чүүл транспорт компанияларының ажылчыннары «Вариг» деп бразиль ужар чүүл транспорт компаниязының ажылчыннары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының ажыл соксадыышкынын чорудуп турар. «Вариг» компанияның ажылдакчылары администрация чери оларның эжин дүрүм чок ёзу-биле ажылдан үндүргенинге удурланыышкынның демдээ кылдыр ажыл соксадыышкынын чорудуп турар.

ГОНДУРАС

Гондурастың найысылалы Тегусигальпке күрүне школаларының башкыларының ажыл соксадыышкыны бүгү чуртка нептерээн. Чазак ажыл төлевирин өстүрер дугайында башкыларның негелдезин хандыгарындан ойталаан. Республиканың президентизи Вильедо Моралес ажыл соксадыышкынын «дүрүм чок» чүве-дир дээн.

ЯПОНИЯ

Окинаваның Наха хоорайда «Андзэн такси» деп такси-мотор компанияның ажылдакчылары 87 хонукта демисежип келгеш, тиилелгени чедип алган. Ажыл соксадыышкынынга киришкени дээш ол компанияның администрация черинин ажылдан үндүргени профэвилелиниң 43 кежигүннерин ажылга катап кирерин такси-мотор ажылдакчылары чедип алган.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, чамдык черлерге бичии чаъс чаар, хаттың күжү дыңзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 13—18, Кызылга 16—18 градус чылыг болур.

МООН АДААНДА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНГЕ КОНКУРСТАН ДАШКААР КИРИП БОЛУРУНУҢ ДУГАЙЫН ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬ-

[illegible] агаар-бойдузунуң ЕРС- [illegible] алыг саанчыга моондак [illegible] эш Балчый ферманың [illegible] пан «Күш-ажылчы эрес- маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаттырган.

А. ДҮГЕРЖАА.

НАР! Ийиги квартал
ын күрүнеге садарь
ыңар!

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Доктор Айболит» 10, 12, «Кичээн—мурнунда вэтпек» 2, «Каңдаашкын» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хуулгаазынныг лимби» 11.15, 1.15, «Аныяк» чылдары» 3.15, 5.15, «Ажыл-херектиг кижилер» 1.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чырыктың төнчүзү» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Байырлыг, көге-бугалар» 1.15, 3.15, «Шупту Ева дугайында» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Петер» 5, 7, 9 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР- ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң коллективи «Шын» солуннуң редакторунга эш Д. Б. Байыр-оолга болгаш ооң өг-бүлезиниң иези

СЕВИЛБАА САНДЫКАЕВНА ООРЖАКТЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илередип тур.

«Тээли» совхозтуң дирекция чери болгаш партия, профэвилел организациялары 1931 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, ук черге колхоз тургузукчуларының организаторларының бирээзи АРАПТАҢ СЕРЕНМЕЕВИЧ ИРГИТТИҢ мөчээни-биле холбаштыр ооң өг-бүлезинге, төрелдеринге болгаш чоок эштеринге ханы кажыыдалын илередип тур.

Редакцияның АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуунга килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтериязының 31-75, корректорларының 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Культура министерствозунуң типографиязы

ТС—01208

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
ИЮНЬ
6
ЧЕТВЕРГ
№ 133 (5537).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Чаа, депшилгелиг чүүлдү— планнарга үндезин болдурар

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1964 — 1965 болгаш дараазында чылдарда улус ажыл-агый ажылдакчыларының кичээнгейин ооң ишти-пирлериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң саналдарын чугаалажып көргең дугайында дыңнадыгны «Правдага» дүүн парлаан.

Ол дыңнадыг болза СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш ооң ишки үндүрүгни экономиктиг кол соруглаары — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын күүседир талазы-биле тодаргай, практиктиг ажылды Коммунистиг партия, ооң ленинчи Төп Комитези, Совет чазак кайы хире энергиялыг, тодаргай соруглалыг болгаш ажыл-ишчи байдал-биле организастап турарын база катап көргүзүп турар.

Ажыл-агыйны удуртуруп болгаш планнаарын доктаамал сайзырааңгайжыдарының эргежок чугулазын партияның Программазында айтып турар. Ам планнаашкында кол чүүл болза материалдыг, күш-ажылчы болгаш сан-хөө курлавырларын, бойдус байлактарын эң-не рационалдыг болгаш үре-түңнелдиг ажыглаары, чаа техниканы хөгжүдери болгаш неп-редирип, артык чарыгдалды база бүрүлгеде чидиргини үзүткээры болур. Эң эвээш чарыгдалды үндүрүп болгаш, ниитилелдиң эрге-ажыктарынга дүүштүр эң-не бүдүрүлгечи түңнелдерни чедип алыры партия бистиң ажыл-агый тургузуушкунувустуң, социалистиг ажыл-агыйны удуртурунуң болгаш планнаарының соңгаарлаттынмас хоойлузу деп көрүп турар.

Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары дээш партияның болгаш улустуң демиселинге СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму онза черии ээделеп турар. Ол Пленум улус ажыл-агыйын удуртурун болгаш планнаарын экижилер талазы-биле чугула хемчеглерни ажылдап кылган, партия органнарының тургузуумун чаа-чаа хевирлерни тодаргайлаан. Ооң шиитпирлериниң дүүштүр ажыл-агыйның болгаш планның төп органнарының структуразын эде көргеп. Үлетпүрүнүң чугула-чугула адырларының талазы-биле күрүне комитеттери тургустунган. Күрпланны болгаш ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый Чөвүлелии эвилел-республика органнары кылдыр ээде тургускан ССРЭ-ниң Улус-ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелии тургускан.

Үлетпүрүң болгаш тудугну удуртурунуң ол элээн тода болгаш төлептиг системазын тургускаш, экономиканы эргелеп башкарар талазы-биле В. И. Ленинниң үезинде турган принциптерни болгаш организастыг хевирлерни партия барык-ла катап тургускан. Ындыг болза-даа ол болза эрги чүүлче аңаа-ла дезир катаптаанны ол эвес. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының ленинчи принциптерни коммунизмни калбарты тургузарының үезинде чаа-чаа төөгүлүг байдалдарбиле дүүштүр партияның шиитпирлериге улам ыңайгы хөгжүлдени алган.

Чаа-чаа хевирлер чежемейиңг-даа эки болза, олар боттары күзеттинип турар түңнелдерни бербес дээрзин билдингир. Кол үүе болза олар ындыг хевир-биле күүседттинген турары, практиктиг соруглаарыны канчаар шиитпирээн турары, ажыдың кандыг аргаларын ажыглаан турары болур. Ооң ужурунда ам организастыг эде тургузуушкунуң соонда партия, ажыл-агый болгаш план органнарының ажылының дугайында, бистиң байлак аргаларывысты эң-не четче сайгарар аргаңы берип турар ажыл-агыйны удуртурунуң ындыг стилиниң дугайында айтырыгларны партия бирги чергежек идил үндүрүп турар.

1964 — 1965 болгаш дараазында чылдарда улус ажыл-агыйының планын ажылдап кылырына кол принциптерни болгаш угланыышкыннарның дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң саналдарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге чугаалажып көргең чоокта чаа

ДҮК КҮРҮНЕ СКЛАДЫНЧЕ КИРИП ЭГЕЛЭЭН

Майның бир-ле эртенинде, дан бажында Эәрбек суурнуң кедезинде бедик хавак кырынга дээрге шаштыкан куу доозун коступ келген. Ол болза Суглуг-Хемде чурттап турар О. Лаа-Хөө биле О. Сайып-Хөө оларның кадарып, өстүрүп турары ийи бодан хоюн кадып алган, суурда төп кыргылда пунктузунче далажып сүрүп кирип олурганы ол. Олар удатпаанда хоюн суурда кыргылда пунктузунуң кажааларынга эккеп кажаалапканнар. Мында хой кыргыыр пунктуну ёзулуг-ла эки кылган. Маңаа хой кыргылдазын хаттыг, частыг-даа үеде шаптык чокка чорудуп болур кыры мунгаш, делгем сарай бар. Ооң ортузун дургаар кыргыыр хойларны салып алыр узун, бедик столду кылгаш, электрилиг 24 хачыларны кырында аскылап каан. Кыргаан хой дүгүн сорттап, савалап турар чер болгаш савалаан дүкту күрүне складынче чүдүрүп чоруткуже чедир кадагалаар склад база-ла сарайның иштинде.

Хой кыргыыр пунктуну мынчаар таарыштыр дерип кылган чорук колхозка болгаш күрүнеге улуг ужур-дузалыг хой дүгүн довурак-доозун, чашпан-сигенге бораштырбайн, арыг-шевер, чидириг чокка ажаап алырынга дыка таарымчалыг. Хой кыргылдазы чорүп турар үеде кыргыкчыларның иштинден кым кижи хойну багай кыргаанын хыпап көрүп, ону чедир кылдырып турар кадарчылардан аңгыда, тускай хынакчы кижини мында база тургускан. Ол хынакчының хүлээлгезин дуржулгалыг колхозчу эш Казанцев күүседип турар.

— Колхозчу малчыннарның чылды өттүр кызымаккай ажылының түңнелин көөрүнүң база бир чугула кампаниязы —хой кыргылдазынче бис майның 24-те эгелеп кирипкен бис—деп, салбырда партия организациязының секретары эш Х. Мөге чугаалааш,—хой бүрүзүнден чежени алыр деп бодап тур сен моң эш Лаа?—деп, кадарчыдан айтыра-дыр.

— Боттары аныяк-даа болза, бо чылын Чаргы-Даанга хүр ашкан мал чүве, 2-ни бээр-ле боор деп бодап тур мен—деп, эш Лаа-Хөө харыылап турар. 18 кыргыкчылар кежээге чедир 409 хойну кырган соонда, бир башка чеже кг дүк онаажырын дүк хүлээп алыкчызы Мария Берестова санап көөрге, шынап-ла 2—2 кг онаашкан.

Мында хой кыргылдазында ажылдап турар машинистер шуптузу колхозчу аныяктар болгаш олар кым хөй хой кыргыыры дээш аразында чарыштыг ажылдап турарлар. Оларның чарыжының түңнелин кежээнин-не үндүрүп, боттарынга дыңнадып, тиилекчилерни агитхуудуска мактап бижип турар. Аныяктар К. Седип-оол, С. Чолдак-оол, М. Седип-оол, Н. Бюрбю, С. Биче-оол олар хүн-бүрүде 50—62 чедир хойну эки шынарлыг кыргып, мурнакчылар болуп турарлар.

Хой дүгү сорттаар мергежилге база өөренип алган, салбырда хой тарып боозадыр тускай эртемден З. Дарманың ажылы кымдан-даа харысалгалыг. Ол хүн бүрүде 5—7 чүс кг чедир дүкту сорттап, шарыг бүрүзүнде дүктүн каш дугаар сортун болгаш кандыг класын айтып бижип турар. Колхоз күрүнеге дүк дужаагаш, орулга алыры, күрүнеге эки шынарлыг дүкту дужаары оон чазыг чок ажылындан дыка хамаарылгалыг боор турарын эш Дарма эки билип, кызымак ажылдап турар.

Бо хой кыргылда пунктузунда ажылдап турар кижилерниң эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле салбыр баштаар чери хемчегни алган. Кыргылда агрегадын шимчедир электри станциязы үзүктел чок ажылдап турар. Хачы чидидер точуулаларны электри-биле хөделдирип турар. Хачылардан хой чунгаан арыдыр чуур изиг суг белен турар. Мында ниитиниң чемненилгезин база организастаан. Ооң түңнелинде салбырның хөйжулары май 31-ге чедир күрүнениң складынче 4,5 тонна эки шынарлыг дүкту чүдүрүп чорутканнар.

Республиканың мурнакчы колхозтарының бирээзи, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Эәрбек салбырында колхозтуң 25 муң хире хой малы турар. Ооң иштинден 18 муң хире хойнуң дүгүн кыргыыр азы бо чылын ол колхозтуң күрүнеге 40 тонна дүк дужаар хүлээлгезин чүгле бо салбырның күсели-биле күүседир боор турар. Бо кончуг улуг харысалгалыг орулга, ол малчыннарның күрүне мурнунга база бир шыңгыы шылгалда тудуп турары-дыр. Хой кыргылдазын организастыг, кыска хуусаада чоруткан тудум-на дүк чидириг чокка алдывар, оон шынары эки болур.

Ындыг-даа болза бо улуг харысалгалыг ажылды Эәрбекте организастаанында четпестер барын айытпас аргажок. Хамыктың мурнунда кыргыкчылар ортузунда тайылбыр-массалыг ажыл четпейн турар. Бо улуг пунктуда кижилерни эки түңнелдиг ажылдаарынче кыйгырып турар лозуң, плакаттар чок, лекция, беседаны, солун номчулгазын агитаторлар кылбайн турар. Пунктуда кызыл түк безин аспаан. Кыргыкчылар социалистиг чарыштың хүлээлгелерин ап, кыйгыржыр чорукту организаставаан. Көргүзүг самбыразы чок. Хой кыргылдазынга май 24-те кирген хиреде, агитхуудустуң бирги номерин чүгле май 29-та дөңгүп-ле үндүрген. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, мында партийжи салдар билдинмейн турар-дыр.

Ооң уламындан хой кыргылдазының темпизи кончуг оожум чоруп турар. Пунктуда хой кыргыыр электрилиг агрегаттың 24 хачызынга доктаамал кыргыкчылар бижыглаваан, хүн бүрүде 18—19 хачы ажылдап турар болгаш бир хачыга хүнде норма 40 хой турда ортумаа-биле чүгле 20—25 хой онаажып турар. Ынчангаш бүдүн неделя иштинде 2000 ажыг хой кырган. Бир эвес ындыг оожум хевээр кыргыыр болза, арткан, кыргыттынмаан 15 муң ажыг баш хойну кыргып доозарынга ам-даа 2 ай хире хуусаа хереглеттинер апаарын колхозтуң мурнунга бо ажылды харыылап турар эш Брюханов болгаш салбырда хой ажылын башкарып турар эш М. Чүлдүм эки билзе чогуур.

О. ШИРАП,
«Шынның» тускай корр.

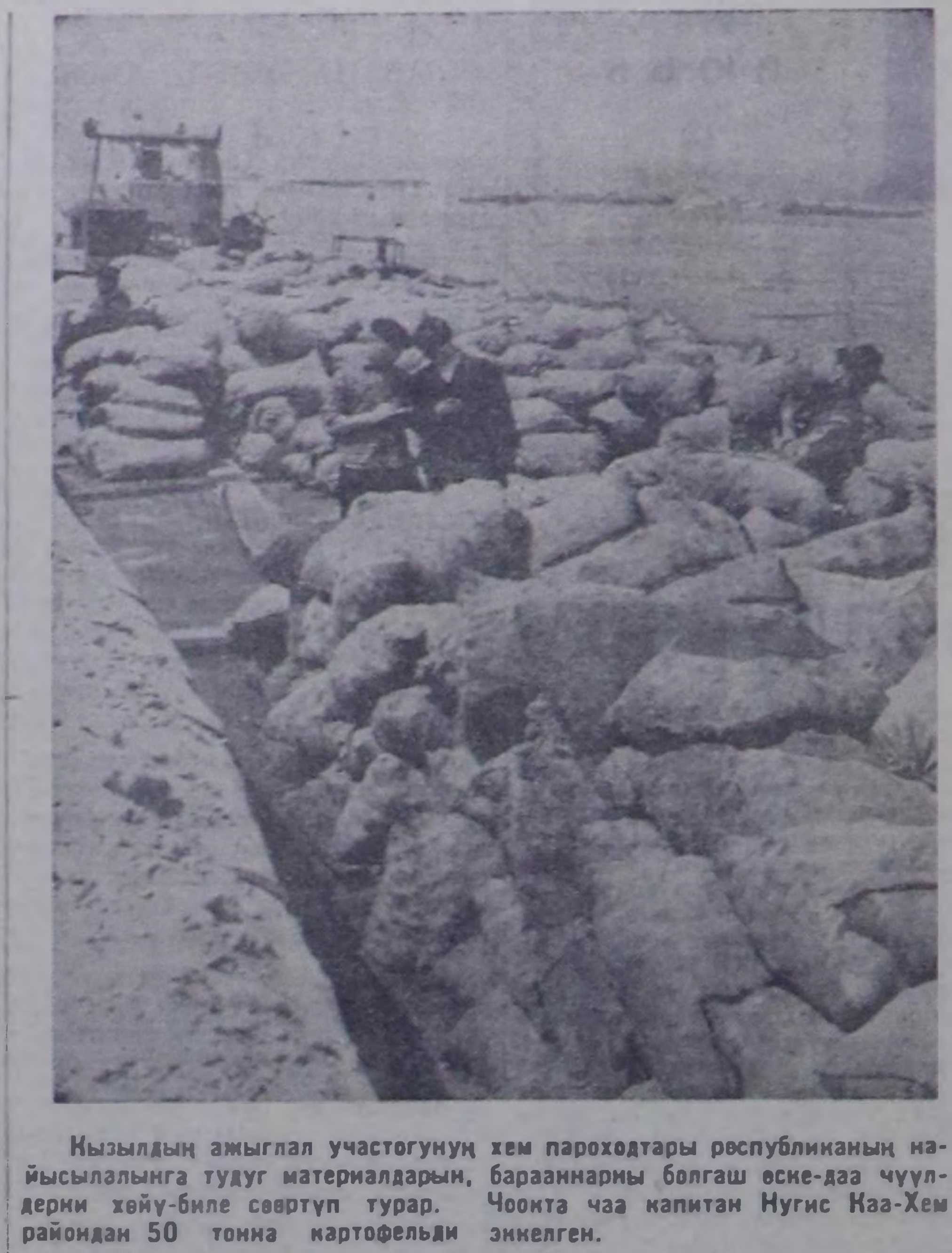

Кызылдың ажыглал участогунуң хем пароходтары республиканың наайысалалынга тудуг материалдарын, бараанынарны болгаш өске-даа чүүлдерни хөйү-биле сөөртүп турар. Чоокта чаа капитан Нугис Каа-Хем районундан 50 тонна картофельди эккелген.

ЧУРУКТА: картофельди респотребсоюзтуң төлээленчизинге хүлээдип берип турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

[redacted]

Түленди дүк чыылдазынга эки киржир

Респотребсоюзтуң баштаар чери болгаш белеткелдер эргелели чон ортузунга тайылбыр массалыг ажылды районнарда белеткел конторалзырын дамчыштыр чорудуп, түленди дүк чыыр талазы-биле конкурсту чыл бүрүде чарлап, оон түңнелин үндүрүп турар.

Конкурстуң негелделерин күүседип, түленди дүк чыырынга идепкейлиг киришкен саанчыларга, кадарчыларга болгаш фермалар ажылдакчыларынга чыып саткан түленди дүгүнүң өртээнден аңгыда шаңнал акшаны база тыпсып турар.

Өвүр районунуң белеткел конторазы эрткен чылын түленди дүк чыырының планын 139 хуу күүсеткен. Бо ажылга «Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шайда сүт-бараан фермазының саанчылары болгаш өске-даа ажылдакчылары идепкейлиг киржип, 70 килограмм түленди дүкту белеткел черлеринге саткан. «Кызыл түк» колхозтуң Чараш-Дыт сүт-бараан фермазының саанчылары база 70 килограмм дүкту саткан. Ынчангаш ол ийи ферманың ажылдакчылары белеткел конторазының 20—20 рубль түңнүг шаңналын алган.

Түленди дүк чыырынга коллективтиг киришкен фермалардан аңгыда тус-тузунда 20-ден 45 кг чедир түленди дүк чыггаш, 10—10 рубльдиң шаңналдарын алган колхозчулар база бар. Оларга «Торгалыг» колхозта Эренчин, Дөрбет-оол, Доржу, «Кызыл түк» колхозта Чүлдүм-оол олар хамааржыр.

Районнуң белеткел конторазы бо чылын база түленди дүк чыыр ажылды организастап турар. Амдызында 200 кг ажыг дүк белеткеттинген. Бо ажылды Ак-Чыраада садыгжы Алдын-оол, автолавка эргелекчизи Тараачы эки чорудуп турар. «Торгалыг» колхозтуң Сарыг-Хөлде инек кадарчызы Дувун-оол 36 кг, Амыртаа 12 кг түленди дүкту чыып, белеткел черинге саткан.

Бүгү фермаларның малчыннары, тус-тус колхозчулар инектерни кыргып, дырап тургаш, түленди чыырынга идепкейлиг киржип, бо талазы-биле конкурска идепкейлиг киришсе чогуур.

С. МОНГУШ.

Мал эмчилериниң дугайында

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда малдың үш эмчилери бар. Ол хирезинде-ле олар коллуунда колхоз суурундан үнмейн олурарлар.

— Мал эмчилериниң конторага олурган хереэ чүү боор, олар ажыл шагын фермаларга эрттирип турар ужурлуг эвес улус чүве бе?

Мындыг айтырыгны мал эмчилери эштер Эзирикпей, Очур, Чочай оларның мурнунга колхозчулар чөптүг-биле тургузуп турарлар. Мал эмчилери «эм чок» деп чылдагаан-биле фермаларга барбайн келген. Ынчаарга эм чок эмнелге чери турар чүве бе, ынчаш? Колхозтуң мал эмчилериниң ажылын чогуур корум-чурумга тургусса чогуур.

Ч. СЕРЕН.

Онза чугула тудугдан медээ

Четпестерни узуткаар

Бүгү-эвилел ужур-дузалыг даг-дүгү комбинадының тудуунда онза чугула черни чайгы үеде туйбу бүдүрүлгези ээлээр. Бодунуң бүдүрген туйбузу чедишпестиң ужурундан, даг-дүгү комбинаттың тудуг эргелели туйбуну Абакандан сөөртүп, үш катап хөй чарыгдалды үндүрүп, хөй санныг автомашиналарны оон сөөртүлгезинге ииштеп турар.

Эрткен чылын тудугжулар чылда 6 миллион туйбуну бүдүрүп үндүрер заводту ажыглалга кииргеннер. Ол завод эрткен чылын янзы-бүрү техниктиг чылдагааннарның түңнелинде чүгле 2 миллион ажыг туйбуну бүдүрген.

Бо чылын завод баштайгы туйбуну май 22-де үндүрүп эгелээн. Ында ажылдап турар 120 ажыг ажылчыннарның колдуу-ла аныяктар. Баштайгы хүннерде күш-ажылга бодунуң шудургузун Ооржак Бораш, Иргит Бугарев, Ооржак Лиза болгаш өскелер-даа көргүскеннер.

Завод чайгы сезонда 8 миллион чиг туйбуну, 4 миллион өртеткен туйбуну бүдүрер планныг. Ону күүседирде ээлчег бүрүзү 20 муң чиг туйбуну хептээр, азы бир хонукта 60 муң туйбуну хептеп турар болза, бодунуң мурнунда сорулгазын күүседип болур.

Баштайгы 5 — 6 хонуктарның ажылын ап көөрге ажылдың темпизи чөгенчиг. Эң эки ажылдаан мастер В. Даржааның ээлчээ май 27-де 10.000 туйбуну бир дугаарында хептээн, а ол дээрге даалганың таптыг-ла 50 хуузу. Өске ээлчеглер 4 — 5 муңдан ажырбайн турар. Мындыг байдалдың чылдагааны чүдел? Ажылдап турар ажылчыннарның 90 ажыг хуузу чаа кижилер. Ынчалза-даа оларны ажылдың мергежилинге дүрген өөредир чорук заводта (директору эш А. И. Степанов) организастаттынмаан. Ажылдап турар кижилерниң хүлээлгезин таптыг тодаргайлап тургуспаан. Чижээлээрге, малгашты кезип турар автоматтыг шугумда чамдык кижилер сыңышпайн иткилежип турда, вагонеткалар идер кижилер чедишпес, вагонетканы долгандырар тырыкыларга вагонеткалар оруктан тая бээрге, сарайда туйбуну чыый салып турар кижилер дузалашпайн, анаа-ла манап олурар чоруктар бар. Бо болза, күш-ажылдың багай организастаттынганың, күш-ажылдың озал, ондаан болдурбазының чурумну сагыттынмайн турарын херечилеп турар.

Өске бир кол чылдагаан болза, техниканың үрелиишкиннеринде. Технологтуг чорудулганы эрткеш, чиг туйбуну кезер автоматтың чамында хере тырттырып каан кан чинге демир удазын мырыңай чап чок үстүп турарындан, ону солуурунга барык-ла ажыл шагының чартыы чарыгдаттынып, анаа туруушкунга таваржып турар. Оон чылдагааны чүдел дээрге, кезер чинге демирге ол массаның иштинге биче чээрген ийикпе сай дажы таваржы бээрге, кезип шыдавайн барганш үстүп турар. Бо талазы-биле ында ажылдап турар мастерлер-даа, ылангыя дузалал ажыл-агый комбинадының кол инженери эш А. П. Желтоногов-даа чаартыкчы бодалдарны дилевейн турары элдептиг.

Чылдагааннарның бирээзи—чиик вагонеткалар четпейн турары. Ол заводтуң сарайларынче чиг туйбу сөөртүр оруктуң чамдык черлериниң аразы вагонетка дугуйларының аразының хемчээлинге таарышпазындан, ажыл үезинде вагонетка оруктардан ушта халый бээр чоруктар бар. Сарайларже ээрде вагонетка тырыкылаар демир дээрбектерниң шоочалары чок болганындан, вагонетка дээрбектиң кырында чыпшыр хайындырып каан кырлацыарны чандыр басқаш андарлып каар. Ынчангаш ажылчыннар вагонетканы быралап тургаш өрукка тургузар ужурга удаа-дараалы-биле таваржып турар.

Дузалаар ажыл-агый комбинадының дирекциязы (эш Желтоногов, Шевцов) заводту эргежок чугула техникалар—бульдозерлер, экскаваторлар-биле үзүктелиишкиниг хандырып турар. «Билбес чүве дег, кижи боду барбаска заводче техника чорударын бистиң даргалар кичээнгейге албастар» — деп заводтуң начальниги эш А. И. Степанов килеңнээшкин-биле хомудап чугаалап турар.

Заводтуң девискээринде чиг туйбу бүдүрери-биле, кол заводтан аңгыда, «Колхозник» — деп биче прессти аптеп, белеткеп каан. Ол пресс бо хүнге чедир ажылдавайн турар. Амгы бар ажылчын күжү-биле безин алырга, ол прессти хүндүскү үеде ажылдадып болур арга бар. Ол пресс ээлчегде эрткен чыл ышкаш, ортумаа-биле 5000 чиг туйбуну берип болур, а ону ажыглалга киирер дугайында дузалаар ажыл-агый комбинадының удуртукчулары амдызында кандыг-даа хемчег албайн турар.

Амгы бүдүрүп турар чиг туйбунуң шынары оон технологтуг негелделеринге ыракта дүүшпейн турар. Автоматтың чиг туйбу кезер демири чамдыкта шавыштыр кагар болганда, туйбунуң азыглары бузук, оюк-самдар болгулаар. Оон аңгыда чамдык ажылчыннар чиг туйбуну транспортёр лентазындан вагонеткага салырда, база вагонеткадан чадыгларже салырда кам-хайыра чок салып турарындан туйбуларның булуңнары буступ, сыспырлып турар. Ол дээрге шынар чок туйбу боор үнер. Бо талазы-биле демисел заводта онза багай тургустунган.

Заводта анаа довурак биле дой-доврактың холуксаазы ылаптыг хемчээл-биле тургустунмаан, карак-биле чижеглеп турары онза шын эвес. Туйбу бүдүрүлгезиниң технологу С. Ильина бо бүгү байдалдарны бодунуң хайгааралынга тургузар ужурлуг. Туйбу бүдүрүлгезинде ажылдап турар кижилерниң амыдырал-чурттталгазының айтырыгларынче дузалаар ажыл-агый комбинадының удуртукчулары онза багай сагыш салып турар. Заводтуң девискээринде аъш-чем ларёгу чок.

Туйбу заводунуң девискээринде партийжи көргүзүг агитациязы багай тургустунган. Көргүзүг самбыразы 1962 чылдың октябрь 29-та доллургттунган. Хана солун, агитлисток үнмейн турар. Ол дугайын харылап турар дузалаар ажыл-агый комбинадының парторганизациязының бюро кежигүнү эш В. Калмыков баштаан 4 коммунистер болгаш партбюро секретары эш Калзан хемчег албайн турар.

Туйбу бүдүрүлгезиниң сезону келген деп сагыш-човаачыг дүвүрээзинниг байдал тудуг эргелелиниң даргаларының-даа, тудугда партия комитединиң-даа харысалгазын бедидер ужурлуг.

А. ТАМДЫН-ООЛ.

БИСТИҢ СОЛУНУВУСТУҢ ЧАМДЫК НОМЧУКЧУЛАРЫ МЫНДЫГ АЙТЫРЫГЛАРНЫ САЛЫП ТУРАРЛАР: ХЕРЕГЛЕЛДИҢ НИИТИЛЕЛ ФОНДУЛАРЫ ДЕП ЧҮЛ, ССРЭ-ДЕ ОЛ ФОНДУЛАР АМ КАНЧААР ӨЗҮП БАЗА ХУВААТТЫНЫП ТУРАРЫЛ? СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ХЕРЕГЛЕЛДЕРИН КЕЛИР ҮЕДЕ НИИТИЛЕЛ ФОНДУЛАРЫНДАН ХАНДЫРАРЫНЫҢ ПРИНЦИПТЕРИ КАНДЫГЫЛ?

БО ПАРЛАТТЫНЫП ТУРАР ЧҮҮЛ ОЛ АЙТЫРЫГЛАРГА ХАРЫЫЛАРНЫ БЕРИП ТУРАР.

Ниитилел фондулары чонга чүнү берип турарыл?

СЭКП-ниң XXII съездизиниң айыткан программазын боттандырары дээш совет кижилерниң демиселин бүгү делегейниң ажылчы чоннары кайгамчык магадаашкын-биле харагалзап турар. Бистиң чуртувус алыс сорулгаан соруун чедип алырынче—коммунизмче, ниитилел байлаазының бүгү-ле үнер дестери өргүн долу агыышкын боор куттулуп кээр, «кижи бүрүзүнден—шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге—хереглээни-биле» деп улуг принцип амыдыралга бодарай бээр ындыг социал тургузугнуң чаагай идеалдарын чедип алырынче улам-на чоокшулап орар.

Чыл тудум-на, чада-тепкиш бүрүзүнде-ле совет үлетпүр болгаш кадаа ажыл-агый бүдүрүлгези көдүрлүп, эртем, культура чечектелип, чаа техника нептереттинип, ниитилел күш-ажылының бүдүрүкчүлүү өзүп турар. Капитализмниң кайы-даа чурту-биле деңнээрге улустуң чаагай байдалының эң-не бедик деңнели ССРЭ-ге хандыртына берген турар ындыг үе чоокшулап олурар.

Ниитилел бодунуң хөгжүлдезиниң социалистиг үе-чадазынга турган дээрезинде материалдыг болгаш культурлуг кежиктерниң хуваалдазы коллуунда-ла ажылдакчы бүрүзүнүң күш-ажылының хемчээлинге болгаш шынарынга дүүштүр боттаныр апаар деп, марксизм-ленинизм өөредип турар. Ол принцип күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чокка бедидер, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын дүрген темпилер-биле хөгжүдер, ниитилелдиң байлаан көвүдедир арганы берип турар. Ажылдаанның барымдаалаарының төлевири коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тудуп тургузарының бүгү үезиниң дургузунда ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин хандырарының кол үнер дөзү боор артар. Ынчавыже, ооң-биле кады, коммунистиг хуваалдаже шилчиишкинниң белеткээр өскерлиишкиннер болур. Ол чорук хамыктың мурнунда ниитилелдиң кежигүннериниң негелделерин оларның күш-ажылының хемчээлинден болгаш шынарындан хамаарылга чокка, тодаргайлаарга, халаска хандырып бээринге кирер хереглелдиң ниитилел фондуларынга илереттинип турар.

Социалистиг күрүне хамаатыларының өөредилгезин халас организастаарынга, халас эмнелгеге, пенсия хандырылгазынга, өг-бүлезиниң ниити көвейлерге пособие дузаламчызынга, клубтарны, библиотекаларны халас хандырарынга болгаш өске-даа чүүлдерге бодунуң национал орулгазының дыка хөй кезээн тускайлап үндүрүп турар. Колхозтар база-ла материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерни кады хандырарынга боттарының орулгаларының чамдызын чарыгдап турар. Ол-ла бүгү үнелиг чүүлдер харын хереглелдиң ниитилел фондулары боор турар.

Антикоммунизмниң идеологтары Совет Эвилелинде хереглелдиң ниитилел фондуларының өзүлдези-биле ажыл төлевириниң ниити хемчээли кызырлып турар дээр дугайын бадыткаарын оралдажып турарлар. Ол дээрге өжээргелдеп болган хоозун бодал болбайнаан. Чоокку келир үеде биске ажыл төлеври дыка өзер, ындыг болганда хереглелдиң ниитилел фондулары дыка калбарар. Ооң түңнелинде чоннуң чаагай байдалын бедидеринге ол фондуларның ролю дыка күштүг апаар.

Хереглелдиң ниитилел фондулары бистиң чуртувуска мөлчүкчү аңгыларны чок кылганының, бүгү национал орулганы болгаш байлактарны ажылчы чоннарның кежии болдурганының түңнелинде тыптып келген. Ынчаарга ээлеп үеге чедир-ле ол фондуларны көвүдедириниң болдунар аргалары дыка кызыгаарлыг боор турган. Чүге дээрге совет улус чурттуң ажыл-агый талазы-биле хожудаашкынын дүрген-не ажып эртер, социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш бүгү-ле чүүлдерге, школаларга безин кырланып камнаныр ужурга таваржып турган болгай. Совет күрүне материалдыг болгаш культурлуг кежиктерни кол нургулайында-ла ниитилел кежигүннериниң аразынга оларның ниитилел бүдүрүлгезинге киирген күш-ажылчы салыышкынындан хамаарыштыр хуваап турган.

Амгы үе-чадада бистиң чуртувус күчүлүг экономикалыг боор, капитализм-биле экономиктиг тайбың чарышка тиилелгени улаштыр-улаштыр чедип ап турар апарган. Ажылчы чоннарның, хереглелдерин улам долузу-биле хандырарда материалдыг курлавырлар болгаш болдунар аргалар чыл келген тудум-на өзүп, а оон-биле кады ниитилел хереглелиниң фондулары база көвүдеп турар. Чижээлээрге, 1940 чылда ниитилел фондуларындан чоннуң алган төлевирлери болгаш чиигелделери 4.2 миллиард рубль турган болза, 1960 чылда ол 24.5 миллиард, 1961 чылда— 26.4 миллиард, 1962 чылда — 28.4 миллиард рубль болган.

Келир чээрби чылдың дургузунда хереглелдиң ниитилел фондулары хереглээниң ёзугаар хуваалдаже шилчилгени чоорту белеткевишаан, хуу төлевирниң фондузундан дүрген өзер. Ол үениң дургузунда ол фондуларның чылда хемчээли он катаптан ажыг өзер—1960 чылда 24,5 миллиард рубль турганындан 1980 чылда 255—265 миллиард рубль чедер. Ооң түңнелинде ол фондулар чоннуң боттуг орулгаларының бүгү түңнүң барык дең кезии болур.

Совет ниитилелдиң экономиктиг хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында материалдыг сонуургал чурттуң бүдүрүлгезин көдүрериниң кол шимчедикчи күжү боор турар. Чогум-на ооң ужурунда хереглелдиң ниитилел фондуларының күселиинден бирги ээлчегде бүдүрүкчү азы кандыг-бир өске ажыл-чорудулгага ажылдакчы бүрүзүнүң хууда киржилгезиниң хире-чергезинден ындыг-ла кончуг холбашпаан хереглелдер халаска хандыртынып турар. Ындыг хереглелдерге хамыктың мурнунда билиглер болгаш медицина дузаламчызы алыр, пенсия хандырылгазы, уругларның албан черлеринге уруг-дарыгны ажаары хамааржыр.

Ол-ла үеде капиталистиг чурттарда ажылчы чоннарның байдалы үзүктел чокка дорайтап турар. Ол чорук оларның амыдырал-чурттталгазының шуут-ла бүгү талаларынга хамааржыр. Улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгаалалының байдалы, чуртаар оран-бажың байдалдары болгаш ажылчы чоннарның өске-даа хереглелдериниң хандырылгазы, буржуаз делегейниң башкарыкчыларын боттарын безин дүвүредип турар. АКШ-тың президентизи Д. Кеннеди школаларның бүүрзашкынныг байдалының, чурттаар бажыңнарның улам-на чедишпестеп бар чыдарының фактыларын болгаш өске-даа ындыг чүүлдерни конгресске чоруткан бижиктеринге каш-даа удаа демдеглээн. Амгы үеде Каттышкан Штаттарда ажылчы чоннарның өг-бүлелериниң он чеди миллион ажы уруглары школада хаара туттунмаан боор турар.

Өөредилгениң халас чорууну принципи бистиң амыдыралывысче калбаа-биле кирген, бүгү совет кижилерге хүн бүрүнүп эваа-ла чаңчыккан чүүлү болу берген. Чоннуң амыдырал хереглелдерин ниитилел фондуларының күсели-биле хандырып турарының ол талада кайгамчык улуг чаагай салыышкынының дугайын саннар болгаш фактылар чугаалап турар. Чижээлээрге, 1962 чылда 60 миллион хире кижи, азы чурттуң бүгү чонунуң дөрттүн бир кезиинден хөйү өөредилгениң янзы-бүрү хевирлери-биле хаара туттунган турган. Ниити өөредилге школаларынга дөртен ийи миллион кижи, школа-интернаттарга, уруглар хүнзээр школаларга болгаш бөлүктерге ийи миллион ажыг өөреникчилер санаттырып турган. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге 5,6 миллион кижи өөренип турган. Амгы үеде ССРЭ-де АКШ-тааздындан үш катап хөй инженерлер сургуул доозуп турар.

Социалистиг ниитилел ажылчы чоннарга болгаш оларның ажы-төлдеринге школаларның өжиин төөтүге көстүп көрбээн делгеми-биле ажыдып берген. Чартыы чүс чылдың мурнунда чурттуң чонунуң хөй кезии бижик билбес турган. Ынчаарга бөгүн бүгү-ле совет кижилерге ортумак эртем чедип алыр арганы бээр дугайында айтырыг салдына берген. Ол сорулга чээрби чылдың дургузунда шиитпирлеттине берген турар. Улам-на хөй санныг ажылчы чоннар дээди болгаш тускай ортумак эртемни база чедип алган турар.

Хереглелдиң ниитилел фондуларының өзүлдези чоннуң халас медицина хандырылгазының хемчээлдерин чыл бүрүде улам калбартыр арганы берип турар. Ол айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле биске Совет эрге-чагырганың чылдарында хөй, кончуг хөй чүүлдер кылдынган! 1913 чылда чуртка чүгле 23 муң эмчилер турган. 1961 чылда оларның саны 426 муң кижи болган. Эрткен чылын эмчилерниң санынга 22 муң кижи немешкен. Ам совет чуртта АКШ-тан ийи катап хөй эмчилер ажылдап турар.

Коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинде эмнелгелер, поликлиникалар, божуулга бажыңнары, диспансерлер, санаторий-профилактиктиг албан черлери улам-на хөй хемчээлдии-биле тургустунуп, дериттинер. Халас медицина хандырылгазының туруп турар системазынга санаторийлерни аарыг кижилерниң халас ажыглаары немежир, эмнерни бээри база халас апаар.

Бистиң чуртувуста нениин болгаш чаштарның кадыын камгалаарынче онза кичээңгей салдынып турар. Чүгле эрткен чылын безин садтарда болгаш ясилерде уругларның саны алды чүс муң ажыр өскен.

Чурт коммунизмче улам бурунгаарлап чораан тудум-на, бүгү уруглары болгаш ажыл кылып шыдавас кижилерни ниитилелдиң күсели-биле аажаары чоорту боттаныр апаар. Чээрби чылды сөөлзүредир чаш болгаш ээзэди уругларны ажаап хандырарынга болгаш кижизидеринге күрүнениң чарыгдалдары он ажыг катап өзер болгаш ол-ла бүгү чарыгдалдарның 75—80 хуузу болур. Ам безин он-он миллион хамаатылар күрүнеден болгаш кооператив бүдүрүлгелеринден база организацияларындан пенсия ап турар. Назылап кыраан болгаш инвалидтээн ужурунда ажыл кылып шыдавас апарган бүгү хамаатыларны ниитилел бодунуң хандырылгазынга бүрүн алыр. Капиталистиг чурттарда байлак биле түренги чоруктуң аразында улам-на хаңылап турар ылгалга удурланыштыр коммунизм болза күш-ажылчы чонга ёзулуг-ла социал деңчорукту чедирип берип турар дээр дугайын бо бүгү чүүлдер тодазы-биле чугаалап турар.

Ажылчы чоннарның чуртталга байдалдарын экижитпейн тургаш, оларның чаагай байдалының өзүлдезинин дугайын бодаар-даа арга чок. Сөөлгү үеде ССРЭ-де чурттталга бажыңнар болгаш культура-амыдыралдың албан черлериниң тудуу кажан-даа көстүп көрбээни-биле калбарган. Чурттталга тудуунуң темпилериниң болгаш хемчээлдериниң талазы-биле Совет Эвилели ам делегейде бирги черни ээлеп турар. Чеди чылдың чүгле дөрт чылының дургузунда хоорайларга 325 миллион дөрбелчин метр чурттталга шөлү туттунган, ол болза революция мурнундагы Россияның бүгү-ле хоорайларының чурттталга фондузун ажып турар. Көдээ черлерге ол-ла үениң дургузунда 2 миллион 350 муң бажыңнар туттунган. 1980 чылга чедир өг-бүле бүрүзү арыг-шевериниң болгаш культурлуг чурттталганың негелделеринге дүүштүр чаагайжыдыр дериттинген квартираны алыр. Ийиги он чылдың дургузунда бүгү хамаатыларның квартира хөлезини дээш, суг, газ, одалга, трамвай, троллейбус, метро дээн ышкаш, ындыг коммуналдыг хандырылга өртээ дээш төлээлгелерни чок болдурары айыттынып турар.

Эртемниг нормалар ёзугаар эки организастаттынган болгаш боттаныр турар чемненилге кижиниң амыдыралынга улуг ужур-дузалыг. Бистиң чуртувуска чемненилге база-ла халас хандырылганың принцивинче чоорту шилчиир. Хамыктың мурнунда ниитилелдиң чемненилге бүдүрүлгелериниң продукциязынга өртектерниң чиигээшкини үүрмектеп садыглаар садыгны демчыштыр сайгартынар аъш-чем бараанынарының өртектеринден дүрген чиигээр. Столоваяларның, закусочнаяларның болгаш ажылчы чоннарны хандырып турар өске-даа бүдүрүлге черлериниң тудуушкуну улуг хемчээлдерге калбарар. Он—он беш чылдарның дургузунда ниитиниң чемненилгези колдай бээр.

Ийиги он чылдың дургузунда бүдүрүлге болгаш албан черлеринге, совхозтарга болгаш колхозтарга ажылдап турган үеде ниитиниң халас чемненилгезинче чоорту шилчилге эгелээр. Назылап кырааннар чаагайжыды чаартынган бажыңнарга, уруглар школа-интернаттарга халас ажаалгага турар апаар. Бүгү школаларга эртенги чемненилге, уруглар хүнзээр школаларга дүштеки чемненилге халас организастаттынар. Оон аңгыда, өөреникчилер школадан хепти болгаш өөредилге херекселдерин халас алырлар.

СЭКП-ниң Программазында айтып турары болза ажылдааның барымдаалаар хуваалда туюлунга чедир ажыглаттына бергенде, тодаргайлаарга материалдыг болгаш культурлуг кежиктер өргүнү-биле элбекшип апарган болгаш күш-ажыл ниитилелдиң бүгү кежигүннеринге амыдыралдың бирги хереглели болу берген үеде, коммунистиг хуваалдаже шилчилге боттаныш доостур апаар. Совет кижи бүрүзү улам эки, улам бүдүрүкчүлүг ажылдаан тудум-на, ол үе улам дүрген эгелээр. Чүге дээрге коммунизм күш-ажыл-биле, чүгле күш-ажыл-биле тургустунар болгай.

А. КОРЯГИН,
экономика эртемнериниң кандидады.

Театр чайгы сезонда

Бистиң республиканың хөгжүм-шии,театры СЭКП ТК-ның июнь айда болур Пленумунга уткуштур ажылчы чоннуң культурлуг негелделериң хандырарынче угланган чамдык хемчеглерни боттандырып чорудуп турар.

Шии, концерттерни республиканың кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилеринге, район төптериниң болгаш ажылчын суурларының ажылчыныдарынга, албан-хаакчыларынга доктаамал көргүзери театр коллективиниң чугула, кол сорулгаларының бирээзи. Ол чугула сорулганы амыдыралга боттандырар дээш, республиканың хөгжүм-шии театрының артистери бо чылдың эрткен беш айларында Өвүр райондан өске районнарга шиилерни болгаш концерттерни 2-ден 5 удаа чедир көргүскен. Театр коллективи бо чылдың эгезинден бээр тыва дыл кырынга Н. Коломиецтиң «Фараоннар», К. Гольдонинин «Ийи кожайның чалчазы», П. Солодарьның «Моңгун куда», А. Арбузовтуң «Хоорай кыдыында бажыңчыгаш» деп шиилерин база концерттерни, орус дыл кырынга В. Катаевтиң «Дыштанырга хүну», К. Финниң «Тепек кырган», Дыховскиий-Слободскойнуң «Воскресениеден понедельникче», Н. Соболевтиң «Разведчиктер», В. Розовтуң «Кежээки чем мурнунда» деп шиилерин республиканың ажылчы чоннарынга көргүскен.

Эрткен 1962 чылдың баштайгы беш айларының дургузунда театр республикага шупту 198 шиилерни болгаш концерттерни 38,4 муң көрүкчүлерге көргүскен турган болза, бо чылдың ол-ла беш айларының дургузунда театр 275 шиилерни, концерттерни 54,5 муң көрүкчүлерге көргүскен.

Бо чылдың май айның ийиги чартыындан эгелээш театр чайгы үнүүшкүнүн чорудуп эгелээн. Театрның концерт-эстрада бөлүү концерт бюрозунуң артистери чайгы үеде 4 бөлүк болуп үстүп алгаш ажылдаар. Бистиң театрның коллективиниң бо чылдың чайгы сезонунда ажылының планы мындыг: бирги тыва бөлүк (удуртукчузу Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи О. Намдараа) «Ийи кожайның чалчазы», «Моңгун куда» деп шиилерни май 23-тен июнь 5-ке чедир Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннарынга көргүскен, июнь 6-дан 9-ка чедир ол-ла шиини Барын-Хемчик районнуң, июнь 30-дан июль 7-ге чедир Улуг-Хем районнуң ажылчы чоннарынга көргүзер. Ийиги тыва бөлүк (удуртукчузу Д. Дамба-Даржаа) «Хоорай кыдыында бажыңчыгаш» деп шиини болгаш чаа программалыг концертти май 22-ден 27-ге чедир Таңды районнуң чонунга көргүскен. Ол-ла шиини майның 28-тен июнь 15-ке чедир Тес-Хемниң, июнь 16-дан 24-ке чедир Тожу болгаш Өвүр районнарының ажылчы чоннарынга көргүзер. Чаа концерт программазын июнь 25-тен июль 8-ке чедир чөөн-хемчикчилерге, июль 9-тан 19-ка чедир—улуг-хемчилерге, июльдуң төнчүзүнден август-туң бирги чартыынга чедир — Тожу болгаш Бии-Хем районнарның ажылчы чоннарынга көргүзер.

Орус бөлүк (удуртукчузу артист Г. Черников) «Разведчиктер» болгаш «Кежээки чем мурнунда» деп шиилерни июнь 1-ден 14-ке чедир бии-хемчилерге, июнь 24-тен июль 3-ке чедир «Разведчиктер» деп шиини база июль 14-тен июль 3-ке чедир «Кежээки чем мурнунда» деп шиини таңдычыларга, июль 4-тен 10-га чедир, оон соонда июль 24—30-ге чедир каа-хемчилерге көргүзер.

Концерт эстрада бөлүүнүң артистери (удуртукчузу артист А. Хуурак) бо чылдың июнь, июль айларында чаа концерт программазын Хакас областың болгаш Красноярск крайның ажылчы чоннарынга көргүзер.

Оон аңгыда республиканың хөгжүм-шии театрының чанында театр студиязының доозукчулары июнь айларда А. Островскийниң «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны» деп шиини республиканың Каа-Хем, Өвүр болгаш Барын-Хемчик районнарының ажыл-ишчилеринге көргүзер. Республиканың хөгжүм-шии театрының амгы репертуарында кирип турар чамдык шиилерниң идеяполитиктиг утка-шынары болгаш уран чүүл талазы-биле деннели совет кижилерни коммунистиг ёзуга кижизидер херектиң негелделери-биле амдаа дүүшпейн турар. Шиилерниң хөй кезии бистиң республиканың амыдыралы-биле сырый харылзаштынмаан. Бо талазы-биле бистиң чогаалчыларывыс болгаш драматургтарывыс база бурууллуг, оларның талазындан бистиң республиканың экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезиниң база бүдүрүлгелерниң мурнакчы кижилериниң дугайында шиилерни кончуг ховар бижип турары хомуданчыг.

Театр коллективи бо чылдың сөөлгү чартыында композитор Р. Кенденбильдиң «Чечен биле Белекмаа» деп операзын, драматург В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизин, келир чылдың эгезинде композитор А. Чыргал-оолдуң «Хүннүң ыраажылары» деп хөглүг, музыкалыг шиизин белеткеп үндүрерин планнап турар. Бо шиилер 1963 — 64 чылдарның сезонунда театрның репертуарын экижидеринге улуг салдарлыг болуру черле билдингир.

Р. ДАЛАЙ-ООЛ.
Республиканың хөгжүм-шии театрының директору.

„Элегес" совхозтуң херээженнеринде

Таңды районда улуг совхозтарның бирээзи «Элегес» совхозтуң чүгле мал ажылында безин 150 ажыг ажылчы херээженнер доктаамал ажылдап, мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, оларны күрүнеге садар талазы-биле күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Оларның иштинден 31 херээженнер совхозтуң сүт-бараан фермаларында саанчылар, 31 херээженнер — түс-түс одарларда дузалакчы кадарчылар.

Совхозта ажылчы херээженнерниң ортузунда бүдүрүлгениң мурнакчылары эвээш эвес. Оларның аразында хөй чылдарда улаштыр шээр малга ажылдап келген, бо чылын 100 баш өшкүге онааштыр 108 анайны менди алган коммунист С. Чалбаа, бодунга бжыглаан 600 хоюндан 650 хураганны менди алгаш, доруктуруп турар Токпак-Бум дээн ышкаш мурнакчы херээженнер бар.

Дөрт сүт-бараан фермаларында эки түннелдерни чедип ап турар саанчы херээженнер база хөй. Оларның иштинден ыланғыя эрткен дөрт айларның дургузунда саар инек бүрүзүнден-не 736 кг сүттү сагган М. Хандыны, 696 килограммны сагган И. Смирнованы, 672 килограммны сагган З. Кыргысты, 564 килограммны сагган У. Дүвзенмааны, 543 килограммдан эвээш эвес сүттү сагган Д. Ензакты, В. Чашпаны, Н. Кормолитованы, К. Долзатты болгаш өскелерни-даа адап болур.

Совхозта мал ажылының чугула болгаш дүрген өзүүчел адыры—хаван фермазының ажылчы херээженнери база эки чедиишкиннерлиг. Ында ажылдап турар 8 хаван ажаакчыларының иштинден Оюн Тамара план ёзугаар алза чогуур бүгү хаваннарның чаш төлүн четчезн-биле доруктуруп, хаван оглу бүрүзүнге хүн санында ортумаа-биле 810 грамм чедир немелде деңзини чедип ап турар.

Фермаларның бызаа ажаакчыларында 12 херээженнер ажылдап турар. Оларның иштинден З. Чермен бодунга бжыглаан бызаа бүрүзүнге хонук санында ортумаа-биле 720 грамм немелде деңзини, Р. Оюн—680 грамм немелде деңзини берип келгеннер.

Бүгү районнуң ышкаш, совхозтуң мал одарларынга бо чылын аар-берге кыш болган. Малды канчап-даа бол менди кыш ажырар төлээде, 46 ажылчы херээженнер кыштаглаашкынның эң берге үезинде мал ажылынче немей мобилизастаттынган турган. Оларның хөй кезии ак-сеткилдиг ажылдап, малчыннарга эки дузалашканы-биле малга шоолуг хорамча болбаан.

Мал ажылын улам шиитпирлиг сайзырадырының эң шиитпирлиг байдалы—бүгү көдээ ажыл-агый культураларының часкы тарылгазын кыска хуусаада, эки шынарлыг чорудары болур. Ынчангаш чаагай дүжүттү өстүрер дээш демиселге совхозтуң ажылчы херээженнери база идепкейлиг киришкен. 14 херээженнер часты өттүр хову турлагларынга поварлап, тараажыларга дүн-хүн чок ак-сеткилдии-биле бараан болуп келгеннер. Оларның иштинден № 1 база 5 бригадаларга поварлап турган Щербакова болгаш Носова оларның онза кызымак ажылдап келгениң демдеглээри чугула.

Совхозтуң ажылчы херээженнери ээлчеглиг чугула кампания—дүк кыргылдазынга идепкейлиг киржир, ону кыска хуусаада эрттирер, бедик шынарлыг хөй-хөй дүктү Төрээн чуртка бээр, ынчангаш удавас болур СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга улам чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, социалистиг чарышка калбаа-биле хаара туттунуп, бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Ол чугула ажыл доостуру билек-ле мал ажылында херээженнер малдың чайлаглаашкынынче эгелеп кирер болгаш хөй-хөй тонна эътти, сүттү бүдүрериңге боттарының биче эвес үлүг-хуузун киирерлер.

Е. КЫДАЙ,
Таңды парткомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

Херээженнерниң дузазы

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң Кара-Хаак салбырының ажылчын херээженнери херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Н. Енимонованың организастааны-биле 35 уруглар турар яслиниң бажыңын чугайлап доосканы. Ясли чанында ыяш тарып олурткан өңгарларны олар каскан.

Огород бригадазында херээженнер чазын эрте 14 парниктерге база шөлге 1050 тонна, кукуруза шөлүнге 100 тонна өдекти төккен турган. Ногаа рассадалары эки үнген, оон ажаалгазы багай эвес. Олар бо чылын ногаа аймаандан эки дүжүттү өстүрер деп турар.

О. ЕНДАН.

ЧАА САДЫГ

Барын-Хемчик районнуң Шуйда кадыкшылга школазының башкыларының болгаш ажылчыннарының дилээн ёзугаар Бай-Тайга сельпозу аъш-чем, үлетпүр бараанарын садар садыгны ында ажыткан. Ооң садыгжызы И. Хуралбай чоннуң херегделин дыңнангыр, саат чокка хандырып турар.

Эът, далган, сүт, саржаг болгаш оон-даа өске аъш-чем база үлетпүр бараанарын садыгжы эккелдирип турар. Чаа садыгны ажылчыннар, «Большевик» колхозтуң хойжу бригадазының хойжулары херегләэн чүүлдерин оон кээп садып алырынга кончуг ажыктыг болган.

Кажан кадыкшылга школазының девискээринге садыг чок турда, оон чоок-кавызында ажылчыннар, малчыннар ырак черлерде садыгларже чоруп, хөй шакты аңаа эрттирип турган.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

Горькийден келген уруг

Ортумак дурт сынныг, чазыкчаагай арын-шырайлыг аныяк кыс четверг санында-ла Кызыл-Тей суурнуң чурттакчыларының бажыңнарын кезип, профилактика ажылдарын кылган чоруурун бола көрүп болур. Чамдык четверг хүннеримде ол «Кызыл тук» колхозтуң сүт-бараан фермаларынга, малчыннарының аалдарынга-даа чоргулаар.

Эмнелге участогунга ол уруг ааады-ла ак халадын кедипкен, бажының сарыг дүктерин ак марля пөс-биле аржыылдап алган, сыкыртыр херекселдерин изиг сугга хайындырган, ооң-биле аарыг кижилер сыкырткан, палаталар кезип эмнер үлээн, улуг эмчиге дузалашкан турар. Дүне эмнелгеде чыдар аарыг улустарны ажаап, оларның чанынга дежурныйлап, карак шимейн олургулап тар-даа.

— Ида эмчи кончуг эптиг-ээлдек, эки-ле кыс ийин бо—деп, аарыг кижилер ооң дугайын чылыг-чымчак сөстер-биле мактап чугаалашкан тургулаар.

— Ида Григорьевна онаашкан ажылынга карак кызыл, чоннуң кадыы дээш күжүн, билиин берип ажылдап турар. Бистиң эмнелгевиске ам-даа бир акушерка, үш дежурный сестралар турар ужурлуг. Олар мынчага дээр чок. Оларның кылыр ажылдарын Ида чааскаан күүседип турар. Чамдыкта ол ийи, үш хонуктарда четче удувайн, дүне дежурныйлап, хүндүс ажылдааш туруптар. Черле кончуг шыдамыккай, ажылгыр уруг чүве—деп, участок эмнелгезиниң эргелекчизи, эмчи Тамара Клочко ооң дугайында ынчаар чугаалады.

Ида Григорьевна Анисимованың ажылдап турары Саглының эмнелге участогу бистиң республикада база бир эки ажылдыг черлерниң бирээзи. Аңаа аныяк фельдшер Ида Анисимова бодунуң кызымак ажыл-ишчи үлүүн киирип турар. Чоннуң кадыкшылы дээш мөгаг чокка ажылдап турар аныяк фельдшерни Саглының чону хүндүлээр, ынчангаш ону Саглы көдээ Совединиң депутадынга соңгуп алганнар. Чоннуң айбычызы хүлээлгезин ол база-ла эки күүседип турар.

И. Г. Анисимова Горький хоорайга медицина училищезин дооскаш, 1962 чылдың апрель айда Өвүр районнуң эң ырак чери, кылыг-кызыгаар Саглыда эмнелге участогунга ажылдап кирген. Горькийге төрүттүнгеш, оон өскээр кайнаар-даа барбайн, азысураа үнген Волга хемниң кыдыында чараш улуг ол хоорайга өскен Ида баштайгы үеде Саглыга чаңчыгып чадап шаг-ла болган...

— Саглыга мен ам чурттап өөренип, чаңчыга бердим. Саглы ам мээң ийиги өскен, төрээн чуртум ышкаш болу берген—деп, Ида Григорьевна чугаалады.

Иданың адазы Горький хоорайның сураглыг автозаводунда инженер-шенекчи болуп ажылдап турар. Ооң адазы Григорий Максимович Анисимовтуң ажылдап турары заводтуң бүдүрген машиналары «Кызыл тук» колхозта хөй, олар Саглының сагыш ышкаш делгем ховуларынга караңналыр маңнажып турарлар. Ида Горький заводунуң бүдүрүп үндүрген автомашиналарын көргеш, сагыш-сеткили улам өөрүп кээр.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Саглыда эмнелге участогунуң фельдшери И. Г. Анисимова.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ЧЕРЛЕ КАНЧАП ЭПТЕЖИП ТУРАРЫЛ?

Эргиниң бужар-бак артыышкыннары бисте ам-даа бар бооп турары дыка эпчок. Ындыг артыышкыннар-биле демиселдиң янзы-бүрү аргалары бистиң Чаа-Хөл суурувуста багай ажыглаттынып турар. Арагалаар, аас-дыл үндүрер, ажы-төлүнүң кижизидилгезинге сагыш салбас кижилер бо суурда бар бооп турары дыка хомуданчыг.

Чаа-Хөлдүң кижи эмнелгезинде санитарка Моңгуш Дембирелдя моон бир чижээнге кирип чугаалажыыл. Бежен хар ажа дүжүп чоруур хире назылыг бо херээжен кижиниң амыдыралының хайыраан үнелиг шактары чүгле арагалаашкынга үнүп турар. Ол арагалааш кирипкенде, ооң ажы-төлү-даа уттундурар, арын-нүүрү-даа оскундурар.

Май айда бир мындыг таварылга болган. Суурнуң столовазынга ол угбавыс өг-бүлезиниң эр ээзи Шыырап-биле кады улуг шуугаазын болгаш дүүрээзин үндүрген. Дембирел угбавыстың аскындан маңаа үнүп турган сөстерни культурлуг кижи канчап-даа дыңнаар аргажок болуп турган. Ооң бодунуң школачы оглу ону аңаа «соксап көрем, авай» деп оожургадып чадап каан, харын ол оглун кончуг багай сөстер-биле доорамчылап сөглеп турган. Ол болза совет не херээжен кижиниң ат-алдарынга канчап-даа дүүшпес, эң-не арын-нүүр чок үүлгедиг болган.

Апрельдиң 21-де кожавыстың бажыңынга база-ла улуг-улуг дүүрээзин болган. Кайда-даа ажылдавайн турар Новиков деп кижиниң кадайы-биле ол медерелин оскундур арагалап алган. Бо удаада мында база-ла алгыш-кырыш болган. Моңгуш Дембирел ол хүн иеден төрээн боду кудумчуга үнүп келген. «Бужар-бак чүве-ле-дир» дишкен чон, уруг-дарыг оон дезип чоруп тургулаан. Шак мындыг үүлгедиг ийи шак үргүлчүлээн. Эмчи бюллетенин ёзугаар ажылдавайн турган хиреэнинде-ле, шак ынчаар арагалап, чурум үреп турган ол ажылдакчызын эмнелге коллективи канчаар хемчег алган ирги?

Суурда эрге-чагырганың болгаш хөй-ниитиниң организациялары мындыг чурум чок чорукту фактылары-биле черле канчап эптежип турарлар?

Е. ТЮЛЮШ.

Ада-иениң үлегерин утпас

Хандагайты 11 чыл школазынга ада-ие хуралы боор эрткен.

Хөй-нити черлеринге өөреникчилер чурум үрээр, орайга чедир суур кезип чоруур ийикпе азы улуг улус кинозунга баар чоруктар барын санал бергеннер чидии-биле шүгүмчүлээн. Ол ышкаш, уругларының өөредилге-кижизидилгезинче кичээнгей салбас ада-иелерге эптер Сыгыртаа, Ойдуп, Баян-Далай, Херел олар хамааржыр. Бо ада-иелерниң уруглары багай өөренип турда-ла олар школага келбес болгаш башкылар-биле харылзаазы чок. Үргүлчү арагалаар болгаш ниитиниң корум-чурумун үреп келген иелер Даш-Уруг, Ыян оларны маңаа адавас аргажок. Бо иелер районда «Комсомолчу прожекторга» база «Крокодилге» каш удаа шүгүмчүледип келгеннер. Олар оон кандыг-даа түннел үндүрбейн, уругларының кижизидилгезинге ада-иениң үлегерин уттуп турары кончуг четпес. Бо талазы-биле ажыл школада база четпес тургустунган деп хуралдан демдеглээн.

М. СУНДУКАЙ.

БИСТИҢ КАЛЕНДАРЫВЫС

В. В. Куйбышев

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, В. И. Лениниң шынчы өөреникчизи Валериан Владимирович Куйбышевтиң төрүттүнгениң хүнүнден бээр чеден беш чыл болган.

В. В. Куйбышев 1888 чылдың июнь 6-да Омск хоорайга төрүттүнген. Ол бичии чораан чылдарын Кокчетав хоорайга (амгы Казах ССР-ниң область төвү) чурттап эрттирген. Омскиге кадет корпузунга ол өөренип киргеш, ону 1905 чылда чедиишкинниг дооскан. Ол аңаа өөренип тургаш, марксистиг номнар-биле таныжып, оларны таратырынга киржип турган болгаш 16 харлыында партияның Омск организациязынга кирген.

1905 чылдың күзүнүнде Куйбышев Петербургка баргаш, чажыт большевик организациялар-биле харылзаа туткан болгаш революстуг чажыт номнар тарадыр ажылды чорудуп, Москваның чепсектиг декабрь тура-халыышкынынга херегләэр боо-чепсекти чорудар болгаш кадагалаар талазы-биле даалганы күүседип турган.

Революстуг ажыл дээш В. В. Куйбышевти 1906 чылдың күзүнүнде оон өөренип турганы шериг-медицина академиязындан үндүрген. Полицияның истеп сүрүүшкүнүнден ол чаштынгаш, Омскиже чорупкан. В. В. Куйбышев оон эгелээш-ле профессионалчы революционер болу берген. РСФСР-ниң Омск комитединиң кежигүнүнге ол соңгуткан болгаш революстуг ажылга идепкейлиг киржип турган.

В. В. Куйбышев 1906 чылдың ноябрьда бир дугаарда туттурган, 1907 чылдың апрельге чедир бажыннаткан болгаш оон соонда Томск губернияже шөлүттүрген. Ол оон соондагы чылдарда алды-чеди удаа туттуруп, кара бажыннадып, шөлүттүрүп чораан. Шөлүглелерден ол каш удаа дезип үнүп, революстуг ажылын бичии-даа соксатпайн, ажылчы чоннарның хериз дээш демиселдиң дуржулгазын мөөннеп ап, ол демиселдиң эчис тиилелгезинге оон бүзүрели улам быжыгып турган.

Сөөлгү катап—1916 чылда В. В. Куйбышев туттурган, 5 чылда Туруханск крайже шөлүттүрүп шииттирген. Шөлүлге черинче ол бар чорда 1917 чылдың буржуаз-демократтыг революция тиилээн. Ынчангаш революция-биле хосталгаш, Самарага (амгы Куйбышев хоорайга) барып, революстуг ажылды ол удурту берген. Самараның большевиктериниң төлээзи бооп, РСДРП(б)-ниң VII (апрель) конференциязының ажылынга В. В. Куйбышев киришкен. Конференциядан Самарага ээп чеде бергеш, эрге-чагырганы Советтерге шилчидер демиселче массаларны эвилелдеп, түр чазактың контрреволюстуг политиказын сойгалап илередир ажылды калбарткан.

1917 чылдың октябрь хүннеринде В. В. Куйбышев Самарага ажылчыннарның тура-халыышкынының организакчызы болган. Ол-ла чылдың ноябрьда Самарага эрге-чагырга Советтерниң холунга шилчээн болгаш В. В. Куйбышев Самараның революстуг комитединиң даргазынга соңгуттурган.

Хамааты дайынның чылдарында В. В. Куйбышев Кызыл Шеригниң политиктиг удуртукчуларының бирээзи болуп турган. Хамааты дайынның чылдарында В. В. Куйбышев 1-ги, 4-кү, 11-ги армияларның болгаш Чөөн чүк фронтузунуң Мурнуу чүк бөлүүнүң революстуг шериг чөвүлелдериниң кежигүнүнге болгаш комиссарынга ажылдап, даштыкы интервенцияны болгаш иштики контрреволюцияны чылча шаварынга улуг салыышкынны киирген.

1919 чылдың августа ону Туркестан фронтузунуң революстуг шериг чөвүлелиниң кежигүнүнге томуйлаан. Ортаакы Азияны интервентилерден болгаш ак-гвардейжилерден хостаарын М. В. Фрунзе-биле кады удурткан.

Ол-ла чылдың октябрьда В. В. Куйбышевти Бүгү-российның Төп Күүсекчи Комитединиң Туркестан херектериниң талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызынга томуйлаан. Совет эрге-чагырганы быжыглаар болгаш Ортаакы Азияның улустарының ортузунга лениннчи национал политиканы боттандырар талазы-биле В. В. Куйбышев дыка улуг ажылды кылган.

Хамааты дайынның тиилелгелиг доозулганының соонда В. В. Куйбышев Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчу албан-дужаалдарынга ажылдап, улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш социалистиг тургузуушкунуң херээнге улуг ачы-хавыяалыг болган. Оон-биле кады троцкистерге болгаш партияга удур өске-даа бөлүктерге удур демиселге ол идепкейлиг киржип, партияның лениннчи чигине шугумун шыңгыы камгалажып турган.

1921 чылдың майда В. И. Лениниң саналы-биле В. В. Куйбышев Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелиниң (УАДЧ) президиумунуң кежигүнүнге болгаш Главэлектронуң начальниинге томуйлаткан. Совет Республиканы электриждилериниң лениннчи планын (ГОЭЛРО-нуң планын) боттандырар дээш ол турушкактуг демиселжип турган. Оон удурткан газы-биле баштайгы улуг электростанциялар: Шатурск, Волховск, Баширск, Балахнинск, Кизеловск болгаш өске-даа электростанциялар туттунган.

В. В. Куйбышев 1926 чылда УАДЧ-ниң даргазынга томуйлаткаш, чурту социалистиг индустриалдаштаарын болгаш улус ажыл-агыйын эде тургузарын практиктиг боттандырарынга шылгараңгай рольдуг болган.

ССРЭ-ниң Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы болбушаан, 1930 чылда ол Күрпланның даргазынга томуйлаткан. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң бирги болгаш ийиги беш чыл планнарын чогааадырынга болгаш амыдыралга боттандырарынга оон салыышкыны дыка улуг.

Партияның XVII съездиниң соонда В. В. Куйбышев ССРЭ-ниң Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң чанында Совет контроль комиссиязының даргазынга соңгуткан. 1934 чылдың майда ССРЭ-ниң Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызынга томуйлаткан. Ол ажылга В. В. Куйбышевтиң организакчы болгаш ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазының байлак дуржулгазы, күрүне талазы-биле делгем билиглиг онза чедаргай илерээн.

1935 чылдың январь 25-те өлүм оон хайныышкынныг ажыл-чорудулгазын соксаткан. Оон мөчээн-биле холбаштыр партияның Төп Комитединиң дыңнадыында мынча деп турар: «Эш Куйбышев пролетарский революсчунуң, чайгылыш чок лениннчиниң, партияның болгаш ажылчын аңгының дайзыннарынга эптежип шыдавас болгаш коммунизмниң херээ дээш маадырлыг демиселчиниң үлегер-чижээ болур».

Коммунизм дээш чалбыыштыг демиселчи, шынчы ленинчи, бодунуң бүгү күжүн болгаш билиин улус чонга бараалгадыкчы —В. В. Куйбышевти Коммунистиг партия болгаш совет улус мөңге ынак чораан. Оон маадырлыг чурталгазы, мөгаг чок ажыл-чорудулгазы, тыртыкылыг өвүр-хевири коммунизм дээш демиселчиге үлегер-чижек болур.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫНДАН

КЕГЭЭН-БУЛАКТАН

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Куулар Машпак-оолга удурткан 10 кижи составтыг звенозу Баян-Тала сес чыл школазынга 800 кубометр ыяш белеткээрин хүлээнгеш, ону бүрүн күүсеткен. Олар ам артель бүдүрүлгезинге болгаш культура албан черлеринге херегләэр оттулар ыяшты чедиишкинниг белеткеп турар.

Кегээн-Булак сынында балды, хирээниң аялгазы даңгаар эртенден орай кежээге чедир улажып турар. Оларны эки ажылы дээш социалистиг чарыш ажыл-ишче улам сорук киирген. Хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар О. Быстаан, М. Араа, О Иргит-оол ышкаш мурнакчылар звенода хөй.

В. ЭДЕР-ООЛ.

КЫЗЫМАК

«ҮТБА-ның 25 чылы» совхозтуң Белдир-Кежиг салбырынга чунар бажың ур үеде ажылдавайн келген. Арыг-Үзүү көдээ Советтиң депутады эш Дуктуг-оол биле Кыргыс Кенден-оол чунар бажыңның соңгаларын шилдеп, печкаларын септеп ажыглаалга киргеннер.

Оон бээр-ле Кенден-оол чунар бажыңны боду изидип турар апарган. Суурнуң чурттакчылары аңаа доктаамал чунуп, Кенден-оолга өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

М. ДААНМАЙ.
Улуг-Хем район.

Хирленип чыдар суг

Шаңчы ховузунуң барык ортузунда хая баарындан үнүп чыдар кара суг бар, ону «Найырал» совхозтуң тараажылары ижеринге херглеп турар. Мал суггарар. машина-техникага ажыглаар суг база-ла ол. Ол сугнуң бажындан аарыг, кадык кандыг-даа малдар сузуп, ижип, суг сөөртүкчүлери, чолаачылар машиназын сүстүрүп, чуп арыглап-даа турар. Ынчангаш ол суг хирленип чыдар. Хемчик суу оон ырак.

Бо кара сугнуң бажындан оңгарны каскаш, мал кирбес кылдыр кажалап алыр деп шиитпирлээшден бээр ур үе эрткен. Ынчалза-даа оон дугайын кым-даа бодавайн турар. Бир эвес ол сугну ажыглаары бо-ла хевээр турар болза, кижиниң кадыынга хоралыг бооп болур.

О. ЛАМА.

Дамчыдылга дыңнавастадывыс

Тес-Хем районнуң Кызыл-Чыраа суурунуң чурттакчылары радио дамчыдылгазын дыңнавааныындан бээр ай ашкан. Артельдиң удуртукчулары радио белдирин ажылдадырынче чогуур сагыш салбаан. Колхозта тускай радист чок.

Бо чылын үш кижи радист ажылындан халашкан, чүге дизе, олар радистеп билбес кижилер болган. Ынчангаш радио шугумун, бажыңнарда радио точкаларын хынап көөр болгаш септээр кижилер чок. Баштаар чер хоочун радист кижини ыракта мал ажылынче чорудупкан. Чүгүла болууушкуннарны, сөөлгү чаа медээлерни доктаамал дыңнаар дизе, радио дамчыдылгазын үргүлчү болдурарын чедип алыры улуг күзенчиг.

Ө. ТАНОВА.

КҮЗЕП ТУР БИС!

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң суурунда чурттакчылар хөй. Барык-ла бажың бүрүзүнде радио киирттинген. Ында радио белдири тургустунган. Колхозтуң электри станциязы ажылдаарга, ам радио белдири ажылдаар. Кызылдан эртенги дамчыдылга үезинде электростанция ажылдавас, а кежээки дамчыдылга кол дуунда дооступ турар үеде ам ажылдап эгелээр.

Колхозчулар тыва дыл кырында дамчыдылгаларны соңуургап турар. Олар радио хөлезиниң доктаамал төлеп келген. Кызылдан эртенги, кежээки дамчыдылгаларның шактарында электристанцияны ажылдаткан турарын шиитпирлээ-даа, херек кырында ол боттанмаан, оон бээр чартык ай эрткен.

Колхозтуң электри станциязы Кызылдың хүнүң-не эртенги, кежээки дамчыдылгаларында доктаамал ажылдап турарын колхозчулар улуу-биле күзээн. Бо айтырыгны дарый боттандырарынче колхоз баштаар чери, партия организациязы улуг кичээнгей салырын күзеп тур бис. Орус дыл кырында дамчыдылгаларны үргүлчү дыңнавышаан, тыва дыл кырында дамчыдылганы доктаамал дыңнаары база күзенчиг.

Т. САЛЧАК-ООЛ.

АМЫ-ТЫНЫ ҮШ КАТАП АЛДЫНГАН

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

Арын-шырайынче көөрге, аарыгзыг ышкаш көстүр, ынчалза-даа карактары омак-сергек, бир-ле чүвени чугаалай кааптар дээш арайла дидинмейн орар ышкаш кырган ие — мээң мурнумда бо олур.

— Мени үш катап диргискен эмчилерим бар чүве болгай, оглукум, оларны үргүлчү-ле сактып, бодап чоруур-дур мен...

Кырган чугаазын доостпайн чорда-ла:

— Кымнарыл ол? — деп, үзе кире бердивис.

Боданып, сактып орбайн-даа, кырган чугаалап-ла эгеледи:

— «Тиилелге» совхозтуң хоюн кадарып элээн каш чылда ажылдаан мен. Кырган-даа болзумза, совхозумнуң ажыл-херээ дээш кызып, мал-маганга чидириг-каража болдурбайн келгенимни чоп хадунма дыка-ла үнелээн ийин. Ону кайын уттуптар деп мен. Безин чадаарда улуг Москва хоорайда ол улуг кайгамчык чаагай делгелгеже мени база чоруткан болгай... Э-э-та, ам-даа аныяк болзумза!.. Аарыг-аржык деп бо айыыл эвес болза аан...

Хан базыышкыны улгадыр аарыглыг кижи мен. Эмнедип-ле келдим. Чү дээрлаан... Бо аарыгдан чүгээртеп сегээш, аалымче өөрүшкүлүг чана бээр турдум. Бажыңымда ажы-төлүм бар, олар мени аажок сактып турганнар... Бо чазын аарыым катап дораташ, база катап-ла угааным ышкынышкан мен...

Бо кырганның чугаазын борта үзүктеллире каапаал. Оон ынай чүү болганыл?

Кызылдың терапевт эмнелгезинге ону эккеп чыттырган. Эмчи Майя Михайловна Бабич баштаан кезек эмчи сестралары кырганны таныл кааннар: мурнунда бо-ла эмнелгеге ийи удаа чыткан кижи ол болган.

Оон амы-тынын алыр дээш, каш дүн, хүннерде уйгу-чыдын чок демисежип турганнар: Майя Михайловна Бабич, эмчи сестралары Зинаида Павловна Горбунова, Альбина Тимофеевна Тюлюш болгаш өскелер-даа.

Аарыг кижи караан көрүп келгеш, улуг тынып каап чыда көөрге, дескиндир турган кижилер оон таныыры улус болган. Кырганның өөрээнин чүге деннээр! База-ла демги эмчилери...

Кижиниң амы-тыны үш катап алдынган. Кымыл ол? Таңды районнуң «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны кырган ие Сарыглар Чөнүй-дүр. Аңаа-ла бир таварылганың дугайын ол чугаалаваан. Бо үстүнде ады кирген эмчилерниң чүткүлдүг ажылын ол эмнелгеге чыткаш сегип үнгеннер-даа, ам ында эмнедип чыдарлар-даа бадыткап чугаалап турдулар.

А. КӨШКЕНДЕЙ.

• • •

ОГЛУМНУҢ ЭМЧИЗИ

Мээн сагыш-сеткилимни өөртүп чоруур бир-ле чүүлдүң дугайын маңаа бижип ор мен.

Бичии оглум Юрка хенертен дынзыг аарый берген. Ада-иези бистер дыка-ла дүвүреп, корткан бис. Ынчалза-даа «эмчи» деп сөс бистиң бодалывысты оожуктуруп турган...

Юравыс өкпе дегдиришкининден болгаш ижин аарыындан аараан болган. Кызылдың уруглар эмнелгезиниң эмчизи Тамара Ивановна Анисимова оглумну экиртир эмнээр дээш дыка-ла сагыш човап турду. Бирде оглумнуң чанынга, бирде мээң чанымга кээп, дүне безин удувайн турганын бодап кээримге, оглумнуң эмчизи Тамара Ивановна кончуг-ла кызымак эмчи кылдыр меңээ сагындырар-дыр.

Оглум эмнелгеге чыда эмнедип, үр-даа болбаанда сегип үнгенинге дыка-ла өөрээн мен! «Бүгү-ле чүвени — кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп, СЭКП-ниң Программазында байырлалдыы-биле бадыткаанын болганчок-ла бодап кээр-дир мен...

М. ОРЖУҢМАА.
Кызыл.

Чурукта чаштар кымнарыл?

Республиканың чаш уруглар ажаар бажыңында аас-кежиктиг чаштар өзүп, доругуп турар. Оларның кижи бүрүзүнүң аңаа канчаар чедип келгенин, кадыының болгаш өзүлдезиниң байдалы кандыг турганын сонуургаар болзуңарза, уругларның ол албан чериниң удуртукчузу болуп 9 чыл ажыр үзүктел чок ажылдап келген кол эмчи Зинаида Максимовна Родина күзелдии-биле төөгүп бээр.

— Чүгле бо орлан-шоваа оол — Женяның дугайын безин ап көрээли. Женя Полежаевти биске шагдаалар эккеп берген. Ынчан ол чүгле 6 айлыг чаш турган. Ооң кээргээр сеткили чок иези турган херээжен чаш төлүн ээн бажыңга чааскаандырзын каапкаш, барган чери тывылбайн чиде берген дээрзин биске олар дыңнаткан. Бир эвес оол өске чаш өөрү дег оодала кадык турган болза, бис ооң чаш сеткилинге чугула — төрелдериниң ээлдек чассыдыын, хайгааралын чоктатпайн доруктуруп алырынга чигзинмес турган бис. А Женя дээрге, чаш назынын доорамчылатырып, иезинге кагдырганындан аңгыда, кадыы дыка багай — ол рахиттиг, үргүлчү-ле моорай бээр, арган-дорган байдалдыг биске чедип келген.

Бистиң ажылдакчыларывыс шуптузу эмчилер болуп турар. Ол хиреде-ле бистер безин Женяның кижи болурунга бүзүревейн турган бис: ол каш-даа катап шуут өлген кылдыр саваткан, ол хире кошкак чаш организмниг турган. Кээргенчиг чаш төлдүң амы-тыны дээш бистер бар-ла күжүвүстү, бүгү билиивисти, ие ынакшылын мөөңнеп, Женяны камгалап ап шыдаан бис. Ам көрүңерден, (ЧУРУКТА ЖЕНЯ — мурнуку одуругда ол) кандыг эрес-шоваа апарган-дыр? Ол бистиң өөрүшкүвүс! Женяның дугайында чугааны доозарда ооң иези чораан херээжениниң не болур эргезин казаан дээрзин силерге дыңнадып каайн. Кончуг чөптүг шиитпир! — деп, Зинаида Максимовна чугаазын доосту.

ЧУРУКТА: республиканың чаш уруглар ажаар бажыңында кижизидикчи Надежда Ивановна Носова-биле кады олуруп турар чаштар болза, адазы азы иези чок өскүстер-дир. Оларны «өскүстер» деп адаары берге, бо чаштар сагыш човангыр ада-иелиг уруглар дег омак-хөглүг, аас-кежиктиг — оларның чаш назыны дээш Коммунистиг партия, Совет чазак сагыш салып турар.

Сөзү болгаш фотозу
О. НАМЧЫЛАКТЫЫ

Назым Хикмет мөчээн

Түрк шүлүкчү, революсчу, тайбың дээш шимчээшкинниң идепкейлиг ажылдакчызы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү Назым Хикмет 61 харлыында Москвага июнь 3-те мөчээн.

(СЭТА).

Ажылчы чоннарның партиялары каттышкан

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Социалистиг улусчу партиязының болгаш Ажылчын-тараачын партиязының каттышкан дугайын Мехикода чарлаан. Мексика ажылчы чоннарның ийи партияларының каттышкан чоруу «марксизм-ленинизмни бижыглаарынга» дузалаар деп, Социалистиг улусчу партияның ТБ-ның чиңгине секретары Ломбардо Толедано парлалга конференциязынга медеглээн.

«Мексикага ажылчын ангының чаңгыс ааи партиязы тургустунгужеге чедир чаңгыс эп дээш демиселди үргүлчүлээри бистиң сорулгавыс болур» деп Толедано чугаалаан.

Каттышкан партия Мексиканың Социалистиг улусчу партиязы атты хевээр артырган.

Дузаламчы бе, азы кулданыг бе?

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сан-Хоседе үнүп турар «Либертад» солунунуң бижип турары болза, америк банкыларның Коста-Рикага бээр деп аазааны 500 миллион колон (коста-рика акша) чээлизи болза коста-рика улустуң эктинге чаа үндүрүглерни салыр болгаш өртек-үнепи улгаттырары болур. Ындыг янзылыг «дузаламчы» чылда улус чоңдан 100 миллион долларны үптеп ап турар деп ол солун демдеглээн. Бо акша болза чээлиниң болгаш ооң хуузун төлээринге үнер.

Американчы хөөннүг калчаалыг пропаганда турбужежок, «депшилге дээш эвилелдин» хемчээли-биле тыпсып турар «дузаламчыны» АКШ-тың монополистиг капиталы латин-америка чурттарны кулданырынче, ол чурттарның улустарын мөлчүүрүн күштелдирериниче угландырган деп чүвени Коста-Риканың улузу билип эгелей берген деп, «Либертад» солун айтып турар.

«Кежээки чем мурнунда»

Республиканың хөгжүм-шии театрынга В. Розовтуң «Кежээки чем мурнунда» (орус дыл кырында) деп шиизиниң хөй-нитти көрүлдези болган. Ук шиини РСФСР-ниң алдарлыг артизи режиссёр И. С. Забродин сценага тургускан. Идейлиг утка-шынарының талазы-биле үнелелди алган ук шиини чурттуң театрларында чедиишкинниг көргүзүп турар.

Бо драма чогаалы хамы кижизидилге утка-шынарлыг. Бистиң партиявыстың шынгыы бурууу шаап, сойгалап илеретпени — кижиге чүдүүр чорук болгаш ооң аар уржуктарын ында илередип турар. Ооң салдарынга алысхан чамдык кижилерни шын орукче киирери дээш демисел шииде тодаргай. Ол ышкаш, аныяк өг-бүлелерге хамаарышкан чамдык айтырыгларны шын шиитпирлеп турарын ында көргүзүп турар.

Рольдарында — артистер эштер Сысоева, Пчелов, Черников, Рамазанова, Шведова, Москаленко болгаш өскелер-даа.

«Кежээки чем мурнунда» деп шиини театрның артистери бистиң республиканың кедээ ажыл-ишчилеринге бараалгадып чорупканнар.

Совет боксёрларның чайынналчак тиилелгези

Европаның чемпионадынга совет боксёрларның чедип алганы ышкаш тиилелгелерни кым-даа чедип ап көрбээн. Европаның бирги чери дээш болгулаан бүгү он финалга совет боксёрлар киришкен.

Лужникитерде спорт Ордузунга 15 муң көрүкчүлер чыглып келгеш, Европаның эң шыырак боксёрларының сегиржип алыышкыннарын магадаан. Түңнел тулчуушкуннар көрүкчүлерниң бодап турганы олчаан болган. Бистиң боксёрларывыс аңаа удурланыкчыны ажып алырының уран аргазын, оюнуң бедик техниказын болгаш угаангыр тактикалыын көргүзүп, бот-тывынгыр бокс спортунда амгы үеде бүгү бар дээре чүүлдерни көргүскеннер. Угунда-ла ССРЭ-ниң болу берген, бо Европа маргылдаазы бистиң спортчуларывыстың тиилелгези-биле 6:4 санга доозулган. Москвачылар В. Быстров, О. Григорьев, С. Степашкин, Б. Лагутин, ленинградчы В. Попенченко болгаш Каунастан келген Р. Тамулис олар чемпионнар болу бергеннер. Москвачылар Б. Никоноров, А. Абрамов, Вильнюстан келген Д. Позняк болгаш Рига чурттуг А. Туминьш олар мөңгүн медальдарны чаалап алгылаан.

Совет шилиндек команданың киржикчизи 22 харлыг Степан Степашкинниң дугайын онзалап демдеглезе чогуур. Ол дээрге артында-ла чурттуң чемпионадынга киржип эрге дээш безин чаңгыс-даа катап киржип көрбээн, а маңаа шуут-ла Европаның тергиин боксёру болу берген. Ооң чедиишкини совет бокстуң улуг курлавырларының барын болгаш бистиң тренерлеривис (спорттуң өске-даа хевирлеринге) чүс-чүс талантылыг спортчуларны кезээде тып үндүрүп болур дээрзин херечилеп турар.

Хүндүлүг пъедесталга ол ышкаш Польшаның боксёрлары Е. Кулей, З. Петшиковский, венгр Я. Кайди, Чехословакияның спортчузу И. Немец олар база үнгеннер.

Итали боксёрлар боттарының туружун алзыпканнар. Олар дээрге күш-биле демисежир бокстуң төлээлекчилери болганда, бо удаада ышкаш бокстуң оюн-тоглаазыг хевиринге мурнундаагызы дег чайынналчак тиилелгелер чедип ап шыдаваанар. Олардан чүгле ийи кижи финальга киришкен, олар ийилээн тиилеттирип каан. Ол болза бот-тывынгыр бокс Европада шын угланыышкынныг чоруп турар дээрзиниң херечизи.

Европаның бокс талазы-биле чемпионадының чоруп турарының дугайында СЭТА-ның дыңнадыглары бүгү чуртка болгаш делегейге тараалак турда-ла, делегейде эң шыырак мөгелерниң чыглып келгени Софиядан аңаа уткуштур медээлеп келген. Аңаа совет команда бирги черни алган. Минскиден барган А. Медведь, москвачы А. Иваницкий, Баку чурттуг А. Ибрагимов, Тбилисиден барган Г. Сагарадзе олар хостуг хүреш талазы-биле делегей чемпионнары болу бергеннер. Махач-Калаланың мөгези А. Алиев, Тбилисиниң мөгези З. Бернашвили, ленинградчы А. Албул олар мөңгүн медальдар алгылаан.

Бистиң теннисчилеривис база-ла чедиишкинниг болган. Ленин аттыг Төп стадионга олар Чилиниң командазы-биле үш хүн маргылдашкан. Баштайгы хүн команда талазы-биле хайым болган: П. Родригес+Т. Лейусту тиилеп каан, а М. Мозер — Э. Агиррени тиилээн. Ооң дараазында Т. Лейус биле С. Лихачев ийилеп ойнаар ужуражыышкынга чилийжилерни тиилээн. Дыштаныр хүнде Лейус—Агиррени, Мозер—Х. Пинтону тиилегилээн. Ынчангаш сан ССРЭ-ниң талазында болуп, 4:1 апарган. Ам бистиң командавыс англи спортчулар-биле Англияга барып ужуражыр.

Хол бөмбүүнүң талазы-биле ССРЭ-ниң херээженнериниң шилиндек командазының киржикчилери даштыкыга барып турганының үезинде баштайгы тиилелгени чедип алыр аргалыг болган. Браковка олар Польшаның командазын 12:8 санга улуп алган. Бистиң командавыстың Н. Громова, В. Боброва, Р. Стрельникова болгаш О. Вунтесмери олар ышкаш ойнакчылары аңаа шылгараан.

Делегей рекордсмени Валерий Брумель улам-на бедиктиг ажарын оралдажып турар. Загребага болган маргылдаага ол 2 м 18 сантиметрни ажа халаан. Брумельдиң бодунга болза ол дыка бедик эвес шураашкын, ынчалза-даа амгы үеде бо сезонда делегейде эң дээре көргүзүг ол.

Каунаска ССРЭ-ниң кубогу дээш чурттуң эң шыырак 25 гимнасчылары чыылган. (Аңаа чүгле олимпийжи чемпион Б. Шахлин биле делегей чемпиону Ю. Титов олар киришпээн — аарып турганнар). В. Кердемилиди 111.1 санны алгаш, бирги черни алган. Ийиги черни Э. Громов, үшкүзүн — Ю. Стойда олар ээлээннер. Бистиң гроссмейстерлеривис болгаш мастерлеривис Югославияның шыдыраачылары-биле боттарының ужуражыышкынын чедиишкинниг эгелээннер. Баштайгы салгыының сөөлүнде сан оларның талазынче чайлып—6,5:3,5 болуп турар.

А. СТАРОДУБ.
(СЭТА).

Француз социалистерниң съездизи доозулган

ИССИ-ЛЕ-МУЛИНО. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Лопатинниң дамчыдып турары болза:

Парижтиң чанында Исси-ле-Мулино хоорайга Француз социалистиг партияның (СФИО) ээлчеглиг 54-кү съездизи бодунуң ажылын дөрт хүн үргүлчүлээш, чоокта чаа дооскан. Съезд партияның удуртукчу органнарының чаа составын соңгаан болгаш хөделиишкинниң программазын, а ол ышкаш өске-даа чамдык документилерни хүлээп алган. Ол документилерде делегейниң амгы байдалының база Францияда байдалдың үнелээшкинин берип, чоокку чылдарда СФИО-нуң политиказын тодарадып, өске партиялар-биле ооң харылзааларын айыткан.

Француз ажылчын шимчээшкининиң амгы кедүрлүүшкүнү, француз ажылчы чоннарның янзы-бүрү отрядтары-биле сырый холбаалыг чорудуп турганы чоокта чаагы ажыл соксадыышкынныг демисел бодунуң хүрээлениниң чаңгыс эвинче пролетариаттың чүткүлүнүң күштелип турарын база социалистиг партияда байдалга улуг салдарны чедирген деп чүвени съездиниң ажылы көргүскен. Өске талазында СФИО-нуң мурнундагы съездизиниң соонда эрткен үениң дургузунда деголльчу ёзу-чурумга хамаарыштыр социалистерниң хоозун бодалдары шуут хүл-ыйландыр буступ дүшкен, амгы ёзу-чурумга хамаарыштыр шиитпирлиг эвес болур чорук демократтыг күштерге удур кедергей реаксычы чорукка сүзүннүг чемиш болур деп чүве мырыңай илереп келген.

Ындыг болза-даа коммунизмге удур хөөнүң талалакчылары партияда ам-даа күштүг болуп артпышаан, ол чорук съездиге калбарган санал-оналдарга болгаш делегаттарның хүлээп алган документилеринде илерээн.

Санал-оналдарның калбарып турган үезинде кол айтырыг болза социалистерниң коммунистер-биле харылзаазының дугайында айтырыг болуп турган. Бир эвес съездиге олурушкан кедергей барыын үзелдиг социалистер Коммунистиг партия-биле кандыг-бир чугаалажыышкыннар болгаш харылзаалар дугайын дыңнаарын безин күзевейн турган болза, дыка хөй делегаттар ол хүрээленге коммунистер турбас болза, демократтыг күштерниң чедиишкининге кордап болбас деп медеглеп турганнар. Ынчанмыжежок, съездиниң хүлээп алган документизи бир талазында Коммунистиг партия-биле СФИО-нуң политиктиг дугуржулгазының кылырынга «эргежок чугула байдалдар чок» деп чугаалап турар, а өске талазында «реакцияның талазындан демократтыг албан черлеринге айыыл диргелип келген турда», социалистиг партия «Коммунистиг партия-биле кады камгалал тактиказын чорудар» деп демдеглеп турар. Бо болза социалистерниң туружунда чаа чүүл болур.

Съездиниң чаңгыс үн-биле хүлээп алган программазында эң-не соңгаарлаттынмас негелделерни, ылаңгыя банкыларны, металлургияны, цемент үлетпүрүн национализастаарын, үлетпүрүн национализастаан адырларын эргелеп башкарарын демократчыдарын, ажыл соксадыышкынга эргени сагыырын, бүдүрүлгелерде профэвилел организацияларының эргелерин хүлээп көөрүн, үндүрүг оналгазын, өөредилгениң, шиидер эргениң системазын демократчыдарын, шериг албанының хуусаазын кызырарын болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни киирген. Бо негелделер болза Францияның күш-ажылчы чонунуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар, чүге дээрге оларның хөйү Коммунистиг партияның негеп турар негелдези болур ийикпе, азы ооң негелделеринге кончуг чоок. Коммунистерниң болгаш социалистерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эвиниң болдунуп болурунуң боттуг чүүлү ында салдынып турар.

Оларның кады демиселинде база бир мындыг быжыг үндезин бар: амгы демократияга каржы ёзу-чурумга удур ниити демисел. СФИО-нуң съездизи «деголльчу ёзу-чурумга удур шиитпирлиг демиселдин» эргежок чугулазының дугайын херек кырында бир-ле дугаарында бүгү тодазы-биле медеглээни ол.

Съездиниң тускай резолюциязынга делегаттар кады ажылдажылга дугайында француз-барыын-герман керээни де Голль биле Аденауэрниң чарганын шүгүмчүлеп турган. Ол болза француз болгаш немец улустарның аразынга «ёзулуг эптежилгеге дузалап шыдавас» болгаш оон угланыышкыны келир үеде франц-герман найыралга өлүмнүг болур деп демдеглээш, ол керээни бадылаар дугайында санал-оналдарның чорудулгазында бодунуң туружун тодарадырда бо үнелээшкинин удуртулга болдурарын удуртукчу комитетке болгаш СФИО-нуң парламент кежигүннеринге съезд дааскан.

Даштыкы политиктиг айтырыглар талазы-биле резолюцияга съездиниң делегаттары деголльчу чазактың угланыышкынының шынгыы шүгүмчүлээн, олар тайбыңның херээнге боттарының чүткүлдүүн медеглеп, германия-биле, европага айыыл чок чорук-биле, чепсегленишкинни дужурери-биле холбашкан айтырыгларны, Чөөн чүк биле Барыын таланың аразынга экономиктиг болгаш культурлуг солчулганы хөгжүдери дээш айтырыгларны чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээрин тыварын саналдап турган. Ынчаарга олар соңгу-атлантика керээзинге боттарының бердинген дугайын медеглеп, «совет айыылдыг чорук» дээр хоозун бодалды катаптап турганнар.

Съезд удуртукчу комитеттиң, контроль комиссияның, маргылдаа үзе шиитпирлээр комиссияның СФИО-нуң херээженнер комиссиязының чаа составын соңгаан. Удуртукчу комитеттиң составында улуг өскерилгелер болбаан. Ында 45 кижи кирген. Коммунистерге удур эң ажык дайзынның бирээзи, удуртукчу комитеттиң кежигүнү чораан Леон Бутбьен соңгулда үезинде буураашкынга таварышкан.

АГИТМОТО ҮНҮҮШКҮН

Республиканың ДОСААФ комитеди спорттуң «Спартак» эки-тура ниитилели-биле кады, кызыгаар шериниң 45 чыл болган оюнга болгаш Совет Эвилелиниң улустарының спартакиадазынга тураскааткан агитмото үнүүшкүнүң кылган. Ооң киржикчилери май 26-да республика найысылалындан үнгеш, Таңды — Тес-Хем — Каа-Хем районнарның девискээрлерин тавараан июнь 1-де Кызылга ээп келгеннер.

Бо аян-чоруктуң кол сорулгазы чурттакчы чонуң ортузунга мотоцикл спортун нептередир, оран камгалалынга хамаарышкан лекцияларны, беседаларны кылыры турган. Боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын бо үнүүшкүннүң киржикчилери эки күүсеткеннер. Мотоциклчи агитаторлар Кызыл — Элегес — Хову-Аксы — Бай-Хаак — Самагалдай — Шара-Суур болгаш Шара-Суур — Самагалдай — Балгазын — Ильинка — Сарыг-Сеп — Кызыл аразынга маршрут-биле 813 км орукту эртип, оруксуур аайы-биле доктааган черлеринге янзы-бүрү темаларлыг лекцияларны 14 удаа кылган. Алды черге кино көргүзүп, беш удаа массалыг мотокросстарны чурттакчы чонуң киржилгези-биле чорутканнар.

Н. ЛОПСАН,
ДОСААФ-тың республика Комитединиң улуг инструктору.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шууйжуп турар бүлүттерлиг хүн болур, чаашкын шоолуг эвес, динмиржээшкин болуп магат чок. Хат өй-тавында, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 14—19, а Кызылга —17—19 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Хөөчүн чурттакчы» 10, «Взрослые дети» 12, 2, «Кандаашкын» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Делегей чемпиону» 1.15, 3.15, 9.15, «Ынакшылды үнелээр» 5.15, 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Рыжик» 11.15, 1.15, 3.15, «Залив страстей» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өнмүктер-эштер» 2.30, «Чырыктың тенчүзү» 4.30, 6.30, «Түреңгиниң чугаазы» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Миклуха-Маклай» 5, 7, 9 шактарда.

Чадааның № 1 школазының даңмазы читкенин барымдаалааш ону күш чок деп санап тур.

Японияның хөмүр даш үлетпүрүнүң кризизи

ТОКИО. (СЭТА). Японияда хөмүр даш шахталарын удаа-дараа хаап турар апарган. Хөмүр даш үлетпүрүнүң кризиске таварышканы-биле чорудуп турары бүдүрүлгениң «рационализациязы-биле» холбаштыр чүс-чүс болгаш муң-муң ажылчыннарны кудумчуларже үндүр октап турар.

Садыг болгаш үлетпүр министерствозунуң үндүрген отчёдун ёзугаар алырга, сөөлгү үш чылдарда чуртта ажылдап турар бүгү шахталарның үштүң бир кезии хагдынган. Чижээ, бир эвес 1960 чылда 624 шахталар ажылдап турган болза, бо чылдың мартта 4 шахталар ажылдап турар. Чурттуң Дзиобан ышкаш ындыг хөмүр даш казар районнарында бар шахталарның чартык кезии хагдынган.

Чуртта хөмүр даш тывыжының кол районну болур Кюсю ортулукта шахталарның саны 1958 чылда 440 турганындан 1962 чылдың төнчүзүнде 227-ге чедир кызырылган. Ам Кюсюда 80 муң шахтёрлар—ол районнуң шахталарынга мурнунда ажылдап турган ажылчыннарның чартык кезиинден эвээжи ажылдап турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01210 Культура министерствозунуң типографиязы Чагыг № 122.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 7 ПЯТНИЦА № 134 (5538)

Өртээ 2 көп.

Н. С. Хрущевтуң Ярославльге чоруп турганы

ЯРОСЛАВЛЬ (СЭТА). СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июньнуң 5-те эртен Углинскиде шак заводунуң коллективиниң төлээлекчилери-биле чугаалашкан. Чаа хевирниң продукцияларын шиңгээдип алырының айтырыгларын ол сонуурган, заводтуң кылыглары—визы бүрү марканың хол шактарын, шак болгаш техниктиг даштарны көргүзээн.

Оон соолзуреди Никита Сергеевич Ново-Ярославльдиң нефть болбаазырадыр заводунга чораан. Ол бүдүрүлге баштайгы продукцияны СЭКП-ниң XXII съездизиниң ажыттынар хүнүнде берген. Заводтуң тудуу үргүлчүлеп турар болгаш 1965 чылга чедир оон күчүзү ийи катап улгадыр.

Бүдүрүлгениң удуртукчулары-биле чугаалажып турган, синтетиктиг продуктуларны, ыдангыя полиэтиленни, пропиленни болгаш каучукту алырынга үндезин болур чиг-этти алыр сорулга-биле нефтини болбаазырадып кылып турда үнер газтарны ажыглаарын бүгү арга-биле дүргедедириниң эргежок чугулазын Совет чазактың баштыңы айыткан.

Силикаттыг тууйбуну эмин эрттир харам чокка чарыгдааш, ооң-биле кады чыып эптээр демир-бетонну калбаа-биле ажыглавайн турар тудугжуларга хамаарыштыр Н. С. Хрущев элээн каш шүгүмчүлелдиг саналдарны чугаалаан. Чижээлээрге, заводтуң хөй чүс-чүс метр узун кажаазын тударынга хөй тууйбуну чарыгдаан турган.

Заводту көрүп чоруп турар үеде бүгү-эвилелдиң ол шалыпчы тудуунуң чүс-чүс ажыл-ишчилери Совет чазактың баштыңынга изиг байырны чедирип турганнар.

Ярославльчылар-биле Н. С. Хрущев чылыг чарлып байырлашкан.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июньнуң 5-те Москвада ээп чанып келген.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

Кустанай областың Аркалык бүдүрүлге эргелелиниң Сарыузен совхозунуң ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң коллективиниң инициативазының дугайында

Кустанай областың Аркалык бүдүрүлге эргелелиниң Сарыузен кур чер совхозунуң ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң коллективи бо чылын тарааның хөй кезиин калбартыр алыр техника-биле ажаап алыр база оон ачызында бир ажылчынга онаштыр ажылдап кылыышкынны улуу-биле көвүдедирин, механизатор кадрлар талазы-биле херегледи ээзэжедирин, шуут чарыгдалдарны кызырар болгаш ажаап алыышкынга херекгилерниң нийти чарыгдалдарын ээзэжедирин шиитпирлээн.

Тарааны калбартыр алыр техника-биле ажаап алыр, ажаап алыышкынга күш-ажылдың болгаш херекгилерниң чарыгдалдарын бүгү хемчег-биле кызырар дугайында Сарыузен совхозтуң ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң коллективиниң инициативазын СЭКП ТК чүүлдүг деп санаан.

Кустанай областың Аркалык бүдүрүлге эргелелиниң Сарыузен совхозунуң ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң коллективиниң кыйгырыын колхозтарның болгаш совхозтарның механизаторларының база тускай эртемниглерниң хуралдарынга чугаалажып көөрүн эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, бүдүрүлге эргелелдеринге, эргелелдерниң партокмнарынга, совхозтарның болгаш колхозтарның партия организацияларынга СЭКП ТК хүлээткен. Күш-ажылдың болгаш херекгилерниң чарыгдалдарын бүгү хемчег-биле кызырып турган, ажаап алыышкынны чидириг чокка өй-шаанда чорударын хандырар төлээде, күш-ажылдың бар курлавырларын болгаш техниканы эң чөп ажыглап база калбартыр алыр машиналарның бедик бүдүрүкчүлүг ажылын хандырып турган, дүжүт ажаап алыышкынын чорудар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын даасан.

Байлак дүжүттү калбартыр алыр техника-биле ажаап алыыл!

Кустанай областың Аркалык бүдүрүлге эргелелиниң Сарыузен совхозунуң ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң коллективиниң чурттуң бүгү тараажыларынга Кыйгырыы

Эргим эштер! Бо чылын бистиң областың болгаш крайның тараажылары кур чернин онгу чазын эрттирген. Аркалык бүдүрүлге эргелелинде бистиң Сарыузен совхозувустуң ховуларының ажыл-ишчилери үшкү тарылга кампаниязын чидиишкиниг дооскан. Бистиң совхоз Тургайның кур черинде турар, ол черни шиңгээдип алырын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш эш Никита Сергеевич Хрущевтуң чүүлдүгзүнүп көрүп база ииии-биле деткээни түс черниң коммунистерниң инициативазы-биле 1960 чылда эгелээн.

Улуг Тургайның чериниң байлак эгээртиннес болгаш чаагай-даа. Эрткен чылда агаар-бойдустуң нарын байдалдарында бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери 27 муң гектар шөлдүң га бүрүзүндеи 14.1 центнер тарааны ажаап алган. Бис гектар бүрүзүндеи 66 пуд тарааны күрүнеге саткан бис. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 984 муң пуд тарааны урар планныг турган. 2 миллион 359 муң пудту урган.

Бистиң Сарыузенниң тараазы — Кур чер крайында эң-не чиик өртектиг тараа болуп турар. Бир центнер тарааның өөт-үнези план ёзугаар 4 рубль 58 копеек турарының орнунга 2 рубль 32 копеек болган. Совхоз күрүнеге чүгле тарааны дужааганындан безин 1 миллион 155 муң рубльдиң арыг орулгазын алган.

«Чылдың түннелдерин үндүрер база тараа бүдүрериң болгаш садып алырын көвүдедир дугайында» эш Н. С. Хрущевтуң СЭКП ТК-ның Президиумунга бижиин күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерже бистиң совхозтуң коллективин сорук кииргени. Бисте чер ажылының кайгамчык мастерлери бар. Чогум-на олар, бистиң механизаторларывыс 1962 чылды чедиишкинниг доосказ, бо чылдың чазының чаа сорулгаларын холга алганнар. А бо час болза сарыузенчилерге шыңгыы шылгалда болган. Бо чылын тараа культураларының тарылга шөлдерин көвүдеткен болгаш оларны 48,9 муң гектарга чедирген бис, оон иштинде аъш-чемниң кол культуразы—кызыл-тасты 42,5 муң гектар черге чажып тараан база чинге-тарааны 3,5 муң гектарга, чочак-тарааны 980 гектарга, кукурузаны 1500 гектарга тараан болгаш ол болза эрткен чылдыындан ийи катап ажыг болганы ол.

Бо чылдың чазы—чер ажылының бедик культуразының чазы-дыр. Бис тарылганы күзүн андарып, эки белеткеп, дескилээн черге эң кыска хуусаада—15 хүннүң дургузунда чоруткан бис. Шөлдерге кызыл-тастың чүгле сорттуг, райончуткан «Эритроспермум-841» болгаш «Саратовская-29» деп үрезиннерин чажып тараан.

Тарылгага чедиишкиннерни байлак техника-биле чепсегленген бистиң механизаторларывыс шиитпирлээн. Механизастаттынган отрядтар ховуларның бүрүп эргелиг ээлери болу берген. Бисте механизастаттынган 18 отрядтар бар. Күш-ажылды организастаарының чаа дешпилгелиг хевири хамыктың мурнунда ээ-харыысалга чок чорукту чайладыр арганы берген, а ол чорук бодунун ээлчээнде хову ажылдарының шынарын бедиткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка өстүрген, техниканың ажаалдa, кадагалалын экижиткен.

Тарааның дески үнүжү эки дүжүттү бээрин аазап турар. Совхозтуң коллективи өлче сагыш салып турар. Бистиң хүлээлгевис—күрүнеге 3 миллион пуд эки шынарлыг тарааны, азы пландан 1 миллион 200 муң пуд хөйнү садары болур.

Ындыг бедик хүлээлгелерни күүседири—улуг күженишкинни, кадрларны болгаш техниканы шын таарыштыр тургузарын негеп турар, чиик эвес сорулга болур деп чүвени билип турар бис. Ынчалза-даа бисте бо дугайында байлак аргалар бар. Совхоз эргежок чугула машиналар-биле чепсегленген. Ажаап алыышкынга боду чоруур 180 комбайннар, калбартыр алыр болгаш лафет чок 140 жаткалар ажылдаар. Бо техника-биле шөлде тарааны 20 ажыл хүнүнде ажаап алыр бис.

Бистиң санаашкыннарывыс кандыгыл? Бо чылын чүнүң-даа мурнунда калбартыр алыр агрегаттарны бүгү хемчеглер-биле ажыглаарын хандырар деп шиитпирлээн бис. Эрткен чылын калбартыр алыр жаткаларны ажыглап турганывыстың дуржулгазынга үндезилээш, бо чылын, агрегат бүрүзү-биле хүнде 40 гектар тарааны тавычалай кестирер бис. Ынчангаш, он хонук иштинде 36800 гектар шөлден кызыл-тасты кестирерин хандырар бис. Арткан кызыл-тасты он хонук иштинде лафет чок жаткалар-биле кестирер. Кестирерибиле тавычаларны бөлдүрүп бастырарының аразын узуктелдирер чорукту болдурбас болгаш тараа бастырарын 17 хүннерде доозарының бүгү аргалары бисте бар. Ындыг болгандa кестиришкинче баштайгы хүннерде «СК-3» деп 90 комбайннар үнер, а дараазында хүннерде кестиришкин доостуру билек арткан комбайннарны бастырылгаже киирер.

Калбартыр алыр техниканың ажыктыын эш Н. С. Хрущев кончуг шын айыткан. **Бистиң совхозка бир ажылчынның сезон дургузунда ажылдап кылыышкыны 2,2 катап өзер, дорт чарыгдалдар 30 хуу кызырлыр, механизатор кадрларга хереглел чартыынга чедир ээзэжээр, а күш-ажылдың нийти чарыгдалы 60 хуу кызырлыр. Моон ачызында гектар бүрүзүнге онаалтыр камналга 1 рубль 50 көпеек болур. Бедик бүдүрүкчүлүг калбартыр алыр жаткаларны ажыглаарының күсели-биле бистиң ажыл-агыйывыс 60 муң рубльди камнап алыр. Моон-биле чергелештир дүжүт ажаап алыышкынының үезинде биске өске ажылдарга ажыглаар 100 тракторлар хостаттыр. Бо чорук 12 муң гектар эрте андарар аңгысты немей андарар арганы берип турар болгаш силос салырын дүргедедир.** Совхозтуң механизаторлары ажаап алыышкынга кирер техниканы чедиишкинниг белеткеп турар. Июль 1-ге чедир бүгү техниканы септээн турар болгаш оларны хынааш, белен турарының шугумунга чыскаазан турар.

Механизастаттынган отряд бүрүзүнүң ажылының кол утка-шынары болза, калбартыр алыр машиналарны ажыл-агыйжы ажыглаары болур. Ол машиналар идегелдиг холдарда. Тургайның кур черинге, оон иштинде бистиң ажыл-агыйывыска ажаап алыышкынга калбартыр алыр техниканы бир-ле дугаарында эрткен чылын ажыглап эгелээни билдингир болгай. Ону бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарының үлегер-чижээн машиналарның башкарыкчылары ынчаарда-ла көргүскен. Механизатор И. Хижий «ЖВН—6» деп жатка-биле хүнде 60 гектар тарааны кестирип турган. Ол, сезон дургузунда 670 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирген. Комбайнер В. Черемных ындыг жатка-биле хүнде 70—80 гектарны кестирип турган, а оон сезон дургузунда ажылдап кылганы 600 гектар болган. Комбайнер П. Редько 5 хүн дургузунда 370 гектар черни кестирген болгаш оон 4836 центнер тарааны бастырып алган.

Калбартыр алыр жаткалар башкарар мастерлерниң одуруу өзүп турар. Бо чылын ындыг жаткаларны С. Толстолугов, Л. Енов, Г. Волошкевич, С. Манукьян болгаш оон-даа өске дуржулгалыг комбайнерлер башкарып үнүптер.

Бистиң кур чер шөлдеривисте ажаап алыышкынны комбайнны дүрген чорудуп турган чорударының методу калбаа-биле нептереп турар. Ажаап алыышкынны комбайнны дүрген чорудуп турган боттандырарының бистиң совхозка эгелекчизи Г. Волошкевич болган. Комбайнны дүрген чорудуп турган, ажылдаарларының шимчээшкиниң бо чылын улам калбартып бөлүрүн дуржулга көргүскен. Оларның кужу-биле 8 хүн дургузунда 20 муң гектар тарааны кестирерин көрүп турар бис.

Ажаап алыышкынны чедиишкиниг чорудар төлээде, биске 180 комбайнерлер негеттинип турар. Ол кадрлар бисте бар. Эрткен чылгы ажаап алыышкынга 115 механизаторлар киришкен. Бо кыжын бис курстарга 65 комбайнерлерни белеткеп алган бис. Бо эштер боттарының машиналарын дуржулгалыг комбайнерлерниң бөлүктери-биле кады чорудар.

Ажаап алыышкынга чедиишкин — комбайн агрегаттарының техниктиг хандырылгазын шын организастаарындан улуу-биле хамааржыр. Ол сорулганы шиитпирлээри-биле бүгү дөрт салбырларда эң дээре механизаторлардан тургустунган эдикчи-мастерлерниң бригадаларын тургускан бис. Ындыг бригада бүрүзү 20 агрегаттарны хандырар. Бригада бүрүзүнүң эргезинге тускай дериттинген машиналар турар.

Тараа дажыглаарының хемчээли улуг. Тараа кестирген чангыс-даа комбайнның аваа турбазын баш удур көрүп турар бис. Шаннарга төктүнер хөй тараа ону дүргени-биле ажылдап кылырын негеп турар. Ынчангаш бис хонукта 2 муң тонна тарааны сайгарар аргалыг 27 тараа арыглаар машиналарны белеткеп турар бис. Тараа арыглаар техниканы механизастаттынган ийи, электрижиткен 4 шаннарга тургузар.

Эштер! Бедик дүжүт дээш бүгү улустуң походу эгелээн. Төрээн чуртувустуң алдарын болгаш күжүн улгаттыраал, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга төлептиг салыышкынывысты киирээл! Төрээн чуртувуска хөй тарааны бээрээл!

Сарыузен совхозтуң ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң коллективиниң даасканын ёзугаар Кыйгырыгга ат салганнар болза:

С. Умаров—совхозтуң директору, И. Енов — парторганизацияның секретары, Л. Калюжный—кол инженер, А. Ачинцев — ажылчын комитединиң даргазы, Б. Чуркина—комсомол организациязының секретары; Г. Манукьян, В. Черемных, Н. Очеретяный, С. Толстолугов, Н. Кузин, С. Ковнурко, И. Левский—механизастаттынган отрядтарның начальниктери; А. Сидоренко, С. Исланаев, А. Робешко—комбайнерлер.

КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИН КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ТЕХНИКАЗЫ-БИЛЕ ХАНДЫРАРЫН ЭКИ ОРГАНИЗАСТААР

МОСКВА. (СЭТА). «Союзсельхозтехниканың» Бүгү-эвилел каттыжыышкынының чанында чөвүлелдиң хуралы июнь 5-те ажыттынган. «Сельхозтехниканың» республикалар, крайлар болгаш областар каттыжыышкыннарының төлээлекчилери, колхозтар даргалары, совхозтар директорлары, бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктери, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң болгаш ССРЭ-ниң Күрпланының харысалгалыг ажылдакчылары хуралдың ажылында киржип турар.

ССРЭ-ниң СНХ-зының чанында «Союзсельхозтехниканың» Бүгү-эвилел каттыжыышкынының ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерниң дугайында» илеткелди Бүгү-эвилел каттыжыышкынының даргазы А. А. Ежевский кылган.

«Сельхозтехника» системазында көдээ ажыл-агый техниказын, артык кезектерни болгаш өске-даа материал-техниктиг херекселдерин садарының турар байдалы болгаш ону организастаарын экижидер талазы-биле хемчеглерниң дугайында» илеткелди Бүгү-эвилел каттыжыышкынының даргазының оралакчызы П. М. Кожевников кылган.

Чөвүлелдиң ажылы үш хүн үргүлчүлээр. Оон киржикчилери көдээ ажыл-агый машиналарының чаа хевирлери-биле, түс-түс культураларны тарып өстүрер бала ажылында хөй күш кирер ажылдарны механизастаар машиналарның комплекстери-биле таныжар.

ДОПЧУ ДЫННАДЫГ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму бо чылдың июнь 3-ги чарлыктары-биле аарыг байдалын бармыдаалааш эш Виктор Сергеевич Гушинни Тыва АССР-ниң коммунал ажыл-агый министри хүлээлгезинден хостаан болгаш коммунал ажыл-агый министринге эш Виктор Михайлович Еремеевти томуйлаан.

Хову-шөлден медээлер

Кукуруза 2800 гектарда

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле) СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга уткуштур калбарткан чарыштың түннелинде «Найырал» совхозтуң тараажылары бо чазын кукурузаны 2800 гектарга олуртур дээн хүлээлгезин июнь 6-да чедиишкинниг күүсеткен. Ол үнелиг культураның олуртулгазы, мал чеминге зеленка тарылгазы ам-даа үргүлчүлеп турар.

Совхозта кукурузаның алды звенолары ажылдап турар. Хөрзүннүң үнүштүүн улам бедидер сорулга-биле 9180 центнер өдекти олуртулга шөлүнде чемишчиткен. Ол ышкаш 101 гектарга минералдыг чемишчидилгени хандырган. Кукурузаның 180 кире гектарын олуртур мурнунда суггарган чорук бедик дүжүт өстүрүп алырынга база чугула ужур-дузалыг.

Кукурузачыларның ол бүгү чедиишкини — техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглааның, күш-ажылды шын организастааның илередии турар. Звено бүрүзүнде 2 — 3 кижи быжыглаттынган. Хүнде 7 гектарны олуртур турган. Ч. Бичел-оол, Д. Шыкаа, К. Дадар-оол, М. Анчыкай ышкаш механизатор-кукурузачылар 13 гектар чедир олуртуп турган.

Чаагай дүжүт дээш чарыш кижи бүрүзүнүң сагыш сеткилин улам хайныктырып турар. Опай Ыглаашпайның звенозу 134 гектарның га бүрүзүнден 650 центнер, Дошпар Дамба-Хууракты — 140 гектар шөлүнүң газындан 500 центнер, Шагдыр Мижит-оолдуу—142 гектарның газындан 450 центнер ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнген. «Найыралдың» кукурузачылары сөзүн ээлеп шыдаар.

Ажыл-ишке макталдыг

Күдерек Допчуй-оол биле Дазаа Чкалов олар Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң мурнакчы механизаторлары. Балгазында механизация школазын 1954 чылда эки өөредилгелиг доосказ, олар билиин улам бедидер, техникага мергежир талазы-биле могаг чок ажылдап турар.

Кыштагларже мал чеми чедирер, сыннардан түдүг ыяжы сөөртүр дээш, кандыг ажыл оларга онаашпас дээр. Ол аныяк механизаторлар ам часкы хову ажылында база мактаттырып, ээлчег нормазын 150 хуудан кудулатпайн турар.

Үнүш чаагай

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды эки организастаанының түңнелинде, Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараажылары часкы хову ажылын чедиишкинниг доосказ. Тараа культуралары пландан ыракта ажыр чаштынган. Баштай тараан шөлдерниң үнүжү 15 сантиметр бедип келген.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын таныышкаш, колхозтуң ногаа бригадазы гектар бүрүзүнден 120 центнерден эвээш эвес картофельди өстүрүп алырын хүлээнген. Олар сөзүн ээлеп шыдаар. Ол чугула культураны 35 гектарда олурткан, бахчы болгаш ногаа аймаан 31 гектарга тараан.

Кадарчыларның кайдаазы билдинмес

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң тараа шөлдеринде эрте чаштырган тараа культуралары ам шөлдерни чиңгир-ногаан кылдыр шимей берген. Чал-Кыры, Кызыл-Хавак деп черлерде тараа 5 — 6 сантиметр кылдыр өзүп үнүп келген.

Ол чаагай тарааны суурнуң инектери кыргып чип эгелээн. Колхозчуларның хуу инектерин кадарар кижилерни тургускан болза-даа, чамдык колхозчулар инектерин кадарчыларга хүлээдип бербейн, алаакче сүрүп чорудуптарлар. Ук инектер чаа үнүп орар тарааны чип турары ол.

Майның 30-де Чал-Кырынга тараа чип турган 60 ажыг инекти колхоз даргазы эш Кошкар-оол боду баштаан 6 аъттыг кижи сүрүп келген. Кызыл-Хавак болгаш Арыг-Үзүү деп черлерге тараа чип чоруур инектерге бо-ла таваржып болур, а инек кадарчылары кайда чоруп турары билдинмес.

Ак-Довурактың онза чугула тудуундан медээлер

Комсомолчу тудугнуң штавы дыңнадып тур

Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадының бирги ээлчээн ажыглалга киирерингe чедир 114 хонук арткан. Тудуг эргелели кол кераэ ёзугаар планын эрткен айда 70 хуу кылдыр, боттарының кужу-биле — 72,3 хуу күүсеткен. Кераэге чагырткан организацияларга боттарынга бердинген онаалгаларын ортумаа-биле 66,8 хуу күүседип алган. Оларның иштинде «Канконструкция», «Востокбуровод», «Монтажавтоматика» чергелиг организацияларга план бо эрткен айларда база бердинген турбуже, оларга хамаарышкан эргелелдер түдүгже боттарының тускай эртемниглерин амдыгаа чедир чорудуп бербээни-биле шуут ажылдап кирбээн болуп турар.

Суг дамчыдылгазын салып турар «Сибирьтрансспецстрой» (начальниги эш Хидекель) моон мурнунда хожудангай участок турган болза, май айда эки түңнелдерни чедип алган. Олар ай планын 103,5 хуу күүсеткен. Июнь 10-га чедир ол участок узун дурту 4.900 метр суг дамчыдылгазын монтажтап доозар. Тудуун № 2 участок (начальниги эш Константинов) чорудуп турар суг-насос станциязының дериглези хожудап турар, ооң уржуу-биле суг дамчыдылгазының шенелдези болгаш ону ажыдары саадаар хире апарган.

Май айда эш Кубышкин удурткан «Востоксантехмонтаж» участоктуң коллективи багай ажылдаан. Бодунуң онаалгазын ол участок чүгле 30 хуу күүсеткен. Электростанцияның тудуунда ажыл-херек биеэги хевээр таарымча чок артпышаан. Ында турза чогуурундан ийи катап хөй ажылчыннар бар хирезинде-ле онаалга чүгле 80 хуу күүсеттинген.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың ажыглалга кирер комплексизинде (начальниги эш Махлиновский) тудугжулар кол кераэ ёзугаар планын 110 хуу, боттарының кужу-биле — 73 хуу кылдыр күүсеткеннер. Ол участоктуң болгаш мурнунда оон начальниги турган эш Даниленконуң ажылында хөй санныг четпестер болза, бар курлавырларны долузу-биле ажыглап шыдавайн турганының херечилеп турар. Ында үшкү ээлчегни организастааны багай. Бетон салыышкынының бригадалар барык чорутпайн турганындан завод дүнениң-не аназ туруп келген. А хүнүс демги завод чогуур хемчээлдиг продукция-биле хандырар аргазы чок болуп турганындан, опалубкачы-бетончулар чамдыкта ажыл чок олуруп тургулаан.

Тудугга тууйбунуң чедишпези биеэги хевээр чидиг айтырыг болуп артпышаан. Ажыглалга кирер үлетпүр объектилери канчап-даа бол хандыртынып турза-даа, суур тудугларынга херек тууйбу барык чедиртинмейн турар. Хамык ужур болза, түс чериниң тууйбу заводу амдыгаа дээр продукция бербейн турарында.

Сөөлгү үеде автотранспорт хандырылгазының талазы-биле тудугда дүвүренчиг байдал тургустунган: бир и автоколоннаның автопарыгы элээн каш хүннерде кывар-чаар материал чогундан машиналар чорутпайн келген.

Тудугнуң кандыг-даа ажылдарын чорударынга кончуг таарымчалыг чайгы хүннер туруп турар. Ындыг хүннерни долузу-биле ажыглаары чугула.

Ак-Довуракта одалгага ажылдаар электри станциязының тудуу. Ону июньнуң 30-де ажыглалга киирер ужурлуг. Тудугнуң мурнакчылары ону күүседир дээш, хөй күштү үндүрүп турар. Чижээлээрге, Алексей Шабаэин удурткан бетонщиктер бүдүрүлге планын ажыр күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: бетонщиктер бригадазы ажыл өйүнде.

Фото С. Феоктистовтуу.

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА УТКУШТУР

ИДЕОЛОГИЯ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛ

Идеологтуг ажыл коммунизм тургузарының үндезин айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээрининиң эң чугула чүүлү болуп, миллион-миллион совет кижилерниң мааделыг ажыл-херээн сорук кирип турар күчүлүг чепсек болу берген.

Партияның XXII съездизиниң тээгүлүг шиитпирлерин чедиишкинниг күүседир дээш партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазының кол кезээ идеологтуг ажылды улам күштелдирип сайзырангайжыдарынче угланып, идеология ажылдакчыларының бүгү күжү ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээринче мобилизастаттынган турар ужурлуг. Барыын-Хемчик районнуң партия организациязы партийжи организакчы болгаш идеологтуг ажылды калбартып, ооң идейлиг деңнелин бедидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган.

Районда 33 агитпунктуларны дерип тургускан, 17 лекторлар бөлүктери ажылдап турар. Политиктиг ажылды чорударда партия организацияларының дайнып турар кол күштери болза, 880 ажыг агитаторлар, 138 пропагандистер, 220 ажыг лекторлар болгаш хөй санныг интеллигентилер, активтер болуп турар. Идеологтуг ажыл ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээриниден хоорулбас ужурлуг дээрзин бистиң партия организацияларывыс барымдаалап келгениниден, районнуң колхозчуларының, совхозтар ажылчыннарының болгаш бүдүрүлгелер ажылдакчыларының хөй нуруузу боттарының мурнунда салдынган күш-ажылчы ажыл-херектерниң улуг ужур-дузазын ханызы-биле үнелеп көрүп, ылангыя чеди чылдың бешки чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турарлар.

Район 1962 чылда кедээ ажыл-агый талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелеринден эътти болгаш сүтү күрүнеге садарын ажыр күүседкилээн. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудугжулары тудуг талазы-биле планнарын күүсеткилээн. Ак-Довурак — Абаза автооруу тудуунуң тудугжулары эки ажылдааныындан, планныг онаалдалар күүседтинип, Алаш, Хемчик, Ак ышкаш шапкын хемнерни кежир көвүрүглер туттунган. Бо чылын ол орукту асфальтылап эгелей берген.

Чеди чылдың бешки чылының баштайгы кварталында районнуң кедээ ажыл-ишчилери чамдык чедиишкиннерни чедип алгылаан. Район ниитизи-биле бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 111.4, эът садарының планын 113.4 хуу күүсеткен. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазы бирги кварталда 55 тонна сүт бүдүрер турган, 61 тонна кылдыр, 38 тонна сүт садар турган, 41 тонналы саткаш, районда фермаларның чарыжынга бирги черни ээлеп, парткомнуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразынга шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Ол фермада коммунистер Норбу-Самбуу, М. Кыс, комсомолчулар К. Тараачын, М. Чодураа, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны К. Хажыт, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады саанчы Хертек Александра, кежигүн эвес актив Куулар Долгар болгаш өскелер-даа эки түңнелдерни көргүзүп, политиктиг тайылбыр ажылынга киржип, боттарының организакчы үлегери-биле, чедиишкинниг ажылы-биле өскелерни эки ажылдаарынче эвилелдеп турарлар.

Бо чылын район часкы хову ажылдарын эрте эгелээн. Организас-массалыг, политкижизидилгелиг ажыл кайда-ла бедик деңнелге тургустунган болдур, анаа ажыл-херектиң түңнели база эки болуп турар. «Барлык», «Шекпээр» совхозтар «Мурнакчы» колхоз (партком секретарьлары Х. Өлчей, О. Манзырыкчы, Данзы) ажылды организастаарып бедик деңнелге эки таарыштыр тургузуп, политиктиг ажылды күштелдирген. Ол ажыл-агыйларның хову турлагларын шевергини-биле дериглээн, кызыл булуңнарда музыка херекселдери, уран-чечен номнар болгаш дээштиг агитхуудустар, механизаторларны күш-ажылче кыйгырган янзы-бүрү лозуңнар, плакаттар хөй санныг кылдынган.

Лекциялар болгаш беседаларны активтер парткомга бадылаан план ёзугаар механизаторларга үргүлчү кылып берип турган. Кино, концерт көрүлдезн база-ла хожудавайн келген.

Бо партия организациялары чүгле кампания үелеринде масса-политиктиг ажылдарны күштелдирип турар эвес, харын чурттакчылыг суурларга, ырак турлагларда малчыннарга доктаамал чорудуп, кижи бүрүзүнге агитацияның дээштиг чеди кен турарынче кичээңгей салып турар апарганнар. Ол ышкаш ында кедээ Советтер ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, хөй-ниитиниң чуруму үрээр таварылгаларны анаа эртирбейн, оон чылдагааның илередип, ниитилелге ажыктыг ажылдарны кылыры-биле оларга арга-сүмени айтып, чогуур хемчеглерни ап турарлар.

Районнуң культура бажыңнарынга, кедээ клубтарга бот-тывынгыр уран чүүлдүң 21 бөлгүмнери ажылдап келген, оларның составынга 370 кижи киржип турар. Ол бөлгүмнерниң күжү-биле бо чылдың 5 айларында чурттакчы чонга элээн хөй санныг концерттерни көргүскен. Районда 14 кедээ библиотекалар бар. Оон иштинде библиотека эргелекчилери М. Долума, С. Долгар («Шекпээр» совхозта), Саая Самбуу («Малчын» колхозта), Хомушку Белек («Тээли» совхозта) олар чүгле ажылчын суурларның чурттакчыларының идегелин чаалап алганындан аңгыда, фермалар болгаш хову турлагларының күзенчиг аалчылары апарганнар.

Кино көргүзерин экижидер талазы-биле ажыл районда сөөлгү үеде экижип турар. Киномеханиктер эштер: М. Даваа, М. Даш-оол («Шекпээр» совхозта), Е. Котешникова («Тээли» совхозта), Хертек Болду («Малчын» колхозта), автоклуб чолаачызы Иргит Кара-оол олар чонга кино көргүзүлгезин үлегерлиг организастап турарлар.

Агитхуудустардан, шоодуглуг хана солуннардан аңгыда, районда 88 хана солуннар доктаамал үнүп турар. Ол солуннарның арыннарынга ажыл-агыйның мурнакчы дуржулгаларын чырыдып, четпестерни шынгыы шүгүмчүлеп турары партия, комсомол, профэвилел организацияларынга доктаамал дуза болу берген. Радио дамчыдылгазы СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш партияның чаа Программазын боттандырарынга улуг дузалыг. Районда хөй-нииги эгелээшкин-биле ажылдап турар радиодамчыдылга редакциязы үлетпүрнүң болгаш кедээ ажыл-агыйның ажылдакчыларын улам сорук кирип турар солун беседаларны, мурнакчыларга тураскааткан репортажтарны үргүлчү дамчыдар апарган.

Масса чоннуң ортузунга организас-массалыг, полит-кижизидилгелиг ажылдарны партияның амгы бедик негелделеринге дүүштүр тургузарын «Тээли» совхозтуң болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партия организациялары ам-даа кошкак шиитпирлеп турарын демдеглээри чугула. «Тээли» совхозта партком (секретары эш С. Иргит) усть-элегестиг чилерниң эгелээшкини-биле калбарган социалистиг чарышты чон ортузунга калбартыр талазы-биле массалыг ажылдарны кончуг сула чорудкан. Чижээ, часкы тарылга үезинде механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты организастаарда, кижи бүрүзүнүң саналын барымдаалавайн, оларның сүмезин ап, беседалашпайн-на, совхозтуң бүгү аңдарар черин трактористерниң санынга деңге үлегеш, «силерниң хүлээлгенер бо-дур, мону күүседир силер» деп онаалга бээри-биле кызыгаарлаттынган. Көскү агитацияның ролюн чедир үнелевээниниң хараазында, ол совхозтуң салбырларында, фермаларында кандыг-даа чаа чүүлдер кылдынмаан. Лекторлар бөлүүнүң ажылын партком кошкак удурттанындан, совхозта лекция, беседа кудү деңнелде тургустунган. Бо бүгүнүң түңнелинде ажыл-агыйның планнары күүсеттинмейн турар. Совхоз бирги кварталда сүт садарының планын чүгле 77 хуу күүсеткен. Часкы тарылганың темпизи оожум болган. Сөөлгү үеде арагалаар, чуруму үрээр чоруктар совхоз девискээринде удаа-дараа болуп турары таварылга эвес. Идеология ажылын ам-даа чедир үнелевес мындыг чоруктар «Большевик» колхозта болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинатта база бар. Ол черлерде партия организацияларының секретарьлары эштер С. Иргит, К. Эмер-Сарыг болгаш В. Каганков олар идеологтуг ажылды амгы үениң негелдезинге чедир бедик деңнелге тургузар дээш, ам-даа хөйнү кылыр ужурлуглар.

«Тыва даг-дүгү» комбинатка партия өөредилгези эгелээрде 69 бөлгүмнер тургустунган турган, а чыл төнчүзүнге чедир оларның хөй кезии кандыг-даа чылдагаан чокка тарагылаан. Техниктиг деңшилгениң, культураның университеттери эрткен өөредилге чылында өргенизастыг доозулган турда, бо чылын ол бөлгүмнер чүгле 2—3 катап кичээлдээн дарай бергеннер.

Районнуң партия организацияларының кол сорулгазы болза, идеологтуг ажылда бар четпестерни дарый чайладып, ону үндезини-биле экижидип тургаш, масса чоннуң ортузунче хандыр кирип, бүгү-ле политиктиг болгаш кижизидикчи ажылдарны ажыл-агыйларның мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээрин организастаары, СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга чедиишкинниг ужуражыр дээш, районнуң ажылчы чонунуң бедик көдүрлүүшкүнүн углап баштаары болур.

Ш. КУУЛАР,
Барыын-Хемчик парткомунуң секретарының оралакчызы.

Часкы хову ажылдарынга мурнакчылар

Бачым ажылга могап турупкан механизаторлар турлагның чоок кавызында дудуш-ла кара кылдыр шөйлүп чоруй баргылаан тараа шөлдеринден уурук-суурукталп четкилеп кээр. Арыг-силиг болгаш делгем столоваяже кирип келирге, оларны янзы-бүрү чемнерниң амданныг чыды сергедиптер, залда ийи узун столду долдур олурупкаш, олар чемненип эгелээрлер.

— Бөгүнгү мун-даа ылап-ла амданныг, магалыг чаагай-дыр! Бистиң поварларывыс-даа алдын холдуг углар болгаан! — деп, бир аныяк механизатор чугаалады...

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң Сергей Николаевич Тереховка удурткан № 1 трактор-хову бригадазының поварлары: Татьяна Ивановна Волкова, Ольга Николаевна Быкова болгаш дузалакчы повар кыс Айза Кышпанакова олар ындыг мактаалга төлептигдаа. Улуг повар Татьяна Ивановна элээн каш чыл улаштыр механизаторлар болгаш тараажыларны чемгерип келген, бодунуң ажылынга мергежилдиг.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) О. Н. Быкова биле Т. И. Волкова оларның картофель аштап олурары.

Сөзү болгаш фотозу О. Намчылактыы.

ХОЙЖУ СОДУЙ-ООЛДАР

Бистер Ээрбекти өрү алгаш, Хөңдей бажынга үнүп кээривиске, Эки-Өттүгдэ 3 кодан хөй өттап чор. Мында кымнар деп малчыннар чурттап турарыл? деп, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Ээрбек салбырының эргелекчизи эш П. Брюхановтан айтырарымга:

— Бо бистиң колхозтуң хойжулары-дыр. Адаанда турар өг бистиң дуржулгалыг хойжувус Оюн Содуй-оол Демчиевичиниң-дир. Ол эрткен чылын тургустунган № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың кежигүнү. Чеди чылдың дөрткү чылында боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алган малчыннарның бирээзи чүве, оон аалынга баар бис бе, сонуургап чугаалажып көргей-ле, силер—деп, эжим чугаалай-дыр.

Эш Содуй-оолдуң аалынга чеде бергеш, мал ажылын хөгжүдер дээш кандыг хемчеглерни ап келгенин сонуургап чугаалажы бердивис.

— Төрээн колхозувустуң хоюн малдап ам 6 чыл иштинде ажылдап келдивис. Бо аразында колхозтуң нимти байлаанга шыдаар шаавыс-биле сałыышкынны кылган бис. Чижээ, бо 6 чылдар дургузунда малдап келген хоювустан 2300 ажыг баш хураганны ап, колхозка 6 кодан хөй кылдыр өстүрүп берген бис. 1962 ажыл-агый чылында хөй бүрүзүнден 3,2 кг дүктү кыргып ап, колхозувустуң күрүнеге садар дүгүнге тонна ажыг дүктү киирдивис.

Колхозка эрткен чылын чаа тургустунган № 1 хойжу бригаданың кежигүнү коммунист О. Содуй-оолдуң чеди чылдың бешки чылының чазынында күш-ажылчы чедиишкиннери улам улуг болган. Оон кададында шупту 830 баш хөй бар. Ооң иштинде төрүүр хөй 411 баш. Төрүүр 100 хойга онаашпыр Содуй-оол Демчиевич 102 хураганны ап, социалистиг хүлээлгезин күүседир талазы-биле чүгле колхозта эвес, харын республикада мурнакчыларның бирээзи болган.

— Малдың чаш төлүн камгалап алыр хүлээлгени төлептиг күүсеткен-дир сен, эш Оюн. Ынчаарга дүк кыргып алыр талазы-биле хүлээлгең база ону күүседирийте магадылалың кандыгыл, Оюн Демчиевич—деп, айтырыгга, ооң харыылап турары болза:

— Мээң кадарган хоюм кышты эки деңгилделиг эрткен, ынчангаш чаш төлү безин менди алдынган. Эрткен чылга бодаарга хоюмнуң дүгү семдер, тоглап душпейн-даа турар. Хөй семис чыл ажарга, дүгүнүң хозалыры безин эки бөөр чүве-дир, ам кидин-не кыргыыр өйүнде апарган. Кыргыда пунктузунче киирер ээлчээм келген. Бо чылын бир хойга онаашпыр 3.5 кг дүк алыр деп хүлээлгени алган мен. Ол сөзүмге ээ болуп шыдаар мен, ынчангаш күрүнеге 2900 кг дүктү берип шыдаар бис—деп, ол чоргааранып чугаалап турар.

Төрээн чуртунга боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле мал өстүрүп бербишаан, коммунизм тургузукчуларының салгакчылары чаш уругларны арыг-силиг, культурлуг кылдыр кижизидип, өстүрүп турар кижилерни чон мактап турар. Мал ажылын хөгжүдеринге күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турары дээш эш Содуй-оолдарны колхоз баштаар чери каш-даа удаа шаңнап, мактап келген болгаш 1962 чылда бир хойга онаашпыр 3.2 кг дүк алганы дээш, ону республиканың Хүндүлел самбыразынга киирген.

Амгы үеде Содуй-оол Демчиевич хөй кыргылдазын хүрген доозуп, Ээрбек бажында көктүг, шыктыг сериин чайлаг—Ачылыгже көжүптеринге белеткенип турар.

О. ШИРАП.

Коммунистерниң саналдарын амыдыралга боттандырар

Республиканың харылзаа эргелелинде партия эге организациязының ээлчеглиг отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Илеткелчи болгаш санал берген коммунистер эрткен чылын болган отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистерниң кылган шүгүмчүлелдиг саналдарын партия организациязы амыдыралга канчаар боттандырып келгенин онзалап демдеглээннер. Партбюро шүгүмчүлелдиг саналдарны түңнеп, оларны боттандырар талазы-биле чамдык хемчеглерни ап келген.

Социалистиг чарышты организастап турарында четпестер дугайында шүгүмчүлелдерни боттандырар талазы-биле элээн боттуг хемчеглерни алганының түңнелинде, бүдүрүлгеде ажылдап турар бүгү ажылдакчылар, коммунистер болгаш комсомолчулар коммунистиг күш-ажылдың дээш шимчээшкинге бүрүн хаара туттунган.

Коммунист эш Копыловтуң удурткан килдизиниң ажылдакчылары шуптузу коммунистиг күш-ажылдың коллективи дээш демисежип турар. Ында 6 бригадаларның 2-зи, 8 шалыпчыларның 5-жи ол бедик атты чаалап алган. Эш Теплованың коммунистиг күш-ажыл бригадазы ол бедик атты 3 чыл мурнунда чедип алган. Ол бригада бо чылдың беш айларының онаалдазын бүгү-ле көргүзүглер талазы-биле күүсеткеш, бригадалар аразында калбарган чарышка бирги черни алган. Бригаданың кежигүннери шупту өөренип турар. Эш Теплова боду Москвада дээди өөредилге черинде заочно өөренип турар. Коммунистиг күш-ажыл бригадазының бүгү кежигүннериниң фотозун тергиннернин тускай самбыразында аскан, а эш Теплованың фотозун бүдүрүлгениң хүндүлел дептеринде киирген. Эш Теплова Хакассияга барып, бодунуң ажылының дуржулгазын солчуп, оларда үнелиг болгаш ажыктыг дуржулгаларны бодунуң коллективинге эккеп тараткан.

Коммунист эш Михеевка баштаткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери шупту агитаторлар, дружиначылар болгаш политбөлгүмде дыңнакчылар. Бригадада хөй-ниитиниң чурумун үрээрлерни эдип алыр чорук чанчыл болган.

Бригадада көскү агитацияны тода, эки утка-шынарлыг, дээштиг кылдыр организастаан. В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралының дугайында стендилер, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннериниң портреттери, коммунистиг күш-ажыл дугайында цитаттар, СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринден лозуңнар, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыралары, шаңнаткан дипломнар, вымпелдер болгаш хүндүлел бижиктер, хана солуннары, чаа солуннар болгаш журналдар-биле кызыл булуңну дерип каастаан. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чаалап алган бригадаларның кежигүннериниң бөлүү-биле тырттырган фотоларын, шалыпчыларның аттарын тускай кызыл самбырада делгеп көргүскен. Бо чорук кижилерни улам сорук киирип турар.

Социалистиг чарыштың түңнелин ай, квартал санында үндүрүп, күүселдезин хуралдарга чугаалажып, хана солуннарынга, көргүзүг самбыраларынга илередип турар. Тиилекчилерге кызыл вымпелди болгаш ол-бо профессия деп атты тыпсып, материалдыг болгаш аас шаңналдарын берип турар. Хакассияның харылзаачылары-биле чарышты чыл эгезинден бээр ийи катап түңнеп, ажылда бар чаа, деңшилгелиг чүүлдерниң солчулгазын кылган.

Ынчалза-даа коллективте кадрлар-биле ажылдың четпезинден, оларның ажылдан халажып үнери хөй турган. Ол дугайында коммунистерниң шын, чөптүг шүгүмчүлелдерин күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Шалып-төлевири бедээн. Коллективте бүгү ажылдакчыларның 90 ажыг хуузун өөредилгеге хаара тудкан. Оон иштинде 60 ажыг кижи дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде заочно өөренип турар. Квалификация бедидер техниктиг бөлгүмнерге өөредилге чедиишкинниг эрткен. Партия чырыдышкынының бөлгүмнеринге өөредилге база эки түңнелдиг эрткен. Лекцияларны, политинформацияларны шыырак билиглиг, удуртур ажылдакчылар доктаамал эртгирип турар апарган. Тыва кадрлар харылзаа шугумунда элээн хөй бар апарган. Чүгле Новосибирскиниң харылзаа ажылдакчыларының ортумак өөредилге черинде 6 тывалар өөренип турар. Кадрларның нииги болгаш техниктиг билиинин деңнели элээн бедээн.

Харылзаа эргелелинде почта килдизиниң начальниги эш Шепановский, техниктиг септелге кылыр черниң начальниги эш Злобин Берт-Дагда почта салбырының начальниги эш Чөмбүрүк, Кызылдың харылзаа конторазының начальниги эш Юсупов, почтачы эш Долзатмаа, Сарыг-Сепге контора начальниги эш Шатохин, телефончу эш Мамаева, слесарь эш Сагды, механик эш Катаев болгаш оон-даа өске кызымаккай болгаш мергежилдиг харылзаачы кадрлар көвүдээн. Почта тарадылгазы мурнукузундан экижээн. Республиканың шупту районнары республика солуннарын үнген хүнүнде ап турар апарган. Кызылдың чамдык кварталдарының чурттакчылары ол хүннүң солуннарын эртен ажылга үнериниң мурнунда номчуп алтар апарган.

Ындыг-даа болза кадрлар-биле ажылда улуг четпестер ам-даа бар. Ылангыя телефон шугумнарын тургузар, септээр килдистиң начальниги эш Максимов монтёрлар-биле ажылды четпес чорудуп турар. Мында партия өөредилгези, аастың болгаш көскү агитация эренгей, социалистиг чарышты багай организастаан. Оон уламындан телефон шугумнарында үрелиишкиннер хөй боол турар.

Харылзаа эргелели ниитизи-биле бо чылдың бирги кварталының планнарын ажыр күүсеткен. Ынчалза-даа нииги көргүзүг талазы-биле план күүселдези эрткен чылдың бирги кварталында турганындан 11,4 хуу кудулаан. Орулга талазы-биле планны эрткен чылдың бирги кварталда 12 бүдүрүлгелер шупту күүсеткен турган болза, бо чылдың бирги кварталында 6 бүдүрүлгелер күүсетпээн. Почта харылзаа талазы-биле хомудалдар эрткен чылдың бо үезинде турганындан өскен.

Партия организациязы бодунуң үндүрген шиитпирлерин четпес күүседип турар дугайында шыңгыы шүгүмчүлелдер болган. Коммунистерге, активтерге даалгаларны бергеш, күүселдезин четпес негеп турган.

Партбюро коммунистерниң берген шүгүмчүлелдиг саналдарын боттандырары-биле чогуур хемчеглерни ап эгелээн. Тываның харылзаачылары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чедиишкинниг ужуражыр дээш улам күженииишкинниг ажылдап турган, боттарының ажыл-чорудулгазынга чаа чедиишкиннерни чедип алырлар.

К. ЧАМЗЫРЫН,
СЭКП обкомунуң штаттан дашкаар инструктору.

Анаа тудугжу — бригадир болган

Оон бичиизинден тура-ла сонуургаар чүвези чазаныр, узаныр чорук болуп турган. Оол болуп өзүп келге-ле элээн нарын чүүлдерни — балды сыптарын, ыяш хүүректи, баланы болгаш ээр бажын чазап эккээр апарган.

— Бо-даа шевер кижилерниң бирээзи болур салым-чаяанны көргүзүп турар кижи-дир-ле мооңар—деп, ооң баштай кылган чүүлдерин мактап турган чугаалар-ла хөй.

1951 чылда Нарынга «Коммунизмче орук» колхоз тургустунган. Ол коллективтиг ажыл-агыйның үндезилекчилериниң бирээзи база бо-ла болгай. Оон ады — Нам-оол Мөңге дээр.

— Колхозтажыр, сууржуур апарган мындыг үеде мергежилдиг тудугжулар херек-тир. Шак ындыг кижилерниң дапзызынга бир-ле дугаарында Нам-оолду киирер-дир — деп, колхозчулар ол-ла дораан шиитпирлээн.

Оон бээр он ийи чылдар эрткен. Мынчага чедир ишчи холдар улуг ажылдарны бүдүрген. Хөңдей Аксында ёзулуг чаа колхозчу суур өзүп сайзыраан. Ол суурда чурттаалганың 250 ажыг бажыңнары, сес чыл школазы, интернат, эмнелге салбыры, уруглар яслизи, магазин, клуб, почта салбыры, библиотека болгаш өске-даа хөй-хөй тудуглар чоннуң долу ажыглалында турар. Колхозчу суурну Ильичиниң лампочкалары чайынналдыр чырыдып турар.

Шак ындыг чаагай амыдыралды колхозчулар боттарының күш-ажылчы холдары-биле тургузуп ап келген. Оларның аразында бызанчы Нам-оол Мөңгениң эки ажылын колхозчулар мактап турар. Ол анаа таварылга эвес. Бодунуң күзелдиг ажылын шилип алган, анаа бедик мергежилдиин көргүзүп турар ол колхозчу тудугжунуң чедиишкини бо-дур.

№ 1 сүт-бараан фермазында чурттаалга бажыңнары тудуп турар тудугжуларга чеде бердим. Бөлүк эштер соңга чаагы чазап турлар. Оларның аразында эш Нам-оол бо тур.

— Ажылды чудукаралап канчап-даа болбас болгай— деп, ол чугааланмышаан, хензиг-даа хажыышкынны эскерип каап, чазаныш тур.

Хоочун тудугжулар Иван Даландай, Чооду Ширшин, Кунаажап Хертытай оларның болгаш өскелерниң-даа дуржулгазын эш Нам-оол өөренип, оларның дузазы-биле бодунуң мергежилин улам бедидип келгенинниң дугайын өөрүшкү-биле демдеглеп турар.

Колхозтуң баштаар чери болгаш колхозчулар ол мергежилдиг тудугжуну тудуг бригадазының бригадиринге депшидип алган.

— Бистиң бригадавыс бо чылын хойжу бригадалар төптеринге чурттаалганың 10 бажыңнарын тударын, 50 мун туйбуну, 40 тонна чугайны бүдүрерин хүлээнген — деп, эш Нам-оол чугаалап турар.

К. НҮРЗАТ.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧҮТКҮЛ

Улуг-Хемниң сең кыдыы, көктүг, шыктыг сериин шынаада Шагаан-Арыг үлетпүр комбинадының туйбу бүдүрер чери тургустунган. Бо чылдың чайгы сезонунда ол коллектив 800 мун туйбуну бүдүрер планныг.

Частың чылыг хүннери улуг озалдаашкын-биле эгелезе-даа, ук бүдүрүлгениң ажылчыннары чайгы сезонга төлептиг белеткенип, туйбуларны кургадырынга болгаш чаъстан камгалаарынга чугула, улуг делгем сарайларны септеп, иштин арыглап, эрткен чылдан арткан туйбуларны өртеткеннер. Туйбуларны болгаш доврактыг сөөртүр херекселдер белен. Довракты хоюпушааш, туйбу хептээр пресс машина ажылдап турар. Машинаже сугну кударын, довракты төгери долузу-биле механизастаттынган.

Оон ажылчыннары колдуунда шупту аныяк кыстардан тургустунган. Олар боттарының күш-ажылын коммунистиг ёзу-биле көрүп, кылган ажылының санныг көргүзүүн болгаш шынарын бедидер дээш чаңгыс демниг ажылдап турарлар. Ынчангаш ол коллективте шалыпчыларның хүрээлеңи хүн бүрү өзүп турары таварылга эвес.

Таптыг-ла дүш үези. Ажылчыннар-биле таныжып, оларның ажыл-ижин көөр дээш анаа чедип келдим. Бүгү-ле байдал таарымчалыг тургустунган, ында буфет доктаамал ажылдап турар, изиг чемнерден эгелээш янзы-бүрү продуктулар белен. Ажылчыннар ырак бажыңнарынче барбайн дүштеки чемин анаа чемненип, арткан шак-үени дыштанырынга ажыглап, чамдыктары бильярдтаан, өскелери сандайларга олуруулапкан ажыл-ижин чугаалажып, хөглүг эртирип турар болдулар.

Сандайларда дыштанып олурган улуска чеде бээримге, оларның аразында комбинаттың шалыпчы ажылчыннарының бирээзи Чаш-оол Монгушовна Ытпык-кыс ында олур. Ажыл шагынга чедир чээрби хире минуталар амдаа артып калган турду. Ынчангаш оон-биле долчу чугаалажыр аргалыг болдум.

— Комбинатта кажан ажылдап эгелээн силер, дуңмам?—деп оон айтырдым.

— Ийи чыл бурунгаар маңаа өөреникчилеп кирдим. Оон мурнунда райпо шугумунга ажылдап турган кижи мен—деп, ол топтуг харыылай-дыр.

Өг-бүлезиниң дугайын, оларның амыдыралын сонуургап айтырдым. Оон ашаа У. Май-оол Совет Армияның хүрээлеңинде шериг албаны эртирип турар. Армияга баарынга чедир комбинатка ажылдап, үргүлчү бедик көргүзүглерни чедип ап чораан. Ашаа шеригже чоруптарга, Ытпык-кыс ашааның ажылдап турган цеги, чазаныр цехке ажылдаарын шиитпирлеп алган.

— Ажылыңарда кандыг чедиишкиннер барыл?—деп оон сонуургап айтырдым.

— Ажылдап турар черивис бола болгай, көөр силер бе?—дээш, делгем өрээлче мени эдерти берди. Арыг-силиг, улуг өрээлде дилген маңзаларны одура хирээлээр, төгериктей болгаш ховуудай кылыр, уттаар янзы-бүрү станоктарны таарымчалыы-биле тургускулаан.

— Күш-ажылга кызымак болур болза, кандыг-даа мергежилди чедип ап болур-дур. Бо станоктарда шупту-ла аныяктар ажылдап, бот-боттарывыска дузалажып, кайы-ла станок хостуг болдур, анаа ажылдап чанчыга берген бис. Черле ынчаш, эптиг ажылдаарга ажылдың бүдүмчелии-даа кончуг. Мен ам үшкү разрядты чедип алдым, ажыл төлевири-даа амыдыралга бүрүн четчир-дир—деп чугаалады.

Бистиң чугаалажып олурган каш минуталарывыс төне берген, станок бүрүзү ээлеттинип, оларның таарымчалыг дааш-динмиязы кулактарга кээп турду. Аныяк кыс Ытпык-кыс станогунуң чанынга турупкаш, чиңгежек дөрбелчиң ыяштарны хоюглап чонгура бээрге, станоктан үнген чөңгү борбак-борбак кылдыр ээргиштелип үнүп турду. Чазаныкчы кыстың эптиг шимчээшкиннерин өөрүшкүлүг чоргаарал-биле магадап көрдүм.

Чаш-оол Монгушовна Ытпык-кыстың чуруктарын Улуг-Хем парткомунуң болгаш Культура бажыңының залында Хүндүлел самбыраларында аскылаан болгаш айлар планын доктаамал 115—120 хуу күүседип турар деп, ында бижээн. Чаш-оол Монгушовна хөй удаа Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан, Шагаан-Арыг хоорай Совединиң депутады.

— Чаш-оол Монгушовна идепкейлиг хөй-ниитичи. Часкы бок ашталгазының база хоорай чаагайжыдылгазының үезинде бодунуң хамаарышкан участогунуң чонун үлегерлиг организастаан. Комбинатта аныяктарның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери база ажылдап турар, байырлал хүннеринде аныяктарывыстың солун концертин көрүп турар бис. Оларның аразында Ытпык-кыс база-ла бар деп, партия эге организациязының секретары эш С. Прудников өөрүшкүлел-биле чугаалап турар.

Ындыг аныяктарның хүрээлеңи хүн бүрү өзүп турар.

Д. АРАНЧАА.

Колхозчу амыдыралдың эрге-ажыктары негеп тур

СЭКП-ның март Пленумунуң шиитпирин ёзугаар, колхозтарга, совхозтарга сан-хөөнүң хыналдазын күштелдирерин кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш белеткелдер талазы-биле Министерствога база колхоз-совхозтарның бүдүрүлге эргелелдеринге дааскан.

Тургустунуп келген үр эвес үезиниң иштинде Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели бодунуң девискээринде турар тос колхозтарга сан-хөө хыналдазын кылган.

Сөөлгү үеде эргелелдиң девискээринде колхозтарның хөй кезиинде учёт, отчёт, сан-хөө байдалы илдейтиле экижип турар апарган. Эрткен чылдар-биле деңнээрге, бо чылын колхозтар чыл санаашкыннарын болгаш чыл отчёттарын база бүдүрүлге-сан-хөө планнарын чогуур өй-шаанда шынарлыг тургусканнар. Маңаа хамыктың мурнунда Чөөн-Хемчиктиң «Искра», «Большевик», Барыын-Хемчиктиң «Малчын» колхозтары хамааржыр.

Бистиң эргелел эвир чылдан бээр колхозтарның учёт ажылын экижидериниң, сан-хөөзүн кызыкшыдарының дугайында колхозтарның кол бухгалтерлериниң сургаалдалыг хуралдарын дөрт удаа, ревизия ажылын күштелдирериниң талазы-биле колхозтарның ревизия комиссияларының даргаларының семинарын беш катап организастап эрттирген. Барыын-Хемчикте «Малчын», «Большевик», Чөөн-Хемчикте «Искра», «Октябрь 30 чылы», Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарының кол бухгалтерлери эштер Чондан, Отугаш, Коков, Нарылков олар онзагай ажылынга кызымак, боттарының колхозтарында акша-хөреңгиниң болгаш бүгү-ле эт-хөреңгиниң сан-учёдун экижидер талазы-биле улуг күженишкин-биле ажылдап турарлар.'

Ооң-биле чергелештир чамдык колхозтарда сан-учёттуң болгаш сан-хөөнүң байдалы ам-даа экиживээн. Чоокта чаа Чөөн-Хемчиктиң бүдүрүлге эргелели Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунга сан-хөөнүң ревизиязын кылган. Колхоз даргазы турган А. Темир-оол, кол бухгалтер турган Евграфов олар артель Уставын каржызы-биле хажыдып, сан-учётту будап, албан-дужаалын ажыглап алгаш, колхозтуң акша-хөреңгизин боттарынга ажыглап, төтчеглеп турганы илерээн. Колхоз даргазының, кол бухгалтерниң талазындан контроль чогун ажыглап алгаш, бухгалтер-санакчы кижилер колхозтуң сан-данзызын будап, акша-хөреңгизин самчыгдап, колхозтуң сан-хөөзүн бергедээшкинге таварыштырып кааннар.

Баштаар черниң талазындан кедээ ажыл-агый артелиниң Уставының негелделерин тоовайн, ажыл-агыйның болгаш сан-хөөнүң чугула айтырыгларын коллективтиг шиитпирлээр принципти база хажыдып келген.

1961 чылдан бээр колхозтуң Уставынга чогуур немелделер, өскерилгелер киирбээн. Ол ышкаш колхозчуларның ажылдап кылырының нормаларынга болгаш күш-хүннериниң үне-өртектеринге кедээ ажыл-агыйның механизастаашкыны-биле холбаштыр чаартылгалар кылбаан. Колхозтуң амыдыралчы ол үндезин айтырыгларын сөөлгү каш чылдарда колхозчуларның нийти хуралдарынга көрүп шиитпирлевээн. Баштаар черниң болгаш бүгү кежигүннериниң хуралдарының протоколдарын безин чурум ёзугаар бижип тургуспайн турган.

Колхоз баштаар чериниң талазындан колхозчу массаларның ортузунга кижизидилгелиг ажылдарны күштелдирериниң орнунга, харын-даа оларны акшага торгаар болгаш чагырып дужаарының эргижирээн, хоралыг практиказын колдадып турган. Ылаңгыя 1962 чылдың декабрь 6-ның хүнүнде баштаар черниң хуралынга малдар чидиргилээн элээн каш колхозчулардан чидирген малдарының өртээн үш дапкыр өртек-биле улгаттырып төлеттирер шиитпир үндүрүп, хоойлуну үреп турган.

Колхоз баштаар чери колхоз бүдүрүлгезинге мурнакчы, дээштиглиг аргаларны нептередириниң, кураавырларны бүрүн ажыглаарының, акша-хөреңгини камналгалыг чарыгдаарының болгаш административ-эргелел аппаратының кызырарының хемчеглерин албайн турган. 1962 чылдың бүдүрүлге сан-хөө планында көрдүнгенинден колхоз нийтизи-биле ажыл-агыйның бүгү адырларының талазы-биле 65442 күш-хүннерин ажыр чарыгдаан. Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктан колхоз 38303 рубльдиң каражазынга дүшкен. Эрткен чылын колхозтуң административ-эргелел аппараты эмин эртир хөй турган болгаш оларның төлевиринге 14785 күш-хүннерин чарыгдаан. Колхоз бүдүрүлгезинге хамааржылга чок клуб эргелекчизинге 30, а аштакчызынга 20 күш-хүннерин ай санында санап берип, оларга чылда 200 болгаш 140 рубльди төлеп берген. Колхозка үр чылда ажылдаан дээр чылдагаан-биле колхоз даргазы турган эш Темир-оол 197 рубльди, агроном Нарылков 134, бухгалтер Севилбаа 152, санакчы Дамдын 155, олар нийтизи-биле дүрүм чокка, 638 рубльди күш-хүннеринден артыкка база санап алганнар.

Колхозта күш-ажылдың организациязы болгаш төлевири дүрүм ёзугаар ажылдаттынып кылдынмаан. Эргелел аппаратының ажыл төлевирин чурумчудар, оларга доктааттынган күш-хүннеринден аңгыда, немелде акша төлевирин берип турганын соолааш, кедээ ажыл-агый продуктуларын саарарының планын ажыр күүсеткени, продуктуларның ботунезин чиигеткени, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткени дээш күш-хүннеринден аңгыда, немелде төлевирлер тыпсырын чурумчудуп доктаадыр талазы-биле Тыва облкүүскомунуң 1960 чылдың август 27 хүнүнде доктаалын колхоз баштаар чери амыдыралга боттандырбаан. Колхозтуң эргелел аппараты 1961 чылда үш муң ажыг рубльди, 1962 чылдың август 1-ге чедир 2375 рубльди күш-хүннеринден аңгыда, акша-биле немелде төлевирге база санап алганнар. 1962 чылда малчын кижиге ортумаз-биле 700—1000 күш-хүннерин санап берип турган, санакчыга 2300, а кассир кижиге 1600 күш-хүннерин санап берип, күш-ажыл төлевирин шын эвес тургузуп, колхозчу массаларның материалдыг сонуургалын кудуладып турган.

Колхозтуң сан-хөөзүн экижидериниң хемчеглерин колхоз баштаар чери албайн келген. 1962 чылда колхоз бүдүрүлге-сан-хөө планын ёзугаар нийти акша киирилдезиниң планын чүгле 95 хуу күүсеткен.

Албан организацияларда алыр акша өрези 1962 чылдың эгезинде 1902 рубль турганындан 1963 чылдың эгезинде 3002 рубль чедир көвүдээн. Ол-ла үениң дургузунда албан организацияларга төлезе чогуур акша өрези 1785 рубльден 2822 рубль чедир өскен. Колхозчуларга күш-хүнүнүң төлевирин кандыг-даа сан-контроль чокка берип турганының ужурунда колхозчуларының күш-хүнү дээш ажыр алган акша өрези 1962 чылдың эгезинде 14042 рубль турганындан 1963 чылдың эгезинде 26633 рубль чедир өскен. Колхоз бүдүрүлгезинге күш-ажыл талазы-биле ак-сеткилдиг киржилге чок, эмин эртир алыскакчыксек кижилерге акшаны болгаш эт-хөреңгини кайы хамаан чокка бажын ажыр берип, ажыгладып турган.

Ревизия комиссиязының даргазы турган эш Шактар-оол колхозтуң ажыл-агыйының тус-тус адырларын-даа, ол ышкаш колхозтуң нийти сан-хөө, ажыл-агый ажыл-чорудулгазын-даа ревизиялавайн турган. Контроль, ревизия чок чорукту эргелел аппаратының чамдык кижилери колхозчу амыдыралдың кол хоойлузу—артель Уставын болгаш сан-хөөнүң чурумун хажыдарынга эптиг-биле ажыглап турган.

Кол бухгалтер Евграфов кассир ажылын бодунуң холунга тудуп турган, акша санажылга документизинге ат салыр эргези чок кижилерге ындыг документилерге ат салдырып турган. Колхозка күш-хүннери ажылдаваан болгаш колхозка акша төлевирлиг чамдык кижилер контроль чокка, кассадан акшаны туралааны-биле алырынга бо чорук эптиг болуп турган. Бухгалтер Дамдын бодунуң кассир ажылын дапкырлап турган үезинде 149 рубльди, бухгалтер Седип Севилбаа кассирге ажылдап турган үезинде 824 рубльди самчыгдаан.

Ажылдап турган үезинде кассир кижи бүрүзү боду тускай касса дептери ажыдып ап турган болгаш колхоз баштаар чери кассир кижи бүрүзүнден материалдыг харысалга дугайында хол үжүү безин албайн турган. Хөй кезиинде күрүне банкызындан чек-биле акшаны колхозтуң кол бухгалтери Евграфов боду үндүрүп турган. Мурнунда алган акшазының санажылгазын кылбаан кижилерге акшаны база катап үндүрүп берип турганының хөй фактылары бар. Кандыг-даа барымдаа чок черге Б. Галинага кассадан 252 рубльди кол бухгалтер Евграфов чааскаан бащ билип үндүрүп берген. 1963 чылдың февраль айда ол-ла Галинага ооң колхозтан алыр акшазы чок турганын биле-тура Евграфов 202 рубльди кассадан база үндүрүп берген. Бо чылдың мартта Дюлюш Сүгежиктиң дамчыштыр кандыг-даа барымдаа документ чок черге 500 рубльди, директор М. Дакпайның дамчыштыр 200 рубльди Чааты школазынга кассадан үндүрүп берген.

Районнуң болдунуң девискээринге-даа, өске районнарга, хоорайларга-даа чорааны ылгал чокка хонуксуусаазын-даа барымдаалавайн, командировка чарылгазынга хүн санында-ла 2 рубль 70 көпеекти төлеп берип, командировка чарылгазын төлээр дугайында саавырны база үреп турган. Чурттаалга бажыңы садып алыр дээр чылдагаан-биле Маады Биреккейге 300 рубльди, Кавайлык Доңгакка 300 рубльди кассадан берген. Херек кырында чурттаалга бажыңы садып алырының чарылга түңнүн бүдүрүлге планынга көрбээн болгаш ол кижилерден бажың садып алганының дугайында кандыг-даа акт-документилер чок. Ол ышкаш саткан бажыңының өртээ дээш Мамаев Дмитрийге 800 рубльди база-ла кандыг-даа документ чокка кассадан үндүрүп берипкен. 1962 чылдың апрельде Чааты школазынга 250 рубльди, ол школаның директору турган Д. Моңгушка 950 рубльди кассадан үндүрүп берген. Шак ындыг байдал-биле ол школага 2644 рубльди үндүрүп берген болгаш ооң чарылгазының контролюн кым-даа кылбайн келген. Торгалыг кедээ Совет база-ла шак ындыг байдал-биле колхозтуң кассазындан 131 рубль үндүрүп алган.

Ажылдаан күш-хүнүнге алза чогуур тараазын колхозка дедир саткан дээр чылдагаан-биле чамдык колхозчуларга кассадан элээн хөй түңнүг рубльди кандыг-даа барымдаалаар документ чокка төлеп берип турган болгаш оларның тарааларын складче дедир орулгалап албаан. Ол чорук акша-мөңгүнден аңгыда, тараа продуктуну контроль чокка төтчеглээринге база кончуг эптиг арга болуп турар. Д. Хунан-Бараның уруунуң Арыскаңга садыглап турган кылган самчыгдалын дугааары-биле 1962 чылдың сентябрь 10 хүнүнде Темир-оол, Евграфов оларның чиншээрели-биле Хунан-Карага 1000 рубльди кассадан үндүрүп берген чүүл бар. Ол кижиниң самчыгдалын колхоз төлээни ол ышкажыл. Д. Хунан-Кара бо хүнге чедир колхозка 579 рубльди төлевээн.

Торгалыг кедээ Совет чурум үрээн хамаатыларны акшага торгааш, оларның боттарындан негеп албайн, харын колхозтуң кассазындан мөөнү-биле төлеттирип ап, чиик арганы хереглеп турган. Ийи шиитпир-биле баштай 100, ооң соонда 157 рубльди кассадан «төлеттирип» алган. 1962 чылдың декабрьда колхозтуң плановиги Полеваның шөлээлээн үезинде ону төлээлеп турганы дээш агроном Нарылковка плановиктиң айда алыр 210 күш-хүнүн бүрүнү-биле база санап берген. 1962 чылдың он айларының дургузунда «Сельхозтехника» черинге септелгеге ажылдааш, ажыл төлевирин өөн ап турган механизаторларга колхоз база дапкыр 1160 рубльди төлеп, артык чарылга кылган.

Эрткен чылын «Москвич» автомашинаны садып алгаш, удатпаанда Улуг-Хем райпозунга садарга 800 ажыг рубль кудулаан. «Москвичини» колхозка садып алыр болгаш райпога садар дугайында айтырыгны баштаар черниң хуралынга шиитпирлээн дээр дугайында меге протоколду Темир-оол биле Евграфов олар тургусканнар.

Кол бухгалтер турган эш Евграфов 1960 чылда механизаторларның машина-техника септелгези кылганынга эрги акша хемчээли-биле бижээн нарядтарны 1962 чылда бижип тургускан кылдыр эдип, меге ведомость тургускаш, 705 рубль 71 көпеекти самчыгдаан.

Чатпал-оолдуң болгаш Доңгак Манчын-оолдуң Хендергеге болур кудазынга баар кижилерни Темир-оолдуң айтыышкыны-биле колхозтуң автомашиназы-биле дажыглап чорупт турган. Ол чорукка чораан чолаачыларның күш-хүннериниң акша төлевирин болгаш машинаның хөлезиниң, кывар-чаар материалдарга үнген 89 рубль колхозтуң каражазы болуп арткан.

Автомашиналарның болгаш техниканың ажыглалы, ажаалга, камналгазы колхозта кедергей багай тургустунган турган. 1962 чылда кывар-чаар материалдар садарынга 2229 рубль ажыр чарыгдаттынган. Багай ажаалгадан ийи комбайн үрелген болгаш ийи трактор колхозта шуут чок болуп турар. Машинаны болгаш техниканы кемниг буруулуг ёзу-биле ажылап үрегдээр кижилерге харысалга хүлээдирин колхозчу амыдыралдың эрге-ажыктары негеп турар.

Түннеп көөрге, колхоз даргазы турган Темир-оолга нийтизи-биле 1419 рубль, кол бухгалтер турган Евграфовка 1181 рубль, бухгалтер Седип Севилбаага 1084 рубль, санакчы Дамдынга 305 рубль, автопарктың бухгалтери М. Сайнитке 86 рубль колхозка төлээр кылдыр онаажып турар.

Бир эвес ревизияның илереткенин ёзугаар шүүтүзүн санаар болза, акша-хөреңгини мындыг янзы-бүрү аргалар-биле будаңнап турганының фактылары моон-даа хөй. Ооң түңнелинде колхоз сөөлгү үеде сан-хөө талазы-биле улуг бергедээшкинге таваржып турар. Элээн хөй колхозчулар эрткен 1962 чылдагы күш-хүнүнүң акша төлевирин албаан болгаш бо чылдың ай санында күш-хүннериниң авансызын өй-шаанда алыры бергедеп турар. Колхозта акша-мөңгүнүн болгаш бүгү-ле эт-хөреңгилериниң сан-учёду кедергей будалчак турган. 1961—1962 чылдарның отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарының материалдары безин чок болган. Баштаар черниң болгаш бухгалтерияның архив документилери будаң байдалда.

Колхозчу амыдыралдың кол хоойлузу—артель Уставын үреп, албан-дужаалын ажыглап алгаш, колхозтуң акша-хөреңгизин төтчеглеп, колхозтуң экономиктиг хөгжүлдезинге саат ужураштырып, харысалга чок ажылдап турган Темир-оолду, Евграфовту, Севилбааны болгаш Сайнитти истелге органнарынче шилчиткен.

Колхозтуң акша-мөңгүнүнүң, эт-хөреңгизиниң сан-учёдунга болгаш ажыл-агыйының бүгү адырларынга хөй-нийтиниң контролюн улам күштелдирип, самчыгдакчыларга, төтчеглекчилерге ажыглал бербес херек.

Колхоз Уставынга чаа немелделерни киирери, ажылдап кылырының нормаларын чаартып кылыры болгаш колхозчуларның материалдыг сонуургалын кедереринге немелде төлевирлерни калбаа-биле боттандырары колхоз бүдүрүлгезиниң ажыл-агыйының бүгү адырларын шапкын хөгжүдерин хандырар.

М. БАВУУ,
Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң колхоз учёдунуң, сан-хөөзүнүң улуг экономизи.

Сиген суггарылгазы

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында сиген шөлү суггарар 15 кижи составтыг тускай звено тургустунган. Звенону коммунист эш Дыдый-оол удуртуп турар. Олар Кужур-Арыы болгаш Тениг-Хараган деп черлерниң бугаларының унун майының эгезинде септээш, дөзүн ыяк кылдыр бектээн. Ол бадырган суг-биле 100 га шөлдүң сигенин суггарары планда көрдүнген. Звенонуң кежигүннери эрткен каш хонуктарның иштинде 20 га шөлдүң сигенин суггарган. Ында ажыл ам-даа үргүлчүлеп турар. Суггарыкчыларның иштинден ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип, шалыпчы ажылдап турарлар эвээш эвес. Оларның санынга В. Лама, М. Базыр, М. Лопсан, Т. Кечил-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Суггарылга бугазын ол хире улуг күштүг үндүрүп турган ажыглалга киргеш, сиген шөлүн суггарып эгелээн хирезинде-ле Ак-Туругнуң чурттакчы чонунуң хуузунда малы болгаш совхозтуң М. Базыр кадарган 900 баш ирттери ол шөлдү саза базып турары хомуданчыг. Ынчангаш ол четпестерни дарый чайладыры-биле хуу инектерни тускай кадатка киирерин болгаш ол чоогунда одарда хойну өскээр чорударын салбырның удуртукчулары өөренип көөрү күзенчиг.

А. КУНГАА.

Хыналдадан чүү илерээнил

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунуң баштаар чери (даргазы эш Кудурукпай) мал ажылын хөгжүдер талазы-биле чамдык эки ажылдарны организастап турарын колхозтуң ревизия комиссиязы бодунуң чоокта чаа чорудкан хыналдазының түңнелинде демдеглээн.

Комиссияның хыналдазы артельдиң мал ажылында улуг четпестерни илереткен. Ылаңгыя малдың баш санын өстүрериниче болгаш ооң продуктулуун бедидериниче угланган практиктиг ажылдарны колхозтуң баштаар чери дыка четпес чорудуп турары хыналдадан илерээн. Кандыг четпестерил ол?

Кижи бүрүзүнүң онаашкан ажылынга харысалгазын бедидер талазы-биле негелде бо колхозта кошкак тургустунганының даразында чамдык чижектер-биле көргүзүп болур. Зоотехник эш Сундуй-оол багай ажылдап турар. Эрткен чылын колхозтуң 1500 баш төрүүр хойлары кызыраан. Ол болза малдың тарып боозадылгазын болгаш эдержилгезин багай организастаанының түңнели болган. Укса экижидилгези чедип алдынмаан. Чамдык коданнарга мериное, каракуль, тыва хойлар биле кошкарлар холуй тургулаар болгаш оларның хураганнары база-ла ындыг. Хойларның боозадылгазынга учёт тургустунмаан. Ынчангаш хөй хой кызырап турар. Чижээ, эш Дадарның бригадирлээни № 1 хойжу бригаданың нарын дүктүг 1871 баш төрүүр хойларының чүгле 600-зү төрээн, ынчаарга арткан 1271 баш хойнуң колдуу кызыр болган. Төрүттүнген хураганнарның иштинден 105 баш хураган янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлген. Апрельдиң 15-ке чедир колхозтуң бүгү төрүүр хойларының чүгле 52 хуузу төрээн. Кадарчылар «хоювус боос чүве, эдержилгезин чорупкан бис» деп каарга-ла, эш Сундуй-оол ооң-биле «ажыл бүткен» деп санап ап турган. А түңнелинде хөй хой кызыраан бооп турар.

Хойларның кызыраарының өске бир чылдагааны чүл дээрге, колхозтуң төрүүр хойларынга онааштыр бүдүрүкчү кошкарларның чедишпейн турарында. Бар кошкарлар кырып баксыраан, а чамдыктарының азырал-ажаалдазы багай. Колхозчу Хертек Анай-оол нарын дүктүг ийи кошкарны бөрүге чиртип каан.

Мал эмчилериниң багай ажылы база-ла илереп турар. Малдың янзы-бүрү аарыглардан өлүп хораар чорук эвээжевейн турар. Мал эмчилери малчыннарга ховар барып турарлар. Өлген малдарны кажаа чанынга салып алган, «эмчи кээрин манап тур бис» деп орар малчыннарга бо-ла таваржып болур турган. Шээр малдың баш дескинер аарыгдан өлүп хораары хөй болуп турда, ооң тарадыкчылары болур ыттарны узуткаар дугайында дугуржулга күүсеттинмейн турар.

Колхозчуларның хуузунда 700 баш шээр болгаш бода малы нийтиниң малындан аңгылаттынмаан. Ынчаарга нийтиниң малының чаш төлү хорамчалыг, а хуу малдыы хорамча чок, бир баш хойга онааштыр кыргып ап турар дүктүң хемчээли хуу хойларнывында хөй болуп турары черле кайгамчык. Чамдык хойжулар нийтиниң бедик продуктулуг малын чавыс продуктулуг хуу малы-биле солуп ап турар фактылар бар дээрзиниң демдектерин комиссия көрген.

Мыйыстыг бода мал ажылында улуг четпестер бар. Колхоз эрткен чылын күрүнеге садар сүт планын дыка бергедеп турган (шээр мал сүдүн саап турганы) күүседип алган. Мыйыстыг бода малды өстүрериниң планы күүсеттинмээн. Мал семиртилгезин багай организастаан. Бызаалар ажаалгазы экиживээн. Бо чылдың январьдан бээр 20 бызаа өлген. Кадарчылар Салчак Хөлзээн, Хертек Довук-оол, Тамара Саанчы олар чаш бызааларны доңуруп өлүргүлээн.

Иезиниң аазын эмзирип турган, чаш бызааның организмин быжыглап алыр турбуже-ле, а ону күүсетпейн, чаа төрүттүнген бызааны ол-ла дораан өске сүт-биле чемгерип, өтпектедип аартып, ооң уламындан өлүмге таварыштырып турар чоруктуң фактылары илерээн. Төп сүт-бараан фермазының девискээри аажок хирлиг. Ынчангаш чаш малдың өпе аарыыр чоруу үзүктелбейн турар.

Ферма эргелекчизи эш Үрбаа эрткен чылдың июльда бир боос инекти нийтиниң чемненилгезинге эът кылдыр соктуруп каан. Ооң ол буруулуг херээн колхозтуң баштаар чери дыка чиик көрген. Мал ажылының хөгжүлдезинге шак ындыг хора чедирип турар фактыларны шыңгыы көөр ужурлуг турган.

Колхозтуң баштаар чери мал ажылында ол бүгү болгаш өске-даа четпестерни чайладырының шиитпирлиг хемчеглерин алыр ужурлуг. Бо талазы-биле практиктиг хемчеглерни ажылдап кылырынга Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели, Барыын-Хемчиктиң парткому болгаш райкүүскому дузалаар хүлээлгелиг.

О. ШОЖУТ-ООЛ,
колхозтуң ревизия комиссиязының даргазы.

Малчыннарга чүнү кылганыл

«Кара-Хөл» колхозтуң баштаар чери, партия организациязы малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидериниче угландыр чамдык ажылдарны чорудуп келген. Ийи чаа чурттаалга бажыңын туткаш ажыглалда киирген, бызанчылар 15 бажыңны шалалаан, 2 арыгланыр бажыңны, ооң аңгыда бок төгер оңгарларны кылган.

Тудугжулар 4 аал ишти чурттаар ийи бажыңны тудуп доозуп турар болгаш тудугга хереглээр ыяшты белеткээн. Хеп, чем шкафтары, столдар, сандайлар болгаш оон-даа өске бажың херекселдери кылыр чазаныыга мастерскаяазы тургустунган болгаш ажылдап турар. Малчыннар аңаа чагыыг киирип турар. Кула-Аскырда бирги сүт-бараан фермазының чунар бажыңы болгаш кызыл булуңу доктаамал ажыглалда.

С. ЯМБИЛЬ.
Барыын-Хемчик район.

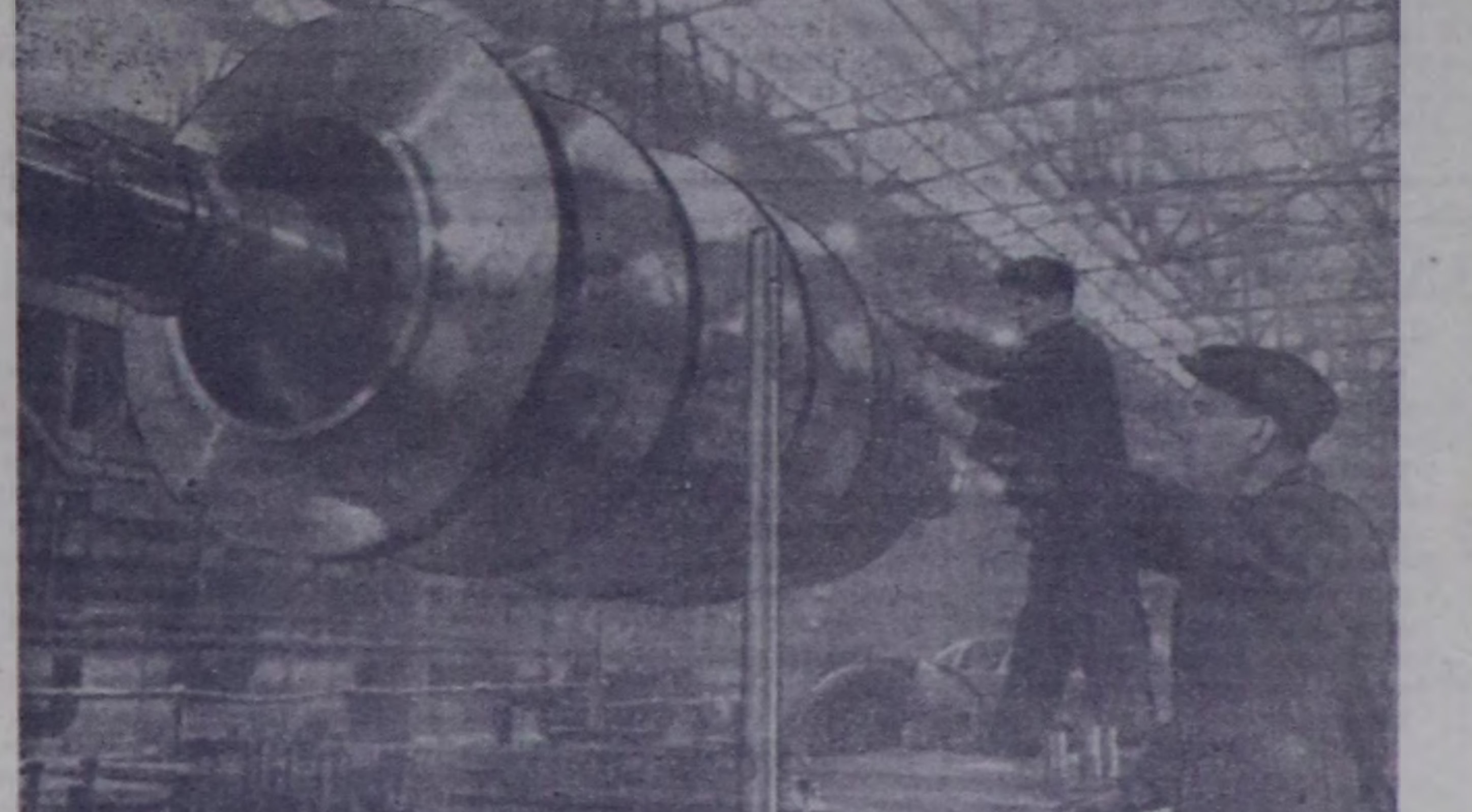

Ленинград. Неваның В. И. Ленин аттыг заводунуң тудугжулары минутада 1500 кубометр агаар киирер бүдүрүкчүлүг компрессорну белеткээрин дооскан. Ону Болгарияда тудуп турар азот-тук комбинадынче чорудар деп турар.

ЧУРУКТА: слесарь-эптекчи Анатолий Марков (оң талазында) биле стропальщик Георгий Симоян Болгарияга чорудуп бээр компрессорнуң роторун тургузуп турары.

Фото П. ФЕДОТОВТУУ. (СЭТА-ның фотохроникасы).

Кижизидикчи ие

Даштын агартыр чугайлааш, долгандыр херимнеп каан бажыңны «Коммунизиче оруң» колхозтуң суурунга баштай келген кижи дораан-на эскерип каар. Бичии уругларның ойнап хөглээн чаптанчыг үннери кудумчулап эртип чыткан кижилерге дыңналып келир. Ол колхозтуң уруглар ясли-сады-дыр. Мында малчыннарның, саанчыларның бичии чаштары өзүп доругуп турар.

Ясли-садтың коллективи найыралдыг, организастыг коллектив. Оларда бүгү-ле чүве аныяк салгакчыларны коммунизмниң ёзузунга кижизидериниче угланган. Ясли-садтың эргелекчизи. Шаалы Араңмаа ол ажылынга 7 чыл ажылдап келген болгаш кызымаккай, ажылгыр, коллективиниң хүндүткелин чаалап алган М. Кара-кыс, М. Бичелдей болгаш М. Мария дээш чаштарның кижизидилгезинге бүгү энергиязын үндүрүп турарларны бо коллективте кайызын ол дээрил.

Бо бажың долгандыр ногаанчыттынган, а өрээлдер иштинге кире бээрге, янзы-бүрү комнат чечектериниң чыды-биле долган. Чечектерни уруглар камныы-биле өстүрүп турар. Бичии уруглар чаа ырларны, шүлүктерни өөренип, арай улуглары номчуурунга, бижиириңге өөренип турарлар.

Араңмаа Бадыргыевна — хөй уругларның иези, ооң 4 уруу Солчур 8 чыл школазында тергиин эки өөредилгелиг, чурумнуг өөреникчилер. Олар уругларын бичиизинден-не хүндүлээчел, ээлдек кылдыр чаңчыктырган. Бо өг-бүле уругларының сонуургалын өөренип, музыка херекселдерин саткылап берген, ойнап турарлар. Школаның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнде Зина Шаалы идепкейлиг киржип турар, а эшлери чурук тырттырар база күш-культура бөлгүмнеринде школа назыны четпээн 3 бичии уругларының кижизидилгези база эки.

Бажыңында уругларынга таарымчалыг байдалды тургусканы дег, ясли-садтың бичии уругларынга база-ла ындыг таарымчалыг байдалды Араңмаа Бадыргыевна тургузуп турар. Бо бүгү ажылы дээш ону чон хүндүлеп турар.

Ч. ДОРЖУ.
Өвүр район.

Хоочураан арагачы

Арын-бажы саспайты ыжа берген, чолдак, чоон, эзирик кижи Чадаанадан Чыраа-Бажынче чоруур деп турган автобусче тендирип кирип келди. Ол дээрезинде ук кижи элээн «тургунуп» чоруур шинчилиг болган. Ынчалза-даа олуттарда чамдык кижилерниң демги киживис таваргылап чоруй, соңгу бир олутта барып олуруп алды. Ооң чанынга олурарга арагазыг, таапкызыг деп чүвезин чүү дээр...

«Эзириин көргүзүп, бак-чашпаар болза автобуска киирбейн баарлар» деп чүвени ол билип чоруур хевирлиг. Автобус хоорайдан үнүп кээри билек-ле, демги эзирик киживис «амдаа ажырбас эвеспе оң» дээнзиг, «чаңнап» эгелээн: кожазында олурган кижилерден эгелээш шупту пассажирлерге амыр-дыш бербейн, оларга шорлуп, чөңгээлеп эгелээн.

Чудурууп-даа чайгылаар, «чүгле ийи хүн пактап тур мен, ам-даа ижер мен. Акша. арага силерниң эвес-ле болгай але, бодумнуун ижип чор ышкаш чүл мен, эштер! Ынчангаш мээң эзириим дугайында чүве чугаалаваңар. Ол силерге хамаарышпас» сүтсүг дигилээш, ында олурган улуска шывырак-ла шорбактаткан, чанында олурган Н. Доңгакты бир шашкан.

«Бо-даа бүтпес кижи-дир. Мону автобустан үндүрерин негээр-дир», дишкен чугаалар эгелээн. Ынчалза-даа «кижини черниң черинге каап кайын боор» дипкеш, пассажирлер Чыраа-Бажы суурга шыдажып четкен.

Демги ыжык-көк арынныг киживис ол суурга шынап-ла майның 23 — 25 хүннеринге чедир уламчылыр арагалаан. Хөй-нийтиниң черлеринге — столоваяга, клубка, магазинге, школага — каяа-даа, бо эзирик кижи үйбалай, чурум чок чорууп көргүзүп, чонну дыка хомудадып турган.

Кымыл ол? Бири-Санаа Көкейович Моңгуш-тур. Бо хоочураан арагачы чаңгыс черге доктаап ажылдавастаандан бээр үр апарган. Чөөн-Хемчиктиң парткомунга-даа, «Чыраа-Бажы» совхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизинге болгаш «Искра» колхозтуң хозу бригадазының учётчигинге-даа ажылдап турган. Арагалаар чоруу-биле ажылынга ызырнып чадаан — ооң төөгүзү ол-дур.

Ам «Барлык» совхозтуң Хендерген салбырының эргелекчизи бооп турар хирезинде-ле, изиг-тулуг ажыл үезинде ооң арагалап чорууп турганы база-ла элдептиг.

Н. ДОРЖУ.

Ниитиниң күжү-биле

Чер-чер Советтеринге бо чылдың мартта болган соңгуулданың соонда Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана кедээ Советиниң Бажың-Алаак суурунуң квартал комитеттериниң составын чаартап соңгаан. Квартал комитеттери ажылчы чоннарның хуралдарын чыылдырып, суур чаагайжыдылгазы, бажыңнарга культурлуг чурттаалга, суурнуң арыг-шевери чижектиг айтырыгларны хуралдарга тургузуп, квартал комитеттериниң аразынга социалистиг чарышты калбарткан.

Квартал комитеттериниң даргалары эштер Х. Лопсаң-Сундуй, М. Балдан, М. Коңгар-оол, Х. Дамдын-оол олар инициативтиг ажылдап, суур чаагайжыдылгазынче чонну эки организастап келгеннер. Олар ажыл планын ай санында кылып, ооң күүселдезин организастап, кылган ажылының отчёттарын кедээ Советтиң күүскомунга киирип турар.

Х. ДОРЖУ.

* * * *

Өвүр районнуң Арыг-Бажы суурнуң чурттакчылары боттарының суурун чаагайжыдар дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Суурда ийи скверлерде 500 ажыг ыяштарны, чадаң үнүштерни тарып олурткан. Тараан үнүштерни чурттакчы К. Тотпа экитуразы-биле эки ажаап келгенинден ол скверлер суурда эң-не көрүштүг болуп турар. Алды чыл мурнунда ыяштар тарып олурткан ол скверлерге бо чылын 85 дөс кат сыптарын болгаш чадаң үнүштерни немей тарып олурткан.

Октябрь болгаш Хову кудумчуларында 600 чаа ыяштарны, школа чанында 200, магазин, контора чанында 120 ыяштарны немей олурткан. Ыяш тарылгазын, оларның камгалал кажааларын кылырын, септээрин, арыг-шевер талазы-биле ажылдарны кудумчу комитеттери эргелеп, организастап турар. Ылаңгыя Октябрь кудумчу комитединиң даргазы, кедээ Советтиң депутаты эш М. Дамдын-оол оң идепкейлиг ажылдап турар. Ооң кудумчузунуң ногаанчыдылгазы, арыг-шевери өске кудумчулардан эки бооп турар.

Д. ЧИМБА.

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ШУУЛГАНЫНГА УТКУШТУР

ЧУРУКТА: Кунцевонуң чурумалдыг чараш пөстер бүдүрер фабриказының чурукчу херээженнери (солагай таладан оң талаже) Мария Хромова, Валентина Постоол, Виктория Лозинская болгаш Клара Бурлак олар белекке бээр аржыылчыгаштарны көрүп турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Совет херээженнер комитединиң пленуму

МОСКВА. (СЭТА). Совет херээженнер июнь 24-те Москвага ажыттынар херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң ажылынга киржир делегаттарның аттарын адаан. Совет херээженнер комитединиң пленумунга соңгуткан ол делегаттарның арызында совет херээженнер комитединиң даргазы Н. В. Попова, совет-америк харылзаалар институдунуң ооланчы-президентизи Н. П. Хрущева, Красноярск ГЭС-тиң бетонщиги Д. В. Васильева, «Красный Октябрь» деп кондитер фабриказының директору А. А. Гриненко, Литва филармониязының симпония оркестриниң дирижёру М. К. Дварионайте, Казах ССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы Р. Д.Всенжолова, Калинин аттыг фабриканың бригадир, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. А. Котова, чогаалчы И. Н. Левченко, ССРЭ-ниң улустуң артизи О. В. Лепешинская, Москва областың «Коммунарка» совхозунуң директору А. Н. Монахова олар бар.

Пленумга илеткел кылган Н. В. Попова конгресске белеткелдиң янзы-бүрү чурттарда чоруп турарын дыңнаткан.

— Конгресс болза херээженнерниң Бүгү-делегей чыыжы болур, баштайгы медээлерни ёзугаар алырга аңаа Европаның 27, Азияның 28, Американың 25, Африканың 39 чурттарының, ол ышкаш Австралияның төлээлекчилери шупту 1400 хире делегаттары, аалчылары болгаш хайгааракчылары Москвага келир. Оон аңгыда совет хөй-ниити организацияларының 100 хире аалчылары конгресске келир күзелин илереткен. Турисчи бөлүүтер-биле Москвага келген 400 хире херээженнер ол чыышка база келир.

Янзы-бүрү хевирниң белеткел ажылдары 120 хире чурттарда чоруп турар.

Конгрессти Москвага эрттирер дугайында шиитпирни совет херээженнер улуг өөрүшкү-биле уткаан.

Конгресске белеткел дугайында медээлер Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарындан кээп турар. Бо айтырыгны херээженнерниң область, республика активиниң хөй санныг хуралдарының киржикчилери чылыы-биле чугаалажып турар. Хоорай, область, республика бүрүзүнүң херээженнери конгресске боттарының белеттерин кылып турар. Узбекистанның чурттакчылары эргим аалчыларны уткуп алыры-биле тургускан боттарының организацияларын «хүндүлел комитеди» деп адаан, Молдав хоорайларның чурттакчылары «найыралдың чечектерин» олурткан, Грузияның болгаш Казахстанның херээжен чурукчулары боттарының ажылдарын конгресске белек кылдыр бээрин шиитпирлээн. Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Запорожьениң, Алма-Атаның, Ташкентиниң болгаш өске-даа хоорай, суурларның хөй-ниитизи сөөлгү үеде «Тайбың фронтузунга» он-он муң рубльди киирген.

Пленумнуң киржикчилери херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге соңгуткан совет делегацияга чагыгны берген.

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге белеткел Москвада калбаа-биле делгерээн. Хөй-ниити организациялары, өөредилге черлери, албан черлери ол конгресстиң киржикчилеринге белекке бээр чүүлдерни кылып турар.

Даштыкы парлалганың бижип турарының дугайында допчулал

Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге найыралчы аян-чорук кылып база дыштанган соонда, Кубага чанып келгениниң дугайын солуннар тодаргай дыңнадып турар.

«Ниити рынокка» Англияны киирер дугайында айтырыгның талазы-биле барыын талакы күрүнелерниң арызында чөрүлдээлерниң дугайын француз, англи болгаш өске-даа солуннар бижип турар. Барыын-европа эвилелдиң сессиязының Парижке ажыттынары-биле холбаштыр «Насьон» деп француз солуннуң демдеглеп турары болза, чугаалажылгага кол кичээнгей Англия биле алды чурттарның арызында харылзааларның айтырыынче угланган турар. «Францияны частаанзырадыр азы ону берге байдалга тургузар дээр чаа оралдажыышкыннарның болу бээрин» солун баш бурунгаар айтып турар. «Нити рыноктуң» «иштики кризизиниң улам дорайтааны» деп эгелиг чүүлүнге «Эко» солун алды чурттарның Брюссельге болган сөөлгү чөвүлел хуралының түңнелдерин тайылбырлап турар.

Лондоннуң «Дейли миррор» деп солунунуң Нью-Йоркта корреспондентизиниң бадыткап турары болза: сөөлгү хүннерде президент Кеннеди Барыын Европаның чурттарынга баар деп турган аян-чоруунга дыка тура чок апарган. Корреспондентиниң сөзү-биле алырга, президентиге чоок чамдык кижилер харын ол аян-чорукту соксадырын күзеп турар.

XXIII Иоанн папаның өлгени делегей парлалгазының кол темазы болуп турар. Дыка хөй солуннар бо болуушкунга холбаштырган редакция чүүлдерин, тайылбырларны, күрүне болгаш политиктиг ажылдакчыларның бижиктерин база чедирген кажыыдалдарын парлап, тайбыңны деткиирингe болгаш быжыглаарынга ажыктыг кылдыр папаның чорудуп турган ажыл-чорудулгазын демдеглеп турар, ону салгаар кижиниң дугайында бодалдарын баш бурунгаар айтып турар. Папаның дайынны бүрүү шапканын «Юманите» демдеглээн. Күрүнелерниң «тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принципин хүлээп көрген» «Чер кырынга тайбың» деп йөрээлин «Комба» солун сагындырып турар. Фашист диктатор Франко, АКШ-тың төп разведка эргелелиниң төлээлекчилери, америк дээди лама Спэллман болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга удур өске-даа ажык дайзыннар ол йөрээлди өжээнниг ёзу-биле көрген.

XXIII папа Иоанн боттуг чүүлдерни барымдаалап база амгы делегейниң ханы ниитилел болгаш политиктиг чаартылгаларын айтып турган дээрзинче Польшаның «Трибуна люду» солуну кичээнгейни угландырып турар.

Сөөк-язы ылгаар чорукка удур америк негрлерниң демиселиниң дугайында дыка хөй дыңнадыгларны даштыкы солуннарның арыннарынга бижиирин мурнуку хевээр үргүлчүлевишаан. Хамаатыларның эргелериниң дугайында айтырыгның талазы-биле бижикти конгресске киирерин президент Кеннеди чылзып турар деп, «Нью-Йорк геральд трибюн» болгаш өске-даа чамдык америк солуннар демдеглеп турар. Гаитиниң диктатору Дювальениң ёзу-чурумун хүлээп көөр деп, АКШ-тың шиитпириниң дугайын дыңнатпышаан, «Нью-Йорк таймс» солуннуң бижээни: «Кариб бассейнниң чурттарының чазактарын АКШ тургузар азы дүжүрер аргалыг турган шаг-үе эрткен. «Моон мурнунда Дювальениң ажыл-чорудулгазы америк монополияларга таарымча чок апаарга Вашингтон ону дүжүрерин чедишкин чокка оралдажып турганы билдингир болгай.

«Ди вельт» деп барыын-герман солун болгаш өске-даа солуннар «судет немецтерниң землячествозу» деп адаанзырак организацияның Штутгартка болган митингизиниң дугайын дыңнадып турар. Ол митингиге министр Зееб чүве чугаалаан дээрзин солуннар демдеглээн. Өнчүк-чөңгээлиг слёттуң организакчылары канцлер Аденауэрден база Боннуң өске-даа көскү ажылдакчыларындан байыр чедирген чагааларны, бижиктерни алган. Моон-биле кады өске-даа адаанзырак организацияларның слёттары чамдык хоорайларга база болгулааның «Рейнише пост» болгаш «Франкфуртер рундшау» солуннар дыңнадып турар.

Өртектерниң өзүлдезиниң айтырыын чугаалажып турар парламенттиниң сессиязы Токионуң солуннарының кичээнгейиниң төвүнде турар. Индияның президентизи Радхакришнанның АКШ-че албанның аян-чоруунга кол кичээнгейни Делиниң солуннары көрүндүрүп турар.

(СЭТА).

Цейлон дүүн, бөгүн болгаш даарта...

ОН ЧЫЛ ПЛАНЫ

«Цейлоннуң он чыл планы» деп эгелиг улуг эвес номчугашты мен эң баштай Канди хоорайның кыдыында шай кылыр фабриканың албан-хаакчызының столунуң кырынга чыткаанын көрген мен. Каш хүн эрткен соонда, Бадулга чеде бергенимде, мен ол-ла брошюраны кат-чимис садыгжызы кижиниң, а оон соонда богда хүрээзиниң ламазының холунга көрген мен. Оон соңгаар ол номчугаш тропиктиг ортулукка меңээ хөй удаа көзүлген.

1959 чылдан 1963 чылга чедир үени хаара тудуп турар планның ат-алдарлыы таварылга эвес. Цейлончуларга ол болза келир үеже чугула базым болур. Британ колониалдыг тергиниделдиң хөй чүс чылдыг үезинден оларга салгал боор арткан айтырыгларны олар элээн кыска хуусаа иштинде шиитпирлеп алыр деп турар.

Ол айтырыгларның бирээзи —боттуң аъш-чем продуктулары-биле хандыртынары. Хөй адырлардыг көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге кончуг таарымчалыг бойдус байдалдарлыг турган-ла, ол ортулук аъш-чемге дыка чединмейн турар, ол дээрге дашкаар үндүрер культураларны—шайны, каучукту, кокос чимистерин, рис болгаш өске-даа тараа культураларының тарылгазынга когаралдыг кылдыр бүдүрер дээш колониалдыг плантация ажылын неттеретенининин шуут түңнели болур.

Чер ажылының тарылга тургузуунуң кайы хире таарымча чок, чаңгыс талаланчак боор турарын бистер ортулукту эргиптерде олуруп чорааныыс автобустуң соңгазындан безин көрүп чораан бис. Каучук үнүштерниң болгаш шайның карак четпес делгем плантацияларының арызында тараачыннарның даг чиктеринде тараан рис шөлдери далай ортузунда чөгенчиг бичии ортулукчугаштар дег көстүп турар. Ортулуктуң тарылга шөлүнүң чүгле үштүң бир кезиин аъш-чем культуралары ээлээн. Оон ужурунда чурт ристи Бирмадан болгаш Каттышкан Штаттардан, картофельди—Испаниядан, катчимистерни —Италиядан болгаш Чаа Зеландиядан, эътти—Австралиядан, перецти, чочак-тарааны, чечевицаны — Индиядан, балыкты—Япониядан киир сөөртүп ап турар. Чүгле рис, балык болгаш чигир сөөртүп киирерингe безин Цейлон аажок хөй акша-хөреңгини—400 миллион ажыг рупийни чарыгдап турар. Аъш-чем продуктулары чурттуң киир сөөртүлгезиниң 40 хире хуузун ээлеп турар.

Ол чаңгыс талаланчак чорукту он чыл планы чок кылыр хүлээлгелиг. 1968 чылга чедир рис бүдүрерин барык бүдүн чартык катап улгаттырары көрдүнген. Ол программаны амыдыралга боттандырары—чиик эвес херек. Чүгле сугарылга системазынга болгаш ортулуктуң девискээриниң үштүң ийи кезиин ээлеп турар «курагг зоналы» шиңгээдип алырынга 1 миллиард ажыг рупийни дилеп тывар апаар. Ажыглаттынып турар шөлдерниң дүжүткүүн көдүрер төлээде, чер ажылының агротехниказын үндезини-биле экижидер деп турар. Даштыкы хөреңгиттерниң плантация системазын кошкадыр болгаш күрүнениң национал улуг ажыл-агыйларын тургузарынга дузалаар аграр реформазын чорударын чурттуң дептилгелиг күштери оралдажып турар.

Цейлон көдээниң ажыл-ишчилери он чыл планының боттуг чорууңга бүзүреп турарлар. Рис талазы-биле аш чорук эрткен үе боор чиде бээр, чаңгыс адыш тарал алдын-биле деңней кылдыр үнелеттинмес болур, цейлон тараачыннарның болгаш ажылчыннарның аъш-чеминиң хүн бүрүдеги дээжизинге сүт, саржаг болгаш яблоктар үргүлчү турар кежиктиг эки үе дугайында күзел ол бүзүрелде сиңниккен.

Бо үеги Цейлоннуң национал үлетпүрү онза янзылыг. Колониалдыг үелерде ол үлетпүр болза шай, каучук, кокос тооруктары ажылдап кылыр, туйбу, черепица, саван, парфюмерия кылыглары бүдүрер талазы-биле шоолуг эвес, чартык кустаржы бүдүрүлгелер боор турган. Шыргай үнүштерниң хөлегелеринде хандыр чажыртынган, курлак чедир берзенип каапкаш, бүдүүлүк чепсектер хөлелдирген кижилерге ажааттынган ол мастерскаалар — чээрбиги чүс чыл эаа чоокка чедир чүгле календарьның калбак саазыннарынга эртип турган деп чүвениң дириг херечилели болур.

Он чыл үениң дургузунда Цейлон улуг болгаш ортумак үлетпүр бүдүрүлгелерин тударынга болгаш чаартырынга 2,3 миллиард ажыг рупийни чарыгдаар. 400 миллион хире рупийни биче-биче үлетпүр бүдүрүлгелерин тударынга үндүрер. Ол программаның күүселдези херeглел бараанарын киир сөөртүрүн дыка кызырар, капитал тудуг чорудары-биле акша-хөреңгини камнап алыр аргазы чуртка бээр.

Сайзыраңгай национал үлетпүрнү тургузар угланыышкынның баштайгы түңнелдери көстүп эгелей берген. Ортулукка кылган хөй санныг ужуражыышкыннарның болгаш беседаларның үезинде меңээ Цейлоннуң алдарлыг шайы-биле ам чурттакчыларга алдар-сураглыг апарган цейлон чигирни кады берип турган. Цейлонда ийи чигир заводун ажыглалга 1960—1961 чылда киирген. Оларның бирээзи — Канталайда чылда 20 муң тонна чигир бүдүрер завод—Чехословакияның деткимчези-биле туттунган. Чурт чигирге бодунуң бүгү хереглелдерин мырыңай чоокта чаа-ла дашкаартан киир сөөртүлге-биле хандырып турган болгай.

НЕФТЬ БОЛГАШ ХАМААРЫШПАС ЧОРУК

Бир чыл хире үениң мурнунда цейлоннарга национал чоргааралдың база бир демдээ—кара май-биле чүгүрүп чоруур аныяк оолдун чуруу тыптып келген. Ол болза даштыкы компанияларның бензин кудар 150 чугула станцияларын болгаш нефть дамчыдар ийи хоолай шугумнарны национализастааның одуруунга тургустунган Цейлоннуң национал нефть каттыжылгазының ылгавыр демдээ-дир. Каттыжылга иштики рынокка нефть продуктуларының 40 ажыг хуузун берип турар апарган. Бодунуң ажыл-чорудулгазының чүгле бирги чылында безин ол каттыжылга национал бюджетке 7,5 миллион рупийниң кончаазын киирген.

Барыын чүктүң нефть хардаачылары Цейлоннуң черинге элээн каш он чылдар иштинде кожайлап келген. «Шеллдиң» ылгавыр демдээ — сарыг өннүг ракушка болгаш «Калтекстиң» от дег кызыл пегазы бүгү-ле цейлон оруктарының чыда калбас эдеринчилери боор турган. 100 муң ажыг машиналардан тургустунган чурттуң автомобиль паркының өй-тавында ажылы бүрүнүбиле даштыкы хөреңгитеннерниң эргезинге турган. Порттарже болгаш үлетпүр төптеринче шайны, каучукту, кокос пальмының продуктуларын чогуур өйүнде чедирери, а ол ышкаш аъш-чем продуктуларын, херeглел бараанарын, чемишчилгелерни, одаар чүүлдү чурттуң озалааш районнарынга сөөртүп чедирери оларның «ачы-авыралындан» хамааржыр турган. Нефть хардаачылары боттарының монополиязының ажылын үнергедир турган. Олар боттарының негелделерин национал чазакка албадап чыгаарын оралдажып, бужар-чүттүг чөңгээлерни калбаа-биле нептередип, планнарын кызап турганнар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, нефть колонкалары Цейлонда чаа колониализмниң деттигер чери. Барыын чүктүң ол ортулукта плантациялыг, садыгнаймаа, саң-хөө болгаш өске-даа эрге-ажыктарының камгалаарының чепсээ боор турган.

Нефть талазы-биле күрүне каттыжылгазын тургузар деп, Цейлон чазактың бодап турарының дугайында баштайгы медээлерже Вашингтонга болгаш Лондонга ёзулуг дүвүрээзинни өөскүткен турган. Барыын чүк Цейлонну нефть ажынга таварыштырып кызаар деп шиитпирлээн. Барыын чүктүң нефть компанияларының бензин колонкалары Цейлоннуң автомашиналарынга кывар чүүл кудуп бээриндeн ойталаан.

Аныяк күрүне шак ындыг берге байдал туруп кээрге аңаа Совет Эвилели, Румыния, КАР дуза көргускен. Ол чурттар нефть продуктуларын Цейлонга барыын чүк монополияларыныындан 25 хуу чиик өртек-биле бээрин чөпшээрээн.

Национализастаттынган кудулга станцияларынга совет бензининиң баштайгы цистерналары чедип кээрге, чамдык кижилер Цейлоннуң оруктарында чоруп турар барыын чүк маркалыг автомашиналарга совет нефть «хоралыг» дээр нүгүлчү шуугаазынны Коломбога тараткан.

Цейлоннуң автотранспорт кампаниязынга хамааржып турар бистиң автобузувус чамдык үелерде кывар чүүлдү Цейлоннуң күрүне каттыжылгазының автоколонкаларындан кудуп ап турган. Бистиң бензинивистиң шынарының дугайын автобустуң чолаачызындан айтырарымга, ол мынчаар харыылаан.

— Тергиин-не бензин-дир. Ону кудуп алгаш ортулукту кежилдир үш катап эртим, чаңгыс-даа удаа багай чүве болбады. Поршень системазынга бо бензин аажок каъкталыр деп бисти коргудуп турдулар. Көңгүс меге чүве-дир оң. Совет бензин шынар талазы-биле «шеллдин» азы «Калтекстиң» кывар чүүлүнден хензиг-даа тудавас бензин-дир.

Цейлоннуң нефтизи дээш тулчуушкун — хамаарышпас чорук дээш цейлон улустуң чүткүлдүг шудургу демиселиниң дайынчы участоктарының бирээзи. Сөөлгү үеде ол тулчуушкун чаа күш-биле кыптыгып үнген. Бо чылдың эгезинде АКШ-тың чазаа бензин колонкаларын национализастаан уъжун өжээн негээр дээш Цейлонга болуунуң «дузаламчызын» соксадыр дугайын шиитпирлээн. Ол хемчеглерге харыы кылдыр Сиримаво Бандаранаикениң чазаа национализастаттынган эт-херекселдиң өртээн чандырар дугайты нефть компаниялары-биле чугаалажыышкыннарын соксаткан. Вашингтонуң өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглери америкага удур хөделиишкиннерниң аажок улуг өөскүүшкүнүн үндүрген. Коломбога, Анурадхапурга, Джарнеге, Галлга, Бандарагамга болгаш өске-даа хоорайларга болгулаан хөй кижилиг антиимпериалистиг митингилерге америк хөреңгитеннерниң өнчүзүн бүрүн национализастаар, «Американың үнүнүн», «Тайбың корпузунуң», «Азия фондузунуң» болгаш өске-даа хоралакчы организацияларның төлээлекчилерин чурттан ыраадыр деп бүгү улустуң негелдези быжыы-биле дыңналып турган.

Даштыкыдан ыйыышкынның салдары-биле Цейлон тускай хамаарышпас иштики политиказындан болгаш нейтралистиг даштыкы политиказындан ойталаар боор деп, америк дипломатия кордап турган. Шынап-ла хат салгынны өөскүткен кижи шуурган-когурумга үедеп алыр деп чүве ол-дур ийин!

АЗИЯНЫҢ «ОРУК БЕЛДИРИНДЕ» ЧАА ЧҮҮЛ

Цейлоннуң мурнуу-барыын эриинде турар Коломбо портун «Азияның орук белдири» деп ховар эвес адап турар. Хөй-хөй неделялар дургузунда тыланчыг аян-чорук кылганының соонда бүгү диптерниң корабльдери аңаа кээп туруптар. Судноларарыгсуг, хөмүр даш курлавырын алгаш, шайны, каучукту чүдүрүп алыр, а оларның командалары янзы-бүрү дылдарынга чугаалажып, чөөн-чүктүң ол улуг болгаш бир янзы хоорайының кудумчуларынга солун чүүлдер тыптынып ап, өөр-өөр базып чоруп турар. Ырак сунуушкунуң аттуг чоруур поездилеринге демир орук ажылдакчыларының чаңчыгып каары ышкаш, Коломбонуң чурттакчылары аңаа база-ла чаңчыгып калган боор.

Ынчалза-даа чоокта бээр Коломбонуң далай өртээлинге чаа амыдырал эгелээн. Аңаа ийи чурттарның арызынга доктаамал чорук кылган совет суднолар кээп доктаап турар апарган. Ол суднолар иштинге түдүг материалдары, дериг-херекселдер, станоктар, нефть продуктуларын болгаш өске-даа аң үнелиг бараанар чүдүрген чоруур, ындыг бараанар чокка аныяк күрүне хамаарышпас национал экономиканың үндезин суурун тургузуп шыдавас.

Ортулукка херeглээр нефть продуктулары чедирип келген баштайгы совет танкерни Коломбонуң каңчаар уткуп алганының дугайын меңээ порт ажылчыны К. Сиприварлене кончуг күзелдии-биле хөөреп чугаалаан. Шак ол байырланчыг хүн Цейлон найысылалының муң-муң чурттакчылары порттуң эриинге чыглып келген. Оларның арызынга сайыттар, парламент депутаттары, политиктиг партияларның баштыңнары, цейлон-совет найырал ниитилелиниң активчилери, солуннарның, радионуң корреспондентилери, кинохрониканың операторлары хөй келген.

Тайбың дугайында сөс дээш тудуп хоругдаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Банаданың полициязы Труа Риверге (Квебек можу) «тайбың маршттың» дөрт киржикчилерин тудуп хоругдаан. Олар термоядролуг дайынның айыылынга удур демиселче, тайбынче кыйгырып турар номнарны тарадып турганнар. Туттуруп хоругдаттырганнарның арызында үш канада болгаш бир америк кижи бар болган деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи дыңнаткан.

«Тайбың маршттың» он-он киржикчилери май 26-да Квебектен үнүп чоруткан. Олар Бостон болгаш Нью-Йорк хоорайларны таварты чоруткаш, куба девискээрде турар Гуантанамода америк шериг-далай баазазынга чедер ужурлуг.

—□—

Араатанзыг аажылал

ХАНОЙ. (СЭТА). Ханойдан алдынган дыңнадыгларны ёзугаар ап көөрге, чоокта чаа Вьетнамның эрте-бүрүңгү найысылалы Гуэ хоорайга мурнуу-вьетнам студентилерниң тайбың чыскаалын нгодиньдьемчи солдаттар чыдалар болгаш карак чажы төгүлдүрер газтыг гранаталар-биле тарадыр сывырарын оралдашкан. Богда-шажынга сүзүктүг кижилерни истеп сүрер болгаш сывырар чоруктарны соксадырын эрге-чагыргалардан чыскаалчылар негеп турган.

60 ажыг студентилерни балыглаан.

—□—

БУНДЕСВЕР АФРИКАЖЕ КИРИПКЕН

БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын-германбундесверниң 60 шериг албанныглары эрткен неделяның төнчүзүнде Нигерияда чеде берген дээрзин АДН агентилел дыңнадып турар. Барыын-герман шериг-агаар күштериниң бөлүк офицерлери оон мурнунда-ла Нигерияның найысылалы Лагоста турар. Оларны бундесвер Нигерияның чепсектиг күштериниң командылалының чанынга турар чөвүлекчилер кылдыр чоруткан турган.

АДН агентилелдиң дыңнадыындан билдине бергени болза, «кошкак хөгжүлделиг чурттарга дузаламчының» чурумун ёзугаар бундесверниң албан-хаакчыларын Нигерияга тургузар дугайында чугаалажыышкыннарны чартык чылдың дургузунда чорудуп келген.

Боттарының капиталдарын киирер ажыктыг черлерни дилеп, Нигерияның экономиказынче шургуп кирерин сөөлгү үеде күштелдирген барыын-герман монополияларның соораны ам бундесверниң офицерлери инструкторлар болгаш чөвүлекчилер болуп алгаш, ол чуртче шургуп кирип турар апарган. «Кошкак хөгжүлделиг чурттарга дузаламчыны» Африкаже бөөн дайынзырактарның шургуп кирерингe ажыктыг чылдак кылдыр ажыглап турар.

Йеменде болуушкуннар

КАИР. (СЭТА). Республика ёзу-чурумунга удур демисежип турар монархистерниң хөделип турар районнарының бирээзинче Сауд Аравиязындан бар чыткан боо-чепсек болгаш ок-чемзек сөөрткен автомашиналар колоннзынга Йеменниң болгаш Каттышкан Араб Республиканың шериглери Йемениң соңгу чөөн кызыгаарынга таваржы берип халдааннар. Каирниң парлалгазының дыңнадып турарындан алырга, ол хемчегниң үезинде 8 автомашиналарны үреп узуткаан болгаш 5-ти хунаап алган.

Сауд Аравиязындан Йеменче боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти чорударын үргүлчүлеп турар чорук болза дүжүрткен имам Эль-Бадрның талалакчылары—монархистерни деткиирин соксадыр бис деп боттарының-на берген аазааашкынның сауд эрге-чагыргаларының каржызы-биле үреп турарын херечилеп турар-дыр деп, Санада шериг командылалының төлээлекчизи медеглээн.

«КВАС ДУГАЙЫНДА ЧУГААЛАЖЫП КӨРЭЭЛ»

Хлебтен кылган квас дээрге орус улустуң ыңак суксуну, кижиниң сусканын ол чидирер, артында-ла сериин апарган ышкаш сагындырар. Улуг нурууузунда ногаан согунадан болгаш кара хлебтен кылган квас база ногаа сывындан кылган окрошка хевирлиг квас ыланнгыя чайгы үеде кончуг иштингир. Квас болза далганың янзы-бүрү сорттарының холунсаазындан, көк-тараа болгаш арбай солодтарындан ийикпе көк-тараа хлевиниң сухарайы-биле суглан белеткеттинген туруп болур. Оон составында минералдыг дустар, шоолуг эвес хемчээлдиг спирт, сүттүг болгаш уксустуг кислоталар, хөмүрзүг кислота бар.

Ажыг квас ижин ажыткызыным, ижин адааның бестеринде ажыткының күжүн улгаттырып турар болгаш ооң-биле чем хуулдурулгазын экижидип турар дээрзин хөй санныг шинчилелдер көргүскен.

Квас болза В бөлүктүң витаминнериниң үндезини болуру-биле чүгле кадык кижилерге ажыктыг эвес, харын-даа ону аарыг кижилерни чемгереринге база ажыглап турар. Чүрек-дамыр аарыгларлыг кижилер хаваң, ыжыктар-ла чок болза, хонукта 200 — 400 граммдан көвүдетпейн ону ижип болур. Ындыг аарыг кижилерге квас ижерин ынчаар кызыгаарлап турарының чылдагааны болза, оларга хөй хемчээлдиг суук чем чирип чүректе аар байдалдыг болур.

Квасты ижип оюлганнаар аарыглыг, сарыы хайнып байдалдыг хоочураан гастрит, колиталар, энтериталардан аарып турар кижилер херeглеп болбас. Квастың элээн ажыг болуп турар байдалы ижиниң болгаш шөйүндүлерниң аарып өскерилген иштики картарынга аарышкылыг багай салдарны чедирип болур, дустуг кислотаның тургустунуп келиринге таарымчалыг.

Бистиң чуртувуста «московский», «хлеб», «окрошкалыг», «ажыг» болгаш кат-чимистен кылган квастарны үндүрүп турар. Хлебтен кылган кваска варенье ийикпе кат азы фруктулар чулуун холуптар болза фруктулуг азы каттыг квас кылып ап болур. Фруктулар чулуу хлеб квазын С витамин болгаш минералдыг дустар-биле байыдыптар. Ындыг квастарга чуура сыскырып каан фруктуларны, катты суг-биле холааш, чигир ийикпе чулук болгаш сироп дузазы-биле база ажыдып ап болур.

Хлеб сортулуг квастарны кылырда, хоюг чигир, көк-тараа болгаш арбай солодтарын, көк-тараа далганын, курагг хлеб квазын, хлеб ажыткызын, ижер хөмүрзүг кислотаны, дыдыраш мят бүрүзүн, өртетнен чигир, квас ажыткызының арыг культураларын ажыглаар.

Бажыңынга квас белеткеп тура арыг-шеверниң дүрүмүн шыңгыы сагыыр, ону сагываанындан квас иштинге эжыг-уксус, үстүг ажыг болгаш иридикчи хевирниң бактериялары тыптып болур. Квасты үр тургузарга үрели бээр: ол чөъптүг апаар, амданы бастыраар, саваже солуй кударга шөйлүп турар болу бээр. Ынчап барганда ону ижип болбас.

Чаа кылып каан (ажаалак) квасты чем-биле, ылаңгыя ооң крахмалы хөй болза, кады ижерге ижин аарты берип, куду олуртуп болур дээрзин сагындырып каары арты.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, чамдык черлерге кыска чаъс чаар, барыын чүк угланыышкынныг хаттың күжү чоорту дыңзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 12—17, Кызылга 15—17 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Арыг-чаагай сеткил-биле» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чиполлино» 11.15, 1.15, «Кол проспект» 3.15, 5.15, «Кандаашкын» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Харва истер» 2.30, «Оптуг кижилер» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үш далайны кежилдир» (1-ги сериязы) 1.15, 9.15, «Чырык өртемчейниң төнчүзү» 3.15, 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Мексиканың дээриниң адаанда» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01214

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 8 СУББОТА № 135 (5539).

Өртээ 2 көп.

ЕВРОПАНЫҢ ЭҢ УЛУГ ЭНЕРГОСИСТЕМАЗЫ

ССРЭ-ниң европа кезииниң чаңгыс аай энергетиктиг системазы (ЕЕЭС) Европада эң улуг энергосистемазы болу берген болгаш ооң күчүзү 36 миллион киловатт ажыг болуп турар. Ол система Төптүң, Уралдың, Ортааны Волганың болгаш Мурнуу чүктүң одалга-биле ажылдаар болгаш гидравликтиг электростанцияларын каттыштырып турар. Электростанцияларның чергелешкен ажылы амгы болбаазыраңгай агрегаттарны эң ажыктыг ажыглаар арганы берип, хереглекчилерни энергия-биле идегелдиг хандырып турар. Чаңгыс аай энергосистеманың бедик вольттуг шугумнарындан демир удазыннар областарның болгаш районнарның ханызынче улам ырадыр шөйдүнүп бар чыдар. Ында үүрмек, тудуун дооспаан электростанцияларның ажы чок болуп бар чыдар.

Чеди чылдың төнчүзүнде ЕЕЭС-ти бүрүн тургузары доостур — аңаа Соңгу-Барыын таланың болгаш Закавказьениң энергосистемаларын каттыштырар. Ынчаарда ындыг каттыжыышкынның база бир артык күжү улам тодаргай болу берген турар. ССРЭ-ниң европа кезииниң электроэнергия-биле хереглелин бүрүн хандырарынга, бир эвес электростанциялар тускайлаң ажылдаар таварылгадан 1.600 муң киловатт эвээш доктааттынган ниити күчүлүг электростанцияларның бар болуру четчир. Барыын үш Днепрогэзти, курлавыр күчүнү эвээжедириниң күсели-биле база электроэнергияның эң улуг хереглелиниң үезинде урал болгаш төп электростанцияларның бот-бодунга дузалажырының ачызында камнап алыр апаар. Ол артык күштүг чүүлдүң чамдык кезиин ам безин ажыглап турар.

Сибирьге, Ортааны Азияга болгаш Соңгу Казахстанга энергосистеманы каттыштырары чеди чылдың төнчүзүнде база доостур.

(СЭТА).

ЧАЙЛАГЛАРДА МАЛЧЫННАРЖЕ

Орай болгаш соок час турза-даа, бистиң республиканың көдээ ишчилери чер-черде парторганизацияларның удуртулгазы-биле чеди чылдың бешки чылының часкы тарылгазын дооскаш, ам көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң аэлчеглиг сорулгаларын шиитпирлээринче шилчип турар. Дүк кыргылдазын чидириг чокка, организастыг чорутпушаан, ону күрүнеге садарын саадал чокка организастаары, сүт саалдазын көвүдедири, малдың чайгы семиртилгезин чер болганынга чогуур өйүнде эгелээри ол сорулгаларның иштинде кол черни ээлеп турар.

Мал ажылының хөгжүлдезинде ол чугула кампанияларның чедимишкинниг чоруттунары, ынчангаш бо чылын 20 муң тонна эътти, 19.6 муң тонна сүттү, 2 муң тонна дүктү бүдүрген, күрүнеге садарының планының оналгаларын долдур болгаш ажыр күүседири малчыннар ортузунга парторганизацияларның улам мобилизакчы, улам дээштиг организас-массалыг хемчеглериниң деңнелинден бичне эвези-биле хамааржыр. Ниитиниң малының баш санын өстүрериниң, оон продуктулуг чорууң улам бедидериниң эң-не таарымчалыг үези — чайгы үеде малчыннарның күш-ажылын парторганизациялар кайда-ла шын организастаан турар болдур, ол ажыл-агыйлар хөй эътти, сүттү, дүктү бүдүрер, ынчангаш коммунистиг әлбекшилдиң савазынга төлептиг салышкынны киирип шыдаар дээрзи билдингир.

Ынчаарга чайгы үениң мал ажылы малчыннар ортузунга партийжи ажылдың онзагай байдалын негээр. Колхозтар, совхозтарның бүгү чүзүн малдары кайгамчык эки оъттуг, суглуг, серииң тайгаларже чайлаглап үнери-биле холбаштыр, партийжи органнизастыг, партийжи-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдың төвү база малчыннар-биле кады ынаар көшкен турар ужурлуг. Материалдыг байлактарның чогум-на тургузукчулары малчыннар ортузунга партийжи ажылдың хевирин, аргаларын хөй янзы болдуруп, олар малчыннарны мурнакчы дуржулгага өөреткен, оларның политиктиг болгаш экономиктиг билиин өстүрген, ниити культуразын бедидеринге дузалаан турарын чедип алыры чугула.

Бүгү назынының хөй кезиин мал ажылынга бараан болдурган, республиканың алдарлыг малчыны Ховалыг Чимит-Серенович Саңгыспаа болгаш оон кадайы Ховалыг Дембрелловна Хандый оларның алдан хар харлаанын таварыштыр бүгү колхозчулар-биле ужуражылга хүнүн чоокта чаа организастааш, Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозта парторганизация (секретары Б. Хаяң-оол), колхоз баштаар чер (даргазы Ш. Куулар) көдээ ишчилер, оларның иштинде малчыннар-биле партийжи ажылдың сонуурганчыг болгаш чугула эгелээшкинин кылган. Шеминиң күш-ажылчы кижилери боттарының ол кайгамчыктыг шолбаннарынга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип, оларның дуржулгазындан хөйнү билип, ам-даа кадык чаагай, ур чурттаарын, улам хөй чедиишкиннерлиг болурун оларга күзеп турганнар.

Бо ышкаш мал ажылының мастерлери, мурнакчы малчыннар бистиң республиканың барык-ла колхоз, совхоз бүрүзүнде бар. Ынчаарга малдың чайгы одарлаашкынының үезинде ындыг сураглыг кижилер-биле ужуражылганы хүннерин ниикпе кежээлерин чайлагларда фермаларга, бригадаларга чүге организастап болбазыл? Ол ышкаш чайгы одарларда ажылдап, чурттап турар малчын чон-биле көдээ болгаш район Советтериниң база республиканың Дээди Совединиң депутаттарының ужуражылгазын чайлаглар дайы-биле организастап, боттарының айбычы хүлээлгезин олар канчаар күүседип турарының дугайында оларның отчёттарын кылдырып, садыг, культура хандырылгазы болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле чоннуң санал-оналын ап, илереттинген четпестерге хамаарыштыр далаштыг хемчеглерни боттандырары чугула.

Малдың чайгы одарлаашкынының организастыг эрттирери, бүгү чүзүн малдарга эң эки семиртилгени бээри, мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедири, ийиги база үшкү кварталдарда планныг оналгаларның чедимишкинниг күүсеттинери малчын кижилер-биле политиктиг ажылдың, организас-массалыг хемчеглерниң таарымчалыг тургустунганындан шуут хамааржыр. Ынчангаш СЭКП-нин парткомнары, девискээр айының бүдүрүлге эргелелдери, түс-түс ажыл-агыйларда партия эге организациялар малчыннар ортузунга организастыг хемчеглерни башкарза чогуур харысалгалыг төлээлекчилерин чайлаг бүрүзүнге доктаамал ажылдаары-биле быжыглаар болза эки.

Оон-биле кады, шыырак белеткелдиг партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчыларындан, мал ажылының тускай эртемниглериндең, садыг, культура-чыргышкын болгаш медицина ажылдакчыларындан тургустунган, шилиндек составтыг агиткультбригадаларның чайлагларже үнүүшкуннерин өй-өйде организастап, политиктиг темаларга, улетпур, көдээ ажыл-агый, коммунистиг кижизидилге айтырыгларынга лекция, илеткелдер номчулгазын идея-теоретиктиг бедик деңнелге, коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгалары-биле тудуш холбаага чорудары чугула. Малчыннар ортузунга политиктиг ажылга, ылангыя партия, советтиң удуртур ажылдакчылары идепкейлиг киришкен турарын чедип алыр.

Чайлагларга кызыл булуңнарны, автоклубтарны органнизастааш, оларга көскү агитацияның бүгү хевирлерин эң таарымчалыг тургузары, эки репертуарлыг кино болгаш концерт көргүзүглерин үзүктел чок органнизастаары, ном пропагандазын калбартыры, чайлаглар төптерин, фермаларны, түс-түс малчыннарны радиоприёмниктер-биле хандырары, малчын бүрүзүнге чедир почта таралгазын экижидери парторганизацияларның кичээнгейиниң төвүнге салдынган турар ужурлуг.

Чайлагларда малчын чон эргежок чугула үлетпүр бараанныры, эъш-чем продуктулары-биле үзүктел чок хандыртынган турзун дээш, парторганизациялар доктаамал сагыш салып, автолавкалар тускай график болгаш маршрут ёзугаар чайлаг бүрүзүнге ажылдаан, хөй-ниитичи эге-биле дерги садыглары органнизастаттынган турарын хандырар херек. Ол ышкаш чайгы одарларда ажылчы чонга медицина хандырылгазы үлегерлиг органнизастаттынган, медицина ажылдакчылары санитар-чырыдышкынның, эмнелге-профилактиктиг хемчеглерни калбарткан турарын чедип алыр.

Мал продуктуларын өстүрериниң эң таарымчалыг үези чайгы үеде улам хөй эътти, сүттү, дүктү бүдүрери, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры, оон шиитпирлерин амыдыралга чедимишкинниг боттандырары дээш, парторганизациялар бүгү малчыннарның ортузунга социалистиг чарыштың тугун улам бедик көдүрүп, чарыштың түңнелдерин үзүктел чок үндүрбушаан, мурнакчыларны деткип мактаарының хемчеглерин калбаа-биле ажыглаары чугула. Малчыннар ортузунга калбартса чогуур бо бүгү органнизас-массалыг хемчеглер парторганизацияларның баш бүрүнгаар чогаадып кылган ажылчы пландарын ёзугаар боттанган турар ужурлуг. Малчыннар-биле политкижизидилгелиг, органнизас-массалыг бүгү-ле ажылдың үг-шии, ужур-утказы СЭКП ТК-ның удавас болур Пленумунуң хүн айтырыынга, ооң үндүрген шиитпирлеринге ылап дүүшкен турарынче парторганизациялар онза кичээнгей салыр ужурлуг.

КЕНИЯНЫҢ УЛУЗУНГА ЧААГАЙ КҮЗЭЭШКИННЕР

Чурттуң Национал хуралынга болган бүгү-ниити соңгулдага Кениатаның баштааны Африка национал эвилелдиң тиилээни база премьер-министриниң албан-дужаалынга Джомо Кениатаның киргени-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев байырлыг телеграмманы Кенияның премьер-министри Джомо Кениатага чоруткан. Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында КНО-нуң Декларациязынга дүүштүр Кения эң чоокку үеде хостуг болгаш тускай догуннаан күрүне болган турарынче силерниң чүткүлүңерге совет улус бүрүнү-биле каттыжып турар деп, телеграммада чугаалап турар.

Түңнелинде Н. С. Хрущев Кенияның улузунга болгаш премьер-министр Джомо Кениатага улуг чедиишкиннерни болгаш чаагай чорукту күзеп турар.

(СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНДА

Малчыннарның Наадымын эрттирер дугайында

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу 1963 чылдың июль 13—14 хүннеринде Кызыл хоорайга Тыва АССР-ниң колхозтарының болгаш совхозтарының малчыннарының Наадымын эрттирер деп доктааткан.

Малчыннарның Наадымынга бо чылдың бирги чартыында мал ажылының ажылдакчыларының социалистиг чарыжынга хүлээлгелерниң күүселдезиниң түңнелдерин үндүрер болгаш 1963 чылда алдынган социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир талазы-биле хемчеглерни чугаалажыр.

Малчыннарның Наадымынга киржир эрге дээш мал ажылының ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты калбартырын СЭКП-нин парткомнарынга, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларынга СЭКП обкомунуң бюрозу даашкан.

Малчыннарның Наадымын белеткеп, эрттирери-биле Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш М. Мендуме даргалаан он кижи составтыг комиссияны тургускан.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинде

Теве ажылы—орулгалыг адыр

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга теве ажылын хөгжүдер талазы-биле байдалды чугаалажып көргеш, ол дугайында чорудар хемчеглерни чүүлдүг деп санаан. Хүлээп алган шиитпирде тевелиг ажыл-агыйларга оон тускай фермаларын организастаарын даашкан. Оларның кайызынга-даа тевениң баш санын өстүрериниң, эъдиниң, сүдүн болгаш дүгүн бүдүрериниң оналдазын бээр. Июльда «Тес-Хем» совхозка теве фермаларының ажылдакчыларынга теве өстүрериниң, ускаажыдылга ажылының, малчыннарның күш-ажылын органнизастаарының болгаш ажыл-төлевириниң талазы-биле семинарны эрттирер.

Одар-белчиир байдалын барымдаалап турган, теве ажылын колхоз, совхоз бүрүзүнге хөгжүдериниң, малдың ол хевириниң баш санын күштүү-биле өстүрериниң, эът, сүт болгаш дүктү бүдүрериниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни ай хуусаада ажылдап кылырын көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң Министерствозунга, бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчуларынга даашкан.

РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың февральда хүлээп алган доктаалын ёзугаар мал садып алырының күрүне планын күүсеткенинге киириштирбишаан, теве эъдин түс чердиң хандырылгазынга херегләэр кылдыр күрүнеге садарын колхозтарга, совхозтарга чөпшээрээр. Төлүн ап өстүреринге ажыглап болур энгиннерни эътке садарын хоругдаан. Ынчаарга энгиннерни болгаш аныяк тевелерни эътке садарын шилилде кылганының актызын ёзугаар чөпшээрээр.

«Тес-Хем» совхозка болгаш «Ак-Эрик» колхозка тевениң ускаажыдылгаа фермаларын организастаар.

„Тихорец“ совхозтуң чаартыкчылары

Краснодар край. «Тихорец» совхозта көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чаа-чаа чүүлдери чыл бүрүде тыптып турар. Ийи жатканы кошкан болу чоруур комбайннарны тараа кезилдезинге ажыглаар арга, эрте чажып тараан тараа культураларының ажаап алышкынын чорудары-биле хары угда ооң аңгызынга мал чеминге херегләэр кукурузаның тарылгазын чорудар арга болгаш өске-даа дыка хөй чаа чүүлдер ол совхозка тыптып келгилээн.

Бо чылын совхозтуң механизаторлары аңгыс черге тарыыр кукурузаны пунктир арга-биле чаштырарының агрегадын тургускан. Тракторга кожуп алыр ол агрегат душильниктер болгаш тараа чажар аппараттан тургустунган. Ук агрегат черде тараа сывының дазылын аштаар болгаш кукурузаны чажарын хары угда чорудуп болур. Бо чылын совхозтуң ховуларынга чеди ындыг агрегаттар ажылдаар.

Аңгыска 7 муң гектар чыгам кукуруза тарыыр.

ЧУРУКТА: «Тихорец» совхозта күзүн чажып тараан ногаан чемге херегләэр кызыл-тасты чаа агрегаттың дузазы-биле ажаап ап, ол аңгыска кукуруза тарып турары.

Фото Е. ШУЛЕПОВТУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Школачыларның бүдүрүлге өөредилгезинче бүгү-ниитиниң кичээнгейин угландырар

ВОЛГОГРАД. (СЭТА). Көдээ ортумак школаның өөреникчилериниң бүдүрүлге өөредилгезинге холбаштырган, Бүгү-российн Чөвүлел хуралы июнь 6-да аңаа ажыттынган. Россия Федерациязының 800 педагогтары, эртемденнери, колхозтар даргалары, совхозтар директорлары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, партия, совет болгаш комсомол ажылдакчылары бо хоорайга чыглып келгеннер.

Чөвүлел хуралды РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. И. Кочемасов ажыткан.

Көдээ ортумак школаларның өөреникчилериниң бүдүрүлге өөредилгезиниң байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында илеткелдерни РСФСР-нин Чырыдыышкын министри Е. И. Афанасенко болгаш РСФСР-нин Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министриниң оралакчызы В. Н. Ершов олар кылган.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай хөгжүдер дугайында Хоойлуну күүседир талазы-биле Россия Федерациязынга сөөлгү дөрт чылда улуг ажылды чоруткан. Бүгү-ниити ыявыла чеди чыл өөредилгезинче шилчилгени боттандырган. Россия Федерациязында 1—8 класстарның өөреникчилериниң саны барык беш миллион кижиге көвүдээн. Бо чылдың сентябрь 1-ге чедир ортумак школаларны бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чыл школалары кылдыр эде органнизастаан турар. Школа-интернаттар, уруглар хүнээр школалар болгаш бөлүктер улам хөгжээн. Оларда бир миллион ажыг уругларны өөредип, кижизидип турар.

Школаны эде тургускан чорук башкыларның күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Билиглерниң бедик шынары болгаш школага ийи чылда катап олурар чорукту болдурбазы дээш демиселге улуг чедиишкиннерни чедип алган Москва, Липецк, Ростов, Тюмень, Воронеж областарның башкыларының дуржулгазы, а ол ышкаш Ленинградтың, Ставрополь крайның, Рязань, Иваново, Кемерова болгаш өске-даа областарның школаларының күш-ажыл болгаш бүдүрүлге өөредилгезин экижидер талазы-биле дуржулгазын калбаа-биле нептереткен.

Өөредилгени хөй-ниитиге дузалыг күш-ажыл-биле каттыштырары чаагай түңнелдерни бере берген. Өөреникчилер школаны дооскаш колхозтар болгаш совхозтарже бүдүн класстары-биле чоруп, аңаа баргаш чедиишкинниг ажылдап турарлар. Эрткен чылын муң-муң оолдар, кыстар школаларга механизаторларның, малчыннарның, ногаажыларның, тудугжуларның мергежилдерин шиңгээдип алганнар.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге өөредилгезин органнизастаарынга Ставрополь крайның, Волгоград, Новгород болгаш өске-даа областарның колхозтары болгаш совхозтары эки дузалажып турарлар. Олар школаларга черни, техниканы, үрезиннерни, чемишчидилгелерни берип, дуржулгалыг агрономнарны, инженерлерни, механизаторларны быжыглап берип турарлар. Чижээ, Усть-лабинскиниң школазында бүдүрүлге өөредилгезиниң техниктиг чөвүлели ажылдап турар, ол чөвүлелде «Кубань» колхозтуң даргазы П. Т. Сидеренко болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери кирип турар. Өөреникчилерни кайы-бир трактор-хову бригадаларынга быжыглаан. Агрономнарның болгаш механизаторларның удуртулгазы-биле уруглар көдээ ажыл-агый ажылдарының бүгү хевирлерин күүседип турар. Школага мал ажылының кабинедин болгаш септелге мастерскаязын тургузарынга колхоз дузалаан.

Колхозтар болгаш совхозтар физиканың, химияның, биологияның, машина өөренириниң, электрониканың кабинеттерин дериириңге дузалажып турар.

РСФСР-нин көдээ ортумак школаларының үстүкү класстарының составы дүрген өзүп турар. Бир эвес эрткен чылдың күзүнүнде көдээге 9—11 класстарга 317 муң кижи өөренип турган болза, бо чылын олар 624 муң кижи болур.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге өөредилгезинге бүгү колхозтарның болгаш совхозтарның, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң, партия, совет болгаш комсомол ажылдакчыларының кичээнгейин хандытса чогуур дээрзин чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглээн. Чер болганга-ла практика эрттиреринге эки техниктиг баазаны тургузары, дуржулгалыг тускай эртемниглерни үндүрүп бээри эргежок чугула.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге өөредилгезиниң дуржулгазын Волгоградтың көдээ облоно эргелекчизи Н. Н. Демидов, партияның Краснодар көдээ крайкомунуң секретары А. Н. Дмитрюк, Алтай крайның Сычевск ортумак школазының директору К. Ф. Лебединская, Ставропольдуң башкылар билиин бедидер институдунуң бүдүрүлге өөредилгезиниң кабинет эргелекчизи В. Д. Фатеев болгаш өскелер-даа солушканнар.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Сөөлгү хүннерде республиканың девискээринде элээн соок доңат болуп база чер болганга улуг эвес чаашкыннар чаап эрткилээн. Агаар-бойдустуң байдалы хову ажылдарын доозарынга шаптык болбазы билдингир. Ынчалза-даа Чөөн-Хемчик болгаш Тес-Хем бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйларының чамдык удуртукчулары хову ажылдары доостур чедип турда күжениишкинин илези-биле кошкаткан, харын чамдык черлерде хову ажылдарын соксадыпкан чорук бар.

Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары часкы тарылганы доозар талазы-биле амга чедир хожудавышаан. Эргелелдиң ажыл-агыйлары чазын тарыыр культуралар чажып тарыырының планын чүгле 90,5 хуу, кукурузаныын—77,9 хуу, картофельдиин—60,4 хуу, а ногаа культураларынын—доңгуп-ле 32,4 хуу күүсеткен. Хову ажылдарының темпизи сөөлгү хүннерде бо зонада дыка оожумнаан, бир эвес бо ажылдарны моон ыңай мынчаар үргүлчүлээр болза чамдык тараалар быжып четтикпейн кускү доңатка таваржып болур. Ол зонаның девискээринге хүнде-ле 117 га тараа культураларын 85 гектар кукурузаны, чүгле 0,7 гектар картофельди тарып олурткан. Часкы хову ажылдарын узамдыктырары-биле Өвүр болгаш Тес-Хем районнарының ажыл-агыйларының удуртукчулары, эң ылангыя парткомнар секретарьлары эштер Семис-оол болгаш Кызыл-оол кымны мегелеп турарлары? Бо ажылдар чүгле рапорт бээр дээш эвес, а тараа болгаш ногаалар бүдүрер талазы-биле алган хүлээлгелерни күүседир сорулга-биле чоруттунар ужурлуун бүгү кижилер билир. Оожумнаар чорук тарааның шынарын кудулады рынга, ооң ниити чыылдазын, хову ажылындан кирер акша орулгаларын эвээжедиринге чедирер. Ынчаарга хамыктың мурнунда көдээ ажыл-агый культураларын бүдүрерин бүгү хемчег-биле көвүдедир дээш часкы хову ажылдарын кыска хуусаада чорудуп турар болгай.

Ооң-биле кады часкы хову ажылдарын узамдыктырган чорукту бораңныг, чаъстыг агаар-биле агартпышаан, ону доозарынга боттарының харысалга чок чорууңнарны көргүзүп турар-дыр силер, эштер Семис-оол болгаш Кызыл-оол! Өвүр болгаш Тес-Хем районнарының ховуларында ажылдың хайныкпайн турарын ындыг чоруктуң түңнели деп көөрден аңгыда чүү дээр боор, ол байдал чогум чүү хире үргүлчүлээрил?

Республиканың хову ажылдары ам-даа доозулбаан, ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйларда күш-ажылды улам күштелдирип, хүннүң бирги чергениң ажылдарынче кичээнгейни углаттырарының орнунга үргүлчүледиг маевкаларны болгаш байырлалдарны кылып турар апарган. Ойнап-хөглээр онза чылдагаан амдызында чок.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозу ам-даа 7 гектар картофельди тарып олуртур ужурлуг. Ол ажыл-агый ногааларның чартык кезиин тарып алган хирезинде-ле чер аңдарылгазын соксаткан. Бо колхозтуң даргазы эш Даваалай болгаш механик эш Байыр-оол маевкага электен-не белеткел кыла бергеннер. Ооң түңнелинде ховуларда ажыл шуут соксаан.

КАРТОФЕЛЬ ОЛУРТУЛГАЗЫНЫҢ БАЙДАЛЫ МУРНУКУЗУ ХЕВЭЭР УЛУГ ДҮВҮРЭЭЗИННИГ БОЛУП ТУРАР. ОЛ ҮНЕЛИГ КУЛЬТУРАНЫ ТАРЫП ОЛУРТУРУНУҢ ПЛАНЫН ТЕС-ХЕМ РАЙОННУҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ 55,2 ХУУ, УЛУГ-ХЕМНИИ—85,1 ХУУ, ТАҢДЫНЫЫ—89,5 ХУУ КҮҮСЕТКИЛЭЭН. ХООРАЙ ЧООГУНУҢ ЗОНАЗЫНЫҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ БОЛУР «МЕЖЕГЕЙ» СОВХОЗ БОЛГАШ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫ КАРТОФЕЛЬ ОЛУРТУЛГАЗЫН УЗАМДЫКТЫРГАНЫНДАН ЗОНАНЫ-ДАА БАЗА РЕСПУБЛИКАНЫ-ДАА НИИТИЗИ-БИЛЕ СОҢГААР ТЫРТЫП ТУРАР. «Межегей» совхозта 30 гектар, дуржулга станциязында—50 гектар картофель ам-даа тарыттынмаан. Ынчалза-даа бо ажыл-агыйларның удуртукчулары эштер Пащенко болгаш Юртаев картофель үрезиннерин тыптынар талазы-биле дээштиг хемчеглер албайн, картофель тарып олуртурунуң хуусаазын дүргедедиринче ажылчыннарны органнизаставайн турар.

«Найырал» совхозка ам-даа 32 гектар, «Тес-Хем» совхозка—50 гектар картофельди тарып олуртур ужурлуг. Ынчалзажок бо совхозтарның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери холдарын суула салыпкан оожурган олуруп, хожудаашкын-биле эптежип, органнизакчы ажыл чорударының орнунга бо культураны тарып олуртурунуң эң сөөлгү хуусааларын манап турарлар.

Картофель тарып олуртурун көвүдедир талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын уттупканыңар ол бе, эштер Юртаев, Пащенко, Доржулдай, Чаламба? Чугула ажылды шуут-ла партийжи ёзу-биле көрбейн турар-дыр силер. Барымдаа чок черге картофель тарып олуртурун узамдыктырар чорукту уштунар үеңер келген-дир.

Сиген белеткелиниң талазы-биле ажылдарны массалыы-биле калбартып эгелээринге чедир шоолуг эвес үе арткан. Көдээ ажыл-агый ажылдарының бо чугула кампаниязынга белеткелде дүвүрээзиннииг болгаш сагыш човаашкын республикада көзүлбейн турар.

Чүгле хөй эвес ажыл-агыйлар сиген кезер машиналарының, силос ажаар комбайннарының, дырбаалштарының септелгезинче, үүрмек чепсек-херекселин септээринче эгелеп кирген. Чижээ, Барыын-Хемчик районда септезе чогуур 57 сиген кезер машиналардан чүгле чаңгыс, Тес-Хемде 125-тен 6, Каа-Хемде—90-дан 11, Чөөн-Хемчикте—121-ден 14 машина септеттинген.

Быжыг чем-суурнуң ужур-дузазының дугайын суртаалдаан херээ-даа чок, ол айтырыгже удуртукчулар, совхозтар ажылчыннары болгаш колхозчулар улуг кичээнгей салган черлерге мал четче камгалаттынганы, күрүнеге эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлге күүсеттинип турарын эрткен чылдың мал кыштагладышкынының түңнелдери чугаалап турар.

Ооң ужурунда амгы үеде бирги черегниң чугула сорулгазы болза, сиген кезилдезинге болгаш дужут ажаап алышкынынга белеткелди күштелдирериниче ажыл-агыйларның, партия болгаш совет органнарның удуртукчуларының кичээнгейин күштелдирери болур.

КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ! КАРТОФЕЛЬ, КУКУРУЗА, НОГААЛАР ТАРЫП ОЛУРТУЛГАЗЫН ДООЗАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮЖЕНИИШКИННЕРНИ ИЙИ КАТАП УЛГАТТЫРААЛЫҢАР! Агаар-бойдустуң таарымча чок чорууңга, үрезин материалы-биле хандыртылгаан чорукка чылдак кагары кандыг-даа барымдаа чок болгаш ол болза дужуттуң салым-чолу дээш харысалганы, сагыш човаашкынын кудулатканының дугайын чугаалап турар. **ТЕХНИКАНЫ ЧАҢГЫС-ДАА ШАК ИШТИНДЕ АҢАА ТУРГУСПАС ТАРЫЛГАНЫ ДООЗАРЫНЫҢ БҮГҮ КУРЛАВЫРЛАРЫН БОЛГАШ АРГАЛАРЫН БҮГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ АЖЫГЛААР, СИГЕН КЕЗЕР БОЛГАШ ДУЖУТ АЖААР ТЕХНИКАНЫҢ СЕПТЕЛГЕЗИН КАЛБАРТЫР ДЕП ЛОЗУҢ-БИЛЕ БО ХҮННЕРДЕ АЖЫЛДААР ХЕРЕК.**

Республикада картофель тарылгазының чоруп турары

(1963 чылдың июнь 5-ке чедир медээ, хуу-биле)

Районнар	Херек кырында тарааны
Чөөн-Хемчик	93,2
Барыын-Хемчик	85,6
Улуг-Хем	77,7
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	**84,6**
Бии-Хем	97,6
Тожу	94,4
Каа-Хем	91,9
Таңды	87,7
Таңды эргелелиниң түңү	**91,1**
Өвүр	72,5
Тес-Хем	54,7
Тес-Хем эргелелиниң түңү	**57,4**
Ооң иштинде совхозтар:	
«Элегес»	102,0
«Улуг-Хая»	100,0
«ҮТКА 25 чылы»	100,0
«Өөк»	100,0
«Чыраа-Бажы»	100,0
«Шекпээр»	100,0
«Кок-Тей»	100,0
«Тыва»	100,0
«Межегей»	92,5
«Тиилелге»	85,0
«Сүт-Хөл»	81,3
«Бартык»	78,6
«Найырал»	68,0
«Тээли»	58,0
Дуржулга станциязы	50,0
«Тес-Хем»	16,7
«Сукпак»	—

Республиканың бүгү ажыл-агыйлары бо чылын ниитизи-биле 3.017 гектар картофельди тарып олуртур турган, июнь 5-ке чедир 2.587 гектарны тарып олурткан, ол болза планга удур 85,7 хуу болур. Ооң иштинден картофель тарып олуртур планын колхозтар 86,5 хуу, совхозтар—85 хуу күүсеткен.

Картофель тарып олуртур планын күүседир талазы-биле Тес-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем районнар онза хожудап турар. «Найырал», «Тээли», «Тес-Хем» совхозтар, дуржулга станциязы картофель тарыырының планын түс-тузунда 16,7-ден 68 хуу чедир күүседип, республиканың бүгү ажыл-агыйларының көргүзүүн дедир тыртып турар. Ынчаарга «Сукпак» совхоз чүгле 10 гектар картофель тарыыр планныг турган, чаңгыс-даа гектар картофель тарып олуртпаан.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Культура албан чөрлеринче сагыш салыр

СЭКП ТК-нын идеология айтырыгларынын талазы-биле ам болур Пленумунга уткуштур Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр, Таңды районнарнын культура албан черлери элээн ажылдарны чорудуп келген. Ында партия комитеттери болгаш эге организациялары клуб, библиотекалар база чонга кино көргүзүглеринин ажылын тодаргай удуртуп, түс-түс ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелернин мурнунда салдынган соруглаларын чедип алырын шиитпирлээринге идигни берип турар.

Чөөн-Хемчик районнуп кедээ клубтарында болгаш библиотекаларында тематиктиг кежээлерни, номчулга конференцияларын, мурнакчы дуржулганы нептередирининг пропагандазын калбаа-биле чорудуп турар. Чижээ, «Аныяк өг-бүле», «Амданныг чемнерни белеткээри» болгаш өске-даа кежээлер «Большевик» колхозтун клувунга боол эрткен. «Амданныг чемнерни белеткээри» деп кежээге аъш-чем делгелгези болган. Ол ышкаш чогаалчы О. К. Саган-оол, республиканын алдарлыг малчыны эш Сапгыспаа-биле ужуражылга кежээлери солун эрткен.

Клуб эргелекчизи эш Ондарга удурткан 12 кижи киржикчилиг агиткультбригада ол колхозтуп фермаларынга, бригадаларынга болгаш ыраккы одарларга концерттерлиг аалдап чораащ келгеннер. Чүгле концерт, лекциядан ангыда малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче агитбригада кол кичээнгейни салган.

«Искра», «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтарда үстүнде ажылдар база-ла организастыг эртип турар. Бо бүгүнүн түңнелинде Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери тараа культураларынын тарылгазын республикада бир дугаарында доосган болгаш кедээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр болгаш күрүнеге садар талазы-биле база хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырып турар.

Каа-Хем районнун ажыл-ишчилеринде культура-массалыг ажылдар багай эвес организастаттынган. Чижээлээрге, Ленин аттыг колхозтуң клуву, библиотеказы эки ажылдап турар. Мурнакчы дуржулганы нептередири мында эки тургустунган. Библиотека эргелекчизи эш Бархатова неделя санында малчыннарга барып, номнарны тарадып турар. Механизаторларга ол база-ла доктаамал аалчы. Маңаа кеску агитацияже улуг кичээнгей салбышаан, агитхуудустарны үндүрүп турар.

Ол-ла районнуң Ленин аттыг колхозунун клувунга кирген кижи малчыннарның, саанчыларның болгаш механизаторларның хүлээлгелери-биле таныжып болур. Ол ышкаш колхозтуң экономиктиг көргүзүглери болгаш планныг онаалгаларын чараштыр бижээш аскан. Клубта хүндүлел самбыразы база бар. Колхозтуң партия организациязы клуб ажылын контрольга ап, оларның ажыл чорудулгазының отчёдун бодунуң хуралдарынга дыңнап турар.

«Бурунгаар», «Октябрь 14 чылы» колхозтарнын партия организациялары культура-чырыдыышкын албан черлерин удуртурун экижиткен.

Өвүр, Улуг-Хем районнарынын культура албан черлери малчыннар ортузунга ажылды калбартып турар. СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, Өвүрнүң культура ажылдакчылары боттарының ажылын бүдүрүлгеже чоокшулаткан. Районнуң ажыл-ишчилеринге 70 хире концерттерни олар көргүскен. Чаа-Суур, Торгалыг кедээ клубтарның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң багай эвес ажылдап турарын маңаа демдеглээр херек.

Таңды, Барыын-Хемчик районнарның, Кызыл хоорайның чамдык клубтары чеди чылдың бешки чылын багай эвес эгелээннер.

Чонга кино көргүзүлгези мурнуку чылдарга бодаарга, элээн экижээн. Чүгле ферма, бригада болгаш ыраккы одарларга 900 ажыг киносеансыларын бо чылын көргүскен. Оон иштинден 487-зи кедээ ажыл-агый темазынга хамааржыр. Кино көргүзүлгези Каа-Хем, Таңды районнарда (культура килдистеринин эргелекчилери Л. Рябцева, В. Шевченко) эки организастаттынган.

Кино четкизинде көрүкчүлерниң хүндүткелин чаалап алган киномеханик кадрлар хөй. Оларга хамааржырлар: Тес-Хем районундан эштер Чамзырай, Семешов, Барыын-Хемчиктен Д. Ооржак, И. Кужугет, Каа-Хем районундан И. Лямкин, И. Каблуков, Улуг-Хемден П. Черноусов, Таңдыдан И. Михайлов дээш өскелер-даа. Оларның эки ажылының ачызында, бир көрүкчүге онаапстыр кино көрүлдези хоорайга 18 катап, кедээге 8 ажыг катап өскен.

Оон-биле чергелештир чамдык партия комитеттери культура албан черлеринге чогуур удуртулганы боттандырбайн турары хыналдадан илерээн. Чижээ, Тес-Хем районнуң клуб, библиотека болгаш киноустановкаларының хөй кезии багай ажылдап, малчыннарга ховар аалчылар боол турары кончуг четпес. Херек кырында Тес-Хем малчын районнарның бирээзи-ле болгай.

Амгы үеде бот-тывынгыр уран чүүлдүн республика көрүлдезинге белеткелдер чоруп турар. Ол ажыл база үстүнде адааныва районда багай. «Тес-Хем» совхозта, «Чаа орук», «Ак-Эрик» колхозтарда, Шуурмак суурда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери ажылдавайн турар. Культура албан черлеринин ажылында хөй-нииити эгелээшкин кончуг кошкак тургустунган: клуб, библиотека чөвүлелдери саазын кырында туруп турар, янзы-бүрү тематиктиг кежээлер, диспуттар ховар эртилээр.

Тожунун, «Тыва кобальт» комбинат тудуунуң культура албан черлеринин бүдүрүлге-биле харылзаазы кошкак, ол ышкаш тематиктиг кежээлер эвээш эртип турар. Клуб, библиотекаларда дээштиг кеску агитация чок. Оон туржук тодаргай ажыл планы безин чок боол турары черле таарымча чок. Бо бүгү четпестер ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазынга багай салдар чедирип, хөй-нииитинин чуруум үрээшкиннеринде болдуруп турар.

Улуг-Хем районнуп, Кызыл хоорайның культура албан черлеринде улуг четпестер бар. Партияның XXII съездизиниң материалдарын пропагандалаары, мурнакчыларның дуржулгазын тарадыр ажыл Улуг-Хем районда кошкак. Хөй-нииити эгелээшкинде чогуур удуртулга чок. Ынчангаш Булун-Терек, Хайыракан, Оттук-Даш, Үрбүн кедээ клубтар чөвүлелдери кандыг-даа ажыл чорутпаан.

Хөй-нииити кинооргаиизаторлар Бии-Хем, Таңды районнарда чок боол турар. Үстүнде адааныва районнарда база Өвүр районда кедээ ажыл-агый дугайында фильмнер болбайн турар. Оон уламындан кино көргүзүлгезиниң планы күүсеттинмейн турар.

Кинофикаторларның ажылында база бир четпес чүве — кинофильмнерниң үрелир чоруу болур. 1963 чылдың дөрт айының дургузунда республикада 43 фильмнер үрелген, ол ышкаш 42 фильмнер читкен. Республиканың кинофильмнер прокады кино четкилерин четпес удуртуп, киномеханиктеринге чогуур дузаны көргүспейн турарындан ындыг фактылар бисте ам-даа бар.

Культура албан черлеринин ажылынга республиканың Улус чогаадылга бажыңы методиктиг дузаны көргүспейн турары четпес. 1963 чылда тыва композиторларнын ыры чыындызын үндүрбээн. Методиктиг дузаламчылар база репертуарлыг чыындыларны ховар үндүрүп келген. Ол ышкаш республиканың ыры ниитилелиниң ажылы кончуг кошкак.

Бир эвес партия комитеттери, район Советтеринин күүскомнары, комсомол комитеттери болгаш кедээ Советтер культура албан черлеринге практиктиг дузаны көргүскен болза культура-чырыдыышкын ажылы республикага бедик деңнелге турар ийик. Партияның XXII съездизинин болгаш СЭКП ТК-нын ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, культура-чырыдыышкын ажылынга тодаргай хемчеглерни ап чорудары чугула.

Республиканың культура-чырыдыышкын албан черлери партия, совет органнарның удуртулгазы-биле боттарының ажылынга бедик көргүзүглерни чедип ап, 1963 чылдың планныг онаалгаларын күүседир дээш бүгү-нииитинин хөрээнге төлептиг салдышкынын кииреринге бүзүреп болур.

Н. ЧИЧИНИН,
СЭКП обкомунун инструктору.

АЖЫЛЧЫН АНЫЯКТАРНЫҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ШКОЛАЗЫНДА

Ажылчын аныяктарның бот-өөредилгелиг школазын бо өөредилге чылында хөй оолдар, кыстар доозуп үнер. Кызылда ажылчын аныяктарның бот-өөредилгелиг школазында экзаменнер эгелээн.

ЧУРУКТА: Кызылда ажылчын аныяктарның бот-өөредилгелиг школазының 10-гу класcчылары—(солагай таладан оң талаже) пиво заводунуң мастери М. Бажина, Социал хандырылга министерствозунуң кол бухгалтери З. Шерихова, «Кызыл тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң чолаачызы А. Бажин оларның орус литературага сочинение бижип олурары.

Фотозу В. ЛУТКОВТУУ.

Чайгы семиртилге

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Тес-Хем районда «Чодураа» колхоз мал чайлагладырынга белеткелди эрткен чылдыындан дээре организастап турар. Шуурмак, Ужарлыг-Хем, Тыттыг-Хем, Калдак болгаш өске-даа кол одарларда белеткел ажылы эгелээн. Колхозтуң зоотехниги Чооду Марчыннын редакцияга дыңнатканы болза:

— Семиртилгеге дуржулгалыг малчыннарны коданнар аайы-биле быжыглаан. Чайлагларга садыгны, кино үндүрүлгезин үзүктел чок хандырары-биле белеткелди хынамчалыг чорудуп турар. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү көргүзүглерин база белеткеп эгелээн.

Амгы кол кичээнгейни хой кыргылдазынче угландырган. Ол ажылды чедиишкинниг организастаар чорук чүгле дүктү чидириг чокка ажаап алырын хандырар эвес, оон-биле кады мал чайлагладырын чогуур өйүнде чорударынга база улуг ужур-дузалыг.

Колхоз бо чылын күрүнеге 369 центнер дүк белеткээр хүлээлгелиг. Ону чедиишкинниг күүседип болурунуң бүгү аргалары бар. Төп пунктуда 24 хачылыг агрегат соскаал чок ажылдап эгелээн. Тыва хой бүрүзү 1600 грамм, а өшкү 600 грамм дүктү берип турар. Колхозтуң 17 муң хоюнуң 80 хуузу экижиткен үксаанын хайнактары.

Партияның ажык хуралындан

Чоокта чаа Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинде партия эге организациязының ажык хуралынга үлетпүр болгаш тудуг айтырыгларының Бүгү-российн чөвүлел хуралының база республиканың үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле партия-совет активиниң чөвүлел хуралының түңнелдеринин дугайын чугаалашкан. Хуралга санал берген коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер ыяш ажыл-агый черинин ажылында бар чедиишкиннерни демдеглевишаан, четпестерни дидими-биле илередип турганнар.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинин коллективи СЭКП ТК-нын июнь Пленумунга уткуштур социалистиг чарышты калбарткаш, шудургу ажылдап, мурнунда хожудангай турганындан ам мурнакчыларның деңнелинге четкен. Ыяш ажыл-агыйның дирекция чери, партия болгаш профэвилел организациялары ажыл-херекти шиитпирлээрде активке, хөй-нииитиге даянып турар.

Ыяш ажыл-агый черинин 1962 чылда ниити продукция бүдүрери 1961 чылга бодаарга 15,4 хуу өскен. Коллектив бо чылдың дөрт айларында ниити продукция бүдүреринин планын 109,4 хуу, оон иштинде барааныг продукцияны—108,2 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнелээрге ниити продукция бүдүрери 23,6 хуу өскен. Пландан дашкаар 57,3 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген болгаш камналгадан 57,6 муң рубльдиң орулгазын алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 9,5 хуу бедээн.

Эрткен чылга бодаарга чүгле ыяш белетжелиниң планы ийи катап улгаткан. Планныг онаалгаларының улгатканы-биле кады техника-биле хандырылга база экижээн. 1962—1963 чылдарда «ТДТ-40» деп маркалыг 21 тракторлары, 23 автомашиналары, 3 бульдозерлерни болгаш өске-даа хөй чүүл чаа хевирниң машиналарын, механизмнерин алган. Ылангыя аар чүве көдүртүр механизмнер-биле эки хандыртынган.

Ыяш ажыл-агый черлеринде мурнакчы ажылчыннарның, бригадаларының, цехтерниң саны өзүп турар. Чижээ, Сыстыг-Хемде ыяш ажыл-агый участогу дөрт айларнын ниити продукция бүдүрер планын 127,1 хуу, барааныг продукцияны—129,7 хуу, ыяш белеткээрин—127,3 хуу, ыяш сөөртүлгезин—128,8 хуу, дилер материалдарны белеткээринин планын—129,7 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка бирги черни алган. Мында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар эш Даржанактың бригадазы бирги кварталда 2400 кубометр ыяш белеткээр турган, 3270 кубометрни белеткээн азы квартал планын 157 хуу күүсеткен. Мында бир ажылчын 354 кубометр ыяш белеткээр онаалгазын 400 кубометр кылдыр ажыр күүседип турар. Сорлуг-Шивиде ыяш ажыл-агый участогу бодунуң планныг онаалгаларын база эки күүседип турар.

Мебель цегинде партия кежигүнүнге кандидат эш Овсянникованың удуртканы коммунистиг күш-ажылдың деп бедик атты чедип алган бригадазы бүдүрүлге планын ай санында 150—157 хуу күүседип турар. Бригаданың кежигүннери шупту херээженнер. Бо быжыг сагылга-чурумнуг, найыралдыг коллективте комсомолчулар 4 кижи, олар бо чылын ажылчын аныяктарның кежээки школазынга онгу классты доосканнар.

Оон-биле чергелештир ыяш ажыл-агый черинин ажылында ам-даа улуг четпестер барын айтыры база чугула. Ыяш ажыл-агый чери дөрт айларда дилер материал, мебель кылыглар болгаш калбак херегледиин өске-даа бараанынарын бүдүрер онаалгаларын күүсетпээн.

Техника камналгазы мында багай. Техниканың электен үрелири хөй. Чамдык чолаачылар хөй акша ажылдап алырын кыскаш, нормадан ажыр хөй чудук чудуруп, машинаны үреп турар. Ыяш белеткээриниң технологиязын сагывас. Ыяшты арга иштинге кайы-хамаан чок ужуруп каап-тар. Ынчангаш чудуктарны аргадан трактор-биле үндүрер дээш хөй үени эрттирип турар. Трактор парыгын. Ыяш белеткелин болгаш мебель кылыглар цегин ийи ээлчег-биле ажылдадып болур бүгү аргалар бар турда-ла, ону администрация чери мынчага чедир боттандырбайн турар. Ылангыя мебель кылыглар цегинде эки кургадылга чери, чаа станоктар болгаш дерилгелер, элбек материалдар база кадржаан ажылчыннар бар хирезинде-ле ийи ээлчег-биле ажылдаар аргаже кирбээн. Ол дешпилгелиг арганы цехтиң начальниги эш Чунарев боду деткивейн турар.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары ам-даа дыка куду. Болбаазырадылгага киирер чудуктарнын шынары багай: ирик, хос, хемчээли четпес. Дилген манзылар дески эвес, бир ужу чуга, өске ужу кылын болур таварылга хөй. 1962 чылда бүдүрген 1047 кылыглардан 312 кылыглар, бо чылдың бирги кварталында бүдүрүп үндүрген 245 кылыглардан 70 кылыгларның шынары багай болган. Бүдүрүлгениң технологиязын болгаш бүдүрүлге чурумун сагывас чорук мебель кылыглар цегинде барын онзалап демдеглээри чугула.

Мебель кылыглар цегинде материалдарны төтчеглээр фактылар бар. Эң ылангыя фанерни кайы-хамаан чок чарыгдап, оон ажыглап болур кескиндилери чер болганда үрелип чыткылаар. Олар-биле оонак-биче кылыглар бүдүрүп үндүрбейн турар. Ол цехтиң начальниги эш Чунарев мастерлерниң үүрмек хүлээлгелерин холгаарлап, эгелекчи санал-оналдарны деткивейн, бүдүрүлгеде четпестерни узуткаар талазы-биле хемчег албайн турар.

Ооң уламындан цехте күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, шалыи алган соонда массалыг арагалаашкын кылыр, ажылга келбейн баар чоруктар үргүлчү боол турар. Чижээ, механик, партия кежигүнү эш Петров май 1-де арагалап эгелээш, чартык ай ажыр үргүлчүлээн. Кадрлар талазы-биле инспектор, коммунист эш Харинов арагалааш, үш хүн ажылга үнмээн. Ол ышкаш коммунист эш Щадрин, харысалгалыг ажылдакчылар эштер Азанчевский, Прокаев олар арагалааш, ажыл шагы үзүп, шопсодаа кылып, корум-чурум үреп турганын коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээннер.

Партия организациязының кижизидилге ажылының дээштиг чоруу ам-даа чогуур негелдезинге четпейн турар. Участоктарга, цехтерге, бригадаларга лекцияларны, илеткелдерни, беседаларны, ыткыр номчулгаларны доктаамал чорутпайн турар. Хана солунунуп, кеску агитацияның утка-шынары, оон салдары куду болуп турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннин ажыл-чорудулгазын тодаргай партийжи удуртулга-биле хандырбаан, ажылга чаа кирген кижилер-биле ажыл кошкак. Оларны коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннин киржикчилериниң санынга анаа-ла киир санап ап турар. Партбюро улусчу дружинаның, эш-хуузунун судунун, комсомол организациязынын ажылынга партийжи удуртулганы тодаргай хандырбаан.

К. ЧАМЗЫРЫН,
СЭКП обкомунуң штаттан дашкаар инструктору.

ЧАСКЫ ДҮЖҮТ

СҮГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Каа-Хем районда «Совет Тыва» колхозтуң малчыннары часкы дүжүүн ажаап эгелээн. Дондар Үзей-оол теве мал ажылында ам он чыл ашкан. Бо чазын 38 тевелерин ол кыргып доосканы, оларның баш бүрүзүнден 4500 грамм дүктү ажаап алган.

Бо хүннерде хой кыргылдазы түлүктээн. Баштайгы ээлчегде 1004 өшкүнү кыргып доосканы, ниитизи-биле 767 килограмм дүктү алган. Ол ышкаш 985 хойдан 21 центнер дүктү кыргаан.

Чамдык малчыннарның көргүзүү оон-даа бедик. Куулар Очур-оолдуң коданында 386 хойнуп бирээзи-ле 2700 грамм дүктү берген. Дүктү чидириг чокка ажаап алыры дээш ажыл-иш кыргылда пунктуларында улам калбарып турар.

Сметаны шилчитсе чүл...

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Даг сес чыл школазынга ийи аал иштн чурттаар башкылар' бажыңының тудуун эгелээри-биле бо чылдың март айда республиканың Чырыдыышкын министри Б. Болдур-оол боду чедип келгеш, школа директору эш И. Бичелдей база «Тээли» совхозтуң директору эш Б. Чюдюк олар дүгүрүшканнар. Ук бажыңның тудуунуң сметазын Барыын-Хемчик районоже Чырыдыышкын министерствозу ол-ла дораан шилчидип берген.

Ындыг түрбүже районо (эргелекчизи эш М. Даржаа) бо хүннерге чедирде ол сметаны «Тээли» совхозче шилчидип бербейн турар. Сметаның чедип келиринге бүзүрээш, совхозтуң дирекция чери ол тудугну март айда-ла эгелей берген. Ында Салчак Чылбак-оолга удурткан 12 кижи составтыг бригаданы совхозтуң тудуг талазы-биле кол харысаалгалыг ажылдакчызы эш Х. Дөртен-оол организастап тургускаш, тудугжуларны балды, хирээ, брезент хол-хаптары болгаш тудуг материалдары-биле доктаамал хандырып эгелээн турган.

Эрткен үениң дургузунда ол бригада эвээш эвес ажылды кылганнар: олар бажыңның траншей оңгарын казып, даш фунтамендини салгаш, ханаларын шынарлыг кылгаш, ам оргаларын салып доозупканнар. Ол ышкаш, олар бир кудукту (ханызы 8 метр) бир арыгланыр бажыңны (ийи өрээл) болгаш бажыңны долгандыр хериминиң чагыларын бурун кадап доосканнар.

Ол-ла бүгү ажылдарны кылганы дээш, совхоз ажылчыннарга чүгле чаңгыс удаа ажыл төлевирин төлээн боол турар. Ынчалза-даа ажыл төлевири дээш, тудуг материалы дээш совхозка амдызында хомудап болбазын тудугжуларга сагындырып кагза артык эвес. Смета келбээн турда-ла, тудугну эгелеп, чаңгыс-даа удаа бол, совхоз боду тудугжуларга акшаны төлеп турарын чептүг кылдыр көөрү чугула. Ам арткан ажылдарны: бажыңның кырын дуглаарын, крышалаарын, иштики дерилгелерин кылырын, даштын долгандыр херимнээрин саадатпайн дүргедеприпче кичээнгейни совхоз күштелдирер ужурлуг.

Сметаны дүрген шилчидип бээрин школа директору эш И. Бичелдей районодан дыка хөй удаа негеп, дилеп келген.

Адак сөөлүнде директор Барыын-Хемчик бадып, районога болгаш райкүүскомга-даа четкен. Ында даргалар ону хүннүң даарталап, чылзып эрттирип турары-биле, оон кандыг-даа түңнел үнмээн.

В. ЧАПЧЫН.

Ставропольда селекция-дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы А. Л. Сторчевой күзүн чажар кызыл-тастың мооң мурнунда бистиң чуртувуска билдинмейн турган дарызы—карлик мегеин (головия) тыпкан. Ол бок үнүш тараа үрезинин ханы эвес кылдыр чаштырып каарга үнүшке улуг хора чедирип—ооң дүжүткүрүн 34 хуу чедир кудуладыр дээрзин эртемдениң каш чылда чорудуп келген шинчилел ажылдарының түңнелдери көргүскен.

А. Л. Сторчевой ооң-биле демисежириниң тускай хемчеглерин база ажылдап кылган. Ооң ол ажыдыышкыны үнүш камгалалының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдундан болгаш үнүш ажылының Бүгү-эвилел институдундан улуг үнелээшкиннерни алгылаан.

Чоокта чаа А. Л. Сторчевой Ленинградка диссертациязын чедиишкинниг камгалаан. Аңаа кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады деп эртем чергезин тывыскан.

ЧУРУКТА: А. Л. Сторчевой (ортузунда) кедээ ажыл-агый эртемнериниң доктору М. М. Якубцинерге болгаш профессор М. К. Хохряковка күзүн чажар кызыл-тастың сорттарында карлик мегениң илереп келирин көргүзүп турары.

Фото С. Григорьянның. СЭТА-ның фотохрониказы.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын хүлээп алырын болгаш камгалаарын үлегерлии-биле организастаал

Волгоград областың Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң белеткелчилериниң чагаазы

Ажаап алыышкынның үези чоокшулап орар. Чаа дүжүттүң тараазын сөөртүкен автомашиналарның чыскааны удавас белеткел черлеринче шуушкаш туруп бээр. Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң белеткелчилери үнелиг эгеленчи саналды киирген. Чер болгаш мал ажылының продуктуларын хүлээп алырын болгаш камгалаарын үлегерлии-биле чорудар деп олар шиитпирлээн. Олар Совет Эвилелиниң бүгү-ле белеткелчилеринге чагааны бижээннер.

— Колхоз-совхоз бүдүрүлгези — коммунистиг тургузуушкунуң шалыпчы фронтузу болур деп чүвени экизи-биле билип турар бис—деп, Новоаннинск эргелелиниң белеткелчилери бижип турарлар. Ынчангаш белеткелчилер бистер ийинге көрүп олуруп болбас бис.

Белеткел черлериниң бүдүрүлге-техниктиг баазазын чогуур өйүнде белеткээрин болгаш ажылдап турар бүгү-ле техниктиг херекселдерни үлегерлиг байдалга тургузарын хүлээнип турар" бис. Бисте колхозтар болгаш совхозтардан келир кедээ ажыл-агый продукциязын үзүктел чокка хүлээп алырын, чогуур өйүнде ажылдап кылырын болгаш бүрүнү-биле камгалап алырын чүткүлдүг, карак-кызыл ажылывыс-биле хандырар бис.

Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары 1963 чылда тараазы бүдүрериниң ниити чыылдазын 32 миллион пуд чедирер болгаш күрүнеге 15,5 миллион пудтан эвээш эвес тарааны садар азы пландан 72 хуу хөй тарааны садар ужурлуглар. Тараа белеткелиниң чедиишкинниг болурунга бистиң харысалгавыстын кайы хире өзүп турарын билип турар бис. Мону холбаштыр Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларының ынаар тарааны дужаап турары Филоновскиде крупа комбинадының, Панфиловскиде, Бударинскиде тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелерниң ажылдакчылары материал-техниктиг баазаны белеткээрин июльдун 1-ден орай эвес доозарын хүлээнип турарлар.

Тарааны шуут комбайннардан дүнхүн чокка хүлээп алырын организастап, тарааны чүдүрер-дүжүрериниң бүгү ажылдарын механизастаар болгаш автомашиналарның анаа туруп бээрин болдурбас бис.

Бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары ам мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын дыка көвүдедир. Ниитизи-биле эъттиң 124 муң центнерни, сүттү—466 муң центнерни, чуургаларны—18,2 миллион борбакты болгаш дүктү—1250 центнерни күрүнеге саткан турар. Филоновскиниң эът-куш комбинадының, Алексеевскиде, Филоновскиде болгаш Калининде мал семиртир совхозтарның ажылдакчылары соодукчу ажыл-агыйларны, дензилерни, мал кажаалаар черлерни, баазаларны болгаш шывар чүүлдерни чогуур хуусаазында белеткеп доозарын, малдарны тургузу азыраарынга мал ажылының бүгү-ле кажаа чүүлдериниң септелгезин октябрь 1-ге чедир доозарын хүлээнгеннер. Бо чылын малдарны шуут-ла колхозтарга болгаш совхозтарга барып хүлээп алырын калбаа-биле практикалаан турар.

Мал семиртир совхозтарның ажылдакчылары малды хүлээп алган соонда оларны чемгергениинден немелде дензи кылдыр 13,8 муң центнер эътти алгаш садарлар, ол дээрге планын ажырга 121 хуу болуру ол. Оон ынай центнер немелде дензиге чарыгдалды 70 көпеекке чингедир болгаш 10 муңдан эвээш эвес рубльди камнап алыр.

Хүлээп алыышкын черлериниң болгаш сүт заводтарының ажылдакчылары 460 муң центнерден эвээш эвес сүттү чогуур өйүнде хүлээп алгаш, болбаазырадып кылыр, ол үнелиг продукцияның үрелип, когаралга таваржырын болдурбас деп хүлээнгеннер.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын садып алыр талазы-биле улуг ажыл хереглел кооперациязынга онаажып турар. Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң белеткел контораларының болгаш хереглекчилер ниитилелдериниң ажылдакчылары кедээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-этти садып алырының планын 112 хуудан эвээш эвес кылдыр күүседирин хүлээнип турарлар.

Күрүнеге садып алырының талазы-биле кедээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-этти үзүктел чокка хүлээп алыр база бүрүнү-биле камгалап алыр дээш социалистиг чарышка кирип, бистиң бо эгелээшкинивисти деткииринче Совет Эвилелиниң бүгү-ле белеткелчилерин Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң белеткелчилери бистер кыйгырып турар бис.

Волгоград областың Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелериниң, сүттү, малды болгаш куштарны хүлээп алыр база болбаазырадып ажылдаар пунктуларының болгаш заводтарның, мал семиртир совхозтарның, хереглел кооперациязының коллективтериниң хуралдарынга бо чагааны чугаалажып көргүлээн болгаш хүлээп алган.

Ховуларның оглу

Нарын дүктүг хойларны өстүрүп көвүдедир болгаш дүк кыргыыр талазы-биле дыка хөй чылдар дургузунда кызымаккай ажылдааны болгаш бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш Чечен-Ингуш АССР-ниң «Шелковский» деп хой ажылдыг уксаажыдылга совхозунуң улуг хойжузу Наурды Эсмухамбетовка Ленин орденин база «Кадыыр болгаш маска» деп алдын медальды бербишаан, Социалистиг Күш-Ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Эсмухамбетовтуң кадайы — Абидат болгаш оон өөреникчизи Юрий Каногин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнери-биле база шаннатканнар.

Парлалганың чаа чүүлүнүң агентилелиниң корреспондентизи Борис Садеков сураглыг хойжуга чоокта чаа чораан.

* * *

Кавказ дагларының эдектериниң Каспий далайга чедир чүс-чүс километр шөйлүп чоруй барган. Ногай ховузунуң чүрээнде, хүнге шонукан бүүрелчиннер аразында улуг эвес ийи ак бажың болгаш кырын кулузун-биле шыпкан хой кажаазы шимни берген турган. Ында хойжу Наурды Эсмухамбетовтуң ажыл-агыйы бар. Ол чер болза Соңгу Кавказтың болгаш аңаа чоок районнарның хойжуларының турар чери-дир.

Наурды — ызыгуур салгаан хойжу. Адазы-даа, кырган ачазыдаа, оон ачазы-даа хой малдап чорааннар. Наурды база-ла ховуга төрүттүнген болгаш хойлар-биле кады өскен. Ол мал дугайында бичии уруглар-биле дөмей ынакшыл-биле чугаалап турар. Малдың чылдың кандыг үезинде база канчаар чемгерерин, кандыг оъттенген-биле эмнээрин, хой кайы хире немелде депзи бээрин болгаш оон дүгү кайы хире узап өзерин ол баш бурунгаар чугаалап турар. Хойларны хүн удур кадарганы дээш аңыяк сакманщикти Наурды канчаар чемелеп турганын дыңнаан мен.

— Ынчап канчап болур боор! Хойларың бөпкерлежи берген, хат-салгын оларның аразынче кирбес, ынчаарга хүн хойларны шондуруп турду. Ынчаар кадарар болза хойларны өлүрүп болур. Хойну кандыг үеде база кайы кадарарын эртен-не бодап алыр херек — деп Наурды ажынып чугаалап турган.

Эсмухамбетовтуң хой ажылынга чедип алган кайгамчык чүүлдериниң дугайын чугаалай бээрге чамдык кижилер чигзинип база идегел чок бажын чайып турганнар:

— Үш чыл дургузунда чаңгыс-даа хураган хоравааан. Кандыг аайлыг чүве боор.

Ындыг болза-даа мында элдептиг чүве чок. Хураган аагыра бээрге-ле аңаа чүү херектигил: ол мезинден чарылган бе азы чем чиксеп турар бе, азы бир-ле чүвези аарып турар бе дээрзин Наурды тодарадып, биле тыртып алыр. Ынчангаш диагноз чазыг чок тургустуна бээр.

Ындыг болза-даа хову Наурды ышкаш болбайн турарын кым-даа билбес болбай-наан. Наурды бүгү редиин бүрүзүн, участокта оргул-чингил бүрүзүн билир кижи. Хову чүүнүң дугайын бодап турарын ол дыңнап турар.

Хойларның оолдаашкыны дооступ турган кадыг-түлүк үеде Эсмухамбетовка чеже берген мен. Наурды кадайы Абидат-биле кады кажаа иштинде ажылдап турган. Малдың даашкын-шимээнин дээрге кулак уюктаар чүве. Сакманщиктер төрүүр хойларны одарыдан чап чаа сүрүп кирип келген болгаш хураганнарны эмзирип турган. Хойжулар хураганнарын хозар хойларны туткулап, оларны хураганнары-биле кады аңгы үзүкке суп каап тургулаан. Олар мал бүрүзүн канчап ындыг эки билир чоор деп баштай кайгап турган мен, ындыг болза-даа көрүп турарымга мал бүрүзүнүң быгыннарында дугаарлар бар болган. Хураган мелерин-даа база хураганнарны-даа бир дөмей дугаарбиле дугаарлаан турган.

— Шак мынчаар-ла дүне-даа, хүндүс-даа ажылдап турар бис. Бүгү хураганнарны четче камгалап алыр дээр болза хураганнаашкын үезинде удуваc херек. Баазаларда хой хураганнаппаан бе, хураганнар дона бербээн бе дээрзин хайгаарзар апаар. Хураганнаар чыгап, аңаа аэртаан хойларны одарже үндүрбейн, кажаа иштинге артырып алыр — деп Наурды чугаалап турар.

Хураганнар эмиреи доозулган, ынчангаш Абидат бисти чемненикчер деп бажынче чалаан. Чер иштинден тыптып келген чүве дег арыннары салгынга хорлап, додуга берген, кадык шыырак үш бичии уруг: Наташа, Күрпүш болгаш Айшат стол артындан үнүп келген. Улуг уруу Эрбийкеден өске бүгү өг-бүле четче турган. Ол совхоз коданында школа-интернатта өөренип турар. Өрээлдиң азыында ханада, хоо иштинде чагаа көрүп кагдым. Чоокшулап чеде бергеш, Совет чазактың баштыңы Никита Сергеевич Хрущевтуң адын көрдүм. Ол чагааның төөгүзү мындыг.

Хой ажылдыг «Шелковский» деп уксаажыдылга совхозунуң чаа-чаа коданнарын тургузуп турда, 1961 чылдың августа Эсмухамбетовтуң төрүүр хойларының коданын өътке дужаар деп шиитпирлээн турган.

Олар боттарының албаның кылып эрттиргеннер. Дөрт чыл дургузунда эки төлдү берген. Уксаажыдылга ажыл-агыйынга моон соңгаар ажыглаан хереэ чок — деп зоотехниктер чугаалап турганнар.

— Ындыг-даа болуп болурла ыйнаан, бо коданны менээ ам бир чыл артырып каап көрүңер. Тогду хойлар-даа, база кырган хойлар-даа ийи кодан болуп тургай аан. Келир чылын кырган чүс хойларга оназаштыр чүс дөртен хураганны алырын болгаш эки тогдуларны өстүрүп доруктурарын хүлээниш тур мен — деп Наурды чугаалаан.

Ындыг чугааның соонда бир ай болганда Наурды СЭКП-ниң XXII съездизиниң ажылынга киришкен. Ол аңаа Никита Сергеевич-биле бир-ле дугаар ужурашкан.

— Бистиң бригадавыс дугайын Никита Сергеевич шагда-ла билир турган. Бисте ажыл-херек кандыг чоруп турарын, бо чылын каш хураган өстүрер деп турарывысты ол айтырган. Ол айтырыгга аңгадаваан мен. Баш бурунгаар санап, бодап алган турган мен. Хоозун сөс эдеринге ынак эвес кижи болгай мен — деп Наурды сактып чугаалаан.

— Төрүүр чүс хойдан-на чүс дөртен хураганны ыяавыла бээр мен — деп аазадым.

Ынчангаш Наурды сөзүнге ээ болган. Төрүүр чүс хой бүрүзүнден 141 хураганны ол алган. Ындыг «дүжүттүг» совхозка-даа база республикага-даа билбес турган. Ынчаарга ол таварылга эвес. 1958 чылдан эгелээш төрүүр хойларның төлгүрү чыл келген тудум-на өзүп келген. Түс-түзүнде: 131, 136, 138, 140 болгаш 141 хураган. Чаш төлдүң шынары база эки болуп келген. Хураганнарның мелериниден үзер үе чедип келгенде оларның ортумак дириг деңзизи 29 килограмм чедип, планның оназалдадан 4 килограмм ажып турган. Ол дугайында медээ бүгү чуртка тарай берген. Эсмухамбетов дугайын солуннарга бижип турган, а «Сельская жизнь» солун аңаа хол баштыр бүдүн арынны үндүрген. Ындыг болза-даа ам Хрущевка берген сөзүн күүсеткен дугайында Наурды чүүден-даа артык сеткили ханган. Ол үе-ле ол чагаа алган, ук чагаага Никита Сергеевич күш-ажылчы тиилелге-биле хойжуга чүректиң ханызындан байыр чедирип база улам ынай чедиишкиннерлиг болуруң аңаа кузээн. Оон соңгаар кедээ ажыл-агый талазы-биле янзы-бүрү чөвүлел хуралдарга Совет чазактың баштыңы-биле Наурды каш катап ужурашкан, ужуражылганың бүрүзүнде-ле Н. С. Хрущев оон ажылын сонуургап турган.

Наурдының ажыл-агыйы «Эсмухамбетовтуң школазы» деп аттыг республикада аажок сураглаан. Дуржулга солчуп, сүме алыр дээш хөй-хөй черлерден хойжулар олче барып турар. Соолгу үеде Дагестанның Эсмухамбетовтуң ажыл-агыйынга 50 ажыг хойжулар чораан.

Б. САДЕКОВ.

ӨРТКЕ УДУР БЕЛЕТКЕЛДИҢ КӨРҮЛДЕЗИ

Колхозтарга, совхозтарга, албан организация болгаш бүдүрүлге черлеринге өртке удур камгалалды күштелдирер сорулга-биле республиканың бүгү ажыл-агыйларының өртке удур белеткелиниң көрүлдезин чорудар дугайында доктааалды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа хүлээп алган. Ол көрүлдени хөй-нийти чорудар болгаш ук көрүлдениң түңнели бо чылдың июнь 20-ден июль 20-ге чедир үнген турар. Өртке удур белеткелдиң көрүлдезин хөй-нийтиниң калбак киржилгези-биле эрттирер чорук болза өртү болдурбазынга база өрт командаларының болгаш дружиналарының дайынчы байдалын көдүреринге улуг ужур-дузалыг болур.

Бистиң чурттувуска өрттүң халаптыг айыылы болбайн турар. Ынчалза-даа чамдык черлерге өскээн улуг эвес өрттер үлетпүрге болгаш кодээ ажыл-агыйга эвээш эвес хораны чедирип, кижилерниң бүдүрүкчүлүг ажылдааарынга шаптык боор турар таварылгалар ам-даа бар. Өртке удур баш бурунгаар хемчег алыры ону өжүреринден белен деп чүвени кижи бүрүзү билир-даа болза, чамдык эштер ону болдурбазының хемчеглерин ап чорутпайн турар. Чамдык таварылгаларда бичии чаштанчыдан безин хөй үнелиг чүүлдерни чок кылыптар улуг өрт өскүп болур. «Эрги Чикагога» деп кинофильмни көрген кижи ында болуп турар халаптыг өрттүң айыылын кажан-даа утпас. Оруунга таварышканна чүвени хөме ап турар ол улуг чалбыыш болза хайгаарал чок каапкаш барган керосиннинг лампадан өскээн болган. Ол чижектиг фактыларны бистиң совет хамаатыларывыс безин болдура бээр. Аңаа хамаарыштыр өскээртен чижек-даа дилевейн, даразында болган чүүлдү көргүзерге илдең.

Бо чылдың апрель айда бирги чүък АТК-зының дежурный вахтёру Михеева начальниигиниң айтышкынын езугаар херим иштиниң болдунгеи бөгүн өртедип турганш, оон өөзүн өжүрбейн-даа чорупкан. Автоажыл-агый бүрүзүнүң шөлү өртен кончуг айыылдыг дээрзин билдингир. Ур болбаанда хат халып келгеш, демги өрттү өскүдүп, оон көзүн тараткаш туруп берген. Вахтёр эш Михеева-даа, АТК-нын удуртур ажылдакчылары-даа социалистиг өнчүнү өртен камгалазарынче улуг кичээнгей салбааны хомудаачыг. Хат аайы-биле барган чаштанчыдан склад өртенип эгелээн. Харын-даа демги өртү ажылчыннарның бирээзи көрүп кааш, улус эвилелдеп алгаш дүрген өжүрген. Бир эвес ону бичиниле эскербейн барган болза, ол өрт складты болгаш өске-даа тудугларны чок кылып боор турган.

Ынчангаш өртке удур камгалалдың нормазын болгаш дүрүмүн кижи бүрүзү шыңгыы сагыыр кылдыр нийти көрүлде үезинде чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудары чугула. Өрттүң айыылы-биле демисел совет кижи бүрүзүнүң хереэ болганда, бо көрүлдеге хоорайларның болгаш суурларның чурттакчылары шупту киржири күзенчиг.

Өрт командалары кандыг-даа берге үеде ыпкан өртү дүрген өжүреринге мергежээн турар ужурлуг.

Өртке удур объектилерни көрүлдеге бүгү тала-биле белеткээрин колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, кодээ Советтерниң база райкүүскомнарның дargaларынга бистиң республиканың Министрлер Чөвүлели даасан.

Ам болур көрүлдеге эки киришкен хөй-нийтичилерге даразында шаңналды тыпсыр: бирги шаңнал 280 рубль, ийигизи—210 рубль, үшкүзү—140 рубль. Көрүлдеге хөй-нийтини калбаа-биле кириштиреринче партия, профэвилел, комсомол организациялары кичээнгейин угландырары чугула.

Н. ВОРОНЦОВ.

ХККМ-ниң өртке удур килдизиниң начальниги.

Өвүр районда Саглының кодээ магазининде садыгжы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы комсомолчу Д. Ооржак эки ажылдап турар. Садып алыкчыларга ол ээлдек, хүндүлээчел болгаш кичээнгейлиг. Бо чылдың баштайгы кварталында планын Ооржак 111 хуу күүсеткен.

ЧУРУКТА: комсомолчу садыгжы Д. Ооржак делгиирлер дерип тур.

Фото Л. ВЛАДИМИРОВТУУ.

Кеземчени алганнар

Өскелерниң ажылдаарынга болгаш культурлуг дыштанылгазынга шаптыктаар, чурум үрээр, оорлаар кижилерге удур хөй-нийти шыңгыы демиселди чорудуп турар. Нийтиге ажыктыг ажыл кылбайн, маңгыс амыдырал-биле чурттаксаар, а кажан ажылдаанда онаашкан ажылын ак-сеткилдиг кылбас кижилер бистиң Бии-Хем районнуң девискээринде база чок эвес. Ындыгларга удур бистиң районнуң чону демиселди чорудуп, оларны аргалыг-ла болза аде кижизидерин оралдажып турар. Багай херек үүлгетпезин дээш чон сургап турда-ла, социалистиг нийти чурттапганың дүрүмнеринге чагыртпайн, нийтиниң корум-чурумун үреп турар кижилер, кылган хереэниң аайы-биле кеземчени ап келген.

Чижээ, кала-даа орта ажылдавайн турган Г. Строевтиң дугайын чугаалаарга мындыг. Эрткен чылдың дургузунда эш Строев чаңгыс черге доктаамал ажылдавайн, организациялар бажын санай ужугуп чоруп турган. Ол чоруп турган үезинде биче хулиган херек ужун ийи удаа шииттирзедаа, оон чугула түннелди кылбаан. Бо чылдың майда ол ээзирти арагалап алгаш, бичии уругларның бажыңындан үндүр сывырган болгаш оон кадайының ажылдап турары столоваяга чеде бергеш, нийтиниң чемненилге чериңге алгыш-кырыш үндүрүп, аакка эптешпес бак сөстер соглап турган. Шын эвес үүлгедииниң ужун ол он беш хонукта шииттирген. Г. Строевтиң ажылдап турганы Туранда тараа хүлээп алыр пунктунуң коллективи боттарының нийти хуралынга ооң дүржок үүлгедиглерин шыңгыызы-биле чугаалажып көргеш, ону районнуң девискээриндең үндүр шөлүүрүн райкүүскомдан дилээн. Чоннуң дилээн езугаар ол ам Тожунуң Ырбанче ийи чыл хуусаада шөлүттүрген.

«Өөк» совхозтуң ажылчыны М. Байыр-оол өске өөрү часкы тарылгага күженишкинниг ажылдап турда, бодунуң туразы-биле тараа шөлүнден чоруткаш, кырган Баазанның бажыңынче ээзирик шургуп кирип, ол кырган ашакты эттээр деп турган. Ол ышкаш чаа чээрби хар ажып чоруур, кайда-даа ажылдавайн турар А. Захаров дээрзи база ээзирти арагалап алгаш, Туранның кулумчузунга улус эттеп, аңаа келген шагдаа ажылдакчыларынга чагыртпайн турган. Боларның кайызы-даа биче хулиган чорук үүлгеткени дээш чогуур хемчээн алдырган.

Нийтиге ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар, хөй-нийтиниң чурумун үрээр кижилерге удур демисел калбаа-биле чоруп турза-даа, чамдык черлерде оларга удур ажыл суларап турар. «Өөк» совхозта Б. Захаров даргалаан база Туранның тудуг-монтаж участогунда Н. Пиндюрин даргалаан эш-хуузунуң судтары мурнундагызындан кошкак ажылдап, чурум үрекчилерин аде кижизиптейн турарын демдеглээр херек. Ол ышкаш «Өөк» совхозтуң Тарлаг, «Тиилелге» колхозтуң Сесерлиг салбырында болгаш «Хадын» колхозта эш-хуузунуң судтары база улусчу дружиналар штабтары оорларга, корум-чурум үрекчилеринге удур демиселди кошкак чорудуп турар.

В. ШЫҢГЫЫ.

Суггарыкчылар бригадазы

Черин чеңгербес, суггарбас болза ол эки дүжүттүг база-ла берип шыдавас болгай. Ынчангаш «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында 20 кижи составтыг суггарыкчылар бригадазы организастаттынган.

Ук бригаданың ажылын Түлүш Сайныка удуртуп турар. Олар Аймыгыр бугазының суун май 9-та аксып бадыргаш, 206 гектар черни дески суггарган. Суггарыкчылар 2 звено болуп алгаш, боттарының аразында социалистиг чарышты ажылдап турарлар.

Амгы үеде ында суггарылга дүн-хүн чокка үргүлчүлеп турар. Суггарыкчыларның 16-зы аныяктар. Оларның аразында эштер Норжуп, Биче-оол, Торлукпан бо ажылдың шалыпчылары болуп турарлар.

Т. ХАЙДЫП.

Улуг-Хем район.

Колхозтуң баштаар чериниң кичээнгейинге

Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунуң машина-техниказын септээр тускай мастерская-даа, автомашиналарны болгаш тракторларны тургузар чолаачыларның, трактористерниң түс-түс бажыннарының чанында тургулаар. Чамдык чолаачылар автомашиналарны чыпшээрел чокка боттарының хуу хереэнге ажыглап турар чоруктуң фактылары хөй.

Техниканың чаңгыс черге ажаалгазын экиждер, ооң ажыглалын чурумчудар хемчегни колхозтуң баштаар чери алза чогуур.

К. ИРГИТ. Л. ШЫЫРАП.
З. МААДЫР. В. КАЗАК.

ЧОҢГА БАРААЛГАТКАН

Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң Торгалыг, Чаа-Суур кодээ клубтарының каттышкан агиткультбригадазы малчыннарга болгаш хову турлагларынга концерттерни көргүзүп, лекция, беседаларны кылып келген. Ол ышкаш агиткультбригада-биле кады кижи эмчилери, садыгжылар доктаамал чоруп, чугула херекселдиң бараалнарын садыглап, медицина темазынга беседаларны эрттирип, эмчи дузаламчызын көргүзүп турар.

Агиткультбригада тургустунганындан бээр колхозтуң девискээринде малчыннарга, фермаларга, хову турлагларга 6 катап чораан. Нийтизи-биле чыл эгезинден бээр 62 концерттерни көргүскен, медицина темазынга база делегей байдалынга хамаарышкан 41 лекцияларны номчаан.

Ол бригада амгы үеде кыргылга пунктуларынга концерт көргүзүп чоруп турар. Ооң-биле кады агитхуудустар болгаш «Крокодилден» үнаурерлер. Лекция, беседаларны Торгалыг 11 чыл школазының башкызы В. Даваа, агитхуулустар болгаш «Крокодилден» библиотека эргелекчизи Д. Вера олар доктаамал үндүрүп келгеннер.

Агиткультбригаданың идепкейлиг киржикчилерин маңаа адап болур: М. Дыртый-оол, Э. Шагдыр, С. Кызыл-оол, Д. Кызыл-оол, К. Дырыш дээш өскелер-даа.

Бригада бодунуң ажылын моон соңгаар-даа чоңга бараалгадып уламчылаар.

Б. ХОРАГАЙ.

СИГЕН ШӨЛДЕРИН АШТАП-АРЫГЛААР

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Даг-Баары, Сыын-Кежиг, Ак-Хем, Талдыг-Адыр деп черлерде сиген кезер шөлдери соолгу чылдарда муңгаштальп турар апарган. Сиген шөлдерин дуй ап турар бок үнүштерни аштап-арыглаарын колхозтуң баштаар чери чүге организаставайн турарыл?

Мал чемнерин четче белеткевес чоруктуң кеземчезин эрткен берге кыштың үези көргүскен болгай. Ынчангаш сиген кезер шөлдерин суггарарын болгаш аштап-арыглаарын ам организастаары чугула.

Х. НАТПИТ.

„ХЫРНЫ ТОТСА-ДАА, КАРАА ТОТПАС“

«Тожуга барбаан кижи Тываны көрбээни ол» деп улустуң үлегер чугаазы бар. Шынап-ла шак мындыг үнүш бойдусту, чайган, пөштүн чаагай чыды чыттылган кайгамчыктыг оранга Новиковтар чедип келгеш, сеткил-сагыжы кайгамчык-ла өөрээннер. Экиге эки улажыр дээзиг Новиковтар боттары садыг талазы-биле кандыг-бир тускай эртеми чокдаа болза, үр-даа болбайн таарымчалыг ажылды тыпканнар. Иван Николаевич Новиков эт-херекселдер складының кладовщигинге, оон кадайы Галина Георгиевна Новикова районнуң төп бараан складының эргелекчизинге ажылдаары-биле баштаар чериниң даргазы эш Барыс-Хөөнүң эт салганы дужаалын алганнар.

Чаа чер, чаа кижилер. Амыдыралды бир янзы көрбес болза, хоржок деп бодал Иванны сагындырып турган.

Ынчангаш ол коллективтиң хүндүткелин чаалап алыр сорулга-биле райпо конторазынга таварышкан кижилер-биле даңгаар-ла хол тудчуп мендилежир, райпо даргазы Сергей Баевич Барыс-Хөөнүң кабинединге соктап киргеш, складта бараан салырылгазының дугайында айтырыгларны тургускулаар. Шак ындыг бот идепкейжи чаа ажылдакчының кестүп келгенинге Сергей Баевич сеткили хадып, ону бүгү тала-биле деткиир турган. Ай-даа четпээнде, Новиковтарның өг-бүле талазы-биле найыралдыын, кижилерни хүндүлээчелин, бичии сеткилдиин коллективке улус чугаалажы берген.

Сентябрьның серүүн кежээлериниң бирээзинде Иван биле Галина олар боттарының аразынга, өг-бүлениң-даа болза, чугула болгаш нарын айтырыгны чугаалашканнар.

Кежээки чемниң соон дарый база чуп турда кадайынга ол мынча дээн:

— Чырык ертемчейге чүс чылда чурттаар эвес. Чурттаар-чурттаарда улус адааргаар кылдыр чурттаза эки-дир.

Чугаазының утказын билбээн Галина харын-даа «Иванга эпчок чүнү кылышкан ирги мен. Мээн ийи кызымның адазы кижи болгай. Бир-ле хомудалы бар-дыр» — деп, хениң бак сырай берген. Кадайының мунгаргайын эскерип кааш, ара узулген чугаазын ол уламчылаан:

— Хептиң экизи-даа, эт-септиң дээжизин-даа бистиң холувуста болгай. Оларны таарыштырып тургаш, акшаланып алыр болбазыкпа — деп, сургай аарак сүмелээн.

Кажар болгаш овуузунуг Новиков кадайын чай-даа алындырбайн сургай шаап алган.

— Ам таптыг дыңнап олур дээш «артемден» хевир-биле ол чугаалап эгелээн.

— Улуска билдирбези-биле складта бодуун бараалнарының өртектерин үндүр фактураларда 2—1 көпеектерден немептер болбазыкпа. Көпеектен акша тургустунар болгай. Амгы акшаның 1 көпеегиниң үнези кайы хире ийик. Шак ынчаар ээзэн каш нарын операцияларны кылзывысса акша чыглы бээр. Акша чыглы берзе саан кыргаанарынга-даа бергей бис. Халас акша-биле бажыңдаа туттуруп ап болгай. Ээлчеглиг шөлээден алгаш Крымга, Бара далайның эриктеринче аян чоруктап кызагай-даа бис — деп, Иванның шак бо төөгүүргү чугаазы Галинаның карангы оруукче кирериниче албадапкан.

Новиковтарның бирги операциязы чедиишкинниг доозулган. Олар бир метрниң өртээ 1 рубль 1 көпеек өртектиг шилди, 1 рубль 34 көпеекке, өртенмес туүйбуну бирээзиниң өртээ 0.17 көпеек турда, ону 0,25 көпеекке, ол ышкаш тудуг материалдарынга херегдээр кадаг, будук чижектиг бараалнарны бүдүн чартык хуу артыкка үндүр фактуралаан. Складтан бараалнарны улуг өртекке үндүр фактураларга кармакче ахшаның бөду кирбезин чилби Новиков дораан эскерип кааш, өске база бир арганы херелей берген.

Ол ам база райпо даргазының кабинединге келген.

— Өлүм чидимге таварышкан кижилер азы чалыы мазыинның кудазын кылыр дээн аныяктар дилег кылып кээр-дир, складтан спиртти таарыштыр садарын чөпшээренер — деп, дилегни ол киирген. Дилег долузу-биле хандыртынган. Шак ындыг бүрүн эргени алгаш, чүс-чүс шил спиртти үндүр садып, аңаа өртекти бодунуң кара туразы-биле немеп эгелээн. Оон киирген артык акша Новиковтарның хууда санынче шыыпайнып-ла турган.

1962 чылдың чазы. Иван Новиков, чурум езугаар алыр болза, ажыл-агый магазининиң эргелекчизи эш Черкашинаже (Новиковтуң чуржузу) 438 рубль өртектиг «Ковровец» деп мотоциклди фактуралаар турган. Ынчалза-даа ону ол ынчаар кылбайн, ук мотоциклдиң хамааты Яровиковка садыпкаш, оон өртээн арыг кармактаан. Ол-ла үеде Мария Шувалова деп кижиге 10 рубль өртектиг херээжен ботиканы 12 рубльге садыпкаш, ооң өртээн база-ла шыгжапкан.

Хүннер эрткен. Новиков ашак-кадайның «холазы кесту берген».

Иван Новиковту тудуп хоругдап турда, Галина Новикова «бажыының суун ижип», «ийи уругнуң адазы шыныы ажылдакчыны хоругдаар эргени силерге кым бергенил?!» деп бар-ла шаа-биле агартынарын оралдашкан.

Новиков ашак-кадайның шалыны каттышкаш 101 рубль. Оларның өг-бүлези шупту дөрт кижи. Ынчалза-даа 1961 чылдың июль айның 25-тен эгелээш, 1963 чылдың февраль-дың 13-ке чедир даразында эт-херекселдерни, идик-хепти «садып апканнар». Оларның чамдык даңзызы бо-дур:

дүктен кылган хевис 17 метр — нийти өртээ 256 рубль;

херээжен тон 1 (68 рубльдиң);

дүктен кылган чоорган 3—бирээниң өртээ 80 рубль;

эр кижиниң пальтозу (180 рубльдиң);

кыдат чагы 1 (155 рубльдиң);

эр кижиниң костюмнери 3 (болгар, кыдат, чех)—бирээниң өртээ 120 рубль;

эр тениска сорочкалар 15—бирээниң өртээ 10 рубль;

немец платье 1 (18 рубль өртектиг);

херээжен костюмнер 2 (бирээниң өртээ 105 рубль);

фотоаппарат «Зоркий» 1 (65 рубльдиң);

«волга» деп чераажен шак 1 (40 рубльдиң);

радиоприёмник «Восток» 1 (90 рубльдиң);

даараныр машина 1 (59 рубльдиң);

бажың буфеди (сава шкавы) 1 (50 рубльдиң).

«Хырны тотса-даа, караа тотпас» Новиковтар үстүнде эт-херекселдерни Кызылда таныштарының бажыңынга суп каан турганы илерээн.

— Хөй нийтилиг өнчү-хөреңгини кара өжегерээн боттарынарга алганыңар шын бе — деп айтырытта, хоптак, чазый Новиков адыр арын чогу-биле мынчаар харыылаан: Мен склад эргелекчизи эвес, кадайым эргелекчи турган. Мээң херээм—чүгле бараалнарны ынай-бээр сайгарары.

Чогум херек ындыг бе ынчаш? Чок. Хамык-ла херекти И. Новиков боду үүлгеткен.

Хуу өнчүзүрек, чилби Новиковтарның кажарлаан эт-севи, бараалнары үстүнде айыткан чүүлдер-биле кызыгаарлаттынмаан. Хоругдалда олурар И. Новиковтуң бодунуң кадайы Г. Новиковага бижээн «чажыт чагааны» чоокта чаа истелге органнарының ажылдакчыларының холунга кирген. Үүлгеткен херектерни улам тодарадырынга ук чагаа улуг бааымны берген. Ол чагааның допчулалы бо: «Галя, мен байысаакчының айтырыынга склад эргелекчизи турбаан кижи мен деп өчүдүм. Сен хамык херекти будадың. Эт-сеп, идик-хеп аймаан алганывыс шын деп бадыткаан болдуң. Чүгле спирт өртээ дээш акша алганывыс шын дээр турган ийик. А өскезин райпонуң бухгалтериязынче чүүй каапкар турган. Ам кээп арта «сээ өчүүнү бадыткадым» деп менден хол ужуун негеп турар-дыр сен. Бир тээ ындыг болганда хуусаамны кара бажыңга эрттирип шыдаар мен. Сени дөмей-ле тывар мен. Ынчап чырык черге амыдыралыңны бодан. Бир эвес «складта хамык бараалнарны мен бодум сайгарып турган мен» деп өчээн болзуңза херек сээң талаңда болур ужурлуг. Сени шиитсе-даа не кижи дээш чиигедир болгай. Ындыг-дыр, моон-биле болдун. А аваңның дугайында чаңгыс-даа сөс ыттап болбас. Бир эвес ол бүгү кедүрүлзе, херек нарыыдаар, ат болганывыс ол».

Истелге органнарының ажылдакчылары бо чагааның изи-биле Новиковаының адазы Григорий Черкашинниң бажыңынга (Бии-Хем районнуң Ээрбек суурда) үжелгени кылган. Ында 3 хуулуг чээжиниден 1200 рубльдиң облигацияларын шыгжаан. Ол ышкаш дыка хөй идик-хептер суп каан болган. Кызыл хоорайның Бичө Енисейская кудумчузунуң № 2 «а» бажыңда В. Калинкинниң квартиразынга 2649 рубльдиң бараанарын шыгжаан. Ол бараанарны эге бажыңда «Кызыл стройнуң» ажылдакчызы И. Капустинниң бажыңынга суккан турган. Херекти канчап билир деп сеңнигеш, үстүнде идик-хепти Новиковаының дунмазы Николай Черкашин идегелдиг таныжы болур көрбээн чүвези чок, 64 харлыг кырган Василий Иванович Калинкинниң бажыңынга эккеп берген.

Новиковтар Тожу районунга ийи чыл ажыг ажылдаан үезинде нийтизи-биле 9063 рубль 81 көпеектиң бараанарын боттарынга шиңгээдип алганнар.

Новиковтар деп чогум кымнарыл ол? Бо айтырыгны номчукчулар сонуургаары магат чок.

Новиков Иван Николаевич 1925 чылда төрүттүнген, 10 класс эртемниг, тускай эртеми — чер бүза тепсир мастер. Кижи бодап көөрге, эртемниг аныяк, шыырак, шынап-ла коммунизмниң хуваазынга бодунуң телептиг үлүүн киирер дег. Ынчалза-даа И. Новиков кажар, оптуг, чашпаа, өскениң кужу-биле чурттаарын күзээр маргыстың бирээзи. Ол, 1946 чылда күрүнениң акша-херемгизин самтыгдааны дээш 3 чылда хосталгазын казыдып шииттирген. А 1955 чылда хамааты кижиниң хостуг эргезинге хол дээп, эттээни дээш күш-ажылга шииттирген кижи болган.

Галина Петровна Новикова чаа-ла 30 хар чедип чоруур. Чеди класс эртемниг, тускай эртеми чок. Ажылбиле чугаалаарга Новиковтар соолгу ийи чылда кала-даа ажылдавайн, Кызыл, Ээрбек, Туран, Теере-Хем арамынга ужугуп турган кижилер-дир.

Ховунуң канмыылы дег ужугун чоруур ындыг кижилерниң мөчүзүнарын, оларның кижи байдалын хынап көрбейн, нийтиниң өнчүзүн тонанчыларга чашканнаткан Тожу районнуң даргазы эш С. Барыс-Хөөнүң серемчилел чогум чугаалаары артык эвес.

Амгы үеде бистиң дээди сорулгавыс — коммунистиг нийтилелди тургузары болур. Оон тугунда «Кижи бүрүзүнден — шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — херегдээр шаа-биле» деп бижээн.

Новиковтарның аайы-биле эт-септи, акша-төгерикти чажырзып турган Николай Черкашин, Георгий Черкашин, Василий Калинин, Иван Капустин, Валентина Черкашина оларны бүгү улус бүрүү шаап көөр ужурлуг.

Оптуг болгаш кажар Новиковтарның нарын хереэн оперативтиг, дүрген тодарадып тыварынга юристер А. Тимофеев, Ю. Чигжит-оол олар мерген угаангыр ажылдап, тодаратканнар.

Новиковтар совет судтуң мурнунга боттарының үүлгединиң дугайында харыылаарлар.

Т. МАЙДЫР,
юрист.
И. КЕЛИК-СЕНГИ,
журналист.

Фидель Кастронуң чугаазы

ГАВАНА. (СЭТА). Совет Эвилелиннге төөгүлүг аян-чоруок кылып чораан, мырынай чаа чанып келген, куба революциянның баштынчызы Фидель Кастронуң чүве чугаалаарын Хосталга ортулуунуң бүгү чону четтикпейн манап турган.

Июнь 4-түн кежээзинде куба радионуң болгаш телевиденнеңниң бүгү станцияларын чангыс аай четкиже каттыштырыпкан. Гавананың дамчыдылганы чорудуп турганы бир телевидение студиязынга Куба Республиканың президентизи Освальдо Дортикос, Социалистиг революциянын Чангыс аай партиязының Национал удуртулгазының болгаш Кубаның Революстуг чазааның кежигүннери, массалыг организацияларның төлээлекчилери, куба болгаш даштыкы журналистер чыглып келген. Анаа олурушканнарның аразында Куба Республикада совет элчин А. И. Алексеев база бар болган.

Кежээнниң 9 шак турда Фидель Кастро студияга чеде берген. Фидель Кастро Революстуг чепсектиг күштериниң майорунуң анаа хевиринниң хеви-биле телевизорларның экраннарынга көстүп келген. Совет улустуң дугайын, революстуг Кубаның төлээлерин оон өөрүшкү-биле уткуп ап турган дугайын Фидель Кастро сагыш-сеткилинин ханызындан чылыы-биле чугаалап турган.

Совет Эвилелининң дугайын билип алыр дизе, чүрагайларны билири четпес деп, Кастро чугаалап турган. Бүгү чүвени бодунуң караа-биле көөр керек. СЭКП-нин XXII съездиниинң айыткан программазы чүгле долдур күүсеттинер эвес, харын база ажыр күүсеттинер деп чүвени чүгле ынчаарда билип ап болур.

Совет Эвилелинде экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрин бирги чергенинг ужур-дузалыг көрүп турарын демделээш, Фидель Кастро-нун айытканы болза, куба революстулар экономиканы хөгжүдер дугайында ам-даа эвээш сагыш салып турары харааданчыг-дыр. ССРЭ-де экономиканы хөгжүдер дугайында бүгү улус, хамыктың мурнунда Коммунистиг партия сагыш салып турар дээрлин ол демделээн.

Фидель Кастро Совет Эвилелинге көрген чаа улуг тудугларның, ылангыя Сибирьнин гидроэлектростанцияларының дугайын, совет көдээ ажыл-агыйның хөгжүдезининң дугайын тодаргай чугаалап берген. Кубада социалистиг тургузуушкунуң иштики сорулгаларын шиитпирлээрде совет дуржулганы ажыглаарының эргежок чугулазын ол чангыс эвес удаа айтып турган.

Совет-куба харылзааларның дугайында айтырыгга хамаарыштыр Фидель Кастронуң айытканы болза, ССРЭ-ге кылган аян-чоруктуң түннелдеринге куба төлээлериң күзели бүрүн ханган. Бо дээрге кончуг улуг ажыктыг аян-чорук болган, улуг дуржулганы шинчээдип алган бис деп, ол демделээн.

Кубадан Совет Эвилелиниң садыл ап турар чигиринің өртектерин Совет Эвилелиниң инициативазы-биле улгаттырганын демделээш, Фидель Кастронуң айытканы: бо болза бистиң национал экономиковыска кончуг улуг дузаламчыдыр. Совет кижилер Кубага ынакшылын болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын боттарының тодаргай ажыл-херектери-биле илергейлеп турар дээрзин Фидель Кастро база демделээн.

Н. С. Хрущев-биле бееседага куба экономиканың эң янзы-бүрү айтырыгларын чугаалажып көрген бис деп, Фидель Кастро үргүлүлеп чугаалаан. Кадээ ажыл-агый талазы-биле аажок улуг дуржулгалыг эш Хрущев чигир тростнигин ажаап алыр машиналарны чогаадып турганарын демделээш, Фидель Кастро-нуң

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 9 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 136 (5540).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Италияның „Паэзе сера“ болгаш „Ора“ солуннарының корреспондентизиниң айтырыгларынга

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

Италияның «Паэзе сера» болгаш «Ора» солуннарының Москвада корреспондентизи Паоло Пардо Чер Ортузу далайның районун ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаар дугайында Совет Эвилелиниң чоокта чазгы саналы-биле холбашкан айтырыгларга харыылар бээрин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтан дилээн.

Моон адаанда эш Н. С. Хрущевтуң харыыларын парлап турар.

Айтырыг: Бир эвес Чер Ортузу далайның районунга атом чок зонаны тургузар дугайында Совет чазактың саналы амыдыралга боттанган турар болза, Чер Ортузу далайның чурттарының улустары, ылаңгыя итали улус оон кандыг ажыкты ап болурул?

Харыы: Мен бодаарымга, совет саналдың боттаныр чоруундан Чер Ортузу далайның эриктеринде чурттап турар улустарның алыр кол ажыы болза, үлегерлеп чугаалаарга, кижилер боттарының чуртунуң кырынга, боттарының бажыңының кырынга арыг, чаагай дээрлиг болур. Оларның кырынга ракета-ядролуг дайынның айыылдыг булуттары диргелбес апаар болгаш Чер ортузунуң далайы НАТО-нуң колдап турар күрүнелериниң атомнуг чепсекти эндере бүдүрериниң оруунче кирр тырттырган, айыылдыг дайын үскүлежиишкиннериниң база бир районy болу бербес.

Чер Ортузунуң далайын ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаары чүгле ол районнуң чурттарының болгаш улустарының амыдыралынга чаагай салдарлыг болур чүве эвес болбайн изан. Ядролуг дайынга белеткелдерниң кавызы ниитизи-биле кызыдаар, а ол чорук делегейниң бүгү байдалынга-даа салдарын дөп-дораан көргүзе бээр, улустар аразының дужкурлуг чоруун чавырылдырарынга, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга дузалаар деп чүве мырыңайла илдең-дир.

Чер Ортузу далайга ядролуг чепсекти болгаш ону чедиреринин херекселдерин тургуспас деп бодунуң саналын үндүргеш, Совет чазак кандыг-бир «онза эрге-ажыктарны» барымдаалап турар дээр чүүлдү Барыын чүктүң чамдык күрүне ажылдакчыларындан дыңнаар ужур бисте таваржып турар-дыр. Боттарының политиказынга термоядролуг дайынны болдурбазының дугайында сагыш салышкынны эвес, харын боттарының ракета-ядролуг баазаларын боттарының девискээриндеи ырадыр, өске чурттарның амыдыралчы төптеринге чоокшуладыр сайгара тургузар деп чүткүлдү удуртулга болдуруп турар чүгле ындыг кижилер херекти ынчаар көрүп болур дээрзи чугаажок. Ядролуг ракеталарны салып үндүрер шөл кылдыр Чер Ортузу далайны ажыглаары чогум-на ол агрессив бөлүктерге херектиг апарган.

Тургузукчу ажылды кылып турар совет кижилерге ындыг пландар таарышпас. Бистиң күженишкиннеривис коргунчуг уржук-түңнелдерлиг чаа дайынны өөскүдерин болдурбазынче угланган. Италияның, Францияның, Грецияның, Турцияның улустары база-ла ону күзевейн турар деп бе ынчаш? КАР-ның, Ливанның, Тунистиң, Марокконуң улустары, хөй чылдың хан төгүүшкүннүг демиселинге национал хамааржышпас чорукту чүгле чоокта чаа чаалап алган Алжирниң улузу ол дугайын күзевейн турар деп бе ынчаш?

Чер Ортузу далайның чурттары кижи төрелгетенниң төөгүзүнге ханы түңнелдерни арттырган культураның эң байлак эртинелерин делегейге берген.

Ылаңгыя делегей эртинезинге «Чер кырының чеди кайгамчыы» деп ададып кирген архитектураның болгаш скульптураның алдар сураглыг чогаалдарының дыка хөйү аңаа тургустунган болгай. Чер Ортузу далайның улустарының чогаадыкчы мерген угаанының тургусканы культураның чүс-чүс чылдарда мөөңнеттинип келген эртинелериниң чамдызы бо хүннерге чедир кадагалаттынып арткан, ынчалза-даа ол районга янзы-бүрү үелерде кыптып үнүп турган хөй санныг дайыннар чоруп турда, оларның дыка хөйү узуткаттынган болгай. Улустарның күш-ажылынга тургустунган болгаш тургустунуп турар чүүлдер термоядролуг дайынның өрт халавынга хуюкталган турарын болдуруп болур бе ынчаш? Чок, ону болдуруп хоржок.

Бистиң ниити сорулгавыс—тайбыңны камгалаары. Дайынның айыылы боду чаштаар болбайн эрте бээр деп бодаары айыылдыг меге-хоозун чорук болур ийик. Ядролуг бурааашкынны болдурбайн баарының шиитпирлиг хемчеглери херек. Совет чазак быжыг тайбыңче орукту салып болгу дег ындыг хемчеглерниң дугайында дугуржуушкунну чедип алырынга бодундан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Чер Ортузу далайны атом чок зона болдурары болза ужур-дузазын үнелеп чедери берге ындыг хемчеглерниң бирээзи болуп турар.

Айтырыг: НАТО-нуң пропагандазы Чер Ортузу далайның районунга атомнуг күштерниң турар чоруу «ниити айыыл чок чорукту» быжыглаарының херээнге бараан болур чүве кылдыр көргүзерин оралдажып турар болгай. Чер Ортузу далайның бүгү чурттары атомнуг күшке туттунуп турар ындыг «айыыл чок чорукка» бүзүрээр деп санап болур силер бе?

Харыы: Чок, күрүнелерниң ёзулуг айыыл чок чоруу аңаа мырыңай тургустунмайн турар, кывар чүүлдүң курлавырларын мөөңнеп чыыры өрттүң айыылын эвээжетпейн, харын көвүдедип турар болгай. Ол чорук кижи бүрүзүнге билдингир. Чер Ортузунуң далайының районунга ракета-ядролуг чепсекти мөөңнээри «ниити айыыл чок чорукту» быжыглаар дээр янзылыг бадыткап турар НАТО-нуң удуртукчулары кадык бодалга чөрүштүр, иледе-ле тодаргай сорулгалар-биле: улустарның серемчилелин тегейлендирер дээш ону кылып турарлар. Чер Ортузунуң далайынче НАТО-нуң ракета чүктээр шериг корабльдерин кирип келген чорук ол районнуң чурттарын, оларның күзел-соруундан өскээр, ракета-ядролуг чепсекти ажыглаан дайын чорудулгаларының зоназынга таварыштыра бээр ындыг байдалче чыгап турар. Моон мурнунда туруп турган байдал-биле деңнээрге, Чер ортузунуң бассейниниң чурттарынга ол айыыл хөй катап улгадып турар.

Шаанда чүгле ийи чурттар—Италия биле Турция—бодунуң девискээринге доктаамал ракета-ядролуг установкаларлыг турган, харыы согуушкуннуң айыылындан ондактыг турганнар. Ам америк стратегтер ындыг янзылыг байдалга Чер Ортузу далайның бүгү чурттарын тургузарын оралдажып турар, чүге дээрге «поларистерни» ап чоруур суг адаанга чоруур хемелер ядролуг дайынны өөскүдүп, Чер Ортузу далайның кандыг-даа чурттарының далай эриктеринде зоназындан социалистиг чурттарның девискээринче угландыр ракеталарны салып үндүрүп болурлар. НАТО-нуң суг адаанга чоруур хемелериниң чоруур черлерин, а ол ышкаш НАТО-нуң киржикчилериниң эриктерин, ол блокка боттарының девискээрин доктаамал болгаш үе-үеде ракета-ядролуг чепсектиң турар чери кылдыр берип турар чурттарны бодувустуң ракета-ядролуг чепсээвистиң шыгаашкынынга тургузарындан өске шилилге бисте чок деп чүвени мурнунда-ла айтып турган болгай бис.

Барыын чүк чурттарының чазактары төөгүге чылдак баккаш, Чер Ортузунуң далайының кавызын ядролуг ракетодром кылдыр хуулдурарының айыылдыг угланыышкынының шынзыдарын оралдажып турарлар. Төөгү талазы-биле Чер Ортузу далай Англияның, Францияның, а оон соонда АКШ-тың шериг флоттарының чоруп турар зоназы турган, ынчаарга ол чурттар ук районнуң «айыыл чок чоруун» камгалап турар дээр янзылыг кылдыр ол чазактар бадыткап турар. Чер Ордузу далайның чурттарының төөгүзү-биле, бичии-даа бол, таныш кижи ол кандыг «камгалал» турганыл деп чүвени билир болбай ийин. Чер Ортузу далайның кавызының төөгүзү—ол дээрге колдуунда-ла Африканың болгаш Чоокку Чөөн чүктүң черлеринче колонизаторларның дээрбечи халдаашкыннарының, а ол ышкаш үптеп алган олчаларының ужун колонизаторларның боттарының аразында маргылдаалдарның болгаш чөрүлдээлериниң үзүктел чок илчирбези турган.

Чер Ортузу далайның кавызынга НАТО-нуң ракета-ядролуг күштери санап четпес каража-богаралдарны таварыштырып болур, ынчангаш оларны ынаар кирерип, улустарның ниити айыыл чок чоруун хандырарынга шуут таарышпас. Кара чаңгыс эвес-даа бол, ол районнуң чурттарының айыыл чок чоруун хандырарының чугула негелдези Чер Ортузу далайның кавызын бүрүнү-биле ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона болдурары болур. Бир эвес ол район ындыг зона кылдыр чарлаттынар болза, кандыг-бир дайын бергедээшкиннери болу берген таварылгада, бир эвес ындыг хүлээлгелерни ядролуг чепсектиг болуп турар Барыын Чүктүң чурттары алыр болза, Чер Ортузу далайның районуядролуг чепсекти ажыглаарының кавызындан чайлаттынган турарының быжыг магадылалын бээринге Совет чазак белен.

Ол районга ядролуг күштерни тургузарының кайгамчык улуг айыылын Чер Ортузу далайның кавызының чурттарының хөй-хөй күрүне ажылдакчылары билип турар дээрзин сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис. Бүгү Чер Ортузу далайны ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаар деп Совет чазактың кыйгырыы Мурнуу Европаның, Чоокку Чөөн чүктүң болгаш Соңгу Африканың чурттарындан чогуур деткиишкинни алган. Бистиң кыйгырыывысты Африка чурттарының Аддис-Абебага болган конференциязының киржикчилери таарымчалыг кылдыр хүлээп көрген.

Совет Эвилелиниң эгелээшкинин Чер Ортузу далайның улустарының калбак кезектери хүлээп көрген.

Айтырыг: Чер Ортузу далайның районунга атом чок зонаны тургузарының планы «Рапацкийниң планындан» болгаш Балканнарга атом чок зонаны тургузарының планындан чүнүң-биле ылгалып турарыл?

Харыы: Термо-ядролуг чөрүлдээниң айыылын канчаар чайладырын сагыш човап, делегейниң янзы-бүрү районнарынга, оон иштинде Төп Европага, Балканнарга, Соңгу Европага, Чер Ортузу далайга атом чок зоналарны тургузарының элээн хөй төлевилелдерин сөөлгү үеде депшидип үндүрген. Бүгү Африка ниити ядро чок зона кылдыр чарлаар дугайында БНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпири база бар. Төлевилел бүрүзү чер бөмбүрзээниң түс-түс районнарының онза чүүлдеринге хамаарышкан тодаргай байдалдарлыг болуп турары билдингир. Ынчалза-даа ол төлевилелдерниң шуптузунга ниитилешкек чүүл бар, ол болза ядролуг дайынның айыылындан кижилерни чайладыр деп күзел болуп турар.

Улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың политиказы болур бодунуң тайбың политиказынга шынчы, чепсегленишкинни дужүрери дээш чайгылыш чок туржуп келген Совет Эвилели үрегдээшкинниң кужун, дайынны чаагай угаан-бодалдың улуг тиилелгезиниң ажып шыдаан турарынга чедирер кандыг-даа базымны деткиирингe кезээде белен.

(СЭТА).

ХОЙ БҮРҮЗҮНДЕН ИЙИ КИЛОГРАММ

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының малчыннары дүк ажаап алыышкынын организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде 3000 өшкүнүң кыргылдазы доозулган, оон ниитизи-биле 12 центнер дүктү ажаап алган.

Төп пунктуда 20 хачылыг агрегат ам хой кыргылдазынче кирген. Баштайгы ээлчегде кыргыткан чүс ажыг хойнуң дүгү баш бүрүзүнге онаалтыр 2 килограммдан кудулавайн турар.

Кызыл-Дагның малчыннары бо чылын күрүнеге 180 центнер дүктү белеткээр хүлээлгелиг. Олар сөзүн ээлеп шыдаар. Ажылдың хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар Чылбаан, Олчаңмай, Сүрүң-оол ышкаш кыргыкчылары хөйнү илередип болур.

Дүк чүдүрген машиналар

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Тес-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң хоюн бригадалар аайы-биле баш бүрүнгаар хынамчалыг белеткеп тургускан агрегаттарда кыргыдып турар. Колхоз бо чылын күрүнеге 438 центнер дүктү белеткээр хүлээлгелиг. Ону чедиишкинниг күүседип болурунуң бүгү аргалары бар. Баштайгы ээлчегде кыргыткан кодан хойларның көргүзүү өөрүшкүнү илередип, экижиткен уксааның хой бүрүзү 2600 грамм, тыва хой 1200 грамм дүктү берип турар.

Белчирниң бригадазы 2300 хойдан ниитизи-биле дөртен центнер ажыг дүктү алган, олар ам-даа 5 муң хире хойну кыргыыр. Сүлчээниң бригадазы 7140 хойдан 1700 хойну кыргаан, олар он еес центнер ажыг дүктү ажаап алган. Үшкү бригадада ажылдың база түлүктээн.

Арыглап сорттаар, прессеп сараалаан дүжүттү күрүнеге дужаап эгелээн. Баштайгы ээлчег-биле белеткел пунктузунче 54,5 центнер дүктү чүдүрүп чорутган, машиналар улажып эгелээн.

«Республиканың эки кыргыкчызы» болгаш «Хой кыргыыр талазы-биле республиканың чемпиону» атты чедип алыры дээш чарыш пунктулар болгаш кыргыкчылар аразында улам калбарып турар. Хүн бүрү 30—33 хойну кыргып турар Дажы, Айыр, Серен-оол ышкаш, техникага мергежилдиг, ажыл-ишке үлегерлиг мурнакчылар ам безин хөй илереп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың июнь 7-деги Чарлыы-биле Мурманск совнархозтуң Ковторскиде даг байлаа арыглаар комбинаттың бирги ээлчээн тударынга чедип алган чедиишкиннери дээш эң шылгараан 90 ажылчыннарны, инженер техниктиг ажылдакчыларны болгаш албан-хаакчыларны ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Ленин ордени-биле шаңнатканнар болза: «Металлургпрокатмонтаж» трестиң электросварщиги Л. Т. Гребенкин, «Ковторстрой» трестиң эргелекчизи А. П. Коноплев, «Ковторстрой» трестиң машинист экскаваторщиги Г. А. Ломакин болгаш өскелер-даа.

Күш-ажылдың Кызыл тук ордени-биле 11, «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле 19, «Күш-ажылчы маадырлыг чорук дээш» медаль-биле 25, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле 30 кижи шаңнаткан.

КАР-ның чазак төлээлери Москвада

МОСКВА, (СЭТА). КАР-ның оралакчы-президентизи маршал Абдель Хаким Амер баштаан Каттышкан Араб Республиканың чазак төлээлери Совет чазактың чалаанын ёзугаар түскай аян-чорук кылып июнь 7-де Москвага чедип келген.

Каттышкан Араб Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Шереметьево аэродромунга КАР-дан келген төлээлерни Г. И. Воронов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы В. И. Козлов болгаш өскелер-даа уткуп алган.

Аэродромга В. И. Козлов болгаш маршал А. Х. Амер олар найыралдың чугааларын солушкан.

Малчыннарга шеф

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң Ленин аттыг колхозунуң төвүнден малчыннарже шефчилер удаа-дараа үнүп турар. Үшкү бригаданың хойжузу Сат Базыр-Садының кыштаанга болган шефти мaнаа чижекке айтып болур.

Узуну 32 метр, дооразы 11 метр кажааның көржениң он бир кижи ийи хүн коптарып, ону трактор-биле дашкаар, девискээрден ырадыр арыглап дооскан. Көржениң ниити хемчээ 88 кубометр болган.

Автотранспорт организацияларының ажылының хүн демдеглели

Чүс-чүс автомашиналар дүн-хүн дургузунда улус ажыл-агыйының чугула чүъктерин сөөртүп чоруп турар. Ыяш болгаш тууйбу, тракторлар болгаш артык кезектер, кывар чүүл болгаш үзеп-чаар материалдар, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныры, кодээ ажыл-агый продукциязы—ол чүъктерниң долу эвес ады бо-дур.

Эрткен үениң дургузунда № 1, Хову-Аксы, Минусинск АТК-ларының коллективтери, респотребсоюзтуң АТК-зы болгаш өске-даа автотранспорт организациялары эки ажылдааннар. Автопарктың техниктиг белениниң болгаш ажыглаашкынының бедик коэффициентизи, эки тургускан диспетчер албаны, а кол чүүл—хөй-хөй чолаачыларның, сеткилге ажылчыларының изиг чүткүлдүг сонуургалын тургускан сорулгаларны күүсеткен чорук ажыл-херектиң чедиишкинин хандырган. Бирги чүък АТК-зындан Пономарев болгаш Мякишев, респотребсоюз АТК-зындан Сержантов, Сорокин болгаш өске-даа хөй чолаачылар онза шылгарап үнгеннер.

№ 3 дугаар авто-ажыл-агый чери, Чадаана, Шагаан-Арыг АТК-лары болгаш өскелер-даа ышкаш база ниитизи-биле Тыва автотрестиң чедиишкинниг ажылының көргүзүглери-биле чергелештир ол черлер чүък сөөртүлгезиниң күрүне пландарын күүсетпейн турарлар. Техниканы багай кадагалап, кывар чүүлдү ажыр чарыгдап, чүък сөөртүлгезиниң бот-үнезин улам-на бедидип турарлар. Оларның ажылын эки хынап көргениниң түңнели чүну көргүскенил дизе, автоажыл-агыйларының удуртукчулары четпестерни чайладырынче иштики курлавырларны мобилизаставайн, чолаачылар ортузунга политмассалыг болгаш кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турарлар. Чамдыкта чүъктерниң хандырылгазы болгаш четпезин ажыглап алгаш, ону карак чаап ажыглаарын күзеп турар болгаш боттарының хожудаңгай методтарын чажырып, оперативтиг эвес болгаш ажыл-херек дээш харыысалга чок чоруктарны болдуруп турар.

Сөөлгү үениң дургузунда Чадаана АТК-зы (начальниги эш Ванюков) чүъктер сөөртүлгезиниң талазы-биле ажылды дыка баксыраткан. Май планын автоажыл-агый чүгле 81,8 хуу күүсеткен, техниктиг белениниң болгаш паркты ажыглаарының планныг коэффициентизи ында дыка куду болуп турар. Ол ажыл-агыйның үрелик машиналарының саны эвээжевейн турар, техник талазы-биле белен эвезинден дыка хөй машиналар хүнүң-не орукче үнмейн турар.

АТК-ның удуртулгазы планның буурап дүшкениниң артык кезектериниң чок болуп турарының, машиналарның элээниниң, авторезиналарның четпезиниң болгаш ол ышкаш чүъктерниң чок болуп турарының чылдагааны кылдыр тайылбырлап турарлар. Ол-ла үеде АТК-да автомобильдерниң техниктиг хандырылгазы болгаш база оларның камналгазы эң-не кошкак тургустунган.

Мынчага чедир № 3 АТК дыка четпес ажылдап турар болгаш чүък сөөртүлгезиниң беш айлар планын 80,6 хуу күүсеткен. Бо ажыл-агыйга хөй-хөй чаа машиналарны үндүрүп берген турган.

Ынчаарга автопарктың техниктиг коэффициентизиниң белени чүгле 68 хуу, а ажыглап турары—59 хуу болуп турар. Бо ажыл-агыйда күш-ажылдың чуруму эң-не куду. Оруктарга озал-ондактыг таварылгалар үргүлчү болуп турар болгаш диспетчер албаны шалыпкын эвес ажылдап турар. Ынчаарга № 3 АТК-ның начальниги эш Кинин, кол инженер эш Кобец, улуг диспетчер эш Боровков ажыл-агый чериниң четпестерин өске кандыг-бир чылдагааннар тыварын оралдажып, боттарының-на четпестерин көрбейн, оларны хандырар организацияларже буруунну чүүй хаап турарлар.

Республиканың бүдүрүлге болгаш тудуг черлери чүък сөөртүлгезин болгаш бүгү ажылыңарны үндезини-биле эде тургузарын силерден манап турар.

Республикада кодээ ажыл-агый чүъктериниң сөөртүлгезин «Сельхозтехника» каттыжыышкынының автобаазазы (начальниги Громов) боттандырар ужурлуг. Бо коллектив сөөлгү үениң дургузунда ажылдың темпизин кудулаткан, чүък сөөртүрүнүң беш айлар планын 96,4 хуу күүсеткен.

Чүъктерни чүдүрериниң болгаш дүжүрериниң ажыл-агыйларның иштинде амдыгаа чедир болуп турар будулуушкуннуг чоруу дээрге улуг шаптыктаашкын болур. Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга дүрген чедер ужурлуг чүъктерлиг автомашиналарның районнарның «Сельхозтехника» салбырларында анаа-ла турар чоруктарының таварылгалары дыка хөй, ынчалза-даа аңаа эш Абрамов сагыш салбайн турар. Ол чүъктерни чедирери-биле транспорт организацияларының четпестерин узуткап шыдавайн турар.

Районнар салбырларының бүгү складтары кежээкиниң таптыгла 5 шакта шуут хагдынар болгаш машиналар даартагының эртениниң 9 шакка чедир маңап туруптар ужурга таваржыры дээрге эрттежир арга чок байдал-дыр.

Эштер чолаачылар! Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин сөөртүрүнге таарымчалыг үе келген. Ам тудуг материалдары, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныры, курлавыр тургузарынга дизельге ажыглаар кывар чүүлдерниң сөөртүлгезиниң темпизин дүргеледир, а эң ылаңгыя чаа дүжүттүң силозун болгаш тараазын сөөртүрүнге ыяк белеткенир херек.

Силерниң хүлээлгеңер—бо хүннерде автотранспорт соксаал чок ажылдап, куруг турбас болуруң чедип алыр долу күженишкин-биле ажылдаары болур.

Аш ховуда чаа совхоз.

ЧУРУКТА: Г. Титов аттыг совхозтуң директору С. Усманов (оң талазындан ийи дугаарында), мурнакчы механизаторлар А. Кирильчук, У. Юлдашев, Р. Яфаров олар-биле беседалажып тур.

Фото О. КУЗЬМИННИҢ. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Кур черҗилерниң эгелээшкинин Молдав тараажылар деткип турар

КИШИНЕВ, июнь 7. (СЭТА-ның корр.). Орай час болгаш тарааларның дүрген быжып турары кыска хуусаа иштинде 300 муң гектар бода тараа культураларын кыска хуусаада ажаап алыр деп нарын сорулганы Молдавияның механизаторларының мурнунга бо чылын салып турар.

Ам республикада беш чартык муң ажыг тараа комбайннары болгаш жаткалар, ажаап алыышкынның өске-даа хөй санныг техниказы санаттынып турар деп «Молдсельхозтехника» каттыжыышкынындан СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. Ол хире санныг парктың бар болуп турары бүгү бода тараа культураларын 10—12 хүннер дургузунда ажаап алыр арганы бээр.

Дүрген ажылдаар аргалыг эжеш жаткалар-биле тараалар кезилдезин чорударының улуг дуржулгазын механизаторлар эрткен чылын мөөңнеп алган. Кустанай областың Сарыүзен совхозунуң кур черҗилериниң эгелээшкининиң дугайын дыңнааш, молдав механизаторлар ону изин-биле деткээн. Бо чылын дүрген ажылдаар арга-биле республикага дөрт муң хире механизаторлар ажылдаар. Ажаап алыышкынның изиг-түлүк үезинде «Молдсельхозтехника» болгаш тракторларга база өске-даа ажаап алыышкын машиналарынга херегл ээр артык кезектер-биле бүрүн хандыртынган көжүп чоруур тускай мастерскаяларны дерир.

КАЛБАРТЫР АЛЫР ТЕХНИКА—ЧЕРЛЕ ЭКИ

Сарыүзенчилерниң кыйгырыы өй-шаанда болган. Ол болза амгы үениң чугула негелделеринге дүгжүп турар. Бистиң «Подлесный» совхозтуң механизаторлары эрткен чылдың дүжүт ажаап алыышкынынга калбартыр алыр жаткаларны бир-ле дугаар ажыглаан. Тараалар кезилдезинге калбартыр алыр техниканы билдилиг ажыглаанда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидери чедип алдынып, гектар бүрүзүнге чарыгдалдар кызырлып, ажаап алыышкын ажылдарының хуусаалары барык-ла ийи катап кызырлып турарын дуржулга көргүскен.

Тракторист-машинист П. Л. Бругляк «СК-4» комбайнга кошкан «ЖВН-10» деп жатка-биле хүн бүрүде 60 гектарны кестирип турган. Ынчаарга чамдык хүннерде оон бүдүрер ажылы 90 гектар чедип турган. Өске-даа механизаторлар база эки түңнелдерни чедип алганнар. Калбартыр алыр жаткаларны болгаш эжеш агрегаттарны билдилиг ажыглаанының ачызы-биле дүжүттү дүрген база чидириг чок ажаап алган бис.

Калбартыр алыр жаткаларның болгаш эжеш агрегаттарның бедик үре-түңнелдиинге бүзүрээш, бо чылдың ажаап алыышкынынга оларның сапирлээн бис. Ол болза тараа кезилдезин доостуру билек ховуларда саван белер, ангыс андарар ажылга ийи катап көвүдедир деп шиит- ажылдаар 48 трактористерни база ол-ла хире механизаторларны хостаар арганы биске бээр.

Ам жаткаларны болгаш комбайннарны механизастаттынган агрегаттарга хуваавышаан, оларны тракторист-машинистерге быжыглаан бис. Бүгү комбайнерлер калбартыр алыр жаткаларның тургузуун, оларны таарыштыр ажыглаарының аргаларын өөренип турар. Отрядтарга тараалар кезилдезини болгаш тавычаларны болдүрерин чүгле бөлүк-бөлүктеп ажылдаар арга-биле организастаар бис. Бистиң саналгаларывыс-биле алырга бүгү тарааларны 9—10 хүннерде тавычалай кестирер, а бастырылганы 10—15 хүннерде доозар ужурлуг бис.

Совхозтуң коллективи планныг дүжүттү ажыр күүседирин болгаш бир миллион ийи чүс ажыг муң пуд тарааны бээрин хүлээнген.

Н. ПОПОВ,
Целиноград областың «Подлесный» совхозунуң директору.

Целиноград, июнь 7. (СЭТА).

Шалыпчыларның одуруунда

Ондар Күрбаевич Дыгындай — Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң хоочун механизаторларының бирээзи.

Дуржулгалыг тракторист бо чылдың часкы тарылгазынга чарыштың беш хонук санында түңнелдеринге тиилекчи болуп келген. Эш Дыгындай «ДТ-54» трактору-биле 163 гектар кызыл-тасты чаштырган болгаш хүнде 30 гектар черге чаштырарын 40—50 ажыг гектар кылдыр күүседип турган.

Оон соонда чинге-тараа чаштырарынче киргеш, 230 гектарга чаштырган. Оон шалыпчы агрегады хову ажылдарының даалгаларын күүседиринге үргүлчүлевишаан.

Мурнакчы бригада

«Шекпээр» совхозтуң Бичe-Тей салбырында Оорҗак Белек-оолга баштаткан трактор бригадазы тараа культураларының тарылгазын 7—8 ажыл хүннеринде организастыг дооскаш, кукуруза олуртулгазынче шилчээн. Кукуруза тарылгазынга кур болгаш куруккан эки шынарлыг черлер шилиттинген. Бригада 500 га кукуруза олуртур планын майның 28-те 550 га кылдыр күүсеткен. Хоочун трактористер Моңгуш Артис-оол, Моңгуш Хеймер-оол, Саая Успар-оол олар ээлчегде бүдүн чартык, ийи норманы күүседип, эки түңнелди көргүскеннер.

Оорҗак Белек-оолдуң удурткан кукурузачы звенозу механизаторлары эрткен чылын га бүрүзүнден 300—400 центнер ногаан масса ап, дыка эки ажылдааннар. Бо чылын оон-даа хөй дүжүт алырын олар хүлээнген.

Чедиишкинниг дооскан

БАЖЫҢ-АЛААК (Телефон-биле). Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастаанының түңнелинде, Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозунуң тараажылары часкы хову ажылын агротехниктиг негелде ёзугаар чедиишкинниг дооскан. Кол культура болур кызыл-тасты планындаа ыраккы ажыр чашкан, херек кырында ону 2575 гектарда тараан.

Колхоз бо чылын күрүнеге 2000 тонна тарааны белеткээр, ону чедиишкинниг күүседип болурун үнүштүң амгы байдалы илередип турар. Тараа дески, чаагай, эрте чашкан шөлдерниң үнүжү ам он сантиметр ашкан.

Эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге үнелиг культура — кукурузаны план ёзугаар 875 гектарда олурткан. Ол ышкаш чочак-таразаны 75 гектарда тараан, чигир свёклазының олуртулгазы база доозулган.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын боттандырбышаан, колхоз бо чылын картофелиниң шөлүн 40 гектар чедир калбарткан, олуртулганы чедиишкинниг организастаан.

Колхозтуң механизаторлары сиген кезилдезинге болгаш дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди хынамчалыг чорутпушаан, амгы кичээнгейни чайгы чер андарылгазынче угландырып турар. Келир чылдың тарылгазынга ам безин муң ажыг гектарны андарып белеткээн.

ПЛАНДАН АЖЫР

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары чартык чылда 3 тонна дүкту күрүнеге садарын хүлээнген турган. Ажыл-агыйга дүк кыргылдазы эгелээнден бээр каш-ла хонган болза-даа, артель 3 тонна 154 килограмм дүкту күрүнеге саткан. Артельдиң ажылчылары боттарының аргаларын санап көргеш, пландан ажыр 600 килограмм дүкту садарын шиитпирлээн.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Партийжи сагыш салыышкынны малчыннарның хандырылгазын экижидеринче

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам экижидеринче угланган СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин республиканың кодээ ишчилери улуг өөрүшкү-биле чүүлдүүлгүнген. Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунда хойжу бригаданың бригадири О. Кызыр-оол чоокта чаа мынча диген:

— Бөдүүн совет кижилер дугайында бистиң партиявыстың сагыш салыышкынының боттуг чижээн бис боттарывыстың амыдыралывыстан-на көрүп турар бис. Партия обкомунуң бешки пленуму болгандан бээр бистиң хойжуларывыстың культура-амыдырал хандырылгазы элээн экижээн. Сарыг-Сиген деп черде бистиң бригаданың төвү электрижиттинген, суг-биле хандыртынган, ында чунар бажың туттунган болгаш ажылдап турар, хойжулар шупту чаагайжыды туттунган бажыңнарлыг болган. Бисте кызыл булуң бар, ында радиоприёмник доктаамал ажылдап турар-биле дамчыдылгаларны үргүлчү дыңнап, чагыткан солун, сеткүүлдеривисти үзүктелиишкин чокка ап, номчуп турар апарган бис.

Чүректиң ханызындан илереттинген бо сөстер болза, бистиң республиканың колхоз, совхозтарында муң-муң ажыл-ишчилерниң өөрүшкүлүг сеткилиниң тодаргай илергейлээшкини болуру чугаажок. Кижилер дугайында хүн бүрүнүң сагыш салыышкынындан олар бистиң партиявыстың ленинчи кол угланыышкынын көрүп турары моон-на илдең-дир.

Ындыг болуру-даа чөп... Чүге дизе, совет кижилерниң культурлуг херегцелдерин, материалдыг хандырылгазын, ылангыя масса ортузунга идеологтуг ажылдың бүгү-ле арга, хевирлерин улам экижидер талазы-биле бистиң партиявыстың, оон ленинчи Төп Комитединиң сөөлгү үеде боттандырып келген хемчеглери шынап-ла кижи дугайында, кижиниң чаагай чорууну дугайында сагыш салыышкын-биле сиңниктиңген болгай. Бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага удавас ажыттынар деп турар, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң ажылы база-ла моон-биле холбашкан.

Ленинчи чагыгларга шынчы, бистиң чуртувустуң Коммунистиг партиязы күш-ажылчы кижиниң культурлуг өзүлдезиниң болгаш материалдыг хандырылгазын экижидериниң дугайында сагыш салыышкынының бодунуң ажыл-чорудулгазының дээди хоойлузу кылдыр көрүп келген болгаш көрүп-даа турар. Ол дугайын партия бодунуң Программазында дүрүмчүдүп айыткан-даа.

Ол айтыышкынны удуртулга болдурбушаан, бистиң республиканың элээн чамдык партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый организациялары СЭКП обкомунуң пленуму болганындан бээрги үениң дургузунда элээн хемчеглерни ап, малчын кижилерниң культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дээш, шынап-ла партийжи, ленинчи ёзунуң сагыш салыышкынын көргүзүп турар апарган. Бо талазы-биле ылангыя эш Д. Б. Ондарга баштаткан Чөөн-Хемчиктиң партия организациязы элээн мактадыг ажылдаанын демдеглээр херек. Ол партком-даа, тус-тус ажыл-агыйларда партия эге организациялары-даа малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер, оларның ортузунга полит-массалыг хемчеглерни күштелдирер талазы-биле элээн чугула ажылдарны чоруткан болгаш чорудуп-даа турар.

Партия обкомунуң пленумунуң соон дарый малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидери-биле холбашкан тодаргай хемчеглерни районга, тус-тус ажыл-агыйларга ажылдап кылгаш, оларның практиктиг күүселдезинче ол дораан-на эгелеп кирген турган. Пленум эрткенден бээрги үш айларның дургузунда одарлар төптеринге 27 кызыл булуңнарны, 28 чунар бажыңнарны, 37 чуртталга бажыңнарын туткаш, ажыглалда киирген, 34 садыг точкалары немей ажыттынган.

Районда культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазы база мурнукузундан элээн идепкейжээн. Бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүүнүң 53 бөлгүмнери, 55 көжер библиотекалар, 18 доктаамал библиотекалар фермаларда, бригадаларда ажылдап турар. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери малчыннарның кодаларынга чедир үнүүшкүнүг концерттерни өй-өйде организастап келген болгаш көжер кинолар, автоклубтар хойжу бригадаларның төптерин эргий кезип, кино көргүзүглерин, лекция, беседаларны чорудуп, солун, сеткүүлдер номчулгаларын кылып турарлар.

Ол ышкаш Таңдыда дуржулга станциязының Хадын, Кара-Суг малчыннарының культурлуг хандырылгазы база сөөлгү үеде экижип турар апарган. Масса ортузунга культура-массалыг ажыл СЭКП ТК-ның удавас болур Пленумунга белеткел-биле холбаштыр өске-даа черлерде база идепкейжип эгелээн.

Партия обкомунуң пленуму болганындан бээр республиканың колхоз, совхозтарында кылдынган чүүлдерниң шуптузун санаары берге. Партия организацияларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының хөй кезии амгы үеде кижилер-биле ажылдың бо чугула хевирин шын билип, бүгү-ле болдунар аргаларны хереглеп турар апарганы биске өөрүнчүг.

Ындыг-даа болза, бистиң малчыннарывыстың амыдырал-чуртталгазын экижидер, культурлуг херегцелдерин чөп хандырар дугайында шоолуг сагыш салбас, амгы үениң бедик негелдезин биликсээр хеңну чок, эрги хевээр ажылдаарынга сундулуг партия, совет, ажыл-агыйлар удуртукчулары бисте ам-даа бар болуп турары хомудаачыг. Чижээ, Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Астафьев) ында парторганизация (секретары эш Бессмертных) СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин күүседири-биле холбашкан хөй-хөй хемчеглерни айыткан эки планны ажылдап кылган турган, а херек кырында ол хемчеглер багай күүсеттинип турар.

Ол колхоз малчыннар чурттаар 25 бажыңнарны тудуп, ажыглалга киирер турган болза, амга чедир оларның чаңгызы-даа туттунмаан. Ол ышкаш планнаттынган 8 кызыл булуңнарның база чаңгызы-даа ажыттынмаан. Амыдыралдан чыдып каап турарының, оларга лекциялар номчуттунмайн, беседалар чорутунмайн келгениниң дугайында ол колхозтуң чамдык фермаларының, бригадаларының малчыннары хомудаан сеткилин илередип турары ынчангаш таварылга эвес.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазында бо бүгү четпестер болза, ол колхозта парторганизацияның ажылы ам-даа четчели-биле эде тургустунмааның шуут-ла шынзыдып турар-дыр.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле ажыл-херектиң байдалы ол районнуң «Өөк» совхозунда база-ла шоолуг эвес. Малчыннар ортузунга полит-массалыг хемчеглер ында кончуг ховар организастаттынып турар. Малчыннарның материалдыг амыдыралының хандырылгазында экижилге чок. Оон туржук, ол ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге партия обкомунуң пленумунуң шиитпирлерин безин орта таныштырбаан болган. Ынчаарга боттарының амыр-дыш чок күш-ажылы-биле материалдыг байлактарны бүдүрүп турар кижилерни шак ынчаар хамаан чок көөр чорук-биле моон соңгаар эптежир ужур турбас дээрзин Бии-Хемниң парткому-даа, колхозта база совхозта парторганизациялар-даа утпаза чогуур ышкаш.

Идеологтуг ажылды күштелдиреринче угландыр хемчеглерни албышаан, бистиң партиявыс улус чоннуң улам ынайгы угаан-бодал болгаш физиктиг хөгжүлдезинге херектиг бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылып, ажыл-агый болгаш партия организацияларының удуртукчулары массаның иштинче хандыр сиңнигип, кижилерни сагыш човангыр, кичээнгейлиг көөрүнүң үлегер-чижээн көргүскен турарын негеп турар. Кандыг-даа албан-дужаалга турган дижик, удуртукчу кижи күш-ажылдың кижилерин Лениниң канчаар көрүп чорааны ышкаш, шак ынчаар кичээнгейлиг, шак ынчаар сагыш човангыр көөрүнүң шынарларын боттарынга шиңгээткен турар ужурлуг.

«Коммунистиг партияның политиказында кижи төрелгеттенниң эң-не буянныг чаагай идеалдары сиңниккен. Оон дугайында, ол болза эң-не кижизиг политика-дыр деп чугаалап болур. Совет кижилерниң дугайында, оларның чаагай чорууну, оларның аас-кежииниң, оларның угаан-бодал болгаш физиктиг чечектелиишкининиң дугайында доктаамал сагыш салырындан артык, шак ындыг бедик сорулга бистиң партиявыста чок» — деп, Никита Сергеевич Хрущев чугаалаан.

Бистиң республиканың ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш белеткенип турарлар. Чер-черде партия организацияларының сорулгазы чүл дизе, малчыннар-биле ажылда четпестерни дүрген чайладып удуртукаары, оларның ортузунга политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажылды үндезини-биле экижидери болур.

К. БЕЛОВ.

Эът бүдүрерин көвүдедир дээш

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчузу Доңгак Докул-оол эм алды чыл дургузунда сүт-бараан фермазының инээн кадарып келген.

Колхозтуң баштаар чери ол дуржулгалыг малчынга 198 баш молдурганы кадартып каан. Эш Докул-оол молдурганы бодунуң дузалакчызы Биченек-биле кады Ак-Тал деп черде кадарып турар.

— Чеди чылдың бешки чылында бүгү малчыннарның эът бүдүрер талазы-биле социалист чарыжынга киржип, молдурга бүрүзүн ортумак дензизи 200 килограммдан кудулавас кылдыр семиртир бис — деп, кадарчы эш Докул-оол чугаалап турар.

Я. КЫРГЫС.

САХАЛИН ОБЛАСТЬ. СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң картофель бүдүрерин көвүдедир дугайында кодээ ажыл-агыйның ажылчыларынга Кыйгырыынга сорук кирген Анивскиниң бүдүрүлге эргелелиниң картофель тарыкчылары бо культураның дүжүдүн бедидер дээш демиселди калбартып турарлар. Звенолар аразында социалистиг чарыш калбарган. «Южно-Сахалинский» совхозтуң Николай Бульботкога удурткан звенозу картофель олуртурунга эки ажылдааш, социалистиг чарыштың тииленчизи болган. Звенога шилчип чоруур вымпелди тывыскан.

ЧУРУКТА: картофельдиң бедик дүжүдү дээш эгелээн чарыштың баштайгы ээлчээниң тииленчизи (солагай талазындан оң талазынче) Н. Бульботко, З. Арьяхова, Т. Белоносова, В. Милаев, Ш. Хусаинов болгаш Н. Свердлович.

Фото Г. СОКОЛОВТУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң мурнакчы тракторизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Оюн Мадырхевич Манар-оол чеди чылдың бешки чылының часкы тарылгазын кыска хуусаада бедик агротехниктиг хемчеглерге доозар хереккё бодунуң улуг-чаагай үлүүн киирген.

Бо чылдың часкы сезонунда эш Оюн Манар-оол «ДТ-54» трактору-биле хүн нормазын 180—200 хуу чедир күүседип, дыка хөй гачерниң тараазын чаштырып, мурнакчы трактористерниң одуруундан база-ла дүшпээн.

ЧУРУКТА: мурнакчы тракторист, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады О. М. Манар-оол.

Фото Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУУ.

Агиткультбригада малчыннарда

Комсомолдуң Барыын-Хемчик район комитединиң инициативазы-биле чайгы үеде малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылдар чорудар агиткультбригаданы организастап тургускан. Бригаданың составы колдуунда Кызылдан практикалап келген садыг болгаш медицина училищелериниң сургуулдары болгаш комсомолдуң район комитединиң штаттыг ажылдакчылары-биле четчелеттинген.

Агиткультбригаданың кежигүннериниң кол сорулгазы болза, малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының байдалы-биле таныжар болгаш ону улам ынай экижидер хемчеглериниң дугайында СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле тайылбыр ажылы чорудар. Оон ангыда малчыннарның чуртталга амыдыралының байдалын, оларның күзелдерин болгаш негелде, херегледдерин таныжып көргеш, чүнү кылза чогуур дугайында боттарының бижимел саналдарын районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчуларынга киирер.

Бригаданың составынга терги сады, аптечка болгаш пропагандист чоруур. Агиткультбригаданың бирги бөлүү «Шекпээр» совхозтуң малчыннарынче үнүпкен. Оон дараазында районнуң өске колхозтар болгаш совхозтарынче чоруурлар. Агиткультбригада чай дургузунда малчыннар ортузунга доктаамал ажылдаар деп сорулга салган.

Чайгы үеде малчыннар одар аайы-биле хемнер баштарынга болгаш тайгаларга баар төлээде, бригаданың кежигүннери боттаң аъттардыг чоруур деп кончуг шын шиитпирлеп алганнар.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден-биле болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч А Р Л Ы Ы

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ӨМҮНЭЭЗИНДЕН ШАҢНААРЫ БОЛЗА:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Монгуш** Кертик Хорлууевна—«Тыва» совхозтуң ажылчыны.
2. **Монгуш** Омчур Бапын-ооловна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
3. **Ондар** Чыртак Доржуевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
4. **Саая** Санданмаа Дарлаавовна—«Искра» колхозтуң колхозчузу.
5. **Сарыглар** Ичин Унучоковна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Монгуш** Серенмаа Дамчайовна—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
2. **Ондар** Севил Шийлановна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
3. **Ооржак** Сыгыртаа Чангаевна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кара-Сал** Доолай Ширтекпеновна—«Тыва» совхозтуң ажылчыны.
2. **Кара-Сал** Опуй Бидипеевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
3. **Күжүгет** Серенамык Дөңгураковна—«Большевик» колхозтуң колхозчузу.
4. **Куулар** Севилбаа Быраң-ооловна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
5. **Кырын** Чылбар Хүргүлековна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
6. **Монгуш** Пажалдай Дамбыйовна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
7. **Монгуш** Сесиндоо Саспыйовна—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
8. **Монгуш** Чаш Сыяновна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
9. **Ондар** Санчай Дондуковна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
10. **Ондар** Часкал Кенденовна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
11. **Ондар** Чылбак Сегбеевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
12. **Ооржак** Билчинмаа Сандайовна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
13. **Саая** Чоллакпан Өдербейовна—«Искра» колхозтуң колхозчузу.
14. **Сарыглар** Таныш Торгулдановна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
15. **Сат** Данчыт Кечил-ооловна—СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Доңгак** Ичин Борбак-ооловна—«Большевик» колхозтуң колхозчузу.
2. **Кара-Сал** Селикпаа Кыжыргайовна—саржаг үлетпүрүнүң ажылчыны.
3. **Ооржак** Өшку-Саар Дандар-ооловна—СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң колхозчузу.
4. **Ооржак** Чылбар Дамбый-Очуровна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
5. **Сат** Чылбак Эдержиковна — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң колхозчузу.
6. **Сундам** Канчыыр Бенденовна—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Адыяа** Долгар Чульдумовна—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
2. **Байыр** Канчыыр Сандакаевна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
3. **Бүрүнмаа** Сарыглар Мээрен-ооловна—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
4. **Доңгак** Сайын Шадыпаевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
5. **Дыдай** Ооржак Дестек-ооловна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
6. **Кара-Сал** Серенмаа Сендиевна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
7. **Күжүгет** Даржай Күдерековна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
8. **Куулар** Сүүр-Бара Шугуевна—«Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
9. **Куулар** Анай-оол Балдановна—«Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
10. **Куулар** Даларыкпай Дончаевна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
11. **Куулар** Шүнмей Кара-ооловна—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
12. **Монгуш** Александра Хунаевна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
13. **Монгуш** Борбай Сундуевна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
14. **Монгуш** Дарышпан Чүлдүмовна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
15. **Монгуш** Чылбак Чочай-ооловна — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
16. **Ондар** Бырымаа Чүгүртүевна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
17. **Ондар** Санчай Даваевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
18. **Ондар** Чылбак-кыс Сүүр-ооловна—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
19. **Ооржак** Бопук-кыс Лопсановна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
20. **Ооржак** Вера Үргүн-Назыновна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
21. **Ховалыг** Инчеймаа Алдын-ооловна—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
22. **Чамыян** Чылбак Чодун-ооловна—райкүускомнуң ажылчыны.

БАА-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Иванова Мария Александровна —«Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Аршунова Анастасия Артемьевна —«Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бузуя** Кекей Думендеевна — «Кызыл туг» колхозтуң колхозчузу.
2. **Дорохова** Ольга Кирсантьевна —«Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
3. **Елохова** Полина Дмитриевна—«Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.
4. **Салчак** Чайзат Ындыхооевна—«Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Анай** Ооржак Ыймандайовна—Сесерлиг суурда өг-бүле ээзи.
2. **Белекпен** Мария Мандагоевна—Ленинка суурда өг-бүле ээзи.
3. **Оолак** Толзатмаа Кокпайовна—Ээрбек суурда өг-бүле ээзи.
4. **Отпал** Анна Чүзүнчүковна — Сесерлиг суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бүрбү** Норжунмаа Монгушевна—«Хадын» колхозтуң колхозчузу.
2. **Капустина** Лидия Петровна—«Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
3. **Маады** Часынмаа Чемденовна—Сесерлиг суурда өг-бүле ээзи.
4. **Мартый-оол** Мария Хөлбежиковна—Ээрбек суурда өг-бүле ээзи.
5. **Түгжү** Шивит Ивановна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бортникова** Ефросинья Антоновна — Туран хоорайда өг-бүле ээзи.
2. **Ведерникова** Татьяна Евсеевна —Аржаан суурда өг-бүле ээзи.
3. **Кунгаа** Биче-кыс Оюновна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
4. **Куртугбай** Анай-оол Чамзырыновна—«Өөк» совхозтуң ажылчыны.
5. **Маады** Бильчай Содунамовна—«Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
6. **Маады** Чамбал Чаптыевна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
7. **Новожанова** Мария Оруспаевна —Аржаан суурда өг-бүле ээзи.
8. **Суханова** Анна Ивановна — Аржаан суурда өг-бүле ээзи.
9. **Тактал** Бартына Чигжибеевна — Сесерлиг суурда өг-бүле ээзи.
10. **Хуурак** Шивит Доспановна—«Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Байыр** Элексей Содынаевна—Билелиг суурда өг-бүле ээзи.
2. **Дондуп-оол** Глазый Мендерьяевна—Сушь суурда өг-бүле ээзи.
3. **Иванова** Анна Тимофеевна — «Тыва тудуг» трезиниң тудуг-монтаж участогунуң ажылчыны.
4. **Маады** Күскей Ырымаевна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
5. **Маады** Тамара Торбаковна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
6. **Тушкун-оол** Татьяна Маадыевна—«Хадын» колхозтуң колхозчузу.
7. **Тюлюш** Хорлува Меңгеевна — Тарлаг суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Анакай** Роза Болдынмаевна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
2. **Бадарчы** Апынай Салчаковна—«Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.
3. **Бакеева** Александра Даниловна—тараа белеткел черинниң ажылчыны.
4. **Балбаң** Зоя Чангынмаевна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
5. **Долгар** Маады Сончуковна — Хадын суурда өг-бүле ээзи.
6. **Донгут-оол** Кара-кыс Маадыевна — Туран хоорайда өг-бүле ээзи.
7. **Дуюн** Антонина Георгиевна — ыяш ажыл-агый черинниң ажылчыны.
8. **Кислицына** Прасковья Дмитриевна—Туран хоорайда өг-бүле ээзи.
9. **Кунаева** Валентина Алексеевна—Туран хоорайда өг-бүле ээзи.
10. **Кызылбай** Маады Эреноловна — 8 чыл школазының кижизидикчизи.
11. **Маады** Долба Маадыевна — райүлетпүр комбинадының ажылчыны.
12. **Намчын-оол** Татьяна Айдыжиковна—Өөк суурда өг-бүле ээзи.
13. **Новокрешенова** Евдокия Семеновна—«Искра» колхозтуң колхозчузу.
14. **Ооржак** Кертин Намчиловна —«Өөк» совхозтуң ажылчыны.
15. **Перфильева** Серафина Федоровна—Туранның кежээки школазының директору.
16. **Салчак** Евдокия Адыевна — «Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.
17. **Салчак** Часынма Салчаковна —«Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.
18. **Сат** Далар Хайдыповна—Тарлаг суурда өг-бүле ээзи.
19. **Сат** Сюрен Хюлбюзековна — Хадын суурда өг-бүле ээзи.
20. **Сатпояк** Тамара Башкаевна—Тарлаг кодээ Советтиң ажылчыны.
21. **Севей-оол** Кыс Бончаевна — Хадын суурда өг-бүле ээзи.
22. **Суворова** Агния Петровна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
23. **Уйнук-оол** Барынмаа Чамбаевна—Үстүү Туранда өг-бүле ээзи.
24. **Фисенко** Валентина Максимовна—«Искра» колхозтуң колхозчузу.
25. **Чаш-оол** Пичи-уруг Дарымаевна—«Хадын» колхозтуң колхозчузу.
26. **Чооду** Ак-уруг Чамзыновна—«Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

Бойдустуң байлактарын улам көвүдедип, камгалаалыңар!

Тываның бүгү ажылчы чоннарынга, школачыларынга, студентилеринге, башкыларынга, тускай эртемниглеринге, колхозчуларынга болгаш ажылчыннарынга Кызыл хоорайның школачыларының

К Ы Й Г Ы Р Ы Ы

Эргим эштер!

Бойдус камгалалы—бүгү чоннуң болгаш күрүнениң херээ. Хоорай, суурларны болгаш чурттанчылыг черлерни база сад ажыл-агыйын хөгжүдеринге, Тываның бойдус байлактарын камгалаарынга муң-муң ажылчы чоннар—бойдустуң камгалакчылары, бистиң республиканың энтузиастары боттарының күжүн салганнар.

Чамдык хамаатыларның болгаш бүдүрүлгелер удуртукчуларының талазындан бойдус байлактарын хайгааралга албас чоруктар бар. Арга-арыгларны болгаш ногаан тарымалдарны кайы-хамаан чок көөр чорукка удур, хемнерни болгаш хөлдерни хирлендирерлеринге, куштарны чок кылырынга болгаш хоорай, суурларны бокталдырар чорукка удур бистер, коммунизм тургузукчулары идепкейлиг демисежир ужурлуг бис. Төрээн чериниң бүрүзү улам чараш боорзун дээш, бистиң республиканың бойдус байлактарын камгалаар дээш бүгү-ле ажылдарны кылыр ужурлуг бис.

Арга-арыглар болгаш ногаан тарымалдар — улус ажыл-агыйынга чугула чиг-эт, ажыктыг аңнарның болгаш куштарның турар черлери, хөрзүннүң болгаш хөлдерниң, хемнерниң камгалакчызы болуп турар. Бистиң суг курлавырларывыс — кудуктар, хөлчүктер болгаш суг хөөлбектерин камгаланар. Ыяштар болгаш чадаң ыяштар олуртулгазын калбартыңар, хову камгаладыг ыяш тарылгазын тургузуңар, арга-ыяш байлактарын көвүдедиңер!

Бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, колхоз, совхоз, ферма бүрүзүнге бойдус камгалалының дугайында Хоойлунуң үренчилери-биле демисежир дружиналарны тургузуңар, хөй-нийти инспекторларга болгаш ногаан хайгыылчыларга дузалаңар!

Эр, херээжен комсомолчулар, пионерлер болгаш школачылар, оолдар болгаш кыстар! Бойдус камгалалы дээш бүгү улустуң шимчээшкининиң бирги одуруунга туржуңар! Өөреникчи бүрүзү школага өөренип турган үезинде 8—11 ыяштарны олуртур болгаш өстүрер болган. Ставрополь крайның башкыларының болгаш пионерлериниң база комсомолчуларының үлегерин эдериңер! Республиканың ажылчы чоннары, аңзы-бүрү мергежилдиң кижилери төрээн бойдузувустуң чаражы болгаш байлакшылы дээш демиселчилерниң одуруунга туржуңар!

1963—1964 чылдарда хоорай, суурларның чурттакчы бүрүзүн ийи дес ыяшты олуртуп өстүреринче база бистиң республиканың бойдус байлактарын чөп ажыглаар болгаш ону эң эки камгалаары дээш чарышка силерни кыйгырдывыс.

Бистиң крайывыстың аң-меңи аңзы-бүрү болгаш байлак. Ажыктыг аңнарны болгаш куштарны камгалаңар, суг хөөлбектерин болгаш балык курлавырларын катап тургузуп, оларны камгалаңар!

Аң-мең төтчеглекчилери-биле доктаамал демисежип, аңнар азыраар черлерниң ажылын экижидеринге дузалаңар!

Партия болгаш совет чазак бойдус камгалалының бүгү ажылын удуртуруң Бүгү-эвилелдиң бойдус камгалалының ниитилелинге дааскан.

Бойдус камгалалының Бүгү-эвилел ниитилелиниң кежигүнүнге кириңер, ниитилелдиң эге организацияларын тургузуңар!

Шупту, чаңгыс кижи дег, бойдусту ленинчи ёзу-биле көөр походче!

(Куштар байырлалының хүнүнде Кызыл хоорайның бүгү школачылары хүлээп алган болгаш республиканың бойдус камгалалының ниитилели деткээн).

КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫ

★ ★

Далай кыдыында элезинге бичии уруг хөглүү-биле танцылап турган. Ооң кырынга америк империалистерниң самоледу ужуп келгеш, бичии уругну боолай берген. Дайзынның пулемёдунуң огу аңаа дээп шыдаваан, чүге дизе Кубаның уруглары өлүмден корттпастар, олар революцияның херээнге бердинген.

Бо болза Тес-Хем районнуң Эрзин суурнуң культура бажыңынга «Кара чайка» деп кинофильмниң үнүп турганы ол. Киномеханик Михаил Степаков бодунуң ынак ажылын ак-сеткилдиг күүседип турар. Ол Эрзин школазының 9-гу классчызы Анатолий Сарыгбанны бодунуң мергежилинге өөреткен.

ЧУРУКТА: киномеханик комсомолчу М. Степаков.

Фото В. ЧАПАЙКИННИ.

★ ★

КИНОМЕХАНИК-БАШКЫ-БРИГАДИР

Баш чылдар мурнунда «Шын» солунга «Коммунист-механик» деп эгелиг мээң чүүлүм үнген. Ол чүүлдүң маадыры эш Дагба Чамзырай-биле чоокта чаа душчу бергеш, ооң кайы хире ажылдап, чурттап чоруурун база катап сонуургап, таныштым. Мактаттырган улуг тураланыр, мензэргенир деп чүвени ол дүжүнге-даа какпас, биче сеткилдиг, чүвениң алызын бодаар коммунист Чамзырай ол үеден бээр бодунуң билиин бедидип, техниканы ханы шиңгээдип, ажыл-ишчи мергежилин өстүрүп, ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап келгенин чугаалажыышкындан-на билдине берди. Ол ам чүгле киномеханик эвес, харын механик-башкы-бригадир. Дагба Намчылович чүгле районда эвес, а республикада эки ажылдыг деп, ат-сураа үнген киномеханиктерниң бирээзи.

Новосибирскиге киномеханиктер белеткээр школаны ол дооскаш, бодунуң төрээн, өскен чери — Берт-Дагга кээп, турум киноустановкага механиктеп ажылдаан. Дуржулгалыг киномеханик 13 чыл ажыл стажының 10 чылын чүгле Берт-Дагга эрттирген. Бодунуң киномеханик мергежилинге ол ёзулуг-ла ынак. Чоңга кино көргүзүүн экижидер дээш ол бүгү күжүн салып, эртемниң болгаш практиканың мурнакчы дуржулгаларын кызымак ажыглап турган.

Бодунуң ажылынга хөй-ниитини ол эки киириштирген, аңаа сонуургалдыг кино-организакчыларны бодун деескиндир эвилелдеп алгаш, оларга доктаамал даянып келген. Кино-организакчылар түс-түс бажыңнарга, көрүкчүлерге чедир кинону чарлаар, билеттерни садар, кинонуң кыска утказын тайылбырлаар, билеттер хынаар, клубка корум-чурум тудар, кинофильмнерни район төвүнден эккээр болгаш дедир чорудар хүлээлгелерни күүседип, олар киномеханиктиң дайынчы дузалакчылары апарган. Кино-организакчы хүлээлгелерин эштер Чөмбүрек Дончун-оол, Янчып Төлээ, Седен Оолак болгаш оон-даа өскелер эки күүседип турар. Клубка кино көргүзер мурнунда ооң утказын көрүкчүлерге допчузу-биле тайылбырлап бээр ажылга башкыларны, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин ол киириштирип келген.

Көдээ ажыл-агый фильмнериниң фестивалын киномеханик чер-черге эки организастап эрттирген. Аңаа кинонуң ужур-дузазының, кино көргүзүлгезин моон соңгаар канчаар организастаарының дугайында илеткелдерни кылган, көрүкчүлерниң чагыгларын болгаш күзелдерин алган. Хүрең-Дугай сүт-бараан фермазынга улуг зоотехник эш Ч. Биче-оол, Берт-Дагга ферма эргелекчизи эш Н. Биче-оол, хойжу бригадаларга партком секретары эш Ламажап олар хуралдарны эрттирген. Кинофестивальды үе-үеде организастаар, чаа солун киноларны эккеп көргүзер дугайында үнелиг саналдарын көрүкчүлер киирип келген. Кино көргүзүүнүң дугайында отчёдун эш Чамзырай көрүкчүлерге кылып берип турган, оларның дилеглерин, күзелдерин хандырар дээш эргежок чугула хемчеглерни ап турар. Клубка репертуарны, киноактёрларның чуруктарын, кино көргүзүүнде чаа чүүлдерни делгеп, чоңга көргүзүп, кино чарлалын хөй черге азып, кижилер кино бүрүзүнге келген турарын чедип алыр дээш көрүкчүлер ортузунга кино тайылбырын эки нептередип турар.

Ооң киноустановказы чыл планын хуусаа бетинде үргүлчү ажыр күүседип келген. 1962 чылда акша чыылдазының планын 101 хуу, сеанс көргүзүүнүң планын — 135 хуу, көрүкчүлер планын — 120 хуу күүсеткеш, алган хүлээлгезин сес хонук мурнай күүсеткен. Киномеханик бирги кварталда акша чыылдазының планын 114 хуу, сеансаның — 130 хуу, көрүкчүлер планын — 125 хуу, апрель, май айларның планнарын база ажыр күүсеткен. Көрүкчүлер саны эрткен чылдың бо үезеги турганындан ийи катап көвүдээн. Кижилерниң кино көөр сонуургалы бедээн, чижээ, аныяк коммунист эш Суровтуң, суг сөөртүкчүзү Ч. Янарның, аныяк тудугжу-инженер В. Сарыг-ааның өг-бүлелери, Чаткар ирей болгаш оон-даа өскелер чаңгыс-даа чаа кино эрттирбес көрген турар. Ындыг өг-бүлелер оон-даа хөй.

Эш Чамзырай чыл бүрүде бодунуң эки-туразы-биле кандыг-даа төлевир чокка кино механигинге өөренир бөлгүмнү тургузуп, боду башкылап келген. Өске черлерде ажылдап турарларны санаваска, ооң өөреткени дөрт кижи аңгы-аңгы турум киноларда киномеханиктеп ажылдап турар. Бо чылын ындыг бөлгүмде 5 кижи: чедиги класста Ламажап Сергей-оол, О. Дайынчы, сески класста — Сандык Бады-оол, совхоз ажылчыннары Балчыр Севээн-оол, Дамчай Кай-оол олар өөренмишаан, кинону үндүрүп, билеттерни сатчып, хынажып турар. Ынчангаш Дагба Намчылович чүгле киномеханик эвес, а башкы. Теория талазы-биле билиглиг, практика талазы-биле дуржулгалыг кижи болганда, ооң башкылаары солун-даа, билдингир-даа.

Берт-Дагга киноустановка эки ажылдап келген. Үстүү-Шынааның киноустановказы болгаш кежер кинозу бир бригада болуп ажылдап турар. Ооң бригадири эш Чамзырай. Өскелер ооң дуржулгазын өөренир, ол киноустановка өскелерге дуза чедирер, бодунуң дуржулгазын нептередир, оларны бодунуң деңнелинге чедир көдүрер. Чаңгыс дем-биле ажылдаар сорулгалыг. Үстүү-Шынааның киноустановказы болгаш кежер кинозу моон мурнунда планныг онаалгаларын күүсеткен чаңгыс-даа таварылга турбаан. Ында киномеханиктер үргүлчү солчуп келген. Бригадага апарганындан бээр ийи ай ашкан. Ол кино пункттары база бригада ниитизи-биле ийи айның планныг онаалгаларын күүсеткен.

Берт-Дагның кино бригадазы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш белеткенип, чылдың планныг даалгаларын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнуң бетинде күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар. Эш Чамзырай чүгле чаңгыс киноустановканың механиги эвес, а харын ооң дуржулгазын өөренир мурнакчы киноустановканың механиги болгаш бригадазының бригадири.

Бодунга быжыглаан техниканы, күш-ажылды, онаашкан даалгазын коммунистиг ёзу-биле көрүп турары — ооң төлептиг үлегери ол. Киноаппаратты ол капитал септелге чокка эдилезе чогуур хуусаазындан дыка ажыр ажыглаан. Оон дыка үрде алган аппарады, мотору ам-даа эки ажылдаар аргалыг. Аппарат, мотор доктаамал ажылдаарга план чугаажок күүсеттинер дээрзин киномеханик эки билир.

Бодунуң байлак дуржулгазын аныяк киномеханиктерге ол күзелдиг-биле нептередип, районга, республикага болган семинарларның, чөвүлел хуралдарының дуржулга солчуушкунунга эш Чамзырай бо-ла киришкен турар. Районда өске киноустановкаларга ол боду-биле четкеш, практиктиг дузаны чедирип, үнелиг, ажыктыг сүмелерни берип турар.

Эш Чамзырай агитпункт эргелекчизи, партийжи хүлээлгезин шудургу күүседип, тодаргай экономика бөлгүмүнде идепкейлиг өөренип, кино дугайында номнарны, журналдарны, солунну доктаамал ажыглап, чаа үнелиг бөлүүшкүннарны кызымак шиңгээдип ап турар. Ооң өг-бүлези — Берт-Даг суурда ажыл-ишчи, культурлуг, найыралдыг өг-бүлелерниң бирээзи.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга бедик көргүзүглерлиг ужуражыр, планныг даалгаларны үре-түңнелдиг күүседир дээш ооң боду, бригадазы күженишкинниг ажылдап турар.

Н. ЧАМЗЫРЫҢ.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Кижизидилгени утпас

Коммунизм үезинде чурттаар төлептиг, бедик медерелдиг, эртем-билиглиг кижилерни кижизидеринге школа чугула черни ээлеп турар. Бичии чаштарның мөзүлүг кылдыр хевирлеттинеринге бүгү-нийти улуг рольдуг болур болгай, ооң эң-не чугулазы ада-ие болгаш школа. Ада-ие биле школа кижизидилгениң айтырыын шын шиитпирлеп боттандырар болза, аныяк салгакчыларны кижизидеринге канчаар-даа аажок улуг чаагай ажылдар кылдынар дээрзи билдингир. Совет педагогикага үндезилеп алгаш, совет школа харысалгалыг ажылды эчизинге чедир боттандырып турар.

Бичии чаштар совет школаның заравлашкак чадаларын эртип турагш, чараш аажы-чаңга, эртем-билигге, күш-ажылга кижизиттинер. Кижизидилгеге ада-иелерниң ролю чугула черни ээлеп, башкыларның шынчы дузалакчылары болуп турар. Ындыг-даа болза өг-бүлеге бисте кижизидилгени ийи талалыг, чаңгыс аай эвес көөр: кижизидилгени чөптүг-биле боттандырып, чугула деп чүвени медереп билир ада-иелер, кижизидилгениң ролюн кудуладып, ол талазы-биле ажы-төлүн кижизидерин кичээнгей салбас ада-иелер база бар. Чөөн-Хемчик районнуң Хөр-Тайга 8 чыл школазында кижизидилгеге ада-иениң хамаарылгазы база-ла ындыг ийи талалыг болуп турар.

Өөредилге чылы дооступ, школаларда түңнелдер үнүп турар. Кижизидилгениң айтырыын шыны-биле боттандырарынга боттарының чүткүлдүг киржилгезин көргүскен ада-иелер хөй. Оларга Ондар Метке, Ондар Бүрүмаа, Куулар Одаң-оол, Ондар Ичин-Норбу, Моңгуш Натпит-оол, Куулар Балчынмаа, Ондар Дүптең, Моңгуш Шагдыр, Түлүш Мекүлчек, Ондар Төмүр-оол, Түлүш Докур-оол, Ооржак Анай-оол, Ооржак Сүгдер болгаш өскелер-даа хамааржыр. Оларның уруглары школага хөй-ниитичи чоруун, быжыг чурумун, кижизиг чоруун, күш-ажылга ынакшылын көргүскеннер.

Чаш кижиге кандыг кижизидилгени бээрил дээрзин утпуп, уругларын сула, хайгаарал чок салыптар, хүн чурумун ёзугаар ажылдатпас, чараш аажы-чаңга, күш-ажылга шын кижизитпейн турарлар бар болуп илерээн. Оларга Ондар Сандык-оол, Түлүш Быспай-оол, Ооржак Тас-оол, Моңгуш Арган-оол, Сат Чамзырын, Түлүш Нима, Куулар Үнгек, Түлүш Чонукпей, Ховалыг Шыныкпан, Сат Шагжа, Ооржак Шагдыр, Куулар Бошкар-оол, Моңгуш Калчан-оол болгаш өске-даа ада-иелер хамааржыр.

Түлүш Быспай-оолдуң оглу Аңгыр-оол 5 класстан эгелеп чурум үреп, турамык, сула салдынган чоруун көргүзүп, хүндүлээчел чорукка кижизиттинмээн, эш-өөрү-биле болгаш башкылары-биле сөс кааржыр, даалгалар күүсетпес апарган. Кажан ол сес класска безин турагш, комсомол кежигүнүнге киргеш безин шош-содаа үндүрер, алгыш-кырыш кылыр, улуургак чоруун кагбаан. Ондар Сандык-оолдуң оглу Базыр-оол база-ла багай талазын көргүзүп келген. 8 класска турагш, ол чурум чок, улуургак, хөй-ниитичи эвес чоруун көргүзүп, өөредилгези суларап, чанаттаар апарган. Ондар Сандык-оолдуң адрезинге башкылар шүгүмчүлелди кылып, ажылчы чоннуң ниити хуралынга ооң дугайын чугаалаан. Ынчалза-даа ол ада оглу Базыр-оолдуң чурум чок чоруун чидирип, ону кижизидер талазы-биле кандыг-даа хемчег албаан. Сандык-оолдуң оглу күрүнениң долу хандырылгазынга хөй чылдарда турган хирезинде, чурум үреп келген, ооң адазы ооң чаңгыс-даа катап оглунуң дугайында айтырып келбээн.

Ооржак Тас-оолдуң оглу Коля шуут-ла өг-бүлеге кижизиттинмээн, аңаа-ла сула салдынган болуп турар. Күш-ажылга хандыкшыл чок, кичээлин эчизинге чедир кылбас, чалгаа, уроктан ойлап турагш, чыл дургузунда хөй уроктарны чылдагаан чок үскен. Оглунуң чурум чок чоруктарын чугаалаарга, авазы аңаа барла шаа-биле болчуп турган. Моңгуш Арган-оолдуң оглу Кызыл-оол школага хөй удаа чурум үреп, класска катап-даа олуруп келген. Куулар Үнгектиң оглу Серёжа оорлап, карак ажыттаар чорукка чанчыгып калган. Ол школадан лампочкаларны оорлап, бажыңынга азып ап турган, ада-иези ол дугайында чүнү-даа ыттаваан. Куулар Кошкар-оолдуң оглу Чөвүрээ эш-өөрү-биле найырал чок, шош-содаа организастаар. Бодундан бичиилерни эттээр. Сат Шагжаның, Ховалыг Шыныкпааның, Ооржак Шагдырның, Сат Дартаның, Ооржак Белек-оолдуң болгаш өскелерниң-даа уруглары өөредилгезинге кыспас чоруундан класска катап олуруп, күскү шылгалдаларга арткан.

Бо ада-иелер коммунистиг кижизидилгеге боттарының үлүүн эвээш киирип турары билдингир. Башкыларның чалалгазынга келбес, хуралдардан оспаксыраар, школаже шуут-ла келбейн турарлар. Ынчангаш оларның уруглары чалгаа, хүндүлээчел эвес, турамык, улуургак чоруктарга чанчыккан. Ол уругларны кижизидериниң айтырыы школада эң-не нарын берге болуп турда, ада-ие боттарының үлүүн киирбеске черле болбас. Школачы уруглар ада-иениң холунда болгаш долу хайгааралында болгай.

Бисте коммунистиг ниитилелди тургусчуру дээш ак-сеткилдиг күш-ажылчы үлүүн киирип турар эки мөзү-шынарлыг чаа кижилер хөй, олар улам-на немежип турар. Бисте хулиганнаар, өскениң өнчүзүнге холун сунуп, оор кылыр, өскениң күжү-биле чурттаар, ажык-кончаа сүрүп маңгыстайр кижилерниң саны эвээжээн. Күрүнезинге, чонунга ажыктыг хамаатыларны кижизидип доруктурар дээш совет школа улуг ажылды чорудуп турда, чамдык ада-иелер кижизидилге ажылынга боттарының үлүүн киирбейн турары канчап-даа шын эвес. Оларга шыңгыы айтырыгны тургузар үе ам черле келген.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

Ырны шын өөренир

Чоннуң уран талантызы улам-на өзүп, бистиң республиканың кайы-даа булуңнарында, көдээ клубтарында болгаш школаларында чоннуң уран чүүлге сонуургалы хүн бүрү өзүп, кыптыгып турарын кым билбес боор.

Совет болгаш даштыкы композиторнуң ырлары улам-на хөйү-биле көвүдеп, чон ону, ылаңгыя аныяктар улуг сонуургал-биле ырлажып турарлар. Ындыг болза-даа чамдык черлерде ырларның аялгаларын хажыдып, шын эвес ырлажып турары хараадамчыг. Орус, тыва болгаш өске-даа композиторларның ырларының аялгаларын хажыдыышкынныг ырлай бээрге, ону дыңнап орган кижиниң сонуургалын оскээр хөлзедиптер чүүлдер бар. Чүл дизе, аныяктарга ырны өөредир кижи баш бурунгаар ырның нотазын эки сайгарып өөренип албас боорга ындыг чедимче чок чорукка ужураштырар болгай. Ырның авторунуң бижип каан ырызын оон бир өскээр ырлап алгаш чоруй баарга ол ыр бодунуң чараш, таарышкан аялгазын оскунар. Сураглыг композитор В. Мураделиниң Ленинчи шаңнал алган «Бухенвальдың коңгазы» деп ырын Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Даг сес чыл школазының башкылары шын эвес ырлажып турганын сакты-дыр мен. Ол дээрге нотаны шын эвес ойнап, өөренип алганындан болган. Чамдык кижилер паузаны безин барымдаалавайн ойнап турар. Ол ышкаш өске-даа черлерде ырны шын эвес ырлажып турары көнчүг таарымча чок. Ам уланчы профессилелдиң уран чүүл көрүлдези болур болгай. Ынчангаш аныяктар амдыгаштан эгелеп бистиң үениң байдалынга таарышкан, патриотчу ханы-утка шынарлыг, сагыш-сеткилди хайныктырып келир чараш ырларны шилип, ону шын өөренир ужурлуг.

Үстүнде чугаалаанывыс чүгле чаңгыс чижек-тир. Бир эвес илередир болза, оон-даа өске чазыглар бар. Ырны 3 — 4 үннерге өөренмейн турар-дыр. Музыканы өөренип турар аныяктарның бистиң республикада ам көвүдээни дыка өөрүнчүг. Көдээде чурттап, ажылдап турар аныяктар хостуг шактарында музыкага боду өөренир арга-биле өөренип турарлар. Ынчалза-даа бистиң чамдык аныяктарывыс нотаның үннерин долузу-биле четче өөренмейн чыткаш, дораан-на ырның нотазын чаңдыр-соора ойнап алгаш, ол-ла хевээр ырлажып чоруй баар. Ынчангаш ырларны шын эвес хажыдыышкынныг ырлай бээр чоруктар оон үнер. Тыва бижиктиң альфавидиниң ужуктерин, кадыг, чымчак демдектерин четче өөренип албайн чыткаш, номчулга кылыр болза, частырыглыг болур болгай. Нотаның үннерин, демдектерин база-ла четче өөренип албас болза номчулганы шын эвес, чазып номчууру дег болур.

Ырның аялгазын чазып ырлай бээрге, ооң автору композитор кижиге дыка-ла эпчок, хорадаачыг болуру чугаажок. Ынчангаш ырның авторнуң чогаадып кааны ёзугаар шын ырлап өөренип алыр херек.

Х. ЧЫГАН.

Барыын-Хемчик район, культура ажылдакчызы.

Бистиң Төрээн чуртувуста

ЧЕРНИҢ ЧЫЛЫЫ

Камчатканың мурнуу чүгүнде Паужетскиниң изиг суу аттыгып үнүп чыдар черде бистиң чуртувуста бир-ле дугаар геотермальдыг электростанцияны дуржуга кылдыр тудуп эгелээн. Ооң күчүзү ындыг-ла улуг эвес — 5 муң киловатт. Ооң турбиназын ажылдадыр бусту черден алыр.

Изиг суглуг черлер янзы-бүрү чурттарда хөй. Ону кижилер шагдан тура билир. Температуразы 100 градустан-даа изиг суглуг бассейннер чер иштинде бар. Ындыг суглар улуг базыышкын адаанда турар болганда оларны чер кырынче үндүрери белен — сугнуң турар черинге чедир үттептерге ол-ла.

Паужетскиниң электростанциязын тудуп турар черде изиг суг чер иштинде 100 — 300 метр ханы болуп турар. Тускай тургузугнуң дузазы-биле бусту сугдан аңгылааш, турбинаже дамчыдар, а чылыг сугну ында ногаа өстүрер комбинаттың 76 муң дөрбелчин метр хемчээлдиг тарыыга шөлүнүң херзүнүн чылыдарынга, ол ышкаш Аңчы далайның эриинде Озерновск балык комбинадын болгаш ооң суурун чылыдарынга ажыглаар.

Бо дээрге бирги ээлчегниң ажылдары-дыр. Моон соңгаар Паужетскиниң геотермальдыг электростанциязының күчүзүн 24 муң киловатт, а ооң соонда 100 муң киловатт чедирерин планнап турар.

Петропавловск-Камчатскиден 100 км хире ырак черде аттыгып үнүп чыдар изиг сугнуң перспективазы база улуг. Аңаа 24 муң киловатт күчүлүг геотермальдыг электростанцияның тудуун беш чыл болгаш эгелээрин көрүп турар. Ындыг электростанцияларны Мурнуу Курильдиң девискээринге болгаш өске-даа черлерге тудар.

Камчатканда болгаш Куриль ортулуктарында 100 кезек черлерде изиг суг чер кырынче үнүп чыдар. Чоокку келир үеде ол черлерге геотермальдыг электростанцияларны база тудар. Ооң ажыы дыка улуг, ынаар далай транспорту-биле оттулар чүүл дажыглаары соксаар.

Изиг суглуг черлерниң курлавыры чүгле Ырак Чөөн чүкте эвес, өске-даа черлерде хөй болуп турар деп «Теплоэнергопроект» институдундан дыңнаткан. Бистиң чуртувустуң девискээринде изиг суглуг 50 ажыг бассейннер бар болган, оларның температуразы 40-ден 200 градус чедир изиг болуп турар.

Ындыг суглар Соңгу Кавказта хөй. Ында 1 км ханы черде сугнуң изии 60 градус, а 3 км ханы черде 110 градус изиг болуп турар. Бо делгем девискээрниң бүгү хоорайларын болгаш суурларын одалга база изиг суг-биле хандырарынга черниң чылыын ажыглаарының долу барымдаазы бар. Краснодар хоорайны одалга-биле хандырар бирги скважинаның үттээшкини дооступ турар. Ставропольеде Прикумск, Георгиевск, Черкесск, Пятигорск хоорайлар черниң изиг суунуң дузазы-биле одалга болгаш чылыг суг-биле хандыртынар. Махачкаланың соңгу талазында 15 км черде Каспий чөгүнүң чавызаажының девискээринде изиг суглуг чер бар. Оон 4 — 4,5 км ханы черден шак-та-ла 1000 тонна чедир 160 градус изиг сугну ап болур. Бо чорук Махачкаланы одалга болгаш изиг суг-биле бүрүн хандырып болурун херечилеп турар.

Сибирьниң делгем девискээринде изиг суглуг черлер кайы хөй. Температуразы 100 градус болгаш оон-даа изиг суглуг черлер барын 3 миллион дөрбелчин метр девискээрде бар. Сибирьге одалга сезонунуң үр болуп турарындан чер адааның изиг сугларын ажыглаарының практиктиг айтырыглары чоокку үеде шиитпирлезе чогуур айтырыгларның бирээзи болуп турар. Төп Сибирьге геотермальдыг электростанция тударынга үндүрер немелде чарыгдалды станцияның ажылдап эгелээниниң баштайгы үш чылында-ла эгидип алыр.

Азербайджан, Грузия, Армения, Ортаа Азия, Белоруссия, Украина, РСФСР-ниң Европа кезээ... Бо черлерниң шуптузунда изиг суглар бар. ССРЭ-ниң бүгү девискээриниң 60 хуузунда изиг суглуг черлер бар. Бо байлакты чеп ажыглаанының түңнелинде чылда-ла 50 миллион оттулар чүүл каммап алдынар. Бо дээрге Казахстанның бүгү шахталарының бир чыл дургузунда казар хөмүр дажындан ыракта хөй.

Черниң чылыын ажыглаар талазы-биле практиктиг перспективалар кандыгыл?

1980 чылда улуг-улуг хоорайларның коммунал-амыдыралдың чылыг талазы-биле херегелиин теплоэлектроцентралдар хандырар апаар. Ортумак, бичии хоорайларга, хоорай хевириниң суурларынга геотермальдыг болгаш котель тургузугларын калбаа-биле ажыглаар, ынчаарга котельдуг тургузугларны чүгле электри ажылдадыр чылыг суг чок черлерге тудар. Ынчангаш одалга курлавыры чок черлерге геотермальдыг электростанцияларны бир дугаарында тудар.

Чер адааның сугларының температуразы 70 — 100 градус чедир изиг черлерге ол сугларны чурттакчылыг суурларны болгаш бүдүрүлгелерни одалга болгаш изиг суг-биле хандырарынга дорту-биле ажыглаар. Одалга системазының соонда ол сугну ногаа өстүрер ажыл-агыйларның херзүнүн чылыдарынга ажыглаар. Изиг сугну, херзүннү чылыдарынга ажыглаарга ногааның бүгү хевирлери болгаш харын-даа кат-чимис-биле чурттакчылыг суурларны бүгү чыл дургузунда хандырып болур. Краснодар, Ставрополь крайларда, Кыргыс, Таджик ССР-лерде, Омск, Тюмень областарда, Чукоткада, Камчатка болгаш Куриль ортулуктарында изиг суглуг черлерни одалгага ажыглап болур.

Чурттуң ыраккы булуңнарында изиг суглуг черлерни электроэнергияны алырынга ажыглаар. Ындыг болганда 500 киловатт чедир күчүлүг геотермальдыг электростанцияны тургузары чугула болуп турар. Ооң бүзүреелдиг ажылдаарын 100 градус температуралыг турда шакта 100 тонна сугну үндүр сордурар бир скважина хандырар. Геотермальдыг ындыг тургузугну кылырынга техниктиг бергедээшкин таварышпас.

Элээн каш миллион киловатт күчүлүг геотермальдыг электростанцияларны тургузарының айтырыгларын эртемден-энергетиктер өөренип көрүп турар. Ындыг электростанциялар үр үениң иштинде ажылдаар, ынчалза-даа ону тударының өртээ аңаа ГРЭС-тер тударының өртээнден аар болуп турар болза-даа энергиязының бот-үнези каш катап чиик болуп турар.

УЛУГ ХЕМЧЭЭЛДИГ КОНСТРУКЦИЯЛАР БҮДҮРЕРИНИҢ ЧАА АРГАЗЫ

Демир-бетондан улуг хемчээлдиг конструкциялар бүдүрериниң чаа аргазын Латвияга ажылдап кылган. Ол чорук тускай завод туттпайн үлетпүрнүң чаа тудугларынче улуг хемчээлдиг конструкцияларны чорудуп бээрин хандырар. Бо чаа арганы Латви ССР-ниң совнархозунуң үлетпүр тудугларының эргелелиниң конструктор-технология бюрозунуң тускай эртемниглери республиканың Эртемнер академиязының архитектура болгаш тудуг институдунуң эртем ажылдакчылары-биле кады чогаадып кылган.

Чаа арга-биле янзы-бүрү хевирниң болгаш хемчээлдиң конструкцияларын кылыр. Бетонну хепке дыгыырының айтырыын база чаа арга-биле шиитпирлээн. Латви эртемденнерниң саналын ёзугаар вибраторларны хептиң кыдыынга эвес, а дүвүнде кылган.

Чаа арганың түңнели кайгамчык болган: улуг хемчээлдиг конструкциялар кылырының хуусаазы он катап кызырылган, моон мурнунда хепке куткан конструкциялар он хонгаш белен болур турган болза ам чүгле чаңгыс хонгаш белен апаар.

Конструкциялар кылырын долузу-биле механизастаан, бетонну хол-биле дыгыыр чорук читкен, продукцияның бот-үнези чиигээн.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ ЧАА НОМНАРЫ

Р. М. СЛАВИННИҢ «Мал фермаларында автоматизация» деп номун кедээ ажыл-агыйның Москвада ном үндүрер чери үндүрген. Ол номда хөй-хөй ажыл-агыйларга хыналттынган автоматика тургузугларын болгаш ам дээрезинде дуржулгада, телевиденде турар чаа тургузугларның дугайын бижээн. Номчукчулар Ада-чурттуң болгаш даштыкы техниканың чедиишкиннери-биле мал фермаларын механизастаар талазы-биле мурнакчы чаартыкчыларның дуржулгазы болгаш саналдары-биле база таныжарлар.

С. П. ЖИТКОВ болгаш К. Я. КАЛАШНИКОВ оларның «Үрезинни тарыырга белеткээри» деп номунда тарва, бобы, ногаа болгаш мал чеми культураларының, а ол ышкаш картофельдиң үрезинин тарыырга эгелээриниң мурнунда канчаар белеткээрин, оларны сорттаарын, калибровкалаарын, агаар болгаш хүнге чылыдарын, яровизациялаарын болгаш хоранаарын тодаргай бижип турар. Бо номну Ленинградтың ном үндүрер черинге белеткеп кылган.

«Саанчының тайылбыр номчугажы» (автору И. Е. СЕНИН) база үнген. Ында сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларының таварыжып турары медээлерни киирген. Инектерни чемгерип, ажаарының айтырыгларын, фермаларга унсаажыдылга ажылдарын организастаарының, бедик шынарлыг сүттү алырының болгаш саанчыларының күш-ажыл телевириниң дугайында тодаргай чырыткан.

Делегейде эң улуг Красноярск ГЭС-тиң тудугжулары бууруя Енисейни дуй бөггаш, ам ГЭС-тиң тудуунга эң шиитпирлиг участоктарда хайныышкынныг ажылдарны калбарткан. Ленинградта СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг металл заводунуң турбина тудугжулары Красноярск ГЭС-ке тергиин улуг турбиналарны кылып турарлар.

Ленинградчылар күчүлүг турбиналарны кылырының хуусаазын дыка кызырар дээш ажылдап турар. Ам үеде ленинградчылар Красноярск ГЭС-тиң бирги турбиназынга тургузар кайгамчык улуг статорну чоңдуруп турар. Ол каң конструкцияның деңзизи 240 тонна болгаш диаметри 12 метр. Коммунист П. Демидовтуң токарьлар бригадазының кежигүннери ол статорнуң даштыны курлаан чоңдуруп, хөюглап турар.

Заводтуң токарьлар цехиниң коллективи — ажылчыннар болгаш инженерлер технологияга чаартылганы кылып кааргаш, бирги турбинаны кылырынга 24 ажыл шагын каммап алырын шиитпирлээн.

Металл заводу бо чылдың төнчүзүнге чедир Красноярск ГЭС-ке тургузар беш турбинаның статорларын кылып бээрлер.

ЧУРУКТА: бригадир коммунист П. Демидов (солагай талазында) болгаш токарь комсомолчу В. Башлаков олар Красноярск ГЭС-ке тургузар бирги турбинаның статорунуң кылыышында ажылдап турлар.

Фото В. КАПУСТИНННИИ, СЭТА-ның Фотохроникасы.

ЯПОНИЯНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫ БЫЖЫГЫП БАЗА ХӨГЖҮП ТУРАР

САНДЗО НОСАКА,

Японияның компартиязының ТК-зының даргазы.

Японияга эрге-чагырганың чер-чер органнарынга чоокта чаа эрткен сонгулда болза, америк империализмниң эрге-чагыргазының адаанда турар болгаш милитаризмни катап төрүттүнүдүрерин шапкынчыдарын оралдажып турар япон реакцияга удур, бистиң партияның болгаш демократтыг бүгү күштерниң салдарын күштелдирер дээш демиселге политиктиг чүгула кампания болган.

Япон-америк монополистиг капиталдың эрге-ажыктарын камгалаан Икэданың чазаа болгаш либерал-демократтыг партия болза, чоннуң күзел-соруун чамдык хире-чергези-биле илередип шыдаар аргалыг турган чер-черниң бот-чагыргазының органнарынга шургуп кирер дээш эвээш эвес күжениишкиннерни салганнар. Олар чер-черде улуска удур, реаксылыг күштерниң туружун улам быжыглаарын күзеп турганнар. Хоп-нүгулдээшкинни, хээлидээр чорукту болгаш кыжанышкыны — бүгү чепсектерни бистиң партиявыска болгаш демократтыг күштерге удур углаандырган турган.

Коммунистиг партияның сонгулда мурнунуң кампаниязын эгелээни политиктиг байдал шак ындыг болуп турган. Бистиң партиявыс беш кол политиктиг негелделерни идип үндүрген. Бирээде, АКШ-тың шериг баазаларын узуткаар дээш база милитаризмниң катап төрүттүнеринге удур; ийиде, чоннуң күсели-биле «чаа күрүнени тургузарының» идеязының хоозун пропагандазынга удур; үште, консерваторларның хуваалда чокка тергиидеп турары бот-чагырганың органнарында сандараашкынга болгаш коррупцияга удур; дөрте, чер-черниң бот-чагыргазының органнарын демократчылар дээш база оларның эргелерин дорамчылаар чорукка удур; беште, улус өөредилгезин демократчылар болгаш өөредилге черлериниң четкизин сайзырангайжыдар дээш демисежирин партия чүгула деп санаан. Оон-биле кады Коммунистиг партияның эң кол негелделери болза, суг иштии-биле чоруур америк атомнуг хемелерниң япон порттарга кээр деп турарынга удур, АКШ-тың шериг баазаларын узуткаары дээш демисел болган.

Бистиң партиявыстың политиказын чуртка калбаа-биле деткээн. Сонгулданың түңнелинде коммунистер болгаш демократтыг бүгү күштер тиилелгени чедип алган. Башкарыкчы либерал-демократтыг партия улуг чидиригге таварышкан.

Реаксылыг күштерниң кадыг-дошкун удур демисели турзажок, 22 депутат-коммунистер префектура органнарга болгаш 699 коммунистер хоорай база кедээ органнарга сонгуттурганнар. Мынчангаш чер-черниң бот-чагыргазының бүгү органнарында бистиң партиявыстың мандаттарының саны катап сонгуттурбаан депутаттар-биле катай алырга 1.140-ге чедир көвүдээн. Эрткен сонгулда-биле деңнээрге, Японияның Коммунистиг партиязы ийи катап хөй бадылаашкынны алган. Бо болза бүгү оппозициялыг партияларның аразында эң бедик немелде өөүлдедир.

Бир эвес эрге-чагырганың чер-чер органнарында күштерниң деңзигүүрүнүң дугайын чугаалаар чүве болза бо чедиишкиннерни эки деп санап болбас-ла ыйнаан. Ындыг болза-даа ол дээрге улуг чедиишкиннердир. Олар болза бистиң партиявыстың VIII съездизиниң соонда оон бурунгаарлаашкынының херечизи, оон программазынга үндезилээш, чорудуп турар идепкейлиг ажыл-чорудулгазының түңнели болур. Ол программаның шынның практика бадыткаан. Бо чедиишкиннер — эрткен сонгулдадан бээр үениң дургузунда партияның өскенининң чигзиниг чок түңнели-дир. Ол үениң дургузунда партия бодунуң хүрээлениң үш катап көвүдеткен, «Акахата» солуннуң номчукчу активы үш катап өскен. Ол солуннуң воскресенье хүннерде үндүрер тиражы тос катап көвүдээн. Ажылчыннарның, тараачыннарның, ортумак болгаш үүрмек бүдүрүлге ээлериниң, херээженнерниң, аныяктарның болгаш улус чоннуң өске-даа бөлүктерининң ортузунга партияның салдары калбарган.

Сонгулдага коммунистерниң чедип алган чедиишкиннери ажылчы чоннарны сорук киирген. Улус массаларның демиселин улам ыңай калбартырынга болгаш чаңгыс аай фронтуну быжыглаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Японияның Социалистиг партиязы префектура хуралдарынга 97 олутту немей алган болгаш эрге-чагырганың өске-даа чер-чер органнарынга бодунуң төлээлерин көвүдеткен. Социалистиг партия оппозициялыг партияларның ортузунда бирги черни ээлеп турар.

Префектураларның губернаторларының болгаш хоорай даргаларының албан-дужаалынга 30 ажыг кандидаттарны кады хепшидер дугайында социалистер-биле дугуржуушкунну бистиң чедип алганывысты демдеглээри чүгула. Чаңгыс аай фронтунуң кандидаттары Фукуока, Ивато префектураларның губернаторларынга, ол ышкаш Осака, Иокогама ышкаш ындыг чүгула индустрия төптери хоорайларның даргаларынга сонгуттурган.

Сонгулданың чорудулгазында болгаш түңнелинде демократтыг күштерниң чаңгыс-эви болгаш сырый каттыжыышкыны быжыккан. Бо болза япон-америк реакцияның болгаш барыын үзелдиг социал-демократтарның хоралакчы чимзениишкиннеринге база бир согуг болган. Бот-боттарының эп-сеткилин каттыштырып турар коммунистерни болгаш социалистерни долгандыр демократтыг бүгү күштерниң чүгле сырый каттыжыышкыны либерал-демократтарны ажар тиилелгени хандырып шыдаар дээрзин ажылчы чоннарның калбак массалары улам тода медереп билген. Ол чорук демократтыг күштерниң чаңгыс аай фронтузунуң улам ыңай хөгжүүрүнге улуг салдарны чедирери чигзиниг чок.

Башкарыкчы либерал-демократтыг партия префектура хуралдарынга 108 олутту ышкынган, а оон чыып алган бадылаашкынының үлүү 53-тен 50,7 хуу чедир кызырылган. Ол партия хоорайларга болгаш кедээ черлерге база чидириглиг болган. Мынчангаш консерваторлар эрткен чылда парламентиниң үстүкү палатазынга сонгулданың үезинде-ле илереп келген турганы оларның туружунуң кошкаарынче чүткүлге моондактап шыдавааннар. Ынчанмыжежок, олар чуртта ниитизи-биле олуттарның болгаш чыып алган бадылаашкынның эң хөй нуруузун боттарында мурнуку хевээр артырып алган деп чүвени уттуп болбас ужурлуг.

«Арыг политиканың лигазы» дээр «Соко гакай» деп шажын сектазының политиктиг организациязы хоозун, реформисчи программаны идип үндүрүп турган, сөөлгү сонгулдага ийези-биле бурунгаарлаан. Ол организация чүдүлгелиг кижилерни төөредип турган, херекчитен эвес бөлүктерниң болгаш биче буржуазияның ортузунга бодунуң салдарын өстүрген. Ол организацияның удуртулгазы, япон-америк башкарыкчы бөлүктер-биле бодунуң харылзаазын күштелдирбишаан, коммунизмге удур бодунуң реаксылыг утка-шынарын улам тодазы-биле көргүзүп турар. Бо дээрге аргалыг-ла болза дораан чайладыр ужурлуг айыылдыг чорук болур-дур.

Демократтыг социализмниң партиязы — бодунуң үезинде Японияның Социалистиг партиязындан башкаланган барыын үзелдиг социалисчи бөлүк коммунизмге ажык удурланыышкынның тугунуң адаа-биле чоруп, бо сонгулдага хөй санныг сонгукчуларны болгаш депутат олуттарны база катап ышкынган. Ол бөлүк бүрүн политиктиг бууралашкынче чайлаш чокка бар чыдар.

Партияга удур ревизионистер, партияның VIII съездизиниң бүдүүзүнде болгаш соонда Коммунистиг партиядан чайлаан чайгылыкчылар бистиң төлээлекчилеривисти аштырышкынга таварыштырар дээш чамдык черлерге боттарының кандидаттарын дешпидип үндүрерин оралдажып турганын чугаалап каар ужурлуг. Барыын үзелдиглерниң чамдык кезии-биле каттыжып алгаш олар бистерге удур янзы-бүрү хоп-нүгулдээшкиннерни тарадып турган. Ындыг болза-даа оларның бүгү хоралыг ажыл-чорудулгазы буурап дүшкен.

Эрге-чагырганың чер-чер органнарынга сонгулда кампаниязы болза реаксылыг күштерниң туружунуң чайгылыш чокка кошкааның чугаалап турар болгаш улус чоннуң политиктиг бот медерелиниң өскениниң дугайын херечилеп турар. Хамаарышпас чоруктуң, тайбының болгаш демократияның тугунуң адаа-биле демисежип турар бистиң партиявыстың мурнунга аажок улуг чаа перспективаларның ажыттынып турар дугайын ол түңнелдер чугаалап турар.

Бот-чагырганың органнарынга сонгулда сөөлүнде тургустунган байдал япон-америк реакция биле япон улустуң аразында чөрүлдээлерниң улам ыңай ханылааның, улус массаларның демиселиниң улам чидигленгениң айтып турар. Суг иштии-биле чоруур атомнуг америк хемелерниң япон порттарга келир деп турары-биле, водородтуг бомбаны чедирер, дүрген ужар «Ф-105-Д» деп самолёттарны бистиң черивисте сайгара тургузуп эгелээни-биле холбаштыр Японияның калбак бөлүктериниң дүвүрээзини ниити националдың делгеренгей демиселинче шилчиирин эгелээн. АКШ-тың 7-ги флодунуң Иокосукада турар баазазының өртээлдеринге 50 муң кижи киржикчилиг митингизи, Японияның Эртем чөвүлелиниң чаңгыс үн-биле хүлээп алганы удурланыышкынның резолюциязы, депутат коммунистерниң болгаш социалистерниң парламентиге соксаал чокка киирип турар киленниг негелделери, адактың сөөлүнде суг иштии-биле чоруур атомнуг америк хемелерниң япон порттарга келир деп турарынга удур, «айыыл чок чоруктуң кереезин» узуткаар деп лозунуң адаа-биле чаңгыс аай хөделиишкиннерниң Хүнүн май 20-де чедиишкинниг эрттиргени, бо бүгү болза удурланыышкынның ангы шимчээшкини үш чылдың мурнунда «айыыл чок чоруктуң кереезинге» удур төөгүлүг демиселдиң ышкаш ындыг хемчээлдерге калбарып болур деп чүвени көргүзүп турар. Хамаарышпас чорук, тайбың болгаш демократия дээш улус чоннуң демисели бүгү Японияда аажок улуг күштүг-биле калбарып турар.

Ол түлчүүшкүнүң баштынында ескерлиш чок туруп турар бистиң партиявыс эрткен сонгулда кампаниязының чедиишкиннинг түңнелдерин бүгү хемчег-биле ажыглаарын болгаш күчүлүг, массалыг, авангардтыг партия болган турар төлээде бодунуң күштерин болгаш салдарын улам быжыглаарынче чүткүп турар.

(«Правда» солундан).

АМЕРИКАННАР СУГНУ ХУНААП АЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттарының эжелээни Окинаваның япон ортулуктарында халаптыг кандаашкынның дугайын даштыкы агентилелдер дыннадып турар. ЮПИ агентилелдиң сан-медээлери-биле алырга, ортулуктарның чонунга кандаашкынның чедирген когаралдары 16 миллион доллар ажып турар. Ортулуктарда сугнуң чедишпейн турарының чылдагаанындан мал массалыы-биле өлүп эгелээн. Ристиг шөлдер кургап турар. Америк шериг эрге-чагыргалар түс черниң суг курлавырларын боттарының контролюнга алган. Американың Каттышкан Штаттарының шериг баазаларын суг-биле колдадыр хандырып турар деп чүве билдингир. АКШ-тың чазаандан чер хөлезилеп алган ол чер чурттуг тараачыннар америк командылалдан суг дилээр ужурга таваржып турар. Тараачыннарның ол хөлезилеп ап турар чери АКШ-тың чазаанын эвес, а тараачыннарның боттарының чери болурун айтыр ужурлуг. Окинаваның Сикия хоорайының чону американнарның ыят чок туразында аажылалынга киленнеп, оларның ристиг черлерин сурган кызыгдаанынга удурланыышкынның чыскаалын организастаан.

Девидедипкен

БОЛОМБО. (СЭТА). Нефть продуктуларны чуртче киирер болгаш иштики рынокка хуваар талазы-биле бүгү эргелерни Цейлоннуң нефть корпорациязынга тыпсыр дугайында шииттирни Цейлоннуң чазаа чоокта чаа хүлээп алган. Неделя санында үнер «Трибюне» деп журналдың демдеглеп турары болза, «бо шииттир даштыкы нефть картелдерниң төлээлекчилериниң ында туруп турарының айыылындан чурту хостаар».

Ол черниң парлалгазының дыннадып турары-биле алырга, Цейлонда турар даштыкы нефть компанияларының төлээлекчилери чазактың бо шииттирин таарымча чок көрүп, девидеп турарлар.

Рикеттстың шаштырыглыг чоруу доозулган

ЛОНДОН. (СЭТА). Лондонга америк адмирал Рикеттстиң чугаалажыышкыннарының доозулганының дугайында кады кылган англи-америк дыннадыгны Лондонда парлап үндүрген.

• • •

СЭТА-ның тайылбырлакчызы Н. Зиновьеваның моон-биле холбаштыр бижип турары болза:

Бо чугаалажыышкыннарның төнчүзүн Англияның хөй-ниитизи улуг дүвүрээзин-биле манап турган, чүге дээрге Рикеттстиң ында келген ужуру НАТО-нуң «хөй талалыг күштерин» тургузарының планын боттандырарынга киириштиреринче Англияның башкарыкчы бөлүктерин албадаарында болуп турган. Оларны бүзүреткен бе азы бүзүредип шыдаван бе? «Поларис» деп ядролуг ракеталар-биле чепсеглээн, англи-америк шериглер-биле четчелээн турар суг кыры-биле чоруур корабльдерниң флодун тургузарынга англи чазак чөпшээрешкен бе? Ядролуг чепсекче орукту боннчу Германияга ажыдып берип турар ол айыылдыг сүлчээже англи чазак улус чонундан туюкка кирген бе азы кирбээн бе?

Иледе тыртылчак хевир-биле чогаадып бижээн туская дыннадыг ол айтырыгларга харыыны бербейн турар. Бо дыннадыгда адмирал Рикеттс кымнар-биле ужурашканын чүгле айтып, англи далай министерствозу «бо чүгула саналдың шериг талаларын чугаалажып көөр арганы алганынга» хамаарыштыр «күзел ханыышкынның» илергейлеп турар. Далай министерствозу саналдарын камгалал министринге киирер, а камгалал министри бодунуң ээлчээнде илеткелди бодунуң эвилелчилеринге киирер деп, дыннадыгда айыткан.

Шииттирлиг базымны кылыры ындыг-ла белен эвес болган ышкажыл. Бир талазында англи чазак, харын-даа консервативтиг партия Боннуң шериг күчүзүнүң күштелгениң улуг айыылдыг чорук кылдыр көрүп турар, а америк планга иледе күштүг оппозиция кеску шериг кижилерниң аразында база бар. Өске талазында, Рикеттс чөпшээрешкени дээш эвээш эвес төлевирни — хамыктың мурнунда чаа шериг чагыгларын аазаан.

Тайылбырлакчыларның санап турарын ёзугаар алырга, шииттирни эң бедик деңнелге болгаш саналдап турар «хөй талалыг күштерге» политиктиг контроль дугайында айтырыгны улам ыңай чугаалажып көрген соонда хүлээп алган туруп болур магат чок. Бо төлевилелди боттандырарынга АКШ-ты «кагбас» деп принципке Англи чөпшээрешкен деп дамчыыр чугааның үргүлчүлеп турары ам дээрезинде парлалганың дыңнадыгларындан билдинип турар.

РАКЕТА ЧЕПСЕКТИ АП ТУРАР

БОНН. (СЭТА). Барыын Германияның камгалал министерствозу шеригдалай флодун ракета чепсек-биле чепсеглээрин планнап турар. «Франкфуртер рундшау» солуннуп чоокта чаа дыннатканы-биле алырга, ГФР 2.000 тонна чүък чүдүрер, күштүг 8 ракета эминецтерни тудуп тургузарын бодап турар. Ол солуннуң медээзин ёзугаар алырга, эминецтер «Тартар» деп америк ракеталар-биле, а ол ышкаш «хемеге удур эң күштүг чепсек-биле» чепсегленген болур.

Ракеталар-биле чепсеглээн торпеда катерлериниң тудуум чорударын база айтып турар. Барыын Германияның судно тудуунуң ийи заводтары ол төлевилелди кылырын ам безин эгелей берген.

Суг иштии-биле чоруур хемелерниң тудуунуң программазын база үргүлчүлээр дээрзин солун демдеглеп турар.

Ак-көк хемнеп...

Бии-Хем болгаш Каа-Хемниң унун дургаар ак-көк оруктап, республиканың тудугларынге херегляэр ыяш салдадыышкыны бо хүннерде түлүктеп турар. Салдадыкчылар 5000 кубометр ажыг тудуг ыяжын республика найысылалынга чедирип келгеннер.

ЧУРУКТА: Кызылдың ыяш заводунда келген сал.

Фото З. ЛУТКОВТУУ.

Португали Гвинея демисежип турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Португали Гвинеяның салазаржы кулданыкчыларга удур маадырлыг демиселди чорудуп турар патриотчу күштери чаа чедиишкиннерни чедип алган. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Конакриден дамчытканы-биле алырга, португали Гвинеяның болгаш Ногаан Думчук ортулуктуң хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң африка партиязының чингине секретары Амилкар Кабралдың парлап үндүрген дыннадыында чугаалап турары болза: португали Гвинеяның партизаннары Колбер ортулуктуң кырынга колонизаторларның ийи самолёдун дүжүр аткан. Касина районга аъш-чем чүдүрген ийи судноларны, а ол ышкаш Буба зонага португали автоколонннаны хунаап алган.

Гвиней партизаннарның хөделип турар районнары хүн келген тудумна калбарып турар. Колонизаторларның туружу кошкап, күштери харыксырап бар чыдар.

Чаа шииткелдер

ПАРИЖ. (СЭТА). Ирактың шериг трибуналы инженер шериглерниң курлавырда турар лейтенантының коммунистиг партияга хамаарылгалыг дээш буруудадып, беш чылда албадалдыг ажылга шииткен дээрзин Франс Пресс агентилел Багдадтан дыннаткан. Бадык камгалал министерствозунуң албан-хаакчызын болгаш префект оралакчызы чораан бир кижини үш чылда албадалдыг ажылга база шииткен. Оларны «коммунистиг пропаганданы» чорудуп турганы дээш буруудатткан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүргеп, аязып турар хүн болур. Чамдык черлерге кезек чаашкыннар болгулаар. Кызылга чаашкын болбас. Хаттың күжү ой-тавында, дүъштен соңгаар дыңзып келир болгаш соңгу-барыын углаңыышкынныг апаар. Диңмирээшкиннер болуру чадавас. Агаарның температуразы: республикага—18—20. Кызылга—21—23 градус чылыг.

ХОВУ ДҮРЛААНГА АЪШ-ЧЕМНИҢ АРЫГ-ШЕВЕРИ ДЭЭШ

Үреппчел аъш-чем продуктуларын чүле соокчерге шыгжаңар!

Аъш-чем белеткээриңге арыг сугну ажыгланар!

Чүүл-бүрү продуктуларны аңгы черлерге кезип белеткеңер!

Белеткетпиген чемни үш шактан үр веде шыгжаваңар!

Чаа белеткетпиген чемни мурнунда кылдынган чем-биле холуваңар

Белеткетпиген чемни чиг продуктулар-биле кады кадагалаваңар!

Аяк-савазы сода холаан изиг суг биле чуггаш туская черге курагады салыңар

Чем кылыр черниң чоогун бокталдарваңар.
Аъш-чемни сээктерден болгаш хир-чамдан камгалаңар.

АРЫГ-ШЕВЕР АЪШ-ЧЕМ — КАДЫКШЫЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ!

Республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңы.

Чаа кинону көрүңер!

„КАЛИМАНТАНГА БООЛААШКЫН“

Индонезий улустуң голланд колонизаторларга удур хосталга дээш демиселиниң база бир бөлүүшкүнүн «Калимантанга боолаашкын» деп кинофильмде көргүскен.

1947 чыл. Калимантан ортулукта голланд колонизаторлар дайынн чорудуп турарлар. Дайзын ортулуктуң суурларын кам-хайыра чокка бомбалап каапкан. Ам чүгле өртенген суурларның оруннары көстүр, хөөржүдүлге марыжы дыңналыр. Оон-биле черглештир индонезий мениң сактыышкыны болгаш бодунуң чонунуң келир үезинге бүзүрелдиг чагыы дыңналып келир. Ол не индонезий черге дарлал ам-на төнгендир дээрзинге бүзүреп турган. Ынчалза-даа кара сагыштыг дайзыннар олчаан чоруй барбааннар. Ам-даа быжыкпаан хосталганы бооп тудар бодап, халдааннар.

Дайзыннарның ижээнинде байырлал бооп турар. Олар мындыг бодал-биле дашка кедүрүп, чугаалажырлар: ортулукта чаңгыс-даа партизан артпаан. «Калимантан» деп операция эң-не чедиишкинниг ирти. Ам биске удурланыр чүве чок.

А херек кырында байдал сыр өске. Эрес-дидим капитан Битаг дээрзи дириг арткан. Ол Ява ортулукка ыяавыла чедер деп шииттирлеп алыр. Олче бир эжи-биле чорул каар. Ява ортулукта өөруйден дуза алыр быжыг сорулга турда, далайлар кежилдир хөй хонуктарда хемелиг эжиндириишкин-даа оларны уидаратпаан. Кым далай эриктеринге өскен болдур, далай ону билир болгаш кээргээрдир деп аразында чугаалажып чоруурлар.

Битаг эжи-биле Ява ортулукка эжиндирип чедип келир. Калимантанда байдал-биле баштай таныжып, моон соңгаарты ап чорудар операцияларга база тургузары-биле хайгыылчылар чорудар бооп шииттирлээр. Капитан Битаг оларны баштап чорууртунга белен. Шупту 15 хире кижи самолётка олуруптааш чоруур. Ужудуп үнериниң мурнунда капитан Битаг бөлүктүң киржикчилеринге мынча дээр: «Кымга берге болдур, ол чорүй барып болур, амдызында орай эвес». Кым-даа дадагалзаваан, шупту-ла хосталга деп даңгыраглавышаан, ужудуптар.

Калимантан ортулукка хайгыылчылар парашюттуг дүжүп келген. Шыргайларлыг дүмбей арыгга парашют-биле кээп хонарыдыка берге. Бөлүктүң иштинден бир кижи аар кемдээн, ол ышкаш хайгыылчыларның бир кол идегели — радиостанция сүгже дүже бээр. Ынчангаш штаб-биле харылзажыры бергедээн.

Ол аразында парашютистерниң дүшкенин дайзыннар билип кааш, дилеп эгелээр. Капитан Битаг шыргай арыг иштии-биле бодунуң отрядын баштап бар чоруур. Орукка улуг бергелер таваржып турза-даа, салдынган сорулгазын чедип алыр дээн изиг күзелдиг кижилер тоовааннар.

Хайгыылчылар таарымчалыг черни дилеп тып алганда, ам чүгле Яваже дамчыдылганы канчаар чорударыл деп айтырыг тургуступ келир. Мындыг кажар арганы ажыглаарлар: Битагтың дузалакчызы, сержант Сарто өске бир эжи-биле дайзыннарның турлаанга балыкчылар бис деп чедип кээрлер. Ол келирде парашют тып алдывыс деп каар. Голландылар оларга бүзүреп кааш, эртенге чедир манадыр. Ол-ла дүне бүгү чүве шииттирлеттинер — сержант Сарто дайзынның радиостанция турар өрээлинче киргеш, даалга күүсеттинген деп Яваже дыннадыр. Ынчап турда голланд радист өрээлге кирип кээп, Сартону боолап өлүрүп каар.

Сорулга чедип алдынган — Ява штаб чери халдаашкынга шииттирлиг белеткенип, чаа-чаа күштерни немей чорудар. Хосталганың хүнү Калимантанга база катап хүннеп келир болгаш индонезий не хосталга дээш амызының берген оолдар, кыстарны кажан-даа утпазын чагып турары-биле кино доостур.

«Калимантанга боолаашкын» деп кинону Чехословакияның «Баррандов» база Индонезияның «Дури» киностудиялары кады ажылдап кылган. Сценарийи С. Суриадарма, режиссёру В. Спс.

Б. ДИРЧИН.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Чиполлино» 10.30, «Арыг-чаагай сеткилдиг» 11, 12.45, 2.30, 4.15, 6, 7.45, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Айболит эмчи» 11.15, 1.15, «Дөрт орук» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «Дөрт орук» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Инелик» 10.30, 12.30, «Албан хүлээлге» 2.30, 6.30, «Поездең дүшкен кижи» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Боттарының холдары-биле» 11.15, «Опчок кижилер» 1.15, 3.15, 5.15, «Онза дүвүренчиг болуушкун» (1-ги сериязы) 7.15, «Онза дүвүрээзиниг болуушкун» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Сөөлгү дюйм» 11.15, 1.15, «Үшкү тайм» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

ИЮНЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ийи өңнүк» 10, «Дүжүп бербес кижилер» 12, 2, «Мен, кырган-авам, Илико болгаш Илларион» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хөглүг оолдар» 11.15, 1.15, «Шугумналчак рейс» 3.15, 5.15, «Часкы диңмирээшкиннер» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Лаурыга дүштук» 2.30, 4.30, «Экии, доктор» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кижи-амфибия» 1.15, 3.15, 7.15, «Карибиниң дүнелери» 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24,63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00625. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 11 вторник № 137 (5541).

Өртээ 2 көп.

Чөвүлел хурал доозулган

ВОЛГОГРАД. (СЭТА-ның корреспондентизи). СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чыындырганы, кедээ ортумак школаларның өөреникчилериниң бүдүрүүге өөредилгезиниң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-российи чөвүлел хуралы июнь 8-те доозулган. Үш хүннүң дургузунда башкылар, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, партия, совет болгаш комсомол ажылдакчылары күш-ажыл-биле өөредилгени холбаштырарының дугайында боттарының дуржулгазын солушпушаан, кедээ школалар коммунизмниң идепкейлиг тургузуунчуларын, колхозтар болгаш совхозтарга бедик мергежилдиг база бүгү талазы-биле эртем-билиглиг специалистерни канчаар белетеп турарын чугаалап турганнар.

Июньнуң 9-туң хүнүнде чөвүлел хуралдың киржикчилери Алдыы Повольжениң кедээ школаларынга, өөреникчилер бригадаларынга, школа чанының дуржулга участоктарынга, машиноведения, биология, физика, химия эртемнериниң өөредилге кабинеттеринге чораанныр. Волгоград областың школаларында бүдүрүүге өөредилгезиниң дуржулгазынга бедик үнелээшкинни бергеннер.

Июнь 8-те болган чөвүлел хуралга Ростов областың Самарск ортумак школазының башкызы В. К. Косенко. «Аныяк гвардия» колхозтуң даргазы М. П. Моисеев, Татар АССР-де Партияның XXII съездизи аттыг колхозтуң партком секретары З. З. Азизов, Новгород обкомунуң даргазының оралакчызы П. М. Глабай болгаш оон-даа өскелер санал берип чүве чугаалаан.

Оратолар болза кедээ школаларның өөреникчилери кедээ ажыл-агый техниказын өөрениринге база үнүштер болгаш мал ажылының талазы-биле билиглерни шиңгээдип алырынга улуг сонуургалын илередип турар дээрзин онзалап демдеглээннер. Өөреникчилер машиналарны эки башкарып, дуржулгалыг специалистерниң удуртулгазы-биле бедик дүжүттү өстүрүп, фермаларга маңды мергежилдии-биле ажаап турар. Уругларның бүдүрүүге өөредилгезиниң дугайында колхоз болгаш совхоз бүрүзү доктаамал сагыш салыр ужурлуг дээрзиниң дугайында санал бергеннер чугаалап турганнар. Кедээ ажыл-агый машиналарының болгаш өске-даа эртемнерниң талазы-биле эң эки өөредилге номнарын чөөнкү үеде чогаадып кылырының, программаны эде көөрүнүң база школаларга дески билиглиг тускай эртемниглерни белеткээриниң эргежок чугулазының дугайында айтырыгны база тургузуп турган.

Чөвүлел хуралга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы В. И. Кочемасов чүве чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка чагааны хуралдың киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Республиканың хойжуларынга дүк кыргыладазы эң хайнышкынныг ажыл-иштиң үези. Ынчангаш партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнары бо ажылды эрттирериниче эң шыңгыы кичээнгей салыр ужурлуг. Республиканың хойжулары бо чылын күрүнеге 2000 тонна дүк садарын хүлээнгеннер.

Ынчалза-даа республиканың дыка хөй ажыл-агыйларында удуртукчулар, тускай эртемниглер-даа организас талазы-биле четпес чоруун, а ол ышкаш боттарының-на ажыл кылбааның хөй дүгү ам-даа хөөревээн, агаарның байдалы соок-тур, кыргылда агрегаттарының артык кезектери чедишпес-тир деп чылдак-биле агартыкарын ораалдажып турары хөй кыргылдазының талазы-биле ажылдардан ылереп эгелээн.

Бир хүннүң дургузунда Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга чүгле 1300 баш хойларны кыргып турар болгаш бир хойдан кыргаан дүк 1,1 килограмм. Каа-Хем районда — чүгле 1,4 килограмм болуп турар. Оон-даа дора байдал Бии-Хем районда. Ында хой кыргыырын соксатканда бээр ам үш хонган. Ол ышкаш Каа-Хем парткомунуң секретары эш Аракчаа хойну ам-даа он хонук дургузунда кыргывас деп айтышкын берген. Ол чүү чүвеге үндезилээш ындыг айтышкынны бергени билдинмес.

Бии-Хем, Улуг-Хем районнарының ажыл-агыйларында кыргыза чогуур хойларның саны ам-даа тодаратпаан, билдинмес болуп турар. Ынчангаш чамдык ажыл-агыйларны санаваска, ол районнарга хой кыргыырын организастаарын ёзулуг белеткевээни бо барымдаадан көстүп турар-дыр.

Бүгү хемчеглерни ап турган мурнакчы дуржулганы ажыглаары дээрге ажыл-агыйларның удуртукчуларының эң чугула хүлээлгези болур. Бистиң республикага оренбург аргазы-биле хойну кыргып эгелээр дээнден бээр ам үш чыл чеде берген, ынчалза-даа хойларны ам-даа эрги ёзу-биле кыргып турарын айтыр херек. «Тээли» совхозтуң механиги эш Шабалин хойну чаа арга-биле кыргыырын өөренип алыр дээш 1961 чылда Оренбургка чорааш келген. Ынчалза-даа ол ажыл-агыйда чүгле оренбург аргазы-биле кыргывайн турар эвес, харын-даа кыргыкчыларны безин амдыгаа чедир өөредип чадашкан.

Чөөн-Хемчиктиң девискээр аайы-биле колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң даянылга-көргүзүглүг ажыл-агыйы — «ҮТКА 25 чылы» совхозка кыргыкчылар өөредир семинарны эрттирген, ол совхозтуң директору эш Стихарев бистиң кыргыкчыларывыс оренбург арга-биле ажылдап билир улус чүве деп чылдагааннааш, совхозтуң кыргыкчыларын өске кижилерин өөредир кылдыр тускайлап бербээн, а херек кырында ооң кыргыкчылары эрги арга-биле хой кыргыып турар болганнар. Ол даянылга-көргүзүглүг ажыл-агыйның көргүзер чүүлдери херек кырында чок болган. Ынчан эш Стихарев семинарны эрттирерин дузалаваан болгаш кыргып өөренириниң чүгле 70 хойну арай боорда үзүп берген.

«Элегес» болгаш «Өөк» совхозтар (кол зоотехниктер эштер Зверева болгаш Сметанина) олар хой кыргыырынга багай эвес белеткенген, ынчалза-даа олар оренбург арганы ненперединириче чогуур сагыш салбайн турар.

Кыргылда-биле кады дүктү аңгылаарын, тырый бастырып саваларын болгаш белеткел черлеринче чүдүрүп чорударын боттуг организастаары эргежок чугула. Дыка хөй колхозтар, совхозтар белеткел черлеринче хирлиг-чаңныг дүктү чүдүрүп чорудуп, доктааттынган дүрүмнерни сагывайн турарын чамдык барымдаалар көргүзүп турар. Күрүнеге дүк садарының талазы-биле чылдың баштайгы чартыының планы үстүрүнге чыгап келген. Июнь 10-га чедир ооң күүселдези чүгле 5 хуу болган. Мындыг дүвүрээзиниг байдалды шыдажып көрүп олуруп черле болбас.

Хой кыргылдазын чорударынга таарымчалыг хуусаа келген. Кыргылданың чорудулгазын тода организастаарынга харысалгалыг болур, ооң оренбург аргазын ненперединириче, дүктү камгалаарынче, ооң шынарын ылаптыг тодаргайлаарынче болгаш дүктү белеткел черлеринче ой-шаанда чорударынче онза кичээнгей салыр херек.

* * *

Амгы үеде республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының хөй кезии кукуруза болгаш чигир свёклазының тарылгазын доозупканда ховуларның ажыл-ишчилериниң кол кичээнгейи олуругларының аразын сайзырадыр культураларның ажаалдазынче угланган турар ужурлуг.

Республикада ам-даа дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар ылыртээшкинче эгелеп кирбээн. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында кукуруза-даа, свёкла-даа шөлдерин ылыртевейн турар. Ындыг чорук өске-даа эргелелдерниң ажыл-агыйларында бар.

Чамдык районнар кукуруза тарылгазын амга чедир дооспаан. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары болгаш Чөөн-Хемчик район хамыктың соонда чорбушаан. Өвүр район кукуруза тарыырының планын чүгле 68,2 хуу күүсеткен.

Картофель тарыырының планын чүгле Таңды районнуң ажыл-агыйлары күүсеткен. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары картофель тарып олуртуруун доозар чыгай берген.

Аъш-чемниң ол үнелиг культуразын тарып олуртуруунуң талазы-биле Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары хожудап турар. Ында ону тарыырының планы чүгле 56,1 хуу күүсеттинген.

Ховуларның ажыл-ишчилери! Эки ажылдап кылдынган ховулар бедик дүжүттүң үндезини дээрзин утпаңар. Тарылгаларны эки ажаар талазы-бле агротехниктиг бүгү аргаларны боттандырбышаан, олуругларының аразын сайзырадыр культураларны өстүрүп көвүдединге таарымчалыг байдалды тургузаалыңар.

Партия-күрүне контролюнун комитединде

Буруулугларга хемчег көргүскен

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП обкомунуң партия-күрүне контролюнуң Комитединиң хуралы болуп эрткен. Республиканың бүдүрүлгелеринде, колхозтарында болгаш совхозтарында дерилгелерни болгаш машиналарны четпес ажыглап турарының айтырыын аңаа чугаалажып көрген.

Эң-не үнелиг, металл болбаазырадыр станоктарны, тудуг техниказын, тракторларны, автомобильдерни, кедээ ажыл-агый машиналарын болгаш өске-даа деринишкиннерни хөй-хөй тудугларда, бүдүрүлгелерде, организацияларда, колхозтарда болгаш совхозтарда чыл-чылы-биле ажыглавайн турарын чоруткан массалыг хыналда көргүскен. Чижээ, чүгле чаңгыс дуржулга станциязында безин 32 муң ажыг рубльдиң техниказын ажыглавайн турар. Ыланггыя Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зында хөй деринишкиннер болгаш техника ажыглаттынмайн турар. Машиналарның кезектерин адырып алыр, оларны кадагалаарын тоомча чок көөр чоруктарның фактылары ам-даа бар болуп турар.

Кол фондуларны ажыглал чок чыттырар күрүнеге удур практиканы комитет шыңгыызы-биле буруу шапкан болгаш бир ай хуусаа иштинде ажыл-агый бүрүзүнге ону тодарадып көөрүн база деринишкиннерни болгаш машиналарны ажыглаарынга корум-чуруумну тургузарын министерстволарга, ведомстволарга, эргелелдерге хүлээткен. Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының начальниги эш Вороновту техниканы эң дээре ажыглаарының хемчеглерин албааны дээш доңгуткан, күрүнениң ол чугула айтырыын шиитпирлээринге коммунал ажыл-агый министриниң оралакчызы эш Зильберманның кошкак чоруун айыткан.

1963 чылда улус ажыл-агый планнарын республиканың бүдүрүлгелеринге, тудугларынга, организацияларынга, колхозтарынга болгаш совхозтарынга чогуур өйүнде, бүрүн чедирип турарын хыналның түңнелдериниң дугайында айтырыгны Комитетке чугаалажып көрген. Планнарны чедирериниң хуусааларын, бүрүн болгаш шынарлыг болурун министерстволар, ведомстволар, эргелелдер каржызы-биле хажыдып турарын демдеглээн. 1963 чылдың планныг көргүзүглерин бир неделя хуусаада чедирерин республиканың Күрпланының, министерстволарның, ведомстволарның, эргелелдериниң, удуртукчуларынга Комитет хүлээткен.

ЗАГС-тың республика архивинге оттулар чүүлдү (хөмүр дашты) дүрүм чок черге нормадан ажыр бижидип ап турганының дугайында айтырыгны хуралга база чугаалажып көрген. Күрүне хөреңгилерин ажыр чарыгдааны дээш 82 рубль 60 көпеекти ооң эргелекчизи эш Булягинге төледир деп, Комитет доктааткан.

Чадааналың үлетпүр комбинады багай шынарлыг, үрелик бажын херекселдерин үр үениң дургузунда бүдүрүп үндүрүп келген. Ынчалза-даа оон удуругкчулары (директору эш Цвелев, технорук эш Вальтер) күрсадыг инспекциязының хоруушкуннары турда-ла үрей кылыр чорукту чайладырының хемчеглерин албаан болгаш ук продукцияны шынарлыг продукция кылдыр херекчилерге садыглавышаан.

Ол айтырыгны Комитеттиң хуралынга чугаалажып көрген. Үлетпүр комбинадының директору эш Цвелев хуралга олурушкаш, удурланып, партийжи эвес чорууи көргүскен. Үргүлчү багай шынарлыг бажын херекселдери үндүрүп, Курсадыг инспекциязының дужаалын тоомчага албайн турганы дээш, а база ол ышкаш карак ажыттаар чорук кылып турганы дээш эш Цвелевти бир айның шалыны хемчээлдиг акшага торгаар деп, Комитет доктааткан. Мере саналга-фактуралар бижип турганы болгаш өртектерни контрольдавайн турганы дээш ол бүдүрүлгениң бухгалтери эш Носковту ийи неделяның ажыл төлевири хемчээлдиг акшага торгаан.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

ЧЫЛДА ДҮЖҮТТҮ ИЙИ УДАА АП ТУРАР

КИЕВ. Областың ажыл-агыйлары малга чем кылдыр тарааны күзүн чажып тарыыр культураларның ажаап алышкынга эгелээн. Таращанск, Киев-Святошинск болгаш өске-даа бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтары гектар бүрүзүнден 130—150 центнер ногаан массаны ап турар.

Ол ышкаш Украинаның элээн хөй колхозтары болгаш совхозтары улаштыр ийи удаа дүжүттү алырын планнап турар. Крым облазының Красногвардейск бүдүрүлге эргелелиниң «Улустарның найыралы» аттыг кедээ ажыл-агый артели бирги ажаап алышкынында күзүн чажып тарыыр көк-тарааның бир гектарындан-на 300 центнер ажыг ногаан массазын алган.

СУУРЛАРНЫҢ ОВУР-ХЕВИРИ ЧААРТЫНЫП ТУРАР

СМОЛЕНСК. Смоленсктиң дыка хөй ажылчын болгаш кедээ суурларында чаа тудуглар калбарып турар. Бүдүрүлге, культура албан черлериниң болгаш чурттаар бажыңнарының база электроэнергияның чаа шугумнарын тудуп турар. Областың колхозтары болгаш совхозтары бо чылын капитал тудууга 27 миллион рубльди чарыгдаар.

«Новосельский» совхозтуң төвү — Новое село суурга чоокта чаа-ла эрги казанак бажыңнар турган. Амгы үеде ында улуг делгем чаа бажыңнар тутуушкан.

Хөрзүннү сугнуң үрээр чоруундан камгалаары—бүгү улустуң херээ

Академияның сессиязы доозулган

Кедээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының сессиязы чугула айтырыгны—хөрзүннү сугнуң болгаш хаттың үрээр чоруу-биле демиселди дөрт хонукта чугаалажып көргениниң соонда, июнь 8-те бодунуң ажылын дооскан. Ооң киржикчилери 70 хире илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны чугаалажып көрүп, совет база даштыкы дуржулганы, черни камгалаар талазы-биле эртем чедиишкиннерни түңнеп ниитижиткен, чурттуң кол-кол зоналарынга хөрзүннү сугнуң болгаш хаттың үрээр чоруунга удур демиселдиң талазы-биле рекомендацияны хүлээп алган.

Республиканың бүгү комсомолчуларынга, аныяктарынга болгаш бүгү ажылчы чонунга ВЛКСМ Тыва обкомунуң КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер! Бойдус байлактарын, хамыктың мурнунда минералдыг курлавырларны үлетпүрге эң хөйү-биле ажыглаары бистиң чуртка коммунизм тургузарының өндүр улуг Программазында баш удур көрдүнген. Партия биле чазактың доктаамал сагыш салышкынының болгаш кичээнгейиниң чызында ССРЭ-де чиг-эт минералдарының байлак баазазы тургустунган. Совет Эвилелинде казымал байлактарның хөй кезии шинчилеттинген курлавырының талазы-биле делегейде кол черни ээлеп турар. Ынчалзажок кара болгаш өңнүг металлургияның оралга болгаш тудуг үлетпүрүнүң—улус ажыл-агыйының бүгү адырларының чайгылыш чок улуг өзүлдези, күрүнениң чиг-эт минералдарының курлавырларын тургузарының негелделери болза, чүзүн-баазын казымал байлактарның чыдып турары чаа-чаа черлерни ажыдып тыварының эргежок чугулазын бистиң мурнувуска тургузуп турар.

Чер иштиниң эртинезин чиндип тывар ажылды Совет Эвилелинде геологтарның бүдүн армиязы чорудуп турар. Тываның геологтары сөөлгү 10—15 чылдарның дургузунда улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг казымал байлактарның республикада бар элээн хөй черлерин шинчилеп ажытпышаан, Тыва АССР-ге аар үлетпүрнү хөгжүдериниң эге суурун салганнар.

Тыва дээрге, бистиң делгем Төрээн чуртувуста эгээртиннмес байлактарлыг черлериниң бирээзи. Ооң улуг эвес девискээринге миллион-миллион чылдарның дургузунда эң-не чүзүн-баазын казымал байлактар мөөңнеттинип тывылган. Менделеевтиң бүгү казымал байлактар талазы-биле таблицазын барык-ла чүмү-биле долуп болур эртинелиг бүдүмелдер тыва черниң иштинде бар дизе, кандыг-даа хөөрем болбас. Республика девискээриниң геологтуг тургузуун алыр болза, Урал, Казахстан, Алтай, Кольск чартык ортулук ышкаш, күрүнениң амыдыралынга чугула ужур-дузалыг эң байлак районнар-биле кончуг дөмейлешкек болуп турар.

Сибирь районнарының хөй кезии ышкаш, бистиң республиканың келир үези—ооң чериниң кайгамчык байлакшылдыында. Даг-руда үлетпүрүнүң баштайгылары—«Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарының тудуушкуну база Тывага моон соңгаар-даа туттунар чаа-чаа үлетпүрлүг хоорайлар, суурлар, автомобиль база демир орук транспорттарының оруктары, электростанциялар тудуглары шинчилеттинген казымал байлактарның, энергетиканың курлавырларынга, хөмүр даш, өңнүг болгаш кара металлдарның, дустуң база химиктиг чиг-эттиң өске-даа хевирлериниң курлавырынга үндезилеттинери билдингир.

Улуг-Хем унунуң ховуларынга хөмүр даш шахталарының тейлери көдүрлүп үнүп, химия комбинаттарының күчүлүг хоолайлары дээрже дуңдуушталып. Тожу тайгаларының, Сеңгилең сыннарының тааланчыг ыржымы руда механизмнериниң диңмиттиг даажы-биле чаңгыланыр үе ам удавас келир. Ынчангаш бис Россия Федерациязының эң аныяк автономнуг республиказы—Тываның бүдүрүкчү күштериниң шапкын чечектелиишкининиң үезин чурттап эртип турар-дыр бис.

Ынчалза-даа бистиң төрээн Тывавыстың чериниң иштинде чажыттарының чамдыызы ам-даа четче илереттинмээн. Геология талазы-биле алыр болза Тываның даглары, ховулары ам-даа барык-ла хол дегдинмээн болуп артпышаан. Республика девискээриниң чүгле 10 хуу хирезин геологтар каксы шинчилээн болуп турар. Шинчээчи геологтарның мырыңай-ла ис баспаан черлерин ам-даа дыка хөйнү санап болур.

Төрээн черивистиң бойдус байлактарын шинчилеп өөрениириниң херээ чүгле геологтарның хүлээлгези эвес. Кол-кол казымал байлактарлыг черлерни, даг рудалыг бүдүн районнарны аңаа кижилер—ол черлерниң чурттакчылары тып ажыткылаанының чижектерин бистиң чурттуң девискээринге чорудуп келген геологтуг шинчилелдерниң төөгүзү хөйнү билир.

Коми аңчы Виктор Попов 1919 чылда Владимир Ильич Ленинче «кара даштың» бузундузун чорутканы-биле Печеро хем унунуң хөмүр даш бассейнин шинчилеттинип ажыттынган. Совет Эвилелинде шил-даш-флогопиттиң эң хөй курлавырлыг черин, ооң эң баштайгы ажылдакчызы—ниш кадарчызы якут Николай Федоровтуң ады-биле адаан. Чурттуң чөөн талакы районнарында үш дугааргы металлургия баазазын демир рудазы-биле хандырып шыдаар, ССРЭ-де эң улуг курлавырлыг, амгы Соколов-Сарбайның даг-рудазы сайзырадыр комбинады турар, Казахстанда демир рудалыг черни Ленинчи шаңналдың лауреады, хамааты ужар чүүл флодунуң ужудукчузу Николай Сургутанов тыпкан. Ынчаарга бистиң Тывага Ак-Довурактың даг-дүгүн Барыын-Хемчиктиң ажылчы араттары геологтарга айтып берген, Хову-Аксының кобальт рудазын анаа-ла колхозчу Хойтпак-оол ажыдышкан, барык бүгү-ле алдын тывыштыг черлерни тыва чурттакчылар илередип тыпкан.

Чурттуң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге чиг-эт минералдарының баазазын калбартырынга идиглиг, комсомолчу аныяктарның «Казымал байлактар дээш» геология талазы-биле массалыг походтары дээр Совет Эвилелиниң аныяктарының кайгамчыктыг шимчээшкини, шак ындыг чогум-на улусчу, патриоттуг чаңчылдардан төрүттүнүп тывылган. Төрээн черниң эртинезин ужеп-чиндириниң херээнге аныяктарның идепкейлиг киржилгезин сөөлгү каш чылдарда Ленинчи комсомолдуң чаа чаңчылы апарган.

Комсомолчу-аныяктарның геология талазы-биле походтарынга 1961 база 1962 чылдарда эң-не янзы-бүрү мергежилдиг кижилери—400 муң ажыг оолдар болгаш кыстар киришкен. Ол ийи чылдарның дургузунда ук походтарының киржикчилери Магадан областа алдын тывыжының чаа-чаа черлерин, Якутияда шил-даштың улуг курлавырлыг черин дилеп тыпкан болгаш Иркутск областа демир рудазының улуг курлавырларын илереткен. Аныяк энтузиастылар 1962 чылда казымал байлактарның 1900 чыгам черлерин тыпкан, оларның иштинден 240 хирези геология талазы-биле үнелелдиг болган.

Комсомолчу-аныяктарның геология талазы-биле массалыг походтарын организастап эрттирериниге идепкейлиг киришкени, аңаа чоруп турган, чедип алган эки көргүзүглери дээш, ол походтарның чүс-чүс киржикчилерин ВЛКСМ-ниң Төп Комитеди, ССРЭ-ниң геология талазы-биле Күрүне комитеди «Социалистиг чарыштың шылгаракчызы» деп демдектер, Хүндүлел бижиктери-биле шаңнагылаан. Казымал байлактарның чаа курлавырлыг черлерин ажыткан тус-тус кижилер болгаш коллективтер ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тускай доктаалында айыткан ёзугаар эң баштайгы ажылдакчылар болур эргелиг. Тывылган байлактың курлавырларының хемчээлин болгаш үнелиин барымдаалап, оларга 2 муң рубль хемчээлдиг күрүне шаңналдын тыпсыры доктааттынган.

Чер бүрүзүнге геологтуг походтар муң-муң оолдар, кыстарга бойдуска ынакшылдыг бүгү-ле кижилерге сонуурганчыг аян-чоруктар эң ажыктыг дыштанылга болуп, магаботту каңналдырарынга, спортту сайзырадырынга дузалаар.

Тываның эгээртиннмес байлактарын шиңгээдир дизе, чүгле тускай эртемниг геологтарның эвес, харын республиканың бүгү ажылчы чоннарының, хамыктың мурнунда комсомолчуларының болгаш аныяктарының бир демниг күженишкини херек. Төрээн черниң байлактарын шинчилээринге комсомолчулар болгаш аныяктар идепкейлиг эгелекчилер болган турар ужурлуг.

Казымал байлактарны болгаш чурт иштиниң тудуг материалдарын шинчилеп тыварынга республиканың аныяк ажылчыннарының, колхозчуларының, студентилериниң, пионерлериниң, үстүкү класстарның өөреникчилериниң калбак киржилгезиниң чугула ужур-дузалыын барымдаалааш, ВЛКСМ-ниң Тыва обкому 1963 чылдың чайынында «Казымал байлактар дээш» комсомолчу-аныяктарның геология талазы-биле массалыг походун чорудар деп шиитпирлээн. Казымал байлактарның чаа-чаа курлавырлары чыдар черлерни шинчилеп тыварынга комсомолчуларның, аныяктарның, өөреникчилериниң, республиканың бүгү ажылчы чоннарының массалыг киржилгези дээрге, Тываның геологтуг шинчилелдерин эң үре-түңнелдиг болдурарынга, ооң бүдүрүкчү күштерин сайзырадырынга херектиг эгээртиннмес курлавырдыр.

Тываның черинде санап четпес курлавырлыг эртинелерниң бүрүн эргелиг ээлери болуп, оларны коммунизм тургузуушкунунуң херээнге бараан болдурар ужурлуг бис. «Казымал байлактар дээш» походка идепкейлиг киржиринче ВЛКСМ-ниң Тыва обкому республиканың бүгү комсомолчуларын, аныяктарын кыйгырып тур.

Республика найысылалының тудуп турар даг-руда комбинаттарының, Чадаана, Шагаан-Арыг, Туран хоорайларының комсомолчулары болгаш аныяктары! Тываның келир үедеги үлетпүр төптери—амгы туттунуп турар тудугларга херектиг тудуг материалдарының бар черлерин дилеп тыварынга силер хөйнү кылып болур силер.

Барыын-Хемчик, Бай-Тайганың аныяктары!

Даг-дүгү, хром, өңнүг металлдар рудазының чыдып турар чаа-чаа черлерин илередип тывар талазы-биле геологтарга улуг дузаны чедирип шыдаар аргалыг силер. Ак-Довурактың байлаан долузу-биле ажыглаар төлээде, цемент кылырынга таарыжып болур дой-довураклы, чугай дажын, ооң чоок-кавызындан дилеп тывар херек—ынчаарда республика даг-дүгү-цемент кылыглыг болуп шыдаар.

Улуг-Хем, Бии-Хем районнарының кедээ комсомолчулары! Силерниң төрээн черлериңер социалистиг шөлдерге херектиг чемишчидилгелер бүдүрерин эргежок чугула фосфориттер-биле аажок байлак,—оларны тывыңар!

Тес-Хем, Өвүрнүң аныяк малчыннары! Силерниң мал семиртип турар чайлагларыңарда кара демирниң өңнүг болгаш ховар металлдарның эгээртиннмес курлавырлары чаштынып чыдар. Силерниң иштиңерден чаа-чаа сургутановтарның чедип келирин олар манап чыдарлар.

Тожунуң болгаш Каа-Хемниң аныяк аңчылары база ивижилери! Силерниң тайгаларыңарны, дагларыңарны геологтар шоолуг-ла шинчилеп шыдаваан. Ынчангаш силер алдынның, шиниттиң, чес-холаның болгаш тыва черниң өске-даа казымал байлактарының чыдып турар чаа-чаа черлерин дилеп тывар талазы-биле чуртка үнелеп ханмас дузаны чедирип болур силер.

Аныяк башкылар болгаш студентилер! Чайгы дыштанылгаңар үезинде чурттап турарыңар суурларда болгаш районнар төптеринде чурттакчы чоннуң ортузунга геология үндезиннериниң бөдүүн билиглерин пропагандалаары — силерниң дорт хүлээлгеңер ол. Мындыг пропагандага хөй тиражтарлыг үнүп турар, геологиның массалыг номнарын ажыглаар болзуңарза эки.

Оолдар болгаш кыстар! Казымал байлактар дугайында сонуурганчыг болгаш нарын эртемниң үндезиннерин шиңгээдиңер! Чер чүгле геологияның үндезиннерин билир кижилерге ам бодунуң байлак эртинезин ажыдып бээр.

Үстүкү класстарның өөреникчилери болгаш пионерлер! Геологтуг походтарга киржип чораш, силер чүгле боттарыңарның тыпкан казымал байлактарыңар-биле чуртка улуг дузаны чедирип болур эвес, харын анаа гранит даштан, сланецтен руданы ылгап билиринге өөренир силер, геологтарның сонуурганчыг амыдыралы-биле, моғаг билбес ажылы-биле танышкар силер. Алызы барып, силерниң элээн чамдыктарыңар, Совет Эвилелиниң өске областарынга болуп тургулаан геология походтарының киржикчилери ышкаш, ёзулуг геологтар апаары чадавас.

Туристер, аңчылар, балыкчылар, чайгы үеде рюкзагын чүъктеп алгаш, тайга сыннарын кезилдир аңнап, шапкын тыва хемнериниң эриктерин дургаар балыктап чорууруңга ынак бүгү кижилер!

Ол чорааш, демирниң, чес-холаның, коргулчунуң, мөңгүн-суунуң, хромнуң, даг-дүгүнүң болгаш өске-даа казымал байлактарның рудазы болгу дег даштар, хаяларның чаны-биле болганчок-ла эртип болур силер. Ынчангаш орууңарга көзүлген-не хаяларның, даштарның бузундуларын кичээнгейлиг хайгаарап чоруңар.

Эргим эштер! Силерге геология талазы-биле походтар төрээн черлериңерни, бистиң Тываның бойдус байлактарын шиңгээдип өөрениириниң ёзулуг-ла школазы болуп, сонуурганчыг аян-чорук болуру маргылдаа чок.

Геология талазы-биле поход дээрге, ол анаа-ла бир поход эвес-тир. Ооң тускай хонук хуусаазы-даа чок. Ооң киржикчилери—аныяктар, комсомолчулар, республиканың бүгү ажылчы чону, бойдус байлактарының чанынга шагның кайы-даа үезинде ажылдап, дыштанып турар үеде ол поход доктаамал үргүлчүлээн турар ужурлуг.

Тыпкан казымал байлактарыңарның дугайында ВЛКСМ-ниң обкомунче, район комитеттеринче ийикпе, азы Тываның комплекстиг геология экспедициязынче дыңнадып туруңар. Ооң адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 11.

Тываның оолдар, кыстары! Комсомолчу-аныяктарның геология талазы-биле походунга идепкейлиг киржиңер! Төрээн черивистиң бойдус байлактарын шинчилеп өөрениириниң походунга киришпишаан, силер республикага чиг-эт минералдарының баазазын калбартырынга, Тываның бүдүрүкчү күштерин өстүреринге улуг дузаны чедиргеницер ол болур.

ВЛКСМ-НИҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИ.

Н. С. Хрущев маршал Амерни хүлээп алган

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Москва чоогунда чайлаанга июнь 10-да КАР-ның президентизиниң оралакчызы маршал Абдель Хаким Амерни чалаан. Маршал Амерни КАР-ның Москвада элчини М. М. Галеб үдеп чораан.

Каттышкан Араб Республикадан келген аалчылар июньнуң каан аяс хүнүн Н. С. Хрущевтуң өг-бүлези-биле кады эрттиргеннер. Аңаа ол ышкаш ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко база чораан.

Селгүүстээшкинниң сөөлүнде Н. С. Хрущев аалчыларны дүштеки чемче чалаан. Селгүүстээшкинниң болгаш дүштеки чемниң үезинде чүректиң ханызындан беседалар болгулаан.

Аныяк ажылчыннар Дулуш Чечек-оол болгаш Дорта Ким республиканың Хову-Аксында чаа тудугларында шалыптыг ажылдап турарлар. Олар ийи чыл бурунгаар Красноярскиниң тудуг школазын дооскаш аныяк күжел-соруу, комсомолчу ёзу-биле чеда чылдың даг тудугларында ажылдап турарлар. Амгы үеде олар чугаа бүдүрер заводтуң тудуунда. Дулуш Чечек-оол болгаш Дорта Кимниң ажылдап турары Чертыгашевтиң бригадазы май айның планын 118 хуу күүсеткен.

ЧУРУКТА: Дулуш Чечек-оол болгаш Дорта Ким тудуг шөлүнде.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чылынга

ИЛЬЧИНИНИҢ ТУК ТУДУКЧУЛАРЫ

...Владимир Ильич Ленин стол чанында туруп алгаш чүве чугаалап турар. Бистиң партиявыс, чаа хевирниң партиязы кандыг болур ужурлугул дээрзиниң дугайын ол сорук кириишкинниг чугаалап турар. Чанында—Ильичиниң чоок эштери. Сагыжыларга кирип келди бе? Ол дээрге сураглыг чурукчу В. Виноградовтуң «РСДРП-ниң II съездизинде» деп чуруу-дур. «Партияның мырыңай эгезинде» деп чылыда номнуң эгезинде парлаан ол чурук—чалбыышталган чүректерлиг, демир дег күзел соруктуг, коммунизмниң идеяларынга чайгылыш чок шынчы кижилер дугайында рассказтарның эге киирилдези болуп турар. Бистиң совет литераторларының бижиглээн бо улуг эвес болгаш чайынначак чогаалдары болза хаан чазактың үезинде канчаар-даа аажок аар берге үеде Ленин-биле кады, удуртулгазы-биле бистиң партиявыстың үндезинин салганнарның дугайын чугаалап турар.

Е. Д. Стасованың өткүт уткалыг чүүлү-биле ном эгелээн.

Номчукчуларга ол мынча деп бижип турар:

«Эргим өннүк

Номчуурга чүрекке даап, ханы бодандырып, сеткилди хайныктырып көөр номну ажыл олур сен. Эгезинде улуг эвес-даа болза, маадырлыг отрядтың тук тудукчуларының дугайында совет литераторларның бижээн шынчы рассказтарын бо номда киирген. Ол отрядты Владимир Ильич Ленин чыгган болгаш баштаан... Ол отряд чүгле чаа каттыжып турда, бис бот-бодувустуң аттарывысты безин шупту билчир, арнывыс көржүп таныжар ындыг эвээш турувуста ол ленинчи отрядка кирер аас-кежик меңээ таварышкан.

Ол отряд ам Совет Эвилелиниң он миллион, күштүг, тиилелгелиг ленинчи Коммунистиг партиязы кылдыр өскен...».

Партияның мырыңай эгезинде турганнарның эң баштай ужуражып келгени ышкаш кылдыр, бо номнуң тургустунганы безин кижини аажок бодандырып каар. Ында дөртен ажыг рассказтар кирген, оларның шуптузунуң дугайын канчап чугаалап четтигер боор.

Юрий Стрехинниң «Сыныш кылбас» деп чогаалын ап көрээл. Баштайгы ленинчи отрядтың төлээлекчилериниң бирээзи—Ольга Афанасьевна Варенцованы биске чогаалчы таныштырып турар. Бо херээжен кижиге ындыг эрес-маадырлыг чорук черле кайын тывылганыл?

Ольга Афанасьевна 1888 чылдың июльда Шуяның кара бажыңынга шииттирген хуусаазын эрттиргеш, Иваново-Вознесенскиге ээп чанып, келир. Хаанның эрге-чагырга идегел чок кижи дээш анаа башкылаар дужаал бээрин чөпшээревээн. Хуу ёзу-биле башкылап тургаш, амыдыраар ужурга таварышкан. Аныяк революсчу анаа пес-тавычылар-биле чоок харылзаа тудуп, оларның негелде херегжелин, хомудалын, күзел-соруун ханызы-биле билгеш, ажылчыннарның, башкыларның, фабрика албанхаакчыларының аразындан сеткил-сагыш талазы-биле бодунга чоок кижилерни бар-ла шаа-биле дилеп тып ап турган. Капиталистиг кулданыг дугайын, дарлал, мөлчүлгеден хосталырының оруунуң дугайын Иваново пролетарийлериниң билип ап турганы бөлгүмнерниң тургузукчузу, удуртукчузу ол турган.

Ольга Афанасьевнаны партияның эрес-маадырлыг, мөгаг чок демиселчизи кылдыр чайыннанчак көргүзүп турар фактыны рассказта киирген. 1910 чылдың сентябрьда бир-ле кежээ Варенцова партияның Москва область бюрозунуң даалгазын ёзугаар Иваново-Кинешма районнуң социал-демократтарының конференциязын эрттирген, анаа Костроманың, Владимирниң, Ярославльдиң, Гусь-Хрустальныйның төлээлекчилери база киришкен. 1905—1907 чылдарның революциязының соонда тарадыр ойлаттырган организацияларны катап тургузар дугайын, партияның күштерин оон ыңай демиселче каттыштырар дугайын ол конференцияга чугаалашкан. Конференцияның бүгү киржикчилери туттурган болгаш оларны Кинешманың кара бажыңынга суккулап каан. Аразы харылзаалыг үш өрээлдерге оларны киирип каарга, тацнывылдар чоруй баар аразында кара бажың корудорунга Варенцованың үнү дыңналган. Ольга Афанасьевнаның даргалаашы-биле ол конференция оон-даа ыңай үш хүн иштинде кара бажынга үргүлчүлээн. Оон соонда «хостуг» кижилер-биле харылзааны кылган, ынчангаш конференцияның шиитпирлерин организациялар билип алган.

Бодунуң чурттаалгазының иштинде Ольга Афанасьевна кара бажыннарга 50-ден эвээш эвес кирип чораан Варенцова 1950 чылда 88 харлыында мөчээн. Сыныш дивес революсчу бодунуң сөөлгү тынышынга чедир бүгү күштерин партияга, ажылчы чоннарның аас-кежик дээш демиселге берген.

В. И. Ленинниң чоок эштериниң болгаш өннүктериниң бирээзи—Сергей Иванович Гусевтиң маадырлыг чурттаалгазы база шак ындыг хайыышкынныг чораан. Большевиктер партиязының баштайгы тургузукчуларының бирээзи Гусев, ленинчи хоочун гвардияның өске-даа дайынчылары ышкаш, чаныш-сыныш чок күзел-соруктуг чораан. Ынчангаш Елизавета Драбкинаның «Партбилет №...» деп, С. И. Гусевтиң дугайында рассказында Ф. Шиллерниң мындыг сөстерин киргени таварылга эвес:

Демиселге хүнүң киржип турарыңга,
Дескиң чаагай чурттаалгаң ол болуп турар.

Гусевтиң бүгү хүннери шак-ла ынчаар хайныккан демиселге эрттип турган. Өске-даа шылгараңгай революсчулар ышкаш, чажыт ажыл, туттурулга, кара бажың, шөлүлге, дезип үнүүшкүн анаа үзүктел чокка ээлчежип, үр чылдарда ынчаар-ла катаптап-ла чораан. Владимир Ильичиниң харысаалгалыг даалгаларын хөй удаа күүсеткен Сергей Иванович бодунуң бүгү сеткил-сагыжындан Ленинге кызыгаар чок бердинген. РСДРП-ниң II съездизинге партияның Уставының бирги параграфын канчаар бижиири-биле холбашкан маргылдаа искрачыларның аразынга илереп келгенде, Гусев кымны эдеринге бичии-даа чайгылбаан. Шиитпирлии-биле ол мынча деп медеглээн: «Эң сөөлүнде чугаалаары мээң үлүүмге арткан-дыр. Бүгү чугааларның соонда менде немээр чүве чок. Ленинниң формулировказының талазында мен...» Чурттаалгазының төнчүзүнге чедир ол чайгылыш чок ленинчи болуп арткан.

Р. Хичерованың «Көрүнчүк» деп рассказы — кайгамчыктыг революсчу Р. С. Землячканың дугайы. Ол дээрге чажыт ажылга кайгамчыктыг мергежээн кижи. Владимир Ильич-биле ол каш удаа ужуражып, оон даалгаларын күүседип чораан.

Москвага декабрь тура халыышкынының үезинде болгаш 1917 чылдың февраль соонда Розалия Самойловна Землячка большевиктерниң Москва комитединиң секретары турган. Улуг Октябрьның хүннеринде Москвага Рогожск-Симоновск районнуң ажылчыннарының демиселин ол удуртуп турган. Хамааты дайынның чылдарында Землячка фронтуларга политажылдакчы болуп чораан. Оон соонда партия болгаш совет организацияларга харысалгалыг ажыл-албанны кылып келген. Бюрократтар оон дыка-ла коргар дижир.

«Правдага» парлаан шоодуглуг шүлүүнге Демьян Бедный мынчаар бижээн:

Дужуметтер, чалгаалардан
Дуглаттының чаштынар дээш
Землячканың портредин
Сезинмейн азып ал, эш...
Кабинетке базып тургаш,
Ону танып, анаа чүдү.
Кабинетте портреттен
Оон боду кончуг деп бил!

Ындыызы ындыг-ла харын. Ынчалза-даа түс-түс салгалдарның дыка хөй кижилери Землячканы хамыктың мурнунда чазык-чаагай, эргим өннүк кылдыр сактып билир деп, автор бижип турар.

В. И. Ленинниң кижизиткени ёзулуг-ла маадырлыг ол кижилерниң дугайында кандыг-бир рассказты онзалаары берге. Чоптуг эвези-биле уттундурган аттар делгем сураглыгларның аттары-биле кады номда киргени дыка-ла эки.

И. В. Бабушкин, Н. Э. Бауман, М. Ф. Владимирский, В. В. Воровский, И. Ф. Дубровинский, Ц. С. Зеликсон (Бобровский), М. И. Калинин, В. З. Кецховели, Б. М. Кнунянец, П. А. Красиков, Л. Б. Красин, Г. М. Кржижановский, Н. К. Крупская, В. Б. Бурнатовский, Ф. В. Ленгник оларның болгаш оон-даа өскелерниң —Ильичиниң шынчы туб тудукчуларының дугайында рассказтарны кижилер улуг кичээнгей-биле номчуур.

Ленинчи хоочун гвардияның демиселге кортпас, канчаар-даа аажок маадырлыг, быжыг туруштуг хоочуннарының амыдыралындан чайыннанчак, уттундурбас болуушкуннарны бо номдан номчукчу тып алыр. Совет кижилерни, ылаңгыя Ленинниң овур-хевириниң демдээн херээнде кадап кадагалаан аныяктарны кижизидеринге бо ном дузалаар.

В. ТЕРЕНТЬЕВ.
(СЭТА-ның корреспондентизи).
Москва.

Хоочун механизатор

Владимир Осипов—Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунда хоочун механизаторларның бирээзи. Бо чылгы часкы түңнелдерни көргүзүп эгелээн. «ДТ-54» тракторга үш сеялка-биле хүнде 34 га кызыл-тас чаштырар тургаш, үргүлчү-ле 57—63 га чедирип, нормазын ажыр күүседип келген.

— Осипов. Сидоренко ышкаш кижи бүрүзү кызыл ажылдаар болза, часкы хову ажылдарын колхоз шагда-ла доозупкан турар ийик —деп, тараа үрезини сөөртүп турар бир чолаачы биске чугаалай-дыр. Оларның чүткүлдүг ажыл-ижин номчукчуга ооң бо каш сөзү-ле тайылбырлап берип-тер.

ЧУРУКТА: В. Осипов.
Фото О. НАМЧЫЛАКТЫЫ.

Кижилер-биле доктаамал ажылдаар

Тудуг ажылын удуртурун экижидер сорулга-биле бистиң республиканың тудуг трезин тускай тургускан болгай. Кызылдың тудуг трези ам ол чаа тресттиң бирги эргелели кылдыр эге организастаттынган болгаш эргелелдиң коллективиниң иштинге политиктиг ажылды калбартырынга, тудуг ажылын айлап башкарарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Мурнунда турган хөй санныг участоктарның орнунда үш тудуг-монтаж, бир шеверлеп кылыр—ындыг 4 участок арткан. Ажылдап турган кижилерниң элээн хөйү өске эргелелдерже киргилээниндеп, ажылчыннарның саны база дыка кызырылган.

Эргелелдиң ниити байдалы удуртуп башкарарынга эптиг кылдыр дыка чиигээн турда-ла, ында партия организациязы, эргелел болгаш профэвилелдиң тудуг комитеди ажыл-херекти экижидер талазы-биле боттуг хемчеглерни албайн, тудугжулар ортузунга политмассалыг ажылды экижитпейн турар. Ынчангаш тудуг эргелелинде ажылдың байдалы эртеки чылдан дора болуп, үрей кылышкыннар чайлаттынмайн турар.

Сөөлгү үеде күш-ажылдың чуруму дыка кошкаан. Анаа мындыг чижекти киирип болур. Бо чылдың май 30-де 26 дугаар тудуг кварталында ажылдап турар үш бригада ажылдавайн хүнээн. Чүгле оон безин тудуг планынга уржуктуг салдары дыка улуг дээрзин чугаалаан-даа хереэ чок. Бир эвес ол 50 хире ажылчыннар ол хүн ажылдаан болза, 350 ажыг кижи-шакты ажылдаар турган. Ол дээрге, ажыл хүнүнде бир кижи ортумза-биле 4 кубометр түүйбү салыр деп алырга безин, 200 кубометр түүйбү салдынган турар дээни ол. Оон-биле кады ол бригадалар мурнакчы бригадалар турган, ында эш Виноградовтуң удуртуп турары коммунистиг күш-ажыл бригадазы база бар болгаш ажылчыннар аразында Воробьев, Синикин дээш өске-даа коммунистер турган.

Мындыг байдалдыг улуг четпестерниң үнүп турар чылдагааны мырыңай билдингир. Ол дээрге тудугжулар ортузунда партийжи-политиктиг ажылдың багай тургустунганының түңнели-дир. Бистиң тудуг эргелеливисте партия комитеди, оон секретары эш М. Емельянцев, эргелелдиң администрациязы, оон начальниги эш А. Нестеровский, профэвилелдиң тудуг комитеди, оон даргазы эш Сагалаков олар участоктарга, бригадаларга болгаш ажылчыннар ортузунга политиктиг болгаш кижизидилге ажылын чедир үнелевейн турарлар. Олар ажылчыннар ортузунче кирбес, олар-биле чугаалашпас, участоктарга, бригадаларга ында-хаая, буу-хаа көзүлгүлээр удуртукчулар-дыр.

«Кижилерни өөренип көөр, оларны билир херек. Кижи-биле ужуражып, оон-биле чугаалашкаш, ажылдап турарын көргеш, ынчан оон дугайын шын билип ап, ооң чүү чүвеге аргалыын, аңаа чүнүң-биле дузалаарын бодап болур» деп, үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының Бүгүроссий чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Бистиң тудуг эргелелинде партия организациязы, эргелелдиң удуртукчулары бо үнелиг чагыгны ыракта чедир күүсетпейн турар. Моон ужурунда тудугжулар ортузунда агитас-массалыг ажыл кончуг кошкак, участоктарда көскү агитация барык чок. Ийи-чаңгыс эргижирээн лозунг, плакаттар онуп, бижиктери көзүлбес кылдыр балаалгылай берген. Көргүзүг болгаш хүндүлел самбыралары кылдынмайн турар, хана солуннар, агитхуудустар үнмейн турар.

Политиктиг ажылды мынчаар кошкак тургусканының уржуу дораан-на илдең апарган: тудугнуң янзы-бүрү черлеринде ажылдап турар бригадаларның, кижилерниң хөй нуруузу кварталда, айда, хүнде чеже ажыл, чүнү кылырын, айда, хүнде чеже чүве кылганын, планын канчаар күүсеткенин, оон бот-үнезин-даа, ажыл төлевирин-даа билбес болуп турар. А тудугнуң удуртукчулары, парторганизацияның агитаторлары ол бүгүнү тудугжу ажылчыннарга тайылбырлап берип, оларның мурнунда турар сорулганың чугулазын билиндирип бээрин анаа-ла аапсаап чүве кылдыр көрүп турар.

Бистиң удуртукчу коммунист эштеривис ажылчыннар-биле чугаалашпас, оларга илеткелдер, лекциялар кылып бербес, үргүлчү-ле кабинетке ажылдаар чаңныг улус. Чижээ, май 30-де 26-гы кварталга эш А. Нестеровский келгеш, ында тудугжуларның ажылдавайн турарын көре-тура-ла, ажылчыннар-биле чугаалашпаан, ажылдаарының чугулазын кижилерге угаатпаан, харын ажылчыннар айтырыг сала бээрге, анаа кандыг-даа харыы бербейн чанып чоруй барган болгай.

Тудуг ажылынга чаа депшилгелиг аргаларны, мурнакчы дуржулганы пропагандалаар болгаш нептередир талазы-биле ажык чоруттунмайн турар. Бистиң эргелелде мурнакчы бригадалар-даа, тудугжулар-даа бар. Ол хирезинде тудугжуларның дуржулгаларын солуштурар хемчеглерни партбюро-даа, профэвилелдиң тудуг комитеди-даа, эргелел-даа организастап чорутпайн турар. Социалистиг чарыш дугайын чүгле ёзу барымдаалап чугаалажып турар. А херек кырында бригадалар болгаш кижилер аразында чарыштың түңнелин чамдыкта кварталда, айда-даа түңнеп үндүрбейн турар. Ында-хаая түңнел үнгенде, ону калбаа-биле чугаалажып көөрүн организаставас, чедер, четпес чүүлдерге чогуур үнелел-даа бербес болуп турар.

Бистиң тудуг эргелелиниң ажылдакчыларының мурнунда улуг болгаш чугула сорулгалар бар. Бир эвес партия, профэвилел организацияларының, эргелелдиң талазындан партийжи-политиктиг ажылды күштелдирип, кижилер ортузунга боттуг, организакчы ажылды дүрген экижитпес болза, коллективтиң мурнунда салдынган сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээринге дыка шаптыктыг болуру чугаажок. Ынчангаш бис бистиң удуртукчуларывыс тудугжулар-биле үргүлчү сүмележип, чугаалажып, оларның ажыл-херээн, амыдырал-чурттаалгазын сонуургап турарын күзээр бис.

О. САМБУУ,
дашчы.

ЛЕНИНГРАД. Адмиралтейск заводтуң судно тудугжулары күш-ажылдың бедик үнелээшкинниң 62 муң тонна суг ииштээр «Ханой» деп танкерни хуусаа бетинде доосканы дээш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоруткан байырлыг чагаазынга алганнар. Амгы үеде бүдүрүлгениң судно доктаар черинде магалыг улуг корабльдар чедир кылырының ажылдары чоруп турар. Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга чедир танкерни хуусаа бетинде чурттуң далай флодунга дужаарын судно тудугжуларының коллективи хүлээнген.

ЧУРУКТА: танкер «Ханой» заводтуң судно доктаар ханазының чанында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

„Комсомолчу прожектор" чүге чырывааныл?

«Комсомолчу прожектор» болза партия-күрүне контролюнуң органнарының мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырарынга совет аныяктарның массалыы-биле киржириниң чугула хевири болур деп, ВЛКСМ Төп Комитединиң бадылаан саазырында айтып турар.

Оон отрядтары бүдүрүлгениң болгаш албан чериниң ажылында четпестерни илередип, узуткаар талазы-биле, бюрократизмге болгаш ажыл чылзыр чорукка, социалистиг өнчүнү янзы-бүрү аргалар-биле төтчеглээрлерге, арагачыларга, мангыстарга, хулиганнарга удур демиселге партия организацияларының идепкейлиг дузалакчылары болур.

ВЛКСМ Тожу комитеди бо чылдың январь айда районда беш кезек черге «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтарын тургускан. Олардан Ий көдээ Советте эш Ак Бюрбю командирлээн отряд багай эвес ажылдап турар. Корум-чурум үрекчилеринге, арагачыларга, ажыл кылбас чалгааларга, ниитиниң өнчүзүнге когарал чедирерлерге удур шыңгы демиселди чорудуп турар. Отрядтың хана солунун үргүлчү үндүрүп, анаа ажыл-агыйның түс-түс адырларында четпестерни, чурум үрекчилерин болгаш төлеп чок кижилерни чидиибиле буруу шаап, шүгүмчүлеп бижип, хөйнүң мурнунга сойгалап турар. Бижиттинген шүгүмчүлелдиг материалдарга кирген буруулуг кижилерниң талазы-биле хемчегни хамаарышкан черлери алырын чедип ап турар.

Ындыг болза-даа «Совет Тыва» колхозта, райпода, райүлетпүр комбинадында, Ырбанның ыяш ажыл-агый участогунда тургускан «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтарының командирлери эштер Дыртый-оол Дупчун, Булугун, Яблокова, Пахомов олар барык-ла чартык чыл чыгыы үениң иштинде кандыг-даа ажыл чорутпайн келген. Ылангыя райүлетпүр комбинадынга тургускан «Комсомолчу прожектор» отрядының (командири Яблокова) ийи кежигүннери районнуң девискээриндеи шагда-ла үнүп чоруй барган, чүгле чаңгыс кежигүн арткан турда-ла, ВЛКСМ-ниң Тожу комитединиң секретары, «Комсомолчу-прожекторнуң» район штавының начальниги эш П. Хворов ол отрядтың составын амга чедир чаартып, эде тургуспайн турар. Ол ышкаш чамдык черлерде, ылангыя хөй санныг кижилер ажылдап турар коллективтер болур райпо, райүлетпүр комбинады, Ырбанның ыяш ажыл-агый чери ышкаш черлерде ёзу барымдаалап чүгле 3—3 кижи составтыг «Комсомолчу прожектор» отрядтарын тургусканы база шын эвес болуп турар.

«Комсомолчу прожекторнуң» район штавының начальниги эш Хворов боттарының хүлээлгелерин күүсетпейн турар отрядтарның ажылын сегидип, оларга практиктиг, дузаны көргүзүп, отрядтарның командирлериниң, оларның кежигүннериниң семинарын организаставайн турар.

Тожунуң комсомол комитеди болгаш «Комсомолчу прожекторнуң» район штавының начальниги эш Хворов «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтарының ажылын үндезиин-биле экижидип, оларның семинарларын, хуралдарын эрттирери чугула.

И. БАДАРЧИ,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Хөй-ниити—даяныр күш

Социалистиг күрүне хөгжүлдезиниң амгы үеде кол угланыышкыны болза демократияны бүгү хемчег-биле хөгжүдери. Советтерниң ажылынга, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртурунга, хөй-ниитиниң херектерин эргелээринге ажылчы чоннарны идепкейлиг киириштирери болур деп, СЭКП-ниң XXII съездизи айыткан. Совет күрүне органнарының хөй-хөй ажыл хүлээлгелери хөй-ниити организацияларынга чоорту шилчиир дугайын партияның Программазында чугаалап турар.

Партияның бо айтышкынын Каа-Хем райкүүском удуртулга болдургаш, бо талазы-биле чамдык эки ажылдарны чоруткан. Ажылчы чоннарны Советтерниң практиктиг ажыл-чорудулгазынга киириштирериниң организастыг хевирлери тургустунгулаан. Олар болза ажылчы чоннарның бот ажыл-чорудулгалыг хөй-ниити организациялары болур. Ам үеде районда 14 херээженнер чөвүлелдери, эш-хуузунуң 21 судтары, 16 улусчу дружиналар, өрттен камгалалдың 20 дружиналары, 27 кудумчу комитеттери, 17 клуб чөвүлелдери, районнуң кадык камгалал болгаш сан килдистериниң чанында хөй-ниити чөвүлелдери, 14 лаңгыы болгаш столовая комиссиялары тургустунган. Транспорттуң болгаш бойдус камгалалының хөй-ниити инспекторларында, арыг-шевер төлээлекчилеринде, садыг талазы-биле хөй-ниити контролёрларында 72 кижи ажылдап турар. Райкүүскомда штаттан дашкаар оргинструктор болгаш садыг килдистери тургустунган. Бот ажыл-чорудулгалыг бо хөй-ниити организацияларында 1116 кижи киржип турар.

Көдээ Советтерниң, бот ажыл-чорудулгалыг хөй-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазын массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин көдүреринче угландырып тургаш, районнуң ажыл-агыйлары бо чылдың дөрт айларында мыйыстыг бода малдың баш санын өстүрериниң планын 105 хуу, хой, өшкүнүүн—100,5 хуу күүсеткен болгаш эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, 131 тонна сүттү хөйнү саггаи. Бо частың агаар-бойдузунуң байдалы берге-даа болган болза, районнуң ажыл-агыйлары часкы тарылганы чедиишкинниг чорудуп келген.

Район болгаш көдээ Советтерниң хөй-хөй депутаттары доктаамал комиссияларның, бот ажыл-чорудулгалыг хөй-ниити организацияларының ажылында идепкейлиг киржип, бүдүрүлге ажылында үлегерин көргүзүп турарлар.

Ажылчы чоннарның хөй-ниити организацияларындан ангыда Советтерниң боттарының органнары болур доктаамал комиссиялар чугула ажылды боттандырып турар. Сарыг-Сеп көдээ Советтиң чаагайжыдылга болгаш орук тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссиязы район төвүн чаагайжыдып, ногаанчыдар хемчеглерниң планын чогаадып кылгаш, көдээ Советке бадылаткан. Пушкин кудумчузунуң машиналар чоруур черин дескилеп чазаары, Енисей кудумчузунуң элээн кезээн карз шывыг-биле кылыры планда көрдүнген. Комиссияның организастааны, чоннуң идепкейлиг киржилгези-биле бо чылдың май 10-га чедир Пушкин болгаш Тайбың кудумчуларында 625 кубометр чуурган дашты төккен. Сарыг-Септиң кудумчуларында чартык муң ажыг ыяштарны немей тарып олурткан.

Район Совединиң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы эш Д. И. Зайцев) бодунуң планын ёзугаар районнуң ажыл-агыйларының часкы тарылгага белеткелин хынааш, оон түңнелин район Совединиң сессиязынга киирген. Малчыннарның культура-амыдыралын экижидер хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин районда канчаар күүседип турарын ол комиссия ам хынап эгелээн.

Район болгаш көдээ Советтерниң хөй-хөй депутаттары ажылга боттарының үлегерин көргүзүп турарлар. «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мерген фермазының коллективи район Совединиң депутады эш М. С. Елисеевтиң башталгазы-биле бирги кварталда багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Сүт саалдазының планын 102 хуу, күрүнеге садарын—121 хуу күүсеткен. Саанчы М. Бычкова дөрт айларның дургузунда инек бүрүзүнден 392 литр сүттү, саанчы Е. Долукай 341 литр сүттү саап, бедик көргүзүглерни чедип алганнар.

Ильинка көдээ Советтиң депутады В. Борбанды часкы тарылга үезинде хүннүн-не 15 га норманың орнунга 25—30 га черге тараа чаштырып, эки көргүзүглүг болган.

Школаларның материал-өөредилге баазазын, школачыларның өөредилге-кижизидилгезин, сагылга-чурумун экижидеринге төрелдер комитеттери идепкейлиг рольду ойнап турар. Районнуң школаларының келир өөредилге чылынга белеткели төрелдерниң киржилгези-биле амдыгааштан эгелээн. Сарыг-Септиң он бир чыл школазының төрелдер комитеди дирекция чери-биле кады чаа өөредилге чылынга белеткелди бо чылдың август 1-ге чедир доозарын планнап алган. Ханаларны, потолоктарны, соңгаларны будуп, чугайлаарын, буфет өрээлин деривирин болгаш өске-даа хөй ажылдарны ниитиниң күжү-биле күүседирин дугурушкан. Школа назылыг уругларның учёдун кылырынга дузалажырын төрелдер комитеди база шиитпирлээн. Ол ышкаш Бүрен-Хем школазының төрелдер комитеди база эки ажылдарны кылып келген.

Ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге, культура-кижизидилгелиг ажылды чорударынга болгаш чоннуң амыдырал-чурттаалгазын экижидеринге херээженнер чөвүлелдери Советтерниң эки дузалакчылары болуп турар. Ильинка көдээ Советтиң девискээринде Ленин аттыг колхозта херээженнер чөвүлели колхоз бүдүрүлгезинге херээженнерниң чүс хуу киржилгезин хандырган. Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда ында бүгү херээженнер күш-хүнүнүң минимумун күүседип келген. Херээженнер чөвүлели клуб активи-биле кады «Быстарның ат-нүүрү» деп темалыг кежээни болгаш херээженнерниң дыштанылга кежээзин организастаан.

Массаларның коммунистиг кижизидилгезинге, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга улусчу дружиналар болгаш эш-хуузунуң судтары улуг рольду ойнап турар. Оларның ажылының экижээнинниң ачызында кем-херек үүлгедир чорук сөөлгү үеде кызырылган.

Район болгаш көдээ Советтерниң күүскомнары боттарының ажылынга бот ажыл-чорудулгалыг организацияларны элээн киириштирип турар апарганының үстүнде чижектер херечилеп турар.

Оон-биле кады Советтерниң ажылынга хөй-ниитини киириштирер талазы-биле ажылда ам-даа хөй четпестер барын демдеглезе чогуур. Каа-Хем район Совединиң күүскому көдээ Советтерниң ажылын улам ыңай экижидер болгаш чоннуң бот ажыл-чорудулгалыг организациялары-биле харылзааны быжыглаар талазы-биле болдунар аргаларны ам-даа долу ажыглавайн, массаның чогаадыкчы инициативазын болгаш идепкейин хөгжүдеринге четпес дузалажып турар.

Чоннуң хөй-ниити организацияларының ажылының дуржулгазын өөренип, нептеретпейн, көдээ Советтерниң болгаш бот ажыл-чорудулгалыг организацияларның ажылдакчыларының семинарларын болгаш сургаалдалыг чөвүлел хуралдарын ховар чыылдырып, оларның ажылынга практиктиг дузаламчыны эвээш көргүзүп турар. Бот ажыл-чорудулгалыг организацияларның ажылын эргелеп башкарар ажылды экижидер дугайында килдистерниң болгаш күүскомга чагырткан өске-даа организацияларның удуртукчуларындан негелдени четпес салып турар.

Райкүүском хөй-ниити эгелээшкин талазы-биле хемчеглерни чүгле чогаадыры-биле кызыгаарлаттынгаш, ол хемчеглерни чер-черге боттандырарын хүн-бүрү организаставайн турар. Оон түңнелинде хөй-ниити организацияларының чамдыктары багай ажылдап, Советтерниң ёзулуг даянып күжү болуп шыдавайн турар.

Бүрен-Хем көдээ Советте байдалды ап көрээли. «Совет Тыва» колхозтуң төвүнде болгаш оон бригадаларында хөй-ниити организацияларының хөйү ажылдавайн келген. Районнуң элээн хөй суурлары-биле бир дөмей, ында кудумчу комитеттери тургустунмаан. Бүрен-Хем көдээ Советте чаңгыс-ла кижини үш хөй-ниити организацияларының даргаларынга сонгаан таварылга бар. Тодаргайлаарга, бызаа ажаакчызы эш Камованы төрелдер комитединиң даргазынга, эш-хуузунуң судунуң даргазынга, оон соонда лаңгыы комиссиязының даргазынга сонгаан. Көдээ Советтиң талазындан хөй-ниитиге даянып ажылдавайн, организакчы ажылды колдатпайн келгениниң түңнелинде «Совет Тыва» колхоз күрүнеге эът садарының чартык чыл планын май 10-га чедир чүгле 32 хуу, сүт садарын—52 хуу күүсеткен. Колхозчуларның аразында күш-ажылдың сагылга-чурумун кошкак, хулиганнаар болгаш ниитиниң корум-чурумун үрээр өске-даа таварылга хөй.

Район болгаш көдээ Советтерниң хөй-хөй доктаамал комиссиялары, депутаттары сула ажылдап турар. Хөй-хөй депутаттар сонгукчулар-биле ужуражыышкын кылбаан. Сарыг-Сеп көдээ Советтиң депутады эш Ф. Д. Иванов сөөлгү үеге чедир-ле бодунуң сонгуткан округунуң кызыгаарын болгаш сонгукчуларының санын безин билбес болган.

Кудумчу комитеттерин тургузар болгаш оларның ажылын экижидер ажыл оожум болгаш организас чок чоруп турар. Районга 70 хире кудумчу комитеттери тургустунар ужурлуг, а херек кырында 27-ле комитеттер бар. Оларның хөй нуруузу ажылдавайн турар.

Райкүүскомнуң практиктиг удуртулгазының кошкаандан көдээ Советтер ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын практиктиг шиитпирлээринче ханылап кирбейн, боттуг түңнелдерни чедип албайн турар. Хуузунда айтырыг, негелделиг келген хамаатыларны хүлээп алырының хүн, шактарын көдээ Советтерде доктаатпаан, райкүүскомнуң бодунда безин бо ажылды эки таарыштырбаан.

Советтерниң ажылынга хөй-ниити эгелээшкинни хөгжүдер талазы-биле ажылдың дугайында Каа-Хем райкүүскомнуң илеткелин чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга дыңнааш, бо ажылда четпестерни чайладырының арга-хемчеглерин айыткан.

Ажылчы чоннарның бот ажыл-чорудулгалыг хөй-ниити организацияларының удуртурун экижидер, оларның ажыл-чорудулгазын районнуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын чедиишкинниг күүседиринче болгаш чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын экижидеринче угландырары Каа-Хем райкүүскомдан болгаш районнуң көдээ Советтериндең улуу-биле негеттинип турар.

Советтерниң ажылынга амгы үеде кол чүүл болза хөй-ниитиге даяныры, масса-биле харылзааны хүн бүрү болдурары, чоннуң ортузунга, чер бүрүзүнге организакчы ажыл болур. Хөй-ниити эгелээшкинни бүгү хемчег-биле калбартыры — Советтерниң ажылынга чедиишкиннерниң үндезини болур.

Н. КОШКАРОВ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

Чаагай дүжүт дээш

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Булун-Терек салбырының тараажылары чаагай дүжүттү өстүрүп алыр дээш, тараа суггарылгазын дүн-хүн чокка чорудуп турар.

Аймыырлыгның суггарыкчылар бригадазында 20 кижи баштайгы хүннерде 250 гектар черни суггарган. Оларның аразында Түлүш Норжун, Түлүш Биче-оол олар шалыпчы ажылдап турарлар.

Терезиниң суггарылга бугазында Кара-Тал салбырының 10 суггарыкчылары 130 гектар черниң тараазын суггарган.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

КОЛХОЗТУҢ ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫНДА

— «Далайга дамды дуза» дижир болгай. Төрээн колхозумнуң хөгжүлдези дээш ам-даа шыдаар шаам-биле ажылдаар мен—деп, Илам чугаалап орар.

Улуг назылыг, хоочун колхозчуларның бирээзи Иван Илам ирей бодунуң ол сөзүн ээлеп, колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киришкиншаан, амгы үеде ийи аът-биле оттулар ыяш сөөртүп, күш-ажыл кылып шыдаар кижиниң хүнде кылыр ажылының нормазын 120—130 хуу күүседип турар.

Оон ады амгы үеде «Тере-Хөл» колхозтуң Хүндүлел самбыразынга кирген.

А. ШОЮН.
Тес-Хем район.

Ак-көк Енисейниң оруу-биле

Чүс чыл мурнунда, 1863 чылдың чазынында, Енисейскиге «Енисей» деп 60 аът күштүг пароходту Енисей хемче эжиндирип кииргеи. Ол пароходту Турбецкая деп херээжен ноянның хостуг салыпканы, боду өөренген орус механик Худяков тудуп тургускан. Ол болуушкун Енисейге суг оруунуң эгезин салган. Сибирьниң улуг хеминде ам үеде чүс-чүс совет болгаш даштыкы пароходтар эштип чоруп турар. Моолдуң кызыгаарындан Доштуг океанга чедир шөйлүп чоруткан ак-көк оруктап чоруур суг оруунуң дугайын Енисей пароходствозунуң начальниги эш **Иван Назаров** Парлалганың чаа чүүлдер агентилелиниң корреспондентизинге чугаалап берген. Ону мында парладывыс.

* * *

Енисейге күскү эжиндирилишкин ээлчээниң тугу көдүртүнген. Хөй адырлары-биле кады ол улуг суг оруунуң Красноярск экономиктиг районга ужур-дузазын билип алыр дизе, Сибирьниң чурт чуруунче көөрге-ле четчир. Чоон Сибирьде демир орук болгаш чазаглыг орук четкизи мырыңай шоолуг эвес. Бир эвес кызы аргаларыг агаар оруун санавас болза, поляр кыдыының металлургиязының улуг хоорайы—Норильскиниң туруп турары Красноярскиниң соңгу чүгүнче чүък сөөртүлгези болгаш харылзаа чүгле суг оруу-биле болуунар.

Красноярскиниң экономиктиг районунда үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның шапкын өзүүшкүнү эң-не янзы-бүрү чүъктерни хөйнү дажыглаарын негеп турар. Оларның дыка хөйү Енисейлеп дажыглаттынып турар. Ам үеде Енисей флоду ийи шак чартык үе иштинде-ле 1913 чылда бүдүн эжиндирилге ээлчээнде дажыглап турган хире чүъкту дажып турар. Ылангыя сөөлгү 15 чыл иштинде чүък сөөртүлгези дыка өскен — 1948 чыл-биле деңнээрге ол 8 катап көвүдээн. Енисейлеп чүък дажыыруунуң байдалы үндезини-биле чаартынган.

Шаанда пассажирлерни Енисейлеп чүък-биле кады дажыглап турган. Ам шиник дериглиг пассажир флоду бар болгаш ол Арктикага чедир туристиг шугумну хандырып турар тускай пароходтарлыг. Оон ыңай «Ракета» пассажирлерни Красноярск — Енисейск, Шумиха—Минусинск, Дивногорск — Красноярск аразынга дажыглап турар.

Енисей бассейни боду пароход септээр болгаш кылыр баазаларлыг. Чаа техника болгаш автоматика-биле чепсегленген, бедик мергежилдиг кадрлар-биле четчелеттинген чүс ажыг янзы-бүрү пароходтар күчүлүг Енисей флотилиязын тургузуп турар.

Бо эжиндирилге ээлчээнде чүък дажыглаарын эрткен чылга бодаарга үштүң бири хире көвүдедир ужурлуг бис. Тудуунуң көлү амдызында суг оруу болуп турар делегейде эң улуг Саян болгаш делегейде эң соңгу чүкте турар Хаитай гидроэлектростанцияларының тудуушкунун бо чылын бир дугаар-ла чүък сөөртүлгези-биле хандырар бис. Бирги Пясинскиниң экспедициязының судиозу 1935 чылда-ла Таймыр чартык ортулукту далайлап дескинип чораан, ынчан туттунуп турган Норильскиге 10.000 тонна чүък чедирген. Оон бээр-ле Красноярскиден Поляр кыдыынче хөй судиолар чыл бүрүде чоруп турар апарган. Норильск чоогунда Тальнахскиниң дески байлактыг районунга калбарып турар тудуг-биле холбаштыр, ынаар баар судиоларның саны бо чылын улам өзер. Эрткен чылдардаазы ышкаш, бо чылын база-ла Таймыр болгаш Эвенки национал округтарның аңчыларынга болгаш аң тудукчуларынга аъш-чемни база он-чемзекти чедирип бээр бис. Далай судиоларынга уламчылап дажыглаар экспорттаар дилиг материалдарны Игаркага чедирери 20 хуу ажыг өзер. Енисей бассейниниң байдалдарынга дүүштүр хемчилер чүгле кол суг оруун ажыглаар эвес, харын хемниң улуг уунче кирип чыдар хөй санныг адыр хемнерни база ажыглаар. Ол девискээрлерде ужар чүүлдең өске транспорт чок болганда, адырык хемнерни ажыглаары улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг. Чижээ, Даштыг Тунгусскалап муң километр, Алдыы Тунгусскалап — 1500 километр, Турханкалап — 300 километр, Ангаралап — 700 километр суг оруу-биле чүък сөөртүп болур. Бистиң транспортувустуң янзы-бүрү хевирлери-биле Енисейниң өске адырыктарындан 10.000 км ажыг орукту чыл бүрүде ажыглап турар бис. Улуг Флот доора хемнерге чүгле суг улгадып турар үеде ажыглаттынар, кажан суг тыртына бергенде сыык сугга чоруур судиолар ажылдаар.

Енисейге эжиндирилгениң онза берге байдалдары хемчилерден улуг дуржулгалыг, билиглиг болгаш эрес-дидим болурун негеп турар. Хөй санныг ужарлар, саарыглар, удаа-дараа болгулаар шуурганнар, чалгыглар, ылаңгыя хем 20 км чедир калбара берген хемниң соңгу кезээнге болгулаар хар-чаашкыннар, туман эжиндиришкинни улам нарыыдадып турар. Эрткен чылын алдыы Енисейге шуурган болганындан Енисей пароходствозунуң «Владимир Ленин» деп флагман баштаан бөлүк судиолары берге байдалга таварышкан. Чалгыг лихтерлерни тарадыр шаапкан. Хаттыг болгаш чаашкынның берге үеде хемчилер эрес-дидим чоруун көргүзүп, кожуг судиоларын чыып алгаш, чедер черге менди чеде бергеннер.

Эжиндирилгениң айыыл чок болурун хандырар сорулга-биле улуг ажылдарны сөөлгү чылдарда чорудуп турар. Казачинниң, Шивериниң, Ладейниң саарыгларының аштаалгазын чоруткан, ам үеде Ангараның саарыгларында болгаш кызааларында чалым хаяларны аштап чайладыр ажыл чоруп турар. Енисей судиоларының эң чаа радиотехника-биле: радиолокаторлар, радиокомпастар, эхолоттар-биле чепсегленгени эжиндирилгениң айыыл чок болурун база хандырып турар. Радиолокаторлар-биле чепсегленген талазы-биле бистиң флотилиявыс хем флоттарында бирги черни ээлеп турар.

Красноярск ГЭС районунда хемни бөгген чоруу Енисейге эжиндирилгеге чаа байдалды тургузуп турар. Тудуп турар гидроэлектростанцияларының кылымал моордактары хемни ийи тус, муңгаш адырлыг кылдыр чарып турар. Ындыг байдал Шумахага тускай судно көдүртүкчүзүн деригже чедир хевээр артар. Бо чылдың эжиндирилгезинге шаптык болдурбас дээш, Красноярск ГЭС-тиң моордааның үстүнче чүс судиоларны баш удур эрттирип алган бис. Шаанда Енисейниң үстүкү кезээнден кээп турган чүъктер ам Абаканче баар. Ол чүъктерни оон ыңай чедер черинче демир орук-биле дажыглаарынга белеткээр тускай портту болгаш өртээ баазаны мында дерип доозуп турар.

Енисейни бөгганы Енисейниң үстүү кезээн улам калбаа-биле ажыглаарынга шаптык болбас. Пароходствонуң бодунуң верфаларынга кылган «Совет Тыва», «Кызыл», «Чадаана» деп чүък сөөртүр теплоходтар бо эжиндирилге ээлчээнде Тыва Автономнуг Республиканың девискээринге доктаамал рейстерни кылып эгелээр. Ол судиолар гидрология талазы-биле берге байдалга ажылдаары чугаажок. Олар тускай тыртырыкчыларның дузазы-биле шакта 30—35 км дүрген агымныг Улуг-Ужарны ажып эртерлер, Енисейниң соңгу талазынга, бодунуң бүдүжүнүң нарынындан, мынчага дээр пароход чоруп көрбээн Хантайканың суг оруун бо чылын ажыглаалга кирер.

Енисейни бөгганы-биле холбашкан таарымча чок байдал түр дээрзи билдингир. Харын Енисейге кылыр улуг энергия тудуглары, дараалашкак улуг гидростанциялар улуг суг оруу-биле Соңгу Доштуг океанга чедир чүък сөөртүлгезин көвүдедиринге улуг аргаларны бээр. Хем суу улам тереңнээр, ооң дыка хөй адырыктары суг оруунга таарымчалыг апаар, хөлге эжиндирилгениң хөй чүъктээр судиолары чоруур ээзн каш суг курлавырлары база тургустунар. Енисейскиниң болгаш Осиновскиниң ГЭС-териниң тудуглары доостурга, ам чүгле Игаркага чедип турар далай судиолары Енисейскиге чедир шаптык чок кээп турар апаар. Хемге чаа-чаа порттар тургустунар, оларның чамдыктары ам-на туттунуп турар.

1980 чылда Енисейлеп дажыглаар чүъктүң саны аажок улуг хемчээлге өзүп, 1963 чыл-биле деңнээрге 5 катап көвүдээр. Енисей делегейниң эң улуг ак-көк оруктарының бирээзи апаар.

ЖАН КАЦЕР.

Хөглүг ырлар куттулуп...

Тес-Хем районнуң бот-тывыңгыр уран чүүл көрүлдези Ленин аттыг колхозтуң Бүлүң-Бажы суурда бот-тывыңгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилериниң концерти-биле эгелээн. Чогаадыкчы тывыңгыр талант дээш уран чүүл киржикчилериниң көрүлдези ийи хүн уламчылаан. Ол көрүлдеге районнуң колхозтарындан, совхозтан бот-тывыңгыр уран чүүлдүң 10 коллективтери киришкеннер.

Көргүскүлээн программаларның хөй кезии Төрээн чуртка, Коммунистиг партияга ынакшылды, коммунизм дээш демиселге ажыл-ишчилерниң маадырлыг херектерин, совет улустарның акы-дуңма найыралын илередип болгаш четпестерин, маңгысталчак амыдырал-биле чурттаар чоруктарны чидиг-биле шүгүмчүлеп сойгалап турар.

Көрүлдеге киришкен уран чүүл коллективтериниң иштинде эң тергиинерин демдеглээри чугула. Оон чижээнге Ленин аттыг колхозтуң Мөрен салбырында бот-тывыңгыр уран чүүл коллективин ап көрээлиңер. Бөлгүмнүң организастыг чоруу, идик-хеви чаңгыс аай, чогаадыкчы чаа номерлерни тургузуп алганы көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудуп турар. Клубта бот-тывыңгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылын удуртурунга улуг рольду партбюро секретары эш Д. Чамзырай, комсомол комитединиң секретары эш Чылсынак эки чорудуп, боттары анаа идепкейлиг киржип, ойнаан. Ылангыя башкы А. Чыргал-оолдуң чогаатканы «Каттышкан бис» деп 35 кижи киржикчилиг чогаал-хөгжүмнүг монтажын чоң бедии-биле үнелээн. Ажыл-агыйның, чоннуң материалдыг хандырылгазының бедээнинин дугайында монтаж тодаргай болгаш шын илередип турар. Ол ышкаш мөренчилерниң көргүскен номер бүрүзү утка-шынар-даа талазы-биле солун, көрүштүг болган.

«Коммунизмче орук» колхозтуң бот-тывыңгыр уран чүүл коллективиниң көргүскен номерлериниң илерлиг утка-шынары бедик. Ол ышкаш «Чаа орук» колхозтуң тракторизи эш Д. Ендаңның тургусканы «Дээң-Дээш» деп литературлуг монтажы амгы үениң амыдыралы-биле холбашкан.

Самагалдай суурнуң коллективинден Б. Төмүрнүң, Н. Комбуй-оолдуң, К. Маадыр-оолдуң ойнааны «Көрүнчүк» деп шоодуглуг көргүзүг, Эрзин суурундан С. Яңдааның удуртканы «Элдек шыңгыраашкын», «Чараш уруглар» деп танцыларын, К. Аракчааның номчааны «Совет паспорт дугайында» шүлүүн, Эльвира Чоодуңуң «Айзан кужуң» деп ырны ырлааны, Эрзин он бир чыл школазында башкы А. Байрның организастап тургусканы кыдыг хөгжүм оркестрин болгаш өске-даа хөй-хөй көргүзүглерни чон сонуурган.

Көрүлдеге Ленин аттыг колхозта бот-тывыңгыр уран чүүл бөлгүмү бирги черни, ийиги черни «Коммунизмче орук» колхоз, үшкү черни Эрзин суурнуң коллективи алган. Бирги, ийиги, үшкү черлерни алган коллективтерни өртектиг бараннар-биле болгаш парткомнуң, райкүскомнуң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан. Ол ышкаш эң эки ниити ыр, танцы дээш Эрзин суурнуң коллективинге, эң эки литературалыг монтаж дээш «Чаа орук» колхозтуң коллективтерин шаңнаган.

Бо чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни демдеглээри чугула. «Тес-Хем» совхозтуң, «Чодураа» колхозтуң, Шуурмактың коллективтери районнуң профсоюз фестивалынга белеткелди 3—4 хонук эрткенде эгелеп чорудуп, киржикчилерни буураа чыып, шынар чок ажылды чоруткаиы илерээн. Көрүлдеге киришкен бүгү коллективтерде национал музыка номерлери кончуг ааззы.

Ш. СЕРЭЭДАР.

ЧУРУКТА: Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң Мөрен салбырының коллективинден «Дүк салыр» деп тыва танцыны күүседип турары.

Фотозу В. КУЛИПАНОВТУУ.

Ээрбектен медээлер

Найыралдыг коллективте. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артелиниң Ээрбек салбырында коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери сүт бүдүрүлгезин көвүдедир дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Ол ферма ам үеде Ээрбек бажында Сөөскеңниг чайлаанда барып хонуп алган, 200 ажыг саар инектерин хүнде 3 катап саалдап кирген. Инек кадарчылары эштер Серет-оол, Дыртык-оол болгаш оон-даа өскелер инектерни дүне-даа, хүндүс-даа эки оъттуг шаттарга откарып, эки суггарып турары-биле инектерниң суду хемге турганындан ийи катап көвүдээн.

Ферманың саанчылары хүн бүрүде 2 муң хире литр сүттү саап ап, оон 75 хире хуузун күрүнеге садып, Кызылдың сүт заводунче чорудуп турарлар. Ферманың найыралдыг коллективи чыл дургузунда бир инектен ортумаа-биле 2600 литр сүт саар планын 2800 литр кылдыр күүседир деп хүлээлге алган. Ол солуйганы телептиг-биле күүседир дээш саанчы бүрүзү бодунга бедиткен хүлээлгени алган. Чижээ, район Советиниң депутады коммунист Елена Серет-оол бодунуң саап турары 18 инээнден май айда ниитизи-биле 3300 литр сүт саар деп хүлээлге алгаш, оозун июнь бирээге чедир 5 хонук четпээнде 3600 литр кылдыр күүсеткен. Ол ышкаш Надя Ховалыг бодунда быжыглаан 16 саар инектен май айда каттышкаш 2600 литр сүт саар хүлээлгезин 2713 литр кылдыр, Галя Хайдыпай 17 инектен 2700 литр сүт саар дээнин 2759 литр кылдыр күүсеткеннер. Сүт саалдазының ай, квартал планын күүсетпейн турар саанчы фермада чок.

Ясли ажыттынган. Ферманың ажылдакчыларының амыдырал-чурттаалгазын экижидер дээш колхоз баштаар чери эки хемчеглерни ап турар. Чоокта чаа ында 20 ажыг уругларның дүн-хүнде ажылдаар яслизин ажыткан болгаш ам удавас анаа саанчылар чурттаар 4 баракты хандырар «Родина» радиоприёмникти тургузар. Оон ыңай Кызыл сельпо садыгжы чок садыгны ажыдар. Фермада электростанция база ажылдап турар.

Почтачы кыс. Ол-ла колхозтуң Ээрбек салбырында Оюн Алдын-кыстың келирин малчыннар четтикпейн манап турар, ынчангаш ол күзенчиг аалчы апарган. Ол аныяк почтачы кыс салбырның 30 ажыг коданнарда чурттап турар малчыннарның чагыдып алган солуннарын, сеткүүлдерин база чагаа-бижиктерин чедирип турар. Бодунуң ажылының дугайында мынчаар чугаалап турар:

— Мен малчыннарга почта чедирип бериш, ам чыл ажыг үеде ажылдап тур мен. Малчыннар аалдарынга неделя санында 2 катап, чамдыкта харын үш-даа катап барып турар мен. Малчыннарга солун, сеткүүлдер, чагаалар чедирип бээрдем аңгыда чамдыктарынга солун номчулгазын база кылып берип турар мен. Мээн малчыннарга аппарып берип турар солуннарым дыка хөй: «Шын» солун—77 кезек, «Тываның аныяктары»—18, «Тувинская правда»—38, «Огонек» сеткүүл—6, «Советский воин» деп сеткүүл—8, «Крестьянка»—18 кезек. Ам мен чылдың ийиги чартыынга солун, сеткүүлдер чагыдылгазын үргүлчүлеп тур мен.

О. ШИРАП.

АГИТКУЛЬТБРИГАДАЛАР

Малчыннарның культурлуг амыдыралын улам бедидер талазы-биле СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга партия организацияларынга, колхоз баштаар черге дузалаар кылдыр «Торгалыг» колхозта ийи агиткультбригадаларны тургускан. Олар колхоз девискээрин хуваажып алгаш, малчыннар болгаш колхозчулар ортузунда чугула ажылдарны кылып эгелээн. Эш Сайынның удурткан бригадазы Чалаатыдан бээр Чаа-Суур девискээринде, бир бригада Чозадан бээр Торгалыг девискээринде ажылдап турар.

Бригадаларның составында көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, эмчилер, башкылар болгаш агитаторлар кирип турар. Моон ужурунда ол бригадалар колхозчу ажыл-ишчилерниң культура-амыдырал негелделериниң элээн хөй айтырыгларын хандырар аргалыг болуп турарлар.

Колхозта партия организациязының ажылдап кылган планын ёзугаар четверг хүнүн малчыннар болгаш бригадалар хүнү кылдыр тургускан. Агиткультбригадалар партия организациязының бадылап каан графигин ёзугаар фермалар, бригадалар, хойжуларже четверг хүн санында-ла үнүүшкүн кылып турар. Бригадаларның ажылының планында концерт көргүзүглериден, лекция, беседа кылырындан аңгыда, түс-түс кижилерниң боттарының тускай мергежилдериниң аайы-биле кылыр ажылдарын база айтып турар. Чижээ, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери мал болгаш чер ажылының байдалын хынамчалыг көөр, медицина ажылдакчызы кижилерниң кадыын, чурттаалганың арыг-шеверин хынаар дээш оон-даа өске.

Бригаданың кежигуннери чүгле көргүзүглер, хайгааралдар-биле кызыгаарланмайн, ажыл-херекти организастаарының, кижилерниң амыдырал-чурттаалгазын экижидериниң талазы-биле чогуур хемчеглерни ап, боттуг ажылдарны база кылып, илерээн четпестерни чайладыр хемчеглерни дораан ап турарлар.

Бригадалар ажылдап эгелээнден бээр эвээш эвес ажылдар кылдынган. Олар 7 катап фермалар, бригадаларже үнүүшкүн кылып, 16 кезек концерттер көргүзүп, лекция, беседа кылганнар. Оларның чоруп турар черлеринде ажылдап, чурттап турар колхозчулар бригадаларның чугула ажылды бүдүрүп турарын үнелеп, өөрүп четтиргенин илеретпишаан, катап-катап келирин күзеп дилеп турарлар.

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң аныяктарының бо үнелиг эгелээшкинин колхоз баштаар чери, партия организациязы бүгү талазы-биле деткип турар болгаш үнүүшкүннер кылыр хүннерде машина-биле берип дузалап турар.

Б. СЕРЕН.

Сезен ийи центнерни саткан

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң малчыннары хөй кыргылдазын организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде кыргыттынган 6345 хойдан 9986 килограмм, 852 өшкүден 293 килограмм дүкту ажаап алган.

Арыглап сорттаан, пресстеп савалаан дүкту белеткел черинче чудурүп эгелээн. Баштайгы ээлчегде 40 центнерни, дараазында 42 центнерни саткан. Малчыннарның дүжүүн чүдүрген автомашиналар улажып турар.

Кыргылданы организастыг чорудар, дүктү чидириг чокка ажаап алыр сорулга-биле беш кыргылда пунктуларын баш бурунгаар хынамчалыг белеткээн турган. Ам оларда ажыл-иш кидин түлүк

Хөй ажылының бригадалар аайы-биле тургускан ол пунктуларда ниитизи-биле 120 хире кижини быжыглаан. Оларның кезии электри агрегаттарында, а 97 кижини хол хачылыг звенолар кылдыр организастаан. СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыры дээш чарыштың мурнуку одуруунда Төре-Хөлде эш Дагбаның бригадазы. Олар каш-ла хүн 2340 ажыг хойну кыргаан. Нарында эш Өлзейниң бригадазы ажыл-ишке база үлегерни илередип турар.

Эки организастаза чогуур

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң хойжулары хөй санындан хөй дүк кыргып алыр талазы-биле социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш кыргылда ажылын чорудуп турар.

Баян-Кол аксында кыргылда пунктузунуң 15 хол, 10 электри хачылыг кыргыкчылары боттарының аразында чарыштыг ажылдап турар. Кыргыкчылар Самдан-оол Биче-кыс, Шиндер Энжепен, Оюн Сандый оларның бирээзи-ле хүнде 30—50 килограмм дүкту ажаап турар.

Ынчалза-даа Кара-Тал участогунда дүк кыргылдазынга белеткел багай болган. Ынчангаш мында кыргыттынган дүкту чадагай черде ажаап, складче та каап турар. Шагаан-Арыгда районнуң белеткел конторазының ажылдакчылары бо колхозта дүкту чидириг чокка савалап алырынга дуза көргүссе чогуур.

К. ОЙДУП-ООЛ.

„ДУҢМАЗЫНЫҢ ЫРЫ“

(Ю. Кюнзегештиң шүлүктериниң чаа чыындызы)

Сурагжаан тыва шүлүкчүлерниң бирээзи Юрий Шойдакович Кюнзегештиң шүлүктериниң чаа, үшкү чыындызын номчукчулар алган.

Шүлүктер, баснялар, шүлүглелдер деп мындыг үш бөлүктен чыынды тургустунган. Шүлүкчүнүң 1958—1962 чылдарда бижээн шүлүктери болгаш шүлүглелдери мында кирген.

Ю. Кюнзегештиң шүлүктери дылының байлаа-биле, улустуң аас чогаалы, ылаңгыя ырлары дег хажыттынмас аянналчак чоруу-биле онзаланчак. Шүлүк бүрүзү-ле авторнуң болуушкуннарны дүрген эскерип билир, утканы хандыр бодаар, овур-хевирлиг кылдыр илередир аргалыын херечилеп турар.

Одагдыва Саян сыны ээгип келген,
Артыш, чойган чүксүр чыдын
тынып турган.
Анаап чораан тараачын оол
чуртталгазын
Ол хүн анаа Ильичиге хээреп
берген
Дошкун-хажыр демиселге чаалап
алыр,
Долуг салгаш коъллап албас
аас-кежин
Делегейге мандыырынга тараачын
оол
Тейлей-тейлей дынна чыда
бүзүрепкен.

Чыындыны ажыткан «Одаг» деп шүлүктен үстүнде ийи куплетти алган. Ол одуругларны номчуй каапкарга-ла Саян дагларының электериниң арыг салгыны арынны суйбап, оон бойдузунуң онызгай чурумалдары каракка коступ тургаңыг. Уран-чечени, овур-хевирлии, ханы уткалыы-биле онзаланчак бо шүлүк номчукчунуң кичээнгейин бодунче хандыкшыдып, ону бодапырынче албалай бээр.

Моон адаанда дөрт одуругну номчааш-ла Улуг-Хем дугайында чугаа болур-дур эвес бе деп бодал сагышка дораан кирер.

Чайырланчак мөңгн шыпкан
сыпның
Чайнап ойнаан шыпчыын көрүп
тур мен.
Ырак черже аъттаныпкан кыс дег
Ыраажы хем ооргаи төрүттүнген.

(«Океанче акан хем» деп шүлүктен). Бо шүлүктү дөгерезин номчаан кижи, Улуг-Хем дугайында, оон үндүр аккан черниң улузунуң салым-чолу океан дег улуг совет чурттуң аас-кежиктиг бүгү улустарының салым-чолу-биле тудуш болганының дугайын чоргаарал-биле илередиксээр.

Эргим чонум! Улуг-Хем дег
Эглиш дивейн, алыс күзелиниң
Эчизинге четкен хүннүң үнду—
Эрээн чечек олче салбаан чатты.

Авторнуң көргүзер дээн бодалдарын номчукчу улам сонуургаксап, хандыкшып, салдыкпастап, билип алыксап орар. Ю. Кюнзегештиң мергежилиниң күштүг талазы ында.

Совет Эвилелиниң улустарының найыралы, оларның ханы интернационалчы чүткүлү — чыындының кол идеязы. Бо одуруглар ол дугайын чугаалап турар.

Акы-дуңма улустарның
Арыг, шынчы чүректери
Ада-чурттуң алдарынга
аян тудуп бараалгап тур...
Ажыл, чаага чурттуң каңнаан
Алышкылар найыралын
Улуг-Хемде дуңмазы мен
Улажыпкан ырлап тур мен.

Совет кижилер боттарының даштыкыда чаңгыс үзел-бодалдыг эрес-дидим, демиселчи өңнүктери — тайбың, демократия болгаш улустарның аас-кежии дээш демисежип турар эштер-биле ханы, интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының темазы шүлүкчүнүң чогаалдарынга чогуур черни ээлеп келген болгаш чаа чыындыда олче база улуг кичээнгей салдынган. «Дээди ынакшыл», «Сээң чүрээң Элладада», «Гантиден келген аалчы» деп шүлүктерин энаа хамаарыштырып болур.

Даштыкыда боттарының өңнүктериниң реакцияга удур маадырлыг демиселинге совет кижилерниң эп-сеткил каттыштырылгазы, ол демиселчилерге ханы ынакшылдың идеялары үстүнде адаан шүлүктерде илереттинген.

Хире-хире сеткил доглуп,
Грек чурттуң бодап кээр мен.
Киндан орта кипин кескен
Кижи төлүн кээргей бээр мен.

Океан, далай кежилдир ыраккы бичии чурт — Гантадан келген кара кижи Кремльдиң индиринден чугаалап турар. Ол кижи Латин Американың дарлаткан улустарының АКШ-тың империалистеринге күштүг килеңнин илереткен. Демисежип турар улустуң хосталганы чаалап алыр шиитпирлиг, Гантаның кезээде чай турар кайгамчык чаагай бойдузунуң чурумалы ол шүлүктү номчуурга-ла сагышка кирип келир.

Совет кижилерниң тайбың, тургузукчу ажыл-ижиниң дугайын чыындыда чамдык шүлүктер чугаалап турар. Автор бодунуң үе-чергелерин — Ада-чурттуң Улуг дайынының эң аныяк киржикчилери, дайынга үрелген суурларны, хоорайларны катап тургуспушаан, чаа улуг коммунистиг ажыл-үүлелерни бүдүрген кижилерни алган йөрээген. Ол аныяк салгал «күүргак тынып, оңгап чыткан Шамбалытга кулузун дег тарааны өстүрген». Чурттуң ээлери, ооң байлактарын боттарының холу-биле тургузуп турар янзы-бүрү профессиялыг кижилерни Кюнзегештиң шүлүктеринден номчуп болур. Совет космонавтарның маадырлыг ужудуушкуну-даа, ыракта малчынга эмчи дузаламчызын көргүзер дээш, эң баштай-ла аът мунгаш, бодунуң чиик эвес хүлээлгезин күүседип, кадыр одуруглап бар чыдар аныяк орус эмчи кыстың дугайында чылыг сөстерни-даа, техниканы бодунуң херээнге ажыглаар ой келген-дир деп билип орар хоочун хойжунуң өөрээн сеткилин илереткенин-даа номчуур бис.

Лирикалыг шүлүктерниң арызында болуушкуннарны уран-чечени-биле, ханы утка-биле чугаалап турар шүлүктер бар. Чижээ, «Көвүрүг» деп шүлүктү чижекке ап көрээл. Немец фашистиг эжелекчилерниң ыдыктыг совет черден үндүр ойладып турган хүннериниң бирээзинде Украинаның бир хемниң кыдыынга болган тулчуушкуннуң чурумалы улуг мергежил-биле бижиттинген. Ында тыва эки-турачыларның он үш дайынчыларындан он бир кижи маадырлыг демисешкеш өлген-даа болза, фашистерниң ырмазын сып, тиилеп үнген. Хемниң ады уттундурза, тулчуушкуннуң чурумалы ооң киржикчилериниң караанга көстүп турар. Ол чурумалды автор дыка овур-хевирлиг кылдыр көргүскен. Шүлүктүң сөөлгү купледи мынчаар төнген:

Ол хемниң кешпээн болгаш,
Адын бо-ла уттуптар мен.
Ынчалза-даа Украинаны,
Шыгырама көвүрүгнү
Ыдык, бедик найыралдың
Шынчы чүрээн каннааны дээш,
Чылдар өттүр сактып чор мен.

«Айлаң кушкаш» деп ырның сөзү чыындыда кирген лирикалыг шүлүктерниң бирээзи. Ол шүлүктерниң хөй кезииниң аянналчак, ырлааларынга эптиг «Айлаң кушкаштан» тудавас. Ынчалза-даа Ю. Кюнзегештиң шүлүктерин чамдыызын лирикалыг, чамдыызын лирикалыг эвес деп шууттыгап болбас. Лирика, тодаргайлаарга, шүлүкчүнүң бодалының, сагыш-сеткилиниң алызындан чидиг илерээшкини, ооң шүлүк бүрүзүнде бар. «Одаг» деп шүлүкте үстүнде көргүскен одуруглардан безин лирика илден.

Амыраккы бижээн чагаам
четкелекте
Айга чедир ракета ужуп үнду—

Шүлүкчүнүң лирикалыг шүлүктериниң бирээзин үстүнде ийи одуруглардан эгелээн. Бистиң бөгүнгү хөгжүлдевистиң шапкынының дециелгези ол одуруглардан илден.

«Баснялар» деп ийиги бөлүкте авторнуң бижээн басняларын чыгган. Амыдыралдың янзы-бүрү талаларында четпестерни шүлүкчү чидиг кочуулал болгаш шоодуг-биле бижээн. Басняларның күштүү чүдел дизе, ында болуушкуннарның чурумалын амыдыралчы, овур-хевирлии-биле көргүскенинде.

Чыындыда кирген «Бөдүүн тоожу», «Ынакшыл болгаш килең дугайында ыры» деп шүлүглелдериниң дугайында тускай рецензияны бижип болур ийик. Ынчалза-даа ол шүлүглелдерниң дылы, уран-чечени, овур-хевирлии, лирикалыы Ю. Кюнзегештиң шүлүктериниң дугайында авторнуң үстүнде илереткен бодалдарындан карыштпас дээрзин чугаалаар апаар.

Шүлүглелдерниң кайызы-даа Октябрь революциязының соонда, ылаңгыя Тывага Колчактың ак дээрбечилерин чылча шаап турган үениң болуушкуннарын чуруп көргүзүп турар болза-даа, эрткен үениң ол алдарлыг болуушкуннарын бөгүнгүнүң бодалы-биле бижээнин авторнуң чедиишкини деп санаар херек. Ол шүлүглелдерниң ужур-дузазы чүдел дизе, Октябрь революциязы тыва улустуң бодунуң революциязы кылдыр, тываларның салым-чолун Октябрь-биле шуут тудуш кылдыр уран сөстүң күжү-биле, амыдыралдың шыны-биле ында көргүзүп турарында.

Бөгүнгүнүң темазынга, тодаргай чугаалаарга, совет Тываның чараш таныттынмас кылдыр чаарткан маадырлыг чылдарының дугайын, Ак-Довурактың тудуунуң болгаш Чедерниң кур черниниң маадырларын, Тываның эрес-дидим малчыннарының тергиинерин, чаңгыс сөс-биле, бөгүнгүнүң темазынче дидим кирериниң аргазы чыындының авторунга турганын ажыы-биле чугаалааш, ол темага моон соңгаар оон чедиишкиннинг болурун күзеп каалы.

Авторнуң сөс шилииринге улуг мергежилдиин чугаалап тура, оон сөстү херегээрде утканы бодавайн баары хаая-даа бол, эскертине бергилээр. Чижектер мындыг.

(«Чен бадып турда» деп шүлүкте чер карандылаан тураа дээш бадып турар кылдыр көргүскен. Караңгы үемнде дош батпас болгай. Оон ыңай бир чижек:

Кара доңдак черниң кырын
Карыш чедир тиглендир шаап,
Тереңхары удурткалак,
Дендии соок кыш ужуткелек...

Чер кыры болганы-да кара доңдак үезинде чарлып турбас, ол-шыг черлерге хаая костур болгай. Кара доңдак-биле «тереңхары»-даа, «дендии» соок-даа денге душпес деп чүве тодаргай.

«Тоолзунуң көрүп чор мен» деп шүлүкке автор кыпытып чурумалын көргүзерде чалыглыг билиишкинин берген.

Чылдын даңы чырып кел чор...
Чыварлыг, соок иштик черде
Дыттар бөзин ондал-остап
Дыырткайнып чарлып турлар.

«Чылдың даңы» деп сөстерни чүге херегдей бергенин билдинмес. Кыжын дыт эвес, а дыттар будуктары дыырткайнып турар, дыттар сооктан чарылбас.

«Адыжымда хавырык чок» деп шүлүкту автор чүгле бодунга хамаарыштырган, амгы үениң аныяктарын адаларынга бодаарга, адыжында «хавырык чок», «дангыр үяя» холдарлыг кылдыр көргүскени келдүдүрле таарымча чок болган.

Сөөлгү куплетте, «сургуул дээскэзн» хөмүр даш казар, хөвөа тараа дескиир мен деп чугаалап турар. Ынчаарга күш-ажылды школага тура база кылыр болгай. Ону автор эскерээн хире.

Номну каастааны черле кончуг багай болган. Ону авторну-даа, номчукчуну-даа хүндүлеп көрбээн деп чугаалаза аажа эртпес боор.

Д. БЕГЗИ.

Чонунга отчёду

САНТЬЯГО, (СЭТА). Чили солун «Сигло» Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге бодунуң төөгүлүг чорууушкунунуң дугайында Гаванаының радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр чугаазын «Фидель Кастро Совет Эвилелинге чоруп турганының дугайын бодунуң чонунга чугаалап тур» деп улуг ужуктер-биле бирги арынга парлаан.

Херээн Ленин ордени болгаш Совет Эвилелиниң Маадырының «Алдын сылдызы» каастаан, Фидель Кастро, Совет Эвилелиниң улустары болгаш чазаазының куба улуска көргүскен найыралчы чорууунуң дугайында бодунуң чугаазынга айыткан деп, солун бижип турар.

Совет Эвилелиниң ракеталыг техниказы болза, империалистиг лагерьден оон шериг талазы-биле артык күштүүнүң үндезини дээрзин айыткан Фидель Кастронуң сөстерин солун онзалап аңгылаан.

Испан улуска деткимче

БЕРЛИН, (СЭТА). Июнь 7-ден 15-ке чедир чоруттунар, испан улус-биле дем каттыштырылгазының бүгү-делегей неделязынга холбаштыр, хостуг немец профэвилелдер каттыжылышкынының эргелели медеглел парлап үндүрген. Ында Испанияның фашистиг хоойлуларын солууру дээш, профэвилелчи болгаш демократчы хосталгаларны катап тургузары дээш, бүгү политиктиг хоругдаттырганнарны база өске чурттарже дезип чоруткаттарны хостаары болгаш келдеределри дээш испан улустуң чорудуп турар демиселинге ГДР-ниң ажылчын аңгызы митингилеринге болгаш хуралдарынга боттарының дем каттыштырылгазын көргүзеринче кыйгырып турар.

Франконуң фашистиг саттыныкчы чалчаларының талазындан кадыг-дошкун террор турза-даа, демократияны катап тургузары дээш, тайбың дээш Испанияның улузунуң болгаш ажылчы чоннарының удурланыышкыны өзүп база быжыгып турар дээрзин ол медеглелде шыйып демдеглээн. Астурияның дагжыларының болгаш чурттуң өске-даа районнарының ажылчы чоннарының удурланыышкыннары чогум-на ону херечилеп турар.

Португалияда тудуп хоругдаашкыннар

ПАРИЖ, (СЭТА). Португалияның бүгү можуларын тудуп хоругдаашкынның чалгыы хөме алган деп, португали политиктиг хоругдаттырганнарга болгаш шөлүттүргеннерге келдерел дээш барыын-европа чурттарының конференциязын чыылдырар талазы-биле инициативчи комитеттиң медеглелинде чугаалап турар. Бүгү чуртта кайы-хамаанчок тудуп хоругдаар чорук тергиидээн. Чижээ, чоокта чаа, Лиссабоннуң «Тиволи» кинотеатрынга кино үндүрүп турда, залга политиктиг полиция хеперте кирип келгеш, бүгү көрүкчүлерни ужеп-чиндип, оларның документилерин хынап турган.

Лиссабонга саң-хөө министерствозунуң улуг албан дужаалдыг дужымеди Эрнесто Косто Ромести тудуп хоругдаан. Найысылалда болгаш ооң чоок-кавызында черлерден 100 ажыг кижини тудуп хоругдаан. Ол ышкаш пароход өртээлиниң болгаш тудуг черлериниң дыка хөй санныг ажылчыннарын тудуп хоругдаан болуп турар.

Ындыг тудуп хоругдаашкыннарының соолгунде ооң херечизи болуп турганнарны кадыг-дошкуну-биле аажылап турар дээрзин ук медеглелде оон ыңай чугаалап турар. Чижээ, туттуруп хоругдаттырган инженер Ареос Фейонуң кадайын аары-биле эттеп каапкан. Ол херээжен, полиция оларның бажыңын үреп тургаш, кирип келгенинге удурланган. Ындыг шаажылалдарны соксадырын, туттуруп хоругдаттырганнарны хостаарын болгаш Португалияга демократтыг хосталгаларны катап тургузарын чедип алыр талазы-биле базымнарны кылырынче француз хөй-нийтини кыйгырып тур бис деп, ук медеглелде чугаалап турар.

,,СП-12'' АЖЫЛДАП ТУР

Арктиканың доштарының кырында база бир кызыл туг киискип үнген. Ол болза «Северный полюс-12» деп көжүп чоруур станцияның ажылдап эгелээни ол-дур. Полярияның чажыттарының шинчээчилери эвээш санныг эрес-дидим кижилерниң чурттап турар улуг дожунуң кырында хүн бүрүнүң изиг ажылы хайныгып турар. Эртемденнерниң, инженерлерниң, техниктерниң чаңгыс эптиг коллективи, Соңгу Доштуг океанның далай агымын хайгаарап, хамызын хемчээп база агаар шарларын үндүрүп, агаар шимчээшкинин шинчилеп турарлар. Ооң ужуру болза: Совет Эвилелиниң девискээриниң улуг кезээниң агаар бойдузунуң «кухнязы» Арктика болгай.

Кадыг-дошкун климаттыг байдалдарга кижилерниң чурттаарынга болгаш ажылдаарынга эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни: щиттен кылган эптээр бажыңнарны, нарын эртем херекселдерин, одаар чүүлдүң курлавырларын, аъш-чемни Полярияның авиациязының ужудукчулары ында чедирген. Совет шинчээчилерниң кадыг берге ажылынга угаанныг приборлар, техникалар улуг дузаны көргүзүп турар. Автоматтыг боду бижиир херекселдер, янзы-бүрү хевирниң хемчээчилери, авторегистраторлар Арктиканың байдалдарын хүн-бүрү көргүзүп, ооң чажыттарын ажыдарынга дузалап турар.

«СП-12» станцияның ыштанчыларының эрес-дидим келир үезин хайгаарап турар бүгү совет кижилерге, Арктикада Совет Эвилелиниң Күрүне тугу кесиү.

ЧУРУКТА: Щиттен кылган эптээр бажыңнарның тудуу.

Фото П. ГАЛИННИИ. СЭТА-ның фотохроиказы.

СПАРТАКЧЫЛАРНЫҢ БАЗА БИР ЧЕДИИШКИНИ

Эрткен дыштаныр хүнде Кызылда «Совет Тываның 5 чылы» стадионга хоорайның чиик атлетика талазы-биле маргылдаазы болуп эрткен. Орта найысылалдың «Буревестник», «Спартак» спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш II шериг кезээниң чыынды командалары киришкен.

Маргылдаа херээженнерниң 100 метрге чарыжы-биле эгелээн. Дистанцияның хемчээли биче-даа болза, борта маңнаарының техниказы-биле бүрүн чепсегленген, аваангыр кашпагайлар тиилелгени чедип алыр дээрзи билдингир. Удаваанда ындыг шилиндектер билдинип келген: Т. Пахомова («Спартак») ол дистанцияны кымдан-даа дүрген — 14,4 секундада эрткеш, бирги черни ээлээн, А. Бочкарёва («Буревестник») ийиги черни алган.

Ол-ла хемчээлге эр улустан спартакчы В. Баклыков 11,3 секундада кээп, 100 метрге мурнунда тургустунган республика рекордун катаптаан. В. Хопров («Буревестник») оон 0,1 секундада озалдааш, ийиги черни алган.

200 метр чарышка херээженнерден Т. Вострякова 31,1 секундада келгеш, бирги черни алган. Эр улустан ол хемчээлге база-ла В. Баклыков 23,1 секундада келгеш, бирги черни алган, а В. Хопров бо удаада аңаа 3 секунда ойнадыпкаш, ийиги черни ээлээн.

Ынчалза-даа В. Хопров 400 метр чарышка кымга-даа алыспайн барган — ооң көргүзүү 53,9 секунда болган. Аныяк чиик атлетчиниң бо чедиишкини болза республика рекордундан ажып турар. Оон 0,8 секунда озалдап келген Лутановтуң көргүзүү база-ла багай эвес.

800 метр — херээженнерниң эң узун дистанциязы. Аңаа Чернышева («Спартак») 2 мин 45,6 секундада келип, эң дээре көргүзүглүг болган. 1500 м чарышка II шериг кезээниң спортчулары П. Сосков (4 м 31 сек. биле) Н. Якунин олар тиилээн.

Ядро идеринге херээженнерден спартакчы Л. Фёдорова (8 м 68 см), эр улустан Кошкарев, Зуев олар эки көргүзүглерлиг болганнар. Диска октаарынга Г. Скурихина («Буревестник») — 29 м 60 см, Коломыслов — 33 м 51 см көргүзүглерлиг болуп, тиилекчи болгулаан.

Черниң бедиин ажа халыырынга спартакчы кыс Т. Вострякова кескү чедиишкинни чедип алган: ол бирги шенелдеден-не 1 м 50 сантиметрни ажа халып, хоорайның чаа рекордун тургускан болгаш спорттуң 2-ги разрядының нормазын ажып турар көргүзүгнү чедип алган. Черниң узунун ажа халыырынга база-ла бо кыс кымдан-даа эки көргүзүглүг болган: 5 метр 03 см — ол дээрге харын-даа бо сезонда республикада эң дээре көргүзүг болуп чадавас. Бодап көрүңерден — эр улустан черниң бедиин ажа халыырынга дээре көргүзүглүг болган Лутановтуу безин 1 м 70 см болган, а узунунга — В. Баклыков 6 м 48 см көргүзүгнү чедип алган-дыр, спортка ынак бо кыстың чедиишкини оон-на илдең-дир.

Бо маргылдааның түңнелинде команда талазы-биле спартакчылар бирги черни алганнар. Оларга чиик атлетика талазы-биле хоорайның кубогун болгаш бирги черниң дипломун тывыскан. Онза чедиишкиннерлиг спортчуларга мактал бижиктерин тывыскан.

Июнь 9-та болган бо маргылдаага көзүлген четпестер дараазында катаптавас кылдыр, сагындырып кагры артык эвес. Бир дугаарында организация талазы-биле черле мурнунда-ла тургулаан четпестер катаптавышаан. Чижээ, бо маргылдаалар 10 шакта эгелээр ужурлуг, а ону арай деп тургаш чүгле 11 шак ажып турза эгелээн, ынчан безин киржикчилер четче келбээн болган. «Динамо» болгаш «Урожай» спорт эки-тура ниитилелдеринден чаңгыс-даа кижи киришпээни кайгамчык. Чиик атлетиканың чамдык хевирлеринге херээженнерден кириштирер кижилер тывылбайн барганы ооң уржуундан болган дизе чазыг болбас. Ол ышкаш сөөлгү үеде чамдык студент спортчулар белеткелге келбестеп турар апарганы багай уржуктарга чедирип турар, бо удаада олар команда талазы-биле чүгле үшкү черге дүшкен. Ам удавас болур республика маргылдааларынга болгаш спартакиадага-даа мындыг белеткел чок чоруктар багай уржуктарга чедирип болур.

М. ДАМДЫН.

,,Кызыл тудугжулар'' мурнап турар

Бут бөмбүүнүң талазы-биле Кызыл хоорайның бирги чери дээш маргылдаа үргүлчүлевишаан. Ында улуг улустуң 7 командазы болгаш бичии оолдарның 6 командазы киржип турар. Маргылдааның даңзызында 9-9 санныг «Кызыл тудугжулар» биле «Транспортчулар» мурнап турар.

Бо чазын бут бөмбүүнүң маргылдаазынга хоорайның хөй командалары киржип турар чорук спорттуң бо хевиринге кызылчыларның сонуургалы өзүп турар дээрзиниң херечизи. Ындыг болза-даа ужуражыышкыннарның шынары кудуу деңнелде. Республика типографиязының бут бөмбүкчүлери мурнунда чылдардан тура-ла найысылалдың дээре командаларының санынга кирип келген. Оларның бо чылын ойнап турары боттарының мурнуну деңнелинге четпес. Чоокта чаа олар «Кызыл туг» командазынга улуг-тураланып турган уттурганын ынчаар үнелевес аргажок.

Бир-тээ чедиишкиннер болгаш аштырыышкыннар дугайында чугаа чоруп турар болганда, спортчуларның техника, тактика болгаш быжыг туруш талазы-биле үлегерлиг чорууну көөр ужурлуг. Ооң чижээнге «Кызыл тугнуң» командазының бо чылгы чедиишкинниң айтыры черле кызенчиг. Ук команда эртен чылын безин бут бөмбүүнүң техниказының талазы-биле мергежили кошкак, хоорайның бүгү-ле командаларынга уттургулаан турган болгай. Амгы сан-түңнер-биле алырга безин (ам-даа ойнаваан командалары бар) ук команда үшкү черни аңаа чедип ап болур аргалыг апарган. Маргылдаа ам-даа үргүлчүлеп турар.

Ю. МЫЛЬНИКОВ, ном судья.

Тайбыңга удур сүлчээ

НАТО чөвүлелиниң Оттавага болган сессиязының түңнелдеринге хамаарыштыр

Барыын таланың кол күрүнелери делегейниң дүшкүүрлүг чорууну күштелдирериниң болгаш ядролуг чепсекти эндере бүдүрериниң оруунга база бир базымны кылган. Бо базым болза, делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээрин бергедедип, чепсегленишкинни дүжүрер болгаш ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында чугаалажыышкыннарның оруунга чаа моондактарны тургузуп турар. НАТО деп агрессиг блоктуң чөвүлелиниң бо чылдың май 22—24-те Канаданың найысылалы Оттавага болуп эрткен ээлчеглиг сессиязының ажылының түңнелдери-биле таныжарга үстүнде айыткан ындыг түңчелдерни кылырынга чедирип келир-дир.

Чаагай сеткилдиг кижилер бо түңнелди херекке албайн, дүвүрээзин чокка арттырып каап шыдавас. Совет Эвилели болгаш социализмниң өске-даа чурттары ону херекке албайн барып шыдавас: тургустунуп турар байдалды чаа ёзу-биле көрүп, бодунуң политиказынга чогуур түңнелдерни кылырынче ол чурттарны бо түңнел албадап турар.

Сессияның материалдары болгаш барыын таланың буржуаз парлалгазының бижээн чүүлдери чүнүң дугайын чугаалап турарыл? НАТО-нуң кежигүннери 15 чурттарның сессияга чыылган министрлери кол күжениишкиннерин чүү чүвеге салганын билип алыр эргаы Оттавага парлап үндүрген дыңнадыгның сески чүүлү берип турар. Ол дыңнадыгда бижээни: «Министрлер НАТО-нуң камгалал политиказын чугаалажып көрген болгаш НАТО-нуң Европада чепсектиг күштериниң дээди кол командылалынга шилчидип берген азы шилчидип бээр ужурлуг ядролуг күштерни тургузар сорулга-биле холбашкан хемчеглерни чүүлдүг деп санаан». Дыңнадыгда оон ыңай дугуруштунган тодаргай хемчеглерни санап турар, ооң иштинде «V» черпениң ядролуг англи бомбардировщиктерни болгаш «Поларис» ракеталар-биле чепсеглээн суг ишти-биле чорууур үш америк хемелерни НАТО-нуң командылалынга шилчидип бээр; НАТО-нуң Европада кол командылакчызының чаа оралакчызын томуйлаар болгаш аңаа «ядролуг айтырыгларны» дагзыр, «ядролуг айтырыгларны шиитпирлээринге» болгаш «оперативтиг планнаашкынны дүүштүреринге» НАТО-нуң чурттарының офицерлерин кириштирер деп шиитпирни айыткан.

АКШ-тың, Англияның, Францияның болгаш Барыын Германияның албан медээлеринге чоок турар парлалгалары чүүлдүг деп санаан дугуржулгаларының утка-шынарын улам ханы илередип турар. «Нью-Йорк таймс» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, планнаан ядролуг күштериниң составынга суг ишти-биле чорууур атомнуг үш америк хемелерден аңгыда, Англияның шериг-агаар күштериниң 180 чыгам стратегтиг бомбардировщиктери, 70 хыдыкчы-бомбардировщик самолёттары болгаш НАТО-нуң өске-даа 8 чурттарының (Барыын Германия, Франция, Канада, Италия, Бельгия, Турция, Голландия, Греция) хыдыкчы-бомбардировщиктериниң эскадрильдери кирген турар. Ядролуг согугга таварыштырар черлерни хуваарынга» киржир кылдыр үстүнде айыткан чурттардан харылзаа офицерлерин АКШ-тың стратегтиг ужар чүүлүнүң командылалы туруп турар Омаха деп америк хоорайже чалаан дээрзин Рейтер агентизи дыңнадып турар.

Мынчангаш байдал билдингир-дир. **Соңгу атлантика блогунда каттышкан капиталистиг делегейниң эң дайынзырак бөлүктери тайбыңның херээнге эң айыылдыг планнарын херек кырынга боттандырып эгелээн. Олар ындыг планнарны сөөлгү каш чылдарның дургузунда кылып келген болгай. Чугаа болза ядролуг чепсектиг чурттарның саны херек кырынга көвүдээр дугайында, хамыктың мурнунда, өжээн негээр дугайын бодап турар боин политиканың баштарыкчыларынга ол чепсекти бээр дугайында болуп турар. Бо бүгү ядролуг халаптың айыылын күштелдирбейн барып шыдавас.** Чогум-на харын НАТО-нуң оттава сессиязының ужур-утказын шак-ла ынчаар үнелеп көөр ужурлуг.

От-биле ойнаарының соруксук кирикчилери улустарны аймаарадып шыдавас. Хүлээп алдынган шиитпирлер «камгалал» шынарлыг болуп турар дээр янзы-биле Оттавага шуугап турганы ышкаш сагындырыышкыннар оларга дузалап шыдавас. Делегейниң дүшкүүрлүг чорууну чавырылдырарынче болгаш тайбыңны быжыглаарынче угландырган Совет Эвилелиниң политиказы бүгү делегейге сурагжыг болур чорукту четчири-биле чаалап алган. Ынчангаш аажок улуг тургузукчу күш-ажылды кылып турар күрүнениң талазындан «дайын кыжаныының» дугайында бужар хоозун бодалдарга улустар бүзүревес.

Бундесверге ядролуг чепсекти ажыы-биле тыпсырын белеткеп турар кижилерниң ак-сеткилдиинге бүзүрээр кандыг-даа барымдаалар улустарда чок. НАТО-нуң оттава сессиязының бодунуң мурнуидагы төөгүзү бар, ынчангаш хүлээп алдынган шиитпирлерни шын үнелеп көөрүнге херектиг ооң киржикчилериниң стратегтиг планнарының дугайы делегейге четчири-биле билдингир.

Оттавага ам хүлээп алган шиитпирлерниң кол чүүлдерин эрткен чылдың декабрьда Нассауга болган англи-америк ужуражыышкынга ажылдап кылган турган. Ол чүүлдерниң утка-шынарының дугайын Совет чазак НАТО-нуң чурттарының чазактарынга апрель 8-те чоруткан нотазынга баш удур сагындырып турган. **«Чугаа болза АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа күрүнелериниң бундесверге болгаш өске-даа чурттарның чепсектиг күштеринге ракета-ядролуг чепсекти ажыы-биле тыпсып бээр, термоядролуг дайынга белеткелдериниң хемчээлдерин улам калбартыр, күрүне-даа, география-даа талазы-биле кызыгаарларны билбес ракета-ядролуг чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин өөскүдер дугайында болуп турар»**—деп ол нотада бижээн. «Күжениишкиннерни кады салып тургаш, ракета-ядролуг чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадыр» деп, НАТО-нуң чурттарының чазактарын ССРЭ кыйгырган. ССРЭ-ниң кыйгырыын олар дыңнаар-даа хөөн чок болганнар.

Чоокта чаа, Оттавага сессияның болурунуң мурнуида, Каттышкан Штаттар бо чурттарның чепсектиг күштерин «ядролуг дайынны чорударының аргаларынга» өөредир дугайында ийи талалыг дугуржулгаларны Барыын Германия, Франция, Канада, Италия, Турция, Бельгия, Голландия-биле чарган болгай. Ол дугуржулгалар «Поларис» деп ядролуг ракеталар-биле чепсегленген суг ишти-биле чорууур атомнуг хемелерни Чер Ортузу далайның районунга сайгара тургузар деп америк чазактың шиитпиринче сундугуп турар. НАТО-нуң штабтары болза «херектиң ужурун Чер Ортузу далайны атомнуг олумнуң кол чери, айыылдыг аазанажылганның болгаш демиселдиң бир районну болган турарынче аппар чылдарында» деп, Совет чазак айтып турган. Май 20-де нотазынга Совет чазак болза Чер Ортузу далайның бүгү районун ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаарын саналдаан. А НАТО-нуң күрүнелери аңаа чүү деп харыылаазыныл? Олар ядролуг күштерни тургузарының планнарын Оттавага бадыткаан, Чер Ортузу далайже чорудар суг ишти-биле чорууур атомнуг хемелерни ол ядролуг күштерниң составынга кирип геннер.

Чооку келир үеде натоӌу стратегтерниң кордаашкыннары база-ла харын чажыт эвес болуп турар. Оттавага хүлээп алган шиитпир болза, «америк специалистерниң созу-биле чүгле ажыл-чорудуушкуның эгези болуп турар» деп, Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң Вашингтонда корреспондентизи дыңнаткан. Кандыг ажыл-чорудуушкунуң? Бир эвес ам үеде колдуунда-ла агаарның ядролуг күштерин болуглээрин шиитпирлээн болза, «ийиги каттыжыышкын болза «Поларис» деп ракеталар-биле чепсегленген суг кыры-биле чорууур суднолар каттыжыышкыны болур, оларны киржикчи чурттарның холушкак командылалы башкарар апаар» деп «Нью-Йорк таймс» солун бодунуң редакция чүүлүнге бижээн. Моон алгаш көөрге, гитлержи шериг арсеналындан үлегерлеп, амгы үениң күштүг үрегдекчи чепсээ-биле чепсегленген дээрбечи корабльдерни тургузар дээн бодалдың амыдыралга боттаныры чугаажок апаар-дыр.

Америк дайынзырактар боттарының бодап алган базымнарын Пентагонга ажылдап кылган «ийи пирамидаларның теориязынга» үндезилээш кылып турарлар. НАТО-нуң Европада кежигүннери АКШ-тың дуззазы-биле боттарының «пирамидазын»—атомнуг күштерин тургузар ужурлуг, ооң «дээвиирн» НАТО-нуң Европада командылалы болур деп америк тайылбырлакчы Рестон бижээн. Оон аңгыда Каттышкан Штаттар чүгле америк командылалга чагыртыр бодунуң ийиги «пирамидазын» тургузар. Бо ийи командылал боттарының аразында кады ажылдажылганы НАТО-ну дамчыштыр чорудар. Ынчалза-даа оларның кайызы-даа бодунуң хуузунда, атомнуг чепсектиң чамын чазылдырар болгаш ядролуг дайынны «хуузунда» эгелээр эргени боттарынга арттырып турар.

Рестоннуң бижээни-биле алырга бо «теориялар» ындыг янзылыг-дыр. Бо чорук болза харысалга чок элементилер ядролуг дайынны өөскүдүп болур деп чүвени тодаргайы-биле херечилеп турары илдең-дир.

Совет Эвилелиниң ядролуг күчүзү эгиттинип болбас кограалды Каттышкан Штаттарга таварыштырып болур деп чүвени Вашингтоннуң политиктиг штаб-квартираларында чиинип турар. ССРЭ-ге удур термоядролуг дайынны эгелээр болза оларның боттарынга айыылдыг. Ынчангаш ССРЭ-ге удур дайынче АКШ бодунуң Европада эвилелчилерин чыгап турар. Америк бөлүктерниң бодалдарын улам тодаргайлаар болза мындыг деп, Лондоннуң «Дейли экспресс» солуну сагындырып турар.

Сагындырыг чогуур өйүнде болган. ГФР-ниң чазааның политиказының алыс утказынче көрүптерге-ле, **аңаа кол чүүл — аштырган дайын дээш өжээн негеп алыры болур деп чүге тодаргай апаар. Ол сорулганы чедип алыр дээш, барыын-герман өжээргектер чүнү-даа үүлгедиптеринден даадаравайн турарлар.** Барыын-герман кол штабка чоок «Франкфуртер альгемейненни» хайгааракчызы Вайнштейн шуут-ла эгениш чогу-биле мынчаар медеглеп турар: согуушкуну бир дугаар боол кажан-даа таварыштырбазының хүлээлгези — бундесверниң «чөпшээрежип шыдавазы» «каас-хоя» чорук-тур. «Атом-биле чепсегленген европчулар (чедир соктурбаан гитлержи дайынзырактар.— **Ред.**) хеп-хенертен халдаар чорукту өжегээр болдурбазының стратегиязын барымдаалап, туттунуп туруп шыдавас». Ынчангаш, гитлержилерге таарышкан оор ёзу-биле халдаарының аргаларынга ынаныш — ракета-ядролуг чепсекти Вашингтоннуң туткуптар деп далажып турар кижилериниң сүзүүнүң демдээ ындыг-дыр.

Оттавага болган ужуражыышкынның түңнелинде бүгү делегейниң мурнунга тургустунган боттуг чүүл ындыг-дыр. Ондагайлыг уржуктар боол болур байдал тургустунуп турар. Ол байдалдар турда кандыг-даа онза чүве болбаан деп санаар чорук тайбыңны үнелеп турар кижилерге чиигелде чок кенен чорук болур ийик. Тайбыңны камгалаарының болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырарының сорулгазы негеп турар ындыг түңнелдерни кылыры эргежок чугула.

Тайбыңга удур Оттава сүлчээзиниң алыс утказын чажырарын оралдашкаш, эрткен сессияның хөй-хөй киржикчилери, капиталистиг парлалганың хөй санныг органнары-биле бир дөмей, дүшкүүрлүг чорукту чымчадырының сорулгазынга, ядролуг шенелделерни соксадырынга болгаш чепсегленишкинни дүжүреринге Совет Эвилели «сонуургалын чидирген» дээр чүүл-биле хөй-ниитини бүзүредирин оралдажып турар. Ынчалза-даа фактыларны таныпп билип алырын оралдажыр болза, ол фактылар көңгүс-ле сыр дедир чүүлдү херечилеп турар.

Улустар аразының шыңгыы контролюнуң адаанга чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү-нииити дүжүреринче, ядролуг чепсекти шенээрин кезээ-мөңгезин-биле хоругдаарынче, маргылдаалыг айтырыгларны тайбың шиитпирлээринче Совет Эвилелиниң күзел-соруу быжыг болгаш өскерлиш чок болуп турар. Ол күзел-сорук сөөлгү хүннерде кады кылдынган совет-куба медеглелде болгаш Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң совет-куба найыралга холбаштырган митингиге кылган чугаазында база катап байырлыы-биле бадыткаттынган. «Марксистер-ленинчилер болза аңгы-аңгы социал-тургузуглуг чурттарның аразында харылзаажылгаларының каранаңгыс шын принципи тайбың кожа-хелбээ догунаашкын болур — деп Н. С. Хрущев онзалап демдеглээн.— Биске Лениниң чагааны ол политиканы бистер бодувустуң даштыкы политиктиг кол шугумувус деп санап келген болгаш санап турар бис».

Бир талазында, чепсегленишкинниң дүжүрер дугайында Женева чугаалажыышкыннарында киржип турар, а өске талазында, айыылдыг чаа планнарны боттандырарын дүргедедип, эндере чепсегленишкинниң күштелдирип турар барыын талакы күрүнелерни ап көөрге, оларның солагай талакы холуун кылып турар чүүлүн оң талакы холу билбейн турар деп бодаары берге. Чепсегленишкинни дүжүрер дугайында чугаалажыышкыннарга киржип, Женевада боол турар хуралдарга «Барыын чүктүң тайбыңга ынакшылдыгынын» болгаш «Совет Эвилелиниң кара сагыштыының» дугайында темага калбак угуулгаларны үндүрүп турар НАТО чурттарының төлээлекчилери боттарының чазактарының канцеляриязында ажылдап кылдынып турар авантюристиг шериг планнарының дугайын эки билирлер. Олар делегейниң хөй-нииитизиниң санал-оналын мегелээринге сагыштыы-биле киржип турарлар бе, ынчаш? Кариб далайның районунда байдал-биле холбаштыр Оттава сүлчээзиниң киржикчилериниң ыят чок «дүвүрээзинин» азы Лаоста сөөлгү болуушкуннарга хамаарыштыр оларның түңнел дыңнадыында бижиттинген «сагыш аарыышкынын» чүнү чедип алыр боор! Ол медеглелдерни дүшкүүрлүг чорукту ыеплерединп, бүгү-делегейге айыылдыг өчүк-чөңгээлерни организастап турар кижилерниң талазындан кедергей ыят чок чорук дээрзинден өскээр үнелеп болбас.

Совет чазак тайбың кожа-хелбээ догунаашкынның принципинге быжыы-биле бүзүреп, ону бодунуң политиказынга чайгылыш чок барымдаалап турар. Улустар аразының шиитпирлеттинмээн бүгү айтырыгларын ол принципке үндезилеп шиитпирлээринге ол белен. Ынчалза-даа НАТО-нуң кежигүннери чурттарның херек кырында тайбыңга болгаш улустарның айыыл чок чоруунга удур айыылдыг сүлчээ боол турар ындыг үүлгедиишкиннерин Совет Эвилели эскербейн эртип шыдавас.

ХАЙГААРАКЧЫ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Пассажирлерниң кичээнгейинге

Кызылдың пассажир АТК-зы Абакан-биле Москва аразынга чорууур № 20 дүрген поездиниң билеттерин садып эгелээн. Ынчангаш Кызылдан Москва чедир дээн хамаатылар ук поездиниң билетин Кызылдың автовокзалындан садып алыр. Совет Эвилелиниң оон өске черлеринче чорууруп күзээн пассажирлер автовокзалдың кассазынга броньну (быжыглап арттырарының чагыы) чагыдып алыр болгаш ол бронь ёзугаар поезд билетин Абаканның вокзалындан садып алыр.

Дүрген чорууур № 20 поезд понедельник, среда, пятница хүннерде Абакан станциязындан үнүп турар. Поезд чорууурунга чедир он хонук бурунгаар билеттерни садыл эгелээр болгаш оң станциядан үнеринге чедир бир хонук арткан турда билетти садарын соксадыр. Ол ышкаш бронь бээри поезд чоругуже ийи хонук бурунгаар соксаар.

Бистиң республиканың ном магазиннеринде болгаш кедээ магазиннерде «Ырлажыылы» деп аттыг, тыва дыл кырында ырлар чыындызын садып турар. Ол номну республиканың ном үндүрер чери 1959 чылда үндүрген. Өртээ 0-80 көпеек.

«Ырлажыылы» деп ырлар чыындызында тыва композиторларның ырлары, улустуң шаандагы болгаш амгы ырлары бар. Ол ышкаш Совет композиторларның билдингир ырларының тыва дылда очулгазы кирген.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Айболит эмчи» 10, 12, «Гусар балладазы» 2, Мен, ырган-авам, Илико болгаш Илларион» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Арыг-чаагай сеткилдиг» 11.15, 1.15, 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Баббета дайынче чоруп тур» 2.30, 6.30, «Куда сөөлүнде» 4.30, 8.30, шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүс акша орнунга» 1.15, «Заречная кудумчузунда час» 3.15, 9.15, «Станан суг» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Оптуг кижилер» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00626. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. ИЮНЬ 12 СРЕДА № 138 (5542).

Өртээ 2 көп.

Н. С. Хрущевтуң Гарольд Вильсон-биле беседазы

ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң чалаанын ёзугаар Москвада чедип келген Англияның лейбористиг партиязының баштыңы Гарольд Вильсонну СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июньнуң 10-да Кремльге хүлээп алган.

Н. С. Хрущев биле Гарольд Вильсоннуң араазынга делегейниң амгы байдалының айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш ийи талапларны сонуургадып турар өске-даа айтырыгларның талазы-биле найыралдыг беседа болган.

Англияның лейбористиг партиязының баштыңы-биле кады беседага лейбористиг партияның көскү ажылдакчызы Патрик Гордон-Уорикер, парламент кежигүнү Дж. Слейтер. лейбористиг партияның күүскомунуң улустар араазының килдизининиң удуртукчузу Дэвид Зниалэ олар бар турган.

Беседага ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр

Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында айтырыгны Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның төлээлекчилериниң киржилгези-биле бо чылдың июльдуң ортанда Москвага чугаалажып көөрүн катап эгелээр дугайында дугуржуушкун ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң, АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң болгаш Великобританияның премьер-министри Г. Макмилланның араазынга чедип алдынган.

(СЭТА).

Совет-индий садыг дугуржулгазы

МОСКВА. (СЭТА-ның корр). Совет Эвилели биле Индияның араазынга үр хуусаалыг (1964 — 1968 чылдарда) чаа садыг дугуржулгазынга июнь 10-да Москвага ат салган. Ийи чурттарның араазынга чыл бүрүде бараан саарылгазы ол үеде 400 миллион рубль чедер апаар. Ол болза 1962 чылда совет-индий бараан саарылгазындан ийи катап хөй болуп турар.

Өөренир, пропагандалаар болгаш организастаар

⊙

„Правданың" мурнуку чүүлү.

⊙

Совет кижилер СЭКП ТК-ның ам болдур Пленумун күш-ажылчы болгаш политиктиг улуг кедүрүлүшкүн-биле уткуп турар. Пленум коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң үезинде идеология ажылдарының соруулгаларын чугаалажып көөр. Бо дээрге ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинин, массаларның идейлиг чоруун болгаш чогаадыкчы идепкейин бедидер дугайында партияның, оон Төп Комитединиң ленинчи сагыш салыышкынының чаа хереченизи-дир.

Коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң үези, амгы үеде ышкаш идеология ажылдарының талазы-биле улуг хемчээлдиг, ханы утка-шынарлыг сорулгалар бистиң партиявыстың мурнунга кажан-даа туруп көрбээн. XXII съездиниң хүлээп алганы СЭКП-нин Программазында айтып турары болза: «Амгы үе-чадада идеологтуг ажылда кол чүүл болза бедик идейлиг болгаш коммунизмге бердинген бөлүрүнүң ёзугунга, күш-ажылды болгаш ниитиниң ажылагыйын коммунистиг ёзу-биле көөрүнге бүгү ажылчы чоннарны кижизидери, буржуаз үзелдерниң болгзын чаңчылдарның артынчыларын бүрүн амып эртери, кижини бүгү талабиле таарыштыр кижизидип сайзырадыры, угаан-бодал культуразының ёзулуг байлаан тургузары болур деп партия санап турар. Өзүп орар салгаичыларны кижизидерин онза умур-дузалыг деп партия көрүп турар».

Чурттуң экономиказын удуртурун чаартыр талазы-биле бистиң партиявыс ёзулуг революстуг хемчегларны боттандырган. Партия идеологтуг ажылдың амыдыралынга эргилдени база-ла революстуг ёзу-биле боттандырып, шээжилээр, өттүнер, барымдаа чок куруг бадыткалдар кылыр чоруктарны оон хоора соккаш, узуткаан.

Партияның массалар-биле ханы харылзаазы, оон-биле доктаамал сүлдеңнери, дүржулганы түүнеп база калбак-биле нептередир, массаларның чогаадыкчы ажылын хөгжүдеря ленинчи норма-чижектерниң эң чугула хевири болур. Идеологтуг бүгү ажылдарны улам ынай экижидер талазы-биле ажылчы чоннарның — коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бодалдарын болгаш саналдарын бижээн хөй санныг чагаалар партия органнарынга, солуннар редакцияларынга кээп турар.

Бистиң амыдыралывыстың чаа байдалдары, совет кижилерниң эртем-билиниин деңнелиниң хемчеп четпес өзүлдези, политиктиг литератураларның, хөй санныг тиражы, ном үндүрүлгези, радио, телевидениниң ажыл-чорудулгазы — бо бүгү болза идеологтуг ажылдарның хевирлеринге чаа негелделерни тургузуп келген.

Ажылчы чоннарны кижизидеринге чугула рольду политиктиг чырыдыышкын ойнап турар. Эрткен өөредилге чылында белгүмнерге, политшколаларга, семинарларга 23 миллион адыг кижи өөренип турган. Миллион-миллион коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер марксисчи-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле шиңгээдип ап турар. СЭКП-ниң Программазын, партияның XXII съездизиниң документилерин, СЭКП ТК-ның март болгаш ноябрь Пленумнарының шиитпирлерин калбак массаларның өөренген чоруу партияның болгаш чурттуң идейлиг амыдыралын хемчеп четпези-биле байлакшыткан. Политиктиг чырыдыышкынның системазында 1 миллион 160 муң хире пропагандистер ажылдап турар.

СЭКП-ниң Программазын — коммунистиг тургузуушкунуң улуг Программазын, чогаадыкчы марксизм-ленининизмниң бо байгамчык документизин коммунист бүргүзү, база ажылчы чоннарның калбак массаларды ханызы-биле өөренген, эки билген, тыштырып турар теоретиктиг конференцияларны, семинарларны эртирер чорук — ол бүгү чүүлдер партия комитеттериниң кичээнгейниниң төвүнге турар ужурлуг. Бот-өөредилге — аңаа-ла боду болу бээр чүүл эвес, а политиктиг чырыдыышкынны организастаарының эң-не бедик хевири-дир. «Марксисчи-ленинчи теорияны шиңгээдип алырын, бодунуң идейлиг деңнелин бедидерин, коммунистиг ниитилелдиң кижизин хевирлээринге болгаш кижизидеринге идиглиг болурун» партия кежигүнүнге хүлээдип турар СЭКП Уставының негелделерин маңаа барымдаалаар херек.

Идеология ажылдакчыларының Москвага, Ленинградка, Киевке, Тбилисиге, Минскиге, Ригага, Ташкентиге, Новосибирскиге болгаш өскеда ээлээн каш хоорайларга чоокта чаа болуп эрткиляан зона аайының чөвүлел хуралдарынга ажылчы чоннарның политиктиг чырыдыышкынының айтырыгларынга улуг кичээнгейни салган турар. Таджикистанның эң улуг тудуунга—Нурек ГЭС-инге—пропагандисчи ажылдың солун дүржулгазын чер казыкчыларының бригадириниң дузалакчызы А. Амосов Ортаакы Азияның республикаларының идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчилеринге чугаалаан. Тудугнуң эгезинден бээр аңаа тускай эртеми чок хөй-хөй кижилер четкилеп келгилээн. Тудугнуң бедергей улуг ужурдузалыг болуп турарын чаа келген кижилернин медереп билиринге, мергежилди дүрген шиңгээдип алырынга пропагандистер болгаш агитаторлар дузалаан. Аныяк тудугжуларның мергежилдерни шиңгээдип алырынга хөй-хөй пропагандистер боттары-биле дузалажып, күш-ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнге оларны кижизидип турганнар.

Ынчалза-даа пропагандистер боттарының чугаалаан сөстери дыңнакчыларның чүгле бодалынга эвес, харын-даа оларның чүрегтеринге четсин, оларның эгелекчи чоруун хайныктырын дээрээниң дугайында сагыш салбайн, боттарының белеткеп алган конспектилериниң аңаа номчукчулары болуп турар, солун эвес шак ындыг кичээлдерлиг болгүмнер ам-даа бар болуп турар. Ук заводта план күүсеттиниин турар бе, рационализаторлар хөй бе, дыңнакчылар боттары канчаар ажылдап турарыл, оларның сонуургалдары кандыгыл, кижилер кандыг байдалдарда чурттап, дыштанылгазын канчаар эрттирип турарыл дээрзин шак ындыг пропагандистер эптиле керекке албайн турар. Партийжи ажылдакчылар, ажыл-агый удуртукчулары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары пропагандистер болуп ажылдаан турары кончуг чугула. Шак ынчаар көөр чорук политиктиг удуртулганын болгаш массалар-биле ажылдың ленинчи принциптеринге дүгжүп турар. Партия, совет, ажылагый удуртукчулары болгаш өскеда удуртукчулар ажылчы чоннар коллективтериниң идейлиг болгаш политиктиг байдалын бүдүрүлге планнарын күүседириндеп эвээш эвес чергези-биле харылап турар деп, Куйбышев болгаш Минск областтарның партия организацияларында идеология ажылының айтырыгларының талазы-биле бодунуң шиитпирлеринге партияның Төп Комитединиң онзалап демдеглээни таварылга эвес.

Мораль-идеология талазы-биле чидириглер ниитилелге бүдүрүлгеге үрей кылыр чоруктардан артык карылгалыг болур деп, партия өөредип турар. Ынчангаш партия организациялары болза боттарының идей-политиктиг ажылы эң-не дээштиг, сайзырангай болгаш СЭКП-ниң XXII съездизиниң салганы, коммунистиг ниитилелдиң кижизин кижизидерининиң ол төөгүлүг сорулгаларынга дүүшкен турарын дээш, ам-даа эвээш эвес чүүлдерни кылыр ужурлуг.

Хову-Аксындан медээлер

Бистиң корреспондент пунктувустуң дыңнатканы:

Танды-Уланың эдектеринде кобальт комбинадының үлетпүр бүдүрүлгелериниң комплексизи өзүп, Хову-Аксы суурда чаа-чаа чуртталга базыңнары бедип үнүп турар. Геологтар болгаш дагжы ажылчыннар шинчилел ажылдарын үргүлчүлевишаан, ажыктыг чиг-эттиң курлавырларын улам көвүдеидир талазы-биле чедиишкинниг ажылдап турарлар. Дыка хөй бригадаларның болгаш тудуг ажылчыннарының кызымаккай күш-ажылын маңаа демдеглээри чугула. Чижээ, чугай өртедир чернин тудуунда ажылдап турар М. Чертыгашевке удуртқан комплексилиг бригаданың кежигүннери- кол корпустуң тудуунда — В. Шаталовтуң бригадазы, чуртталга тудуунда — В. Ерминниң бызаңчылар бригадазы, К. Шавринниң дашчылар бригадазы май айда социалистиг чарышка дээре көргүзүглерни чедип алганнар. Өрүмнекчилерниң болгаш дагжы цехтиң ажылчыннарының аразында өрүмнекчи И. Шестов, алдаган кадакчызы И. Спирин, слесарь Д. Белоруков, өрүмнекчи эвлчег мастери В. Зайченко, өрүмнекчи кол ажылчын М. Турищев, өрүмнекчи А. Бабкин база өскелер-даа шылгараалнар.

Ындыг мурнакчыларның дүржулгазын нептередири, чарышты улам ынай калбартыры, күш-ажылды организастаарын үндезинин-биле экижидери онза чугула тудугнуң тудугжулар коллективинге хожудаашкынныг чорукту ажып артериниге дузалаар, экономиктиг районнуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң санынга кирер аргаяны бээр болгай. Амдыызында мында

Шалыпкын ажылдаар

Чооктa чаа Чөөн-Хемчиктиң бүдүрүлге эргелелиниң бүгү ажыл-агыйларының удуртукчуларының оперативтиг чөвүлел хуралы болуп эрткен. Анда чамдык ажыл-агыйларның часкы тарылга талазы-биле ам-даа хоожудап турарын, сиген болгаш тараа ажаап алыышкынынга белеткел ажылдарын күштелдирерин, бирги чартык чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар пландарын ыявыла күүседиринин чугаалашкан.

Часкы тарылганың болгаш комбайннар септелгезиниң дугайында эргелелдиң кол инженери Н. Х. Балчыр-оол илеткел кылган.

Часкы хову ажылдарында чамдык эки чүүлдерни болгаш четпестерни, дүжүт ажаалдазы чорудар машиналар септелгезиниң канчаар-даа аажок оожум чоруп турарын илеткелчи демдеглээн.

Ындыг-даа болза эргелелдиң чамдык ажыл-агыйлары часкы тарылгага багай белеткенип, ону организас чокка, хожудаашкын-биле эгелээнинден майның 30-ге чедир эргелелдиң девискээринде 18 муң гектар ыязы-бүрү культуралар чаштынмаан турган. Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Улуг-Хемде «Чодураа» колхозтарда, «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда тарылга онза хожудап турар. «Чодураа» колхоз тарылга планын чүгле 56 хуу күүсеткен.

Часкы тарылганың шак мынчаар шөйдүнүп келгениниң кол чылдагааны болза күш-ажылдың организациязының багайында, техниканы багай ажыглап турарында, механизаторлар аразында политик-кижизидилгелиг ажылының кошкаанда.

Техниканың эдилелинге, ажаалгазынга хайгаарал багай. «Найырал» совхозта 1963 чылда үндүрген 6 сеялкаларны, элээн каш андазыннарны тоймаглап каапкан. Ленин аттыг колхоз чаа «Беларусьту» коргалче андарган, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң бир тракторизи эзирик, тракторлу-биле эрикче андарылгаш ондакка таварышкан. Дыка хөй ажыл-агыйларда машиналарны кайы хамаан чок тарады октагылапкан чыткылаар, олар тоймаглаттынып турар.

«Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг, Кызыл-Мажалык салбырлары тус-тус ажыл-агыйларга техниктиг ажаалга хандырылгазын багай организастааннар. Чижээ, «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбыры чүгле «Чодураа» колхозтуң база «Улуг-Хая» совхозтуң ийи салбырын техниктиг хандырылгага алганнар. Ол черлерде ийи септелге бригадаларын тургускан. Олар наряд ёзугаар ажылдап турар. Ынчангаш машиналарның үрелиишкиннерин узуткаарынга сонуургал чок. Ажыл-агыйларга эртен 9—10 шактарда чедип, кежээ 5—6 шактарда чанып кээп турарлар. Колхозта болгаш совхозтуң салбырларында тракторларның анаа турар чоруунуң хөй болуп турары таварылга эвес. «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырында байдал база-ла ындыг. Ол салбырларның эргелекчилери эштер Бахолдин болгаш Силкин олар байдалды эдип, септекчилерниң ажыл төлевирин тракторларның бүдүрүкчүлүг ажылдаанындан хамаарылгалыг кылдыр тургузар ужурлуглар.

Чамдык ажыл-агыйлар часкы тарылгага агротехниканың каржы хадыышкыннарын болдуруп турганнар. «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы, Хайыраакан салбырларынга шөлдерниң савацын аштавайн, чуга кылдыр андарып турган болгаш оларның уштары дескилей андартынмаан, оргалары, үрезиннер кыдыра чаштынган. Чүгле Арыг-Бажы салбырда 33 гектар чер брактаттынган. Ындыг чижектер «Найырал», «Тээли» совхозтарда база бар.

Улуг-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйлары пунктирлиг чажылга дээр чүве-биле шырыңмаланып алгаш, кукурузаны одуруглай чаштырып турарлар. «Чыраа-Бажы» совхоз картофель олуртур машиназы бар турда-ла демир хүүрек-биле тарып олурткан. Элээн хөй ажыл-агыйларның үрезин чогунга сылдап алгаш, картофель тарыыр планны күүсетпес дээр хөөннүг болуп турары партияның болгаш чазактың кыйгырыынга шуут дүүшпес.

Бистиң эргелелдиң девискээринде суггаттыг шөлдер элбек. Ындыг-даа болза, ону оранчок четпес ажыглап турар. Эргелелдиң колхозтары болгаш совхозтары чүгле 5.552 ганы суггарган. Ылангыя «Барлык», «Шекпээр», «Найырал» совхозтарда суггарылга кошкак организастаттынган, а «Мурнакчы», «Большевик» (Барыын-Хемчик) колхозтар шуут эгелевеэн.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң часкы тарылга айтырыының дугайында үндүрген доктаалының күүседири-биле часкы тарылгада хожудаашкынны дарый узуткап, эргелелдиң бүгү девискээринге часкы тарылганы дүргедээр доозарының эргежок чугулазын илеткелчи айыткан.

Хову ажылдарының дараазындагы ээлчеглиг чугула сорулгазы дүжүт ажаалдазынга амдыгаащтан хынамчалыг белеткенири болур дээрзин эш Балчыр-оол чугаалаан.

Эргелелдиң ажыл-агыйлары бо күзүн 102.400 гектар тараа культуралары, 21.400 гектар кукуруза, 1095 гектар картофель ажаап алыр. Ам келир 60 тараа комбайннарын, 75 кукуруза комбайннарын катай санаар болза бир комбайнга 240, кукуруза комбайнынга 107 га онаажыр. Дүжүттү кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алыр төлээде, бүгү комбайннарның дүн, хүн иштинде үрелиишкин чокка ажылдаарын хандырар херек. Эрткен бүдүн айның дургузунда септезе чогуур 372 тараа комбайннарының, 203 кукуруза комбайннарының, 131 жаткаларның иштинден чүгле 16 тараа комбайннары септеттинген. Ажаалда техниказының шак мындыг шыдажыр аргажок оожум турарының дугайында буруу чүгле ажыл-агыйлар удуртукчуларында эвес, а «Сельхозтехника» салбырларының эргелекчилери эштер Бахолдин, Каков, Силкин оларда база бар. Олар септелгениң организакчылары болбайн, чүгле машиналар болгаш оларның артык кезектерин мөлдүк-калдык садыглаары-биле өйлежип турар. Үш салбырга чүгле 10 комбайн септеттинген. «Сельхозтехника» салбырларының эргелекчилери комбайннар септээр кадрлар чорудуп бербейн турар ажыл-агыйларның удуртукчулары-биле эптежип турарлар.

Эргелелдиң ажыл-агыйлары комбайнерлер курстарынга ам-даа 280 кижини белеткээр ужурлуг турбуже, ындыг курстар амдыгаа чедир ажыглаттынмайн турар.

• • •

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле ажылдың чоруп турарының дугайында эргелел начальнигиниң оралакчызы эш Чүчүн информация кылган. Хамыктың мурнунда малдың чемгерилге, семиртилгезин барык-ла бүгү ажыл-агыйларда багай организастаанын ол демдеглээн.

Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, эргелелдиң ажыл-агыйларында саар инектиң баш саны 16,5 хуу көвүдээн турбуже, бир инектен саган сүт 18 хуу эвээжээн, а сүттүң ниити чыылдазы чүгле 2,5 хуу көвүдээн. Бо болза чүгле чемгерилгениң багайының херечизи-дир. «Чыраа-Бажы» совхоз сөөлгү үеде дүнеки кадатты организастааныының соонда хонук санында-ла 300 кг сүттү немей саап турар апарган. Ынчаарга дүнеки кадатты организаставайн турар дыка хөй ажыл-агыйларда сүт саалдазы чүгле өспейн турар эвес, харын кудулап турар.

Чамдык ажыл-агыйлар мал продуктуларын күрүнеге дужаарын шуут узуктелдирип турар. «Тээли» совхоз бир ай иштинде, «Мурнакчы» колхоз 20 хонук иштинде килограмм-даа сүт дужаавзан, «Сүт-Хөл», «ҮТКА 25 чылы», «Тээли» совхозтар май айның дургузунда килограмм-даа эът дужаавзааннар.

Эътке дужаар малдарның семиртилгезинче кичээнгей салбайн турарындан кончуг эвээш мал дужааттынып турар болгаш дужааттынган малдарның күш-деңгели кошкак, дириг деңзизи аажок куду болуп турар.

Хой кыргылдазы организас чок эгелеп турар. 80 кыргылда агрегаттарының 50 хуузу үрелип турар. Дыка хөй ажыл-агыйлар дүк классировкалаар кижилер өөредип албаан. Чадаанага болуп эрткен курстарга дүк классировкалаар 43 кижи өөредир турган болза чүгле 13 кижи өөренген.

Бирги чартык чылда мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының пландарын эргелелдиң бүгү ажыл-агыйлары ыявыла күүседип болурунуң аргаларының барын эш Чүчүн тодаргай саннар-биле көргүскен.

• • •

Техниктиг хандырылга-хайгааралдың талазы-биле арга-дуржулгазының дугайын «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының кол инженери эш Панкевич чугаалаан. «Сельхозтехника» салбыры бо чылын колхозтарга техниктиг хандырылга Партияның XXII съездизи аттыг болгаш Ленин аттыг колхозтарда бо ажылды боттандырып турар бис. «Большевик» колхоз ойталап каапкан. Техниктиг хандырылга-хайгааралдың 4 станциялары ажылдап турар. Олар машиналарны, тракторларны чүгле септеп турар эвес, техниктиг көрүлделерни база кылып турар. Оларны дериг-херекселдер-биле болгаш транспорт-биле хандырган бис. Ажыл төлевирин машина-трактор парыгының кылган ажылдары чымчак черже шилчиткен сан хемчээлинден хамааржыр кылдыр тургускан бис. Ынчаарга колхозтарда ажылдың учёду багай тургустунганындан санажылга бергедеп турар. Учёт чүгле «Искра» колхозта чүгээр. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болгаш Ленин аттыг колхозтарда онза багай.

Ам ажыл-агыйларга кылып бүдүрген ажылдарның учёдун экижидери чугула. Ооң-биле кады чамдык ажыл-агыйлар часкы хову ажылдары доозулгалак чорда-ла тракторларны чаңгыс ээлчег-биле ажылдаарынче шилчиткеннер. Ол хоралыг. Бир талазында чайгы чер андарылгазының планын үзериинге чедирер. Ийи талазында техниктиг хандырылга-хайгаарал станцияларының ажылдакчыларының сагылга-чурумун сандарадыр.

• • •

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң бүгү ажыл-ишчилерин социалистиг чарышка кыйгырбышаан, республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилеринге кыйгырыг үндүрген.

С. ПАВУУ.

ЧАА ӨГЛЕР

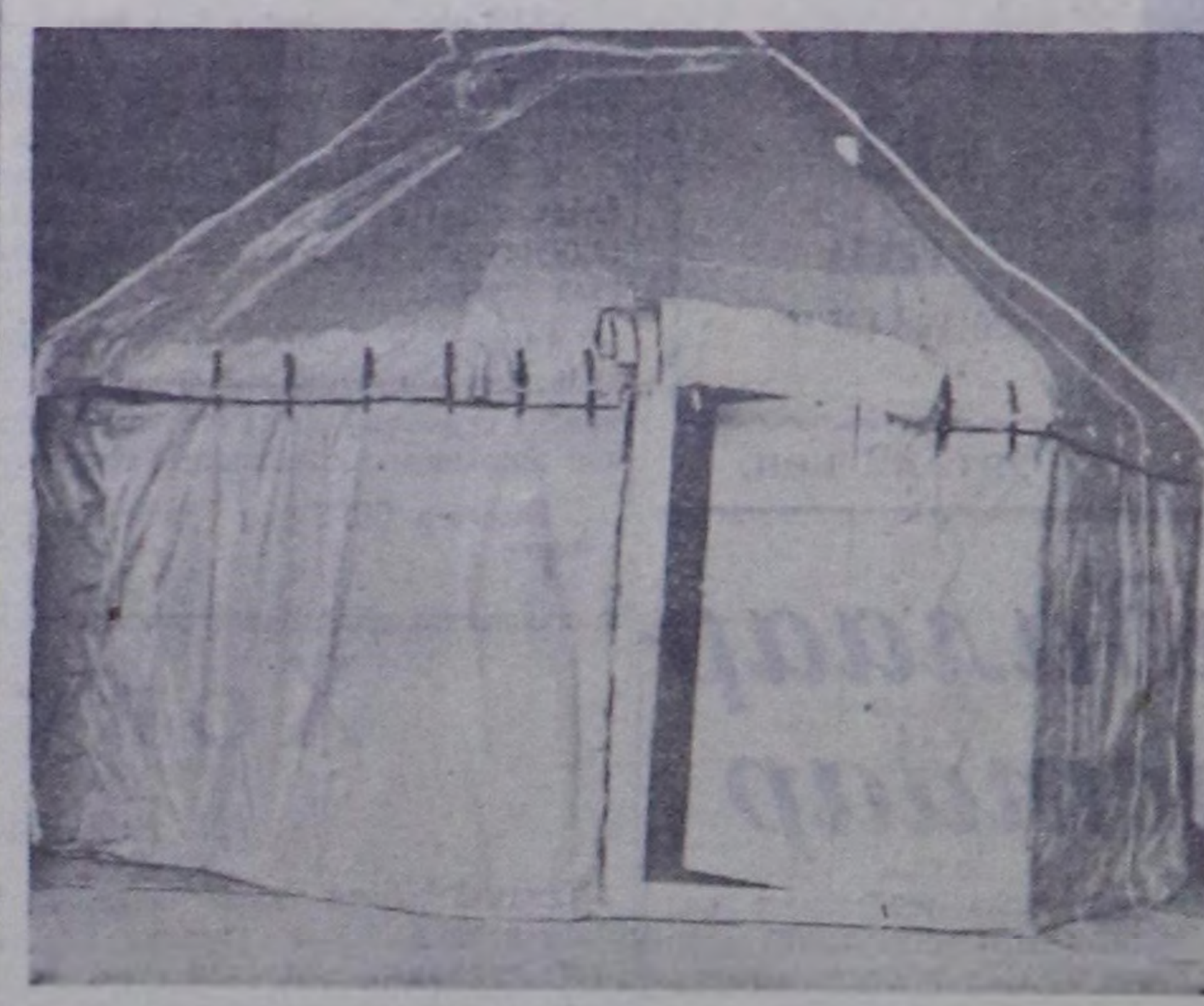

Москваның Мытишинский заводунуң синтетиктиг материалдан кылган өглери Тывада кээп эгелээн.

Баштайгы келген беш өгнү Таңды районнуң «Тиилелге» совхозу садып алыр деп турар.

Өг сес ханадан төгериктелдир тургустунган, ооң шывыының дашты чаъс өтпес кылаң материал, а ишти чылыглап каан кылын пөс. Өгнүң кырын ханадан хараача чедир сес наа тудуштуруп турар. Хараачаның ажык черин дуглаар өрегези база бар. Өгнүң дораазын чылыглаар хаяпчазын онза таарымчалыг кылган.

Печка турар черин тыва өгнүң үлгүүр турар талазында кылган, ооргтан хоолай үндүрер дыдыында өрт айыыл болу бербес кылдыр тускай кылган хоолайжыгаш бар. Ынчангаш өг иштиниң төп шөлү делгем апаар.

Өгнүң ханазы кижиден бедик, долгандыр үш соңгалыг, эжиинде шевергин хаалга кылып каан, шоочалаар черлиг.

Өгнү өскээр көжүрер ужур таварышканда, үүрментеп адырып алыр. Ону ийи тергелиг аът-биле чиик көжүре бээр.

ЧУРУКТА: чаа өг.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Хуу өнчүзүрек чоруктан шуут уштунар

Партияның XXII съездизинге хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазында аар үлетпүр-биле чергелештир көдээ ажыл-агыйны бүгү тала-биле сайзырадырын айыткан. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер дээш, партияның болгаш чазактың ап чорудуп келген хемчеглериниң түңнелинде шынап-ла хөй ажылдар кылдынган. Сөөлгү чылдарның иштинде колхозтарның экономиктиг байдалы быжыгып, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының хемчээли улгаткан. Амгы үеде бистерге, коммунистиг ниитилелдиң тургузукчуларынга, кол чүүл болза ниитиниң өнчүзүн быжыглавышаан, ону улам көвүдедири болур.

Көдээ ажыл-агый продуктуларынга чоннуң хереглелин үүрмек ажыл-агыйлар канчап-даа хандырып шыдавас болгаш ол кол айтырыгны мурнакчы эртемге даянган коллективтиг ажыл-агый шиитпирлээр дээрзи болдингир. Ооң чижээнге бистиң районда безин элээн каш көргүзүглерни адаарга билдингир. Сөөлгү үш чыл иштинде колхозтарның мыйыстыг бода малы 1.5, шээр малы 1,67 катап өскен. Ол-ла үениң иштинде, эът, сүт бүдүрери 1,3, дүк 2 катап, а ол продуктуларны күрүнеге садарының талазы-биле эът 1.56, сүт 1.4, дүк 2,2 катап көвүдээн. Ынчангаш көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүреринге ниити өнчүнүң ролю ол хире-дир.

Колхозтарның экономиказының быжыг болуру болгаш ооң кежигүннериниң бай шыдалдыы оларның колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржилгезинден хамааржыр. Аңаа мындыг чижекти көрүп болур. «Торгалыг» колхозтуң кежигүннери эрткен чылын бир күш хүнүнге 1 руб. 78 көпеек алган. Ол болза, колхозчунуң акша орулгазы бүдүрүлгеде ажылчыннарның база албан-хаакчыларның шалыны-биле деңнежип турар-дыр. Районнуң ажылчы чонунуң материалдыг байдалының экижээни-биле кады культурлуг чурттаалгазы бедээн. Ол чорук ниитиниң өнчүзүн улам сайзырадырынга болгаш хуу өнчүнү чок кылырынга идигни берип турар.

Ынчалзажок бистиң районнуң колхозтарында болгаш күрүне албан черлеринде ажылдап турар чамдык эштер ам-даа хуу өнчүзүрек чоруктан уштунмаан болгаш хөй баш малды азыравышаан турар. Ындыг байдал ниитиниң өнчүзүн сайзырадырынга шаптыктыг болбас аргажок. Хуу өнчүзүрек кижилерниң азырап турар малының баш саны чыл санында өзүп турар. Чижээ, бистиң районга 1960 чылда хуу кижилерге ниитизи-биле 1249 баш мыйыстыг бода мал, 5005 шээр мал, 227 баш чылгы мал турган болза, ам оларның баш саны мыйыстыг бода мал 3122, шээр мал 11313, чылгы мал 510 баш кылдыр өскен. Малдың мындыг өзүлдезин турза-даа, күрүнеге мал продуктуларын садарын хуу кижилер өстүрбейн турар. Көдээ ажыл-агый артелиниң уставында айытканындан хөй баш малды тудуп турар чамдык колхозчуларны борта айтып көрейн. «Коммунизмче орук» колхозта хойжу Куулар Дарый-оолда 7 баш мыйыстыг бода мал, 34 баш шээр мал, 1 аът, малчын Сарыглар Биче-оолда 5 бода мал, 25 шээр мал, 1 аът, хойжу Хонук-оол Монгушта 5 бода, 37 шээр мал, 1 аът, Куулар Бүдер-оолда 5 бода, 32 шээр мал, 1 аът, Монгуш Шаңмакта 5 бода, 43 шээр мал, 1 аът, Доңгак Эмишкеекте 6 бода, 19 шээр мал, 1 аът, тракторист Аржай-оол Монгушта 6 бода, 30 шээр мал, 1 аът бар. «Кызыл тук» колхозта Монгуш Торуңмайда 6 бода, Куулар Сарыг-оолда 8 бода, 44 шээр мал, Досай-оол Сааяда 3 бода, 35 шээр мал, 2 аът бар. «Торгалыг» колхозта чолаачы Түлүш Чымбада 4 бода, 27 шээр мал, 1 аът бар. Чүгле долу эвес чижек-биле безин көргүзерге мындыг-дыр.

Ол ышкаш район болгаш колхозтар төптеринде ажылдап турар ажылчыннар, албан-хаакчылар база хөй малды тудуп турар. Торгалыг сес чыл школазының башкызы М. Ыймажапта 3 бода, 17 шээр мал, партком ажылдакчызы Х. Семисте 2 бода, 20 шээр мал, культура килдизиниң бухгалтери М. Базыр-оолда 4 бода, 27 шээр мал, 1 аът, райкүүскомга аът ажаакчызы турган, ам кайда-даа ажылдавайн турар К. Базыр-оолда 5 инек, 22 шээр мал, 1 аът, милиция ажылдакчызы М. Сенди-Сүрүңде 3 бода, 23 шээр мал бар болгаш оон-даа ыңай. Ынчангаш мындыг хөй баш мал тудуп турар кижилерге хостуг үе тывары берге. Ындыг кижилер чүгле азыраар малынче сагыш салгаш, ниитиниң ажылынга хөөн чокталып, харын-даа хүлээнген ажылынга харысалга чок чорукту болдуруп турар. Хуу малдың баш санын моон соңгаар көвүдедир болза, колхозтарның экономиктиг күчү-шыдалын бедидеринге шаптык болур. Бир тээ херек ындыг болганда хуу малдың баш санын кызырарының хемчеглерин ап чорудары чугула.

Чамдык эштер хөй мал азырап алгаш, кая-даа ажылдавайн, ол малын ажаарынга өйлежип турар болгай. Чижээ, «Коммунизмче орук» колхозта О. Барыңмаа 5 бодалыг, О. Буга 7 бодалыг, 37 шээр малдыг, 1 аъттыг. Оларның кайызы-даа үр үениң иштинде ниитиге ажыктыг ажыл кылбаан. Мындыг байдал-биле моон соңгаар эптежип болбас. Бисте кол чүүл болза, ниитиниң өнчүзүн улам көвүдедири деп, партия өөредип турар. Ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн, ол өөредигден хажып турар хуу өнчүзүрек чорук-биле демиселди чорудар херек. Мээң саналым болза кижилерниң хуу малының баш санын чогуур деңнелинге чедир кызырар болгаш оларның аъттыг болурун чөпшээревес. Чүге дээрге колхоз кежигүннери ниитиниң аъттары-биле ажылдап турда, оларның боттарының хуу аъттары тайгада үрдүндүр семирий бергилээн девээлеп чоруп турар-дыр. Хуу өнчүнүң өзүп турарындан ниитиниң малын малдап турар чамдык кижилер бодунуң малдыынга сылдап алгаш, ол малды колхоз малынга солуп турар болгаш хурагап кежи тоннарны безин белени-биле кыла шаап ап турарлар.

Албан-хаакчыларның хөй малдыг болур чоруу, оларның ажылга харысалгазын кудуладып турар. Олар харын-даа төрелдеринге хуу малын азыраткаш, кая-даа ажылдатпайн турары билдингир-дир.

Ам кол чүүл болза хуу өнчүзүрек чоруктан кижи бүрүзү шуут уштунар болгаш ниитиниң өнчүзүн көвүдедир сорулга-биле ажыл-агыйның кайы-бир адырынга чүткүлдүг ажылдаары болур.

А. СЕМИС-ООЛ,

Өвүр партномунуң секретары.

ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙЫНДА

Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы тудуг ыяжы белеткээриниң кол чери. 1963 чылда 135 муң кубометрни белеткээр программаны аңаа берген болгаш ооң 70 муң кубометр ыяшты салдадып бадырар планныг.

Ыяш белеткелчилери ыяшты салдадып бадырар черлерже сөөртүп үндүрериниң 4 айлар планын ажыр күүседип, эки ажылдааннар. Сал бадырарының сезонунда 80 муң кубометр хире ыяшты, азы пландан ажыр 10 муң кубометр ыяшты салдадып бадырар арга бар.

Салдадыышкын эгелээнден бээр элээн үе эрткен, а ынчалза-даа Сыстыг-Хемде болгаш Сизимде ыяш салдаашкыны чогуур графиктериннен чыдып каап турар.

Май 16-да Сыстыг-Хемниң ыяш пунктузунга Енисейниң пароход ажыл-агыйының ажыглал участогунуң катерлери чедип келгилээн. Ынчалза-даа салдар белен эвес болганындан, олар бүдүн хүн тура хүнзээннер.

Ыяш пунктузунуң удуртукчулары салдаар черде ажылчын кужүнүң хуваалдазын шын тургузуп шыдаваннар. Ында бирээзи-ле 3 кижиден тургустунган 2 ээлчегни организастаан. Үш кижи бир ээлчегде 30 кубометр ыяшты даап четтикпейн баарлар, ынчангаш доозулбаан сал ийиги ээлчегге артып каар. Ол чорук ийиги ээлчегниң ажылынга шаптыктап турар. «БМК-90» деп катерни апрель айда-ла белеткеп албаанындан сал чыырының ажылдары база озалдап турар. Ыяш пунктузу хүннүң-не 500 кубометр ыяшты чыыр хүлээлгелиг турган, хүнде чүгле 300—400 кубометр ыяшты чыып турар.

Сизимниң ыяш пунктузунда сал даарының ажылы база-ла багай тургустунган. Ыяш ажыл-агыйының удуртукчулары ажылчыннарны чайгы үеде ажылдаар хеп-биле, ылангыя резин сапогтар-биле хадырбааннар. Ооң түңнелинде ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү куду болуп турар.

Ыяш ажыл-агыйының болгаш ыяш камгалалының эргелели, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйының чери-биле ыяшты салдадырының болгаш дүжүрериниң технологиязын ажылдап кылгаш, кады бадылааннар. Ол технологияда, ыяш цегин ажыглалга белеткээр болгаш ыяшты хүлээп алыр, дүжүрериниң белеткел ажылдарын кылырының тодаргай хуусааларын айыткан турган. Ыяш ажыл-агый чери (директору эш Забоев, кол инженери эш Перимов) апрель айда-да чугула тудуг материалдарын чарыгдап каапканнар. Ооң түңнелинде ийи эстакаттарга болгаш чудук үндүрер черге материал артпаан. Амгы үеде 150—200 кубометрни дүжүрер аргалыг чүгле чаңгыс эстакада ажылдап турар.

Салдадыышкынның баштайгы 10 хүннеринде ыяш цеги чүгле 1000 кубометр ыяшты дүжүрүп, 2500 кубометр планын күүседип шыдаваан.

Ыяш салдадырының хуусаазы кыска болганда, сал даарын дүргеделип, бир хонукта 100 кубометр ыяшты даггаш Кызылга чедирери чугула.

Ыяштың кол хереглекчилери «Тыва тудуг» трезы болгаш Кызылдың ыяш цеги. Ынчалза-даа «Тыва тудуг» трезы ыяш хүлээп алырынга багай белеткенген. Хонукта 400 кубометр ыяшты дүжүрер турган, чүгле 300 кубометрни дүжүрүп турарлар. Тудуг материалдарының комбинадының девискээринге 40 муң кубометр хире ыяшты сыладтап болур болгаш ында четчир санныг механизмнер бар. Ынчалза-даа чамдык удуртукчулар чинге ыяштарны хүлээп алырындан ойталап турарлар. Ыяштың бажын чөп ажыглаары кончуг ажыктыг, ылангыя хады, пөш дээн ышкаш чымчак ыяштарның чиңгези көвей болгай. Чинге ыяшты салдадыры чүгле чаа технологиядан хамаарышпайн, ужар таварыштыр салдадып эртериниң байдалдарындан база хамааржыр. Чинге ыяштардан салды даарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база улгадыр.

«Тыва даг-дугу» комбинатка чедирери-биле 15 муң кубометр ыяшты Чаа-Хөлге чедир салдадып чедирериниң айтырыын чугаалажып турар. Кызылдан Чаа-Хөлге чедир «БМК-90» деп катер Кызылга кээп турар салдардан ийи катап улуг салды чедирип болур.

Ыяш салдадырының болгаш ыяш кезилдезиниң ажылдарынга күш-ажылдың төлевириниң неделье, декадада, айда шаңналдыг системазын ажыглаар дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа хүлээп алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң улгадырынга улуг идигни ол бээр.

С. КОКОРИН,

ыяш ажыл-агыйының болгаш ыяш камгалалының эргелелиниң кол инженери.

Бо хүннерде бистиң делгем чуртувустуң девискээринде часкы тарылга барык дооступ турар. Ынчалза-даа Сибирьниң Соңгу Доштуг далайже талазында кышкы кыжын хар ам-даа чытпышаан.

Тарылганың ажаалгазы кидин түлүк эгелеп, бедик дүжүттү ажаап алыр машиналарны септээр талазы-биле ажылдар хайнызып турар бо үеде чурттуң мурнуу талакы районнарында тараа культураларының ажаап алыышкыны эгелээн.

ЧУРУКТА: «Совет Туркменстан» көдээ ажыл-агый артели арбайны ажаап турары. Мурнуу планда бригадир Г. Гошаев (оң талазында) улуг агроном К. Энитов.

Фото Г. Мушкамбаровтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Шаңчының учётчиги

Кижиниң мергежилин амыдырал байлакшыдар деп чугаа бар болгай. Ол кончуг шын. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Шаңчы хову бригадазының учётчиги Ишкин Дуран-оол ол мергежилди ёзулуг амыдыралга чедип алган.

1946 чыл. Ынчаардагы турган «Бай-Булуң» МЧАЭ-зиниң учётчиги дыка сандаргай байдалга турган. Мчаэчилериниң кылган ажылының учёдун шын эвес кылыр чорук эки ажылдап турган кижилерни дыка хомудадып турган.

«Мен хөйнү кылган мен. Күш хүнү чедир бижиттинмээн-дир» дишкен чугаалар бо-ла дыңналыр турган. Ол ындыг турганы-даа шын. Учёт кылыр кижилер эки ажылдавас, кылдынган ажылдарны биживес, чалгаа кижилерге оларның аскын барымдаалап артык күш хүнүн бижип бээр, учётчиктер үргүлчү халажыр, ынчангаш сан-түң будулар, ажыл төлевирин кижилерниң эки-даа, багай-даа ажылдаанын барымдаалавайн, деңнеп төлээр чорук элээн үр үе дургузунда үргүлчүлеп турган.

Мчаэчилер мындыг чөптүг эвес чорукту боттарының ниити хуралынга тускай айтырыг кылдыр чугаалажы берген.

Ынчан, ол хуралга 15 харлыг Ишкин Дуран-оол база олурушкан. «Шын учёт кылыр чорук коллективтиг ажыл-агыйның дыка чугула айтырыы-дыр эвес бе» деп, аныяк оол аңаа болган шыңгыы чугаалажыышкынындан ылап билип алган.

— Учётту эки кылып шыдаар кадр шилип болгаш өөредип алыры чугула-дыр. Ындыг кижини ам бо хуралга дугуржуп алыылыңар—деп, хурал даргазы чугаалаан.

— Кончуг шын-дыр. Учётчикке шилип алган кижилеривис арагалаар, оон келерезе ажылга үнмес, сан-чурагай билбес, ынчангаш хамык чүве будулдурар кижилер боор-дур. Ам моон соңгаар ындыг чүве болдурбас-тыр. Хууда саналым чүл дээрге, Дуран-оолду учётчикке кирип алыр. Бижикбилиглиг, сан-чурагайны-даа билир, аныяк оол-дур. Кижи ажылдап тургаш, өөренир болгай. Бо черле өөрени бээр боор—деп, улуг назылыг Санаажык ирей бир дугаарында санал үндүрген.

Ооң ол саналынга хуралдың бүгү киржикчилери чаңгыс үн-биле каттышкан болгаш харын мырыңай ону соңгуп, бадылап алганнар.

Аныяк учётчик ооң эртенинде-ле ажылче кирипкен. Хову ажылының бүгү учёдун кылыры берге-ле ажыл. «Ынчалза-даа бергелерни шыдажып эртер болгаш ажылга өөренир херек». Мындыг бодал Дуран-оолду ажылга чангаар-ла күш кирип турган. Ол, бергелерге таваржып, айтырыгларны чөптүг шиитпирлээриниң аргаларын тып, ажылга улам мергежип-ле турган.

Чамдык кижилер чаңчыккан чаңы-биле маргылдаалар үндүр[illegible] кылган ажылым четче[illegible]ннмээн-дир» деп, шуугаа[illegible]рги үндүрүп кээр суг[illegible] Чаа ажылдап кирген [illegible] чадавас дээш, ооң [illegible] тускай комиссия [illegible]ынап-даа турган. Учёт[illegible]ганы шупту-ла шын.

1948 чыл. Чаа-Хөлге машина-трактор станциязы тургустунган, а «Бай-Булуң»—колхоз уставынче шилчий берген. Колхозтуң күжүдаа, кылыр ажылының хемчээлидаа, техниказы-даа өскен. Ынчангаш учётчиктиң ажылы база-ла нарыыдап, өзүп турар апарган.

Аныяк учётчик Дуран-оол МТС-тиң учётчиктер курузунга өөренип эрткен болгаш ооң соонда Терезин ховузунуң трактор-хову бригадазынга учётчиктеп кирген. Ийи чыл дургузунда МТС-тиң эки ажылдыг учётчиктериниң бирээзи болуп ажылдаан.

Эш Дуран-оол шериг албаның эрттиргениниң соонда, «Найырал» совхозтуң кол тараалаң чери Шаңчы трактор-хову бригадазының учётчигинге ажылдап кирген. Он ийи чыл ажыг үениң дургузунда ажылдап келген бо учётчиктиң мергежилин ооң кады ажылдап турар эш-өөрү магадап, мактап турар.

Бистиң алдарлыг кукурузачывыс Опай Ыглаашпай-биле беседа кылып олурувуста, Ишкин Дуран-оол бо аъттыг чортуп келди.

— Че, Дуран! Опайның бөгүн чаштырган чери бо шөлдүң мындындан бээр коступ чытканы олдур. Чүү хире ирги? Хүн нормазын күүсеткен бе?—деп, оон айтырдым.

Эш Дуран-оол ынаар эргилдир көрүп тур.— Бо шөйген чиңге демир 600 метр болгай, а дооразы 200 метр хире черле-дир. Ынчангаш 12 гектарга чаштырган эш-ледир. Хүн ам-даа эрте. Бөгүн ийи норманы күүседир кижи-дир — деп, ол шуут дорт харыы берди.

— Ийе, узун дурту ол хирези шын болгай, а дооразын хемчээн эвес, канчап билип алдың? Ол хире четпес боор— деп, Опай чугаалады.

— Кылып турган ажылының чижээн кижи черле билир ыйнаан моңар—деп, эш Дуран-оол серте-даа чок улам бүзүредип чугаалай-дыр.

— Че, ындыг-дыр. Кымның шыңыла, көрүпкей-ле — дишкеш, Дуран-оолдуң тудуп чорааны хемчекчи-биле черивисти хемчээй-ле бердивис. Түңнел коступ келген. Опайның чаштырган чери 12 гектар болган, а кежээге чедир 14 кылдыр, ийи норманы күүсеткен.

Бүзүрелдиг-ле болган. Ол хире калбак черни анаа карак-биле хемчээпкен! Ажылга мергежил деп чүве бо-дур!

Шаңчының калбак-делгем ховузунга кара аъттыг, чер хемчекчизи тудуп алган чоруур, 30 харлыг хире, чолдаак сынныг, үстүкү эриниң кырында чокпагар кара сал үндүрүп алган, ак шырайлыг, чүгүртүлециээш кара карактарлыг, оожум топтуг кижиге бо-ла ужуражы берип болур. Ол болза учётчик Ишкин Дуран-оол-дур. Ол бо чылын Шаңчының 8650 гектар черин хемчээген. Ында ажылдап турар 30 ажыг тракторларның, 80 ажыг механизаторларның кылган ажылының учёдун ол шак ынчаар эки кылып турар.

Изиг күзел, быжыг тура-соруктуг турда, кандыг-даа бергелерге кижи торулбас. Эш Дуран-оол шак ындыг кижилерниң бирээзи. Ол, бодунуң эки ажылы-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чедип алган, өртектиг чүүлдер-биле болгаш хүндүлел бижиктер-биле хөй удаа шаңнаткан.

Х. КУНГАА.

ЧАЙЛАГДА

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Бора-Шайла № 1 сүт-бараан фермазының чайлаа — Артыштыг-Хем онза таарымчалыг чайлагларның бирээзи.

Малчыннар майның 18-те ук чайлагда 3 чуртталга бажыңнарын ажыглалга кирер кылдыр тудуп доосткан. Ол ажылга Сат Кончукай, Сат Чижит-оол, Сат Очур олар аң идепкейлиг киришкен.

Чайлаг төвүнде беш чуртталга бажыңы, чунар бажың болгаш склад, инек тарыыр пункт бар. Чайлагның дериглгези ам доозулган.

К. КҮДЕР-ООЛ.

Үскүр, хөй сүт саалдазы дээш

Академик Т. Д. ЛЫСЕНКО

Совет Эвилелийнің Коммунистиг партиязы, оон Ленинчи Төп Комитеди болгаш чазак эртемин хөгжүдер дүгайында улуг база үн бүрүнүн сагыш салыышкынын илередип турар. Бистин чуртта эртемниң соруглалы болза кижилериниң күш-ажылын чиигедирип, оон бүдүрүмчүлүүн бедидери, продукциялын бот-үнезин чиигедири болур. Оон үжурунда партиянын болгаш чазактың удуртукчулары, Никита Сергеевич Хрущев боду безин эртемнин болгаш мурнакчы дуржулганын чеминшкиннерин көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге ажыглазырынче кезээде улуг кичээнгей салып турар.

Үлетпүрге бодаарга көдээ ажылагый бүдүрүлгезинге эртемнин чеминшкиннерин нептередир дугайында айтырыг мен бодаарымга элээн берге ышкаш. Эртемнин кандыг-бир чеминшкиннерин көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге ажыглазыры болгаш негелдерин билбес болза биология эртемининг бодун-даа чеминшкинниг хөгжүдери болдунмас. Агрономнар, зоотехниктер болгаш бүдүрүлгенин еске-даа ажылдакчылары бодунуң эдлчээнде биологтуг теорияны билир үжурлуг, ону барымдаалавышаан, үнүш болгаш мал ажылынын бистин мурнувуста туруп турар айтырыгларын элээн чеминшкинниг шинтпирлеп болур болгаш шинтпирлээр херек.

Эртем болгаш практика бир дөмей чангыс чүве эвес дээрзин бис шуптувус билир бис, ынчалзажок эртеминин болгаш практиканың чангыс эвин чангыс-даа минутада үттүп болбас. Бисти анаа партияның Ленинчи Төп Комитеди өөредип турар, анаа марксизм-ленинчи теория өөредип турар. Оон-биле кады эртем ажылдакчылары теорияның болгаш практиканың чангыс эвинге кол чүве практика болуурун билир үжурлуг. Ол болза теорияның болгаш оон критерийлериниң эчис сорулгазы эвес, харын медерел билириниң бүзә чүгүла чепээ, эртеминиң болун хөгжүдериниң чепээ болур.

Бодумнуң бүгү-ле ажылдарымга чүгаалаан чүүлдү удуртулга болдуруп турар мен. Бо таварылгада колхоз-совхоз коданнарының инектериниң сүдүнүң үскүрүн көвүдедир дугайында чугаа кылып турар мен. Практикага ол аажок чугула айтырыг, а биология эртеми, амыдыралдың болгаш дириг бойдустуң хөгжүдезиниң дугайында эртем—сүүк сүттүг инектер коданы үскүр сүттүг кылдыр чогаадыкты күш-ажылы-биле чаартыр көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чүс-чүс муң-муң база миллион-миллион ажылдакчыларының күш-ажылының түңнелинде чаа-чаа биилиглерни алыр.

Материалистиг мичуринчи биологияның теоретиктиг билиглерин барымдаалаш база мыйыстыг бода малдың сүдүнүң үскүрүнүн талазы-биле уксажылга херээнин практиказы-биле танышкаш, үскүр сүттүг уксааларның, чижээ, джерсейск будүрүмчү бугаларны, сүүк сүттүг уксааларның, чижээ, кара-шокар, остфризск, костром болгаш өске-даа уксаларның инектер-биле хайнакташтырарының 1952 чылда эге-тер-биле хайнакташтырганынган сүдүнде үзүү эң-не янзы-бүрү—3,5-тен 5 хуу чедир хайнак салгал түге алдының турары биске билдингир апарган. Биске билдингир таварылгаларның хөй кезиинде ынчаар чартык ханның инектериниң сүдүнүн үзүү өртүмаа-биле 4.1—4.2 хуу болган. Оон соонда ол хайнак инектери төрүүр коданның мурнуку уксаның бугалары-биле дедир хайнакташтырыптарга оларның салгалы улам эвээш үстүг сүттү берип турар болган. Ол болза болган чок-ла мурнуку сүүк сүттүг коданның деннелинге чедир болып, а мал боду мурнуку коданга бодаарга улам-на биче-чижик болуп бар чыткан. Ниитизи-биле ынчаар маллар ажыл-агыйга мурнуку коданга бодаарга эвээш ажыктыг болуп турар.

Хаанныг Россия үезинде безин чамдык помещик ажыл-агыйларга инектериниң сүдүнүң үскүрүн бедидери-биле үскүр сүттүг джерсейск малды ажыларын шенеп турган, ынчалзажок оон эки чүү-даа болбайн барган. Революция соонда бичии-чижик, ынчалзажок үскүр сүттүг сибирь малды сүүк сүттүг мал-биле, чижээ, остфризск болгаш симменталь уксаалар-биле хайнакташтырганының хараазы-биле болунуң сүдүнүн үскүрүн чидирипкени база билдингир. Оон үжурунда уксалажылга херээниң практиказын билир чамдык эртем ажылдакчылары уксаа аразының ындыг хайнакташтырылгазы-биле чөпшээрешпейн турарының үжуру ол, олар ол талазы-биле шынныг.

Даштыкы ереданың байдалдары, амыдыралдың байдалдары болза органиктиг делегейниң хөгжүлдезиниге кол чүүл болур дээрзин чугаалап турар мичуринчи биологияның кол чүүлдери, а ол ышкаш биологтуг өске-даа биилгериниң бүгү дүүштүүлгезин практикага чугула теоретиктиг бодаарга бисти чедирип келген. Хөй сүт саалдаларын, бир инектен-не ортумаа-биле 5—6 муң болгаш оон-даа хөй килограмм сүт саалдаларын алыры-биле сүүк сүттүг инектерни элбекшил чемгергенинден, бызаалар улуг мага-боттуг болганындан инектерниң аар төрүүргүнге чедирип турар байдал тургустунарындан чайларыны-биле **үскүр сүттүг уксаалардың будүрүмчү бугалары-биле хайнакташтырарының аргазы-биле бүгү салгалдарны үскүр сүттүг болдуруп болуурун бодап тыпкан бис. Ынчалзажок аңаа үскүр сүттүг, улуг эвес, харын бичии-чижик уксаның будүрүмчү бугаларын алыр херек.** Бо таварылгада биологтуг хевириниң амыдыралының хоойлузун ёзугаар боос инектерниң иштинде бызаалары бичии-чижик адазыныы, азы джерсейск уксаанызы ышкаш хөгжүүр, ынчанмаас болза инектерни-даа база бызаларны-даа өлүрүнге ховар эвес чедирип турар берге төрүүшкүннер болдуна бээр.

Бир эвес бызаалар ие иштинге чоруур үеде үскүр сүттүг уксаалыг адазының хевирин ёзугаар өзүп хөгжүүр болза ындыг кыс бызаалар инектер апаар, олар үскүр сүттүг бээр дээрзин билдингир.

Чугаалаан чүүлдү барымдаалаш «Ленин Дагларының» фермага сүттүүн үскүрүн бедидер талазы-биле ажылче эгелеп киргеи бис. Джерсейск уксаанның буталары-биле инектерни хайнакташтырары 1952 чылда эгелээн. Сүүк сүттүг уксаанның улуг инектерин эки чемгергенинин болгаш саптаныың харазы-биле фермага сүт саалдазы хөй болгаш оларның төрүүргү аажок аар болуп турган. Бызаалар төрүттүнгенде ортумак денизин 42—43 килограммга дедиежип турган, ынчаарга бызаларның 15—20 хуузу дыка улуг болган. Чамдык таварыгаларда оларның денизин 65 килограмм чедип-даа турбуган.

Ол-ла хөй болгаш сүүк сүттүг улуг инектерни шак-ла ынчаар эки чемгербишаан, джерсейск уксаанын бичии бугалары-биле хайнакташтырарга бодап турганывыс ышкаш дыка бичии бызаалар төрүттүнген. Ындыг хайнакташтырылга соонда төрүттүнген бызааларның ортумак денизин 30—32 килограмм болуп турган. Ынчангаш фермага инектериниң төрүүргү база чиик апарган.

Бызаалар төрүттүнгенде аажок бичии болуп турар чорук болза инектер боос турар үеде олар улуг мага-боттуг иезинин хевири-биле эвес, харын бичии уксаанын, тодаргайларга адазының хевири-биле өзүп хөгжүп келгенинин дугайын чугаалап турар. Адазы болур джерсейск уксаа үскүр сүттүг болганда ие иштинге чоруан үеде ол уксаанын хевири-биле өзүп хөгжээн бызаалар улуг инектер апаргаш, база үскүр сүттүг болур ужурлуг. Шынап-ла ындыг хайнакташтырылгалардан алдынган бүгү кыс бызаалар улуг инектер апарганда шуптузу үскүр сүттүг болгулаан. Хайнак инектер коданынга сүттүң үскүрү сес чыл дургузунда ортумаа-биле 5—5,2 хуу болган.

Бир эвес чемгерилгениң болгаш алырал ажаалданың кандыг байдалдарында боос инектерден үскүр сүттүг ада уксаанын хевири-биле улуг болгаш бичии хемчээлдиг үскүр сүттүг бызаалар канчаар өзүп хөгжүдүл дээрзи теория талазы-биле билдингир апарган. Ынчангаш ам ындыг хайнакташтырылгалардан шуптузу үскүр сүттүг кыс бызаалар алырының аргазы тывыган. Ол дуржулга болгаш практика-биле бадыткаттынган. Сүүк сүттүг инектерни үскүр сүттүг джерсейск уксаанын бугалары-биле хайнакташтырарының аргазы-биле сүдүнүң үскүрү янзы-бүрү көдан инектер алдыган таварыгалар база бар. Чартык ханныг инектерни демги-ле бугалар-биле катап хайнакташтырганындан алдынган инектериниң сүдүнүң үзү белеткелге дужаап турар сүттүң деннелинге (3.6—3.7 хуу) чедир кудулай бээр чорук чамдык ажылагыйларда база бар. Маңаа Москва чоогунда «Красная пойма» совхозтуң ажыл-агый дуржулганының түңнелдери тодаргай чижек болур.

Инектерни эки чемгербишаан, сүүк сүттүг, улуг мага-боттуг инектерни джерсейск уксаалыг бичии бугаларибиле хайнакташтырганындан сүдүнде үзү ортумаа-биле 5 хуу чартык ханныг хайнактар «Ленин Дагларының» экспериментальдыг ажылагыйының фермазынга алдынганын үстүнде чугаалаан болгай бис. Ынчаарга ол малдар улгадың четчи бергенде барык-ла сүүк сүттүг нелериниң деңизи хире улуг мага-боттуг болуп турар.

Ол-ла үскүр сүттүг улуг хайнак инектерни сүүк сүттүг улуг уксаларының бугалары-биле (остфризск, кострома) катап хайнакташтырганда база боос инектерни эки чемгергенде инектериниң бызаалаашкыны чиик болур. Бызаалар төрүттүнгенде ортумак деңизи эки чемгерген болгаш хөй, сүүк сүттүг инектерниинге бодаарга бичии болур.

Оларның нелерин эки чемгергенде болунуң ие иштинде өзүлдезиниң үезинде үскүр сүттүг чартык ханныг улуг инектер мызыгыр салгаар чаа шынары—төлүг бичии болур шынарны тып турар. Ындыг шынарлар оларның ие уксаалыында-даа (остфризск, кострома болгаш өскедаа) база ада уксаазы — джерсейлерде-даа чок болуп турар.

Үскүр сүттүг чаа уксаанын инектери соонда улуг маллар болуп, эки байдалдарга улуг маллар кылдыр өзер өлээн бичии төлдүг (бызааларны) бээр, оларның бызаалары база-ла бичии болуур болгаш соонда улуг магаботтуг маллар кылдыр өзер. Бо чорукту бичии уксаллыг малды азы боос инектерни багай чемгергенде улуг уксаалыг малларга болуп турары ышкаш анаа-ла бичии дезилиг бызаалар эвес, а бичии төлдүг мал деп аларр.

Бичии төлдүг болуур чаа ызыгыр салгаар шынар биологтуг хевириниң амыдыралынга аажок ажыктыг, оон үжурунда ол шынар салгалдарга шудургу дамчыттының бердинген турар үжурлуг. Айыткан дуржулгага алдынган инектерге бичии төлдүг болур чорук (инектериниң чиик бызаалазы) малдың сүдүнүн үзү хөй болуру-биле холбашкан. Бир эвес дуржулганың эгезинде үскүр сүттүг эвес, а сүүк сүттүг бичии уксаалыг бүдүрүкчүлер алдынган болза хайнак кыс казыралар бичии төлдүг болур шынарны алыр апаар. Ынчаларжок үскүр сүттүг шынар чок, а оон орнунга сүүк сүттүг шынар болдумар. Ынчангаш ол чорук теориягаа, база бистиң дуржулгавыста практикага-даа эң-не кол чүве ол.

Теоретиктиг бодалдар ёзугаар алырга айыттынган байдалдарда алдынган хайнак инектер бүдүрүкчү бугаларының уксаалыындан хамаарылга чокка бичии төлдүг база үскүр сүттүг чорукту салгалдарга шудургу дамчыдып берген турар үжурлуг. Ол ызыгыр салгаан шынарлар оларның ажытөлүнге—ар-даа, кыс-даа бызаларга дамчыттынган турар үжурлуг, олар боттарының эвээшээде ол шынарларны боттарының ажы-төлдериниге дамчыдып бээр үжурлуг. Бир эвес ол ындыг болза үлүгүүн чугаалажыры ышкаш ол малдарның ханыы колхозсовхозтуң сүүк сүттүг малдарывче сыкыртырының аргазы-биле үскүр сүттүг болурунуң шынарын ол малларының ажы-төлүнге сиңирери, оон соонда сүүк сүткүрүнден аңгыда оларның мурнуку уксаа шынарын катап тургузары белеп апаар.

Айыткан бодал үскүр сүттүг хайнак инектерден болгаш сүүк сүттүг уксаларның будүрүкчү бугаларындан, а ол ышкаш үскүр хайнак инектерден, база сүүк сүттүг уксаалырның инектериниден төрүттүнген хайнак бугалардан ап турар салгал-биле «Ленин Дагларының» ажылагыйга алээн улуг хемчээлдиг бадыткаттының турар. «Ленин Дагларының» фермада малдар ол шынарны бир дөмей эвес шингээдип ап турар. Бир чамдык маллар үскүр сүттүг чоруун хамчыдар шынары-биле улуг хемчээлдиг болуп турар.

Бистиң бодалывыс-биле алырга теоретиктиг бодалдарны бадыткап турар бир чижектиң көргүзүп көрейн. Ийиги болгаш үшкү бызаалаашкын үезинде бодунуң сүдүнде эң хөй үзү 3.47 хуу, а бешки бызаалаашкыны үезинде эң эвээш дээн үзү — 3.13 хуу болуп турган сүүк сүттүг Моевка деп инек (кострома-остфризск уксаалырның хайнаа) джерсейск уксаалыг Богатырь деп бугадан чартык ханныг Майка деп бызаны төрээн. Ол бызаа улуг инек болуп өзе бергеш, бирги бызаалаашкында 4.91 хуу, дөрткү бызаалаашкында — 5.0 хуу үстүг сүттү берген. Ол инектиларыг ханныг джерсейск уксаалыг ийи (Герой болгаш Торжка) бугаа-биле эдерилиргенинден $^{3}/_{4}$ ханныг үш бызаа алдынган. Джерсейск уксаа талазы-биле ханы $^{3}/_{4}$ болур Малька, Магнолия, Малага деп үш инектиң сүдүнде үзү оларның чартык ханныг иези Майканыы-биле барык-да бир дөмей болган.

Бүдүрүкчү буганың ызыгыр салгаар сүүк сүттүг шынарындан хамазырыла чокка үскүр сүттүг болур чорукту салгалдарга шудургу дамчыдып берген турар үжурлуг. Ол ызыгыр салгаан шынарлар оларның ажытөлүнге—ар-даа, кыс-даа бызаларга дамчыттынган турар үжурлуг, олар боттарының ажы-төлдериниге дамчыдып бээр үжурлуг. Бир эвес ол ындыг болза үлүгүүн чугаалажыры ышкаш ол малдарның ханыы колхозсовхозтуң сүүк сүттүг малдарынче оларның салгалының шынарын болур-чогуурулуу-биле дүрген хынаар херек. Оон соонда эки бугаларны улам ынай ажыллаар, а багай бугаларны болгаш оларның салгалы бугажыктарны ажыглавас.

«Ленин Дагларының» фермадан Совет Эвилелиниң янзы-бүрү областарының фермаларынче 250 бугаларны саткан. Янзы-бүрү областарда болгаш крайларда 25 бугаларның ийи дамкыр салгалы бар. Янзы-бүрү бугалардан алдынган саар инектериниң саны аңгы-аңгы, ынчангаш амдызында хөй эвес, шупту 300 хире четкен. Ол бугаларның салгалдары инектериниң сүдүнде үзүнүң хуузунуң талазы-биле түңнелдер база эки болуп турар. Ол инектериниң сүдүнде үзүнүң хуузу ортумаа-биле 4.5 хире, а янзы-бүрү уксаалардан уктагдан оларның иелериниинде 3.5—3.8 хуу болган. Бистиң фермадан сатыныг бугаларның салгалы өлээн каш муң баш ор, кыс бызаалар бар.

«Ленин Дагларының» фермадан садып алган бугаларның төлүнүң талазы-биле үнелелди дүрген болгаш шын кылыры кончуг чугула. Бир эвес ол бугалар салгалынга сүттүң үзүн көвүдедип турар болза олар улуг үнелиг болуп турары тодаргай. Мындыг чижектен көргүзейн. Бистиң фермага джерсейск талазы-биле $^{3}/_{8}$ ханныг Рубин деп шоолыг аныык буга турган. Ол буга джерсейск уксаа талазы-биле чартыктан эвээш ханныг турган. Ук буга джерсейск талазы-биле $^{3}/_{16}$ болгаш $^{5}/_{16}$ ханныг, сүүк сүттүг 7 баш кыс казырапы бистиң фермага артырган. Ынчангаш оларның ханыының $^{13}/_{16}$-зы болгаш $^{11}/_{16}$-лы сүүк сүттүг уксаалыг инектер болган. Олар ам улуг инектер апарган, алдызын сээп турар. Сүдүнде үзүн хуу бүрүле тодаргайлап турбас бис. Ол алды инек шупгузу 5-тен эвээш эвес хуу үстүг сүттү берип турар. Ынчаарга олар джерсейск уксаа талазы-биле чүгле $^{3}/_{16}$ азы $^{5}/_{16}$ ханныг болгай.

РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң дилээн ёзугаар Рубин деп буганы Омск областың Полтава районунуң Киров аттыг колхозунга садыпкан. Бир чыл эрте бергенде аңаа чораан мен, бүгү чүве эки, буганы эки көрүп ажаан, харын ону ажыглаар турар бис деп менээ чугааланнар. Сөөлүнде дыңназырыма менээ билдинген эки чүве кайда боор ийик, демги буганы өлүрүп алган чүве бооп тур. Ынчангаш ук колхоз ол бугадан чаңгыс-даа быжа албаан. Ол бугадан бистиң коданда артыкан алды инектиг аларга көөрге ол тергинин эки буга турган. Ынчалзажок үстүнде чугаалаан колхоз ышкаш эки бүдүрүкчү малды үнелевес чоруук өске-даа ажыл-агыйларда ховар эвес болуп турары хараадаачыг.

Капиталистиг чуртталарда делгелгелерге ындыг рекордчу ховар бугаларны он-он муң долларга садып турган болгаш садып турар. Ынчангаш «Ленин Дагларының» фермадан бугалар ап турар ажыл-агыйлар оларны эки ажаан хайгаараза чогуур. Ол ышкаш ол бугаларның оглу, кызын база ынчаар хайгаараар херек. Кажан оларны ынчап көөрге кандыг-бир буга багай болур болза оларны болур чоруурулу-биле аналитеп, эгче дужаар, ынчаарга эки бугаларже өнза кичээнгей салып, эки ажыглаар херек.

Никита Сергеевич Хрущев баштады партияның болгаш чазактың удуртукчулары эрткен чайын «Ленин Дагларының» дуржулга ажыл-агыйынга чоргаарыы болгаш бистиң ажылывысты эки деп үнелээни «Ленин Дагларының» бүгү коллективин улам соруг киирген. Ол чорук биология эртеминде дыка хөй нарын айтырыгларны шинтпирлээр талазы-биле биске улуг дуза болган болгаш болурда ужурлуг.

Бистиң байдалдарывыста ындыг айтырыгларны эртем ажылдакчылары колхоз-совхоз практиказы-биле чаңгыс аптиг ажыл-биле чеминшкиннинг шинтпирлеп турар. Көдээ ажыл-агый будүрүлгезин үзүктел чок кедүреринин үндезини ында.

КРАСНОДАР КРАЙ. Газырсн совхозтуң 12 комплексилиг звенолары Кубаньның несиү механизаторлары В. Светличныйның болгаш В. Первицкийниң дуржулгазын ажыглап 2 муң гектар черде тараан кукурузаны болгаш чигир свёклазының ажаалдазын хөлдуң нүшажылын ажыглавайн чорудуп турар.

Владимир Иващенконуң механизастаттынган звенозунуң эргезинде үш трактор, үш комбайн, үш матка, көдээ ажыл-агыйның өске-даа чепсен-херексөлдери бар. Звенода 525 гектар черни быжыглаан, олар ында ызыл-тасты, арбайны, кукурузаны болгаш чигир свеилазын өстүрүп турарлар.

ЧУРУКТА: звено даргазы В. Иващенко (оң талазында) болгаш оон звенозунуң механизатору В. Насена.

Фото Е. ШУЛЕПКОВТУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Шын, чараштыр бижиир

Калиграфия дээрге грек дылда чараш бижиир дээн. Ол термин — калиграфия—үүгларны чараштыр бижиириниге өөредириниң дүрүмү дээрзин боду-ла сөглеп турар.

Үжүктерни шын болгаш чараш бижириниң талазы-биле бистиң тыва эге классчыларда амдыызында сула ынчаңгы салдынган. Ажыы-биле чугаалаарга, билиглерже аныяк салгалдың эргин артаар оруу—бирги классха төрээн дылы-биле үүгларны таныштырып киреринең муруиунда, башкылар хол эликтирер янзыбүрү шыйгылар-биле эгелээр-ле болгай. Ынчаарга, бис аңаа тускай кирдүнген өөредилге шактарын четче ажыглавайн турар боор-дур бис.

Бирги классха төрээн дыл кичээли чорудуп турганымның үезинде, мындыг таварылгаларга болганчок-ла үжүрашкылаан мен. Өөреникчи «У» деп үниүң үжүүн «Ч» биле дөмейлей бээр, «Ш» биле «М» деп үжүктүң бичиизининң бижимелиң ылгавайн баар. Чараш бижириниң методиказын, оон дугайында мурнакчы башкыларның дуржулгазын, анаа хамаарышкан бижимел таймылбырларны (пропись) ажыглап турза-даа, чамдык таварылгаларда бергедээшкиннер менээ таварыжып турар.

Ол талазы-биле чамдык бодалдарым чугаалаан көрейн. Чараштыр бижириниң кичээлин эге классчарга башкыларының талазы-биле методиктиг литература-даа, дуржулга солчулгазы-даа, бижимел таймылбырлыг материалдар-даа орус дыл кырында болгай. Ынчангаш ону бис колдуунда үлегерлеп ажыглап турарывыс ол, ында багай чүве чок-ла харын. Ынчалза-даа тыва алфавитиниң онзагай үжүктериниң (ө, Ү, Ң) бижимел үлегерлиг чүрүмү, тыва сөстерге черле бүгү үжүктерни тудуштур бижириниң онзагай аайы ол литературада чок болгай. Маңаа ол талазы-биле методиктиг литератураның очулгазының дугайын чугаалавайн тур мен, ол база-ла амгы үеде чугула негеттиниң турар.

«Ө», «Ү», «Ң» деп үжүктерниң чүгле олурупта бижириниң үлегерин «үжүглелде» бижип көргүскенине харын. А оларны эге үжүктер кылдыр болгаш өске үжүктер-биле тудуштур бижириниң чүрүмүн чүгле башкы болуу даап өөредир ужурга таварыжыр. Кижи бүрүзү ону чангыс аай эвес, канчаар билип турар болдур, ынчаар өөредип турар. Мону чүрүмчүдүп, чангыс аай болдурары уруглариның холуунуң үжүү ылап-ла чараш чорукка, үжүк дүрүмүн сагыырынга дузалаар ийик.

Калиграфия—төрээн дылдың кол чугула адырларының бирээзи болганда, уруглар-биле эге класстардан турала оон негелделерин сагыыр кылдыр өөредири чугула. Чоокта чаа бистиң школага ындыг бир таварылга болган. (Ол мени бо чүүлдү бижиринче албадапкан чүве). Практикант студент биле ийиҥээ үшкү классчыларның орус дылга бижимел ажылдарын хынап олурган бис. Моон ажим болганчок-ла менден: «бо чүү дээн сес-түр, Татьяна Арапчаевна?» деп, айтырып келир болду. Аныяк башкының (ол орус өөн) билбейн олурары чөп, ында колдуундада «Ш»-даа, «Т»-даа чангыс демдектер-биле демдеглеттингилээн сөстер болгулаан. Оларны бис чазыглар кылдыр саналаан бис.

Ол таварылга үттүндүра берип болур турган, ынчалза-даа демги ажылдарның анализин класска кылып турумда, менээ бир-ле өөреникчи ону сагындырып кагды.

— Чазыгны чүге кылдың—деп, мен оон айтырдым.

— Силер база «Т» биле «Ш»-ты ынчаар бижиир чордунар. Ону мен силерниң ада-ие хуралынче авамны чалаан бижиинерден көрдүм—деп, ол шала өөрүк харылаан.

...Ынчаарда «мени өөредип турган башкылар база ындыг чазыглыг турган-дыр» деп боданым. Калиграфияның дүрүмүн сагыбазының үржүу бо-дур—өөреникчиге мен багай демдек салган болгай мен.

Амыдыралы чижектерни маңаа хөйнү киирип болгай эртик, ынчалза-даа мен аңаа чараш бижириниң шынгыы чүүрүмү дээш демисел башкының кол сорулгаларының бирээзи дээрзин эш-өөрге сагындырарын күзээн ийик мен. Ол талазы-биле республиканың дуржулгалыг башкыларының сүмезин дыннаары күзенчиг.

Т. НАМЧЫЛАК,
Кызылдың № 2 школазының башкызы.

Чагыдылгаларны узадырынче далажыңар

Харылзаа, союзпечать ажылдакчыларының удуртулгазы-биле массаларның ортузунга парлалга чагылдазыш калбартып турар. Чылдың ийиги чартыында чагыдылганы узадырының хуусаазы дораан доостур чыгаан, чагыдылгаларны эгелээш дүрген узадырынче далажыңар.

Кызыл хоорайда чылдың ийиги чартыында чагылга кончуг оожум торуп турар. Мурнунда чагытқан солуннарның, журналдарның ниитизибиле үүгле 32 хуузунуң, «Правданың» 9 хуузунуң», «Известиянын» 50, «Комсомольская правданың» 26, «Сельская жизнь» солуннуң 11, «Советская Россиянын» 46, «Советская культураның» 29, «Учительская газетаның» үүгле 4 хуузунуң хуусазы узаттынган.

Республика солуннарының чылдың ийиги чартыында чагыдылгазы кончуг оожум темпиде. «Тувинская правданы» 762 кезекти чагыткан, чаа чагыттынган «Шын» 26, «Тываның аныяктары» үүгле 4 кезек. Хөйцииитичи чагыдыкчылар: музыка школазында эш Вишневская, Культура министерствозунда эш Мулюкина-ВЛКСМ обкомунда эш Кобышин, профзвилел обкомунда эш Сазар-оол, республиканың шериг комиссариадында эш Курганская, ыяш ажылагый эргелелинде эш Лебедева болгаш оон-даа өскелер чылдың ийиги чартыында солуннар, журналдар чагыдылгазын чорударынга багай эвес түңнелди көргүскен.

Ыт комбинадында хөй-ниитичи эш Зырянов бодунуң колдективинге үш чыл улаштыр чагыдылгаларны чеминшкинниг чоруткан. Парладга чагыдылгазын ол кызымаа-биле чоруун турган, коллективтин хүндүткелин чаалап алган. Бүс-биле ажылдаар электростанциниың, ыяш ажыл-агый эргелелинин болгаш Культура министерствозунуң ажылчыннары, албан-хаакчылары солуннарны, журналдарны үргүлүү номчуп, парлалганы амыдыралчы ёзу-биле көрүп турар.

Үшкү школада парлалга тарадыкчызы эш Квитных 200 ажыг солуннарның, журналдарның чагыдылгаларын чылдың ийиги чартыында узаткан. Черби суурнуң чүрттакчыларының чагыдылгалары чоокка чедирде эвээш болуп турду, а харылзаа салбырының начальниги эш Зимина хемчеглерни алган соолунде, «Совет Россия», «Тувинская правда», «Шын» солуннарның чагыкчыларының саны мурнукузундан ийи катап көвүдээн. Харылзааның Элегес-Аксы салбыры (начальниги эш Тамчишина) 400 ажыг солуннарны, журналдарны чагыткан болгаш ийиги чартыы чылче хуусаазын узаттырган.

Кызылдың № 2 АТК-ның партия организациязы (секретары эш Высоченский), чүүк автостанциязында партия эге организациязы (секретары эш Плутаев), ном үндүрер черинин партия организациязы (секретары эш Цевелева). Чырыдыышкын министерствозунда партия эге организациязы (секретары эш Норбу) болгаш оон-даа өскелер чагылгаларның хуусазын узадыр талазы-биле кандыг-даа ажыл чорутпаан, чаа чагытырган солун, журнал июнь 1-ге чедир чангыс-даа чок.

Б. ЛАНТУХОВ,
Союзпечатьтың бүдүрүлге участогунуң начальниги.

ДЭЭШТИГ ЧЕПСЕК

«5-ки пленумнуң шинтпирин болгандырып турары» деп улуг эгелиг көскү агитациянын бир хевири болур көргүзүр плакатты бистиң партком үндүрүп турар. Ында колхозтар болгаш совхозтар СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шинтпирин канчаар күүседип турарын аңаа чуруп бижип көргүзүп турар бис. Ужугуп чоруур ракета чураан, оон адаанга пленумнуң шинтпирин эң эки күүседип турар ажыл-агый черинниң адын бижип, оларның кылган ажылдарын бижир. Оон дараазында ийиги черни эзлеп турар ажыл-агый черин самолёттуг кылдыр, үшкү черни эзлеп турар ажыл-агый чиик машинада чоруп олурар маллыр, дараазында черлерде туруп турарларны поезде, шанактыг аъттыг, шары муныр алган, чадаг кылаштап олурар кылдыр, пленумнуң шинтпирин күүседир талазы-биле эң-не багай көрүзүлүг ажыл-агый черни языты-мелегейде чоруп олурар кылдыр көргүзүп турар бис.

Пленумнуң шинтпирин күүседир талазы-биле Ленин аттыг колхоз эң эки түңнелдиг болуп, ракеталыг ужудуп чоруур, оон адаанда «Искра» колхоз самолёттуг ужудуп олурар, «Чыраа-Бажы» совхоз чиик машиналыг, эң адаанда «Тыва» совхоз чадаг кылаштап олурар кылдыр, адактың адаа Партияның XXII съездизин аттыг колхоз языты-мегелейде чоруп олурар кылдыр чуруп көргүскен.

Көскү агитациянын бо хевири болур плакат малчыннарның амыдыраа-чурттаалгазын, культурлуг негелделерин экижидеринге чидиг дээштиг чепсек болуп турар.

М. ДҮГУРЖАП,
Парткомуң идеология кылдызының эргелекчизиниң оралакчызы.

КӨРҮЛДЕГЕ

Аърга-арыгны, хову шөлдерни чечек-чимис кайгамчыктыг чараш кылдыр каастапкан. Ол хүннериң бирээзинде Кызыл-Мажалык суурга районнуң колхозтарындан болгаш совхозтарындан машиналарын баймрлал шинчилиг кылдыр каастапкан аныяктар бот-тывынгыр ураи үүгүл көрүлдезининң маргылдаазынга боттарының талантыларын чонга бараалгадырры-биле чыглып келген.

Районнуң Культура бажыңының сценазынга концерти баштай мөңгүн-тайгачылар эгелээн. Оон соон дарый «Барлык», «Шекпээр», «Тээли» совхозтарның, «Кара-Хөл», «Большевик», «Мурнакчы» колхозтарның ураи үүгүл көргүүлдези улай-улай үнүп турда, өткүт үннер чаңгыланып, көрүкчүлериң адыш чаңгааашкыны залды долуп турган.

«Шекпээр» совхозтан келген коллективтиң «Хемчик» деп ниити ырызы, «Шыңгыраш» деп танцыны бөлүк уруглардан күүсеткени, Мөңгүн-Тайгадан келген эш Пар-ооллуң чаданга ойнаашы, Эрги-Барлыктан эш Доожайның бызаанчылааны, барлыкчылардың «Дайынчы күш—аныяктар» деп ниити ырызы, тээлиглериниң «Бухенбалдың коңгазы» деп ниитиниң ыры, «Барлык» совхозтуң тракторизи Поляковтуң орус пляскаиы тепкени, Алдын-кыстың акробаттыг этюдту күүсеткени болгаш өске-даа хөй-хөй ырылар, танцылар көрүкчүлерни сонуургаткан.

Аныяктарның аразында «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны 70 харлыг эш Чанзан-ооллуң каргыраала а р ы н, «Барлык» совхозтуң дарганы 60 харлыг Чөлбекмың болунуң чогаатканы шүлүүн номчаанын көргүүчүлер диңмиттиг адыш часкаашкыныбиле утпаан.

Район төвүүге июнь 1—2-де болуп эрткен бо көрүлдеге «Шекпээр» совхозтуң ураи-чүүл коллективин бирги черни вээшээ, өртектиг бараан-биле шаңнаткан. Ийиги черни «Барлык» совхозтуң, үшкүзүн «Большевик» колхозтуң ураи үүгл коллективтери алган. 34 дээре ыраажыларга, ураи номчукчуларга, коллективтерниң дээре удуртулгучуларынга район комиссиязы өртектиг шаңналдарны тыывыкылаан.

«Шекпээр» совхозтуң ураи чүүл болгүмү чартык ай иштинде Чыргакының, Актың, Алаштың малчыннарынга, Дөң-Терезин, Аянгаты, Тээли, Барлык суурларга болгаш хову турлагларынга 22 удаа концерттерин көргүскен. Ол совхозтуң партком секретары эш Маңзырыкчы, ажылчын комитединиң даргазы эш Чүлдүм бот-тывынгыр ураи үүгүл үүгле организастаар эвес, харын боттары аңаа киржип, оны удуртуп турар. Ол ышкаш «Барлык» совхозта коллектив 16 үнүүшкүнүү кылып, боттарының белеткээн концертин хөй чонга көргүскеннер. Организас талазы-биле «Большевик», «Кара-Хөл» колхозтар бо көрүлдеге эки киржип, аныяктарны массалыы-биле хаара тутпаан дээрзин демдеглезе чогуур.

Районнуң көрүлдезининге белеткел ажылдары болгаш көрүлдениң бирги, ийиги этавы чоруун турарының үезинде чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, четпестерниң турганын айтыр херек. «Тээли» совхозтуң парткому (секретары эш С. Иргит) көрүлдениала чаңгаарлаашкынче киирген туспа салбыраарга белеткел ажылдарын чорутпаан болгаш парткомнуң бюрозунга-даа, ажылчын комитединиң хуралынга-даа ук айтырыгны чаңгыс-даа чугаалашпаан. Бо көрүк ажылды чүге чаңгыс талалап көөрүн, СЭКП ТК-ның сөөлгү үеде үндүрүп турар доктаал шинтпирлериге барык-ла дүүштүр ажылдавайн турарын хереченип турар. Белеткел чок болганынын Кызыл-Даг салбырының аныяктары бирги көрүлдеге шуут киришпээнер. Партком секретары эш Иргит салбырларның ковцерттериниң көрүлдезин эртип турда, аңаа шуут олурушпаан. Ол ышкаш «Мурнакчы» колхозтуң удуртукчулары бо көрүлдеии чедир үнелевээн. Колхозтуң аныяктарын транспортбиле хандырбаанындан олар район көрүлдезининге киржирде, чөрумал машиналарга олуруп келгеннер.

Бо чугула ажылга белеткелдиң багай организастаттынганындан чамдык коллективтериң чогаатканнаан танцыларының идейлиг утказы болдинмес, ырларының аилгаларын шын эвес үдээр чүүлдер барын демдеглезе чогуур. Чижээлээрге, Кара-Хөлдеи келген коллектив «Тудугжулар» деп танцыны боттары чогаадып көргүскеннер. Ол танцыга шилип алган темазы эки. Ынчалза-даа танцының шимчээшкининде, оон кылдыныында тудугжу кижиниң кылып ажылдарының эгезинден эгелээш төнчүзүүге чедир бирде баштайы ажылды соолучче, соолүнде кылып ажылды ортузунда суг киирглээн. Мындыг таварылгада ол коллективтиң удуртучузу дуржулгалыг бызаңчылар-биле бижыг харылзашкан болза, олар эки сүмени бээр турган ийик.

Бо көрүлдеге районнуң Культура бажыңы көдээ клубтарга методиктиг төп болуп ажылдаваан. Оон ураи үүгл болгүмүнүң киржиичилериниң саны көдээ клубтарынындан эвээш, программалары кончуг кызыы болган. Үстүнде айыттынган четпестерни чайладыры колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларындан, культура кылдызындан колдуг хамаарыжыр дээрзи билдингир.

С. КОМБУЙ-ООЛ,
М. ООРЖАК.

Испанияда фашистиг диктатура сөөнезин!

СОВЕТ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИ ИСПАНИЯНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ-БИЛЕ КАДЫ

Хан төгүүшкүнүг фашистиг диктатурага удур демисежип турар Испанияның ажылчы чоннары-биле болгаш улузу-биле сагыш-сеткил каттыштырылгазын илередир дээн, профэвилелдериниң бүгү делегей федерациязының кыйгырыынга совет кижилер изин-биле каттышкан. Испан улуска хосталганы бээрин, испан патриоттарны полицияның истеп сүрер чорууун соксадырын негеп турар бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының күчүлүг үнү бүгү делегейге чаңгыланып турар.

Испанияның ажылчы чоннары боттарының эрге-ажыктары дээш демиселди кандыг байдалда чорудуп турарының дугайын чугаалап бээрин ВЦСПС-тиң секретары **К. А. Гусейновтан** СЭТА-ның корреспондентизи диләән.

— Испанияның улузу бодунуң экономиктиг болгаш политиктиг негелделерин хандырары дээш, Франконуң диктатуразынга удур демиселди күштелдирип турар — деп, эш Гусейнов онзалап демдеглээн.— 1962 чылдың апрель-майда чурттуң 25 можуларынга калбарып үнген болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының, студентилерниң болгаш интеллигенцияның деткээни испан пролетариаттың ажыл соксадыышкынныг демиселин делегейге улуг деткимчени алганы билдингир болгай. Франкизмниң экономиктиг политиказының кол чүүлү ажыл төлевирин кызырары болуп турары-биле холбаштыр ажыл соксадыышкыннарының политиктиг угланыышкынныы тодаргай илереп турар. «Экономиктиг дурумчудуушкун» деп адаар чүүл испан ажылчы чоннарны кадыг-дошкуну-биле дарлаарынга, оларның ядарал-түрегделинге, аштангы амыдыраашкынынга үндезилеттинип турар. Экономиктиг негелделерден аңгыда Испанияның ажылчы чоннары ажыл соксадыр эрге дээш, профэвилелдериниң хостуг болуру дээш демисежип турган.

Испанияның ажылчын аңгызы Франкочу ёзу-чурумнуң мурнунга бажын доңгайтпаан болгаш «аңгы демисели чиде бергенинин» дугайында фашистиг хоозун чугаалааштыкының бодунуң демисели-биле арылдыр шапканын ол демисел көргүскен.

Бодунуң тургустунганының баштайгы хүнүнден эгелээш-ле, испан ажылчы чоннарның талазынга туржуп келген профэвилелдериниң бүгү делегей федерациязы Испанияның демисежип турар ажылчын аңгызынга 1962 чылдың часкы күчүлүг хөделиишкиннериниң үезинде байыр чедирип, анаа боттуг дузаламчыны чедирериниче бүгү делегейниң ажылчы чоннарын болгаш оларның профэвилелдерин кыйгырган. Профэвилелдеринде каттышкан миллион-миллион ажылчы чоннар, янзы-бүрү профэвилел төптериниң кежигүннери сагыш-сеткил каттыштырылгазының үре-түңнелдиг хөделиишкиннерин чоруткан.

Испанияның улузу-биле сагыш-сеткил каттыштырылгазының неделалары-биле холбаштыр бодунуң медеглелинге ВЦСПС болза, эргежок чугула хосталгаларны тыпсыры дээш, чурттаар эрге дээш, деспотизмге удур эрес-дидим демисежип турар испан акы-дуңмаларны шиитпирлиг деткип турарын илереткен. Испанияда ужур-дуржок аажылаар чоруктарны соксадырын, ажыл соксадыышкынынга киришкени болгаш политиктиг ажыл-чорудулгазы дээш шииттирген патриоттарны кара бажыңнардан хостап үндүрерин совет профэвилелдери негеп турар.

Күш-ажылдың делегей организациязының кол конфедерациязының ам Женевада болуп эртип турар 47-ги сессиязында совет төлээлер Испанияга профэвилелдериниң хосталгазын катап тургузар дугайында ПБФ-тиң саналын деткип турарының дугайын медеглээр деп, К. А. Гусейнов медеглээн. Франконуң хан төгүүшкүннүг ёзу-чурумун испан улустуң туюлунга чедир ажып тиилээриниң хүнүн чоокшулаткыр дээш, совет профэвилелдери бүгү делегейниң ажылчы чоннары-биле кады болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылыр.

„Борец“ заводка болган митинг

МОСКВА. (СЭТА). «Борец» заводтуң ажылчыннары, инженерлери болгаш албан-хаакчылары профэвилелдериниң бүгү делегей федерациязының кыйгырыын ёзугаар, франкизмге удур испан улустуң демисели-биле сагыш-сеткил каттыштырылгазын илереткен.

— Испанияда террор болгаш ужур-дуржок аажылаашкыннар дугайында дувураазынныг медээ бүрүзүн бистер чүректе саргыышкын-биле дыңнап тур бис — деп, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы токарь И. Шубин митингиге медеглээн. — Бистер, совет ажылчыннар, хосталга болгаш демократтыг эргелер дээш испан патриоттарның демиселин чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турар бис.

Испанияның күш-ажылчы чону көөр хөңнү чок ёзу-чурумун ап октаар болгаш чурттуң кырынга хосталганың тугун кедүрүп үндүрер дээрзинге совет кижилер бүзүреп турар деп, инженер А. Беленький, халашкан генерал П. Залесский болгаш өскелер-даа чугаалааан.

Испанияның ажылчын аңгызының болгаш бүгү-ле депшилгелиг күштериниң демисели-биле акы-дуңма сагыш-сеткил каттыштырылгазы митингиниң киржикчилериниң хүлээп алган резолюциязында илереттинген, испан патриоттарга удур фашистиг террорну болгаш ужур-дуржок аажылаар чоруктарны соксадырын совет ажылчыннар болгаш инженерлер шиитпирлии-биле негеп турарлар.

Сагыш-сеткил каттыштырылгазы

ГАВАНА. Революстуг Кубаның ажылчы чоннар каттыжыышкынының организастааны, «испан улус-биле сагыш-сеткил каттыштырылгазының неделязы» ында эгелээн.

Неделяның сорулгазы болза франкизмге удур испан улустуң демиселиниң деткиириниң кампаниязын күштелдирери болур деп, Пренса Латина агентилел айтып турар.

Франкочу ёзу-чурумнуң ужур-дуржок аажылаашкыннарын шиитпирлии-биле буруу шаап турар болгаш политика талазы-биле хоругдаткан испаннарны хостаарын негеп турар телеграмманы революстуг Кубаның ажылчы чоннар каттыжыышкыны кижиниң эргелериниң дугайында айтырыгның талазы-биле КНО-нуң комиссиязынче болгаш күш-ажылдың делегей организациязынче чоруткан.

Национал чөвүлел хурал

ГАВАНА. (СЭТА). Гаванага көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының национал чөвүлел хуралы болуп эрткен.

Түңнел хуралга аграр реформаның национал институдунуң президентизи Рафаэль Родригес чүве чугаалаан. Бо чылын көдээ ажыл-агыйының чамдык адырлары эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге бүдүрүлгени өстүрер талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган деп, ол демдеглээн. Ынчалза-даа көдээ ажыл-агыйда улуг четпестер бар. Ындыг четпестер чигир бүдүрүлгезинде бар болуп турар. Бо чылын 3 миллион 800 муң тонна чигирни ажаап алган. Рафаэль Родригес келир чылын 5 миллион үш чүс муң тоннадан 5 миллион беш чүс муң тонна чедир чигирни алыр талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерниң дугайын база чугаалаан. Көдээ ажыл-агыйны механизастаарының, хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң дузазы-биле боттандырып турар чигир тростниигин ажаап алырын механизастаашкын талазы-биле ажылдарның чугулазын демдеглээн.

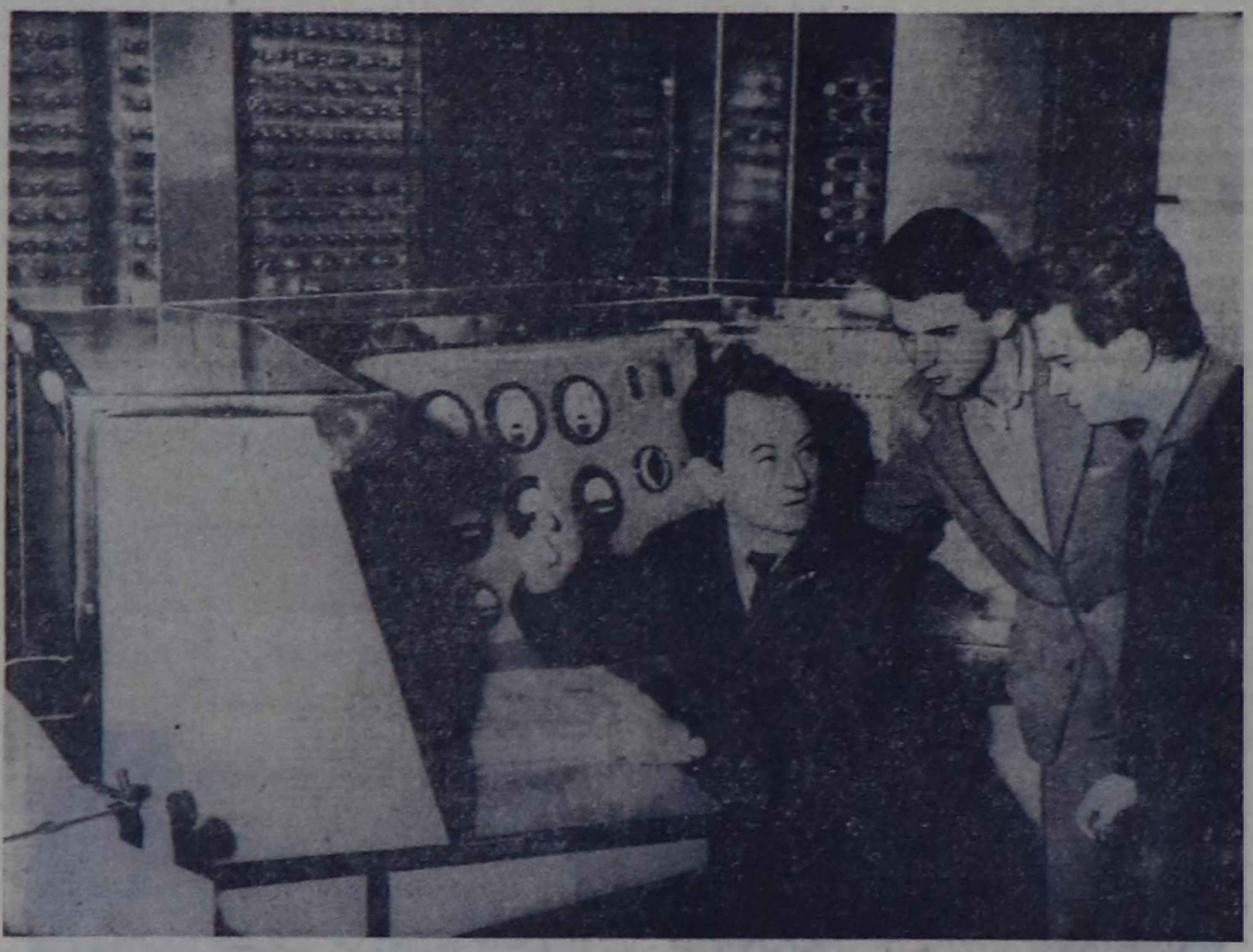

РУМЫН УЛУС РЕСПУБЛИКА. Тимишоарның политехниктиг институдунуң тускай эртемниглери электроннуг санналга машиназын чогаадып кылганнар, ол машина бир минутада дээди математиканың 3000 бодалгаларын бодап шыдаар болгаш аңгы дылдан румын дылче очулганы кылып шыдаар. Бүдүрүлгелерниң, эртем-шинчилел институттарының болгаш дээди өөредилге черлериниң дилээзи ёзугаар бо машина-биле хөй санныг дыка нарын операцияларны кылган.

ЧУРУКТА: инженер Вилиам Ловенфелд институт студентилеринге электроннуг машинаның тургузуун чугаалап берип тур.

Фото Аджерпресс — СЭТА

Ол—Красноярскиниң чурттакчызы чораан

«Чех чогаалчы Ярослав Гашектиң Красноярск хоорайның ажылчы чонунуң мурнунга алдар-хавыязын барымдаалааш, 1920 чылда оон чурттап турганы Париж коммуназы кудумчунуң № 14 бажыңга тураскаалдыг самбыраны тургузар».

Республиканың киноэкраннарынга чех чогаалчы Ярослав Гашектиң дугайында «Улуг оруук» деп кинофильм удавас үнүп эгелээр. Ук фильмде чогаалчының Совет Россияга чорааның болгаш коммунист болганының дугайын чугаалап турар. Ярослав Гашектиң Красноярск хоорайга чурттап турган үезинде амыдырал, ажыл-чорудулгазының дугайында журналист В. Пылаевтиң чүүлүн моон адаанда парладывыс.

«1920 чылдың февральдан июньга чедир чех чогаалчы Ярослав Романович Гашек маңаа чурттап турган» деп бижикти бөдүүн ыяш бажыңда бижип каан. Тураскаалдыг самбыралар — мөңгези-биле кинр бижилге. Ярослав Гашек красноярчыларга чүгле өлүм чок чогаалдары-биле чоок эвес. Ол — Красноярскиниң хамаатызы чораан болгаш Сибирь хоорайынга бодунуң улуг чүрээниң кезиин артырган.

Гашектиң кадайы Александра Гавриловна Львова бодунуң сактыышкыннарынга мынчаар чугаалаан: Ярослав Гашек бажың соңгазындан дош бадыышкынын сонуургап көөр турган. Күчүлүг Енисейниң ак шывыы коргунчуг дааш-биле шимчеп бадар. Улуг-улуг доштар бот-боттарынга үскүлешпишаан, чеңнер боп бусту бээр. А хемден ынай көөрге ак Саяннар-биле хаажыланган ээн арык...

Эрткен чүс чылдың төнчүзүнде Гашектиң чурттап турган бажыңындан ырак эвес Енисей кыдыынга Антон Павлович Чехов база-ла хемни магадап көрүп турганын Гашек билир турган бе дээрзин чугаалаары берге. Антон Павлович мынчаар бижээн: «Долу, угаангыр болгаш дидим амыдырал бо эриктерни чырыдыптар үе келир дээрзин маңаа турган бодап турдум». Ындыг үениң келиринге Чехов бүзүреп турган. А Гашек Красноярскиге чырык хүн херек кырында келгенин көрүп бүзүрээн.

Гашек ынчаарда Россияга боор турган кайгамчыктыг болуушкуннарның киржикчизи. Ол, Красноярскиге келге-ле Кызыл Армияның анаа дайынчызындан эгелээш, Колчакты чылча шапкан бешки армия штавының интернационалчы кезээниң начальниинге чедир орукту эрткен. Бодунуң эрес-дидимин чаңгыс эвес удаа көргүскен.

Красноярскиге турганы — Гашектиң намдарында чаа арын. Колчактардан чаа-ла хосталган бо хоорай хоозурантай байдалга турган: харга бастырган дон паровозтар, үвүр-савыр бок оваалары, өлген аът сектери. Ол ышкаш янзы-бүрү аарыглар, аш-чут калбарган. Хосталган хоорайның кижилеринге, чүнүң-даа мурнунда, совет эрге-чагырга дугайында шын чүүл херек турган.

Бешки армияның политкилдизи эң эки пропагандистерин бүдүрүлгелер, шериг кезектеринче чоруткан. Ярослав Гашек чон ортузунга хөй удаа чүве чугаалап турган. 1920 чылдың «Красноярский рабочий» солунундан Гашектиң митингиге чугааларының дугайында чарлалдарны бо-ла көрүп болур.

Париж коммуназының хүнүн таварыштыр үшкү интернационал аттыг клубка Францияга пролетариат диктатуразының баштайгы дуржулгаларындан кандыг түңнел үндүрериниң дугайын Красноярск аныяктарынга Гашек чугаалап берген. Ол ышкаш Советтерниң ужур-дузазын тайылбырлап, олче чоннуң херээнге бердингеннерни идип үндүрерин кыйтырып чораан. Ярослав Гашек мынча деп чугаалаан: «Советтер деп сөс бүгү делегейниң апарган. Пролетарийлери ону билбес ындыг чурт чок. Ынчангаш ол сөс делегей пролетариадының улуг күзели, өрүк айтыр сылдызы боор, буржуазияга коргунчуг чаңнык апарган».

Балыгланган болгаш аарыг кызыл шеригжиге тураскааткан хүн таварыштыр Красноярск театрынга шии көргүзүп турган. Көргүзүг эгелээр мурнуу чарыында Гашек иштики болгаш даштыкы контрреволюцияга удур Совет Россияның байдалын чугаалааш, аарыг болгаш балыгланган кызыл шериглерге дуза көргүзеринче чыылганнарны чалаан. Митингиге, хуралдарга чүве чугаалаары, шиилер дээш хүннер Гашекке ынчаар-ла эртип турган.

Ярослав Гашек кол-ла ажылды даштыкыдан келген кижилерниң ортузунга чорудуп турган. Красноярскиге янзы-бүрү нациаларның кижилери чыылгылаан. Оларның чамдыктары империалистиг дайын үезинде туттургаш келген, өскелери шөлүттүрген, үшкүлери — барыын областардан дезип келген, дөрткүлери — ажыл дилеп келгеннер. Россияга болган революцияны олар херек кырында көргеннер. Ынчалза-даа долгандыр боор турар болуушкуннарны сайгарып билбестер. Ынчангаш интернационалдыг секция даштыкыдан келгеннерниң ортузунга политиктиг ажылдың төвү апарган.

Гашектиң дузазы-биле Красноярскиниң губерния бюрозунуң чанынга интернационалдыг секцияның тур комитеди тургустунган. Анаа даразында секциялар кирген: венгр, немец, латыш, корей, мусульман. Красноярскиниң даштыкыдан келген пролетарийлериниң ортузунга бо секция ажылды калбарткан.

Ярослав Гашектиң дорт киржилгези-биле үшкү интернационал аттыг интернационалчы бригада тургустунган. Ол бригада хамааты дайынның фронтуларынга маадырлыг демисежип турган болгай.

Бодунуң тускай эртемниниң дугайында ынчаардагы бир-ле анкетага чех чогаалчы болуп «Партия ажылдакчызы мен» дээн. Ол ажылды кала эрттиргенил деп айтырыгга Красноярск хоорайны адаан. Чогаалчыны билир кижилерниң болгаш солуннарның дыңнадып турары-биле база арткан документилерден алырга Ярослав Гашек кончуг идепкейлиг, принципиалдыг, «райком ажылдакчызы» болуп турар. Ынчаардагы Красноярскиге турган партияның үшкү райкомунуң даргазынга коммунистер ону депшиткен.

Гашек коммунистиг воскресниктер бюрозунуң даргазы болгаш боду анаа идепкейлиг киржип келген. Красноярскиниң паровоз-вагон септелге заводунга болган воскресниктиң киржикчилериниң аразында чогаалчының ады бар.

Бо болза «Эрес солдат Швейктиң» авторунуң Красноярскиге чурттап турган үезинде ажыл-херектериниң чүгле кезии болур. Красноярчылар Гашекти утпаан болгаш анаа ынактар. Оон номнарын номчуп турар. Хоорайның чурт-шинчилел музейинде анаа тураскааткан бөлүк делгелге бар.

Ярослав Гашектиң чурттап турган кудумчузу Париж коммуназы аттыг, а оон бажының чүк-чүгүнден хөй каът бажыңнар бүргей берген. Ам соңга өттүр Енисей-даа көзүлбес. Красноярск Сибирьниң индустриалдыг, культурлуг төвү апарган. А. П. Чехов болгаш Ярослав Гашектиң хооренип бо эриктерде улуг-улуг өскерилгелер болгулаан.

...Аңгы-аңгы чурттарның улустарының интернационалчы найыралы чүгле демниг демиселге төккен хан-биле быжыккан эвес, харын дузалажылганың чанчылдары бөгүн бистиң база эң үнелиг. Ынчангаш төөгүнүң арыннарын база катап ашпышаан, Ярослав Гашектиң намдарында Красноярскиге чурттап турган үезин база катап сактыр бис.

Бундесвер Африкаже холгаарлап кирипкен

Бундесверниң генералдары африкан диппе чорупкан. Ол амдызында «кошкак хөгжүлделиг чурттарга шериг дузаламчызының» дугайында дугуржулгалар хевирлиг болуп турар. Ол «дуюкаа кылып турар операцияның» характериниң дугайын Нигерияның шериг-агаар күштерин белеткээр дугайында дугуржулга херечилеп турар. Боннуң албан төлээлекчилериниң чугаалап турары-биле алырга, ол операцияның «кезектерин» НАТО талазы-биле эвилелчилери безин билбес болуп турар. Бонн Нигерияже 50 шериг чөвүлекчилерин чорудар. оларның ону ам Лагоста туруп турар. «Эргежок чугула шериг деринишкиннерин» чорудуп бээрин баш удур көрүп турар. ГФР-ниң камгалал министерствозунуң төлээлекчизиниң сөзү-биле алырга, ындыг дугуржулгаларны өске-даа африкан күрүнелер-биле база-ла чарган болуп турар.

Бундесверниң африкан күрүнелерже чорууруннуң шүүделин кым төлээрил дээрзиниң дугайында айтырыг Германияның Федеративтиг Республиказының хөй-ниитизиниң мурнунга чайгаар-ла тургустунуп келген.

Оон-биле холбаштыр, ГСДП-тен бундестагка депутат Г. Кальбитцер экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле министр Шеельге ажык чагаа чоруткан. «Кошкак хөгжүлделиг күрүнелерге дузаламчының бүгү-ле хевирлери дээш» харысалганы ол министерство хүлээр апаар дээрзин сагындырбышаан, Кальбитцер мындыг айтырыгны салган: шериг «дузаламчызынга» үндүрер хөреңгилерни бюджеттиң кандыг чүүлүнден алырыл, база 1963 чылдың бюджединиң талазы-биле ол «дузаламчыга» херегләэр кылдыр көрдүнген хөреңгилерни чазак чүге чажырып турганыл?

«Дузаламчы» көргүзер деп сылдаглап алгаш, шериг хемчээн ажыы-биле ап чоруткан дээрзин Шеельдиң парлап үндүрген харызы, а ол ышкаш ГФР-ниң чазааның албан төлээлекчизи фон Хазениң медеглели тодаргай көргүзүп турар.

Мээн министерством «Нигерияны шериг талазы-биле деткип турарынга бичии-даа хамаан чок» деп, Шеель шуут медеглээн. «Федералдыг чазактың чамдык кежигүннериң ол шериг айтырыынга хамаан чок» деп, фон Хазе демдеглээш, бундестагтың камгалал айтырыгларының талазы-биле комиссиязының бөлүк кежигүннеринге «ол дугайын дыңнаткан» турган деп, ол душта дыңнаткан. «Шериг дузаламчызын моон соңгаар-даа уламчылаан турар ужурлуг» деп ГФР-ниң чазааның албан төлээлекчизи онзалап демдеглээн.

Ынчалза-даа африкан диптиң чурттарынче шериг чорударын идепкейжидер деп, Боннуң бодап турарының дугайын фон Хазениң чижек кылдыр киирген мындыг сан-медээлери херечилеп турар: бир эвес 1962 чылда «кошкак хөгжүлделиг чурттарга шериг дузаламчызы көргүзеринге» барыын-герман камгалал министерствозунуң бюджединден 50 миллион марканы чарыгдаан турган болза, 1963 чылда ол саннар 109 миллион марка чедир өскен.

Барыын-герман фирмаларның, бүдүрүлгелерниң, банкыларының төлээлекчилериниң соон дарый. Африкаже ГФР-ниң шериг министерствозунуң төлээлекчилерин — бундесверниң офицерлерин болгаш солдаттарын чорудуп турар-дыр.

СЭТА-ның тайылбырлакчызы
А. ТЮПАЕВ.

ИРАНДА БАЙДАЛ

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранда байдал дүшкүүрлүг болуп артпышаан. Хүрээ-шажын кижилериниң улуг-улуг помещиктер-биле каттыжып алгаш, чазакка удурланыышкыны чурттуң дыка хөй районнарынга: Мешхедке, Ширазка, Тегеранга, Тебризке, Ахумга болгаш өске-даа черлерге болгулаан. Тегеранга болгаш Ширазка лайын байдалы хевээр арткан. Даглыг районнарда Фарса дээр аймактарның болгаш чазак шериглериниң аразында боолажыышкыннар болган деп дыңналып турар. Фарса аймактарының баштыңчылары чер реформазынга болгаш ол аймактың бо-чепсээн хавырар дугайында чазактың шиитпиринге удурланып турар. Мусульман хүрээ-шажынның оң талакы кезээ шахтың аграр реформазынга удурланырынче чонну кыйгырып турар болгаш херээженнерге эр улус-биле деп эргени бээрин негеп турар. Чонну кыйгырып, негелде кылып турар кижилер шахтың чорудуп турар ол ажылдарын исламга болгаш коранга удур болуп турар деп санап турарлар.

* * *

ТЕГЕРАН. СЭТА-ның корреспондентилери В. Высоцкий биле Г. Байковтуң дамчыдып турары болза: Июньнуң 10-да Иранның найысылалынга шөлээн болган. Хоорай транспортту чогумчалыг чорук, албан черлери ажылдап турган, магазиннер ажыттынган. Чоокта чаа болган хөлзээннер үезинде хоорай ажыл-агыйынга таварыштырган когаралды ам-даа бүрүн тодаратпаан. Ынчалзажок ол когарал улуг болуп турар. Тегеранда үрелген оруктарны катап тургузарынга болгаш септээринге безин 200 миллион түңнүг риал негеттинип турар деп. СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга Тегеран хоорайның даргазы Нафиси медеглээн.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, дээр диңмирээри магат чок, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат хүнүнүң ийиги чартында дыңзыыр хүй болур. Агаарның температуразы: республикага 25—30, Кызылга 27—29 градус чылыг болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Колхозтарның, совхозтарның, албан черлериниң, садыг организацияларының кичээнгейинге

Кызылдың садыг баазазы дараазында херекселдерни хостуг садарын дыңнадып тур.

1. Автодеңзилер (10 тоннаның)	өртээ	294 руб.
2. Электрошимчедикчилер «А-81-2» 55 кв.	—»—	205 руб.
3. Электрошимчедикчилер «А-082» 440 кв.	—»—	283 руб.
4. Картофель довурааның аштакчызы	—»—	733 руб.
5. Пневматиктиг спрейдер	—»—	20 руб.
6. Генератор «СТГ-25» 625 кв.	—»—	50 руб.
7. Огурец чуур машина	—»—	515 руб.
8. Дежеопрокидыватель	—»—	1117 руб.
9. Чемниң ийи дугаарын чылдырынга ажыглаар тускай херексел	—»—	238 руб.
10. Дизель-генератор	—»—	1974 руб.
11. Өрүмнелчек редуктор «И-180»	—»—	186 руб.
12. Газ-суг садар автомат «АТ-114»	—»—	971 руб.
13. Үнүш үзү садарынга херегләэр автомат	—»—	653 руб.
14. Столоваяга херегләэр «ИС-2»-деп прилавок	—»—	157 руб.
15. Садыг соодукчузу «ИС-3»	—»—	87 руб.
16. Садыг соодукчузу «ИС-10»	—»—	258 руб.
17. Лебедка. Модель «П-4»	—»—	399 руб.
18. Хол Лебедказы	—»—	74 руб.
19. 1—5 мм хемчээлдиг сывырыңдак чиңге демир	—»—	0-48 көп.
20. «Кызыл факел» деп, өрт өжүрер насос	—»—	203 руб.
21. Бажың крышалааарынга херегләэр станок	—»—	229 руб.
22. Вентилятор «Р-12-2»	—»—	6 руб.
23. Будук хоюдукчузу	—»—	84 руб.
24. Керосин садарынга херегләэр хемчээкчи	—»—	72 руб.
25. Тускай шишкиниш	—»—	113 руб.
26. Хана хоюглап каастаар машина	—»—	142 руб.
27. Паркет машиназы	—»—	270 руб.
28. Пиво садарынга херегләэр компрессор	—»—	83 руб.
29. Ыяш метрлер	—»—	1-64 көп.

Кинотеатрларга

БӨГҮН.

«НАЙЫРАЛ»: «Найыралдың аренази» 10. «Дириг маадырлар» 12, «Коргуш, чеме чонма» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Ол чарыында» 11.15, 1.15, 3.15, «Арыг-чаагай сеткилдиг» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Кудумчуда хемертен болган хөлзээшкиннер» 2.30, «Арга чадаарда-ла чолаачы болган» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Штепсель Тарапунькаины кадайландырып тур» 1.15, 9.15, «Өске уруглар» 7.15, «Кыс чораан чылдары» 3.15, 5.15 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Дерттуң чурээ» 5, 7, 9 шактарда.

Пассажирлерниң кичээнгейинге

Кызылдың пассажир АТК-зы Абакан-биле Москва аразынга чоруур № 20 дүрген поездиниң билеттерин садып эгелээн. Ынчангаш Кызылдан Москва чедир дээн хамаатылар ук поездиниң билединиң Кызылдың автовокзалындан садып алыр. Совет Эвилелиниң оон өске черлеринче чоруурун күзээн пассажирлер автовокзалдың кассазынга броньну (быжыглап арттырарының чагыы) чагыдып алыр болгаш ол бронь ёзугаар поезд билединиң Абаканның вокзалындан садып алыр.

Дүрген чоруур № 20 поезд понедельник, среда, пятница хүннерде Абакан станциязындан үнүп турар. Поезд чорууруңга чедир он хонук бурунгаар билеттерни садып эгелээр болгаш ооң станциядан үнеринге чедир бир хонук арткан турда билетти садарын соксадыр. Ол ышкаш бронь бээри поезд чоругуже ийи хонук бурунгаар соксаар.

Бистиң республиканың ном магазиннеринде болгаш көдээ магазиннерде «Ырлажыылы» деп аттыг, тыва дыл кырында ырлар чыындызын садып турар. Ол номну республиканың ном үндүрер чери 1959 чылда үндүрген. Өртээ 0-80 көпеек.

«Ырлажыылы» деп ырлар чыындызында тыва композиторларның ырлары, улустуң шаандагы болгаш амгы ырлары бар. Ол ышкаш совет композиторларының билдингир ырларының тыва дылда очулгазы кирген.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурнуйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01226. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 13 ЧЕТВЕРГ № 139 (5543).

Өртээ 2 көп.

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГА

Шагның дөрт эээлчээниң үе бүрүзү болу онза байдалдыг. Ынчангыже чай черле кайгамчык: хүннүң чайынналчак херелдери чер кырын шыва ап, арга-ыяш база сад-сесерликтер ногаан торгу «хевин» кедиптер, ховулар өң-баазын чиргилчинниг хевис болу бээр. Улуг-биче хемнер, хөлдер савазырап, мөөп-шурап чылдар апаар. Чайның шак ындыг кайгамчык өйүнде дыштаныргa экизин кандыг дээр!

Ажылчы чоннарның хөй нуруузу ээлчеглиг шөлээзин чогум-на ынчангаш чайгы үеде эрттирип турар. Бистиң чуртувуста оларның эки дыштанырынга бүгү-ле чүүлдер тургустунган. Бо талазы-биле чамдык чижектерни бистиң АССР-ден безин көрүп болур. Бисте ам санаторийлерже, дыштанылга бажыңнарынче, ыраккы черлерге аян-чоруктарже, туристиг походтарже чоруур кижилерниң саны чыл санында улам өзүп турар. Бир эвес эрткен чылын Бүгү-эвилеледиң болгаш тус черниң курорттарынга база дыштанылга бажыңнарынга бистиң республикадан 1900 хире кижи профэвилелдерниң путёвкалары-биле дыштанган болза, бо чылын ол сан 2000 дыка ашкан. «Чедер» курортун бо чылын дөрт сезоннуг ажылдаар кылдыр бир-ле дугаарында кылган. Спорттуң «Спартак» ниитилелиниң тайгада туристиг лагери бо чылын ол сезоннуг ажылдаар. Көк-Тейге дыштанылга бажыңы ажыттынар.

Бистиң чурттуң төп хоорайларынче, эң улуг тудугларже, бойдустуң чурумалдыг черлеринче, акы-дуңма социалистиг чурттарже аян-чорукка баар путёвкаларның саны база көвүдеп турар. Бо бүгү болза совет кижиниң чаагай чоруунуң дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының тодаргай илерээшкиннериниң бирээзи болур.

Ынчалзажок чамдык профэвилел, ажыл-агый органнары ол улуг аргаларны четче ажыглавас, ажылчы чоннарның дыштанылгазынче кошкак кичээнгей салып турар дээрзин шуут чугаалаар херек. Бо чылдың курорт сезонунуң баштайгы үезинде-ле күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилелиниң Тес-Хем, Өвүр райкомнары чагып алган путёвкаларын четче ажыглавааннар. «Барлык» совхозта профэвилелиниң ажылчын комитеди «Үш Белдиргe» баар ажылчыннарны улуг озалдаашкын-биле чоруткан. Бир эвес үстүнде профэвилел организациялары бо чугула херекти баш удур хынамчалыг көрген болза, ындыг таарымча чок чүүлдер болбас турган ийик.

Ооң-биле чергелештир күш-ажылчы хүннүң соонда хостуг шактарны болгаш дыштанылга хүннерин ажыктыг, утка-шынарлыг эрттиреринге — чайгы үе онза таарымчалыг чүве төлээде, чер-черде партия, совет болгаш профэвилел, комсомол органнары ажылчы чоннарның негелделеринге дүүштүр янзы-бүрү хемчеглерни алыр хүлээлгелиглер.

Кызылдың партия болгаш комсомол хооркомнары суббота болгаш воскресенье хүннерин сөөлгү үеде тускай план-биле эрттирип, парктың ногаан театрынга бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң концерттерин организастап, лекция залынга экономиканың болгаш эртем-техниканың, уран чүүлдүң чүүл бүрү темаларынга айтырыг, харыыларны организастап, танцы шөлүнге культуралыг чараш танцылаарының талазы-биле көргүзүглүг беседаларны кылып турар апарган. Ол ышкаш хоорайның чамдык бүдүрүлгелери, албан организациялары эрткен воскресеньеде Чагытайже селгүүстээшкинни кылганнар.

Чоокта «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң дирекция чери болгаш партком часкы ажылдарның чедиишкинниг доозулганы-биле холбаштыр дыштанылга хүнүн баш удур хынамчалыг белеткээш, солун, утка-шынарлыг кылдыр эрттирген. Үстүнде чижектер дээрге ажылчы чоннарның чайгы дыштанылгазынга хамаарыштыр чамдык черлерде чорудтунуп турар хемчеглерниң чүгле эгези-дир.

Ынчаарга бо талазы-биле Кызыл хоорайга болгаш районнар төптеринге кылыр ажылдар, организастаар хемчеглер ам-даа хөй дээрзин база чугаалаар херек. Ылангыя Шагаан-Арыг, Туран, Чадаана хоорайларда болгаш Ак-Довурак, Хову-Аксы ышкаш хөй ажылчыннарлыг суурларда чоннуң чайгы дыштанылгазын үлегерлиг организастаар дугайында кошкак сагыш салып турар. Чижээ, Чадаана хоорайның чурттакчыларының дыштанылгазын эрттиреринге чугула чери — ында садты амдыгаа чедир чаагайжыдып, дерип кылбаан болгаш сайгылгаан безин кирбээн турган. Бо дээрге Чадаана хоорай күүскомунуң шимченгир эвезин көргүзүп турар.

Чадааналын АТК-зы, райүлетпүр комбинады болгаш Кызылдың даарангылга комбинады, хлеб заводу, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери ышкаш улуг-улуг бүдүрүлге черлеринде ажылчыннарның чайгы дыштанылгазының, хоорай даштынче коллективтиг үнүүшкүннериниң дугайында тодаргай чугаалар болбайн турар болгаш оларның чамдыктарында ол дугайында план безин чок бооп турар. Үстүнде кирген таарымча чок чижектер адаттынган бүдүрүлгелерниң удуртукчуларын болгаш партия, профэвилел организацияларын дүвүретки дег-дир.

Чай — дыштанылгага эң таарымчалыг үе. Суббота кежээлеринде, воскресеньелерде парктарга, стадионнарга, лекторийларга, танцы шөлдеринге болгаш өске-даа черлерге янзы-бүрү массалыг хемчеглерни, ылангыя концерттерни, танцыларны, ыры байырлалдарын болгаш лекция, беседаларны база айтырыг, харыылар кежээлерин, номчулга конференцияларын болгаш спортчу маргылдааларны организастаар херек. Маңаа бирги ээлчегде профэвилелиниң, культураның, спорттуң ажылдакчылары боттарының организакчы инициативазын илередир хүлээлгелиглер. Ол ышкаш интеллигенцияның, кандыг-бир мергежилдиң талазы-биле ажылчыннарның, а кодээге малчыннарның, азы механизаторларның хүнүн, күш-ажылдың хоочун начынннарын алдаржыткан кежээлерни чүге организастап болбазыл? Эрткен чылын Көк-Тейге Кызылдың интеллигенциязының хүнүн солун кылдыр эрттирген. Ындыг хемчеглерни чорударын өске черлерге база практикалаза чогуур.

Дыштаныр хүннерде бүдүрүлгелерниң болгаш албан организация черлериниң коллективтериниң хоорай даштынче коллективтиг үнүүшкүнүн угаазылалдыг болгаш утка-шынарлыг солун кылдыр организастаар ужурлуг. Маңаа база-ла янзы-бүрү массалыг хемчеглерни чорудар апаар. Ооң киржикчилериниң транспорт болгаш ижер суксун, аъш-чем-биле хандырар дугайында аңаа хамаарышкан организациялар чогуур өйүнде сагыш салыр хүлээлгелиглер. Ажылчы чоннарның дыштанылгазынга хамаарышкан хемчег бүрүзүн солун, утка-шынарлыг болгаш ажыктыг кылдыр чорудар болгаш кижи бүрү «өөрүп четтирдим» дээр кылдыр организастаар херек.

Эш Н. С. Хрущевтуң эш Луиджи Лонгону хүлээп алганы

Бо чылдың июнь 11-де СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущев Италияның Коммунистиг партиязының чингине секретарының оралакчызы Луиджи Лонгону хүлээп алган. Беседаның үезинде ийи акы-дуңма партияларның ажыл-чорудулгазының айтырыгларының база делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы болган.

Ужуражылгышкынга СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев киришкен.

Беседа найыралчы болгаш чүректиң ханы байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Эш Луиджиге алдар болдурган СЭКП ТК-га дүштеки шайлалга

Июнь 11-де СЭКП ТК-ның Президиуму Италияның Коммунистиг партиязының чингине секретарының оралакчызы эш Луиджи Лонгога алдар болдурган дүштеки шайлалганы тургускан.

Совет таладан дүштеки шайлалгага эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, Б. Н. Пономарев олар киришкен.

Н. С. Хрущевтуң КНО-нуң Кол Ассамблеязының даргазы М. Зафрулла-Ханны хүлээп алганы

Июнь 11-де ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Москвада чоруп турар, КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVII сессиязының даргазы, Пакистанның КНО-да доктаамал төлээлекчизи Мохаммед Зафрулла-Ханны ооң дилээн ёзугаар хүлээп алган.

Н. С. Хрущев биле Зафрулла-Ханның аразынга найыралчы беседа болган. Аңаа ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин болгаш Пакистанның ССРЭ-де элчини А. Хуссейн киришкен.

(СЭТА).

Эштер малчыннар! Мал ажылының талазы-биле хүлээлгевисти күүседир дээш, шалыпкын ажылдаалыңар!

„Чодурааның" кыргылда пунктузунда

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң малчыннары бо чылын хой кыргылдазын чидириг чокка чорудар, ниитизи-биле 9 муң баш улуг хойларны, бо чылын төрүттүнген 4 муң баш хураганнарны кыргып, 24 тонна дүктү күрүнеге садар, азы бир хойдан-на ортумаа-биле 2,2 кг дүктү кыргыыр деп социалистиг хүлээлгени алган.

Колхоз баштаар чери хой кыргылдазын Чаатыга болгаш Хендергеге — ийи кезек черге чорударын шиитпирлээн. Ам Чаатыда кыргылда пунктузунда хой кыргылдазы язиг-түлүк чоруп турар. Ук пункт багай эвес дериттинген. Ында кыры шывыглыг сарай, хой кыргыыр узун столдар, дүк ыяглаар шала, четки кылдынган. Пунктуда 32 хачылыг электри кыргылда агрегады тургустунган. Ооң-биле кады хол хачыларлыг 40 ажыг колхозчулар ажылдап турар.

Хой коданнарының ааиы-биле хүн бүрүде кыргылда чорударының графигин, хүн чурумун, хойжуларның база кыргыкчыларның хүлээлгелерин кылгаш, аскан. Колхозтуң Чааты пунктузунга кыргыза чогуур бүгү хоюн июнь 15-ке чедир бүрүнүбиле кыргып доозары графикте көрдүнген.

Баштайгы хүннерде 2.352 баш хойлар кыргыттынган. Кыргыкчылардан М. Барыкмаа, Х. Допуй-оол олар хүнде 20—25 хойларны кыргып, мурнакчылар болуп турар.

Ындыг болза-даа кыргылдада четпес чүүлдер база бар. Кыргылда пунктузунда 32 хачылыг электри кыргылда агрегады четче ажылдавайн турар. Чүге дээрге агрегат-биле ажылдап билир кижилер эвээш. Мурнуку чылдарда электри кыргылда агрегадынга ажылдап турган кижилерни өске ажылдарда бижиглээн.

Мурнакчыларның үлегери-биле

ЧАДААНА. (Телефон-биле). «Чыраа-Бажы» совхоз хоюн салбырлар аайы-биле кыргыдып турар. Өшкүзүн доозупкан, 1800 баштың бирээзинге-ле онаaштыр 500 грамм дүктү алган. Хойнуң дүгү четче хозалбаан, чамдык коданнарны аралаштыр кыргып турар.

Совхозтуң кыргыыр хою 32 муң ажыг. Сөөлгү хүннерде 9200 хойнуң дүгүн ажаап алган. Көргүзүг багай эвес, бо чылын күрүнеге 790 центнер дүк белеткээр хүлээлгезин чедиишкинниг күүседиринге бүгү аргалар бар.

Үш пунктуларда ниитизи-биле 48 хачылыг агрегаттардан аңгыда, 60 ажыг кижини хол хачылыг звеноларда бижиглээн. «Республиканың эки кыргыкчызы», «Хой кыргыыр талазы-биле республиканың чемпиону» атты чедип алыры дээш чарыш кижи бүрүзүн күш-ажылче улам сорук кирип турар.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, кыргылдага мергежилдиг улам бедидип турар кижилерни кайы-даа пунктулардан хөйнү илередип болур. Чыргакы пунктузунда Х. Доржу, Чыраа-Бажында М. Шериг-оол олар хүнде 35—40 хойдан 55—60 килограмм дүктү кыргып турар. Хорум-Дагда Х. Донгактың көргүзүү оон-даа бедик, хүнде 65 килограммдан куду эвес дүктү кыргып турар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Картофель болгаш ногаалар олуртуушкунун санаваска республиканың ажыл-агыйларында чазын чажар культураларның тарылгазы колдуунда доозулган деп болур. Зона, ажыл-агый болгаш бригада бүрүзүнүң аайы-биле ажылдап кылган агротехниктиг дүрүмнер бо хүн амыдыралчы эргежок чугула чүүлдер болу берген. Оларның шынарындан болгаш өй-шаанда кылдынарындан чүгле бо чылдың дүжүлү эвес, харын чер ажылының культуразын дыка көдүрери хамаарыжыр. Ооң ужурунда ажыл-ишчилерниң эң чугула болгаш соңгаарлаттынмас ажыл-херээ болза тарылгаларның, бирги ээлчегде кукурузаның, чигир свёклазының болгаш өске-даа культураларның ажаалдазын чорудары база тарылгаларны эки суггарар ажылды организастаары болур.

«Межегей» совхозта эштер Иванов, Пихало, Цыпушев, «ҮТКА 25 чылы» совхозта эш Сундуй дээн ышкаш ындыг «ногаан дөрбелчиннер» мастерлери кукуруза тарылгазын эки чоруткаш, кулактадып үнгүже чедир шөлдерни илиирткэн болгаш эм чемишчидилгелер төгеринге белеткениp, кукуруза тараан шөлдерин ажаап өстүреринге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң аныяк кукурузачылары оларның үлегерин эдерип турар. Олар чемишчиткен 375 гектар черге кукурузаны чаштырып тарааш, суггарылга буганарын баш бурунгаар аштап, септээн болгаш ында комсомолчулар, аныяктар үш звенога үстүп алган, өзүмнер аразын илииртеп турар. Ооң ачызында шөлдерге бок үнүштер үнмес болгаш ол шуут арыг болур. Гектар санында кукурузаның 350 центнер ногаан массазын алыр дээн оларның сөзү херек кырында ажыл-херектер-биле ынчаар быжыглаттынып турар.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң кукурузачылары 1302 гектар шөлде кукурузаны ажылдап кылган болгаш Тес-Хем районнуң Ленин аттыг, Таңдының — «Революцияның чалбыыжы», Бии-Хемниң — «Кызыл тараачын» колхозтарының болгаш өске-даа ажыл-агыйларның кукурузачылар звенолары кукуруза шөлдерин болбаазырадыр ажылдарны эки чорудуп турар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында одуругларының аразын сайзырадыр культуралар шөлдерин чаштырылга соонда ажылдап кылырын ам-даа эгелевээн, а Бии-Хем районнуң колхозтарында маевка-байырлаашкыннар үргүлчүлевишаан. «Совет Тыва» колхозта 7 гектар, «Октябрь 14 чылы» колхозта — 2 гектар, «Бурунгаар» артельде — 5 гектар картофель ам-даа чедир олуртунмаан болганда Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларынга одуругларының аразын сайзырадыр культураларның шөлдерин ажылдап кылыр дугайында чугаа канчап турар боор ынчаш. Ол районнуң ажыл-агыйларында хой кыргылдазы соксаан, а ол ышкаш одуругларының аразын сайзырадыр культуралар олуртурунуң планын ыявыла күүседир дээш демиселди парткомнуң болгаш райкүүскомнуң удуртукчулары соксатканнар. Районда көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдарының шак мынчаар суларап, баксырааның чогум чүнүң-биле тайылбырлап болурул, а партия-күрүне контролюнуң комитеди, эш Савкин-даа чүге бо бүгүнүң кыйыында туруп турарыл?

Үнүш камгалалының станциязының ажылдакчылары республикага бок үнүштер-биле демиселди организастаарынга улуг рольду ойнаар ужурлуг. Ынчалза-даа бок үнүштер ам-даа үнмүшаан. А ол станцияның начальниги эш Кузьминов болгаш кол агроному эш Булаков олар бок үнүштерге удур демиселдиң боттуг хемчеглерин албайн, шоолуг эвес хемчээлдиг шөлдерге химиктиг ажылдап кылыышкын чорудары-биле кызыгаарлаттынып турар.

Шөлдерни чарары, оруктар кыдыгларын андарары, одуруглар аразын арыглаар дээн ышкаш ындыг ажылдарны барык кайда-даа кылбайн турар, станцияның ажылдакчылары бок үнүштер-биле демиселдиң планын амдыгаа чедир чогаатпаан, ону республиканың чингис-даа ажыл-агыйында организаставаан. Эштер Кузьминов, Булаков, болгаш ол станцияның өске-даа ажылдакчылары, ажылынар стилин чогум канчап өскертир силер?

Республиканың ховуларынга часкы тарылганың изиг-түлүк үезинде көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының байлак дүжүлүн алырының үндезинин чоокта чаа салдынган, Тываның механизаторлары, хову ажылдакчылары ол хүннерде эвээш эвес чогаадыкчы сорук киришкинни, эрес-маадырлыг чорукту кылганнар, ынчалза-даа чедип алдынган чүүлдерге өөжүргап канчап-даа болбас. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчи бүрүзүнүң, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң ажылдакчыларының сорулгазы болза одуругларының аразын сайзырадыр культураларның ажылдап кылыышкынының чорударының темпилерин күштелдирери, ук ажылдарны агротехниканың чурумнарын эки сагывышаан, база кыска хуусаада чорудары болур.

Көдээниң ажыл-ишчилери! 1963 чылда көдээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле бистиң социалистиг хүлээлгелеривисти күүседир арганы чүгле тарылгаларга кичээнгейлиг болуру база хынамчалыг ажаалданы тургузар чорук бээрин утпанар.

Ажыл-агыйжы эвес чорук, бодунуң кылган ажылдарының түңнеддерин сагыш амыр көөр чүүлдер болгаш «чаягаар бүде бээр чорукка» идегел бо хүннерде турбас ужурлуг. Одуругларының аразын сайзырадыр культураларны эки ажаар деп ындыг лозун-биле Тываның ховуларынга ажылды ам ынчаар чорудар ужурлуг.

Эртемденнерниң сессиязы мал ажылының дугайын чугаалажып турар

МОСКВА. (СЭТА). Улуг совет биологтар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, эртемденнер, малчыннар ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиумунда июнь 11-де ажыттынган эртем сессиязында киржип турар. Ол сессия мал ажылынга биология активтиг препараттарны ажыглаарының айтырыгларын чугаалажып турар.

Кайы хире хөй эртемденнер болгаш шинчилекчилер боттарының билиглерин көдээ ажыл-агыйга дузалаарынче угландырып турарын ол хуралдың киржикчилериниң дугайы херечилеп турар. Сессияга физиологтар болгаш биохимиктер, микробиологтар болгаш мал эмчилери илеткелдер кылыр. Геохимия болгаш аналитиктиг химияның институдунуң, Атомнуг энергияның институдунуң, Бойдус каттыжыышкыннарының химиязының институдунуң, ВАСХНИЛ-диң, эвилелдешкен республикаларның дыка хөй адырлар болгаш академияларының эртемденнери боттарының ажылдарын база кииргилээн.

Биология эртемнериниң салбырының академик-секретары академик Н. М. Сисакян сессияны ажыткан. Бистиң улуг хуралывыстың сорулгазы болза эң чоокку үеде мал ажылының продуктулуун бедидеринге улуг бурунгаарлаашкынны кылыр арганы бээр эң перспективалыг аргаларның болгаш шинчилелдерниң кол угланыышкыннарын айтып алырында болур дээрзин ол чугаалаан. Янзы-бүрү лабораторияларның саналдап кииргени витаминнерни, антибиотиканы, микроэлементилерни малдың чем-суурун экижидери-биле каяа, кандыг хире-чергези-биле ажыглап болурун көөр, а ол ышкаш оларны белеткээриниң практиктиг сүмелерин бээр болза чогуур.

Ол препараттарның чамдыктары ам безин кончуг ажыктыг чүүлдерни бере берген дээрзин академик Сисакян демдеглээн.

Мал ажылын дүрген хөгжүдериниң ниити байдалының болгаш перспективазының дугайында дыңнадыгны ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы И. К. Савельев кылган. Колхозтарга болгаш совхозтарга малдың уксаазын чаартыр талазы-биле чугула ажылды чоруткаының ол дыңнаткан. Ол чорук сөөлгү ийи-үш он чылдарда малдың сүткүрүн 60 хуу, төлгүрүн 70 хуу бедидер арганы берген.

Ындыг болза-даа мал чемнерин камгалаарының айтырыының талазы-биле эртем шинчилелдериниң байдалы ам-даа дүвүрээзиниг болуп турарын И. К. Савельев демдеглээн. Силос массаларда белоктар часкы үеде дыка кудулап турарын хөй-хөй ажыл-агыйларның шинчилелдери көргүскен. Олче бирги ээлчегде эртемден биологтар кичээнгейни көрүндүрер ужурлуг. Бедик шынарлыг чемнерни белеткээринге чаа препараттарны малчыннар олардан манап турар. База бир өске угланыышкын болза, белоктуң, гормонал болгаш ферментативтиг препараттарның ажыктыг солукчуларын дилеп тывары болур. Оларның бирээзи — карбомид ам безин тывылган. Карбомид чаңгаар бүткен чемнерде белоктуң четпезин чедиишкинниг солуп болур.

Биологтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң сессиязынга үжен хире илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны дыңнап, чугаалажып көөр.

Уругларга чараш хептерни кылыр

МОСКВА. (СЭТА). Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң «Чиик үлетпүр» деп павильонунга алгы, өлүк кежи үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы чоокта чаа доозулган. Уругларның алгы, өлүк кежинден кылыглар кылыгларының шынарын экижидер болгаш ассортиментизин калбартыр талазы-биле айтырыгларны чугаалажып көрген.

Ам бистиң үлетпүрүвүс чыл бүрүде алгы, өлүк кежинден кылган кылыгларны хөй миллион рубльге үндүрүп турар болган. Чеди чыл дургузунда ындыг кылыгларны улам хөйнү үндүрер. Уругларның чүгле тонун безин бүдүрери 40 хуу ажыт көвүдээр.

Чөвүлел хуралга киришкен 23 бүдүрүлгелерниң төлээлекчилери чогуур шиитпирни хүлээп алган. Ол шиитпирни боттандырар чорук уругларның алгы, өлүк кежинден кылган кылыгларының шынарын эләэн экижидер болгаш ассортиментизин калбартыр арганы бээр.

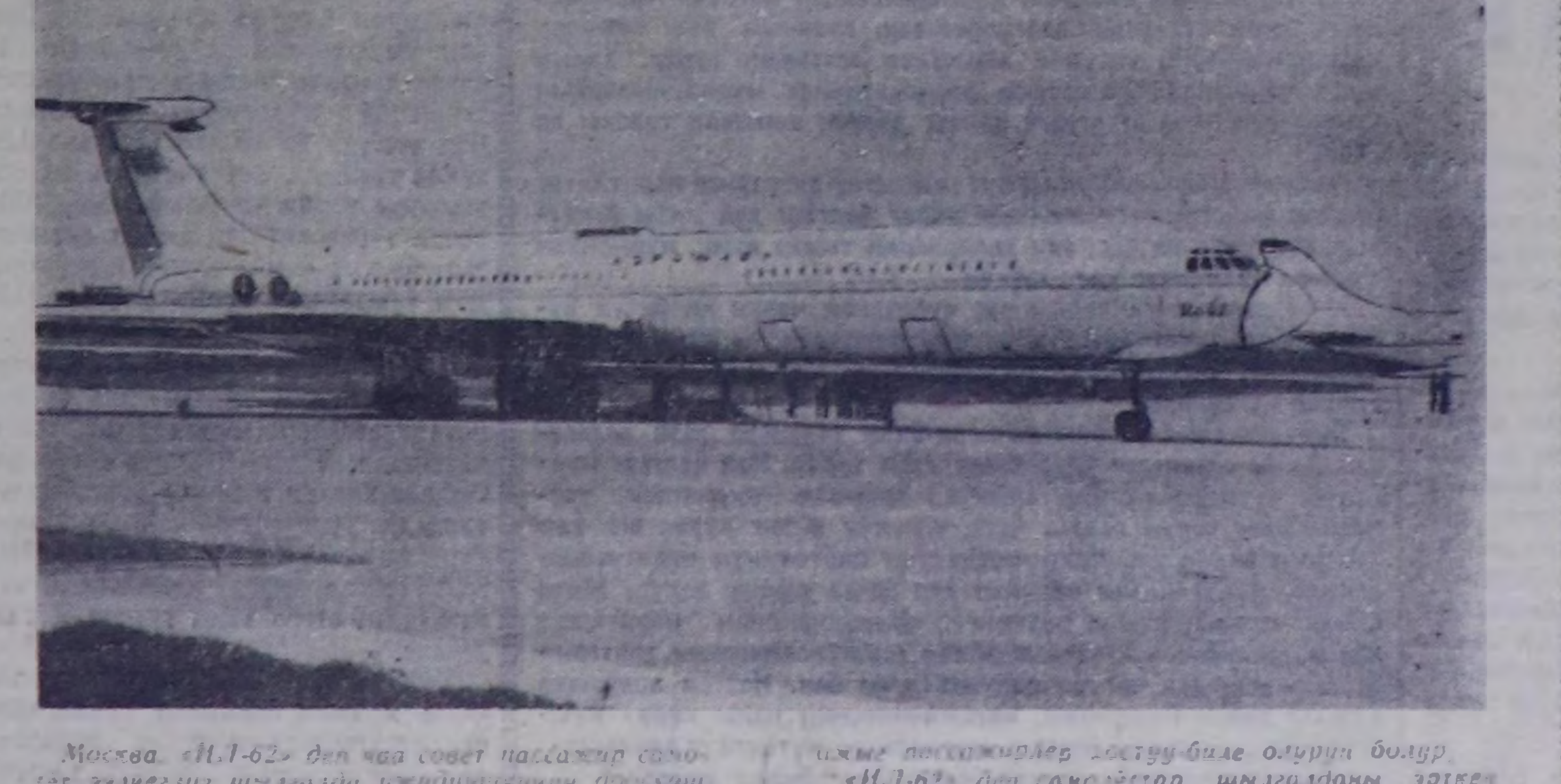

Москва. «ИЛ-62» деп чаа совет пассажир самолёт ээлчеглиг шылгалды ужудуушкунун доозааш, июнь 4-те найысылалдың Внуково аэропортунги бир-ле дугаарында хонган.

Кол авиаконструкторну, Ленинчи шаңналдың лауреады С. В. Ильюшинниң баштаамы коллектив агаар лайнерин тургускан. Чаа корабль дөрт реактивтиг турбиналарлыг, ооң салоннарынга 160 ажыг пассажирлер хостуг-биле олуруп болур.

«ИЛ-62» деп самолёттар шылгалданы эрткен соонда пассажирлер дажыглаар.

ЧУРУКТА: «ИЛ-62» деп самолёт Внуково аэродромда.

Фото В. БУДАННЫЫ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕСПУБЛИКАДА МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛАРЫНЫҢ САДЫГ АЛЫЫШКЫНЫ

(1963 чылдың июнь 10-га чедир чартык чыл планынга удур хуу-биле)

РАЙОННАР	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	70.3	48.3	17.5
Улуг-Хем	58.5	43.1	1.8
Барыын-Хемчик	51.5	29.0	9.2
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	**60.9**	**40.3**	**9.1**
Таңды	82.6	49.6	11.5
Каа-Хем	75.6	44.3	10.4
Бии-Хем	65.5	40.9	10.8
Тожу	41.0	2.1	—
Таңды эргелелиниң түңү	**74.2**	**44.2**	**10.6**
Өвүр	57.8	34.4	3.5
Тес-Хем	53.8	45.8	16.4
Тес-Хем эргелелиниң түңү	**55.2**	**42.7**	**12.3**
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:			
Дуржулга станциязы	102.1	42.6	—
«Тиилелге»	93.5	35.2	28.5
«Сүт-Хөл»	82.3	47.4	8.9
«Найырал»	80.9	40.2	—
«Элегес»	77.1	43.2	—
«Межегей»	76.2	44.8	—
«Чыраа-Бажы»	68.9	42.4	3.5
«ҮТКА 25 чылы»	61.3	40.8	—
«Барлык»	58.9	31.0	0.2
«Улуг-Хая»	57.5	30.6	—
«Тес-Хем»	54.7	31.1	—
«Шекпээр»	51.2	40.3	12.5
«Өөк»	49.9	35.2	—
«Тээли»	30.4	26.5	13.8
«Көк-Тей»	—	100.0	—
«Сукпак»	—	7.1	—
«Тыва»	—	—	—

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 67.3 хуу, эъттиин — 42,1 хуу, дүктүүн — 10.3 хуу күүсеткен.

Сүт болгаш эът садар талазы-биле Таңды эргелели өске эргелелдерден мурнап турар. Дуржулга станциязының коллективи сүт дужаарының чартык чыл планын 102,1 хуу күүсеткеш, пландан ажыр сүт дужаарын үргүлчүлеп турар. «Көк-Тей» совхоз күрүнеге эът дужаарының чартык чыл планын 100 хуу күүсеткен. Бии-Хемниң «Тиилелге» колхозу ам чүгле 84 центнер сүт дужаар болза ооң чартык чыл планын күүседиптер. «Сүт-Хөл», «Найырал», «Элегес», «Межегей» совхозтарда сүт дужаалдазы база багай эвес чоруп турар. Таңдыда «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтар сүт садарының чартык чыл планын күүсеткеш, пландан ажыр сүт садарын үргүлчүлеп турар.

Ындыг болза-даа сүт дужаарының чартык чыл планын күүседир талазы-биле Улуг-Хем, Тожу, Тес-Хем, Өвүр районнар, «Өөк», «Тээли» совхозтар, Таңдыда «Коммунизмниң херели», Тожуда «Май 1-зи» колхозтар дендии хожудап турар. Эът талазы-биле база-ла Тожу, Барыын-Хемчик, Өвүр районнар. Бии-Хемниң «Искра», «Тиилелге», «Хадың», Тожунуң «Май 1-зи», «Совет Тыва», Каа-Хемниң «Октябрь 14 чылы», «Тиилелге», «Октябрь 30 чылы» колхозтары, «Тээли», «Сукпак», «Барлык» совхозтар дыка хожудап, республиканың ниитизи көргүзүүн дедир тыртып турар.

Дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда инектерниң продуктулуу шоолуг-ла өспейн турар. Сүт дужаарының планы күүсеттинмейн турда сүттү ажыл-агый иштиниң янзы-бүрү херегцелинге чарыгдап турар фактылар хөй. Ындыг чорук-биле ам эптежип болбас. Бүдүрүлге эргелелдериниң дайынчы сорулгазы болза ферма, колхоз, совхоз бүрүзүнге сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының тодаргай планын ажылдап кылыры, июнь, июль болгаш дараазында айларда сүт бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедириниң хемчеглерин алыры болур.

Чайгы үе болза эң-не хөй сүт алырынга таарымчалыг үе. Ол үеде дыка хөй ажыл-агыйларда саар инектер чылда бээр сүдүнүң 60—70 хуузун берип турарын мурнакчыларның практиказы көргүзүп турар. Ынчаарга ол хире сүттү алырда малдың азыралы, ажаалдазын эки организастаар ужурлуг. Чүгле одар ажаалдазынга идегеп болбас. Литр бүрүзү сүт бүдүреринге четчир хоолулуг чемнерни саар инектерге бээри чугула. Ол сорулга-биле бүгү инектерни ногаан чемнер, силос, концентраттар болгаш ажыл-агыйда бар бүгү-ле чемнер-биле немей чемгерери эргежок чугула.

Чартык чылдың төнчүзүнге чедир санныг хонуктар арткан. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын күүседир төлээде партия комитеттери, бүдүрүлге эргелелдери, ажыл-агыйларның удуртукчулары продуктулар дужаалдазы канчаар чоруп турарын хүн бүрүде анализтеп, малчыннар ортузунга организакчы ажылды улам күштелдирер ужурлуг. Республиканың мал ажылдакчылары чүткүлдүг күш-ажылы-биле чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыры, Төрээн чуртка бо чылын улам-на хөй сүттү, эътти, дүктү бээри, чеди чылдың бешки чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге боттарының салыышкынын киирери чигзиниг чок.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ БОТТАНЫЛГАДА

МАССАНЫҢ КАЛБАК КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Каа-Хем районга партия-күрүне контролюнуң комитеди организастаан хүнден эгелээш, бис ажылывысты организакчы хемчеглерниң планының чогаадып кылырындан эгелээн бис. Комитеттиң составында профэвилел, комсомол организацияларындан, парлалгадан, ажылчыннардан, колхозчулардан болгаш кедээ ажылагыйның тускай эртемниглериниден кижилер кирген.

Контрольдуң ленинчи принциптериниң болгаш системазының катап тургусканының ажык-дузазын чоңга делгеренгейи-биле тайылбырлап таныштырар дээш «Партия-күрүне контролюнуң ленинчи принциптери» деп темага илеткелди ажылдап кылгаш, колхозчуларның, ажылчын, албан-хаакчыларның 48 кезек черге хуралдарынга илеткелдер кылган. Ол хуралдарга 1500 ажыг кижилер киришкен. Ажылчыннар, колхозчулар болгаш албан-хаакчылар партия-күрүне контролюнуң ленинчи принцивин болгаш системазын катап тургусканың изиг-биле чуулдуузунуп, байыр чедирип турганнар.

Организацияларга болгаш колхозтарга хуралдар эрттирериниң мурнунда районда парторганизациялар секретарьларының семинарын партокома эрттирип, анаа «Контрольдуң ленинчи принциви» деп илеткелди кылып, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитединиң дугайында саавырны делгеренгейи-биле тайылбырлап таныштырган. Ол саавырны район төвүнде пропагандистерге болгаш активтерге база таныштырган.

Партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүктерни болгаш постуларны колхозтарга, база бүдүрүлге, албан организация черлеринге тургузар талазы-биле парторганизацияларга дузалажыры-биле партком харысалгалыг ажылдакчыларны чорудкулаан.

Районга партия-күрүне контролюнуң четкизин четчелеп тургузарын колдуунда чаңгыс айда дооскан. Районда 9 кежигүннерлиг комитетти, хой-ниити организацияларындан төлээлеттирген 316 кежигүннерлиг 19 дузалаар бөлүктерни болгаш 25 постуларны тургускан. Оларның иштинде херээженнер 106 кижи.

Колхозтарның болгаш «Сельхозтехниканың» район салбырының часкы тарылгага белеткелин март айда хынап көрген. Хыналдага дузалаар бөлүктерниң болгаш постуларның даргалары, кежигүннери, партком бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң кежигүннери киришкеннер. Хыналданың түңнелин партийжи болгаш колхозчу активтерни калбаа-биле киириштирип, колхозтарның баштаар черлериниң хуралдарынга чугаалашкан. Илереттинген четпестер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап, кажан күүседириниң хуусаазын харысалгалыг кижилерге доктаадып берген. Оон күүселдезиниң хыналдазын он беш хонгаш база хынап көрген. Бо чорук часкы тарылга ажылдарынга белеткел талазы-биле четпестерни өй-шаанда чайладырынга дузалаан. Час орайтап, боранналап-даа турза тарылганы районнуң колхозтары колдуунда таарымчалыг агротехниктиг хуусааларда эки шынарлыг чоруткан. Часкы тарылганың планын район 100,5 хуу күүсеткен. Оон иштинде кызыл-тас тарылгазын—104,2 хуу күүсеткен.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерни болгаш постуларны тургускан хүнден эгелээш-ле оларның кежигүннери болгаш ажылчы чоннар кичээнгейни кайнаар салза чогуурул, ол-бо черде кым деп ажылдакчы бодунуң ажылын ак-сеткилдиг эвес күүседип турарын, ажылдың байдалы кайда багай бооп турарын комитетке дыңнадып турар апарганнар.

Чагаа болгаш аас-биле кирген медээлерни ёзугаар комитет «Сельхозтехника» салбырынга отчёт-учётка немелде бижиишкиннер кылып турганын, тракторлар септээринге брак кылып турганын, техника септээни дээш колхозтардан артык төлевир ап турганын илередип, бо талазы-биле буруулуг кижилерге шыңгыы хемчег көргүскен. № 1 ясли-садтың ажылдакчылары албан-дужаалын шын эвес ажыглап, төтчеглээшкин кылып турганын илередип, хемчег көргүскен.

Бо аразында районда партия-күрүне контролюнуң комитединиң хуралы дөрт катап болган. Хүлээп алган шиитпирлерни калбак чоңга билдингир болзун дээш колхозтарже болгаш организацияларже чоруткулап, тус черниң радиозу-биле дамчыдып турар. Ынчангаш комитеттиң илереткени четпестерниң болгаш алган хемчеглериниң дугайын районнуң чурттакчы чону ооң даарта хүнүнде-ле дыңнап, билип ап турар.

Комитеттиң хуралдарынга албан-дужаалдыг кижилерни, чижээ, № 1 ясли-садтың ажылдакчыларының боттарының албан-дужаалын шын эвес ажыглап турганының дугайында айтырыгны чугаалажып турган хуралга район төвүнде организацияларның бухгалтерлерин чалап олурткан.

Комитетке дузалажыры-биле 17 тускай эртемниглерни шилип тыпкаш штаттан дашкаар инспекторлар болгаш хой-ниитичи контрольчулар кылдыр комитеттиң хуралынга бадылаан. Районнуң ажыл-агыйларында 30 муң рубль ажыг түңнүг ажыглаттынмайн чыдар дериг-херекселдерни болгаш техникаларны илередип тыпкан, ооң иштинде монтаж-тудуг организациязында шпал кезер, өртээ 2386 рубль «УАС-6М» деп станок 1962 чылдың апрельден бээр складка чыткан. «Тиилелге» колхозта ажыглаттынмайн чыдар техниканың өртээ 7386 рубль, «Сельхозтехника» салбырында—14292 рубль. Ам үеде ол организацияларның удуртукчулары ажыглаттынмайн чыдар дериг-херекселдерни болгаш техниканы ажылдадыр, ынчаарга херек чокталарын сайгарар дээш хемчеглерни ап турарлар.

Районда хой кыргылдазынга болгаш дүк хүлээп алырынга белеткелди база хынап көрген. Ам үеде районда хой кыргылдазы болгаш күрүнеге дүк дужаалдазы массалыы-биле чоруп турар. Дузалаар бөлүктер болгаш постулар ол ажылды хүн бүрүнүң хыналдазында алганнар.

Интернаттарга уругларны күрүне хандырылгазынга хүлээп ап турарының байдалын хынап көрген. 1963 чылда план ёзугаар 295 уругларны күрүне хандырылгазынга хүлээп алыр турган, херек кырында 278 уруглар бар болган. 17 уругларны чедир хүлээп албаан. Интернаттарда күрүне хандырылгазында чүгле малчыннарның уруглары, ада-иези чок өскүс уруглар болгаш инвалидтерниң уруглары бар болган.

Бо чылдың бүдүрүлге-сан-хөө планың өй-шаанда тургузуп, күүседикчилерге чедирер талазы-биле «Октябрь 14 чылы», «Коммунизмче орук» колхозтарны хынап көөрге, олар ындыг планын чүгле апрель айда көрүп, бадылаан болган. Ынчангаш фермаларга онаалданы берген турган-даа болза, тодаргай план чок турган. «Октябрь 14 чылы» колхозка II кварталда план база чок турган. Бо дугайында колхозтуң планово-санал талазынга эш Андреевке сагындырыг берген. Бо ийи колхозтар мыйыстыг бода малды азырап турган семиртир чорукту үнелевейн турарлар, ынчангаш хой баш малды чарыгдап турар.

Районнуң садыг четкизинге бараннарның күрүнениң үүрмектеп садар өртектерин үреп турар таварылгалар бар, чогун база хынап көрген. Бо хыналдага дузалаар бөлүктерниң болгаш постуларның кежигүннери, лавка комиссияларының кежигүннери, садыг эргелекчилери, бараан эртемденнери болгаш өртек талазы-биле бухгалтерлер, ревизия комиссияларының кежигүннери 60 ажыг кижи киришкен. 15 магазиннерге, оон иштинде раймагка, аъш-чемниң магазиннеринге хыналда чоруткан. Хүн бүрүнүң хереглелиниң 40—60 хире янзы-бүрү бараанарының болгаш аъш-чемнерин ап, оларның өртээн канчаар садып турарын хынаан. Хыналданың түңнелинде илерээни болза, хүн бүрүнүң хереглелиниң бараннарының ханага алын чарлаан прейскурантылары магазиннерде чок болган. Үүрмектеп садар өртектерниң прейскурантызы бүгү магазиннерде эвес болган. Бараанарның болгаш аъш-чем аймааның өртээн улгаттырар азы чедир саттас чоруктар база илереттинген. Садыгжы Н. Джус бүдүн чигирниң өртээн улгаттыр садып турган, садып алыкчылардан 8 рубль 92 көпеекти ажыр алган. Оон ынай бараанның садар өртээн улгаттырар сорулга-биле бараан хүлээп алырының чурумун ол база үреп турган. Янзы-бүрү сорттуң сатиннарын чаңгыс сорт кылдыр хүлээп алгаш, чижээ, артикулу № 205 Москваның сатиннин кедээ черге бир метрин 1 руб. 34 көпеекке садар турда 1 руб. 42 көпеек кылдыр садып турганы илерээн. Бо дугайында айтырыгны районнуң баштаар черниң хуралынга чугаалажып, чогуур хемчегни алган.

Хаван азырап семиртир пунктуга арбай тараа төтчеглээр чорукту база илередип, хемчег алган. Олла черге хаван оолдарын оорлаар болгаш солуп алыр чорук турганын илереткеш, партия-күрүне контролюнуң комитеди оорлаан болгаш орнап алган хаван оолдарын төлеп бээрин пунктунуң эргелекчизинге дааскан.

Сарыг-Септе чурттап турар бир херээжен кижи бодунуң фамилиязын адавайн комитетче медээ чоруткан. Ында айытканы болза склад эргелекчизи кижи столоваяның складындан эътти, араганы үндүр садып, складка үргүлчү арагалап турарын ол көрүп турар. Ону ында дузалаар бөлүк хынап көөрге, факты шын болган, дугарадаа барын илереткен. Склад эргелекчизин ажылдан үндүрген.

Районда партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүктерниң болгаш постуларының хой нуруузу эки ажылдап турарын айтыры чугула. «Коммунизмче орук» колхозта бөлүк даргазы эш Н. Ежов, «Сельхозтехника» салбырында эш И. Горбунов, белеткелдер конторазында посту даргазы эш Э. Быковский, «Ленинчи орук» колхозта эш Г. Иванов олар боттарының ролюн эки билгеннер.

Кайда-ла партия организациязы партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң болгаш постунуң ажылын удуртуп турар болдур, ында контроль эки ажылдап турар. «Ленинчи орук» колхозтуң партия организациязы (секретары В. Спрыгин) бөлүктүң ажылын хүн бүрү удуртуп, углап-башкарып турар.

Ындыг-даа болза, дузалаар бөлүктер болгаш постулар «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтары-биле ам-даа кошкак харылзаалыг болуп турарын демдеглээри чугула.

Ыяш ажыл-агый черинде бөлүк (даргазы эш Никитин), Ленин аттыг колхозта бөлүк (даргазы эш Ламажап), мал семиртир пунктуда бөлүк (даргазы эш Булагин) мынчага чедир эки ажылдавайн турарлар. Ынчаарга бөлүктерниң кежигүннери-биле болгаш постулар-биле бистиң ажылывыс ам-даа багайын манаа миннир херек.

Парткомнуң бадылааны планны ёзугаар май айның төнчүзүнде парторганизациялар секретарьларының, бөлүктер болгаш постулар даргаларының район чөвүлел хуралын кылган бис. Ол чөвүлел хуралга дузалаар бөлүктер болгаш постулар даргалары, партия организацияларының секретарьлары дуржулгазын солушканнар.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери улусчу контрольдуң хүн бүрүдеги кичээнгейинге тургусса чогуур элээн хой айтырыгларны демдеглеп айыткан.

Я. САВКИН.
Каа-Хем районда партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы.

Партия-күрүне контролюнуң район комитеди

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың директиваларын амыдыралга боттандырарынга партия-күрүне контролюнуң органнарының ролю ам үеде канчаар-даа аажок улуг болуп турар. Тожу районнуң партия-күрүне контролюнуң комитеди, колхозтарда, бүдүрүлге, албан черлеринде ажылдап турар дузалаар бөлүктер болгаш постулар кыска үениң иштинде элээн ажылдарны кылганнар.

Улусчу контрольду улам күштелдирер сорулга-биле районда 12 черлерде 93 кижи составтыг дузалаар бөлүктерни болгаш 22 черлерде постуларны тургускулаан. Районда партия-күрүне контролюнуң ажыл-чорудулгазынга дузалажыр кылдыр 11 санныг хой-ниитичи инспекторларны болгаш контролёрларны база шилип тып, комитеттиң хуралынга бадылаан.

Комитет бодунуң тургустунган хүнүнден бээр 3 катап хуралдаан. Ол хуралдарга районнуң колхозтарында часкы тарылгага белеткелдиң байдалын, сүттү бүдүрүп, күрүнеге садып турарының районда кудулу деннелиниң чылдагаанын, сан-хөө чурумун үрээн районо эргелекчизи И. Достай болгаш Тоора-Хем 11 чыл школазының директору турган Б. Шактар-оол оларның херээн, база райүлетпүр комбинадында акша-хөреңгини камчаар чарыгдап турарының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан, чогуур хемчеглерни алган.

Оон ангыда комитет дузалаар бөлүктерниң кежигүннериниң болгаш постуларның база хой-ниитичи инспекторларның, контролёрларның дузазы-биле колхозтарда, бүдүрүлге, албан организация черлеринде машина-техниканың ажыглалын, районнуң ажылчы чоннарын районнуң талазындан бараннар-биле хандырып турарының байдалын база хынап, илереттинген четпестерни хамаарышкан черлерге дыңнадып, хемчеглер алырын чедип ап турган.

Комитет амгы үеде колхозтарда хой кыргылдазын организастыг эрттирип, күрүнеге дүк садар талазы-биле хүлээлгени кыска хуусаада күүседиринче кол кичээнгейни салып турар.

Районда албан организация, бүдүрүлге черлеринде тургустунган дузалаар бөлүктер боттарының идепкейи-биле база ээзэш эвес ажылдарны чорудуп турарлар. «Совет Тыва» колхозта бөлүктүң кежигүннери колхозта тудуг ыяжының белеткелин хынап көрген. Планны күүсетпээн хирезинде хөй кывар материалды чарыгдап, колхозтуң экономиказынга когараа чедирген Маңнайчыктың дугайында материалды колхоз баштаар черинге киирген. Колхоз баштаар чери ооң төлевир кылдыр шиитпирлээн. Оон ынай ревизия комиссиязының даргазы эш Д. Чат ревизия ажылындан өске кандыг-даа ажыктыг ажыл кылбайн тургаш, колхозтан ай санында 115 руб. 50 көпеекти, доктаамал шалыңны ап турганын база илереткен. Бо айтырыгны колхозта партия организациязы чугаалажып көргеш, Д. Чатка шыңгыы доңгулда берген болгаш оон 6 айлар дургузунда колхозтан алганы 257 рубль 95 көпеекти база 295 күш-хүнүн көрүп шиитпирлээри-биле колхозчуларның ниити хуралынче шилчиткен.

Район эмнелгезинде дузалаар бөлүктүң даргазы А. Бондарев эмнелгениң ажыл-агый эргелекчизи ажылкылбас, үргүлчү арагалап турар дугайын хынааш, ол арагачыны ажылдан үндүрер дугайында айтырыгны эмнелге эргелекчизи эш Альшевскийге сүмелээн. Ону ажылдан үндүрген.

Бистиң ажылдап келгенивистиң бо кыска үезиниң иштинде комитеттиң кежигүннери эштер Т. Каражыкпай, Кускашев, С. Алдын-кыс, хой-ниитичи инспекторлар Е. Тарабрина, С. Селезнева, А. Маады болгаш контролёрлар А. Чистяков, С. Ощепков болгаш оон-даа өскелер улусчу контрольдуң ажылынга идипкейлиг киржип, четпестерге эптеш чогун, айтырыгларны шиитпирлээринге принципиалдыын көргүскеннер.

Кылдынган чамдык ажылдар-биле чергелештир комитеттиң ажылының ам-даа эки башкарлып чадап турарын демдеглээр херек. Оон бир кол чылдагааны болза дузалаар бөлүктер болгаш постулар-биле, хөй санныг партия кежигүнү болгаш партия кежигүнү эвес активтер-биле комитеттиң харылзаазының ам-даа кошкаанда, оон ынай комитетке дузалаар бөлүктерге болгаш постуларга чер-черде партия, совет органнарның удуртулгазының кошкаанда болгаш четпестер дугайында оларның медээлерин чамдык черлерниң удуртукчуларының талазындан ам-даа чедир үнелевейн турарында боор турар.

Х. САРЫГЛАР.
Тожу район талазы-биле партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы.

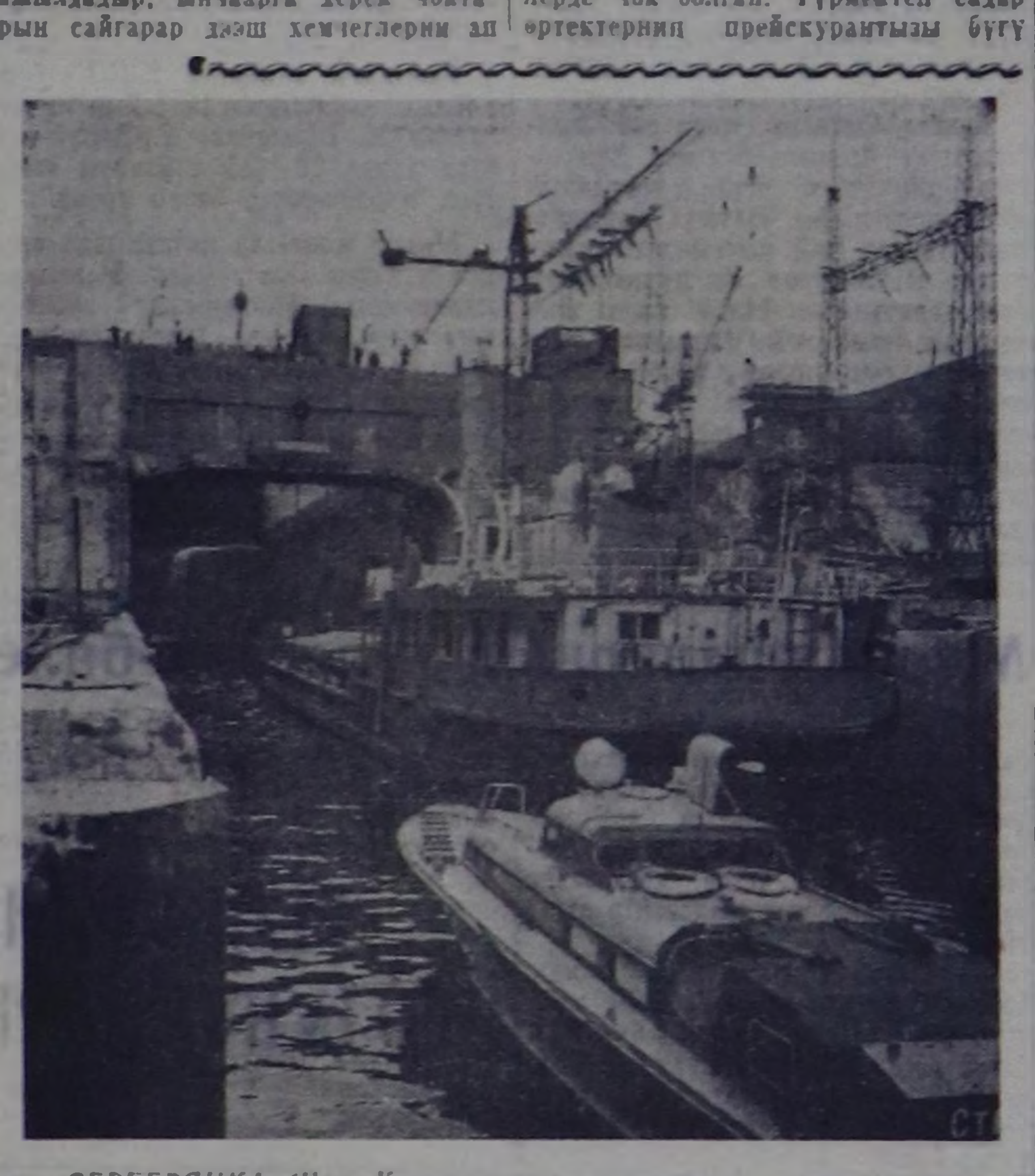

СЕРЕБРЯНКА. (Чөөн-Казахстан область). «Иртышгэсстройнуң» коллективи улуг күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Бухтарминск ГЭС-тиң судно эртер дөрт камералыг улуг шлюзун ажыглалга киирген. Ол улуг тудугнуң униң күчүлүг Иртыштың хаямчак эрии-биле үттеп эрткен. Шлюзтиң ниити узуну, бажында улуг тудуглары-биле катай 500 метр хире, а суг деңнели бадырарының талазы-биле делегейде эң-не бедик шлюз болган.

Чаа суг белдирин ада-чурт техниказының сөөлгү чедиишкиннерин ажыглап тургаш кылган. Ында чыып эптээр демир бетонну калбаа-биле ажыглаан. Бажында улуг тудугларда механизмнерниң ылаптыг ажылын хандырып турар, ток болгаш суг кужу-биле ажылдаар автоматтарны тургускулаан. Шлюзтарның ажылын төп башкарылга черинден чаңгыс кижи башкарар.

Ол кайгамчык улуг шлюз-биле бир дугаарында эртер аас-кежик «Космонавт Титов» аттыг чүък теплоходунуң экипажынга таваршкан. Шлюзту эртери чедиишкиниг болган. Теплоход шупту дөрт камераларны эрткеш, 67 метр көдүрлүп алгаш, Бухтарминск далайның сугларынче чоруткан. Доштуг оксандан эгелээш, Кыдат Улус Республиканың кызыгаарларынга чедир судноларның дөрт чорууур оруу ажыттынган.

ЧУРУКТА: Бухтарминск шлюзун ажыткан хүн. «Космонавт Титов» деп теплоходтуң шлюзке чоруп турган үези.

Фото Ф. САЛЬНИКОВТУУ.

Совет тудугжунуң хүнүнде ажыглалга киирери-биле...

Көвүрүг тудуунда

Улуг-Хемни паром-биле кежер участоктуң чанында демир-бетон улуг көвүрүгнү тудуп турары номчукчуга билдингир болгай.

Май айның баштайгы хүннеринге чедир Улуг-Хемниң **СОЛАГАЙ ТАЛАЗЫНГА** көвүрүгнүң чартыының пролёт деп адаар кезээн суг иштинде тургузуп каан үш бедик демир-бетон опораларның (адагаштарның) кырынга көдүртүр кран-биле дош кырындан салыпкан. Пролёт дээрге иштинде ооргаларлыг, ийи талалары хааланчак, кыры ажык улуг тудуушкун болур.

Үстүнде чугаалаан ол ажыл күүсеттинген соонда хемниң он талазынга ындыг пролёттү белеткээри база негеттинип турган. Ынчалзадаа май айда, дош эрий бергенде ындыг пролёттү опоралар кырынче кран-биле кодуртүп үндүрери болдунмас апарган. Ынчаарга хемниң ол чарыкы талазынга ындыг пролёттү чайын канчаар тургузарыл? деп айтырыгны ону көрген кижи бүрүзү салып турган. **Ол ажылды бо хүннерде кылып апарган.**

Март айның ортаа үезинден эгелээр май айның баштайгы хүннеринге чедир көвүрүг тудуунуң бирги үези турган. Тудуг материалын заводтан эккелдирген соонда пролёттү тус-тус секциаларындан (кезектеринден) чаңгыс аай кылдыр эптеп кожары, оон соонда ону дош кырындан демир-бетон опоралар кырынче салыры ол үеде доозулган. Ол чүгле хемниң солагай талазынга кылдынган болгай.

Май айда база июньнуң баштайгы он хонуунда көвүрүг тудугжулары чүнү кылганыл?

Көвүрүгнүң опоралар кырынга салдынган пролёдунуң кырынга, азы ооң кыры-биле чорууур оруун белеткээриниң бүгү ажылдары. Он талада пролёттү эптеп белеткээри, ону бетин талазынче чылдырарының бүгү-ле белеткел ажылдары май айның эгезинден бээр чоруп келген. Ол болза көвүрүг тудуунда ийиги үе болган.

Пролёттә демир ооргалар кырынга улуг плиталарны дөжелдир салыры май айда эгелээн. Өрээл иштиниң шалалары дег калбак кылын плиталарны (дөжектерни) көвүрүгге тудуштур кылып каан чал оруктап самосвал (чүъгүн боду дүжүрер) машиналар-биле эккелгеш автокран-биле ону алгаш, пролётта ооргалар кырынга салып, ол плиталар кыры-биле ажыл улам ынайлап, бурунгаарлап турган. Баштайгы плиталарны дөжей салгаш, оларның аразын дески кылдыр тудуштуруп эптевишаан, оон кырынга битум төккеш, оон соонда шоодай шедеңнеринден кылган быжыг чадыгны битум кырынга чаткаш, оон кырынче канакарактылчак демир четкилерни салган, оон соонда база битум төккен. Ол сөөлгү ажыл дүүн доозулган. Ам оон кырынга асфальт кылыр. Ол сөөлгү ажыл доостурга көвүрүгнүң чартыының машиналар каржып эртер асфальтылаан кара шывыглыг оруу шуут доостуру ол-дур.

Ол оруктуң ийи кыдыынга чадаг кижилер оон кыры-биле кылаштаарынга таарыштырган 40 сантиметр бедик, бир метр 70 сантиметр доора дурттуг тротуар блоктарын салып турар. Оон соонда ол блоктарның ийи талакы кыдыгларынга чадаг кижилерниң туттунуп эртер челеңгииштерин эптээр.

Бо ажылдар июль айның бирге чедир доостур деп тудугжулар чугаалап турар. Ынчангаш ам көвүрүгнүң бетии талазын асфальтылаары, чадаг кижи кылаштаар чериниң блоктарын эптеп салыры, кылаштаар черниң кыдыгларының челеңгииштерин эптээри арткандыр. Оон соонда көвүрүгнүң бир талазы машиналар, чадаг кижилер эртеринге белен болган, азы шуут холдан үнүп, ажыглалга кирген турар. Ол бүгү ажылдарны Дмитрий Джуганның звенозу кылып турар.

Май ай иштинде, оон ынай июньнуң барык он ажыг хонуунда **ОҢ ТАЛАКЫ** эриктиң участогунга хайнышкынныг ажылдар амырсоксаал чокка үргүлчүлеп турган. Ол бөлүктү каттышкан бригаданың бригадири коммунист Н. Иванов удуртуп турар. Олар үстүнде чугаалаан үениң дургузунда үш пролёттуң ийизиниң монтаж ажылдарын (эптеп каннаашкынын, кожуушкунун) дооскан. Оон соонда бираазы-ле 120 тонна деңзилиг, 60 метр дурттуг ол ийи пролёттү солагай тала-биле каттыштырарының нарын болгаш берге ажылдарының белеткелин ам кылып доозуп турар. Пролёттү чылдырарынга таарыштыр белеткээн (демир орук рельстери дег рельстер кырынга дөрт кырлыг токпак ыяштарны кошкаш, ол ыяштар-биле ийи пролётту ыяк кожуп быжыглааш, опорага дең чал орук кырында тургузуп каан). Ам ол аар чүъктүң адаанга дескинип турар быжыг демир колесоларны кылган. Оон ынай база бир нарын ажылды кылган: оң талакы үш опоралар кырынга көвүрүгнүң демир дөжээн белеткээн, пролётту чылдыр тырттарынга херектиг, бираазынде-ле ийи колесону ында база таарыштыр тургускан. Мынчангаш он талада кожуп каан ол аар чүъкту демги чылдырыкчы колесолар таварты солагай талакы көвүрүг-биле тудуштурар. Көвүрүг кырындан демги пролётту чоорту чылзы тырттырар. Пролётта кошкан рельс барык билдиртпес байдал-биле он талада черде колесоларны опоралар кырында таарыштырып каан колесоларны таварты солагай талада көвүрүгге тудуштур чылып келир.

Ол дээрге көвүрүг тудуунуң онза берге, харысалгалыг ажылы болур. **Бөгүн ол чылдырышкын эгелээр.** Ийи хире хонгаш он талакы пролёт солагай тала-биле ынчаар тутчур, азы он талакы опоралар кырынга ийи пролётту салыптар. Он талада үшкү пролётту ол ийи пролётту көвүрүгнүң солагай талазы-биле тудуштурган соонда эптээш, чылзыр деп турар.

Он талакы пролёттуң кырынга көвүрүгнүң оруун кылырын солагай талага кылып турганы ышкаш, оон шак ынчаар уламчылай бээр. Ол болза көвүрүг тудуунуң сөөлгү **үшкү үези** болур.

Август 11-ле — тудугжунуң хүнүнде Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарынга хүлээр бетинде дужаар деп бедиткен хүлээлгезин күүседиринге көвүрүг тудугжулары чиганнишкин чок, бүзурелдиг ажылдап турарлар.

Д. БЕГЗИ.

Сайлыг-Хөл эриинде тараажылар

Аң-тывыш ажылдыг Тожуга элээн каш чылдар мурнунда кижилер колдуунда-ла элик-хүлбүстүг эзимнер, сыын-мыйгактыг сыннар, алдылыг болгаш диинниг тайгалар, балык-байлаңныг хөлдер, хемнер дугайын чугаалажыр чорааннар.

Сөөлгү каш чылдарда районнуң колхозтары аңнаар ажылы-биле кады мал ажылын дүрген хөгжүдүп эгелээн болгаш ам колхозтарның ажык-орулгазының 60 ажыг хуузун мал ажылы берип турар апарган. Ынчангаш районда эки өдарбелчиирлиг черлерни, сиген кезер шөлдерни калбартыр, ону чөп ажыглаар дугайында сагыш салышкыны күштелген.

Оон-биле чергелештир 1962 чылдан эгелээш чер ажылынче кичээнгей салырынче бистиң колхозувусту амыдырал боду-ла албадапкан. Эрткен чылын колхоз 300 ажыг га черге тарааны болгаш мал чемнинге херегләәр культураларны тараан. Оон дүжүдү багай эвес болган: 130 тонна тарааны, 300 тоннадан хой дазылында чемиштиг үнүштерни, 2000 тонна тараа силозун ажаап ап, малдың быжыг чем-суурун тургузарының баштайгы түңнелдерин чедип алган.

1963 чылда бистиң колхозувус чер ажылының талазы-биле тускай механизаторлар бригадазын организастаан. Чалын-Шөлдүң ортуузунда Сайлыг-Хөлдүң эриинде тускай хову турлаан тургускан. Ында ниити чурттаглганың 2 өрээл бажыңын, 100 тонна тараа кирер складты, чунар бажыңны, столоваяны туткан болгаш дерээн.

Тожуга час орайтап эгелээн-даа болза майның байырлал хүннеринде механизаторларның кузун аңдарган черлериниң шыгын базырып, хөрзүннү илиртээр ажылче кирипкен.

Механизаторлар күженишкинниг ажылдаан. Чүгле май ай иштинде 445 га черге тарааның болгаш мал чемнери культураларның тарылгазын чоруткаш, планны 103,5 хуу күүсеткен. Оон иштинде тараа культураларының планын 109 хуу, картофельдиң 181 хуу күүсеткен.

Часкы хову ажылын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээш механизаторлар Шолбандыр, Ким-оол, Черлик-оол, Аспан-оол болгаш прицепщиктер Орай-оол, Балчый-оол, Сат Кенден олар уйгу-чыдын чок ажылдааннар. Ылангыя эш Шолбандырны бистиң механизаторларывыс Сайлыг-Хөлдүң шолбаны деп адай берген, а оон прицепщиги турган Сат Кенден назы-хары улгады берген-даа болза, шыдамык ажылдааш, трактористиң дуржулгалыг дузалакчызы апарган.

Бо часкы хову ажылын үлегерлиг организастаарынга бригадир-агроном эш Аңгырбан, тараажылар ортузунга агитация ажылын чорудар талазы-биле агитатор Ким-оол, агитлистоктуң редактору Аспан-оол олар база улуг үлүг-хуузун кииргенин демдеглээр херек.

Колхозтуң механизаторлары ам ногаа олуртулгазынче кирген. Ону доосукаш 150 тонна тараа кирер складты боттарының күжү-биле тудар деп хүлээнген.

Ам тарааның чайгы ажаалгазынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Оон-биле кады чайгы, күскү чер аңдарылгазын үлегерлиг чорудар, сиген кезиилдезин организастыг эрттирер апаар.

Санныг хонуктар эрте бээр. Сайлыг-Хөлдү дескиндир тараа далай ышкаш чалгып үнүп кээр, а ону чидириг чокка ажаап алырынга белеткелдерни, комбайннар болгаш өске-даа машиналар септелгезин чорудар, ынчангаш июнь айны ажаап алышкынга белеткелдиң айы кылдыр эрттирер бис.

В. ТАМДЫН-ООЛ.
«Совет Тыва» колхозтуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

АДАЛАРЫНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

(Кижизидилге ажылының дуржулгазындан)

Суурдан каш-ла километр черде хову турлаа, хову ортузунда дөргүн дег, могаан үнүштерде хүрээледипкен турар. Оңунсай берген арга ырактан-на костүп кээр. Ында: «Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Д. Ярошенко аттыг № 2 комплекситиг бригада» деп бижип каан. Ооң бичии үстүү чарыында—Иосиф Демитович Ярошенконуң портреди. Ол дээрге чуртка тээрүнтүң рекорд дүжүдүн чедип алган, тараажыларның улуг болгаш найыралдыг өг-бүлезиниң төрел баштыңы кижи-дир. Иосиф Демитович бодунуң амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир-ле Мичурин аттыг артельге звено удуртукчузу болуп ажылдап келген.

Күш-ажылчы эстафетаны кырган Ярошенкодан ооң кеми, Кызыл Туг орден шаңнаалдыг Матрена Васильевна хүлээп алган. Колхоз чөөкта чаа ол кайгамчыктыг колхозчу херээженниң 60 хар харлааның байырлалдыг демдеглеп эрттирген. Ызыгуурундан тараажыларның звенозун ам Иван Евтихеевич—Матрена Васильевнаның оглу баштап турар. А ооң ийи оглу, хензэттери, уругларының ажы төлдери — мырыңай бүдүн династия ол-ла комплекситиг бригадада ажылдап турар.

Бригада төвүнче бар чорувуста, колхоз даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Мефодий Тимофеевич Лукьянец мынча деп чугаалады: улуг назылыгларның күш-ажылчы үлегер-чижээ—ол дээрге улуг чаагай херек. Олардан оолдар болгаш кыстар черге, төрээн колхозунга ынакшылды дозеп ап турар.

Улуг кижилерниң үлегер-чижээн эдерип өөренип алырынга аныяк өскенге Мичурин аттыг колхозта партия организациязы билдилиг дузалап турар. Ярошенконуң үре-салгалының бригадазын тургузар деп үнелиг бодал харын ынчангаш төруттүнүп келген чүве-дир. Мөчээн кырганның уруг-дарыының уруглары ам үеде кукурузаның алды чүс пуд дүжүдүн алырын хандырып турар.

Бир-ле катап: «Бөгүн комбайнерлер Лисогорларның өг-бүлезиниң кежээзи бөлүр» деп чарлал Екатериновканың кудумчуларынга костүп келген. Кежээликтей клубтуң залы сыңышпастаан. 30 чыл иштинде комбайн штурвалын салбайн келген хоочун комбайнер Василий Петрович Лисогорнуң ачы-хавылазын демдеглээр дээш ынча хой кижи чыылганы ол. Ынчалзажок, чаңгыс суур чурттугларынга үлегер-чижек чүгле чаңгыс кырган комбайнер эвес турган. Ол байырлалдыг кежээниң бөлүрүнүң эзэн мурнунда ол бодунуң хову агрегадынга чаа немелдени— оолдары Леонид биле Владимирни хүлээп алган. Олар өртумак школаны дооскаш, төрээн колхозунга ажылдап артып калганнар.

Ол кежээ Лисогорнуң бүгү өг-бүлези президиум столунга бижимиргей бергилээн дег, хандыр бодангылап, чаңгыс чер чурттугларының чаагай сеткилинден үнүп кээп турар чугааларын дыңнап олургулааннар.

Марьинскиниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң партия комитеди кайгамчык хоочун чер ажылдакчыларының угаан бодалының байлаан, күш-ажылының магалыг чаагайын аныяктарга бүзүредип көргүспүшаан, оларның күш-ажылчы чедиишкиннерин үргүлчү демдеглеп эрттирип турар. Харын ооң ужурунда эргелелдиң девискээринде мурнакчыларның санынга чаа-чаа аттарның кончуг дүрген немежип турары ол боор.

Марьинканың коммунистери массалар ортузунга политиктиг болгаш кижизидилге ажылын дириг болгаш хой янзы бөлдүрар, ооң улам-на чаа, эки хевирлерин тывар дээш, мурнундан тура-ла чүткүлдүг улус турган.

— Партия органнары эде тургускан чорук ам бисти бүдүрүлгеже, кижилерже улам чоокшулаткан — деп, партком секретары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш З. Н. Глухов чугаалады.

Бүдүрүлгениң чедиишкиннери-биле таныжар дээш делегациялар бо эргелелге удаа-дараа кээп турар. Чаа болгаш мурнакчы чүүлдүң «чажыттарынче» ханылап кирип сазан, боттарының идепкейжи чорук мында чүге үргүлчү дириг сула дег хап турарын билип алыксаан кижилерни партком нуң политчырыдышкын кабинединиң көрүпкер деп бе-ла чалаан бөлүр. Ында «Чеди чылдың алдын дептери», «Марьинскиниң маактары» деп фотоальбом, «Алдарлыг өйлар демдеглээзиннериниң дептери» болгаш өске-даа чугула документилер бар. Келген аалчылар оларны ажып көргүлээш, марьинчилерниң кайы хире күштүүн, аныяктарның болгаш улугларның чүткүлдүг ажылдаарынга чүу дузалап турарын белени-биле билип алыр.

Марьинчилер салган сорулгазынче: устъалабинчилер-биле чаржып тургаш, ийи чүс пуд дүжүттү алырынче бүзүредиг чоруп орар.

П. СКИБА, А. ЛЕЙКИН.
Марьинка, Донец область.

АК-ДОВУРАК—АБАЗА АРАЗЫНДА

Кадырланып бадып келген даглар уштарын оюп, Ак-Суг хемчигештиң эрги унун эдерегеш, Кара-Сугну тавaрып хөй арттарны тавaрты ажып чоруткан шыйлагар орук бар. Ол болза келир үеде Ак-Довурак—Абаза аразының чазаглыг оруу-дур.

И. КИСЛИЦИН.

Ук орук Ак-Довуракты демир-орук станциязы Абаза-биле тудуштурар. Ону дүрген ажыглалга киирер дээш тудугжулар хүн келген тудум-на улам күженишкинниг ажылдап турарлар.

Ак-Довурактан 76 километр черде ийиги участок тургустунган. Ында орук тудуунуң ажылының дугайында тудугжулар чугаалажып турарлар.

Орус-оол Донгакович Шырып

ЧУРУКТА: ыяш сөөртүлгези.

чын суурунуң тудугжулары ажылдап турарлар. Олар бирээзинге-ле 16 аал ишти чурттаар ийи бажыңны туткаш, ам магазинниң, бызаңчыларның бригадири. Ол бодунуң кылыр ажылынга мергежээн болгаш тудуг эртеминге ынак. Шырып мурнунда «Тыва

Ч. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Бетон белдирин ажыглалга кииреринге сай белеткели.

О. ШЫРЫП.

чайлаамның, уруглар садының бажыңнарын тудуп турарлар. Маңаа моон соңгаар чурталгага херектиг бүгү-ле чүүлдерни кылган турар.

Амгы үеде 76 болгаш 46 километрлерниң ийи участоктары каттышкa бергеннер. 46 километрлерниң участогунда бетон белдирин ажыглалга киирериниң белеткелдери болгаш оруктуң тудуг ажылдары чоруп турар.

Участокта мурнакчыларның хуррээлени хүн бүрү өзүп турар.

Бульдозерист Иван Александрович Кислицин тудугга чоокта чаа келген, ынчалза-даа ооң эки ажы-

даг-дугу» тудуунга комплексилиг бригаданы удуртуп чораан.

Чүдек Кузырмаевич Монгуш тудугга келге-ле бир чыл чаа четкен. Бо ныска үениң иштинде пилорамада рамщиктеп ажылдап турар. Ажылга чүткүлдүү, өөру-биле эп-найыралдыы-б и л е Монгуш Чүдек хүндүлелди чаалап алган.

Амдызында амыдыралда болгаш ажылда-даа бергедээшкиннер бар. Ынчалза-даа чүс-чүс чылдарның иштинде ажыглап чок чыткан дагларны совет кижилерниң чагыргазынга киирип алыр дээш, тудугжулар бергелерге торулбайн дидим маадырлыы-биле ажылдап турарлар.

Ю. КУРСКИЙ.

Бистиң кожавыс—Моол Арат Республикада

(„Үнэн“ солуннуң арыннарындан)

Ыр байырлалы

Июнь 1-де Улан-Баторнуң Сухэ-Батор шөлүнге ыры байырлалы болган. Аңаа бичии уруглардан эгелээш улуг назылыг кырганнарга чедир муң-муң кижи киришкен. Улан-Баторнуң уруглар садтарының 500 уруглары «Бистиң садывыс», үлетпүр черлериниң 2700 ажылчыннары «Ажылчын марш», 1700 аныяктар «Аныяктарның ыры», дээди өөредилге черлериниң студентилери «Мээң Төрээн чуртум» деп ырларны, хоочун партизаннар «Шиваэ Хиагт» чижектиг моолдуң революстуг ырларын ырлап көргүскен.

Ыр байырлалынга МАР-ның улустуң артизи Пүрэвсүрэн, ыраажы Намдаваа, ажылчыннар Дарийма, Бираадамба, демир орук инженери Сухэ, студент Отгон чижектиг муң-муң кижилер сорук кириишкинниг ырлашканнар. Ыр байырлалының хүнүнде моол найысылалдың төвү—Сухэ-Батор шөлүнге улустуң ырлары, моол композиторларның чогаатканы ырлары, делегейниң улустарының ырлары чаңгыланып турган.

Найысылалдың ажылчы чоннарының ыры байырлалы социализм тургузуушкунунда моол улустуң чедиишкиннериниң дугайын, ооң тайбыңга болгаш найыралга күзел сорукдуун тодаргай көргүскен.

Эштерниң дузазы-биле

Хубсугул аймактың далган үлетпүрүнүң ажылчыннарының мергежил чедип алырынга ында ажылдап турар совет тускай эртемниглер улуг дузаны көргүзүп турарлар. Совет тускай эртемниглер эштер Чичеров, Ульянов, Мартынов, Иванов олар моол эштерге машина техниказы бүдүрүкчүлүг ажыглаар, чаа чогаадыкчы саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээдир аргаларга өөредип турар.

Ынчангаш моол ажылчыннар бүдүрүлгениң түс-түс мергежилдерин чедип ап, чаа саналдарны бүдүрүлгеге чедиишкинниг нептередип, техниканы эки ажыглааның түңнелинде бүдүрүлгениң күчүзү 30—35 хуу улгадып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениинден 97.200 төгериктиң артык орулгазы кирген.

Бүдүрүлгениң директорузу партия үүрү, профэвилел комитеди бо чылын совет тускай эртемниглерниң дузаламчызы-биле бүгү ажылчыннарның 70 хуузун 1—2 тускай мергежилдиг болдурар сорулганы салган.

Ажылчыннарның техниктиг мергежилиниң өзүлдези эки түңнелдерни берип турар. Доржи баштаан дөрбе цеги хүн, ай бүрүде ажыл планын 102—135 чедир күүседип келген. База бир Доржи баштаан электро цеги социалистиг чарыштың түңнелинде бирги черни ээлеп, цехтер аразынга шилчиир кызыл тукту чаалап алган. Электро техниги Амгаланның чогаадыкчы саналын бүдүрүлгеге ажыглааның түңнелинде 21 муң төгерик өртектиг одаар чүүлдү камнап алган.

Каттыжыышкынның малчыннарында

Баян-Хонгор аймактың Богда сумузунда «Сухэ-Батор оруу» деп кадээ ажыл-агыйы каттыжыышкынының малчыннары малдың чаш төлүн доруктурар талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип ап турар. Чаш малдың 97,8 хуузун камгалап ап, малдың баш санын өстүрериниң планын 105 хуу күүсеткен.

Ол каттыжыышкынның ийиги салбыры чаш малды доруктурар талазы-биле сумуда кескү черни ээлээн. Ол салбырның хойжузу Содномпил эрткен чылын 450 хойнуң хураганнарын бүрүн доруктурган дуржулгазын ажыглааш, бо чылын төрээн 563 хойлардан 571 хураганны доруктуруп, малының баш санын 1134 чедирген. Теве кадарчызы Жамьян 53 энгиннерниң ботаганнарын чангыс-даа хорамча чокка доруктурган.

Тараажыларның чедиишкини

Угтала күрүне ажыл-агыйы (госхоз) бо чылын 21 муң гектар шөлге янзы-бүрү тараа болгаш өске-даа культураларны тараан. Ооң иштинде 20 муң га кызыл-тас, 300 га сула, 150 га арбай, 100 га чочак-тараа болгаш өске-даа культуралар госхозтуң тарылга шөлүнде тарыттынган. Ооң аңгыда кукуруза, аъш-чемге херегләэр ногаалар болгаш мал чеми культураларны тараан.

Госхозтуң дөрткү бригадазы 3800 га черге тарылганы чеди хонукта тарып дооскаш, госхозтуң бригадаларының мурнакчызы болган. Часкы тарылганың үезинде күш-ажылга үлегерлиг мурнакчылар хөйү-биле илерээн. Механизаторлар Сумья, Базарсад, Жамьян, Держисүрен, Алтанхуу, Баазажав, Жамбалдунзуй болгаш оон-даа өскелер хүнде 60-дан 103 га чедир черге чаштырып, нормазын үргүлчү ажыр күүседип келгени госхозтуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы көдүрлүушкунун илередип турар.

Аныяктарның чедиишкини

Моолдуң аныяктарының революстуг эвилели чыл бүрүнүң май, июнь айларын мал кажаалары тударының айлары болдурар деп эгелекчи саналды үндүрген. Малды кажаа-биле хандырар чугула сорулганы амыдыралга боттандырар сорулга-биле түс-түс аймактарда чогаадыкчы тывынгыр хемчеглерни ап турар.

Дорнод аймактың Халхин-Гол сумузунуң ревсомолчулары болгаш бүгү аныяктары бо чылдың февраль айны мал кажаазы тударының шалыпчы айы болдуруп эрттирген. Он беш-ле хонук иштинде безин чырааҗиле шээр малга 28 чылыглаан кажааны олар тутканнар.

Хубсугул аймактың аныяктары 1962 чылды мал кажаалары тударының чылы болдургаш, бүгү төрүүр малды кажаа-биле хандырган. Алаг-Эрдене, Түнел чергелиг элээн каш сумуларга аныяктарның мал кажаазы тудар тускай бригадалары ажылдап турган.

Сөөлгү чылдарда кажа-хораа тудар ажылга дээди болгаш тускай мергежилдиң ортумак өөредилге черлериниң студентилери сургуулдары хөйү-биле киржип келген.

Моолдуң революстуг аныяктар эвилелиниң Төп Комитеди, Улан-Баторнуң демир орук эргелели Өмнө-Говь, Дорно-Говь аймактарны мал кажаазы тудар талазы-биле шефке алгаш, 1963 чылда боттарының күжү-биле ол аймактарның шээр малының 50 хуу хирезинге кажаа тудуп бээр хуллээлгени алган. Ол эгелекчи саналды МАРН ТК болгаш МАР-ның Министрлер Чөвүлели чүүлдүг деп деткээш, республиканың чер бүрүзүнге ол эгелээшкинни нептередирин айыткан.

Күрүне университединиң аалчызы

Моолдуң күрүне университединиң чалааны ёзугаар ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Азия улустарының институдунуң чоон түк дылдарының салбырының түрк-моол дылдар секторунуң эргелекчизи доктор-профессор Гарма Данцаранович Санжаев Улан-Баторда чеде берген.

Профессор Г. Д. Санжаев моолдуң күрүне университединге Совет Эвилелинде дыл шинчилелиниң дугайында лекцияларны номчаан. Моол дыл дугайында лекциязынга эртебүрүнгү моол дылдың чамдык чинчи байдалдарын ол демдеглевишаан, амгы үедеги моол дылдың түс-түс айтырыгларын колдадып чугаалаан. Эртем ажылдакчыларының болгаш студентилерниң сонуургаан хөй-хөй айтырыгларын профессор Санжаев харылалагылаан.

Агитбригада

Дорнод аймактың партия комитединиң пропаганда килдизи, хераженнер чөвүлели МАР-ның Улустуң Улуг Хуралынга болгаш чер-чер хуралдарынга соңгулда кампаниязының үезинде чер-черже агитбригаданы организастап чоруткан. Ол бригада аймактың Буйрда балык үлетпүрүнге, кадээ ажыл-агый каттыжыышкыннарынга, дуржулга станциязынга, Баян-Хушуунуң кызыгаар заставазынга, Малат сумуга чораан.

«Бистиң соңгулда системавыс», «Дорнод аймак 1963 чылда», «Хеэрааженнерниң кадыкшылы болгаш амыдырал-чурталгазы» деп темаларбиле 800 чыгыы кижиге таныштырылга ажылын агитбригада чоруткан. Хөй-хөй кижилерге эмнелге шинчилгезин кылып, аъш-чем кылыры, хеп быжары чижектиг сүмелерни хераженнерге кылган.

Кады ажылдажылга

Социалистиг чурттарның демир орук транспортунуң кады ажыглаар организациязының эмнелге хандырылга талазы-биле доктаамал бөлүүнүң ээлчеглиг чедиги чөвүлел хуралы Улан-Баторга бо айның 4—7 хүннеринде болуп эрткен.

МАР-ның, ССРЭ-ниң, Чехословакияның, Румынияның, Болгарияның, Герман Демократтыг Республиканың төлээлекчилери, социалистиг чурттарның демир орук транспортунуң кады ажыглаар организациязының төлээлекчизи Зденек Слезек, кайы-кайызынга экономиктиг дузаламчы чөвүлелиниң машина тудуунуң үшкү комиссиязының төлээлекчизи Папп Ференц чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

Чөвүлел хуралдың киржикчилеринге МАР-ның орук харылзаа министриниң бирги оралакчызы Н. Даминжав байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Доктаамал бөлүктүң даргазы доктор Шунк мурнундагы чөвүлел хуралдың шиитпирин түс бөлүктүң канчаар күүседип келген түңнелиниң дугайында дыңнадыг кылган. Улан-Батор демир оруунуң эмнелге хандырылга чериниң даргазы эмчи Л. Шаравдоржу МАР-ның демир оруунуң эмнелге хандырылгазының канчаар тургустунганының дугайында илеткел кылган.

Шалыпчы ажылдап турарлар

Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурга барык ай санында элээн каш чаа бажыңнар немей туттунуп турар. Бо чылын бир чунар бажың, туйбу сарайы, ийи аал ишти чурттаар бажың база Хандагайты 11 чыл школазының бус-биле изидер төп одалгазының бажыңы болгаш өске-даа тудугларга ажыглалга кирер. Тудугжу К. Кызыл-оолдуң бригадазы төп одалганың бажыңының хаазын дооскаш, чунар бажыңның фунтаментизин салып кирипкен. Ийи аал ишти чурттаар бажыңның соңга рамаларын болгаш үүрмек ажылдарын хоочун бызанчылар М. Чүлдүм, М. Чамбал олар бүрүн кылып дооскан. Тудугга херегләэр даш белеткеп турар ажылчыннар 432 кубометр дашты белеткээн. Туйбу сарайының ажылынче тудугжу Д. Стан-оолдуң чеди кижи составтыг звенозу чоокта чаа кирипкен.

СЭКП ТК-ның ам болур пленумунга чедиишкинниг ужуражыр дээш, тудугжу бүрүзү амгы бо хүннерде күженишкинниг ажылдап турар.

К. МОНГУШ.

Аныяктарның уран чүүлү

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында аныяктарның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү доктаамал ажылдап турар. Олар чыл эгезинден бээр элээн каш солун концертти чонга көргүскен. Бо бөлгүмнүң ажылында кадээ аныяктардан аңгыда салбырның сес чыл школазының башкылары база идепкейлиг киржип турар. Аныяктар чоокта чаа Бора-Тайга, Чыраа-Бажы, Хорум-Даг суурларга концерт көргүспүшаан, аалдап чорааннар.

Эрткен хүннерниң бирээзинде Сүг-Аксынга совхозтуң аныяктарының бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдези болуп эрткен. Аңаа он ажыг коллективтер киришкен болгаш алдан-маадыржылар бирги черни алган. Ол көрүлдеге К. Ховалыгның болуунуң чогааткан рассказын номчааны, Б. Экер-оолдуң «ынак карак» деп ырны ырлааны, О. Кысылбай биле Б. Садык-оолдуң танцыны күүсеткени көрүкчүлерни сонуургаткан.

Салбырның аныяктары оон келгеш, Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазының саанчыларынга база аалдап чорааннар. Олар ам удавас Маңчүректиң малчыннарынга концерт көргүзүп баар деп турар.

Б. ОНДАР.

Үлегерлиг кадарчы

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» кадээ ажыл-агый артелиниң дуржулгалыг малчыны Куулар Очур-оол ам алды чыл дургузунда аныяк инектер кадарып келген.

Малчынның эки ажылын колхозчулар чыл бүрүде мактап турар. Эш Очур-оол 1960 чылда бежен алды инектиң 56 бызаазын бүрүн камгалап алган болгаш доруктурган. 1961 чылда дуңгужун төрүүр селен инектиң 80 бызаазын менди камгалап алган болгаш чайгы үеде инек бүрүзүнүң хүн-дүнде ортумак немелде безизин 900 грамм чедир семиртип турган. Эрткен чылын хунан инектерни үлегерлиг кадарган, а бо чылын бежен алды инектиң 56 бызаазын бүрүн камгалап алган.

К. КҮДЕР-ООЛ.

АДА-ИЕ ХУРАЛЫ

Чоокта чаа «Сүт-Хөл» совхозтуң Суг-Аксы 11 чыл школазынга ада-ие хуралы болуп эрткен. Аңаа эрткен өөредилге чылының түңнелдериниң дугайында илеткелди школа директору Д. Монгуш кылган. Чыл түңнелинде 436 өөреникчиниң 45-жи багай өөренген болгаш оларның 23-жү күскү шылгалдага арткан. Школада чээрби класс бар. Оларның иштинден 9 «б», 10 «а», 11 болгаш чамдык эге класстарның өөредилгези 100 хуу болган. Чаңгыс-даа багай демдек чок өөредилгени чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар башкыларның санынга эштер Потапова, Тас-оол, Кара-кыс, Ершова олар кирер. Уругларының өөредилгезинче болгаш кижизидилгезинче эки сагыш салып, школа-биле быжыг харылзааны тудуп турар үлегерлиг ада-иелерни аңаа адаан. Оларга эштер Капитолина, Шокпаа, Соскут, Барилова, Калинкин, эмчи Очур-оол хамааржыр. Бо ада-иелерниң уругларының сагылга-чуруму болгаш өөредилгези эки.

Уругларның өөредилгезинче болгаш кижизидилгезинче сагыш салбас Ликчар, Бичелдей, Быйыргын, Козулин, Шуйский, Аякаа, Балдан дээн ышкаш өске-даа эштерни санал бергеннер чөптүү-биле шүгүмчүлээн. Ылангыя ажылчын ада Балдаң арагага хандыкшааш, уругларының өөредилгезин болгаш кижизидилгезин уткан. Харын-даа оон 8 класста Ким-оол деп оглу безин арагалап турганы билдинген.

Ада-иелер школада төрелдер комитединиң башталгазы-биле эки ажылдап, школа-биле харылзааны быжыг тудар болза, өөредилге экижиир дээрзин санал бергеннер айтып турганнар. Ада-ие бүрүзү уругларынга школачы форманы болгаш өөредилге херекселдерин баш удур белеткээриниң чугулазын база чугаалашкан. Ада-ие бүрүзү школаның септелгезинге идепкейлиг киржирин хүлээнген.

К. ЭКЕР-ООЛ.

ЖУРНАЛИСТИҢ ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

БИЧИИ ЫРААЖЫ

Таңдының давангайлап баткан эдээниң делгеминде, бедик сыннардан эгезин алгаш, ээрлипсаарлып шурап бадып чыдар Элегес хемниң унунда Бочетово суур тургустунган. Ында амыдырал бодунуң ээлчээ-биле хайныгып, совет улустуң коммунизм дээш демиселинге төлептиг үлүүн киирип турар.

Суур чыл келген тудум-на өзүп, чечектелип, таныттынмазыбиле чаартынып кел чыдар. Шынап-ла ооң бажың бүрүзүнде коммунизмниң херели чайнап, келир үезиниң улуг чаагайын херечилеп турар. Орус болгаш тыва колхозчулар боттарының артелин «Коммунизмниң херели» деп адап алганы безин тавaрылга эвес.

А суурнуң ады Бочетово. Ол дээрге Тывага совет эрге-чагырга дээш тулчуп турган кызыл партизаннарның удуртукчуларының бирээзиниң ады-дыр. Ынчангаш суурнуң төвүнде орус-тыва найыралды көргүскен, оларның четтелга болгаш аас-кежии дээш демисежип чорааныңга алдар болдурган тураскаалды тургускан. Мен аңаа ёзулал берип, ону көрүп турумда, мээң чанымга сес чыл школазының директору Дмитрий Иванович Магеря чедип келген:

— Силерни манап тур бис — диди.

А мен ханы бодалче алзы берген турганымдан шала чожуга берип-тир мен. Ам-на харын бичии ыраажы бар дээнин сактып келгеш, школаже, Дмитрий Ивановичиниң соонче, далаш базынтым...

Ол дүне, хуусаа кыска, ажыл хөй болганындан, хүнүң дургузунда көрген, билген чүүлдеримни түңней бодап, дамчыдылганы канчаар кылза экил дээрзин тывызыктап, оон паажызын тып чадап чыдырымда, кандаай чүве ийик, кулаамга тааланчыг, чаш үн дыңналып, дозур кара карактарында отчугаштар кыптыккан, хүрең-кызыл шырайын хүлүмзүрүг чарашсыткан, сиилбип каан дег, деп-дески чуга ак-ак диштерлиг, чаптанчыг чаңныг, шала бижииргээчел, чүве чугаалаашла болганчок-ла холу-биле арнын тудар чанчылдыг бичии уруг караамга көстүп келир.

Монгуш Кувискаал — ам үшкү класста. Ооң хары чүгле он ажып бар чыдар. Ол бодунуң ырлаары-биле школазынга болгаш суурунга алдаржаан. Ооң арыг болгаш онзагай хевирлиг үнүн бир-ле дугаарында дыңнааш, өөрээнимден карак чажы төктүп органын кымдан-даа чажырып шыдаваан мен. Монгуштуң ырлаарын үн бижиир аппаратка бижидип турувуста, эш-өөрү класс долу, сыңмааннары соңга өттүр сыңмарлажып алгаш турган чүве. Ону ырлаарының аргазынга кымдаа өөретпээн, ооң үнүн шын тургузар болгаш аъш-чемин таарыштырар дугайында ам дээрезинде кым-даа сагыш салбайн турар. Ол дээрге, төрүмелинден салымныг ыраажы-дыр.

— Бо удаада ол шала грипптексеп турарындан үнү ындыг-ла кончуг арыг эвес дийин — деп, пионер вожатыйы Надежда Александровна Мухамед-Гареева сагыш човап, хомудаазыг чугаалай-дыр.—Оон башка ырлап турда магалыг уруг-ла болгай..

Ону өөредип, ырлажып, оон-биле кады чаңгыс школада чурттап, ажылдап турар башкыга бүзүревестиң аргазы чок. Ол аңаа чүгле экини, чүгле онзагай чаагай болуушкуннарны күзеп чорууруң оон билип алган мен. Бир эвес школага ыры башкызы, тускай хөгжүмчү турган болза, Монгуштуң ырлаарының техниказы, аялгаларны билири оон-даа артык болур ийик. Амдызында ол үделге чок ырлап, чамдык ырларның аялгаларын билбес-даа болза, кол-ла чүве, ооң үнүнде, ону деткиири-дир. Бичии уругларга, оларның үнүнге таарышкан ырлар бисте ховар-даа болза, ол кандыг-даа бедик үнге бижээн аялгаларны ырлап шыдаптар. А кажан ырлай бээрге, оон үнү улам арыг, тааланчыг болгаш хоюг апаар.

Чүве чугаалааш-ла хүлүмзүрүп каап турар, Дмитрий Иванович мээң чанымга туруп алгаш, Монгушту база-ла улуг хандыкшылбиле дыңнап тура, ол соксай бээрге:

— Ам колхозтуң хову турлаанга концерт көргүзер бис. Ынчан бистиң бичии ыраажывыс база аңаа киржир—деп, кагды. А мен өлүра:

— Ол шын-дыр, Дмитрий Иванович. Ынчалза-даа ооң үнүн камнап көрүңер, кайы хамаан чок хөй ырлар ырлатпаңар—деп, кагдым.

Директор менээ чөпшээрежип, бажын согаш кылып кагды. Мээн солагай таламга олурган өөредилге эргелекчизи Лидия Ивановна Большининадан:

— Монгуш кайы хире өөренип турарыл?—деп айтырдым.

Лидия Ивановна бодунда чаңчыктырып алган далаш чок чорую-биле шала оожум чугаалап эгеледи:

— Монгуш дээрге, чүгле ырларынга эвес, а өөрениринге база салымныг уруг. Ол бистиң школаның тергииннериниң бирээзи. Ооң журналда адының дужунда чүгле 4—5 демдектер бар. Эш-өөрү-биле эп-найыралдыг, бичии сеткилдиг, томааннг. Бодундан улуг-даа, биче-даа кижилерни көргенде мендилеп, кандыг бир ачы-дузазы дээш өөрүп четтиргенин илередип чоруур. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ёзулугла бүдүштүг болгаш төлептиг уруг чүве.

Ынча дээш, Лидия Ивановна Надежда Александровнаже деткимче дилээзиг, көре-дир.

— Ындыг харын. Ол шын. Танцылап турда база-ла тергиин болдур ийин. Бистиң чоргаарывыс дийин—дээш, Надежда Александровна Монгуштуң бажын суйбап кагды.

Монгуштуң ада-иези колхозчулар. Алазы тудугжу, иези бажыңда, ажы-төлүн кижизидип орар. Бир уруу хову ажылында, оглу сески класста, өскелери—бажыңында.

Өөреникчилер болгаш бичии ыраажы дыштаныры-биле тарап чоруптканнар.

— Ыраажыны дыңнадывыс. Үнү-даа эки-дир. Ам канчаар бис, чүнү кылза экил?—деп, школа директорундан айтырыг салдым.

Класска кезек када ыржым болу берди. Кижи-ле бүрүзү бодунуң бодалы-биле сүмележип, кандыг харыы бээрин тывызыктап олурган чадавас. Ыржымны бир-ле дугаарында Лидия Ивановна үрепти.

— Өөредир херек. Чүгле маңаа эвес.

— А каяа?—деп, дестүнмес чаңныг чолаачывыс айтырды.

— Каяа? — дээш, Надежда Александровна уламчылады. — Кайда музыка башкылары, тускай эртемниглер бар болдур. Ынаар чорудар апаар.

— Чогум кайнаар?—деп, базала ниити айтырыг салдым.

— Чогуур черлер-биле чугаалажып тургаш, Кызылга өөретсе эки боор—деп, Дмитрий Иванович бистиң шуптувустуң бодалывысты илеретти. Шынап-ла шак бо чүүлдү номчааш, чогуур черлер келир үениң ыраажызының моон соңгааргы амыдыралчы оруктарын шиитпирлеп олурары чадавас. Чүге дээрге, шак мындыг төрүмелинден салымныг ыраажылар ховар төрүттүнер деп чүве билдингир-ле болгай. Ынчангаш Монгуш Кувискаалдың дугайында сагыш салыры чүгле Кочетово 8 чыл школазының башкыларының эвес, Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң херээ-дир.

О. СУВАКПИТ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Эки организастаза чогуур

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң Бара-Хаак салбырында хой кыргылдазынга белеткел ажылдары багай болганын кыргылданың баштайгы хүннери көргүскен.

Кыргылда пунктузунга ажыл майның 27-де эгелээн деп санап турзадаа, ниитизи-биле организас чок чоруктуң демдектери көзүлген. Пунктуда хойжуларны болгаш кыргыкчыларны күш-ажылче кыйгырып турар лозуңнар болгаш кескү агитацияның өске-даа хевирлери көзүлбес. Көргүзүг самбыразы-даа чок, график-даа кылдынмаан. Агитаторлар чок, социалистиг чарыш организастаттынмайн турар.

Түс-түс коданнарда хойну кыргылда пунктузунга кээп кыргыдарының графиктиг планы кылдынмаан ужурунда, кым, кажан хойларын экээрри билдинмес бооп турар. 12 хачылыг электроагрегат бүдүрүкчүлүг эвес ажылдап турар, хачы чидидер точуула үрелик, кыргыкчыларны кыргылданың техниказынга өөретпээн. Электири хачыларда кыргыкчыларның бирээзи-ле хүнде 4—5 хой кыргып турда, а хол-биле кыргыкчылар Саара Демир-оол, Саара Хөртек оларның бирээзи-ле 20 хойну кыргып турар.

Дүктүң ак, каразы болгаш нарын, бөдүүнү аңгылаттынмайн турар. Кыргылда пунктузунуң арыг-шевери багай. Хол-биле хөй кыргып турарларның ажылдаар черин өрнилевээн.

Пунктуга ажылды эки организастаар талазы-биле зоотехник Дрожин, парторганизация секретары Доржупоол, хой ажылының бригадири Кокоол, салбыр эргелекчизи Шошин олар сүмележип, чаңгыс аай демниг ажылдаза чогуур.

О. ЛАМА.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Коммунистиг партияның, Совет чазактың совет кижи дугайында ада ёзунуң сагыш салышкынының ачызында бистиң улустуң билии, культуразы улам-на бедип, ол талазы-биле негелдези улгадып турар. Чуртта болгаш делегейде болуушкуннарны солуннардан номчуп өөренир, радиодан дыңнап таныжар чорук чоннуң чугула негелдези апарган.

Чоннуң бо талазы-биле улам өзүп турар негелдезин Тожу районнуң харылзаа конторазы четпес хандырып турар. Тываның радио станциязының ажылдаар шактарында Кызылдың дамчыдылгазын тутпастаан. Чамдыкта чүгле эгези азы төнчүзү дыңналгылаар.

Радиону доктаамал ажылдадыр дугайында харылзаа конторазының начальниги эш Мозгалевский, партком секретарының идеология талазы-биле оралакчызы эш Таңаа оларның сагыш салбайн келгени канчап-даа таарышпас.

О. СИИРИН-ООЛ.

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

Деткимче болгаш чүүлдүгзүнүүшкүн

РИМ. (СЭТА). «Паэзе Сера» болгаш «Ора» солуннарның айтырыгларынга Н. С. Хрущевтуң харыызында бар болуп турар саналдарны Италияның угаан-сарыылдыг хамаатызы бүрүзү деткивейн база чүүлдүгзүнмейн барып шыдавас...» деп, тайбың дээш итали шимчээшкининиң секретариадының кежигүнү Убальдо Моронези СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Итали солуннарның корреспондентизиниң айтырыгларынга Совет чазактың баштыңының харыыларын, ылаңгыя Чер Ортузунуң далайының районун атомнуг чепсектен хостуг зона болдурарының эргежок чугулазының дугайында Н. С. Хрущевтуң сөстерин тайылбырлавышаан, У. Моронезиниң онзалап демдеглээни болза: «Совет саналдар кедергей улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ол саналдарның ёзулуг утказы чүдел дээрге, чепсегленииишкинни эндере бүдүрер чорукка удур ол саналдарның тодаргай угланыышкынныында-дыр. Ол саналдар болза чепсегленииишкинни бүгүниити болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырарының аргазы-биле тайбыңны хандырарынче угланган».

«Совет Эвилелиниң кылган саналдарын хүлээп алгаш, оларны Чер Ортузу далайның өске чурттары-биле чугаалажып көөр болза, итали чазак политика талазы-биле улуг угаан-сарыылдыг чорукту кылганы ол болур ийик» — деп, У. Моронези түңнелинде чугаалаан.

Итали парламентиниң кежигүнүнге чоокта чаа соңгуткан, сураглыг итали чогаалчы болгаш чурукчу Карло Левиниң медеглээни болза: «Чаа совет саналдар италилерниң тура-соруунга, ол ышкаш бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар-дыр. Итали улус дайын дугайын бодавайн турар, ылаңгыя Чер Ортузу далайның районун ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаар дугайында тевилелди боттандырарынга ол онза сонуургалдыг, чүге дээрге, бистиң чуртувус ол районнуң мырыңай төвүнде туруп турар болгай».

«Атомнуг чепсектиң чер кырында баазаларын атомнуг чепсек-биле дериттинген корабльдер-биле солуур чорук байдалды бичии-даа эниикпес — деп, К. Леви уламчылаан. — Ол чорук атомнуг дайынга бужар-бак белеткелден үнүп келир айыылды чүгле эвээжетпейн турар эвес, харын улам-на боттуг болдуруп турар. Чогум-на ынчангаш бистиң чуртувустуң бүгү-ле хостуг хамаатылары ол дайын белеткелдерин боттарының бүрүү шаап турарын илереткен. Чер Ортузунуң далайын атомнуг айыылдан хостаар дугайында саналды бистиң чуртувустуң чазаа-даа, ол ышкаш европейжи өске чурттарның чазактары-даа эң-не шыңгыызы-биле чугаалажып көрген турары эргежок чугула».

МАР-ның улус хуралдарынга соңгулдалар

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАР-га улустуң улуг хуралынга болгаш черлер хуралдарынга соңгулда ажылчы чоннарның идепкейлиг чоруунуң улуг көдүрлүүшкүнүнге эрткен. Бадылаашкынга соңгукчуларның 99,99 хуузу киришкен. Улустуң улуг хуралының депутаттарынга кандидаттар дээш бадылаашкыннарның 99,99 хуузу бердинген, хоорайлар хуралдарының депутаттарынга кандидаттар дээш соңгукчуларның 99,98 хуузу бадылаан.

Соңгукчулар коммунистер дээш

ПАРИЖ. (СЭТА). Национал хуралга Эро департаментизинге болган чамдык соңгулдаларга Францияның Коммунистиг партиязы тиилелгени чаалап алган. Департаментиниң бүгү-ле республиканчыларының база-ла кандидаты болуп турар, ол партияның кандидады Поль Бальмижер 23.099 бадылаашкыннарны алган. Ол-ла үеде деголльчу партия ЮНР-нуң кандидады эрткен чылдың ноябрьда болган парламент соңгулдазының түңнелдери-биле деңнээрге, бадылаашкыннарның барык-ла 30 хуузун чидирип, чүгле 14.734 бадылаашкыннарны алган.

Ынчангаш, «пропаганданы каратуразында ажыглап» турган деп сылдаг-биле Бальмижерниң парламент мандадын казаан деголльчу эрге-чагыргаларга чогуур харыыны француз соңгукчулар берген.

Дж. Кеннединиң чугаазы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди Вашингтонда америк университеттиң доозуп үнүкчүлериниң мурнунга чүве чугаалааш, «ядролуг шенелделерни бүгүнити хоругдаар» дугайында дугуржулга чарарын дүргедедир дугайында айтырыгның талазы-биле «дээди деңнелге» чугаалажыышкыннарны катап эгелээрин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, Английаның премьер-министри Г. Макмиллан болгаш мен дугуржуп алган бис деп чарлаан. Ол чугаалажыышкыннар Москвага болур деп, Кеннеди немеп чугаалаан.

Соңгу Иракта байдал

БАГДАД. (СЭТА). Революстуг командылалдың национал чөвүлели чурттуң соңгу чүгүнде байдалдың дугайында дыңнадыгны парлап үндүрген. 24 шактың дургузунда боо-чепсээн салгаш, дүжүп бээрин азы дүжүп бербес удурланыр болза, «соңгу чүкту тура халышканнардан арыглаар» талазы-биле операцияны чазактың шериглери эгелээр апаар дээрзин Барзаниниң баштап турары курда аймактардан чөвүлел негээн. Соңгу районнарны дайын чорудулгазының зоназы деп, дыңнадыгда чарлаан болгаш курдаларга дузаламчы көргүспезин Сулеймания хоорайның болгаш өске-даа соңгу ирак хоорайларның чурттакчыларынга сагындырган. Бир эвес курдаларга дузаламчы көргүзе бээр болза, ол хоорайларны бомбалаар апаар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелдиң корреспондентизи революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң дыңнадыының дугайын Багдадтан дыңнатпышаан, курдаларга удур дайын чорудулгазының эгелээниниң дугайында чарлал кылдыр, ону ынчаар көрүп турар.

ИНТЕРВЕНТИЛЕРНИҢ БАЙДАЛЫ ИДЕГЕЛ ЧОК

Мурнуу Вьетнамга чепсектиг ажык интервенцияны АКШ 1961 чылда эгелээн. Ынаар америк шериг кезектерин чорудкан, америк генералдың удуртулгазы-биле чаңгыс аай командылал деп адаар командылалды тургускан турган. Бөмбүрзектиң ол кезээнге национал-хосталгалыг шимчээшкинге удур демиселге быжыглал кылдыр Мурнуу-Чөөн Азияның өске чурттарынга бодунуң тергиидээшкининиң нептередиринге чүгула бааза кылдыр Мурнуу Вьетнамны көрүп турар болган ужурунда, Каттышкан Штаттарның чазаа ол өйлүк чок хемчеглерни ап чорудкан.

Мурнуу Вьетнамда америк чалча Нго Динь Дьемниң ёзу-чуруму ол аразында бойлап дүжер чыгап турган, чүге дээрге америк империалистерниң тергиидээшкининден болгаш оларның айбычызы Дьемниң чагырыкчы бөлүүнден Мурнуу Вьетнамны хостаары дээш патриоттуг демисел чуртка улам-на калбарып турган. Мурнуу-вьетнам улустуң хосталгалыг шимчээшкининиң калбарып турарындан коргуп, девидээн америк генералдар «чуртту тайбыңчыдары» деп адаар планны ажылдап кылган. 1962 чылдың төнчүзүнге чедир Мурнуу Вьетнамны «тайбыңчыткан», а патриотчу күштерни узуткап чок кылган турарын ол планга баш удур көрген турган.

Амгы үеде Мурнуу Вьетнамда 15 муң америк солдаттар болгаш офицерлер туруп турар. Пентагоннуң өөредип, америк чепсек-биле дерип казаны, Нго Динь Дьемниң чартык миллион армиязын партизаннарга удур октаан. (Америк парлалганың хүлээп көрүп турары-биле алырга, бодунуң чалчазынга «дуза» кылдыр АКШ хүнде 1 млн. хире долларны чарыгдап турар).

Мурнуу-вьетнам патриоттарга удур дайынны АКШ амгы үениң өлүрүп кырар чепсектериниң дузазы-биле чорудуп турар. Сураглыг философ Бертран Рассел «Нью-Йорк таймс» деп америк журналга чорудкан чагаазынга мынча деп бижээн: «Ол дайын болза араатанзыг чорук-тур. Ол дайын араатанзыг чорук болуп турар, чүге дээрге, напалмалыг бомбалар — чүгле өлүрер эвес, харын-даа ертедир болгаш хилинчектээр бомбалар дээн ышкаш ындыг чүвелерни ол дайында ажыглап турар-дыр. Мурнуу Вьетнамның чону аштап өлзүн дээш, тарааның дүжүдүн болгаш мал-маганны узуткап чок кылыры-биле химиктиг дайынны база чорудуп турар-дыр».

Партизаннарны чондан үзе кирерин оралдашпышаан, шаажылакчылар «стратегтиг суурлар» деп адаар черлерже тараачыннарны ойладып чорудуп турар, ол черлер дээрге кулузун-биле кажаалааш, долгандыр оңгар каскаш, теннелчек суврундак шөйүп каан болгаш жандармнар камгалап турар хоругдал лагерьлери-дир. АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск бодунуң чоокта чаагы чугаазынга мынча деп ажык-биле хүлээп көрген: «Ам барык-ла 7 миллион вьетнамнар (Мурнуу Вьетнамның 14 миллион чурттакчыларындан — А. Р.) 5 муң ажыг стратегтиг суурларда чурттап турарлар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 3 муң ындыг суурларны тургузарын баш удур көрүп турар».

Өлүрүп кырарының ол араатанзыг дайыны Мурнуу Вьетнамның чонунга санап четпес өлүм-чидимни болгаш качыгдалдарны таварыштырган. Америк-дьемчи шаажылакчыларның холундан 150 муң кижи өлген. Ынчалзажок америк генералдарның планнары турза-даа, олар чуртту «тайбыңчыдып» шыдавааннар. Харын сыр дедир болган. Бо чылдың эгезинде бүгү-ле Мурнуу Вьетнамга, кедээ болгаш даг районнарындан хоорайларга чедир, төрээн чуртун хостаары дээш улам-на калбак болгаш күчүлүг шимчээшкин калбара берген. Бо чылдың үш айларының дургузунда Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузу элээн каш дыка улуг тиилелгелерни чаалап алган. Төп Вьетнамның чүгле мурнуу можуларынга безин ол үениң дургузунда шаажылакчыларга удур 500 ажыг дайынчы операцияларны чорудкан, оларның чорудулгазында дайзынның 5 муң солдаттарын болгаш офицерлерин узуткап чок кылган. Партизаннар дайзынның 30 ажыг самолёттарын дүжүр аткан болгаш үрээн, шеригниң 59 чүък машиналарын узуткаан, хөй боо-чепсекти болгаш шериг херекселдерин ажелеп алган. Бо чылдың эгезинден бээр 112 америк интервентилер партизаннарның огундан өлген.

Партизаннарның чедимишкиннерин америк солуннар хүлээп көөр ужурга таваржып турар. «Нью-Йорк миррор» солуннуң бижээни болза: «Вьетконгтуң солдаттары (тодаргайлаарга, мурнуу-вьетнам партизаннар-дыр — А. Р.) чаштынарының тускай эртемниглери болуп турар... Ынчалза-даа олар эртен рис хайындырып чиирде, одаг ыжын чажырып алырының аргазын ам-даа тыппааннар. Ынчалзажок ол одаглар улам-на улуг делгемни хаара тутпушаан, мурнуу чүкче туруштуу-биле чылып кел чоруур».

Амгы үеде хосталыышкынның Национал фронтузу девискээрниң дөрттүң үжүн контрольдап турар, ында чурттуң чонунуң дең кезии чурттап турар. Хосталган девискээрлерде калбак чаартылгаларны боттандырып, улус эрге-чагыргазы боол турар боттаргелелдиң органнарын тургузуп турар.

Америк парлалганың хүлээп көргени-биле алырга, Нго Динь Дьемниң чазаа улуг суурларның болгаш районнар төптериниң чүгле хөй эвезин, элээн каш мурнуку туруштарны, а ол ышкаш бо үеде бодунуң шериглериниң ээлеп турары чамдык пункттарны контрольдап турар.

Оон арткан бүгү черлер — хосталыышкынның Национал фронтузунуң контролюнда туруп турар. «Нью-Йорк таймстың» бижип турары болза: «Кедээ чер азы суур бүрүзүнде үштен взвод чедир партизаннар саваттынып турар». Хөй-хөй суурларда партизаннарның информация пунктулары туруп турар; суурда кара чаңгыс аптеканы болгаш суурда кара чаңгыс школаны партизаннар башкарып турары ховар эвес болгулаар деп, ол солун оон ынай бижээн.

Мынчангаш, Нго Динь Дьемниң чазаанга америк империалистерниң берип турары шеригниң, техниканың, саң-хөөнүң кедергей улуг дузаламчызы турза-даа, дайынга АКШ ажыы-биле киржип турза-даа, мурнуу-вьетнам патриоттар төрээн чуртун хостаары дээш боттарының маадырлыг демиселинге чаа-чаа тиилелгелерни чаалап ап турарлар-дыр.

«Детройт ньюстуң» шериг тайылбырлакчызы С. Маршалл шоодуг-биле мынча деп бижээн: «Америк дыннадыгларны партизаннарның номчувайн турар чоруу оларның амы-тынын алганы ол-дур. Арга-ыяш иштинде шупту 20 муң хире партизаннар туруп турар деп, командылал чери эрткен чылдың апрельде медеглээн болгай. Ынчаарга чылдың төнчүзүнде, парлалганың дыннадыглары-биле алырга, мынча хире санныг партизаннарны узуткап чок кылган болуп турар. Бистер ону чүгле саазын кырынга кылган-дыр бис».

Сайгоннуң кижи көөр хөөн чок ёзу-чурумунга болгаш америк-дьемчи шериглерге удур демиселге чүгле партизаннар эвес, харын-даа мурнуу-вьетнам чурттакчыларының колдуг хөй нуруузу киржип турар. Өлген патриоттарның орнунга чүс-чүс болгаш муң-муң чаа демиселчилер төрээн чуртун хостаары дээш демиселчилерниң хүрээлеңинге кирип турар. Чурттуң чону-биле партизаннарның ыяк харылзаазын америк парлалга безин чажырбайн турар. Чижээ, «Нейшн» деп журнал мынча деп бижээн: «Коммунистиг үймээнчилер улус массаларындан үнген; олар чаагай амыдыралды аазап турарлар... Американнар дээрге хары кижилер-дир, а Нго Динь Дьемниң чазаа массалардан хоорук-тур».

Нгодиньдьемчи ёзу-чурумга кижилерниң таарзынмайн турарын АКШ-тың Мурнуу Вьетнамда шериг удуртукчулары безин хүлээп көрүп турар. Оларның сөзү-биле алырга, америк «дузаламчының» хөй кезиин Нго Динь Дьемниң болгаш күрүнеде бүгү-ле чугула албан-дужаалдарны ээлеп турар оон хөй санныг дөргүл-төрелдери ажыглап турар.

Өзээн өттүр ирий берген ёзу-чурумнуң талазынга туржуп алгаш, бодун чонга удур боттарының чорудуп турар ол дайынынга америк генералдар удуп ап шыдаарлар бе? Ындыг дайын аштырыышкынга таваржыр дээрзи тодаргай.

А. РАЧКОВ. (СЭТА).

Пионержи хөглүг чай

Володя Дубинин аттыг пионер лагери ажыттынган

Пионер лагеринге бистер оон ажыттынарынга чедир каш шак бурунгаар чеде бердивис. Оон байырлалдыг ажыдыышкынынга уруглар тывынгыр белеткенгеннер. Чамдыктары орун-дөжээн чурум-чыскаалдыг кылдыр эдип, өскелери — идик-хевин арыглаан турлар. Шупту-ла арыг-чаагай көстүр. Лагерьни долгандыр ногаан үнүш бүргээн, ол арыгның ыткыр ээлери — куштар ындамында хөглүг ырлашкан, магалыг бойдустуң ногаан делгиириниң ортузунда лагерь туруп турар болду. Уран чурукчунуң бижииринден чаа-чаа бүде берген чурукта дег, мөңгүннелген сугда ыяштарның хөлегези астына бергилээн турар.

Бичии Салаа хемни кежилдир кылган көвүрүгде лагерьниң таңныылы ийи пионер хүлээлгезин күүседип эгелей бердилер. Оларның хүлээлгези болза, лагерь девискээрин [illegible] рары ол. Уруглар, чурттаар черлериниң шериглерзиг үне маңнашкылааш, горн эткен черге чыглы хона бергилээн. Кижизидикчи башкыларның командалары дыңналып тургулаан. Отряд-отряд аайы-биле индир баарынга чыскаалыпканнар.

Дружина чөвүлелиниң даргазы, Туран школазының сеск класссчызы Вера Абаковскаяга отряд чөвүлелиниң даргалары рапорттарын түс-түзүнда бергилээн. Оларның берген рапорттарын хүлээп алгылааш, дружина чөвүлелиниң даргазы, пионерниң улуг вожатыйы Аврора Сергеевна Маршанскаяга рапорттаан. Эң сөөлүнде рапортту күрүне албан черлериниң обкомунуң даргазы эш Матсон хүлээп алган.

ВЛКСМ обкомундан эш Якушева, СЭКП хоорикомундан эш Валуева болгаш эш Матсон олар аңаа байыр чедирип чүве чугаалааннар. Уругларның чайгы сезонда хөглүү-биле дыштанып алырын олар күзээннер. Боттарының быжыг сагылга-чуруму болгаш арыг-шевер дээш демиселге чүткүлдүг чоруу-биле шылгараан алдыгы отрядтың пионерлери күрүне албан черлериниң төлээлеринге дириг чечектер тудускулаан. «Ак-көк дүннер [illegible]» деп пионерлерниң ыры [illegible] тарап берген. Пионерлерниң улуг вожатыйы «Коммунистиг партияның херээнге белен болуңар!» деп кыйгы салган. Оон харыызынга уругларның дыңзыг үнү: «Бээзге белен бис!» деп кагыпкан.

Оон дараазында лагерьниң ногаан театрынга байырлалдың концерти болган. Аныяк салгакчыларның хөглүг, өткүт ырлары-биле арганың куштарының үзүктелчок үнү аяннанып, бир-ле хөглүг хөгжүмче шилчий берген. Чаш талантылар сценаже уурук-суурукта п үнүп кээп, боттарының мергежилин көргүзүп турганнар. Оларның аразында ыраажылар, шүлүк номчукчулары, акробаттар дээш кымнарны чок дээрил! Көрүкчүлер болуп турар оларның өөрүнге ол дээрге кайгамчык сонуургалчыг болбас аргажок. Олар өөрүнүң көргүскени номер бүрүзүн дыңзыг адыш часкаашкыннары-биле уткуп тургулаан.

Уруглар концерт көрүп олурар аразында столоваяда оларга амданныг чем белеткеттине берген, оон чаагай чыдын салгын эккеп турган. Лагерьниң повары Нина Михайловна Мамышева оларның байырлалын таварыштыр, ындыг амданныг чаагай чемни белеткеп казаны бо.

Чемненген соонда уруглар стадионче эвилелдии-биле чорупкан. Аңаа школачы бут бөмбүкчүлериниң маргылдаазы болган. Кижи бүрүзү-ле боттарының командазы дээш сагыш човап, чамдыктары өөрээниниден тура маңнажып кээп, өскелери — «Кончуун аар! Соора тевер чүзү дээр сен!» дижип хомудап олургулаар.

Пионер лагериниң баштайгы хүнү мындыг хөглүг болгаш организастыг эрткен. [illegible]

Баштайгы сезонда чаа Кызыл хоорайның, Тес-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Таңды районнарындан келген шупту 270 уруглар дыштаныр. [illegible] ке. Ол бүгү-биле чергелештир пионер лагериниң удуртукчуларының планын ёзугаар уруглар бүдүрүлгелерниң мурнакчы кижилери-биле ужуражыышкыннарны, спортчу маргылдааларны эрттиргилээр.

Лагерьде чаа чүүлдер бо сезонда база-ла хөй. 200 уруглар чемненир чаа таарымчалыг столоваяны туткан, ийи скульптура тургустунган: оларның бирээзи «Тук туткан пионерлер», өскезин «Эжишкилер» деп адаан. Ол ышкаш чунар бажың, хеп чуур черни шлак-бетондан тудуп турар.

Бо чылын харылзааның шугум-техниктиг эргелели Кызылдың электростанциязының адагаштарын дамчыштыр лагерьге чырыкты дамчыдып киирген. Оон дузазы-биле лагерь радиожуттунган, чем белеткээр чер механизастаттынган, ол ышкаш хеп чууру база-ла механизастаттынган турар.

Бистиң аныяк салгакчыларывыс шак-ла ынчаар дыштанып алгаш, келир өөредилге чылынга чаа күштерни курлап алырлар.

Чуруктарда: үстүнде пионер лагериниң байырлыг ажыдыышкынының шугум чыскаалы, адаанда боттывыңгыр уран чүүл киржикчилериниң ырлап турары.

Сөзү болгаш фотолары В. Лутковтуу.

ШЫДЫРАА

Үш салыг арткан

Кызыл хоорайның шыдыраа клувунда «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш чорууп турар маргылдаа үргүлчүлевишаан. Июнь 11-де болган он ийиги салыгны түңнээриниң мурнунда, найысылалдың шилиндек шыдыраачыларының ужуражыышкыннарында солун чүүлдерни болгаш черле маргылдааның чорудулгазын анализтээрин шенеп көрээли. Борта мурнунда болган тоску салыгга чедир кымдан-даа хөй санныг болуп турган И. Христофоровтуң чараш болгаш бодалдыг аргаларны көргүскүлээнин демдеглевес аргажок. Ынчалза-даа аныяк шыдыраачы, спорт мастеринге кандидат Н. Шишигин-биле ужуражыышкынынга шала дидим эвес базымнарны кылып, ийи катап арыг удуп ап болур арганы ажыглап шыдаваан. Ынчан оларның ужуражыышкыны соңгаарлаттына берген болгаш оон эгелээш Христофоровтуң мурнап чоруп турган байдалы сулараан.

Он ийиги салыг өске ужуражыышкыннардан ылгалдыг солун болган. Аныяк шыдыраачы Н. Чыргал-оол удурланыкчызы Н. Ануфриевтиң оюн эгезинде-ле кылган частыын чоп ажыглааш, дидим көштерни кылып, ону удуп алган.

Бо салыгга чедир маргылдааның үшкү черин ээлеп келген С. Кокорин бирги разрядчы М. Кенин-Лопсаңга уттурган. Н. Шишигин биле И. Зырьяновтуң оюну мастерге кандидаттың даңзызынга бир санны немээн. И. Христофоров — В. Содунамны, А. Азанчевский — М. Дамдынчапты, В. Огородников — А. Чадамбаны тус-тузунда уткулаан.

Маргылдааның он ийиги салыының соонда бирги черде ам ийи шыдыраачы көстүп келген: бирги разрядчы И. Христофоров биле спорт мастеринге кандидат Н. Шишигин — 11-11 саннарлыг. Ийиги черде база чаа ат көстүп келген — 9,5 санныг М. Кенин-Лопсан, а дараазында черде амдызында 9 санныг С. Кокорин чоруп турар. Маргылдааның түңнел ужуражыышкынынга чедир ам үш салыг арткан.

М. ДАМДЫН.

Пассажирлерниң кичээнгейинге

Кызылдың пассажир АТК-зы Абакан биле Москва аразынга чоруур № 20 дүрген поездиниң билеттерин садып эгелээн. Ынчангаш Кызылдан Москва чедер дээн хамзатылар ук поездиниң билединиң Кызылдың автовокзалындан садып алыр. Совет Эвилелиниң оон өске черлеринче чорууруң күзээн пассажирлер автовокзалдың кассазынга броньну (быжыглап арттырарының чагыы) чагыдып алыр болгаш ол бронь ёзугаар поезд билединиң Абаканның вокзалындан садып алыр.

Дүрген чоруур № 20 поезд понедельник, среда, пятница хүннерде Абакан станциязындан үнүп турар. Поезд чорууруңга чедир он хонук бурунгаар билеттерни садып эгелээр болгаш оон станциядан үнеринге чедир бир хонук арткан турда билетти садарын соксадыр. Ол ышкаш бронь бээри поезд чоруурунуже ийи хонук бурунгаар соксаар.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Барабаның хаи!» 10, 12. «Нахалёнок» 2, «Коргуш чеме чонка» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10. «Джамбул» 11.15, 1.15. «Мен, кыргаан-авам, Илико болгаш Илларион» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арыг-чаагай сеткилдиг» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Баштайгы эшелон» 1.15, 3.15, 9.15. «Все терен» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЛГЫ КИНОТЕАТРЛА: «Азаанныңын чолаачызы» 5, 7, 9 шактарда.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, чаъс чагбас, барыын чүк угланыышкынныг хат болур. Агаарның температуразы: республикага 22—27, Кызылга 25—27 градус изиг болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Колхозтарның, совхозтарның, албан черлериниң, садыг организацияларының кичээнгейинге

Кызылдың садыг баазазы дараазында херекселдерни хостуг садарын дыңнадып тур.

1.	Автодензилер (10 тоннаның)	өртээ 294 руб.
2.	Электрошимчедикчилер «А-81-2» 55 кв.	—»— 205 руб.
3.	Электрошимчедикчилер «А-082» 440 кв.	—»— 283 руб.
4.	Картофель довурааның аштакчызы	—»— 733 руб.
5.	Пневматиктиг спрейлер	—»— 20 руб.
6.	Генератор «СТГ-25» 625 кв.	—»— 50 руб.
7.	Огурец чуур машина	—»— 515 руб.
8.	Дежеопрокидыватель	—»—1117 руб.
9.	Чемниң ийи дугаарын чылдырынга ажыглаар тускай херексел	—»— 238 руб.
10.	Дизель-генератор	—»—1974 руб.
11.	Өрүмнелчек редуктор «Л-180»	—»— 186 руб.
12.	Газ-суг садар автомат «АТ-114»	—»— 971 руб.
13.	Үнүш үзү садарынга херемлээр автомат	—»— 653 руб.
14.	Столоваяга херемлээр «ИС-2»-деп прилавок	—»— 157 руб.
15.	Садыг соодукчузу «ИС-3»	—»— 87 руб.
16.	Садыг соодукчузу «ИС-10»	—»— 258 руб.
17.	Лебедка. Модель «П-4»	—»— 399 руб.
18.	Хол лебедказы	—»— 74 руб.
19.	1—5 мм хемчээлдиг сывырындак чиңге демир	—»— 0-48 коп.
20.	«Бызыл факел» деп, өрт өжүрер насос	—»— 203 руб.
21.	Бажың крышалаарынга херемлээр станок	—»— 229 руб.
22.	Вентилятор «Р-12-2»	—»— 6 руб.
23.	Будук хөюдукчузу	—»— 84 руб.
24.	Керосин садарынга херемлээр хемчээкчи	—»— 72 руб.
25.	Тускай шишкиниш	—»— 113 руб.
26.	Хана хоюглап каастаар машина	—»— 142 руб.
27.	Паркет машиназы	—»— 270 руб.
28.	Пиво садарынга херемлээр компрессор	—»— 83 руб.
29.	Ыяш метрлер	—»— 1-64 коп.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысаалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысаалгалыг секретарьның 23—35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдизиниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00630. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. ИЮНЬ 14 ПЯТНИЦА № 140 (5544).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

МАЛ СЕМИРТИЛГЕЗИ

Бистиң республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери кодээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрер дээш бүгү улустуң чарыжынга киржип, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын күүсетпишаан, эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин база белеткээрин көвүдедир дээш шудургу ажылдап турар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедиринин, оларны күрүнеге садарының планнарын күүседиринин болгаш ажыр күүседиринин бүгү аргалары колхозтарда болгаш совхозтарда барын мурнакчыларның дуржулгазы көргүзүп турар. Бо чылдың бирги кварталында эът, сүт садарының планы ажыр күүсеттинген. Ындыг болза-даа үстүнде айыткан аргалар ам-даа багай ажыглаттынып турар.

Мал кыштагладыышкынының багай эрттиргениниң түңнелинде чамдык колхозтарга болгаш совхозтарга малдың продуктулуу дыка кудулаан, хой саннығ мал хораан. Бо чорук «Тээли», «Барлык», «Шекпээр», «ҮТКА 25 чылы», «Тес-Хем» совхозтар ышкаш ажыл-агыйларга онза хамааржыр. Ол ажыл-агыйларга кышкы үеде сүт саалдазы 8 — 11 хуу чедир кудулаан. Эът бүдүрери база кызырылган.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле 1963 чылда доктааттынган планнын күүселдезин хандырар, кышкы үеде чедир алдынмаан эъттиң база сүттүң орнун дуглаар төлээде колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге малчыннар-биле ажылды үндезининде экижидери эргежок чугула. Бо айтырыгга шиитпирлиг чүүл болза малдың чайгы семиртилгезин шын организастаары болур.

Бистиң республиканың колхозтары болгаш совхозтары бо чылын 20 муң тонна эътти күрүнеге дужаар деп хүлээлгени алган. Ол хире эътти бүдүрер төлээде 1963 чылдың төнчүзүнге чедир 178 муң баш хире хой, өшкүнү, 17 муң баш мыйыстыг бода малды, 36 муң баш хаваннарны чарыгдаар. Оон-биле кады ажыл-агый бүрүзү малдың баш санын өстүрер талазы-биле планны чыл төнчүзүнге чедир ыявыла күүседир. Ол ышкаш республиканың ажыл-ишчилери 19.6 муң тонна сүттү, 2 муң тонна дүктү күрүнеге садарын хандырар ужурлуг.

Эът продукциязын бүдүреринге малдың чарыгдалын кызырарда, ажыл-агый бүрүзү малды эки белеткээр, олар күрүнеге семис денгилделиг дужааттынган турарын чедип алыры чугула. Ол сорулга-биле семиртилге малының, саар инектерниң, семиртилге хаваннарының турар черлериниң чоогунга бүгү чай дургузунда четчир санныг ногаан болгаш шыктыг чемнерлиг болур, ол ышкаш силос, концентрат ышкаш немелде чемнерни бээр херек.

Малдың чайгы азырал ажаалдазының чедишкинни одарларны канчаар ажыглаарындан колдуунда хамааржыр. Колхоз болгаш совхоз, ферма болгаш бригада бүрүзүнге бо талазы-биле ёзулуг корум-чурумну тургузары, малдың чайгы лагерьлериниң чаа тудугларын кыска хуусаада доозары, эргилерин септээри, ол лагерьлерже бүгү саар инектерни, бызааларны, хаваннарны болгаш өске-даа малды шилчидери, малдың азырал ажаалдазын, чемгерилгезин болгаш суггарылгазын эки организастаары эргежок чугула. Амгы үеде эрте тараан тараалар-даа, сиген шөлдеринде сиген-даа үнүп келген. Оларны малга саспа бастырбайн камгалаар төлээде сиген, тараа шөлүнде бүгү малды ажыл-агый бүрүзү доп-дораан чайлагласа чогуур.

«Күш-ажылдың хоструу» колхозта Т. Сундуй, «Межегей» совхозта О. Седенбаа, Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозунда М. Мыныяа болгаш өске-даа инек кадарчылары 1962 чылда семиртилгеге турган мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнге онаашаштыр бир хонукта 910 — 1128 грамм немелде деңзини алганнар. Мал семиртир талазы-биле оларның мурнакчы арга дуржулгазын ажыглап, семиртилгеде мыйыстыг бода малдың бирээзинден-не 800 — 900, шээр малдың бирээзинден-не 250 — 300, хаваннарның бирээзинден-не 450 — 500 граммдан эвээш эвес немелде деңзини хонуктуң бүрүзүнде алыр, ол малды доктааттынган хуусаада күрүнеге семис денгилделиг дужаар ужурлуг бис.

Семиртири-биле көрдүнген малды түс-түс бөлүктерге дүрген үзүп, ол малга эң эки одарларны, суггатты болгаш дыштаныр черни тускайлаары чугула. Малдың семиртилгези канчаар чорупп турарын хынаар, оон түңнелин көөр сорулга-биле ажыл-агый, ферма бүрүзү семиртилгеде малдың ай санында контроль деңзилээшкинин чорудар ужурлуг.

Чайгы үеде колхозтарда болгаш совхозтарда бүгү чүзүн малдың ылаңгыя семиртилге малының азырал ажаалдазын экижидери, оон эки түңнелдер алыры партия комитеттериниң, ажыл-агыйларның, бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң организакчы ажылындан улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш партия комитеттери, бүдүрүлге эргелелдери, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери малчыннар ортузунга хүн бүрүде организакчы ажыл чорудар. Оларның негелделеринге кичээнгейлиг болур, политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажылды күштелдирер, социалистиг чарышты улам калбартыр, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, мал чайлагладыышкынында четпестерни илередир болгаш оларны үзүткаар хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Партия комитеттери, совет органнар, бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң удуртукчулары база тускай эртемниглери оът-сигени элбек, серин тайгаларны мал семиртиринге ажыглап, малдың чайгы азырал ажаалдазын экижидери-биле кады күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садарының талазы-биле хүлээлгелерни доктааттынган хуусаазында күүседиринче бүгү күштү болгаш кичээнгейни угландырар база малдың бүгү чүзүннериниң баш санын улам ыңай өстүрер, малдың продуктулуун бедидер ужурлуг. Ол болза партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырар талазы-биле бистиң салыышкынывыс болур.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кинематография талазы-биле Күрүне комитедин тургузар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың март 23-теги «ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кинематография талазы-биле Күрүне комитедин тургузар дугайында» Чарлыынга дүүштүр база РСФСР-ниң кинематографиязының хөгжүлдезин удуртурун экижидер сорулга-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

РСФСР-ге кинематографияны удуртур талазы-биле эвилел-республика органын — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кинематография талазы-биле Күрүне комитедин тургузар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Н. ИГНАТОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары С. ОРЛОВ.

Москва, 1963 чылдың июнь 12.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Июньнуң 12-де Н. Г. Игнатовтуң даргалаашкыны-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болуп эрткен. Ажылчы чоннар депутаттарының кодээ Советтериниң күүскомнарын Саратовтуң область (кодээ) болгаш районнар Советтериниң күүскомнарының удуртуп турарының практиказының дугайында айтырыгны, а ол ышкаш Смоленск областың албан черлеринге билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны көрүп база чонну хүлээп алырын организастап турарының дугайында айтырыгны аңаа чугаалажып көрген. Шиитпирген кижилерни хуусаа бетинде шенелде кылдыр хостап үндүрер дугайында хоойлуну херeглээриниң дугайында болгаш Архангельск областың хайгаарал комиссияларының ажылының дугайында айтырыгны база-ла чугаалажып көрген.

Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиуму РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи болгаш РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг аттарны Сахалин болгаш Москва областарның башкыларының база медицина ажылдакчыларының бөлүүнге тывыскан.

Бөлүк совет хамаатыларны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүндүлел бижиктери-биле, «Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле шылгараңгай ажылы дээш», «өртке удур маадырлыг чоруу дээш», деп медальдар-биле шаңнаар дугайында шиитпирни база-ла хүлээп алган. Хөй уругларлыг 150 ажыг иелерге «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тывыскан.

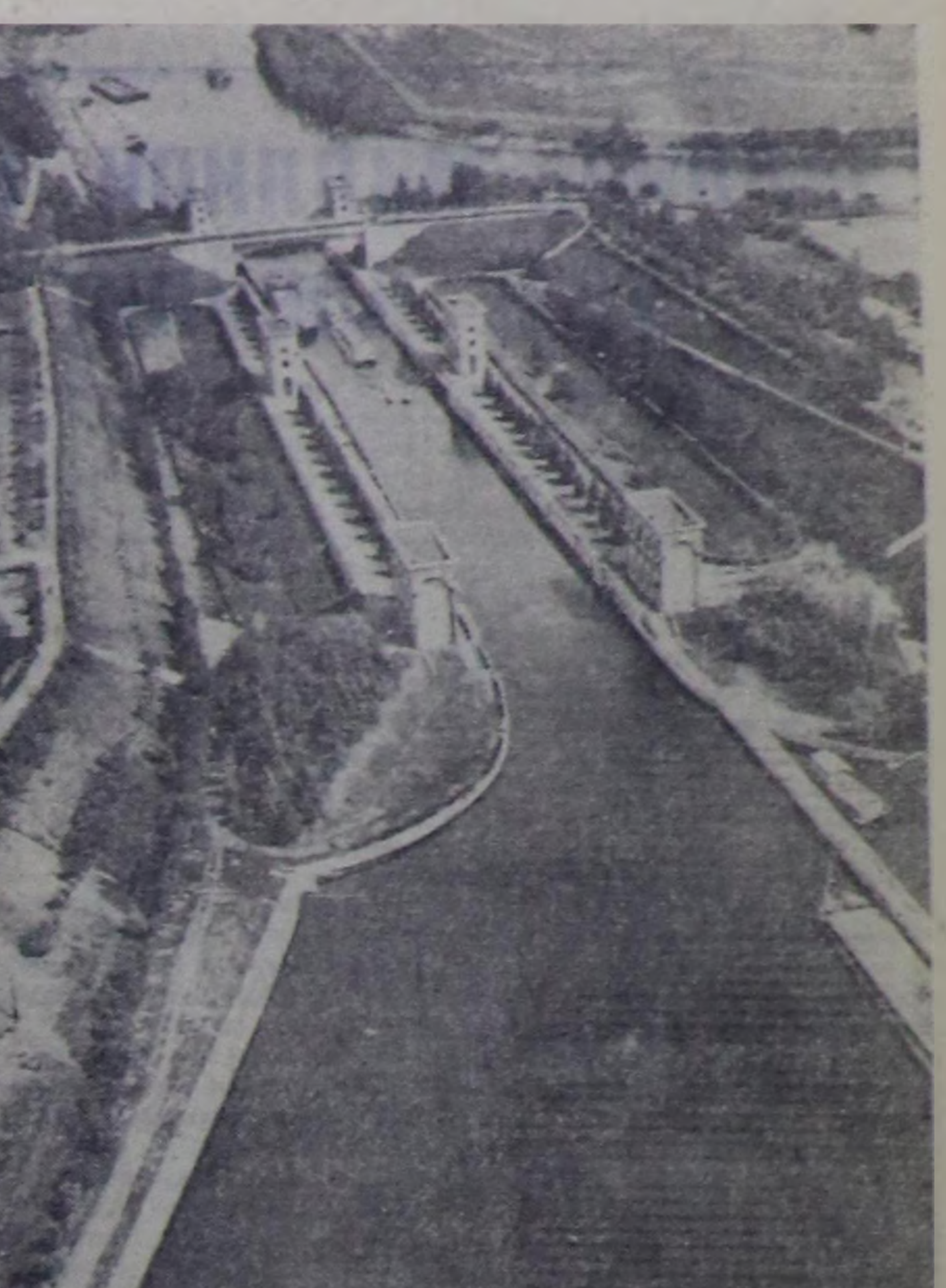

МОСКВА. Москва аттыг каналдың Хорошево-Мневникиде кежээ. Фото В. МАСТЮКОВТУУ болгаш В. ЕГОРОВТУУ.
СЭТА-ның фотохрониказы.
(Чурукту вертелеттан тырттырган).

ЧАРТЫК ЧЫЛ ПЛАНЫН АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» кодээ ажыл-агый артели күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 101 хуу күүсеткен.

Колхоз бодунуң бар аргаларын санап көргеш, июльдуң 1-ге чедир пландан ажыр 45 тонна сүттү садарын, эът болгаш дүк садар планын ажыр күүседирин хүлээнип турар.

Кукурузачы-механизатор

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү Түлүш Сандан-оол тракторга каш чыл улаштыр прицепщиктеп ажылдаанының түңнелинде тракторну хостуг башкарып билир кылдыр өөренип алган. Ындыг болза-даа калбак билиглиг механизатор болуру-биле Кызылдың профессионал-техниктиг училищезинге өөренип киргеш, ону 1962 чылда чедиишкинниг дооскан.

Аныяк механизатор Т. Сандан-оолдуң ажылга кызымаккай, мергежилдиин өөренип көргеш, колхоз баштаар чери эш Сандан-оолду кукуруза тарып өстүрер звенога ажылдаары-биле эрткен кыжын бижыглаан. Анаа бижыглаан «Беларусь» тракторну болгаш чер участогун хүлээп алгаш, 60 тонна өдектиң чемишчидилге кылдыр төккен. Часкы хову ажылдары эгелээри билек, Т. Сандан-оол 360 гектар черни удур аңдарып, оон 310 гектарынга кукурузаны эки шынарлыг тараан. Ол гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 350 центнер ногаан массаны өстүрерин хүлээнген.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ ДЭЭШ

КЫЗЫЛ-ТАЙГА. (Телефон-биле). «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының тараажылары часкы хову ажылын агротехниктиг негелде ёзугаар чедиишкинниг чорудкан. Шөлдү хынамчалыг белеткевишаан, ылаңгыя муң гектар тараа культураларындан 775 гектарның часкы суггадын организастаан.

Парторганизация секретары эш О. Метпениң дыннатканың ёзугаар алырга, үнүштүң амгы байдалы чаагай дүжүттү илередип турар. Баштай чашкан тараалар дискек-караа чедер чоокшулаан. Тараажылар амгы кичээнгейни чайгы ажаалдаже, ылаңгыя суггарылдаже кол угландырып турар.

Хову ажылының бригадазындан 25 кижини суггарылдаа быжыглаан. Инек-Даш шөлүнде 460 гектарны суггарып эгелээн, олар Кызыл болгаш Көк-Эл шөлдеринче база кириптер.

Салбырның 300 гектарда олурткан кукурузазы болгаш 20 гектарда чигир свёклазы база эки үнүп турар. Чаагай дүжүт өстүрүп алыры дээш чүткүл кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин улам хайныктырып турар. Эш Тыртый-оолдуң удуртканы кукурузачылар чайгы ажаалдазы эгелээн.

ЫЯШТЫ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУДУГЛАРЫНЧЕ

Суг оруу-биле бистиң республиканың төвүнче ыяш ам-даа оожум кээп турар. Сөөлгү беш хүннерде Сыстыг-Хемден болгаш Сизимден чүгле 2 муң кубометр хире ыяш келген. Ол дээрге планның чүгле 47 хуузу бооп турар. Ооң чылдагааны чүдел дизе, Бий-Хемниң куду ыяш салдадырының технологиязын эде тургусканы-биле холбаштыр, Сыстыг-Хемниң ыяш пунктузундан ыяш салдадырын хем ажылдакчылары колдуунда соксатканнар. Сыстыг-Хемден 2500 кубометр ыяшты салдадып бадырар планныг тургаш, чүгле 586 кубометрни салдадып бадырганнар, база Сизимден ыяш салдадырының 5 хүннүң онаалдазын чүгле 86,4 хуу күүсеткеннер

Моон алгаш көөрге, хем ажылдакчылары хем ажыглалының графигин эгезинден эгелеп үреп эгелээнин эдерден туржук, боттарының ажылын оон-даа артык улам дорайтатканы илдең-дир. Графикте көрдүнген 17 муң кубометр ыяштың чүгле 9281 кубометри Кызылда келген. Кызылдың хем ажыглалының салбырының ажылдакчылары ажылын күштелдирбес болза бо чылын 70 муң кубометр ыяшты салдадып бадырар планы күүсеттиимейн барып болур. Амгы үеде сал даар черлерде 4 муң ажыг кубометр ыяш дагдынган, бадырарынга белен.

Ыяш пунктуларының коллективтери сөөлгү үеде харын-даа графикти мурнап чорупп турар апарган. Эң ылаңгыя сизимчилер темпизин дыка бедиткеннер. 1500 кубометр ыяшты сөөлгү беш хүннерде белеткээр онаалгалыг тургаш, олар ол хүннерде 1732 кубометрни белеткеп алганнар. Хүн нормазын 130 хуу чедир күүседип, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле Степан Тарасовтуң, Иван Гусевтиң бригадалары онза шылгарап турар.

Сыстыг-Хемниң ыяш пунктузунда сал даары шушпең байдалда чорупп турар. Беш хүннериң планында 2500 кубометр ыяшты даар турда, олар чүгле 1768 кубометрни даап, планын 70,7 хуу күүсеткеннер. Ыяш пунктузунуң удуртукчулары (начальниги эш Артемьев) сал даарының шынарын хынаар ажылды сулаpатканнар. Ооң түңнелинде дагдынган 46 салдарның чүгле үжү бадырарынга белен болган, а өскелери багай дагдынганындан холуттунган. Бий-Хемнеп ыяш салдадыр чорукка ындыг харыысалга чок чорук-биле эптежип черле болбас. Багай дагдынган салдарны бадырар болза кандыг-даа озал-ондам болуру магат чок. Холуттунган салдарны эде салырының чарыгдалдарын буруулуг кижилерге төледип, оларга шыңгыы хемчегни хүлээдир херек.

«Тыва тудуг» трези биле Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының удуртукчуларының аразында ыяшты чиңге бажы-биле катай салдадырының дугайында чөрүлдээлер ам-даа үргүлчүлевишаан. Ол чаа болгаш чогумчалыг технология бистиң хемнеривиске долузу-биле боттаныр ужурлуг, ынчангаш үстүнде адаттынган бүдүрүлгелерниң удуртукчулары ниити дылды тып, чаңгыс демниг ажылдаары чугула.

Сөөлгү үеде ыяш келири эвээжээн. Салдадыышкынның графигин сагыырын чедип алырынга бүгү-ле күштерни үндүрери чугула

Кыргылда пунктуларындан медээлер

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң Бара-Хаак салбырында хой кыргылдазы эгелээн. Ногаа бригадазының кежигүннери кыргылдаа база киржип турар. Салбырда ниитизи-биле 2.335 баш хой кыргыттынган, оларның дүгү 3.025 кг ийикпе, бир хойга онаалштыр 1,8 кг болуп турар.

Кыргыкчылардан Ч. Манзай, О. Балган, Г. Щеголева, В. Шошин, Л. Шомуктай болгаш өскелер-даа онза кызымаккай ажылдап турар.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» кодээ ажыл-агый артелиниң малчыннары хой кыргылдазын массалы-биле чорудуп турар. Оларның ажылын сонуургаар дээш кыргылда пунктузунга чордум. Пунктуда улуглар, бичии-даа назылыг колхозчулар аажок организастыг ажылдап турганнар. Ол хүн 352 хойдан 619 кг дүк кыргыттынган. Кыргыкчылар С. Баир, С. Ытпалык, С. Биче-оол олар эң хөй дүктү кыргаан. Кыргылдада Баян-Кол школазының чеди класстың өөреникчилери база киржип турар.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының малчыннары хой кыргылдазын Сенекте кыргылда пунктузунга эгелээн. Баштайгы ийи хүнде 686 баш хой кыргыттынган.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу бо чылын 140 центнер дүктү күрүнеге дужаар планныг. Июнь 7-ден эгелеп колхозтуң 32 кыргыкчызы № 1, 2 хойжу бригадаларның хойларын кыргып эгелээн. Кыргылданың баштайгы хүннеринде хой бүрүзүнден 1,3 кг дүк алдынган. Чүгле ийи хүн иштинде эш Долгай-оол 31 хойдан 44 кг, эш Шактар 33 хойдан 44 кг, эш Очур 25 хойдан 38 кг дүктү кыргааннар. Шилиндек кыргыкчылар эштер Долгай-оол биле Шактарга колхоз баштаар черя шаңнал тывыскан.

Кыргылда пунктузунуң янзы-бүрү ажылдарынга 40 хире колхозчулар ажылдап турар. Хойнуң кежин балыгдавайн кыргыырын, дүктү шын сорттап аңгылаарын болгаш арыг-шевер ажаарын ында кижи бүрүзү эки билир. Пунктуда агитхуудус доктаамал үнүп турар. Дүктү чидириг чок кыргып алыры дээш, кыргыкчыларның ортузунда чарыш калбарган.

Кыргылда ажылында чамдык четпестерниң барын демдеглевейн барып болбас. Хачы чидиреринге херeглээр порошок чогундан чартык ажыл хүнү халас эрткен. Ол ышкаш хол хачылары чедишпезиниң арзынында хачы манажыр чоруктар база тургулаан. Чамдык кыргыкчылар ажылга орай келир, а чамдыктары хойну өдек кырынга чыттыр хүлүп алгаш, дүктү бокталдырар болгаш өөнде, кудуруунда дүктү кыргывас таварылгалар турган. Ам кыргылданы дүрген дооскаш, чайлагларже көжеринче малчыннарны далаштырып турар.

* * *

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районда «Чодураа» колхозтуң төп кыргылда пунктузунда 28 хачылыг агрегат соксаал чок хөделип турар. Күш-ажылды шын организастаанының түңнелинде каш-ла хүн 3150 ажыг хойну кыргаан, оон беш тонна дүктү ажаап алган.

Электри агрегадын бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, хол хачылыг звенoларны база организастаан. Оларның аразында Ховалыг Топуй-оол, Мария Барыңмаа ышкаш ээлчегде 25 хойну кыргып турар мурнакчылар хөй.

Ажыл-ишчи белек

Бий-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң ферма ажылдакчылары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң июнь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш чарышты калбартканының түңнелинде күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде, июнь 12-де, бүрүн күүсеткен. Ынчангаш Төрээн чуртка эки шынарлыг 114 тонна сүттү берген.

Ферма бүрүзүнде эртпен беш айларның дургузунда саар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 600 килограмм сүт саадынган, а мурнакчы саанчыларның көргүзүү оон-даа бедик. Маады Барыңмаа инек бүрүзүнден 725 килограмм, Зинаида Мелькозерова 723 килограмм, Анна Глушкова 709 килограмм сүттү саап, сүт садарының планын чедиишкинниг күүседиринге салыышкынын киирген.

* * *

Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң малчыннары күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде 103,2 хуу күүсеткен. Июньнуң ийиги чартыында, пландан ажыр 27 тонна сүттү садары дээш ажыл-иш улам калбарып турар.

Күрүнеге эът садарының чартык чыл планын база күүседир чоокшулаан. Колхозчу малчыннарның ол бүгү чедиишкиннери СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга күш-ажылчы белек болур.

Сиген шөлүн камгалаар

Хөнделеңниң кирген аксы — Алдыы, Үстүү шанчыг аразындан «Барлык» совхоз мурнуку чылдарда 40 — 50 сарлат чедир эки сигенни кезип ап келген. Ындыг болза-даа эрткен чылын совхозтуң малчыннары Семис-оол, Орус-оол, Агынак, Калгажык болгаш өскелер-даа малы-биле саспа бастырып чайлааныңдан шоолуг сиген үнмээн. Ынчангаш ол черден чүгле үш сарлат сиген ажааттынып алдынган.

Эрткен чылдың ол алдагдалы бо чылын база катаптаттынып турар. Ам Хөнделең аксында оът-сиген көгерип үнүп келген. Ында совхоз малчыннары Шагдыр-оол, Кан-оол, Тойбухаа, хуузунда чурттап олурар Сегбе, Серге, Севил оларның ниитизи-биле үш муң ажыг шээр малы, 100 ажыг бода малы сиген шөлүн саспа базып одарлап турар. Ук малчыннар хой кыргыыр пунктуну Аксы-Барлык салбырында белеткеп каан, анаа хой кыргылдазы доостурга чайлаглап көжер бис деп олурар. Мынчангаш совхозтуң база Аксы-Барлык салбырының удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери хой кыргылдазын дүрген доостуруп, сиген шөлүнде малчыннарны көжүрер, ол шөлдү камгалаар хемчег алыры негеттинип турар.

Кызымак ажылдап турар

Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң Күштүг-Кежиг фермазында хлеб быжырыкчызы Л. Самбуккай колхозчуларны эки шынарлыг хлеб-биле үзүктел чок хандырар дээш кызымаккай ажылдап келген.

Оон быжырган хлевин колхозчулар эки деп үнелеп, хлеб быжырыкчызын мактап турарлар.

— Колхоз баштаар чери чүнү-ле негей-дир, ону бар-ла шаам-биле эки күүседир хүлээлгелиг мен. Оон-биле кады эки шынарлыг далган-биле, кургаг ыяш-биле үзүктел чок хандырарын күзеп турар мен — деп ол медеглеп турар.

Турцияның Национал Улуг хуралының төлээлерин Н. С. Хрущевтуң хүлээп алганы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чалаалы-биле Совет Эвилелинде чедип келген, Турцияның Национал Улуг хуралының төлээлерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июнь 12-де Кремльге хүлээп алган. Сенат даргазы Суат Хайри Ургюплю төлээлерни баштап чоруур.

Турцияның Совет Эвилелинде элчини Фахри Кортюрк төлээлер-биле кады хүлээп алыышкынга киришкен.

Ужуражыышкын үезинде Н. С. Хрущев биле Турцияның Национал Улуг хуралының төлээлериниң аразынга беседа болган, ук беседа хүндүлээчел болгаш найыралдыг байдалга эрткен.

Джулиан Эмерини Н. С. Хрущевтуң хүлээп алганы

ССРЭ-ниң ужар чүүл техниказының талазы-биле Күрүне комитединиң чалаазын ёзугаар Англияның ужар чүүл төлээлерин баштап Совет Эвилелинде чедип келген, Англияның ужар чүүл министри Джулиан Эмерини ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июньнуң 12-де Кремльге хүлээп алган.

Н. С. Хрущев биле Джулиан Эмериниң аразынга беседа болган, анаа ССРЭ-ниң ужар чүүл техниказының талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы, ССРЭ-ниң министри П. В. Дементьев, а ол ышкаш Великобританияның Совет Эвилелинде элчини сер Хэмфри Тревельян киришкен.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-Күрүне Контролюнуң Комитединде

ХООРАЙ ТРАНСПОРТУ ҮЛЕГЕРЛИГ АЖЫЛДААР УЖУРЛУГ

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-Күрүне Контролюнуң Комитединге «Гидропроект» институттуң Куйбышев хоорайда салбырының ажылдакчыларының билдириишкини келген, Куйбышев хоорайның пассажир транспортунуң ажылында улуг четпестерни ол билдириишкинге дыңнаткан болган. Чагаада бижээн фактылар хыналда үезинде бүрүнү-биле бадыткаттынган.

Комитеттиң бо айтырыгны чугаалажып көрген хуралынга демдеглээни болза, хоорай транспортунуң багай ажылының дугайында ажылчы чоннарның 500 ажыг хомудалдары болгаш билдириишкиннери сөөлгү төс айларның дургузунда Куйбышевтиң янзы-бүрү организацияларынга кирген. Ындыг болза-даа Куйбышев хооркүүском, Трамвай-троллейбус эргелели, Куйбышев автотрест бо хомудалдарның болгаш билдириишкиннерниң талазы-биле ээлэн таварылгаларда дээштиг хемчеглерни албайн келген. Харын оон туржук ол хомудалдарның болгаш билдириишкиннерниң чамдыктарын хынап көрбээн азы шуут чидирипкен болган.

Комитеттиң демдеглээни-биле алырга, Куйбышевте хоорай транспортунуң багай ажылы шимчээр составтың техниктиг хандырылгазының болгаш септелгезиниң багай организастаанының ужурундан болуп турар. Дыка хөй трамвайлар, троллейбустар, автобустар хүн бүрүде ажыл чок анаа туруп келген. Шимчээшкинниң аразының ыраа алды — он минута турарының орнунга харын чамдыкта 58 минута чедип турар. Оруктарның чамдык участоктары багай байдалда туруп турар.

Ажылчы чоннарның хомудалдарын болгаш билдириишкиннерин хынап көөрүнде бар четпестерни чайладырын Куйбышев хооркүүскомга, областың коммунал ажыл-агый килдизинге, Трамвай-троллейбус эргелелинге болгаш хоорайның өске-даа транспорт организацияларынга СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-Күрүне Контролюнуң Комитеди хүлээткен. Куйбышевте хоорай транспортунуң ажылын экижидериниң тодаргай хемчеглерин ийи неделя хуусаа иштинде ажылдап кылыр болгаш пассажирлер сөөртүлгезин кыска хуусаада экижидер ужурлуг.

Куйбышевте пассажир транспортунуң комплекстиг хөгжүдериниң айтырыгларын ай хуусаа иштинде көөрүн РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунга, РСФСР-ниң Автомобиль болгаш чазаглыг оруктар министерствозунга, Куйбышев облкүүскомга Комитет дааскан.

Партия-Күрүне Контролюнуң Комитеди ажылчы чоннарның хомудалдарын болгаш билдириишкиннерин хынап көрүп турарында улуг четпестер болгаш хоорай транспортунуң багай ажылы дээш Куйбышев хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы А. С. Федоровту шыңгыы доңгуткан, а Трамвай-троллейбус эргелелиниң начальниги И. А. Королькону доңгуткан.

Куйбышев областың коммунал ажыл-агый килдизиниң начальниги М. А. Каймовту, Чазаглыг оруктарның эвилел-шугум эргелелиниң начальниги А. И. Сударевти болгаш № 41 автоколоннаның начальниги П. В. Шабалдинни комитет база шыңгыы сагындырган.

РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министри С. М. Бутусовтуң база РСФСР-ниң Автомобиль болгаш чазаглыг оруктарның министри Ф. В. Калабуховтуң кичээнгейин Куйбышев чонунуң хандырылгазында улуг четпестерни болгаш транспорт организацияларының ажылында кошкак контрольду чайладырынче комитет угландырган.

(СЭТА).

Миллион-миллион кижилерниң улуг идейлиг чепсээ

СЭКП-ниң XXII съездизи улустуң коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларынче улуг кичээнгейни салган. Идеология ажылы — коммунистиг тургузуушкунуң доктаамал болуп турар чугула фактору болур.

XXII съездиге хүлээп алган партияның чаа Программазында эртемниг коммунизмниң ёзулунга бүгү чонну кижизидериниң аажок улуг чугула сорулгазын айыткан. СЭКП-ниң Уставы марксизчи-ленинчи теорияны шингээдип алырын, бодунуң идейлиг дециелин бедидерин коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

Съездиге эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «**Коммунистиг кижизидилгениң айтырыглары партия организациязы бүрүзүнүң, бүгү хөй-ниитиниң кичээнгейиниң болгаш ажыл-чорудулгазының төвүнге турарын коммунистиг тургузуушкунуңуң эрге-ажыктары негеп турар**». Ол сорулганы шиитпирлээриге чугула рольду политиктиг чыдыышкынын ойнап турар. Бистиң чуртувуста коммунистерниң болгаш партия кежигүнүң эвестерниң политиктиг өөредилгезиниң калбак четкизи тургустунган. Ында холбаштыр чамдык солуун санналры көргүзүп болур. Бодүмнерге 2,5 миллион дыннакчылар санаттынып турган 1946/47 чылдарга дөмейлээрге, эрткен **өөредилге чылында политиктиг чыдыышкынның четкизи барын-ла 10 катап өскен болгаш 23 миллион эжыг кижини хаара тутнан.** Партия кежигүнүң эвес дыннакчыларының санының өзүлдези солуп бооп турар. Сөөлгү беш чылдарның дургузунда политиктиг чыдыышкынның четкизинге партия кежигүнүң эвестерниң саны 2200 муңдан 15 миллион чедир өскен.

Амгы үениң байдалында партийжи пропагандаңың сорулгаларының дугайында» СЭКП ТБ-ның доктаалы партийжи пропагандаңы эжижидерине ооң амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле харылзаазын күштелдирериниг чугула ужур-дузалыг болган.

Политиктиг чыдыышкын, ылангыя партияның XXII съездизиниң сөөлүнде улам-на калбарган. Съездиниң материалдары, СЭКП-ниң чаа Программазы ажылчы чоннарның марксизчи-ленинчи теорияга сонуургалын улам улуу-биле бедиткен. Мун-мун чаа бөлгүмнерни, семинарларны тургускан, лекцияларның болгаш илеткелдериң саны көвүдээн. Амгы үеде СЭКП төөгүзүн, философиянын, политэкономияның айтырыгларын, эртемниг коммунизмниң проблемаларын ажылчы чоннуң кызбак массазы өөренип турар. Ынчангаш коммунистерниң болгаш бүгү ажылчы чоннарның СЭКП-ниң Программазын өөренири — ол кампания эвес, а партия организацияларының аажок улуг ужур-дузалыг доктаамал сорулгазы апарганын барымдаалап көөр херек.

Пропаганданың улусчу университеттер, коммунистиг күш-ажылдың школалары, лекторийлер мыкаш ыңдыг хевирлери улам-на нептерээн. Эрткен өөредилге чылында чүгле Россия Федерациязында 7 муң хире улусчу университеттер ажылдап турган.

Политиктиг чыдыышкынның утка-шынарын болгаш организастыг хевирин совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында партияның шиитпирлеп турар сорулгалары тодарадып турар. СЭКП-ниң XX съездизиниң сөөлүнде, бистиң чуртувус коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинче киришкевле, экономиктиг теория, тодаргай экономиканың айтырыглары оңза чугула ужур-дузалыг болу берген. Оон-биле холбаштыр экономиктиг өөредилгени организастаар талазы-биле улуг ажылды чоруткан.

Бир эвес 1953/1954 өөредилге чылында политиктиг чыдыышкынның системазынга тодаргай экономиканы 52,5 муң кижи өөренип турган болза, 1962/63 өөредилге чылында экономиктиг өөредилгеге 10,5 миллион хире ажылчыннар, колхозчулар болгаш албан-хаакчылар хаара тутунган.

Пропагандист кадрларны белетиззиринче партия кезээде улуг ничээнгейни салып келген. Партия комитеттери пропагандистериниң составын шынгыызы-биле эжижидерин чедип алган, оларның кижизидилгезиниң дугайында хөй сагыш салыышкынын илередип турар апарганнар. Пропагандистериниң аразында улус ажылагыйының тускай өртемниглериниң, партия, совет болгаш ажыл-агый ажылдакчыларының саны сөөлгү чылдарда ыка өскен. Партия чыдыышкынының бүгү звеноларынга чаа пропагандист кадрларны белеткээриниң талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Ол сорулга-биле марксизм-ленинизмниң кежээки университеттериниң ажылын эде тургускуулаан, пропагандистерни бүдүрүлгеден чарыктырбайн белеткээр курстарны тургускан. Семинарлар, бөлгүмнер, политшколалар бүрүзүн эки белеткеттинген кижилер удуртқан турар кылдыр, ажылды ынчаар тургузар херек. Көдээге — колхозсовхоз өртелделериниң парткомнарының чанында марксизм-ленинизмниң университеттерин база тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлээри чугула бооп чадавас.

Дайын сөөлүнүң чылдарында хөй-хөй бөлгүмнерниң дыннакчыларынга өөредилге программазы болгаш пособиелери чок болур байдал тургустунган турган. Партияның XX съездизиниң сөөлүнде ол байдал үндезинде-биле өскерилген. Чүгле эрткен өөредилге чылының эгезинде политиктиг өөредилгениң бүгү хевирлеринге өөредилгенин программазын болгаш СЭКП төөгүзүнүн, политиктиг экономияның, философияның, политиктиг билиглерниң, эртем-атеизмниң талазы-биле, үлетпүрүн, тудугунун, көдээ ажыл-агый экономиказының талазы-биле, әдилгелерни база немеделерни киирген 17 өөредилге номнарын, өске-да номнарны массалыг тираж-биле парлаан.

Политиктиг өөредилге миллионмиллион ажылчыннарга, колхозчуларга, албан-хаакчыларга марксизм-ленинчи теория-биле тамыжар аргаңы берип, иштики болгаш даштыкы амыдыралдың болуушкуннарын шын билип алыр талазы-биле оларга дузалаан, оларның күш-ажылчы идепкейин бедидерине дөгүм болган.

Ынчалзажок ол дээрге, политиктиг чыдыышкын негелдерни долузу-биле харыылап турар, ында четпестер чок дээни ол эвес-тир. Чуртта чоннуң ниити эртем талазы-биле дециели доктаамал өзүп турар. 1939 чылдан 1959 чылга чедир дээди эртем чедип алган ажылчы чоннарның саны 3,2 катап көвүдээн. Дооспаан дээди эртемниг, тускай орттумак болгаш ниити орттумак эртемниг кижилерниң саны улам хөй-биле өскен. Ол-ла чылдарда пропагандистерни белеткээриниң дециели дыка бедээн. Марксизм-ленинизмниң классиктериниң чогаалдарын, янзы-бүрү политиктиг литератураны аажок хөй тиражтыг кылдыр үндүрүп турар апарган. Ол бүгү болза, бот-өөредилге-биле өөренириниң хевирин бүгү тала-биле хөгжүдеринге улам таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Ынчалзажок ол аргаларны партия организацияларының ам-даа багай ажыглап турар. Бо чылын политиктиг чыдыышкынның системазынга марксизм-ленинизмниң теориязын бот-өөредилге-биле өөренип турарларның саны 29 хуу хире болган. **Бот-өөредилге политиктиг билиглерни шиңгээдип алырымың кол чепсээ ам-даа болбайн турар.**

Өөредилгениң өске хевирлериниң политиктиг өөредилгениң биледингир черге-биле тускайланчак чоруун кол четпес чүүл деп санаар апаар. Амгы үеде чуртта мергежил бедидерикпи, мурнакчы дуржулганың аажок хөй санныг янзы-бүрү курстары, школалары ажылдап турар. Ынчаарга моон соңгаар профессионал-техниктиг өөредилгеге улам-на хөй санныг ажылчыннарны болгаш колхозчуларны хаара тутнан турар. Ынчангаш **политиктиг болгаш профессионал-техниктиг белетиелди хамы хөваштырып турар өөредилгениң ыңдыг хевирин идепкейлии-биле детқикир апаар.**

Эрткен өөредилге чылында үлетпүр бүдүрүлгелерге, колхозтарга болгаш совхозтарга профессионал-техниктиг хөй-хөй курстарның болгаш школаларның программазынга тодаргай экономиканың, политиктиг билиглерниң үндезиннеринин айтырыгларын киирген. Политиктиг өөредилгениң ол звеноларынга 3,6 миллион кижи хаара тутнунган. Коммунистиг күш-ажылдың школаларын база бир тодаргай чижек болур, Ленинградтың, Минскиниң болгаш өске-да хоорайларның партия организацияларының ол школаларының ажылының талазы-биле дуржулганы моонаан.

Бистер политиктиг чыдыышкынның сайзырангайжытпышаан, хамыктың мурнунда дыннакчыларның сонуургалын, оларның билиниң дециелин, негелдерелин, бүдүрүлге талазы-биле ажыл-чорудулгазын барымдаалаар ужурлуг бис. Ынчангаш **политиктиг өөредилгениң таарышыртынган системазын тургузарының эргежок чугулазының дугайында саналды кичээнгейге алыры чугула, ол болза өөредилге дараалашкак чадалыг болур база коммунистерге болгаш партия кежигүнүң эвестерге элээн каш чылдарның дургузунда политиктиг билигниң тодаргай түңнелдерин чедип алыр арганы бээр.**

Культураның, техниктиг дешшлегиниң, кедээ ажыл-агый билиглерниң улусчу университеттери база тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлээри теоретиктиг конференциялар, дараалашкак лекциялар, темятиктиг кежээлер, айтырыг болгаш харылаар кежээлери дээш ышкаш, өөредилгенин бадытказттынган ыңдыг хевирлерин политиктиг чыдыышкынга улам калбаа-биле ажыглаар сорулга партия организацияларының мурнунда туруп турар.

Бир эвес политиктиг өөредилгени организастаарынга ёзу барымдаалаар, чагырар-дужаар чорук-биле, эки тура барымдаалаар принципти хажыдар чоруктар-биле шиитпирлиг демиселди чорутпас болза, политиктиг чыдыышкын чогуур түңнелди бербес. **Моон-биле кады эки-тура барымдаалаар принципти сагыыры болдунуң политиктиг дециелин доктаамал бедидер хүлээлгеден коммунистерни хоставайн турар дээрзин үргулчу болаар херек.** Кичээлдерниң идейлиг дециелинин, үткә-шынарының айтырыглары партия организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Кичээл бүрүзү практиктиг түңнелди берген, дыннакчыларның күш-ажылынга илереп көргүстүнген турар былдыр, өөредилгениң үезинде дыннакчылар бүдүрүлгениң болгаш хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржир чанчылды алган турар кылдыр, ажыл-херекти ынчаар тургузар херек. Экономиктиг бөлгүмнерге болгаш семинарларга дыннакчылар экономиктиг саналгаларны кылырын өөренир, бүдүрүлгенин, колхозтарның болгаш совхозтарның, цехтерниң ажыл-чорудулгазын анализтээр, чаа курлавырларны мергежилдиг дилеп тывырынга өөренир. Ол болза бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажыл-херекти билириби-ле киржиринге оларга дузалаар.

Политиктиг чыдыышкынга хереглээр программалар болгаш өөредилге номнарын бисте эвээш эвес дээрзин айыткан болгай. Ынчалзажок хөй-хөй программалар ам-даа четпестерлиг. Белеткеттинген болгаш чаа чогаадып кылыр номнарны, ылангыя тодаргай экономиканың айтырыгларының талазы-биле дыннакчыларның негелдезин хандырар өөредилге комнарын сайзырангайжыдар талазы-биле улам-на ажылдаары чугула.

Пропаганда ажылынга радиону, телевидениени, кинону багай ажыглап, магнитофонну, фильмосковту болгаш өске-даа техниктиг чепсекхерекселдерни ажыглавайн турар. Ол база-ла бистиң аргаларывысты кызамдадып турары ол. **Политиктиг чыдыышкынга амгы үениң техниктиг чепсен-херекселдерин эң эки ажыглаарының хемчеглерин чүге бодап болбазыл?**

Пропагандистер методика талазы-биле улуг дузаны хереглеп турар. Бо талазы-биле политиктиг чыдыышкынның бажыңнарының болгаш кабинеттериниң, методиктиг чөвүлелдериниң, бөлүктериниң ролюн бедидер болза чогуур.

Партийжи пропаганданың чедишкиннериниң үндезини — партийжи удуртулгада болур. Пропагандаңың айтырыглары партия организациязы бүрүзүнүң кезээде доктаамал сагыш салыр үүлү болган турарын чедип алыр херек. Политиктиг чыдыышкын ажылчы чоннарның коммунистиг мировоззрениезин хевирлеп тургузарының ёзулуг школазы болган турар ужурлуг.

(«ПРАВДА» СОЛУНДАН).

Үлетпүрнү болгаш тудугну тодаргай удуртур

(Кызыл хоорайның партия-ажыл-агый активиниң хуралындан)

— Үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының Бүгү-россия чөвүлел хуралының кыйгырыы болгаш аңаа эш Н. С. Хрущевтуң ханы уткалыг, лелгереңгей чугаазы моон соңгаар үлетпүрүң болгаш тудугну сайзыралырының үндезин сорулгаларын улам ыңай тодаратқан — деп, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары эш Киселев партич-ажыл-агый активниң чоокта чаа болган чөвүлел хуралынга кылган додуунуң илеткелиниң эгезинге демделээн. Бистиң чуртка коммунизм тургузуушкунуңуң амгы эрге-ажыктары бүдүрүлге айтырыгларын масса ортузунга идеологтуг ажыл-биле тудуш холбаага шиитпирлээрин шыңгыызы-биле негеп турар болгаш СЭКП ТК-ның удавас болур Пленуму база-ла ооң-биле шуут холбашканын илеткелчи онзалап демделээн.

Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының ажылчын, албан-хаакчылары Бүгү-россия чөвүлел хуралының үндүргеи кыйгырыын бүрүнү-биле деткивишаан, боттарының ажылын элээн эде көрүп, СЭКП ТК-ның Пленумунга чамдык чедишкиннерлиг ужуражып турар дээрзин илеткелчи дыннаткан. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери эрткен беш айларда ниити продукция бүдүрериниң планныг онаалгазын 106,1 хуу күүсеткен, азы эрткен чылдың бо үезинде турганы-биле дециээрге, продукция бүдүрериниң немелде өзүлдези 10 хуу болган.

Хоорай бүдүрүлгелериниң ажылнышчылери Пленумга чедишкиниг ужуражыр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, эрткен үениң дургузунда планнан ажыр 369 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүрген. Ниити хоорайныы-биле алырга, бирги кварталда ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүкчулуу 110 хуу чедир бедээн, а апрель айда 114 хуу болган. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң хөй кезии продукциязының бот-үнезинң чингедиринің планныг онаалгазын күүсеткеш, хөй түңнүг немелде орулганы алган.

Кызылдың электростанциязы, республика типографиязы, Элегестиң хөмүр даш шахтазы, хлеб заводу болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер социалистиг хүлээлгелерин чедишкиниг күүсеткеп шыдаан. Оларның иштинден, ылаңгыя Кызыл электростанциязының коллективи (директору эш Асеев, парторганизация секретары эш Отрыганьев) чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгезин бир дески чедишкиниг күүсеткеп турар. Ол бүдүрүлге беш айларның бүдүрүлге онаалгазын 125,5 хуу, май планын — 127,7 хуу күүсеткеп, планнан ажыр 2 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылган — деп чугаалааш, эш Киселев ук станцияның бүдүрүлге ажылын экижидерінге улуг идиглиг болуп келген байдалды анализтээн. Чүл дизе, станцияның администрациязы, партия, профэвилел организациялары бир демниг ажылдап, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның ортузунга полит-массалыг ажылды эки организастап турарлар.

Электростанцияның коллективи коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп бедик атты чаалап алыр дээш күжениишкиниг демиселди үргүлчүлеп турар. Ол станцияның химиктиг лабораториязы, электри цехи, котельня болгаш турбина цехтери коммунистиг күш-ажылдың бригадалары, цехтери, а 22 ажылдакчылар ооң шалыпчылары деп атты чедип алганнар.

Станцияның администрациязы болгаш парторганизация политиктиг болгаш экономиктиг билиглерниң өөредилгезин үлегерлиг организастаарынче улуг кичээнгейни салган. Эрткен өөредилге чылында станцияда бүгү ажылдакчыларның 90 хире хуузу өөредилгенин бүгү хевирлеринге хаара тутгунуп, ылаңгыя тодаргай экономика өөренир алды болгүмнериниң дыннакчылары быжыг билиглерни ап, өөредилге бүдүрүлгениң амыдыралыбиле сырый холбаага чоруп келгенибиле оларның дыка хөйү бүдүрүлгеге эвээш эвес эки эгелекчи саналдарны киирген, ол саналдарның хөй кезии бүдүрүлге чорудулгазынга ажыглаттынган, оларның ниити үнези 15 муң рубль болган. Станцияда парторганизация социалистиг чарыштың, ооң дээди хевирли коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң тугун улам бедик көдүрүп, мурнакчыларның эки дуржулгазын иептередиринче улуг кичээнгей салып турар.

Чедишкиниг ажылдап турар өскеде-даа бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын анализтевишаан, хоорайда үлетпүр болгаш тудуг чөрлериниң, оларда парторганизацияларның ажылында улуг-улуг четпестерге хамаарыштыр эш Киселев элээн доктааган.

Элээн чамдык хоорай бүдүрүлгелериниң удуртукчулары, бүдүрүлгелерде партияның эге организацияларының, СЭКП-ниң хооркому коллективтерге организас-массалыг, политкижизидилгелиг ажылды көшкатканының түңнелинде май айда ниити продукция бүдүрериниң планныг онаалгазын хоорай бүдүрүлгелери ниитизи-биле чүгле 81,6 хуу күүсеткен, ооң уламындан хоорайның ажылчы чоңунга 250 муң рубль түңнүг үлетпүр продукциязы чедир бердинмээн. Ылангыя «Тыва тудуг» трезиниң дузалал бүдүрүлгелер комбинады (директору эш Пташинский, парторганизация секретары эш Галенцова) май планын чүгле 31,7 хуу күүсеткеп, тудугларга 17 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн.

Ол ышкаш тууйбу заводу (директору эш Петенёв, парторганизация секретары эш Гордеев) майның бүдүрүлге планын доңгүп-ле 58 хуу күүсеткеп, хоорай тудугларынга 1173 муң рубль үнелиг, 306 муң тууйбуну чедир бербээн. Хоорайның сүт заводу, эът комбинады. Улуг-Хем мяш үлетпүр ажыл-агый чери, автосептелге, алгы заводтары, үлетпүр комбинады май айның бүдүрүлге планын база күүсеттээннер.

Хоорай бүдүрүлгелериниң хөй кезииниң планныг онаалгаларны күүсетпейн турарының кол чылдагааны иштики күрлавырларыны, бар арганы тып илеретпейн, күш-ажылды организастаарын экижитпейн, станок дериг-херекселдерин багай ажыглап турарында деп санаар херек. Чижээ, автосептелге заводунуң удуртукчулары эштер Самойленко, Филимонов олар бүдүрүлгеге ажылчын күжү чедишпейн турда-ла, мергежилдиг ажылчыннарның элээн хөйүн шөлээледип чорудупкан болгулаан, машиналарның үрелбээн артык кезектерин септелгеге ажылавайн, херим иштин бир кылдыр чашканнап каапкан чыткылаар. Тууйбу заводу тууйбу чудуруглезин амдыгаа чедир экижидип шыдаваан, ооң ужурунда дыка хөй машиналар, автокраннар хүн бүрү каш-каш шактарда ажыл чок куруг тургулаар. Сүт, эът заводтарының, хоорайда үлетпүр комбинадының удуртукчулары бүдүрүлгени чигээт-биле үзүктелишкин чок хандырарынче кичээнгей салбайн турарындан ажылчыннарның эвээш эвес кезии хүнде чүгле 2—3 шак ажылдап турар, а цех мастерлери оларга бүдүн ажыл хүннерин бижип, күрүче мегелээр чорукту болдуруп турарлар.

Ол болгаш өске-даа бүдүрүлгелерде парторганизациялар мындыг яшылыг четпестер-биле эптежип, продукцияның шынарын бедидеринче, ооң ассортиментизин өстүрүнче хайгаарал салбайн келген. Продукцияны үрей кылыр чорук-биле демиселл хоорай бүдүрүлгелеринде кончуг кошкак. Ооң ужурундан күрүнеге аажок хөй когарал чедиртинип турар. Чижээ, автосептелге заводунуң бирги кварталда бүдүрген продукциязының 36 хевирлеринге акт тургустунуп холуттунган, алгы заводунуң кылганы 1545 эш кидис идиктери холуттунган. Үрей кылыышкынарның таварылгалары хоорайның пиво заводунга, үлетпүр комбинадының бүдүрүлгелеринге, Улуг-Хем яяш үлетпүр ажыл-агый черииң цехтеринге база эвээш эвес тургулаан.

Эш Киселев илеткелиниң ооң ыңайгы кезээнге тудуг чөрлериниң ажылынга хөй доктааган. Кол-кол тудуг организациялары болур «Кызыл тудуг» эргелеп, «Көдээ тудугнуң» Кызыл участогу болгаш тускайжыттынган субподрядтыг организациялар сөөлгү ийи айларның тудуг программазын күүсетпээнинер. Хоорайның 26 болгаш 187 кварталдарында хөй-хөй чугула тудуглар ажыглалга кирзе чогуур хуусаазындан дыка хожудаан. Ооң иштинде 125 кижи кирер үрүлар сады, аэропорттуң, Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар министерствонуң 36 база 24 квартиралыг чурттарга бажыңнары дээш өске-даа чугула тудуглар каналпзация тудуу саадааны-биле мынчага ажыглавда кирбээн.

Чурттарга тудуу бистиң хоорайывыста ең чугула айтырыг. Бо чылын хоорайның ажылчы чону 18 муң дөрбелчин метр чурттарга шөлүн алыр ужурлуг. Ону харыылап турар кол тудуг организациязы «Кызыл тудуг» эргелеп (начальниги эш Нестеровский, парторганизация секретары эш Емельянцев) кончуг шүшпең ажылдап келгени-биле бо хүнге чедир чүгле 180

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Чеди уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дыва** Донма Кызыл-ооловна — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.
2. **Чоодy** Ямаа Баа-Хооевна — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Алды уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бабарынина** Тамара Федоровна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
2. **Базыр** Найданмаа Ендановвна — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.
3. **Дамчый** Сенденмаа Мыйыековна — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.
4. **Соян** Долчувма Мажаавна — Шуурмак суурда өг-бүле ээзи.
5. **Чоодy** Барама Дотпаевна — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Беш уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Агбаан** Ревочук Чалбаевна — О. Шынаа суурда өг-бүле ээзи.
2. **Балчатма** Кыргыс Чаа-Сурунов-на — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
3. **Борбай-оол** Долгар Дажыламаевна — Кызыл-Чыраа суурда өг-бүле ээзи.
4. **Даваа** Севилмаа Талай-Хооевна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
5. **Дыртай-Уруг** Чооду Ензаковна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
6. **Оюн** Елена Шимитовна — Шуурмак суурда өг-бүле ээзи.
7. **Саннаар** Минчимаа Ензаковна — У. Шынаа суурда өг-бүле ээзи.
8. **Сирин** Чижитма Шорсовна — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.
9. **Суван** Оюн Сыратовна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
10. **Чооду** Сиренма Сазан-ооловна — Беллир-Арыг суурда өг-бүле ээзи.
11. **Чыргал** Күнзенма Шокаровна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дун-оол** Сой-Сюрюн Шойдуковна — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.
2. **Кон-Кат** Монгуш Биче-Наваевна — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Сес уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Тува Натпит Монгушевна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дунгар** Чадамба Сатовна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
2. **Милюхина** Лидия Андреевна — харылзаа килдизиниң ажылчыны.
3. **Тумат** Елизавета Сереновна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Алды уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Б-Самбуу** Баазан Кечиловна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
2. **Даши-Даваа** Сокташпай Балдановна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
3. **Сюрюнмаа** Монгуш Самбукаевна — Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.
4. **Чакар** Быргыс Чадамбаевна — Улуг-Хем парткомда библиотека эргелекчизи.

Беш уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Адыя** Аракча Хүндүпеевна — Баян-Кол суурда өг-бүле ээзи.
2. **Банпаева** Тамара Васильевна — районо ажылчыны.
3. **Докаш** Чолдак Кошкен-ооловна — Чааты суурда өг-бүле ээзи.
4. **Доржунай** Намчалба Ондаровна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
5. **Дугина** Мария Васильевна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
6. **Носкова** Елена Кирилловна — харылзаа конторазының ажылчыны.
7. **Сендамы** Биче-кыс Донгаковна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
8. **Сунгарова** Серенмаа Донгаковна — Эйлиг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезин күүседип турар К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың май 30.

АРГА-АРЫГНЫ ӨРТЕН КАМГАЛААР

Арга-арыг кижиге төрээн ажыктыг. Хоорайларны база суурларны долгандыр үнген ногаан ыяштар климатты чымчадыр болгаш күштүг хаттан камгалап турар. Сырый үнген аргаларда аң-мең база хөй болур. Бистиң ногаан арга-арыывыстың хоралыг дайзыны өрт боор турар. Чалаа ыяштарлыг черге өөскээн өрт оруунга таварышкан чаш үнүштерни кадыр чип каар. Бо чазын чаъс чагбаанындан черниң кыры кургаг чыткан. Ынчаангаш барык чер бүрүзүнге элээн өрт кыпкан болгаш ону өжүрер дээш. Кызылдың өрттү парашютистери дыка хөй күжүн үндүргеннер. Аъргаларга кыпкан өртү өжүреринге, ук черниң чону база школачылар биеке улуг дузаны чедирип турган. Чүгле май айда безин Улуг-Хемниң болгаш Таңдының ыяш ажыл-агыйларының девискээринге он-он өрт кыпкан. Ол өрттер тракторнистерниң, кадарчыларның, балыкчыларның, аңчыларның октапкан бичии оттарындан өөскүп турган.

Май 12-де Таңдыда дуржулга станциязының ажылчыннары ында трактор бригадазының бригадири П. Бондраштовтуң удуртулгазы-биле тараа саваны өртедип тургаш, оозун өжүрбейн каапкаш баарга, өрт оон уламчааш, Таңдының аъргазынче кирген болгай. Районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң кежигүнү Н. Мартюшов арыгга боо боолап турда, оон халазының тырыы эрги сиген кырынга дүшкеш, өрт үндүрген. Аърга камгалалының ажылдакчылары орта таварыжы бергеш, өртү өжүрерин эш Мартюшовтан негээрге, ол тоовайн чорупкан таварылга база бар. Майның төнчүзүнде Тураның тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги Н. Желтобрюхов хып чыткан одаан ээн кагтааш чоруй баарга, ол өөскээн от ооң ап чораан эт-херекселин чивишаан. Аъргаыың хөй ыяжын өртеткен. Арга-ыяш өртеткен буруулуг кижилерге хемчег көргүскен.

Бистиң арга-арыывысты камгалаары — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Кым-даа бичии-ле өрт көрзе, ону дораан өжүрериниң хемчээн алыр болгаш бир эвес өжүртүнмес болза, чоогунда колхозка, ыяш ажыл-агый черинге ийикпе кедээ Советке дамчыдар ужурлуг. Арга-ыяш бистиң чуртувустуң байлаа болганда, ону болдунар арга-биле камгалаар ужурлуг бис.

В. КУШНЕР.

Кызыл аэропортунуң өртчү-парашютчузу.

Дуржулгалыг хойжу

Түлүш Санчаевич Сертип — «Найырал» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Ол, колхоз тургустунганындан бээр хөй малдап келген. Ооң дуржулгазын амыян хойжулар өөренип ап турар.

— Хойну чайгы үеде эки семиртип алыр херек. Ындыг хөй кышты хүр ажып шыдаар болгай — деп, мурнакчы хойжу чугаалап орар.

Ооң кадарында төрүүр 488 хой бар. Бо чылын төрээн 416 хоюнуң 420 хураганын бүрүн камгалап алган, төрүүр хойлар амдаа бар.

Чеди чылдың бежиги чылында төрүүр чүс хойга онаштыр 105 хураганны өстүрүп алырын, меринос хойнуң бирээзинден-не 3,5 кг, тыва хой самындан 2 кг дүктү кыргып алырын, чайгы үеде бодунуң күжү-биле 10 тонна дан ээзэш эвес сигенни белетээрин ол хүлээнген.

Эш Сертип социалистиг чарышка берген сөзүн ээлээр дээш кызымаккай ажылдап турар. Кыштаандан чорупкаш, ийи удаа одар солуп көшкен. Кара-Даг деп черде чазаа каңдап, одары бансырай бээрге. серииң шыктыг Узун-Хөл деп черже көже берген. Аңаа хоюн кыргып дооскаш, Кара-Туруг деп черде чайлаанче көже бээр.

— Чайлагның өът-сигенин мал семиртиринге эки ажыглаар херек. Ынчангаш июнь 15-тен орайтатпайн чайлагнаары чугула. Амгы үеде чайлагның чечен-чимизи сагланайнып үнүп орар. Аңаа мал өнзэ семирип эгелээр болгай — деп, хоочун хойжу чугаалап турар.

Эш Сертип хоюнуң кыштагда кажаазының өдек-өржээнин аштап каапкан.

— Кажааны аштап-арыглап каары чугула. Өдек-өржээнин кажаа иштинге хевээр чайладыр чоруй халдавырлыг аарыгларның микробтарын өөскүдүп болур болгай. Ынчангаш ону бөлдүрбес дээш кажааны аштап-арыглап каан бис — деп, ол чугаалаан.

С. ДУВАА.

Күзел ышкаш эвес...

Элбек дүжүдүн алыр дээш тарааны тарып каан, мал чемин кезип алыр дээш сиген шөлүн курлавырлап алган хирезинде-ле, байдал чүге күзел ышкаш эвес боор турарыл?

Бо айтырыгны Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң баштаар чери болгаш ында кедээ Совет харыылаар ужурлуг. Сиген, тараа шөлдеринден малды чайладыр, суурнуң малын шыңгыы кадатка тургузар дугайында хөй удаа болган чугаа мында херек кырында күүсеттинмейн турар. Тарааны болгаш сигенни мал чип турар. Тараа кадарчылары хүндүс көстүгүлеп чоруп турзадаа, дүне аъттарын кадатка дужаагаш, боттары олургулаар. Тараа кадарчыларының ындыын чамдык кижилер ажыглап, малды шөлче салып киргилептер таварылгалар бар.

Бир эвес байдал бо-ла хевээр турар чүве болза, суур чоогунда тарааны мал чип каап тар. Тараа, сиген шөлүн малга чиртип турар кижилерге харыысалга хүлээдир дугайында шиитпирни амыдыралга боттандырза чогуур.

С. ЛАСЮРЮН.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КИЖИ ДУГАЙЫНДА

«Коммунизмче оруқ» колхозтуң күш-ажылчы мактаалдыг кижилериниң бирээзи бо-ла болгай. Ооң адын Ишкин Аранчаа дээр. Ол, 1950 чылдан бээр колхозчу болуп, колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг кирип келген. Тудуг ажылынга сонуургалдыг чораан кижи болгаш, эгезинден тура-ла колхоз бүдүрүлгезиниң ол адырынга ажылдай берген. Аңаа бир чыл хире ажылдап чорда-ла, шериг албазын эрттирер үези чедип келген. Ол эң-не хүндүлүг албан хүлээлгени амыяк Ишкин онза үлегерлиг күүсеткеш келген. Шериг албазының шылгаракчызы болган херек демдектери ол дугайын бүзүредип турар болган.

Төрээн черинче 1953 чылда шериг албазындан халп чанып келген эш Ишкин ол-ла дораан колхозтуң тудуг бригадазынга кирип алган. Кижиниң күш-ажыл алдарыдар деп чугаа ооң ажыл-чорудулгазынга бадыткаттынып эгелээн. Колхозтуң эки тудугжулаарының бирээзи деп мактадып турар апарган. Шаң ындыг күш-ажылчы холдар-биле колхозчу суур шалыпкын-даа сайзыраан, барык-ла бүгү колхозчулар чурттаалга бажыңнары-биле хандыртынган. Ол бүгү тургузукчу күш-ажылга эш Ишкин алды чыл дургузунда ажылдаан.

Эш-өөрүнге ээлдек, биче сеткилдиг, ажылга дыңмангыр чорук — Ишкин Аранчааның онзагай бүдүжү ол боор турар. Ооң кады ажылдап келген өөрү О. Ширшин, Б. Каваа олар база-ла шалыпчы болгаш дуржулгалыг тудугжулар. Ынчаарга Ишкин олар-биле деңнежип турар мергежилге четкен. Ооң эки ажылын колхозтуң баштаар чери үнелеп көргеш, шаңнап-даа турган.

Күш-ажылчы колхозчуларны хүн бүрүде быжырган хлеб-биле четче хандырары чугула айтырыгларның бирээзи. Хлеб быжырар черге шымырак ажылдаар бир кижини киирери негеттинип келген.

Колхозтуң баштаар чери Ишкин Аранчааны аңаа ажылдаар кылдыр шилип алган, ынчаарга Ишкин боду база аңаа ажылдаар күзелдиин илереткен.

Хоочун Шойдун-биле кады ол ажылдап эгелээн, ооң ол ажылга дуржулгазын өөренип-даа алган. Оон бээр ийи чыл эрткен. Эш Ишкин бо ажылга база-ла мактадып турар.

Амгы үеде эш Ишкин бодунуң кадайы Шура Сон-биле кады тарылга үезинде механизаторларны хлеб-биле үзүктел чокка хандырып келген. Хүнде 175 кг хлеб быжырар норманы ийи катап ажыр күүседип, чүгле механизаторларны эвес, бүгү колхозчуларны эки быжырган хлеб-биле хандырып турарлар.

Б. САН-ХОО.

Тес-Хем район.

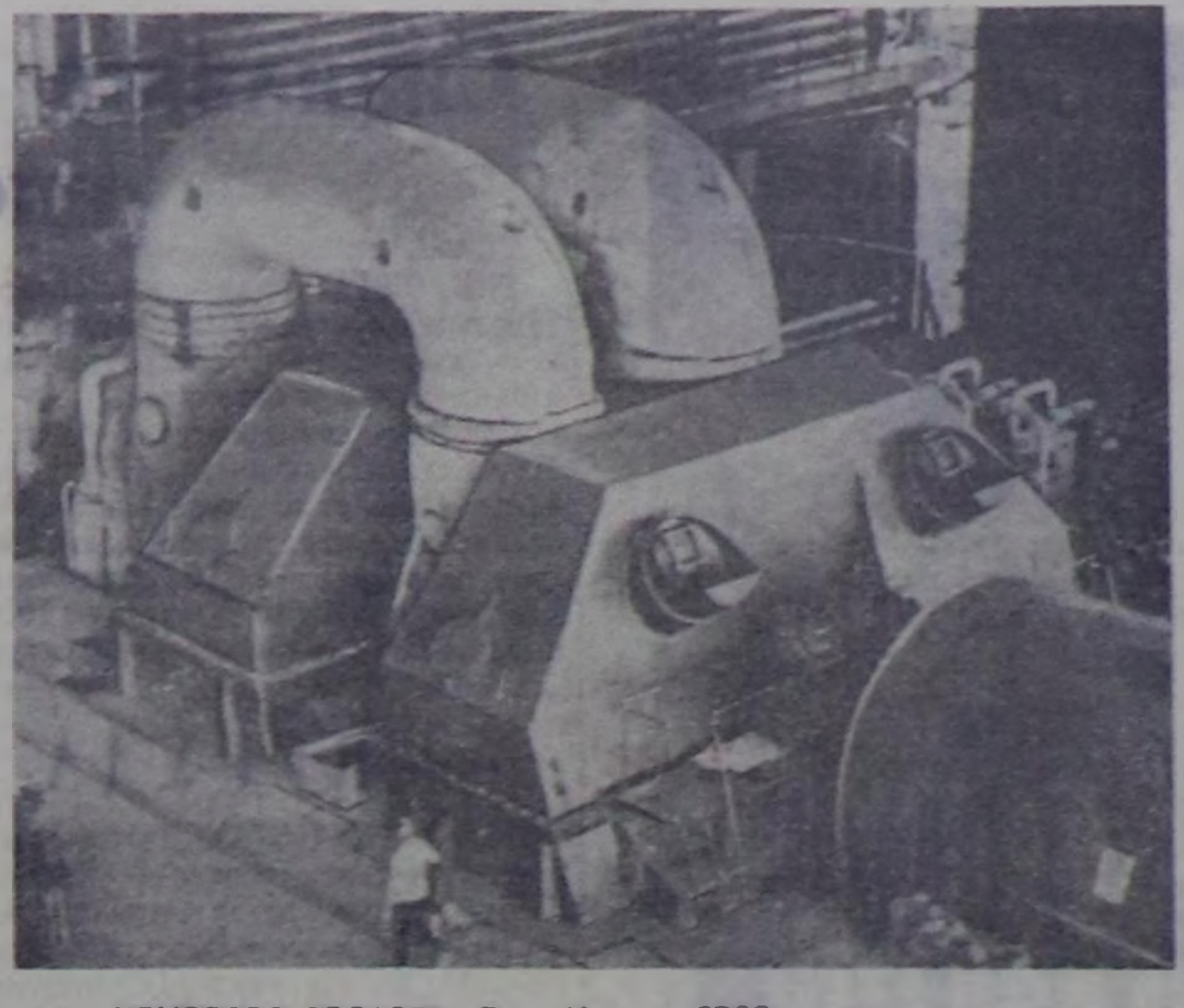

КЕМЕРОВО ОБЛАСТЬ. Томь-Усинск ГРЭС-те алдыгы энергетиктиг блокту ажыглалга кииреринге белеткеп турар. 200 муң киловатт күчүлүг турбина болгаш шакта 640 тонна бус бүдүрер дос-каар шенелделерни чедиишкиниг эрткен. Ол ийи агрегатты хууса бетинде эптээн. Чаа блоктуң тудуун үзүктел чок арга-биле чоруткан. Бажыңны эптээр демир-бетондан кылган.

ЧУРУКТА: Томь-Усинск ГРЭС-тиң 200 муң киловатт күчүлүг турбиназы.

Фото В. ВОЙТЕНКОНУУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

БОДАЛЫВЫС, САНАЛЫВЫС

Чөөн-Хемчик районнуң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези эрткен чылдарга деңнээрге, бо чылын элээн идепкейлиг, бедик утка-шынарга эрткен. Көрүлдеге киржирибиле Чадаана хоорайга 400 хире оолдар, кыстар, аяңның чүзүн-баазын дириг чечектери ышкаш өңнүг, чараш национал хептерлиг, шырайында хүлүмзүрүг долган, чыглып кээп турганнар. Оон иштинде чүгле аныяктар эвес, коллектив бүрүзүнде назы дээй берген хөй-хөй кижилерниң киришкени чоннуң калбак массазының бот-тывынгыр уран чүүлге улуг сонуургалын, ону чугула үнелеп билири көзүлген.

Күүседип турар көргүзүглери кижиниң сагыш-сеткилин чазгаар-ла хаара туда бээр. Талантылыгларга: В. Ондар, М. Адыын-оол, О. Бавуу (Ленин аттыг колхоз); С. Иргит, Б. Ондар, М. Сумба, М. Көк («Искра» колхоз); Г. Сандый, В. Сат (СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхоз); М. Очур-оол, О. Хорагай («Чыраа-Бажы» совхоз); О. Кара-кыс, Х. Кожай-оол, К. Сундуй, Б. Садын-оол («Сүт-Хөл» совхоз); К. Шулуу, К. Сереш («Большевик» совхоз); С. Руслана, В. Симухина (Чадаана хоорай) болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Аныяктарның чогаадыкчы талантызының демдеглээри чугула. Эвээш биче-даа болза, ол барык коллектив бүрүзүнде бар болган. Оларның иштинде улуг үнелелди алган чогаалдар бар. Алдан-Маадыр сес чыл школазының башкызы Ховалыг Кожай-оолдуң чогааткаш, чугаалааны «Ыятпас апарган мен» деп рассказ эки үнелелди чедип алган.

Улусчу талантыларның район көрүлдезинге киришкен коллективтерниң программазында янзы-бүрү чүүлдерни киирген. Бо көрүлдеге «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарның», «Искра», Ленин аттыг колхозтарның коллективтери эки түңнелди көргүскеннер.

Көрүлдениң бирги черин «Большевик» колхоз (удуртукчулары колхоз даргазы К. Шулуу, клуб эргелекчизи А. Ондар) алган. Шеми («Большевик» колхозта) кедээ клувунуң уран чүүл коллективиниң «Партия дугайында ыры», «Шолбаннар» деп хойнуң ырлары бүтүнниткиниң кичээнгейин хаара туткан. Орус, тыва база украин танцыларны күүседирге, залда көрүкчүлер дыңмиттиг алыш часкаашкыны-биле уткааннар. Шемижилер район көрүлдезинге моон-биле үш удаа бирги черни чаалап ап турар. Ийиги черни «Чыраа-Бажы» совхоз, 3-кү черни «Сүт-Хөл» совхоз тус-тузунда алганнар. 1—4 черлерни алган коллективтерни база шылгараан ойнакчыларны өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Үстүнде чедиишкиннер-биле чергелештир чамдык четпестерни айтыры чугула. Чүл дээрге, «Октябрь 30 чылы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтар, «Тыва» совхоз улусчу талантыларның көрүлдезинге багай белеткенген. Ол ышкаш «Сельхозтехниканың» Чадаана салбыры, районнуң улус өөредилгезиниң килдизи улусчу талантыларның район көрүлдезинге киирери-биле шилип алдынган номерлерни көрүлдеге шуут киирбээн болгаш ол коллективтерде талантылыг кижилерниң белеткенип алырынга таарымчалыг байдалды тургуспааны көрүлдеден илерээн.

Концертти элээн белеткенип алгаш, чоңга бараалгадыр чүве болганда, ону партияның политиказынга дүүштүр, чурттуң, районнуң болгаш колхоз, совхозтарда-даа амыдыралбиле холбап, база ол-ла үеде бисте кандыг чүгүла ажыл хайнып турарыл, ол талазы-биле эң дээштиг көргүзүглерни шилип ап, тып киирери ажыктыг деп санаадыр бис. А бо районнуң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинде, амгы үеде чуртта эңне хайнышкыныг часкы тарылгага, хөй кыргылдазының дугайында күүселделер кончуг эвээш болганы хомуданчыг. Амыдырал-биле чоок харылзаалыг дугайын концерттерге ажыглаары ынчангаш күзенчиг. Национал хевирниң көргүзүглери кончуг эвээш, бар-даа болза, оларның күүселдези ындыг-ла эки эвес болганын айтыр херек. Оларның орнунга ужур-утка чок көргүзүглер сценага ында-хаая көстүп, дыңналып тургулааны четпес.

Чамдык эштерниң чогааткан шүлүктерин, рассказ, басня, шоодугларының идейлиг утка-шынары чавыс, уран-чечен ажылдап кылдынганы четпес. Ынчалза-даа ол-бо эштерниң сүмезин ап, эки быжырып албайн, чогаалдарны катап-катап ажылдап кылбайн чыткаш, дегийтле сцена кырынга чаңгыландырза бээри таарымча чок деп бодаар бис.

Чамдык коллективтер ол-ла номерин чыл бүрүде бичии-даа өскертип, чаартпайн ол-ла ойнаачызы-биле эккээри таарымча чок. Чижээ, «Чечек» деп танцыны СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң уран чүүл коллективи район көрүлдезинге 4 удаа кандыг-даа чаартылга чок киирген.

Концерттиң чарлакчызы улуг рольду ойнаар. Чарлакчыга сөзү чидиг, тода, чечен кижини шилип алырга эки. Чамдык чарлакчыларны көрүп олурарга эпчок-даа: сцена кырынга хөй-ле ажы чок чүүлдерни хөөрээш туруп алыр, чамдыктары чарлаар дээн чүүлүн уттуптар.

Хеп талазы-биле коллектив бүрүзү пат болган. Ойнакчыларның кеткен хеви дырышкак, хирлиг. Чамдык тыва тоннар тывазында-даа, кандыызында-даа хамааржыпас хевирлиг боор-дур.

Ынчангаш улусчу талантыларның республика көрүлдези каш хонгаш эгелээр. Белеткелди кичээнгейлиг чорудар болза, Чөөн-Хемчиктиң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери республика көрүлдезинге төлептиг черни ээлээр.

О. БОРАШ.
Х. МОНГУШ.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентилери.

Сарлык кадарчызы

Николай Шойдакович Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи.— Кадымның байдалы механизатор болуп ажылдаарынга таарышпас апарган ужурунда, мени таарыжыр өске ажылга чорудуп көрүңер — деп билдириишкинни колхозтуң баштаар черинге ол киирген. Оон ол дилээ хандыртынган. Эш Ондар сарлык кадарчызы апарган.

Бо малды ажаары болгаш кадарары аңаа эгезинде берге турган. Ынчангаш моон мурнунда сарлык малдап чораан Ш. Монгуштуң дуржулгазын эш Ондар барып өөренип алган болгаш сарлыкты малдап кирипкен.

Оон бээр сес чыл болган. Ондар ам сарлык малдың дуржулгалыг кадарчызы апарган. Ол, эгезинде 20 сарлыкты хүлээп алган, ам 180 баш чедир өстүрген. Сарлыктың чаш төлүн чылдың-на чидириг чокка ажаап ап турган. Сарлык бүрүзүнден чыл санында 400 — 500 грамм дүктү кыргып ап турар.

Ол ам сарлыктарын Ишкиниң Кежээ, Хүүректиг деп черлеринде одарладып турар.

Ай санында 70 — 80 рубльди ажылдап ап турар, бо малчынның чурттап орар байдалы дыка эки. Ол, бодунга «Родина» деп радиоприемник садып алган. Делегейде болуушкуннар, Төрээн чуртта ажыл-иш дугайында медээлерни оон дыңнааш, бодунуң малчын эш-өөрүнге чугаалап берип турар.

Эш Ондар чүгле дуржулгалыг малчын эвес, а сураглыг аңчыларның бирээзи: эрткен чылын 2 адыгны, 5 бөрүнү өлүрген. Ээлчеглиг шөлээзиниң үезинде аңнып ажылынга киришкеш, 20 киштиг база өлүрген. Ынчангаш хөй түннүг рубль өлүктү курунеге ол дужааган.

К. КЕНДЕН.

Ногаанчыттынган суурда

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа суур эрткен чылдарда тарымал ыяш-биле ядыы, кудумчулары ногаанчыттынмаан турду.

Ам бо чылын байдал оон экижээн. Суурнуң Киров кудумчузунуң бажыңнарын ыяш материалдың тыптыр шаа-биле херимнеп, бажың бүрүзүнүң дужунда янзы-бүрү ыяштарны тарып олурткан. Бо ажылды Суг-Аксы кедээ Советтиң даргазы Монгуш Даржай эки организастаан. Ол бүгү ажылдарга суурнуң чонун шефтедип, боду холу-биле кылышкан. Бо хүннерде тарымал ыяштар кудумчуну ногаан өң-биле каастап, «суурда суурдувус» дээнзиг сула өзүп эгелээн.

Алдан ажыг харлыг М. Чангаа, ажылчыннар М. Чымба, М. Конзай, К. Борбак-оол, М. Манчал, О. Лопсаң болгаш өскелер-даа херимнерни шевергин кылып, ногаанчыдылгага эң идепкейлиг киришкеннер. Суур чаагайжыдылгазынче сагыш салбас чамдык эштер олардан үлегер алза чогуур.

Июнь айның эгези. Эртен. Хүн арай-ла үнгелек. Школа чанында бөкпек ногаан тарымал ыяштарда часкы хектиң каан хүннүң эртениниң уткуп эдип олурарын дыңнап, бистиң суурнуң ногаан чараш апаргаңыз магададым.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Школа, башкы база Советтерниң хүлээлгези

Кандыг-даа ажылга ажылдап тура, кала-даа чораш, кижи бүрүзү бодунуң башкызын өөрүп четтиришкин-биле сактыр. Шынап-ла башкы кижиниң ажылын, оон ролюн состер-биле хемчеп чугаалаары берге. Ынчангаш башкы бүрүзү сагыш човаашкын болгаш кичээнгей-биле хүндүлеттинген турар ужурлуг.

Бистиң республикада 170 школалар болгаш 2600 ажыг башкылар бар. Оларның ажылдап, чурттаарынга кандыг байдал тургустунганын сонуурган көрээлиңер.

Башкы дугайында сагыш човаг оон ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарындан эгелээр. Бистиң чамдык школаларда кичээлдер ам-даа ийи сменалыг чоруп турар болгай. 1962—1963 өөредилге чылында республикага 38400 дөрбелчин метр 768 класс комнаталары четпейн турган. Ынчангаш кедээ черлерде 106, хоорайларда 20 школа ийи сменалыг кичээлдеп турар.

Школа дугайында хооилуга үндезилээш, школазының материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга эки киржип турар бүдүрүлгелер, колхоз, совхозтар бисте бар.

Бюджет хөреңгизи-биле 3200 олуттуг 12 школа, а колхоз, совхоз болгаш бүдүрүлгелер боттары 1730 олуттуг класс комнаталарын тудуп берген. Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхоз школага мастерскаяны база стол-дээн. «Октябрь 30 чылы» колхоз 80 дөрбелчин метр шөлдүг өөредилге мастерскаязын тудуп тургускан. Сизимниң ыяш ажыл-агый чери (директору эш Анфимов) ийи класс комнатазын школага улавышаан, өске ийи класстарны база тудуп тургускан. «Тыва кобальт» тудуг чери Хову-Аксыда 400 олуттуг школаны, Тожунуң «Май 1» колхоз 50 орунну интернатты тургускан.

Бии-Хем районнуң Таркан 8 чыл школазының башкылар коллективи үш класс комнатазын боттары тудуп, ол ышкаш мастерскаяны база үлгаттырганнар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Республиканың башкыларының оран-бажың хандырылгазын экижидер хемчеглериниң дугайында» доктаал хүлээп алган. Республиканың Күрүнези 1963 чылда кедээ черлерге 700 дөрбелчин метр шөлдүг 11 бажыңнарны тударынга 78 муң рубль түңнүг хайырын салышкынын планнаан. Бо чылын Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Өвүр, Тожу, Тес-Хем, Каа-Хем районнарга башкыларга чурттаалга бажыңнары туттурар. Бо ажыл чамдык районнарда багай чоруп турар. Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Даг болгаш Шуйнуң кадыкшылдыг школазынга 2 квартиралыг башкылар бажыңының тудуу чорувастаан. Херек кырында аңаа көрдүнген акша-хөреңгини Чыдындынын министерствозу үндүрүп берген боор турар.

Чамдык райкүүскомнар (чижээ, Өвүрнүң) башкыларның оран-бажың хандырылгазынче кошкак сагыш салып турар.

Башкы бүрүзү долгандыр боор эртип турар хайнышкынның болуушкуннарын билип, бодунуң хоорайы, районнуң амыдыралы-биле кады өсүп олурза, өскелерни өөредир ужурлуг.

Башкыларның политиктиг кижизидилгезинче чогуур кичээнгейни угландырган партия организацияларын бистиң школаларда хөй. Оон чижээнге Тураның 11 чыл школазын адап болур.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

Он алды чылда

«Чодураа» колхозтуң девискээринде Кара-Чалтының арга-ыяш камгалакчызы Аракчаа Чүлдүм — Улуг-Хем районда хоочун лесниктерниң бирээзи. Ол ам он алды чылда ыяш камгалакчызынга ажылдап келген. Оранның ыяш байлааы көвүдедир сорулга-биле ыяштарны ол тарып, өстүрүп турар.

Ыяшты канчаар кезериниң чурумун ыяш белеткелчилеринге ол тайылбырлап берип, ыяш байлакты камгалаарының ужур-дузазын чоңга бо-ла чугаалай берген чоруур.

Я. КЫРГЫС.

МҮРНАКЧЫ МАЛЧЫННАР

«Сүт-Хөл» совхозтуң инек кадарчызы Монгуш Шура, хойжу Монгуш Сүрүн-оол олар мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле онаалданы күүседиринин мурнакчылары болуп турарлар.

Монгуш Шура эрткен чылын 82 инектиң 82 бызаазын менди камгалап алган болгаш өстүрген, а бо чылын төрээн 82 инектиң бүгү бызаалары база-ла менди дорүгүп турар.

Монгуш Сүрүн-оол 1962 чылда 100 хойга онаштыр 101 хураганны, бир хойдан-на 1,950 кг дүктү алган. Бо чылын төрээн 320 хойнуң 329 хураганын чидириг чокка камгалап алган.

С. ОНДАР.

Хөй-ниитичи библиотекарь

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг библиотеказында Полина Блиновa — чоңга төлептиг бараан болукчу. Ооң ажылдап турар черинде номнар эмге-сексеңиг. Аңаа келген номчукчуларга ол дыка эвилең-ээлдек болгаш номчулга залынга беседаларны база кылып турар.

Эш Блинова районнуң кедээ библиотекаларынче үнүп, оларның ажылын экижидеринге дузалажып, бодунуң ажылының дуржулгазын кедээ библиотекалар ажылдакчыларынга дамчыдып берип турар.

— Эш Блинова — өпсте эки агитатор, районнуң культура килдизиниң штаттан дашкаар чөвүлелиниң кежигүнү. Культура бажыңынга тематиктиг кежээлер эрттиреринге, ылангыя «Книге кижи — өңнүк, эш» деп диспутту белеткээринге идепкейлиг киришкен — деп, Е. Соколова мактап турар.

С. ШИВИТ.

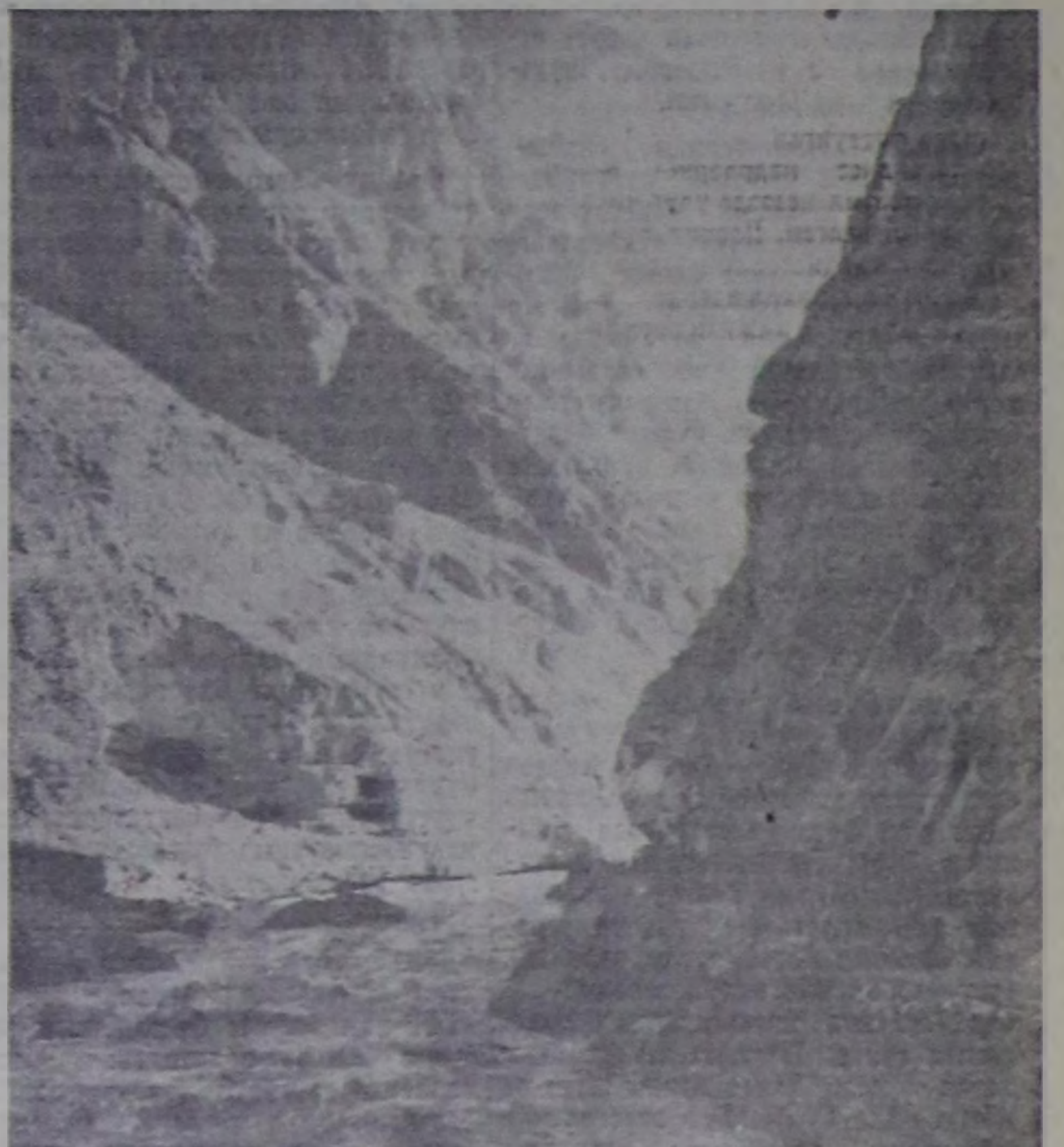

Таджик ССР. Памирде көзүлбээн болуушкун болуп турар 3.000 метр бедик «Медвежий» деп аажок улуг дош бодунуң оруунда бар-ла чүүлдерни аштап арыглавышаан, Ванч хемниң шыназынче дыка дүрген ыңнчеп кел чыдар.

Бо чуруктарны «Медвежьениң» дош тыныжы эгелээн черлерге тырттырган.

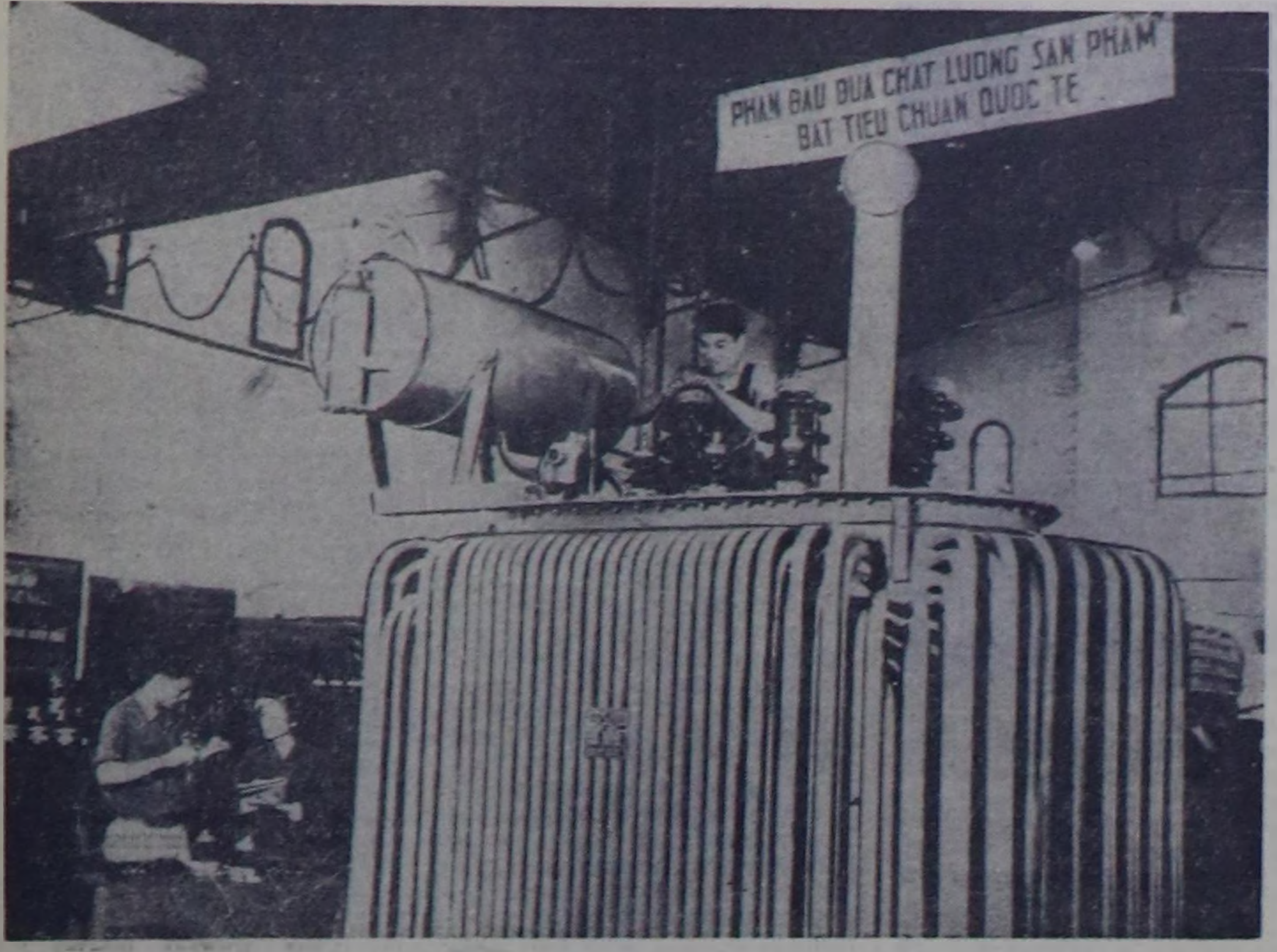

Вьетнам Демократтыг Республика. Ханойнуң электроаппаратуралар заводунга 1800 киловатт-ампер күчүлүг трансформаторну чуртта бир-ле дугаар кылган.

ЧУРУКТА: контролёрлар трансформаторну хынап турлар.

Фото ВИА — СЭТА-ның.

Кризиске таваржып турар

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияда чазак кризизи болур чыгап турар. «Акрополис» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, премьер-министр Караманлис июнь 10-да хаанга барып чораан болгаш бир эвес хаан июльдуң эгезинде Англияже төлевилеп турар аян-чорууң кылыр болза, чазактың дүжеринин дугайын хаанга медеглээн. Ламбракисти өлүрген чоруткка кижилер чер болганда килеңнеп турда, хаанның Англияже баар чоруу удурланыышкыннарның чаа шуурганың үндүрер болгаш чазактың туруштарынга согугну таварыштырар деп ондаксынып турарын Караманлис илереткенин ук солун айтып турар. Бир эвес хаан Англияже чоруур апаар болза, парламентиниң тарадырын, хуусаа бетинде парламент соңгулдазын чорударын, а ол ышкаш албанның чазаан тургузарын негээр апаарын Караманлис база-ла медеглээн.

* * *

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелдиң корреспондентизиниң Афиныдан дамчыдып турары-биле алырга, Грецияның премьер-министри Константин Караманлис июнь 11-де албан-хүлээлгезинден үнген. Павел хаан Караманлистиң чазааның дүжеринин хүлээп алган.

Сицилияга соңгулданың түңнелдери

РИМ. (СЭТА). Сицилияның область хуралынга соңгулданың чарлаттынган түңнелдери соңгукчуларның чөөнүзээн хөөнүн баалыткаан.

Кандидат коммунистер бо удаада бүгү бадылаашкынның 24,8 хуузун алган. Сицилияга мурнунда болган парламент соңгулдазынга олар соңгукчуларның бадылаашкынының 23,7 хуузун алган турган. 1959 чылда болган область соңгулдазынга бодаарга, коммунистер 40 муң чаа бадылаашкыннарны болгаш область хуралынга бир немелде олутту алган.

Область хуралынга олуттар тус-тус политиктиг партияларның аразынга мынчаар хуваттынган: христиан демократтар—37, коммунистер — 22, социалистер — 11, либералдар—7, фашистер—7, социал-демократтар—3, республиканчылар —2, монархистер—1 олутту алган.

ПЕРУДА СОҢГУЛДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Перуга июнь 9-та бүгү-нийти соңгулда болган. Республиканың президентизин, ийи оралакчы президентилерни, 45 сенаторларны болгаш национал конгрессиниң 140 депутаттарын соңгаан. Чурттуң 10,5 миллион чурттакчыларындан соңгулдага киржири-биле ийи миллиондан биче-ле ажыг кижи данзылаткан турган.

Перунуң экономиктиг болгаш политиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаарын, нийтилел тургузуун демократтыдарын, аграр реформазын чорударын баш удур көрүп турар программаны соңгулда үезинде идип үндүрген «улустуң хөделиишкини» партия эң-не улуг чедиишкинниг болганын соңгулданың түңнелиниң баштайгы медээлери көргүскен.

Соңгулдага киржир эргезин казыткан Перунуң коммунистиг партиязы «улустуң хөделиишкини» партияның кандидаттары дээш бадылаарынче соңгукчуларны кыйгырып турган, чүге дээрге ол партияның программазы идип үндүрген бүгү-ле программалардан «эң-не демократтыг» болган.

АП агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, «улустуң хөделиишкини» партияның кандидады Фернандо Белаунде Терри эң-не хөй санныг бадылаашкынны алган. Ынчангаш ону республиканың президентизи кылдыр чарлаан турар ужурлуг.

Таиландыда шериг өөредилгези

БАНГКОК. (СЭТА). СЕАТО агрессчи блоктуң эң улуг шериг өөредилгелери Таиландыга июнь 11-де эгелээн. СЕАТО-нуң киржикчилери чурттарның нийти саны 25 муң кижи шериг кезектери Мурнуу-чөөн Азияның барыын талакызының шериг талазы-биле белеэнин көргүзер дээрзин АП агентилелдиң корреспондентизи дыңнаткан.

Шериг өөредилгезин Лаос-биле кызыгаарның чоогунда шуут чорудуп турары дүвүреэзиниг боор турар. Ол агрессчи блоктуң албан удуртукчулары шериг өөредилгелериниң Лаоста болуушкуннар-биле харылзаазын чажырарын оралдажып турзажок. СЕАТО-нуң шериг күчүзүнүң Таиландыда көрүлдези, оларның организакчыларының бодалы-биле алырга, Лаоста болуушкуннарның хөгжүлдезинге салдарны чедирер ужурлуг болуп турар.

МОДИБО КЕЙТА

Чылдар болгаш кижилер

Тайбың дээш кайгамчык демиселчилерниң одуруунда Африканың айыыткыг кирикези — Малиниң чазааның даргазы Модибо Кейта кирген.

Модибо Кейта Африканың улустарын колониалдыг дарлалдан хостаар дээш демисежип, колонизаторларга истедип-сүртүрүп, кара бажыңнадып чораан. Ынчалза-даа дарлакчылар оон тура-соруун сый шаап шыдаваан. Бодунуң улузун хостаагаже ол, эккел чораан. Мали күрүнениң болгаш чазактың бажынга соңгуткаш, Модибо Кейта янзы-бүрү социал-тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догуннаашкынынга үндезилээн даштыкы политиканы чорудуп турар.

Малиниң Модибо Кейта баштаан чазаа Африканы атом чок зона кылдыр чарлаар дугайында КНО-нуң Кол Ассамблеязының резолюциязының эгелекчилери болган.

«Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналдар комитеди Модибо Кейтаның ажыл чорудулгазын үнелеп көргеш, аңаа Ленинчи шаңналдың лауреады атты тывыскан.

Мали республиканың найысылалы — Бамако хоорайга бүгү улустуң байырлалы болуп турда Ленинчи шаңналды Модибо Кейтага тывыскан.

ЧУРУКТА: Модибо Кейта. Бо чурукту Мали дугайында кинорежиссёр Ю. Альдохинниң тырттырган кинофильминден алган.

Империализмниң чөрүлдээлериниң „өзээ“

Империалистиг даштыкы политиканың аяннашкак алгы-кышкызынга мындыг хөй ангыланыышкыннар сөөлгү үеде ышкаш мынчалдыр кажан-даа илерей көрбээн. НАТО-нуң Оттавага чоокта чаа доозулган сессиязы ол дугайын база дагын бүзүредип турар.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң ажыт-чажыт чок бижээниниң ёзугаар алырга, сессияның чыылдырыкчылары «боттарының кол чөрүлдээлерин дипломаттыг домактарның аргазы-биле чаап чажырарын» күзээннер. Ол оралдажыышкын чүү-даа чүвеге чедирип келбээнин ам билдингир: чаап чажырар дээр чорук дүргениби-ле хайлып чидип, харын чөрүлдээлер хевээр арткан болгаш ханылаан. Чыл мурнунда, 1962 чылда НАТО-нуң май сессиязының соонда барыын талакы пропаганда Атлантика кеөрээзиниң кежигүннериниң аразында эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш сырый каттыжыышкынның быжыкканының дугайын чулчуруп турган болза, ам буржуаз тайылбырлакчылардан эң-не кадчаалыбиле бердинген кижилер безин ол янзылыг чүүлдерни бадыткап чугаалаарындан дидинмейн турарлар.

Быштыгып үнген иштики империалистиг демиселдиң төвүнде Бонн—Париж өзек—Барыын Германияның болгаш деголльчу Францияның дайынзырак күштериниң аразында эвилел турар. Барыын Европаның эң улуг күрүнелериниң аразында харылзаа байдалдарын аажок чажыт шынар-бүдүжү Вашингтонуң удуртукчуларынга шагда-ла чажыт эвес болу берген, ынчалза-даа олар үр үеде ону боттарынга улуг айыыл кылдыр көрбейн келгеннер. Бүгү-ле чүве чоорту ужурланы бээр деп шынзыгарын олар күзээннер. Ынчалза-даа француз-бонн эвилелдиң сөөлгү айларда кылыпкан чоорту өскерилделери ол идегелдерни шуут-ла хоозун чүве болдурган.

Француз-барыын-герман «найыралдың» 1962 чылдың күзүнүнде эгелээн коямзык көргүзүглери илерей-ле практиктиг түңнелдерге дыка дүрген чедирип келген. Францияның болгаш ГФР-ниң аразынга кады ажылдажылга дугайында бо чылдың январьда ат салдынган кээрэ дижир чүвени барыын-герман бундестаг чоокта чаа күштүг болдуруп бадылаан. Ол кээрэ бундесверниң болгаш француз чепсектиг күштерниң «чарылбас кады ажылдажылгазын» албан ёзузу-биле быжыглаан. Ол дугайын каш айлар мурнунда президент де Голль көдүрлүушкун-биле чугаалаан.

Француз-барыын-герман кады ажылдажылга чүүге үндезилени турарыл? Де Голль биле Аденауэр өске чүнүң-даа дугайын эвес, харын ажыг ужурунда боттарының аразынга дөрт чүс чылдарның дургузунда өжээннежип келген дээр аянныг ийи улустарны эптештирериниң дугайын бодап турар чүве деп бүзүредирин ийи күрүнелерниң албан ёзузунуң пропагандазы оралдажып турар. Ынчалза-даа шынныг херек ол даап бодашкынны шуут-ла ойтур шаап турар. Бир эвес ол ийи чурттарның чагырыкчы бөлүктери шынавыла улустар аразынга тайбыңның эрге-ажыктары дээш сагыш човаан чүве болза, олар хамыктың мурнунда делегейниң ийиги дайынының артышкыннарындан болгаш уржуктарындан хорзүнну арыглаарынче угланган хемчеглерни алза чогуур турганнар ийик.

Францияның Барыын Германия-биле эвилели барыын-герман дайынзыраактарның көдүрүп үндүрген политиктиг платформазында тургустунуп турар. Ийи чурттарның чазактары Барыын болгаш Чөөн чүктерниң аразынга харылзааларны чидиглендирер чорукту чедип алырын бүгү-ле аргалар-биле оралдажып, олар социалистиг делегейге хамаарыштыр быжыг угланыышкын дижир чөнгээлиг чүвезин барымдаалап, Соңгу-атлантика талазы-биле боттарының эштенчилерин ол тайгыр орукче чыгаптарын кызыдып турар. Ол бүгү-де Боннуң угланчы холу билдинип турар.

Бодунуң «ядролуг согукчу күжүн» тургузары-биле холбаштыр аар өртек-үнелиг албыстаашкынны үүлгедип үндүргеш, де Голль Барыын Германияның бүгү талалыг, ооң иштинде акша-мөңгүн дузаламчызынга кордап турар. Бодунуң әэлчээнде Баттышкан Штаттарның НАТО-да ядролуг монополиязы болдунар-ла аргазы-биле баксыраан турары Боннга ажыктыг. Ол чорук барыын-герман милитаризмни бодунуң алыс сорулгазынга—атомнуг чепсекти шиңгээдип алырынга дөрт азы доора-даа бол чоокшуладыптар. Ядролуг бүдүрүлгениң чажыт чүүлдерин ГФР-ге чугаалап бээр күзелин де Голль мынчага чедир илереттээн-даа болза, демги кээрээге ат салдынганы-биле холбаштыр чугааларының бирээзинге ол айтырыг чогуур байдалдарда кордунген-даа туруп чадавас деп билиишкинни берген. Ындыг перспектива Барыын Германияга аажок өөрүнчүг, чүге дээрге, ол чорук ГФР-ниң девискээринге массалыг узуткаашкынның боо-чепсээн бүдүрерин хоругдап турар 1954 чылдың Париж дугуржулгаларын оюп арте бээр арганы бонн дайынзыраактарга берип турар.

Француз-барыын-герман кээрэ ийи чурттарның стратегтиг болгаш тактиктиг доктриналарын чоокшуладырын, шериг министрлериниң болгаш генералдарының өй-өйде ужуражышкылаарын, чепсегленишкинниң чаа хевирлерин дүрген ажылдап кылырын, оперативтиг шиңчилелдерниң дем каткан төптерин тургузарын, штабтар школаларының дыңнакчыларын болгаш башкыларын солчурун база өске-даа ол янзылыг чүүлдерни көрүп турар. Ол делгеренгей программаны ийи талалар шагда-ла күүседиш кирипкен. ГФР-ниң болгаш Францияның милитарисчи бөлүктериниң өстүрерининиң бир янзы хевирлиг чорудулгазы болуп турар. «Эптештирилге» деп сөс харын хамыктың мурнунда империалистиг бо ийи чурттарның шериг бөлүктеринге хамаарыштыр алыр болза, ам таарыжып турар эвес ыйнаан?

ГФР-ниң чазаанга Совет чазактың 1963 чылдың май 17-деги нотазында айытканын ёзугаар алырга, «ГФР-ниң болгаш Францияның аразынга шериг-политиктиг сырый эвилелди тургузуп турар француз-барыын-герман кээрэ тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң, хамыктың мурнунда, европейжи улустарның эрге-ажыктарынга ханы өжээнешкек болуп турар».

Өске талазында, француз-барыын-герман кээрэ империалистерниң аразында ындында-ла улуг чөрүлдээлерге немелде чидиглениишкинни болдурган. «Хостуг делегей» дижир чүве француз-бонн кээрэге ат салганы-биле болгаш «Нийти рынокка» Англияны хүлээп алырындан ойталааны-биле холбаштыр бодунга таварышкан согугдан амдыгаа чедир онгарлып шыдавайн турар. Брюссель чугаалажыышкыннарының буурап дүжүүшкүнүнүң үезинде каражадааннар чүгле Англия эвес, харын АКШ база болган, чүге дээрге, Лондоннуң дузазы-биле Вашингтон француз-бонн «чүректиң ханызындан чөпшээрежилгени» баксырадып суларадырын бодап турган чүвен ирги.

Атлантика блогунуң Оттава сессиязының үезинге чедир барыын талакы делегейге империалистиг чөрүлдээлер нийтизи-биле аажок ханылаан турганының уламындан ёзу барымдаалаан көөрге дикчи чаңгыс эпти безин чедип алыры аажок берге болган. Францияның ядролуг чепсек талазы-биле ангыланыышкынның чок кылырын күзээш, АКШ-тың шериг-политиктиг бөлүктери бо чылдың март — апрельде НАТО-нуң хөй талалыг ядролуг күштери дижир чүвениң төлевилелин ажылдап кылгаш, аңаа француз атомнуг кезектерни киирерин база бодап алган турган. Ынчалза-даа бирги ээлчегде деголльчу дипломатияның удур хемчеглериниң уламындан ол-даа план херек кырында буурап дүшкен. НАТО-нуң сессиязынга тургузар дугайын шиитпирлээн ядролуг күштер ындыг-ла хөй эвес санныг болур: оларга «Поларис» деп ракеталар-биле чепсеглеттинген, суг адаа-биле чоруур үш америк хемелер, «Вулкан» хевириниң 180 англи бомбардировщиктери, НАТО-га шагда-ла бердинген истребительдерниң ийи француз эскадрильялары, а ол ышкаш ГФР-ниң, Италияның болгаш өске-даа чурттарның ужар чүүл кезектери кирер.

Мынчангаш, НАТО-га чаа кандыгдаа «атомнуг салыышкынны» Франция херек кырында кылбаан. Де Голльдуң «ядролуг автономиязы» чүве дегбес болуп арткан.

Барыын Германия кандыгыл дээрге, рейнчи дайынзырактар бундесверниң атомнуг чепсек-биле чепсеглээриниң оруунга чедип алдынган дөштиилге-биле сагыш амыраарының бүгү барымдаалары бар. Бонн чазакка бердинген «Франкфуртер альгеймене» солуннуң 1963 чылдың май 25-те сеткил ханыышкын-биле демдеглээниниң ёзугаар алырга, НАТО-нуң Оттавага болган сессиязынга ядролуг чепсекти ажыглаарының планнарының талазы-биле «тускай рольду» Барыын Германияга бир-ле дугаарында берген. НАТО-да, ынаныг тургустунуп турар ядролуг күштерниң штавында, Соңгу-атлантика блогунуң агрессчи даштыкы политиктиг хемчеглеринге нийти салдар чедирерин командалаар албан-дужаалдарны ажелеп алыр дээш демиселге чаа аргалар Бонну мурнунда ажыттынган.

Ол бүгү дээрге-ле — дайын айыылың улам ыңай улгаттырарынче, делегей байдалын чидиглендиреринче угланган дөрт орук деп чүве мырыңай илдек. Ынчалза-даа өске бир чүүл база билдингир: ГФР-ниң болгаш Францияның НАТО-нуң иштинге тыптып келген милитарисчи блогун Вашингтон бөжүңнадып, ооң туржук кошкадып безин чадаан. «Хөй талалыг ядролуг күштер» янзылыг кажар оптаашкыннар-даа маңаа тааржыр арга болбаан. Моон-биле холбаштыр АКШ-тың болгаш Англияның чогуур бөлүктери бо чылдың күзүнүнде ГФР-ниң канцлери Аденауэрниң албан-дужаалындан халажыры-биле болгаш Англияны «Нийти рынокка» кииреериниң талалакчызы болуп турар, амгы экономика министри Л. Эрхардтың ону солууру-биле улам улуг идегелдерни холбаштырып турар.

Ол идегелдер кайы хире үндезилелдигил? Францияның болгаш Барыын Германияның аразында келдинде барып эптеш чок болгаш антагонистиг болу бээр чидиг болгаш хаынлап турар чөрүлдээлер туруп турары чиганиишкинни болдурбайн турар. Францияның «национал өндүр чаагайының» деголльчу лозуңу дээрге Барыын Европага кым тергиидээр ужурлуунуң дугайында бодунуң бодалдыг барыын-герман империализмге канчап-даа таарышпазы чугаажок. ГФР-ниң болгаш Францияның монополияларының аразында кадыг-дошкун кагжыышкын демисели чоруп турар.

Ындыг чорук турза-даа, Барыын Германия Франция-биле эвилелчи белдирлерни чоокку үеде үсперлей бээри канчаарга-даа чигзинчиг. ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктериниң бодалы-биле алырга, Париж-биле эвилелдиң бүгү-ле болдунар аргалары ам-даа ыракта-ла чече илеревээн болуп турар. Европага Францияның монополиязы болгаш дайынзырак хөөнү боллаан турар сорулганы салып турар генерал де Голльдуң турамзык планнары Бонну магадатпайн турар болбайн аан. Бонн база-ла бодунуң өзүп турар шериг күчүзүнге давыскаар оорталаттынып турар.

Тайбың дээш демиселдиң эргеажыктарында француз-бонн дайынзырак эвилелди тургузары-биле-даа, америк империализмниң агрессчи Соңгу-атлантика блогунуң божуннай берген туруштарын быжыглаар дээр оралдажыышкыннары-биле-даа нийтилежир чүвези чок. Ёзулуг тайбыңга ынакшылдыг политиканың үндезиннери билдингир. Ол политиканы Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер чайгылыш чок камгалап турар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин саат чокка соксадыры, Варшава Кээрээзиниң киржикчилери күрүнелерниң болгаш Соңгу-атлантика блогун тургузуп турар күрүнелерниң аразынга халдашпас дугайында кээрээге ат салыры; Барыын Берлин дугайында айтырыгны шиитпирлээрин кириштирбишаан герман тайбың кээрээзин эң дүрген чарары, атомнуг чепсек чок зоналарны тургузары чергелиг ындыг чугула негелделер тайбыңга ынакшылдыг политикада хаара туттунуп турар. Бүгү делегейниң улустары ол программаны изии-биле деткивишаан. Делегейниң туруп турар дүшкүүрлүг чоруун кошкадырының боттуг чепсээ, быжыг тайбыңче уткуштур чугула базымында кылдыр көрүп турар.

Л. ИСТЯГИН.

Колхозтарның, совхозтарның, албан черлериниң, садыг организацияларының кичээнгейинге

Кызылдың садыг баазазы дараазында херекселдерни хостуг садарын дыңнадып тур.

1.	Автодензилер (10 тонналыг)	өртээ 294 руб.
2.	Электрошимчедикчилер «А-81-2» 55 кв.	—»— 205 руб.
3.	Электрошимчедикчилер «А-082» 440 кв.	—»— 283 руб.
4.	Картофель довурааның аштакчызы	—»— 733 руб.
5.	Пневматиктиг спрейдер	—»— 20 руб.
6.	Генератор «СТГ-25» 625 кв.	—»— 50 руб.
7.	Огурец чуур машина	—»— 515 руб.
8.	Дежеопрокидыватель	—»—1117 руб.
9.	Чемниң ийи дугаарын чылдырынга ажыглаар тускай херексел	—»— 238 руб.
10.	Дизель-генератор	—»—1974 руб.
11.	Өрүмнелчек редуктор «И-180»	—»— 186 руб.
12.	Газ-суг садар автомат «АТ-114»	—»— 971 руб.
13.	Үнүш үзү садарынга херглээр автомат	—»— 653 руб.
14.	Столоваяга херглээр «ИС-2»-деп прилавок	—»— 157 руб.
15.	Садыг соодукчузу «ИС-3»	—»— 87 руб.
16.	Садыг соодукчузу «ИС-10»	—»— 258 руб.
17.	Лебедка. Модель «П-4»	—»— 399 руб.
18.	Хол Лебедказы	—»— 74 руб.
19.	1—5 мм хемчээлдиг сывырыңдак чиңге демир	—»— 0-48 коп.
20.	«Кызыл факел» деп, өрт өжүрер насос	—»— 203 руб.
21.	Бажың крыжалааарынга херглээр станок	—»— 229 руб.
22.	Вентилятор «Р-12-2»	—»— 6 руб.
23.	Будук хоюдукчузу	—»— 84 руб.
24.	Керосин садарынга херглээр хемчээкчи	—»— 72 руб.
25.	Тускай шишкиниш	—»— 113 руб.
26.	Хана хоюглап каастаар машина	—»— 142 руб.
27.	Паркет машиназы	—»— 270 руб.
28.	Пиво садарынга херглээр компрессор	—»— 83 руб.
29.	Ыяш метрлер	—»— 1-64 коп.

УАЧД-де

Делгелгениң девискээри бо хүннерде кайгамчык чараш. Яблоктуң, грушаның, вишняның, кызырак-карааның, кызыл болгаш кара инек-карааның чимистиг үнүштериниң бүрүлери четчип, чечектери частыгылап келгилээн. Соңгу чүктүң үнүштери пихта, хады, пөштерниң чанында мурнуу чүктүң изигге ынак үнүштери пальмалар, цитрустар, бамбуктар климатка чаңчыккан үнүп турарын көөрге онза. Бо бүгү байдал безин көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин көдүрүп турар.

Бөлүк экскурсантылар делгелгениң төп хаалгазын эрткеш, кол павильонга кирип келдивис. Тос делгем залдардан тургустунган болду. Ол залдарның бирээзинде совет улустуң делегейге тайбың дээш демиселин көргүскен. Хөлчок улуг чурукта, 1963 чылдың май 1-де Москваның ажылчы чонунуң Кызыл шөлге демонстрациязын көргүскен. В. И. Ленинниң Мавзолейиниң кырында партияның болгаш чазактың Н. С. Хрущевка баштатқан удуртукчулары, Куба республиканың революстуг чазааның премьер-министри, Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының бирги секретары Фидель Кастро Рус. Өске чурукта Кастроңуң Москвага келгенин, аэродромга москвачыларның уткуушкунун көргүскен.

Өске залдарда Совет Эвилелиниң энергетиктиг күчүзүнүң сайзыралын, улус ажыл-агыйының чеди чыл планының күүселдезин болгаш совет чурттуң аңы-дүмна улустарының материалдыг болгаш культурлуг чаагай чоруунуң өзүлдезин делгеп көргүскен.

«РСФСР-ниң үлетпүрү» деп улуг чараш павильонга келдивис. Ында республиканың эртем болгаш техника талазы-биле чедиишкиннерин көргүскен. Чараштап турган кылган автономнуг республикаларның хана чуруктарында, механизацияның болгаш автоматизацияның деригледериниң, күш-ажылдың мурнакчы методтарының дугайында саннар болгаш фактылар көргүзүп турар.

Экспонаттарның аразында аңаа Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң продукциязының өзүлдезин кичээнгейлиг-биле көрүп, таныжып турарлар. Чиңээ хөмүр даш тывылы 1958 чыл-биле 1962 чылды деңнээрге, 2,2 катап улгаткан, а 1965 чылда 2,4 катап улгадыр. Диңген материалдар ол-ла чылдарның иштинде 1,4 катап улгаткан, а 1965 чылда 2,0 катап улгадыр.

«Химия эртеминиң болгаш үлетпүрүнүң 1958 — 1962 чылдарда ажылының түңнелдери база оларның улам ыңай хөгжүлдезиниң перспективалары» деп делгелге база дыка солун. «Химия үлетпүрүнүң» павильонунда чеди чылдың дөрткү чылының иштинде 150 химия бүдүрүлгелерин тургузуп, ажыглалга киирген көргүскен. Ол тудуглары тударынга, мурнундагы 13 чылдарда салдынган акша херекгиден 1,7 катап хөй херекгини киирген. Ында химиядан алган чаа пөстерни, пластмассаларны, бүдүктарны көргүскен болгаш база оларны алырының аргаларын тайылбырлаан.

Ыраккы Таджикистандан келген экскурсантылар-биле каттыжып алгаш, «Хөй ажылы» павильонга хөй ажыл-агыйы-биле таныштывыс. Дыка хөй делгелгелерни Чечен-Ингуш АССР-ниң Шелковской аттыг үлегерлиг хөй ажылдыг совхозунуң улуг кадарчызы Наурды Ахватовун Эсмухамбетовна, аңаа удуртган коммунистиг күш-ажылдың кадарчы бригадазының ажылының дурмулгазынга турасчааткан. Дал ортузунда Эсмухамбетовтуң портреди. Ол ам Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Ооң 7 кижиден тургустунган бригадазы 2 кодан хөйну кадарып турар. Ында 945 төрүүр болгаш 530 тегду хөйлар бар.

Ооң бир делгелге ханазында Тыва АССР-ниң «Большевик» колхозунуң хөйжүзү Р. Куларның ажылын көргүскен. 100 төрүүр хөй бүрүзүнден 151 хураганны өстүрген деп чугаалап турар. Сурагжаан кадарчы Р. Куларның УАЧД-ге киржилгези төлептиг мактал болур болгаш аңыяк Тыва республиканың бүгү кадарчыларының чергааралы, оларга чижек болур ужурлуг.

Хоорайларның, ажылчын суурларның ногаанчыдылгазының болгаш аңаа чарыгдалдарны эвээжедириниң дугайын «Чечек ажыл-агыйы болгаш ногаанчыдылга» павильонунда көргүскен. Чүгле сөөлгү үш чылдарның иштинде Москвага 1600 гектарга ногаанчыдыганы боттандырып, 125 кудумчуларны чаагайжыткан болгаш 11 садтарны, парктарны, 124 ногаан дилиндектерин кылган.

Делгелгени кээру-биле, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның, школачыларның болгаш студенттерниң, социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның аалчыларының тенчү чок агымы ынаар шуужуп чоруп турар. Оларның кол сорулгазы—Совет улустуң бодунуң төрээн Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле чедип алган чедиишкиннерин херек кырында көрүп, таныжып алыры.

Г. ДЕМИН.

Москва хоорай.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Хуулгаазын лимби» 10, «Кара далай чурттуг кыс» 12, 2, «Калимантанде боолаашкын» (делгем экранныг) 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Он ийиги дүн» 11.15, 1.15, 7.15 шактарда. «Мен кырган-авам, Илико болгаш Илларион» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арыг-чаагай сеткилдиг» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Салыктыг моортайның чаа ужуралдары» 1.15, «Шонарларның херээ» 3.15, 9.15 шактарда. «Чигир ортулуунга өлүм» (делгем экранныг) 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ийистерниң үүлгедиглери» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солуң кезбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00632.

Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

СОВЕТ УЛУСТУҢ ЧАА УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Дүүн космосче „Восток-5“ дēп корабльди бистиң чуртувустан салып үндүрген. Корабльди ужудукчу-космонавт, подполковник Валерий Федорович Быковский башкарып чоруур

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 15 СУББОТА № 141 (5545).

Өртээ 2 көп.

Космосче ужудуп үнериниң мурнунда космонавт В. Ф. Быковскийниң кылган медеглели

Эргим эштер, өңнүктер! Совет кижилерниң эгелээни, космосту чедиишкинниг шиңгээдип ап турар чорук ол дээрге бистиң маадырлыг улузувустуң чогаадыкчы улуг херектериниң болгаш Коммунистиг партияның төөгүлүг шиитпирлериниң амыдыралга боттандырып турарының түңнели-дир.

Мээң өңнүктерим-космонавтар Андриян Николаев биле Павел Попович олар Юрий Гагарин биле Герман Титовтуң соонда космоска бөлүк ужудуушкунну боттандырганда бээр чыл четпес үе эрткен. Эгезин бистиң совет Төрээн чуртувус салган херекти уламчылаар улуг алдар бүгүн мээң үлүүмге онаажып турар-дыр.

Харысалгалыг болгаш хүндүлүг даалганы алдарлыы-биле күүседир дээш бодумнуң бүгү күштеримни, билиглеримни болгаш мергежилимни бээримни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи Төп Комитединге, төрээн Совет чазакка, Никита Сергеевич Хрущевка, эргим ала-чурттугларымга шынзыдып тур мен.

Төрээн черге удавас ужурашкыже чедир!

Бешки космонавт Валерий Федорович Быковский

Валерий Федорович Быковский 1934 чылда Москва областың Павлово-Посад хоорайынга төрүттүнген. Ол ВЛКСМ кежигүнү.

Космонавт он чеди харлыындан эгелээш бодунуң салым-чолун ужар чүүл-биле холбаштырган. Ол ортумак школага өөренип турган-да, ооң-биле кады Москваның аэроклувун дооскан. Валерий ооң соонда Качинскиниң шериг ужар чүүлүнүң училищезинге ужудукчуларны баштай өөредириниң ужар чүүл школазынга өөренип турган. Ол училищени 1955 чылда дооскан соонда Валерий янзы-бүрү шериг кезектеринге ужудукчу болуп ажылдап турган.

Командылал чери Валерий Быковскийни эки деп мактап, ол дидим, билдилиг ужудар, ужудуушкунга шөлээн, нарын байдалдың үезинде шиитпирни дүрген хүлээп алыр деп демдеглеп турган. Тускай белеткелди ол чедиишкиннииг дооскан. Материалдыг кезекти ол кончуг эки билир. Инструктор болуп ажылдап турган. Валерий бодунуң дуржулгазын болгаш билиглерин эштеринге мергежилдиг дамчыдып берип турган. Ол парашют-биле 72 катап шураан.

Совет Армияга эки албан эрттиргенин дээш В. Ф. Быковскийни «Кызыл сылдыс» ордени-биле, «ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң 40 чылы», «Эки албан эрттиргени» деп медальдер-биле шаңнаткан. 1959 чылда аңаа «Ийиги класстың шериг ужудукчузу» деп атты, а ооң соонда «Шериг-агаар күштериниң» парашют-десант белеткелиниң инструктору» деп атты тывыскан.

Подполковник В. Быковский шериг-агаарның Жуковский аттыг инженер академиязында чедиишкинниг өөренип турар.

Валерий Федорович кадайлыг, ооң кадайы Валентина Михайловна Быковская. Эртен кыжын оларга оол төрүттүнген.

Космонавтың адазы Федор Федотович Быковский—пенсионер. Иези Клавдия Ивановна—бажың ээзи. Угбазы Маргарита Федоровна банкыда инспектор-экономист болуп ажылдап турар.

СЭТА-ның дыңнадыы

1963 чылдың июнь 14-те Москваның-биле 15 шак турда Совет Эвилелиниң хамаатызы ужудукчу-космонавт подполковник эш Валерий Федорович Быковскийниң башкарганы «Восток-5» деп космос кораблин Черниң спутнигиниң орбитазынче салып үндүрерин Совет Эвилелинге боттандырган.

Космоска чаа ужудуушкунунуң сорулгалары болза:

— кижиниң организминге космос ужудуушкунунуң янзы-бүрү факторларының салдарын өөренип көөрүн үргүлчүлээри;

— үр ужудуушкуннуң байдалдарынга медицина-биологиялыг калбак шинчилелдерни чорудары;

— ужудуушкунда космос кораблиниң системаларын улам ыңай ажылдап кылыры болгаш сайзыраңгайжыдары болур.

«Восток-5» деп корабль-спутникти санап көргенинге чоок кылдыр орбитаже салып үндүрген. Баштайгы медээлерни ёзугаар алырга, Черни долгандыр корабль-спутниктиң дээскиннишкининиң үези 88,4 минута, Черниң кырындан эң чоокку ыраашкыны (перигеязында) 181, эң ындыкы ыраашкыны (апогеязында) 235 километрге деп, экваторже орбитаның ийленчээниң булуңу 65 хире градус болуп турар. «Восток-5» деп космос кораблинден ийи таланың харылзаазын үзүктелиишкин чокка тудуп турар.

Ужудукчу-космонавт эш Быковскийниң дыңнадыын болгаш телеметриктиг база телевизиониуг системаларының медээлерин ёзугаар алырга, корабльди орбитаже салып үндүргениниң болгаш деңзи чок байдалче шилчиишкиниң үезин космонавт таарымчалыг эрткен. Эш Быковскийниң бодунуң байдалы эки.

Ужудукчу-космонавт эш Быковский бодунуң дамчыдылгаларын 20,006 болгаш 143,625 мегагерец частоталарга кылып чоруур.

19,948 мегагерец частотага ажылдап чоруур «Сигнал» деп дамчыдыкчыны корабльде база тургускан.

Космос кораблинде бүгү-ле системалар таарымчалыг ажылдап чоруур.

Ужудуушкуннуң чоруп турарының дугайында дыңнадыгларны Совет Эвилелиниң бүгү радиостанциялары дамчыдар.

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Чигир свёклазының бедик дүжүдү дээш социалистиг чарышты калбартыр деп колхозчуларны, совхозтар ажылдакчыларын кыйгырган Киев областың, Краснодар крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң инициативазының дугайында

Сөөлгү чылдарның дургузунда чуртка чигир свёклазының тарылга шөлдерин калбартыр болгаш ниити чыылдазын көвүдедир талазы-биле улуг ажыл чоруттунганын дээрзин СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Бир эвес 1953 чылда колхозтар болгаш совхозтар күрүнеге 22,9 миллион тонна чигир свёклазын саткан болза, сөөлгү беш чылдарның дургузунда чылда ортумаа-биле 47 миллион тонна свёкланы дужааган. Ооң түңнелинде чигир бүдүрери 1953 чылда 3 миллион 400 муң тонна турганындан, 1962 чылда 6 миллион тоннага чедир көвүдээн.

Ындыг болза-даа амгы байдалда, чоннуң саны улуубиле өскен, улустуң чаагай байдалы чыл келген тудум ма бедип турар үеде, чигир свёклазын бүдүрерин эң улуу-биле өстүрерин болгаш чигир ажылдап кылырын көвүдедирин көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларындан негеп турар.

Бо чылын колхозчулар болгаш совхозтар ажылдакчылары чигирниң бедик дүжүттерин алырынга багай эвес үндезинни тургускан. Час эзалдаан турзашок, июнь 1-ге чедир чуртка бо үнелиг культураны 5,7 миллион гектарга тараан. Свёкланы эң эки черлерге тарыыры, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төгери чурум болган. Колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринде чер болганда чигир свёклазы эки, десиниүп эгелээн. Ам сорулга чүл дизе, тарылганың ажылдап кылыышкынын болгаш ажаалдазын өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг кылдыр чорударында, тарылганың бүгү шөлүнден бедик дүжүттерни алырын хандырарында болур.

Киев областың болгаш Краснодар крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чигир свёклазының бедик дүжүдү дээш демисеяге үнелиг инициативаны илергейлээн. Олар социалистиг хүлээлгелерни ап, чигир свёклазының бедик дүжүдүн алырынче угландырган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып турар.

Краснодар крайның эр, херээжен колхозчулары, совхозтарның эр, херээжен ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары 1963 чылда бүгү 255 муң гектар шөлдүң га бүрүзүнден 250 центнер чигир свёклазының дүжүдүн өстүрүп алырын болгаш күрүнеге 60 миллион центнер свёкланы садарын хүлээнген.

Киев областың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары чигир свёклазының бүгү шөлүнүң га бүрүзүнден 245 центнер чигир свёклазын алырын болгаш күрүнеге 23 миллион центнер свёкланы садарын шиитпирлээн.

Киев областың болгаш Краснодар крайның ховуларының ажыл-ишчилери 1963 чылда чигир свёклазын бүдүрер болгаш күрүнеге садар планны доздур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынче бүгү колхозчуларны болгаш совхозтар ажылчыннарын кыйгырган.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Киев областың болгаш Краснодар крайның свёклачыларының эгелээшкинин деткээн болгаш Киев областың база Краснодар крайның свёклачыларының кыйгырыын калбаа-биле чугаалажып көөрүн, оларның инициативазын бүгү хемчег-биле деткиирин, 1963 чылда чигир свёклазының бедик дүжүдүн болгаш ниити чыылдазын көвүдедири дээш бүгү улустуң чарыжын калбартырын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга, бүдүрүлге эргелелдеринге, свёкла тарылгалыг колхозтарның болгаш совхозтарның партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга сүмелээн.

Чигир свёклазының тарылгаларының ажаалдазын өй-шаанда болгаш шынарлыг чорудар сорулга-биле чигир свёклазының шөлүн үлдүредирин кыска хуусаада доозарын хандырып, гектар бүрүзүнге үнүштерниң эргежок чугула сырый болурун камгалаары дээш онза кичээнгейни көрүндүрерин, чүге дээрге ол чорук бедик дүжүттү алырының шиитпирлиг чүүлү болурун эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга, партия комитеттеринге болгаш бүдүрүлге эргелелдеринге, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели свёклачыларның мурнунга мындыг чугула сорулгаларны салган:

— үнүштүң үнер бүгү үезиниң дургузунда свёкла бок үнүштерден арыг байдалга турар төлээде одуруглар аразының үлдүредиишкиниң өй-шаанда организастаар. Ол дугайында бар бүгү машиналарны ажыглаар болгаш оларның ийи ээлчегде ажылдаарын хандырары эргежок чугула;

— бо чылдың байдалдарында чигир свёклазының бедик дүжүдүн алырынга үнүштерниң немелде чемгеришгези улуг ужур-дузалыг болуп турарын барымдаалааш, бүгү колхозтарга, совхозтарга бар турар чемишчидилгелерни бүрүн болгаш шын ажыглаарын организастаар. Ажыл-агый бүрүзүнге минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаары-биле кады свёкланың немелде чемгерилгезинге тус черниң чемишчидилгелерин эң калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула;

— чигир свёклазының тарылгаларын хоралакчылардан камгалаар сорулга-биле плантацияларны хоранхимикаттар-биле ажылдап кылырын чорударын хандырар;

— чигир свёклазының тарылгазының ажаалдазының талазы-биле ажылдарга ээ-харысалга чок чорукту болдурбас болгаш звенолар плантацияларга ажылдарның бүрүн комплексизин чорудар кылдыр бүгү таарымчалыг байдалды тургузар база оларның күш-ажылының түңнелдерин дүжүт талазы-биле үнелеп көөр ужурлуг. Механизатор бүрүзү тарылганы чоруткан бодунуң шөлүнге ажылдап кылыышкынны чорудар кылдыр чурумчудар ужурлуг;

— чигир свёклазын тарып өстүреринде ажылдап турар колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыннарының материалдыг сонуургалын бедидериниң улуг ужур-дузалыын үнелеп көрбүшаан, эки ажылдааны дээш мактал-шаңналдың хемчеглерин чүгле чылдың төнчүзүнде эвес, харын база тус-тус ажылдарны өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг кылдыр чорутканы дээш, үнүштерниң үнерин болгаш чогуур сырый болурун хандырганы; тарылгаларны немей чемгергени; одуруглар аразының ажылдап кылыышкыны; тарылгаларны хоралакчылардан камгалааны болгаш өске-даа ажылдарны чорутканы дээш доктаадып тургузарын ажыл-агыйларга сүмелээр. Күш-ажылдың төлевири чигир свёклазының дүжүдүн бедидеринге болгаш ниити чыылдазын көвүдедиринге база белеткелдер планнарын күүседиринге идиг болган турар ужурлуг.

Эр, херээжен колхозчулар, совхозтарның эр, херээжен ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң ажылдакчылары, коммунистер болгаш комсомолчулар, көдээниң бүгү ажыл-ишчилери тарылгаларның ажаалдазын үлегерлиг хандырып, бедик дүжүттү өстүрүп, чигир свёклазының белеткелдериниң күрүне планын күүседиринге күштерин болгаш энергиязын харамнанмас дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур. Бо болза улустуң чаагай байдалын бедидериниң херээнге көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң улуг салыышкыны болур.

Чурттуң бүгү колхозчуларынга, совхозтарның ажылчыннарынга болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге Краснодар крайның свёклачыларының болгаш чигир заводтарының ажылдакчыларының кыйгырыы

Эргим эштер!

Бистиң ынак Төрээн чуртувустуң ужу-кыдыы көзүлбес делгемнеринде миллион-миллион совет кижилерниң күженишкинниг күш-ажылы хайныгып турар. СЭКП-ниң XXII съездизиниң хүлээп алганы, коммунизмни тургузарының улуг чаагай программазын бистиң улузувус алдарлыг ленинчи партияның удуртулгазы-биле чедиишкинниг боттандырып турар. Үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнү дээш, ынак Төрээн чурттуң күчүзүн улам ыңай быжыглаары, улустуң чаагай амыдыралын болгаш культурлуг деңнелин бедидери дээш демисел совет кижи бүрүзүнүң алдарының херээ болу берген.

Чурттуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бистиң чаңгыс чер чурттугларывыстың — Усть-Лабинскиниң тараажыларының болгаш малчыннарының эгелекчи чоруу-биле 1963 чылда тараа болгаш көдээ ажыл-агыйының өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбарткан. Ол чарышка бистиң крайывыстың колхозчулары, совхозтар ажылчыннары, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйының чиг-эдин болбаазырадып турар бүдүрүлгелериниң коллективтери идепкейлиг киржип турар. Бүгү культураларның чаагай дүжүдүн өстүрер болгаш ажаап алыр, күрүнеге 160—170 миллион пуд тарааны, 290—300 муң тонна эътти, 800 муң тонна сүттү, 470 миллион көжек куш чуургаларын болгаш өске-даа хөй продукцияны садар деп быжыг сөзүн кубаньчылар берген.

Ам алган хүлээлгелерни күүседири дээш күженишкинниг демиселди чорудуп турар. Колхозтар болгаш совхозтар чазын тарыыр культураларны эң дээре хуусааларда чажып тараан, тарааларның сагыш човангыр ажаалдазын организастаан. Малчыннар эът, сүт, чүүрга, дүк бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедириниң курлавырларын дилеп тып, ажыглалга киирип турарлар. Көдээниң бүгү-ле ажыл-ишчилери-биле кады, чигир бүдүреринге херглээр чиг-этти өстүрерин хүлээнген бистер, свёклачылар, база-ла хол салбайн ажылдап тур бис.

Кубань сөөлгү чылдарның дургузунда Россия Федерациязында свёкла тарыырының болгаш ону бүдүрериниң кол районнарының бирээзи болу берген. Чигир свёклазының тарылга шөлү 1953 чыл-биле деңнээрге, 14 катап өскен. Чигир бүдүрер 14 чаа заводтарны тургускан, ол чорук чигир бүдүрер талазы-биле бүдүрүлге күчүлерин барык-ла 9 катап улгаттырарының аргазын берген.

Бо чылын фабрикага чигир кылыр свёкланың шөлүн 255 муң гектарга чедир улгаттырган. Гектар чер бүрүзүнден 250 центнер свёкланы алыр болгаш 60 миллион центнерден эвээш эвес свёкланы күрүнеге садар сорулганы бодувустуң мурнувуска салып алган бис. Усть-Лабинскиниң, Динскиниң болгаш Кавказтың бүдүрүлге эргелелдериниң, Адыгей автономнуг областың Красногвардейск бүдүрүлге эргелелиниң свёклачылары чаагай дүжүттү — гектар чер бүрүзүнден 300 центнер свёкланы алырын боттарынга хүлээнген. Хөй-хөй колхозтар, совхозтар, бригадалар болгаш звенолар бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. «Лабинский» деп үрезин ажыл-агыйлыг совхоз 1100 гектар шөлге гектар бүрүзүнден свёкланың 14 центнер үрезинин алыр дээш демисежип турар.

Боттарының чаагай дүжүттү өстүрүп шыдаарын Кубаньның свёклачылары эрткен чылдарда чаңгыс удаа эвес бадыткаан. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок 1962 чылын безин хөй-хөй колхозтар, совхозтар, бригадалар болгаш звенолар чигир свёклазының чаагай дүжүдүн ажаап алган. Кубаньның сураглыг свёклачызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. А. Светличныйның механизастаттынган звенозу улуг чедиишкинни чедип алган. Холдуң күш-ажылын херглевейн турар дешпилгелиг технология-биле ажылдавышаан, ол звено эрткен чылын 150 гектар черниң гектар бүрүзүнден 252 центнер чигир свёклазын ажаап алган. В. А. Светличныйның звенозунга центнер свёкланың бот-үнези 36 көпеек болган.

Эрткен чылын безин Кубаньга В. А. Светличныйның звенозунуң үлегерин эдергеннер хөй болуп турган. Эрги технология-биле ажылдап турган бригадаларга болгаш звеноларга бодаарга, олар эң-не чаагай дүжүттү алганнар.

Бо чылын дешпилгелиг технологияны шиңгээдип алыры дээш шимчээшкин улам-на калбарган. Эргежок чугула техника-биле дериттинген муң хире механизастаттынган звенолар 130 муң гектар чигир свёклазын холдуң күш-ажылын шоолуг херглевейн өстүрүп турарлар. Ол болза крайда тараан бүгү свёкла шөлүнүң хөй кезиин болуп турар. Оларның кайызы-даа чигир свёклазының чаагай дүжүдү дээш демисежип турар. Чижээ, Усть-Лабинскиниң бүдүрүлге эргелелинде Михаил Пономаревтуң, Василий Пекшевтиң, Николай Атаманюктуң болгаш Георгий Шумейконуң механизастаттынган звенолары гектар черден свёкланың 350 центнер дүжүдүн алыр дээш шудургу ажылдап турар. Динскиниң бүдүрүлге эргелелинде Дмитрий Ерошенконуң болгаш Иван Ливенцовтуң, Павловскиниң бүдүрүлге эргелелинде Георгий Нечецуренконуң, Лабинскиниң бүдүрүлге эргелелинде Николай Камышановтуң, Каневскиниң бүдүрүлге эргелелинде Григорий Петренконуң, Тимашевскиниң бүдүрүлге эргелелинде Иван Полищуктуң, Владимир Притыктың болгаш Вадим Остаповтуң, Адыгей автономнуг областа Рамазан Аутевлдиң, Анатолий Трусенконуң болгаш Василий Веревкинниң механизастаттынган звенолары база-ла бедиткен хүлээлгелерни боттарынга алган.

Крайның свёклачы-механизаторларының чаагай дүжүт дээш походунуң бажында мурнуку хевээр В. А. Светличныйның коммунистиг күш-ажыл звенозунуң алдарлыг коллективи чоруп турар. Алды механизаторлар өске культуралардан аңгыда чигир свёклазын 170 гектар черге өстүрүп турар. Олар үнүштү кончуг эки ажаап, гектар чер бүрүзүнден 380 центнерден эвээш эвес свёкланы ажаап алыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

Бо чылын час орай болгаш когарымныг болганы билдингир болгай. Ынчалза-даа крайга чигир свёклазының тарылгазын дээре хуусааларда, организастыг болгаш эки шынарлыг кылдыр эрттирген. Бүгү тарылганы мурнунда колдуунда-ла күзүн чажар культуралар тарып турган хандыр бурунтуруп андарган аңгыс черлерге чоруткан. Свёкла тарыыр шөлдерге 2 миллион тонна хире ирик өдекти, азы гектар черге ортумаа-биле 7,4 тонна өдекти төккен. Ооң аңгыда свёкла тарыыр черлерге он-он муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни төккен. Улуг шөлдерге чигир свёклазын чаңгыс өзүмнүг үрезиннер-биле чаштыраш тараан. Ам крайда үнүштерниң механизастаттынган массалыг ажаалдазы, оларны минералдыг чемишчидилгелер-биле чемгерери, хоралакчылар-биле демисел калбарган; ажаалда үезинде үнүштерниң сырыйы бир доски болурун болгаш ажаап алыышкын үезинге чедир гектар черге 80—90 муң свёкла сыптары кадагалаттынган турарын хандырар дугайында свёклачылар сагыш салып турар.

Дүжүттү ажаап алыры — хөй күш негеттинер болгаш харысалгалыг дээрзин бистер эки билип турар бис. Ынчангаш эң тараа кезиндезинге белеткел-биле кады, свёкла ажаап алыр комбайннарны, свёкла аңдарыкчыларын, транспорт херекселдерин белеткеп тур бис. Кадрларны белеткээринге улуг кичээнгейни салып турар бис. Дүрген чорууушкун-биле комбайннарны бөлүк кылдыр ажыглаар үеде чартык шудургулалыг болгаш шудургулалыг аргаларны свёкла ажаап алыышкынынга калбаа-биле херглеп болур.

Эрткен чылдардаазы ышкаш, бистер чигир свёклазын казарын эң-не кыска хуусаада доозар болгаш чигир кылыр заводтарже ону чудурун чорударын ноябрь 5-ке чедир доозар деп турар бис. Ол-ла үеде ажаап алыышкынның шынарынга онза кичээнгейни салып, үрей кылыр чорукту болгаш дүжүттү чидирер чорукту болдурбас бис. Свёкланың бүгү сыптарын мал чеми кылдыр ажыглаар бис.

Чигир свёклазының эки дүжүткүр үрезиннерин өстүреринге бистер база-ла сагыш салып турар бис. Крайда свёкланың үрезинин өстүрер 19 совхозтар бар. Оларның коллективтери бо чылын 182 муң центнер свёкла үрезинин, ооң иштинде 42 муң центнер чаңгыс өзүмнүг үрезиннерни алыр дээш демисежип турар.

Бо чылын, чеди чылдың бешки чылында, бистиң планнарывыс болгаш сагыш салыышкыннарывыс ындыг-дыр. Боттарывыска алган социалистиг хүлээлгелеривисти чугаа чок күүседир, чигир свёклазының чаагай дүжүдүн өстүрер болгаш ажаап алыр дээш, бистер боттарывыстың бүгү күштеривисти, билиглеривисти, аргаларывысты салып тур бис.

Крайның чигир заводтарының ажылдакчылары бо чылдың дүжүдүн хүлээп алырынга база болбаазырадып кылырынга чогуур өйүнде болгаш бедик шынарлыг кылдыр белеткенир дээш, бүгү-ле күженишкиннерин салып турар. Олар технологтуг дериишкиннерниң, свёкла хүлээп алыр пункттарның, энергетиктиг установкаларның, суг дамчыдылгазының болгаш канализацияның четкилериниң септелгезин 1963 чылдың июль 1-ден орай эвес доозар деп шиитпирлээн.

Дериишкиннерни ажыглаарын улам ыңай экижидериниң болгаш оларның аңаа туруп бээр чоруун болдурбазының, технологтуг корум-чурумнарның шыңгыы сагыырының, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун бедидериниң үезинде бо сезонда крайның бүгү-ле чигир кылыр заводтарының төлевилел күчүлерин шиңгээдип алган турар. Чигир бүдүрериниң күрүне планын хуусаа бетинде, декабрьның 29-ка чедир күүседир болгаш 50 муң центнерден эвээш эвес бедик шынарлыг хоюг чигирни планнаан артыкка немей бээр; күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга удур бир хуугa бедидер; чигир бүдүрериниң чарыгдалдарын 800 муң рубльге кудулдадыр деп шиитпирлээн.

Чигир свёклазының чаагай дүжүдү дээш, чигир бүдүрерин көвүдедири дээш бүгү улустуң чарыжын калбартырынче чурттуң бүгү-ле свёклачыларын бистер кыйгырып тур бис.

Шудургу күш-ажылывыс-биле, чогаадыкчы дилээшкиннеривис-биле, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге калбаа-биле ажыглап турган, 1963 чылда чигир свёклазының ниити чыылдазын, чигир бүдүрерин улам ыңай көвүдедирин чедип алыылынар, партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң салган сорулгаларын күүседиринге төлептиг салыышкынны киирээлинер.

Бо Кыйгырыгны Краснодар крайның свёклачыларының болгаш чигир үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга хүлээп алган.

Тудугнуң темпизин дүргедедир

Липецкиде чурттаалга бажыңнарының улуг комплексизин тудуп тургускан. Чаа келген кижилер чаагай чыткан квартиралар(ж)е шагда-ла көжүп кирер турган. Ынчалза-даа чаа бажыңнарже кижилерниң көжүп кирерин соңгаарладып турар. Бажыңнар ажыглалга дужааттынмайн турар, чүге дээрге районнуң бус-биле чылыдар одаалга чери-даа, инженер коммуникациязы-даа белен эвес болган.

РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллегиязының сөөлгү хуралынга ол фактыларны чижек кылдыр киирген. Чурттаалга-коммунал тудугнуң болгаш чурттаалга бажыңнарының капитал септелгезиниң планын күүседип турарының чорудулгазының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Хуралга демдеглеттингени-биле алырга, ол планны России Федерациязының дыка хөй областарында, крайларында болгаш автономнуг республикаларында кончуг четпес күүседип турар.

Ылангыя Томск болгаш Новгород областарда, а ол ышкаш Удмурт, Соңгу-Осетин, Бурят АССР-лерде чаа чурттаалга бажыңнарын кончуг оожум тудуп турар. Дыка хөй черлерде коммунал тудугнуң планы дыка оожум күүсеттинип турар. Ол черлерге Мурманск, Томск, Сахалин областар болгаш Тыва АССР хамааржыр.

Коллегияның хуралынга мындыг фактыларны чижек кылдыр киирген. Чижээ, Брянскиде аалчылар бажыңын, чунар-хеп чуур комбинатты амга чедир ажыглаалга киирбээн. Кирова Витка хемин кежилдир көвүргүнүң, троллейбус депозунуң тудуушкуну узамдыгып туруп берген. Нижний Ломов хоорайда (Пенза область) чунар бажыңны тудугжулар элээн каш чылдарда дооспайн, узамдыктырып келген.

Элээн каш хоорайларда коммунал организациялар чурттаалга бажыңнарының капитал септелгезиниң дугайында чогуур сагыш салыышкынны илеретпейн турар. А ам дээрге ону кылырынга эң-не таарымчалыг үе-дир. Ылангыя Белгород, Калуга, Ульяновск областарда, Татар, Чечен-Ингуш, Мордва болгаш Тыва АССР-лерде бажыңнар септелгезин онза четпес чорудуп турар.

Россия Федерациязының хоорайларынга чурттаалга-коммунал тудугнуң, чурттаалга фондузунуң септелгезиниң темпилерин дүргедедириниң, ажылдарның шынарын экижидериниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллегиязы алган.

(СЭТА).

Ленинчи улуг туктун адаа-биле!

(„Правданың“ июнь 13-те мурнуку чүүлү).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус, ажы-дүнма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, делегейниң бүгү депшилгелиг күштери төөгүнүң кайгамчык хүнүн — РСДРП-ниң ийиги съездизиниң бо чылдың июль 30-де болур 60 чылын демдеглээриге белеткеп турар. **Чаа хевирниң партиязы, ленинчи большевик партия ол съездиге херек кырында тыптып келген.** Оппортунизмниң тулаазынга кадалы берген барыын чүктүн социал-демократтыг реформистиг партиларынга дөмей эвес партия, мөлчүкчүлериниң тергиидээшкинин дүжүрери дээш, чаа ниитилел тургузуун — коммунизмни тургузары дээш эрес-дидим, эптеш чок демиселдин түгүн бедик көдүрген партия тыптып келген.

Маркстың болгаш Энгельстиң херээнии улуг ургулчүдекчизи, бистиң башкывыс болгаш баштынчыныс Владимир Ильич Ленин партияны үндезилеп тургузуп турган. Эрткен чүс чыл-биле амгы чүс чылдың аразында, кажан капиталисм хөгжүлдениң империалистиг чадазынче киргенде болгаш аңгы чөрүлдээлери шыгыгызы-биле чидигленгенде, кажан революстуг шуурганның чоокшулап олурганы чер бүрүзүнге билдинип турар апарганда, Ленин бодунуң чаңгыс үзел-бодалдыглары-биле, Россий пролетариадының дээре оолдары-биле кады партияның үндезинин салып эгелээн.

Социал-демократтыг организацияларны идей-политиктиг, организастыг сыгый каттыштырарынга, РСДРП-ниң II съездизин белеткээринге В. И. Ленинниң тургусканы «Искра» солун чугула рольду ойнаан. Партияның ийиги съездизинге тургускан чаа хевирниң партиязының идейлиг болгаш организастыг принциптерин «Искраның» арыннарынга ажылдап кылган.

РСДРП-ниң ийиги съездизи — чүгле Россияның ажылчын ангызының төөгүзүнге ээн чугула үе болган өвес. Ол дээрге делегейниң бүгү революстуг шимчээшкинигге аргилделиг үе болган. Ооң төөгүлүг ужурдузазы чүдел дизе, искрачы угланыышкынның тиилелгезинге быжыглаанында болур-дур. Орус ажылчын ангызының революстуг угаан-бодалының ёзулуг илередикчилери болуп турган В. И. Ленин, большевиктер РСДРП-ниң түгүн боттарының холунга алганнар. Ол дээрге оппортунизмниң революстуг чоруктун, чаягаарлаар чорукту организастыг болгаш аңгы чөрүлдээлери шыгыгыы-биле чидигленгенде, кажан революстуг шуурганның чоокшулап олурганы чер бүрүзүнге билдинип турар апарганда, Ленин бодунуң чаңгыс үзел-бодалдыглары-биле, Россий пролетариадының дээре оолдары-биле кады партияның үндезинин салып эгелээн.

Социал-демократтыг организацияларны идей-политиктиг, организастыг сыгый каттыштырарынга, РСДРП-ниң II съездизин белеткээринге В. И. Ленинниң тургусканы «Искра» солун чугула рольду ойнаан. Партияның ийиги съездизинге тургускан чаа хевирниң партиязының идейлиг болгаш организастыг принциптерин «Искраның» арыннарынга ажылдап кылган.

РСДРП-ниң ийиги съездизи — чүгле Россияның ажылчын ангызының төөгүзүнге ээн чугула үе болган өвес. Ол дээрге делегейниң бүгү революстуг шимчээшкинигге аргилделиг үе болган. Ооң төөгүлүг ужурдузазы чүдел дизе, искрачы угланыышкынның тиилелгезинге быжыглаанында болур-дур. Орус ажылчын ангызының революстуг угаан-бодалының ёзулуг илередикчилери болуп турган В. И. Ленин, большевиктер РСДРП-ниң түгүн боттарының холунга алганнар. Ол дээрге оппортунизмниң революстуг чоруктун, чаягаарлаар чорукту организастыг болгаш аңгы чөрүлдээлери шыгыгыз

Шагаан-Арыг АТК-зында

Улуг-Хем районга чүък сөөртүлгезин база чоннуң аргыжылгазын Шагаан-Арыгның автотранспорт ажыл-агыйы хандырып турар.

Бирги кварталда ол ажыл-агый чүък сөөртүлгезиниң планын 101 хуу күүсеткен. Ийиги кварталда сөөртүлге онаалдазын бүрүн күүседириниче күжүн мобилизастаан. Эш Буденковуң бригадазы чүък сөөртүлгезиниң планын 111 хуу күүсеткен, 2488 литр кывар, чаар материалдарны камнап алган. Беш бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демиселде.

Чолаачылар Сандый, Кара-оол, Буденко, дарганнаар цехте слесарь В. Барыгин, чазаныга цегинде И. Каппнус, үүрмек чүүлдер кылыр цехте П. Румянцев болгаш оон-даа өскелер алган социалистиг хүлээлгелериң чедиишкинниг күүседип келген. Чолаачылар курлуу бо чылын ажыттынгаш, 26 аныяк чолаачыны белеткеп үндүрген, ам оларның хөй кезии багай эвес ажылдап турар. Автоажыл-агыйы 30 кижини чолаачылар курузунда база өөредип эгелээн. Олар дүжүт ажаап алыышкынынга чедир чолаачылаар эргени чедип алырлар.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни база чайладыр ужурлуг. Май, апрель айларда чүък сөөртүлгезиниң планы күүсеттинмээниниң кол чылдагааны сөөртүр чүъктер чок турганындан эвес, харын ол ажылды чүък машиналарыбиле четче хандырып шыдавааныңда. Ам 13 автомашина чүгле чолаачылар чогундан аназ турар.

Чыл эгезинден бээр автоажыл-агый 10 ажыг чолаачыны ажылындан үндүрген, 20 кижини чаа хүлээп алганы чолаачы кадрларны бышкылаар, өөредир, кижизидер талазы-биле ажылдың кошкаан айтып турары ол. А. Борноухов моторист мергежилдиг, багай эвес ажылдап келген хирезинде, ам арагалап, прогулдап турар апарган. Ажылчын И. Станко сөөлгү үеде үргүлчү бир ажылдан өске ажылче ужугарынга, арагалаарынга өйлешкен.

Күш-ажылды механизастаары амдаа чедир шиитпирлеттинмээн. Бузулга, чазаныга цехтеринде агаар арыглакчызы тургустунмаан. Дарганнаар черде механиктиг маска чок, дарганнар кандыг-бир чүвени күүседир дээнде, чүгле хол-биле кылыры чедимчелиг эвес. Чазаныга цегинде чүгле кедуртүр моторлуг херексел бар, оон өске механизастаашкын кылдынмаан. Хүртү ремени үр үеде чок болуп келген. Тормазка кудар суук чүүлдер чогу, тормаз тутпас машиналар-биле чолаачыларның чоруп турары элдептиг.

В. БЫШТАК-ООЛ.

Боттарының эштериниң дугайында

Ийи чыл мурнунда Красноярскиниң медицина институдун Допчу Кара-Сал дооскаш, Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунда участок эмнелгезиниң эргелекчизинге ажылдап эгелээн. Институтка чедип алган эртемин практикага ол чедиишкинниг ажыглап, мергежилин улам бедидип турар.

Ол бодунуң кызымаккай ажылыбиле, эелдек эвилеңи-биле, төлептиг чорук-биле чонга дораан-на мактады берген. Аараан кижилерге дуза чедирер дээш, оон ырак-узак черлерже чоруп, эрткен өруун, дуза чедирген кижилерин канчап санап чедер боор!

Допчу Кара-Сал чүгле эмнээри-биле кызыгаарлаттынмайн. колхозта хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип, медицина талазы-биле чон ортузунга лекция, беседаларны үргүлчү кылып турар. Ам база ооң кирип алгаш, ону база өөредип турар.

Алашкылар бараан саарылгазының планын ай санында 101-ден 120 хуу чедир күүседип турарлар. Ол магазинде бараанарның ассортиментизи көвүдээн болгаш бараанарның өртектерин кескүзү-биле бижигилээн.

Бараанарны эш Чанчып чоннуң херээлин ёзугаар районан үргүлчү шилип ап турар. Ынчангаш чонну бараанар-биле хандырары экижээн.

Т. ӨДЕК.

* * *

Дружинник Санчаа Тадар-оол — Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң төвүнде ниитиниң корум-чурумун камгалаар ажылга идепкейлиг киржип турар.

Ховалыг Данов болгаш Ховалыг Анай-оол оларның хулиган халдаашкынындан хамаатыларны камгалап алырынга эрес шудургузун ол көргүскен. Оон тутканы ол хулиганнар боттарының дуржок үүлгедиим дээш чогуур харысалгага онаашканнар.

Эш Тадар-оол Чаа-Хөл суурда эки дружинник болуп турары-биле кады ниитиниң корум-чурумун камгалаар дугайында чон ортузунга тайылбыр ажылын база кылып турар.

С. ХОВАЛЫГ.

* * *

Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хемде магазин эргелекчизинге К. Чанчыпты киирген соонда магазинниң ажылы сегээн. Моон мурнунда ол—15 чыл дургузунда садыг ажылы кылып чораан хоочун садыгжы. Ол ам бодунуң уруу Харбалды садыгжыда

Д. ДАМБА.

Ажылды организастаанда

Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхоз бо чылын күрүнеге 140 центнер дүк садар хүлээлгелиг. Ону чедиишкинниг күүседириниң бүгү аргалары бар. Баштайгы ийи хүн кыргыткан 800 хойнуң бирээзи-ле эртген чылдыындан 50 — 60 грамм хөй дүкту берген.

Төп пунктуда 32 хачылыг агрегат соскаал чок ажылдап турар. Долгай-оол, Шавтар, Очур ышкаш мурнакчы кыргыкчыларны хөйнү илередип болур.

* * *

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааның түңнелинде, Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхоз 2100 хоюнуң кыргылдазын июнь 14-те дооскан. Арыглап сорттаан, прессеп савалаан дүктү белеткел пунктузунда дужаап турар.

Хой кыргылдазын чедиишкинниг организастаан чорук күрүнеге дүк садарын дүргедеткен болгаш малды чогуур өйүнде чайлагладырынга чугула ужур-дузалыг болган.

РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозунуң төп төлевилел-конструктор бюрозунуң Москвада шенелде заводунга туткан болгаш Горький совнархозка чорудар дээн ийи суургалыг пневматиктиг цемент дужүрүкчүзүн сугже киирген болгаш баштайгы шенелдени эрттирген. Ол суднодан эрикче азы демир орук вагоннарынче бир шакта 200 тонна цементини дужүрүп база чүдүрүп шыдаар. Бар турар чаңгыс суургалыг цемент дужүрүкчүзүбиле деңнээрге, пневматиктиг цемент дужүрүкчүзү бир тонна цементини дужүрериниң бот-үнезин 30 хуу чиигедир арганы берип турар.

ЧУРУКТА: ийи суургалыг пневматиктиг цемент дужүрүкчүзү заводтуң девискээринде.

Фото К. Мустафинниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

Бистиң кожавыста

Көдээ ажыл-агый каттыжыышкыны

Бистиң республиканың журналистер эвилелиниң төлээлери—«Шын» солуннуң редактору эш Д. Б. Байыр-оол, «Тувинская правда» солуннуң килдис эргелекчизи эш Т. В. Сермавкин болгаш радио комитединиң аныяктар дамчыдылгазының редактору эш С. Содунам олар чоокта чаа Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймакка чораан.

Төлээлерниң бирээзи эш Д. Байыр-оолдуң чүүлүн мында парлаан.

— Ховуг хуусааннар эвээш, чорууннар-даа далаш улус-тур силер, мында чоокта бир көдээ ажыл-агый каттыжыышкыны бар. Даарта оон амыдыралы, мында улустуң ажыл-иши-биле таныжып тыр силер ийин, бүгү талазы-биле ортумак чергениң ажыл-агыйы чүве — деп. Моолдуң араттың революстуг намының Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары эш Хавдал биске сүмеледи.

Эртенинде Улангом хоорайның мурнуу чүгүнче, Улан-Баторже углай чоруткан чазаглыг орук-биле хаптывыс. Ол ажыл-агый хоорайдан 35 км черде турар. Тазыр ховуну өрү халдып чоруй, он талазынче тырткаш, көдээр бир улуг тайга элээнче үне бээрге, ол улуг тайгадан бады келген хемниң унунда суурлуг ажыл-агый болду. Чеде бээривиске бисти каттыжыышкын даргазы эш Сайжаа, ооң оралакчызы эш Галдан, кижи эмчизи эш Эрдэнэ олар уткуп алганнар. Суурнуң артыы чарыында хем унунда дош хевээр чыткан, ындында-ла машина иштинге кизирленип чораан улус, дошкан каккан соок сырынга сериттенип амырап, суур-биле таныжып базып турдувус.

Каттыжыышкынның ады «Туяа»— тывалаарга «Челээш» дээн, мурнундагы Тараачын сумунуң араттары мында каттышкан. Эш Сайжаа болза ам сумунуң болгаш ол каттыжыышкынның даргазы болуп турар- ол ийи оралакчыларлыг — бирээзи чазак-чагыгра талазы-биле, а бирээзи каттыжыышкын талазы-биле.

Суур чаа-ла кидин сайзырап эгелээн. Мында уруглар сады, яслизи кожа, бирээзинде 24, бирээзинде 35 бичии уруглар турар. Бис баарывыска олардан кым-даа чок болду.

— Бо уруглар ам кайда турарыл?— деп бистиң айтырыывыска эш Сайжаа мынчаар харыылаан:

— Даарта уруглар камгалалының делегей хүнү,—июнь 1 болгай, оларны анаа белеткендирери-биле ада-иелери алгаш баргылаан. Даарта чыглып келгеш байырлаар улус ыйнаан.

Каттыжыышкынның удуртукчулары-биле ол ажыл-агыйның аалчылар бажыңынга хөөрешкен бис. Көдээ ажыл-агый каттыжыышкынының кыска төөгүзү кончуг солун-

— Бистиң ажыл-агыйга эң-не баштай араттар 1948 чылдың апрель айда каттыжып эгелээн чүве, баштай 12 өреге каттышкан, олар бүгү-ле бар малын каттыштырарга 8 бода хире болган, а кассазынга 120 дүгерик (акша) кирген турган. Оон эгелээш-ле араттар коллективтиң-биле ажылдап эгелей берген. Оларның ажыл-агыйы быжыгып, амыдыралының деңнели чорту дыка бедээн, а 1954 чылда ол сумуга турган «Жаргалан» болгаш «Кара-Тей» деп ийи ажыл-агый улгаттыр каттышкаш ам «Туяа» деп улуг көдээ ажыл-агый каттыжыышкыны апарганы ол — деп, дарга биске тайылбырлады.

Ам ажыл-агыйда 554 өреге бар, ажыл кылып шыдаар кижизи 2465, хөйнүн ортузунда малының бажы 57.195 баш, оон аңгыда араттар хуузунда 12.976 баш малдыг.

Ол сумунуң улузу шаг дан бээр тараа тарып чораан, ынчангаш ол сумуну Тараачын деп адааны ол. Ам болза 2500 гектар черде янзы-бүрү культураларны тарып турар, оон иштинде кызыл-тас 1700 гектарда, колдуунда 1955 чылдан эгелээш кукурузаны калбаа-биле тарып турар апарган.

Сөөлгү үеде ол каттыжыышкынның орулгазы көвүдеп, каттыжыышкын кежигүннериниң амыдыралының деңнели аажок экижээн болгаш мал ажылында мурнакчыларны, социалистиг күш-ажылдың бригадазы деп хүндүлүг атты чедип алган ийи тудугжу бригадалар дугайын эш Сайжаа чоргаарал-биле биске тайылбырлады.

Ол ажыл-агыйның бүгү төөгүзүн, канчаар сайзырап келгенин, ам чүнү кылып, моон соңгаар чүнү кылырын планнап турарын кончуг тодаргай көргүзүп турар шевергин болгаш черле билдилиг-биле организастап тургузуп каан музейни аажок сонуурган көрген бис. Музейни мында интеллигенция колдуунда эки-тура-биле кылып организастаан. Бир залда шаандагы ыяш андазынны ол-ла хевээр делгээш, сарлык шарызы-биле канчаар тараа тарып турарының македин кончуг эки кылып каан, трактор-биле чер андарып турарының чуруун өске залда көргүзүп каан. Бо ийи экспонатты көргеш, Моолда чаа амыдыралдың бурунгаар күчүлүг базымын черле кижи магадаар.

Оон ынай ол суурда клуб, магазин, кижи эмнелгези, школа, божуур бажың база бар.

Бо дээрге бистиң кожавыс Убса-Нур аймакта көдээ ажыл-агыйның бир каттыжыышкыны-дыр. Эш Хавдалдың биске тайылбырлаанын биле алырга ол аймакта ындыг улгаттыр каттышкан 18 каттыжыышкыннар бар. Убса-Нур аймак болза Моол Арат Республикада эң улуг үш аймактарның бирээзи. Чөөн чүгүнден барыын чүгүнге чедир 786, соңгу чүгүнден мурнуу чүгүнге чедир 489 километр.

Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызы-биле бүгү Моолга ышкаш ол аймак 1960 чылдан эгелеп кур черлерни массалыбиле андарып эгелээн.

Ёзулуг массалыг коллективизацияны аймакка 1961 чылда эгелээн болгаш ам колдуунда доозулган деп санап турар. Ам болза көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының кадрлар-биле болгаш организас талазы-биле быжыглаар дугайында улуг сорулгалар салдынган. Оон-биле кады чоннуң амыдыралының культуразын бедидер дээш ажылдарны чорудуп турар.

— Чер-даа ажылының, мал-даа ажылының культуразын бедидер, техниканың ажыглалын экижидер дээш бисте шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар, ажып эртер бергелер-ле хөй, күчүлүг социалистиг лагерьниң, ылангыя Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызынга даянып алгаш ол бергелерни тиилеп шыдаар болгаш социализмни бүрүн тургузарын шиитпирлеп шыдаар бис — деп, эш Хавдал түңнелинде биске чугаалаан.

Шынап-ла Убса-Нур аймактың ажылчы чоннары, бүгү Моолдуң ажылчы чоннары-биле кады, социализмниң болуунуң Төрээн чуртунда чедиишкинниг тургузуп турарын караавыс-биле көрген бис.

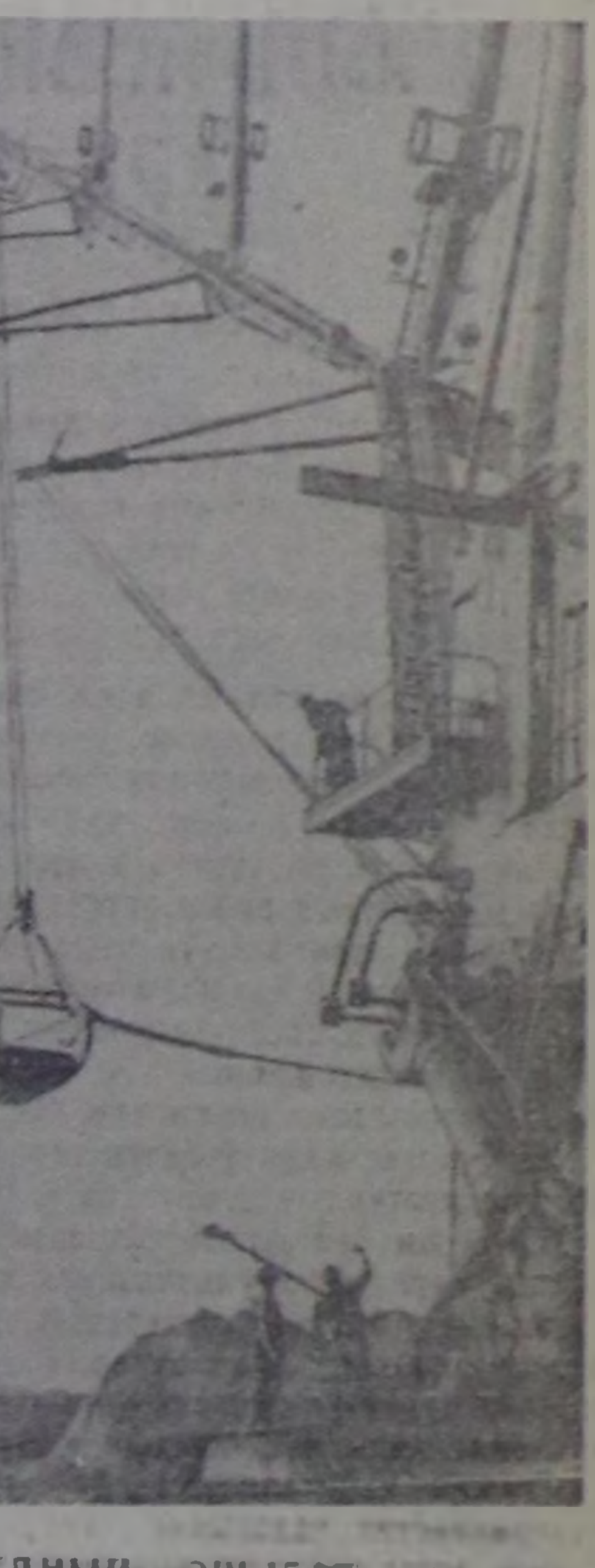

РУДНЫЙ. «ЭШ-15-90» деп экскаваторнуң В. В. Никольскийге баштаткан ажылдакчылары күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип ап, планныг онаалдазын элээн ажыр күүсеткеннер. Мында ажылдап турар кижи бүрүзү бүдүрүлге чорудулгазын экижидер чаа, мурнакчы чүүлдү ажылга нептередирин оралдажып турар.

Ооң ажылдакчылары штаттан механикти болгаш энергетикти казыырын чепшээрээш, оларның хүлээлгезин күүседирин боттарының аразынга хуваажып алган.

ЧУРУКТА: «ЭШ-15-90» деп экскаваторнуң ажылдакчыларының ээлчег мурнунда машинаны хынап көрүп турары.

Фото В. ДАВЫДОВТУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чоннуң саналы-биле

Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык салбырының клувунга ажылчы чоннарның 300 ажыг кижи киржикчилиг хуралы болган. Ол хуралга ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн, мангысталчак, тоянчы ёзу-биле чурттап чоруур кижилерниң дугайын чугаалашкан.

Күдер шырак, ужен харга чаа чедип чоруур Бүжүгет Тайгыр-оолдуң мангысталчак чоруун хуралдың киржикчилери шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол кава-даа доктаамал ажылдавайн, өскениң кужу-биле чурттаксааш, дангаар-ла былдамыктап, оптуг, кажар арга хереглеп чурттап чоруур. Ону беш чыл хуусаалыг шөлүп дугайын райкүүскомдан дилээн доктаалды хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Назы четкен хирезинде ажыктыг ажыл кылдыртпайн- анаа тоянчылап чоруур оолдарлыг ада-иелерни база шыңгыы шүгүмчүлээн. Богук оглу Төмүр-оол, Өлзей-оол оглу Анай-оол, Балган оглу Кожай оларның дугайын хуралга чугаалашкаш, Төмүр-оолду эш-хуузунуң судунче шилчиткен болгаш Анай-оол, Кожай оларны 5 хонук иштинде ажылга кирип алырын сагындырган. Оон-даа өске ажылдавайн чоруурларга ындыг сагындырыгны бергилээн.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

* * *

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда ажыл кылбайн чоруурларны хөй-нийти буруу шаап турар. Колхоз кежигүнү деп чагдынып алгаш, херек кырында ажылдавайн, хуузурак ёзу-биле ажык кончаа сүрүп, тоянчылап, арагалап чоруурларны ажылчы чоннар илереткен.

Алексей Чараш-оол бо чылдың амга чедир чаңгыс-даа күш-хүнү ажылдаваан, угбаларының ажылдап алган акшазы-биле арагалап, шошсодаа кылып турар. Таражык Танов эрткен чылдың ийиги чартынга колхозка ажылдаваан болгаш бо чылын база-ла чаңгыс-даа күш-хүнү ажылдаваан. Кадайының тыпкан ажыын, уругларының күрүнеден алыр дузаламчы акшазын бажынындан ол оорлап алгаш, арагалаашкын организастап турар. Арага чок таварылгада ол одеколон ижип, ону ижер дугайында колхозчуларга сүмелеп турар. Ол ышкаш Дажыбаа Оюн 1962 чылдан бээр колхоз бүдүрүлгезинге доктаамал ажылдаваан болгаш бо чылын чүгле 51 күш-хүнү ажылдаан, колхоз баштаар чериниң айтыышкынын тоовас.

Ынчангаш бо кижилерниң дугайын колхозчуларның нийти хуралынга чугаалашкан. Үстүнде ады үнген үш кижини өскээр шөлүүр дугайын колхозчуларның хуралы шиитпирлээн. Ажылчы чоннарның нийти хуралының ол доктаалын Тес-Хем райкүүском бадылаан.

Ч. ЧОРБАА.

* * *

Таңды районнуң Чедер көдээ Совединиң ажылчы чоннарының нийти хуралынга ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн, арагалап, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп турар И. Полежаев, И. Метелев, О. Оол-Сарыг оларның дугайын чугаалашкан. Совхоз ажылчыннарының ортузунга багай үлегер көргүзүп турар дээш оларны «Тиилелге» совхозтуң төвүнден өскээр чорударын нийти хурал шиитпирлээн.

Ол ышкаш ажыл кылбайн, арагалап турар дээш Оюн Биче-оолду, Саара Лагбаны, Назын-оолду болгаш оон-даа өске чамдык кижилерни хуралга шыңгыы шүгүмчүлеп, сагындырган.

С. МОНГУШ-ООЛ.

ЧҮГЕ ЫНДЫГЫЛ?

Чөөн-Хемчик районуң белеткелдер конторазының Хөндергейде белеткелчизи Монгуш Машпалдыр ол ажылга ам бир чыл чедип бар чоруур. Ол эгезинде өлүк, алгы-кеш садып киирип алыр талазы-биле эки ажылдап турган.

Сөөлгү үеде оон ажылдаары баксыраан. Белеткел черинге өлүк, алгы-кеш дужаар дээн кижилер «белеткелчи Машпалдырны тыппайн чор бис» дишкен бо-ла чоруп тургулаар апарган.

Алгы-кеш хүлээп алдынмазының чылдагааннары-ла көвүдеп турар. Чамдыкта акша чок, өске бир таварылгада белеткелчи боду чок, үргүлчү-ле аннап чоруй барган болгулаар.

Ылзын дээш дааскан ажылды эш Машпалдыр чүге уттуп турарыл?

К. АГБАН-ШЫРАП.

ЧЕДЕРДЕ АРЖААН ТЫВЫЛГАН

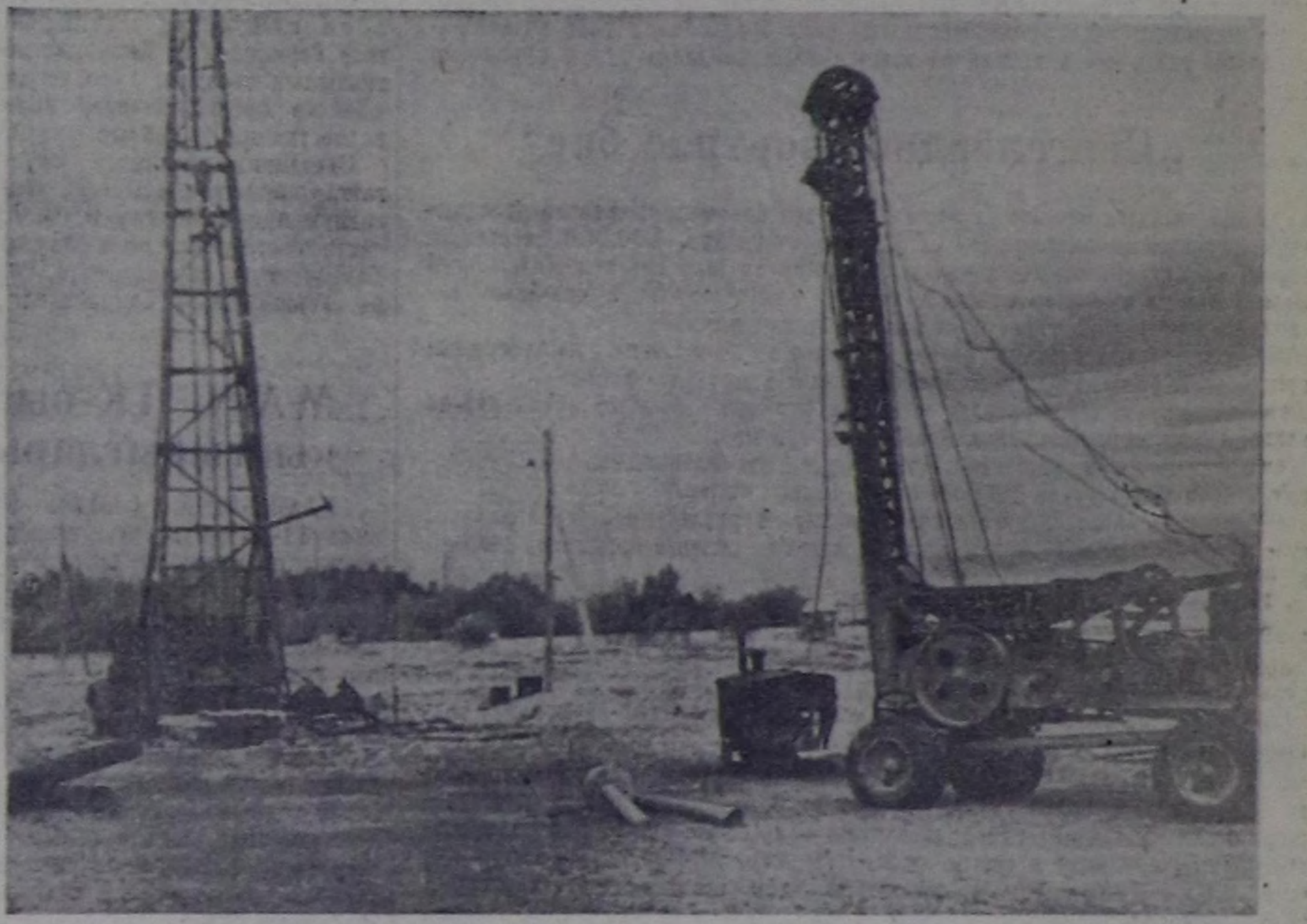

Совет чазак болгаш Коммунистиг партия кижилерниң кадыкшылынче улуг сагыш салып турар. Тываның девискээринде эмнелгеге херглээр аржаан суглар хөй. Кадыр дагларда база аъргаарыг иштинде радонниг хлорлуг болгаш өске-даа минералдыг суглар элбек. Ол ышкаш янзы-бүрү аарыгларны эмнээринге хереглээр тускай улуг, биче хөлдер база хөй. Эмнелге ажылдакчыларының шинчилээни-биле алырга Тываның ол аржаан суглары кижиниң нерви системазынга эки салдарны чедирер болгаш ижин-шөйүндү аарыгларын эмнээринге аажок дузалыг. Тываның девискээринге Үш-Белдир, Тарыс аржааннарны чон эки билир. Бо черлерниң хевири Соңгу Кавказка дөмей. Аржааннар ол-бо талазындан бедик даглар-биле бүзээлеткен-даа болза, хүннүң херели оларны эки чылыдып турар. Аржааннарның кайызынга-даа чылдың-на дыка хөй кижилер үр чылдар иштинде сегип чадаан аарыын экирти эмнедип келген.

Республиканың болгаш өске-даа край, областарның чону «Чедер» курортун эки билир. Ол курорт 1932 чылдан бээр туруп турар. Бо үениң иштинде аңаа белен эмнеттинмес аар аарыглардан аараан муң-муң кижи сегидир эмнеткен. Ам ооң девискээринде хөй ыяш тарыттынган болгаш чаа тудуглар база немежип турар. Каш хонуктан улуг веранда база ажыглалга кирер. Девискээриниң дал ортузу-биле баткан буганың суу-биле ногаан ыяштарны үргүлчү суггарып турар.

Курортта дыштанып турар кижилер болгаш республиканың чону «Есентуки» хевирлиг минералдыг сугну алыр үе ам удавас. Ындыг сугну шинчилээриниң ажылы доозулган. Ам чер өрүмнээр ажылдар курорттан чүс метр хире черде чоруп турар. Ажылчыннар өрүмнээр херекселдиң дузазы-биле черни дыка ханыладыр каза берген. Хөй чылдар иштинде чер иштинге ажыглал чок чыткан минералдыг сугну үндүрүп алыр дээн ажылчыннарның өрүмнээр, казар херекселдериниң даажы эртэнден кежээге дээр соксавас. Мастер эш Грековтуң бригадазы кыска үениң иштинде 18 метр ханы үттү өрүмнээн. Ам ол бригадага мастер эш Мижегородовтуң бригадазы дузалажып эгелээн. Бригадаларның кежигүннери хүлээнген ажылын хуусаа бетинде доосказ, минералдыг сугну чер кырынче үндүрер дээш, күжениишкинниг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: «Чедер» курортта чер өрүмнээриниң ажылы.

Сөзү болгаш фотозу И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.

Ногаан үнүш-биле шыптынар

(БИСТИҢ БЕСЕДАВЫС)

Бистиң республиканың найысылалы бо хүннерде ногаан арга-арыг-биле шыптынган деп чугаалап болур. Каш-ла чыл дургузунда Кызылдың барык бүгү кудумчуларында янзы-бүрү ыяштар, чадаң үнүш, чечек-чимис өстүртүнген. Олар ногаан бүрүлерин, коя-каас чечектерин чада салып, четчип үнүп келген бо үеде, кайы-даа кудумчунуң ужундан көөрге ында чүгле үш-дөрт каъттыгларындан өске бажыңнар көстүр аажок, тудуш ногаан арыгзыг. Төп кудумчуларда сесерликтер-биле, тарып олуртунган дээр аажок кылдыр өзе берген улуг-улуг теректер, чодураалар, ранеткалар, дыт шеттериниң аразы-биле базып чоруурга, сериин, чаагайы магалыг-ла.

Ынчаан кижиниң сагыжынга оларны тарып олурткан, суггарып, ажаап турар сагыш-човангыр кижилерге өөрүп четтиргенин илередиксээзи келир. Хоорайны чаагайжыдар, ооң кудумчуларын «ногаан хеп»-биле хепкерер, белен эвес ажылды хоорай чаагайжыдылгазы болгаш ковүрүг тудуунуң конторазы башкарып турар.

Ол албан чериниң начальниги Владимир Михайлович Мирошников бистиң корреспондентилеривис-биле беседа кылган:

— Биске бердинген планнарны бодувустуң аргаларывысты санап көргеш, чаартып турар бис. Чечек өстүрүлгезинге чурттакчыларның негелде хереглели өзүп турарын барымдаалааш, 100 муң дөс чечек өстүрер хүлээлгени алгаш, ону 110 муң кылдыр олуртуп база садыглаан бис. Хоорайның төп сесерлиинде болгаш кызыл партизаннарга тураскаал чанында бо хүннерде ооң олуртулгазын чорудуп турар. Чижээ, төп сесерликте 6000 дөс чечек олуртунган. Ооң өзүлдези эки.

Төрээн хоорайывыста чаа-чаа тудуглар хүн бүрү немежип, улам өзүп сайзырап олурары-биле чергелештир, ол чыл бүрүде улам чаагайжыттынып бар чыдар. Бо чайгы сезонда план ёзугаар 1070 дөс олуртур, планны ажыр күүсеткен бис. Ооң-биле кады 2700 дөс чадаң ыяш олуртунган, элээн улуг хемчээлдиг черде сиген тарыттынган. Бистиң ажылывыска хоорайның хөй-ниитизи улуг дузаны чедирип турар. Апрель 15-тен май 15-ке чедир чарлаттынган хоорай чаагайжыдылгазының айында шупту 3277 дөс ыяш, 18.300 дөс чадаң үнүш оларның кужу-биле олуртунган. Хоорайның албан организацияларындан аңаа «Найырал», «Каа-Хем» кинотеатрларының, № 7 школаның, республика эмнелгезиниң коллективтери идепкейлиг киришкен. Харылзаа эргелели болгаш хоорайның харылзаа конторазының коллективи оларга бердинген пландан ажыр 50 дөс ыяшты, 250 дөс чадаң үнүштү олуртуп, эң идепкейлиг чоруун көргүскен.

Республика найысылалын чаагайжыдарының херээнге бүгү чурттакчылар кандыг-бир үлүүн киирер ужурлуг. Хоорай чаагайжыдылгазының чарлаттынган айынга хлеб заводу, нефть баазазы, колбаса фабриказы, бүгү АТК-лар ышкаш организацияларның коллективтери багай киришкенин айытса чогуур. Ол ышкаш автотрест, коммун-тудуг эргелели, өрт камгалалының командазы, № 1, 2 бажың эргелелдери ышкаш организациялар шуут аңаа киришпээни четпес.

Хоорай чаагайжыдылгазының конторазы чыл бүрүде-ле чаа-чаа техника-биле чепсеглениp турары мында ажылдарны механизастаарынга улуг ужур-дузалыг дээрзин эш Мирошников беседаның төнчүзүнде чугаалаан. Чижээ, бо чылын алдынган техниканың аразында үнүш хоралакчылары-биле демиселге херглээр санитаржы чаштырар генератор бо хүннерде ажылдап турар. Ол дээрге кончуг күчүлүг, ажыы улуг машина. Бир шакта 10—10 га черде тарыттынган үнүштү ажылдап кылып болур.

ШЫЛГАРАҢГАЙ ИСПАН КОММУНИСТ ХУЛИАН ГРИМАУНУҢ КАРА БАЖЫҢГА ЧЫТКАШ БИЖЭЭН ЧАГААЛАРЫ

„Ол кончуг чугула“

1962 чылдың апрельде астурий дагжыларның ажыл соксадыышкынының дугайында баштайгы дыннадыышкыннарны алгаш, Гулиан Гримау мынча деп бижээн: «Ол кончуг чугула. Гипускуаның ажылчыннарының болгаш Кадистиң тараачыннарының демиселиниң соонда, астурий дагжыларның ажыл соксадыышкыны ажылчы чоннарның дайынчы аргазының хүрген өзүп турарының дугайын херечилеп турар».

«Агитация ажылы, а ол ышкаш ажыл соксадыышкынының калбарыышкынының дугайын, астурий дагжылар-биле сагыш-сеткил каттыштырарының эргежок чугулазының дугайын дыннадып турар «Хамаарышпас Испанияның радиозунуң» ажыл-чорудулгазы Мадридке магалыг дайынчы байдалды тургузуп, биске кедергей улуг деткимчени көргүзүп турар. Бүгү-нити ажыл соксадыышкынынче кыйгырарынга үе черле тааржыр-дыр. Бисте шаг-үе мырыңай чок болбайн аан, ынчалза-даа ону кылырын үениң байдалы, а ол ышкаш бистиң хүлээлгевис негеп турар... Бүгү күштеривисти чыгдынып алгаш, ыдыктыг хүлээлгевисти күүседиилиңер. Бистер хол салбайн ажылдап тур бис, ынчангаш бистер шаптараазыннарны ажып эртип тур бис, боттуг дешпилге илергей-дир: массаларның дайынчы чорук бедип турар-дыр. Астурий дагжыларның болгаш баск металлургтарның демиселинге Мадридтиң чурттакчыларының нити сагыш-сеткил каттыштырыышкынының дугайында хөйнү бижип болур, ынчалза-даа ам ону кылыр чай чок-тур. Бижилер чер-ле болганда боттарының тура-соруктуун илередип турар. Хоочун ажылдакчылар база катап күштерин чыгдынып турар. Оларның чамдыктары мынча дижип турар: «Сөөлгү чылдарның күжениишкиннери халас барбаан-дыр». Езу-чурумнуң сандараашкыны күштелип турар. Ам анаа кончуг күштүг согуглу тавары шыырган. Кижилер «оон ужур-дузазын» хайгаарап көрүп, черзилеп бодап турар».

„Биске бүзүреңер“

«Элээн оралдааашкын-биле бижип олур мен, чүге дээрге пятницада эгелээр ужурлуг турган бүгү-нитиниң ажыл соксадыышкынынга белеткел ындында-ла чедишпес шаг-үени шуптузун ээлеп каапты.

Биске бүзүреңер. Бо үениң бүгү харысалгазын бистер медереп билип тур бис. Бистер күштеривисти болгаш энергиявысты харамнанмас бис».

1962 чылдың апрель-майда чоруткан ажыл соксадыышкыннарының соонда ол мынча деп бижээн: «Мен партия организацияларындан келген харысалгалыг эштер-биле чөвүлел хурал эрттирип тур мен. Черле ынчаш, демиселдиң болгаш партияның быжыглаарының перспективаларын ап көөр болза, ол эштер чүвени кончуг-ла боттуу-биле билип турарлар-дыр. Комитеттер боттарынга онааган эрге-хүлээлгелерни чидириг чок күүседип шыдаар болуун дээш, ук комитеттерге калбак дузаламчыны көргүзериниң эргежок чугулазы-биле бүрүн каттыжып турарын ол эштер илеретти. Эрткен үе-биле деңнээрге, эштерниң тура-соруу бедик-тир. Олар болдунар аргаларны-даа, бергелерни-даа тодаргай көрүп, ук бергелерни ажып эртерин оралдажып турлар. Партия болза ажыл соксадыышкыннарының үезинде национал масштабка удуртукчу күш болуп турган болгаш кайы-даа үеде оон удуртулгазы хандыртынган турган дээрзин олар боттарының чугааларынга онзалап демдеглевишаан, Күүсекчи Комитеттиң шиитпирлерибиле бүрүн каттыжып турлар. Ол бүгү чүүлдер Күүскомнуң болгаш эш Сантьяго Каррильонуң ажылының ачызы-биле боттанып турган дээрзин олар база-ла билип турлар.

Чаңгыс эти (массаның) чедип ап турарын болгаш партияның ат-алдарының өзүп турарын олар база-ла айтып турдулар, чүге дээрге бистер болза национал ажыл соксадыышкыны болу берип болур улуг хөделиишкиннерни кылырынга шынап-ла таарымчалыг байдалда туруп турар-дыр бис».

„Бергелерден кортпас бис“

1962 чылдың июньда Гримау мынча деп бижээн: «Партияга дузаламчы көргүзериниң кампаниязы багай эвес чоруп тур. 100.000 песетти, а харын ол түңнен ажыр-даа чыып ап шыдаптар боор бис деп бодап тур мен. Партияга дузалаар күзелдиг хөй-хөй кижилер хире-шаа-биле салыышкынын киирип турлар. Ол магалыг чижек-тир».

Оон октябрьда бижээни болза: «Партияга дузаламчы көргүзериниң кампаниязы-биле холбаштыр, 100.000 песет түңнү ажырган».

«Бодум хуумда бергелерден кортпайн тур мен. Ажылга болдунар-ла хөй эштерни киириштиреринин оралдажып тур мен.

Сорулгалар хөй, ынчангаш хүн бүрүде улуг идепкейлиг чорукту бистен байдал негеп турар дээрзин билир болгай силер.

Мен болза бергелер дугайында айтырыг тургузарының талалакчызы эвес кижи болгай мен, чүге дээрге ол бергелер силерге билдингир дээрзин мен кончуг эки билип тур мен».

Гримау шагдан бээр-ле дыштанмайн келген, ынчаарга шөлээзин анаа саналдаарга, ол мынча деп харыылаан:

«Меңээ таарымча чок чүүлдер черле турбас. Кол-ла чүве—тааржыр үени шилип алыры. Силерге мен чамдык чүүлдерни тайылбырлап көрейн, ынчан болунар шиитпирлээр силер... Бо үе ындыг-ла кончуг таарышпас-тыр.

Полиция кежээлеп турар-дыр. Профэвилелдериниң хартаачылары база-ла шак ындыг болуп турар. Профэвилел оппозициязы оларга улуг даржыкты тавартырыышкын турар, ынчангаш олар биске согуушкун тавартырарының болдунар аргазын дилеп турарлар. Апрель, май болгаш оон соондагы-даа болууушкуннарга шылгарап үнген эштерни олар истеп-сүрүп турар ышкаш-тыр.

Бо байдалдарның үезинде мээн шөлээлээриниң дугайында айтырыгны тургускан херээ чок боор...

Бүзүреп көрүнер, мен ол дугайын чаа бергелерни тургузар дээш чугаалап олурбайн-дыр мен. Хууда менээ ийи таалал бар: Күүсекчи Комитеттиң ажылын болгаш мында тургустунган магалыг политиктиг байдалды үндезини-биле тодарадып көөрү болгаш бодумнуң өг-бүлемни көрүп, чолукшуру болур».

„Совет Эвилели болгаш эш Хрущев тайбыңны камгалап алган“

«Мээн дыштаныылгамны эн-не таарыжыр үеге чедир соңгаарлатканынга өөрүп тур мен. Ол мээн күзелдерим-биле бүрүн дүгжүп тур. Тайбыңга болгаш бистиң төрээн чуртувуска шак ындыг аар-берге үеде бистиң күштеривисти кошкатпазы эргежок чугула» (Бо чагааны Кариб далайның районунга кризистиң хүннеринде бижээн).

Ол хүннерде Хулиан Гримауның бижээни болза:

«Тургустунуп келген байдалдың шыңгыызы-биле холбаштыр, Мадридтиң чурттакчылары дүвүреп, хөлзеп турарын мен кудумчуга, автобустарга чораш, ылаңгыя партия комитеттери-биле аралажыышкын үезинде бүзүреп көрдүм».

Элээн каш чижектерни көргүспүшаан, Хулиан Гримауның немеп бижээни болза:

«Делегейде тургустунуп келген байдалдың шыңгыызын болгаш бистиң чуртувуска оон тавартырып болур уржуктарын кижи бүрүзү көрүп турар. Мээң бодап турарым-биле алырга (оон-биле бүгү-ле партия комитеттери чөпшээрежир-даа ынчаш), делегей дайынының болу бээриниң боттуг айыылынга болгаш ол дайынның бистиң чуртувуска тавартыштырып болур халаптыг уржуктарынга чонну бүзүредип, оттургаш, бистер бурунгаар улуг базымны кылган бис. Тайбың дээш демисел бо хүннерде бирги черге тургустунган, кезээде ындыг болзун дээш бистер бүгү-ле чүүлдерни кылыр ужурлуг бис».

Хулианның оон ынай бижээни болза:

«Совет Эвилелиниң туружу бүгү делегейге болгаш Испанияга улуг сагыш-сеткил каттыштырылгазын болгаш өөрүп четтиришкинни болдурар деп санап турар мен. Ол болза Совет Эвилелиниң чүгле тайбынче чүткүлге быжыг тура-соруунуң тодаргай үлегери эвес, харын-даа оон быжыының, кымга-даа кыжанмайн турар бис деп, совет удуртукчуларның ол дугайын чугаалап турары шак ол улуг быжыг чоруктуң бадыткаашкыны-дыр. Ол болза бодунче халдап келген кандыг-даа дайзынны чылча шавар төлээде өскениң девискээрлеринге баазалар Совет Эвилелинге херек чок дээрзиниң бадыткаашкыны-дыр».

Сөөлгү чагааларының бирээзинге оон бижээни болза:

«Делегей байдалының дүшкүүрлүг чорууңга улустар дүвүреп турар. Совет Эвилелинге болгаш эш Хрущевка чоннуң ортузунда хамаарылга чаптыг—чаагай болуп турар. Хөй-нитиниң санал-оналы Совет Эвилелинге ажыктыг болуп турар. Совет Эвилели болгаш Хрущев делегейни айыылдыг халаптан камгалап алган дээрзин бүгү-ле чүүлдер чугаалап турар-дыр».

«ПРАВДА» СОЛУНДАН.

ТУРИСТЕР СЕЛИГЕРДЕ

КАЛИНИН ОБЛАСТЬ. Суг хөөлбээниң чурумалдыг черин — чурттуң бүгү булуңнарындан болгаш даштыкыдан келген муң-муң кижилерниң дыштанырынга ынак черин бойдуска ынак кижилер туризмниң «эртинези» «кайгамчык Селигер» деп адап турар.

Селигерге эки дыштанып, күштү немеп алырынга аргалар хөй. Аңаа автомобильчилер, чадаг-терген кижилер, суг-мотор спортунга ынак кижилер, чадаг туристер «лагерьлерни» тургузуп ап болур. Хемелер, катерлер, теплоходтар, янзы-бүрү хевирлерниң хемелери ол чараш хөлде чоруп турар. Ол хөлдүң оң талазында байлак арга-ыяш бар.

Аңаа аңнап-даа, балыктап-даа болур.

Хөлдүң эриинде туристер ажыглаар чүүлдер эвәек—хөй санныг турист баазалар, кемпингтер, дыштаныылга бажыңнары. Селигерже кээр кижилер херексел албас-даа болза ажырбас. Парустуг яхталарны, хемелерни, рюкзактарны, майгыннарны, демир хууңнарны, балыкларны болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни улуг эвес төлевир-биле хөлезилеп ап болур. Осташково хоорайда — Селигерде туризмниң төвүнде — теплоходка олурупкаш, хөлге болгаш туралаан черлеринче селгүүстеп чоруп болур.

Ам Селиглерде туризмниң бүлүк үези. Ында ам безин баштайгы бөлүк туристер чедип келген. Аңаа чүгле турист путёвкалар-биле тос муң хире кижи дыштаныр деп турар.

ЧУРУКТА: туристер дыштаныылгада.

Фото Н. ЧАМОВТУУ
СЭТА-ның фотохрониказы.

Германияның Компартиязының съездизи

БЕРЛИН. (СЭТА). ГБП ТК-ның 22-ги пленумунуң шиитпири ёзугаар Германияның Коммунистиг партиязының съездизи болган дээрзин «Дейчер фрейгейтсзендер 904» деп радиостанция дыңнадып турар.

Съездиниң ажылынга 217 делегаттар киришкен. СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү О. В. Куусиненге баштаткан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының төлээлери, а ол ышкаш Болгарияның, Венгрияның, Польшаның, Румынияның, Чехословакияның, Австрияның, Бельгияның, Великобританияның, Грецияның, Данияның, Испанияның, Италияның, Люксембургтуң, Нидерландының, Францияның болгаш Швецияның акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлери съездиге олурушкан.

«Тайбыңны камгалаар дээш, демократтыг эргелерни камгалаар дээш, социал хандырылга дээш» деп ГБП ТК-ның отчёт илеткелин ТК-ның бирги секретары М. Рейман кылган. ГБП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү В. Мон партияның өскерткен Уставының төлевилелиниң дугайында илеткелди кылган. Съездиге 52 кижи санал берген.

Съезд программалыг медеглелди, партияның өскерткен Уставын, а ол ышкаш партияның кара бажында хилинчектениш чыдар бүгү кежигүннеринге болгаш тайбың дээш демиселчилерге байырлыг чагааны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Делегаттар ГБП ТК-ның отчёт илеткелин чаңгыс эп-сеткил-биле бадылаан болгаш Төп Комитеттиң чаа составын соңгаан. Съездиниң соонда ГБП ТК бодунуң баштайгы хуралынга ТК-ның бирги секретарынга Макс Рейманны чаңгыс үн-биле соңгаан.

—□—

МАРП ТК-ның кыйгырыглары

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолга июль 11-де демдеглеп эрттирер улус революциязының тиилээн хүнүнден бээр 42 чыл оюнга Моолдуң Араттың революстуг партиязының ТК-ның кыйгырыгларын Улан-Баторда парлап үндүрген. МАРП ТК моол ажылчы чоннарга байыр чедирип, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алыр, бо чылдың — чурттуң улус ажыл-агыйының болгаш культуразын хөгжүдериниң үшкү беш чыл планының үшкү чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир деп кыйгырып турар.

—□—

Куба улус испан улус-биле кады

ГАВАНА. (СЭТА). Испан улус-биле сагыш-сеткил каттыштырарының бүгү делегей неделязынга куба улус идепкейлиг киржип турар. Бүдүрүлгелерде, албан, өөредилге черлеринде митингилер болуп эртип, чурттуң ажылчы чоннары Испанияның маадырлыг улузунуң франкочу фашистиг диктатурага удур демиселин деткип турарын илередип, политика талазы-биле хоругдаттырганнарны франкочу кара бажыннардан хостап үндүрерин, Испанияга демократтыг хосталгаларны катап тургузарын негеп турарлар.

Чурттуң янзы-бүрү массалыг организациялары, оон иштинде профэвилелдери, куба херээженнер федерациязы медеглелдер кылгаш, испан улустуң франкочу диктатурага удур демисели-биле куба улустуң сагыш-сеткил каттыштырып турарын илереткен.

Камбоджа кызыгаарынга өнчүк-чөңгээ

ПНОМ-ПЕНЬ. (СЭТА). Нгодиньдьемчи солдаттар автомат чепсек-биле чепсегленип алгаш, июнь 1-де Ратанакирия можуну тавартыр камбоджа девискээрже шургуп кирген болгаш кызыгаардан алды километр ырак турар Лом Ком деп кодээ суурже дээрбечи халдаашкынны кылган. Когаралга таварышкан кижилер бар болган, оларның аразында херээженнер база бар. Дезип үнериниң мурнунда дээрбечилер 14 тараачыннарны тудуп алгаш барган, оларның хуу-салымы мынчага чедир билдинмейн турар.

Хааның кхмер шериниң кол командылакчызының ында парлап үндүрген дыннадыын ёзугаар алырга, июнь 10-да мурнуу-вьетнам шериг корабли Камбоджаның Меконг хемде девискээр сугларынче халдап кирген. Кхмер шеригниң таңныылдары боолап эгелээрге ол корабль Мурнуу Вьетнамның талазынче углааш, чорупкан.

Камбоджаның чазаа нгодиньдьемчи эрге-чагыргаларның чаа өнчүк-чөңгээлеринге шиитпирлиг удурланыышкынны медеглеп, ол өнчүк-чөңгээлерден болдунуп болур уржуктар дээш харысалганы Сайгонның чазаанга онаап турар.

Оорғазынче боолапкан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Миссисип штатта негр шимчээшкининиң удуртукчуларының бирээзи Медгар Эверсти Джэксон хоорайга оорғазынче боолап өлүрген. «Өңнүг кештиг чоннуң депшилгезин деткииириниң национал ассоциациязының» Миссисипте салбырының секретары Эверс Джэксон сөөк-язы ылгаар чорукту соксадырын негээн негрлерниң ээлчеглиг митингизинден чанып кел чораан. Расизмге удур демиселчиниң оон бажыныңың баарынга оорғазынче боолапкан. Кожалары ону эмнелгеге чедирген, ынчалза-даа Эверс 15 минута болгаш мөчээн.

Хоорай полициязы ам дээрезинде дуюкаа эрттирип каарын бодап, ол бужар үүлгедигниң истелгезин эгелээн бе, азы эгелевээн бе дээрзин дыңнатпайн турар. Сөөк-язы ылгаар өлүрүкчү чорукка таварышкан Медгар Эверстиң өг-бүлези—кадайы болгаш үш уруглары арткан. Моон мурнунда Эверсти «Өңнүг кештиг чоннуң депшилгезин деткииириниң национал ассоциациязының» күүсекчи секретары Рой Уилкинс-биле кады тудуп хоругдааш, кара бажынче киир октаан турган. Ынчаарда Джэксон хоорайда негрлерниң кирерин чөпшээревес магазиннерниң чанынга болган чыскаалга киришкени дээш оларны тудуп хоругдаан турган.

—□—

ИСПАН УЛУС-БИЛЕ САГЫШ-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЫШКЫНЫ

САН-ХОСЕ. СЭТА-ның корреспондентизи Франсиско Гамбоаның дамчыдып турары болза:

Франконуң дерзии ёзу-чурумунга удур испан улустуң маадырлыг демисели-биле сагыш-сеткил каттыштырарының анаа болган митингизинге «Коста-Риканың улусчу авангарды» деп партияның удуртукчузу Мануэль Мора Вальверде чүве чугаалаарга, киржикчилер «Испан улустуң диктатурага удур маадырлыг демисели делгерезин!», «Испанияның Коммунистиг партиязы делгерезин!» деп кыйгырыгларны салып турган.

Ак-сеткилдиг бүгү-ле ажылчыннар, тараачыннар болгаш интеллигенцияның төлээлекчилери Испанияның ажылчы чоннарының франкизмге удур демиселин шиитпирлиг-биле деткиир дээрзинге быжыг бүзүрелин Мора Вальверде илереткен.

Испан улустуң демисели-биле сагыш-сеткил каттыштырарының митингилери Эредия болгаш Алахуэла хоорайларга база-ла болгулаан.

Ирак армия курдаларга удур

ЛОНДОН. (СЭТА). Багдад радиозунуң дамчыдып турары-биле алырга, Иракты соңгу районунда курдаларга удур дайын чорудулгазын ирак чазактың шериглери эгелээн деп, Рейтер агентилел дыңнадып турар. Эрбиль болгаш Киркуку хоорайларның районунда операцияны чорудуп турар. 24 шактың дургузунда боочепсээн салгаш дүжүп бээрин негээн ультиматумну ирак чазак курдаларга чорутканының соонда ол операциялар эгелээн.

Радионуң дыңнадып турары-биле алырга, Ирактың президентизи Ареф ол операцияларны боду контрольдап турар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

★ Космосту шиңчилээр талазы-биле комитеттиң VI сессиязында совет төлээлерниң баштыңы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының кежигүнү А. А. Благонравов делегей харылзааларының польша институдунга «Космос делгемин тайбың ажыглаар талазы-биле делегей кады ажылдажылгазы» деп илеткелди кылган.

★ Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң көдээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссиязының мал чемнериниң талазы-биле бөлүүнүң хуралы Будапеште ажыттынган. Оон киржикчилери мал ажылын хөгжүдериниге эргежок чугула чем-суурну быжыглаарының айтырыгларын чугаалажып турар. Күш-ажылды болгаш оон айыылы чок чоруун камгалаар талазы-биле тускай эртемниглерниң чөвүлел хуралы бодунуң ажылын венгр найысылалда база эгелээн. Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының төлээлекчилери ооң ажылында киржип турар. Шахталарга өрт-биле демиселдиң болгаш ажылдарның айыыл чок чорууну айтырыгларын ында чугаалажып турар.

★ Бразилияның саң министри Сантьяго Дантас Совет Эвилелинге келирин чалаан албанның чалалгазын хүлээп алган дээрзиниң дугайында дыңнадыгны Рио-де-Жанейрода парлап үндүрген.

★ «Москвич» деп совет чиик автомобильдер Тунистиң чурттакчыларының ортузунга улуу-биле сурагжаан. Сөөлгү чылдың дургузунда ол машиналарны чүс хире кижи садып алган. Тунисте ол машиналарга негелдениң өзүп турары-биле холбаштыр совет автомашиналарны садар болгаш септээр талазы-биле тускай фирманы тургускан.

★ Совет фильмнерниң фестивалынга белеткел Венесуэлада калбарган. Фестиваль дараазында айның эгезинде Каракаска болур. Ол фестивальга совет чеди кино чуруктарны чедирер деп турар.

★ Румын Улус Республиканың почта болгаш харылзааның кол эргелели Москвага херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге алдар кылдыр почта марказын үндүрген. Ол маркада чер бөмбүрзээнде янзы-бүрү националдарның үш херээженнерин чураан. Чер бөмбүрзээн долгандыр куржаан кожаада бижээни: «Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези».

★ Кубаның чөөн талазынга каш хонукта үргүлчүлээн соксаал чок чайыктыг чаъстың соонда байдал экижип эгелээн. Чамдык черлерде хемнерниң суглары смыгып турар. Ориенте можуга болган үерлээшкин чурттуң улус ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирген. Кауто хемниң зоназында турар чүгле улус бүдүрүлгелеринге чедирген когарал безин бир миллион песо (куба акша) ажып турар. Күрүне эрге-чагыргазының органнары болгаш массалыг революсчу организациялар үерлээшкинниң уржуктарын узуткаарынга холбашкан демиселдиң талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап турар.

★ «Испанияда хосталга дээш демиселдиң комитедин» Луара департаментиде тургускан. Комитеттиң составынга профэвилелдерниң, коммунистиг, социалистиг болгаш өске-даа партияларның төлээлекчилери кирген.

★ Японияның министрлер кабинединиң (чазааның) чанында статистика бюрозунуң сан-медээлери-биле алырга, чуртта бүрүн ажыл чоктарның нити саны 400 муң кижи болуп турар.

★ Америк штаттар Индианага, Огайога, Иллинойска болгаш Мичиганга күштүг шуурган болган. Шуурган бажыңнарның крышаларын үрегдээн, ыяштарны дазылдарындан тура шапкан, телеграф чагылары болгаш электродамчыдылгазының шугумнарын үрегдээн. Кижи когаралы бар болган. Франкфортта (Индиана штат) аэропортка беш самолёттарны үрегдээн.

★ Копенгагенниң порт ажылчыннары Мурнуу-Африка Республиканың бараанинарын чүдүрген судноларга чүдүрер болгаш дүжүрер ажылды июль 1-ден эгелеп соксадыр деп шиитпирни хүлээп алган. Дани наймысылалдың докерлери бо шиитпирни деткиир деп чурттуң өске портарынга боттарының эштерин кыйгырган.

(СЭТА).

ШЫДЫРАА

ОН ҮШКҮ САЛЫГ

Июнь 12-де «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш шыдыраа маргылдаазының 13-кү салыы болган. Маргылдаа төнер чоокшулаан тудумна спортчу демисел улам-на чидигленип, ойнакчы бүрүзү үнелиг санны чедип алырын оралдажып турар. Мастерге кандидат Н. Шишигин А. Немковту оюннуң эгезинден эгелээш берге байдалга киирип, 30-гу кошке уткан. М. Кенин-Лопсан бо удаада база-ла чедиишкиниг болган. Ол Н. Ануфриев-биле ойнааш, оюннуң орту үезинде бода кончуп ап, удурланыкчызын дүжүп бээринче албадапкан.

Н. Зырянов — А. Чадамбаны, А. Жданов—В. Огородниковту тус-тузунда утканнар. М. Дамдынчап биле Н. Чыргал-оол олар хайым болган.

13-кү салыгның сөөлүнде бирги черде мастерге кандидат Н. Шишигин 12 санныг, ийиги черде М. Кенин-Лопсан 11,5 санныг, дараазында И. Кристофоров 11, Н. Зырьянов 8,5 санныг чоруп турарлар.

Ам ийи-ле салыг арткан. Кым тиилээрин илередири ам дээрезинде берге, чүге дизе даңзыда өскерилгелер удаа-дараа болуп турар-дыр.

М. ДАМДЫН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, соңгу-чөөн районнарга чаъс чаар, дээр диңмирээр магат чок хүн болур. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага 22—27, Кызылга 23—25 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Барабанщиктиң хуу-салымы» 10, «Кара чайка» 12, 2, «Калимантанде боолаашкын» (делгем экранныг) 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Көргүш, чеме чонма» 11.15, 1.15, 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мен, кырган-авам, Илико болгаш Илларион» 2.30, 4.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Арыг-чаагай сеткилдиг» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Сейм эриктерин ажып чыдар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

КАТТЫШКАН АРАБ РЕСПУБЛИКА. Каир хоорайда Хосталганың шөлү.
Фото А. Ждановтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24.63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг секретарының 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солуң келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00636. Культура министерствозунуң типографиязы

КОСМОСТУ ШТУРМНААРЫ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 16 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 142 (5546).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Ужудукчу-космонавт подполковник Валерий Федорович Быковскийге комсомол байыр чедирип турар

Бистиң ада-чуртувустуң аныяк оолдар, кыстары, чээрби бир миллион комсомолчулар, космос оруктарында чаа шылгараңгай маадырлыг чоруктуң дугайын, «Восток-5» деп корабльге силерниң маадырлыг ужудуушкунуңарның дугайын улуг өөрүшкү-биле дыңнады. Коммунистерниң — Юрий Гагаринниң, Герман Титовтуң, Андриян Николаевтиң, Павел Поповичиниң соонда, космосту штурмнаарынче ленинчи комсомолдуң кижизиткени, ВЛКСМ кежигүнү Валерий Быковский ужудуп үнгенинге Советтер чуртунуң аныяктары чоргаарланып тур. Силерниң маадырлыг ужудуушкунуңар — ол дээрге, Коммунистиг партияның херээнге совет аныяктарның кызыгаар чок бердингенин. Төрээн чуртунга аныяктарның изиг ынакшылының чаа чайынналчак херечилели-дир. Октаргайның чажыдын ажыдарынга совет эртемниң чаа өндүр тиилелгезин, капитализмден социалистиг системаның артык күштүг чоруун бүгү делегей «Восток-5»-тиң ужудуушкунундан көрүп турар.

Бүгү совет аныяктарның өмүнээзинден ВЛКСМ ТК-зы эргим Валерий Федорович силерге изиг байырны чедирип, төлевилеттинген программаны чедиишкинниг күүседирин болгаш төрээн черинге менди-чаагай ээп чедип келирин күзеп тур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

Советтерниң улуг чуртунга алдар!

Төрээн чуртунуң шынчы оглу — ужудукчу-космонавт, комсомолчу Валерий Быковскийге алдар!

БҮГҮ ЭВИЛЕЛДИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ ЭВИЛЕЛИНИҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

СЭТА-НЫҢ ИЙИГИ ДЫҢНАДЫЫ

Ужудукчу-космонавт эш Валерий Федорович Быковскийниң башкарганы «Восток-5» деп космос корабли бодунуң ужудуушкунун үргүлчүлеп турар. Москваныы-биле 18 шак турда «Восток-5» деп корабль-спутник Черни ийи удаа долгандыр ужуткан. Ужудукчу-космонавт Быковскийниң байдалы тергиин эки. Корабльдиң бүгү системалары эки ажылдап чоруур. Космос кораблиниң кабиназында айыткан байдалдар барымдаалаттынып турар.

Бодунуң организминиң байдалының дугайында физиологтуг шенелделерни болгаш контрольду программада көрдүнгенин ёзугаар күүсеткен соонда космонавт чемненген.

Африканың кыры-биле ужудуп бар чорааш, космонавт Быковский Африка диптиң улустарынга байыр чедирген.

Кажан «Восток-5» деп корабль-спутник Черни бир удаа десиндир ужуткаш, бистиң Төрээн чуртувустуң кырынга база катап чоруп турган үезинде, эш Быковский Совет Эвилелиниң улустарынга байыр чедирип, «Восток-5» деп космос кораблиниң чедиишкинниг ужудуп чоруурунуң дугайын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, Совет чазааның болгаш эш Никита Сергеевич Хрущевка илеткээн.

СЭТА-НЫҢ ҮШКҮ ДЫҢНАДЫЫ

Москваныы-биле 22 шак 12 минута турда «Восток-5» деп корабль-спутник беш долганыгны кылган. Тодаргайлаан медээ-биле алырга, корабль-спутниктиң долганырының үези—88,27 минута, чер кырынга эң-не чоок эртериниң хемчээли (перигеязынга)—175 километр, черден эң-не ырак бээриниң хемчээли — (апогеязынга)—222 километр, орбитаның экваторже ийленчээ — 64 градус 58 минута болуп турар.

Дөртку долганыгда космонавт Быковский Никита Сергеевич Хрущев-биле беседа кылган.

Янзы-бүрү чурттарның болгаш диптерниң девискээриниң кыры-биле ужудуп эртпишаан, космонавт Быковский Европаның, Кыдаттың, Латин Американың, Австралияның улустарынга байыр чедириишкиниң чорутан.

Ужудуушкунун үезинде программада баш удур көрдүнген физиологтуг болгаш вестибулярлыг шенелделерни, а ол ышкаш физиктиг шимчээшкиннерниң комплексизин ол күүсеткен. Космонавт Быковский ростбифти болгаш дагаа эъдиндеп кылган филени кузелдии-биле чиген.

Ооң бодунун байдалы кончуг эки, дендии чок анаар чоруктуң байдалын ол эки шыдажып эрттирип чоруур. Дамыры минутада 76 согар, тынарының дүргени—24.

Дөртку долганыгда Валерий Быковскийниң дөртку космонавт Павел Попович-биле чыыг, найыралдыг чугаалажылгазы болган, өг-бүлезинден болгаш чоок кижилеринден изиг байырны Попович аңаа дамчыткан.

Ужудуушкунунуң баштайгы хүнүнүң шинчилелдер программазын дооскаш, космонавт Быковский Москваныы-биле 24 шактың сөөлүнде удуур апаар.

Космонавт В. Ф. Быковскийге Н. С. Хрущевтуң радиограммазы

«Восток-5» деп космос кораблинде ужудукчу-космонавт эш В. Ф. Быковскийге.

Эргим Валерий Федорович!

Космос ужудуушкунун чедиишкиниг эгелээни-биле холбаштыр, силерге изиг байырны чедирип тур мен.

Бистер силерниң ужудуушкунуңарны улуг кичээнгей-биле хайгаарап тур бис. Байдалыңарның эки болурун болгаш даалганы чедиишкиниг күүседиринерни силерге күзеп тур бис.

Силерге эң-не чаагай күзээшкиннерни чорудуп тур мен. Бистиң төрээн черивиске силерни өөрүшкү-биле кужактаар бис.

Н. С. Хрущев.

1963 ч. июнь 14.

Н. С. Хрущевка харыы радиограмма

Силерниң телеграммаңарга сагыш-сеткилим ханызы-биле хайныгып тур. Ада сагыш-салыышкыны дээш, силерге бүгү чүрээмниң ханызындан өөрүп четтирдим, Никита Сергеевич. Комсомолга кижизиттирген кижиге, менээ совет Төрээн чуртумнуң шак мындыг хүндүлүг даалгазын күүседириинден бедик алдар чок. Силерниң улуг ленинчи партияңарның коммунизи болурун күзеп тур мен.

Чаагай күзээшкиннери дээш совет кижилерге бүгү сеткилимниң ханызындан өөрүп четтирдим. Ужудуушкунунуң программазын чедиишкиниг күүседир дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылыр мен.

Ужудукчу-космонавт **Быковский.**

Эш Н. С. Хрущевтуң ужудукчу-космонавт В. Ф. Быковский-биле телефон дамчыштыр чугаалашканы

Июнь 14-те Москваныы-биле 19 шак 30 минута турда СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев ужудуушкунда чоруп турар ужудукчу-космонавт подполковник Валерий Федорович Быковский-биле телефон-биле чугаалашкан.

Телефон аппарадынга эш Н. С. Хрущев-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев олурган.

Ол чугаалажылганың бижимелин моон адаанда парлаан:

В. Ф. Быковский. Эргим Никита Сергеевич. Силерниң изиг байыр чедирген сөстериңерге ханызы-биле өөрүп тур мен. Аданың сагыш-салыышкыны дээш Силерге бүгү чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим, Никита Сергеевич. Бистиң совет Төрээн чуртувустуң кандыг-даа онаалгазын күүседириинден бедик алдар комсомолдуң кижизиткени менээ турбас. Коммунист, бистиң ленинчи улуг партиявыстың кежигүнү болурун күзеп чор мен. Чаагай күзээшкиннер дээш совет кижилерге сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтирдим. Ужудуушкунунуң программазын чедиишкинниг күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыр мен

Космонавт БЫКОВСКИЙ.

Н. С. Хрущев. Силерге база катап байыр чедирип тур мен. Валерий Федорович. Силерниң үнүнер аажок сергек дыңналыр-дыр. Силер мээңиин канчаар дыңнадыңар?

В. Ф. Быковский. Силерниң эки дыңнап тур мен, Никита Сергеевич, улуу-биле четтирдим.

Н. С. Хрущев. Ужудуушкунну айыткан программаны ёзугаар аас-кежиктиг дооскаш, база төрээн черге хонуптарыңарны силерге күзеп тур мен.

В. Ф. Быковский. Онаалга күүсеттинер, Никита Сергеевич. Улуу-биле четтирдим.

Н. С. Хрущев. Улус чон силерни улуг өөрүшкү-биле уткуп алыр. Чедиишкинни күзедим. Байырлыг!

В. Ф. Быковский. Бүгү-ле чүүлдер дээш Силерге улуу-биле өөрүп четтирдим, Никита Сергеевич. Байырлыг!

Н. С. Хрущев. Байырлыг.

Бешки космонавт илеткеп тур

Ийиги долганыгда, Москваныы-биле 16 шак 36 минута турда, бешки космонавт В. Ф. Быковский ужудуушкунун чоруп турарының дугайын илеткээн:

Москва, Кремль.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, Совет чазаанга болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң бодунга илетгээрим болза: бодумнуң байдалым кончуг эки-дир, корабльдиң системалары чогумчалыг ажылдап чор, ужудуушкун чедиишкинниг эртип тур. Меңээ көргүскен бүзүрел дээш совет улуска, төрээн партиямга болгаш чазаага өөрүп четтирдим.

(СЭТА).

Делегейниң улустарынга байыр чедириишкини

Ужудукчу-космонавт В. Ф. Быковский, Европаның кыры-биле ужудуп эртип бар чыда дараазында радиограмманы дамчыткан:

Европаның улустарынга чүректиң ханызындан байыр чедирип, тайбыңны болгаш аас-кежикти күзеп тур мен.

В. Ф. Быковскийниң дараазында радиограммазында бижээни:

Кыдаттың девискээриниң кыры-биле ужутпушаан, «Восток-5» деп совет космос кораблинден улуг кыдат улуска аны-дуңманың байырын чедирдим.

Америка диптиң кырынга чоруп тура совет космонавтың «Восток-5» деп корабльден дамчытканы:

Латин Американың улустарынга сагыш-сеткилдиң бүгү ханызындан байыр чедирип, тайбыңны болгаш чаагай чорукту күзедим.

Революстуг Кубаның маадырлыг улузунга чүректиң ханы байыры.

«Восток-5» австрали диптиң кыры-биле ужудуп эртип бар чорда бешки совет космонавт австрали улуска чаагай күзээшкиннерни дамчыткан.

(СЭТА).

СОВЕТ КИЖИЛЕР ӨӨРҮШКҮЗҮН ИЛЕРЕДИП ТУР

Партияның тура-соруу биле

Сагыш-сеткилди хайныктырып келир база бир болуушкун! Совет ужудукчу-космонавт Валерий Федорович Быковскийниң башкарып чорууру «Восток-5» деп космос кораблиниң чедиишкинниг салып үндүрген! Күчүлүг совет күрүне тайбыңның болгаш демдилгениң эргеажыынга Октаргайның ханызынче оруктуу кижи төрелгетенге салып, бойдустуң күштерин улам-на улуу-биле шиңгээдип алырының байдалдарын тургузуп турарын медереп билири мээң, хоочун большевикке, онза өөрүнчүг-дүр.

Шаандагы Россия империязының девискээринге болган кедергей улуг чаартылгаларны караам-биле көөр аас-кежиктиг болдум. Чурт канчаар магалыг чаартынып турарын, бистиң улузувус кайы хире улуг чедиишкиннерни чедип ап турарын көөрге, чүрекке чоргаарал долуп келир-дир.

Бистиң маадыр космонавтарывыска чүректиң ханызындан байыр!

Ф. Н. ПЕТРОВ,

1896 чылдан бээр партия кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

База бир өөрүшкү

Октаргай делгемиңче ужудуп үнген совет космонавт Валерий Федорович Быковскийниң кайгамчыктыг тиилелгезин бистиң улус, делегейниң демдилгелиг бүгү кижилери улуг өөрүшкү-биле дыңнап, ооң чедиишкиниг чоруп турарын кичээнгейлиг хайгаарап турар.

Бо дээрге бистиң совет эртемденнеривистиң шылгараңгай ажылының чаагай түңнелдери болур. Бистер бүгү-ле күжүвүстү, арга билиглеривисти Төрээн чуртувустуң келир үези—ооң чаагай херээ дээш бараалгадыр ужурлуг бис.

Мен Томскиниң эмчи институдунуң дөртку курузунда өөренип турар мен. Бодумнуң билиимни төрээн партиямның, совет чонумнуң херээнге бараалгадырымны бүзүредип тур мен.

«Восток-5» деп совет корабльда башкарып чоруур комсомолчу бистиң өннүүвүс Валерий Федорович Быковскийге студент изиг байырны чедирдим.

З. ДАМДАК, студент.

Кижилер-биле ажылдаары — бедик хүлээлге

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын чугаалажыр СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга белеткелдер бистиң республиканың партия организацияларының организакчы болгаш идеологтуг ажылынга улуг салдарны чедирген.

«Кижи-биле ужурашкаш, ооң-биле чугаалашкаш, ажылдап турарын көргеш, ынчан ооң дугайын шын билип ап, ооң чүү чүвеге аргалыын, аңаа чүнүң-биле дузалаарын бодап болур. Кижиниң эки шынарларын ажыдып ап, ооң аргаларын калбартыр төлээде, чамдыкта катап-катап ужуражыр херек—деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Партияның ТК-зының ноябрь Пленумунуң шиитпирин болгаш Н. С. Хрущевтуң бо айтыышкынын күүсетпишаан, бистиң республиканың партия организациязы, бүгү чурттаазы ышкаш, СЭКП ТК-ның Пленумунга белеткенмишаан, идеологтуг ажылды улам калбартып, ооң шынарын болгаш дээштиин бедидер дээш, чыгдынган эки дуржулгаларны улам сайзыраңгайжыдып, чаа арга-методтарны тып ажыглап турар. Оларның бирээзи болза Саратов областың болгаш өске-даа черлерниң партия организацияларының үлегери-биле чон ортузунга политиктиг ажылга удуртукчу ажылдакчыларның боттары-биле үргүлчү киржирин организастап эгелээни болур.

Бо чугула политиктиг хемчегниң республикага эгелекчизи СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик парткому болган. Ол партком районнуң удуртукчу ажылдакчыларының ажылчы чоннарга политиктиг илеткелдер, лекциялар кылырын бүдүрүлге болгаш амыдырал-чуртталга айтырыгларын шиитпирлээри-биле холбаштырып турар. Партком удуртукчу ажылдакчыларның тускай хүнүн доктааткаш, кым кайнаар баарының графигин тургускан. Ол график ёзугаар районнуң удуртукчу ажылдакчылары бүдүрүлгелерже, колхозтарже, совхозтарже, бригадаларже, коллективтерже барып, илеткелдерни, лекцияларны кылбышаан, аңаа хамаарышкан ажыл-агый, культура-амыдырал айтырыгларын ол черлерге-ле шиитпирлеп турар. Дараазында ээлчегде оларны солуштур чорудуп, кайы черде, кандыг удуртукчуга хамаарышкан шиитпирлезе чогуур айтырыглар барын барымдаалап турар.

Район удуртукчуларының политиктиг ажылга киржилгезин парткомнуң организастап турарының үлегери-биле колхозтарда, совхозтарда, бүдүрүлгелерде парторганизациялар ындыг хемчеглерни бригадаларга, фермаларга база организастап турар. Бо талазы-биле «Большевик» колхозтуң даргазы эш Ш. Куулар эки үлегерни өске удуртукчу ажылдакчыларга көргүзүп турар. Ол, колхозчуларга, бригадаларга, фермаларга илеткелдер, лекциялар кылып, боттуг организакчы ажылды чорудуп турарындан аңгыда, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылынга безин идепкейлиг киржип турар. Бо бүгү колхоз бүдүрүлгезиниң экижиринге чогуур салдарны чедирип турары чугаажок.

Чоокта чаа СЭКП обкому республиканың удуртукчу ажылдакчыларының политиктиг ажылга киржилгезиниң дугайын чугаалажып көрген болгаш обкомнуң идеология килдизи организастыг хемчеглерни кылган. Ынчангаш республиканың удуртур ажылдакчылары ажылчы чоннарга, ылангыя материалдыг чүүлдерни бүдүрүп турар кижилерге илеткелдерни, лекцияларны доктаамал кылып берип, оларга хамаарышкан айтырыгларны ол черинге шиитпирлеп турары чугула деп көрген. Бо айтырыг районнарының, кодээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелерниң удуртукчуларынга бүрүн хамаарыжыр.

Ынчалза-даа бо талазы-биле хемчеглер республиканың чамдык районнарында, ажыл-агыйларында амга чедир калбарбааның. бо чугула ажылды чамдык партком нар, партия организациялары чедир үнелевейн турарын айтыры чугула.

Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарда, бүдүрүлге эргелелдеринде удуртукчу ажылдакчыларның масса-политиктиг ажылга киржилгезиниң дугайында боттуг ажылдар кылдынмайн, мурнуку хевээр-ле ала-чаягаарлаашкында артпышаан. Ажылчы чоннарның коллективтеринге барган чамдык удуртукчулар ниити чугаалар, эрэңгей хайгааралдар-биле кызыгаарлангаш, ажыл-херекче, амыдырал-чуртталгаже ханылап кирбейн турар. Бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның чамдык удуртукчулары бригадаларга, цехтерге, фермаларга барып ажыл-амыдырал-биле холбашкан политиктиг илеткелдер кылып бээрин ийиги чергениң херээ кылдыр көрүп турар. Маңаа хамаарыжыр чижек кылдыр Кызылдың бирги түлүг эргелелиниң удуртукчулары Емельянцев, Нестеровский оларның политиктиг ажылды үнелевээни кандыг уржуктарлыг болганын көргүскен материалды «Шын» солуңга мырыңай чаа парлаанын айтырга-ла четчир.

Кижилер-биле дириг харылзаа болгаш оларга боттуг дузаламчы кандыг-даа резолюциядан, айтыышкындан артык күштүг дээрзин улуг-даа, биче-даа удуртукчу бүрүзү билир ужурлуг. Ындыг болганда чамдык удуртукчуларның талазындан идейлиг кижизидилге чүгле партия организацияларының херээ, удуртукчу кижи чүгле ажыл-агый херээн хайгаараар дээр хөөннерни ам сый шавар ужурлуг. Ажыл-херектиң чедиишкиниң болуру — эки тургустунган политиктиг болгаш кижизидилге ажылындан бүрүн хамаарыжыр. Ынчангаш партия, совет, комсомол организацияларының ажыл-агый черлериниң удуртукчулары бүрүзү политиктиг ажылга идепкейлиг киржип, кижилер-биле доктаамал ажылдаары оларның эң бедик хүлээлгези болур.

Чон ортузунга ажылдаары дээрге чүгле илеткел, лекция кылып бээри ол эвес, а олар-биле сеткилдиң ханызындан, ажыл-херекти билири-биле чугаалажып, сүмележири, ажыл-агый сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээринче оларны мобилизастаары, кижилерге дузалаары болур. Бо ажыл ында-хаая эвес, а доктаамал системалыг кылдыр организастаттынган турары чугула. Удуртукчу ажылдакчы бүрүзү чоңга айда бирден эвээш эвес илеткелди, беседаны кылып берген турарын чедип алыр.

Политиктиг ажылдың ажыл-агый сорулгалары-биле харылзаазын чугулалавышаан, В. И. Ленинниң бижээни болза: **«Бүгү пропаганда ажыл-агый тургузуушкунунуң политиктиг дуржулгазынга тургустунган турар ужурлуг. Бо дээрге бистиң кол сорулгавыс»**. Бистиң удуртукчу ажылдакчыларывыс политкижизидилгелиг ажылга бо ленинчи чагыгларны удурулга болдуруп, политиктиг ажыл-биле кады ажыл-агыйжы сорулгаларны деңге шиитпирлээр хүлээлгелиглер.

Бистиң республиканың хөй санныг удуртукчу ажылдакчыларының идея-кижизидилгелиг болгаш организакчы ажылын чаңгыс дай дайынчы ажыл-чорудулга кылдыр организастаар чорук эки түңнелдерни бээр дээрзи чигзиниг чок.

Партия чырыдыышкынынга өөредилге теңгени-биле чергелештир, масса-политиктиг ажылдың хөй янзы хевирлерин калбаа-биле ажыглап, политинформацияларны, лекцияларны, беседаларны, политиктиг илеткелдерни калбаа-биле ажыглаарын, ылангыя удуртукчу ажылдакчыларның аңаа ылавыла киржилгезин СЭКП хооркому болгаш парткомнар, партия комитеттери болгаш эге организацияларын хандырар хүлээлгелиглер.

Тайбынның херээнге

Төрээн Коммунистиг партиявыстың, ленинчи комсомолдуң каннап кижизиткени, ынак Ада-чуртувустуң алдарлыг оолдарының бирээзи Валерий Федорович Быковский маадырлыг совет ажылчын ангының, конструкторларның кылып бүдүрген «Восток-5» деп космос кораблинге олуруп алгаш, Октаргай делгеминче кииискидип үнгенин радио дамчыштыр дыңнааш, аңаа улуг өөрүшкүнү сеткилимниң ханызындан илереттим.

Бистиң чуртувустуң ужудукчу-космонавтыларының көвүдеп, улам-на чаа тиилелгелерни улаштыр иле-редип турарынга чүгле социалистиг лагерьниң кижилери эвес, харын делегейниң демдилгелиг бүгү кижи төрелгетени чүрээниң ханызындан өөрүп, совет кижиниң төөгүде деңнелге чок маадырлыг чоруунга чоргаарланып турар.

Бистиң ажылчын ангывыс, эртемденнеривис, конструкторларывыс, совет улустуң алдарлыг оолдары — маадырлыг космонавтылар Октаргай делгеминче ужудуушкуннарны чүгле тайбыңның эрге-ажыынга, эртемниң улам ыңай чечектелиишкининге бараалгадып турар.

А. ДУГЕРЖАА, журналист.

Чоргааралды хайныктырган

Совет Эвилелиниң хамаатызы ужудукчу-космонавт подполковник Валерий Федорович Быковский «Восток-5» корабль-биле Октаргай делгеминче ужудуп үнгенин бүгү чурт, совет кижилер канчаар-даа аажок өөрүп, бистиң эртемденнеривистиң улуг чедиишкинин деңнээр чүве чок үнелеп турары меңээ дыка-ла чоргааранчыг.

Валерий Быковский ышкаш шак ындыг эрес-дидим, кашпагай, эки белеткелдиг спортчу—космонавтыны «Восток-5» деп корабль-биле Октаргай делгеминче шинчилел ажылы кылыры-биле бисте улаштыр ужудуп турары делегейни улам-на кайгаткан.

Совет космонавтыларга «Восток-5» ышкаш эки дериттинген корабльди чогаадып кылган совет эртемденнерге чүрээмниң ханызындан өөрүп четтиргенимни илереттим.

Совет космонавт Валерий Быковскийниң чедиишкиннииг ужутканы, эки чедип кээрин күзевишаан, тыва спортчуларның мурнундан байыр чедирдим.

А. КУМАЯК, спортсмен.

Аныяктарның төлээлекчизи

Мен ынчан өрээлге студент өөрүм-биле шылгалдаларга белеткенип олурган мен. Хенертен-не радио СЭТА-ның дыңнадыын дамчыда берди: «Космоста — «Восток-5»! Ооң башкарыкчызы ленинчи комсомолдуң кежигүнү Валерий Федорович Быковский дээнин дыңнааш, бистер шупту тура халыжып келгеш, бот-боттарывыска байыр чедиржип, өөрүп байырлап турдувус. Ынчан маа эжим Б. Черлик-оол чугаалай-дыр: «Совет тургузугнуң, совет эртемниң артык күштүүнүң тодаргай херечизи бо-дур!»

Комсомолчу студентилер болганывыста бистиң кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжы көдүрлүп, шылгалдаларга улуг чедиишкинниг болур дээш, сорукту өөренип кириптивис. Ол болза комсомолчу космонавка бистиң эң дээре белээвис болур.

М. ДАМДЫН,

Комсомолчу тудугнуң штавы дыңнадып тур

Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадының бирги ээлчээн ажыглалга кииреринге чедир 107 хүн арткан. Чеди чылдың бешки чылының эрткен бешки айларында тудуг бригадаларының ажылын түңнеп көрген. Дээре көргүзүглерни Владимир Черныйның, Степан Холодтуң, Михаил Вороновтуң бызаңчы-бетончу бригадалары, Владимир Вишневскийниң, Михаил Гореевтиң арматурщиктер бригадалары, Михаил Сарыгларның, Владимир Рукаинскийниң, Михаил Шаронковтуң дашчы бригадалары болгаш Григорий Демешевтиң бригадазы чедип алганнар.

Фабрика тудуу дээш социалистиг чарышка бирги черни болгаш шилчиир Кызыл тукту Владимир Черныйга удурткан коллектив ээлевишаан. Ийи дугаар черни Дмитрий Голубцевке удурткан бызаңчы бетончуларның коллективи ээлеп турар.

Владимир Черныйның болгаш Степан Холодтуң бригадалары фабриканың кол корпузунуң 14,4 демдекте бетон кударынга хереглээн опалубкаларны дужуруп дооскан. Үшкү каътты дериглелдер тургузарынга белеткээш дужааган.

Тудуп турар электри станциянын шөлүнде, котёлдарны суг-биле хандырарынга эргежок чугула түр кудукту белеткеп дооскан. Үлетпүрнүң суг дамчыдылгазы ажылдап эгелээр билек-ле котёлдарны кургадып эгелээр.

Электростанцияда участоктуң комсомол штавын тургусканы болгаш ол бирги хүннерден эгелээш-ле шудургузу-биле ажылдап эгелээн. Дузалал ажыл-агый комбинадының (кол инженери эш Желтогонов) берип турар хоюндузунуң багай шынарлыының, диилген материалдарның хандырылгазында үзүктелиишкиннериниң, краныың үр анаа турганының болгаш өске-даа четпестерниң дугайында медээлер тудугнуң комсомол комитединге кээп турар. Комсомол комитеди, ол четпестерни чайладыры-биле дарыы хемчеглерни ап турар.

Фабриканы ажыглалга кирериниң бо изиг-түлүк үезинде бригадаларда халас турарының чаңчылдары ам-даа бар. Чижээлээрге, фабриканың кол корпузунда ажылдап турар Владимир Вишневскийниң бригадазы 6 хүн иштинде арматура-биле хандыртынмаан. Дузалал ажыл-агый комбинадының полигон начальниги эш Гордеев ол чорукту, участоктар начальниктериниң чагыгларны чогуур өйүнде бербээни-биле тайылбырлап турар. Бүдүн коллективтерни анаа халас туруп эрттирериңге чедирип турар шак мындыг харыысалга чок чоруктар-биле эптешпейн, ону доп-дораан чок кылыр херек.

Коммунистиг күш-ажыл дээш демиселдиң түңнелин үндүрериниң дүрээлары бүгү-ле участоктарда болгаш салбырларга бооп эрткен. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп хүндүлүг атты 120 тудугжуларга тывыскан. Оларның аразында бригадирлер Владимир Черный, Михаил Воронов, Михаил Сарыглар, бызаңчы—бетончулар Виктор Ламухин, Владимир Коновалов болгаш өскелер-даа бар.

Фабриканы ажыглалга кирериниң хүнү чоокшулап-ла олурар. Ооң тудугжулары ону билирлер, ынчангаш бүгү-ле күжү-биле ажылдаар чүткүлдүглер. Оларның оруунда моондактарны чайладыр херек.

Хаван ажылын сайзырадырының кол айтырыглары

ЭЪТ БҮДҮРЕРИНИҢ УЛУГ КУРЛАВЫРЫ

Хаван ажылын сайзырадыры чурттка эътти болгаш эъттен кылган чем продуктуларны элбедиринге онза ужур-дузалыг.

Хаванны өстүрерде оон онза ажыктыг, онзагай бүдүш шынарларын ындыг чүүлдер-биле көргүзүп болур. Төрүүр хаванның боос чорууру үези эң кыска—110—120 хонук болур. Ынчангаш колхоз, совхоз бүрүзүнге 12 ай дургузунда төрүүр кол хаван санындан ийидеп эвээш эвес катап төлдү ап доруктургаш, күрүнеге садар сорулганы салып турарының ужуру ол. Хаван бүрүзү-ле чылда 10—12 төлдү, азы 1000 кг эътти ээзинге бээр аргалыг. Апаа бодаарга ныйыстыг бода мал чылда бир катап оолдааш, эки-ле дизе, 250—300 кг эътти, хой эң тергиин дизе-ле ийи хураганны төрүп, 100 килограмм-даа четпес эътти ээзинге бээр аргалыг.

Хаванның баш саны дүрген өзеринден аңгыда, оон төлүнүң четчип өзери база дүрген болур. 6—7 ай назылыында кыс хаван эдержилгеге киргеш, 10-12 айлыында төлдү бере бээр, ол ышкаш семиртилгеде хаванның дириг деңзизи 8-10 айлыында 80—100 кг чайлыг чедер.

Сөөлгү чылдарда, ылаңгыя эрткен 1962 чылда Тывага хаван ажылының талазы-биле чамдык эки түңнелдер бар болган. 1961 чылда турганындан 1962 чылдың январь 1-ле хаванның баш саны 41 хуу өскен болгаш хаван эъдин бүдүрери барык 40 хуу көвүдээн. Төрүүр хаванның баш саны ол-ла үеде 3,3 муңдан 5,3 муң башка четкен. Ол ышкаш эрткен чылын семиртилге хаваннарының баш саны 1961 чылдагызындан 35 хуу көвүдээн болгаш оортан күрүнеге саткан эът 24 хуу өскен.

Хаван ажылынга бедик түңнелдерни чыл бүрү чедип ап турар мурнакчылар бисте көвүдеп турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда Иргит Девикей, Ховалыг Деспилдей. Улуг-Хемниң «ҮТКА 25 чылы» совхозунда Елизавета Ильина, «Күш-ажылдың хостуу» колхозта Ирина Афанасьева, Каа-Хемниң «Бурунгаар» колхозунда Найдып Лопсан дээн ышкаш республикада шуптузу 24 мурнакчылар эрткен чылын кол төрүүр хаван бүрүзүнге онаашттыр 12-ден 18 чедир хаван оолдарын доруктурганнар.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда Ховалыг Күнгаа, Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозунда Ооржак Бопун, «Межегей» совхозта Петр Куликов, Каа-Хемниң «Ленинчи орук» колхозунда Сенцов Василий олар 1962 чылда азырап турган хаваннарының хонукта баш бүрүзүнүң немелде деңзизин 800 грамм чедирип тургаш, күрүнеге хөй эътти кииргеннер.

Үстүнде ады үнген Н. Лопсан, И. Афанасьева, Е. Елизавета болгаш оон-даа өскелер бо чылдың бирги кварталында төрүүр кол хаван бүрүзүнден 9—10 хаван оолдарын алганнар.

Хаван ажылынче кичээнгейни салып, хаван эъди бүдүрерин улам-на көвүдедип турар ажыл-агыйларның бирээзи «ҮТКА 25 чылы» совхоз болур. 1962 чылда ол совхозка хаванның баш саны 2600 четкен азы чаңгыс чылда 71 хуу өскен. 1961 чылга деңнээрге хаван оолдарын камгалап алганы 60 хуу хөй болган, төрүүр кол хаваннарының баш саны 200 четкен, азы 3,3 катап көвүдээн. 1962 чылда ындыг хаван бүрүзүнден ортумаа-биле 10 хаван оолдарын алган.

Ол совхоз 1963 чылда база багай эвес түңнелдиг ажылдап эгелээн. Совхоз бирги кварталда хаван оолдарын эрткен чылдагызындан ийи катап хөйнү алган, семиртилгеде хаваннарының саны 74 хуу, хаван эъди бүдүрери 73 хуу көвүдээн. А. Давыдова баштаан звено бирги кварталда 400 ажыг хаванны семирти азырааш, 40 тонна чыгыы эътти күрүнеге дужаавышаан, ам 1067 баш хаванны семирти азырап турар болгаш моон соңгаар ай санында 400 хире хаван оолдарын нелеринден чарып, азыралга киирер аргалыг болуп турар. Ынчангаш «ҮТКА 25 чылы» совхоз бо чылын 200 тонна хаван эъдин күрүнеге садып шыдаар аргалыг.

Бо чылдың бирги кварталында республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга хаван эъдин бүдүрери эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге 67 хуу, хаванны семирти азыраары — 30 хуу, чаш төлдү алыры —22,6 хуу көвүдээн. Нииттизи-биле алырга, соңгу талакы районнарның совхозтары хаван ажылынга дээре көргүзүглерни чедип ап турар. Үстүнде көргүскен эки чижектер болза хаван ажылын республикага дүрген хөгжүдүп болурунуң аргалары бар дээрзин бадыткап турар.

АЖЫКТЫЫН БОДААР

Моон-биле чергелештир мал ажылының бо чугула адырында улуг четпестерни ыттавайн баар аргажок болгаш хаван ажылын сайзырадырының кол-кол хемчеглерин манаа тодаргайлаары эргежок чугула. Амдыгаа чедир колхозтарның, совхозтарның хөй нуруузунда хаван фермаларының хемчээли чөгенчиг биче, оларда хаванның саны кончуг эвээш болгаш оларның продуктулуу чавыс боор турары-биле калы, оон үндүр садар бараанныг кезии кончуг биче боор турар.

Бо чылдың апрель 1-де түңнелбиле алырга, 1500-тен 2500 чедир санныг хаван азыран турар 6-ла ажыл-агыйлар Тывада бар болган. Олар болза Улуг-Хемде «ҮТКА 25 чылы», Бии-Хемде «Өөк», Таңдыда «Межегей» болгаш «Элегес», Чөөн-Хемчикте «Сүт-Хөл» совхозтар база Бии-Хемде «Кызыл тараачын» колхоз болур. Олар хаван азырап турар ажыл-агыйларның чүгле 12,3 хуузун ээлеп турарлар. Тывада муңдан өрү хаванныг фермалар чүгле 13 азы хаванныг ажыл-агыйларның 27 хуузу болур. Бир муң четпес хаванныг колхозтар болгаш совхозтар 35, азы хаванныг ажыл-агыйларның 75 хуузу болуп турарын дүвүренчиг айтырыг деп саназа чогуур. Таңды, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик дээп ышкаш тараалаң, мал чеми элбек, хаван азырап чаңчыга берген чоннуг районнарда безин 400-тен эвээш хаванныг колхозтарның амдыгаа чедир бар болуп турары дээрге, мал ажылының ол чугула, улуг ажыктыг, өзүүчел адырын херекке албас чорукту көргүзүп турары ол. Таңдыда «Коммунизмниң херели», Каа-Хемде «Тиилелге», Улуг-Хемде Жданов аттыг, Чөөн-Хемчикте «Большевик», СЭКП XXII съездизи аттыг, Ленин аттыг колхозтарда хаванның баш саны 300 безин четпес, а Барыын-Хемчикте «Мурнакчы», Улуг-Хемде «Х Улуг хурал» колхозтарда болгаш «Тес-Хем» совхозта бүгү-ле бар хаван түс-тулуңда 200 баш безин четпес болуп турар чорук мырыңай чөгенчиг. Ол ышкаш Тес-Хем, Өвүр, Тожу районнарда өзү барымдаалап хаван азыраан атка кирикээн чүве дег, фермаларда чүс безин четпес хаван тудуп, улуг чарыгдал, шүүдел үндүрүп, каңдыг-даа ажык-орулга чок болуп турар.

ТӨРҮҮР ХАВАННАРНЫ КӨВҮДЕДИР

Черден бедик дүжүттү алыр дээнде, чер-хөрзүнүң сайзырадыры ышкаш, малдың баш санын өстүрер дизе, коданга төрүүр кыс малды көвүдедир, оон мөзү-шынарын сайзырадыры бо хүннүң соңгаарлаттынмас сорулгазы болуп турар.

Ону биле-тура, өжегерээн ынчап турган чүве дег, Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң директору эш Чюдюк, парторгу эш Иргит олар ындыг улуг малчын совхозка 30 хире төрүүр хаван тудуп турар. Ол районнуң «Шекпээр» совхозу (директору эш Коблев, парторгу эш Манзырыкчы) барык дөрт чыл дургузунда чээрби четпес төрүүр хаван «сайзырадып» келген. «Оон түңнели чөгенчиг болгаш хомудавчыг. Эрткен чылын ол совхоз күрүнеге дөңгүп-ле 10 ажыг тонна хаван эъди дужааган. Бүгү чылдың дургузунда алган 280 хаван оолдарының барык дең кезии өлүп хораан. 100-тен өрү санныг төрүүр кол хаванныг ажыл-агыйлар республикада чүгле дөрт: «ҮТКА 25 чылы», «Өөк», «Межегей» болгаш «Элегес» совхозтар болур: 50-ден 100 чедир төрүүр кол хаванныг ажыл-агыйлар 16, арткан 30 санныг хаван фермаларында кол төрүүр хаванның саны 50 четпес. Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», Чөөн-Хемчиктиң «Искра», Ленин аттыг колхозтарында 20 шаа: Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы», Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» колхозтарында 10-10 баш хире ындыг хаваннарны сөөлгү каш чылдарда «өстүрүп» келгенибиле күрүнеге хаван эъдин барык-ла сатпастаан.

Ам сорулга болза, хаван ажылынга кол өөк болур төрүүр улуг хаваннарның баш санын хаван азырап турар ажыл-агыйларга ам бар турарындан бети дээрге-ле ийи катап көвүдедири болур. Улуг-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң, Барыын-Хемчиктиң («Кара-Хөл», «Малчыннар» өске) колхозтарынга 100 баштан эвээш эвес, а Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарының колхозтарынга 150—200 баш чедир төрүүр кол хаваннарны доктаамал тудары чугула. Тес-Хем болгаш Өвүр районнарның колхоз бүрүзүнге чер ажылын сайзырадырынга хамаарыштыр, ийи чыл иштинде 60—80-ден эвээш эвес баш төрүүр кол хаванныг турарын чедип алыр.

«Тес-Хем» совхозтан өске бүгү совхозтарда чер ажылы сайзырангай болгаш хаван ажылын хөгжүдеринге тааржыр аргалар бар чүве болганда. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң үлегерибиле, совхоз бүрүзүнге 200-тен эвээш эвес төрүүр кол хаванныг турары чугула.

Коданга төрүүр малды көвүдедириниң херекке албас чоруктуң чижээн моон адаанда ийи колхозтуң чижээнден көрүп болур.

Колхозтар	1963 ч. май 1-де төрүүр кол хаван саны	Олардан эрткен бирги кварталда алган төл	Бирги кварталда күрүнеге саткан хаван эъди (цент.).
«Күш-ажылдың хостуу»	20	85	86
«Революцияның чалбыыжы»	57	35	94

Төрүүр кол хаваннардан аңгыда, аныяк хаваннарны чылда бир катап-ла төлүн алгаш, күрүнеге садар дээш хөй-хөйү-биле азыраарга, чиик өртектиг хөй эътти алырынга улуг ажыктыг болур. Мынчангаш, бистиң элээн хөй ажыл-агыйларывыс төрүүр аныяк хаваннарны чүс-чүзү-биле тудуп, олардан бир катап төл алгаш, төрээн соонда 2—2,5 ай эрткенде семиртир азырааш, күрүнеге садып, улуг орулганы ап турарлар. Эрткен чылын Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозу бүгү хаван оолдарының 70 хуузун аныяк хаваннардан алган болгаш 73 тонна хаван эъдин күрүнеге саткан. Ол районнуң «Хаандып» колхозу аныяк дүңгүш хаваннарның санын төрүүр кол хаваннардан дөрт катап көвүдеткен. Оон түңнелинде эрткен чылда ол колхоз 90 тонна хаван эъдин күрүнеге саткан. Ол дээрге колхозтуң эрткен чылын күрүнеге саткан эъдиниң 45,5 хуузу, азы күрүнеге хаван эъдин садар талазы-биле республиканың бүгү колхозтарының дээрези болган. Районда «Өөк» совхоз хөй дүңгүш хаваннарны өстүргеш, бо чылдың бирги кварталында 1200 хаван оолдарын алган. Чайгы үеде база ол хире хаван оолдарын алыр деп турар.

Бир катап төлүн алгаш, эътке садар аныяк кыс хаваннарның саны: улуг шыдалдыг, тараалаң совхозтарга болгаш колхозтарга 600—700 баш, ортумак ажыл-агыйларга 300—400 баш, биче шыдалдыг колхозтарга 200 баш чедирери эң чугула сорулга болуп турар.

МАЛДЫҢ УКСААЛЫГ ШЫНАРЫН САЙЗЫРАДЫР

Малдың продуктулуун бедидериниң кол артазы оон уксаалыг шынарын сайзырадыры болур. «Өөк» совхозка эки шынарлыг хаваннарны (хөй төл төрүүр, сүткүр, өзүүчел, азырыычал эвес болгаш өске-даа) шилип алгаш, эки азырап, ажаап турганының түңнелинде, эрткен 1962 чылда 70 ажыг төрүүр кол хаван бүрүзү ортумаа-биле 18—20 чедир төлдү берген. Оон иштинде «Халбан-Кулак» деп ак хаван эрткен чылдың апрель 12-ден бо чылдың январь 4-ке чедир чыл четпес үениң иштинде үш катап төрээш, 36 төлдү берип, бүгү оолдарын доруктурбушаан, ам удавас база оолдаар апарган деп, ферма эргелекчизи эш Жмак бисте сонуургадып чугаалады. Ол хаванның эрткен чылын төрээн оолдарының 15-ки эдержилгеде киргеш болгаш оон иштинден 2 аныяк хаван 11—11 оолдарны апрель айда төрээн.

Моон-биле чергелештир эрткен чылын Тываның колхозтары болгаш совхозтары төрүүр кол хаван бүрүзүнден ортумаа-биле чүгле 8,6, оон иштинде Таңды эргелелиниң зоназында 9,7, Чөөн-Хемчик эргелелиниң—8,9, Тес-Хем эргелелиниң — 7,4 хаван оолдарын алганы кончуг эвээш болгаш Тывада хаван ажылын хөгжүдериниң курлавырларын багай ажыглап турарының херечизи болур. Малдың уксаазын сайзырадыр ажылче онза сагыш салып, эки шынарлыг малды шилип ап, оларны бедик уксаалыг бүдүрүкчүлер-биле эдериштирерин чөп организастап тургаш, малдың баш санын дүрген өстүрери соңгаарлаттынмас сорулгаларның бирээзи болур.

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭВЕС ЧОРУКТАН ЧАЙЛААР

1962 чылда республиканың хаван фермаларынга ажыл-агыйжы эвес чоруктан өлүп хораан хаванның саны 11,5 муң четкен, азы муң чыгыы тонна эъттен когараан. Эң-не хөй хаван хораан черлер Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнар болур. Оларда карылганың хемчээли 1961 чылдагызындан 40—70 хуу көвүдээн, а «Шекпээр», «Улуг-Хая», «Пайырал», «Тиилелге» совхозтарга 47—74 хуу чедир өскен. Оон ынай когаралдың хөй хуузун хаванның чаш төлү ээлеп турарын оваарып көрзе чогуур. Ниити хораан хаванның 70 хуу хирези 2 айдан 4 ай чедир назылыг, незиинден чарган хаван оолдары болуп турар.

Мындыг улуг хорамчаның кол чылдагааны болза, ажыл-агыйның удуртукчуларындан, тускай эртемниглерден болгаш ферма ажылдакчыларындан малдың ажаалды, азыралынче чогуур кичээнгей салбайн турарында болур. Хаван мал, ылангыя оон чаш оолдары тас дүктүг болгаш соокка доңуучал, өттүр салгыннап турар өл-шык кажааларга доругуп шыдавас деп чүвени оваарбайн, Тываның хөй-хөй колхозтарында болгаш совхозтарында хаванны аажок өл-шыктыг, хир-малгаштыг, дунааргай кажааларда тургузуп турар. Кажааларының улуг, биче ойбак-дылдыындан, шаараштарындан кирген соок агаар малдан үнген чылыг-биле холушкаш, бусталы бээр, оортан баштайгы үеде кажааларының соңгалары, хаалгалары, ханалары хыраалаар, оон уламындан ол хыраа дошталып, кажаа иштин дуй алы бээрин малчыннар кончуг эки билир болгай. Оон аңгыда кажааларының дээвиири бустан шыгып келгеш, дамдылап туруп бээриниң түңнелинде шала кыры өл суг болуп, малгашталыр, оортан хаванның дүгү «көк суг» апаар. Мындыг кажааларның иштиг кончуг өл-шык болгаш хирлиг, чуттуг болурундан аңгыда, ында дириг амытанның мага-бодунга, амыдыралынга улуг хоралыг углекислый газ, аммиак дээн ышкаш янзы-бүрү хейлер хөйү-биле мөөннежип чыглы бээриниң кажаа иштин дунааргай болгаш бак чыттыг болу бээр деп чүвени эртемденнер илиреткен.

Шак мындыг кажааларга малды, ылангыя хаванның 4 ай чедир назылыг оолдарын тургузарга, олар үр болбайн чыргадап эгелээр, оон уламындан өкпези аарыыр, даман-даа аарыыр, өлүп хораар. Оон кедерезе паратиф, пастерелез дээш, оон-даа өске халдавырлыг аарыглар нептереп тарааш, улуг когаралды таварыштырып болур. Оон аңгыда шак ындыг кажаага тургузарга, семиртип турар хаванның немелде деңзизи 30 хуу чедир кудулаар, кыс хаванның суду дыка кызырлыр, аныяк хаваннарның өзери доктаар деп чүвени хаван фермаларының ажылдакчылары боттары көрүп турар. Манаа чижек кылдыр Бии-Хемде «Өөк» совхозту көрээлинер. Ол ажыл-агый бо эрткен кыжын шала туткан, чылыглаттынмаан, чаңгыс каът соңгаларлыг, ханазы эки сыскыттынмаан, дээвиринде агаар солуштур тыртар вентиляция чок, малдың үндүрген суугун ырадыр шоргалары чок кажаага чаш хаван оолдарын сөөкта тургускааны-биле бо чылдың дөрт айларында 700 чыгыы баш өлүп хораан болгай.

Кыс хаваннарны, ийи-дөрт ай назылыг хаван оолдарын тырык, арыг-шевер, соңгалары ийи каът, ханазын малгаштап, чугайлап алган, эжиктери чылыг кажааларга азыраарга, хорамча чок болур болгаш чаш төл хүргеп өзүп доругар деп чүвени Улуг-Хемниң «ҮТКА 25 чылы» совхозу, «Күш-ажылдың хостуу» колхозу, Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозу болгаш оон-даа өске ажыл-агыйлар көргүзүп турар. Бо ажыл-агыйларда кажаа иштиниң агаары арыг болгаш кургаг болуп, багай чыт безин чок болуп турарының чылдагааны болза, агаар солуштурар вентиляцияны 80×80 сантиметр делгем кылганы-биле кады, кажааны ниит суг-биле чылыдар апарган. Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунда оолдуг хаваннарны болгаш незииниен чарган 2 ай назылыг хаван оолдарын тургузар кажааның соңгаларының баарында батареялардан аңгыда, шала адаанга изиг суг дамчыдар хоолайларны база таарыштыр кылган. Оон түңнелинде кыжын кажааның иштин чылыг болгаш кургаг боор турар. Ол колхозта хаванның өлүп хораары эрткен дөрт айларда бир хуу безин четпес болган. Оон ынай хаван кажааларында малдың суугун ырадыр шоргалар кылып каан болгаш ону үргүлчү аштап арыглап турар. Хаванның чыдар чери биле чем чиир чери аңгы болуру кажаа иштин арыг-шевер тургузарынга онза дузалыг.

ЧЕМГЕРИЛГЕНИ ШЫН ТААРЫШТЫРАР

Колхозтарның болгаш совхозтарның хаван ажылында база бир улуг четпестерниң бирээзи болза, хаваннарны колдуунда чаңгыс хай тараа аймаа-биле чемгерип турары болур. Чамдык колхозтарда тарааны безин чадаарда чарбалавайн, бүдүнге херээр хаванга берип турар. Оортан когарал болурдан аңгыда, каңдыг-даа ажык болбас. Тараа аймаа чемнер болза күш-шыдал кирип, семириринге улуг ажыктыг хоолулуг бүдүмелдерни (углеводтар, үстер) малга хөйү-биле (70 хуу чедир) берип турар болза-даа, малдың өзеринге, төлгүр болурунга база сөөгүн быжыктырарынга онза херектиг, долу үнелиг протеиннерни (белоктарны) болгаш кальцийни бербейн турар. Ынчангаш республиканың ажыл-агыйларында азыралда турар хаваннарның 100 кг немелде деңзизинге 600—700 кг тараа чарыгдаар ужурлуг тургаш, 1000 кг чедир, а чамдык совхозтарда 1500 кг чедир чарыгдап турарының ужуру ында. Ол ышкаш хаваннарның үре-төлгүр шоолуг эвес боор турары-биле 1962 чылда республиканың ажыл-агыйлары төрүүр кол хаван бүрүзүнден ортумаа-биле 8-ле хаван оглу алган.

Хаваннарга концентраттыг, шыктыг болгаш бедүүн чемнерни таарыштыр бээри чугула. Чижээ, 5 айдан өрү назылыг аныяк болгаш улуг хаванның чемгерилге нормазынга концентраттар 50—65 хуузу, силос, картофель, чигир свёклазы, янзы-бүрү дазылында чемиштиг чемнер болгаш бедүүн чемнер 35—50 хуузу ээлээр, а 3,5 айдан 5 ай чедир назылыг хаванга бо чемнер ол-ла ёзугаар 60—75 болгаш 25—40 хуу болур.

Хаван дээрге өске чамдык маллар ышкаш кегженмес болганда, аңаа концентраттыг болгаш өске-даа чамдык чемнерни болбаазырадып бээри чугула. Тывада 20 муң ажыг баш хаванны улуг бөлүктеп ажаар арга-биле ажаап турар болгаш улуг кормушкалардан кургаг чемнерни боттары чемненир кылдыр тургускан. «ҮТКА 25 чылы» совхозта болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда концентраттарны, силосту болгаш кургаг чемнерни холааш, тускай машинага чуурап хоюткаш, паста дээр мышпак чем-биле хаваннарны чемгерип турар апарган. Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунда семирти азырап турар хаваннарны, чемни сөөртүп чорааш, үлеп чорур машинаның кужу-биле азырап турар апарган болгаш кажаа иштиниң аштаалгазын база механизастаан. Оон түңнелинде хаван фермазының ажылдакчыларының күш-ажылы дыка чиигээн болгаш ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Бо чылын республикада 9 совхозка, 11 колхозка 16 муң хаваннарның кажааларын машина күжү-биле аштаар кылдыр механизастаар. Ол ышкаш 9 совхозка, 18 колхозка хаван кажааларынга суггарылганы база механизастаар. Бо ажылды дүргедерири-биле республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының инженер-техниктиг ажылдакчылары, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелериниң, ажыл-агыйларының удуртукчулары чогуур хемчеглерни алза чогуур.

Украинада болгаш Сибирьниң дыка хөй районнарында ажыл-агыйларның аразында хаван семиртип азыраар пункттарын организастаан чорукун улуг ажыктыг болуп турарын барымдаалааш, бистиң республикага ол арганы ажыглаары бүдүрүлге эргелелдери өөренип көөрү чугула.

Н. КОНГАР,
СЭКП Тыва обкомунуң бөлүм ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи.

СУУР ӨЗҮП ТУРАР

ХАВАРОВСК КРАЙ. Амурда-Комсомолск хоорайның чоогунда Солнечное суурда олово комбинадының арыглаар фабриказын ажыглалга киирер хүннер чоокшулаан. Күчүлүг самосвалдар фабриканың бункеринде олово рудазын эккелген. Механизмнерни шенээрин чоруткан. Удатпас Ыракы Чөөн чүкте эң улуг тудугларның бирээзи, ол тудуг ажыглалга кирер.

Кижи чедери берге Мяо-Чан дааның ээзинде совет инженерлерниң күжениишкини-биле үлетпүр бүдүрүлгезин ынчаар тургускан. Солнечноениң дагжыларының чаагайжыды туттунган сууру өзүп турар.

ЧУРУКТА: Солнечноениң олово комбинадының арыглаар фабриказы.

Фото Н. СУРОВЦЕВТИИ. СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛЧЫН САЛГАЛДЫҢ ТӨРУТТҮНГЕНИ

Чүс-чүс чылдарның иштинде харлыг баштыг дагларга бүзээлеткен чиңге шынаа, бодунуң чажыдын чер адаанга кадагалап келген. Хову-Аксында металл чыдып турар деп чүве ол чериниң чурттакчыларының сагыжынга-даа кирбейн чораан. Ынчалза-даа араттар бөлганчок-ла дагнар звектеринге эдептиг үңгүрлерге таварыжы бээр чораан: дириг амытаннар ындыг үңгүрнү черле кылып албастар. Ол үттерге сөөктен кылган херекселдерни, ирий берген кеъштерни көрүп чорааннар. Сөөлүнде илерээн болза, эрте шагның руда казыкчылары руданы ол кеъштерге чүктеп үндүрүп турганнар.

Хову-Аксының бүрүн шагдагы металлургтарын кым, кажан чок кылганыл? Чиңгис-Хааның бурунгуларының кайы бирээзиниң аймактары бе? Амгы үеде ону чугаалаары берге, ынчангаш төөгүчүлер кажан бир шагда ол айтырыгны харыылаарлар.

Бистиң хүннеривисте Тываның металлургиязының баштайгызы—чаа Хову-Аксы төрүттүнүп турар. Аңаа эң-не баштай каш чылдар бурунгаар чораан мен. Журналист Кудажы-биле «ГАЗ-69» деп машинага олуруп алгаш, тайганың шыйлагар оруу-биле чоруп олурган бис. Буттарым адаанда турган чемоданга бир ном чыткан. Оон автору англи географ Каррутерс бодунуң ол номунга крайның чооктагы төөгүзүн бижээн. Тос чадырларда чурттап турар аштаңгы байдалда аңчыларның кодаиннарын ол көрген. Ынчан ол блокнодунга мынча деп бижээн: «Чер кырында, амгы үеде цивилизацияның халдаашкынынга таварышпаан, баштайгы амыдыралдың бедүүн артышкыннарын көөрге, чаягаар-ла сеткилдиң кайгаашкыны болгаш сеткилдиң хандыны үнүп келир-дир». Ону Тыва журналист Кудажыга номчуп бердим:

— Тос чадырлар?—деп чиктигзинип айтырган;

— Ам силер оларны Тывада көрбес силер, музейден көрүп болур чадавас силер. Бо хүн Тыва дээрге... Шынавыла Кудажының ол сөстериниң бадыткалы ындыр. Мурнувуста Хову-Аксы ажылчын суур көстүп келди.

Суурну көрген болза Каррутерс чүнү чугаалаан ирги? Кижиңнээрле чадавас турган боор оң. Мындыг кончуг дүмбейже цивилизация кайчап кирип келген чоор деп бодаар ыйнаан. Бир эвес тургустунуп турар «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарының аразында шаандакы аңчыларның салгакчыларының барын билген болза мырыңай-ла кайгаар боор.

Мээң блокнодумда мындыг демдеглел бар: Кыс-оол Хурума Хову-Аксында чер үттээр бирги тыва кижи. Оон биографиязы бедүүн: баштай колхозчу, оон соонда геологтарга дузалакчы, амгы үеде комплекстиг бригаданың кежигүнү. Бир эвес Хуруманың мөңгүннелчек дашты холга алгаш, мээң көргүзүп турганым Каррутерс көрген болза, чүнү чугаалаар ирги? Мөңгүннелчек даш — кобальтының рудазы-дыр.

...Чартык шак иштинде самолёт пассажирлерни харлыг сынны ажылдыр Хову-Аксынга эккеп дүжүрүп каапты. Кыс-оол Хурума-биле база катап ужураштым. Ур үениң иштинде хээрештивис. Ам оон биографиязы баштайгы бодап чорааным ышкаш бедүүн эвес болду. Ол биография тыва улустуң чаа салым-чаяаны, тыва крайның келир үези-биле бызыг харылзашкан.

Хову-Аксының кобальтызын ажытканы тоол-биле дөмей. Бир эвес ол төөгүнү кобальтының бирги ажыдыкчылары — колхозчу Хойтпак-оол, Алексей Богомол оларның боттарындан дыңнаваан болзумза, бүзүревес турган ийик мен. Кажан Тывага байлар болгаш ламалар тергиидеп турар үеде-ле, аныяк чылгычы Хойтпак-оол хүнге янзы-бүрү чайынналып турар мөңгүннелчек дашты тып алгаш, өөнде алтаразынга байлардан чажырып суп алган. Ынчанна Хойтпак-оол ол даштарның аңаа эвээзин безин эскерип каан. Кажан улуг бөлүүшкүннар байларның болгаш ламаларның эрге-чагырлазын Тывага өйтүр октапканда, бедүүлүн чораан чылгычы билигге өөренип алган. Ону суму даргазынга соңгаан. Хойтпак-оол Хендергеге чурттап турда, бедүүн орус геолог оолдар аңаа чедип келгеннер. Олар Хойтпак-оолдан эдептиг даштар дугайын билир кижилерни айтырганнар. Чүвениң ужурун дораан билип кааш, Хойтпак-оол чажырып чораан дажын геиги оолдарга бергеш, даштың чыткан черинче олар-биле кады чорупкан. Ол даштың чыткан черин Хойтпак-оол утпаан болган.

Улуг чадыр дыт, оон адаанда дириг амытаннар үңгүрүнге дөмейлешпес үңгүр. Геологтар үңгүрнү шинчилеп көргеш, ону кижиниң холдары-биле кылганын эскерип каапнар. Сөөлүнде барып оларның ол бодалы бадыткаттынган. Эрте бурунгу руда казыкчыларының кылып каан үдүндең кобальт рудазын тып алган хүнүн — Хову-Аксының кобальтызын ажытканының хүнү деп санаар. Бир дугаар ажыдыкчы бөлүктүң кижикчилеринге, оларның аразында Алексей Богомол болгаш Хойтпак-оолга Күрүне шаңналының лауреады деп атты тывыскан.

Кажан бис Хурума-биле чугаалажып олурувуста база бир онза төөгү үнүп келди. Хойтпак-оолдуң даргалап турган сумузунуң черинге Хурума Кыс-оолдуң адазы Ширима чурттап чораан. Ол, ынчаарда мөге шыдалының талазы-биле бүгү Хендергеге алдаржаан чораан. Кадык, шыырак улуг чаагай кижи чорза-даа бистиң хүннеривиске чедир ол чурттап шыдавайн барган. Ынчан ол, Хову-Аксының кобальтызы ажыттынып, оон амы-төлү ажылчын өг-бүлениң салгалын тургуза бээр боор деп чүвени кайын бодаан деп. Оон 6 уругларының бежи «Тыва кобальт» комбинадының ажылчыннары.

Комбинатта тываларның саны хөй. Боттарының чаа амыдыралынга олар янзы-бүрү оруктар-биле келгилээн. Светлана Таныва баштай электри станциязынга аштакчылап кирген. Ам лаборант апарган. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, өрүмнелге мастери Сергей Тумеихо мурнунда геология разведказының бедүүн ажылчыны чораан. Бедик көргүзүглүг шалыпчы күш-ажылы дээш, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан.

Тыва индустриязының баштайгызын тывалар-биле кады Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарындан келген хөй нация улустар тургузуп турар. Орустар, хакасстар, украиннер, белорустар болгаш оон-даа өскелер—алышкылар. Совет интернационализмниң хоойлузу ындыг.

Азияның төп чүрээнде тургустунган аныяк республикага бүгү чурт ачы-хавыяны көргүзүп турар. Янзы-бүрү нацияның улустары бот-боттарының дуржулгазын, эртем билиин солчуп, чаңгыс демниг ажылдап турарлар. Өнүүм Кыс-оол Хурума комбинаттың дуржулгалыг ажылчыны деп санадып, хөй-хөй өөреникчилерлиг апарганы мээңээ кончуг өөрүнчүг. Оон өөреникчилери Семён Четме, Виктор Данилов олар ам дуржулгалыг ажылчыннар.

Кызылче ээп келгеш, партия обкомунуң бирги секретары, тыва чогаалчы Салчак Токага кирдим. Чартык чүс чылдан эвээш үелерниң иштинде феодализмден социализмге чедир оруку эрткен, тыва улустуң амыдыралында кайгамчыктыг чайынналчак өскерилгелерни, амгы үеде кедээ ажыл-агыйның чедиишкиннерин мээңээ чугаалап берди.

А Тываның келир үези?—деп айтырдым.

— Чугаажок, үлетпүр, мырыңай харын тергиин! Тываның чериниң иштиг кезар байлактар-биле долдунган. Бисте тыва кадрлар—ажылчыннар, техниктер, инженерлер амдыгааштан бар апаргылаан дээш. Кыс-оол Хуруманы база адады. Шак ол ышкаш кижилерниң холдары Тываның үлетпүрүн тургузар. Каш чылдар эрткенде Азияның төвүнге демир-орук-биле тудушкан хооралар өзер. Ынчан, Тыва—чурттуң индустриалдыг төптериниң бирээзи апаар болгаш ажылчын салгалдың баштайгы эгелекчилериниң аттары алдар-биле шиметтинер—деп, ол чугаазын төндүрдү.

В. ПЫЛАЕВ.

БАЛЫКЧЫ БРИГАДА

Чериин ажыглалга кирбейн турар байлаан чоннуң чаагай чоруунга ажыглаар дугайында сорулганы боттандырарының бүгү-ле болдунар аргаларын тывар ужурлуг бис.

Мөңгүн-Тайганың Мөген-Бүрен бажында ажык-байлактыг, өлүк-тывыштыг хемнер болгаш хөлдер хөй. Ол чер улуг аңнар-биле база байлак.

Мөңгүн-Тайгага балыкчы бригаданы организастаарын сельпога даасвышаан, оон бригадиринге эш Павел Чихачевту респотребсоюз чорудуп берген. Ук бригада эрткен кыжын организастаттынган. Балыкчыларның баазазының тудуун кыска хуусаада багай эвес чоруткан: чурттаарганың ийи өрээл бажыңы, чунар бажын, склад, чер склад туттунган болгаш бүдүрүлге цегы дериттинген. Балык тудар четкилерни аргып кылган.

Балыкчы бригаданың херекселдерин 40 ажыг километр черге чедирип алыры ук чериниң байдалынга эң-не берге турган. Ынчангаш респотребсоюзтуң баштаар чери бригадага дузалаар 6 автомашиналарны олче чорудуп берген. Кызымаккай чолаачылар чолаачы Григорий Шагановтуң удуртулгазы-биле эки-даа ажылдаан: орук-чирик чок берге черге машина бүрүзү сес-сес катап чораан, ынчангаш бригаданың эргежок чугула херекселдерин баазага чедирип берген.

Бригаданың ажылчыннарының аразынга А. Шуравин, Н. Саитов, Х. Шой-Сүрүң, бригадир П. Чихачев олар онза кызымаккай ажылдааннар.

Мугур-Аксындан Хиндиктиг-Хөл чедир чүс ажыг километр. Орук дыка берге. Балыкты сөөртүр транспорт херек. Бо бригаданың эргезинге «ГАЗ-63» автомашинаны, «ДТ-54» тракторну бээр дээн шииттир бар турбуже, ол ам-даа күүсеттинмээн.

Балыкты дузаар, аштаар, ажаар талазы-биле мергежилдиг ажылчыннар бригадада бар. Ынчалза-даа бригаданы хеме, досбаар, четки дээн чижектиг херекселдер-биле ам-даа четче хандырбайн турары хомудаачыг.

Мөңгүн-Тайганың агаар-бойдузунуң кадыг-дошкун байдалы-биле балыктар ам чаа тарап үнүп турар. Ынчангаш чаа туткан балыктар моон соңгаар көвүдээр.

Чайгы үеде бо черже орук-чирик баксырай бээр ужурунда, хамааты ужар чүүл транспортун бо бригада-биле харылзаага ажыглаары чугула.

Х. ХЕРТЕК.

ДҮҮН СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ АЖЫТТЫНГАН

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди

Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
ИЮНЬ
19
СРЕДА
№ 144 (5548).

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1963 чылдың июнь 18-те Кремльдиң Улуг ордузунда СЭКП Төп Комитединиң Пленуму ажыттынган. Пленумну СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. ХРУЩЕВ ажыткан.

Пленумнуң хүн айтырыында: «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп айтырыг. СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. ИЛЬИЧЕВ илеткел кылган.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының идеологтуг айтырыгларны харылап турар секретарьлары, а ол ышкаш идеологтуг килдистерниң эргелекчилери, партияның үлетпүр болгаш кодээ крайкомнарының болгаш обкомнарының Төп Комитетиниң составында кирбейн турар бирги секретарьлары, партияның үлетпүр болгаш көдээ крайкомнарының база обкомнарының идеологтуг айтырыгларны харылап турар секретарьлары, партияның округкомнарының, улуг үлетпүр төптериниң чамдык хооркомнарының болгаш райкомнарының бирги секретарьлары, чамдык үлетпүр-бүдүрүлге парткомнарының, эң чугула көдээ районнарның колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының секретарьлары, үлетпүрнүң, тудугнуң, көдээ ажыл-агыйның улуг партия организацияларының секретарьлары, эвилелдешкен республикаларның ЛКСМ ТК-ларының болгаш ВЛКСМ-ниң чамдык крайкомнарының болгаш обкомнарының бирги секретарьлары, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, Ниитилел эртемнериниң академиязының, Марксизм-Ленинизм институдунуң, партияның дээди школазының, төп солуннарның болгаш журналдарның, радионуң болгаш телевидениениң, СЭТА-ның, Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң база идеологтуг өске-даа төп албан черлериниң болгаш организацияларның удуртур ажылдакчылары, чогаалчылар, чурукчулар, композиторлар эвилелдериниң, театр ажылдакчыларының, ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кино ажылдакчыларының оргкомитединиң төлээлекчилери, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң даргаларының культура айтырыгларын харылап турар оралакчылары, культура, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге, чырыдышкын министрлери, эвилелдешкен республикаларның радио дамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле комитеттериниң даргалары, телеграф агентилелдериниң удуртукчулары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, эртемнер академияларының президентилери болгаш Марксизм-Ленинизм институдунуң салбырларының, эвилелдешкен республикаларның партия школаларының директорлары, республикалар, крайлар болгаш областар солуннарының редакторлары, эвилел республикалар, крайлар болгаш областарның ном үндүрер черлериниң директорлары, дээди өөредилге черлериниң болгаш школаларның башкылары, пропагандистер, агитаторлар, клубтарның болгаш библиотекаларның ажылдакчылары, Чепсектиг Күштерниң партийжи-политиктиг ажылдакчылары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-Күрүне Контролюнуң Комитединиң аппарадының харысалгалыг ажылдакчылары ТК-ның Пленумунуң ажылында киржип турар.

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабльдерден космонавтар эштер В. В. Терешкованың болгаш В. Ф. Быковскийниң чоруткан байырлыг чагаазы Пленумнуң адрезинге келген.

Ужудуушкунну чедиишкинниг доозарын күзээн байырлыг чагааны Пленумнуң киржикчилери диңмиттиг адыш часкаашкын-биле космостуң маадырларынга чоруткан.

* * *

Пленумга СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин чугаалажып көөрү эгелээн. Кежээки хуралга эштер: Н. Г. Егорычев (СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары), Г. И. Попов (СЭКП-ниң Ленинград хоорай комитединиң бирги секретары), А. Д. Скаба (Украинаның Компартиязының ТК-зының секретары), С. В. Михалков (РСФСР-ниң Чогаалчылар Эвилелиниң баштаар чериниң секретары), В. П. Елютин (ССРЭ-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министри) чүве чугаалааннар.

СЭКП-ниң хүрээлеңинге ону хүлээп алырының дугайын СЭКП ТК-дан дилээн космонавт эш Быковскийниң радиотелеграммазы «Восток-5» деп космиктиг корабльден алдынган деп Пленумга даргалаан эш Л. И. Брежнев дыңнаткан. СЭКП ТК эш Быковскийниң дилээн көрген болгаш ону Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнүнге хүлээп алыр деп доктааткан.

Пленум бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

МОСКВА, КРЕМЛЬ

СЭКП ТК-га

СЭКП кежигүнүнге мени хүлээп ап, көргүскен бедик идегели дээш бистиң төрээн Коммунистиг партиявыска чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим. Партияның болгаш Төрээн чурттуң даалгазы кончуг эки күүсеттинер.

Космонавт БЫКОВСКИЙ.

1963 чылдың июнь 18.

Эш В. Ф. Быковскийге

Телеграммаларның бирээзинге силерни ленинчи партияның хүрээлеңинге хүлээп алырын дилээн болгай силер.

СЭКП ТК ол дилегни көрген болгаш силерни СЭКП кежигүнүнге хүлээп алыр дугайында доктаалды хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның секретары Н. ХРУЩЕВ.

1963 чылдың июнь 18.

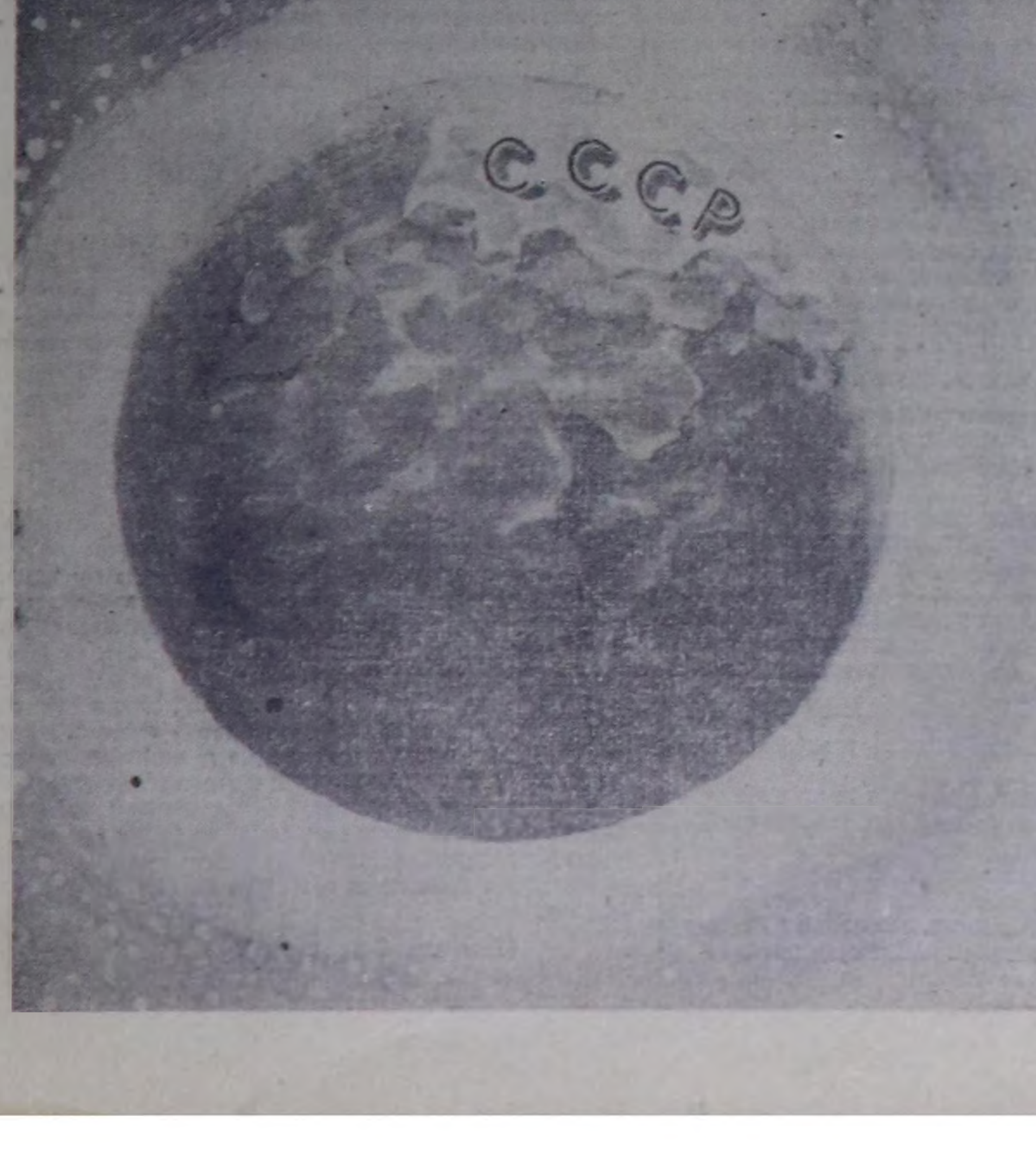

„Восток-6" деп корабльден

МОСКВА, июнь 17. (СЭТА). «Восток-6» деп космиктиг корабль Азия диптиң кыры-биле эртип чыдырда. Валентина Терешкова: «АЗИЯНЫҢ УЛУСТАРЫНГА ЧАЛБЫЫШТЫГ ИЗИГ БАЙЫР!» деп радио дамчыштыр чугаалаан.

Кыдаттың кызыгаарының кыры-биле эртип чораш, Валентина Терешкова мындыг сөстерлиг радиограмманы чоруткан:

«СИЛЕРНИҢ ЧУРТУҢАРНЫҢ КЫРЫ-БИЛЕ ЭРТИП ЧЫДА. «ВОСТОК-6» деп КОСМИКТИГ КОРАБЛЬДЕН ХӨЙ МИЛЛИОН КЫДАТ УЛУСКА ИЗИГ БАЙЫР ДАМЧЫДЫП ТУР МЕН».

Америк диптиң кыры-биле ужудуп эртпишаан, космонавт Валентина Терешкова «Восток-6» деп, космос кораблинден дараазында радиограммаларны чоруткан:

ЛАТИН АМЕРИКАНЫҢ УЛУСТАРЫНГА ТАЙБЫҢНЫ БОЛГАШ ААС-КЕЖИИН КҮЗЕДИМ.

КУБАНЫҢ МААДЫРЛЫГ УЛУЗУНГА, АЛДАРЛЫГ КУБА ХЕРЭЭЖЭННЕРГЕ ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫР ЧЕДИРДИМ.

АМЕРИКАНЫҢ КАТТЫШКАН ШТАТТАРЫНЫҢ УЛУСТАРЫНГА ТАЙБЫҢНЫ БОЛГАШ ААС-КЕЖИИН КҮЗЕДИМ.

Австралияның кыры-биле ужудуп эртип чыда, Валентина Терешкова мындыг радиограмманы дамчыткан:

«ВОСТОК-6» ДЕП СОВЕТ КОСМОС КОРАБЛИНДЕН АВСТРАЛИ УЛУСКА БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУР МЕН.

(СЭТА).

В. Ф. Быковский.

В. В. Терешкова.

СЭТА-ның дыңнадыглары

Июнь 17-де эртен, космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковский эртенги чем чиген соолунде, чер-биле үр радиохарылзаазын тутканнар. Корабльдерде системаларның ажылының, контроль приборларның көргүзүглериниң дугайында болгаш кабиналарда температураның, базышкынының, агаарның составының дугайында олар илеткегилээн. Черден оларга чамдык системаларның ажылынга эң-не чогумчалыг хүн чурумунуң талазы-биле элээн каш техниктиг айтыышкыннар бердинген.

Космонавтар ужудуушкунуунуң программазын бирден бирээ чокка күүседип үргүлчүлевишаан, космиктиг ужудуушкун-биле холбашкан боттарының байдалының болгаш көрген билгениниң дугайында тодаргай дыңнаткылааннар.

Корабльдерниң кабиналарындан агаарның температуразын космонавтар Черден оларга сүмелээниң ёзугаар, элээн кудуладып алганнар. Амгы үеде «Восток-5» деп космиктиг корабльдиң кабиназында агаарның температуразы Цельсийниң-биле 15 градуска дең. «Восток-6»-да—Цельсийниң-биле 18 градус. «Восток-5» болгаш «Восток-6» космиктиг корабльдерниң системалары чогумчалыг ажылдап турар дээрзин космонавтарның дыңнадыгларының анализтери болгаш телеметрияның санаашкыннары көргүзүп турар.

Космонавтар Валерий Быковский болгаш Валентина Терешкова бот-боттарының аразында радиохарылзаазын тудуп чоруур.

* * *

Июнь 17-де Москваның-биле 15 шак турда, ужудукчу-космонавт Быковскийниң башкарганы «Восток-5» корабль үш хонукта космиктиг ужудуушкунну чорудуп келген болгаш черни долгандыр 49 дескинигни кылган, ол үениң дургузунда ийи миллион ажыг километрни ужудуп эрткен. «Восток-5» болгаш «Восток-6» корабльдерниң кады ужудуушкуну 26 шак үргүлчүлеп турар. Ол үениң дургузунда Валентина Терешкова «Восток-6» корабль-биле чер бөмбүрзээн 18 катап дескиндир ужуткан.

Июнь 17-ниң 15 шакта «Восток-5» корабль-спутниктиң орбитазының параметри мындыг турган: черге эң-не чоок эртери 165 километр, эң-не ырай бээри—202 километр, долганырының үези—88,0 минута. «Восток-6» корабль-спутниктиң орбитазының параметри: черге эң чоок эртери 177 километр, эң-не ырай бээри—225 километр, долганырының үези—88,2 минута.

Эрткен хонуктарда космонавтар эртем-шинчилел ажылдарындан аңгыда, бот-боттарының аразында ийи талалыг радиохарылзааны чорудуп келгеннер. Корабльдерниң аразында харылзаа идегелдиг болуп турар.

Бодунуң ужудуушкунунуң баштайгы хонуунда Валентина Терешкова Кыдаттың, Латин Американың улустарынга, Кубаның маадырлыг херээженнеринге, АКШ-тың болгаш Австралияның улустарынга байыр чедиришкиннерин дамчыткылаан. Космонавтарның кайызы-даа хөглүг болгаш ажылчы хөөнүг. Чемге хөөнү болгаш уйгузу эки. Валентина Терешкованың судалының согары минутада—68, тынары—18; Валерий Быковскийниң судалының согары минутада—60, тынары—15. Космиктиг корабльдерниң бүгү системалары таарымчалыг ажылдап турар. «Восток-5» болгаш «Восток-6» корабльдерниң кабиналарында температура, агаарның шыгы болгаш составы чогуур нормазында.

* * *

Валерий Быковскийниң космоска дөрткү күш-ажылчы хүнү дооступ турар. Алдыгы космонавт Валентина Терешкова ужудуушкунунуң ийиги хүнүнүң программазын доосган. Июньнуң 17-де Москваның-биле 22 шак турда, «Восток-5» деп корабль-спутник Черни 54 катап долганган. Валентина Терешкованың «Восток-6» деп корабли ол үеде космоска 900 муң хире километрни эртпишаан, 23-кү долганыгны кылган.

Космонавтарның байдалы кончуг эки, олар космоска ажылдың байдалдарын бүрүн шиңгээдип алган болгаш хүнүнүң дургузунда программага дүүштүр улуг хемчээлдиг эртем шинчилелдерин чоруткан.

Ужудуушкунуң чоруп турарының дугайын Валерий Быковский болгаш Валентина Терешкова бот-боттарынга дыңнадып турар. Корабльдерниң аппаратураларының болгаш системаларының ажылының дугайында дыңнадыгларны, а ол ышкаш черден алдынган медээлерни олар солчуп турар. Ужудуушкун үезинде космонавтар чер-биле доктаамал харылзажып чоруур. Космос харылзаазының шынары эки.

Корабльдерде бүгү чүүлдер чурум ёзугаар дээрзин телехемчээшкинниң медээлери бадыткап турар. «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабльдерниң кабиналарында базышкын, температура, ол-шык болгаш агаарның составы чогумчалыг.

Совет космос корабльдериниң кады ужудуушкуну үргүлчүлеп турар.

Н. С. Хрущевка иениң өөрүп четтириишкини

Москва, Кремль.

Никита Сергеевич, силерниң мээң уруум-биле чугааңарны дыңнааш, өөрээнимден караам чажы төктүп турду. Бистиң Валюшавыстың дугайында кичээнгей болгаш ала сагыш салышкыныңар дээш иениң мээң өөрүп четтиргенимни хүлээп ап көрүңер. Адазы дайынга өлген, ачазы чок черге өзер ужурга таварышкан кижи болур, мээң уруумга силерниң чедирген ала ёзунуң чаагай сүмелер болгаш күзээшкиннер анаа онза үнелиг. Мээң уруумнуң дугайында силерниң чылыг сөстериңер мээң өөрүшкүден хайныккан сеткил-турээмге таглеп четпес кайгамчык-тыр. Силерге болгаш Силерниң эштериңерге мөгейип ёзуладым. Силерниң өг-бүлеңерге байыр чедирип тур мен.

Елена Федоровна Терешкова—херээжен космонавтың иези.

Ярославль, 1963 чылдың июнь 17.

СЭКП ТК-ның Пленумунга эш Н. С. Хрущевка

Бистерге—космонавтарга ТК-ның Пленумунуң киржикчилери чылыг байыр чедиргениниң дугайын улуг өөрүшкү-биле дыңнадывыс. Изиг байыр чедиргени болгаш эки күзээшкин кылганы дээш чүректиң ханызындан четтирдивис.

Биске даандырган онзалганы күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылырывысты СЭКП ТК-га болгаш эргим Никита Сергеевич, Силерге бүзүредип тур бис.

Ленинчи партияга алдар!

Космонавтар:

ТЕРЕШКОВА, БЫКОВСКИЙ.

1963 чылдың июнь 18.

Космонавтар эштер Быковскийге болгаш Терешковага

Бистиң Төрээн чуртувустуң коргуш чок болгаш эрес-дидим патриоттарынга—силерге СЭКП ТК-ның Пленуму, Пленумнуң бүгү киржикчилери изиг болгаш чүректиң ханызындан байыр чедирип тур.

Космоска төөгүлүг кады ужудуушкунну чедиишкинниг доозарын силерге күзеп тур бис.

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ.

1963 чылдың июнь 18.

ПАРТИЯНЫҢ ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛЫНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. ИЛЬИЧЕВТУҢ 1963 чылдың июнь 18-те илеткели

Эштер! XXII съездиниң сөөлүнде бистиң ленинчи партиявыстың болгаш ооң Төп Комитединиң бүгү ажыл-чорудулгазы чаңгыс эчис сорулгага—съездиниң шиитпирлерин, СЭКП-ниң чаа Программазын — коммунизмниң тургузулгазының өндүр улуг Программазын амыдыралга боттандырарынга чагырткан.

Эрткен ийи Пленумнарга Төп Комитет чурттуң экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралының эң чугула айтырыгларын шиитпирлээн. СЭКП ТК-ның Президиумунга ээлчеглиг Пленумнуң дугайында айтырыгны чугаалажып турда, Н. С. Хрущев партияның идеологтуг ажылының сорулгаларын чугаалажып көөрүн саналдаан. Эрткен чылдың март болгаш ноябрь Пленумнарынга үлетпүр, кадаа ажыл-агый бүдүрүлгезиниң айтырыгларын, улус ажыл-агыйын удуртурунуң айтырыгларын шиитпирлээн соонда идеологтуг айтырыгларны чугаалажып көөрү черле дургум ёзугаар болуп турар деп, ол чугаалаан.

Коммунистиг тургузуушкунунуң бүгү фронтуларынга идепкейлиг шаан халдаашкынны чорудар ужурлуг бис, а идеологтуг фронт коммунизмниң тиилелгези дээш демиселде чугула фронтуларның бирээзи болуп келген болгаш болуп артып-даа турар.

Социализм дээш бүгү демиселчилерниң идея талазы-биле каттыштырып турар революстуг теория чокка ажылчын аңгының дайынчы партиязы туруп шыдавас деп Владимир Ильич Ленин өөредип чораан. Бистиң партиявыстың төөгүзү—революстуг массаларны, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузукчуларын идея талазы-биле чепсеглээр дугайында, бистиң идеологтуг чепсээвисти доктаамал сайзырангайжыдар дугайында ленинчи сагыш салыышкынның дириг боттанышкыны болур-дур.

Партияның ханы болгаш бүгү талалыг идеологтуг ажылы чокка совет улустуң шылгараңгай тиилелгелери болдунмас турган ийик. Улуг маадырлыг чорук чүгле улуг идеялар-биле төрүттүнүп турар, кандыг-даа сорулгаларны улус медерелдиг шиитпирлеп турар болза, оларны күүседип шыдаар.

Сөөлгү чылдарда партия идеологтуг ажылга улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. XX, XXI, XXII съездилерге, партияның чаа Программазынга, СЭКП ТК-ның Пленумнарынга, СЭКП ТК-ның идеологтуг айтырыглар талазы-биле доктаалдарынга ажылчы чоннарның идея-политиктиг кижизидилгезиниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээн. Чоокта чаа партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражылгазы, Н. С. Хрущевтуң чугаазы идеология талазы-биле кайгамчык улуг ужур-дузалыг болган.

Идеологтуг айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле Төп Комитеттиң Пленумун чыылдырганы—ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында партияның сагыш салыышкынының чаа илерээшкини, партияның, бүгү улустуң идея-политиктиг амыдыралында чугула болуушкун болур.

Совет чурт улуг походта туруп, коммунизм дээш шиитпирлиг тулчуушкунну калбартып турар. Ооң ужурунда партия идеологтуг ажылдың деңнелин көдүрерин, сөөлгү чылдарның дургузунда совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү адырларында болгулаан социал-экономиктиг өскерилгелер-биле идеологтуг ажылды дүүштүрер деп партияның санап турары билдингир-дир.

XXII съездиниң сөөлүнден бээр хөй эвес үе эрткен.

Съездиниң айытканы идеологтуг ажылдың кол принциптерин бистиң партиявыс амыдыралга хажык чок болгаш ылаптыг боттандырып турар.

Бо Пленумну чыылдырар дугайында дыңнадыгны парлап үндүрген соонда идея-кижизидилгелиг айтырыгларга кичээнгей улам бедээн. СЭКП ТК-га, солуннарның болгаш журналдарның редакцияларынга чоруткан хөй санныг чагааларынга ажылчы чоннар үнелиг саналдарны болгаш сүмелерни киирген. Оларның иштинден хөй саналдарны болгаш сүмелерни хире-чергези-биле Пленумга көөрү-биле киирген илеткелге барымдаалап көрген.

I.

Коммунизмниң чаа тиилелгелери болгаш ийи идеологияларның демисели

Эштер! Бистиң партиявыс шаанда бүгү тала-биле хожудангай чуртту социал-экономиктиг депшилгениң бедиктеринче көдүрүп үндүрген тургузукчу улуг күш болуп төөгүге кирген. Партияның болгаш улустуң ажыл-чорудулгазының кол түңнели—ССРЭ-ге социализмниң бүрүн болгаш туюлуңга чедир тиилээни, коммунизмниң эге үезинче бистиң Төрээн чуртувустуң кирипкени болур. Ленинчи идеялар, ленинизмниң революстуг угаан-бодалы Совет черде тиилеп турар.

Ленинчи идеяларның тиилелгези дээш демиселдиң төөгүзүнде сөөлгү он чылдар онза черни ээлеп турар. Ол чылдарда болгулаан ниитилел-политиктиг бурунгаарлаашкыннар чүгле амгы эвес, харын база келир үениң салгакчыларының салым-чолунга ханызының болгаш хемчээлдериниң талазы-биле онза салдарны чедирген.

1. Совет чурттуң амыдыралында улуг он чыл

Совет чурттуң амыдыралында эрткен чылдарны сактып көрбүшаан, бистер шуптувус олар партияның иштики болгаш даштыкы политиказынга, үлетпүрнүң, эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинге, улустуң чаагай байдалының көдүрлүүшкүнүнге, марксичи-ленинчи теорияның айтырыгларын чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылырынга, улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың ленинчи политиказын боттандырарынга шылгараңгай тиилелгелер-биле демдеглеттингенин көрүп турар-дыр бис.

Бистиң улузувус, партиявыс коммунистиг тургузуушкунунуң төөгүзүнге чайынналчак арын болуп кирери чурттап эрттирген он чылдарга чоргаарланыр эргелиг.

Экономика талазы-биле—ол дээрге, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының эрткен кайы-даа үеге бодаарга, эң шапкын хөгжүлдезиниң, Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүнүң шиитпирлиг быжыкканының үези, капитализм-биле экономиктиг чарышка үндезин эргилдениң үези болган.

Кол экономиктиг көргүзүглерни ап көрээлиңер.

Он чылдарның дургузунда үлетпүрнүң ниити продукциязын бүдүрүп үндүрери барык үш катап, кадаа ажыл-агыйның — 67 хуу көвүдээн. Кан заводтарының, нефть тывыжының, электроэнергияның, металл кестирер станоктар, тракторлар, цемент бүдүрериниң чедип алдынган немелде өзүлдези эрткен бүгү 35 чылдарның дургузунда продукцияның ол-ла хевирлерин бүдүрериниң немелде өзүлдезинден дыка ажып турар. 1958 чылда СЭКП ТК-ның май Пленумунуң соонда эрткен чүгле сөөлгү беш чылдарның дургузунда Совет эрге-чагырганың дөртен чылдарның дургузунда бүдүргени барык ол хире санныг химия продукциязын бүдүрүп үндүрген. Сөөлгү он чылдарның дургузунда тарылга шөлдериниң немелде өзүлдези 1918—1952 чылдарда 37,5 миллион гектар турганынга удур 60,2 миллион гектар, ол-ла чылдарда тараа культураларының ниити чыылдазының немелде өзүлдези 0,4 миллиард пуд турганынга удур 3,4 миллиард пуд, эът болгаш чаг—0,2 миллион тонна турганынга удур 4,2 миллион тонна, сүт—6,3 миллион тонна турганынга удур 28,3 миллион тонна болган.

Он чылдарның дургузунда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннар деңнелге өртектер-биле алырга, 1952 чылга чедир Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарының дургузунда 132,4 миллиард рубль турганынга удур 280,5 миллиард рубль болган. 8400 улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни ажыглалга киирген. Национал орулга барык ийи чартык катап өскен.

Улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң бедидеринде улуг чедиишкиннер чедип алдынган.

Хереглелдиң ниитилел фондулары 1952 чылда 12,9 миллиард рубльден 1962 чылда 28,4 миллиард рубль чедир өскен. Бараан саарылгазы 2,6 катап көвүдээн. Чурталга тудуунуң темпилериниң болгаш хемчээлиниң талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черже үнген. Сөөлгү он чылдар дургузунда хоорайларга болгаш ажылчын суурларга Совет эрге-чагырганың эрткен бүгү 35 чылдарының дургузунда туткан 373 миллион дөрбелчин метр чурталга шөлүнге удур 586 миллион дөрбелчин метр ниити шөлдүг чурталга бажыңнарын ажыглалга киирген. Сөөлгү он чылдар дургузунда тос миллион ажыг уруглар чаа школаларны, үш миллион хире уруглар садтарны болгаш яслилерни алган, муң-муң клубтарны, библиотекаларны, театрларны болгаш культура бажыңнарын туткан.

Эртемниң хөгжүлдезинде шиитпирлиг тиилелгелер чогум-на ол он чылдарда чедип алдынган. Бистиң Төрээн чуртувус амгы үениң эртем болгаш техниктиг депшилгезиниң кол угланыышкыннарында мурнакчы бедиктерже үнген. Совет эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннери космосту шиңгээдип алганындан эң-не көскүзү-биле илерээн. Бистиң спутниктеривис болгаш космос корабльдеривис чүгле совет эртемниң ат-алдарын эвес, харын база социалистиг ниитилел тургузуунуң ат-алдарын болгаш күчүзүн улам бедик көдүрүп турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң бичии-ле мурнуу чарыында магадап кайгаан делегей Советтер чуртунуң чаа шылгараңгай тиилелгезиниң херечизи болган—иштинде кижилиг бешки болгаш алдыгы корабльдерни космосче салып үндүргүлээн. Черни долгандыр орбитаже Валерий Быковский биле кады баштайгы херээжен космонавт—Валентина Терешкованың корабли база ужугуп үнгенинге бүгү совет кижилер, эң ылангыя херээженнер сагыш-сеткилиниң ханызындан хайныккан болгаш кызыгаар чок өөрээннер. Коргуш чок болгаш эрес-маадырлыг бистиң патриоттарывыска СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилериниң мурнундан чүректиң, сагыш-сеткилдиң ханызындан байыр чедирип, оларның төөгүлүг космиктиг кады ужудуушкунун чедиишкинниг доозарын күзеп каарын чөпшээрел көрүңер!

Политика талазы-биле алырга—бо он чылдар болза социалистиг демократияның, коммунистерниң болгаш бүгү-ле ажылчы чоннуң хөй-ниитичи политиктиг идепкейиниң ёзулуг чечектелиишкини-биле, чурттуң амыдыралынга Коммунистиг партияның ролюнуң улам ыңайгы бедиишкини-биле онзаланып турар.

И. В. Сталинга чүдүүр чорук дыка хөй үүргелерни, моондактарны арттырган. Ооң уржуктарын узуткаары дээрге партияның болгаш чурттуң амыдыралынга ленинчи норма-чижектерни каржызы-биле хажыдып турган чоруктуң аар-берге үүргезин, экономикага болгаш политикага субъективизмни, теорияга догматизмни оруктан арыглап аштаары болуп турган. Кижиге чүдүүр чоруктуң болгаш ону сойгалап илередириниң эргежок чугулазының дугайында СЭКП ТК айтырыг көдүрүп кээрге, партия болгаш улус ол базымны билбес болгаш Төп Комитеттиң деткивес деп чугаалап турган бүзүревестер база тыптып келгилээн.

Чогум чүү болганыл, ынчаш? Кижиге чүдүүр чорукту сойгалап илередири болгаш ооң уржуктарынга удур демисел партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң мораль-политиктиг шылгараңгай тиилелгези-биле доозулганын ам мугулай доктринёрлардан өске кым-даа хүлээп көрбейн барып шыдавас! Кижиге чүдүүр чорукту ажып эртери дээрге, кандыг-даа революстуг хөделиишкин ышкаш, база-ла чиик эвес херек болган. Ол чорук бистиң чурттуң иштинге болгаш даштыкыгаа чамдык тыртылыышкыннар болгаш эпчоксунуушкуннар-биле холбажып партия баш удур көрүп турган. Ынчалза-даа партия бергелерге удур дидим баскан, кижиге чүдүүр чорук дугайында ак-сеткилдиг болгаш ажыт-чажыт чокка чугаалааш, канчаар-даа аажок улуг эрес-дидим болгаш принципиалдыг чоруун көргүскен. Төөгү чиик орукту билбес, революстуг политика арыглап каан орукту билбес. Чүгле коммунистер партиязы—улуг Ленинниң тургусканы болгаш кижизиткени революсчулар партиязы ындыг базымны кылырын шиитпирлеп шыдаан. Улус партияны болгаш ооң ленинчи шугумун билген болгаш долузу-биле, бүгү чүрээ-биле, бүгү сагыш-сеткили-биле деткээн.

Часкы үер эрикти арыглавышаан, бокту база эккээр болбайн аан. Чайлаш чок таваржыр шуугелдиг чүүлдер кылдыр чогум кандыг бок үстүнге көстүп үнүп келгенил?

Кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын узуткаары-биле кады партияның болгаш улустуң кыдаан бүгү-ле чүүлдери шуптузу узуткаттынар чадавас боор, улустуң шилип алганы төөгүлүг оруунуң шынныг чигзиниишкинге таваржыр бөөр деп, социализмниң дайзыннары кордап турганнар. Шынапла чамдык политик талазы-биле бышпаан болгаш өжээргээн кижилер буржуаз пропаганданың сыырткыыжында чемижин чемнепкен болгаш улустуң болгаш партияның эрткен үезин бужартадырын, партияның шагда-ла чылча шаап кааны антиленинчи троцкисчи болгаш барыын оппортунисчи үзелдерниң диргизерин оралдашканнар.

Ынчалза-даа партия бодун шын оруктан тайыстырарын болдурбаан. Бүгү улустуң ниити-биле чүүлдүгзүнүп көргени XX съездиниң ленинчи курузу турушттуг болгаш чайгылыш чокка чоруттунуп турар.

Социализмниң дайзыннары салгалдарның аразынга өжээннежилгени өөскүдүп, улуг салгалдың «моральдыг алендизиниң» болгаш «чаагай үүлелиг чаа чалгыының» дугайында троцкийжи ирик идеяны сунуптарынга, коммунизмниң хераа дээш демиселге амыдыралдың улуг школазын эрткен кадрларга кара хөлегени таварыштырарынга кордап турганнар. Интеллигенцияның чамдык төлээлекчилери, оларның иштинде идея талазы-биле кошкак турушттуг аныяк кижилер «салгалдарның чөрүлдээзиниң» дугайында хоозун бодалды сегирип алган болгаш бистиң дайзыннарывысты өөртүпшаан, ону олбо талаларже таалап, шөйберлеп турганнар.

Совет ниитилелдиң бузулбас чаңгыс эвин сандарадыр дээш кылган кара сагыштыг оралдажыышкынны партия, совет улус, бүгү салгалдарның совет кижилери чаңгыс эп-сеткилдиг бурууу шапкан болгаш ап октаан.

Нүгүлдээшкиниң аргазы-биле партияның болгаш күрүнениң удуртукчуларының ат-алдарын бужартадырынга, пролетариаттың баштыңчыларының авторитединиң дугайында ленинчи айтыышкыннарның шынынга чигзиниишкинни болдурарынга, «кандыг-даа авторитеттер херек чок» дээр анархисчи идеяны нептередирипге социализмниң дайзыннары кордап турганнар. Ынчалза-даа дайзынның ол кара сагыжы база-ла сойгалаттынган. Бистиң партиявыстың боттандырганы политиктиг эргилде ленинчи байдалды чуртка катап тургускан, ленинчи партияның болгаш ооң удуртукчуларының аттарын улам-на бедиди көдүрген. Кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын узуткап чок кылыр дугайында айтырыгны тургусканының төөгүлүг байдалдары улуг дидим чорукту, теория талазы-биле чедишкен болгаш политика талазы-биле чүвени өттүр көөр, туруп турар байдалды, социализмниң салым-чолу дээш бедик харыысалганы билир чорукту негеп турган.

Бистиң партиявыс, ленинчи хевирниң шылгараңгай удуртукчузу Н. С. Хрущевка баштаткан партияның ленинчи Төп Комитеди ол бүгү чүүлдерни кылып шыдаан.

Партияның, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң амыдыралының ленинчи нормаларын катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң талазы-биле төөгүлүг ужур-дузалыг ажылды партия боттандырган. Дүжүп бержикчилерниң болгаш чарылдырыкчыларның партияга удур бөлүүн партия сойгалап илереткен болгаш чылча шапкан, бодунуң чаңгыс эвин, массалар-биле бодунуң харылзааларын улам-на улуу-биле быжыглаан. Бистиң партиявыс бүгү улустуң партиязы болу берген.

Совет ниитилелдиң чаңгыс эви, ажылчыннар-биле тараачыннарның эвилели. Совет Эвилелиниң улустарының найыралы улам-на быжыккан. Совет күрүне ниити улустуң күрүнези болу берген.

Партия моон соңгаар-даа чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралын ленинчи ёзу-биле углап-баштаар, кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктары-биле шиитпирлиг демисежир апаар. Кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде тургустунуп келген чагырардужаар, карак ажыттап мегелээр, дужуметсиг чоруктар, чаа чүүлден коргар, массаның эгелекчи чоруун болгаш бот-эгелекчи ажыл-чорудулгазын чедир үнелевес, ажылчы чоннарның негелделерин тооп көрбес чоруктар дээн ышкаш ойлук чок хевирлерни партия бистиң партийжи болгаш ниитилел амыдыралывыстан үндезини-биле узуткап келген болгаш узуткаар-даа апаар.

Кижиге чүдүүр чорук ышкаш шак ындыг болуушкуннарның катаптаарының болдунар аргазын мөңгези-биле чок кылыр дээш партия бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылып турар болгаш кылыр-даа апаар.

Даштыкы политика талазы-биле — янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дугуннаарының ленинчи принцивиниң улуг амыдыралчы күжүн бо эрткен он чылдар онза тодаргайы-биле бадыткаан. Совет Эвилелиниң делегейге ат-алдары болгаш амгы үениң үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге ооң ролю кажангызындан-даа артык бедээн. Өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар-биле кады бистиң партиявыс XX чүс чылдың ортаа үезинде калбарып үнген бүгү делегейге төөгүлүг болуушкуннарның төвүнге туруп келген болгаш туруп-даа турар. Ак-дунма марксисчи-ленинчи партияларның төлээлекчилериниң 1957 болгаш 1960 чылдарда болгулаан чөвүлел хуралдары программныг документилерни ажылдап кылган, ол документилер империализмге болгаш колониализмге удур, марксизм-ленинизмниң идеяларының тиилелгези дээш, делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал хосталгалыг шимчээшкиниң хөгжүдериниң оруктарын тодаргайлап айыткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы кады хүлээп алган шиитпирлеринге шынчы болгаш оларны амыдыралга хажык чок боттандырып турар.

Партияның ленинчи ёзу-биле дидим, принципиалдыг болгаш ооң-биле кады аваангыр даштыкы политиказы бистиң чуртувустуң делегей харылзааларын дыка калбарткан, делегейниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге эгелекчи чорукту бодунуң холунга алырының аргазын Совет Эвилелинге берген. Совет Эвилели болза империалистиг реакцияга удур, тайбың болгаш социализм дээш демисежип турар бүгү-ле күштерниң күчүлүг чөленгиижи болу берген.

Эштер! Сөөлгү он чылдар чүгле экономика болгаш политика талазы-биле эвес, харын-даа **идеология талазы-биле** чедиишкиннер-биле магалыг бооп турар.

Делегейге аңгы күштерниң шыңгыы өскерлиишкини болган. Шаанда тургустунмайн турган азы марксизм-ленинизмниң классиктериниң чогаалдарынга чүгле ниити хевир-биле айыттынган турган теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларны чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлээриниң чаа байдал бистиң партиявыстан негеп келген турган. Амыдыралдың бодунуң тургускан айтырыгларынга шын харыыны тывар чорук демиселге эгелекчи чорукту холдан салбазы, коммунизм тургузуушкунунуң темпилерин дүргедеири, революстуг күштерниң өзерин хандырары, чер кырынга социализмниң күштерин болгаш тайбыңны быжыглаары болуп турган. Ынчаарга улам ыңайгы хөгжүлдениң оруктарын тодаргайлаарынга алдагдал кылыр, шын эвес лозуңнарны бээр чорук—совет улусту, революстуг демиселди буудулдурганы ол болур ийик.

Партия болза В. И. Ленинниң мындыг чагыын болап турган: марксисчи кижини болуушкуннар хаара тудар эвес, а болуушкуннарны ол хаара тудар ужурлуг; революстуг теория-биле бодалдың чаңгыс черге туруп бээр чоруу дүүшпес. Партия бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын ленинчи ёзу-биле тургузуп, революстуг өөредигни ленинчи ёзу-биле хөгжүдүп турар. Партия болза:

В. И. Ленинниң өөреткени ышкаш, амыдыралдың идип үндүрүп турар чаа айтырыгларын чогуур өйүнде тургузуп, шын шиитпирлеп, революстуг теорияны үк үениң байдалдарынга, чурттуң тодаргай онзагай байдалдарынга чогаадыкчы ёзу-биле хереглеп турар;

— В. И. Ленинниң өөреткени ышкаш теорияны хөгжүдерде революстуг практиканың чедиишкиннеринге даянып, чаа амыдыралдың тургузукчуларын революстуг теорияның түңнелдери-биле чепсеглеп, теоретиктиг чүүлдерни амыдыралга боттандырып турар;

— В. И. Ленинниң өөреткени ышкаш, бир эвес эргижирээн формулар өскерли берген байдалга дүүшпес апаар болза, оларны чогуур өйүнде болгаш дидими-биле чайладып, оларны чаа эртем чүүлдери-биле, чаа түңнелдер-биле солуп турар.

Марксизм-ленинизм национал кызыгаар-биле хагдынып болбас, марксизм-ленинизм чаңгыс аай, бүдүн, интернационалчы өөредиг-дир, бүгү чурттарның коммунистериниң ажыглаар чүүлү-дүр. Географтыг, национал болгаш өске-даа демдектер талазы-биле марксизмниң кандыг-бир «өске хевирлери» турбас. Кайы-бир чурттуң онзагай байдалдарын, ниитилел хөгжүлдезиниң ниити хоойлу ёзугаар болур чоруктарының илерээриниң тускайлап хевирлерин барымдаалап көөрү үндезин өөредиглерниң бирээзи болуп, марксизм-ленинизмниң методологиязынга, чаңгыс аай марксисчи-ленинчи өөредигге кирип турар.

Бүгү делегейниң революстуг-хосталгалыг шимчээшкининиң дуржулгазы—марксизм-ленинизмниң чедиишкини, ооң таптыг чок байлакшыырының үнер дөзү-дүр. Совет Эвилелиниң коммунистери мурнакчы социал практикага, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң дуржулгазынга даянмышаан, бодунуң интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар дээрзин болуушкуннарның боттуг чорудулгазы көргүскен.

Революстуг теорияны хөгжүдеринге бистиң партиявыстың улуг киирген салыышкынын XXII съездиниң документилери, амгы үениң ниитилел-эртем бодалының дээди чедиишкини—СЭКП-ниң Программазы эң-не долузу-биле көргүзүп турар.

Бистиң партиявыс ленинчи өөредигниң ёзузун барымдаалааш, коммунизм тургузуушкунунуң эң чугула айтырыгларын чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылган, коммунистиг ниитилел-экономиктиг формацияның тургустунуп келирин — ооң базизинден эгелээш, надстройказының кол-кол чүүлдеринге чедир—оларның бүгү түңүн каттыштыр, эң-не нарын дугжулгелерин болгаш бот-боттарының аразында харылзааларын катай, бүгү талалыг шинчилеп көрген. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының тодаргай оруктарын, экономиканы, күш-ажылдың коммунистиг хевирлерин хөгжүдерин удуртурунуң эң-не ажыктыг аргаларын, социалистиг бүдүрүлге харылзааларының коммунистиг бүдүрүлге харылзаалары болуп шилчииринин оруктарын тодараткан, пролетариат диктатуразының күрүнезиниң ниити улустуң социалистиг күрүнези болуп шилчииринин чорудулгазын теория талазы-биле түңнеп көрген, ооң коммунистиг ниитилел бот-эргелели болуп шилчииринин оруктарын ажылдап кылган.

Марксизм-ленинизмни хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының салыышкыны болза социализмден коммунизмче шилчилгениң айтырыгларын ажылдап кылганы-биле кызыгаарлаттынмайн турар, чаңгыс ол бөзин эртем талазы-биле улуг маадырлыг чорук болуп турар.

Бистиң партиявыс коммунистиг шимчээшкинниң өске отрядтары-биле кады ажылдавышаан, делегейниң амгы ниитилел хөгжүлдезиниң өйү келген айтырыгларының талазы-биле теоретиктиг чаа чүүлдерни көдүрүп үндүрген болгаш ажылдап кылган. Хосталгалыг демиселдиң кол-кол үе-чадаларын: феодал-колониалдыг болгаш капиталистиг дарлалды дүжүр октаарындан эгелээш, коммунистиг ниитилелди тургузарынга чедир, марксисчи бодалдың төөгүзүнге бир-ле дугаарында шак ынчаар тодаргай чырыткан; амгы үениң ужур-утказын ажыткан, социал революцияның болгаш пролетариат диктатуразын чаалап алырының оруктарын шинчилеп көрген, ажылчын аңгының ниити демократтыг болгаш социалистиг сорулгаларының деңзигүүрүн тодараткан, социализмниң болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң күштериниң эвилелиниң дугайында ленинчи өөредигни байлакшыткан.

Марксизм-ленинизмниң теориязынга болгаш практиказынга үнелеп четпес салыышкын болза амгы үениң байдалдарынга тайбыңның болгаш дайынның айтырыгларын теория талазы-биле шиитпирлээни болур.

Коммунизм болгаш тайбың чарылбас деп бүзүрел улустарның бодалында быжыы-биле бадыткаттынган. Тайбың дээш демисел—социализм дээш демиселдиң эң чугула негелдези. Ажылчын аңгының революстуг шимчээшкининиң, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң айтырыгларын тайбың дээш, делегейниң термоядролуг дайынын чайладыры дээш демисел-биле холбаштырбайн көрүп болбас дээрзи ам чүгле теория талазы-биле эвес, харын практика кырынга бадыткаттынган. Дайын сөөлүндеги үе тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынның байдалдарынга болган келдергей улуг революстуг чаартылгалар-биле онзаланып турар.

В. И. Ленинниң соонда бистиң партиявыстың теоретиктиг ажыл-чорудулгазының хемчээлиниң болгаш түңнелдериниң талазы-биле эрткен он чылдар эң-не чогаадыкчы, эң-не үре түңнелдиг болган деп, эрткен оруувусту эргий көрбүшаан, бүрүн барымдаалыы-биле чугаалап болур бис.

Партия совет улусту коммунизмче быжыы-биле болгаш бүзүрелдии-биле баштап бар чоруру, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң авангарды болур ролюн алдарлыы-биле күүседип турары дээрге партия хамыктың мурнунда революстуг теорияның арыг болуру дээш, ону дидим чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдери дээш эптеш чок демиселдиң кара чаңгыс шын—ленинчи оруу-биле чорупу олурганындан болган. Ийи фронтуга: ревизионизмге удур болгаш догматизмге база сектантствога удур бистиң партиявыстың идейлиг демисели болза теорияның болгаш практиканың айтырыгларын принципиалдыг шын шиитпирлээри дээш, марксизм-ленинизмни чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдери дээш демисел болган.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң принциптериниң үндезининге быжыглаары дээш, бистиң партиявыс бодундан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. СЭКП ТК амгы үениң кол-кол айтырыгларының болгаш ак-дунма партияларның чаңгыс эвин быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле бодунуң үзел-бодалын Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чоруткан бодунуң чагааларынга тодаргай тайылбырлаан.

Марксизм-ленинизмниң амыдыралчы күжү, бистиң келир үедеги чедиишкиннеривистиң үндезини—амыдыралдың көдүрүп үндүрүп турар чаа сорулгаларын шын шиитпирлээрин мөгаг-шылаг чок дилеп тыварында, теория биле практиканың чаңгыс эвинде, революстуг чогаадыкчы чорукта.

2. Империалистиг идеологияга удур шиитпирлиг тулчур

Эштер! Амгы үениң байдалдарында партияның идеологтуг ажылының характер шинчизин болгаш угланыышкынын ийи кол фактор тодарадып турар:

Иштики фактор—коммунизмниң калбак тургузуушкуну, партияның теоретиктиг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының хемчээлиниң улгатканы, кижилерниң медерелинде эрткен үениң артыышкыннарын тура тырттары дээш демисел, чаа кижини кижизидери;

даштыкы фактор—делегей күштериниң деңзигүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр үндезини-биле өскерилгени, социалистиг системаның быжыкканы болгаш хөгжээни, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиниң көдүрлүүшкүнү, ниитилелдиң ийи системаларының чарыжының шиитпирлиг үе-чадазы, буржуаз идеология-биле демисел.

Бистиң үевисте коммунистиг болгаш буржуаз идеологияларның демисели онза чидигленген. Бир талазында, бүгү делегейде марксисчи-ленинчи идеяларның салдарының дүрген болгаш улам-на хаңылап турар өзүлдези, өске талазында, «идеялар тулчуушкунунда шавар халдаашкынче шилчиир» деп кыйгырыглар барыын чүкте үе-үеде дыңналып үнүп тураа-даа, империалистиг идеологияның салдарының аажок кудулап бадыышкыны илейтир-ле көстүп турар.

Социализмниң чурттарын, хамыктың мурнунда Совет Эвилелин империализм боо-чепсектиг холу-биле чаза базып каак-сап турар болбайн аап, ол ынчаарын каш-даа катап оралдашкан болгай.

Ынчанмыже шаг үелер өскерлип турар-ла болгай. Ам империалистиг күрүнелерниң чагырыкчы бөлүктери, бир эвес олар Совет Эвилелинче болгаш социалистиг өске-даа чурттарже дайын кылып халдай бээр болза, бодунуң хуузунда тургузуун өлүмге таварыштырар деп чүвени билип эгелеп турарлар. Бо утка-биле четчир тодаргай миннишкиннерни бистер АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң чоокта чаа кылган чугаазындан көрүп турар бис.

Совет Эвилелинге удур, социализм чурттарынга удур дайынныг походче чүгле «калчаа» каргыс реакционерлер ажыы-биле кыйгырып турар.

Капиталистиг делегей бир болза, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынын хүлээп көөр, бир болза, дайын бузундуларының алдынга бастырып өлүр деп бо ийиниң бирээзин шилип алыр ужурга таваржып келген.

Социализмниң делегей системазының, хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң бедик темпилери экономиктиг чарышка империалистерниң тиилеп болур дээр ынаныштарын база-ла артырбайн турар. Экономиктиг блоканы катап тургузуп, садыг талазы-биле аңгылаашкыннарны болгаш кызыгаарлаашкыннарны кылып тургаш, социалистиг системаның хөгжүлдезин доктаадып тудар дээн дембээрээн кыйгырыгларны шыңга алыр кижилер ам эвээжей берген. Ындыг янзылыг базымнар ам империалистерниң боттарынче удур угланып турар. Империализмниң хардаачыларында тиилээр бис дээр бүзүрел төгейленген.

Империалистиг күрүнелерниң чагырыкчы бөлүктери ам боттарының кордалдары чүү чүвеге өөргеландырып тургузарын оралдажып турарыл ынчаш? Империализмниң стратегтериниң болгаш идеологтарының боттарының хүлээп көрүп турарын ёзугаар алырга, олар ам идеологтуг халдаашкыннарга кол-ла ынаныр турарлар. «Коммунистиг идеологияның шуутла чүрээнче кадалып кирер», өскээр чугаалаарга— «идеяларның дайынын» социалистиг чурттарже шилчидер деп авантюристиг ажык лозуңну октааннар. «Бир эвес шаанда стратегияның үндезини дайзынны бузээлээри боор турган болза, ам сорулга өске чурттарже шургуп кирери болгаш ниитилелдиң чилчиин үзери боор турар» деп, «АКШ-тың стратегтиг психология операциялары болгаш даштыкы политиказы» дээр чоокта чаа АКШ-та үнген номда тайылбырлап турар.

Бистиң мурнувуста империализмниң идеологтарының ажыт-чажыт чок дээрбечи чоруу көстүп турар-дыр!

Социализм-биле чарышка капитализмниң аштырарының перспективазы эрги төрениң башкарыкчыларын сүртедип турар. Ооң ужурунда чаа-чаа арга методтарны чогаадып, идеологтуг оор халдаашкыннарның фронтузу калбартып, пропаганда машиназын сайзыраңгайжыдып, чүгле ядролуг бомбаларның курлавырларын көвүдедип турар эвес, харын база психологтуг дайынның чепсектерин мобилизастап турар, империалистер чүгле боо-чепсекти эвес, харын база идеологтуг чепсекти-даа эндере бүдүрүп турар апарган. «Психологтуг дайынны» империализм күрүне политиказының чергезинче бедиткен. Ону удуртур чорук идеологтуг фронтунуң кол командылалын боттарынга алган канцлерлерниң, премьерлерниң болгаш президентилерниң ордуларынче бүрүн шилчээн. Империализмниң баштыңнары чүгле «музыка чагыдып» турар эвес, а харын-даа пропаганда оркестриин боттары дирижёрлап турарлар.

(Уланчызы 3-кү арында).

Эш Л. Ф. ИЛЬИЧЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

Пропаганда машиназын калбартырынга акша-мөңгүнүң харамнанмайн турарлар. АКШ-тың информация агентилелиниң директору чоокта чаа элээн солун сан-медээлерни чарлаан:

Агентилелдиң бюджеди бо чылын 120 миллион доллар ажып турар, келир чылын ону оон кырынга 26 миллион доллар көвүдедири көрдүнүп турар. Агентилел чери 105 чурттарда 239 салбырларлыг, неделяда 761 шак иштинде 36 дылдар кырынга дамчыдылга чорудар «Американың үнү» деп радиостанцияларлыг. Агентилелде муң-муң албан-хаакчылар ажылдап турар. Агентилел чериниң директорунуң медеглээни-биле алырга, идеологтуг туларчуушкунга далай ындынче чыл бүрүде чоруп турар дөрт миллион америк туристер, даштыкыда бир миллион америк шериг албанныглары болгаш оларның өг-бүлелери, үжен ажыг муң америк миссионерлер киржип турар. Анаа Голливудтуң кино-чуруктарын, «комиксыларны» болгаш оон-даа өскелерни немей санап көрүнер даан.

Кижилерни төөредириниң ол хире аар өртек-үнелиг болгаш өөредип каан машиназы куруг хөделип турар деп бодаар болза улуг чазыг болур ийик.

Ол машина капиталистиг делегейниң кижилериниң угаан-медерелин, аажок улуг маспак ышкаш, чышпыр базып, бодунуң хол-буттарын империалистиг чурттардан дашкаарладыр сунуп — социалистиг чурттарда идея талазы-биле туруш чок кижилерни идейлиг туттуруушкунга киирип алырын оралдажып турар. Идеологтуг демиселге империализм антикоммунизм деп чүүлдү чылдак туткаш хөделип турар, аңаа ам дөңгүлгениң бүгү-ле дайзыннары: фашистерден эгелээш барыын үзелдиг социал-демократтарга чедир, ырлаачы чалча эртемденнерден, чогаалчылардан болгаш чурукчулардан эгелээш картыс-дерлия хүрээ-хииттчилерге чедир доозазы-ла каттыжа берген. «Дүмбей караңгыга бүргеткен кижилер» дугайында В. И. Ленинниң сөстери оларның шуптузунга таарчып турар.

Коммунизмге удур күштерниң бажынга АКШ-тың монополистиг буржуазиязы туруп турар. Америк империализм делегей жандармызының ролюн чүгле политика талазы-биле эвес, харын база идеология талазы-биле күүседип турар.

Бистиң революстуг теориявыстың туруп келген үезинден бээр буржуазияның идеологтары марксизмге удур чылдактарны калчаалыы-биле дилеп турарлар. Бир теорияларны өске теориялар солуп турар. Ынчанмыжежок олар үр болбайн турарлар. Реакцылыг буржуаз идеологияның төөгүзү—ол дээрге амыдыралдың уттундурган азы чылча шаптырткан гипотезазының болгаш теорияларының бир янзы хөөрү болуп турар. Бир эвес капиталистиг экономикада кудулаашкыннар чамдык чурттарга чамдык үелерде көдүрлүүшкүннер-биле солуттунуп турда, буржуаз идеология ханы, соксаал чок кризистиң байдалында туруп турар.

Империализмниң идеологтуг стратегиязын ажылдап кылбышаан, ооң улуг дээн трестери элээн хөй «ажылчын бадыткалдарны» нептередип турарлар. Янзы-бүрү хевирлер-биле олар бир «эртем» ажылындан өске эртем ажылынче көжүп, университет кафедраларындан болгаш хүрээ ному номчуур черлерден дыңналып, солуннарның болгаш журналдарның арыннарында долуп, кино болгаш телевидение экраннарынга чарлаттынып, эфирни долуп турар.

Олар шуптузу, колдуунда-ла каш янзылыг:

Бирги янзызы. «Эрги капитализмниң» штамбылыг чижээбиле кылган ниитилел хөгжүлдезиниң марксисчи-ленинчи анализи амгы делегейниң байдалынга дүүшпес апарган дээр янзылыг чүүлдү бүзүрээрин империализмниң идеологтары чедишкин чокка күзеп турарлар. Төөгүнүң чорудулгазы марксисчи-ленинчи анализти буруу шаап, «кижизиг эвес» капитализмниң болгаш «гуманныг» социализмниң теориязын шаандагы шагның эдилели болдурган дээр янзылыг чүвени чулчуруп турар. «Классиктиг капитализм-даа база ол ышкаш классиктиг социализм-даа XIX чүс чылдың продуктулары болур болгаш оларның үези эрткен» деп АКШ-тың президентизиниң идеологтуг айтырыглар талазы-биле көскү чөвүлекчилериниң бирээзи чулчуруп турар.

Ындыг янзылыг бүзүредиишкиннерден эң меге чүве чок. Бистиң революстуг өөредиивистиң күжүгүн мурнунга империализмниң идеологтарының девидээшкиниң илередип турарлар. XX чүс чылда кижи төрелгетенниң хөгжүлдезиниң чорудулгазы болза ниитилел хөгжүлдезиниң хоойлуларын К. Маркстың, Ф. Энгельстиң болгаш В. И. Ленинниң гениалдыг анализин бүрүнү-биле бадыткап турар.

Ийиги янзы. Амгы үениң капитализми «катап төрүттүнген», чаазы-биле төрүттүнген болгаш ол ам социал адаан-демиселдерни-даа, «эрги» буржуаз ниитилелдиң чыргаларын-даа билбес, аңгылар аразында ылгал читкен дээр янзылыг чүвени чулчуруп турар тоолду чогааткан болгаш ажыглап турар. «Чаа капитализм», «ийиги тынышты» тып алган бүгү-ниитиниң буянныг чоруунуң, хуу бүдүрүлге ээлериниң байдалдарында кижиниң дең эргезиниң болгаш хосталгазының идеалдарын боттандырган янзылыг боол турар.

Буржуаз идеологтарның ындыг хевирлиг сагыштыы-биле бодап алган бодалдарының шынныг чорукта ыраан чугаалаан-даа херээ бар деппе. Оларны империализмге таарыштыр бодап алганнар. Империализмге «улусчу капитализм» азы «экономиктиг гуманизм» дээн ышкаш чаа аттарны тывары—ол дээрге «кырган ытка чаа шолаларны» чүгле дилеп тывар дээни ол-дур.

Капиталдың чурттарында аңгы демисели, ылаңгыя массалыг болгаш үр үениң аңгы демисели, капиталистиг чурттарның иштинде болгаш оларның аразында чөрүлдээлериниң өзүп турар чиндиглениишкини капитализм үезинде аңгы талазы-биле тайбың чорук дугайында, «кады ажылдажылга» дугайында хоозун теорияларны буруу шаап турар. Ажылчы чоннарның демократтыг эргелеринче кадыг-дошкун халдаашкын соксавайн, сөөк-язы ылгай көөр бужар чорук күштелип, демократтыг организацияларны истеп сүрүп, дөңгүрелиг ажылдакчыларны кара бажыннарже киирип база өлүрүп турар. «Хостуг делегей» дээр чүвениң ёзулуг арын-нүүрү бо-дур.

Үшкү янзызы. Социализм хуу өнчүнү, хуу бүдүрүлге ээлээшкинниң болгаш капитализмниң өске-даа ямбылыг чүүлдерин узуткааш, амыдыралчы ажыл-чорудулганың деткиишкининден ниитилелди кызагдаан база ооң ужурунда «фашисчи методтарны» аргажоктуң кырындан кылып турар, кижи-биле бүдүрүлгениң аразынга адаан-демиселди төрүткен, «хереглекчиниң бот-эргезин» буруу шапкан, кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин херекке албайн, кижини базып турар дээр янзылыг кара сагыштыг хоралыг бодалдарны бистиң дайзыннарывыс нептередип турар.

Ынчаарга экономика, социал болгаш угаан-бодал дөңгүлгезиниң көзүлбээн темпилери-биле делегейни магадаткан, космосту шиңгээдип алырының үезин ажыткан, чер кырынга эки амыдырал болгаш тайбың дээш чүс-чүс миллион кижилерниң демиселиниң түгү апарган социализм дугайында ындыг хоозун бодалдар кымны мегелеп шыдаар боор! Бир-тээ дээрги империалистер болгаш оларның эртемден чалчалары ындыг угаазылал чок нүгүлдээшкинни кылыр ужурга таваржып турар болганда, оларда херектиң байдалының багайы ол-дур.

Дөрткү янзызы. Чооккү үеде Барыын талага бир теория тыптып келген, ол теорияны ёзугаар алырга, социализм биле капитализм, оларның аразында үндезин ылгал турбужежок, бир дөмей чаңгыс угланыышкын-биле хөгжүп турар, «бүгү-нииттиң индустриалдыг хөгжүлдезиниң албадаашкынныг экономиктиг байдалдары» ийи системаларның «гибридизациязынга», оларның «синтезинге», «социализмниң иштики өскерилгезиниң» болгаш «капитализмниң чамдык чаартылгазының» аргазы-биле чаңгыс аай «холушкак» ниитилелдиң тургустунарынга чоорту чедирип келир деп турар.

Бистиң мурнувуста ажык социал демагогия көстүп турардыр. Империализмниң идеологтары социалистиг терминологияны ажыглап турарлар, олар ажылчы чоннарны мегелээр, мегечи социалистиг лозуннар-биле оларны аймаазырадыр дээш социализмниң чамдык идеяларын «шиңгээдип» алырындан чалданмайн турарлар, чүге дээрге, улуска кандыг-бир перспективаларны, келир үеже идегелди бериш болгу дег эки идеалдар оларда шуут чок болуп турар.

Коммунизмге удур «эң чаа» хоозун бодалдар, кандыг-даа реакцылыг бадыткалдар ышкаш, база-ла кандыг-даа кедилиг чүвези чок болуп турар.

3. Эргиниң артыышкыннарынга согуушкун—буржуаз идеологияга согуушкун болур

Ынчаарга империалистиг идеологтар боттарының күженишкиннерин кайнаар угландырарын оралдажып турарыл? Олар бистиң идеологтуг күжүвүстү, совет кижилерниң идеологтуг шивээзин «шенеп көөрүн», хоралакчы ажылды чорудары-биле шургуп кирип болгу дег дыдыктарны тывары күзеп турарлар.

Оларның кол кордалы—улус массаларның тургузукчу күш-ажылынга, кижиниң угаан-сарыылының күчүзүнге болгаш сагыш-сеткилиниң өндүр чаагайынга бузуревес чорукту нептередиринде, хоралыг идеяларны суртаалдаарынга болуп турар. Ч. Диккенстиң «Оливер Твистиң ужуралдары» деп романында «оорларның академиязының» тежээчи турар кемниг идегет—Феджин ышкаш, империалистиг идеологтар кижини бедик идеалдарга чедир көдүрериңден ооң медерелин төөредири белен деп бужар бодалды удуртулга болдуруп турарлар.

Буржуаз делегейниң аралтанзыг утка-шынары ында, ооң айыылдыг чоруу ында болуп турар.

Хоралыг идеялар мөлчүкчү ниитилелдиң хевирлээни чүс-чүс чылдарлыг чанчылдар болгаш аажы-чаннардан дазылданып үнген дээрзин бистиң уттур эргевис чок. Кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкыннарын сергедиринге болгаш деткииринге кордаашкын—социалистиг чурттарга удур империализмниң идеологтуг хоралаашкыннарының кол угланыышкыны болур. «Психологтуг дайынның» организаторларының чөлеңгиижи социалистиг чурттарда чок болгаш турбас-даа ужурлуг. Ооң ужурунда олар медерел талазы-биле сандаразан кижилерниң, шаандакының чүүлдеринге ам-даа алыспышаан турар амораль дыг кижилерниң ортузундан «деткип көөр чорукту» дилеп турарлар.

Боннуң даштыкы политиказының болгаш «психологтуг дайынның» айтырыгларының талазы-биле «теоретиктиг» органы—«Аусеенполитик» деп барыын-герман салдарлыг журналдың чоокта чаа бижээни болза:

«Амгы үедеги пропаганданың бүгү чепсектерин, психологтуг демиселдиң билдиниг аргаларын ажыглаары, коммунистиг лагерьниң чурттарының чурттакчы чонунуң ниитилел медерелинге бистиң мораль болгаш идеологиявысты албадал киирери эргежок чугула. Национал ылгалдарны, чүдүлгениң бүдүүлүк чанчылдарын, кижилерниң кошкак талалары—адаарганың, херээжен улустуң колчуурган байдалын, тамчык-чыргалга сундугар чорукту ажыглавышаан, коммунистиг күрүне удуртулгазының эчис сорулгаларын тоомчага албас чорукту нептередирй эргежок чугула».

Бодап-даа көөрге, оон артык тода сөглээри берге боор.

Маңаа холбаштыр Сергей Михалковтуң чаа, парлалгага ам-даа үнмээн «Хем биле тулаа» деп шүлүүн кижиниң номчуксаазы келир-дир.

Меңги-бүлүу шил дег чайнаан
Бедик дагдан төрүттүнген,
Ажыл-иштиг агымныг хем
Аажок оккур чүткүп баткан.
Чыдыг тулаа хажызында
Шылаар аажок ирип чыткан.
Хая-дашты ажыр шуразн,
Кайгамчыктыг омак-хөглүг,
Аяс дээр дег, ак-көк өңнүг,
Арыг чаагай, сериин агым
Бара малгаш чиндиннээштн
Каш чыл улай хөлзедипкен.
Тулаа ынчан мынчаар бодаан:
«Агым сугну доктаадыптар,
Туттуп үнер дээримге-даа,
Ынчалза-даа халдавырдан
Чыпшырыптып шыдаар-дыр мен:
Чыра көвей микробтарым
Ынаар салыйн—
хөй-ле болгай»
Карак-биле көруп болбас
Хамык дайзын халдап кээрге,
Ону агым чүүй шаапкаш,
Ол-ла дораан арыдыптар!

* * *

Амгы бо чаа делегейге
Аарыг, эрги делегейден
Сеткил-сагыш халдавырын
Чедирер деп кыжанып тур.
Ленинчи бедиктерден
Шурап баткан агымывыска
Ирик тулаа микробтары
Чудун черле
халдатпастар!

Кижилерниң медерелинде эргиниң артынчыларын бурунубиле ажып эртериниң сорулгазы эң-не сонгаарлыдып болбас, шуут-ла практиктиг ужур-дузалыг болу берген, шак ындыг төөгүлүг үе-чадада бистер чедип келген бис. Эрткен үениң аар чүъгү чаа ниитилелди тургузарының оруунга үргүлчү туруп келген. Коммунизмни тудуп тургузарынга шаптыктап, кижилерниң амыдыралынга хора чедирип, бистиң хоойлуларывысты болгаш моралывысты тооп көрбейн турар кижилерниң шуптузунга удур кам-хайыра чок демиселди чорударын бистиң партиявыс, чонувус чарлаан. Бис ниитилелге удур болуушкуннарны кара чаңгыс шын үзел-бодал-биле—аңгының үзел-бодалы-биле көөр ужурлуг бис.

Социалистиг ниитилелде өжээннешкек аңгылар шагда-ла чок болган, а ындыг болганда өжээннешкек аңгылар аразының демисели база чок.

Ынчалза-даа бисте аңгы демиселиниң, политиктиг демиселдиң кандыг-даа илерээшкиннери артпаан деп моортан түңнел үндүрүп болур бе? Чок, үндүрүп болбас. Бисте социализмге өжээннешкек аңгылар болгаш социал бөлүктер чок, ынчалза-даа социализмге өжээннешкек аңгыларның үзел-бодалдарын болгаш чанчылдарын медерелдии-биле болгаш медерел билбейн-даа эдилеп чоруур кижилер ам-даа бар, ындыг болганда, социализмге удурланышкак үзел-бодалдыг болгаш чанчылдарлыг болганы-биле дайзыннарның дээрбезинче суг аксып дузалап турар кижилер бар-дыр. Бистиң чүргувуска социализм чедишкиннериниң өзүп хөгжээн хире-чергези-биле аңгы демисели күштелир дээр дугайында Сталинниң алдагалдыг, хоралыг тезизин партия чаптыы-биле буруу шапкан.

Ынчалза-даа бо дээрге, бистер дайзыннарның чимзениглеринге серемчилеливисти кошкадыр ужурлуг бис дээни ол эвес. Фактылар мырыңай шуут ындыг болбазын айтып турар—совет кижилерниң революсчу серемчилелиң күштелдирер херек.

Социализм тургузуушкунунуң баштайгы чылдарында, кажан өжээннешкек аңгылар туруп турган байдалдарда, аңгы демисели кидин болуп турда, В. И. Ленин болза кижилерниң медерелинде капитализмниң артынчыларын ажып эртери дээш демиселди алыс утказының аайы-биле аңгы ужур-дузалыг демисел кылдыр көрген. Ленин болза спекулянтыларны, оорларны, хулиганнарны совет эрге-чагырганың дайзыннары деп адап, бларны дарлакчы-мөлчүкчү аңгылар-биле деңге көрүп, олар-биле кам-хайыра чокка демисежирин негеп чораан.

Ам бистер, совет ниитилелдиң көстүп көрбээн мораль-политиктиг чаңгыс эвииниң байдалдарында, бүгү совет улустуң маадырлыг күш-ажылының байдалдарында, коммунизмниң бозагазын артап келгеш, ниитилелге удур чамдык элементилерни, ол шоолуг эвес маңгыстарны «шөлээн» артырып, дегбейн, моон-даа соңгаар ниитилелдиң күсели-биле чурттаарын чөпшээреп, оларның амыдыралын өскертпейн барып болур бис бе? Чок, болбас бис! Олар дээрге-ле—совет черде өскениң идеологиязының болгаш моралының сөөлгү хоргадалы болдур эвеспе. Ниитилелдиң күсели-биле чурттаарын күзээр кижилерден бистиң улузувус совет кижи бүрүзүнден негеп турарындан хойнү-даа негевейн—ак-сеткилдиг ажылдаарын, ССРЭ-ниң хамаатыларының хүлээлгелерин ак-сеткилдиг күүседирин негеп турар.

Кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкыннары-биле демисел — ол дээрге херек кырында буржуаз идеологияның артынчызы-биле демисел-дир. Кижилерниң медерелинде капитализмниң артыышкыннарынга согуушкун — ол дээрге буржуаз идеологияга шуут согуушкун болур.

Совет кижиниң идея талазы-биле чепсек чок болдурарын, социалистиг ниитилелдиң «идеологтуг дадарын үрелиринге» империалистер кордап турар. Ынчалза-даа ол хоозун идегел-дир! Коммунистиг идеяларның түгүнүң адаанда ам кижи төрелгетенниң үштүн бир кезээ чурттап турар, бүгү кижи төрелгетенниң аңаа чурттаар үези келир! Ак-дуңма социалистиг чурттарның улустары, бүгү делегейниң коммунистери болгаш медерелдиг пролетарийлери бис-биле кады. Империалистерниң идеологтуг атакаларын бис чүгле чедиишкинниг өйтүр шаап шыдаар эвес, харын база буржуаз идеологияга удур бистиң шаап халдаашкынывысты калбартып шыдаар. улам-на чаа-чаа миллион кижилерниң угааннарын болгаш чүректерин дөңгүлгениң болгаш коммунизмниң талазынче чаалап алыр ужурлуг бис.

Чаа кижиниң кижизидери — коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ниити, интернационалдыг сорулгазы болур.

Янзы-бүрү чурттарның — социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның ак-дуңма партиялары демиселдиң аңгы-аңгы үе-чадаларында туруп турар болгаш ол демиселди аңгы-аңгы социал болгаш национал байдалдарда чорудуп турарлар. Буржуаз идеологияның каржы хевирлерин, шажын-чүдүлге тениидиишкинин, националистиг болгаш расистиг бак чаңчыл бодалдарны сойгалап илередир сорулганы бир чамдык партиялар бирги чергеге салып турар. Өске бир партияларга — ындыг айтырыглар элээн хемчээл-биле эрткен үениң болу берген, оон-биле кады коммунистиг культураның болгаш моральдың хевирлеттиниң тургустунары-биле, буржуазчы ёзунуң эң-не чаштынчак илерээшкининден кижиниң хосталганы-биле холбашкан чаа, оон-даа нарын сорулгалар тыптып келген. Боттуг айтырыглар болгаш сорулгалар янзы-бүрү болуп турза-даа, бүгү марксистерни-ленинчилерни идеологтуг демиселге ниити эчис сорулгалар, принципиалдыг айтырыглар талазы-биле ниити үзел-бодалдар, чаңгыс коммунистиг идеология быжыы-биле каттыштырып турар. Ынчангаш ону бис кады, чаңгыс-аай чыскаал-биле камгалаар болгаш хөгжүдер ужурлуг бис. Бир эвес коммунистер, национал бөлүңнарга быдараар болгаш марксисчи-ленинчи өөредигниң үндезин, кол дес болур принциптерин барымдаалавайн, боттарының национал эдискивис-биле орук бүрүзүн эгелээр болза—ол чорук коммунистиг идеологияның туралыңга чедир тиилээрин чүгле бергедедир.

Амгы делегей амыдыралдың удурланышкак ийи хевирлериниң, антагонистиг мировоззрениелерниң кадыг-дошкун демиселиниң аренаазы болу берген.

Коммунистиг болгаш буржуаз идеяларның тайбың кожа-хелбээ доругнаашкынынче кыйгырары дээрге социализмниң дайзыннарының хайгыылчыларының ролюнга кирери, ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарын өскерткени болур, чурттар аразынга культурлуг харылзааларны безин хоралакчы сорулгаларга ажыглаарын оралдажып турар бистиң удурланыкчыларывыстың дээрбезинге суг кударо болур. Идеологияларның тайбың кожа-хелбээ доругназышкыны турбаан, чок болгаш турап болбас. Антагонистиг аңгылар туруп турда, аңгыларның эптеш чок демисели чоруп келген, чоруп турар болгаш болур-даа.

Бистиң сорулгавыс болза:

— буржуаз идеологияже шаап халдаашкынны хөгжүдер, империализмниң кижиге өжээтен мөзү-шынарын, ооң арзаганзыг аажы-чанчылдарын, ооң дорайтап турар культуразын болгаш ирээп моралын илередир;

— капитализмниң артыышкыннарынче шаап халдаашкынны хөгжүдер, эрги тургузугнуң бүгү бак чүүлдеринден совет кижилерниң медерелин арыглаар, коммунизм дээш идепкейлиг болгаш быжыг туруштуг демиселчилерни кижизидер.

«Капиталистерниң бүгү удурланыышкынын, чүгле шериг болгаш политиктиг эвес, харын база идейлиг, эң-не ханы болгаш эң-не күчүлүг удурланыышкынын тиилеп ажар» деп Владимир Ильич Ленин чагаан. Бистиң партиявыс ленинчи айтыышкынны күүседип турар болгаш күүседир-даа. Коммунизм маңаа-даа база тиилеп турар!

II.

Идеологтуг ажылда кол чүүл—коммунизмниң идеалдарының тиилелгезин хандырары болур

Эштер! Мындыг кыска хуусаада, канчаар-даа аажок берге төөгүлүг үеде, бистиң ленинчи партиявыстың кылганы ышкаш, миллион-миллион кижилерниң медерелин, психологиязын эде чаартып, чанчылдарын өскертип, оларны социалистиг чаа амыдыралдың тургузуушкунунуң калбак оруунче киирип шыдаан партия делегейге турбаан.

Революстуг чаңныктар, күш-ажылдың болгаш демиселдиң үре-түңнелдери мөлчүкчү тургузугнуң чечкиниг бужар чүүлдеринден миллион-миллион совет кижилерниң угаан-бодалын, медерелин арыглаан. Марксисчи-ленинчи идеология бистиң чуртувуста шуут тергиидеп турар. Бисте улуг чаагай культура революциязы боттанган, совет ниитилел чер кырында эң-не болбаазырангай ниитилел болу берген. Социалистиг ниитилелдиң культурлуг улуг күжү — улусчу интеллигенция тургустунган.

Коммунизмниң медерелдиг тургузукчузу — чаа кижиниң төрүттүнгени—партияның кол чедиишкиннериниң бирээзи.

Совет кижилер кадыг-берге шылгалдаы эрткеш, боттарының эгиннеринге хөй чүүлдү чүктеп эрткен. Баштайгы ажылдакчыларның тавартышкан бергелерин ажып эртпишаан, империалистерниң дайын, политика, экономика болгаш психология талазы-биле атакаларын ойтур шапкаш, бистиң чуртувустуң ажылчыннары, тараачыннары болгаш интеллигенциязы социалистиг күчүлүг күрүнени тургусканнар. Чаа ниитилелди тургузуп, боттарын боттары чаартып, эргиниң чүъгүн боттарындан ап октаан чүгле чаа мөзү-шынарлыг кижилер ындыг маадырлыг чорукту кылып шыдаан. Чаа кижини кижизидери коммунистиг чаартылганың эң берге херээ кылдыр партия көрүп турар.

Амгы үеде партияның идеологтуг ажылын калбартырын кол сорулга кылдыр салгаш, бистиң эгелээр туружувус кандыг болурул, чүнү барымдаалаар ужурлуг бис?

Бистиң Төрээн чуртувус коммунизмниң калбартакан тургузуушкунун чорудуп турар. Буржуаз делегейниң аажы-чаң принциптерин дазылындан тура тыртпайн тургаш, коммунистиг моральдың ёзузунга кижилерни кижизитпейн тургаш, кижини угаан-бодал талазы-биле чаартпайн тургаш коммунистиг ниитилелди тургузары болдунмас. Коммунистиг ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш хуваалдазының характери боду-ла чаа кижини, күш-ажылды болгаш бодунуң хөй-нииты хүлээлгелерин чаа ёзу-биле көөрүн, чаа сагыш-чурумну, чаа моральды негеп турар. Социализм үезинде бүзүредилге-биле чергелештир, ниитилел салдарының чугула факторы продуктуларны ажылдааның барымдаалап хуваары болгаш албадалдың тускай күрүне органнары туруп турар болза, коммунизм үезинде ниитилелдиң амыдыралы ниитилелдиң кежигүннериниң бедик органзастыг чоруунга, медерелинге, культурлуг чоруунга, бот сагылга-чурумунга, ниитилелдиң кежигүннериниң моральдыг арыг-чаагайынга үндезилеттинер.

Кижилерниң коммунистиг кижизидилгези дээш демисел — бистиң бурунгаар шимчээшкиннвистиң эргежок чугула чарылбас кезээ болур. Идей-кижизидилгелиг ажылды делегейниң коммунистиг чаартылгазының күчүлүг дүргедедикчизи кылдыр партия көрүп турар.

I. Күш-ажылга ынакшылдыг чорукка кижизидилгени дамчыштыр коммунистиг күш-ажылдың тиилелгезинге чедер бис

Идеологтуг ажылды партия чүгле боду хагдынчак чүүл кылдыр көрбейн турар. Ленинчи чагыгларны эдергеш, партия идеологтуг ажылдың деңнелин практиктиг түңнелдер-биле, күш-ажылга, улустуң кол сорулгаларын, бирги ээлчегде экономиктиг сорулгаларны боттандырарынга ооң кандыг боттуг салдарны чедирип турары-биле хемчээп көрүп турар.

Чаа тургузугнуң тиилээринге кол болгаш шиитпирлиг чүве болза, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры болур деп В. И. Ленин айыткан. «Коммунизм дээрге, капиталистиг күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге бодаарга, мурнакчы техниканы ажыглап турар, медерелдиг, эки-тура-биле каттышкан ажылчыннарның күш-ажылының бедик бүдүрүкчүлүү болур»—деп ол чугаалаан.

Ленинчи айтыышкынның ужур-дузазы өскерилбес. Ол болза ленинизмниң принципиалдыг политика-экономиктиг түңнели-дир. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дээрге, чүгле коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар талазы-биле ажылдың бүгү элементилери эвес, харын база идеология талазы-биле күженишкиннерин аңаа чаңгыс аай кылдыр чымыдырып турар уран илби-дир. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери—бүгү улустуң сорулгазы.

Кижи — ниитилелдиң кол бүдүрүкчү күжү. Чаа ниитилел тургузарының идеяларын улустуң күш-ажылы-биле амыдыралга холбаштырбас болза, аңаа-ла чаагай күзелдер болуп артып каар. Бир эвес бедик хөгжүлделиг материал-техниктиг база—коммунизмниң фундаментизи болуп турар болза, фундаментини болгаш коммунизм бажыныңң бодун тудуп турар миллион-миллион кижилерниң күш-ажылы—ол улуг орду болур-дур. Коммунизм биле күш-ажыл чарылбас, «ажыл кылбас кижи, чем чивес» деп улуг принцип коммунизм үезинде-даа күштүг болур, херек кырында бүгү кижилерниң ыдыктыг принциви болу бээр. Күш-ажылга кижилерниң аргалары болгаш талантылары, кижиниң гениййи илереттинер, «кижи төрелгетенниң өлүм чок чоруу—күш-ажылда» —деп Н. С. Хрущев чугаалаан.

Ниитилелдиң чаагай чоруу дээш күш-ажылга ынакшылдыг болгаш хүндүлээр чоруктуң кижизидилгези, кижилерниң күш-ажылга дадыгыышкыны—идеологтуг ажылдың өзээ, үндезин сууру-дур.

Кижизидилгениң бүгү аргаларын кол чүүлге—чүгле оон шудургу күш-ажылы-биле, бүгү улустуң күш-ажылы-биле коммунизм тудуп тургустунган, чечектелип турар ниитилел тургустунган туруп болур дээрзин совет кижи бүрүзү билгени турарынга чагыртыр херек. Күш-ажылды кижилерниң медерелдиг ёзу-биле көөрү—ооң бүдүрүкчүлүг чоруунуң өзүлдезинге тоттүнмес курлавыр болур.

Ийлениш чыдып алгаш, коммунизмни тургуспас, коммунизм дээш демисежир херек, аңаа бүгү күштү бээр херек, деп партия тодаргай чугаалап турар.

Чүнү-даа бүдүрбес, ынчалзажок чүве-ле болза эккел дээр кижилер-биле, совет кижилерниң **артык күштүүн** болгаш улуг **эргелерин** шээжи-биле доктаадып алган, бурунун-биле ажыглап чоруур, ол хирезинде кажан хамааты хүлээлгелерни күүседирин, оларның иштинге ажылдаарын негей бээрге, ону уттуп алган болур кижилер-биле бистиң улус демисежип келген болгаш демисежир-даа апаар. Бистиң байдалдарывыста: хөнүм четсе—ажылдаар мен, хөнүүм четпезе—ажылдавас мен дээр шилилде дугайында чугаа болбайн турар. Бистиң амыдыралывыс, оон хоойлулары ындыг шилилде кылыр эргени бербейн турар. Күш-ажыл—Конституция ёзугаар хүлээлге, хамааты хүлээлге, ону күүсетпес кижи эргелерге-даа, совет хамаатызының артык күштүг чоруунга-даа идегеп шыдавас.

Ниитилел мурнунга боттарының хүлээлгелерин аңгы-аңгы көөр кижилерге ниитилелдиң янзы-бүрү чаагай чүүлдерин бээрин таарыштыр көөр деп санал совет кижилерден бүрүн деткимчени ап турар. Ону боттандырар болганда, шөлээ алырынга, путёвкалар бээринге, чурттаар чер хуваарынга хамыктың мурнунда эки ажылдап турарларга артык эргени тыпсыр чурумну чүге доктаадып болбазыл, ынчаарга харын оларга хамаарыштыр эвээш эвес үнелиг саналдар болуп турган, ажылга ылыртынмастарга, ажыл кылбастарга, чалгааларга кежиктерни эвээшти берип, харын-даа шуут чүге казып болбазыл? Ынчангаш эки ажылдап турар кижи хөйнү алыр, багай ажылдап турар кижи эвээшти алыр деп бистиң социалистиг дүрүмүвүстү сагыырының көскү үлегер-чижээ боттанган турар.

Күш-ажылдың чаа сагылга-чурумунга, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижилерни кижизитпишаан, партия моральдыг-даа база материалдыг-даа деткимчени бүгү хемчегбиле хөгжүдүп турар. Оларны бот-боттарынга удурланыштыр салып, бирээзин бирээзи-биле солуп болбас. Коммунистиг күш-ажылдың тиилелгезинге чедирер шынчы оруктуу партия оларның холбаазында кылдыр көрүп турар.

Материалдыг сонуургалдың принцивин херекке албас болгаш социализм үезинде күш-ажыл дээш шаңнал-мактал тыптыр, ындыг чугула айтырыгга субъективтиг бодалдарны удуртулга болдурары хоралыг. Дириг амыдыралды боттуг ёзубиле көөр, боттуг байдалды өөренип көөр, эртир халывас, амыдыралдан хоорлуп болбас деп чагыгны В. И. Ленин партияга артырып каан. Ленинчи айтыышкыннарны барымдаалааш, үе-чадаларны ажыр халыыр дээр оралдажыышкыннардан партия чайлап, материалдыг сонуургалдың ленинчи принцивинге чөрүшкек болгаш коммунистиг тургузуушкунга шуут хора чедирип турар деңнештирилгеге, деңнештирилгелиг хуваалдага удур шиитпирлиг демисежип турар. Деңнештирилгелиг хуваалда коммунизмни чоокшулатпайн, харын ырадып турар.

Ынчангаш харын-даа эки ажыл дээш ленинчи материалдыг сонуургалдың принцивинге, материалдыг шаңнал-макталдың принцивинге багай ажылдааны, чүвени үрей кылганы дээш ажылдакчыларның материалдыг харыысалгазын бедидип турар хемчеглерни немээр дугайын онза бодаза чогуур.

Хуваалданың коммунистиг принцивинче кошкаашкынны дамчыштыр эвес, харын күш-ажылдың хемчээ болгаш хереглелдиң хемчээ дээш контрольду күштелдирерин дамчыштыр чыдар болгаш баар-даа бис.

В. И. Ленинниң ыдыктыг чагыы ындыг.

Күш-ажыл бүгү-ле кежиктерниң чүгле тургузукчузу эвес, харын база кижини кижизидип болбаазырадырының шиитпирлиг чепсээ. Бисте материалдыг байлактарның чогум тургустунары, күш-ажыл боду-даа ханы идейлиг, кижизидикчи характерлиг болуп турар. Коллективтиг, найыралдыг, хостуг күш-ажылдың кылып турары ышкаш, кандыг-даа күш кижини улуг болгаш мерген угааннкыг болдурбайн турар—деп М. Горький бир-ле катап чугаалаан.

Күш-ажыл биле кижизидилге аңгылай көрдүнмес, ол дээрге чаңгыс аай чорудулганың ийи талалары-дыр.

Ынчаарга идеологтуг ажыл-биле бүдүрүлге аразында харылзаа бар бе, оон үре-түңнелдерин кандыг-бир арга-биле деңзилеп болур бе? Чугаажок болур, чүге дээрге, ындыг харылзаа бар, ындыг боорда боттуг, идейлиг бүзүредилге—кижилерниң чогаадыкчы идепкейиниң үнер дөзү бар. Бүдүрүлгени организастаарының айтырыы дээрге, бистиң идеологтуг бүгү ажылывыстың улуг кезии-дир—деп Н. С. Хрущев чугаалап турар. Кижилерни кижизидери бүдүрүлгени хөгжүдеринге, экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге дорт салдарны чедирип турар. Кижизидикчи ажылдың үре-түңнелин хемчеп турар деңзилер база бар болур ийин. Ол болза совет кижилерниң күш-ажылының түңнелдерин хемчээп турар демги-ле деңзилер ол-дур.

(Уланчызы дараазында үнер).

Мал чеми барда эът, сүт, дүк хөй болур

СЭКП обкомунуң бюрозунда

Кукурузачыларның социалистиг хүлээлгелериниң дугайында

Республиканың дыка хөй кукурузачылары XXII съездиниң шиитпирлерин болгаш СЭКП-ниң Программазын чедиишкинниг күүседир күзел-биле хайныкпышаан, кукурузаны тарып өстүрер болгаш өзүп турар мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле социалистиг бедик хүлээлгелерни алганын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

«Межегей» совхозта Петр Пикало, «Найырал» совхозта Опай Ыглаашпай болгаш өске-даа кукурузачылар силос кылыр кукурузаның бир гектарындан ортумаа-биле 500—800 центнер ногаан массаны алырын шиитпирлээн.

Олар болгаш өске-даа кукурузачы механизаторлар тарылганы чедиишкинниг дооскаш, кукуруза тараан черлерни ажылдап кылырынче организастыг эгелеп кирген, ол болза оларның алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседириниң үндезини болур.

Колхозтарның болгаш совхозтарның кукурузачыларының 1963 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин СЭКП обкомунуң бюрозу деткээн болгаш олар боттарынга алган патриотчу сөзүн силос кылыр кукурузаның ногаан массазын өстүрер база быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле практиктиг ажыл-херектери-биле быжыглаарынче оларны кыйгырган.

Хүлээлгелерни күүседир болгаш ажыр күүседир дээш колхозтар, совхозтар, звенолар, тус-тус кукурузачылар аразынга массалыг социалистиг чарышты калбартырын, түңнелдерни үргүлчү үндүрүп тургаш, ол чарыштың чер болганга дээштиг база көскү болурун чедип алырын; машиналарны болгаш хөрзүн болбаазырадыр чепсек-херекселдерни белеткээр, бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар талазы-биле кукурузачыларга өй-шаанда дуза көргүзерин, механизаторларның күш-ажылын, культурлуг хандырылгазын организастаарын чурумчударын, тергиин эки дөрбелчиннерни алыр, одуруглар аразын эки ажылдап кылыр, чемишчидилгелер төгер болгаш бедик дүжүт дээш механизаторларның материалдыг сонуургалының хемчеглерин калбаа-биле ажыглаарын, кукуруза тарып өстүрериниң мурнакчы аргаларын парлалгага калбаа-биле чырыдарын болгаш радиога дамчыдарын, а ол ышкаш кукурузачы механизаторларның патриотчу күш-ажылын үргүлчү чырыдып турарын девискээр аайының бүдүрүлге эргелелдеринге, парткомнарга, партия комсомол болгаш профэвилел организацияларынга республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарының редакцияларынга база девискээр аайының солуннарынга дааскан.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

«Шынның» бо арнында Тыва АССР-ниң тус-тус кукурузачыларының социалистиг хүлээлгелери бүгү чонга чарлаттынып парлаттынган. Ол бедиткен социалистиг хүлээлгелерни деткээн СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң доктаалы база үнген. Тываның кукурузачылары чеди чылдың бешки чылында кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүдүн өстүрүп алырын, ынчангаш мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузарын хүлээнип алганнар. Ол хүлээлгелер болза партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП-ниң өндүр чаагай Программазын амыдыралга боттандырар дээш кукурузачыларның кайы хире чүткүп, демисежип турарының дугайын херечилеп турар.

Кукурузаның чаагай дүжүдүнүң дугайында чүгле күзел салыры-биле, хүлээлгелер алыры-биле кызыгаарлаттынып болбас-ла болгай. Кол чүве болза ону кызымаккай күш-ажыл-биле өстүрүп алыры боор турар. Ам тарылга доозулганы-биле холбаштыр, кукурузаның чайгы ажаалгазын сагыш-човангыр болгаш үлегерлиг чорудар үе-чада келген. Кукурузаның өзүп үнүүшкүнүнүң бүгү үезиниң дургузунда ону бок үнүштерден арыг байдалга тургузар, одуруглар аразының үлдүредишкинин организастаар, бо ажылга бүгү бар машиналарны ажыглаар херек.

Тарыттынган кукуруза ам кидинне өзүп үнүп турда, кукуруза тараан шөлдерниң хөрзүнүнүң үстүкү кадында бок үнүштер база-ла көстүп кээп турар. Ынчангаш биске ам хүн бүрүзү эвес, харын шак бүрүзү үнелиг. Чамдык ажыл-агыйлар кукурузаны илиртээрин ам эгелей берген. Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунда кукурузачы Түлүш Самдан-оолдуң звенозу өзүмнер аразын илиртээрин дүрген темпилиг чорудуп турар. Мында суггарыкчылар звенозу база эки ажылдап турар. Мынчангаш кукурузачылар суггаттыг черден бок үнүштер дүрген өзүп үнүп болурун база ооң-биле демисежирин эки билирлер. Ынчангаш культиваторларны белен байдалга тургусканнар.

Республикага кукурузаның бедик дүжүдү дээш чарыштың эгелекчизи «Межегей» совхозтуң «ногаан дөрбелчиннер» мастерлери П. Пикало, В. Цыпушев, М. Иванов олар кукуруза тарылгазын үлегерлиг чоруткаш, өзүмнер шымырарып үнгүжеге чедир шөлдерни илиртээрин дооскан болгаш ам немелде чемишчидилгелер төгеринге белеткенип, кукуруза шөлүн эки ажаарының үлегерин көргүзүп турарлар. Ооң ачызында шөлдерге бок үнүштер үнмес, ол оон шуут арыг болур.

Ол эки чижектер-дир. Ынчалза-даа кукуруза тарылгазының ажаалдазының талазы-биле ажылдарга ээ-харысалга чок болуп турар чоруктуң фактылары база-ла көстүп турар. Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал», Бии-Хемниң «Хадын», «Тиилелге», Чөөн-Хемчиктиң «Октябрь 30 чылы», Өвүрнүң «Торгалыг», «Коммунизмче орук» колхозтарында кукурузаның одуруглар аразын сайзырадып кылыр ажылдар хожудап турар.

«Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунда болгаш «Большевик» колхозунда шөлдер суггарылгазы дендии багай чоруп турар. Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында кукуруза-даа, свёкла-даа илиртеттинмейн турар. Өвүр районга кукуруза тарылгазы бо чылын дыка хожудаан. Одуруглар аразы сайзырадыр культураларны, ылаңгыя кукурузаны өстүрүп алырынче шак ынчаар сагыш салбас чорук дүжүттү кудуладырынга чедирер дээрзин ажыл-агыйларның удуртукчулары, агрономнар билзе чогуур.

Кукуруза үнүп турар шөлдү эки сайзырадып ажылдаары—бедик дүжүттүң үндезини Кукурузаның өзүп үнериниң мурнуу чарыында илиртээшкин-биле бок үнүштерниң барык-ла 90 хуузу узуткаттынар. Ынчангаш өзүмнерниң чер кырынче үнүп кээриниң 3—5 хонук мурнуу чарыында илиртээшкинни чорудары эң-не ажыктыг, ынчаарда кукурузаның өзүмнери үрелбес. Кукурузаны илиртээринден, оон одуруглар аразын ийи-үш удаа культивастаарындан аңгыда, ону үнүүшкүн үезинде суггат-биле эки хандырар херек.

Кукуруза дүжүдүн бедидериниң база бир чугула курлавыры—немелде чемгерилге болур. Бистиң республикада минералдыг чемишчидилгелер четчир. Ынчангаш одуруглар аразын сайзырадырының үезинде ону чемишчидилгеге эки ажыглаар херек. Эрткен чылын шак ындыг немелде чемишчидилгелерни чорутканының ачызында Петр Пикалонуң кукурузазының дүн-хүнде өзүмү 12 сантиметр чедип турган. Ынчангаш 25 гаяның бирээзинден-не 925 центнер дүжүттү алган. Дуржулга ол-дур. Ону шиңгээдир херек.

Шупту кукурузачыларда хүлээлгелер алдынган, ам күүседири арткан. Ол хүлээлгелерниң күүселделерин ылавыла хандырар дээш кукурузачылар ортузунга организакчы, кижизидикчи ажылдарны чорудары — районнарның парткомнарының, ВЛКСМ комитеттериниң, райкүүскомнарының, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш партия, комсомол организацияларының дорт хүлээлгези.

Кукурузачылар! Силерниң бо чылгы ажылыңарны түңнеп көөрү ырак эвес. Ынчангаш алган хүлээлгенерни ылавыла күүседип, кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүдүн өстүрүп, ооң-биле хөй эът, сүт, дүк бүдүрериниң быжыг магадылалын тургузуңар!

Наадымга киржир эрге дээш

СЭКП обкомунуң доктаалын ёзугаар Тываның малчыннарының Наадымы (байырлалы) июль 13—14 хүннеринде республиканың найысылалы—Кызыл хоорайга боор эртер. Ол Наадым чаңчыл болу берген болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседириниче бүгү малчыннарның—хойжуларның, саанчыларның, бызаа, хаван, куш ажаакчыларының болгаш инек кадарчыларының күжениишкиннериң мобилизастаар сорулга-биле эртип турар. Эът, сүт, дүк бүдүрериңге, малдың баш санын өстүрүп көвүдедиринге бедик көргүзүглерни чедип алган, эң эки малчыннар наадымга келирлер.

Республиканың чамдык ажыл-агыйлары бо чылын мал ажылының продукциязын бүдүрерин дыка көвүдедирин чедип алган. Күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседир талазы-биле ажыл-херектер Таңды районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында өске ажыл-агыйлардан дээре чоруп турар. Сүт садар талазы-биле чартык чыл пландарын хуусаа бетинде күүсеткениниң дугайында республиканың дуржулга станциязының болгаш «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң коллективтери бир-ле дугаарында рапорттааннар.

«Тиилелге», «Сүт-Хөл», «Найырал» совхозтар, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнар сүт садар талазы-биле хүлээлгелерин доктааттынган хуусаазында күүседир дээш шудургу ажылдап турар. «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилери эът садар талазы-биле чартык чыл планын күүсеткен дугайын рапорттаан.

Ооң-биле кады мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш идепкейлиг демисел ажыл-агый бүрүзүнде ам-даа чоруттунмайн, курлавырлар болгаш аргалар четче ажыглаттынмайн турар. Чижээ, Тожу, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле онаалдаларны күүседир талазы-биле аажок хожудап турар. Ынчаарга оларда аргалар багай эвес, харын чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда мурнакчы районнардаазындан-даа дээре болуп турар. Хамык ужур болза малчыннар ортузунга организакчы ажылдың деңнелиниң кудузунда, курлавырларны ажыл-агыйжы ёзу-биле дилеп, тып база ажыглаавайн турарында.

Аргалар бар, олар харын эвээш эвес дээрзиниң дугайын дээре ажыл-ишчилериниң чедиишкиннери херечилеп турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия организациялары Наадымга белеткенмишаан, аңаа киржир эрге дээш малчыннар ортузунга чарышты калбартыр хүлээлгелиг. Ооң кол сорулгазы болза мал ажылының продукциязын садар талазы-биле чартык чылдың онаалдазын республика чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир. РСФСР-ниң Чөөн-Сибирь экономиктиг районунуң зоназының талазы-биле ийиги черни биске тывыскан, бирги кварталда чедип алдынган чүүлдерни быжыглаары болгаш көвүдедири болур.

Ам сүт саалдаларын көвүдедириниң өйү келген. Мал одарлары шыктыг, чымчак оът-сиген-биле шыптынган. Саанчылар болгаш мал кадарчылары июнь ай ёзулуг хөй сүт айы болган турарын чедип алыр ужурлуг. Инектерниң кададын биддилиг организастаар, одарларны шын ажыглаар херек, ындыг болза-даа чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынып болбас, малды немелде чемгерилге-биле хандырза чогуур. Ол немелде чемгерилгеге мал хөй сүт берилдези-биле харыылаар.

Хойжуларда база бир чай-чапсар чок ажылдың үези эгелээн. Ажыл-агый бүрүзү хой кыргылдазын чорудуп турар. Республика бо чылын 20 муң центнер дүктү күрүнеге садар ужурлуг. Бо болза улуг болза-даа боттуг хүлээлге-дир. Килограмм дүк бүрүзүн чидириг чок камгалап алыр дээш демисел кичээнгейниң төвүнге турар кылдыр ажылды чер болганынга ынчаар организастаар херек.

Мал кадарчылары күжениишкинниг ажылдаар апаар. Олар күрүнеге дужаар малдың семиртилгезин эки организастаар ужурлуг. Бистиң дээре инек кадарчыларының семиртилге малының бир бажынга онааштыр хонук бүрүзүнде 800—1000 болгаш оон-даа хөй грамм немелде деңзини чедип ап турар. Мыйыстыг бода мал 300 килограммдан, а хой болгаш өшкү—40—45 килограммдан эвээш эвес деңзилиг дужааттынган турарын чедип алыр деп сорулганы салыр херек.

СЭКП ТК-ның Пленуму бодунуң ажылын Москвада үргүлчүлеп турар. Ол пленум амыдыралчы чугула айтырыг—партияның идеологтуг ажылының сорулгаларын чугаалажып турар. Бо хүннерде ийи дапкыр күжениишкин-биле ажылдаары, мал ажылының продукциязын күрүнеге садар талазы-биле чартык чылдың хүлээлгелерин чугаажокка күүседирин хандырары колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннарының алдарлыг хереэ.

Тываның малчыннары! Республика Наадымынга киржир эрге дээш чарышты калбартып, эът, сүт, дүк бүдүрерин көвүдедиңер!

Тываның кукурузачыларының социалистиг хүлээлгелери

Фамилиязы, ады, адазының ады	Ажыл-агый	Бижиглээн чер (га)	Хүлээлгези (1 гадан центнер)
Хертек Анай-оол Адыг-оол	«Тээли» с-з	100	300
Салчак Хүрет Чульдумович	—«—	100	300
Кужугет Мукаайлы Тонаа	—«—	100	300
Салчак Доржу Шожунчап	—«—	100	300
Доржу Хертек Байынды	—«—	100	300
Хертек Сайзырак Ч.	—«—	100	300
Монгуш Ким-оол Мандый	—«—	100	300
Сүлдүм Сергей-оол	—«—	83	300
Хуралбай Салчак	—«—	83	400
Салчак Каң-оол	—«—	83	300
Куулар Чүвүрек С.	«Шекпээр» с-з	120	300
Монгуш Арык-оол С.	—«—	120	320
Сарыглар Балчий-оол Д.	—«—	120	310
Оржак Дадар-оол Ч.	—«—	120	300
Оржак Барыш-оол Д.	—«—	120	325
Монгуш Эрес-оол Б.	—«—	120	310
Саая Окур-оол С.	—«—	120	310
Куулар Оттук-оол	—«—	120	305
Сарыглар Өткек-оол С.	—«—	120	325
Намчыл-оол Сарыглар	—«—	120	310
Доржу Николай	«Барлык» с-з	100	500
Саая Сарыг-оол	—«—	117	400
Саая Александр С.	«Барлык» с-з	105	400
Кужугет Лида	—«—	110	400
Кара-Сал Биче-оол М.	—«—	137	500
Маадыр Алдын-оол	—«—	118	400
Оржак Саарбай	—«—	118	400
Салчак Хоптак-оол	—«—	105	300
Салчак Кенден	—«—	97	350
Хомушку Кара-оол	—«—	120	300
Саая Борбак-оол	—«—	106	300
Сарыглар Бүлеш-оол	—«—	106	300
Мөөктер Ким	—«—	106	350
	«Большевик к-з		
Саая Комендант	(Барыын-Хемчик)	160	300
Монгуш Кара-оол	—«—	160	300
	«Мурнакчы» к-з		
Мижит-оол Донгак Д.	(Барыын-Хемчик)	160	300
Бавуу Кара-Сал	—«—	100	300
Бады-Байыр Хертек С.	—«—	100	300
Очур Хомушку Ч.	—«—	100	300
Хунай-оол Хертек К.	—«—	100	300
Оолак Куулар С.	—«—	100	300
Тюлюш Байыр-оол	Ленин аттыг к-з (Чөөн-Хемчик)	263	300
Тюлюш Ондар Осур	—«—	266	300
Монгуш Дарый-оол Доржу	—«—	266	300
Кара-Сал Чалаа	«Большевик» к-з (Чөөн-Хемчик)	250	300
Монгуш Александр	—«—	250	300
Хүреш-оол О. Ч.	—«—	250	300
	«Октябрь 30 чылы» к-з		
Монгуш Манзат-оол	(Чөөн-Хемчик)	300	300
Оржак Дарый-оол	—«—	450	300
	«СЭКП XXII съездизи к-з		
Оржак Экер-оол	(Чөөн-Хемчик)	256	300
Куулар Ынап-оол	—«—	244	300
Монгуш Танов	—«—	375	300
Оржак Семис-оол	«Искра» к-з (Чөөн-Хемчик)	240	300
Хомушку Дыртый-оол	—«—	400	300
Ховалыг Базыр-оол	—«—	235	300
Тас-оол Ымыр-оол	«Сүт-Хөл» с-з	485	300
Сарыглар Далаа	—«—	400	300
Хүрең-оол О. С.	—«—	340	300
Дыртый-оол Т. Ш.	—«—	225	300
Монгуш Садый-оол	«Чыраа-Бажы» с-з	600	300
Монгуш Канзан-оол	—«—	550	300
Ондар Дүрбүлек	—«—	650	300
Кенден Байыр-оол Мас.	«ҮТКА 25 чылы» с-з	140	300
Сафронов Василий	—«—	130	300
Шаравии Базыр-оол	—«—	130	300
Норбу Калдар-оол Х.	—«—	150	300
Аян-оол Ондарай	—«—	150	300
Неволин Николай Никитич	—«—	180	300
Кязкин Виктор Васильевич	—«—	180	300
Моськин Александр Николаевич	—«—	190	300
Доржу Балажык Т.	—«—	150	300
Байыр-оол Бараан-оол Монгуш	—«—	150	300
Дамбажык Хүрең-оол	—«—	150	300
Сундуй Дамдын-оол	—«—	100	400
Сундуй Чимит-оол	—«—	100	400
Сундуй Кошкар-оол	—«—	100	400
Сүктерма Хурагандай Т.	«Улуг-Хая» с-з	100	300
Балган Хурал-оол Т.	«Улуг-Хая» с-з	100	300
Ховалыг Биче-оол Чолбанай	—«—	117	300
Севен-оол Алексей Самбу	—«—	118	300
Тас-оол Сергей Ховалыг	—«—	80	300
Дажы-оол Очур-оол Ховалыг	—«—	80	300
Серен Тюлюш	—«—	80	300
Серен Николай Донгакович	—«—	75	300
Кандан-оол Кызыл-оол	—«—	120	300
Кандан-оол Нордуп-оол	—«—	80	300
Хуралдаа Михаил	—«—	100	300
Темир-оол Григорий	—«—	73	300
Сендажи Топуй-оол	—«—	100	300
Цыбин Николай	—«—	100	300
Донгак Михаил С.	«Улуг-Хая» с-з	80	300
Тюлюш Кара-оол	—«—	74	300
Балчый Хемер-оол	—«—	60	300
Кара-оол Климентий	—«—	90	300
Дашпыл-оол К.	—«—	90	300
Тумат Дыртык-оол	—«—	150	300
Сюрюн-оол Тюлюш	—«—	100	300
Дугар-оол Шир-оол	—«—	100	300
Дандар Александр	—«—	100	300
Уванжа Окчан-оол	—«—	100	300
Уйнукай Натпит-оол	—«—	100	300
Биче-оол Аракчаа	—«—	100	300
Оруспай Телгер-оол	—«—	75	300
Доржу Кызыл-оол	«Найырал» с-з	128	300
Кенден Тадар-оол	—«—	130	300
Мааады Анчикай	—«—	130	300
Сертип Маадыр-оол	«Найырал» с-з	128	300
Сундуй Сергей	—«—	129	300
Малышев Илья	—«—	128	300
Шаравии Чаламай	—«—	128	300
Белчима Көшкендей	—«—	125	300
Байыр-оол Василий	—«—	125	300
Лопсан Маадыр-оол	—«—	125	300
Мижит-оол Шагдыр	—«—	125	450
Докмит Михаил	—«—	125	300
Балчима Конгар	—«—	125	450
Ёзуту Биче-оол	—«—	125	300
Опай Ыглаашпай	—«—	129	700
Монгуш Шыдыраа	—«—	128	300
Орзай Ховалыг Дамба	—«—	128	300
Лобанов Валерий	—«—	128	800
Дөңгүр-оол Ш.	—«—	128	300
Дамба Хуурак	—«—	128	300
Санажык Багай-оол	—«—	128	300
	«Күш-ажылдын хостуу»		
Тюлюш Сарыг-оол	к-з (Улуг-Хем)	130	300
Орехов Виктор Акимович	—«—	150	300
Леер Петр Карпович	—«—	150	300
Кыргыс Күшкүл-оол	—«—	170	300
Мааады Болат-оол Д.	«Чодураа» к-з (Улуг-Хем)	325	300
Сендажы Деспижек Сат	«Х Улуг хурал» к-з (Улуг-Хем)	150	300
Маны-Хая Юрий Ховалыг	—«—	125	300
Сымчаан Эрес-оол Кыргыс	—«—	100	300
Ондар Май-оол	—«—	200	300
Хураган-оол Василий	—«—	200	300
Имамутдинов Александр (Бии-Хем)	«Тиилелге» к-з	350	300
Амыртаа Виктор	«Кызыл тараачын к-з	300	300
Лаа-хөө Аякпан	—«—	300	300
	«Совет Россия» к-з		

Фамилиязы, ады, адазының ады	Ажыл-агый	Бижиглээн чер (га)	Хүлээлгези (1 гадан центнер)
Казаков Ким	(Таңды)	200	300
	«Революцияның чалбыыжы» к-з		
Краснников Михаил	(Таңды)	500	300
	«Коммунизмниң херели» к-з		
Лукьянов Владимир	(Таңды)	200	350
Белек Федор	—«—	200	350
Оюн Кара-оол	—«—	200	350
Радченко Иван	«Элегес» с-з	150	300
Радченко Василий	—«—	200	300
Хирлигбей Тадар-оол	—«—	100	300
Писарев Иван	—«—	100	300
Коченов Юрий	—«—	100	300
Иванов Михаил	«Межегей» с-з	50—100	500—700
Шараев Геннадий	«Межегей» с-з	150	300
Рязанов Николай	—«—	50—100	700
Азевич Геннадий	—«—	50—100	500—700
Бродников Геннадий	—«—	100	400
Колтышев Виктор	—«—	100	500
Алексеев Алексей	—«—	100	400
Чүльдүм Петр	—«—	100	400
Бүрбеш Куулар	—«—	100	400
Николаев Павел	—«—	150	400
Малышев Николай	—«—	150	400
Оюн Чыртак-оол	—«—	150	300
Глебов Алексей	—«—	150	300
Пикало Петр	—«—	50—100	500—800
Цыпушев Владимир	—«—	150	300
Жаворонкин	Дуржулга станциязы	196	500
Суслов	—«—	201	400
Рыженков В.	—«—	97	400
Мурыгин Петр	—«—	113	650
Рубцов Юрий	—«—	223	500
Трушников	—«—	470	500
	«Тиилелге» с-з		
Коваленко А.	—«—	300	300
Алексеев	—«—	300	300
Акушев	—«—	300	300
Бюрбю	—«—	300	300
Ховалыг	—«—	300	300
Быков	—«—	300	300
	«Совет Тыва» к-з		
Белекпен Ш. Э.	(Каа-Хем)	100	300
Дамбыра Юрий	—«—	100	300
Самбуу Д.	—«—	100	300
Лопаа Көк-оол Е.	—«—	100	300
Долгар Серен-оол	—«—	100	300
Койгун Казарчы Д.	—«—	100	300
	«Бурунгаар» к-з		
Анчы Мижит-оол	(Каа-Хем)	120	300
Астраханцев Н. Ф.	—«—	120	300
Абрамов А. Н.	—«—	120	300
Салчак Эрендей	—«—	120	300
Спирин Петр	—«—	120	300
	«Ленинчи орук» к-з		
Логинов Виктор А.	(Каа-Хем)	140	350
Адыя Александр С.	—«—	180	350
Салчак Натпит-оол	—«—	180	350
	«Октябрь 14 чылы»		
Бычков В. И.	(Каа-Хем)	100	300
Орлов Николай	—«—	100	300
Голубков А.	—«—	100	300
	«Коммунизмче орук»		
Жуйков Е. Б.	(Каа-Хем)	150	300
Орустуг Темерек Д.	—«—	150	300
Егоров Федор С.	—«—	150	300
Кнехт Кузьма К.	—«—	150	300
	«Кызыл тук»		
Черных Анатолий К.	(Каа-Хем)	150	300
Волоцкий Н. А.	—«—	150	300
	«Кызыл тук»		
Пидиней Салчак Т.	(Каа-Хем)	150	300
	«Октябрь 30 чылы»		
Абрамов А. М.	(Каа-Хем)	200	320
Погудин Александр	—«—	150	300
Уранай Шырап Х.	—«—	150	300
Широков Г.	—«—	150	300
Атаманчук В. Н. баштаан 7 кижилиг звено	«Тыва» совхоз	700	300
Сат Доржу баштаан 7 кижилиг звено	—«—	600	300
Тонких А. Т.	«Сукпак» совхоз	400	300
Хольшин Н. И.	—«—	400	300
Занин П. С.	—«—	400	300
	«Чаа орук» к-з		
Танчит Клара	(Тес-Хем)	400	300
Күскелмаа Аракчаа	—«—	180	300
Чымба Алдын-оол	—«—	180	300
Допчут Анай-оол	(Тес-Хем)	367	300
Херел Дүлбаа	—«—	360	300
Эрендей Ногаан-оол	—«—	280	300
Лагбаажап Алдын-оол	—«—	260	300
Шагжаан Базаан	(Тес-Хем)	260	300
	«Чодураа» к-з		
Уванзай Бугалдай	(Тес-Хем)	365	300
Монгуш Көк-оол	—«—	365	300
Пошталаар	—«—	300	300
Арагачы Артык-оол	—«—	450	300
Донгак Кара-Сал баштаан 7 кижилиг звено	«Торгалыг» к-з (Өвүр)	150	300
Тюлюш Эренгей баштаан 8 кижилиг звено	—«—	150	300
Монгуш Чамыян баштаан 6 кижилиг звено	«Коммунизмче орук» к-з (Өвүр)	100	300
Монгуш Николай баштаан 6 кижилиг звено	—«—	100	300
Монгуш Аржай-оол баштаан Хандагайтының 11 чыл школазының өөреникчилериниң звенозу	—«—	100	300

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Ажылдаары-биле чалап тур

Кызылдың горпозу үргүлчү ажылдаар садыгжылар, буфетчиктер, киоскерлер, планнакчылар, ажылчыннар, бажың аштакчылары, бухгалтер-инвентаризакчылар, даамылдар поварлар, кладовщиктер, столовая эргелекчилери, санитар эмчизи, уруглар ясли-садынга ажылдаар хөгжүмчү, херим ишти аштаар, хеп чуур кижилер, кижизидикчи хереглеп турар. Ажылдаарын күзээннер дараазында адреске келир: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу бажың 31, горпонуң кадрлар килдизи.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Оттуг чалыы назын» 10, 12, 2, «Улуг амыдырал» (1-ги кезээ) 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сапык тып алыр дээш» 11.15, 1.15, 3.15, 7.15, «Ийи чуртталга» (ийиги кезээ) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дараазында доозуп үнүүшкүн болбас» 2.30, 6.30, «Выстрел на калиментане» (делгем экранныг) 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Коргудуушкун болгаш чемелээшкин чокка» 1.15, 3.15 7.15, 9.15, «Оожум Дон» (1-ги кезээ) 5.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Халаттыг чолаачылар» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01233 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 г. июнь 20, четверг. № 145—146 (5549—5550). Өртээ 2 көп

С Э Т А - Н Ы Ң Д Ы Ң Н А Д Ы

„Восток-6" болгаш „Восток-5" корабльдериниң космиктиг кады ужудуушкуну чедиишкинниг доозулган

Космонавтар Валентина Терешкова болгаш Валерий Быковский оларның байдалы эки

Делегейде баштайгы херээжен-космонавт ССРЭ хамаатызы Валентина Владимировна Терешкова башкарган «Восток-6» космиктиг корабль-спутнуктиң болгаш ССРЭ хамаатызы космонавт Валерий Федорович Быковский башкарган «Восток-5» космиктиг корабль-спутниктиң кады ужудуушкуну чедиишкинниг доозулган.

Кады ужудуушкуннуң программазынга дүүштүр «Восток-6» болгаш «Восток-5» корабльдер 1963 чылдың июнь 19-та Совет Эвилелиниң айыткан районнарынга кээп хонупканнар.

«Восток-6» корабль Москваныы-биле 11 шак 20 минута турда Караганда хоорайның соңгу-чөөн талазында 620 километр черге санап каан 49-ку долганыгда кээп хонупкан.

Оон соон дарый «Восток-5» корабль 14 шак 06 минута турда Караганда хоорайның соңгу-барыын талазында 540 километр черге санап каан 82-ги долганыгда кээп хонупкан.

Ийи космиктиг корабльдер саналгаларга дүүштүр чаңгыс широтага—59 градуска хонупканнар.

Кээп хондуруушкунну хандырарының бөлүктери, өңнүктер, эмчилер, журналистер болгаш спорт комиссарлары маадыр-космонавтарны хонган черлеринге утканнар.

Космонавтар Валентина Владимировна Терешкова болгаш Валерий Федорович Быковский оларның байдалы эки.

ПАРТИЯНЫҢ ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛЫНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. ИЛЬИЧЕВТУҢ 1963 чылдың июнь 18-те илеткелиниң уланчызы

(Уланчызы. Эгези № 144 (5548) солунда).

Кижизидикчи ажыл болгаш массаларның дириг чогаадыкчы чорууну аргазын дуглап турар кандыг-даа ханалар чок. Оларның аразында ханы харылзааны көргүзүп турар тодаргай чижекти көргүзүп көрейн.

Сөөлгү он чыл дургузунда 18 миллион чогаадыкчы болгаш рационализаторжу саналдар бүдүрүлгеде нептереттинген. Олар улус ажыл-агыйынга барык-ла он миллиард хире рубльди берген. Совет кижилерниң бедик медерелдиг чоруунуң боттуг үре-түңнелдери ол-дур! Ынчаарга коммунистиг күш-ажыл дээш бүгү улустуң шимчээшкини, кур черлер чагырыкчыларының болгаш чаа тудугларның шалыпчыларының эрес-маадырлыг чоруу, миллион-миллион совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылы—партияның кижизидикчи ажылының кайгамчыктыг түңнелдери ол эвес бе, ынчаш?

Улустуң чогаадыкчы күчүзүн, ооң эрес-дидимин, билиин болгаш дуржулгазын чаартыкчыларның болгаш чарыштың эгелекчилериниң коммунистиг шолбаннар деп дүрүм ёзугаар адап турарывыс эки коллективтерниң чедиишкиннеринден көрүп турар бис. Олар бисте он-он, база чүс-чүс муң. Чүгле сөөлгү хүннерде безин—тараа болгаш металл, хөмүр даш, нефть болгаш улуг химия дээш демиселге, кедээге культураны бедидери дээш аныяк энтузиастарның демиселинге чеже хире чаа-чаа шолбаннар чырыттынмаан дээр!

Мурнакчы дуржулганы нептередири, ылангыя аныяктарны эки чижекке кижизидери — күш-ажылдың бүдүрүкчүзүүн өстүрериниң чугула негелдези, коммунистиг медерелди хевирлеп тургузарының дээштиг чепсээ.

Чаартыкчы чоруктуң чаштанчы от бүрүзүн миллион-миллион кижилерниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң чалбыыжы кылдыр өскүдүп үндүрер херек. Ынчалза-даа соок чүректиг кижилерниң бурууну-биле өжүп калыр ындыг чаштанчы оттар, чогуур деткимчени албайн, база нептереп шыдавайн чыткаш, соксап калыр чаартыкчы эгелээшкиннер ам-даа эвээш эвес болгай! Чижээ, «Чаартыкчының бөгүн чедип алган бедин —даарта бүгү коллективтиң болзун!» деп, Серпуховчуларның кыйгырыының дугайын кым сактып турарыл? Социалистиг чарыштың алыс утказын анаа кончуг эки чугаалаан, кончуг ылаптыг илергейлээн турган болгай. Серпуховчуларның кайгамчыктыг кыйгырыының дугайын ол үезинде хөй-ле бижип, чугаалажып турган ышкажыгай. Бижип турганы-ла чөп. Хөй-хөй республикаларга болгаш областарга ону деткиир дугайын медеглеп турган.

Ынчалмыже шуугажып туруп-туруп, уттупкан. Ам Серпуховтуң болунда безин бодунуң эгелекчи чоруунуң дугайын сагынмайн турар.

Ёзулуг чаартыкчы бүрүзүн бүгү хемчег-биле деткиир, а «шуугаашкынның номер» бүрүзүн сойгалап көргүзер херек. Чамдык бүдүрүлгелерде, чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда аллар чедип алыр дээш харамдыгып турар бюрократтар чүгле «боттары» эгелекчилиг болуп алыр дээш, чамдыкта ниити бүдүрүлгеге каражалыг кылдыр кайы-бир ажылдакчыга тускай таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Ол дээрге «көөргединге» ынак кижилер, карак мегелээриниң мастерлери-дир.

Ынчанмыже өске кижилерниң чедиишкиннериниң күселибиле, тускай онза байдалдарны ежегээр тургузуп турган кылган ындыг эгелекчиниң ажыы чүү боор? Ындыг шолбан чырывас, харын чүгле ыштадыр болгай. Бүгү-ле кижилер олче бак көрүп, салаазы-биле айтыр апаар!

Карак мегелээр чорук эң чугула ажыл-херекти бужартадыр, чүгле материалдыг эвес, харын база моральдыг когаралды таварыштырар болгай. Ындыг чөгенчиг организакчыларны улус үлегер сөс-биле кыжыраан: «Бедик уузун хоолайлыг печканы Степка салгаш, ылап-тыр деп мактала-даа, ыжы дедир үнер болган». Бодунуң чүве билбес чоруун хоозун хөөредиг шуугаазыннар-биле, эвме-хая чок хүлээлгелер-биле чажырып оралдажыр ындыг «Степкалар» ам-даа артпышаан боор турар. Ындыг даргажыгаш кабинединге олуруп алгаш, хүлээлгезин чогаадып алыр болгаш бажын ажыр алдар-хүндүте эштип олурар. Ынчаарга чогуур негелделер ёзугаар төлежир үе чедип келирге, чаа хүлээлгезин чогаадып эгелей бээр. Ындыг ужур-дүрүм чок чорук удаа-дараа эскет чок боор эртип турар болгай!

Организастыг болгаш идеологтуг хемчеглерниң бүгү күштери-биле хүлээлгелерниң ужур-дузазын көдүрер, ол хүлээлгелерниң одуруг бүрүзү дээш харысалганы бедидер херек. Хүлээлгени алганда — күүседир, сөстү бергенде — ээлээр болгай. А харысалга чок «аазатпайларны» хөй-ниитиниң шынгыы болгаш арын-башты изиннедиптер судунга бээр херек.

Социалистиг чарышты организастаарынга — инициатива шиитпирлиг ужур-дузалыг болур, массаларның дириг херээнге төгейленчек, ёзу барымдаалаар чорук болгаш бюрократизм мырынай-ла таарышпас. Мурнакчыларны деткип мактаарының системазынга ёзу барымдаалаар, сагыш оожургаар чорукту болгаш формализмни канчап-даа болдуруп болбас.

Чижээлээрге, Кировоград областың Петровский районунуң колхозтарының бирээзинде деткимче мактаалдың аргазы кижиниң чүрээнге канчап дээрил. Мында аажок улуг ыргак сыраны черже киир каккаш, шилчиир кызыл тукту анаа кадап каан. Мал ажылының фермазының эргелекчизи эш Назаренко болза ол тукту мурнакчы саанчыларга үргүлчү тыпсып турар чүве деп чугаалаан. Моон алгаш өскээр аппаары безин берге, мындыг тукту канчап тыпсыр чүвел деп айтырарга, ол кандыг-даа эгениг чокка мынчаар харыылаан: — «А бис ону өскээр аппарбае бис. Мурнакчы саанчының инектериниң тук чанынга бөлүп эккелгеш, хүндүлел ёзузу-биле сыраны долгандыр тургузуптар бис».

Кижилер-биле «туттунчуп» билбес азы хөнну чок, бүзүредир чорукту хөректээшкин, дужаал-биле солуур, бүдүрүлгелерниң, колхозтарның, совхозтарның болгаш албан черлериниң ындыг удуртукчулары эвээш эвес. Чамдык кижилер мынчага чедир «идеология» деп сөстү пат боорда чугаалаар, ынчанмыже «планны канчап-даа турган күүседир», «план дугайында чугаа чорупп турда, моральга чедип турган чоорул» деэн сөстерни даады-ла чугаалаан чоруур. Боттарының ажыл-чорудулгазының хевири-биле олар үр үениң кижизидикчи ажылының үре-түңнелдерин даады-ла курутгладып турарлар. «Бир чамдык удуртукчулар пехке келгеш, шупту-ла чүвени көрүп турар, ынчалза-даа кижилерни эскербейн эрте бээр, ол чорук сагыш-сеткилче дукпурупкени-биле бир дөмей-дир. Хол шуут-ла салдына бээр-дир» — деп, Горькийниң автомобиль заводунуң бир ажылчыны шын-на сеткил-биле чугаалаан.

— Кандыг-даа планны чедиишкинниг күүседиринче эң ынаныштыг орук — кижилерниң коллективте эки тургустунган кижизидилгези, олар-биле дириг харылзаа, оларның дугайында сеткилдиң алызындан сагыш човаашкым болур дээрзин кажан-даа уттпас кылдыр сактып алыр херек, ол дээрге кижиниң чүрээнче, медерелинче кирериниң дүлгүүрү-дүр.

Планны чогум кайы хире өртек-шүүдел-биле күүседири партияга хамаан чок чүве эвес. Капиталист-даа кижи бүдүрүлгени багай эвес организастап шыдаар болгай. Совет удуртукчудан негеттинер чүүл оон артык — планны күүсетпишаан, планны күүседир болгаш ажыр күүседир дээш демисел чорупп турда, кижилерни кижизидер, оларның аразынга чаа харылзааларны тургузар чорук негеттинер. Удуртукчу кижиниң ажыл-чорудулгазының мораль-политиктиг түңнелдерин өөренип көрбейн турган, оон ажылын шын үнелеп көөр аргажок. Ылангыя мастерниң, бригадирниң ролю онза чугула. Ол чүгле бүдүрүлгениң удуртукчузу эвес, харын база аныяктарның кижизидикчизи, башкызы болур.

«Шуут-ла идеологтуг» ажыл чок, «шуут-ла организакчы», «шуут-ла ажыл-агыйжы» ажыл база чок деп чүрүм бистиң медереливиске быжыы-биле кирер ужурлуг. Ажыл-херекке, кижилерни кижизидеринге когарал чокка оларны чарар деп шенеп-даа көрүнерем!

Бүдүрүлгеге кандыг-бир хемчээл-биле кижизидикчи ужур-дузалыг болбас айтырыг чок.

Кадрларның ажылга ызырынмас чоруун ап көрээли. Ол чоруктан улус ажыл-агыйы чыл бүрүде-ле үш миллиард хире рубль түңнүг продукцияны чидирип турар. Көрүп-даа көрүнер даан, ол чугула айтырыг-дыр. Бир бүдүрүлгеден өске бүдүрүлгеже, бир тудугдан өске тудугже шурап турган, бүдүрүлгеге сандарадыкчы чорукту киирип, улус ажыл-агыйынга когаралды чедирип турар ужумалдарга болгаш чиженнерге удур демиселге хөй-ниитиниң санал оналының ролюн көдүрер херек. Ужумалдарга кандыг-даа агартыышкын турбас дээрзи билдингир! Ынчанмыже ажылга ызырынмас чоруктуң чылдагааннарын хынамчалыг өөренип көрзе чогуур. Ол чылдагааннарның бирээзи—культура-амыдырал талазы-биле таарымча чок байдал, кижилерже четпес кичээнгей болур.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр чорукка кижизидер дээш демиселге бүдүрүлгеде нормалаашкынны шын организастаары чугула ужур-дузалыг болур. Бо айтырыгны дүжүметсиг ёзу-биле, дужаарының аргазы-биле шиитпирлеп болур—түңнели бир янзы болур, ынчаарга, ажылчыннар-биле баш удур чугаалашкаш, чижээ, норма-чижекти эде көөрүнүң чугулазын оларга тайылбырлап бергеш, ону шиитпирлеп болур—ынчан түңнел өске болур.

Бодап-даа көрүнерем, кадрларның солчур чоруун узуткаары болгаш күш-ажылды шын нормалаары—бо арыг бүдүрүлге айтырыглары бе азы ооң-биле кады олар идей-кижизидилгелиг база улуг ужур-дузалыг бе. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары болгаш кижизидилге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болгаш идеологтуг ажылды экижидери—чаңгыс аай чорудулга-дыр.

Күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүү дээш демисел— ол дээрге чаа кижи дээш демисел-дир.

Кандыг-даа кем-херекти хоойлу-биле ялалаар, ооң байлаан оорлап, улустуң өнчүзүн сандарадып турар ындыг кижилерни совет улус камнавас. Эрги шагга оорнуң холун одура шаап турган, бодап көөрге, кижизидер сорулгалыг турган боор. Эрги чүве биске үлегер эвес болбайн аан. Ынчалза-даа улустуң байлаанче сундунуп келген арыг эвес холду бис сегирип алыр, шынгыы сегирип алыр хүлээлгелиг бис. Ынчалзажок социалистиг өнчүнү оорлап төтчеглээрлерни кезедир кылдыр кандыг-даа шынгыы хоойлулар тургустунган турзажок — бир эвес ажылчы чон ону идепкейлиг камгалавас болза — оорларның оруун шуут дуй хаай албас бис. А бис улустуң өнчүзүн быжыг шооча-биле — негелделиг болгаш дээштиг, оон менди турарының болгаш өзүп көвүдээриниң дугайында бүгү улустуң ёзулуг сагыш салыышкынының шоочазы-биле хаар ужурлуг бис.

Улустуң байлаан буданнаарының бирги дузалакчызы—сагыш амыр чорук, бодунуң аптаразындан дашкаар чыдар бүгү чүвени херекке албас чорук, ылангыя кажан бүдүн коллективтер сагыш амыр байдалга чанчыга бээр чорук болур.

Элээн каш чижектерден көргүзүп көрейн.

«Туркменнефтиниң» бүдүрүлгелеринге элээн каш чылдарның дургузунда казып ап турар нефти-биле кады үнер газтың 80 хире хуузу ажыглал чок чидип турган. Чүгле сөөлгү беш чылдарның дургузунда безин ол газтың 3,7 миллиард кубометрин ажыглал чок үндүрген, ол болза Ленинград дээн ышкаш шак ындыг хоорайның барык-ла бүдүн чартык чылда херглээр газы-дыр. Ынчаарга база-ла ында, Красноводскиниң нефть болбаазырадыр заводунда, кончуг ховар мазутту чыл бүрүде одалга кылдыр үш чүс муң тонналы чарыгдап турар. А чеже хире минералдыг чемишчидилгелер колхозтар болгаш совхозтар шөлдеринге четпейн, сөөртүүшкүн болгаш кадагалаашкын үезинде хорап, хатка, сугга алзып, чүдүрүүшкүн болгаш дүжүрүүшкүн черлеринге төктүп турбас дээр! А ол дээрге биске улуг үнелиг чүүл-дүр!

Ону хөй-хөй кижилер караа-биле көрүп турар. Көрүп турза-даа, тоомчага албайн эрттирип турар. Боттуу эвес «албанның чүвези» дээш херекке албайн турары-ла ол боор.

Ниити улустуң өнчүзүн «албан чүвези», «өскениң чүвези» кылдыр көөр шын эвес үзел-бодалды ажыглаттынып болур бүгү-ле күштер-биле — албан-дужаалдың хемчеглери-биле-даа, идей-кижизидилгелиг хемчеглер-биле-даа—медерелден арыглап аштаар херек. Ниитиниң өнчүзү — ол дээрге өскениң чүвези эвес, а бодунуң байлаа дээрзин совет кижи бүрүзү угаан-бодалы-биле болгаш хан-дамыры-биле медереп билген турар ужурлуг. **Ниитилелди кым-на оорлап турар болдур, ол совет кижини оорлап турганы ол болур.**

Контрольдуң ленинчи принциптерин бисте катап тургускан — улус массаларын эң-не калбаа-биле киириштирери дээн үндезилээн партия-күрүне контролюнуң системазын тургускан. Контроль кижилерни кижизидеринге бодунуң ролюн ойнап эгелээн, улустуң байлаан төтчеглээр, хээли алыр алыскак-чыскак, дүжүметсиг болгаш ажыл чылзыр чоруктарның ызыртынар бүгү-ле тиглери дуглаттынган турар, шак ындыг ниитилел байдалын тургузарынга идигни берип турар.

Улустуң дээштиг контролюн күштелдиреринге бистер хүн бүрүнүң дузаламчызын көргүзер ужурлуг бис.

Чаа ниитилел харылзааларының тургустунарын идеология талазы-биле хандырары дээрге, хамыктың мурнунда ниитиниң өнчүзүнүң дугайында коммунистиг сагыш салыышкынныг болурунга кижизидер дээни ол-дур. Бир эвес хуунуң өнчүзү кижилерни бертик-бежел, сандарап үрелиринге чедирип, оларның медерелин будулдуруп, оларны дужун хараар болгаш алыр-чиирин бодаар кижилер кылып, өг-бүлени сандарадып, акы-дуңманы өжээннештирип, национал аразының меселдежилгезин үндүрүп турар болза,— чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ниитилелде бүгү-ле ойлук чок чүүлдерниң болгаш бачыттарның үнер дөзү болуп турар болза,— ынчаарга социалистиг өнчү — кижи бүрүзүнүң аас-кежии бүгүдениң чаагай чоруундан болгаш аас-кежииниден хамааржыр дээрзин билип турар ажыл-ишчилерниң чаңгыс аай акы-дуңмалышкы коллективи кылдыр кижилерни каттыштырарынга үндезин болур.

Кижилерниң аразынга чаа харылзааларның тургустунарының болгаш быжыгарының бүгү фронтузу-биле шимчээшкини кижизидилге ажылының ленинчи болгаш калбарышкынындан улуу-биле хамааржыр.

Медерелдиг чорук бедик болган тудум-на күш-ажылдың болгаш хуваалданың коммунистиг принциптерин хөгжүдери, хоорай биле кедээниң аразында, күш-ажылы биле угаан ажылының аразында ылгалдарның чидери, улустарның найыралын быжыглаары, социалистиг күрүнениң коммунистиг ниитилел бот эргелелинче шилчиири дээн ышкаш шак ындыг чорудулгалар улам дүрген хөгжүүр апаар. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга болгаш коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлеп тургузарынга идеология ажылының салдары кедергей улуг. Чаа кижилерни кижизидери чүгле оларның ниитилел амыдыралын өскертириниң үндезининге болгаш ооң чорудулгазынга болдунар аргалыг.

Ынчалза-даа амыдыралды кижи боду чаартып турар. Делегейниң коммунистиг ёзу-биле чаартырының экономиктиг болгаш социал-политиктиг сорулгаларын чогум-на ол шиитпирлеп турар.

2. Ниитиниң өнчүзү—кижилер аразынга чаа харылзааларны кижизидериниң үндезини

Ниитиниң өнчүзү — социалистиг тургузугнуң үндезининиң үндезини. Ынчаарга ниитиниң өнчүзүнүң функциязы кайы хире кижизидикчи, мораль-этиктиг ужур-дузалыын бодувустуң ажыл-чорудулгавыска кезээде-ле четчези-биле үнелеп турар бис бе! Социалистиг өнчүнү кижи канчаар көрүп турарындан, ол ону канчаан камнап база көвүдедип турарындан чүнүң-даа мурнунда, ол совет кижи бе дээр дугайын, оон политик талазы-биле бышканының хире-чергезиниң дугайын, оон коммунистиг кижизидилгезиниң дугайын тодарадып болурла болгай. Улустуң байлааның дугайында бөдүүн ажыл-ишчилерниң сагыш салыышкынын В. И. Ленин коммунизмниң эгези деп санаан.

Биске социалистиг өнчү — экономика-политиктиг билиишкин. Ол мындыг чүүлдерни илередип турар:

— совет ниитилелдиң —ажыл-ишчилерниң ниитилелиниң эң кол утка шынары;

— бистиң күрүневистиң күчү-шыдалын, оон экономиктиг күчүзүн;

— ниитилел харылзааларының чаа, социалистиг хевирин.

Ниитиниң өнчүзүн коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидери — чаа кижи дээш демиселдиң шиитпирлиг звенозу. Бүгү совет кижилер ниитиниң өнчүзүнүң дугайында сагыш салып, ону камнап база ниитиниң байлаан чүгле ажыглаар эвес, харын база оларны көвүдедип дүрген өөренип алган тудум-на бис салдынган эчис сорулганы улам дүрген чедип алыр бис. Ындыг болганда улустуң байлаан камнап чоруур кижилерни хүндүлеп көөр чорукка, ол байлакче холун сунарларны бужарзынар, харын оон-даа дора — көөр хөөн чок чорукка кижилерни кижизидер херек. Капиталиске бодаарга коммунизм тургузукчузу анаа дөмейлежир аргажок артык хумагалыг болуп, туйибу бүрүзүн, тарааның сыпта баш бүрүзүн, чоннуң көпеек бүрүзүн камнаар ужурлуг.

Улустуң күш-ажылы-биле тургустунган бүгү чүүлдер улустуң эрге-ажыынга бараан болур, улустуң келир үезиниң магадылалы болур.

Буржуазия хуу өнчүнү «ыдыктыг болгаш дээп болбас» деп чарлаан. Хуу өнчүже мөгейип сундугар чорукче кижилерниң медерелин ол чүс-чүс чылдар дургузунда албадап өөредип, шуут-ла күш-биле чанчыктырып келген. Анаа удур хол көдүрген кижиниң шорузу турган! Виктор Гюгонуң чогаалында, аштааш чүгле борбак хлеб оорлааны дээш бүгү назынында каргыштыг кижи дирткен маадырны сактып көрээл.

Хуу өнчүзүрек медел — коргунчуг күш. Оларга бүгү реакционерлер даянып келген болгаш даянып турарлар.

Хуу өнчүзүректиң дарлакчы болгаш сакпарадыкчы психологиязындан социализм кижилерни хостаан болгаш ооң-биле кижиниң база кижи төрелгетенниң угаан-бодал хөгжүлдезинге аажок улуг базымны кылган. Бисте капиталистиг өнчү чок, ынчалза-даа улустуң күш-ажылы-биле социалистиг—«ыдыктыг болгаш дээп болбас» өнчү тургустунган. Ооң камгалакчылары бүгү улус.

Ниитиниң өнчүзүнге когаралды чүгле оорлап самчыгдаар чорук чедирип турар эвес.

Мангысталыышкынның база бир бужар хевири— чиженнээр чорук хөй когаралды чедирип турар. А ажыл-агыйжы эвес чорук, күрүнениң болгаш ниитиниң хөреңгизин төтчеглээр чорук, бойдус байлактарын черлик ёзу-биле көөр чорук, бүдүрүлгеге үрей кылыышкын, техниканы кам-хайыра чок эдилээр чорук чежел! Чижээ, чыл эгезинде Грузияга 28 миллион, Азербайжанга — 36 миллион рубль хире түңнүг эң чугула үлетпүр дериглелери өлүг капитал болуп чыткан. Өске республикаларда, Россия Федерациязының областарында чеже ындыг дериглелер ажыглал чок чытпайн турар дээрил! Казахстанның колхозтарынга болгаш совхозтарынга эрткен чылын он-он муң баш мыйыстыг бода малдар, хаваннар, хойлар чудап өлген. А ол бүгү дээрге улустуң байлаа ышкажыл!

Оорлап, самчыгдаар болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктарның чедирип турары ол моральдыг когаралды кандыг хемчээл-биле хемчээрил!

3. Совет аныяктарның ленинчи, коммунистиг кижизидилгези дээш!

Эштер! Чээрби чыл эрткенде кандыг материалдыг үнелиг чүүлдерлиг турарывысты бистер билир бис. Ол чүүлдерни санап каан, чурагайларда көргүстүнген. Ынчалзажок чурагайларны, планнарны безин өскертир, тодаргайлаар ужур таваржыр, амыдырал эки чазалгаларны киирип турар. А кижилер кандыг болу бээрил, оларның аажы-чаң принциптери кандыг апаарыл? Ам уруглар садында ойнап турарларның, школа партазының артында олуруп турарларның, дээди өөредилге черинде өөренип турарларның, Чепсектиг Күштерде албан эрттирип турарларның, заводтарда болгаш тудугларда, шөлдерде аныяктар бригадаларында база албан черлеринде ажылдап турарларның эртем-билии, культуразы кандыг болган турарыл?

Ол айтырыглар амыдыралчы негелделиг болгаш амыдыралчы чугула болуп турар. Ындыг болган төлээде, ол айтырыгларны сонгзарлатпайн, автоматизмге, «боду-ла тааржы бээр он» дээр чорукка бичии-даа ынанмайн тургаш, ам харыылаар херек.

Бөгүнгү кижизидилге ажылы коммунизм тургузукчуларының улуг армиязының даартагы салгакчыларын белеткеп турар.

Коммунизмни тургузар, коммунизмге чурттаар аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзуга кижизидеринче партия онза кичээнгейни салып турар. Алдарлыг революстуг эстафетаны совет кижилер бир салгалдан өске салгалче алгаш чорупп турар. Ынчаарга оларның кайызының-даа үлүүнге бодунуң сорулгалары, бодунуң бергелери, бодунуң маадырлыг чоруктары таваржып турган. Хоочун салгакчыларга чүве аайлашкан, аас-кежиктиг болган: олар революцияның болгаш хамаатыдайынның маадырлыг чылдарында чурттап турган, индустрияның кедергей улуг бүдүрүлгелерин тудуп тургускан болгаш хуу өнчүнүң чүс-чүс чылдарда чыдып келген дилиндек черлерин тудуштур тараан, социалистиг ниитилелди тургускан, фашистиг эжелекчилерни чылча шапкан деп бистиң амгы үениң аныяк кижилери чамдыкта хараадап турар.

Хоочун салгакчыларның амыдыралы революстуг романтика-биле долдунганы, демиселдиң улуг аас-кежии-биле, чижеглээр чүве чок маадырлыг чоруктар-биле чырыттынганы шын харын.

Олар кижизидилгениң улуг школазын тулчуушкунга болгаш күш-ажылга эрттирген. Ынчаарга бистиң аныяктарывыстың улуг-хуузунга оон биче шылгаралдар таварышкан бе, ынчаш? Кымның-даа тиилеп көрбээни шак ындыг бедиктерни совет улус тиилеп үнүп турар. Амгы салгакчыларның төөгүлүг сорулгазы—коммунизмни тургузары, олче орукту бүгү кижи төрелгетенге ажыдып бээринде. Ынчаарга ол кижизидилгениң улуг школазы эвес чүве бе?

Аныяктарга — бодунуң революстуг салгакчызынга — партия улуг ажыл-херектерни дагзып турар.

Ынчаарга аныяктар партияның кыйгырыын улуг тура-сорук-биле деткип турар. Заводтарга болгаш тудугларга, кур черлерниң делгемнеринге, эртемниң болгаш культураның ижинге, космосту шиңгээдип алырынга боттарының күш-ажылы-биле бистиң аныяк кижилеривис Төрээн чуртунуң күчүзүн болгаш алдарын көвүдедип турар! Совет аныяктар күш-ажылга тура-соруктуг чорукту, патриотизмни болгаш интернационализмни, коллективизмни, коммунизм дээш ажылдаарының чүткүлүн көргүзүп турар. Бодунуң аныяктарынга чон чоргаарланып турар.

Ынчаарга совет кижилер, бистиң хөй-ниити организацияларывыс аныяктарны кижизидерин күштелдирериниң эргежок чугулазының дугайында айтырыгны чүге ол хире чидии-биле тургузуп турарыл? Моортан безин кандыг-бир чөрүлдээнни дүүшпес чорукту тыварын оралдашпышаан: совет аныяктар сагыш-сеткил талазы-биле кадык дижип турган-ла, а ол хирезинде аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирериниче кыйгырыш, «сагыш-сеткилдиң сынзыглары»-биле демиселдиң чорудуп турарлар ышкажыл дижип, бистиң дайзыннарывыс амырап турар болбайн аан. Ынчалза-даа аныяк салгакчыларны кижизидериниң айтырыынга онза кичээнгейни салып турар чорук кандыг-бир онза байдалдарның уламындан болуп турар эвес, а моральдыг будушке, совет кижи бүрүзүнүң, бирги ээлчегде чурттуң келир үечизи—аныяктарның медерелинге болгаш аажы-чаңынга бистиң ниитилеливистиң өзүп турар негелдезиниң уламындан болуп турар.

«Биеэги аныяктар эвес-тир ийин, мон» деп хараадалының кандыг-даа барымдаазы чок. Бистиң аныяктарывыс коммунизмниң улуг идеяларынга бердингэн, социалистиг ниитилелдиң магалыг болгаш идепкейлиг кезээ болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Ынчалзажок амыдырал болза бодунуң хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар чүгле ындыг кижилерни төрүттүнүрүп турар эвес-ле болгай. Амыдыралды бодунуң үрелген аажы-чаңы-биле көөр, күш-ажылдан ойлаар чоруу-биле, хуузун бодаар аажы-чаңы-биле болгаш ёра чок хөөну-биле бистиң чуртувуста турар аажы-чаңның болгаш бодалдарның хевирлеринге удурланышкак болур, шак ындыг аныяк кижилерден амыдыралга чамдыкта шаарланып үнүп келир. Улуг карылгаларны үндүрүп турган, бистиң улузувустуң чаалап алган улуг кежиктерин чамдык аныяк кижилер боду-ла бүле берген чүве кылдыр бодап, бистер болза чүгле хөглел-селгүүштээшкинге төрүттүнген бис деп санап турарлар. Аныяктарның аразында чалгаалар, аажы-чаң талазы-биле будулганнар, ырбаачалдар, «сал чок үндараачалдар» ам-даа бар болуп турар.

А хыйланып, чүдексинип, үндарап чорааш, өжээтен хөөннерге болгаш бодалдарга кире бээри ырак эвес.

Районнарның бирээзинге элээн үе мурнунда боттарыз «марксистер-футуристер» («марфуттар») деп адап алган улуг эвес бөлүк аныяктар хөделип турган. «Уран чүүлдүң маанйы» деп боттарының хол-биле бижип үндүрүп турган солунунга «марфуттар» литератураны партийжи эвес болдурары дээш, партияның идеологтуг салдарындан уран чүүлдү «хостаары дээш» суртаалдап турганнар. «Бистер политика-биле үрелдешпейн турар бис»—деп олар чугаалап турган. А херек кырында олар политикага, харын-даа социализмге, совет улуска өжээтен политикага бажы-биле дүнну берген турган. Политикага хамаарышпас, идеялыг болбас дээр чорук-биле үрелдежириниң чаягаар болур түңнели ындыг-дыр. Харын оон өскаар болбас-даа турган ынчаш, чүге дээрге, шак ындыг ойлук чок чорук коллективтен, чондан хоорлуру-биле доостур.

Уран чүүлдүң идейлиг болгаш улусчу чоруунуң принципин Океан ындындан өөнчиткен имнээшкин-биле хажыдарын, ону чалгааларның болгаш мугулайларның үй-балай чулчуруушкунунга солууруп, политикага хамаарышпас дээр чорукту пропагандалаарын өралдажыры чүү болурул дээрзин аныяктарның сагыш-сеткил талазы-биле айтыкчылары болурунга семеп турар чамдык литераторлар адактың сөөлүнде билип аптар чадавас. Политикага хамаарышпас дээр чорук политикадан дашкаар эвес, ол дээрге боду политика-дыр.

Элчигенге танма базып турганының чыдын алгаш, ында шиитээн эът бар-дыр эвеспе кылдыр бодап, чамдык аныяк кижилер ынаар салып чеде берген тургулаар.

Политикага хамаарышпас дээр чоруктуң фактылары кайы хире-даа ховар болза, оларны тоомчага албайн барып болбас, оларның ужур-утказын хөөредип-даа, оларны херекке албайн барып-даа болбас. Чамдык партия, күрүне, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары аныяктарны кижизидериниң берге, ынчалза-даа чугула херээнден эстинип, аныяктарның угаан-бодалынга салдар чедирер талазы-биле эргижирээн аргаларны болгаш хевирлерни өөренген чаңы-биле ажыглавышаан турарлар. А ол аразында хөй чүүлдер өскерилген, шаг-үе эртип турар, аныяк салгакчылар өзүп турар. Амгы демисели, аш-чут, ажыл чок чорук, национал ылгаар чорук, бөдүүн кижиниң эрге чогу болгаш дорамчыладыр чоруу деп чүл дээрзин бистиң аныяктарывыс херек кырында билбестер. Төрээн чурттуң амы-тынының болгаш хосталгазының боо-чепсекти холга туткаш, камгалаар ужур оларга таварышпаан.

Ынза аныяктарның буруузу бар деп кым-даа көрбейн турар. Херек апарза, олар ада-өгбелериниң маадырлыг чоруктарын катаптап шыдаарлар. Гитлер бистиң чуртувусче халдаарынга белеткенип турган, хоочун салгалдарның дуржулгалыг оруун эртпээн совет аныяктар корткаш, алаларының

(Уланчызы 2-ги арында).

Эш Л. Ф. ИЛЬИЧЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгээи 1-ги арында).

болгаш акыларының чаалап алышкыннарын боо-чепсээн холга туткаш, камгалаарындан ойталаар боор деп кордап турган. Дайынның мындыг кордалдары чүнүн-биле төнгени билдингир болгай.

Совет ниитилелде «адаларның болгаш төлдерниң чөрүлдээлериниң» дугайында хөөзүн кордалдары-биле сагыш оожургадып, харын-даа оон кандыг-бир чүве болур боор деп инанып турар кижилер эртеем үениң кичээндиргилерин үтпааза чогуур. Совет аныяктарның быжыг туруштуун болгаш дайынчы арганың шылгап көрүксээрин бис кымга-даа сүмелевес ийик бис. Совет чүрт чүгле күчүлүг чепсекти тургускан эвес, харын оны холунга туткаш, кандыг-даа агрессорну чылча шаптар аныяк салгакчыларны кижизидип өстүрген.

Аныяктарның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың методтарын бис чаа ус-байдалдарга таарыштыр болбаазырангайжылып, экижидер ужурлуг бис. Бистиң аныяктарывыс дээрге бижик-биличиглиг, чүвени билип аныксаар, долгандыр турар болуушкуннарны угаап билип алырынче, чүвелерни канчаар көрзе чогуурул дээрзин тодарадып алырынче чүткүп турарлар. Ынча кандыг-даа багай чүве чок. Ынчалзажок аныяк кижилер изиг болгаш далаш болур болгай. Оларга үгаанныг болгаш эки сүмелер херек. Мындыг сүмелерни берипдаа турар харын. Ынчалза-даа аныяктар оны албайн баар чоруктар база турар, ынчан чамдык аныяк кижилер далаш түннелдер кылып, боттарының политика талазы-биле бышпаан чоруун хоолуургак чугаалар-биле, бодун идеэргеи көргеттинер чорук-биле солуп турарлар. Бистиң бүгү партия болгаш комсомол, совет болгаш профэвилел организацияларывыс, бүгү хөй-ниитивис аныяктар дугайында сагыш салып, ада-өгбелериниң иеадырлыг чоруктарын ханызы-биле хүндүлээрин аныяк кижи бүрүзүнге үгаадып, бедик идейлиг болурун, чуртталганы, ниитилелди, күш-ажылды, өг-бүлени шын коммунистиг ёзу-биле көөрүп оларга чанчыктырар ужурлуг.

Идейлиг чорук, патриотизм, биче сеткилдиг, шынчы чорук, чурумнуу, улугларын хүндүлээри — совет кижиге турза чогуур мөзү-шынарлар бо-дур.

«Аныяндан адын камна» деп шагда-ла эки чугаалаттынган. Бистиң ленинчи партивыстың революсчуларының салгалларынга кижизиткени, чаа кижиниң эң эки мөзү-шынарларын аныяндан бүгү хемчеглер-биле быжыглап, сайзырадыр ужурлуг. Бистиң улузувустуң революсчу болгаш күш-ажылчы чанчылдарын ыдыктыг камгалап, коммунизм тургузукчуларының аныяк салгакчыларын ол чанчылдарга кижизидер ужурлуг бис.

Ол дээрге социализмниң алыс ёзузунга, ооң моралынга, улустуң чанчылдарынга үдүр болуушкуннар-биле эптежир ужурлуг бис дээни ол эвес-тир.

Боттарының ыят чок чоруу-биле көргеттинип, кудумчуларда янзыыргап чоруп турар хөй эвес аныяк кижилерни ойт ивейн, кыйыы-биле ыытташпайн эрте берип болур бе? Чырык-ла хүнүзе кудумчуга азырык деңдинейнип.. бужар-бак сестерни чулчуруп, ёзоажогун көргускен чоруур ийикпе, азы магнитофонун үштүп келгеш, бүгү квартарлы дыргын кылыр пагалар алгызы дег хөгжүмүн алгырты бээрлер бар болгай. Ындыглары бистер үргүлүү-ле сургап турар бис бе, ынчан? Бир эвес мындыг янзы уш-башчок барган колчукту орталап дей берген болзувусса, аиаа харыы кылдыр «кижиниң хосталгазынче», «демократияже» халдаашкын дугайында чулчуругушкуннарны чамдыкта дыннавайн турар бис бе?

Ол хөөзүн чүве-дир. Ындыг барасканның алгызы кымныда будуидурбазын! Хөлү эрткен бот-тогдунукчу бодунун күзелчигештерин долгандыр турар кижилерниң күселп-биле хандырып алырынче чүткүүр. Ындыг кижилерниң бодалы чөгенчиг: «Мен мынчаар кылып тур мен, харын, чүге дээрге мынчаар кылыксаар-дыр мен, а өске кижилер меңээ хамаан». Анда хамаан чок-даа болур ыйнаан, ынчалза-даа «черлик бот-тогдунулганың» шак ындыг анархисчи, ниитилелге удур моралынга удур бистер дайынны чарлап, хөй хан төгүүшкүү-биле чедип алдынган хосталга деп ыдыктыг сөөтү барасканчыг хир-биле шаптаарын кымга-даа чөпшээреевес ужурлуг бис.

Ёзулуг хосталга болза, социалистиг ниити чурттаганың чурумнерин тоол көрбелинде эвес, а оларны медерелдин-биле сагыырында болур.

Коммунизм — бедик организастыг, медерелдиг ниитилел, а ындыг болганда эң шынгыы чурумнуң ниитилели. Ниитилелдин мурнунга кижиниң харыысалгазын кошкадырының орту-биле эвес, а күштелдиреринің оруу-биле коммунизмче чоруп орар болгаш анаа чедер бис. Ийи чыл бурунгаар бистиң аныяктар организацияларывыс партияның болгаш бүгү улустуң деткимчези-биле хулиганнаар болгаш арагалаар чорук-биле деминселди эгелээннер. Арагалаар болгаш хулиганнаар кижилерниң аразында чер ортенир болзун деп, кыйгырыгның чалбыжынга чирткеш, дүржоктанныышкынга ынакшылдыг хөй-хөй кижилер кеземчеии көрген. Шынап-ла ниитилелге удур элээн хөй болуушкуннар дораан-на чавырлып эгелээн, ынчалза-даа ол демисел удавайн кошкай берген. Хулиганнаар, херек үүлгедир чоруктун фактылары илангыя аныяктар ортузунда ам-даа хөй.

СЭКП ТК-ның хөй удаа айтыышкыннары турза-даа, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының арагалаашкын-биле кошкак демисежин турар. Ынчаарга каржы хулиган үүлгедиглериниң үштүн ийи кезиинден хөйү болгаш аар кем-херек үүлгедиглериниң чартыынан хөй кезээ арагалаашкынның үржуундан болуп турар болгай. Арагалаар чоруктун улус ажыл-агыйынга чедирип турар хоразын тоовайн барып болбас. А өг-бүлеге, уруглар кижизидилгезиниге ол кайы хире хора чедирип турар ийик!? Администрация талазы-биле хемчеглерни идей-кижизидилгелиг ажыл-биле холбаштырып, оларны ёзулуг-ла идепкейжидип, дээштиг кылдыр чорудар болза, олар боттарының түннелдерин бээрн чугаажок. Ынчаарга бистс чамдыкта арагачыны «чараа чечен кежи хол хап-биле» эвес, а хоорай кыдыныы үүлге эки агаарлыг эвес, харын шөлээн иштине бээр тускай тежээлге черлериниң санитарларының чылыг холунга берип каар болгай.

Кадык чаагай амыдырал, культурлуг дыштанылга дээш, арагалаашкынга удур демисел—бүгү хөй-ниитиниң херээ. Хөй-ниитиниң шыңгыызы, негелделии болгаш туруштуу—үүлге ажыктыг үүлдү бээр. Бистиң аныяктарывыс, Аныяктарның Коммунистиг Эвилели маңаа эң идепкейлиг эгелекчилер болур ужурлуг.

Совет аныяктарның мурнунда улуг ажыл-херектер хөй. Ырак орукче белеткенип турар кижи бүрүзү бодунун чүктешкизин катап-катап хынаар, артык чүве албас болгаш бир эвес ону албайн баар болзза орук берге, узай бээр, од чокта чоруп шыдаттынмас—шак ындыг үүлдерни алыр болгай. Аныяктарның оруккa ап чоруур чүвези бар. Хөөзүн салгалдың кижилери аныяктарга үүлге материалдыг салгалды эвес, харын өндүр улуг дүржулгазын, коммунистиг бүзүрелиин, сеткил хайнығышкынның болгаш революстуг чүткүлдүн одуп, маадырлыг болгаш принципиалдыг чоруун, ниитилелдиң чаагай чоруунга херек күш-ажылга, Ада-чурттуу камгалаарынга доктаамал белениң дамчыдып берип турар.

Ындыг чүктешкилиг чорда, кандыг-даа моондактар коргунчуг эвес, кандыг-даа бедиктерни ажып эртип болур.

Бистиң социалистиг Төрээн чуртувус дээш, бистиң революсчу улуг партивыс дээш коммунистиг, эки чоргаарланыышкын биске турар ужурлуг. Ынчангаш совет патриот бодунуң улузунга ынак, ол өске улус чоннарны хүндүлээр болгаш оларга ынак, хосталга болгащ хамаарышпас чорук дээш демисежирде, оларга дузалаарын болгунуң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгези кылдыр санап чоруур. Чижээлээрге, даштыкы черлерге чорааныныц дугайында боттарының чугааларынга ангы талазы-биле үзел-бодалдарын каггаш, чүвени кыры-биле көрүп, бүгү-ле көрген чүүлдерииге хамаарыштыр: «ында бүгү-ле чүве меңээ тааржыр-дыр, бисте бүгү-ле чүве мээң хөнүмге таарышпас-тыр» — деп, кээргенчиг кынның чоруур ындыг кижилерни совет кижилер кажан-даа чүүлдүгүнүп көрбээн болгаш чүүлдүгүнүмейн-даа турар. Көөргеттиниккчи хөөн-биле болгаш турисчя хандырганыышкын-биле будуулган ындыг кижилер патриотчу чоргаарланыышкынның сагыш-сеткилин болган чок-ла чидирип, буржуаз дүжүн харатыныкчыдан «удур-дедир билчиишкинни» болгаш «тооп көрүүшкүнү» дилеп, эргеледип сыйбаан кижини чылгай бээр бызаа ышкаш боттарын ынчаар ап чоруурлар.

Дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарны пропагандаларда, хоямзык чугаалардан чайлап, сагыш-сеткиэди хайныктырар салдарның ужур-дузазын бедидип, бүзүрелдиг, тодаргай болгаш үлегерлээн, янзы-бүрү хевирлиг база дириг боттуг болур чорукту чедип алырын оралдажыр херек.

Заводтарның, хоорайларның, колхозтарның болгаш совхозтарның революсчу болгаш күш-ажылчы төөгүзүн тургузар талазы-биле М. Горькийниң инициативазын ёзугаар мурнунда эгелээн турган ажылды чаа үндезинге үргүлчүлезе кандыгыл? Чүгле хоочун бүдүрүлелер болгаш хоорайлар ындыг төөгүлүг болуру шын эвес. Ынчаарга кур чер совхозунуң он чыл төөгүзү ону каминыг кадагалаар чорукту чедип албайн турар бе, ынчаш? Совет кижилер төөгүнү боттарының ажыл-херектери-биле бижип турарлар. Бистиң хүлээлгевис — бистерге салгал болур кижилерге бөгүнгү демиселдин көдүрлүүшкүнүг чоруун хевээр кадагалап арттырары болур.

Совет патриотизм интернационализми-биле чарылбас холбаалыг.

Интернационализм совет кижиге—аиаа-ла эрепгей билиишкин эвес-тир. Ангы-ангы националдарның совет кижилери социализмни хол-холундан туттунчуп алгаш тургускан, фашизмге удур демиселге ханың төккен, а ам чаңгыс аай өг-бүледе коммунистиг ниитилелди тургузуп турар. Интернационализминиң ленинчи билиишкининде бүгү чурттарның ажылчы чоннарын ханы хүндүлеп көөрү болгаш оларның-биле акыдүнма эп-сеткил каттыштырылгазы, социализмни тургузуп турар улустар-биле кады ажылдажылга болгаш удур-дедир дузалажылга кирип турар. Улустарның найыралы — партияның, ооң ленинчи национал политиказының улуг чаалап алышкыны-дыр. Совет Эвилелинде социалистиг нацияларның хөгжүлдези оларның чоокшулажыышкынының, ақы-дүнма дузалажылгазының болган найыралының орту-биле чоруп турар. Националистиг идеологияның социал үнделиия бистин чуртувуста узуткаттынган. Ол дээрге социализмнин улуг чаалап алышкыны-дыр.

Ынчалза-даа национализмниң артыышкыннары дээк читпес болгаш белен салдынмас, олар амгы бистиң байдалдарывыста безин кандыг-ла бир арга-биле илереп келген турар. Олар янзы-бүрү хевирлерге илереттинер. Оларны чамдык ажылдакчыларның херектиг азы херек чок-даа бол, ниити күрүненин эрге-ажыктарынга каражалыг кылдыр «бодунун» республиказынга азы облазынга хөй-ле акшаландырыышкынларны «аптар» дээр чүткүлдериидеи эскерип болур. Маңаа харын-даа национал онзагай байдалын демдеглексээр, эрткен үеиин чүүлдерин идеализастаар, национал онзагай чүүлдер деп чылдак-биле реаксылыг ёзу чүрумнарны болгаш ажыл-чанчылдарны нөштередикээр хөөннер кестүп келир. Бүгү сеңвет нацияларга чаа, чаңгыс аай социалистиг чанчылдарны, чаңгыс аай социалистиг өг-бүле кылдыр улустарны сырый каттыштырып турар объективтиг, экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг чорудулгаларны бөөй тудар дээр орадажыышкыннар ында база бар.

Национал хөөлуургаашкын совет кижилерге канчап-даа таарышпас. Националистиг, шовинистиг идеологияның артыышкыннарынга удур партия шиитпирлиг демисежип турар болгаш демисежир-даа, национал онзагай байдалдарны херекке албастаар ийикпе үрдүнүрер чоруктарны болдурбас-даа.

Коммунизм тургузуушкунуң калбартыры дээрге-ле ССРЭ-де нацияларның улам ынайгы чоокшулажыышкыны-биле болгаш оларның бүрүн чаңгыс эвин чедип алыры-биле тодаргайлаттынып турар национал харылзааларның хөгжүлдезинде чаа үе-чаданы айтып турар. Совет республикаларның моон сонгааргы экономиктиг болгаш культурлуг чечектелиишкини нацияларның улам улуг сырый болгаш бүгү талаллыг чоокшулажыышкынны чокта бодаттынар-даа ужур турбас.

Массаларның интернационалчы кижизидилгезиниң ленинчи чагыгларынга шынчы болуру—бистиң амыдыралывыстың хөөйлузу.

Коммунизмниң тургузукчузу дээрге, угаан-бодалдың байлакшылын, мораль талазы-биле арыг болур чорукту, сайзырангай эстетиктиг билиишкиннерни болгаш күш-дамыр талазы-биле сайзыралды бодунда дүүштүрген, **бүгү талазы-биле сайзырангай кижи-дир.** Эстетиктиг кижизидилгеде чугула роль онаажып турар, аиаа делгем орукту, хамыктың мурнунда школага ажыдып бээр херек.

Амыдыралдың культуразын бедидер дугайында, хоорайларның болгаш суурларның чурумалдыг шимелдезиниң дугайында, үлетпүр кылыгларының, улустуң хереглел барааннарының, бажың эт-хереселдериниң эстетиктиг шынарының дугайында сагыш салыышкын сөөлгү черии ээлевес ужурлуг. Эки, эптиг, чараш, быжыг болзуи дээш бис бүгү үүлдерни шак ынчаар кылыр ужурлуг бис!

Кижизидилгениң чугула чүүлү болза, күш-дамыр культуразы болур. Күш-культура шимчээшкииниие үжен ажыг миллион кижи хаара түттүнган. Бистиң Төрээн чуртувустуң спортчу алдарын бедик кедүрген совет спортчуларының чедиишкиннери-биле чон чоргаарланып турар. Ынчалзажок ылангыя школада болгаш кодээе күш-дамыр кижизидилгезиниң хөгжүлдезиниң болгаш ону организастап турарының денели четпес болуп турар. Бистиң күш-культура шимчээшкинивистиң кыйгырыы болза, массалыг болгаш спортчу мергежил болур ужурлуг!

Эштер! Совет кижилерни кижизидери — бүгү талаллары болгаш тургустунган кезектери боттарының аразында чарылбас холбаалыг хөй талалыг болгаш нарын чорудулга болур.

Чаа кижини кижизидериниң эң дээре школазы амыдыралдың школазы, күш-ажыл болгаш улустуң демисели болур. Коллективтиң, хамыктың мурнунда, күш-ажылчы коллективтиң ролю оиза чугула. Маңаа сагыыра-чурумнуг болгаш негелделиг болур чорук тыптып келир, улустуң мурнунга харыысалгалыг болуруиуң сагыш-сеткили, революсчу болгаш күш-ажылчы чанчылдарны хүндүлеп көөрү кижизиттинер. Бисте коммунистиг күш-ажылдың муп-муи коллективтери — коммунизмниң мурнуку одуруунуи туруштары-дыр. Оларның кижизидикчи күжү кайгамчык улуг.

Бодунуи ажылын Советтер, профэвилелдер, комсомол болгаш еске-даа хөй-ниити организацияларыиа-биле сырый харылзаага тургузуп турар партия организациязы — коллектив бүрүзүнүң сорук киирикчизи болур.

Оларның холунда кижизидилгенин күүлүг быралары — хуралдар, бүдүрүлге хуралдары, пропагандаиың болгаш агитацияның чейсектери, жш-хүүзүнүң судтары болгаш өске-даа ол шыкаш чүүлдер бар. Ындыг болза-даа оларны канчаар ажыглап турарыл? Хөй таварылгаларда хуралдарны эренгей арттырип, дириг боттуг чүүлдерже кижилерни хандытпайн, бүдүрүлгенин, кижилерниң амыдыралының, ажыл-чанының чидиг айтырыгларын оларга тургуспайи турар. Коллективтиң Мурнунга кижи бүрүзүнүң харыысалгалының болгаш кижи бүрүзү дээш коллективтиң харыысалгалыг болурунга бис кошкак кижизидип турар бис. Чамдыкта кандыг-бир хулиган азы арагачы карааиың чажын төп, кижилерге хомудай бээрге, ону дагдыныышкынга алыр — ол-ла дораан бодунуи мораль талазы-биле хүлээлгезин ол үттүп турар. А ол бодунуу-биле бага катап чаннап турун бээр. Ёражок, кара сагыштыг кижи шүүшпеи коллективтеи чамдыкта күштүг болу берген тургулаар боор-дур. Мынчангаш моон дугайын, бирги эдчегде партия организацияларындаи айтырар херек. Бир эвес олар кол күш болуп шыдавас чүве болза, коллектив сырый каттыжышкынын база ышкынып, кым-даа олар-биле «холбажырын» күзевейи турар прогульщиктер, чалгаалар болгаш хуузунуи ажыын хараарлар, хоп дажыкчылары, демагогтар болгаш кара сагыштыг кижилер коллективти бүжартадып эгелээрлер. А олар — бистиң идеологтуг дайынналрывыс-ла болгай.

Ленинградтың Балтика судно тудуунуи заводунуи хоочун ажылчыны эш Сорокин мынчаар шын чугаалаан:

«Мангыстар, чинжеинер, ажылга мырынмастар, чүвени үрей кылырлар — аиаа-ла эптежир болбас хоралыг чорук эвес, харын база идеологтуг дайзын-дыр. А дайзыннар-биле демисежир, оларны сойгалаар херек. Совет үүлдү бүжартадып турарларга согуушкуиу бербес болза, биске үиелиг бүгү чүүлдерже ол дүкпүрүп турар, ынчангаш, дыка хоралыг чүүлду чедирип турар!»

Совет кижилерниң чурттагазында күш-ажыл биле амыдырал шуут холбашкан. Ындыг болза-даа практикада оон өске болуп турар — ажылчын кижи бүдүрүлгениң хаалгазындаи, албан-хаакчыт,— албан черинден үнгеш-ле коллективтиң салдарындаи дашкаарлай берген болур. Оортан ындыг-ла хаая эвес чөрүшкек чүүл база тургустуиуп келир: кижи бүдүрүлгеде эки ажылдаи турар, а амыдырал-чурттагага социалистиг ниити чурттагаиың чурумун ол үреп турар.

Ындыг турбуже, шак ындыг орта эвес чорукту кым-даа болган чок-ла эскербейн баар чүүл бар. Чамдык кижилер мээи бажыным — мээи шивээм-не болгай деп эрги чанчылдар-биле ам-даа чурттавышаан. Амыдырала эргиниң артыышкыннары, шажынчы сүзүглел-чанчылдар, арагалаар, хулиганнаар, хээлиээр чоруктар, херээжен кижини, уругларны шын эвес көөр чорук чогум-на харын ооң ужурунда онза чинглелиг ылдыр көрдүнүп турар эвес ыйнаан?

Бир эвес бүдүрүлгеде хөй-ниитиниң санал-бодалы дээштиг салдарны чедирип турар болза, бодунуи квартиразының ханаларынга, кажаазының иштинге, кудумчуга ол кижи хөй-ниитиниң салдарындаи болган чок-ла дашкаар артып каар боордур. Чоокта чаа «Комсомольская правда» ажылдаи хөстүг үеии канчаар эрттирип турарын харыылап бээрин бодунуи номчукчуларындаи дилээн. Он ийи муи хире харылзар келген. Аныяк кижилерниң эң хөй нуруузу бодунуи күш-ажылын, бодунуи хөстүг үеэии шын организастап, эки өөреиии база эки дыштанып турар болбайн ааи.

«Ынчаарга он чеди харлыг Виталий Петровтуи Челябинскиден бижип турары болза:

Дугурушкан черге «ажыл сөөлүнде болуу-биле чыглып келгеш, кайнаар баарыл, кайнаар баш сугарыл деп чугаалажып турувуста-ла арагалаашкын эгелээр. Бөгүи арагалаар, даарта арагалаар, ындыг чүве үш чылда үргүлчүлеп турар. Чүла пактаптар болгаш кижи бүрүзү буду кайнаар-ла үглай-дыы ынчаар чоруи каар: оларның бирээзин беш чылда шыңгыы чурумче, ийигизин — ийи чылда лагерьге хоругдаарынче аппарган, мен хуумда үш удаа эш-хуузунуи судунга кирген болгаш дөртүзүү — биче хулиган херек дээш шиитпирлеп турар бис, ынчалза-даа кылыр чүве мырынай чок, ооң ужурунда шилди база катап сегирип алыр-дыр бис».

Бо шынгыы бурууладыышкынны кымның адрезинге кылганыл? Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының адрезинге, идеологтуг ажылды харылап турар бүгү төп албан черлериниң адрезинге кылган-дыр.

Амыдырал-чурттагага коммунистиг нормаларны быжыглаар болгаш хөгжүдер дээш демиселди делгем фронтуга кадбартыр, амыдырал-чурттагаиың кижи барбас ындыг булуиларынче арыг салгын-биле чедер үе келген. Бир эвес ажылхеректи угаазылалдыг, янзы-бүрү, хандыкшылдыг кылыр, кижилерни дорамчылап болгу дег аар-саар холтаарлаашкын чокка чорудар болзувусса, бир эвес ажыл-херекти идеологтуг дээштиг салдарның бүгү чепсектери-биле чорудар болза, бир эвес парлаага, радио, кино, телевидение эки ажылдаарын болгаш дыштанырын, кадык чанчылдарга кижизиирин, коммунистиг ёзу-биле чурттаарынга шаптык чедирип турар бүгү чүүлдерни арыглап үндүрерин совет кижилерге идепкейлиг дузалаар болза чедиишкин чедип алдынар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни амыдырал-чурттагага коммунистиг харылзаалар дээш шимчээшкин-биле быжыг кылдыр каттыштырар херек.

Коллектив — чүгле бүдүрүлгеге эвес, харын база амыдырал-чурттагага кол кижизидикчи. Москва болгаш Ленинград партия организацияларында чыгдынган эки дуржулганы ажыглавышаан, амыдырал-чурттагага ажылчы чоннарның ажычашынга партийжи салдарны база күштелдирер ужурлуг. Совет кижи чүгле ажыл-ишчи эвес, харын база хөй-ниитичи политиктиг ажылдакчы. Социалистиг ниити чурттаганың үндезиннерин быжыглаарынче, бүдүрүлгеге болгаш амыдырал-чурттагага медерелдиг чурумнуң кижизидилгезиниче угландырган хүн бүрүнүң муи-муи ажыл-херектеринден коммунистиг бөт-әргелел база өзүл үнер.

Үргүлчү улуг эвес, ынчалза-даа хайнышкынның ажыл-херектеринге, хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазынга, коллективке чаа кижи кижизиттинип турар.

4. Чаа мировоззреннелиг, чаа моральдыг кижи коллективке кижизиттинер

Эштер! Бистиң ниитилелдиң кижи бүрүзүнге негелделер коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнде сингиккен. Моральдыг дүрүмүң нормаларын амыдыралчы үе-шинн кылдыр көөр, бүгү совет кижилерниң боттарының амы-хууда үзели болдурар — сорулга ындыг.

Чаа ниитилелдиң моралының үндезинниде идейлиг бүзүрел туруп турар. Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир, коммунистиг мировоззрениени шингээдип алыры, партияның политиказын хандыр билири амгы үеде совет кижи бүрүзүнүң амыдыралчы әргежок чугула үүлү болу берген. СЭКП-нин Программазын — бистиң демиселивистиң болгаш тиилелгелеривистиң программазын, совет кижи бүрүзү хандыр өөренир сорулга идеологтуг ажылдың бирги планында туруп турар.

К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң чогаалдарының, политиктиг литератураның калбак неитередилгези чоннуң идей-политиктиг чыдыышкынының хемчээлиниң дугайын бүзүрелдин-биле көрүзүп турар. Совет эрге-чагыргаиың чыдарында ССРЭ-ге В. И. Ленинниң ажылдарын 93 дылга, ниити тиражы үш чүс миллион экземпляр ажыг кылдыр үндүрген. Партияның чаа Программазын 15 миллион экземпляр санныг кылдыр үндүрген. Чөөрби миллион ажыг кижи организастыы-биле, политиктиг чыдыышкынның системазынга партияның төөгүзүн, теориязын болгаш политиказын өөренип турар. Дээди өөредилге черлеринге өөренири-биле «Эртемниг коммунизмниң үндезиннери» деп чаа эртемни кижирип турар. Ортумак өөредилге черлериниң өөреникчилери обществоведение эртемин өөренип эгелээн.

Ындыг-даа болза бистер кижизидилге ажылының шиитпирлиг кезээнин — политиктиг чыдыышкынның амгы байдалынга сагыш хаиын шыдавас бис.

Бодбаазын мировоззреннелиг кылдыр кижизидери дээрге — коммунизмниң түннелдери эртемниериц үндезиннерин билиринге даянган турарын, амгы үеиин өөредилгезиниң үзелбодалындаи алырга чайлаан чокка тыптып келир амы-хууда бүзүрээн билиглери апарган турарын чедип алыры ол болур деп В. И. Ленин чаңгыс эвес катап демдеглеп чораан. Ынчаарга аныяктарны эртемнериин үндезиннери-биле — мировоззреииечи түннелдериин материалы-биле чепсегген турар ортумак болгаш чамдыкта дээди школавыс амдыызында түннелдериин дугайында, аныяктарга коммунистиг идейлиг бүзүрелди ажыдап бээриинин дугайында четпес сагыш салып турар.

Бисте ниитилел эртемнериин талазы-биле — марксизм-ленинизмниң үндезиннери, В. И. Ленинниң эртемниг намдары, СЭКП төөгүзү, политиктиг экономия, марксисчи философиянның үндезиннери болгаш еске-даа ажыктыг алаэн каш өөредилге номнарын болгаш пособиелерии тургускан. Ынчалзада коммунизм тургузуушкунуиуи программазының дугайында бистиң чүртувус кандыг турганының болгаш ам кандыг апарганының дугайында солуи болгаш хандыксанчыг кылдыр бижиттинген, номчукчуларга эки чедингир, хемчээл талазы-биле улуг эвес номнар, «Улуг план дугайында чечен чугаалар» деп ном ышкаш номнар номчукчуларга чедиишпейн турар.

Эртемниг мировоззрение болгаш коммунистиг мораль болза, **шажынчы идеология-биле демисел** чокка хевирлеттинип тургустуиуп ыыдаттынмас.

Шажын — эртемниг мировоззрениениң чүрт иштинде кол удурланыкчызы, эрткен үеиин эң-не салдыкпас, чүрттакчы чоннуң элээи чамдык кезиниин ам-даа хосталбаны, артынчыларының бирээзи. Шажыннын социал дазылдарын бистиң чүртувуска шагда-ла үзе шапкан, ынчалза-даа шажынчы үзеддер ам-даа эргинии артыышкыннары бооп артпышаан. Кайда-ла ажыл чорутпайн турар болдур бис, ында шажынчыларның болгаш сектантыларның салдары күштелип турар.

Бисте атеистиг ажылды делгеренгей эвес, хайнышкын чок, шудургу эвес чорудун турар болгаш ону шажын салдарындаи шагда-ла хосталып апкан кижилерниң ортузунга болган чок-ла чорудуп турар. «Шажынга удур пропаганда биске шаптыктавайн турар — деп, Свердлов областа лама Введенский чоокта чаа медеглээн. — Атеистер клубтарда атеистер-биле, а бис хүрээлерге — чүдүлгелиглер-биле ажылдап турар бис. Атеистер бисче келбейн турар, а чүдүлгелиг кижилер клубче барбайн турар. Бот-боттарывыска шаптыктаишпайн турар бис» деп ол чугаалаан.

Бистиң атеистиг пропагандавыстың үиелеи бо-дур. Тураалыг, тура чок-даа болза, ооң-биле чепшээрежир апаар-дыр.

Бистиң чүртувуста чарлаттынган чүдүлгениң хостуу болза, ийи талаиы: чүдүп сүзүглээриниң хостуун болгаш шажынчы мировоззрение-биле демиселдиң хостуун деиге көрүп турар. Эртемге удур идеология болур шажын күженнишкин чокка, ооң-биле демисел чокка боду чаңгаар олур бээр деп сеткил ээртүп база санаа болбас. Шажынга удур дайынчы, шаап халдакчы эртем-атеистиг пропагандаиы удурландыр тургузар, кижилерге күш болгаш мораль талазы-биле кемзээшкин чедирип, ажыы-биле ниитиге удур характерлиг болуп турар, черлик сектилериниң ажыл-чорудулгазын сойгалаар херек.

Коммунизм тургузукчузу — Төрээн чуртунуң чалбыыштыг патриоду болгаш бүзүрээн интернационалист.

Совет патриотизм — боттуг база дээштиг күш. Совет улустуң төөгүзү, бистиң бүгү амыдыралывыс ажылчы чоннарны патриоттуг чорукка кижизидеринге улуг аргаларны ажыдып турар. Совет кижи бодунуң хөй националдыг Төрээн чуртунга ынак. Мында бүгү чүве улустуң херээнге, улуска, коммунизмниң тиилелгези дээш ооң алдын холдары-биле кылдынганын медереп билгеш, ол чоргаарланыр. Мактанып, меңээргенир, көөргеттинер чоруктар, өскелерден артык кылдыр үнелеттинер чорук аиаа өскеленчек. Ынчалзажок совет хамаатысының бедик алын үнелевес, ону даштыкының союидааига орнап чоруур ындыг кижилер ооң сеткилиигге мырынай таарышпас. Кандыг-бир чашпаачы капиталистиг делегейниң алдыннап каан үдазының көргеш, улуг тынгаи: «Магалыг-ла чурттап турардлар-дыр ам!» деп чугаалаар.

Ындыг кижи дугайында чүнү чугаалап болурул?

Ол чөгенчиг-дир, чүге дээрге, хамыктың мурнунда, ында чашпаа чорук тергиидей бергеш, ону социал базз ангы талазы-биле согур кылып каан. Капитал чурттарында күш-ажылчы кижилерге хлеб кайы хире үнелиг бооп турарыл, бичии-бачыы-даа бол, өөдөлиг чурттаарын бодунга хандырарын ораидашкаш, ол кайы хире дорамчылалга таваржып турарыл, угаан-сарыыл талазы-биле кайы хире дунааргай атмосферада чурттап турарыл, дээрзин ол билбес болгаш билир хөөнү чок болгай.

«Бисте чугаалажыышкыннар ажык, ажык шүүмчүлел бүрүн хостуг боон турар. Бо магалыг-дыр. Мындыг боорга бистин кошкак чүүлүвүстү болгаш чазыывысты илередип алыры, оларны өөскүүпейн эгезинде-ле узуткап каары белеи. Ынчалза-даа бо хостуг чорукту харыысалга чокка, бистин ниитилелиивиске хоралыг кылдыр ажыглап, өскенин үнү-биле ырлап, бүгү совет чүвени карартып, янзы-бүрү буужар хоптарны болгаш каржы чугаа-сооттарны тарадып чоруур кижилер ам-даа бар» — деп, Москвадын электролампалар заводунуң ажылчыны В. А. Афонин бижип турар.

В. А. Афонин ындыг сымыранныкчыларны эрткен үеиин чапшаа чудурук-байларынга кончуг чечен дэмейлеп турар. Олар шынап-ла чудурук-бай чапшаачылар, ынчалза-даа амгы үеиин бүгү делегейниң чудурук-байлары — империализмниң чапшаачылары-дыр.

Кымның хевин ол чип турарың, кандыг черде кылаштап чоруурун, совет черии байлаак болгаш аас-кежиктиг кылыр дээш, ажылчы чон чеже дерин болгаш ханың төккенин үттүп чоруур чапшааларны түүлүнга чедир сойгалап үндүрер ужурлуг бис.

Ада-чурттуиуң хосталгазы дээш амы-тыиын берген дайынчыларның турасказлы совет кижилерге ыдыктыг. Кылдынган мадырлыг чоруктарны хүндүлевейн тургаш, маадырлыг чорукче сорук киирип болбас. Ынчалзажок, Ада-чурттуң Улуг дайынынга турасказткан чамдык чечен чогаалдарда бирги одуртла дайынның ёзулуг маадырлары эвес, а сарыыл чокка өлүп турар качыгдаанныар кирип турээр. Чижээ, «Сээи эргининде» деп фильмни азы «Кадык чор, школар!» деп тоожуну сактып көрээлиперем.

Мында кол кичээнгей дайынның уржуктарынче болгаш качыгдаашкыннарынче угланган. Совет дайынчылар фашизмге удур медерелдиг болгаш эрес-дидим демиселчилер кылдыр кестүрүнүп орнунга, харын качыгдаанныар кылдыр дүрген кестүр.

Шынап-ла, аар-берге дайын болган. Ынчаарга ол дээрге, хамыктың мурнунда, боттарының хамааты хүлээлгезинге шынчызы-биле, социалистиг Төрээн чуртунга бердиниишкини-биле күштүг чоннуң, совет солдаттарның улуг чаагай патриотчу эрес-дидим чоруу болган. Оларны качыгдаанныарның ролиига көргүзери — совет кижилерниң маадырлыг чоруунуң дугайында тураскаалды дорамчылааны ол болур. Маадырларның тураскаалдарын, оларның дайынчы эдилелдерин сагыш амыр, кичээнгей чок көөр чорукту агартып болбас. Дайынчы алдарның дугайында чаагай сагыш салыышкынын Аныяктарның Коммунистиг Эвилели, пионерлер боттарынга чүге ап болбазыл, ынчаш? Бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш алдары дээш өлген маадырларны бүгү улустуң алдаржыдып көөрүнүң сурагжаан чанчылы бисче тургустунган турар ужурлуг.

Совет патриотизмге кижизидери — социалистиг тургузугиуң артык күштүүне бүзүрелдиг болгаш чырыткыландыр илередир дээни ол-дур.

III.
Идеялыг чепсектиң бүгү хевирлерин дайынчы чурумга тургузар

Эштер! Идеологтуг ажылдың шылгаттынган хөй янзы хевирлери болгаш чепсектери партияда бар болгаш ол кижизидилгениң ажыктыг системазын тургускан.

Совет Эвилелинде ниити эртемнерниң 220 мун школалары, дөрт мун ажыг дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери ажылдап турар. Бисте 380 мун ажыг библиотекалар, 120 мун кино тургузулгалары, 130 мун клубтар болгаш культура бажыңнары, музейлер, улус театрлары, филармониялар болгаш хандыкшылга студиялары бар. Делегейде үндүрүп турар номнарның болгаш брошюраларның бешки кезиин ССРЭ-де үндүрүп турар. Сөөлгү он чылдарның дургузуида оларны он бир миллиард ажыгны азы совет кижи бүрүзүнге онаалтыр бежен номнарны болгаш брошюраларны үндүрген. Чүртүүн ийи чүртаачы бүрүзүнүң бирээзи-де солуннарның болгаш журналдарның бижидикчизи болуп турар.

Совет күрүне өөредилгенин, эртемнин болгаш культураның хереглелдеринге чыл бүрүде он беш миллиард хире рубльди чарыгдап турар.

1. Совет школа — өөредилгениң болгаш кижизидилгениң чугула чадазы

Партия кижизидилгелиг ажылдың системазын доктаамал сайзырангайжыдып турар. Аныяк салгалдың кижизидилгезинге школаның ролюн болгаш турар черин хамыктың мурнунда демдеглээр херек, эштер.

Өөреникчилерниң **кижизидилгезиниң** ч

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму

Июнь 18-те кежээки хурал

Кежээки хуралга СЭКП ТК-ниң секретары Л. Ф. Ильичевтиң илеткелин чугаалажып келирун эгелээн. Москваның партия организациязы, бистиң бүгү партиявыс-биле бир демей, сеелгү чылдарның дургузунда идеологтуг ажылдың хемчээлин калбарткан бала дээштиг чорууп бедиткен дээрзин партияның Москва хоорай комитединиң бирги секретары **Н. Г. Егорычев** медеглээн. Идеологтуг ажыл чаа утка-шынар-биле, чогаадыкчы чоруктуң ленинчи ёзузу-биле долдунган. Ол ажылдың төвүнде кижи, оон күш-ажылы, оон уламнай-бодалы тургустунган. Идеологтуг ажылдың түннелдери кижилерниң тодаргай ажыл-херектеринде, коммунистиг күш-ажыл дээш күүлүг шимчээшкинде ол тода кастып турар. Чүгле Москвада бедиң бо шимчээшкинде 1.750 муң кижи киржип турар. Чеди чылдың дургузунда найысылалдар партия организациязы, найысылалдың 740 муң оолдар, кыстарын каттыштырган комсомол аажок улуг күш болур. Москвада идеологтуг ажылды 400 муң хире пропагандистер, лекторлар, агитаторлар, школаларның болгаш дээди өредилге черлериниң башкылары чорудуп турар.

Найысылалдың чуртталгыларының ортузунга идеологтуг ажылды чорударынга ёзулуг-ла аажок улуг арганы оратор айыткан. Москвачыларда 1.200 муң телевизорлар, 850 муң радиоприемниктер бар. Чартык миллион ег-булелерни радио дамчыдылга четкизи хандырып турар. Хоорайда 6 миллион кезек солуннарны болгаш журналдарны тарадып турар. Хүн бүрүде 90 миллион хире номнарны садып турар. Чартык миллион хире москвачылар хүн бүрүде театрларга, клубтарга, кинотеатрларга болгаш өске-даа өредилге черлеринге барып турар.

Москваның партия организациязы ажылчы чоннарның ортузунга, ылангыя чонуң чуртталгазын чедирип чоруп турар. Москвачылар ам кайгамчык патриотчу шимчээшкинниң киржикчилери болуп турарлар.

Ындыг болза-даа бистиң аргаларывыс дыка улуг болгаш бистиң ажыдыралывыста таарымча чок болуушкуннар-биле идепкейлиг демисежир хүлээлгелиг бис дээш, оратор оон ынай чугаалаан.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражышкынынга Москваның чамдык чурукчуларының, чогаалчыларның, чурукчуларның, архитекторларның, композиторларның, театрларның, кинонуң болгаш культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылдакчыларының хуралдарынга четпестерни чайладыр дугайында база ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге Москваның чогаадыкчы интеллигенциязының розын бедидер дугайында ажыл-ишчи, принципиалдыг чугаалажышкын болган. Найысылалдың чогаадыкчы интеллигенциязы партияның Төп Комитединге совет литературазы болгаш уран чүүлүг улам ынай хөгжүдер дугайында оон сагыш салышкыны дээш ханы өөрүп четтириишкинин илергейлеп, коммунизм дээш демисеелге партияның кезээде шынчы дузалакчызы болурун изиг болгаш чангыс эп-сеткил-биле бүдүреткен.

Чогаадыкчы ажылдакчыларның улустуң амыдыралын хандыр билип алырынга дузалаар төлээде, чогаадыкчы эвилелдериниң Москвада салбырларының партия организациязының структуразын эде тургузуп турар. Ол организацияларның коммунистери найысылалдың бүгү чурттакчыларын, а ол ышкаш хоорай ажыл-агыйының ажылдакчыларын олар кыйгырган. Москваның партия организациязы ол инициативазы изин-биле деткээн. Чаа чүс-чүс москвачылар ам кайгамчык патриотчу шимчээшкинниң киржикчилери болуп турарлар.

Ындыг болза-даа бистиң аргаларывыс дыка улуг болгаш бистиң ажыдыралывыста таарымча чок болуушкуннар-биле идепкейлиг демисежир хүлээлгелиг бис дээш, оратор оон ынай чугаалаан.

Партияның XX съездизининң, ылангыя XXII съездизининң соонда эрткен үениң дургузунда Н. С. Хрущевка баштаткан партияның Төп Комитединиң коммунистиг тургузуушкуннуң теориязын болгаш практиказын бүгү талзы-биле түннеп байыдарынга үндезилээш, үлетпүрү болгаш тудугну эргелеп башкарарын эде тургузар, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер, партийжи удуртулганы сайзырангайжыдар талазы-биле аажок улуг ажылды кылган деп, ол үргүлчүлеп чугаалаан. Ам бистиң партиявыс идеологтуг ажылды улам дээштиг болгаш шаан халдаашкынныг кылыр, коммунизмче бүрүнгаар тиилелгелиг шимчээшкинниң күүлүг дүргедикчизи болдурар дээш ол ажылдың айтырыгларын чугаалажып турар-дыр.

Ленинградтың партия организациязы идеологтуг чепсектиң бүгү арҗеналын чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседириңче, чаа кижини — коммунизм тургузукчузун кижизидиринче утландырып турар. Ол чорук чеди чылдың дөрт чылларының дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндурерин планда көрдүнгенин дег 24 хуу көвүдедириниң орнунга 30 хуу көвүдедириңге биске дузалаан дээрзин оратор демделээн.

Идеологтуг ажыл эң тодаргай болгаш алыс сорулгалыг болу берген деп, эш Попов демделээн. Ленинградтың пландан ажыр үш миллиард рубль продукциязы дээш, дериглениң ажыглалының коэффициентизин бедидер, ажыл шагының чидиринин кызырары дээш демисели ышкаш ындыг эгелээшкиннерни идеологтуг салдарның чепсектери кылыр идепкейлиг быжыглап база күлбаа-биле пропагандалап турар.

Идей-политиктиг ажылда чаа хөй үүлүдер тыптып келген. Чижээлээрге, партия организацияларының идеологтуг комиссиялары эки түннелдерни көргүскен. Олар партия болгаш бүгү хөй-нийтиг организацияларның күжениишкиннерин массаларны кижизидиринге каттыштырган, идеологтуг ажылды организакчы ажылбиле дээре холбаштырарына дузалаан. Ораторнуң демделээни-биле алырга, политиктиг дадылганы профессионал белеткелди бедидери-биле чедимчелиг дүүштүүп турар чаа хевир болза металл заводунда бир-ле дугаарында тургусканы коммунистиг күш-ажылдың дүржүлгазының школалары болган. Ажылчыннарның «амыдыралдың университеттери» деп адап турары ол школалар хоорайда ам бегин бүдүн чартык муң ажыл турар.

Идеологтуг ажылда четпестерни, оон ажыктыг чоруунуң четпезин аналиэтевишаан, эш Поповтуң санап турары болза, чамдык таварылгаларда ол чорук тодаргай байдалды барымдаалавас, кижилерниң хөөнүн, күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын хандыр билбейн турары-биле тайылбырлаттынар. Эш Попов бодунуң ол бодалын дараазында чижектер-биле көргүскен. Ажылчыннарга политиктиг чырыдышкынның дээре хевири бөлгүм, а инженер-техниктиг ажылдакчыларга — бот-өредилге болур дээр быжыг бодал партийжи пропагандамын практиказында тургустӱнган. Ынчалзажок, чижээлээрге, Киров заводунуң ажылчыннарының шаг-үеининиң чарыгдалының аналиэи чүнү көргүзүп турарыл? Ажылчын кижи өредилгеге чээрби чылдарда тургынындан үш катап хөй шаг-үени чарыгдап турар. Ажылчын чечен чоларын марксисчи-ленинчи, ёзулуг өредилге номун олар тургузаар ужурлуг.

Украин литератураның болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезиниң дугайын чугаалаан, ораторнуң онзалап демделээни болза: республиканың чогаадыкчы интеллигенциязы амгы үениң амыдыралчы чорудулгаларын бедик уран-чечен кылдыр көргүзеринче чүткүп, коммунизмни дүрген тургузарынга дузалап шыдаар аргалыг чогаалдарны чонга бээрин күзеп турар. Республиканың чамдык чогаалчыларының болгаш чурукчуларының чогаадылгазында четпестерни, алдагдалдарны, а ол ышкаш идейлиг четпестерни чогум-на ол бедик негелделерни барымдаалаан, шүгүмчүлеп илереткен.

Бодунуң алынга шыныг чемелээшкинни дыннаар ужурга таварышкан хөй-хөй эштер шүгүмчүлелди шын деп хүлээп көрген, ынчалзажок чамдык кижилер элдептиг турушту ээлеп турар. Бир тээ шүгүмчүлел ылаптыг, шынныг болган төлээде, ол кижилер ук шүгүмчүлелди хүлээвейн барып шыдавас. Чугаа болза, чогаалчы Некрасовтуң дугайында болуп турар. Украинаның КП ТК-зынга чоруткан чагаазынга ол, шүгүмчүлелди шын деп хүлээп көрбүшаан, бодунуң кылган алдагдалдарының политиктиг ужур-утказын бичеледирин оралдажып турар.

Украинаның чогаалчылары болгаш уран чүүдүнүң ажылдакчылары чүүлдер бижип үндурери-биле кылыгаарлаттынмаан, а харын ажылчын коллективтерге, колхозчуларга болгаш совхозтарның ажыл-ишчилеринге баргаш, партияның база чазактың удуртукчуларының бесседаларының ужур-утказының дугайын анаа чугаалап, совет литератураны болгаш уран чүүлдү улам ынай хөгжүдер дугайында бодалдарын, боттарының чогаадыкчы планнарын солушкан.

Литература болгаш уран чүүл дугайында артемни, чечен чогаад шүгүмчүлелин эң-не бедик деннелче көдүрериниң эргежок чугулазының дугайын эш Скаба оон ынай чугаалаан. Бистиң чуртувуста литератураны болгаш уран чүүлдү үдуртуруның талазы-биле партияның чорудуп турар аажок улуг ажылының дугайын СЭКП төөгүзүнүң талазы-биле дээди өредилгеге черлерниң ректорларының, деканнарының

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ КОСМОСТУ ШТУРМНААРЫН ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

Валерий Федорович Быковский биле Валентина Владимировна Терешкова Кызыл шөлде.
Фото С. БАРАНОВТУУ (СЭТА-ның фотохрониказы).

СЭТА-ның дыңнадыы

Июньнуң 18-те «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп космос корабльдеринде космонавтар Валерий Быковскийге болгаш Валентина Терешковага СЭКП Төп Комитединиң Москвада ажыттынган Пленумундан байыр чедиргенин дамчыткан. Космонавтар харыы радиограммазынга чылыг күзээшкиннер дээш Пленумнуң киржикчилеринге өөрүп четтирген.

Бодун СЭКП-ниң хуралдаанынга хүлээп алыр дугайында космонавт Быковскийниң дилээн Төп Комитет көрген болгаш ону СЭКП-ниң кежигүнүнге хүлээп алыр деп шиитпирлээн дээрзиниң дугайында Н. С. Хрущевтуң телеграммазы 14 шак 34 минута турда «Восток-5» деп корабльге чеде берген.

Меңээ көргүскен бедик идегелди шынзыдар мен деп, харыы радиограммазынга космонавт Төп Комитетке бүзүреткен.

Июньнуң 18-те 22 шак турда «Восток-5» деп корабль-спутник Черни 71 катап долганган болгаш космос делгеминге 3 миллион хире километрни ужудуп эрткен. Шак ындыг хемчээлди чаңгыс-даа космонавт ужудуп эртпээн. Валерий Быковскийниң ужудуушкунунуң программазын чедиишкинниг күүседип турар болгаш бодунуң байдалы эки; судалының согары минутада 60—68, тынары — 16-18.

Космонавт Валентина Терешкованың башкарып чоруур «Восток-6» деп корабль-спутник июньнуң 18-те 22 шак турда чер бөмбүрзээн 40 катап долганган. Ужудуушкунга ажылдың хүндүскү программазы доозулган.

Алдыгы космонавтың бодунуң байдалы эки; оон судалының согары минутада 64-76, тынары — 18-20.

Ийи корабль-спутниктерниң системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Кабиналарда температура, базыышкын, өл-шык бердинген хемчээлдеринде туруп турар.

Харылзааның, ужудуушкунну башкарарының, корабльдерден информацияны хүлээп алырының чер кырында хөй санныг херекселдери чазыг чок ажылдап турар. Алдынган медээлерни доп-дораан ажылдап турар.

Космоска кады ужудуушкуннуң үшкү хүнү чедиишкинниг дооступ турар.

СОВЕТ УЛУСКА БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың башкарып чорууру «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп, космос корабльдерин чедиишкинниг салып үндүргени-биле болгаш черни долгандыр орбита-биле ужудуп турары-биле холбаштыр байыр чедирген телеграммалар хөй-хөй чурттарның күрүне болгаш политиктиг ажылданчыларындан Н. С. Хрущевтуң болгаш Л. И. Брежневтиң адынга кээп турар.

Совет кижилерниң ол маадырлыг чоруу-биле холбаштыр чылыг болгаш чүректиң ханызындан байыр чедириишкиннерин: Индия Республиканың премьер-министри Джавахарлал Неру, Индия Республиканың президентизи С. Радхакришнан, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының президентизи Иосип Броз Тито, Гвинея Республиканың Президентизи Секу Туре, Венгр Улус Республиканың Президиумунуң даргазы Иштван Доби болгаш ВСАП ТК-ның бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадар, Гана Республиканың президентизи Кваме Нкрума болгаш өскелер-даа чоруткан.
(СЭТА).

—□—

Тайбыңга болгаш чаагайжыдылгага

ТОРГАЛЫГ. (Телефон-биле). Бижи ниитилелиниң төөгүзүнге алдын үжүктер-биле мөңге бижиттинер совет космонавтарның делегейни кайгаткан чайынналчак тиилелгелерин Өвүрнүң чону, ыраккы одарларда малчыннар улуг чоргаарал-биле демдеглеп, ажыл-ишке улам-на чүткүлдүг илередип турар.

Малчыннар бо чылын күрүнеге 876 центнер дүктү белеткээрин хүлээнген. Ону чүгле доллдур эвес, харын ажыр күүседиринге курлавыр болгаш аргалар бар. Колхоз ниитизи-биле 34745 хой, өшкүнүң дүгүн ажаап алыр. Бо хүннерде 7315 хойну болгаш 2665 өшкүнү кырган.

Дужут өөрүнчүг, хой бүрүзү ортумаа-биле 2100 грамм дүктү берип турар. Чамдык малчыннарының чедиишкиннинге колхоз улам-на чоргааранып турар. Эш Осурбайның кадарганы 540 хойнуң бирээзи-ле 2500 грамм, а эш Элбектиң 650 хоюнуң баш бүрүзү 2700 грамм дүктү кыргыткан.

Чаа-Суур болгаш Мозур кыргылда пунктуларында ниитизи-биле 50 хачылыг агрегаттар соскаал чок ажылдап турар. Колхозтуң малчыннарының болгаш кыргыкчыларының хөй кезии херээженнер. Олар делегейде бирги херээжен космонавт — Валентина Терешкованың кайгамчыктыг тиилелгезинге онза өөрүшкүнү илередип турар.

Малчыннарның дужулун чүдүрген автомашиналар улажып эгелээн. Арыглап сорттаан, прессте савалаан дүктен баштайгы ээлчег-биле 110 центнерни саткан. Колхозчуларның ол бүгү чедиишкиннери Төрээн чуртунуң чаагайжыдылганың хереэнге делегейге тайбыңны болгаш найыралды улам быжыдарынга күш-ажылчы салышкын болур.

Адыр сарыым, чолдугбайым

— Кадай-кадай, чоондуң бо,
Канчап мырай кысый бээдиң,
Удуп чыткан ашааң мени
Уштуун ышкаш силгиир чүнүл?
— Октаргайдан Быковский
Оттуруп тур — кыйгырып тур,
Декте-шимда тура халы
Демир үжүүң манап чыдыр
Бешки дугаар космонавка
Менди, байыр чедирээли!
Эжиң мени ошка-чытта,
Эргеледип өрү көдүр!

Өөрүшкүнүң медээлери
Өөвүске хүннүң келир —
Аас-кежиин ырлавышаан
Ажылдыва дүрген чоруул!
— Адыр сарыым, чолдугбайым,
Аас-кежии аалчывысты
Таптыг, топтуг уктуп алыыл
Таан дыка танцылава...
Космонавтың бодунга-даа
Коммунистиг партияга-даа
Бар-ла турган сеткилдивис
Бараалгадып байыр тудаал!

С. САРЫГ-ООЛ.

Маадырывыс Валентина

Кандыг ие төрээн уруу
Кажан ужуп үнер ийик деп,
Сени адап, алгап кээрин
Четтикпейин манап чордум.
— Башкарыкчы космонавы —
Валентина Терешкова
«Восток-6» үндү-ле — деп,
Москвавыс чарлап үндү.
Валентина! Валентина!
Маадыр кысты! Совет кысты!
Тереӊ чаагай, мөңге мактал
Делегейни шыва алды.
Октаргайже баштай ушкан
Россияның маадыр кызы
— Соом-биле шуужуңар!— деп,
Чоргаар кый деп ужуп чор сен.
Сылдыс-шолбан аразындан
Сырым ырың дыңнап чор мен.
Хүлүмзүрээн шырай-кууруң

Хүнден артык чырып кээп тур,
Октаргайның делгеминге
Орук-суурга чоруун чогуп,
Онаалгаңга чедиишкинни
Оран-чуртта күзеп тур бис.
Төрээн чурттуң, төрел чонуң
Дөстүүмейин манап тур бис.
Бедик дээрден — октаргайдан
Менди-чаагай чанып кээр сен.
Саян-Таңды аразында
Совет Тываң, эжиң-өөрүң
Чечээн сөңнээн — моорлаңар!
дээн.
Сени база чалап тур бис,
Валентина маадырывыс,
Партияның төлел кызы,
Деңнел четпес тиилелгеңге
Делегей— чер сегүрүп тур.

Л. ЧАДАМБА.

АЖЫЛ-ИШЧИ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫН

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Бо чылдың июньнуң 13-те Таңды парткомнуң пленуму болуп эрткен. «Районда партия организацияларының организастыг ажылының дугайында» партком, секретарының оралакчызы эш В. Нечаевтиң илеткелин чугаалашкаш, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы эде тургузуп турары-биле холбаштыр районда партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдың улам экижип турарының демдектерин пленум демдеглээн.

Совхозтарның болгаш колхозтарның парторганизациялары партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылдарны ажыл-агыйжы сорулгалар-биле, коммунизм тургузуушкунунуң практиктиг айтырыглары-биле шын холбаштырып турар апарган.

Бо чылдың бирги чартыында сүт садарының күрүне планын «Революцияның чалбыыжы» колхоз июньнуң 10-да 106 хуу күүсеткен, июльдуң 1-ге чедир 45 тонна сүттү пландан ажыр күүседирин хүлээнген. Чартык чылдың сүт садар планын дуржулга станциязы 102 хуу, «Тиилелге» совхоз 93 хуу күүсеткен. Күрүнеге сүт садар талазы-биле район республикада мурнакчы болуп, СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң районнар аразында шилчиир Кызыл тугун тудуп турар.

Совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң күжүн таарыштыр тургузуп организастаар талазы-биле «Элегес» совхозтуң партия организациязы (секретары эш Рыжов) эки ажылдап турарын пленум демдеглээн. Партия организациязының ажыл-агыйны удуртуп турарының стили-даа, методу-даа сайзырангайжып турар. Коммунистерниң бүдүрүлгеде авангардчы ролю бедээн. Партия организациязы ажылчыннар ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин билдилии-биле ажыглап турар. Партияның ажык хуралдарын, актив чөвүлелин үргүлчү чыылдырып, чоннуң үнүнге болгаш саналдарынга дыңнангыр болуп ажылдап турар.

Сөөлгү үеде районда коммунистиг күш-ажыл бригадаларының шимчээшкини калбарып турар апарган.

Пленум оон ыңай парторганизацияларның организастыг ажылында четпестерни база илереткен. «Межегей» совхозтуң партия организациязы совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң күжүн шын хуваап тургуспайн турар. Мында коммунистерниң хөйү эргелел аппарадында тургустунган, а мал ажылында коммунистер дыка эвээш.

Парторганизацияларның учётунда СЭКП кежигүнүнге 18 кандидаттарның кандидат стажы эрткен. Кедээ ажыл-агыйның мурнакчыларын, идепкейлиг хөй-ниитичилерни СЭКП-ниң хуралдаанынга киирип алыр ажыл районда дыка кошкак.

Партийжи-организастыг ажылдың айтырыгларын оперативтиг шиитпирлээринче, кижизидилгениң айтырыгларын коммунистиг тургузуушкунуң практиктиг сорулгалары-биле холбаштырарынче кичээнгейни пленум угландырган.

Концерт көргүзүглериниң бедик идейлии дээш

Бистиң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеривис литература болгаш уран чүүлдүң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның ап чорудуп турар хемчеглерин бүгү чон, чогаадыкчы ажылдакчылар-биле бир дөмей, канчаар-даа лажок улуг көдүрлүүшкүннүг деткип, боттарының бот-тывынгыр чогаадыкчы ажылын улусчу болгаш партийжи принциптерге үндезилеп, ооң бедик идейлиг, уран-чечен деннели дээш, амыдырал-биле сырый харылзаазы дээш ажылдап турарлар.

Амгы үеде республиканың суурларында, хоорайларында, сүт-бараан фермаларында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң, ооң киржикчилериниң саны мурнуку чылдарда турганындан каш катап көвүдээн, репертуары баян, оларның көргүзүп турар номерлериниң идейлиг деннели, күүселдези бедээн, уран чүүлге талантылыг кижилер хөйү-биле илереп үнүп турар.

Чурттуң амыдыралында база бир чаа онза улуг болуушкун — СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бодунуң ажылын чорудуп турар үеде республиканың районнарында бот-тывынгыр уран чүүлдүң районнар көрүлделери дооступ, ам республика көрүлдезинге белеткел кидин-не түлүктеп, уран чүүл коллективтери Пленумну политиктиг улуг көдүрлүүшкүн-биле уткуп турары болур.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң дыка хөй коллективтери чоңга бедик идейлиг, мергежилдиг концерттерни көргүзүп турар. Олар боттарының репертуарын түс черниң амыдыралы-биле сырый холбаштырып байыткан. Тес-Хем районнуң Мөрен көдээ клуву чоокта чаа болуп эрткен район көрүлдезинге идейлиг утка-шынары бедик, эки күүседилгелиг концертти көргүскени дээш бирги черни алган. Мөренчилерниң чоңга көргүзүп турар концерттериниң номерлери колхозтуң амыдыралы-биле ханы холбашкан. Клубта бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчилериниң чогаадып тургусканы «Совет Тыва» деп чогаал-хөгжүмнүг монтажынга ында Ленин аттыг колхозтуң мурнакчы кижилерин — шолбаннарны мактап, оларның күш-ажылчы чедиишкиннерин көргүскен. Ол ышкаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниң амыдыралга боттандырып турарын ол монтажта уран-чечен, тывынгыр көргүзүп, эки күүседип шыдаан. «Мөрениниң шоодуглуг кожаннары» деп ыры ажылда бар четпестерни чидии-биле шүгүмчүлеп, чалгааларны, төлеп чок кижилерни сойгалап илереткен. Мөрен клувунуң эргелекчизи Бадарчы Шимит-оол сес чыл дургузунда клуб эргелекчилеп, концерт көргүзүүнүң бедик деңнели, идейлиг утказы дээш биче эвес ажылдарны кылган.

Чөөн-Хемчик районнуң Шеми клувунда бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң чоңга көргүзүп турар концерттериниң идейлиг утка-шынары база-ла бедээн. Олар боттарының репертуарын ында «Большевик» колхозтуң амыдыралы-биле сырый холбаштырып байыткан. Шеминиң шолбаннарын ыры, шүлүү-биле мактап, алдаржыткан. Олар район көрүлделеринге үш чыл улаштыр бирги черни ап, тиилекчилер болуп шылгарааннар. Колхоз даргазы эш Ш. Буулар клубта бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчизи, концерт көргүзүглериниң бедик идейлии, уран мергежилдиг күүселдези дээш ол чогаадыкчы, тывынгыр ажылдап турар. Ынчангаш оларның концерттери коммунистиг кижизидилгениң хереэнге улуг салдарны чедирип, чонну чаа-чаа чедиишкиннерже кыйгырып, күш-ажылче улам-на хөй-аът киирип турар. Концерт көргүзүглериниң бедик идейлиг чоруу дээш улуг-чаагай херектерни кылып турар коллективтерни моон-даа хөйнү адап болур.

Ынчалза-даа бистиң чамдык бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеривистиң чоңга көргүзүп турар концерттериниң идейлиг утка-шынары, күүселделери ам-даа ырака четпес. Чедир бышпаан чиг ырлар, шүлүктер, танцылар дээш өске-даа чиг чогаалдарны сценаже үндүрүп турар коллективтер бар. Ол дээрге колдуунда-ла оларның боттарының белеткеп алган номерлери болуп турар. Репертуарын байыдып, чаартпас эрги-ле программазын хөй катап көргүзүп турар бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери бисте бар. «Тес-Хем» совхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи чоокта чаа Самагалдайга концерт көргүскен. Оларның концерттиниң программазы колдуунда-ла эрги болуп, номерлерниң идейлиг деңнели чавыс, күүселдези ыракта четпес болган. Совхозтуң амыдыралы-биле холбашкан номерлер чок.

Концерт көргүзүүнүң идейлиг утка-шынарын бедидер, репертуарын байыдар, ону амыдырал-биле сырый холбаштырар херекте улуг четпестер бар. Республиканың Культура министерствозу бо чүгула херекче кончуг кошкак кичээнгей салган. Улус чогаадылгазының бажыңы кедээде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнерин репертуар-биле хандырып шыдавайн турар. Олар концерт көргүзүглериниң бедик идейлиг утка-шынары, эки күүселдези дээш улуг кичээнгейни салып, методиктиг дуза чедирерин күштелдирер ужурлуг болгай.

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ролюн бедидериниң сорулгалары СЭКП-ниң чаа Программазында тодаргай айыттынган. Ынчангаш чоңга көргүзүп турар концерт номерлериниң идейлиг утка-шынары бедик, коммунистиг идеялар сиңниккен, ажылчы чонну коммунистиг кижизидилгезинге улуг чепсек болган турар ужурлуг. Чавыс идейлиг, кижизидикчи роль чок, уран чечен ажылдап кылдынмаан ырларны, шүлүктерни, уран номчулгаларны, шиилерни сценаже үндүрер чорукту болдурбас херек. Ол дугайын партия бистен ынчаар негеп турар-даа.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери боттарының репертуарын байыдып, чоңга көргүзер концерттериниң программазын түс черде ажыл-агый-биле, чоннуң амыдыралы-биле ханы холбаштырар ужурлуг. Чер-черде партия, совет, комсомол, профэвилел органнары бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерт көргүзүглериниң идейлиг утка-шынарынче улуг кичээнгейни салып, репертуарны шын шилип алырынга дузалап турары чүгула. Ылангыя парткомнар, оон эге организацияларны оларның ажылын удуртур, контрольдаар херек.

Хөй-ниитиниң контролюн күштелдирер

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң партия-күрүне контролюнуң комитединде

Июнь 15-те СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң партия-күрүне контролюнуң Комитединиң хуралы болган.

Тыва АССР-ниң күрүне болгаш кооператив садыының четкизинде улус хереглелиниң барааннарынга күрүнениң үүрмектеп садар өртектерин сагып турарының дугайында хыналданың түңнелин; «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде ажыл-агыйжы эвес чоруктуң дугайын; Тыва АССР-ниң Социал-хандырылга Министерствозу «Москвич» деп автомашиналарны шын эвес хуваагаыйының фактыларының дугайында айтырыгларны комитеттиң хуралынга чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң күрүне болгаш кооператив садыының четкизинде улус хереглелиниң барааннарынга күрүнениң үүрмектеп садар өртектерин сагып турарын хынап көргениниң чорудулгазында КҮРҮНЕНИҢ ҮҮРМЕКТЕП САДАР ӨРТЕКТЕРИН ХАЖЫДЫП ТУРГАНЫНЫҢ МАССАЛЫГ ФАКТЫЛАРЫ ИЛЕРЭЭН. Өвүр райпозунуң хыналдага таварышкан 16 магазиннериниң 10 магазинге хажыдыышкыннарны, ылаңгыя бараанарның өртээн улгаттыр садар чорукту болдурганы илерээн. Садып алыкчыларны мөлчүүр таварылгалар райпонуң магазиннеринде массалыг болган. Кызыл горпозунга хыналда чоруткан 46 магазиннериниң 42-зинге үүрмектеп садар өртектерни улгаттырып, азы кудуладып турган фактылар база дыка хөй болганы илерээн. Оон аңгыда, барык магазин бүрүзүнде бараанарны саткаш киирип алган акшаны кадагалаарынга таарымчалыг байдалды тургуспаан. Чамдык магазиннерде сейфтер болгаш демир хааржактар чогундан акша-хөреңгини оорлаарынга таарымчалыг байдал тургустунуп турар.

Улуг-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик райполарының магазиннеринде бараанның өртээн улгаттыр садар таварылгаларның хөй чижектерин хыналда көргүскен. Хөй-хөй магазиннерде үүрмектеп садар бараанарның прейскурантылары чок болуп турар.

1952 чылда болгаш 1963 чылдың бирги кварталында бараанарның өртээн аартадырының 283, садып алыкчыларны мегелээриниң 303 таварылгалары илерээн. Ол үе иштинде садып алыкчыларга өртектерни улгаттыр сатканындан кирген 2597 рубльди күрүне бюджединче дужааттырган.

Ол четпестерниң кол чылдагааннарының бирээзи болза садыг органнарының талазындан магазиннерниң, ларёктарның болгаш хөй-ниитиниң чемнелге черлериниң ажылынга контрольду кошкак чорудуп келгени болур. Ол четпестер дээш респотребсоюзтуң баштаар черин шыңгыы шүгүмчүлээн. Хереглел ниитилелдериниң баштаар черлериниң хөй кезии, бухгалтерия-саналга аппарады, ылаңгыя садыг шугумунда контроль аппарады күрүнениң үүрмектеп садар өртектерин сагыыры дээш доктаамал контрольду чорутпайн, үүрмектеп садар өртектерни хажыдып, садып алыкчыларны мегелеп турар кижилерни харысалгаже киирбейн турарын партия-күрүне контролюнуң комитеди демдеглээн.

Үүрмектеп садар өртектерни садыг системаларында хажыдып турарының бир чылдагааны болза садыг организацияларында прейскурант херээнге чогуур корум-чурумну тургуспайн, прилавка ажылдакчыларының техниктиг өөредилгезин организаставайн турарында. Тыва АССР-ниң Садыг министерствозу, күрүнениң садыг инспекциязы прейскурантыларны садыг организацияларының сагып турарының айтырыын контрольга албайн турар.

Садыг дүрүмнерин хажыткан, үүрмектеп садар өртектерни улгаттырган чамдык ажылдакчыларга харысалга хүлээтпейн, ажылга хевээр артырар чоруктар хөй.

Садыг шугумунда күрүнениң үүрмектеп садар өртектерин үреп турарының фактыларының дугайында хыналдадан илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле кандыг хемчеглерни алганын бир ай болгаш хынап көөр деп комитет шиитпирлээн.

Садып алыкчыларны мегелеп турар бүгү-ле фактыларны чайладыр төлээде, буруулугларны хөй-ниитиниң мурнунга ажыы-биле чарлаар болгаш контроль хереэнге бүгү хөй-ниитини кириштирериниң чугулазын партия-күрүне контролюнуң комитеди айыткан.

Күрүнениң үүрмектеп садар өртектерин онза хажыдып турары дээш Өвүр райпозунуң даргазы эш Очурну доңгуткан. Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы эш Будегечевке, киидис эргелекчилери эштер Сидоркинге болгаш Салчакка сагындырыг берген.

Бо чылдың дөрт айларында «Кызыл-тудуг» эргелелинге КҮШ-АЖЫЛДЫ БАГАЙ ОРГАНИЗАСТААНЫ, ТУДУГ ШӨЛДЕРИНГЕ АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭВЕС ЧОРУКТУ БОЛДУРУП ТУРАРЫ, АЖЫЛДЫ ҮРЕЙ КЫЛЫР ЧОРУКТУҢ МАССАЛЫГ БОЛУП ТУРАРЫ хыналдадан илерээн. Планга көрдүнген бот-үнеге удур 147 муң рубльдиң ажыр чарыгдалын болдурган. Хөреңгилерни ажыр чарыгдааның алырга: шуут чарыгдалдарга 102,1 муң рубль, ооң иштинде материалдарга 56,6 муң рубль, ажылчыннарның кол шалыңынга 45,1 муң рубль үнген.

Тудуг эргелели 1918 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, 125 орунуг уруглар садын ажыглалга киирип дужаар ужурлуг турган, планны шуут үскен.

Ажылды үрей кылгаш, ону катап эде кылырынга артык чарыгдал үндүрер чорук «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде чаңчыл болган. Дөрт ай дургузунда ындыг чарыгдалдарның түңү 14 муң рубль болган.

Тудуг материалдарын багай кадагалап турар. Чижээ, радиостанцияның тудуунга «(мастер эш Федоров) 898 рубль өртектиг ыяш материалдарын үндүр бижээн. Ындыг фактылар кайы хөй. Тудуг материалдарының болгаш деригилгелериниң камгалалын багай тургусканындан оларны тудуг объектилеринден таварышкан-на кижи оорлап ап турар.

Тудуг шөлдеринге ээ-харысалга чок чорукту болдурганы, материалдарны болгаш ажыл төлевирин ажыр чарыгдааны дээш «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң начальниги эш Нестеровский болгаш кол инженер эш Трешенко оларның чартык ай шалыным тырттар, тудуг участоктарының начальниктери эштер Федоров, Науменко оларны шыңгыы сагындырар деп партия-күрүне контролюнуң комитеди доктааткан.

Республиканың Социал-хандырылга министерствозунуң (министр эш Даваа) талазындан инвалидтерге бээр ужурлуг. «МОСКВИЧ» ДЕП АВТОМАШИНАЛАРНЫ ХУВААРЫНГА ДОКТААТКАН ЧУРУМНУ КАРЖЫЗЫ-БИЛЕ ҮРЕП ТУРАРЫНЫҢ фактылары хыналдадан илерээн. Бо чылдың апрель 26-га чедир байдал-биле алырга, 8 автомашиналарның чедизин чогуур инструкциядан хажыдыр хувааган болгаш саткан. Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурда чурттап турар инвалид М. Черзиге садар кылдыр доктааткан «Москвич» деп автомашинаны Ак-Туруг школазының директору И. Самбуга саткан.

И. Самбунуң ук машинаны садып алырынга меге документини Улуг-Хем райпо даргазы эш Ангырбан бергени илерээн.

Хамааты Самбуга дүрүм чок ёзу-биле саткан «Москвич» деп автомашинаны дедир эгидип алыр болгаш ооң өртээн эде көөр, кирген акшаны эвилел бюджединиң орулгазынче киирер кылдыр шиитпирлээн.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 20-де

«НАЙЫРАЛ»: «Эртинелиг ортулук» 10, 12, «Улуг чуртталга» (2-ги сериязы) 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Уругларга программалар» 10, «Сапыыты тып алыр дээш» 11.15, 1.15, «Мичман Панин» 3.15, 5.15, «Ол уруг силерге ынак-дыр» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Калимантанга боолаашкын» 2.30, 6.30, «Дараазындагы доозуп үнүүшкүн болбас» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Далай аңчызы» 1.15, 3.15, «Оожум Дон» (2-ги сериязы) 5.15, «Бүтпейн барган күзел» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Коргуш, чеме чонна» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Республиканың хоочун ажылдакчызы, персоналдыг пенсионер коммунист
Петр Семенович ГУСЕВТИҢ
элекке мөчээн дугайын СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму, Министрлер Чөвүлели дыңнадып, оон өг-бүлезинге ханы кажыыдалды илередип тур.

—

Тываның даг-руда комбинадының ажылдакчызы турган персоналдыг пенсионер
Петр Семенович ГУСЕВТИҢ
элекке мөчээн дугайын Тываның даг-руда комбинадының коллективи кажыыдал-биле дыңнадып, оон өг-бүлезинге ханы кажыыдалын илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарының 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01236. Культура министерствозунуң типографиязы.

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЗУ СОВЕТ УЛУСКА АЛДАР!

ОКТАРГАЙНЫҢ МААДЫРЛЫГ ЧАГЫРЫП АЛЫКЧЫЛАРЫНГА АЛДАР!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 21 ПЯТНИЦА № 147 (5551).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга болгаш улустарынга!
Бүгү чурттарның улустарынга болгаш чазактарынга!
Бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенге!

СЭКП-ниң Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет Эвилелиниң Чазааның

КЫЙГЫРЫЫ

База бир кайгамчыктыг өндүр улуг космиктиг эпопея чайынначак чедиишкин-биле доозулду. Маадырлыг совет космонавтар эштер Валерий Федорович Быковский болгаш Валентина Владимировна Терешкова «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп кайгамчыктыг спутник-корабльдерге октаргайга хөй хүн иштинде кады ужудуушкунну кылган болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң—Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң девискээринге менди чаагай кээп хонупканнар.

1963 чылдың июнь 14-те орбитаже салып үндүрген болгаш совет улустуң эрес-дидим оглу, коммунист эш Быковскийге башкарткан «Восток-5» деп спутник-корабль 119 шактың дургузунда чер бөмбүрзээн 81 катап дескиндир ушкан болгаш 3 миллион 300 муң ажыг километрни эрткен.

Космонавт-ужудукчу эш Быковскийниң башкарганы «Восток-5» деп спутник-корабльдиң октаргайга чоруп турганының ийиги хүнүнүң төнчүзүнде, 1963 чылдың июнь 16-да сылдыстыг оруктарже совет улустуң маадырлыг кызы, коммунист эш Терешкова башкарган «Восток-6» деп спутник-корабльди салып үндүрген турган.

Эш Терешковага башкарткан «Восток-6» деп спутник-корабль 71 шактың дургузунда бистиң планетавысты 48 катап долгандыр ушкан болгаш 2 миллион хире километр орукту эрткен.

Октаргайже ол шылгараңгай ужудуушкун өртемчей дугайында бистиң билиглеривистиң кызыгаарын калбарткан, салым-чаяанныг совет эртемденнерниң, конструкторларның, инженерлерниң, техниктерниң болгаш ажылчыннарның тургусканы бистиң космиктиг корабльдеривистиң ынанныштыын болгаш сайзыраңгайын бадыткап көргүскен. Кижиниң октаргайга үргүлчүлелиниң талазы-биле чижеглээр чүүл чок үр чоруп турганы болза өртемчейниң ыраккы делгемнеринче моон соңгаар кылыр ужудуушкуннарга, эртемниң болгаш техниканың улам ыңай хөгжүлдезинге үнелеп четпес ужур-дузалыг чаа медээлер-биле эртемни байыткан.

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп спутник-корабльдерниң октаргайга үр үе иштинде чаа кады ужудуушкуну болза космиктиг эраның баштайгы ажыдыкчызы—совет кижиниң күш-ажылының, бодалының болгаш угааның алдарлыг тиилелгези, эртем-техниканың шылгараңгай улуг чедиишкини болур. Совет кижилерниң октаргайже бо эрес-шудургу ужудуушкуну, мооң мурнунда болгулаан бүгү ужудуушкуннар-биле бир дөмей, совет улустуң кайгамчыктыг өндүр улуг күжүнүң, салым-чаяанының болгаш шылгараан угааның диριг бодаралы, совет социалистиг ниитилел тургузуунуң артык күштүг чоруунуң эң тодаргай көргүзүү болур. Октаргайны шиңгээдип алыры дээш демиселге чедип алдынган бо улуг чаагай тиилелге болза, бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың доруктуруп дадыктырганы, марксизм-ленинизмниң бүгү чүүлдерге буянныг идеяларының чалгыннандырганы совет кижилерниң чижеглээр чүве турбас эрес болгаш дидим чоруунуң үлегер-чижээ болур.

Совет ниитилел тургузуу улустуң күчүлүг күжүн амыдыралче хайныктырып үндүрген, улуг чаагай херектерже ону көдүрген. Совет экономиканың чедиишкиннеринден, эртем-техниктиг бодалдың шапкын көдүрлүүшкүнүнден, капитализм-биле чедиишкинниг экономиктиг чарыштан, чаа кижиниң өзүлдезинден—совет чуртта тургустунган бүгү-ле өндүр улуг болгаш кайгамчык чаагай чүүлдерден бистер болгаш бистиң даштыкы өңнүктеривис марксизм-ленинизмниң идеяларының чаагай бодаралын, социалистиг тургузугнуң тиилелгезин көрүп турар бис.

Совет кижиниң чогаадыкчы угаан-бодалы октаргайның чажыттарынче улам ынайлап, улам ханылап кирип турар, талыгыр планеталар болгаш сылдыстар анаа улам-на чоок апар чыдар. Октаргайга совет кижилерниң салган чаа орук бүрүзү болза октаргай делгемин тайбың сорулгаларга шиңгээдип алыры дээш демиселге совет улустуң чаалап алган мурнакчы туруштарын совет эртем болгаш техника бызжы-биле камгалап тудуп турар деп чүүлдүң тодаргай херечизи болур.

Бо өөрүшкүлүг болгаш байырланчыг шакта совет кижилер чогум-на бистиң чаңгыс ада-чурттугларывыс октаргайның талыгыр ырактарынче бир дугаар боол ханылап кирген, октаргай эразының эртени бистиң черивистен эгелээн чорукту улуг чоргааралдыы болгаш магадалдың сеткили-биле сактып турарлар. Совет чурт Черниң кылымал спутнигин орбитаже бир дугаарында салып үндүрген, ССРЭ-ниң тугун Айга бир дугаарында чедирген, дириг амытаннарлыг спутник-корабльдерни октаргайже бир дугаарында көдүрүп үндүрген, октаргайның кымга-даа билдинмес оруктары-биле чоруур кылдыр кижини бир дугаарында чоруткан болгаш бүгү-ле депшилгелиг кижи төрелгетен адыш часкап байыр чедирип турар улуг чаагай тиилелгелерни чедип алган.

Бөгүн совет улус октаргайның маадырлыг шиңгээдип алыышкынының алдарлыг төөгүзүнге октаргай корабльдериниң командирлери, космонавт-ужудукчулар Юрий Гагаринниң, Герман Титовтуң, Андриян Николаевтиң болгаш Павел Поповичиниң аттары-биле чергелештир чаа аттарны— Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың аттарын алдын үжүктер-биле киир бижип турар.

Чедиишкинниг доозулган, октаргайга үр үе иштинде кады ужудуушкун болза, «Восток-6» деп спутник-корабльдиң командири бистиң Төрээн чуртувустуң маадырлыг кызы, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң хамаатызы, делегейде бир дугаар херээжен космонавт эш Валентина Владимировна Терешкова болган чорук-биле база алдарлыг чаагай боол турар. Эш Терешкованың кылган маадырлыг чоруу могаг чок ажыл-ишчилерниң, тайбың болгаш улустарның аас-кежии дээш идепкейлиг демиселчилерниң, коммунизм тургузукчуларының—совет херээженнерниң улуг чаагай алдарын көвүдеткен.

Бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг оглу болгаш кызы эштер Быковский биле Терешкова ёзулуг маадыр чорукту болгаш космонавтарның торулбас уран-мергежилин көргүскеннер, кайгамчыктыг космиктиг корабльдерни октаргай оруктарынга эрес-дидим болгаш коргуш чокка чорудуп турганнар. Коммунистиг партия болгаш совет улус силерге чоргаарланып турар, эргим эштер Быковский болгаш Терешкова.

Космонавт-ужудукчулар, эртемденнер, конструкторлар, инженерлер, техниктер болгаш ажылчыннар, кайгамчыктыг спутник-корабльдерни тургузарынга болгаш хөй хүннүг космиктиг ужудуушкуннарны боттандырарынга киришкен бүгү-ле кижилер ол хире нарын ужудуушкуннарның чедиишкинниг болуру дээш үре-түңнелдиг ажылдааннар. Төрээн чурттуң мурнунга боттарының өндүр бедик хүлээлгезин хүндүлүг-биле күүсеткеннер.

Черниң баштайгы кылымал спутнигин Совет Эвилелинден салып үндүрген үеден бээр алды чыл четпес үе эрткен, ынчаарга октаргай делгемнерин шиңгээдип алырының оруунга бистиң чуртувус канчаар-даа аажок ырадыр чорупкан. Октаргайны өөрениринин болгаш шиңгээдип алырының талазынга Совет Эвилелиниң болгаш ооң маадырлыг улузунуң бүгү чедиишкиннери кижи төрелгетенниң депшилгезинге, чер кырынга тайбыңның улуг херээнге бараан боол турар. Бистиң кызыл сылдыстыг спутник-корабльдеривис черниң кырынга тайбыңның медээчилери, коммунизмниң тургузукчулары—совет кижилерниң тайбың чүткүлдериниң бодараашкыны боол ужуп чоруп турар-дыр.

Эндере чепсегленишкинни чок кылырынче, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужээрин боттандырарынче, бүгү делегейге тайбың херээниң тиилелгези дээш чүткүлдүг демисежиринче бүгү чурттарның чазактарын, бистиң планетавыстың бүгү улустарын кыйгырып тур бис. Кижиниң шылгараңгай угаанының кайгамчык улуг чаагай чедиишкиннери болгаш эртем ажыдыышкыннары тайбыңның буянныг чаагай херээнге бараан боол турзун.

Совет улус маадырлыг күш-ажылы-биле коммунизмниң улуг чаагай тудуун бедидип үндүрүп, бодунуң социалистиг күрүнезиниң сүр күжүн могаг чокка быжыглап турар. Чаа делегейниң миллион-миллион тургузукчуларының шудургу тургузукчу күш-ажылы бистиң Төрээн чуртувустуң карак четпес делгемнеринде хайныгып турар. Эрес-дидим космонавтар эштер Быковскийниң болгаш Терешкованың маадырлыг чоруу коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа тиилелгелерни чаалап алырынче совет кижилерни сорук кирип турар.

Коммунизм тургузукчузу—совет улуска алдар!

Октаргайның маадырлыг чагырып алыкчыларынга алдар!

Тайбың болгаш депшилге херээниң тиилелгезинче, бурунгаар!

СЭКП-НИҢ ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ВАЛЕРИЙ ФЕДОРОВИЧ БЫКОВСКИЙ.

ВАЛЕНТИНА ВЛАДИМИРОВНА ТЕРЕШКОВА.
Фото В. Жихаренконуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

„Восток-5" болгаш „Восток-6" деп спутник-корабльдерге космонавтарның октаргайга үр үе иштинде кады ужудуушкунун боттандырарынга киришкен эртемденнерге болгаш конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга

СОВЕТ КОСМОНАВТАР эш Валерий Федорович БЫКОВСКИЙГЕ эш Валентина Владимировна ТЕРЕШКОВАГА

Эргим эштер!

Эргим эр, херээжен чаңгыс ада-чурттугларывыс!

Бо хүннерде октаргай делгемин шиңгээдип алырының төөгүзүнче база бир алдарлыг арын бижиттинген, өртемчейниң чажыттарын кижиниң ажыдып илередиринге чугула чаа базым кылдынган.

Бо-даа удаада нарын байдалдар турда октаргайга үр үеде кады ужудуушкунну «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп спутник-корабльдерге Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң хамаатылары эш Валерий Федорович Быковский болгаш эш Валентина Владимировна Терешкова олар кылган чорук совет кижилерниң онза өөрүшкүзүн болгаш чоргааралын хайныктырып турар.

Космонавтар Валерий Быковский биле Валентина Терешкованың маадырлыг чоруу бодунуң ужур-дузазының талазы-биле чижеглежир чүүлү чок. Үр үениң кады ужудуушкунунга космонавтар эштер Быковский болгаш Терешкова эртем шинчилелдериниң калбак программазын күүсеткен, делегей эртеминиң болгаш культуразының эртинезинге шылгараңгай чаа салыышкынны киирген. Совет космонавт-маадырлар Юрий Гагаринниң, Герман Титовтуң, Андриян Николаевтиң, Павел Поповичиниң, Валерий Быковскийниң болгаш делегейде бир дугаар херээжен-космонавт Валентина Терешкованың аттарын кижи төрелгетен кезээде чоргаарал-биле адаар апаар.

Октаргайга чаа кады ужудуушкунунуң чедиишкинниг доозулганы-биле, эргим эштер Валерий Федорович Быковский болгаш Валентина Владимировна Терешкова силерге чүректиң алызындан байыр чедирип тур бис. Совет улустуң алдарын көвүдеткен болгаш эртемни байыткан силерниң улуг чаагай маадырлыг чорууңарга Төрээн чурт чоргаарланып турар.

Бистиң эртемденнеривистиң, конструкторларывыстың, инженерлеривистиң, техниктеривистиң болгаш ажылчыннарывыстың тургусканы «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп спутник-корабльдер октаргай ужудуушкуннарның эң берге байдалдарынга бүгү шылгалдаларны чедиишкинниг тудуп эрттиргеннер. Бүгү ужудуушкунуң дургузунда «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабльдерде аппаратура ылап тода болгаш илдик чокка ажылдап чораан.

Космонавт эштер Быковскийниң болгаш Терешкованың чижеглээр чүүл чок маадырлыг чоруунга совет улустуң—демиселчи улустуң, ажыл-ишчи улустуң гениин чаа күш-биле илерел көзүлген. Капиталистиг тургузугнуң мурнунга социалистиг тургузугнуң тоттунмас, артык күштери бүгү делегейниң мурнунга база катап бузурелдиг болгаш кескузү-биле ажыттынып илерээн, бистиң Төрээн чуртувустуң—Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң сүр күжү болгаш өндүр улуу делгеп көргүстүнген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга, медицина ажылдакчыларынга—«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп спутник-корабльдерни тургузарынга, октаргайга кады ужудуушкунну белетээриинге болгаш чедиишкинниг боттандырарынга киришкен бүгү-ле кижилерге изиг байыр чедирип тур.

Кайгамчыктыг космиктиг корабльдерниң тургузукчуларынга—совет эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга алдар!

Маадырлыг совет космонавтарга алдар!

Коммунизмниң тургузукчузу—маадырлыг совет улуска алдар!

Совет улустуң бүгү тиилелгелериниң сорук кирикчизи болгаш организакчызы—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

Коммунизмниң тиилелгезинче, бурунгаар!

СЭКП-НИҢ ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

СЭКП ТК-га Эш Н. С. Хрущевка

СЭКП ТК-ның доктаалы-биле космонавт Валерий Быковскийни Коммунистиг партияның хүрээлеңинге хүлээп алганының дугайында «Восток-5» деп корабльдиң бортунче Силерниң чоруткан телеграммаңарны улуг өөрүшкү-биле номчудум. Валерийниң адазы мен коммунист кижи болганымда, ол бүзүрел дээш чоргаарланып база Валерий коммунистерниң улуг партиязының төлептиг кежигүнү болуп шыдаар дээрзинге быжыг бүзүрелдиг мен. Бистиң ада-ие ёзузунуң йөрээлин хүлээп ап көрүңер.

Ф. Ф. БЫКОВСКИЙ.
1929 чылдан бээр СЭКП кежигүнү.
Москва, 1963 чылдың июнь 19.

Маадырывыс Валявысты

(Космонавт В. В. ТЕРЕШКОВАГА)

Чүректерни сорунзалай
Чүмү-биле хаара туткан,
Өөрүшкүнү, чоргааралды
Өндүр бедик хайныктырган.

Баштай ужуткан кызывыс—
Маадырывыс Валявысты,
Оран-диптиң оглу, кызы
Ошкап тур бис, ырлап тур бис!

Ада-чуртум алдаржыткан
Изиг ынак кызы болгаш,
Акы-дуңма өңнүктерниң
Идегелин шынзыктырган.

Баштай ужуткан кызывыс—
Маадырывыс Валявысты,
Оран-диптиң оглу, кызы
Ошкап тур бис, ырлап тур бис!

Оруктары төнчүзү чок,
Оранчокта сылдыстарже
Совет эртем ады-биле,
Солун кыстар нүүрү-биле,—

Баштай ужуткан кызывыс —
Маадырывыс Валявысты,
Оран-диптиң оглу, кызы
Ошкап тур бис, ырлап тур бис!

О. СУВАКПИТ.

СЭТА-ның дыңнадыы

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп спутник-корабльдерниң кады ужудуушкуну чедиишкинниг доозулган.

В. Ф. Быковскийниң башкарып чорууру «Восток-5» деп космос корабли июньнуң 14-те, Москваның-биле 15 шак турда программа ёзугаар ужудуп үнгеш, беш хонук иштинде үргүлчүлээн космиктиг ужудуушкунну программада айыттканын ёзугаар дооскаш, июньнуң 19-та Москваның-биле 14 шак 06 минута турда, Совет Эвилелиниң девискээринде айыттынган районунга кээп хонупкан. «Восток-5» деп корабль 119 ажыг шакта черни долгандыр 81 катап дескинген, 3.300 муң километр ыраккышылды эрткен.

Делегейде баштайгы херээжен космонавт В. В. Терешкованың башкарыы чорааны «Восток-6» деп космос корабли июньнуң 16-да Москваның-биле 12 шак 30 минута турда ужудуушкунче үнген. Салдынган сорулгаларны ёзугаар «Восток-5» деп космос корабли орбитага ужудуп турда «Восток-6» деп корабльди салып үндүрген.

Спутник-корабльдерниң кады ужудуушкуну программа ёзугаар үш хонук иштинде үргүлчүлээн болгаш июнь 19-та чедиишкинниг доозулган. «Восток-6» деп космос корабли 11 шак 20 минута турда Совет Эвилелиниң девискээринде хонар ужурлуг районунга хонупкан. Ол корабль ужудуушкунун 71 шакта үргүлчүлээн, ол үениң дургузунда черни 48 долгангаш, 2 млн. километр ыраккышылды эрткен.

Ужудуушкун үезинде космонавтар корабльдерин башкарып, борт системаларының ажылын хынап, эртем шинчилелдерин, чер кырын, чер кырының булуттарының шывыгларын, Хүннү, Айны болгаш сылдыстарны хайгаарап көргеннер. Ужудуушкунун бүгү үезинде олар физиологтуг, вестибулярлыг болгаш психологтуг шенелделерни удаа-дараа кылып, демдек чок байдалдың үезинде тускай шинчилешкиннерни кылып чорааннар.

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабльдерниң аразында ийи талазының идегелдиг радио харылзаазын тудуп чорааннар. Ужудуушкун чоруп турар үеде космонавтар чоруткан хайгааралдарының дугайын бот-боттарынга дыңнатчып чорааннар. Космос корабльдериниң радио-харылзаазы чогумчалыг болган.

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп спутник-корабльдерниң борт системалары болгаш ужудуушкунну хандырарының Черде бүгү-ле дериг-херекселдери хажык чокка ажылдап турган. Телеметриктиг болгаш телевизелиг аппаратуралары таарымчалыг ажылдап, космонавтарның байдалының болгаш борт системаларының ажылын хайгаараарын хандырган. Космос корабльдериниң ужудуушкуннарының траекторияларының дугайында информацияларны ажылдап кылырын Чер кырында хемчелге-салалга комплексизи хандырган.

Космос корабльдерин салып үндүрерин болгаш Черже дүжерин хандырар системалар бир ылаптыг ажылдап чораан.

Ужудуушкуннуң бүгү үезинде чоруттунган космонавтарның кадының дугайында телеметриктиг медицина хайгааралдарының түңнелдери В. Быковский биле В. Терешкова олар корабльдерни орбитаже салып үндүрериниң, хөй хүннер дургузунда үргүлчүлээн ужудуушкунну болгаш Черже ээп кээриниң эки эрттенин көргүскен. Космиктиг ужудуушкунуң болгаш Черге ээп хонган соонда космонавтарның кадының байдалы эки. Амгы үеде олар дыштаның база медицина шинчилелдерин эртип турарлар.

Космоска чорудар ужурлуг эртем шинчилелдерниң калбак программазы долузу-биле боттанган. Үргүлчүлелдиг космиктиг ужудуушкун үезинде эр, херээжен кижилерниң организмнеринге янзы-бүрү факторларның кандыг янзылыг дээштиг болурунуң дугайында чаа үнелиг медээлер алдынган. Медицина-биологтуг шинчилелдер чоруттунган. Космиктиг корабльдерниң башкарылга системаларын улам сайзыраңгайжыдарынга болгаш ажылдап кылырынга онза чугула материалдар база алдынган.

Космонавтар эштер В. Терешкованың болгаш В. Быковскийниң кады ужудуушкуну космос делгемнерин тайбың шиңгээдиириниң херээнге улуг салыышкын болуп, совет эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң бедик деңнелдиин болгаш совет кижилерниң маадырлыг чоруктарының дугайын база катап чайынначаа-биле херечилеп турар.

МОСКВА. Ушудуичу-космонавт В. Ф. Быковский «Восток-5» деп корабль-биле бодунун ушудуушкунун чорудуп турган уеде эш Никита Сергеевич Хрушев оон-биле телефон дамчыштыр чугаалашкан.

Телефон аппаратынга Н. С. Хрущев-биле кады Л. И. Брежнев турган.

Фото В. СОБОЛЕВТУУ. СЭТА-ныц фотохрониказы.

Н. С. Хрущевтуң телефон дамчыштыр Терешкова-биле чугаалашканы

Июнь 19-та Москваны-биле 15 шак 10 минута турда, делегейге баштайгы хөрээжен космонавт В. В. Терешковаиын хонупкан черинден СЭКП-ниц Пленуму артып турар Кремльче—телефоннаап. Валентина Терешкова телефонда чедип келген болгаш бодунуң космиктиг ушудуушкунун доозаан дугайын илеткээрни күзеп турар-дыр деп дыннаткан.

Телефонга эш Н. С. Хрущев чедип келген.

Телефон дамчыштыр болган чугаалы мээн аландга парлаан.

Н. С. Хрущев. Алло, экии. Валя!

В. В. Терешкова. Эш Совет Эвилелиниц Коммунистиг партиязының Бирги секретары. Министрлер Чөвүлелиниц Даргазы, илеткээрим болза: хей долганыглыг ушудуушкун чедишкининг доозуулу. Ушудуушкунуң даалгазын долуулу-биле күүсеттим. Суурдан ырак эвесте хонар дээн черге кээп хонуптум. Кёмдээшкин чок. Бодум байдалым кончуг экии.

Н. С. Хрущев. Силерге байыр чедирери дыка өөрүнчүг-дүр. Мында аштер Брежнев, Микоян, Косыгин, Шверник—Төп Комитеттиң Президиумунуң бүгү кежигүннери бар-дыр. Бистер шуптузуе өөрүп тур бис, бодунарның хамааты хүлээлгелерни маадырлыы-биле күүсеткенинер дээш байыр чедирип тур бис. Силер бодунарның ушудуушкунунар-биле бистиң Төрээн чуртувусту алдаржыткан болгаш совет хөрээжен кижини бага бир бедикче кедүрген силер.

В. В. Терешкова. Четтирдим. Никита Сергеевич, чылыг сөстеринер дээш четтирдим.

Н. С. Хрущев. Силерниң үнүнер сергек-дир, селгүүстээшкиниер чедип келген-дээ шыкаш.

В. В. Терешкова. Чурттакчылар мени дыка чылыы-биле хүлээп алды. орус ёлүүлар хлеб-дуз-биле уткуп алгаш, мени эки чемгерди.

Н. С. Хрущев. Хлеб-дустуг уткуп алган болгаш ам чемгеримнен ышкажыл?

В. В. Терешкова. Ийе, чемгерип четтигирккеннер.

Н. С. Хрущев. Эки-дир.

В. В. Терешкова. Эки бадып келдим. дескн алаак болду. Байдалым кончуг экии.

Н. С. Хрущев. Шыйбакталыышкын бээнн чок болган ышкажыл?

В. В. Терешкова. Чүгле думчуумда бичии чер көгере берген.

Н. С. Хрущев. Думчуунарда бичии көгерген чер бар ышкажыл?

В. В. Терешкова. Ажырбас, аиаа апаар!

Н. С. Хрущев. Ийе ол-даа аиаа апаар! Силерге бүгү чүвениң эки болганынга өөрүп тур бис. Силерниң амчилер көрзүн, дыштанып алынар. А кажан силер Москвага ужуп келириигерге, силерни делегейге дидиредиптер бис, талентин-биле уткуп аар бис.

В. В. Терешкова. Силерниң сагыш чоналыкшынар дээш Силерге чүрээмниң бүгү хамыынган улуу-биле четтирдим. Силерни космоска тергиниң ийиредип тур мен. Бо дээрге бистиң хөрээжеи, коммунизмни тургузары дээш демиселдиң хөрээнге улуг саиыышкын болур. Улуг силерге дыка чоргаарланып турар. Москва силерге үелептиг ужураашкынын белеткеп турар.

Кадык-чаагай, күштүг болурунарны силерге күзедим. дыштанынар. Кажан Москвага ужуп келириигерге маадыр силерни утуп аар бис.

В. Ф. Быковский. Улуу-биле четтирдим. Никита Сергеевич!

Н. С. Хрущев. Партия кежигүннүң-ге силерни хүлээп алганы-биле байыр чедирерии чөпшээреп көрүнер. Силер, космоска чоруп турда партияга хүлээп алдынган баштайгы комсомолчу силер.

Н. С. Хрущев. Мен силерни база эки дыпнап, телевидениеге-даа көрдүм. силериниң арныиар хеределичек чүве дег болду. Ол бистиң сеткиливис өөрткен, бис ушудуушкуиу силериии эки эрттирип турарыларны, спортчуларның чугаалажып турары ышкаш эки формада турарынарны көрген бис. Силерге барып дыштаныры херек эвеспе?

В. В. Терешкова. Ийе, докторлар мени холга алганнар, дыштандырары-биле аппаарлар. Силерге база катап улуу-биле четтирдим. Никита Сергеевич. Мээи тергиин улуг байырымны болгаш мээи өңнүктеримниң байырын чазактын бүгү кежигүиие-ринге дамчыдып көрүнер.

Н. С. Хрущев. Четтирдим. бо дугайын Пленумга чугаалаар бис. Ам чапсар болгай, а 4 шакта хүрал эгелээр.

В. В. Терешкова. Пленумнуң өөрүзиинден байыр чедиргенинер дээш улуу-биле четтирдим.

Н. С. Хрущев. Пленум улуг өөрүшкү-биле силерге байыр чедирген. А кажан силер черге хонупканынарда. ол дугайын база чугаалаан бис. Пленумнуң киржикчилери бүт кырынга туруп келгеш. силерге байыр чедирип турган болгаш силерниң ужудуушкунунарның менди-чаагай дөозулганынга бөттарының магадалын илередип турган.

В. В. Терешкова. Улуу-биле четтирдим, четтирдим!

Н. С. Хрущев. Байырлыг, Валентина Владимировна!

В. В. Терешкова. Байырлыг, Никита Сергеевич!

Н. С. Хрущевтуң телефон дамчыштыр В. Ф. Быковский-биле чугаалашканы

Июнь 19-та. 16 шак 48 минута турда космонавт В. Ф. Быковский Черге кээп хонупканда оон-биле Н. С. Хрущев чугаалашкан. Моон адаанда ол чугаалажыышкынны парлаан.

В. Ф. Быковский. Никита Сергеевич. Силерге илеткээрин чөпшээреп көрүнер: ушудуичу-космонавт полполковник Быковский бистиң Төрээн черивисте менди-чаагай хонупкан. Кемдээшкин чок. Байдалым кончуг эки-дир.

Н. С. Хрущев. Од хире кайгамчык ушудуушкунну менди-чаагай доозканынар дээш силерге байыр чедирип тур мен. Валерий Федорович. Бистиң Төрээн чуртувусту бодунарның маадырлыг ушудуушкунунар-биле алдаржыткаиынар дээш силерге байырымны болгаш четтиргенимни илередип тур мен. Бо дээрге бистиң хөрээжеиге, коммунизмни тургузары дээш демиселдиң хөрээнге улуг саиыышкын болур. Улуг силерге дыка чоргаарланып турар. Москва силерге үелептиг ужураашкынын белеткеп турар.

Кадык-чаагай, күштүг болурунарны силерге күзедим. дыштанынар. Кажан Москвага ужуп келириигерге маадыр силерни утуп аар бис.

В. Ф. Быковский. Улуу-биле четтирдим. Никита Сергеевич!

Н. С. Хрущев. Партия кежигүннүң-ге силерни хүлээп алганы-биле байыр чедирерии чөпшээреп көрүнер. Силер, космоска чоруп турда партияга хүлээп алдынган баштайгы комсомолчу силер.

В. Ф. Быковский. Силерге улуу-биле четтирдим. Никита Сергеевич. Партияның идегелинге шынчы болур мен.

Н. С. Хрущев. Силерниң үнүнер дыка сергек-дир. силерде кандыг-даа шыйбакталыышкын болбаан деп чүвени үнүнердеи-не билип тур мен.

В. Ф. Быковский. Шупту кончуг эки-дир, Никита Сергеевич.

Н. С. Хрущев. Кайда кээп хонуптунар?

В. Ф. Быковский. Көкчетав областа.

Н. С. Хрущев. Байырлыг. Силерни Москвада маиап тур бис.

В. Ф. Быковский. Байырлыг. Никита Сергеевич. Силерге бүгү-ле чүве эки болзун.

Н. С. Хрущев. Байырлыг. мендичаагай.

Тиилелгелиг ушудуушкун доозулган

(Космос корабльдериниң кээп хонупкан районундан кылган репортаж).

Делегейге баштайгы хөрээжен космонавт — Валентина Терешкова космоска Черни долгандыр бодунуп тиилелгелиг аян-чоруун бөгүн доозкан.

Ылаптыг аймакан шагында «Восток-6» деп космос корабли 48 долганыгга ушудуп чораап, будулап бадыпкан.

— Корабльди доктаадыр шимчедикчилер ажылдай берди! — деп, операторнуң илеткелин дыпнап кагдывыс.

Бистин туруп турганывыс дүжүп хөмөр районнуң командылал пунктузунга өлөөн шыпшып апарган. Кулакка чудуп дыннаар радио херекселин тудуп алган кижилер аппаратура чанынга олурупкан, сигналдарны кичээгейлиг дыпнап олурганнар. Космостуң маадырларын утуп алырын харыылап турар кижилериниң кыска айтыышкыннары шыда-хаая дыннаныл тургулаан. Ол айтыышкыннар районнуң янзы-бүрү черлериниң чорудупкан самолёттарже болгаш вертолёттарже чедип турган.

— Валя кээп хонуптуу!—деп, оператор. кулакка дыннаар радио херекселин уштуп тура, өөрүшкүлүг алгырган.

— Кончуг эки, кончуг эки-дир! —деп, совет черге «Чайканы болгаш Хартыганы» утуп алырын хандырып турган инженерлериниң бирээзи чугаалаан.

Кээп хонар черге эрес-маадыр космонавтыны амчилер. журналистер, инженердер манап турганнар. Олар шуптузу самолёттан медээни хүлээп алган дугайын билип алыр дээш командылаал пунктузунга манап турганнар.

Пес-таавы ажылдакчызы чораан, орус кыстың үш хонук бурунгаар өгелээн маадырлыг херээ доозулган. Космосче кедүрүлүп үнгеш, чер чанының делгеминге 71 шакта ушудуп чораан, делегейниң бүдүн чартык миллиард хөрээженнериниң бирээзи-биле ужураашкын командылал пунктузунда артып калган кижилер четтикпейн манап турганнар. Ур маназан медээ чедип келген:

— Бүгү чүве кончуг эки-дир!— деп өөрээн үн дыннаган. — Космонавт Терешкова—самолёттта олурупкан. Оон кадыынын байдалы кайгамчык эки, омак-сергек-тир...

База катап маназшкын. Бистиң Төрээн чуртувустуң кайгамчык оглу —Валерий Быковский Черни долгандыр бодунуп маадырлыг ушудуушкунун доозуп турары база билдине берген.

Валерий Быковский 2 шак болгаш. Валентина Терешкованың соонда 46 минута эрткенде кээп хонупкан. Оон кадыынын байдалы кайгамчык эки, сагыш-сеткили омак-сергек.

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп совет космос корабльдериниң чижеглээр чүве чок кады ушудуушкуну чедишкининг доозулган!

А. РОМАНОВ.
СЭТА-ныц тускай корреспондентизи.

Хүлээлге күүсеттинген

Ак-Довурак — Абаза орунуң тудуунда ажыл хаймышкынныг чорун турар, Кызыл-Тайганың Алаш болгаш Ак хемнер аразында улуг арты чиге казып турар № 89 механизастаттынган колоннаның коллективи төп черлерден ырак ажылдап турза-даа, чурттуң ниити амыдыралындан, чугула болуушкуннарындан чыдып калбайн, оон-биле бир денге хайнышкыныыг ажылдап, чурттап турарлар.

Ол коллектив СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң ажыттынганының дугайында медээни өөрүшкү-биле дыннаан. Механизастаттынган колоннаның начальниги эш Буказовтуң сананы-биле ТК-ныц июнь Пленумунга чедишкининг ужураашкын дээш чарыштың түннелин коллектив үндүрген.

Бирги кварталдың планныг онаалдаларын механизастаттынган колонна ажыр күүсеткеш, бүгү-эвилелдиң орук тудугжуларының шапаалын чедип алган. Май айның бүдүрүлге планын коллектив 101.6 хуу күүсеткен. Июнь айның планын июнь 15-ке чедир 87 хуу күүседип апкан. Пленумга алдар болдурган чарышка чамдык механизаторлар улуг тиилелгени чедип алганнар.

Уланчызы 3-ку арында).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Июньнуң 19-та Пленумнуң кежээки хуралынга санал бергеннер болза: **Е. А. Фурцева** (ССРЭ-ниң Культура министри), **Б. Б. Городовиков** (СЭКП-ниң Калмык обкомунуң бирги секретары), **А. А. Епишев** (Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелелиниң начальниги), **С. К. Тока** (СЭКП-ниң Тыва обкомунуң бирги секретары).

• • •

Июньнуң 20-де СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга СЭКП ТК-ныц секретары эш Л. И. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Эртенги хуралга чүве чугаалаан эштер болза: **К. Т. Мазуров** (Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары), **С. П. Павлов** (ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары), **М. В. Келдыш** (ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының президентизи).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

Июньнуң 19-та Пленумунуң эртенги хуралынга СЭКП ТК-ныц секретары Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелиниң талазы-биле санаддаашкын уламчылаан.

Индирде — Казахстанның компартиязының ТК-зының бирги секретары **И. Юсупов**.

— ТК-ныц бо Пленуму Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң төөгүзүнге кончуг чугула болуушкун болуп кирер—деп, ол чугаалаан. — Ленинниң мөчээнниниң соонда бистиң партиявыстың амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга ленинчи стиль сөөлгү чылдарда ышкаш, кажан-даа шак мынчаар бүрүн болгаш тодаргай илерел көрбээн. Идеология ажылының айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле ТК-ныц түскай Пленумун чылдырган чорук чаа кижини кижизидерге дээн ышкаш шак ынчыг нарын айтырыгны шиитпирлээринге ленинчи чанчылдарны уламчылааны болгаш хөгжүткени болуп турар-дыр.

Идеология ажылының ан чугула сорулгаларының бирээзи — ажылчы чоннарны интернационалчы ёзугга кижизидерге эш Юсупов бодунуң саналын холбаштырган.

Ажылчы чоннарны интернационалчы ёзугга кижизидер талазы-биле улуг ажылды Казахстанда чорудуп турар деп, ол чугаалаан. Интернационализмниң улустарның ака-дуңмалышкы ниитралының идеяларының амыдыралга боттанып турарының кайгамчыктыг чижектерииин бирээзи болза, казах улус хөвен тарып турар үжен колхозтарны болгаш совхозтарны, үш миллион гектар ажыг черни ака-дуңма Узбекистанга дамчыдып бергени болур. Кайы-бир участок черниң кайы республиканга турары чугула эвес, ол участок черни Төрээн чуртуң чаагай чорууига хөөрө ажылдаан турарлары чугула, а бистиң Төрээн чуртувус чанғыс — улуг Совет Эвилели деп, бисте ажыл-ишчи бүрүзү ынчаар чугаалап турар. Казахстанчыларның кайгамчыктыг интернационалчы найыралының тодаргай чижектерин оратор киргускен Ленинск совхозта орус Киричев, белорусс—Баранчук, немец — Штоль, 15 национаддарның төлээлекчилери хол-холундан туттунчуп алган ажылдап турарлар. Олар бодунуң ажыл-агыйын мурнакчыларның санынга киирген. Республиканың мурнакчы будурүлгелериниң бирээзи Усть-Каменогорскиде коргулчун-цинк комбинадынга ажылчын Гусман Ибрагимов улустуң өөрүү-хөрепгизин өрттен камгалап алыр дээш отка өртенгеш, өлүрүнүң айыылынга таварышкан турган. Орус Тимофеев, казах Батыбаев, татар Шамсутдинов болгаш комбинаттың өске-даа он-он ажылчыннары анда боттарының ханын болгаш кежин бергеш, оон амы-тынын ап, уругларга адазын, кадайынга — ашаан. Төрээн чуртунга — шынчы оглун артырып берген.

— Ол болза бистерде, совет кижилерде, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг хөөйлулары боттанып, «кижи кижиге — өөнүк, эш болгаш акы-дуңма» деп, бистиң ыдыктыг принцививистиң практиказы кырында будүп турары ол-дур— деп, оратор чугаалаан.

Улетпүрлүг аныяк төп—Эмибастува хоорайның ажылчы чоннарының солун дуржузгазының дугайын И. Юсупов чугаалаан. «Уругларны кижизидери даэш бистериң кижи бүрүвүс харыысалгалыг болур» деп кыйгырыг-биле олар боттарының хоорайын — коммунистиг кижизидилгениң хоорайы болдурар деп шиитпирлеп алганнар. Коммунистиг күшажылдың бригадалары коллективтиг вожатыйлар болуп берген. Муп-мун хей-ниитичилер — школаларның өөнүктери — өөренүкчилерниң бажыңнарынга барып, ада-иелер-биле беселарны чорудуп турар. Оон түпеиинде дагжылар хоорайынга уругларның хайгаарал чок чоруу читкен. Кудумчу салдарынга алыскан дээр чорук барык-ла чок болган. Школаларда өөредилгениң шынары дыка бедөөн.

Казахстан дугайында чүдек-бүжар нүүл-мегени парлап үндүрүп турар АКШ-тың болгаш Европаның өске-даа империалистиг күрүнелериниң бүржуаз пароллагазының нүүл-ховуи оратор шиитпирлии-биле ойтур шапкан. Совет Казахстан — даштыкы Чөөн чүктүң чурттарынга ёзулуг орук айтыр сыздыс болуп турар. Улетпүр будүрүлгелииниң деңнелиниц талазы-биле казах республика чүгле Азиянын чурттарын авес, харын-даа бедик хөгжүделиг хей-хей капиталистиг күрүнелерни шагда-ла ажып арте берген. Республика үлетпүр продукциязын революция мурнунда турганынга бодаарга, 72 катап хөйнү будүрүп турар, 22 миллион гектар күр чердерни шингээдип алган. Ол чедишкиннер болза бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү-ле ака-дуңма республикаларының болгаш хамыктың мурнунда—улуг орус улустуң үнелеп четпее дузаламчызының ачызы-биле чедип алдынган.

— Социалистиг будүрүлгениң узуктел чок өзүлдезиниң күчүлүг курлавырларының бирээзи болза идеология ажылын улам ынай болбаазырангайжыдарцида. ажылчы чоннарның политиктиг кижизидилгезинде болуп турар — деп, СЭКП-ниц үлетпүр талазы-биле Күйбышев обкомунуң бирги секретары **А. М. Томарев** чугаалаан.

Ажыл-агый, совет болгаш партия организацияларының чамдык удуртукчуларының талазынган идеология ажылын билдилиг-биле көрбээ болгаш тоомчага албас чоруун чок кылыр дээн Төп Комитеттиң кол негеделзин Күйбышев областың партия организациязы бодунун ажыл-чорудулгазының үдезиниинге салган. Ам хей-хей будүрүлгелериниң удуртукчулары, партийжи болгаш совет ажылдакчылар ажылчыннарның мурнунга политиктиг илеткелдерни доктаамал кылып, оларның бажыннарынга барып, оларның өг-бүлелериниң кежигүннери-биле беседалажып турар. Ол чорук будүрүлгениң сагыга-чүрүмүн быжыглаарынга, күшажылдың будүрүкчүлүүн бедидерииге чогумчалыг салдарны чедирип турар.

Организакчы болгаш идеологтуг ажылды чарылбас чаңгыс энтир кылдыр чорударынче партия организациязы чүткүп турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Ам парткомнарның чорудуп турар бүгү-ле хемчеглерин адырлар аайынды кылдистери идеология кылдистериниң болгаш партия организацияларының кылдистериниң ажылдакчылары-биле ыяк харылзаалыг белеткеп турар. Будүрүлгеде мастерлериниң кижилериниң организакчылаары болгаш кижизидикчилери болур онза ролюн СЭБП ТБ-ныц секретары Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде чогуур «йүүде шын демдеглээн деп, эш Токарев чугаалаан. Областа үлетпүр будүрүлгелериниң бүгү-ле мастерлериниң доктаамал аттестациязын чорудуп эгелээн, ол дупта оларның чүгле ажыл-керекчи шынарларын авес, харын-даа мораль-политиктиг шынарларын, кижилер-биле бодамчылыг ажылдап билир мергежилин барымдаалап турар. Партия организациялары болгаш будүрүлгелериниң удуртукчузары мастерлерни кижизидер ажылды улуу-биле чорудуп турар апарган, а мастерлерниң боттарының харыысалгалыг чоруу бедөөн, техниктиг-даа, ол шынаан политиктиг-даа өөредилгеже чүткүлүг бүштелгеп.

Областың партия организациязының чорудуп турар идеология ажылы үлетпүр будүрүлгелериниң, транспорттуң болгаш түдүгүнүң ажыл-чорудулгазын эжиидиринге чогумчалыг салдарны чедирип турар деп, эш Токарев медеглээн. Областың будүрүлгезиринің коллективтери 1962 чылда социалистиг хүлээлгелерин кол-кол шынар болгаш сан көргүзүглериниң талазы-биле ажыр күүсеткен. Бо чылдың баштайгы беш айларының күрүне планы хуусаа бетинде күүсеттинген.

Аныяктар ортузунга политкижизидилгеиг ажылды чарылбас чаңгыс энтир кылдыр чорударынче партия организациязы чүткүп турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Ам партбюронарның чорудуп турар бүгү-ле хемчеглерин адырлар аайынды кылдистери идеология

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

СССР-ниң чурукчуларының чооке чаа болуп эрткен ийиги съездизи бистиң социалистиг уран чүүлүвүстү хөгжүдеринге ленинчи партийжи туруштуг чаңгыс эп-сеткил-биле деткээнинин дугайын медеглээн деп, В. А. Серов уламчылаан. Ам сорулга чүл дээрге, бистиң улузувустуң амыдыралында болуп турар чаа чорудулгаларны чурукчу бодунуң чогаалы-биле илередирин болур, ёзулуг чаартыкчы чорукту калбаа-биле хөгжүдери болур. Совет чурукчуларының улам ыңайгы планнарының дугайын, совет чурулганы болгаш скульптураны хөгжүдериниң перспективаларының дугайын оратор чугаалаан. «Совет Россия» деп ийиги делгелгени, «Москва — бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы» деп делгелгени ажыдарын төлевилээн.

Владимир Ильич Ленинниң улуг амыдыралынга, улуг демиселинге бараалгаткан уран чүүл чогаалдарының галлереязын тургузарынче бүгү-ле чурулга организацияларын, бүгү-ле чогаадыкчы каттыжыышкыннарны, Совет Эвилелиниң бүгү-ле чурукчуларын, делегейниң депшилгелиг бүгү-ле чурукчуларын кыйгырар деп, уран чүүлдер академиязы шиитпирлээн.

Ленинизмниң улуг тугунуң адаа-биле чоруп турар коммунизм тургузукчуларының улуг армиязының шынчы дайынчылары болурун чурукчулар партияга аазап турар деп, оратор түңнелинде чугаалаан.

Индирде — СЭКП-нин Башкир обкомунуң бирги секретары **З. Н. Нуриев**. Республиканың үлетпүрүнүң болгаш кедээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинде, башкир улустуң культуразының өзүлдезинде чедиишкиннерниң дугайын ол чугаалаан. Республиканың школаларының, культура-чырыдыышкынның албан черлериниң, техникумнарының, дээди өөредилге черлериниң, эртем албан черлериниң четкизи калбарган. Чүгле дээди өөредилге черлеринде безин 25 муң кижи өөренип турар. Дээди өөредилге черлеринде болгаш эртем-шинчилел институттарында 500 ажыг доктор-лар болгаш эртемнер кандидаттары ажылдап турар. Ам республикада дээди болгаш ортумак тускай эртемниглер 122 муң хире санаттынып турар.

Сөөлгү чылдарда биске оон ортузунга политиктиг ажылдың хөй-хөй чаа, хевирлери тыптып келгилээн деп, эш Нуриев чугаалаан. Агитатор-лар бажыңы, кедээ лекторийлер үре-түңнелдиг ажылдап турар. Ам Башкирияда улустуң 340 культура университеттери санаттынып турар, оларда барык-ла 13 муң кижи боттарының билиглерин бедидип турар.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң хөй нуруузунда ажылдап турар ийи кижиниң бирээзи азы үш кижиниң бирээзи бодунуң политиктиг билиглерин бедидип турар. Идеологтуг ажылда кол четпес чүүлдү—коммунистиг тургузуушкунунуң тодаргай сорулгаларындан ооң хоорулчак чоруун чедиишкинниг ажып эртип турар. Ажылчы чоннар политиктиг болгаш хөй-нийти амыдыралынга идепкейлиг киржип турар апарган. Олар ам боттарының бодалдарын парлалгага удаа-дараа бижип. солуннарны хөйнү чагыдып. номнарны хөйү-биле садып ап турар апарган. Солуннар редакцияларынга чагааларның келири чыл келген тудум көвүдеп турар. Сөөлгү он чылдарның дургузунда республиканың солуннарының тиражы ийи катап көвүдээн.

Эш Нуриев оон соонда чогаадыкчы интеллигенция-биле ажылдың айтырыгларын чугаалаан. Чогаадыкчы ажылдакчыларның аразында болуп турар чүүлдерни кичээнгейлиг көөрүнге, алдагдалдарны чогуур өйүнде элеринче, чаа, ажыктыг чүүлдерни деткииринче чүткүп турар бис деп ол чугаалаан. Чижээ, партияның XX съездизиниң соонда бистиң чамдык чогаалчыларывыс, ылаңгыя аныяк чогаалчылар, «амыдыралды хөөредир чорук»-биле демисежир деп сылдаглап алгаш, амыдыралдың багай талаларын бижиирде хөлүн эртире баар турган. Партияның область комитеди ол эштерни эткен. Арыннарынга башкир чогаалчыларның чаа чогаалдарын парлап турган «Агидел» деп журналдың редакциязының ажылын обком ол сорулга-биле ийи катап чугаалажып көөр ужурга таварышкан.

Республикада идеология ажылының калбарыышкыны болгаш ужур-утказы коммунистиг тургузуушкунуң кедергей улуг сорулгаларынга ам-даа дүүшпес болуп турар деп, оратор демдеглээн. Ылаңгыя кедээге культура-чырыдыышкынның албан черлериниң четкилерин калбартырынга болгаш оларның ажылын экижидеринге дыка улуг кичээнгейни салза чогуур деп бодап турар бис. Бисте чурттакчылыг черлерниң кезиик хиреэнинде кино чуруктар көргүзер оран-сава ам-даа чок болуп турар. Культура албан черлериниң тудуушкунунуң темпизи кончуг куду болуп турар.

Башкирияның 150 муң коммунистери идеология ажылының деңнелин бедиди көдүрер дээш боттарының бүгү-ле күштерин салыр, ону ёзулуг дайынчы, сорулгаже чүткүлдүг, тодаргай болдурар дээрзин эш Нуриев түңнелинде партияның Төп Комитединге шынзыткан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кинематография талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы **А. В. Романов** санал берген. Бистиң кинематографиявыс ажылчы чоннарның хүлээп көрүүшкүнүн болгаш ынакшылын чедип алган деп, ол чугаалаан.

Бистиң идеологтуг амыдыралывыстың ол чугула участогунга сорулгаже чүткүлдүг чорукту чедип алырынга дузалап турар элээн хөй хемчеглерни сөөлгү чылдарның дургузунда партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак хүлээп алган. Кино чуруктарны бүдүрери болгаш ылаңгыя кино чуруктарны тарадыры онза өскен. Чүгле эрткен беш чылдарның дургузунда безин 510 долу метражтыг уран-чечен кино чуруктарны болгаш элээн каш муң хроникаль-документальдыг болгаш эртем-нептерел киноларын тургускан. Кино четкилериниң хөгжүдериниң талазы-биле чеди чыл планының тодаргайлаан онаалгазы хуусаа бетинде күүсеттинген. Бо чылдың эгезинге чедир чуртта 120 муң кинотеатрлар болгаш киноустановкалар санаттынып турган.

Бистиң кинематографиявыстың амгы деңнели улустуң сагыш-сеткил негелделеринге болгаш совет уран чүүлдүң мурнунга партия Программазының салып турар сорулгаларынга ам-даа хөй чүүлдер талазы-биле харылзавайн турар деп, оратор оон-биле кады онзалап демдеглээн. Идея, уран-чечен талазы-биле кошкак кино-чуруктар ам-даа чурттуң экраннарынга үнүп турар.

Совет кинематографтарның бирги сорулгазы болза бистиң үевистиң, коммунистиг ниитилелдиң калбак тургузуушкунунуң үезиниң дугайында, бистиң хүннеривистиң маадырлыг чоруктарының дугайында, совет ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның, бистиң улусчу интеллигенциявыстың алдарлыг ажыл-херектериниң дугайында, совет эртемниң болгаш техниканың улуг тиилелгелериниң, совет кижилерниң бедик медерелдиниң, чаңгыс черге таптап туруп бээр чорукка оларның эптеш чогунуң дугайында бедик идейлиг болгаш бедик уран-чечен кино чуруктарны кыска хуусаада тургузары болур деп, А. В. Романов чугаалаан.

Ындыг чогаалдарны тургузар төлээде хамыктың мурнунда сөөлгү чылдарда бистиң кино ажылдакчыларывыстың чамдык келээниң ортузунга тарап нептерээн, кино уран чүүлүнүң чогаалдарының хөй-ниити, кижизидикчи, идейлиг хүлээлгелерин ажыы-биле чедир үнелевес чорукту ажып эртери эргежок чугула. Кино уран чүүлүнүң болгаш кино шугумчулелиниң теориязының четпес байдалын А. В. Романов маңаа холбаштыр айыткан.

Совет кинематография партияның шынчы дузалакчызы болур, коммунистиг тургузуушкунунуң болгаш коммунистиг кижизидилгениң, делегейниң революстуг ёзу-биле чаартыры дээш, империализмге болгаш дайынга удур демиселдиң дээштиг фактору болур деп, эш Романов түңнелинде чугаалаан.

Партияның Татар обкомунуң бирги секретары **Ф. А. Табеевтиң** чугаалааны болза:

— СЭКП-ниң XXII съездизиниң сөөлүнде эрткен үе болза коммунистиг тургузуушкунунуң программазын күүседир талазы-биле партияның болгаш чоннуң күжениишкинниг, кайгамчыктыг улуг ажылы-биле долдунган. Кижиге чүдүүр чоруктуң хоралыг уржуктарын узуткаан болгаш теория биле практиканың чаңгыс эвиниң ленинчи принцивин катап тургускан чорук партия организацияларының идеологтуг ажылының кавызын калбартырынга болгаш деңнелин бедидеринге кедергей таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Оратор оон соонда Татарияның коммунистериниң партийжи-политиктиг болгаш организакчы ажылының дуржулгазының дугайын чугаалаан. Чаа кадрларны—мергежилдиг ажылчыннарны болгаш кедээ механизаторларны, инженер-техниктиг болгаш чогаадыкчы интеллигенцияны белеткээри болгаш кижизидери улам-на калбарып турар. Кайгамчыктыг саанчыларның, нефтичилерниң, тараажыларның аттарын эш Табеев адаан, республиканың парторганизациязының идеологтуг ажылының түңнелдери оларның күш-ажылчы тиилелгелериниң илереп турар.

— Россия Федерациязының республикаларының бирээзи болур Татария мурнунда хожудаңгай кыдыг-булуп турганындан бүгү совет улустуң дузаламчызы-биле Волганың эң улуг индустриалдыг, кедээ ажыл-агыйлыг болгаш культурлуг төптериниң бирээзи болу берген деп, эш Табеев уламчылаан. Ам Татарияның он муң чурттакчы бүрүзүнге дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң 146 студентилери онаажып турар. Ол болза кайы-даа капиталистиг чурттаазындан оранчок хөй болуп турар. Бо чижек болза марксисчи-ленинчи идеологияның боттуг амыдыралчы күжүн көргүзүп турар-дыр, ынчангаш бистер, национал республикаларның төлээлекчилери ацаа чоргаарланып турар бис.

Бистиң чуртувуста национал харылзаа байдалдарның хөгжүлдезинде чаа үе-чада болза национал культураларның улам ыңайгы бүгү талалыг чечектелиишкини болгаш оларның чоокшулажыышкыны болур деп, оратор үргүлчүлеп чугаалаан. Бо чорудулгага ССРЭ-ниң улустарының культураларының социалистиг утказының хөгжүлдезя, оларның интернационалчы үндезиннериниң быжыкканы улуг ужур-дузалыг болуп турар. Коммунистиг ниитилелдиң кедизинде чаңгыс аай культуразының хевирлеттинеринде кол чүүл чогум-на ында болуп турар.

Кандыг-даа нацияның культуразының чардынмас элементизи, ооң ийиги төрээн дылы болуп турар орус дылдың чугула ролюн Ф. А. Табеев демдеглээн.

— Орус дылды шиңгээдип алыры бистерге, татарларга онза үнелиг болуп турар—деп ол чугаалаан. Орус дыл болза националдар аразының харылзажылгазының чепсээ болуп, бот-боттарының национал культураларын байыдып, нацияларны чоокшулаштырып турар. Орус дылды шиңгээдип алырынче татар чоннуң бүгү бөлүктериниң чүткүлү мырыңай черле болур ужурлуг чорудуушкун-дур, ол чокка ажылчы чоннарның тургузукчу ажыл-чорудулгазы болдунмас.

Бодунуң чугаазының түңнелинде оратор партийжи пропаганданың уран аргазын сайзырацгайжыдарының, буржуаз идеологияның илерелдиишкиннеринге эптеш чок болурунуң эргежок чугулазын демдеглээн.

ССРЭ-ниң композиторлар Эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары **Т. Н. Хренников** бодунуң саналынга совет музыканың улуг оруун чырыткан. Совет композиторларның хөй-хөй чогаалдарында бистиң амыдыралывыстың хайнышкынныг чүүлдерин, миллион-миллион кижилерниң күш-ажылын болгаш демиселин илередип көргүскен деп ол чугаалаан. Совет музыканың дээре үлегерлерин ёзугаар бистиң улузувустуң төөгүзүн, бистиң чуртувустуң төөгүзүн өөренип ап болур.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражыышкыны уран чогаадылганы хөгжүдеринге аажок улуг ужур-дузалыг болган. Мынчангаш, ам бистер шуптувус коммунизм тургузуушкунунуң үезинде литератураның болгаш уран чүүлдүң амыдыралчы сорулгаларын хандыр илереткен ол ужуражыышкынны болгаш беседаларны өөрүп четтиришкин-биле саатып турар бис деп оратор үргүлчүлеп чугаалаан.

Бистиң музыка чогаадылгавыска амгы хөй-ниитичи чугула теманың ролю чыл келген тудум-на өзүп турар. Чогум-на харын ол роль совет музыка уран чүүлдүң кол угланышкынын тодарадып турар. Ленинниң тураскаалынга бараан болдурган Шостаковичиниң 12-ги симфониязы, патриотизмниң ёзузу сиңниккени Маяковскийниң сөстерин ёзугаар Свиридовтуң чогааткан «Патетическая оратория», Мураделиниң, Пахмутованың, Колмановскийниң, Фельцманның, Туликовтуң, Островскийниң чоннуң күш-ажылчы херектерин алгап-йөрээген ырлары калбак чүүлдүтээнүүшкүнү алган. Кабалевскийниң бистиң Төрээн чуртувусту камгалавышаан, өлген кижилерниң эрес-маадырлыг чоруун алдаржыдып турар «Реквием» чоокта чаа бир-ле дугаарында дыңналып үнген. Мураделиниң «Октябрь» деп операзын белеткеп турар. Совет улустуң алдарлыг ажыл-херектерин, ооң угаан-бодалын болгаш күзелин илередип турар симфонияларны болгаш кантаттарны, балеттерни болгаш опереттерни бижип турар.

Республикаларның композиторлары боттарының национал чаңчылдарын чедиишкинниг хөгжүдүп турар. Мооң-биле кады национал музыка культуралары бот-боттарынга улам чоокшулажып, бүгү социалистиг нацияларның музыказын каттыштырып турар ниитичи чүүлдерни улам долу болгаш чайыннандыр илередип турар. Орус совет композиторларның дээре чогаалдары-биле кады Украинаның, Грузияның, Азербайджанның, Эстонияның, Литваның болгаш өске-даа республикаларның композиторларының чогаалдары делегейниң концерт эстрадазынче үнген.

Совет музыканың ажылдакчылары идеологтуг фронтуда чидиг болгаш күжениишкинниг демиселди минутада-даа уттпайн турар деп, оратор демдеглээн. Бо демиселде мурнуку шугумну ээлеп турар бистиң депшилгелиг реалисчи уран чүүлүвүске удур буржуазтыг Барыын чүктүң улуска өжээнниг идеялар-биле хоранналган реакцылыг культуразы туруп турар.

Ындыг «уран чүүлдүң» улуска удур утка-шынарын сойгалавышаан, серемчилелдиг болур ужурлуг бис. Композиторларны амыдыралдан, шынныг чүүлден хажыызынче чайладып турар меге чаартыкчы чоруктуң совет музыкага шургуп кирип келирин болдуруп болбас. Бистиң чамдык аныяк композиторларывыстың чогаадылгазынга Барыын таланың буржуаз уран чүүлүнүң биске удурланышкак агымнарының салдары болган чок-ла кире берген тургулаар. Ол дугайын, ол ышкаш бистиң амыдыралывыстың чиник музыказында таарымча чок болуушкуннарның дугайын партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чогаадыкчы ажылдакчылар-биле ужуражыышкынынга чептиг чугаалап турган.

Совет музыкантылар партийжи шугумчулелди ханызы-биле хүлээп алган болгаш боттарының бүгү күштерин музыка культуразының талазында биске удур болуушкуннар-биле, эреңгей бүдүүлүк болгаш хоозун чоруктар-биле демиселче угландырып турар.

Эш Хренников ажылчы чоннарның музыка-эстетиктиг кижизидилгезин экижидер төлээде шиитпирлээр ужурлуг практиктиг айтырыгларның дугайын чугаалап, уруглар-биле музыка ажылын чорудуарының онза чугулазын демдеглээн. Школачыларның музыка-эстетиктиг кижизидилгезин чедир үнелеп көрбес чорук бисте ам-га чедир туруп турарын ол чугаалаан. Дыка хөй школаларда ыр башкылары, тускай музыка класстары, музыка херекселдери болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдер чедишпейн турар.

Ынчанмыжежок, чамдык республикаларда ылаңгыя Эстонияда музыка-кижизидилгелиг ажылче улуг кичээнгейни салып турар, ол чорук бодунуң түңнелдерин берип турар. Школалар, бүгү республика ырлап турар.

Саналының түңнелинде Т. Н. Хренников чогаадыкчы ажылдакчыларның литераторлар, композиторлар, чурулга уран чүүлүнүң болгаш кинонуң ажылдакчылары кирген турар чаңгыс аай эвилелин тургузарының идеязын изии-биле деткээн.

СЭКП-ниң Приморск үлетпүр крайкомунуң бирги секретары **В. Е. Чернышев** партияның Төп Комитединиң июнь Пленуму бистиң чуртувустуң идейлиг амыдыралында чугула болуушкун деп адаан. ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш боттандырганы, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы эде тургускан соонда идеологтуг ажылды күштелдиреринге онза таарымчалыг байдалдар тургустунган дээрзин ол демдеглээн.

Чаа кижиниң кижизидериниң үндезини күш-ажыл болур деп партия өөредип турарын оратор чугаалаан. Мооң мурнунда ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн турган чонну күш-ажылчы ажыл-чорудулгага хандыдып кирер талазы-биле Приморск крайның партия организациязы чүну кылган дугайын ол чугаалаан. Чижээлээрге, Владивостокка мооң мурнунда ажылдавайн турган хөй херээженнер ам бүдүрүлгеде ажылдап, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржип турар.

Приморск крайның ажылчы чоннарының амыдыралы далай-биле холбашкан. Крайның далай балыкчылары Охотск, Япон болгаш Берингово далайларда, Индий океанның сугларында, Антарктиканың районунда ажылдап турар. Садыг болгаш пассажир флодунуң судноларлары Ыраккы Чөөн чүктен делегейниң дыка хөй чурттарынче чоруп турар.

Далайжылар болгаш балыкчылар үр үеде боттарының төрээн эриктериндем муң-муң километр ырак чоруп турарлар, ооң ужурунда олар-биле политкижизидилгелиг болгаш культура ажылында онзагай чүүлдерлиг болуп турар. Дыка хөй судноларда партия эге организацияларын болгаш партийжи бөлүктерни тургускан оратор дыңнаткан. Балык тудар черлерже удуртукчу ажылдакчылар, лекторлар, агитация бригадалары үргүлчү барып турар. Балыкчыларга тускай радио дамчыдылгазын организастаан. судно бүрүзүн эргежок чугула культура-спорт херекселдери болгаш литература-биле хандырган. Ындыг болза-даа почта, солуннар, журналдарны балыктаар районнарга чамдыкта өй-шаанда чедирбейн турар болгаш судноларны кино фильмнер-биле доктаамал хандырары чурумчуваан.

Ыраккы Чөөн чүктүң пароход чериниң далайжылары даштыкы чурттарга чоруп турган үезинде амыдыралдың капиталистиг овур-хевирин, буржуаз идеологияның бужар-чүдек хоралыг чоруун боттары шуут көрүп турар, ынчангаш совет далайжылар коммунизмниң улуг идеяларының үргүлчү идепкейлиг пропагандистери болуп, бодунуң Төрээн чурту дээш төлептиг чоруктуң болгаш чоргаараалдың сагыш-сеткили-биле даштыкы чурттарга чоруп турарлар деп, эш Чернышев чугаалаан.

Бистиң чуртувуста тургузуп турар чаа техниктиг херекселдерни, ылаңгыя телевидениени пропаганда ажылынга, харын бүгү идеологтуг ажылга чамдыкта эки ажыглавайн турарын оратор оон ынай демдеглээн. Пропагандистерниң дээре күштерин талантыларны долгандыр сырый каттыштырар, эртемниң, литератураның, уран чүүлдүң, техниканың өөскү ажылдакчылары, удуртукчу ажылдакчылар телевидение дамчыштыр үргүлчү чүве чугаалаан турары чугула деп, эш Чернышев санап турар. Телевидениениң кадрларын белеткээриниң айтырыынче шыңгыы кичээнгейни угландырып турары чептүг. Бо айтырыгны эң чоокку чылдарда телевидение студиязы эки белеткелдиг режиссёрларлыг, сценаристерлиг, кино операторларлыг болгаш журналистерлиг болган турар кылдыр шиитпирлээр ужурлуг.

Ыраккы Чөөн чүктүң кижилериниң соруг кирген, маадырлыг күш-ажылын номнарга алдаржыдары, кино фильмнерге болгаш шиилерге илерелип көргүзери чугула, ындыг болза-даа Ыраккы Чөөн чүкте чогаадыкчы күштериниң ам-даа эвээш болуп турары харааданчыг-дыр деп, эш Чернышев демдеглээн. Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларының чурттуң төвүнден Ыраккы Чөөн чүкче чоруп турар дугайын мооң-биле холбаштыр ол чугаалаан. Чижээлээрге, шүлүкчү А. Твардовскийниң чорааны кончуг үре-түңнелдиг болган. Ындыг болза-даа чогаалчы В. Аксеновтуң Сахалинге чорааны ышкаш, ындыг өске-даа аян-чоруктар база болгулаар боор-дур. В. Аксенов ол аян-чоруунуң соонда номчукчуларны «Марокконуң апельсиннери-биле» «чемгерген» болгай. Чогаалчы ол эстетиктиг фруктуларны ёзулуг-ла чыдыг продукту кылдыр хуулдурган деп шуут чугаалаар ужурлуг деп, оратор демдеглээн. Төрээн чурттуң алдары дээш кадыг-шириин байдалдарда күш-ажылдың ёзулуг эрес-маадырлыг чоруктарының үлегерин көргүзүп турар бистиң амгы ёзулуг кижилеривисти чогаалчы эскербейн барган.

Эш Ильичевтуң илеткелинде кирген идеологтуг ажылды күштелдирер талазы-биле хемчеглер идеологтуг ажылды көдүрериге, коммунизм тургузукчуларының моральдыг принциптеринге совет кижилерни кижизидеринге дузалаар дээрзинге бүзүрелин оратор бодунуң саналының түңнелинде илергейлээн.

Делегейде баштайгы херээжен космонавт Валентина Владимировна Терешкова биле космонавт Валерий Федорович Быковский айтып каан районга мендии хонупкан дугайында эш Н. С. Хрущевтуң дыңнадыын Пленумнуң киржикчилери дыңнаттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле болгаш байыр чедириишкини, йөрээлдер салыышкыны-биле уткаан.

Кежээки хурал ССРЭ-ниң культура министри **Е. А. Фурцеваның** санал бериишкини-биле эгелээн. Делегейде баштайгы херээжен космонавт В. В. Терешковага ындыг кайгамчык, маадырлыг ужудуушкунну хандырган таарымчалыг байдалдарны тургузуп бергени дээш партияның Төп Комитединге, Н. С. Хрущевка изиг өөрүп четтиришкинни совет херээженнерниң мурнундан ол илергейлээн.

Бо үлегер-чижек совет херээженнерге бүгү амыдыралда символ болур дээрзинге бүзүрээр бис деп, Е. А. Фурцева чугаалаан. Бистиң кайгамчык совет херээженивистиң шылгараңгай эрес—маадырлыг чоруун бодувустуң практиктиг ажылывыска үлегер-чижекке алыр бис.

Е. А. Фурцеваның ол сөстерин Пленумнуң киржикчилери дыңнаттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Бодунуң саналынга эш Е. А. Фурцева идеологтуг ажылдың чугула чамдык айтырыгларын тургускан.

Марксисчи-ленинчи идеологияның, амыдыралдың совет овурунун. бистиң коммунистиг моралывыстың тиилелгезин демдеглеп турар бистиң культуравыстың болгаш уран чүүлүвүстүң кайгамчык чедиишкиннериниң дугайын бөгүн бистер дүрүм ёзугаар чугаалап турар-дыр бис деп, ол демдеглээн. Кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарындан хостуг чаа чогаадыкчы байдалга сөөлгү чылдарның дургузунда уран-чурулга чогаадылгазының бүгү адырларынга: литературага, кинога, театрга, музыкага, чурулга уран чүүлүнге дыка хөй кайгамчык чогаалдар тургустунган.

Бистиң Төрээн чуртувустуң угаан-бодал байлактарын тургузарынга улус массаларның киржилгезиниң дугайын чугаалап турар чайыннаанчак саннарны оратор көргүскен. 10 миллион ажылчы чоннар бот-тывынгыр уран чүүлде киржип турар. Улус театрлары, улус филармониялары, чурукчуларның завод студиялары, бот-тывынгыр киностудиялар, хөй-ниитиниң библиотекалары тургустунгулаан.

Совет чечен чогаал культуразы кандыг үнделиинге хөгжүп турарын эш Фурцева демдеглээн. Ооң ылгалдыг шынарлары—партийжи, улусчу болгаш амыдыралдың шынныг чоруунга шынчызы болур. Чогум-на харын ол шынарлар бистиң культуравысты болгаш уран чүүлүвүстү кезүлбээн бедикче көдүрүп үндүрген.

Совет хөй национал культура делегей аренназынга база бистиң идеологиявыстың чүткүлдүг пропагандизи болуп турар. Даштыкы чурттарга совет артистерниң көргүзүп турар оюннарының аажок улуг чедиишкинни оларның чүгле уран мергежилиниң артык чүүлдери-биле тайылбырлаттынып турар эвес. Ол дээрге хамыктың мурнунда улуг социалистиг культураның тиилелгези, ёзулуг гуманизмни бадыткап тургузуп, кижилерге өөрүшкүнү берип турар совет идеологияның тиилелгези-дир.

Даштыкы чурттарга бистиң совет культуравыстың салдарының өзүп турарынга бистиң идейлиг дайзыннарывыстың калчаарап турарының дугайын эш Фурцева чугаалаан. Ол дугайын, ылаңгыя чоокта чаа АКШ-ка аажок хөй тиражтыг кылдыр үндүрген «Идеология биле кожалелбээ догунмаашкын» деп номчугаш херечилеп турар. Барыын талага коммунистиг идеологияның нептерээшкинин кандыг-даа арганы херег-леп турган, арада соксадырын ол номчугаштың авторлары негеп турар. Бистиң чуртувустуң дайзыннары хоралакчы, үрегдекчи чоруктарны шуут кылырынга чедип турарлар. Чижээ, чоокта чаа Буэнос-Айресте ССРЭ-ниң улус танцызының ансамблиниң ойнап турган үезинде карак чажы төгүлдүрер газтыг бомбаларны олче октап турган. Ынчалза-даа артистер бужар өнчүк-чоңгээге алыспааннар. Карактарының чажын аштап, чотпушаан, олар сезен муң кижи адыш часкап турда оюнун үргүлчүлеп турганнар. Мооң-биле кады социалистиг идеологияның дайзыннары бистиң аравысче шургуп кирерин оралдажып турар. Ол сорулга-биле олар кандыг-бир арганы тывары, ооң иштинде литератураны болгаш уран чүүлдү ажыглаарын оралдажып. буржуаз идеологияның салдарын, ундаргай чорукту болгаш бууралкшынныг хөөнү совет кижилерниң медерелинге кирерин шырбайып турарлар.

Бистиң уран чүүлүвүстүң чамдык ажылдакчылары дайзынның ол тактиказын билбейн барганы харааданчыг-дыр. Эш Фурцева ол чоруктан чамдык чурукчуларның, скульпторларның, кино ажылдакчыларының таварышкак чогаадыкчы бууралкшынын сагындырып, ындыг чогаалды принцип чокка деткип турган чамдык шугумчулекчилерниң багай ролюн демдеглээн. Чижээлээрге, «Ильичиниң заставазы» деп кино фильм ындыг болган.

Театрларга болгаш концерт ажыл-чорудулгада репертуар политиканы министерство четпес углап башкарып турар дугайын илеткелде демдеглээнин эш Фурцева шын деп санаан. Бо угланыышкын-биле культура албан черлериниң ажылын экижидер дээш бүгү чүүлдерни кылыр бис, ындыг болза-даа чогаалчы организацияларның болгаш драматургтарның улуг дузаламчызынга идегээр эргелиг бис деп, ол чугаалаан.

Уран чүүл чаңгыс черге доктаап турбас болгаш дилеп тывар чорукту дидим чорудуп, күзелдерни илередир ужурлуг. Бир эвес чаартыкчы чорук социалистиг боттуг чүүлдүң байлактарын болгаш хөй янзы чүүлдерин илередиринче угланган болза партия шак ындыг чаартыкчы чорук дээш бүгү күштери-биле туржуп турар деп, оратор саналының түңнелинде чугаалаан.

Хааның Россияның хожудаңгай, түреңги, чартык феодалдыг, колония кыдыг черниң орнунга Коммунистиг партияның национал политиказының ачызында бедик механизастаттынган кедээ ажыл-агыйлыг, хөгжүп турар үлетпүрлүг болгаш культуралыг чаа социалистиг Калмыкияның кандаа өзүп келгенин СЭКП Калмык обкомунуң бирги секретары **Б. Б. Городовиков** бодунуң саналынга чугаалаан. Ам Калмыкияда амгы үениң 70 ажыг бүдүрүлгелери ажылдап турар. Херек кырында ажыглап болгу дег нефть болгаш газ чыдар черлерни шинчилеп тыпкан. Республика чүму-биле бижик-биликтиг чоруктуң крайы болган. Ында ам чурттакчы чоннуң бир муң кижизинге-ле дээди болгаш ортумак эртемниг 28 тускай эртемниглер онаажып турар.

Калмыкияның экономиктиг болгаш культурлуг чечектелиишкини — социалистиг тургузугнуң улуг артык күштерлииниң, совет улустарның бузулбас найыралының болгаш акы-дунмалышкы чоруунуң херечизи болур деп, эш Городовиков чугаалаан. Калмыкияда 30 ажыг националдарның төлээлекчилери: калмыктар, орустар, украиннар, казахтар, черкестер, чеченнер, белорустар, татарлар болгаш өскелер-даа чурттап турар. Областың партия организациязы интернационалчы кижизидилгениң айтырыгларын кичээнгейниң төвүнге доктаамал тургускан. Улустарның найыралының темазы—агитация-пропаганда ажылда база бир кол тема болуп турар.

Кадрларны шын шилиир болгаш таарыштыр тургузары кичээнгейниң кол чүүлү болуп турар. Кадрларны үнелеп көөрүнүң кол чүүлү—оларның ажыл-ишчи чоруу, политика болгаш мораль талазы-биле мөгүшнары болуп турар.

Мооң-биле кады эш Городовиковтуң демдеглээни болза, национализм кандыг-даа үнделиин чок турза-даа, ооң артыышкыннары политика талазы-биле быжыглаан кижилерниң ортузунда ам-даа бар болуп турар. Республиканың партия организациязы бистиң улустарывыстың чаңгыс эвин, акы-дунмалышкы чоруун болгаш найыралын мооң-даа соңгаар быжыглаарын, ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезин бүгү хемчег-биле экижидерин болуп чугула хүлээлгези кылдыр санап турар деп оратор демдеглээн.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелелиниң начальниги армия генералы **А. А. Епишевке** сөс берген.

Совет Чепсектиг Күштерниң күчүзү чүгле бирги черге шериг техниказы болуп турар эвес, харын база хамыктың мурнунда техниканы ылак шиңгээдип алган, марксизм-ленинизмниң өлүм чок идеяларынга кижизиттинген кижилер болуп турар деп, эш Епишев демдеглээн. Ооң ужурунда хуузунда составының морал болгаш дайынчы шынарларын хевирлээр талазы-биле бүгү идеологтуг ажылды улам ыңай экижидери бүгү шериг округтарының, командирлерниң, политорганнарның, Армияның болгаш Флоттуң партия болгаш комсомол организацияларының бирги чергениң сорулгазы болур.

Шериг кадрларының марксизм-ленинизмни, партияның чаа Программазын өөренип турар чоруу Чепсектиг Күштерге партияның политиказын чедиишкиннинг чорударын, шериглерниң дайынчы болгаш политиктиг белеткелин удуртурун боттандырарынга оларга дузалап турар. Офицерлерни, генералдарны болгаш адмиралдарны идея талазы-биле чепсегдээрин оларның шериг-теоретиктиг белеткели-биле шуут холбаштыр боттандырып турар. Стратегтиг ужур-дузаның ракета шериглерин тургусканы, Армияны болгаш Флотту сайзырацгай техника-биле чепсегдээни шериглерниң организациязын сайзырацгайжытканы, шериг тургузуунуң бүгү сорулгаларын шиитпирлээри шериг теориязын улам ыңай хөгжүдериңлеп болгаш практиктиг ажыглааларындан кажангызындан-даа артык хамааржып турар.

Шериг-төөгүлүг болуушкуннарны чырыдарынга, чепсектиг демиселдиң теориязын тайылбырлаарынга догматизмни болгаш субъективизмни төрүткен кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын ажып эртер талазы-биле партияның шиитпирлиг хемчеглери шериг-теоретиктиг бодалдарны хөгжүдеринге таарымчалыг салдарны чедирген.

Төп Комитеттиң болгаш Н. С. Хрущевтуң кылган аажок улуг ажылының түңнелинде, бистиң шериг-эртем кадрларывыстың күжениишкиннериниң ачызында ленинчи шериг-теоретиктиг эртемнени, шериг теориязының чугула айтырыгларын амгы үеде эң хандыр болгаш бүгү талазы-биле ажылдап кылып турар апарган.

Шериг-теоретиктиг болгаш шериг-төөгү темаларының талазы-биле элээн хөй санныг чогаалдарны сөөлгү үеде үндүрген. Парлап үндүрүп турары «1941—1945 чылдарда Совет Эвилелиниң Ада-чуртунуң Улуг дайынының төөгүзү» кадрларының кижизидилгезинге, оларның шериг-теоретиктиг белеткелинге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Чепсектиг Күштерде марксизм-ленинизмниң чүс-чүс кежээки университеттери болгаш партия школалары, культура университеттери, литература каттыжыышкыннары ажылдап турар деп, оратор үргүлчүлеп чугаалаан. Хөй санныг бот-тывынгыр театрлар, ансамбльдер болгаш оркестрлер база ажылдап турар. Кыска хуусааның дургузунда шериг библиотекаларының ном фондузу үш катап ажыг өскен болгаш ам барык 90 миллион номнар бар болуп турар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хуузунда составының политик-мораль байдалы бедик, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары бистиң ленинчи партиявысты болгаш ооң Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан болгаш Төрээн чурттуң дайынчы дужаалын кандыг-даа үеде алдарлыы-биле күүседиринге белен дээрзин Төп Комитетке бүрүн барымдаа болгаш харысалгалыы-биле илетпеп болур бис деп, оратор чугаалаан.

Чоннуң, ылаңгыя аныяктарның шериг-политиктиг кижизидилгезиниң чугула ужур-дузазын эш Епишев демдеглээн. Шериг-патриотчу тема литературага болгаш уран чүүлге төлептиг боттаныышкынны тыпкан турар ужурлуг.

Партияның Тыва обкомунуң бирги секретары **С. К. Тока** Тываның күш-ажылчы хайнышкынныг чүүлдерин, Совет Эвилелиниң составынга кирген соонда, 18 чылдың дургузунда ооң чедип алган улуг чедиишкиннерин чугаалаан.

Тыва сөске «үлетпүр» деп сөс безин чок турган. А ам республикада мурнакчы техника-биле чепсегленген улуг үлетпүр бүдүрүлгелер, тудуг комбинаттары ажылдап турар, автомобиль, агаар болгаш суг транспорту хөгжүп турар. Эвилелге ужур-дузалыг даг-дүгү комбинадының тудуу Тываның бүгү ажылчы чоннарының чоргаазалы болуп турар.

Хөй чүс-чүс чылдарда тываларның кол ажылы кошкун мал ажылы болуп келген. Ам Тываның ажылчы чоннары Төрээн чуртка чүгле сүттү болгаш эътти берип турар эвес, харын база тыва тараа-биле Төрээн чурттуң шыгжамырын долдуруп турар. Шаандагы араттар ам кукурузаны, чигир сёёкдазын болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый культураларын тарып, өстүрүп турар болган. Чоннуң бижиктиг болган чоруу, уругларның сес чыл өөредилгези, улус ажыл-агыйының культуразының болгаш партия-күрүне ажыл-чорудулгазынга тус черниң кадрларын тургускан чорук Тываның культуразының чедиишкиннериниң дугайын херечилеп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң баштаар чериниң болгаш партия организациязының ажыл-чорудулгазын С. К. Тока чижек кылдыр көргүскен. Мурнунда хожудаңгай турган кедээ ажыл-агый артели ам мурнакчы ажыл-агыйларның хүрээлелинче быжыы-биле кирген. Бо болза партия организациязының чорудуп турар масса-политиктиг болгаш идеологтуг улуг ажылының түңнели болур. Ында кедээ интеллигенцияның чөвүлели тургускан. Башкылар, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, кедээ Советтиң ажылдакчылары клубтуң ажылын эгелеп тургузарынга чүгле дузалажып турар эвес, харын боттары агитация ажылынга, бот-тывынгыр уран чүүлге, литератураның болгаш кино уран чүүлдүң дээре чогаалдарын пропагандалаарынга шуут киржип турар.

Чөөн-Хемчик районнуң партия организациялары культура бригадаларын он хонгаш-ла колхозтарның болгаш совхозтарның төвүнден ырак турар хойжуларже, кадарчыларже, сүт-барлан фермаларының ажылдакчыларынче чорудуп турарын, ол бригадаларда лекторлар, эмчилер болгаш фельдшерлер киржип турарын оратор чугаалаан.

Өске областарның болгаш республикаларның партия организацияларының үлегер-чижээн ёзугаар Тываның коммунистери идеологтуг ажылдың лекторияларын, культура университеттерин, интеллигенцияның чөвүлелдерин, комплекстиг агитбригадаларны, клубтарның концерттерин, хөй-ниитиниң эгези-биле ном киосктерин тургузары ышкаш ындыг хевирлерин нептередип, күш-ажылчы алдарның хүннерин, хойжуларның хүннерин, эмчилерниң болгаш өскелерниң-даа хүннерин эрттирип турар деп, С. К. Тока демдеглеп чугаалаан.

Төп Комитеттиң амгы Пленуму болгаш ооң хүлээп алыр шиитпирлери коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарынга идей-политиктиг ажылды күштелдирериниң дайынчы программазы болур деп эш Тока чугаалаан.

Июнь 20-де СЭКП ТК-ның Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Көдээ оруктар тудуун болгаш септелгезин чорудар дугайында

Республикада оруктар тудуу, септелгези болгаш ажаалдазы четпес чоруп турарын СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Орук тудуунуң эргелели беш айлар планын чүгле 74 хуу күүсеткен. Оруктарның ажаалгазын четпес чорудуп турарының түңнелинде чамдык черлерде автомобиль транспортунуң саадал чок чорууру хандыртынмайн турар.

Автомобиль оруктарының тудуг болгаш септелге эргелелиниң болгаш райкүүскомнарның талазындан организастыг ажылдың доктаамал чорудтунмайн турарындан көдээ оруктарның тудуг, септелге болгаш ажаалда талазы-биле ажылдар беш айларда барык-ла кылдынмаан, төлевилеттинген акша-хөреңгиниң чүгле 7 хуузу ажыглаттынган.

Автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезиниң эргелели күштерни болгаш хөреңгилерни үүрмектеддир тарадып, хөреңгилерни, механизмнерни болгаш материалдыг курлавырларны кол угланыышкыннарже мөөңневейн, чорууру берге участоктарны дүрген ажыглалга киирерин хандырбайн турар.

Июнь 15-тен июль 15-ке чедир көдээ оруктарның тудуунуң болгаш септелгезиниң талазы-биле айны чорудар дугайында Чөөн-Хемчик районнуң колхозчуларының, совхозтар, үлетпүр болгаш тудуг черлериниң база организацияларның ажылчыннарының инициативазын СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели деткээш, көдээ оруктар тудуунуң болгаш септелгезиниң айын чорударының планын бадылап, оон хемчеглерин айыткан.

Айны удуртур талазы-биле районнар штабтарын тургузарын парткомнарга болгаш райкүүскомнарга дааскан.

Көдээ оруктар тудуунуң талазы-биле кылыр ажылдарның дансызын бадылаан болгаш ол ажылдарны күүседиринге колхозтарның, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның техниказын болгаш автотранспортун долузу-биле ажыглаарын болгаш чонну хандырып кириштирерин, көдээ оруктарның тудуунче болгаш септелгезинче чоруткан колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларга таарымчалыг амыдырал байдалды тургузарын райкүүскомнарга болгаш колхозтар-совхозтарның дебискээр эргелелдеринге дагзып, оруктар тудуунда болгаш септелгезинде ажылдап турар чоннуң ортузунга масса-политиктиг ажылды организастаарын, массалыг социалистиг чарышты калбартырын парткомнарга хүлээткен.

Оруктарның чугула участоктарының тудуунга болгаш септелгезинге хөреңгилерни, механизмнерни болгаш материалдыг курлавырларны мөөңнээр талазы-биле хемчеглерни 1963 чылдың июнь 25-ке чедир чогаадырын, көдээ оруктарның тудуунуң болгаш септелгезиниң талазы-биле районнарга тускай эртемниглерниң күжү-биле техниктиг дузаламчы көргүзерин, а ол ышкаш ажылдың шынарын контрольдаарын орук эргелелинге (эш Степановка); көдээ оруктар тудуунуң болгаш септелгезиниң черлеринге ай чоруп турар үеде кажер садыг организастаарын респотребсоюзка (эш Будегечиевке) дааскан.

Чөөн-хемчикчилерниң хүлээлгелери

Чөөн-Хемчик районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, үлетпүр, транспорт болгаш өске-даа ажыл-агый организацияларының ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары районда көдээ оруктарның байдалын болгаш оларны экижидер хемчеглер дугайын чугаалашкаш, оруктар тудуунуң болгаш септелгезиниң талазы-биле хүлээлгелерни алган.

1963 чылдың июнь 15-тен июль 15-ке чедир «Октябрь 30 чылы», «СЭКП XXII съездизи» колхозтарның, Чадаана хоорайның үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш өске-даа ажыл-агый организацияларының күжү-биле болгаш акша-хөреңгизи-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1959 чылдың апрель 7-де Чарлыын ёзугаар Чадаанадан Ийме суур таладынче 16 километр орукту шынарлыг кылдыр тудар.

«Сүт-Хөл» совхоз Ак болгаш Ишкин хемнерге 2 көвүргүнүң капитал септелгезин, совхозтуң салбырлар аразыныц 72 километр оруктарынга агар септелгезин чорудар.

«Чыраа-Бажы» совхоз 2 көвүргүнү тудар болгаш салбырлар аразынга 24 километр дурттуг оруктарның агар септелгезин кылыр.

«Тыва» совхоз Хөндергей хемге 2 көвүргүнү тудар болгаш Хөндергей суурдан Суглуг-Хараган чедир 1,5 километр оруктуң капитал тудуун чорудар;

«Искра» колхоз Чадаана хемин кежилдир көвүргүнүң капитал септелгезин кылыр болгаш көвүргүге чедир 400 метр орукту тудар.

«Большевик» колхоз Шеми суурдан Ак-Хая артка чедир 16 километр дурттуг оруктуң агар септелгезин кылыр болгаш Шеми хемге 2 көвүргүнү тудар.

Ленин аттыг колхоз Хая-Бажындан Кызыл-Чыраага чедир 20 километр дурттуг оруктуң агар септелгезин чорудар болгаш бугалар кежилдир 2 көвүргүнү тударын хүлээнип турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери 1963 чылдың дүжүт ажаап алыышкынынга чедир хову турлагларынга болгаш шаңнарга оруктарның септелгезин кылыр, хову турлагларынче болгаш шаңнарже баар оруктарга айтылга демдектерин (шаңның болгаш хову турлааның аттарын) тургузар.

Көдээ оруктарны экижидер талазы-биле бо хемчеглерни күүседири чүъктерни, ховулардан колхоз шаңнарынга болгаш белеткел пунктуларынга тараны үзүктел чокка чедиреринге таарымчалыг байдалды тургузар болгаш автомашиналарның элекке элээр чорууун болдурбас болгаш автотранспорт шимчээшкиниң дүргедедир арганы бээр.

Көдээ оруктар тудуунуң болгаш септелгезиниң талазы-биле социалистиг чарышты калбартырынче Тыва АССР-ниң бүгү ажыл-ишчилерин чөөн-хемчикчилер кыйгырып турар.

Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле округ соңгулда комиссиязының дыңнадыы

«Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырының коммунистиг партия организациязындан болгаш «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының профэвилел организациязының кежигүннериниң нийти хуралындан депшиттирген, 1935 чылда төрүттүнген, «Барлык» совхозтуң трактор-хову бригадазының бригадири Хомушку Дармаевич Онгай-оолду Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр округ соңгулда комиссиязы Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Түр дүрүмнүң 54 чүүлүн ёзугаар 1963 чылдың июнь 19-та бүрүткээн.

ОКРУГТУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

ЭРТЕМ, ТЕХНИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧОРУК

ГДР

БЕРЛИН, июнь 19. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Башмачниковтуң дамчытканы болза: Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң хамаатылары космонавтар Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң кады ужуулгазы чедиишкиниг доозулган деп өөрүшкүлүг медээ Герман Демократтыг Республиканың бүгү девискээринде калбарган. Ол дугайында ГДР-ниң радиозу тускай дамчыдылга-биле дыңнаткан, а телевидение далаштыг дамчыдылганы организастаан.

Ак-көк экраннарга космостуң совет шиңгээдикчилери В. Терешкова болгаш В. Быковскийниң арыннары көстүп кээп, бедикче кылыйган ракетаның дүрзүзү чуруттунуп тургулаан. Коммунизмни тургузуп турар совет улустуң өндүр улуг чедиишкиниң хүлээп көргениниң демдээ кылдыр Совет Эвилелиниң гимнизи радиога чаңгыланып тургулаан.

ИТАЛИЯ

РИМ, июнь 19. (СЭТА). Ийи совет сылдыс корабльдериниң кады ужуушкунунуң чедиишкиниг доозулганы-биле холбаштыр боттарының совет эртемден өөрүнге итали эртемденнер изиг байыр чедирип турар. «Магалыг, ёзулуг-ла космиктиг чедиишкин-дир!» — деп, Италияда эң улуг Арчетриниң астрономнуг обсерваториязының директору профессор Ригини бижээш,— бистиң эң-не чылыг байырывысты совет эртемденнерге, инженерлерге болгаш техниктерге дамчыдып көөрүн ол дилээн.

АКШ

НЬЮ-ЙОРК, июнь 19. (СЭТА). Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң черже чедиишкиниг ээп келгениниң дугайында медээ АКШ-тың радиозунуң болгаш телевидениезиниң аажок улуг четкизи-биле доп-дораан дамчыттынган.

Быковскийниң дугайын чугаалаваска безин, Терешкова черге кээп хонуушкун үезинге чедир Америк космонавтарның черни долгандыр дескингенин шуптузун катай алырга безин, оон хөй дескиниишкинни кылган деп, ЮПИ агентилелдиң Москвада корреспондентизи дамчыдып турар.

АНГЛИЯ

ЛОНДОН, июнь 19. (СЭТА). Маадырлыг ийи космонавтар — черле Совет космос шиңгээдикчилери эртем талазы-биле бо аажок улуг маадырлыг чорукту база катап тиилелгелиг дооскан. Мындыг чаа медээ Англияның бүгү солуннарынга чаңнык дег дүрген тараан. Телеграф агентилелдери болгаш Британияның радио дамчыдылга корпорациязы эртенден эгелээш-ле «дайынчы белен байдалче» киирттинген турган. Олар Москвадан медээлерни, делегейниң обсерваторияларының хайгааралдарының дугайында медээлерни далаш-биле дамчыдып турганнар.

Үр манаан «Молния» бо-ла келген: ийи совет космонавтар айыткан районунда менди чаагай кээп хонупкан.

ЮГОСЛАВИЯ

БЕЛГРАД, июнь 19. (СЭТА). «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп космиктиг корабльдерниң төөгүлүг ужуушкуну чедиишкиниг доозулганы дугайын совет радио баштай медээлээн соонда-ла Югославияның бүгү радиозу дамчыткан.

Совет космонавтар Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң маадырлыг кады ужуушкунун бистиң ажылчын коллектививис коммунизмниң тиилелгелиг базымы деп адап турар деп, Белградтың судно тудар верфизиниң инженери П. Церович СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Бистиң совет өнүктеривиске, конструкторларга, эртемденнерге, инженерлерге, ажылчыннарга, коргуш чок алдарлыг космонавтарның өг-бүлезинге, ынаңгыы Валентина Терешковага болгаш Валерий Быковскийге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис деп, Церович чугаалаан.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КОММУНИЗМНИ БАШКАЛАВАС

ТОКИО, июнь 19. (СЭТА). Японияның бөгүн үнген бүгү солуннары СЭКП ТК-ның Москвада ажыттынган Пленумунуң ажылдап эгелээнинин дугайын дыңнадып турар. Пленумнуң хүн айтырыгларының болгаш «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп, СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтуң илеткелиниң допчулалын солуннар парлап турар. Солуннуң дыңнадыгларының болгаш комментарияларының эгелеринде, тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынның сынышчорун болгаш коммунистиг шимчээшкинни улам сырый каттыштырарының чугулазын Л. Ф. Ильичев онзалап демдеглеп турар деп айтып турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң сорулгазы болза, культураның бүгү ажылдакчыларын коммунизм тургузуушкунунче мобилизастаарында болуп турар деп, «Асахи» солун бижип турар. Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде тайбың биле коммунизмни башкаландыр көрүп болбас деп айытканын солуннар онзалап демдеглеп турар.

Бо хүннерде бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарының болгаш делегейниң хөй-ниитизиниң кичээңгейи совет космонавтар В. Быковскийниң болгаш В. Терешкованың маадырлыг ужудуушкуннарынче. СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажылынче угланган.

ЧУРУКТА: «Коммунтудугнуң» септелге-тудуг участогунуң чазаныр цегиниң ажылчыннары чаа келген солунну көмчүп турлар.

Фото Г. СИРОТИННИН.

ЧОРГААРАЛЫМ

Октаргайның делгемнерин шинчилээр дээш
Орус уруг Валентина ужупкан деп,
Өндүр улуг Москвадан медээ дыңнааш,
Өөрээнимден өрү шурап, маңнап турдум.

Бөдүүн ие төрээн уруу бөгүн келгеш,
Бөмбүрзекти эргий ужуп чоруп турда,
Каптагайның хамык чону байыр тудуп,
Кадыкшылды, чедиишкинни күзеп тур бис.

Ада-чуртум оглу-кызын улай-улай
Айже, хүнче чүгүлендирип аъттандырган
Совет чуртум сайзыраңгай эртемнинге
Чоргаарланып, өткүт ырым ырлап тур мен.

М. МАРГЫС-ООЛ,
культура ажылдакчызы.

КОСМОСТУ ШТУРМНААРЫ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

Бүгү делегейге ужур-дузалыг шылгараңгай болуушкун — Черниң кылымал спутнигин делегейде бир дугаарында Совет Эвилелинге чедиишкиниг салып үндүрерин боттандырганындан бээр чүгле беш чылдар эрткен. Космос эразы эгелээн.

Төөгүлүг кыска хуусааның дургузунда, космосту шиңгээдип алыр талазы-биле бистиң чуртувуска чорудуп турган планныг, сорулгаже чүткүлдүг ажылдың ачызы-биле, кайгамчыктыг чедиишкиннер чедип алдынган. Баштайгы совет спутниктиң соонда, дуржулга кылган диириг амытаннарлыг ийиги спутникти, а оон соонда — ужун чорууур космос лабораториязы болуп турар үшкү спутникти салып үндүрген. Айның талазынче космос ракеталарын салып үндүрген. Хүн системазының кылымал планетазын тургускан. Ай чоогунда делгемниң фундаменталдыг шинчилелдерин чоруткан болгаш Айның Черден көзүлбес талазын чурукка тырттырган 1959 чыл совет эртемниң болгаш техниканың чаа кайгамчыктыг чедиишкиннериниң чылы болган.

1960 болгаш 1961 чылдарны Совет Эвилели чаа шылгараңгай чедиишкиннер-биле демдеглээн. Иштинде дуржулга кылган диириг амытаннарлыг, Черниң аар корабль-спутниктерин салып үндүрген болгаш черге менди-чаагай кээп хонурган. Вашкарар космос ракетазын Черниң аар спутнигинден салып үндүрген, ол ракета планеталар аразының автоматтыг станциязын Венера планетаже ужуушкунунуң траекториязынче салып чоруткан.

Адактың сөөлүнде, ол чайынналчак чедиишкиннерниң өндүр тиилелгези болза ужудукчу-космонавт Ю. Гагаринниң чорааны «Восток 1» деп корабль-спутниктиң баштайгы космос ужудуушкуну болгаш «Восток-2» деп корабль-спутникке ужудукчу-космонавт Г. Титовтуң боттандырганы ийиги космос ужудуушкуну болган. Эрткен 1962 чылда — баштайгы космос беш чылының бешки чылында А. Николаевтиң болгаш П. Поповичиниң космоска бөлүк ужудуушкунун боттандырган.

Совет улустуң эрге ёзугаар чоргаарланып турары болгаш депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң магадап турары ол бүгү чайынналчак чедиишкиннер болза совет эртемденнерниң, инженерлерниң, техниктерниң, конструкторларының болгаш янзы-бүрү тускай эртемнерниң ажылчыннарының кедергей улуг хемчээлдиг ажыл-чорудулгазының түңнели, чурттуң хемчээлинге планныг, шын таарыштырган ажылдың түңнели болур.

Ам база катап космосче кайгамчыктыг ужудуушкуннар кылдынган. Б. Быковский биле В. Терешкова «Восток-5», «Восток-6» деп космос корабльдери-биле Черни хөй удаа долгангаш, Черге чедиишкиниг ээп келген.

Космос делгемин өөренип көөрүнге радиоэлектроника улуг рольду ойнап турар. Радиоэлектроника космос ужудуушкуннарын организастаарынга кол черлерниң бирээзин ээлеп турар деп бүзүрелдиг чугаалап болур. Космос корабльдериниң болгаш планеталар аразының автоматтыг станцияларының ужудуушкуннарының траекторияларының нарын болгаш берге математиктиг санаашкыннарын дүрген ажылдаар электроннуг математиктиг машиналарның дузазы-биле санап үндүрери, баш бурунгаар санаттынган орбиталарже оларны салып үндүрерин хандырары, оларның кайда чорууурун болгаш ужудуушкунун дүргедээшкинин ылаптыг хемчээри, телеметриктиг информацияны корабльден черже радио-биле дамчыдары, корабльде приборларны черден автоматтыг башкаары, телевизиелиг көстүүшкүннерни космостан дамчыдары, радиотелеграф болгаш радиотелефон харылзаазы — бо дээрге космос шинчилелдериниң чорударда радиоэлектрониканы хереглеп турарының ыракта чече эвес дансызы-дыр. «Восток-4» деп, космос кораблиниң ооң мурнунда салып үндүрген «Восток-3» деп корабльдиң ышкаш, ол-ла орбитаже салып үндүрген, ужудуушкун үезинде оларның аразынга хемчээл чүгле 6.5 километр болуп турганының ол фактызы безин радиоэлектрониканың болгаш электроннуг автоматиканың херекселдериниң кедергей чазыг чок ажылдаарының дугайын херечилеп турар.

1962 чылдың ноябрьның 1-де «Марс-1» деп, планеталар аразының автоматтыг станциязын бодунуң орбитазынче салып үндүрген, ол станция-биле радио харылзаазының 61 сеанстарын чоруткан, ол сеанстар үезинде 3000 ажыг радиокомандыларны дамчыткан. Планеталар аразының станциязы-биле 106 миллион километр хемчээлге ийи талалыг радио харылзаазын боттандырары делегейге бир дугаарында чедип алдынган.

1962 чылдың ноябрьның 19-та болгаш 24-те совет эртемденнер Венера планетаны дамчыштыр радио харылзаазын боттандырарын чедип алган. «Тайбың», «Ленин» болгаш «ССРЭ» деп сөстерни черден радио-биле дамчыткан турган. Ол кайгамчыктыг сөстерни ап чоруткан радио чалгыы черден Венерага чедир болгаш оон катап черге чедир нийти хемчээли 80 миллион километр ажыг орукту эрткен. Бистиң эртемденнеривистиң тургусканы, шоолуг шимээн чок күштелдирикчилерниң чаа хевирлерин ажыглаан күчүлүг радиолокаторнуң болгаш радио хүлээп алыр кончуг эскерийчел установкаларның дузазы-биле, хүнге чоок туруп турар Меркурий планетаны радиолокацияларын болгаш Венераны ийиги удаада радиолокацияларын боттандырган. Шенелде шинчилел кылып Меркурийни радиолокациялаанының хемчээли 170 миллион километр хире болган. Ол шинчилелдер кол астрономиктиг единицаны — Чер биле Хүнүң аразында ортумак хемчээлин хемчээниң тодарадырының аргазын берген. Ол хемчээлди хуунуң муңнуң бир үлүүнге чедир ылаптыы-биле тодараткан.

Черниң кылымал спутниктерин, планеталар аразының автоматтыг станцияларын, космос корабльдерин, кончуг эскерийчел радиотелескоптарны болгаш радиолокациялыг астрономияның херекселдерин ажыглаан чорук космос делгеминиң янзы-бүрү кезектеринге оон шынарларының дугайында хөй-хөй солун медээлерни алырының аргазын берген.

Чер болза ионнуг газ шывыг-биле бүргеттинген, ол шывыг черниң кырындан 10—20 муң километр чаттылып чоруткан дээрлериниң дугайында баштайгы совет космос ракеталарының ужудуушкунунуң үезинде тодараткан байдалды планеталар аразының «Марс-1» деп автоматтыг станциязының дузазы-биле шинчилеп бадыткаан. Совет эртемденнериниң 1959 чылда ажытканы, октаргайның кезектериниң даштыкы куржааның дугайында медээлер тодараттынган. Хүннүң атмосферазының болгаш оон үндүрүп турар кезектериниң агыышкыннарының янзы-бүрү кезектериниң тургузуун өөренип көөрү дыка бурунгаарлаан, октаргайның тодаргай радиотехниктиг карталары кылдынган.

Ол бүгү түңнелдер астрономия эртеминге, космоста болуп турар болуушкуннарны улам-на ханызы-биле билип алырынга кедергей үнелиг болуп турар. Ынчалза-даа ол-да үеде ол шинчилелдер бистиң чер кырында хөй-хөй ажыл-херектеривиске база-ла кончуг чугула болуп турар. Хүнде болуп турар чорудулгаларны эң-не ханызы-биле болгаш ылаптыг билип алыр чорук черниң атмосферазынга радио чалгыгларының тараарын баш удур билип алырының албанын экижидериниң аргазын берип турар. Хүннүң болгаш өске-даа дээр бүдүмелдериниң чырык херелдениишкиниң ажыглаарынга үндезилээш, далай болгаш агаар корабльдериниң кайда чорууурун тодарадыр радионавигация приборларын кылып тургускан.

Телевизие программаларын кедергей ырак хемчээлге дамчыдарынга черниң кылымал спутниктериниң системазын ажыглаары база-ла дыка перспективалыг болуп турар. Чижээ, Москваның телевизие төвүнүң телевизие программаларын черниң кылымал спутниктеринде туруп турар катап дамчыдар хүлээп алыр, дамчыдар радиостанцияларынче дамчыткаш, а ооң соонда оон чер кырының кайы-даа районунче чорудар апаар ындыг үе ырак эвес.

Агаар бойдустуң байдалын баш удур билип алырының албанын үндезини-биле экижидеринге Черниң кылымал спутниктери база-ла улуг дузаны көргүзер апаар. Ам чер бөмбүрзээнде 10 муң хире метеорологтуг станциялар ажылдап турар. Ынчалза-даа олар чер бөмбүрзээниң бүгү-ле районнарын хаара туттайн турар. Метеорологтуг медээлерни хайгаараары-биле болгаш өөренип көөрү-биле база оларны черниң метеостанцияларының медээлери-биле кады чер кырында төптерже дамчыдып бээри-биле бистиң бүгү планетавысты хаара тудуп турар системаның чоокку келир үеде Черниң кылымал спутниктериниң дузазы-биле тургузары болдунар аргалыг апаар.

Эргежок чугула радиотехниктиг херекселдер-биле дериттинген Черниң кылымал спутниктери далайга болгаш агаарга навигацияны дээре хандырарының аргазын бээр. Океанның кайы-даа кезээнге чораан корабль Черниң кылымал спутниктериниң бирээзинден радио-биле айтыргаш, ол азы өске-даа спутниктиң кайда чорууурунуң болгаш шимчээшкининиң дүргениниң дугайында ылаптыг медээлерни ап болур. Спутниктиң шимчээшкининиң дугайында медээлерни билир болгаш, корабльдиң штурманы бодунуң кораблиниң океанда, кайда чорууурун ылаптыг санап шыдаар.

Черниң кылымал спутниктерин телевизие программаларын глобалдыг дамчыдарынга хереглээр чорук өөредилге сорулгаларынга доктаамал телевизие дамчыдылгаларын боттандырарының болдунар аргазын бээр. Бистиң чуртувуста 60 миллион чыгам кижилер өөредилгениң бүгү хевирлеринде хаара туттунган, а чоокку үеде өөреникчилерниң саны оон-даа хөй болур. Бедик мергежилдиг башкы кадрларны киириштирип тургаш, янзы-бүрү эртемнер аайы-биле өөредилге телевизиялыг программаларны чогаадып белеткээриниң улуг ажылын чорудары эргежок чугула. Ортумак-даа, дээди-даа школаларга өөренир эртемнерниң талазы-биле чогааттынган өөредилге телевизиялыг программалар чурттуң эң ырак районнарынче безин үргүлчүнүң дамчыдылгазын чорудар арганы бээр. Өөредилге телевидениезин дамчыдарынга Черниң кылымал спутнигин калбаа-биле ажыглаары, өөредилгениң бүгү-ле хевирлерин улам чогумчалыг болдурарын дыка бедидер дээрзинге чигзинер ужур турбас.

Космиктиг делгемни шиңгээдирп, чер эртемчейниң практиказында өске-даа хөй-хөй чугула сорулгаларны болгаш проблемаларны шиитпирлээринге идиглиг болур. Космос дугайында бистиң билиглеривистиң улам ынай ханылаашкыны, чер эртемчейнинге чаа-чаа практиктиг ажыдыышкыннар-биле чугаажок үлеттинер апаар.

Космосту шинчилеп өөрениири Совет Эвилелинде үргүлчү болгаш планныг ёзу-биле чоруп турар. Базым санында-ла совет эртем улам бедик чадаже көдүрлүп үнүп турар.

Космосту моон соңгаар шинчилеп өөрениринге улуг рольду, база-ла мурнукузу ышкаш, радиоэлектроника ойнаар апаар. Талыгыр ырак космиктиг радио харылзааны хандырары эң берге проблемаларның бирээзи болуп турар. Бистиң радиоэлектроннуг аппаратуравыс эм безин 300 миллион километрден ырак хемчээлге радио харылзааны хандырып шыдаар аргалыг болдур ийин. Муңмун грезустуң чөгенчиг бичин кезектери хире хемчээлдиг эң биче салбакталчак бөлүкчүгештерге безин электромагниттиг херелдениишкиниң күчүлүг концентрациязын боттандырып болур аргаларны берип турар, квантылыг радиоэлектрониканың аргаларын болгаш чепсектерин хереглээри, хүлээп алыышкын аппараттарының иштики даашь-шимээниниң депнелин чавызадыры, кылымал болгаш чаягаар бүткен дээр бүдүмелдеринде тургустунгулаан улаштыр дамчыдар станцияларлыг радиорелейлиг шугумнарны космоска ажыглаары, дамчыттынып турар медээлерниң эң чогумчалыг аргаларын болгаш амгы үениң болбазын радиоэлектрониканың өске-даа чепсектерин ажыглаары, космоска радио харылзаанын, ыракшылын улам бедидер арганы чоокку үеде бээр апаар. Радиоэлектроника чепсектериниң чогуур хөгжүлдезин чедип алдынганда, Хүн системазының чооккузу хире ыракка харылзаа тургустунары чугаажок.

Радиоэлектроника чепсектериниң дузазы-биле өске делегейлерде янзы-бүрү амылыг амытаннар-биле туруп харылзааны тургузуп болурунуң берге проблемазы шиитпирлеттинип болуру база магат чок. Ол болза кижи төрелгетенниң амыдыралынга оон ажык-дузазының дугайын амылызында чугаалаары берге, шак ындыг хөй-хөй чаа эртемнерниң болгаш практиктиг ажыдыышкыннарның тыптып болурунуң эге точказы болган турар.

Совет эртемниң болгаш техниканың бедик деннели, оларның хөгжүлдезиниң дүрген темпилери, улуг хемчээлдиг эртем шинчилелдерин чедиишкиниг, дүрген чорударынга бүгү-ле эргежок чугула байдалдарны хандырып турар социалистиг тургузуунуң үндезин артык күчүлүг. Эртемни хөгжүдериниң болгаш улустарның амыдырал байдалын экижидериниң чаагай сорулгаларын чедип алырынга херектиг, бүгү чурттарның эртемденнери-биле кады ажылдажылганы тургузар дээш, совет эртемденнерниң чорудуп турар чүткүлү дээн ышкаш, бо бүгү чүүлдер болза, амгы үениң эң берге болгаш чугула проблемаларын шиитпирлээр чорукту аажок дүргедедип болур.

В. И. СИФОНОВ.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дээр кыйгырып тур» 10, 12, «Поющая пудреница» 2, «Чөөн-чүктүң херээженнери» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү дюйм» 11.15, 1.15, 3.15, «Хүннээректеп турар шынаалдың серенадазы» 5.15, 7.15, «Онзагай бодуушкун» (1-ги кезээ), 9.15 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Вольница» 2.30, «Роза Берна» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Педагогиктиг поэма» 1.15, 3.15, «Оожум Дон» (3-кү кезээ) 5.15, «Судья» 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кижи-амфибия» 7.15, «Бүтпээн күзел» 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01238. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
ИЮНЬ
22
СУББОТА
№ 148 (5552).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

Июнь 18-те Москвага СЭКП Төп Комитединиң Пленуму ажылдап эгелээн. Пленумга чугаалаттынган мөөрүбиле «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп айтырыгны киирген.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущевтуң Пленумну ажыдып турары.
Фото А. Стужинниң.
СЭТА-ның фотохроникази.

Июнь 20-де СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның секретары эш Л. И. Ильичёвтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин чугаалажып көөрүн ургулчулээн.

Белоруссияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары К. Т. Мазуровка сөс берген.

Идеологтуг ажылдың сорулгаларын Плебумга чугаалажып турар чорук бистиң партиявыстың, бүтү чурттуң амыдыралынга идейдиг улуг болуушкун болур деп, эш Мазуров чугаалаан. Совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинче кирген байдалдарда партияның идеологтуг ажылын анализтеп көөрүнүң, совет ниитилелдиң амыдыралының бүтү адырларынга сөөлгү чылдарның дургузунда болгулаан ол социал-экономиктиг өскерилгелерге дүүшүр идеологтуг ажылды чорударының эргежок чугулазының өйү келген.

Марксизм-ленинизмге таарышпас болуушкун база Ленинниң ажылдап кылганы партияның идеологтуг болгаш организастыг үндезинниринге дүүшпес болуушкун болур. Сталинга чүдүп турган чорукту сойгалааны-биле чүдүүр чорукту ажып эртер талазы-биле эш Хрущевтуң удуртулгазы-биле ТК-ның чоруткан идепкейдиг ажылы, партияның болгаш чазактың ажылынга ленинчи принциптерни катап тургусканы ажылчы чонның калбак массаларының теория талазы-биле идепкейинниң, инициативазының көстүп көрбөөн өөрүлдезинге дузалаанын эш Мазуров демдеглээн.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди болгаш Совет чазаавыс ленинчи национал политиканы амыдыралга чайгылыш чокка боттандырбышаан, бүгү совет республикаларның өзүлдезинин дугайында могаг чок сагыш салыышкынын канчаар илергейлеп турарын оратор Белоруссияның чижээ-биле көргускен. Чижээ, эртекен он чылдарның дургузунда Белоруссияда үлетпүр бүдүрүлге барык 3,5 катап өскен: тараа болгаш эът белеткели көвүдээн.

Кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде ниитилел хөгжүлдезинге улус масс-аларның шиитпирлиг ролюнуң дугайында марксизчи-ленинчи өөредигнин үндезинин кошкадып, ленинчи принциптерни үреп турган, ажылчы чонварга, харын партия организацияларынга бөзин иштики болгаш даштыкы амыдыралдың чугула айтырыгларының дугайын кошкак информастап турган деп, эш Мазуров үргүлчүлеп чугаалаан. Ам бистиң партиявыста ёзулуг чогаалыкчы байдал тургустунган. Ажыл-агыйжы болгаш политиктиг амыдыралдың чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүнге болгаш шиитпирлээринге киришпишаан, совет кижи бүрүзү бөгүн: партияның шугуму — мээн шугумум, партияның шиитпирлери — мээн шиитпирлерим деп чугаалап болур. Бистиң ниитилеливистиң улуг күжү үзел-бодалдарның болгаш хөделиишкиннерниң ол чангыс эвинде болуп турар.

Республикада парлалганы, радиону болгаш телевидениени дамчыштыр ажылчы чоннарга политиктиг информацияны экижидери-биле чергелештир массалар-биле удуртукчу ажылдакчыларның боттуг харылзаазының онза үүр-дүзазын үнелеп көрүп турар деп, оратор чугаалаан. Удуртукчу актив чонга илеткелдерни үргүлчү кылып турар. Колхозтарда болганы совхозтарда «бригаданың хүннери», бүдүрүлгелерде «цехтиң хүннери» ышкаш, политиктиг ажылдың массалыг хевирлерин эки түннелдерни берип турар. Агитпунктулар болгаш агитколлективтер кижилер-биле ажылды бүдүрүлгенин байдалдарынга-даа база ол ышкаш чүрттап турар чергелериге-даа чорудуп турар.

Партия организацияларының ажылчы чонның массаларының калбак идейн-теоретиктиг болгаш экономиктиг билигдерин бедидер талазы-биле улут ажылды база чорудуп, партия кежигүнү эвестерни политиктиг чырыдышкынга хандыдып турар; бөлүмнерниң болгаш кыска хуусаалыг курстарның, мурнакчы дуржулганың школаларының четкизин тургускан, культураның улусчу университеттерин организастап турар.

Коммунистиг медерелди хевирлээри — ол дээрге чиик эвес ажылчерек болур, ынчангаш ол сорулганы шиитпирлээринге эвээш эвес күжениишкиннерни салыр үүрлуг деп чүвени билип турар бис дээрзин эш Мазуров үргүлчүлеп чугаалаан. Бир эвес бистиң ниитилеливисте мангыстарның, хулганнарның, чимжең кижилерниң кем-херек үүлгедикчилериниң бар түрары, ол дээрге, кайы-бир участоктарда, чонның кайы-бир болуктеринде идеологтуг ажылдың чүгле кошкаа-биле тайыбылаттынып турар. Партия болгаш комсомол организацияларының боттарының кижизидилгелиг ажылы-биле бүгү кижилерни ыракта-ла шуптузун хаара түпайн турарын оратор демдеглээн. Хөй таварылгаларда масса-политиктиг ажыл тускайланчак шынарлыг болуп турар, а ынды болганда оон дээштиг болур чоруу эвээш. Партия организацияларының хаая эвес, ниитилелге үүр үүлгедиглерни болгаш амыралдыг болуушкуннарны болдуруп турар чылдагаанынарны аналиэтеп көрбейн турар, ажылчы чоннарның хөөннерин кошкак өөренип көрүп, идеологтуг ажылды планнаар үезинде оларны барымдаалап көрбейн турар.

Сөс-биле ажыл-херектиң карышпазын, хуузунда үлегер-чижээн хандырары политик-кижизидилгелиг ажылга шиитпирлиг үүр-дүзалыг болур деп, оратор оон ынай чугаалаан. Ынды болза-даа чамдык коммунистер, оон ниитинде удуртукчу ажылдакчылар коммунизм тургузукчузунуң мораддыг дүрүмүнүң принциптерин сагыырынга үлегер-чижээн көргүспейн турар. Чамдык удуртукчу ажылдакчылар кижилерге хамаарышпыр бюрократизмни болгаш сагыш човангыр эвес чорукту көргүзүп, эрге-дузаалын сагыштыы-биле буруу ажыглаар чорукту кылып, хөделээр болгаш бодунуң хууда ажыл-агыйын үрдүндүрер орукче хаая эвес кирип турар. Оон ужурунда удуртукчу кадрларның болгаш бистиң интеллигенцияывыстың идея болгаш ажы-чан кижизидилгезинин бирги чергелиг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар бис дээрзин эш Мазуров медеглээн. Аныяктарның кижизидилгезинин херээнге кичээнгейни күштелдиреринің эргежок чугулазын база билип турар бис. Бо талазы-биле сандаргай чоруктар эвээш эвес болуп турар.

Идеологтуг ажылдың материалдыг базазазын быжыглаар дугайында эш Ильичевтуң илеткелинде киирген чүүдерни шын деп санап турар бис дээрзин оратор айыткан. Школаларның, клубтарның, спорт базаларының түлүү радиожудулганы дооразы телевидениени хөгжүдери — бо дээрге чүгле ажыл-агыйжы эвес, харын база политиктиг айтырыглар-дыр.

Идеологтуг бүтү ажылды удам ынай сайзырангайжыдары партияның ажыл-чорудулгазының бо чугула үүстогунга удуртулганы партия комитеттериниң канчаар хандырарындан хамааржыр деп чүвени билип турар бис дээрзин эш Мазуров бодунуң санаалының түннелинде чугаалаан. Ынчангаш идеологтуг болгаш организацияжы ажылын чаңгыс аай болурунуң принцини херек кырында партия организацияларының бүтү ажыл-чорудулгазынга сиңиигип, боттанган түрарын, бистиң идеологтуг ажылывыс амыдырал-биле доктаамал холбашкан түрарын, кадрларның ажылчы чоннарның, аныяктарның калбак массаларының коммунистиг кижизидилгезинин херээнге, коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг сорулгаларын, планнарын күүсединин хандырарының чергелиг баран болган түрарын чедип ап турар бис.

Индирде ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **С. П. Павлов.**

Кажан, Никита Сергеевич Хрущев бистиң кайтамчыктыг космонавтарывыс Валентина Терешкова болган Валерий Быковский олар тенгүде көстүп көрбээн маадырлыг ужудуушкунуң тиилелгелиг доозаннар деп дыннадырга, дүүн бистиң шуптузувус улуг өөрүшкүнү демдеглеп артырдывис деп, ол чугаалаан. Октябргайның башталгы чагырыкчыгы совет кижи болган деп чүве чүс-чүс чылларда артып каар, анда үгааның чоргааралы чүүүн-биле-даа хемчээттинмес! Черинің болгаш космостуң оруктары-биле коммунизмче бүзүрелдиг базып орар чуртка ажылдаар болгаш чурттаар аас-кежиин дээш Коммунистиг партияга болгаш Совет улуска изиг байыр!

Хөй миллион комсомол, бүгү совет аныяктар моон соңгаар-даа боттарының адаларының хереглериниң тиилелгиг улампылакчылары, Коммунистиг партияның шынчы болгаш иделедиг дузалакчылары болурлар деп, оратор медеглээн. Сөөлгү он чылдарда комсомолдуң хүрээленинге барык 30 миллион оолдар болгаш кыстар кирген.

Өзүп орар салгакчыларның кижизидилгезинин айтырыглары бо Пленумда улуг болгаш чугула черни ээлеп турар-дыр деп, эш Павлов уламчылаан. Бо дээрге партияның аныяктар дугайында кичээнгейинин болгаш сагыш-човаашкынының байы хире улуг болуп турарының база бир херечизин-дир. Ийи делегейнин идеологтуг чидиг демиселиниң, коммунистиг болгаш буржуаз ийи идеологияларның үезинде чурттап турар бис. Мындыг байдалдарда аныяктарның политиктиг болгаш идейлиг кижизидилгезинин айтырыглары, илаңгыя революсчу чанчылдарга кижизидилгези бирги чергенин ужурдузалыг айтырыы болуп турар.

Бүгү чонну эртемниг коммунизмниң ёзулуунга кижизидер дугайында партияның Программазының бир чугула негелдези коммунистиг тургузуушкуннуң амыдыралчы сорулгалары-биле холбашкан. Бис оны мынчаар билип турар бис: аныяк кижи марксизчи-ленинчи теорияны доктаамал шиигээдип алыр хүлээлгелиг. Аныяк салгакчылар ёзулуг революстучуларның, өске кым-даа эвес, Ленинниң ээлеп чораан үлегерин болгаш шынарын шиигээдип алыр ужурлуг.

Ильич дугайында бисте эм-даа эвээш номнарны үндүрүп, оон-даа эвээш кинофильминерни тыртыпып турарын оратор демдеглээн. Литератураның, уран чуруулганның, киноның болгаш театрның В. И. Ленин дугайында хөй чогаалларын гургулар херек. Ленин дугайында өөрүүр, чогаал бүрүзү Ильичиниң бодунуң бүгү амыдыралын берген улуг херектери дээш демиселче знныктарны көдүрер, ыйгырар ужурлуг.

Аныяк салгакчыны шын кижизидилгезинин чугулазының дугайында болгашды хөгжүтүшаан, школачыларның политиктиг өөредилгезинин турғустунганын эш Павлов шүүмчүлээн. Он бирги классчының программазынга «Ниитилел тургузуу» деп чаа ёртемни киирген чорук бо айтырыгларны долуу-биле шиитпирлеп шыдавас деп, ол чугаалаан. Школаның төөгү номнарында ыракка бүрүнгү болгаш амгы үени кайы хамаан чок чырыткан чорук четпес болуп турар. Партияның Программазын бо өредилге чылында тускай көрдүнген шактарда өөренирин уламчылаваан чырыдышкын ведомстволарының удуртукчулары, ораторнуң бодалыбиле, шын эвес кылып турар.

Школаларның ажылында четпестерин шүүмчүлеп тургаш, бүгү бүрүүну өске черлерже чаярын каңдыг-даа таварылгада бодавайн турар бис деп, оратор чугаалаан. Школа, өзүп турар соруглаларны кажан кижизидилге ажылынга бистиң хөй-ниитивис, комсомол калбаа-биле киришкен таварылгада чеднишкинниг шиитпирлээр.

Бистиң кинематографчыларывысты улуу-биле чемелээр херек. Ам үеде уругларга болгаш чалыы назынның кижилеринге дайын мурнунда үндүрүп турганындан-даа эвээш фильмнерни үндүрүп турар чорук шын бе, ынчаш? Фильмнерниң шынары база куду болуп турар.

Боттарының ходдары-биле клубтар, кызыл булуңнар, библиотекалар, спортчу тудуглар тудуп турар Черкасс комсомолчуларының эгелээшкинин Н. С. Хрущевтуң деткээнин аныяктар улуг сорук киришкин-биле уткаан деп эш Павлов чугаалаан.

Хөй санныг клубтарны, культура ордуларын, музейлерни, албан чергелериниң залдарын чамдыкта дыка шын эвес ажыглап турарынче кичээнгейни оратор угландырган. Бо талазы-биле кылдынза чогуур хемчеглер боттанмайн турар. Клубтарның, культура ордуларының, спорт тудугларының эжиктерин эвээш назылыгларга ажыдарын сөс кырынга эвес, харын кырынга боттандырар че келген.

Быдаргай байдал-биле эргелеп башкарар чорук кижизидилге ажылынга көскү шаптыкты кадып турар деп эш Павлов демдеглээн. Чижээ, ССРЭ-ниң спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының Эвилели янзы-бүрү ниитилелдерге болгаш ведомстволарга бодаарга, бодуның эргезинде 20 катап эвээш спорт тудугларлыг болуп турар. «Локомотив» эки-тура ниитилели ниити билигинин бүгү школаларында, институттарда болгаш профессионал-техниктиг үчилищелерде бар стадионнарның санында деп стадионнарлыг болуп турар. Спорт ниитилелдерге болгаш чөвүлелдерге чергелешкек маргылдааларны, чыыштарны эрттирип, борга дыка хөй акшаны чарыгдап, дыка хөй кижилерни ажыл-херектеп чартыктырып турар. Акша-харенгини, материалдыг базаны каттыштырып турар чаңгыс аай күш-культура организациязын чуртка тургузарының өйү келген деп, эш Павлов медеглээн, ол чорук күш-культура болгаш спортту коммунистиг кижизидилгенің күүлүг бызазы болдурар.

Бистиң аныяктарывысты моральдыг арыг чорук, бүзүрел, коллективизм ылгалдырып турар. Бо талазы-биле совет литератураның болгаш ўран чүүдүң ачы-хавыязы тергиин улуг. Ынчалза-да чамдык литераторлар болгаш кинематографчылер бедик идеялар, коммунизм дугайында чугаалаарындан «ылгый» турарлар. «Амыдыралчы шынны» дилээриниге чылдагааннап алгаш, олар чуг амыдыралдан хоорук турар кижилерниң дугайын болганчокла бижип турганнар. Номнарның арыннарынга болгаш кино телеэкранның экраннарынга күзел-сорук чок «сылдыстар» болгаш телеп чок кыстар шоккаңайныл-ла турган. Бо чиик сеткилдиг кижилер аныяк салгалдың өмүнээзин төлээлеп турар дээр янзылыг бодал-биле совет аныяктар кажан-даа чаңгыс эвес деп С. П. Павлов медеглээн. Бистиң аныяктарывыста улуг болгаш чырык чаңгыс оруг — коммунизм дээш демиселдиң оруу бар деп, ол чугаалаан. Совет аныяктарда чүгле чаңгыс маадыр бар, аныяктар ону эдерип келген болгаш элерер-даа: ол маадыр — коммунист, чаартыкчы, демиселчи.

Аныяктарның кижизидилгезинде четпестерни чайладыр дээш ВЛКСМ ТК болгаш комсомол организацияларының бүгү-ле чүүдерни кылыр апаар. Комсомол хөй-ниити болгаш күрүнө организацияларының идепкейлиг кижизидилгези бирги чергенин ужурдузалыг айтырыы болуп турар.

Бүгү чонну эртемниг коммунизмниң ёзулуунга кижизидер дугайында партияның Программазының бир чугула негелдези коммунистиг тургузуушкуннуң амыдыралчы сорулгалары-биле холбашкан. Бис оны мынчаар билип турар бис: аныяк кижи марксизчи-ленинчи теорияны доктаамал шиигээдип алыр хүлээлгелиг. Аныяк салгакчылар ёзулуг революстучуларның, өске кым-даа эвес, Ленинниң ээлеп чораан үлегерин болгаш шынарын шиигээдип алыр ужурлуг.

Ильич дугайында бисте эм-даа эвээш номнарны үндүрүп, оон-даа эвээш кинофильминерни тыртыпып турарын оратор демдеглээн. Литератураның, уран чуруулганның, киноның болгаш театрның В. И. Ленин дугайында хөй чогаалларын гургулар херек. Ленин дугайында өөрүүр, чогаал бүрүзү Ильичиниң бодунуң бүгү амыдыралын берген улуг херектери дээш демиселче знныктарны көдүрер, ыйгырар

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму

(Уламчызы. Эгези 1-ги арында).

Нийтилел эртемниң адырында коммунизм тургузукчуларының идей-политиктиг, этиктиг болгаш эстетиктиг кижизидилгезиниң айтырыгларын теоретиктиг ажылдап кылышкыны кирип турарын сагындырган, эш Келдыш бирги ээлчегде номчукчуларның хөй кезиинге билдингир ажылдарны тургузуп, литература болгаш уран чүүл чогаалдарының идейлиг угланыышкынының айтырыглары-биле ажылдаарынче эртемден-литература шинчилекчилериниң болгаш уран чүүл шинчилекчилериниң кыйгырган.

Материал-техниктиг бааазаны тургузарынга-даа, коммунистиг нийтилелдиң кижизин идейлиг хевирлеп тургузарынга-даа эртемниң ролю чайгылып чок өзүп турар деп, эртемден оон ынай чугаалаан. Социалистиг күрүне эртемниң хөгжүлдезинге кестүп көрбээн кадыргууушкуннү хандырган деп чүвени ам бистиң удурланыкчыларывыс безин миннип көөр ужурга таварышкан. Оон чаа херечиин болза Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың космоска кайгамчык ужуушкуну болур. Бо чедиишкин бистиң эртемивистиң бүгү чедиишкиннери-биле бир дэңней, чуртта нийти деп шилгеден ыңгаттынмас.

Эш Келдыш бодунуң саналының хөй кезиин бойдус эртемниң чүгле техниктиг дешшилгеге эвес, харын идеологияга мировоззрениеге хевирлеп тургузарының ролюнга турасклаган.

Амгы бо үеде эртем ажылдыкшыннары кижиниң ажыл-чорудулгазынга болгаш нийтилелдиң амыдыралынга эң-не кескү өскерилгелерни кииририп турар. Ындыг болганда ол ажылдыкшыннар мировоззрениениң хөгжүлдезинге салдар чедирбейн барып шыдавас деп, ол чугаалаан. Чижээ, кижиниң күш-ажылының характеринге болгаш амыдыралының байдалынга кибернетика кедергей улуг салдарны чедирип турар. Болуунуң үезинде холдуң күш-ажылындан машиназе шилчээн чорук чаа эраны ажыткан ышкаш, ам база-ла логиктиг сорулгаларны автоматтарның болгаш чаа хевирниң өске-даа машиналарының дузазы-биле шиитпирлээр аргалыг болуп турары кедергей улуг перспективаларны ажыдып турар.

Идеологияның айтырыглары бойдус эртеминиң хөй-хөй принципиалдыг ажылдыкшыннары-биле холбашкан. Ам бистиң бойдус эртемчилериниң болгаш философтарывыс хамааржылгалыг чоруктуң теориязы, квантылыг теория, кибернетика дээн ышкаш шак ындыг фундаментаалдыг айтырыгларга шын хамаарылганы ажылдап кылганнар. Сөөлгү үеде бойдус эртеминиң философиязының янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле чоруткан калбак чугаалажыышкыннар үре-түңнелдиг болган.

Эртем ажылдыкшыннарын дүргедажыглаары-биле характерлеттиниң турар амгы үениң техниктиг дешшилгезин эш Келдыш оон ынай анализтеп чугаалаан. Манаа холбаштыр ол эртемниң пропагандалаарының системазын экижидериниң, эртем информациязын чогуур өйүнде кылырының сорулгазын салган.

Ам ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш эвилелдешкен республикаларның эртемнер академияларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Бойдустуң болуушкуннарының хоойлу ёзугаар бөлүр чорууп ажыдып, техниктиг дешшилгеже чаа оруктарны салып турар бойдус эртемнериниң кол-кол айтырыгларының талазы-биле шинчилелдерни хөгжүдеринге оларның ажыл-чорудулгазын мөөннээн турар. Бүдүрүлгениң хөгжүлдези-биле шуут холбашкан перспективтиг эртем шинчилелдеринге, нийтилел эртемнериниң кол-кол айтырыгларын ажылдап кылырынга улуг кичээнгейни салган турар. Бойдус болгаш нийтилел эртемнерин удуртурунуң төпчүттүнген системазын, эртемниң чаңгыс аай фронтузун тургузуп турар.

Бүгү-ле кол-кол угланыышкыннарының талазы-биле совет эртемниң делегейге бирги черже үнериниң эргежок чугула байдалдарының бирээзи болза идеология айтырыгларынга кошкаш дивес кичээнгейни салыры, марксичи-ленинчи теорияны эртемниң янзы-бүрү адырларында тодаргай шинчилелдерге чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаары, идейлиг серемчилелдиг чорук, өжээтен концепциялар-биле эптеш чок болур чорук реакциалыг үзел-бодалдарның эртемче эртип кирер чорууу-биле могаг-шылаг чок демисел болур деп, М. В. Келдыш түңнелинде чугаалаан.

Коммунистерниң партиязының удуртулгазы-биле бистиң улузувустуң кылган кайгамчык улуг ажылының дугайын кинорежиссёру **Г. Н. Чухрай** бодунуң саналынга чугаалаан.

Чартык чүс чыл мурнунда Россияга чарты кыпсып, дең кылып ап турган болгай, бөгүн бистер бистиң чоргаар корабльдеривисти космостуң талыгыр ыраанче салып үндүрүп турар-дыр бис, ынчаарга бистиң эртемивиске, бистиң техникавыска, бистиң бодалывыска бүгү делегей адыш часкап, магадап турар-дыр.

Даштыкыда, капиталистиг чурттарда, тывылыксыг орус характер дугайында янзы-бүрү хоозун теорияларны чогаадып, янзы-бүрү ойлук чок чүүлдерни нептеределип турар. Чүге дээрге бистиң кужувус чүдел дээрзиниң дугайында шынны бодунуң чонунга чугаалаарын олар күзевейн турарлар-дыр деп, оратор уламчылаан. Бүгү-ле чүүлдерни болгаш кандыг-даа бергелерни ажып эртериниң аргазын берип турар бистиң күжүвүс—ол дээрге бистиң идеяларывыстың кужу-дур, марксизм-ленинизмниң кужу-дур, үениң эң-не бедик, эң-не өндүр, эң-не магалыг идеяларының бүгүнү тиилеп турар кужу-дур дээрзин ол «теорияларның» чогаадыкчылары билип турарлар.

Бо Пленумнуң улуг ужур-дузалыг чүдел дээрге, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын, ийи идеологияларның демиселиниң айтырыгларын чаа күш-биле, ленинчи принципиалдыг чорук-биле оон тургусканында болур. Ол чорук бистиң бүгү амыдыралывыска кончуг чугула.

Совет уран чүүл сөөлгү он чылдарның дургузунда онза улуг чедиишкиннерни чедип алган деп, Г. Н. Чухрай демдеглээн. Ынчалзажок ында, ылангыя кинематографияда, өске салдарның тодаргай элементилери кестүп келгилээн, бир эвес ол элементилер-биле демисешпес болза, олар улуг когарадды чедирип болур. Чамдык чурукчуларның идейлиг турушталарының тодаргай эвес чоруу оларның чогаадыкчы ажылынга багай салдарны чедирген. Чамдык чурукчулар болгаш шүтүмчүлекчилер боттарының ажылдарынга буржуаз идеология-биле эптежир чорукту эрттирген.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери-биле ужуражыышкыннары литератураның болгаш уран чүүлдүн бүгү ажылдакчыларынга кедергей улуг ужур-дузалыг болганын оратор айыткан. Аңаа холбаштыр эш Чухрай мынча деп чугаалаан: чурукчу коммунистер партияның айтыышкынын шын билгеп болгаш ону херек кырынга бадыткаарын оралдажып турар дээрзин Төп Комитеттиң бо Пленумунга, оон Президиумунга болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң бодунга шынзылгазын кузеп тур мен.

Эң-не кол чүүл—чаа кижиниң — коммунистиг нийтилелдиң кижизин уран чүүлдүн чепсектери-биле кижизидери болур. Ол сорулганы шиитпирлээри улуг ажылды, амыдыралды, уран чүүлдүн хоойлуларын ханы билирин негеп турар. Ол чорук улуг чогаадыкчы организакчы болгаш теоретиктиг ажыл-чорудулганы, а кол-ла чүүл—коммунистиг идейлиг чорукту, принципиалдыг болгаш дидим чорукту негеп турар.

Уран чүүлде реакциалыг буржуаз агымышкыннарның алыс утказын ам-даа кырын каксы илередип турар бистиң шугумчулеливистиң четпестерииниң дугайын Г. Н. Чухрай оон ынай чугаалаан. Идеологтуг дайзын кандыг янзы болуп турарын ам-даа шоолуг өөренип көрбейн, ооң кошкак черлерин болгаш чазыгларын болуувустуң эрге-ажыывыска ажыглавайн турар-дыр бис. Формализмниң алыс утказы чүдел дээрге, оон партийжи эвес чоруу болур. Ооң талалакчылары антикоммунизмни, антигероизмни, ынакшылга удур чорукту пропагандалап турар, чүге дээрге оларда төлептиг идеалдар чок-тур. Коммунистиг идеалдарга удурланыштыр салыр оларның чүзү-даа чок.

Эш Чухрай бодунуң чугаазының түңнелинде мынча дээн: бистиң кинематографистеривисти билир мен — ол дээрге бистиң партиявыска кызытаар чок бердинген магалыг кижилер чүве. Партияның чоннуң мурнунга боттарының хүлээлгезин негеп турарын ёзугаар, олар шак ынчаар ажылдаарлар.

Төрээн чурттуң эрге-ажыктарын чүүден-даа артык бедик көрүп турар чаа кижиниң овур-хевири бистиң коммунистиг хайныышкынныг ажылижививиске хевирлеттинер деп, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Ш. Р. Рашидов** чугаалаан. Чүгле бедик идейлиг болгаш сагыш-сеткил талазы-биле арыг кижилер бистиң совет боттуг чүүлүвүсте ол хире кайгамчык чүүлдерни чогаадып, кылып шыдаар аргалыг. Ол дээрге, бистиң партиявыстың аажок улуг идеологтуг ажыл-чорудулгазының түңнели-дир. Партияның XX съездизиниң соонда, кажан партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын катап тургусканда, кажан ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезиниң ленинчи принциптерин катап тургузуп эгелээнде ол ажыл-чорудулга онза калбарган дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП-ниң XX, XXI XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлери, партияның чаа Программазы, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлери болгаш материалдары, эш Н. С. Хрущевтуң илеткелдери болгаш чугаалары партияның идейлиг чепсээн байыткан.

Идеологтуг ажыл коммунизм дээш демиселге улам идепкейлиг болгаш күчүлүг фактор болуп бар чыдарын оратор демдеглеп турар. Идеологтуг ажыл хөй талалыг болгаш хөй янзы. Эш Рашидов бо ажылдың чугула участоктарының бирээзи—ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезинге доктаап, чүве чугаалаан.

Совет Эвилелиниң бүгү улустары бузулбас акы-дунма ёзунуң быжыг харылзаалыг. Шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш принцип-биле эки, ынакшылдыг, найыралдыг өг-бүле болуп чурттап турар деп, ол чугаалаан. Харын хөй националдыг күрүне догуннап шыдавас дээр чүвеге кордал салып турар. социализмниң хоралыг дайзыннары безин дылын ызырар ужурга таварышкан.

СЭКП-ниң XX съездизиниң ажылдап кылганы, чуртту удуртурунуң ленинчи курузун чайгылыш чокка боттандырып турары, национал политиканың ленинчи принциптерин катап тургусканы бүгү националдарның ажылчы массаларының инициативазын болгаш чогаадыкчы идепкейжизин калбаа-биле хөгжүдерин хандырган.

Чеди чылдың чылдарында Узбекистанның улус ажыл-агыйынга эрткен 20 чылдарның дургузунда кииргени хире акша-хөреңгилерни киирип турарын оратор дыңнаткан. Республиканың овур-шырайы каракка шуут көзүлдүр-ле өскерлип турар. Чаа-чаа хоорайлар болгаш суурлар өзүп турар. Чеди чылдың дөрт чылдарының дургузунда 300 бүдүрүлгелерни болгаш цехтерни, оон иштинде индустрияның аажок улуг бүдүрүлгелерин тудуп, ажыглаалга киирген. Республиканың энергиязы-биле чепсеглениишкини шапкын өзүп орар. Хөвен бүдүрүүшкүнү көвүдеп турар.

Ол өзүлдениң чурагай бүрүзү, көргүзүг бүрүзү—партияның экономиктиг политиказының ёзулуг тиилелгези болур. Ол политика болза бистиң чуртувустуң улустарының акы-дунмалышкы найыралының, оларның калы ажылдажылгазын калбартырының үндезини болурун эш Рашидов демдеглээн. Республиканың ындыг бедикче көдүрлүп үнгени бүгү совет кижилерниң эгээртинмес дузаламчызы болгаш акы-дунма киржилгези чокка болдунмас болгаш күш четтинмес турган ийик. Интернационалчы кижизидилге талазы-биле бүгү ажылывыска ол дузаламчының дугайын, биске бүгү улустар, хамыктың мурнунда улуг орус улус кайы хире хөй чүүлдерни кылып берип турар дугайын доктаамал тайылбырлап турар бис. Узбекистанның улустары боттарының акы-дунмаларынга өөрүп четтиришкинин чүректиң ханызындан илергейлеп, оларга акы-дунмалышкы ёзу-биле харылап турар. Узбекистандан чурттуң янзы-бүрү районнарынче пөс-таавы машиналарын, хевенни, чес-хола концентраттары, кабельди болгаш өске-даа үлетпүр база көдээ ажыл-агый продукциязын чорудуп турар. Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш, бүгү улустарның чаагай чоруу дээш күш-ажылды Узбекистанның ажылчы чоннары боттарының интернационалчы хүлээлгези, аас-кежиктиң болгаш сорук кииришкиниң эгээртинмес үнер дөзү деп көрүп турар.

Чурттуң янзы-бүрү республикаларының болгаш областарның ажылчылары-биле Узбекистанның ажылчы чоннарының чанчыл болган социалистиг чарыжының улуг ажыктыының дугайын эш Рашидов оон ынай чугаалаан. Ол чарыш коммунистиг ёзу-биле бот-бодунга дузалажыр чоруктуң кижилерни кижизидип, республика бүрүзүн мурнакчы дуржулга-биле байыдып турарын ол демдеглээн. Бистиң хүннеривисте боттанышкыны улам илереттинип бар чыдар. национал культураларының чоокшулажыышкыны чугула ужур-дузалыг болуп турар. Культураларның ол чоокшулажыышкынынга болгаш бот-боттарын байыдырынга акы-дунма культураларының болгаш уран чүүлдүн декадалары болгаш неделялары, делгелгелерни солужары, телевизия болгаш радио дамчыдылгалары, акы-дунма республикаларның чогаалчыларының чогаалдарын парлап тарадыр чорук дузалап турар.

Бистиң чуртувуста чурттап турар барык бүгү националдарның төлээлекчилериниң Узбекистанда чурттап база ажылдап турарын демдеглээш, эш Рашидовтуң чугаалааны болза: ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгези—республиканың партия организациязының онза сагыш салыышкынының кол чүүлү болуп турар. Мында эртип турар бүгү съездилер, конференциялар, пленумнар, хуралдар социалистиг интернационализмниң идеялары-биле ханы синниккен. Найыралдың темазы—агитация-пропаганда ажылда, литератураада болгаш уран чүүлде кол темаларның бирээзи болуп турар.

Республиканың хөй националдыг составын бистиң бүгү идеологтуг ажылывыска барымдаалап турар бис деп, оратор үргүлчүлеп чугаалаан. Бисте солуннарны чеди дыл кырынга үндүрүп, нийти өөредилгениң школаларында өөредилгениң база чеди дыл кырынга чорудуп турар, радио дамчыдылгазын 11 дылдарга чорудуп турар. Националисчи чанчылдар, үзелдер аймаазыраашкын ам-даа бар дээрзин моон-биле кады утпайн турар бис. Националчы чанчылдар, үзелдер культураның бодунуң үезинде чурттап эрттирген эрги хевирлерин национал хаалчак чорукка шыптыын алгаш хевээр артырар дээр оралдажыышкыннарда илереп турар. Хереженнерниң шажын-чүдүлгениң артыышкыннары-биле шуут холбашкан феодал-байларның ёзузу-биле ажыларының чамдык фактыларында олар база илереп турар.

Республикада шаандагы шагның бүгү артыышкыннарынга удур шаал халдаар демиселди хүн бүрүде чорудуп турар деп, эш Рашидов чугаалаан. Ол дугайында массаларга идеологтуг дээштиг салдарның бүгү чепсектерин, пропаганданың болгаш агитацияның чепсектерин, парлалганы, радиону, телевидениени, литератураны болгаш уран чүүлдү ажыглап турар. Республикага чогаадыкчы эвилелдерниң, интеллигенцияның, хереженнерниң съездилерин, ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле эртем конференцияларын эрттиргени эргиниң артыышкыннары-биле демиселге чугула рольду ойнаан.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң улуг дуржулгазы, идеологтуг ажылдың дуржулгазы янзы-бүрү республикаларда чыгдынган дээрзин эш Рашидов чугаалаан. Ындыг турбужежок, ол дуржулгадан дыка хөй эки чүүлдер республика бүрүзүнүң ажыглалы болуп турары үргүлчү эвес. Дуржулганың ындыг солчулгазын эң калбак үндезинге тургузарын оратор саналдаан. Ол дугайында онза таарымчалыг байдалдар улуг экономиктиг районнарның, республикалар аразының партия болгаш ажыл-агый органнарының тургустунганы-биле холбаштыр ажыттынган.

Бистиң чуртувуска национал айтырыгны марксичи-ленинчи шиитпирлээшкиниң аажок улуг дуржулгазы болгаш коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинде национал харылзааларны улам ынай хөгжүдериниң айтырыглары делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге ёзулуг-ла аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар деп, эш Рашидов медеглээн. Бистиң эртемденнеривис ол дуржулганы эң хандыр шинчилеп көрүп, социалистиг нацияларның хевирлеттинериниң болгаш чечектелиишкининиң, оларның чайгылыш чок чоокшулажырының чорудулгазын бүгү талазы-биле илередип турар төлептиг чогаалдарны тургузар үе келген.

* * *

Төп Комитеттиң Пленумунуң доктаалының төлевилелин белеткээри-биле эш **Л. Ф. Ильичев** даргалаан комиссияны Пленум соңгаан.

Июнь 21-де СЭКП ТК-ның Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның чугаазы

Эштер! Партияның Төп Комитединиң амгы Пленумун чылдырар дугайында медээ колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чоруктуң чаа чалгыын бөлдурган. Пленумга белеткенмишаан, фермаларның ажыл-ишчилери мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш демиселди күштелдирген, тараажылар часкы тарылганың планын ажыр күүсеткен, үлетпүрүнүң ажылдакчылары беш айларның бүдүрүлге программазын чедиишкинниг күүседип шыдаан. Транспортчулар, тудугжулар болгаш коммунал ажыл-агыйның, садыгның болгаш нийтиниң чемненилгезиниң ажылдакчылары, культура фронтузунуң ажылдакчылары боттарының ажылын экижиткен. Республиканың ажылчы чоннары, партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, боттарының күш-ажылының үлүүн коммунизмни тургузарының улуг хереенге киирип турарлар.

Шаанда чону чаржынчыг байдалга болгаш өлүмнүң кыдыынга чурттап чораан Тыва бистиң партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың ленинчи ханы мерген национал политиказының ачызында 18 чылдарның дургузунда дешшилгеже болгаш культураже, үлегерлеп чугаалаарга совет кижиниң космосче көдүрлүп үнгени ышкаш, ындыг дүрген көдүрлүп үнген. Бистиң хөй эвес улузувус экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай, түренги чорукту, ааргыларны, бүдүүлүк чорукту чаарбидем эвээш чылдарның дургузунда узуткааны база мурнакчы улустарның деннелинге чедир көдүрлүп үнгени факт көргүзүг болбас деп бе?

Тыва лексикага «үлетпүр» деп сөс безин чок турганы билдингир болгай. А ам бис мурнакчы техника-биле чепсегленген улуг үлетпүр бүдүрүлгелерлиг, тудуг комбинаттарлыг болган бис; автомобиль, агаар болгаш суг транспорту хөгжүп турар. Эвилел ужур-дузалыг даг-дүгү комбинаттың тудуу Тываның бүгү ажылчы чоннарының чоргааралы болур. Кызыл хоорайда шапкын болгаш калбак Енисейни кежир көвүрүгнүң тудуу дооступ турар болгаш ол көвүрүг Саян ындында крайны бистиң чуртувустуң амыдыралчы төптери-биле харылзаштырар.

Хөй чүс-чүс чылдарда тываларның кол ажылы мал ажылы болуп келген. Ам Тываның ажылчы чоннары чуртка чүгле сүттү болгаш эътти берип турар эвес, харын база бистиң Төрээн чуртувустуң шыгжамырын бодунуң таразы-биле долдуруп турар. Шаандагы араттар ам кукурузаны, чигир свёклазын, картофельди болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларын тарып, өстүрүп турар. Бүгү чоннуң бүрүн бижик-биликтиг болганы, уругларның бүгү-нийти сес чыл өөредилгези, улус ажыл-агыйының болгаш культураның бүгү адырларынга түс черлиниң кадрларын тургусканчорук Тывада культура хөгжүлдезиниң чедиишкиннериниң дугайын чайыннандыр чугаалап турар. 1930 чылга чедир үжүк-бижии чок чораан тывалар ам номнарны болгаш солуннарны төрээн дылының кырынга номчуп, радиону дыңнап турар. Республиканың бүгү районнар төптерин, колхозтарны болгаш совхозтарны радиожуткан болгаш электрижиткен.

Республиканың алдарлыг малчыны, 1932 чылдан бээр партия кежигүну Ховалыг Сангыспааның оон төрүттүнген хүнүнден бээр алдан хар харлааныңга болгаш хойжу ажылга хөй чылдарда үзүктел чок ажылдап келгениңге алдар болдурган кежээге чугаалааны болза: «Бодум болгаш кадайым—Ховалыг Хандый 60—60 харлыг бис, ооң он сес чыдарын ССРЭ-ниң улустарының акы-дунма хөй националдыг өг-бүлезинге бистиң Тываның киргени совет байдалдарда чурттап эрттирген бис. Он сес чыл хөй бе, ынчаш? Ол дээрге кижиниң назызы-биле алырга, чүгле назы четкениниң эгези-дир. Ындыг кыска хуусаада мээң чаңгыс чер чуртчуларымның банчаар өскерилгениң көрүцер даан. Чем тып чиир дээш мөңгези-биле кожуп чоруурунуң орнунга ам бистер сууржун кижилер болуп, сууржуң амыдыралдың чаагай кежиктерин ажыглап турар-дыр бис. Бистиң бүгү уругларывыс школаларда болгаш дээди өөредилге черлеринде өөренип турар, бичии уштар колхозтарның уруглар садтарында болгаш яслилеринде турар. Бистиң кадыкшылывысты медицина ажылдакчылары хайгаарап турар. Бистиң хөй-хөй уругларывыс дээди эртемни чедип алган болгаш башкылар болуп ажылдап турар. Совет Армияда албан эрттирип турар. Күш-ажылчы улустуң дугайында, тыва араттарның дугайында Совет эрге-чагырганың, ленинчи Коммунистиг партияның улуг сагыш човаашкынын бо бүгү маргыш чокка көргүзүп турар-дыр. Мээң чаңгыс чер чуртчуларым—тываларның өөрүшкүлүг болгаш аас-кежиктиг амыдыралы дээш бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка, эш Н. С. Хрущевка улуу-биле өөрүп четтирдим». (Адыш часкаашкыны).

Тыва улустуң дугайында улуг сагыш човаашкыны дээш бистиң Төп Комитедивиске, Совет чазакка болгаш Никита Сергеевичиге Тыва республиканың бүгү ажылчы чоннарының арыг сагыш--сеткилинден хүлээп көрүүшкүнүн эш Сангыспаа шак ынчаар илереткен.

Республиканың улус ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болуп артып турар, а материалдыг бежиктериниң кол бүдүрүкчүлери—фермаларда бистиң алдарлыг ажыл-ишчилеривис. Областың партия организациязы экономиканың ол адырын шиңгыы көдүрер болгаш малчыннарның ортузунга идеологтуг ажылды күштелдирер талазы-биле практиктиг хемчеглерни ажылдап кылган. Эң чоокку чылдарда малдың баш санын ийи миллионга чедирген турар, аңаа дүүштүр эътти, сүттү болгаш дүктү бүдүрери өзер. Бо чылдың февральда СЭКП обкомунуң пленумунга бистиң республиканың малчыннарының ортузунда культура-амыдырал хандырылгазында болгаш идеологтуг ажылда четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Ийи чижектен көргүзүп көрейн.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчик эргелелиниң «Большевик» колхозу чоокта чаа-ла хожудангай колхоз турган. Ам ол колхоз республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының хүрээлениинде быжыы-биле кирген. Колхоз бодунуң социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турар. Бо чылын аңаа часкы тарылганы эки чоруткан. Колхозтуң даргазы болгаш партия организациязы ындыг түңнелдерни колхозчулар ортузунга масса-политиктиг улуг ажылды чорудуп турарының ачызында чедип алган. Ында тургускан интеллигенция чөвүлели оларга дузалап турар, чөвүлелде башкылар, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемнигләри, көдээ албан черлериниң ажылдакчылары кирип турар. Олар агитация ажылынга, бот-тывынгыр уран чүүлге идепкейлиг киржип, малчыннарга кино көрүлдезин доктаамал организастап, ыраккы одарларда, турлагларже солуннарны, журналдарны болгаш почтаны чедирип турар. Мында «Культура болгаш амыдырал» деп түскай хана солуну болгаш сатириктиг «Крокодилди» үндүрүп турар. Беседаларны доктаамал чорудуп, политиктиг илеткелдерни кылып, агар-политиканың, бот-тывынгыр уран чүүлдүң, көдээ ажыл-агый техниказын өөренир бөлгүмнер ажылдап турар. Колхозчу өреге бүрүзү ийиден эвээш эвес солуннарлыг. Бүгү бажыңнарны электрижиткен болгаш радиожуткан.

«Большевик» колхоз ындыг-ла үр эвесте—1950 чылда чүгле көшкүн малчыннардан тургустунган. Ам бо үеде олар сууржун амыдыралче шилчээн. Кижилер өглерден чаагайжыттынган чурттаалга бажыңнарынче шилчип кирген. Ол бүгү бүдүрүлге херектеринге салдарын чедирген.

«Большевик» колхозта болгаш черле Чөөн-Хемчик районунуң өске-даа ажыл-агыйларында идеологтуг ажылдың өске-даа хевирлери кичээнгейни хандыкшыдып турар. Он хонгаш-ла, доктааткан график ёзугаар, колхозтар болгаш совхоз төптеринден ырак турар хойжуларга, чылгычыларга, сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларынга культбригадалар барып чедип турар. Ол бригадаларга лекторлар, эмчилер азы мал эмчилери, кино-механиги азы бот-тывынгыр уран чүүлдүн хөй эвес бөлүү кирип турар.

Чөөн-Хемчиктиң партия комитединиң малчыннар ортузунга идеология ажылын күштелдирер талазы-биле дуржулгазын түңнеп нийтилештирген болгаш республика солуннарынга калбаа-биле чырыткан. Ол чижекке бистер коммунистерни, партия активин идеология ажылын дидим органызастаарынга өөредир, эрткен үениң артыышкыннарын оларның дүрген ажып эртеринге дузалаар. бүгү малчыннар чоокку ийи-үш чылдарда чаагайжыткан бажыңнарга чурттаар турарын, фермаларга болгаш кадарчыларның төп турлагларынга, чер болганга кызыл булуңнар-даа, радио-даа бар турарын, культурлуг амыдырал хайныккан турарын чедип алыр бодап турар бис.

Бистиң республиканың улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг ажылды шиңгыы күштелдирери эргежок чугула. Үлетпүр бүдүрүлгелеринге болгаш тудугларга ындыг ажылды организастаарының чогумчалыг дуржулгазы бисте бар. Чижек кылдыр Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязын киирип болур. Ол коллективке эрткен өөредилге чылында экономиктиг алды эге бөлгүмнер ажылдап турган, оларга ажылчыннарның 90 хуузу өөренип турган. Ук бөлгүмнерни цехтерниң болгаш ээлчеглерниң начальниктери удуртуп турган. Ында дөрт ажылчын бүрүзүнүң бирээзи рационализатор болуп турар. Мурнакчы дуржулганы кичээнгейлиг өөренип көрген чорук улуг күш негеттинер хөй-хөй ажылдарны механизастаарының аргазын берген. Агитколлективтиң эки ажылы, лекцияларны болгаш илеткелдерни доктаамал кылып турары, кескү агитацияны чогуур өйүнде чорудуп турары, а кол-ла чүве—бүдүрүлгеге коммунистерниң болгаш комсомолчуларның авангардчы ролю планны ай бүрүзүнде ажыр күүседириниң, оттулар чүүлдү камнап алырының аргазын берип турар. Станцияның коллективи коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп ат дээш демисежип турар. Ийи цехтерге болгаш дөрт ээлчеглерге ол хүндүлүг атты ам безин тывыскан.

Янзы-бүрү лекторийлер, культура университеттери, интеллигенцияның чөвүлелдери, агитбригадалар, концерттер солчуру болгаш клуб албан черинин отчёдун дыңнаары, хөй-нийтиниң шугуму-биле ном садыгларын ажыдары дээн ышкаш, чоннуң ортузунга идеология ажылының шак ындыг хевирлерин сөөлгү үеде республикада калбаа-биле практикалап турар. Дуржулганы нептередири-биле болгаш бүдүрүлгениң база культурада мурнакчыларын демдеглээри-биле күш-ажылчы алдарның хүнүн—«Хойжунуң хүнүн», «Эмчиниң хүнүн», «Башкының хүнүн» эрттирип турар.

Бо Пленумга белеткенип турган, республиканың партия организациязы идеология фронтузунуң бүгү-ле участоктарында ажылдың байдалын ханызы-биле анализтеп көрген. Чоннуң ортузунга чорудар кижизидилге ажылының чаа, дээштиг, ажыктыг хевирлерин партия организациязы дилеп турар. Формализм-биле, чаңгыс аай кылыр чорук-биле демиселди оон-биле кады чорудуп турар. Ол чоруктар бисте идеология ажылында ам-даа бар болуп турар. Төп Комитеттиң бо Пленуму, СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткели болгаш хүлээп алдынган турар шиитпирлер коммунистиг тургузуушкунунуң бүгү-ле участоктарынга ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезиниң дайынчы программазы болур.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература база уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражыышкыны, аңаа Никита Сергеевич Хрущевтуң магалыг, ханы барымдаалыг чугаазы республиканың идеология фронтузунуң бүгү-ле ажылдакчыларынга чогаадыкчы энергияның чаа немежилгезин болдурган. Партияның, ооң Төп Комитединиң айтыышкыннарын боттандырар дээш олар бүгү-ле хемчеглерни алыр.

СЭКП ТК-ның бо Пленумунуң ужур-дузазын чедир үнелээри берге деп, мурнунда чүве чугаалаан ораторлар мырыңай шын чугаалаадылар. Бо болза биске теорияның болгаш практиканың, идеологтуг ажылдың дуржулгазының чаа школазы болду. Бо Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга күүседир дээш Тываның партия организациязы бүгү-ле чүүлдерни кылыр болгаш чеди чылдың бешки чылының улус ажыл-агыйының планнарын күүседиринге чаа чедиишкиннерни чедип алыр, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының улуг хереенге бодунуң күш-ажылының үлүүн киирер. (Адыш часкаашкыны).

ЧУРУКТА: Июнь 18-те Москвага ажыттынган СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң хуралдаар залында.
Фото В. Егоровтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Пленумга күш-ажылчы белектер

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга уткуштур чарышты калбартпышаан, «Найырал» совхозтуң малчыннары, бо чылдың баштайгы чартыында күрүнеге эът, сүт белеткээр хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар.

Совхозта ажылчын комитединиң даргазы эш Кунгаанның дыңнатканың ёзугаар алырга, чартык чылда 252 тонна сүт садар турган, ам херек кырында 212 тонналы киирген.

Үрбүн фермазының көргүзүү совхозтуң өске фермаларындан бедик. Коллектив чартык чылда 77 тонна сүт садар хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен. Ховалыг Дунгаа бодунда быжыглаан тыва инектериниң бирээзинден-не 795 килограмм, Таня Наваштай 781 килограмм сүттү саган.

Төрээн чутка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг эътти белеткээринге совхозтуң малчыннары база багай эвес көргүзүглерлиг. Ийи кварталдарда 1680 центнер эът садар хүлээлгезинден 840 центнерин дужааган.

Тускай азыралда 100 ажыг хаванның кужу ам чедишкен, оларның баштайгызын дужаап эгелей берген. Семиртилгеде үскен 50 шары, 800 ажыг ирт база бар. Совхозтуң киирип турар эъдиниң шынары база багай эвес болуп турар.

* * *

ЧАДААНА. (Телефон-биле). «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге белеткээр талазы-биле багай эвес көргүзүглүг болуп турар. Бо хүннерде нийтизи-биле 1413 центнер сүттү саган, а күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын күүседир чоокшулаан, херек кырында 906.5 центнерни саткан.

Ажыл-ишке үлегерлиг мурнакчы кижилер коллективте улам көвүдеп турар. Боттарында быжыглаан 35—35 инектериниден июнь онга чедир Таан Кара-Сал 24408 килограмм, Хомушку Кувискаал 24405 килограмм сүттү саган.

«Сөс-биле ажыл-херектиң карышпас чаңгыс эптиг болуру, партийжи чогаадыкчы чоруктуң дириг утка-шынарлыг болуру — бодунуң идеологтуг кадрларындан партияның негеп турар чүүлдери ол».

(СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинден).

ПЛЕНУМГА СОРУК КИРГЕШ...

Бистээ партиявыстың ленинчи Төп Комитединиң бо эртем турар Пленумунга партияның идеологтуг ажылының эдлечиглиг сорулгаларының дугайын чугаалаашкын турарынга мен бистиң чуртувустуң хей санныг идеология ажилдакчылары шыкаш, ол дугайында база-ла сеткил-сагыжымның ханылыдан байырлап, Пленумнуң ажыглыг радио, солуп дамчыштыр кончуг сонуургап, аңаа эш Л. Ф. Ильичевтуң хаяы утказыг, делегеттиг идеткелин база Пленумнуң киржикчилериниң чүткүлдүг саналдарын хандыр өөренип, шиңгээдип ап тур мен.

Бистиң идеология ажылдакчыларының коммунистиг кижизидилгениң херээжеге маан соңгаарлы сорулгаларыны шиитпирлээриниң оруктарын, канчаар чүртээн, ажыдаарын, коммунизмниң тургузар дээш, канчаар демисеңсе чогуурун бо Пленум айтып турар.

СЭКП Төп Комитединиң эдлечиглиг Пленумунга идеологны айтырының шак мынчаар тускай тургузуп турары болза, бистиң партиявыс, оон Төп Комитединиң чер делегтей кырынга эң-не чаагай, эң-не аас-кежиктиг ниитилел болур коммунизмни тургузар дээш, совет кижилериниң маадырлыг демиселиниң бир кол кезээ — идеологтуг ажылды кайы хире онзагай үнелеп, бистиң чуртувусту коммунистиг кижизидилгениң айтырымына кайы хире кичээнгей салып турарын көргүзүп турар. Мынчангаш коммунистиг ниитилел дээш демисеңсээн турар кижи бүргүзү бо Пленумга байыр чедирбестиң аргажок.

Бо Пленумнуң база бир онзагай чүвези болза, бистиң кайгамчык октаргайжы маадырларывыс — делегейде эң баштайгы хөрээжен космонавт — Валентина Терешкова биле бешки космонавт Валерий Быковский оларны октаргайдан үткүп ап турары болур.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чоокта чаа чечен-чогаал болгаш ураң чүүл ажылдакчыларының-биле ижин-кара чок, сеткилдиң ханы ужуражымышкыны болуп эртем болгай. Ол ужуражымышкынга чонну коммунистиг ёзугга кижизидербиниг совет чогаалчыларның, композиторларның, чурукчуларның, чер-ле бүгү чогаадыкчы интеллигенциниң мурнунда кандыг сорулгалар туруп турарын чугаалашкан. Ол дугайы бо Пленумга база катап күштүүбиле тургустунуп турарын бүгү чечен-чогаал, ураң чүүл, культура ажылдакчылары ажыл-ишчи, политиктиг кодурлуушкүн-биле байырлап турар.

Л. Ф. Ильичев бодунуң илеткелинге партияның пиалыпчы идеологтуг күштериниң иштинде культура-чырыдыышкын албан черлериниң ролюнуң, оларның кижизидикчи ажылының чугулазын айтып турар.

«Бөдээниң азы ажылчын суурнуң аныяктары клуб септеттинмээн, библиотекарь багай ажылдап турар дээш, бала эске-даа чүүлдерни бүгүле чадаларны дамчыштыр бижип, хомудап, кандыг-бир кижи чедип келгеш, эжиктерни септеп, сонгаларны шилдеп, шаланы аштап, бааз клубка отту кыпсып бээрин манап олурар чорук тургулаар» деп, ол чугаалаан.

Клуб кайа-даа бүгү-ле идеология ажылының, бүгү-ле коммунистиг кижизидилгe ажылының одаа ол-дур. Мында кым-даа маргышпас боор. Бодап-даа көрээл, делегейнин-даа, бистиң чуртувустун-даа төөгүлүг улуг конгресстери, чыштары, съездилери, хуралдары база концерттери, көргүзүглери ССРЭ-ниң кайгамчык чаагай Съездилер Ордузунга, Кремльдиң Улуг ордузунга, Ленин аттыг спорт Ордузунга артып тургулаар болгай. А бистиннге болза, шак ындыг улуг болуушкуннар, июн-шинилер боттарывыстың клубтарывыска эртип турар. Клубка чон кажан-даа хей турар, улуг-даа, бичe-даа ынаар сөктүп турар. Клуб кезээде-ле каасшиниик чырып, бистиң «моорланар!» деп чалап турар.

Мынчангаш кым-даа, улуг-даа, бичe-даа кижи клубка ынак болуру кончуг-ла күзенчиг. Клуб чылыг, чырык, класс-шиниик, угаадыглыг, хөглүг турар ужурлуг. Клуб база-ла кижизидикчи, эвилелдекчи. Эвлери аңаа кайы хире ынагыл—ындыг черлерде клубтар онзагай. Көрүнер даан, Чаан-Хемчиктиң Шеминде «Большевик» колхозтуң, Улуг-Хемниң Ийи-Талда Жданов аттыг колхозтуң клубтарын—ол-дур, ёзулуг культура одаглары. Чүге дээрге, ол черлерде шупту кижи, «демниг саскан тева тудуп чиир» дээн шыкаш, клубунче доктаамал сагыш салып турар. Чамдык өске черлерде байдал ындыг эвес бооп турары кончуг хомудамчыг.

Культура-чырыдыышкынчыл албан черлерин—клубтарны, библиотекаларвы болгаш «экелерни-даа коммунистиг кижизидилгениң одаглары деп партия бо хире чугулалап, үнелеп турда, бо Пленумдан соңгаар бистиң республиканың хей-ниитилел оларның ажылын экижидер дээш, черле чаазы-биле ажылдаза чогуур. Ылангыя клубтарны, библиотекаларны кышка шынарлыг белеткеп, чепсеглээр талазы-биле аныяктар шалынчы айдан чарлап, ону башкарза кандыгыл? Аңаа доктаавайн, ол алдын черлериниң ажылын чонның күзелинге, таарыштыр чорудуп шыдаар, мергежилдиг, аңаа бэлүүг бердинген, шыырак кадрлар-биле хандырып, оларга хүн бүгү боттуу-биле дузалажып турган, клубтарга коммунистиг кижизидилгениң янзы-бүрү массаполитиктиг ажылдарын чазы-биле күштелдирип чорударын бо Пленумнуң шиитпирлери-биле холбаштыр чер-черге чугаалашса чогуур деп бодаар мен.

Л. ЧАДАМБА.
чогаадчы.

Бешки космонавт бодунуң дугайында

Кижи бүргүү хуу-салымныг деп чугаа бар болгай. Оны, чүгле тып алыры чугула. Бир эвес, сен, күш-ажылчы, кызымак болзуңда бодунуң күзелиниң чедип аар сен. Ыпчалдаа кижи быжыг амыдыралчы орукче дораан-на кирбес. Ёзулуг амыдыралдың эгелин барык херек чок чүүледен тыва баар таварылга бала турар чүве. Кижиниң характери каракка ылгаттынмас бичии болуушкуннардан тургустунуп эгелээр. Бирле катап мээң эжим Женька Петровтуң баштактаның чугаалаан чугаазы маан амыдыралымга эргиленип үези болу бээр деп чүвени кажан-даа бодавайн чораан мен.

Кичээл тане бергенде, кажан мен чаңып чоруттарынга белеткени бергенимде Женька куруглай берген классты ажыдыпкаш, мени коридорже кыйгырды. Шыны-биле чугаалаарга ол мени кыйгырбаан-даа, саазы-биле иниең каапкаш. Индияның Раджазы-биле боду чап-чаа-ла чугаалапкан ышкаш, арнын бырыштырган.

— Дыңнадың бе, Валерка, адаанда каттаң комсомол комитединиң өрээлинде кижи олур. Билдиң бе?

— Чүл ынчаш — деп айтырдым.

— Далашпа. Адаанче чүгүрүп батка, ооң чүнү чугаалап турарын дыңнаанын дээре. Аңаа таарымчалыг кестүрүп ораттаң. Ынчаарынга сенээ аайлажы бээр болгаш сени бааз киирип алыр...

— Кайнаар? Чүнү оштап тур сен?

Ынчалза-даа ажык хагдына берген болгаш чааскаан артып калдым Кыдыраажымны сумкаллаш, класстан үнүп, алээн каш чадаларны ажыр халлаш, бирги каапка чеде хонуп келдим. Комитет өрээлинде секретарь столунуң артында чыглы берген ооларның оргаларын шала ажыттынган эжиктен көрүп кагдым. Чоокшулап келгеш, үнүп дугайында чугааның чорун турарын дыңнаар. Женьканың менээ чугаалааны тывызыксыг кижини көөр дээш чоокшулап келдим.

Стол артында делгем хөректиг, мокулчак шыңгаңнарлыг, ажык арыннығ улуг кижи олур. Ол аэроклуб дугайын чугаалап олурган.

Аэроклубтар бар деп чүвени оок мурнунда-ла дыңнаан мен, ынчалзажок ынаар бээрин кажан-даа бодавайн турган мен. Ынчаарда менээ эң-не чугула чүве болза фектования кичээли болгаш Москвага бирги чер дээш болур деп турган маргылдаа чүве.

Черле элдеп чүве, бажының дүгү агара берген ол аэроклубчунуң чугаазы мени сонуургадыпкан. Ынчап ындыг болган чүве ийик, мен хенертен айтырдым:

— А силерниң аэроклубче бижиндип ап болур бе?

Бүгү чүве оон эгелээн.

Бирги бот эргелиг ужудуушкунну бодумнуң төрээн хүнүмнүң мурнуу чарында кылган мен. Ындыг-ла сүртевээн мен. Доктаамал шенелдер маңнаага бүзүрелдиг болурун чанчыктырган турган. Даалга база нарын эвес: ужуп үнгеп, аңаа бедээш, аэродромну долгангаш, черге хонары.

Кажан самолёт чогуур бедикке чеде бергенде ээп эгеледим. Бүгү-ле чүве эки турган. «ЯК» агаарга дынангыры ковчуг болган, ынчангаш хонар черже угланттым. Башкарар механизмни бичии-ле кошкадыпкаш, аэродромну дилей берген мен. Хайгаарадыз улам-на дынадыын чораан канчангаш-ла көөрүмге мурнумда электринин бедик вольтулуг шугуму көстүп келген тур ийин мен. Башкарар механизмни бодумче тыртта каапталарымга машина сывырындактарны чиигп-биле эртип келген.

Мурнумда аэродром кыдының ончары көстү берди. Мотор бичии дескинигге ажылдап чоранын уттупкаш, демги кылган операциямны катаптапкан болдум. Дүргедээшкинии чидирипкен самолёт хонар шөлдүң эгезинп демдеглээн «Т» хевирлиг демдекке четпейн чыткаш, хонупкан.

— Ат-ла болдум, ажынарлар-ла болгай, ийнги ужудуушкунга чепшээрел бээр эвес болар — деп, бодал дораан-на бажымга кирип келген.

Ынчалза-даа бүгү-ле чүве ындыг болбаан. Кажан «ЯК»-ты аэродромга чорудуп оргаш, бистиң инструкторувус Ерофеевтиң менче уткуштур чүгүрүп органын көрүп кагдым. Оон арны ажынчак-даа эвес, чазык болду. Самолёттуң чалгынынче үнүп келгеш, ол алгырды:

— Ажырбас, Валера, ажырбас. Газ таарыштырарын утпа. База катап чоруп көр. Че...

Машинаның моторунуң дескинерин база катап күжүн улгаттыргаш черден адырлып, агаарже үнүпкен мен. Кылза чогуур бүгү чүүлдерни, күүсеткеш, хонары-биле чавызап базыпкан мен. Бо удаала бүгү чүве таарымчалыг болган: хонза чогуур «Т» хевирлиг демдектиң чанында хонупкан мен. Ура!

Ам мен бистиң Ерофеевичивисти (инструкторну боттарывыс аравыста ынчаар алаар турган) улуг өөрүп четтириишкин-биле сактып чоруур мен. Ол мени ужар чүүл спортунга ынак болурунга чанчыктырган, маадырлыг, туруштуг, топтуг болурунуң бирги кичээлдерин биске ол эрттирген.

...Аэроклубту доозканым соонда шериг ужудукчуларының училищезинге базарын шиитпирлеп алган мен. Оон ынайгы амыралымны ужудуушкун чокка эрттирбезин бодаар турдум. Далайжы болур даан шаандагы бодалым ынчаар уттундурган.

— Шериг ужудукчузунун задыгыышкынын аэроклубка тургаш-даа ап болур, бодунуң бүгү амыдыралының иштинде спортчу-ужудукчу-даа болуп артып каап болур — деп, инструктор Ерофеев шын чугаалап чораан.

Училищени доозкаш, дыка хей ужудукчуларның шыңгыы шенелдерге, дүнеки ориентир мегечи. Гиромагниттиг компас база айытпастаан.

Штурман белеткелинге эрттирген соолгу кичээлдерниң бирээзи бажыңга кирип келген. Компас ажылдавастай бергенде пеленгаторнуң (самолёттуң турар черин тодарадыр керексел) үнүн удаттырып, азы бичеледип турганы, таарыштырарын аңаа чугаалаан чүве. Ораладажып көөрүмге чүгээр-даа ышкаш. Оон соонда эфирге ужудуушкуннуң удуртукчузу Полозовтуң үнү дыңнадып келген. Ындыг таварылгаларны ол эки билир, ынчангаш далаш чогу-биле чугаалайдыр:

115-ки, «чалгыг»-дыр мен, канчаар дыңнадың?

Эки дыңнадым деп илеткээш, болган таварылганың дугайын чугаалаар деп чөрүмда: «оон ынай канчаа ужудар сен» деп Полозов айтыры. Бир-даа айтырып турар болганда менээ идегел, бүзүреп турары ол, керекти ажып эртер мен деп бодап алдым.

Бүзүттар үстүнге чорумда, мени самолёттар хондуруп, башкарар локаторже эккел чораан болган кайда турарымны, бедикти болган үглавышкынны тодарадып эгелээн. Элээп болганда аэродромга хонар шөлдүң эгези көстү берген. Тода авес бүлүүтүн шөл бо-да болгай. Чазыптар-ла ирги мен бе? Таарымчалыг хонуптум. Бир-ле дугаарында Леша Галяганның дугайын сактып келдим, чүге дизе менээ дузалаан штурман кичээлин ол эрттирип турган.

Училищеге тургаш-ла шенекчи болуруп, чаа, кымга-даа биндинмес машиналарга ужударын, болдуна берги дег чүүлдерни боттандырарын күзеп чораан мен.

Бодумнуң күзелимнин кымга-даа чугаалаваан мен, ынчалза-даа мени ужудукчуларның шенедлер төвүнче чоруур дугайында рапорттумну командирге бижээн мен. Оон соонда чогум кайы хире уе эртеринп эки сактып шыдавайн тур мен. ынчангаш бодумнуң күзелимнин боттанырынга улуг-ла бүзүревейн турдум. Бир-ле катап мени кезектин командирниге кел даан. Полковникке чүге херек апарганымны баштай эки-ле билбээн мен. Багай чүве-даа кылбаан, соолгу ужудуушкунга сагындырыг-даа албаан болгай мен. Харын-даа эскадрилья командири эжешкек ужудуушкунга чедиишкин даэш мактаан чүве болгай.

Уставтың негелдезин ёзугаар чедип келгеним дугайын илеткедим. Командир олурупар дидир. Чыылганнарже берге, дүнеки ориентир мегечи. Гиромагниттиг компас база айытпастаан.

Шгурман белеткелинге эрттирген соолгу кичээлдерниң бирээзи бажыңга кирип келген. Компас ажылдавастай бергенде пеленгаторнуң (самолёттуң турар черин тодарадыр керексел) үнүн удаттырып, азы бичеледип турганы, таарыштырарын аңаа чугаалаан чүве. Ораладажып көөрүмге чүгээр-даа ышкаш. Оон соонда эфирге ужудуушкуннуң удуртукчузу Полозовтуң үнү дыңнадып келген. Ындыг таварылгаларны ол эки билир, ынчангаш далаш чогу-биле чугаалайдыр:

115-ки, «чалгыг»-дыр мен, канчаар дыңнадың?

Эки дыңнадым деп илеткээш, болган таварылганың дугайын чугаалаар деп чөрүмда: «оон ынай канчаа ужудар сен» деп Полозов айтыры. Бир-даа айтырып турар болганда менээ идегел, бүзүреп турары ол, керекти ажып эртер мен деп бодап алдым.

Бүзүттар үстүнге чорумда, мени самолёттар хондуруп, башкарар локаторже эккел чораан болган кайда турарымны, бедикти болган үглавышкынны тодарадып эгелээн. Элээп болганда аэродромга хонар шөлдүң эгези көстү берген. Тода авес бүлүүтүн шөл бо-да болгай. Чазыптар-ла ирги мен бе? Таарымчалыг хонуптум. Бир-ле дугаарында Леша Галяганның дугайын сактып келдим, чүге дизе менээ дузалаан штурман кичээлин ол эрттирип турган.

Училищеге тургаш-ла шенекчи болуруп, чаа, кымга-даа биндинмес машиналарга ужударын, болдуна берги дег чүүлдерни боттандырарын күзеп чораан мен.

Бодумнуң күзелимнин кымга-даа чугаалаваан мен, ынчалза-даа мени ужудукчуларның шенедлер төвүнче чоруур дугайында рапорттумну командирге бижээн мен. Оон соонда чогум кайы хире уе эртеринп эки сактып шыдавайн тур мен. ынчангаш бодумнуң күзелимнин боттанырынга улуг-ла бүзүревейн турдум. Бир-ле катап мени кезектин командирниге кел даан. Полковникке чүге херек апарганымны баштай эки-ле билбээн мен. Багай чүве-даа кылбаан, соолгу ужудуушкунга сагындырыг-даа албаан болгай мен. Харын-даа эскадрилья командири эжешкек ужудуушкунга чедиишкин даэш мактаан чүве болгай.

Уставтың негелдезин ёзугаар чедип келгеним дугайын илеткедим. Командир олурупар дидир. Чыылганнарже берге, дүнеки ориентир мегечи. Гиромагниттиг компас база айытпастаан.

Шгурман белеткелинге эрттирген соолгу кичээлдерниң бирээзи бажыңга кирип келген. Компас ажылдавастай бергенде пеленгаторнуң (самолёттуң турар черин тодарадыр керексел) үнүн удаттырып, азы бичеледип турганы, таарыштырарын аңаа чугаалаан чүве. Ораладажып көөрүмге чүгээр-даа ышкаш. Оон соонда эфирге ужудуушкуннуң удуртукчузу Полозовтуң үнү дыңнадып келген. Ындыг таварылгаларны ол эки билир, ынчангаш далаш чогу-биле чугаалайдыр:

115-ки, «чалгыг»-дыр мен, канчаар дыңнадың?

Эки дыңнадым деп илеткээш, болган таварылганың дугайын чугаалаар деп чөрүмда: «оон ынай канчаа ужудар сен» деп Полозов айтыры. Бир-даа айтырып турар болганда менээ идегел, бүзүреп турары ол, керекти ажып эртер мен деп бодап алдым.

Бүзүттар үстүнге чорумда, мени самолёттар хондуруп, башкарар локаторже эккел чораан болган кайда турарымны, бедикти болган үглавышкынны тодарадып эгелээн. Элээп болганда аэродромга хонар шөлдүң эгези көстү берген. Тода авес бүлүүтүн шөл бо-да болгай. Чазыптар-ла ирги мен бе? Таарымчалыг хонуптум. Бир-ле дугаарында Леша Галяганның дугайын сактып келдим, чүге дизе менээ дузалаан штурман кичээлин ол эрттирип турган.

Космонавт В. Ф. БЫКОВСКИЙ белеткел үезинде.

Училищеге тургаш-ла шенекчи болуруп, чаа, кымга-даа биндинмес машиналарга ужударын, болдуна берги дег чүүлдерни боттандырарын күзеп чораан мен.

Бодумнуң күзелимнин кымга-даа чугаалаваан мен, ынчалза-даа мени ужудукчуларның шенедлер төвүнче чоруур дугайында рапорттумну командирге бижээн мен. Оон соонда чогум кайы хире уе эртеринп эки сактып шыдавайн тур мен. ынчангаш бодумнуң күзелимнин боттанырынга улуг-ла бүзүревейн турдум. Бир-ле катап мени кезектин командирниге кел даан. Полковникке чүге херек апарганымны баштай эки-ле билбээн мен. Багай чүве-даа кылбаан, соолгу ужудуушкунга сагындырыг-даа албаан болгай мен. Харын-даа эскадрилья командири эжешкек ужудуушкунга чедиишкин даэш мактаан чүве болгай.

Уставтың негелдезин ёзугаар чедип келгеним дугайын илеткедим. Командир олурупар дидир. Чыылганнарже берге, дүнеки ориентир мегечи. Гиромагниттиг компас база айытпастаан.

Шгурман белеткелинге эрттирген соолгу кичээлдерниң бирээзи бажыңга кирип келген. Компас ажылдавастай бергенде пеленгаторнуң (самолёттуң турар черин тодарадыр керексел) үнүн удаттырып, азы бичеледип турганы, таарыштырарын аңаа чугаалаан чүве. Ораладажып көөрүмге чүгээр-даа ышкаш. Оон соонда эфирге ужудуушкуннуң удуртукчузу Полозовтуң үнү дыңнадып келген. Ындыг таварылгаларны ол эки билир, ынчангаш далаш чогу-биле чугаалайдыр:

115-ки, «чалгыг»-дыр мен, канчаар дыңнадың?

Эки дыңнадым деп илеткээш, болган таварылганың дугайын чугаалаар деп чөрүмда: «оон ынай канчаа ужудар сен» деп Полозов айтыры. Бир-даа айтырып турар болганда менээ идегел, бүзүреп турары ол, керекти ажып эртер мен деп бодап алдым.

Бүзүттар үстүнге чорумда, мени самолёттар хондуруп, башкарар локаторже эккел чораан болган кайда турарымны, бедикти болган үглавышкынны тодарадып эгелээн. Элээп болганда аэродромга хонар шөлдүң эгези көстү берген. Тода авес бүлүүтүн шөл бо-да болгай. Чазыптар-ла ирги мен бе? Таарымчалыг хонуптум. Бир-ле дугаарында Леша Галяганның дугайын сактып келдим, чүге дизе менээ дузалаан штурман кичээлин ол эрттирип турган

Искрачыларның сөзү

Байлак дүжүттү кыска хуусаала чидириг чокка ажаап алырының чугулазын бистиң артелливистиң чүгле тараажылары эвес, бүгү кежигүннери билир. Бичангаш СЭКП ТК-ниң деткээни кустанайжыларның кыйгырыын олар бүрүн түүлдүзүнүп деткип турарлар.

Бистиң «Искра» колхоп бо чылын тараа культураларының шөлүн 3770 га чедирген. Тавычалай кезер арганың ажыктыын бистер эрткен чылдарның дуржулгазындан бүзүреп билген бис. Чүгле ол арганың ачызында эрткен чылын тараа сөөртүрүнге өскээртен автотранспорт хереглевейн, бүгү тараавысты комбайннардан шаннарже, шаннардан күрүне складынче сөөртүр ажылды бот-тарывыстын автомашиналарывыстын күжү-биле кылыр аргалыг болган бис.

Бо күзүн тараа ажаалгазынга хереглээр машиналарны хире чергезинбиле саназынывыс ёзугаар алырга, бүгү тараа культураларының 70 хуузун, ылангыя Чодуриин, Кара-Талдын, Улуг-Оймактың тарааларын тавычалаар арга-биле чорудар бис. Ол сорулганы күүседир дээш боду чоруур чеди комбайнны болгаш чедя жатканы дерип, септеп белеткеп турар бис. Комбайнчар септелгезин май айның иштинде доозуптар дээш, часкы хову ажылдары-биле чергелештир эгелээн бис. Ол ажылдарны хары угда чорударынга механизатор кадрлар четчир. Ынаыг-даа болза Чадаананын сельхозтехника салбыры бистн артык кезектер-биле хандырбаанындан комбайнчар болгаш жатказар септелгезин ам-даа дооспайн турар бис.

Бистиң механизаторларывыс дүжүт ажаалдазының бүгү машиналарының септелгезин июнь айның иштинде дооскаш, тараа быжып эгелээри-билек дүжүт дээш демиселче кириптеринге долу шиитпирлиг. Комбайнер М. Бертик-оол «СК—3» комбайнбиле 600 гадан эвээш эвес шөлдүң тараазын кезип ажаарын хүлээнген. Эрткен күскү сезонда ол бодунуң корабли-биле 542 ганыц тараазын ажааган. Ол ышкаш комбайнер М. Сундуй-оол эрткен чылын 472 ганың тараазын ажааган болза, ам бодунуң «СК—3» комбайны-биле 500 ганың тараазын чидириг чокка ажаарын хүлээнип турар. Оларның комбайннары белен.

Колхозтуң тараажылары боттарының аргаларын санап көргеш, дүжүт ажаалдазын 22 ажыл хүнүнде, оон иштинде тавычалаарын 18 ажыл хүнүнде доозар хүлээлгени ап турар. Бистиң артелливис бо чылын күрүнеге эрткен чылдаазындан эвээш эвес тараапы дужаар. Тараа кургадыр шаннарны алгыдып, цементилеп, тараа складтарын септеп, белеткеп турар.

Төөгүдүг чеди чылдың бешки чылының тараа болгаш мал чемнери бүдүрер талазы-биле планныг онаалгаларны алдарлыы-биле күүседиринге искрачылар долу бүзүрелдиглер.

К. ДОРЖУ,
колхозта партия организациязының секретары.

Чөөн-Хемчик.

—□—

Төптерни экижидер

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң фермаларында малчыннарның амыдыралынче кичээнгей онза багай. Чүгле ийи фермада байдал мындыг.

Төп сүт-бараан фермазының чайлаа—Ортаа-Шырабулакта сүт хүлээп алыр бичии бажың, тудуштур туткан ийи аал ишти чурттаар чурттталга бажыңындан өске чүнар бажың, кызыл бүлүң чок. Инда алды өг-бүле ишти колхозчулар бар. Олар ол ийи бажыңчыгашка сыныштайн чамдыктары тараа шөлүнден бүгай вагончугаш сөөртүп эккелгеш, инда сыңмарлажып кирип алган.

Ийиги сүт-бараан фермазының турлаг сууру-даа, чурттталга бажыңнары-даа чок.

С. ЛАСЮРЮН.

Теве болза хөй эттн, дүжүт бээр, ажылга күштүг шыдамыккай, кыштың соогунда, чайның изинде шоолуг ажаалда, азырал негеттинмес мал болур. Теве малдың мыидыг ажыктыын барымдаалаш, ону моон соңгаар өстүрер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели чоокта чаа доктаал үндүрген. Оон-биле кады Тыванын колхозтарынга, совхозтарынга теве ажылын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Ол хемчеглериң колколун маңаа таныжып көрээлиидер.

Таңды районнуң «Межегей» совхозунга, «Коммунизминиң херели» колхозунга, Каа-Хемниң «Совет Тыва» колхозунга, Тес-Хемниң «Ак-Эрик», Ленин аттыг, «Чаа орук» колхозтарынга болгаш «Тес-Хем» совхозунга, Улуг-Хемниң «Найырал» совхозунга, «Х Улуг хурал» колхозунга 1963 чылда теве ажылының тускай фермаларын организастаар. Тевенин баш санын өстүрер, чаш төл алыр, эът, дүк болгаш сүт бүдүрер талазы-биле планныг онаалгаларны фермаларга бээр. Бо чылдың чайынында «Тес-Хем» совхозка теве ажылының фермаларының ажылдакчыларының семинарын эрттирер.

Теве малдың эдержилгезин чылдың февралынан майга чедир үезинин иштинде чорудар. 20—25 энчиннериин аразынга бир бууда турары чүгула. Тевенинг боос чоруур үези 13 ай үргүлчүлээр болгаш бодаган 18 ай иштинде иезин эмер болганда, төрүүр теве бүрүзүнден ийи чылда бир төл алыр кылдыр планназа чогуур.

Күш-чамы аргаа улуг тевени 3—4 айның иштинде одарладыптар болза, колдуунда чагланып семиреэнинин күсели-биле дензизи дыка улгадыр. Одарладып семиртир тевелерни дүн-хүн иштинде одарларга дарар болгаш дус-биле хандырарынче, хонукта бир катаа суггарарынче онза кичээнгейни салза чогуур. Эки одарлар чедишпейн баар таварылгада хову сигени-биле, чуурган арбай, суда-биле азы шишкинди-биле тевелерни немей чемгерери чугула. Улуг кырываан тевенин эъди мыйыстыг бода малдың эъдинден шоолуг ылгалбас болганда, ону ниитининг чемненилгезинге ажыглап, колбаса кылып, азы күрүнеге эът садар планга киириштир садып болур.

Теве дүгү дээрге бистиң үлетпүрүвүске херек үнелиг чиг-эт болур болгаш күрүнеге садарга оон өртээ улуг болур. Теве малдыг ажыл-агыйлар тевенин дүккүр продуктулуун бедидер, кыргылданы өй-шаанда организастаар, дүктү шын сортулаар талазы-биле ажылды чорудары эргежок чугула. Дүктү чидирбес төлээде, марттың ийиги чартынындан тевенин түленди дүгүн чыып эгелээр херек. Түлээшкинден кыргылдага чедир тевенин дүгүнүн дөрттүн бир кезии хирези, колдуунда оок эң үнелиг хоюг дүгү дүжүп калыр болганда, ол үеде ажыл-агый бүрүзүнге диштериниң аразы ырак ыяш дыргактарбиле түлендя дүктү дүжүр дырбаа алырын организастаар херек. Теве дүгүн бүдүрерин планнаарда оон продуктулуунга хамаарыштыр ортумак кыргылданы барымдаалаар, ынчалза-даа бир башка 4,5—5 килограммдан куду эвес болур.

Көдээ ажыл-агый ажылдарынга теве улуг ажыктыг. Кадык, күшденгилдези ёйүнде теве болза, чүдүүлгеге болунуң дензизинин чартыы хире чүктүү, азы 250—300 кг хирени чүктээр, з сөөртүлге транспорттунга бир шыырак теве 800—1000 кг чүктүү сөөртүр. Бо байдалды өөренип көргеш, ажылчын тевелерни 4—5 хар чедерге сөөртүлгере ажыглаза чогуур. Тевени ажылга 3 хардан эгелеп өөредир.

Тевелериин сан данзызын эки туругзары-биле 1963 чылда бүгү тевелиг ажыл-агыйларга тевелериин танмалаашкынын болгаш имнээшкинин чорудар.

Дүк кыргылдазын, бараанныг өүттү болгаш чаш төлдү алганын барымдаалап, теве малдап турар малчыннарның күш-ажылының төлевирин доктаадып тургузары чугула. Бо дугайында колхозтарга, совхозтарга сүмелеп туразы болза: бир кижи 25 төрүүр тевелерни ажаар. Оон кол хүлээлгези бодаганнарны доруктуразы, тевелерни саазы, кыргылданы чорудары болур.

Төлевир системазының дөрткү разрядынга үнделилээш, продукцияның чаңгыстың хемчээлин бүдүргени дээш мындыг төлевирни доктаадып болур: сагдынган 10 литр тевс сүдү бүрүзүнге 1 рубль, килограмм дүк бүрүзүнге 4 рубль 30 көпеек, бир хар чедир өстүрген бодаган бүрүзүнге 7 рубль 90 көпеек төлээр. Ажыл-агый чылы төңгүже чедир айда ортумак төлевирни доктааттынган төлевирнин 70 хуузунга доктаадыр, арткан 30 хуузун планныг онаалгаларны канчаар күүсеткенин көрүп төлээр.

Одарладып болгаш ажыл кылыр тевелер болза бир кижиге 60 баш онаажыр. Ол кижи тевелерни чемгерер, суггарар, одарладып кадарар болгаш дүгүн кыргыыр хүлээлгелиг. Кыргып алган 1 кг дүк дээш 3 рубль 27 көпеек төлээр.

Ам үеде республикада 1307 теве бар.

Республикага тевенин баш санын 1964 чылда 1454 баш, 1965 чылда 1607 баш, оон иштинде төрүүр тевелерни 544 болгаш 597 баш чедирер деп планнап турар.

Теве дээрге мал ажылынын хөй продукт бээр чүгула адыры болур. Ынчангаш колхозтар, совхозтар теве ажылынче кичээнгей салып, оон фермаларын дораан тургузуп, дуржулгалыг кижилерни теве ажылынга киирзе чогуур.

—✦—

Кичээнгей салза чогуур

«Элегес» совхозтуң дөрткү салбырының ажыл-ишчилери мал болгаш чер ажылын кады хөгжүдүп турар. Олар бо чылын 903 гектар тараа болгаш мал чемни культураларны тараан.

Салбырга бир кодан семиртир инектер, дөрт кодан хөй хамаарлыг турар. Салбырның төвү—Дувурен суурда 23 чуртталга бажыңнары бар. Суурда уруг-дарыы-биле кады 80 ажыг кижи чурттап турар. Ынаыг болза-даа салбырның ажылчыннарының культурлуг хандырылгазынче совхозтуң дирекциязы, партия организациязы, ажылчын комитеди чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыр херек.

Дувурен суур Хову-Аксының улуг тудуундан чүгле 6 километр черде турда ында радио кииртинмээн. Инда чурттакчылар кино көрбейн турар. Лекция, беседа, солун номчулгазы ажылчыннар оргузунда чоруттунмайн турар. Ол хамаан чок ажылчыннар чагыткан солуннарын безин бир айда чүгле ийи удаа алыры чанчыл болу берген.

О. ЛАМА.

Мал ажылынын база бир чугула адыры

Тевелернин шынарын акижидер сорулга-биле 1963 чылда «Ак-Эрик» колхозка болгаш «Тес-Хем» совхозка теве ажылынын уксажыдылга фермаларын организастаар. Ол фермалар болза эки уксаалыг бүдүрүкчүлерни чыл бүрү өстүрүп үндүрер сорулгалыг.

Тевенин сүдү амданныг болгаш үскүрү 5,0—6,0 хуу болур. Ону ол хевээрзин-даа, хымыс кылдыр-даа ажыглаар, азы саржаг, быштак кылып болур. Бир эвес шын ажыглаар болза, колхозтар болгаш совхозтар тевс сүдүнден немелде орулганы чугаажок алыр. Ийи могенниг теве сүттүг чоруурунуң баштайгы 12 айының иштинде кандыг-даа немелде чемгеримге чокка 800—1000 кг, а чаңгыс могенниг теве—2000 кг чедир сүттүг бээр. Хову черинің сигени, силюс болгаш концентраттар-биле немелде чемгеримгени чорудар болза, сүт саалдазы дыка көвүдээр. Тевени бодаганы-биле эдирип саар болгаш бодаганынга сүттүг артырып бээр, ынчангаш чылда бир теведен 200—250 кг барааныыг сүттү алыр кылдыр планназа чогуур.

Күш-чамы аргаа улуг тевени 3—4 айның иштинде одарладыптар болза, колдуунда чагланып семиреэнинин күсели-биле дензизи дыка улгадыр. Одарладып семиртир тевелерни дүн-хүн иштинде одарларга дарар болгаш дус-биле хандырарынче, хонукта бир катаа суггарарынче онза кичээнгейни салза чогуур. Эки одарлар чедишпейн баар таварылгада хову сигени-биле, чуурган арбай, суда-биле азы шишкинди-биле тевелерни немей чемгерери чугула. Улуг кырываан тевенин эъди мыйыстыг бода малдың эъдинден шоолуг ылгалбас болганда, ону ниитининг чемненилгезинге ажыглап, колбаса кылып, азы күрүнеге эът садар планга киириштир садып болур.

Теве дүгү дээрге бистиң үлетпүрүвүске херек үнелиг чиг-эт болур болгаш күрүнеге садарга оон өртээ улуг болур. Теве малдыг ажыл-агыйлар тевенин дүккүр продуктулуун бедидер, кыргылданы өй-шаанда организастаар, дүктү шын сортулаар талазы-биле ажылды чорудары эргежок чугула. Дүктү чидирбес төлээде, марттың ийиги чартынындан тевенин түленди дүгүн чыып эгелээр херек. Түлээшкинден кыргылдага чедир тевенин дүгүнүн дөрттүн бир кезии хирези, колдуунда оок эң үнелиг хоюг дүгү дүжүп калыр болганда, ол үеде ажыл-агый бүрүзүнге диштериниң аразы ырак ыяш дыргактарбиле түлендя дүктү дүжүр дырбаа алырын организастаар херек. Теве дүгүн бүдүрерин планнаарда оон продуктулуунга хамаарыштыр ортумак кыргылданы барымдаалаар, ынчалза-даа бир башка 4,5—5 килограммдан куду эвес болур.

Көдээ ажыл-агый ажылдарынга теве улуг ажыктыг. Кадык, күшденгилдези ёйүнде теве болза, чүдүүлгеге болунуң дензизинин чартыы хире чүктүү, азы 250—300 кг хирени чүктээр, з сөөртүлге транспорттунга бир шыырак теве 800—1000 кг чүктүү сөөртүр. Бо байдалды өөренип көргеш, ажылчын тевелерни 4—5 хар чедерге сөөртүлгере ажыглаза чогуур. Тевени ажылга 3 хардан эгелеп өөредир.

Тевелериин сан данзызын эки туругзары-биле 1963 чылда бүгү тевелиг ажыл-агыйларга тевелериин танмалаашкынын болгаш имнээшкинин чорудар.

Дүк кыргылдазын, бараанныг өүттү болгаш чаш төлдү алганын барымдаалап, теве малдап турар малчыннарның күш-ажылының төлевирин доктаадып тургузары чугула. Бо дугайында колхозтарга, совхозтарга сүмелеп туразы болза: бир кижи 25 төрүүр тевелерни ажаар. Оон кол хүлээлгези бодаганнарны доруктуразы, тевелерни саазы, кыргылданы чорудары болур.

Төлевир системазының дөрткү разрядынга үнделилээш, продукцияның чаңгыстың хемчээлин бүдүргени дээш мындыг төлевирни доктаадып болур: сагдынган 10 литр тевс сүдү бүрүзүнге 1 рубль, килограмм дүк бүрүзүнге 4 рубль 30 көпеек, бир хар чедир өстүрген бодаган бүрүзүнге 7 рубль 90 көпеек төлээр. Ажыл-агый чылы төңгүже чедир айда ортумак төлевирни доктааттынган төлевирнин 70 хуузунга доктаадыр, арткан 30 хуузун планныг онаалгаларны канчаар күүсеткенин көрүп төлээр.

Одарладып болгаш ажыл кылыр тевелер болза бир кижиге 60 баш онаажыр. Ол кижи тевелерни чемгерер, суггарар, одарладып кадарар болгаш дүгүн кыргыыр хүлээлгелиг. Кыргып алган 1 кг дүк дээш 3 рубль 27 көпеек төлээр.

Ам үеде республикада 1307 теве бар.

Республикага тевенин баш санын 1964 чылда 1454 баш, 1965 чылда 1607 баш, оон иштинде төрүүр тевелерни 544 болгаш 597 баш чедирер деп планнап турар.

Теве дээрге мал ажылынын хөй продукт бээр чүгула адыры болур. Ынчангаш колхозтар, совхозтар теве ажылынче кичээнгей салып, оон фермаларын дораан тургузуп, дуржулгалыг кижилерни теве ажылынга киирзе чогуур.

—✦—

Кичээнгей салза чогуур

«Элегес» совхозтуң дөрткү салбырының ажыл-ишчилери мал болгаш чер ажылын кады хөгжүдүп турар. Олар бо чылын 903 гектар тараа болгаш мал чемни культураларны тараан.

Салбырга бир кодан семиртир инектер, дөрт кодан хөй хамаарлыг турар. Салбырның төвү—Дувурен суурда 23 чуртталга бажыңнары бар. Суурда уруг-дарыы-биле кады 80 ажыг кижи чурттап турар. Ынаыг болза-даа салбырның ажылчыннарының культурлуг хандырылгазынче совхозтуң дирекциязы, партия организациязы, ажылчын комитеди чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыр херек.

Дувурен суур Хову-Аксының улуг тудуундан чүгле 6 километр черде турда ында радио кииртинмээн. Инда чурттакчылар кино көрбейн турар. Лекция, беседа, солун номчулгазы ажылчыннар оргузунда чоруттунмайн турар. Ол хамаан чок ажылчыннар чагыткан солуннарын безин бир айда чүгле ийи удаа алыры чанчыл болу берген.

О. ЛАМА.

Тыва дугайында өөрээш санныг кинофильмнериниң кырында ам Москваның болгаш Иркутскиниң кинохроника студияларының режиссёр-операторлары Юрий Альдохин биле Михаил Колесниковтуң тыртырганы «500 километр» деп чаа фильм немешкеш. Чоокта чаа ол режиссёрларның бирээзи Ю. Альдохин бистиң республикада катап чедип келген болгаш амгы үеде ол база бир документальдыг өөнүг фильмнин тыртырып чоруп турар.

«500 километр» деп кинофильм болза колдуунда-ла Абакан—Кызыл аразында ажылдап чоруп турар чолаачыларның белеп эвес ажылхереэзиниң дугайында чугаалап турар. Фильмниң сюжеди бөдүүн. Чаа чылда дагда кадарчыларның аалынга чокпак будуктарлыг шина соөрткен автомашина чедип келир. Ол болза мраккы турлагларда кадарчылар чаа чылды улуг хоорайларның болгаш суурларның чурттакчыларын-биле бир дөмей эрттирип, чараштыр шимээн иогаан шивиниң чанында аажок байырлап турганы ол. Ак хар-биле шыптырган бедик тейлерниң аразынга чурттап турган малчыннар ынчан бичии-даа чаасканзыраваннар. Олар харын-даа аас-кежиктиг, каткыхөглүг турганы илдең.

Кинофильмде үш кол эпизодтуң бирээзин Тываның бойдузуун чугаалап турар. Чүм харга шыптырган кышкы пейзажында тода көстүп келир. Дараазында кол эпизод чолаачылар болгаш орук дугайында чугаалап турар. Оон автоаварияны-даа, шала эрээн оруктуда-даа, столоваяда чемненип олурар кижилерин-даа көөр силер.

Бис инда ажылдап турар чолаачыларның берге болгаш канчаардаа аажок ажыктыг күш-ажылын коичуг шын көргүзерин ораллашкан бис—деп, режиссёр Ю. Альдохин чугаалаан.

Үшкү эпизод чаа чылдың байырлалы-биле холбашкан. Ону Кызылдан улуг ырак эвеске турган өглерниң бирээзинге тырттырган. Кинорежиссёрларны тыва малчыннарның чылыы-биле үткүп алганын болгаш өг иштинге марын тыртырмышкыннарны кылырынга оларның дузалааның демдеглевес аргажок.

Ол кинофильмде таймылбыр колдуунда чок. Оон үтказы музыкадан болгаш кижилерниң аразында чугаазындан тода билдинде бээр. «500 километр» деп кинофильм республиканың экраннарынга удаавас үнүп эгелээр. Кино көрүкчүлери бо чаа фильмниң кылдыыганының болгаш оон четпестериниң дугайында боттарының үнелиг саналдарын бээри күзенчиг.

ЧУРУКТА: «500 километр» деп кинофильмден кадр.

„Урожайның" бирги маргылдаазы

«Урожай» эки-тура ниитилелиниң хол бомбүүнүң талазы-биле республика маргылдаазы июнь 20-де. Кызылда эгелээн. Бо чылын бир дугаарла организастаттынып турар ол маргылдавда Өвүр, Тожу, Барыын-Хемчик районнарның база Кызылдың профессионал-техниктиг училишезиниң болгаш Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем районнарның командалары киржип, «Урожай» ниитилелиниң бирги чери дээш демисежип турар.

Баштай Тес-Хем биле Чөөн-Хемчиктиң болгаш Каа-Хем биле Бии-Хем районнарның командалары ужурашкан. Чөөн-хемчикчилер кичээнгейлиг ойнап, мячик бүрүзү дээш күжүн үндүрүп турганы, ниитизи-биле 2:1 санга удуп алганнар.

Кожазы шөлге ойнаан. Каа-Хем биле Бии-Хем районнарның командалары бир дең эвес күжүн көргүскен. Чүл дээрге Каа-Хем районнуң хол бомбүкчүлери боттарының удурлашкыларын барык-ла 10 сан чедирбейн ийи улаштыр үткаш, тиилээн.

Оон дараазында бот-боттарындан ырак Тожу биле Өвүр районнарның хол бомбүкчүлери ужурашкан. Бо ийи командаларның ойнакчылары өске районнарныңдаи дээрге ойнаан. Ынчалза-даа өвүрүүлер бир-ле эттиг эвлечетге таварышкаш, бодунуң шыырак удурланыкчызын 15:13 санга тиилээр аргалыг болган.

Хүннүң баштайгы чартынының сөөлүү сонунда Барыын-Хемчик биле Кызылдың профессионал-техниктиг училишезиниң командалары таварышкан. Училишеңиң командазы Барыын-Хемчик районнуң дөл бомбүкчүлеринге 2:1 санга уттурган.

Кежээниин беш шакта маргылдаа уламчылаан. Тес-Хем биле Каа-Хем районнарның командалары ужурашкаш, тес-хемчилер тиилелгени чедиа алган. А Чөөн-хемчикчилер Бии-Хем районнуң командазынга уттурган.

А. КУМАЯК.
маргылдааның хол судьязы.

ШЫДЫРАА

Н. Шишигин тиилээн

«Тываның амыяктары» солуниуң хөл-шыдыраа талазы-биле шаннаны дээш болуп эрткен маргылдааның түнелим үндүрген. 15-ки салыгның соонда мастерге кандидат Н. Шишигин 14 санны ап. ол маргылдааның тиилекчизи болу берген. Ол алаза чогуур 15 самдан чүгле ийи кижи-биле хайымнажээш, артканнарын удуп алган.

Эң чараш ойнааны дээш М. Кенин-Лопсанга солуниуң тускай шанналын тывыскан.

Сөөлгү беш-салыгларга 4:5 санны алганы дээш Н. Шишигин база катап шаннаткан. Ийиги разрядчы С. Кокорин бирги разрядчылар-биле ужуражышкынга эки түнелди көргүскени дээш база тускай шанналды алган.

Чедиишкиннерден ангыда маргылдаага илерээн четпестерни демдеглээре артык эвес. Көрүкчүлер ойнакчыларны бүзээлеп, шимээргеп, ойнаарынга шаптыктыг болу бээр таварылгалар эвээш эвес. Олче хоорайның бүгү организациялары сагыш салза чогуур.

Түнелинде дүрген ойнаарының маргылдаазы болган. Орта бирги черии база-ла Н. Шишигин алган. 2—3 черлерни Шишков биле Х. Ондар алганнар. Тиилекчилерни база өртектиг белектер-биле шаннаан.

М. ДАМДЫН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, улуг-ла өскерилге чок хүн болур. Соңгу-барыын чүк углаңышкыннығ хат чоорту дыңзыыр. Агазарның температуразы: республикага 20—25, Кызылга 23—25 градус чылыг.

Редакторнуң ораличызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 22-ДЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Нел дивээн аалчы» 10, 12, «Бистиң хоорайывыстан келген оолдар» 2, «Чөөн чүктүң херээжемнери» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Кубаньдан келген аалчы» 11.15, 1.15, шактарда, «Чалыы назын отта» 3.15, 5.15, 7.15, «Дүвүрен чиг оиза болуушкун» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сапыкты тып алыр дээш» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дараазындагы доозуп үнүүшиүн бөлбас» 1.15, 3.15 5.15, 7.15, 9.15, шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Мээң ынаам» 5, 7, 9 шактарда.

«Шекпээр» совхозтуң кол агроному
Григорий Андреевич ШУЛЬГИН
болгаш совхозтуң чолаачызы
Куулар КУШКАШ-ООЛ
олар 1963 чылдың июнь 20-де өөрээ-ондакка таварышкаш мөңгүнин Барыын-Хемчиктиң партия комитедн болгаш райкүүскому кажыыдал-биле дыцнадып, оларның өг-бүлезинге ханы кажыыдалды илередип тур.

Амыдырал хандырылгазының дугайында

КЫЗЫЛ, „ШЫН" СОЛУН РЕДАКЦИЯЗЫНГА

— Бисте чыл-чылы-биле шиитпирлеттинмейн, Советтерге соңгулдаар болган санында-ла соңгукчуларның чагыгларының даңзызындан үнмейн келген бир чугула айтырыг барын билир болгай силер—деп, Ч. Серен ирей кудумчуга кады турган өөрүнге чугаалап турда, кочалдар туткан кадайлар хемче чоруп турган.

Ол болза Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң төвү — Адыр-Кежиггe болган чугаа-дыр, а хемден суглап чоруп турган кадайлар Аңчы кудумчузунуң чурттакчылары-дыр.

Ужуру чүл? Ол кудумчуга кудуктар казар айтырыгны мурнуку Азас көдээ Советти шиитпирлеввээн, ам Тоора-Хем көдээ Советти база ону кичээнгейинге албайн келген. Оон ужурунда колхозчулар ырак черден — хемден барып суглап, аңаа хөй үе-шактыг эрттирип турар. Кудумчуга ыяш тараап, ону суггат-биле хандырар арга база чок болуп турар.

Адыр-Кежиг суурнуң чурттакчыларының суг хандырылгазының дугайында негелдезинн хандырар талазы-биле организастыг хемчег алыры Тоора-Хем көдээ Советиниң даргазы эш Базырдан негеттинип турар.

И. БАДАРЧИ.

* * *

Улуг-Хем районнуң Хайыракан суурга чеде берген кижи оон чаагайжыдылгазының четпезин дораан-на эскерип каар. Суурда 180 хире чуртталга бажыңнарының 70 хирези крыша чок, 170 хире бажыңнар кладовка чок.

Чуртталга бажыңнарының хөй нуруузуның туубу печказы чок, шалазы будуттунмаан, чугайлаттынмаан болуп турар. Суурда мурнумда ыяшынган херим кажаалар үрелик, ногаанчыдыгга ажылы барык-ла чоруттунмайн келген.

Суурларны чаагайжыдары, ногаанчыдары, чоннуң культурлуг чуртталгазы ам үеде чугула айтырыг болуп турда, Көк-Чыраа көдээ Советиниң даргазы эш Самбуга хөй-ниитининг күжүн боже четпес организастап турар.

Хайыракан суурнуң чаагайжыдылгазынче, инда чурттап турар чоннуң культурлуг амыдыралчуртталгазын эжиидериче кичээнгей салыры Көк-Чыраа көдээ Советтиң күүскомунуң болгаш «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязының чугула хүлээлгези болур.

Д. ЛОПСАН.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң Мөңгүн-Тайга сельпозунуң ажылдакчыларының чурттталга бажыңнарыбиле хандырылгазы четпес. Сельпонуң бар чурттталга бажыңнары колдуунда-ла бичии казанактар. Ынаыг бажыңнарга кижилериң культурлуг чурттаар аргазы чок болуру билдингир.

Маңаа мындыг таварылганы чугаалаарга-ла четчир. Сельпонуң белеткел агентизи эш Мөнге-Делгер магазинден хеп шкавы сандар болгаш дус-биле хандырарынче, хонукта бир катаа суггарарынче онза кичээнгейни салза чогуур. Эки одарлар чедишпейн баар таварылгада хову сигени-биле, чуурган арбай, суда-биле азы шишкинди-биле тевелерни немей чемгерери чугула. Улуг кырываан тевенин эъди мыйыстыг бода малдың эъдинден шоолуг ылгалбас болганда, ону ниитининг чемненилгезинге ажыглап, колбаса кылып, азы күрүнеге эът садар планга киириштир садып болур.

Теве дүгү дээрге бистиң үлетпүрүвүске херек үнелиг чиг-эт болур болгаш күрүнеге садарга оон өртээ улуг болур. Теве малдыг ажыл-агыйлар тевенин дүккүр продуктулуун бедидер, кыргылданы өй-шаанда организастаар, дүктү шын сортулаар талазы-биле ажылды чорудары эргежок чугула. Дүктү чидирбес төлээде, марттың ийиги чартынындан тевенин түленди дүгүн чыып эгелээр херек. Түлээшкинден кыргылдага чедир тевенин дүгүнүн дөрттүн бир кезии хирези, колдуунда оок эң үнелиг хоюг дүгү дүжүп калыр болганда, ол үеде ажыл-агый бүрүзүнге диштериниң аразы ырак ыяш дыргактарбиле түлендя дүктү дүжүр дырбаа алырын организастаар херек. Теве дүгүн бүдүрерин планнаарда оон продуктулуунга хамаарыштыр ортумак кыргылданы барымдаалаар, ынчалза-даа бир башка 4,5—5 килограммдан куду эвес болур.

Көдээ ажыл-агый ажылдарынга теве улуг ажыктыг. Кадык, күшденгилдези ёйүнде теве болза, чүдүүлгеге болунуң дензизинин чартыы хире чүктүү, азы 250—300 кг хирени чүктээр, з сөөртүлге транспорттунга бир шыырак теве 800—1000 кг чүктүү сөөртүр. Бо байдалды өөренип көргеш, ажылчын тевелерни 4—5 хар чедерге сөөртүлгере ажыглаза чогуур. Тевени ажылга 3 хардан эгелеп өөредир.

Тевелериин сан данзызын эки туругзары-биле 1963 чылда бүгү тевелиг ажыл-агыйларга тевелериин танмалаашкынын болгаш имнээшкинин чорудар.

Дүк кыргылдазын, бараанныг өүттү болгаш чаш төлдү алганын барымдаалап, теве малдап турар малчыннарның күш-ажылының төлевирин доктаадып тургузары чугула. Бо дугайында колхозтарга, совхозтарга сүмелеп туразы болза: бир кижи 25 төрүүр тевелерни ажаар. Оон кол хүлээлгези бодаганнарны доруктуразы, тевелерни саазы, кыргылданы чорудары болур.

Төлевир системазының дөрткү разрядынга үнделилээш, продукцияның чаңгыстың хемчээлин бүдүргени дээш мындыг төлевирни доктаадып болур: сагдынган 10 литр тевс сүдү бүрүзүнге 1 рубль, килограмм дүк бүрүзүнге 4 рубль 30 көпеек, бир хар чедир өстүрген бодаган бүрүзүнге 7 рубль 90 көпеек төлээр. Ажыл-агый чылы төңгүже чедир айда ортумак төлевирни доктааттынган төлевирнин 70 хуузунга доктаадыр, арткан 30 хуузун планныг онаалгаларны канчаар күүсеткенин көрүп төлээр.

Одарладып болгаш ажыл кылыр тевелер болза бир кижиге 60 баш онаажыр. Ол кижи тевелерни чемгерер, суггарар, одарладып кадарар болгаш дүгүн кыргыыр хүлээлгелиг. Кыргып алган 1 кг дүк дээш 3 рубль 27 көпеек төлээр.

Ам үеде республикада 1307 теве бар.

Республикага тевенин баш санын 1964 чылда 1454 баш, 1965 чылда 1607 баш, оон иштинде төрүүр тевелерни 544 болгаш 597 баш чедирер деп планнап турар.

Теве дээрге мал ажылынын хөй продукт бээр чүгула адыры болур. Ынчангаш колхозтар, совхозтар теве ажылынче кичээнгей салып, оон фермаларын дораан тургузуп, дуржулгалыг кижилерни теве ажылынга киирзе чогуур.

—✦—

Кичээнгей салза чогуур

«Элегес» совхозтуң дөрткү салбырының ажыл-ишчилери мал болгаш чер ажылын кады хөгжүдүп турар. Олар бо чылын 903 гектар тараа болгаш мал чемни культураларны тараан.

Салбырга бир кодан семиртир инектер, дөрт кодан хөй хамаарлыг турар. Салбырның төвү—Дувурен суурда 23 чуртталга бажыңнары бар. Суурда уруг-дарыы-биле кады 80 ажыг кижи чурттап турар. Ынаыг болза-даа салбырның ажылчыннарының культурлуг хандырылгазынче совхозтуң дирекциязы, партия организациязы, ажылчын комитеди чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыр херек.

Дувурен суур Хову-Аксының улуг тудуундан чүгле 6 километр черде турда ында радио кииртинмээн. Инда чурттакчылар кино көрбейн турар. Лекция, беседа, солун номчулгазы ажылчыннар оргузунда чоруттунмайн турар. Ол хамаан чок ажылчыннар чагыткан солуннарын безин бир айда чүгле ийи удаа алыры чанчыл болу берген.

О. ЛАМА.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң Кара-Тал суурунда магазин бодунга хамаарлыг малчыннарны хандырар хүлээлгелиг. Ынчаза-даа бо чылдың эгезинден бээр колхозтуң ыраккы одарларда малчыннарынга чугула херегледиңң барааннарын чедирип садыглаарын магазин организаставаан.

Оон ужурунда одарларда малчыннар шай, таакпы, керосин, оттуг-ыяш чижектиг хүн бүрү керектиг барааннарны садып алыр дээш чоруушкунга ийи-үш хүннерни эртгирип турар. Ылангыя К. Дүрбулек, С. Байкара чижектиг ыракта малчыннар үш хүнүнү чоруун кылыр ужурга таваржып турарлар.

Малчыннар хандырылгазының дугайында Кара-Тал магазинининң эргелекчизи эш Кулактайга чугаалаарга «колхоз баштаар чери автомашина бербес-тир, машина дугайында айтырыгны тургузуп турар мен» деп харыылаар. Малчыннарга тааржыр кышкы, чайгы хеп аймаа чижектиг барааннарны магазиннерге келдирбейн турар.

Малчыннарның барааннар-биле хандырылгазын эжиидер дугайында СЭКП обкомунуң V Пленумунуң шиитпирин чүге боттандырбайн турарыл деп айтырыг дүрүм ёзугаар салдынып турар.

К. ОЙДУП-ООЛ.

* * *

«Сут-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга суурунда хлеб быжырар чер ажылдап турза-даа, оон быжырган хлеви чиг боон турар. Бо дугайын хуучулар хуралынга шүгүмчүлеп, район Советиниң депутады эш Дукурга-даа айтырыгны тургузуп келген.

Ынаыг турбуже хлебтин шынары эжиживейн турар. Хлеб быжырар черним ажылдакчыларының билиин бедидип, харыысалгазын улгаттырарын чурттакчылар негеп турар. Чонның үнүнге, негелдезинге дыцнангыр болуру хлеб быжырыкчызы эш Чараш-Уругнуң хүлээлгези эвес чүве бе?

А. ОНДАР

* * *

Кызыл хоорайның барын талазында автобустарның «Нефтебаза» туружундан Трудовая кудумчузунче машиналарның чаалаг кижилериң дорт чоруур оруун саарыла баазазының складтарының тудуу-биле холбаштыр тугланганының соонда, хоорайже ажылдап чоруур кижилер 1,5 — 2 километр черге үргүлчү чаалаг кылаштажыр ужурга таваржып турар. Оон ынай хоорайның ол ужунда аъш-чем магазинии база чок. Ынчангаш инда чурттап турар чонга таарымчаалыг байдал тургустунмаан.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 23 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 149 (5553).

Өртээ 2 көп.

Космостуң маадырларынга алдар

Совет улустуң өндүр улуг тиилелгезин, подполковник В. Ф. Быковскийниң башкарып чорааны «Восток-5» болгаш делегейде бирги херээжен космонавт эш В. В. Терешкованың башкарганы «Восток-6» деп корабль-спутниктерниң космоска кады үр ужудуушкунун хандырган эртемденнерниң, инженерлерниң, техниктерниң болгаш ажылчыннарның шылгараңгай маадырлыг чоруун демдеглээри-биле ССРЭ-ниң Камгалал министриниң дужаалын ёзугаар: 1963 чылдың июньнуң 22-де бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайларга артиллерияның 22 даашташкыны-биле ёзулал кылган.

• • •

Дүүн, бистиң чурттуң найысылалы — Москва космостуң маадырларын байырлалдыы-биле уткуп алган. Аңаа холбаштырган, Москваның ажылчы чоннарының митингизи Кызыл шелге болган.

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында
ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1963 чылдың июнь 21-де Төп Комитеттиң Пленумунга СЭКП ТК-ның секретары эш **Л. Ф. Ильичевтуң** «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Эртенги хуралга санал берген эштер болза: **П. А. Сатюков** («Правда» солуннуң кол редактору), **К. А. Федин** (ССРЭ-ниң чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары), **В. В. Гришин** (ВЦСПС-тиң даргазы), **Н. К. Черкасов** (ССРЭ-ниң улустуң артизи).

СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның секретарьлары эштер **М. А. Суслов, Б. Н. Пономарев, Ю. В. Андропов** олар чүве чугаалаан болгаш бир талазында Кыдаттың компартиязының ТК-зы биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш өске-даа акы-дуңма партияларның аразында чөрүлдээлерниң алыс утказын тайылбырлааннар. Бо чылдың июньнуң 14-теги бодунуң чагаазын парлап үндүргеш, ажык маргылдааны соксадыр дугайында чедип алдынган дугуржулганы ККП-ниң удуртулгазы барымдаалавааны-биле холбаштыр, СЭКП ТК-зы ынчаар кылыр ужурлуг болган.

Кыдаттың Компартиязының ТК-зының бо чылдың июнь 14-теги чагаазын тарадып бергени-биле ТК-ның кежигүннери, ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар, Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, Пленумнуң бүгү киржикчилери таныжып көрген.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш **Н. С. Хрущев** Пленумга делгереңгей, тодаргай чүве чугаалаан, ону Пленумнуң киржикчилери чылыы-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң кежээки хуралынга СЭКП ТК-ның секретары эш **Л. Ф. Ильичевтуң** «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелиниң талазы-биле доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

«СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле болур деп турар ужуражыышкынының дугайында» доктаалды Пленум база-ла чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын парлалгага бөгүн парлап үндүрер.

СЭКП ТК-ның Пленуму организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген:

— СЭКП ТК-ның секретарынга эш **Л. И. Брежневти;**

— СЭКП ТК-ның секретарынга эш **Н. В. Подгорныйны** СЭКП ТК-ның Пленуму соңгаан.

• • •

Казахстанның КП ТК-зының киирген саналын Пленум хүлээп алган болгаш төлеп чок аажы-чаңы-биле бодунуң аттарын баксыраткан, эш С. Дауленовту СЭКП ТК-ның кежигүннериниң составындан үндүрген.

Политиктиг серемчилелин чидиргени болгаш төлеп чок аажы-чаңы дээш, С. С. Варенцовту Пленум СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттарның составындан үндүрген.

СЭКП ТК-ның Пленуму ажылын дооскан.

★ ★

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында

СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелиниң талазы-биле СЭКП ТК-ның Пленумунуң 1963 чылдың июнь 21-деги доктаалы

XXII съездиниң шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын боттандырбышаан, совет улус материалдыг бүдүрүлгениң, ниитилел болгаш сагыш-сеткил амыдыралының бүгү адырларынга улуг чедиишкиннерни чедип алганын СЭКП Төп Комитединиң Пленуму сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп тур.

Партияның ажыл-чорудулгазының кол түңнели чүдел дизе, совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртта социализмниң бүрүнү-биле база туюлунга чедир тиилээни, коммунистиг идеалдарның болгаш бедик моральдыг принциптерниң кижизиниң кижизиттинип турары, миллион-миллион кижилерниң мировоззрениези марксизм-ленинизмниң эртемниг үндезининге төөгүде бир-ле дугаар хевирлеттинип турары болур: совет улус ам коммунизмни тургузарының эртемге үндезилеттинген тодаргай планныг болуп турар.

Бо түңнел болза коммунизмниң идеалдарының тиилелгези дээш капиталистиг кулданыышкынга удур күш-ажылчы кижи төрелгетенниң төөгүлүг демиселинге шынчы болгаш идегелдиг компас — марксизм-ленинизмниң ёзулуг тиилелгези болур.

Марксисчи-ленинчи өөредигни удуртулга болдургаш, бистиң чурттуң улустары чүгле эрге-чагырганы боттарының холунга ап, социалистиг революцияның чаалап алыышкыннарын камгалап ап, чүс-чүс чылдардагы хожудаңгай чоруктуажып эрткен эвес, харын ниитилел амыдыралының шиитпирлиг кавызынга — материалдыг бүдүрүлгениң кавызынга капитализмниң мурнунга социализмниң маргылдаа чок артык күштүг чоруун төөгүнүг кыска хуусаада бүзүредип шыдаан. Ам үлетпүр бүдүрүлгезиниң эң улуг хемчээлиниң-даа талазыбиле, база чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр үлетпүр продукциязы бүдүрериниң хемчээлиниң-даа талазыбиле АКШ-ты ССРЭ-ниң эрте бээр үези ырак эвес.

Коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң шиитпирлиг чедиишкиннери, социалистиг чурттарның бүгү улустарының чедиишкиннери кажан империализм социализмни дайын аргазы-биле чылча шаап шыдавас апарганда, кажан капитализмниң системаларның экономиктиг чарыжынга бир аштырыышкындан бир аштырыышкынга таваржып турар апарганда, делегей кырында аңгыларның күштерииниң шынзар талазы-биле чаа деңзигүүрү тургустунган.

Ам империалистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктери социализмге удур демиселдиң өске хевирлеринден ойталавайн, социалистиг күрүнелерге хамаарыштыр идеологтуг хоралакчы чорукка, калчаалыг антикоммунизмге кол ынаныжып, салып турар. Антикоммунизмниң тугунуң адаа-биле империалистер социалистиг системаның чурттарынга экономиктиг болгаш политиктиг кызып-кыйыышкынны чорудуп, чепсегленииишкинни калчаалыы-биле үрдүндүрүп турар. Олар «идеяларның дайыны» бүгү-ле аргалар-биле социалистиг чурттарже көжүрерин оралдажып турар. Идеологияларның тайбың догуннаашкынынга чагдынып алгаш, олар уран чүүлдүң «партийжи эвезинин», «чогаадылганың бүрүн хостуунун», идея чок болгаш политикадан дашкаарланчак чоруктуң, салгалдарның «чөрүлдээлери» дээр хоозун бодалдарын бистиң ниитилеливисче киир тырттарын, идея талазы-биле туруш чок кижилерни сандарадырын оралдажып турарлар.

Идеологияларның тайбың догуннаашкынын нептередири марксизм-ленинизмге өскерилгени, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның херээн хоралааны болур.

Социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш политиктиг күчү-шыдалы улам өскен тудум, делегей капитализминиң кризизи ханылаан тудум, делегей кырынга аңгы демиселя улам чидигленген тудум, коммунизм дээш демиселче массаларны сырый каттыштырарынга болгаш мобилизастаарынга марксисчи-ленинчи идеяның ролю улам өзүп турар.

Кижи көөр хөөн чок империалистиг идеологияга шаап халдаар демиселди чорударын, оон ирик салдарындан ажылчы чоннарны дуглаарын, коммунизмниң улуг идеяларынга массаларны улам идепкейлиг хандыкшыдарын, марксисчи-ленинчи өөредигниң арыг чоруунун, ону хөгжүдериниң болгаш байыдарының дугайында доктаамал сагыш салырын СЭКП совет улустуң мурнунга бодунуң бирги чергениң хүлээлгези, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгези деп санап турар.

СЭКП акы-дуңма марксисчи-ленинчи партиялар-биле кады делегейниң хосталгалыг шимчээшкининиң чугула айтырыгларын ажылдап кылган, буржуаз идеологияга удур, а ол ышкаш ревизионизмге, догматизмге болгаш сектанчы чорукка удур шиитпирлиг демиселди калбарткан.

ССРЭ-ге коммунизм тургузарының улуг планын ажылдап кылыры болгаш ону амыдыралга боттандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары совет ниитилелдиң бүгү-ле эрткен үезиниң хөгжүлдези-биле ылаңгыя сөөлгү он чылдарда партияның боттандырганы социал-экономиктиг улуг хемчеглери-биле белеткеттинген. Бодунуң XX съездизинге И. В. Сталинга чүдүүр чорукту чылча шаап база ону ап октааш, партия болза партия болгаш күрүне амыдыралының ленинчи нормаларының хажыдыышкыннарын, экономикада, политикада болгаш идеологияда субъективизмни болгаш догматизмни узуткаан, улус массаларының инициативазынга болгаш идепкейлиг чорууңга калбак делгемнерни ажыткан.

Эрткен он чылдар үлетпүрнүң болгаш кадаа ажыл-агыйның хөгжүлдезинге совет улустуң шылгараңгай чедиишкиннери-биле, экономиканың бүгү адырларының удуртулгазында ханы революсчу чаартылгалар-биле, коммунизм тургузуушкунунуң үндезин айтырыгларын чогаадыкчы ажылдап кылыышкын-биле, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле партияның хөй талалыг ажыл-чорудулгазы-биле демдеглеттинген. Совет ниитилелдиң чаңгыс эви, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эвилели, ССРЭ-ниң улустарының найыралы улам улуу-биле быжыккан, социалистиг демократия чаа чечектелиишкинни чедип алган. Бистиң күрүневистиң идепкейлиг болгаш угаангыр ленинчи даштыкы политиказы—улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың политиказы улуг чедиишкиннерни чедип алган. Эрткен он чылдарда партияның теоретиктиг ажыл-чорудулгазы онза чогаадыкчы болгаш үре-түңнелдиг болган. Ол эң-не долу нептерээшкинни XXII съездиниң шиитпирлеринге болгаш СЭКП-ниң Программазынга алган.

Ниитилел хөгжүлдезин эртем ёзузу-биле удуртуруң боттандырбышаан, партия болза бодунуң ажыл-чорудулгазының бүгү-ле үе-чадаларында марксизм-ленинизмни чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаарынче база хөгжүдеринче кошкаш дивес кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар. Идей-кижизидилгелиг ажылды удуртуруңуң утка-шынарын, хевирин болгаш аргазын ниитилелдиң амыдыралында социал-экономиктиг өскерлиишкиннер-биле, совет улустуң тургузукчу сорулгалары-биле дүүштүр доктаамал чорудуп турар.

Партия болза коммунистиг тургузуушкунунуң бүгү фронтуларынга идепкейлиг шавар халдаашкынны чорудуп турар. Идеологтуг фронт — коммунизмниң тиилелгези дээш демиселде чугула сорулгаларның бирээзи.

Коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң үезинче бистиң чурттуң киргени, революсчу, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң фронтузунуң калбарганы, делегей кырынга буржуаз болгаш коммунистиг идеологияларның демиселиниң чидигленгени партияның идеологтуг ажылында чаа үе-чада болур.

Чаа кижини — коммунистиг ниитилелдиң хамаатызын кижизидериниң айтырыы буржуаз идеологияга удур, совет кижилерниң медерелинде эргиниң артынчылары-биле демиселбиле адырылбас холбаалыг. Эргиниң артынчыларын ажып эртери — ырак келир үениң сорулгазы эвес, ол болза бистиң партиявыста, бүгү совет болгаш хөй-ниити организацияларында бар бүгү аргалар-биле шиитпирлеттинер ужурлуг сорулга болур.

Амгы байдалдарда партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгазы — СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижини кижизидери; политиктиг серемчилелди бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шавар халдаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргиниң артынчыларын узуткаары болур.

Коммунизмниң ёзузунга массаларны кижизидериниң үндезини болза К. Маркстың, Ф. Энгельстиң В. И. Ленинниң өлүм чок чогаадылгалары, СЭКП-ниң Программазы, бистиң партиявыстың документилери болур. Ажылчы кижи бүрүзү, бирги ээлчегде коммунист бүрүзү партияның Программазында тодараткан әчис сорулгаларны шиңгээдип алыры, оларны боттандырары дээш идепкейлиг демисежирин чедип алыры эргежок чугула.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларын шиитпирлээринге совет ниитилел бүгү-ле эргежок чугула байдалдарлыг болуп турар. Ындыг болза-даа ол байдалдарны дыка хөй партия, күрүне болгаш хөй-ниити организациялары ырактa-ла четпес ажыглап турар.

Идеологтуг ажылдың амыдыралдан хоорулчаа, ёзу барымдаалаар чорук, идеологтуг ажылдың түңнелдерин чүгле чорутпутунган хемчеглерниң саны-биле үнелеп көөр дээр чүткүл мынчага чедир ажып эрттинмээн. Идей-политиктиг ажылга ажылчы чоннарның белеткелиниң деңнелин, национал болгаш назы-хар составын чамдыкта барымдаалавайн баар, ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш албан-хаакчыларның элээн хөй бөлүктери доктаамал идейлиг салдарга хаара туттунмайн турар. Дыка хөй кедээ районнарда масса-политиктиг ажылды багай чорудуп турар. Аныяктарның кижизидилгезинде улуг четпестер бар. Элээн хөй республикаларда, крайларда болгаш областарда херээженнер аразынга ажылды кошкаткан, херээженнерни феодал-бай ёзу-биле көөр чоруктуң артыышкыннары ажып эрттинмээн.

Хөй-хөй партия, профэвилел, комсомол организациялары коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң принциптери совет кижи бүрүзүнүң аажы-чаңының нормазы болган турзун дээш хүн бүрүнүң демиселин чорутпайн турар, кижилерниң медерелинде болгаш аажы-чаңында эргиниң артыышкыннарынга удур шиитпирлиг халдаашкынче массаларны кошкак мобилизастап турар. Маңгыстар, алыскак-чискек кижилер, оорлар, чиижен идегеттер, бюрократтар — ол дээрге-биске өжээтен идеологияның болгаш моральдың сөөлгү уязыдыр. Хөй-ниитиниң дээштиг салдарының бүгү күчүзүн болгаш совет хоойлуларның бүгү күжүн ажыглавышаан, оларга удур кам-хайыра чок демиселди чорудары эргежок чугула.

Партияның чамдык комитеттери ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларының талазы-биле партияның болгаш чазактың директиваларының күүселдезин кошкак организастап база хынап, идеологтуг албан черлериниң, чогаадыкчы эвилелдерниң, ном үндүрер черлерниң, солуннарның, журналдарның, радионуң, телевидениениң ажылының утка-шынарын анализтевейн турар, оларның ажыл-чорудулгазын багай башкарып, идеологтуг ажылда улуг ышкындырыгларга болгаш частырыгларга эптежип, кадрларның марксисчи-ленинчи каңналыышкынының айтырыгларынга сагыш салыышкын чок чорукту көргүзүп турарлар.

Сөөлгү чылдарда СЭКП кедээ ажыл-агыйга, үлетпүрге болгаш тудуга партия болгаш күрүне удуртулгазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле элээн хөй чугула хемчеглерни боттандырган. Идеологтуг ажыл-чорудулганы удуртуруң экижидер талазы-биле хемчеглер — ол ханы чаартылгаларның логика талазы-биле үргүлчүлээшкини болур. Коммунистиг экономиканың болгаш культураның тургустунары чаа кижини кижизидери идеологтуг ажылдың организакчы хевирин улам ылаң сайзырангайжыдарын, массаларга идейлиг салдарның чаа арга-методтарын болгаш чепсектерин чогаадыкчы ажыглаарын, идеологтуг чорудулгаларга партийжи удуртулганы күштелдирерин негеп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң **доктаадыры болза:**

I.

ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң болгаш делегей кырында аңгы демиселиниң амгы үе-чадазынга дүгжүп турар идеологтуг ажылдың дараазында **кол-кол угланыышкыннарынче** партияның, күрүне органнарының, профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының күжениишкиннерин мөөннээр:

ажылчы чоннарның коммунистиг мировоззрениезин хевирлээр; совет кижилерниң медерелинде болгаш аажы-чаңында эргиниң артыышкыннарын ажып эртер;

коммунизмниң идепкейлиг болгаш медерелдиг тургузукчуларын күш-ажылга кижизидер;

улустуң эртемин болгаш культуразын бедидер;

совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң ёзузунга чонну кижизидер; антикоммунизмге, буржуаз идеологияның бүгү хевирлеринге удур шиитпирлиг демисел.

Совет патриотизм бодунуң алыс утка-шынары-биле интернационалчы болгаш национал кызыгаарланчак чорукче кандыг-даа хевирлер-биле илереп турар чүткүлдерге таарышпас. Бодунуң хөй националдыг Төрээн чуртунга ССРЭ-ниң бүгү улустарының ынакшылы социалистиг өске-даа чурттарның ажылчы чоннарынга, бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга хүндүлелдиң болгаш акы-дуңмалышкы найыралдың сагыш-сеткили-биле хан-дамырындан тура дүгжүп турар.

Совет патриотизмге, бистиң социалистиг Төрээн чуртувуска, Совет Эвилелиниң улуг Коммунистиг партиязынга ынакшылга кижизидери—идеологтуг ажылдың эң чугула, бирги ээлчеглиг сорулгазы. Совет кижилер боттарының кайгамчыктыг Төрээн чурту дээш, боттарының улуг ленинчи партиязы дээш патриотчу чоргааралды илередип турар. Олар болза, бистиң чуртувуста тургустунган бүгү-ле чүүлдер — оларның холдары-биле, улуг күжениишкиннерни болгаш кызыг-кыйыг чок энергияны үндүрүп тургаш тургускан деп чүвени хандыр медереп билип турарлар.

Оон ужурунда ниитилелге чүнү-даа бербейн тургаш, улустуң байлаандан чүвени харамдыгып ап турар кандыг-даа хевирниң чашпазчыларынга, чалгааларга, дужук харазрларга, маңгыстарга совет кижилер килеңнээшкинин илеретпейн барып шыдавас. Совет хамаатызының төлептиг чоруун ышкынып турар кижилерни, улустуң боттандырган аажок улуг чаагай чүүлдерин, бистиң амыдыралывыста маадырлыг чоруктарны эскербес, ажылчы чоннарның боттарының тери болгаш ханы-биле чаалап алган үнелиг бүгү чүүлдерин, бистиң күжүвүс болгаш алдарывыс болуп турар чүүлдерни бужартадырынга белен кижилерни совет кижилер буруу шаппайн барып шыдавас.

Бистиң амыдыралывыстың чырыткылыг талаларының көргүзүглерин өжегээр хажыдып турарлар-биле, бистиң амыдыралывыстың бедик болгаш чаагай шынныын, чаа ниитилел дээш демиселдиң маадырлыын болгаш сорукчуун көргүзүп турар литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларынга «чаакчылар» деп ат чыпшырарын оралдажырлар-биле совет улус, бистиң партиявыс чөпшээрежип шыдавас.

Коммунистиг партияның, ажылчын аңгының болгаш ажылчы тараачыннарның алдарлыг революсчу чаңчылдарынга, совет улустуң улуг боттандырыышкыннары дээш, Советтер чуртунуң хамаатыларының алдары болгаш төлептиг чоруу дээш чоргааралдың ёзузунга социалистиг Ада-чуртту камгалап турупттарынга кезээде белен болурунга Совет кижилерни, ылаңгыя аныяктарны кижизидер талазы-биле партия организацияларының, бүгү хөй-ниитиниң ажылын экижидери эргежок чугула.

Социалистиг **интернационализмниң** ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидер талазы-биле ажылды күштелдирерин, социализмниң өндүр чаагай чаалап алыышкыны —Совет Эвилелиниң улустарының найыралын быжыглаарын, ССРЭ-ниң улустарының культураларының бот-боттарын байыдарынга идепкейлиг дузалаарын, национализмниң кандыг-даа илередиишкиннеринге: түс черниң эрге-ажыын хараар чоруктарга, национал талазы-биле онзагай тускайланчак чорукту нептередиринге, эрткен үениң идеалчыларынга, реаксылыг чаңчылдарны болгаш ёзулалдарны мактаар чорукка удур эптеш чок демиселди чорударын Пленум партия организацияларынга дагзып тур. Национализм бодунуң алыс бүдүжүнден-не социализмге, марксисчи-ленинчи мировоззрениеге, улустарның найыралынга өжээннешкек, социалистиг нацияларның хөгжүлдезиниң болгаш чоокшулажырының объективтиг чорудулгазынга чөрүшкек болуп турар.

Совет Эвилелиниң, социалистиг бүгү чурттарның экономиктиг күчүзүнүң быжыкканы болгаш камгаланыр аргазының өскени, хамыктың мурнунда оларның ажыл-агый чедиишкиннери, эртемниң болгаш культураның чедиишкиннери, шылгараңгай тиилелгелерни чедип алган дарлаткан улустарның колониализмге удур кеступ көрбээн күштүг национал-хосталгалыг шимчээшкини, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чедиишкиннери болза делегей аренизында күштерниң деңзигүүрүн тайбыңга болгаш социализмге ажыктыг кылдыр, империализмниң болгаш дайынның күштеринге когаралдыг кылдыр өскерткен.

СЭКП болгаш Совет чазак оларның социал тургузуундан хамаарылга чокка күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын, улустар аразынга тайбың болгаш найыралдың политиказын хажык чокка болгаш туруштуг чорудуп турар. Бо политика, ылаңгыя чепсегленииишкин-

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП ТК-ның секретары эш Л. И. Брежнев.

СЭКП ТК-ның секретары Н. В. Подгорный.

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында

СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелиниң талазы-биле СЭКП ТК-нын Пленумунуң 1963 чылдың июнь 21-деги доктаалы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

ни бүгү-нити болгаш бүрүн дужүрер дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш ону узуткаар дээш Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның идепкейлиг демиселинде илереттинип турар.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа күрүнелерниң тайбыңга ынакшылдыг шугумунга империализмниң лагери чепсегленишкиннерни улам эндере бүдүрер чорукту, улустарны мегелээриниң политиказын, агрессияның болгаш делегей өнчүк-чөңгээзиниң политиказын удур тургузуп турар.

СЭКП болгаш Совет чазак болза амгы үениң байдалдарында дайын чайлаш чок чүве эвес дээрзин, социалистиг күрүнелерниң каттышкан күжениишкиннери-биле, ажылчын аңгының, тараачыннарның, интеллигенцияның, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң демиселин күчүлүг калбартып турган дайынны чайладып болур дээрзин барымдаалап турар. Ындыг болза-даа империализм догуннап турунда, агрессчи дайыннарга херзүн база артпышаан турарын партия болгаш бүгү совет улус барымдаалавайн барып шыдавас. Империализмниң политиказы оон эң не агрессчи болгаш авантюрисчи күштериниң делегейниң термоядролуг дайынын өскүзүп үндүрерин-ге чедирип каап болурун барымдаалап көөрү чугула. Моон ужурунда улустардан онза бедик серемчилел негеттинип турар.

Девиденчиг чорук болбазын дээш, Совет күрүне чурттуң камгаланыр күчүзүн улам ынай быжыглаарынга, социалистиг Төрээн чуртка, коммунизмниң улуг идеалдарынга бердинген болур чоруктуң ёзузунга бүгү совет улусту, оон алдарлыг Чепсектиг Күштерин кижизидеринге бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылып турар болгаш кылыр-даа. Моон-даа соңгаар Армияның болгаш Флоттуң техниктиг чепсегленишкинин бүгү хемчег-биле бедидер· совет дайынчыларның шериг мергежилин, дайынчы беленин болгаш идейлиг дадылгазын, Төрээн чуртун камгалаар талазы-биле боттарының ыдыктыг хүлээлгезин кандыг-даа үеде күүседиринге оларның белен турарын сайзырангайжыдар.

Партия, комсомол, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нити организациялары бистиң Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун, Совет Армияның болгаш Шериг Далай Флодунуң күчүзүн быжыглаары—бистиң бүгү улузувустуң хан-дамырындан холбашкан хереэ болур дээрзин барымдаалааш, Совет Эвилелиниң алдарлыг Чепсектиг Күштеринге ынакшылдың болгаш хүндүткелдиң ёзузунга бүгү совет кижилерни кижизидер, совет дайынчыларны үргүлчүнүң кичээнгейи-биле болгаш сагыш салыышкыны-биле хүрээлээр, Армияның болгаш Флоттуң техниктиг чепсегленишкинин бүгү хемчег-биле бедидер херек.

Империализмниң идеологтуг хоралаашкыннарынга удур, совет кижилерни идея болгаш мораль талазы-биле чепсек чок болдурар деп оон оралдажыышкыннарынга удур политиктиг серемчилелди бедидериниң эргежок чугулазынче партия, күрүне болгаш хөй-нити организацияларының онза кичээнгейин Пленум угландырып тур.

Марксизм-ленинизмниң идеяларының өндүр улуун болгаш тиилелгезин, шапкын хөгжүп турар социализмниң канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннерин, мөгүдээшкинниң болгаш сандараашкынның байдалында туруп турар, бодунуң үези эртип турар капиталистиг системадан социализмниң улам-на тодаргай болгаш маргыш чок артык күштүүн көскүзү-биле болгаш бүзүредии-биле илередир херек. Даштыкы политиктиг информацияны улам эки организастаары болгаш даштыкы улустар-биле культура харылзааларын боттандырып турар албан черлерниң ажыл-чорудулгазын таарыштырып башкарары эргежок чугула.

Совет кижи бүрүзүн **ниитиге ажыктыг күш-ажылга ынак болгаш ону хүндүлээр** кылдыр кижизидери партияның, советтерниң, профэвилелдериниң, комсомолдуң идеологтуг ажылының өзээ болур ужурлуг.

Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн хандырары — бүгү улустуң сорулгазы, коммунизм тургузарының кол негелдези болур дээрзин совет ажыл-ишчи бүрүзү тодаргай билген турар кылдыр кижизидер; социалистиг чарышты калбартыр, мурнакчы дуржулганы нептередир, күш-ажылдың маадырларын мактал, хүндүткел-биле хүрээлээр, ажылчы чоннарның чогаадыкчы эгелээшкинин бюрократтыг ёзу-биле көөр чорукка удур демисежир; мангысталчактарга, арагачыларга болгаш чалгааларга удур демиселче хөй-ниитиниң бүгү күштерин көдүрер херек.

Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш, чаа техниканы шиңгээдири дээш демисел-биле ханы дүгжүп турар коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни, билиглерже чүткүлдү, кижилер аразының чаа харылзааларын, коммунизм тургузукчузунуң чаа моральдыг хоойлузунуң амыдыралга бадыткалын улам ынай хөгжүдериниң чугула ужур-дузазын Пленум айтып тур.

Идейлиг салдарның бүгү күштери-биле **ниитиниң байлаан** коммунистиг ёзу-биле көөр чорукка кижизидери, чамдык кижилерде ниитилелдиң социалистиг өнчүзүн өскениң кылдыр, ёзу барымдаалап көөр үзел-бодалдарны арылдыраны, Төрээн чурттуң байлактарын көвүдедир, бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрер, оон бот-үнезин чиигедир, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглээр чорукка удур, карак чаар фактыларга, алган хүлээлгелерни хүндүлевес чорукка удур эптеш чок демиселди чорудар, коммунистиг шугумчулелди болгаш бот-шугумчулелди хөгжүдер чүткүлдерге кижизидери эргежок чугула.

Социализмниң болгаш коммунизмниң кол туруштарының бирээзи—**коллективизмниң** ёзузунга совет кижилерни хүн бүрү кижизидер, коллективтиң кижизидикчи ролюн бүгү хемчег-биле бедидер херек.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларның, колхозтарның, совхозтарның болгаш албан черлериниң коллективтериниң тодаргай сорулгалары-биле агитас-массалыг ажылдың үзүлбес харылзаазын хандырарын, чоннуң янзы-бүрү кезектериниң ортузунга политиктиг ажылды таарыштыр чорударын, күш-ажылдың эки үлегер-чижээнге коллективтиң бүгү кежигүннерин кижизидерин, мурнакчы ажылчыннарның болгаш колхозчуларның дуржулгазын калбаа-биле нептередирин, кижилерниң эштежилгезиниң болгаш бот-боттарынга дузалажылгазының сеткил-сагыжын хөгжүдерин партия комитеттеринге болгаш партия эге организацияларынга дагзыр.

Күш-ажыл болгаш амыдырал—амыдыралдың коммунистиг үлегериниң чарылбас кезээ болур. Коммунистиг амыдыралды быжыглаар дээш, оон бедик культуразы дээш, бистиң амыдыралывыстан болгаш өг-бүле харылзааларындан эргинниң бүгү артыышкыннарын арыглаары дээш демиселди калбартырын бүгү партия комитеттеринге, ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге, профэвилелдерге, комсомолга Пленум дагзып тур.

Шажын чүдүлгениң артыышкыннарынга удур чайгылыш чок демиселди чорудар, эртем-атеистиг ажылды калбартыр. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни амыдыралга, чуртталгага коммунистиг харылзаалар дээш шимчээшкин-биле херек кырынга каттыштырар херек.

Ажылчы чоннарның амыдыралының айтырыгларынче, оларның культурлуг дыштанылгазын организастаарынче, партия организацияларының кижизидилгелиг ажылының даңныр черлери—культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче кичээнгейни күштелдирерин партия комитеттеринге болгаш партия организацияларынга Пленум дагзып тур. Күш-дамыр кижизидилгезин, ылангыя школага, совет кижилерниң кадыын болгаш ажылдаар аргазын камгалаарының болгаш быжыглаарының, моральдыг быжыг туруштуунуң болгаш күзел-соруктуунуң, кадык болгаш культурлуг дыштанылгазының чугула чепсээ кылдыр көргеш, амыдыралга күш-дамыр культуразын могаг чокка нептередир. Чурттакчылыг хөй-хөй черлерде, ылангыя көдээде болгаш чаа тудугларның районунда культура-чырыдыышкын болгаш спорт ажылының сандаргай чоруун узуткаарының эргежок чугулазынче партия комитеттериниң болгаш совет органнарының кичээнгейин угландырар.

Бүгү совет улусту коммунистиг медерелдиг ёзуга кижизидери, эртем-материалистиг мировоззрениени бүгү совет кижилер тургузар чорук коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң **марксисчи-ленинчи теорияны** өөренирин бүгү хемчег-биле калбартырын негеп турар. Марксисчи-ленинчи теорияны өөренирин амыдырал-биле үзүктел чок харылзаалыг чорудар, ажылчы чоннарның бүдүрүлгеге эки түңнелдерни чедип алырынга өөренип алган билиглер дузалаан турарын, совет улустуң амыдыралынга коммунистиг ниитилел харылзааларын болгаш коммунистиг моральды бадыткаарынга идиг болган турарын чедип алыр.

Коммунистиг мировоззрениениң хевирлеттинип тургустунарынга, улустуң идея-эртем талазы-биле кижизидилгезинге **эртемниң** ролюн бедидери эргежок чугула деп Пленум санап тур. Совет эртем болза билиглерниң бүгү талазы-биле делегей эртемиңге мурнакчы туруштү ээлээн турар ужурлуг, эртем-техниктиг чогаадылгаже ажылчы чоннарны эртем хандыткан турар ужурлуг. Совет эртемденнерниң хүндүлүг хүлээлгези—билиглерни массаларга чедирери болур.

Ниитилел эртемнериниң ажылдакчыларының чугула сорулгазы—коммунизм тургузары дээш демиселде массаларның дириг практиказын болгаш төөгүлүг дуржулгазын түңнеп, байыдары, революстуг теорияны дидим, чогаадыкчы хөгжүдери, оон идейлиг арыг-силиин дээш демисежири, эртемниң философия, экономика, төөгү, эрге болгаш өске-даа кол-кол проблемаларының талазы-биле чогаадыкчы дискуссияларны чорудары болур.

Социализмниң коммунизмче өзүп кирериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң проблемаларын комплекслиг өөрениринче онза кичээнгейни салыр, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын болгаш планнаарын эртем ёзугаар организастаар талазы-биле ажылды идепкейжидер херек.

Делегейниң удурланышкак ийи системаларының демиселиниң чорудулгазын, капиталистиг тургузугнуң бууралшкынын, революстуг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң көдүрлүүшкүнүң бистиң эртемденнеривис ханызы-биле анализтээр, социалистиг дем-каттыжылгазының чурттарының чаңгыс эвин улам ынай быжыглаарының оруктарын болгаш формаларын, оларның хөгжүлдезиниң ниити хоойлу ёзугаар болур оруктарын өөренир ужурлуг.

Революстуг теорияны—марксизм-ленинизмни—ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның шиңгээдип алыры ниитилел хөгжүлдезиниң хоойлу ёзугаар болур оруктарын, партияның политиказын, коммунизмче шимчээшкинниң оруктарын билип алырының, чаа амыдыралдың идепкейлиг болгаш медерелдиг тургузукчузу болурунуң аргазын оларга берип турар.

Ындыг болганда, партияның идеологтуг сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри-биле **марксизм-ленинизмни пропагандылаарын**—бүгү идеология ажылының шиитпирлиг звенозун организастаарын **экижидери**, оон идейлиг деңнелин бедидери болгаш массаларның политиктиг чырыдыышкынының хевирлерин болбаазырангайжыдары эргежок чугула.

Марксисчи-ленинчи өөредигни ханызы-биле шиңгээдип алырынга дириг сонуургалды коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге улам ынай хөгжүдеринче онза кичээнгейни салыр херек деп, партия санап тур. Оон-биле кады партия болза политиктиг чырыдыышкынны организастаарынга албадап дужаар чорукка болгаш ёзу барымдаалаар чорукка, партия пропагандазынга сөс кырынга мактаныр болгаш хоозун сан сүрер чорукка шиитпирлии-биле удурланып турар. Политиктиг өөредилгеге бот-өөредилгениң аргазын чер-черде чедир үнелевейн турар чорук, ук өөредилгениң дээштиг чоруун кудуладып, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң идейлиг деңнелиниң өзүлдезинге шыңгыы шаптыкты чедирип турар деп, Пленум демдеглеп тур. Херек кырында кол кичээнгейни теорияны бот-өөредилге-биле өөрениринче угландырар, пропаганданың амыдыралдан, коммунистиг тургузуушкуннуң тодаргай сорулгаларындан хоорулчак чоруун туюлунга чедир ажып эртер херек. Политиктиг өөредилгени коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң белеткелиниң деңнелин, ажыл-чорудулгазының характерин, сонуургалдарын барымдаалап, өөредилгениң хевирлерин шилип алырынга эки-туразы чоруктуң принцивин ёзугаар тургузар ужурлуг.

Экономика теориязын удуртукчу кадрларның, ажылчыннарның болгаш колхозчуларның доктаамал болгаш ханызы-биле өөренир чоруу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринге, продукцияның бот-үнезин чиигедиринге, оон шынарын экижидеринге херектиг курлавырларны ажыглаары дээш демиселге оларның идепкейлиг чоруун бедидеринге онза ужур-дузалыг болгаш күш-ажылды организастаарын болбаазырангайжыдарының, бүдүрүлгени эргелеп баштаарынга ажылчы чоннарның киржилгезин улам ынай калбартырының чугула чепсээ болур деп, Пленум санап тур.

Коммунистиг күш-ажылдың болгаш мурнакчы дуржулганың школалары, мастерлерниң школалары, улустуң университеттери, лекторийлери дээн ышкаш, политиктиг болгаш бүдүрүлгечи пропаганданың шак ындыг массалыг хевирлерин моон соңгаар-даа хөгжүдерин Пленум партия комитеттеринге хүлээдип тур.

Пропагандист кадрларны шилип алырының болгаш кижизидериниң херээн шиитпирлиг экижидерин, оларга мергежилдиг дузаламчыны доктаамал көргүзерин, оларны тус-тус ажылдарның аайы-биле тускайжыдарын, пропагандистерге хөй-ниитиниң өске даалгаларын хөлүн эртир хөйнү бээр хоралыг практиканы чок кылырын, пропагандистерниң чаагай күш-ажылын бүгү хемчег-биле деткип мактаарын партия комитеттеринге хүлээдир. Партияның идеология кадрларын белеткээриниң болгаш билиин бедидерин экижидериниң талазы-биле хемчеглерни боттандырары эргежок чугула деп көөр.

Лекция пропагандазының шынары дээш партийжи контрольду күштелдирер, пропагандистер-биле ажылды экижидер сорулга-биле, хөй-ниитиниң шугуму-биле ажылдап турар штаттан дашкаар мергежилдиг пропагандистерниң калбак бөлүүн бодун долгандыр каттыштырып турар штаттыг лекторларның улуг эвес бөлүктерин партияның обкомнарынга, крайкомнарынга, хоорокомнарынга, колхоз-совхозтар бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттеринге, үлетпүр-бүдүрүлге парткомнарынга тургузар. Ол ажылга Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң организациязын ажыглаарынче кичээнгейни угландырар.

Идеологтуг фронтунуң шалыпчы күштери — **парлалга, радио, кино болгаш** телевидение чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге амгы үеде онза чугула ужур-дузалыг.

Парлалганың, радионуң, кинонуң болгаш телевидениениң кол сорулгалары кылдыр санаары болза: марксисчи-ленинчи мировоззрениени болгаш коммунистиг моральды совет кижилерге бар болдуруп, кижизидип хевирлээри; улус ажыл-агыйының планнарын күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бүдүрүлгеге партийже удуртулганы улам экижидер талазы-биле партияның болгаш бүгү совет улустуң ажылын, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын доктаамал болгаш ханызы-биле чырыдары; тегей, бюрократсыг, төтчеглекчи, мацгыс болгаш ниитилелге удур өске-даа болуушкуннарга угландыр чидиг болгаш принципиалдыг шугумчулелди база бот-шугумчулелди калбартыры, ажыктыг эки чижектерни калбаа-биле нептередири болур.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын кол төп солуннарга четчир долузу-биле чырыдар арганы хандырып турар хемчеглерни боттандырарын ажыктыг деп санаар; номнар парлап-үндүрерде албан чери бүрүзүнүң болгаш ук черниң кызыы эрге-ажыын барымдаалаар чорукту узуткап, специализастаттынган, ном үндүрер улуг черлерни тургузуп тургаш, төп болгаш чер-черде ном үндүрер черлерниң четкизин эде организастаар.

Чаа кижини кижизидеринге, коммунистиг культураны хевирлеп тургузарынга **литератураны болгаш уран чүүлдү** улам ынай хөгжүдери улуг ужур-дузалыг деп, СЭКП ТК-нын Пленуму демдеглеп тур.

Чогаадыкчы ажылдакчылар-биле ужуражыышкыннар үезинде эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында илереттинген идеяларны болгаш байдалдарны Пленум изиг-биле чүүлзүнүп, ол идеялар болгаш байдалдар болза, литература болгаш уран чүүл талазы-биле бистиң партияның ленинчи угланыышкынын, оларның улам ынайгы чечектелиишкининиң дугайында партияның сагыш салыышкынын илергейлеп турар.

Коммунизм тургузуушкунунуң үе-чадазында кайгамчык улуг ажыл-үүлени, совет кижиниң маадырлыг чорууну өндүр улуун чогаадыкчы кижиниң чайынначак овур-хевирлерге илередир күзелин көрүнчүктелдирип турар бүгү-ле ёзулуг үнелиг чүүлдерни деткивишаан, идея талазы-биле кандыг-даа чайгылыышкыннарга, идеология талазынга тайбың кожа-хелбээ догуннаар дээр чорукту нептередиринге удур, чечен чогаадылгада формалистиг овуузуннанышарга, чиг болгаш чогаадыкчы эвес чорукка удур, совет уран чүүлдүң — социалистиг реализмниң уран чүүлүнүң партийжи болгаш улусчу чоруу дээш· партия моон соңгаар-даа эптеш чок демиселди чорудар.

Чогаадыкчы организацияларга идей-кижизидилгелиг ажылды улам идепкейжидерин, чогаадыкчы кижи бүрүзүн чоннуң мурнунга бодунуң харыысалгазын медереп билир, коммунизм дээш идея талазы-биле туруштуг демиселчи кылдыр кижизидерин, чоннуң амыдыралы-биле, коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле уран чүүл ажылдакчыларының харылзаазын быжыглаарынга бүгү хемчег-биле идигни бээрин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, хоорокомнарынга Пленум хүлээдип тур. Бичии уругларга болгаш элээди назылыг аныяктарга шынарлыг чогаалдарны бижип чогаадырын литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларының чугула сорулгазы деп санаар.

Уругларның болгаш улуг улустуң **ниити билииниң белеткелинче** бирги чергениң кичээнгейин угландырар херек; кежээки болгаш бот-өөредилгени калбартыр, культураның улусчу университеттеринге өөредилгелерни деткиир, эртем-техниктиг билиглерни нептередир.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш ССРЭ-ге улус өөредилгезиниң системазын улам ынай хөгжүдер дугайында хоойлуга дүүштүр чоруткан ажылдар таарымчалыг улуг түңнелдерни бергенин Пленум демдеглеп тур. Өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгези экижээн, аныяктарның бүдүрүлгечи чанчылдарны шиңгээдип алырынче чүткүлү күштелген, школаларны амыдыралче чоокшуладырының херээнге улуг базым кылдынган.

Оон-биле чергелештир өөреникчилерниң бүдүрүлгеге өөредилгезин болгаш профессионал белеткелин таарыштыр тургузарында шыңгыы четпестер ам-даа ажып эртинмээн болуп турар; чамдык ажыл-агый, партия болгаш совет организациялары, улус өөредилгезиниң органнары бо чугула херекти харыысалга чок көрүп турар, оон түңнелинде бүдүрүлге өөредилгези үе-шакты ажык чок чарыгдаар чорукче ховар эвес шилчип турар.

Школаларның сорулгазын чүгле өөредилге-биле кызыгаарлап, өөредилге болгаш кижизидилгениң чорудулгазының органиктиг чаңгыс аайын өжегээр чарылдырарын оралдажып турар улус өөредилгезиниң чамдык ажылдакчыларының оралдажыышкынын Пленум шын эвес деп санап тур. Өөреникчилерни өөредириниң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын ажылдап кылыр талазы-биле педагогика эртемнериниң дыка хожудап каап турарынче кичээнгейни Пленум угландырып тур.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында хоойлуну хажык чок болгаш долузу-биле күүседирин хандырарын, өөредилгени амгы үениң эртем-техниктиг чедиишкиннеринге дүүштүр чорударын, уругларның шажынга удур болгаш эстетиктиг кижизидилгезин экижидерин, өөреникчилерге аартык болуп турар чоруктарны чайладырын болгаш оларның билииниң шынарын бедидерин, өөреникчилерниң школаны эра каар чоруктарын соксадырын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, крайларның болгаш областарның партия комитеттеринге, улус өөредилгезиниң органнарынга дагзыр. Бүдүрүлге өөредилгезин үндезини-биле экижидерин партия болгаш ажыл-агый организацияларындан, улус өөредилгезиниң органнарындан негээр.

Улустуң культуразын көдүрер дээш демиселге партияның шынчы чөленгиижи, чаа кижини кижизидеринге оон эң чоок дузалакчызы болза улусчу башкы болур деп Пленум чугулалап демдеглеп тур. Башкы дугайында, оон идей-политиктиг болгаш профессионалдыг өзүлдезиниң, материал-амыдырал хандырылгазының дугайында чамдык черлерде чогуур сагыш салбайн турары, башкының хөй-ниитичи бедик ролюн чедир үнелевейн турары партияның политиказынга канчап-даа таарышпас.

Дээди болгаш тускай ортумак школаның сорулгазы болза улус ажыл-агыйынга, эртемге болгаш культурага бедик мергежилдиг тускай эртемниглерни белеткээри, оларның марксисчи-ленинчи мировоззрениезин болгаш коммунистиг медерелин хевирлеп тургузары, бедик хамааты шынарларын кижизидери болур. Бүдүрүлге практиказында бар болуп турар четпестерни эдери, студентилерниң өөредилге болгаш эртем талазы-биле боттары ажылдаарынга хөй үе-шакты бээри, эртемниң болгаш техниканың амгы үедеги деңнелинде өөредилге программаларының болгаш номнарының утка-шынарының чыдып каап турарын узуткаары чугула.

Өөредилге болгаш кижизидилгениң системаларын база методтарын улам ынай сайзырангайжыдарынга, сургуулдарның коммунистиг мировоззрениезин хевирлеп тургузарынга, эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкиннерин база бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын шиңгээдип алырынга кол үндезин болуп турар ниитилел эртемнерин дээди өөредилге черлеринге башкылаарын экижидерин, дээди өөредилге черлеринге эртем шинчилелдерин хөгжүдерин көрүп турар саналдарны ССРЭ-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозу ажылдап кылыр.

Профессионал өөредилгеде улуг четпестерни чайладырын, ажылчын кадрлар белеткээриниң бүгү системазын улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң амгы деңнелинге дүүштүр тургузарын, сургуулдар ортузунга кижизидилге ажылдарын экижидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң Күрпланының чанында профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединге Пленум дагзып тур.

Коммунизм тургузуушкунунуң калбарыышкынының үезинде партияның удуртукчу ролю улам өзер, бүгү совет кижилерниң коммунистиг кижизидилгези дээш оон харыысалгазы бедиир.

Партия комитеттери болгаш парторганизациялар бүгү үлетпүр бүдүрүлгелерде, колхозтарда болгаш совхозтарда идей-кижизидилгелиг болгаш культура-чырыдыышкын ажылдарының утка-шынарынче, чогаадыкчы организацияларның, эртемниң, улус өөредилгезиниң, культураның албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче ханылап кирер, организастыг болгаш идеологтуг ажылдарның чаңгыс аайын хандырар ужурлуг. Идеологтуг ажыл-чорудулганы партийжи удуртурунуң организастаашкынын, методтарын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдары чугула.

Идеологтуг ажылды үндезини-биле экижидер төлээде кижилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң, кадрларның идейлиг дадыгыышкынының айтырыглары-биле партияның бүгү органнары адаандан үстүнге чедир хүн-бүрүде ажылдаан турары негеттинер. СЭКП-ниң Программазын болгаш Уставын амыдыралга боттандырар дээш, кижилерниң коммунистиг кижизидилгези дээш, моральдыг дүрүмнүң принциптерин боттандырар, совет кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидер дээш **партия эге организацияларының** ролюн болгаш харыысалгазын бедидеринче онза кичээнгейни Пленум угландырып тур.

Чамдык партия комитеттериниң идеологтуг ажылында кампанейжи болгаш декларативтиг, канцеляр-бюрократсыг стильди Пленум буруу шаап тур. Бедик принципиалдыг чорукту, коммунистиг идейлиг чорукту, өжээтен идеологияга эптешпес болур чорукту бодунга каттыштырып турар идеологтуг ажылга **ленинчи стильди** шудургу хөгжүдери, революстуг теорияны, теорияның болгаш практиканың тудуш харылзаалыын чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаары болгаш хөгжүдери, массаларны бүзүредири болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң өйү келген айтырыгларын шиитпирлээринче оларны организастаары эргежок чугула. Идеологтуг ажылга хуузунда доктаамал киржирин бүгү удуртур ажылдакчылардан СЭКП ТК Пленуму негеп тур. Кижи бүрүзүн болгаш ниити коллективти коммунистиг болгаш идейлиг болур чоруктуң ёзузунга кижизидериниң күчүлүг чепсээ шугумчулелди болгаш бот-шугумчулелди идеологтуг ажылга улам идепкейлиг ажыглаарын партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нити организацияларынга Пленум дагзып тур.

Амгы байдалдарда идеологтуг фронтунуң бүгү участоктарының ажылдакчыларынга негелде улам улуу-биле өзүп турар. Марксисчи-ленинчи теорияны ханы шиңгээткен, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгениң экономиказын, культура тургузуушкунунуң сорулгаларын эки билир, шалыпкын болгаш массаларның мергежилдиг организакчылары кадрлар ажыл-херектиң чедиишкиннерин шиитпирлеп турар.

Идеологтуг ажылга интеллигенцияның: башкыларның, инженер-техниктиг болгаш эртем ажылдакчыларының, агрономнарның, эмчилерниң, литература, уран чүүл, парлалга ажылдакчыларының киржилгезин Пленум чугула ужур-дузалыг деп санап тур. Совет ниитилелдиң сагыш-сеткил талазы-биле байлаан улам идепкейлиг көвүдедиринче, улустуң коммунистиг мировоззрениезин хевирлеп тургузар талазы-биле партияга дузалаарынче совет интеллигенцияны партия кыйгырып тур.

Совет кижилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларын шиитпирлээринге хөй-ниитиниң чогаадыкчы идепкейин болгаш инициативазын моон соңгаар-даа бүгү хемчег-биле деткиирин Пленум партия комитеттеринге хүлээдип тур. Улам өзүп турар хөй-ниитичи эгелээшкиннерниң калбарыышкыны хөй-нити организацияларынга партийжи удуртулганы кошкадырынга чедирер эвес, харын ол удуртулганы, идеологтуг ажылда хөй-нити инициативазының бүгү-ле хевирлеринге партия организацияларының доктаамал кичээнгейин күштелдирерин Пленум онзалап айтып тур.

Аныяктар ортузунда идей-кижизидилгелиг ажылды экижидери, ол чугула сорулганы шиитпирлээринге **Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң** ролюн бедидери онза ужур-дузалыг деп Пленум санап тур. Ниитилелдиң бүгү-ле материалдыг болгаш сагыш-сеткил талазы-биле байлактарының үнер дөзү болур күш-ажылды ханызы-биле хүндүлээри, материалдыг болгаш культурлуг кежиктерниң ниити савазындан кым-на ап турар болдур, ол кижи ук сава совет кижилерниң амгы болгаш келир үедеги салгалдарының хереглелин улам улуг хемчээлге хандырган турар дээш ол саваны немей иштээринге идепкейлиг киржири болза, кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болурун аныяктарга билиндирери эргежок чугула.

Аныяк кижи бүрүзүн хоочун салгалдарның бүгү-ле чаалап база тургузуп каан чүүлдерин ханызы-биле хүндүлээр, Төрээн чурттуң байлаан, арын-нүүрүн болгаш алдарын бодунуң күш-ажылы-биле көвүдедир дээш чурттуң бүдүштүг ээзи коммунизм дээш туруштуг база эрес-маадырлыг демиселчи кылдыр кижизидер херек.

Комсомол организацияларынга удуртулганы күштелдирерин, совет аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге оларның идепкейин болгаш инициативазын бедидерин Пленум партия комитеттеринге дагзып тур.

Ажылчы чоннарны кижизидеринге **профэвилелдериниң** ролюн улам ынай бедидерин Пленум чугула сорулга деп санап тур. Профэвилелдериниң идей-кижизидилгелиг ажылын улус ажыл-агый планнарын күүседири дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш демисел-биле, бүдүрүлгениң база ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның амыдыралының тодаргай байдалдары-биле, оларның культурлуг болгаш техниктиг деңнелин өстүрериниң, ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны улам ынай хандыдарының сорулгалары-биле чарылбас харылзаалыг кылдыр тургузары эргежок чугула. Профэвилелдериниң эң чугула сорулгазы болза культура-чырыдыышкын ажылын улам ынай күштелдирери болур. Профэвилелдери болза клубтарның, кызыл булуңнарның, библиотекаларның ажыл-чорудулгазын удуртурун экижидер, күш-культураны болгаш спортту бүгү хемчег-биле хөгжүдер ужурлуг.

Амгы байдалдарда **ажылчы чоннар депутаттарының Советтери** улустуң бүгүдени хаара тудуп турар организацияларын болу бергенде хөй санныг комиссияларга, а ол ышкаш ажылчы чоннарның бот-тывынгыр организацияларынга даянмышаан, хоорай, суур, көдээ бүрүзүнге, бажың бүрүзүнге кижизидилге, культура-чырыдыышкын ажылын хүн бүрүде чоруткан турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар херек. Культураның бүгү одагларын улам ынай хөгжүдеринче күжениишкиннерни угландырарын, ажылчы чоннарның культурлуг болгаш амыдырал хереглелдерин хандырарын бодунуң эң чугула хүлээлгези кылдыр көөрүн Советтерниң күүсекчи комитеттеринге Пленум хүлээдип тур.

Көдээге идеологтуг ажылды шиитпирлии-биле күштелдирери эргежок чугула деп Пленум санап, көдээниң идеологтуг албан черлерин мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарынче хемчег алырын, культура-чырыдыышкын албан черлериниң байдазы болгаш ажылы дээш, совхозтар ажылчыннарының болгаш колхозчуларның, ылангыя аныяктарның политиктиг, ниити эртем билиглиг болгаш профессионалдыг деңнелин өстүрери дээш көдээ партия болгаш комсомол организацияларының, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының харыысалгазын бедидерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, бүгү партия комитеттеринге, министерстволарга болгаш ведомстволарга, ажыл-агый организацияларынга хүлээдип тур. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң колхозтар болгаш совхозтар коллективтери-биле харылзаазын бүгү хемчег-биле калбартырын, көдээниң культура албан черлериниң талазындан көдээге дузаламчыны күштелдирерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның үлетпүр крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, хоорокомнарынга, райкомнарынга болгаш үлетпүр-бүдүрүлге парткомнарынга Пленум хүлээдип тур.

Идеологтуг ажылдың материалдыг баазазын улам ынай быжыглаар болгаш хөгжүдер сорулга-биле бүгү материал-техниктиг хөреңгилерни каттыштыр хөгжүдерин болгаш улус өөредилгезиниң, культураның болгаш идеологтуг ажылдың өске-даа адырларының кадрларын белеткээрин, өөредилге албан черлерин болгаш культураның албан черлерин девискээр аайы-биле шын таарыштыр тургузарын көрүп турар, 1964—1970 чылдарда культура тургузуушкунунуң планын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле кады ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Күрпланынга, Улус ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелинге дагзыр.

Бо доктаал-биле дүүштүр идеологтуг ажылдың утка-шынарын, хевирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдарынче, улустуң коммунистиг кижизидилгезинге, коммунизм тургузарының улуг сорулгаларын шиитпирлээринге идеологтуг ажылдың дээштиг чоруун бедидеринче угланган хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хоорокомнарынга, бүгү партия комитеттеринге болгаш партия эге организацияларынга СЭКП ТК-нын Пленуму хүлээдип тур.

* * *

Партияның мурнунда, бүгү совет улустуң мурнунда коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр улуг сорулгалары туруп турар.

Ажылчы чоннарның революстуг энергиязындан делегейни чаартырының күчүлүг болгаш эгээртинмес үнер дөзүн партия көрүп турар. Улустуң революсчу соруун хөгжүдеринден, амыдыралдың бүгү-ле адырларында массаларның чогаадыкчы чоруунга калбак делгемнерни ажыдарындан, чүзүн-баазын консерватизмге болгаш таптаашкынга, дужун харзар сагыш амыр чорукка удур, ирик сандаргай буржуаз идеологияга болгаш моральга удур эптеш чок демиселден артык чугула сорулга партия организацияларында чок.

Бүгү партия организациялары, идеологтуг фронтунуң бүгү ажылдакчылары СЭКП-ниң Программазын, XXII съездиниң болгаш амгы Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, идеологтуг ажылды үндезини-биле экижидерин чедип алырынга, бистиң чуртувуска коммунизм тургузарының сорулгаларын боттандырарының, улуг марксисчи-ленинчи өөредигниң улам ынайгы тиилелгези дээш улустуң чогаадыкчы идепкейин улам бедик көдүреринге СЭКП ТК-ның Пленуму быжыг бүзүрелин илередип тур.

СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражылышкынының дугайында

СЭКП ТК-ның Пленумунуң 1963 чылдың июнь 21-деги доктаалы

1. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күштерин улам ыңай сырый каттыштырар талазы-биле СЭКП ТК-ның Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Никита Сергеевич Хрущевтуң политиктиг ажыл-чорудулгазын, а ол ышкаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-биле бот-боттарының харылзааларының талазы-биле СЭКП ТК-ның баш удур алган бүгү-ле тодаргай хөделиишкиннерин болгаш хемчеглерин СЭКП ТК-ның Пленуму бүрүн болгаш чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп санап тур.

Эш Н. С. Хрущев баштаан СЭКП ТК-ның Президиуму 1957 болгаш 1960 чылдарда коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва чөвүлел хуралдарынга чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алдынган шиитпирлерни амыдыралга чайгылыш чокка болгаш чүткүлдүг чорудуп келгенин база чорудуп турарын Пленум чүүлдүгзүнүүшкүн-биле демдеглеп тур.

2. ККП ТК-ның 1963 чылдың июнь 14-те чагаазы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның бо чылдың июнь 18-те Меделгелин чүүлдүг деп санаар.

3. ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражылышкынга дараазында чүүлдерни удуртулга болдурарын СЭКП ТК-ның Президиумунга дагзыр:

Бистиң партиявыстың XX, XXI болгаш XXII съездилеринге, Компартияларның чөвүлел хуралдарынга хүлээп алган Декларациязында база Меделгелинде илереттинген, амыдыралга, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң практиказынга база делегей болуушкуннарының чорудуушкунунга бүрүн бадыткаттынган шугумну - чайгылыш чокка чорудар.

СЭКП ТК акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның сырый каттыжарынче, бар чөрүлдээлерни марксисчи-ленинчи теорияга болгаш 1957 база 1960 чылдарда Москва чөвүлел хуралдарының төөгүлүг документилеринге үндезилээш ажып эртеринче шугумну чорудуп турар болгаш чайгылыш чокка чорудар.

СЭКП ТК марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилээш Совет Эвилелиниң болгаш Кыдат Улус Республиканың улуг улустарының аразында, СЭКП биле ККП-ның, а ол ышкаш акы-дуңма өске-даа партияларның аразында акы-дуңма найыралды болгаш харылзааларны делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвиниң эрге-ажыктарынга, бистиң нииити херээвис—коммунизмниң тиилелгези дээш демиселдиң эрге-ажыктарынга быжыглаарынче моон-даа соңгаар чүткүүр.

Бистиң партиявысче болгаш коммунистиг өске-даа партияларже, СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шиитпирлеринче, марксисчи-ленинчи теорияга, ССРЭ-де социалистиг тургузуушкуннуң болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң практиктиг дуржулгазынга үндезилээш ажылдап кылган, СЭКП-ниң Программазынче ККП ТК-ның үндезин чок болгаш ныгылдыг халдаашкыннарын СЭКП ТК шуут-ла буруу шаап тур. Бүгү совет улустуң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп көргени, съездилерниң шиитпирлери, СЭКП-ниң чаа Программазы бистиң чуртувуста коммунизмниң тургузуушкунунга аажок улуг мобилизакчы күш болган.

СЭКП ТК коммунистиг шимчээшкинге ажык маргылдааны чорутпас деп чүвени барымдаалап келген, моон-даа соңгаар барымдаалаар болгаш ажык маргылдааны соксадыр дугайында чедип алдынган чөпшээрежилгени ККП ТК бодунуң талазындан сөс кырынга эвес, а херек кырынга барымдаалаар боор дээрзинге идегелин илергейлеп тур.

Чугаалажылышкыннарга делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң принципиалдыг кол айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң туружун тайылбырлаар болгаш камгалаар, а ол ышкаш ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкунуң амыдыралдың бодунда бадыткаан, акы-дуңма коммунистиг партияларның чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп көрген үндезин айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң туружун тайылбырлаар.

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму

Кремльдиң Улуг ордузунга СЭКП Төп Комитединиң Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлеп, партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Эртенги хурал «Правда» солуннуң кол редакторы **П. А. Сатюковтуң** санал бериишкини-биле эгелээн. Коммунизмни тургузар талазы-биле аажок улуг ажылды организаставаышаан, бистиң партиявыс «Делегей революциязынга бодувустуң кол салдарывысты бодувустуң ажыл-агый политикавыс-биле чедирер бис... Бо бедикте демисел делегей хемчээлинче шилчээн. Бо сорулганы шиитпирлээр бис—ынчаарда бис делегей хемчээлинге ыявыла болгаш түрлүңга чедир уъдуп алыр бис. Ооң ужурунда ажыл-агый тургузуушкунуң айтырыглары биске мырыңай онза ужур-дузалыг болуп турар» деп В. И. Ленинниң айтыышкынын барымдаалап келген дээрзин оратор демдеглээн.

Бо өөрединиге шуут холбаштыр Ленин янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принцивин идип үндүрген болгаш үндезилээн. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш экономиктиг чарыштың байдалдарында социализмниң күштери өзүп база быжыгып, шаап халдаашкынны чорудуп турар, а капитализм турушкарын удаа-дараа ышкынып турар деп чүвени төөгүлүг хөгжүлдениң бүгү чорудулгазы бадыткаан.

Коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээрде Владимир Ильичиниң чагаанын ёзугаар чогаадыкчы көөр чорук бистиң ниитилелдиң амыдыралында тиилээн деп, эш Сатюков чугаалаан. Партияның Төп Комитединиң, ооң Президиумунуң инициативтиг болгаш чүткүлдүг ажыл-чорудулгазының чижээ-биле ажылдың ленинчи стилинге бистер шуптувус хүн бүрүде өөренип турар-дыр бис, эштер.

Ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенция-биле хүн бүрүнүң дириг боттуг харылзааларынга Ленинниң тургускан чаңчылы партияның XX съездизиниң соонда эң калбаа-биле хөгжээн. Сөөлгү чылдарның дургузунда партия Төп Комитединиң Бирги секретарының, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннериниң, секретарьларының бардаан ындыг эвилелдешкен республика азы улуг экономиктиг район чок, ындыг улуг тудуг чок. Партияның доктаамал чорудуп турар съездилеринге, ТК-ның Пленумнарынга, чөвүлел хуралдарга партияның болгаш чурттуң амыдыралының чугула айтырыгларын чугаалажып тур.р. Ол дээрге Лениниң билип турганы-биле алырга, коллективтиг удуртулга-дыр, ол, биске аажок улуг түңнелдерни берип турар.

Төп Комитеттиң кылган аажок улуг ажылы улус чоннуң шылгаттынган баштыңчызы болур партияның ат-алдарын, ооң удуртукчуларының ат-алдарын улам бедик көдүрүп үндүрген. Коллективтиг удуртулганың принцивин болза улус чон-биле сырый холбашкан, партияның херээнге, революцияның херээнге кызыгаар чокка бердинген ленинчи хевириң шылгарангай ажылдакчыларын депшидип үндүреринге таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Бижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын ажып эрткени болгаш партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын катап тургускан чорук партияның болгаш ооң баштыңчыларының ат-алдарын быжыглап турар. Ленинчи билиишкин-биле алырга, баштыңчы — ол дээрге улус чоннуң болгаш партияның кырында турар оракул эвес, чалымхаяларда чоруп турар «дээрниң оглу» эвес-тир. Баштыңчы—ол дээрге улус чон-биле, ооң дайынчы авангарды—партия-биле сырый холбашкан, партияның болгаш улустуң бедик идегелин ажыглап турар революсчу-дур. Ол дээрге ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болур чүүлдерин хандыр билип, амыдыралдың көдүрүп үндүрүп турар айтырыгларын шиитпирлээрде марксизм-ленинизмни чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап билир кижи-дир. Чогум-на харын ленинчи хевириң ындыг удуртукчуларын, ат-алдарлыг баштыңчыларын бистиң партиявыс ленинчи курсту амыдыралга боттандырар дээш демиселге депшидип үндүрген болгаш олар бүгү улустуң ынакшылын база бүзүрелин ажыглап турарлар.

Ооң дараазында оратор коммунизмни тургузар талазы-биле партияга болгаш улус чонга идепкейлиг дузалап турар совет парлалганың ажыл-чорудулгазынга доктаап, чүве чугаалаан. Улус ажыл-агыйынга удуртулганы эде тургузар талазы-биле партияның чугула хемчеглерин, чеди чыл планының, СЭКП-ниң Программазының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көөр үезинде парлалга аажок улуг ажылды кылган.

Парлалганың массалар-биле харылзаазы быжыккан. Сөөлгү он чылдарның дургузунда парлалганың идейлиг деңнели илези-биле өскен, солуннарның тираажтары ийи катап көвүдээн.

Совет Эвилелиниң бүгү улустарының дылынга үнүп турар 80 миллион кезек солуннар, ол дээрге массаларга шиңниг сөстү чедирип турары, бистиң партиявыстың 80 миллион коллективтиг организаторлары, пропагандистери болгаш агитаторлары-дыр.

Бистиң амыдыралывыстың болгаш партияның политиказының шынныын массаларга чедирер деп улуг хүндүлүг хүлээлгени совет журналистерге, парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң ажылдакчыларынга бүзүрээнинге чоргаарланып турар бис.

Бистиң солуннарывыс—ол дээрге улус чонга солуннар-дыр, оларны улус боду кылып турар, миллион-миллион ажылчы чоннар парлалгага киржип, дуржулгазын солчуп, четпестерни шүгүмчүлеп турар.

Ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерниң саны көвүдээн. Оларның хүрээлециңде ам безин 5 миллион ажыг ажыл-ишчилер санаттынып турар. Ам бис ол болуушкунну улусчу корреспондентилерниң шимчээшкини деп адап болур эргелиг бис.

Партияның Төп Комитеди парлалганың ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелеп көрүп турар деп, П. А. Сатюков үргүлчүлеп чугаалаан. Чогумна харын сөөлгү он чылдың үезинде СЭКП ТК-ның инициативазын ёзугаар чогаадыкчы эвилелди тургускан болгаш журналистерниң Бүгү-эвилел съездизин эрттирген. Съездиниң делегаттарынга алдар болдурган хүлээп алышкынга чүве чугаалап тургаш, эш Хрущев совет журналистерни партияның чоок дузалакчылары деп адаан. Ленинчи «Правданың» 50 чыл болганы-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитеди болгаш чазак бистиң парлалгавыстың организакчы болгаш политиктиг аажок улуг ажылын демдеглээн.

Төп Комитет, ооң Президиуму болгаш секретариады парлалгага хүн бүрүнүң кичээнгейин салырының, солуннарның болгаш журналдарның ажылын тодаргай удурттурунуң үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Парлалгага үнүп турар шүгүмчүлелдиг чүүлдерниң дээштиниң дугайында сагыш салыышкынын улам улуу-биле илергейлээриниң эргежок чугулазын оратор ооң ыңай чугаалаан. Солуннарга четпестерниң бүрүлүгларының дугайында материалдарны хөйнү парлап, партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумунуң үрекчилеринге кеземче көргүскениң, бюрократтарны, күрүнени оорлап турарларны, жуликтерни, маңгыстарны, күрүнениң күсели-биле амыдырап олурар «чаагай» кижилерни дыннадып чарлап турар болза чогуур деп санап турар бис дээрзин ол медеглээн. Хөй-ниитиниң санал-оналының мурнунга олар туруп турзуннар!

Саналының түңнелинде эш Сатюковтуң чугаалааны болза, марксизм-ленинизмниң тугу делегейниң кырында бедии-биле киискип турар. Улуг Ленинниң тугунуң адаа-биле, бистиң дайынчы штавывыс—эш Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитеттиң удуртулгазы-биле XXII съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш ооң хүлээп алган Программазын амыдыралга боттандырбышаан, коммунизмниң тиилелгезинге чеде бээр бис. Бүгү кижи төрелгетенге ооң чырыткылыг келир үезинче оруктуң салыр бис.

ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары, хоочун совет чогаалчыларның бирээзи **К. А. Фединниң** чугаазын Пленумнуң киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Эрткен чылдың декабрьдан эгелээш, эрткен чартык чыл литератураның болгаш уран чүүлдүң амыдыралынга кончуг улуг ужур-дузалыг болуушкуннар-биле демдеглеттинген деп, ол медеглээн. Кол чүүл ол дээрге, партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чурттуң чогаадыкчы интеллигенциязы-биле ужуражылышкыннары болур, анаа эш Н. С. Хрущев аң-не боттуу-биле киришкен. Ол ужуражылышкыннарның ат-сураа чүгле Совет Эвилелинге эвес, харын даштыкыга безин улуг болган.

Уран чүүлге социалистиг реализмниң методун хөгжүдериниң, барыын чүктүң модернизми-биле демиселдиң айтырыгларын К. А. Федин бодунуң саналынга колдады чугаалаан.

Барыын чүктүң модернистери совет литература-биле боттарының тулчуушкунун бир дугаар-ла чорудуп турар эвес болгай деп, оратор онзалап демдеглээн. Биске кандыг-даа литератураның догуннап тургаының оларның аңза-ла тооп көрбейн турган ындыг үели шагда-ла эрте берген. Ынчаарга бистиң чогаалчыларывыска удур чаа кампанияларны олар ам күжениишкинниг чоруткан тудум-на, бистиң чуртувуста совет уран чечен чогаадылганың өзүп турар ужур-дузазын ол чорук улам-на тодаргай айтып турар. Ынчалзажок модернисчи шүгүмчүлекчилер бистиң уран чүүлүвүстүң кайы-даа талазынга шоглап турза, оларның онза каржы таарзынмас чорууң совет чогаалчының Коммунистиг партия-биле ыяк харылзаазы болдуруп турар.

Барыын чүктүң искусствоведтери болза уран чүүлдүң хевирлери оларга ажыктыг кылдыр чер болганга хөгжээн турарын күзеп турарлар деп, К. А. Федин ооң ыңай демдеглээн. Кандыг-даа национал уран чүүл бир эвес Барыын чүктүң ээлчеглиг модазын өттүнмес болза, ук үзел-бодалды ёзугаар алырга, ол уран чүүл чедир хөгжүвээннерниң разрядынга санаттынып турар.

Колониализмден хосталыры дээш демисежип турар чурттарга уран чүүл капиталистиг системада ооң хөгжүп турары чергелиг үе-чадалар-биле ыяавыла хөгжүүр апаар деп манап болур бе, ынчаш? Социализм чурттарында уран чүүл эрги делегейниң былдап чоруур чурукчуларының эген чер бүрүзүн эдерип чорзун дээрзи бодалга таарыжыр бе, ынчаш? Улус бүрүзүнүң төөгүзү ол улустуң чурукчуларынга онза оруктуң салбайн турар бе, ынчаш?

Совет уран чүүл хоозун шээжичиниң кабинединге төрүттүнмээн, улчумалдарның бөдейинге төрүттүнмээн болгай деп, К. А. Федин онзалап демдеглээн. Хоочун оруе чогаалчылар хамаатылы дайынның дошкун чылдарында: баррикаданың кайы талазынга турарыл? деп шилилгениң мурнунга таварышкан. Ынчаарга олар боттарының шилилгезин кылганнар. Бир эвес шилилге кылырынга алдапкан болгаш будулуушкунну эдип алыр күштү бодундан тып ап шыдаан болза—ону эдип алганнар.

Амыдыралдың кичээндириглери ышкаш, хоочун чогаалчыларның салым-чолдарының дуржулгазын, трагедияларның дуржулгазын совет чогаалчылар бодунуң революстуг чонунуң кедергей улуг төөгүлүг кичээндирии-биле чергелештир шиңгээдип ап турган. Олар чон-биле кады чаа делегейни тургузуп турган, олар Октябрьның Төрээн чуртун камгалап турган болгаш Ада-чурттуң улуг дайынының тиилелгелериниң оруу-биле чон-биле кады эрткен. Бистиң литературавыс барык-ла чартык чүс чылдың дургузунда Советтерниң төөгүзүнге чарылбас болуп кирген деп, К. А. Федин онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары ооң ыңай социалистиг реализмниң тургустунуп келгениниң төөгүзүн көргүскеш, аныяк совет уран чүүлдүң күштерин сырый каттыштырарынга болгаш социалистиг эстетиканы ажылдап кылырынга А. М. Горькийниң аажок улуг ролюн чугаалаан.

Социалистиг реализм онзагай чорукту чок кылып турар болгаш чурукчунуң хууда бодун тоомчага албайн турар дээр янзылыг чүүл-биле бисти коргударып шенеп турарлар-дыр деп, оратор чугаалаан. Ынчаарга ол шын эвес чорук-тур. Социалистиг реализм болза хөй янзы чогаалчы талантыларны бодунга хаара тудуп турар болгаш оларның онзагай чорууң чок кылбайн турар.

Социалистиг реализмниң чаңгыс аай өзээнде ол хөй янзы хевирлерни болгаш агыышкыннарны партия кезээде онзалап демдеглеп келген, партия болза мергежилгени болбаазырангайжыдарынче чурукчуну өскерлиш чок кыйгырып келген.

Бистиң хүннеривисте коммунистиг тургузуушкун кижиниң ажыл-чорудулгазының адыр бүрүзүнге кижи бүрүзүнүң ужур-дузазын мурнукузундан-даа артык күчүлүү-биле бадыткап турар. Кижи ниитилелден хоорулбас, а ниитилел бодунуң эң дээре кежигүннериниң үлегеринге тургустунуп турар.

Кижиниң адын Коммунистиг партияның Программазында бедии-биле көдүрген. Кижи бүрүзүнүң тускай онзагай чорууң хөгжүдеринге, ооң аажы-чаң шынарларының болбаазырангайжыдарынга социалистиг күрүнениң болгаш ниитилелдиң бүгү тургузуу ханы сонуургалдыг.

Социалистиг реализм тургустунмушаан турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Бистиң бүзүреливис ындыг, ону чүткүлдүг камгалаарындан кажан-даа ойталавас бис. Бис чаа делегейни тургузуп турар бис, делегейге чаа кижини тургузуп турар бис, ынчаарга совет чурукчунуң турар чери ол алдарлыг ажылда.

ВЦСПС-тиң даргазы **В. В. Гришинге** сөс берген.

Идеология ажылының айтырыгларын чугаалажып көрген СЭКП ТК-ның бо Пленуму бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының планнарын чедиишкинниг боттандырарынга улуг ужур-дузалыг болуп турар деп, эш Гришин чугаалаан. Ол, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң, социалистиг лагерьниң чаңгыс эвин быжыглаарынга база-ла чугула ужур-дузалыг болуп турар. Бистиң партиявыс, эш Н. С. Хрущевка баштаткан ооң ленинчи Төп Комитеди партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырарының талазы-биле, совет улусту коммунистиг ёзуга кижизидериниң талазы-биле кайы хире улуг ажылды чорудуп турарын ТК-ның Пленуму база катап бүзүрелдии-биле көргүзүп турар-дыр.

Ленинчи партияның кижизиткени бистиң ажылчын аңгывыстың, колхозчу тараачыннарывыстың, интеллигенцияның, бүгү совет улустуң бедик медерелдиг чорууну чайыннальчак көргүзүү болза Совет чурттуң улуг чедиишкиннери, ылаңгыя сөөлгү он чылдарда ооң чедиишкиннери болур дээрзиниң дугайын эш Гришин чугаалаан. Ажылчы чоннарны коммунизмниң ёзузунга кижизидериниң талазы-биле улуг ажылды совет профэвилелдери партияның удуртулгазы-биле чорудуп турар деп, ол демдеглээн.

Профэвилелдериниң янзы-бүрү таламыг бүгү ажыл чорудулгазы ажылчы чоннарны чурттуң ээзи болур медерелге, чаа ниитилелдиң тургузуушкунунуң улуг херээ дээш харысалгалыг болурунга кижизиринче, күш-ажылга ынакшыл, сагылга-чурумнуг, организастыг болуру, коллективизм, совет хоойлуларны болгаш социалистиг нииити чуртталганың дүрүмнерин сагыры дээн ышкаш коммунизм тургузукчузунуң шак ындыг чугула шынарларын быжыглаарынче угланган. Ол ажыл-чорудулгада кол чүве—күш-ажылга кижизидери болур. Социалистиг экономиканы үзүктел чок өстүрериниң болгаш болбаазырангайжыдарының, депшилгениң, коммунистиг харылзааларны тургузарының болгаш чаа кижини кижизидериниң күчүлүг дүргедекчизи коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин болу берген деп, оратор онзалап демдеглээн. Ол шимчээшкинде 20 миллион ажыг кижи киржип турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге инженерлер болгаш техниктер улам-на калбаа-биле киржип турар. Оларның миллион ажыы ажылдан хостуг үезинде хөй-ниитиниң конструктор бюроларында, экономиктиг анализтиң бюрозунда, хөй-ниитиниң эртем-шинчилел институттарында болгаш лабораторияларында, бүдүрүлгелерде болгаш тудугларда ажылдап, бүдүрүлгени болбаазырангайжыдарынга, чаа техниканы шиңгээдип алырынга ооң-биле улуг салыышкынны киирип турар.

Профэвилелдериниң удуртулгазы-биле ажылдап турар рационализаторларның болгаш чогаадыкчыларның бүгү-эвилел ниитилели болгаш эртем-техниктиг ниитилел беш миллион ажыг кижилерни каттыштырып турар. Он миллиард камналганы алырының аргазын бээр ынча санныг саналдарны чеди чыл планының чылдарының дургузунда ажылдап кылыр болгаш шиңгээдип алыр дээн хүлээлгени чогаадыкчылар болгаш рационализаторлар чедиишкинниг күүседип турар.

Ажылчы чоннарны кижизидериниң дээштиг чепсээ болза ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның хуралдары, доктаамал болуп турар бүдүрүлге хуралдары болур деп, эш Гришин айыткан. Профэвилел организациялары кижизидилге ажылынга парлалганы болгаш көскү агитацияның херекселдерин калбаа-биле ажыглап турар. Он-он миллион ажылчы чоннарны болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин хандырып турар культура-чырыдыышкынның албан черлери кижизидилге ажылынга чугула черни ээлеп турар.

Партияның айтыышкынын боттандырбышаан, профэвилелдери бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга хөй-ниитиниң эгелерин быжыг-турушту хөгжүдүп турар деп, оратор демдеглээн. Профэвилел эге организацияларының 96 хуузу, районнар болгаш хоорайлар комитеттериниң барык-ла шуптузу, хөй-хөй областъ комитеттери, муң-муң клубтар, библиотекаларның хөй кезии шалың чок аппарат-биле ажылдап турар. Профэвилел организацияларында 26 миллион ажыг активистер санаттынып турар. Профэвилелдеринде хөй-ниитиниң ажылы—ажылчы чоннарга эки школа, ук ажыл оларның коммунистиг кижизидилгезинге, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыышкынның күштелдириринге дөгүм идиглиг болуп турар.

Совет профэвилелдериниң делегейде ажыл-чорудулгазы улуг кижизидикчи ужур-дузалыг болуп турар. Даштыкы чурттарның профэвилел организациялары-биле харылзаалар болгаш кады ажылдажылга бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарын совет патриотизмниң болгаш пролетарскы интернационализмниң ёзузунга кижизидеринге дузалап турар. Социалистиг чурттарның ажылчы чоннарының организациялары-биле совет профэвилелдериниң калбак харылзаалары калбак социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин быжыглаарынга дөгүм болуп турар, а совет профэвилелдериниң бүгү делегейге бүгү ажыл-чорудулгазы бүгү чурттарның ажылчы чоннарының найыралын болгаш кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге ажылчын аңгының күштерин сырый каттыштырарынга идиглиг болуп турар.

Профэвилелдериниң кижизидилгелиг болгаш культура-чырыдыышкын ажылында четпестер бар болуп турар деп, оратор демдеглээн. Хөй-хөй профэвилел организациялары кижилерни күш-ажылга кижизидеринге ам-даа шоолуг кичээнгей салбайн турар. Чамдык бүдүрүлгелерде болгаш тудугларда чарышты, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни четпес организастап турар, бүдүрүлгениң чөвүлел хуралдары, эш хуузунуң судтары багай ажылдап турар. Ажылчы чоннарның хуралдарын белеткээринде болгаш эрттиреринде четпестер хөй болуп турар.

Күш-ажылды нормалаарын болгаш төлээрин шын организастаар чорук, бүдүрүлгелерге ажылдың чогумчалыг байдалдарын тургузары, ажыл үезиниң корум-чурумунуң болгаш ажылчы чоннарның дыштанылгазының дугайында совет хоойлуларны шыңгыы сагыыры ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны кижизидеринге чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, эш Гришин чугаалаан. Ынчалза-даа бо талазы-биле хажыдыышкыннарны кылып турар болгаш шыңгыы четпестер бар болуп турар. Ол айтырыгларга, чуртталга-амыдырал хандырылгазының, уругларның албан черлериниң четкизин калбартырының айтырыгларынга ажыл-агый органнарының болгаш профэвилел организацияларының кичээнгейин күштелдирери эргежок чугула.

ТК-ның бо Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр кижизидилге ажылын улам ыңай экижидериниң талазы-биле профэвилелдериниң тодаргай сорулгаларын ВЦСПС-тиң Пленумунга чоокку үеде чугаалажып көөр деп, эш Гришин чугаалаан. СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери болза совет кижилерни коммунизмниң ёзузунга кижизидериниң талазы-биле партияның болгаш хөй-ниитиниң бүгү-ле организацияларының ажылының дайынчы программазы болур. Совет профэвилелдери ол шиитпирлерни бодунуң ажылының үндезининге салыр. Олар бодунуң сорулгазын ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле, коммунизм тургузуушкунунуң планнарын күүседири дээш демиселче ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны мобилизастаарының талазы-биле ажылды улам ыңай экижидеринге бар болуп турар болдунар аргаларны долузу-биле ажыглаарындан көрүп турарлар.

Бо чылдың октябрьда ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизи болур деп, эш Гришин медеглээн. Совет профэвилелдери бодунуң съездизин өзүүшкүн-биле, организастыг быжыгылышкын-биле, Коммунистиг партияны, эш Н. С. Хрущевка баштаткан ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттыжылышкын-биле уткуп турар.

Совет театрның ажылдакчылары бодунуң ажыл-херээнге изиг ынак болгаш ол ажыл-херек чонга эргежок чугула дээрзинге ханызы-биле бүзүреп турарлар деп, ССРЭ-ниң улустуң артизи **Н. К. Черкасов** медеглээн. Чуртта театрның хөй-ниити ужур-дузазы хемчээл чок өскен. Коммунизм тургузуушкунунуң үезинде чаа кижини, коммунизмниң улуг идеалдарынга бердинген кижини кижизидеринге уран чүүлдүң ролю кончуг өзүп турар.

Литератураның база уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының марттың 7-де болгаш 8-те Москвага болган ужуражылышкынынга киржир аас-кежиктиг болган мен деп, оратор медеглээн. Совет чурукчунуң бедик хамаатылыг хүлээлгезиниң дугайын партия биске сагындырган. Ынчаарга мен ам бо бедик индирни ажыглап алгаш, бистер, совет театрның ажылдакчылары, бистиң партиявыстың болгаш бүгү чоннуң чурттап турары ышкаш, ындыг эрге-ажыктар-биле чурттап турар бис, амгы үениң кижилериниң утаан-бодал негелделеринге бодувустуң күштеривистиң болгаш талантыларывыстың бүрүн хемчээли-биле харыылаарын оралдажып турар бис деп чугаалаар бодап тур мен. Уран чүүлдүң ажылдакчыларының сагыш-сеткилин хайныктырып турар сагыш салыышкыннары чоннуң мурнунга чогум-на ол харысалгалыг чоруктан тыптып кээп турар.

Бистиң уран чүүлүвүстүң кавызы кызы, чаңгыс кижиниң хууда хөөнүнге чагыртканы турар үелер тургулаан. Ол үе шагда-ла эрте берген. Партияның XX съездизиниң соонда совет театрның чечектелиишкининиң херечилери болгаш киржикчилери бистер болдувус. Чоннуң сонуургалдарының калбааның дугайын, совет театрның стилиниң болгаш жанрларының хөй янзызының дугайын херечилеп турар янзы-бүрү жанрларның—маадырлыг болгаш лириктиг, философтуг болгаш сатириктиг жанрларның шиилерин янзы-бүрү коллективтер тургускан. Шекспирниң, Пушкинниң, Горькийниң аттарын, совет драматургтарның шиилериниң аттарын болгаш даштыкының депшилгелиг авторларының чогаалдарының аттарын театр чарлалдарындан көрүп болур. Кижи төрелгетенниң чыып мөөңнээни культураның бүгү-ле байлактарын шиңгээдип алырынче кыйгырган Лениниң чагыын бистер эдерип турар бис.

Ынчалза-даа театрлар чамдыкта репертуар шилип алырын шын эвес кылып, дүш болган, харын-даа ойлук чок, ийиги сорттуң шиилерин үндүрүп турар деп, эш Черкасов чугаалаан. Шын орукка туруп алырынга дузалаар дээш, бисти партияның ажыы-биле шүгүмчүлээни кончуг эки болган. Ол чорук чугула турган, чүге дээрге чамдык кижилер уран чүүлдү «өскениң үнүн» өттүнүп ырлап эгелеп, бистиң улузувустуң идейлиг чепсээн ындыг янзы кошкадырын оралдажып турган. Шак ындыг чоруктарның алдагдалдыын болгаш хоралыын партия болгаш эш Н. С. Хрущевка баштаткан ооң ленинчи Төп Комитеди кончуг-ла, чогуур өйүнде илереткен.

Бистиң баар оруувусту тодаргай айыткан, ак-сеткилдиг, кылыкка күш-ажылы-биле чаагай чүүлдү кылыр дээн кижи бүрүзүнге орук хостуг. Барыын чүктүң чамдык «ажылдакчылары» бисте чогаадыкчы чорук хостуг эвес дигилеп турарының дугайында чеже-даа чулчуруп турза, бистер мынчаар меделгээр-бис: бистер хостуг чогаадып турар бис, бистер чонга чогаадып турар бис. Ленинчи партияның удуртулгазынга бистер чоргаарланып турар бис.

Ооң ыңай эш Черкасов театрлар биле драматургтарның аразында харылзаазының дугайын чугаалаан. Амгы үениң дугайында эки уран-чечен шиилерниң аразында негелделиг өйү келген дээр ындыг шиилерни ойнап үндүрер ужурга база-ла таваржып турган бис деп, ол чугаалаан. Ындыг шиилерни көрүкчүлер сонуургавайн турар. Чүге ындыгыл? Чүге дээрге, ол шиилер бүгүдеге билдингир анаа чүүлдерни көргүскен боордан башка, боттуг ажыл-херекти, кижилерниң дириг болгаш янзы бүрү характерлерин көргүспээн, хоозун сөстер-биле долган болуп турар-дыр. Эң дээре совет актёрлар, «анаа турар», эки рольдар чокка чыл-чылыбиле олурар, амгы үениң маадырлыг кижилериниң бүрүн үнелиг овур-хевирлерин тургузуп шыдавас болуп турар чоруктар черле чогумчалыг эвес.

Бистер шуптувус—артистер, режиссерлар, чурукчулар, композиторлар, чогаалчылар болгаш кино ажылдакчылары—чаңгыс херекти бүдүрүп турар бис, бистиң сорулгаларывыс чаңгыс. Ам чогаадыкчы күштерни улуу-биле мөөннээр херек деп, оратор чугаалаан. Чогаадыкчы ажылдакчыларның аразынга быжыг, ажыл-херекчи харылзаалар болгаш ботбодунга чогаадыкчы дузалажылга тургустунган турар херек.

Бистиң чуртувуста чаа хевирниң актёру тургустунган деп, оратор түңнелинде чугаалаан. Коммунизмниң мурнакчы, амгы үеги тургузукчузунуң овур-хевирин чогум-на шак ындыг актер тургузуп шыдаар. Бистиң улузувус дириг маадырларны депшидип үндүрүп турар. Олар муң-муң. Биске овур-хевирин тургузар кижилер хөй. Чогаадыкчы чоруктуң оруун биске партия айтып берип турар. Партияның кыйгырып турары ол улуг өчис сорулгаже, коммунизмче холдарывысты быжыг туттунчуп алгаш, кады чоруптаалынар.

Саналдаашкынны соксадыр дугайында шиитпирни кежээки хуралга хүлээп алган. СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелиниң талазы-биле доктаалды Пленум чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган.

«СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле болур деп турар ужуражылышкынының дугайында» доктаалды база-ла чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

БО ҮЕНИҢ КАЙГАМЧЫКТЫГ ЧЕДИИШКИНИ

Совет космос корабльдеринин ужудуушкунунун чедиишкинниг доозулганын даштыкыда канчаар көрүп турары

Совет космонавтар Валерий Федорович Быковский биле Валентина Владимировна Терешкованың черге кээп чедиишкинниг хонганының дугайында СЭТА-ның дыңнадыы даштыкының бүгү хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турбушаан. Сылдыстарга четкен алышкыларның болгаш угбашкыларның чижеглээр чүве чок маадырлыг чоруунга делегейниң улустары магадап, оларга болгаш Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирип турар.

БЕРЛИН. Космостуң эрес-дидим шиңгээдип алыкчылары, Совет Эвилелиниң хамаатылары Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң хүлүмзүрээн арыннары солуннарның байырлал шинчи кирр каастап каан арыннарындан номчукчуларже көрүп олурар. «Черге кээп чедиишкинниг хонупкан!», «Валя биле Валерий! Черге ылаптыг кээп хонганынар-биле холбаштыр чүректиң ханызындан изиг байыр!», «Космоска рекордчу ужудуушкуннуң соонда база катап черде!» — деп бо эгелерни солуннар кызыл будук-биле бирги арыннарын кежир парлагылаан.

В. Ф. Быковский белеткел үезинде.

Эртемниң депшилгезиниң болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының ужун маадырлыг чорукту кылган эрес-дидим космонавтар Валентина биле Валерийге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис деп, «Нейес дейчланд» солун бижээн. Космоска силерниң ужудуушкунуңар социализмниң чүге-даа аштырбас күжүнүң илерээшкини-дир. Силер болза силерниң чурттуңарда ам эгелей берген чаа, коммунистиг эраже орукту салып турар-дыр силер деп. «Берлинер цейтунг» солун бижип турар.

ПХЕНЬЯН. «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп, космос корабльдериниң ужудуушкуну чедиишкинниг доозулган» — деп ындыг эгениң адаа-биле төп корей солуннар совет космонавтарның черге менди-чаагай ээп келгениниң дугайында дыңнадыгларны парлап турар.

«Валентина Терешкова биле Валерий Быковский олар боттарының мурнунга салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүсеткеш, черге менди-чаагай ээп келгениниң дугайын өөрүшкү-биле дыңнадым» деп, корей-совет найырал ниитилелиниң төп эргелелиниң даргазының оралакчызы Пак Ен Сон медеглээн. — Космос ужудуушкунунуң сорулгаларын күүсеткени-биле холбаштыр, мен оларга изиг байырны чедирип тур мен. Оларның чедип алган чедиишкинни бисти өөртүп тур. Боттарының ажылынга чаа улуг чедиишкиннерлиг болурун Терешкова биле Быковскийге, космосту шиңгээдип алыры-биле оларның мурнунда ужутканнарга, бүгү-ле совет ужудукчу-космонавтарга күзеп тур бис.»

БЕЛГРАД. Совет космонавтарның, эртемденнерниң, конструкторларның, инженерлерниң болгаш ажылчыннарның ээлчеглиг тиилелгези космос делгемин улам ынай шиңгээдип алырынга болгаш кижи төрелгетенниң келир үезинге кедергей улуг ужурдузалыг болур деп, югослав парлалга чаңгыс эп-сеткил-биле онзалап демдеглеп турар.

Бистиң космос вегивис совет космонавтиканың болгаш эртемниң база бир магалыг чаалап алыышкыны-биле демдеглеттинген деп, «Коммунист» солун бижип турар. Валентина Терешкованың космоска ужудуушкунун ол солун чижеглээр чүве чок деп адап турар.

ДЕЛИ. «Орустуң космос ийистери черде менди-чаагай ээп келген», «космонавтар баш удур телевилээн план ёзугаар черге кээп хонган». «космоска марафончу аян-чоруктар доозулган», «Москвачылар байырлап тур» — деп ындыг эгелерниң адаа-биле индий парлалга совет космонавтарның ужудуушкунунуң чедиишкинниг доозулганының дугайында дыңнадыгларны көскү черлеринге парлап үндүрген.

Валерий Быковскийниң, Валентина Терешкованың болгаш өөрүп байырлаан москвачыларның чуруктарын парлалгага парлап үндүрген. «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабльдерниң ужудуушкуннарының түңнелинде ССРЭ космоска делегейниң ийи чаа рекордтарын тургускан деп, солуннарның дыңнадыында онзалап демдеглеп турар.

НЬЮ-ЙОРК. Мөчээн сураглыг америк чогаалчы Альберт Рис Вильястың кадайы, шаанда сураглыг ужудукчу М. М. Громовка баштаткан совет самолёттуң экипажының Соңгу полюсту таварты АКШ-ка ужудуп чеде бергениниң парлалгага чырыткан Люста Вильямс СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн: «Совет космонавтарның ужудуушкуну кижини кайгадыптар-дыр. Мен магадааныымны илередир сөс тып шыдавастыр мен. Бо хүннерде мээң ужуражып турганым нью-йоркчулар чаа өндүр чаагай ужудуушкунга магадаашкын-биле байыр чедирип турганнар».

«Магалыг-ла чедиишкин-дир» — деп, америк сенаттың ийи хераажен кежигүннериниң бирээзи — Морин Нейбергер совет хераажен космонавт Валентина Терешкованың маадырлыг чоруун ындыг сөстер-биле характерлээн.

ЛОНДОН. «Таймс» биле «Дейли мирор» деп солуннарның эгелеринге бижээни болза: «Орус космос ажештер черде менди ээп келген», «Космоска демисел доозулган» болгаш «Валентина оналданың күүсеттинген дугайын дээрги Хрущевка илеткеп тур».

Ужудуушкуннуң доозулган дугайында дыңнадыынга «Дейли Скетч» солуннуң бижип турары: «Делегейде баштайгы хераажен космонавт Валя Терешкова рекорд ужудуушкуннуң соонда черге ээп келген болгаш оон боду селгүүстээшкинге чорааны ышкаш шак ындыг топтуг кестүп турар. «Валерий Быковскийниң космоска ужудуп чораан үези беш хонукка чүгле алды минута четпес болган» деп «Дейли телеграф» солун бижээн.

Англи солуннар черге хонупкан соонда космонавтар Терешкова, Быковский олар-биле Н. С. Хрущевтуң беседазының утка-шынарын тайылбырлап турар. Москвага космонавтарны өөрүшкү болгаш байырлал-биле уткуп алыр деп турарын айыттынган, «Таймс» солуннуң демдеглеп турары: совет кижилер боттарының чуртундан космосче кыстың делегейде эң-не баштай ужудуп үнгенинге чоргаарланып турар.

ТОКИО. «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабльдерниң ужудуушкунун «мөңгези-биле артар чедиишкин» деп япон парлалга айтып турар. Совет космос корабльдериниң ужудуушкуну салып үндүрер үезинден эгелээш хонарынга чедир дыка ылаптыг болгаш айыыл чок болуп турар деп «Майнити» солун демдеглээн. Орбитаже хераажен кижини салып үндүргени ол чорукка бисти улам бүзүреткен. Совет ракета техника болгаш космос корабльдериниң аппаратуразы онза улуг ылаптыг болгаш быжыг болуп турар деп, «Номиури» солун демдеглээн.

Электри чалгыгларны шинчилээр институттуң ажылдакчызы доктор Накатаның корреспондентилер-биле беседазынга чугаалааны: «Космос корабльдерин черге хондурарының совет техниказы бисти база катап магадатты». Ол институттуң лабораториязы «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабльдерни радио дамчыштыр хайгаараар хайгааралды чорудуп турган.

КОЛОМБО. Цейлоннуң радиозу Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң черге чедиишкинниг хонупкан дугайын дыңнадыр дээш өске дамчыдылгаларын соксаткан турган. Цейлоннуң солуннары совет космонавтарның ужудуушкунунуң доозулган дугайында дыңнадыгларны «Космостуң маадырлары база катап черде», «Ужудуушкун сөөлүнде Валентина биле Валерийниң байдалы тергиин эки» деп эгелер-биле парлаан.

Херээженнерниң бүгү-цейлон конференциязының даргазы Сильвия Фернандонуң херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге баары-биле Москваже ужудуп үнүптериниң мурнунда СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээни болза, космоска чаа тиилелге-биле холбаштыр космостуң маадырларынга болгаш бүгү совет улуска байыр чедирип тур бис. Цейлоннуң херээженнери, бүгү делегейниң херээженнери-биле бир дөмей, космоска Валентинаның чедиишкининге онза өөрүп турар.

ГУАЯКИЛЬ. Гуаяс можунуң ажылчы чоннарының Федерациязының удуртукчуларының бирээзи болгаш Эквадорнуң Коммунистиг партиязының можу комитединиң кежигүнү Тереса Санчестиң медеглээни болза, «Совет космонавтарның ужудуушкунунуң чедиишкинниг доозулган дугайында медээни улуг өөрүшкү-биле уткудум. «Тайбыңга болгаш кижи төрелгетенниң депшилгезинге бараан болур кылдыр тургускан совет эртемниң чаа тиилелге бүрүзү совет улусту, оон чазаан, Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязының магадаан сагыш сеткилдиң эквадоржуларның ортузунга болдуруп турар» деп, Тереса Санчес оон ынай чугаалаан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Валерийниң болгаш Валяның ужудуушкуну французтарның соруктуг кириишкиниң болгаш магадаашкынының болдурган деп, «Франция—ССРЭ» ниитилелдиң даргазы генерал Пети СЭТА-ның корреспондентизи А. Барановка медеглээн. Оларның бүгү-ле өннүктери ол кайгамчыктыг ужудуушкунну өөрүшкү-биле хайгаарап турганнар. Совет космонавтарга изиг байырны чедирип тур мен.

«Белеткелди болбаазырангай кылган болгаш космос корабльдерин бодап, тургузуп, салып үндүрген база космонавтар биле черниң аразынга болгаш космонавтарның боттарының аразынга харылзааның чепсектерин ажылдап кылган кижилерниң кайгамчыктыг шынарларынга черле ынанып болур дээрзин ужудуушкун көргүскен.

Төрээн чуртунга, ынакшыл-биле, кижиге болгаш болунуң чуртунуң келир үезинге бүзүрел-биле соруктуг кирген совет хамаатыларның акы-дунма сагыш-сеткил каттыштырылгазының илерээшкинин бистер ол кайгамчыктыг ужудуушкундан база-ла көрүп тур бис».

БОНН. СЭТА-ның корр. Ю. Борисовтуң дамчыдып турары болза:

Совет космонавтар В. Терешковага болгаш В. Быковскийге дамчыдып бээрин дилээн телеграмма Бохум обсерваториязындан СЭТА-ның Боннда салбырынга келген. Обсерваторияның удуртукчузу Г. Каминскийниң ат салганы ол телеграммада чугаалап турары болза: «Черге чедиишкинниг кээп хонганы-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис. Силерниң ужудуушкунуңарны Бохум обсерваториязы эгезинден төнчүзүнге чедир хайгаарап көөр арга-лыг болган. Бистер чедиишкинге өөрүп тур бис». «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп, космос корабльдериниң октаргайга ужудуп турганының бүгү үезиниң дургузунда ол шылгарангай эртем-техниктиг чедиишкинниң дугайында 14 км. магнитофон пленказын Бохум обсерваториязынга бижиткен.

ГФР-ниң янзы-бүрү районнарындан хөй санныг телеграммалар болгаш чагаалар Боннда Совет элчин чериниң адынга келген. Оларның авторлары — бөдүүн кижилер космосту шиңгээдип алырынга Совет чурттуң чаа кайгамчыктыг тиилелгелинге өөрүшкүзүн илередип, маадыр-космонавтар В. Быковскийге болгаш В. Терешковага изиг байырны дамчыдарын дилеп турарлар.

Совет космонавтарның черге чедиишкинниг кээп хонганының дугайын бүгү парлалга дыңнадып турар. «Астронавтар космоска боттарының планын күүсеткен» — деп, «Рейнише, пост» солуннуң эгезинде чугаалап турар. «Нейе Рейн-цейтунг» солуннуң онзалап демдеглеп турары болза: «Ийи космонавтарның октаргайдан бүзүрелдиг ээп келгениниң түңнелинде Совет Эвилели ийи космос корабльдериниң ийиги болгаш бо үеге чедир туруп көрбээн эң-не үр болук ужудуушкунун чедиишкинниг доосканы».

«База бир улуг эртем болгаш спорт чедиишкини делегейниң байлакшыткан» — деп, ол солун медеглеп турар. Делегейде бирги хераажен космонавт В. Терешкова америк космонавт Г. Купериң черни долгандыр ужутканының санын 2-ден ажыт катап ажыр ужуткан деп, «Франкфуртер рундшау» солун айтып турар.

• • •

А медээ дамчыдар телетайпы деп аппараттар соксаал чокка ажылдап-ла тур... совет космонавтарга, бүгү совет кижилерге чаа-чаа изиг байыр чедиришкиннерин, сылдыстар аразының делгемин шиңгээдиринге чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн күзээшкиннерни ол аппараттар дамчыдып тур.

Каа-Хем суурда № 11 уруглар садының бичии чаштары чайның чылыг хүннериниң хөй кезиин даштыгаа арыг агаарга эрттирип турарлар. Олар Енисейниң ыдыында могаан бүрүлүг ыяштар аразынга барып, боттарының кижизидикчилериниң удуртулгазы-биле бөлүктерге үстүп алгаш, чаа ырларны болгаш оюннарны өөренип турар. Бичии чаштар янзы-бүрү үнүштерни болгаш насекомнарны чыып, бойдусту хайгаараарынга чаңчыгып турарлар.

Күзүн, ол уруглар садындан дыка хөй уруглар бирги класстарга өөренирлер. Олар бо хүннерде бирги классчының «Үжүглелиниң» күзелдиг өннүктери апарганнар. Ында турар бүгү уруглар кадык, сергек, аас-кежиктиг дыштанып, амыдыралга чаңчыгып турар.

ЧУРУКТА: агаарлаашкын үези. Кижизидикчи Тамара Спаценко черден чыгган дириг чечектер-биле каастаныырга кылырын уругларга айтып берип тур.

Сөзү болгаш фотозу А. СОКУРОВТУУ.

„Ийи аңгы орукта" КИНО

Делегейниң ийиги дайыны чоруп турар. 1941 чылда Болгарияны гитлерчи Германия эжелеп алган. Немецтер Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдап киргенде, Болгарияның коммунистиг партиязы чоннуң эжелекчилерге удур боо-чепсектиг демиселче кыйгырган.

Ол дүвүрээзиниг хүннерниң дугайында режиссёр Кирилл Илинчевтиң «Ийи аңгы орукта» деп кинозунуң маадырлары-биле көрүкчүлер таныжарлар. Сценарийниң автору Бурян Енчев. Ук фильмни Болгарияның уран-чечен фильмнер студиязы үндүрген. Фильмниң авторлары ындыг таварылгыг чидиг байдалдыг үени шилип алганы-даа таварылга эвес. Ында кол тема — ниитилелге кижиниң туружу, тургустунуп келген байдалга хамаарыштыр демиселге бодунуң оруун шын шилип алыры боор турар.

Болуушкун бир-ле болгар хоорайда боор турар. Эрге-чагырга немецтерниң холунга кирер. Чурттакчы чоннуң ортузунда дүвүрээзин боор турар: чамдыктары эрге-чагырга кымның холунда болур, оларны дөткип, дүржок үүлгедиглерни-даа кылып турарлар. А эскелери демиселдиң оруун шиитпирлии-биле шилип алган.

Кинонуң бир кол маадыры — Владко (гимназия доозукчузу) нады өөренип турары. Анна-биле далай кыдыында маяк чанынга кээп, күзелдерин чугаалажып турганнар. Владконуң адазы эрес-дидим революсчу, ёзулуг-ла патриот чораан. Оон дугайын Владко чүгле дыңнаан. Аныяк оол бодунуң баштайгы ынакшылының изиг күзелдеринден өске, чүнү-даа эскербейн турган.

Долгандыр турар амыдыралда өскерлиишкиннер хөй болгулаан. Чер бөлганда-ла немецтерниң эжелекчи дүржок чоруу көстүр, ол ышкаш школалар казармаже шилчип, янзы-бүрү чыыштар, митингилер кылыры шыңгыы хоругдуг. Владконуң акызы Кирилл коорт, шиитпирлиг кижи. Немецтер Совет Эвилелинче халдаан деп медээ ону дораан-на дүвүредипкен. Ынчангаш демисежир деп шиитпирлеп алгаш, белеткенип эгелээр.

Оолдарның кези чуртталгазында хөйнү көрген. Оглунуң чоруур дээн шиитпирин кезэ дыңнааш, деткээн болгаш адазының шыгжагга чыткан винтовказын ушту бээр. Авазының чоруур дээн шиитпирин Владко белен-не деткивес болгаш сургуул доосканының кежээзинге үр-ле белеткенип, Анна-биле байырлап, хөглээриниң дугайын бодап турар.

Доозарының кежээзи кидин тулук. Оолдар, кыстар эш-эш боол алган танцылап турарлар. Ынчан хоорай эрге-чагыргазындан келген бир-ле чулчурукчу «немецтер Москваже кирип эгелээн, большевиктерни боой тудар үе келген» деп чугаалаар. Кудумчуда боо даажы үнер. Бир немец офицерни билдинмес кижи боолап өлүргеш, дезипкен болур. Кежээни доозулган деп чарлаптар болгаш дүвүрээзин эгелээр.

Владко Анналы чидирипкеш, дилеп эгелээр. Ол аразындан ому бир-ле кижилер кажар арга-биле тудуп ап, эң-не кармызы-биле эттээш октаптар.

Ам бажыңында чүгле кези-биле Владко арткан. Владко аар бертинген. Ол душта оолдарның адазының өөру хоорайга чедип кээр. Кириллдиң адазы эрес-дидим патриот үш чыл бурунгаар Мадридке демисежип тура, маадырлыы-биле өлген болур.

Үстүнде болуушкуннар Владкону ханы бодандырыптар. Ол бодунуң чазыпканын чүгле өлүрүнүң мурнунда билип алыр.

Владимир болгаш Кириллдиң чурттап турганы бо бажың ийи кудумчунуң белдиринде турар. Шынап-ла бо бажыңдан ийи аңгы характер, ийи аңгы орук чорупкамзыг. Оларның үзүнү — дааш шимээнниг дыргелиишкин болгаш дуссуг хаттар кээп турар далай эриин дургаар ажылчын кварталдарже углаан. Өске орук — ээзиргей. Владко ооң-биле чорупу өскен.

Ол аңаа кезээде артар бедаан. Кирилл адазының өруу-биле дидим базып олурар. Оон өруу ажык болгаш чырык — Болгарияны фашизмден хостаарының болгаш чуртка социалистиг ниитилел ди тургузарының оруу.

Б. ДИРЧИН.

Түңнел тодаргайлаттынган

Республиканың «Урожай» эки-тура ниитилелиниң хол бөмбүүнүң бирги чери дээш маргылдааның ийиги хүнүнде түс бүрү командаларның ээлчеглиг ужуражыышкыннары доозулган. Ол хүннүң баштайгы оюнунда Барыын-Хемчик биле Өвүрнүң командалары таварышкан.

Көрүкчүлер база-ла ийи чарлып, кайызы-даа боттарының командазының ойнакчызы мячикти удурланыкчылыңга чидиртиптерге-ле алыш часкаашкыннары-биле хөй-эът кирип турган.

Оларның саны деннежип, 10:10 апарган. Барыын-Хемчик районнуң ойнакчылары хевертен темпини чаалап ап, үш санны ажыр берип алганнар. Ынчалза-даа өвүржүлер оон база-ла тудавайн, ийи мячикти чаалап алган.

— Чаңгыс дем, эки найырал, оюн үезинде тиилелгени чедирер — деп чамдык көрүкчүлерниң чугаалап турганы ышкаш, барыын-хемчикчилер шынап-ла демниг ойнааш, удурланыкчызын тиилеп, ниитизи-биле 2:1 санга уткан.

Оон дараазында Кызылдың профессионал-техниктиг училищезиниң ойнакчылары Тожунуң, Тес-Хем — Бии-Хемниң, Чөөн-Хемчик — Каа-Хемниң, Барыын-Хемчик — Тожунуң командаларын улуг демисел чокка удуп алганнар.

Өвүр район биле Кызылдың профессионал-техниктиг училищезиниң командаларының сөөлгү ужуражыышкыны дүшкүүрлүг байдалга эрткен. Боларның кайызы-ла тиилей-дир, ол команда бирги дөрт чер дээш, а уттурганы 5—8 чер дээш ойнаар апаар.

Өвүржүлер баштайгы оюнда көрүкчүлерниң адыш часкаашкыннарынга хөй-эът кирип, инициативаны чаалап алгаш, санын 13-ке чедирип алза-даа оон бедитпээн. Аныяк механизаторлар бүгү күжүн үндүрүп тургаш удурланыкчызынга четкеш оларны ол-ла санынга уткан.

Ийиги оюнда Өвүр командазы тиилелгени чедип алза-даа, олар бирги оюнда удуп алыр таарымчалыг байдалын четче ажыглап шыдаваанындан үшкү оюнда чер албайн, дораан-на механизаторларга уттурган.

Ийи хүннүң демиселиниң түңнелинде Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарның болгаш профессионал-техниктиг училищениң командалары финалга бирги дөрт чер дээш демисежир эргени чаалап алганнар.

Каа-Хем, Бии-Хем, Өвүр, Тожу районнарның командалары дараалашкак 5—8 чер дээш демисежир.

А КУМАЯК,
кол судья.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, чамдык черлерге дымырадыр чаар, барыын чүк угланыышкынныг хат дыңзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 22 — 26, Кызылга 24 — 26 градус изиг болур.

Ангы тулчуушкуннары

АНГЛИЯ

Манчестер каналы-биле (Англия) суднолар чорууру ийи хүннерниң дургузунда бүрүн соксаан. Оон чылдагааны болза чүък сөөртүр судноларның далайжыларының күш-ажылдың багай байдалдарынга удурлаган ажыл соксадыышкыны болган.

НОРВЕГИЯ

Норвегияның механиктериниң, автобустар чолаачыларының болгаш кондукторларының ажыл соксадыышкыны эгелээн. Ажыл соксадыышкынында 5 муң хире кижи киржип турар. Ажыл соксатканнар ажыл төлевирин бедидерин негеп турарлар.

ИНДИЯ

Пенджаб штаттың 3 муң пес-таавычылары ажыл төлевирин бедидериниң болгаш амыдыралдың байдалдарын экижидерин негевишаан, ажыл соксадыышкынын чарлаан. Ажыл соксадыышкынының уламындан Пенджаб штаттың бүгү-ле пес-таавы фабрикалары ажылдавайн турупкан. Штаттың профэвилелдери ажыл соксаткан пес-таавычыларга деткимчени көргүзүп турар.

Мадраста «Букингэм энд карнатик миллс» деп англи-индий компанияның пес-таавычылары июньнуң 11-ден эгелеп ажыл соксаткан. Ажыл төлевирин улгаттырар дугайында пес-таавычыларның негелдезин хандырарындан компанияның албан чери ойталаан соонда, ажыл соксадыышкынын чарлаан.

СВАЗИЛЕНД

Ажыл төлевирин бедидерин, күш-ажылдың байдалдарын экижидерин болгаш колонизаторларның куткээни хоойлуну өскертирин негээн ажылчы чоннарның бүгү-нииити ажыл соксадыышкыны Свазилендиде ай хире үргүлчүлеп турар. Ажыл соксадыышкынының калбарыышкынындан корткан англи колонизаторлар ажыл соксадыышкынын базар дээш, 800 хире солдаттарны болгаш офицерлерни Свазилендиже бүү-хаа немей эккелген. Террорнуң болгаш ук черниң чурттакчы чонун коргударының кампаниязы Свазилендиниң бүгү девискээринде калбарган.

Ужур-дүржок аажылаар чоруктар турза-даа, Свазилендиниң чамдык черлеринде ажылчы чоннар ажыл соксадыышкынын үргүлчүлевишаан турар.

(СЭТА).

ГРЕЦИЯДА БАЙДАЛ

АФИНЫ. (СЭТА). «Национал радикал эвилел» (ЭРЭ) деп башкарыкчы партияның ажылдакчызы Пипинелистиң албанның чазаа дээр чазакты тургусканы соонда Грецияда иштики политиктиг байдал база катап чидигленген. Ол партийжи эвес дээр чазактың составында барыын үзелдиглер ЭРЭ-ниң ажылдакчылары-биле бир деӊ санныг кирген чоруу оппозицияның болгаш хөй-нииттиң күчүлүг удурланыышкынын болдурган. Чаа чазактың тургустунганын парлалга ЭРЭ-ниң ёзу-чурумун эрге-чагыргага катап тургузарының оралдажыышкыны кылдыр көрүп турар.

«Төптүң эвилел» деп оппозициялыг буржуаз партия Пипинелистиң чазаанга удур бадылаар деп медеглээн. Депшилгечилерниң партиязы база ындыг медеглелди кылган.

ЭДА дээр чөөн үзелдиг чаңгыс аай демократтыг партияның күүскому болза, барыын үзелдиглерниң улуска удур сүлчээзиниң түңнели болган ол чазактан доп-дораан дүжерин бодунуң медеглелинге негээн. Ук чазак улуска удур политиканы үргүлчүлээриниң болгаш улустуң демиселин базарының чепсээ болурун ооң составы көргүзүп турар. Бо медеглелде чугаалап турары болза, чаа парламент соңгулдага оптуг кажар арганы белеткээри, Саланиктерге болган кемниг үүлгедиглерниң буруулугларын чажырар оралдажыышкын Пипинелистиң чаа чазаанын сорулгазы болур. Чаа чазак улус чоңга болгаш демократияга өжээнниг чазак-тыр.

Барыын үзелдиглерниң сүлчээзин шиитпирлиг демисел-биле үзе шавар, чуртка демократияның эрге-ажыктарын болгаш таарымчалыг политиктиг байдалды катап тургузарын негеп турар шиитпирни үндүрерин, бүгү партияларның бүзүрелин хандырар чазакты тургузарын, демократтыг чаартылгаларны боттандырар сорулга-биле ёзулуг хостуг чаа парламент соңгулдазын чорударын чедип алыр деп, ЭДА-ның күүсекчи комитеди ол чазакка удур турар бүгү партияларны болгаш Грецияның улузун кыйгырган.

«Вима» деп буржуаз солуннуң демдеглеп турары болза, Пипинелистиң чазааның тургустунганы Грецияда чазак кризизиниң үзүткаттынганы ол болур эвес, харын база ону улам чидиглендирип турар.

Кызыл хоорккускомунда

Кызыл хоорккускому бодунуң хуралынга хоорайларга болгаш ажылчын суурларга хамаатыларның хуузунда мал азыраарын хоругдаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыының багай күүсеттинип турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген болгаш Кызылдың элээн хөй чурттакчылары хуузунда инектерни, аъттарны, хаваннарны, өшкүлерни болгаш хойларны ам-даа азырап тутпушаан турарын демдеглээн. Коммунал ажыл-агый болгаш хоорайның шагдаа килдизиниң органнары хуузунда мал азырап турар чурттакчыларга хамаарыштыр кошкак хемчег ап турар. Хоорай Совединиң күүскому Кызыл хоорайга хуузунда мал азыраарын шуут болдурбазының бүгү хемчеглерин алырын хоорайның коммунал ажыл-агый болгаш шагдаа килдистеринге дааскан. Кызылга хуузунда мал ажаап азыраарын хоругдаар дугайында шиитпирни бо чылдың июль 1-ге чедир күүсетпээн хамаатыларның малын албадал-биле хавырар дугайында хемчеглерни алырын шиитпирде айыткан.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максимка» 10, «Бирги оол» 12, 2, «Чөөн чүктүң херээженнери» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Ласточка» 11.15, 1.15, «Улуг амыдырал» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «Улуг амыдырал» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10.30, «Сапыкты тып алыр дээш» 12.30, «Ынакшылдыг хөгжүм» 2.30, 4.30, «Машинист» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Калимантанга боолаашкын» 11.15, 1.15, 3.15, «Олча-ажык сүрген чолаачылар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Гаврош» 11, 1, «Хүннээректиг шынааның аялгазы» 3, 7, «Поездиден дүжүп калган кижи» 5, 9 шактарда.

ИЮНЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ийи дайынчы» 10.30, 11.15, 1, «Кайгамчыктыг чеди» 2.40, 4.20, 6, 7.40, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дагларда застава» 11.15, 1.15, 3.15, «Чөөн чүктүң херээженнери» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Улуг амыдырал» (1-ги кезээ) 10.30, 2.30, 6.30, «Улуг амыдырал» (2-ги сериязы) 12.30, 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дидим кижилер» 1, «Симлеге болган ынакшыл» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «Симлеге болган ынакшыл» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын. № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлегерүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01241. Культура министерствозунуң типографиязы

КОСМОСТУҢ МААДЫРЛАРЫН ТӨРЭЭН ЧУРТ АЛДАРЖЫДЫП ТУР

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 25 вторник № 150 (5554).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Совет маадырларга—космонавтарга алдар!

Бистиң Чайкавыска, делегейде баштайгы херээжен космонавт Валентина Терешковага алдар!

Космоска ужудуушкуннарның делегей рекордсмени—космоска чоруп турган үезинде партияга хүлээп алган, Коммунистиг партияның кежигүнү, Валерий Быковскийге алдар!

Космосту чагырып ап турар хуулгазынныг корабльдерниң тургузукчулары—совет эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, ажылчыннарга алдар!

Валентина Терешкованы болгаш Валерий Быковскийни Москвага уткааны

«Восток-5» деп корабльдиң башкарган чаа совет космонавт октаргайже штурмап кирипкен дээрзиниң дугайын радио бөгүн делегейге дыңнадыпкан соон дарый-ла, бо хүнну Москва манап турган. Москвачылар онза өөрүшкүлүг боор турганнар, чүге дизе, Валерий Быковский олар-биле чаңгыс чер чурттуг москвачы кижи болгай.

«Дээр алышкыларынга» делегейде баштайгы херээжен космонавт—Терешкова—«дээр уруу» немешкен дээрзиниң дугайын бөгүн кижилер сагыш-сеткилдиң хайныккан өөрүшкүзү-биле билгеннер. «Восток-6» деп корабльге Валентина Терешкова биле Валерий Быковский чижеглээр чүве чок маадырлыг космиктиг ужудуушкунну кылганнар.

Аажок күчүлүг улуг космиктиг ужудуушкун СЭКП Төп Комитединиң Пленуму боор эртип турган хүннерде чедиишкиниг доозулган. Ооң киржикчилери—акы-дуңма бүгү республикаларның төлээлекчилери, космонавтарның менди-чаагай ээп кээп хонупканының дугайын баштай дыңнааш, оларга чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Ынчаарга июнь 22 бо-ла болгай. Бистиң хоочун найысылалывысты көөрге аныяксый-даа берген дег сагындырар. Ооң бүгү-ле черлеринде улуг байырлал хевирлиг, чидиг өңнүг кызыл туктар. Бүгү-ле черлерде лозуң, плакаттар, маадыр-космонавтарга байыр чедиришкининиң сөстери. Чайгы чаъстың соонда бистиң Москвавыс байырлал динчи кирген.

«Космонавтарның оруу» деп чоп-тугу-биле адап турар Ленинск проспект-биле Внуково аэродромунуң үүнче машиналар эртенден эгелээш, соксаал чокка шууржуп турганнар. Агаар оруунуң кол төвү чогум-на анаа космостан ээп келген маадырлыг совет патриоттарны хүлээп ап, байырлалдыы-биле уткуур. Космиктиг делгемнерни улам ыңай өөренип көөр сорулга-биле олар чаа даалганы күүсеткенинин дугайын Коммунистиг партияга, Совет чазакка, чогум-на аңаа кээп айыткап турарлар.

Внуково аэропорттуң чаа шил павильонунуң кырында В. И. Лениниң, Н. С. Хрущевтуң, В. Ф. Быковскийниң, В. В. Терешкованың портреттери; совет чурттуң төөгүзүнге, ада-чурт эртеминиң арыннарынга кайгамчык чаа чүүлдү киирген кижилерге байыр чедирген лозуннарны делгээн.

Аэропорттуң шөлүнде СЭКП ТК-ның кежигүннери, ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар, партия Төп Комитединиң Пленумунуң өске-даа киржикчилери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң министрлери, ССРЭ-ниң, Россия Федерациязының, эвилелдештиг өске-даа республикаларның Дээди Советтериниң депутаттары, Совет Эвилелиниң Маршалдары, партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының удуртукчулары турганнар.

Космостуң чагырып алыкчыларын уткууру-биле эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, К. Т. Мазуров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Руданов, В. О. Титов, А. Н. Шелепин**, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ужудукчу-космонавтар **Ю. А. Гагарин, Г. С. Титов, А. Г. Николаев, П. Р. Попович** олар чедип келгеннер.

Силерге байыр чедирип тур мен. Силерниң полканар немежип турарлыр дээш. Н. С. Хрущев «дээрниң дөрт алышкыларының» холдарын туткан.

Валерий Быковскийни болгаш Валентина Терешкованы уткаан кижилерниң аразында кайгамчык эртемденнер, конструкторлар бар, олар космиктиг корабльди чогаадып кылып, нарын аппаратураларның ылаптыг ажылдаарын хандырып, космостан Совет Эвилелиниң айыттынган районунга корабльдиң ээп кээп хонуптарын хандырганнар. Бо хүн күчүлүг космиктиг техниканың тургузукчуларынга бүгү совет кижилер-биле бир дөмей улуг байырлал болуп турар.

Дипломаттыг корпустуң кежигүннери база олуржуп турган.

Кижи бүрүзү-ле шагынче четтикпейн көрүп турган. «Восток-5», «Восток-6» деп корабльдерниң орбита-биле ужуп турганы ышкаш шак-че ынчаар дүрген эртерин күзээр. Ылангыя космонавтарның төрелдери болгаш чоок кижилери четтикпейн манап турганнар.

Космонавтарны эккел чоруур «ИЛ-18» деп самолёт аэродромда чоокшулап келген дээрзин радио-биле чарлапкан. Ол үеде Валентина Терешкова биле Валерий Быковский москвачыларга радиограмманы чоруткапы билдине берген. «ИЛ-18» деп кайгамчык улуг самолёт оларны Москвага эккээр дээрзинге чүректиң ханызындан өөрүп турар дээрзин ында чугаалаан.

Реактивтиг шуургедекчи самолёттарның хүндүлүг эскортунга үдеткен, ол самолёт Кызыл шөлдүң кыры-биле эрткеш, Внуковоже углапкан дээрзиниң дугайын күчүлүг радиога чарлапкан. Каш-ла минута эрткен соонда, моторларының күчүлүг даажы чаңгыланып келген, дээрде агаар корабли эштип чоруп орган. Ужуражылганың бүгү киржикчилериниң кичээнгейи ында барган болгаш хол чайып байыр чедирип эгелээннер.

14 шак 48 минута турда, аэропорттуң чалгаар оруунга канчаар-даа аажок улуг кан ээир оожум кээп хонупкан. Ужар чүүл марыжының аалгазы чаңгыланып турган.

...Ооң бичии мурнуу чарынында партияның болгаш чазактың удуртукчулары космонавтарның төрелгелеринге чаагай сеткил-биле ужурашкан.

Эштер Н. С. Хрущев, А. И. Микоян, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов олар Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың төрелдериниң болгаш акы-дуңмазының чанынга чедип келгеннер. Валерийниң авазы Клавдия Ивановнаны база ачазы Федор Федотовичини, Валентинаның авазы Елена Федоровнаны Никита Сергеевич кужактааш, оштагылаан. Оларга ол чүректиң ханызындан байыр чедирип, үр чылда чурттаарын болгаш кадыкшылды күзээн. Быковскийниң кадайы, Валентинаның угбазы Маргаританың болгаш Терешкованың дуңмазы биле угбазы Владимир биле Людмиланың холдарын Никита Сергеевич дыңзыг туткулаан. Клавдия Ивановна Быковская биле Елена Федоровна Терешкова олар Никита Сергеевич Хрущевка чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Боттарының уруглары дээш кайы хире сагыш човап, оларның боттарының байдалы кандыг болуп турганын Н. С. Хрущев олардан айтырган. Елена Федоровна мынчаар харыылаан: «Бүгү-ле чүүлдер эки болур деп чүвени билип турзувусса-даа, сагыш човап турдувус. Ынчаарга ам ол бүгү эрткен. Ам бис сөс-биле сөглээр аргажок аас-кежиктиг болгаш өөрүшкүлүг болдувус».

Н. С. Хрущев Ярославльдиң «Красный Перекоп» комбинадының партком секретары Валентина Федоровна Усова-биле ужуражып хөөрешкен. Бодунуң кижизиткени Валентина Терешковага ол чоргаарланып турар.

Самолёттан дүжер чадаыы эккээп салыпкан. Аажок улуг самолёттуң эжии ажыттына бээрге, баштай Валя Терешкова көстүп келген. Ол кара костюм-платьелиг, ооң соон дарый Валерий Быковский үнүп келген. Олар чадалап баткаш, кызыл хевис орук-биле индирже углааш чорувуткан. Кайызының-даа өөрүшкүзү аажок. Индирге омак-хөглүг базым-биле чедип келгеннер. Бүгү-ле черлерге «Ура!» дыңмирей үнген. Москваның заводтарының, фабрикаларының болгаш тудугларының ажылчылары «Маадырларга алдар!» деп йөрээлди бир үн-биле салып турганнар. Н. С. Хрущевка баштай Валерий Быковский рапорт берген:

«Эш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың даалгазы күүсеттингенин Силерге өөрүшкүлүү-биле айыткап тур мен.

Космоска беш дүн-хүнүң дургузунда ужудуушкун чедиишкиниг доозулган.

«Восток-5» деп корабльдиң бүгү дериг-херекселдери болгаш башкарылгалары илдик чокка ажылдап чораан.

Бодумнуң байдалым тергиин эки.

Орбитага база планеталар аразынга чаа ужудуушкунга белен мен.

Подполковник БЫКОВСКИЙ».

Ол үеде ооң ол сөстерин бүгү делегей дыңнап турган.

Ооң соон дарый Валентина Терешкова рапорттаан:

«Эш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың хүндүлүг даалгазының күүсеттингенин Силерге айыткаар аас-кежиктиг болдум.

«Восток-6» деп космиктиг корабльдиң ужудуушкунну чедиишкиниг доозулган.

Корабльдиң бүгү системалары болгаш приборлары ылаптыг ажылдаан.

Бодумнуң байдалым тергиин эки.

Бистиң Төрээн партиявыстың болгаш чазаавыстың чаа даалгазын күүседиринге белен мен.

Космонавт ТЕРЕШКОВА».

Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгыланып үнген. Аэродромга тургузуп каан артиллериялар 21 дааштаашкын-биле салюттаан.

Валерий Быковский биле Валентина Терешкованы Никита Сергеевич Хрущев ада өзү-биле кужактааш, ошкаан. Космонавтар өөрүп четтиришкинин илереткеннер. Оларны төрелдери чылыг чаагайы-биле эргеледип турганнар. Партияның болгаш чазактың удуртукчулары космонавтарның холун дыңзыг тудуп тургулаан.

Эш Н. С. Хрущев, В. Терешкова болгаш В. Быковский индирден дүшкеш, ажылчы чоннарның төлээлеринче шиглей чорупкан. «Ура!», «Валя!, Валюша!» дээн кыйгылар чаңгыланы берген. «Эр-хейлер! Эр-хейлер!» деп шуптузу кыйгы салып турганнар. Чечектер боодалдарын, тукчугаштарны москвачылар баштарының кырынче бедиди көдүрүп турган.

Шилден кылган павильонну таварты маадырлар машиналарга чеде бергеннер. Чечектер-биле шимеп каан машинага Н. С. Хрущев, Валерий Быковский, Валентина Терешкова, маадырларның иелери болгаш Валерийниң кадайы — Валентина олурупкан.

Ыяштар-биле болгаш чадан үнүштер-биле ногаан чайт апарган, асфальтылап каан орук-биле автомобильдер кудумчуга үнүп келген. Адыш часкаашкыннары база катап дыңмирееп, байыр чедирген кыйгылар дыңналып турган. Найысылалче чоруткан 30 километр оруктуң бүгү дургузунга ындыг болган.

Санаторийлерде болгаш дыштанылга бажыңнарында дыштанып турар колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, чоогунда суурларның чурттакчылары боттарының магадаашкынын болгаш чоргааралын космонавтарга илередир дээш орукка үнүп келгеннер.

Автомашиналар колоннасы улус-биле доллунган Ленин кудумчузунга келген.

Н. С. Хрущевтуң, В. Ф. Быковскийниң болгаш В. В. Терешкованың олуруп чораан автомобильде янзы бүрү чечектер боодалы эндерик. Харын маадырларның бүгү оруу чечектер-биле шыптынган. Кижилер ийи талазында мыгырташтыр турупкан кудумчу-биле машиналар чорупкан. Уткааннарның аразында — уруглар эндерик. Олар кызыл тукчугаштарны, космонавтарның портреттерин чайып турганнар. Олар космос маадырларының эстафетазын хүлээп алыр болгаш оларның эгелээн херээн уламчылаар ужурлуг. Орук чанында дөңде—метро тудуунуң механизаторлары, М. Богачевтуң коммунистиг күш-ажыл бригадазы. «Университет» станциядан Востряковога чедир метроның Фрунзе дээрбээниң шугумунуң тудуунда олар ажылдап турар. Бульдозерист Анатолий Волков сагыш-сеткили хайныгып, мынча деп чугаалаан:

— Бистиң эргим космос маадырларывысты Москвага чедип келиринге алдар болдуруп, бөгүн үш экскаваторларның үзүктел чок ажылын хандырдым. Кайгамчыктыг космос корабльдериниң штурвалын Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң холдарынга тутсуп берген бодумнуң Төрээн чуртумга чоргаарланып тур мен, бистиң маадыр-космонавтарывыс бодунуң Ада-чуртун болгаш чонун чүс-чүс чылдарда алдаржыттылар.

Минуталар эртип. Кызыл шөлче чоруткан оруктуң километрлери кызырлып турган. Муң-муң кижилер оруктуң хажызында тудушкак хана болу берген тургулаан. Космонавтарның олурган машиназы олап эртериниң үш шак мурнунда Владимир хоорайның школачылары проспектиге чедип келген. Олар походка чорааш Владимир, Рязань болгаш Москва областарны таварып эрткен, а Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың космосче ужудуп үнгениниң дугайын дыңнааш, оларны көөрү-биле Москвага ылавыла баар деп шиитпирлеп алганнар.

Октябрь шөлүнден улуг даш көвүрүгге чедир бүгү-ле черлерде кижилерниң өөрүшкүлүг ырыннары. Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң портреттери эндерик. Аныяк оолдар, кыстарның холдарында боттарының кылып алганы: «Валя болгаш Валерийге байыр!», «Бис — силерниң биле!» дээн плакаттар.

Тельман аттыг фабриканың даараныкчы кыстары бөгүн онза чоргаарланып турганнар. Бирээде, Валя Терешкова — мергежил талазы биле барык-ла оларның эжи. Аргыкчы биле дааранкчы дээрге — чаңгыс өг-бүле дир. А ийиде. Валяның космос костюмун дааранкчылардан өске кым даараан боор.

Шуушкан машиналар көстүп келген. Кудумчуда чыылган кижилер оларны байырлалдыг кыйгылар-биле уткаан. Актюбинск областан уругларынга аалдап келген механизатор Владимир Иванович Степаненко уруунуң уруу Танюшаны эктинде салып алган турган. Ол шиитпирлиг үеге кырган ачазы болгаш уруунуң уруу белен: олар агаар шарынга космонавтарның портреттерин баглап алган турган. «Ура!» деп, олар ийилээ алгырышкан, оон Танюша бодунуң шарын «космосче» салып үндүрүпкен.

Чечектер болгаш хүлүмзүрүглер. Кижилер Октябрь шөлүнде чык долган. Янзы бүрү чечектерниң боодалдары муң-муң. Харын чечек тарып каан чер-даа кылдыр сагындырар.

Уткаан кижи бүрүзү өөрүшкүлүг, хөглүг. Бөлүк школачылар бүгү класы-биле чедип келген. Уругларның холдарында космонавтарның портреттерин чураан кызыл тукчугаштар болгаш агаар шариктери. Космонавтарны чүгле москвачылар эвес, найысылалдың аалчылары база уткуп турар. Горькийден чедип келген агроном Николай Каржимаков, Сибирьден уруу-биле кады чедип келген Зинаида Кабанова-даа ол шөлде чедип келген. Аныяк кижилерниң — Патрис Лумумба аттыг университеттиң студентилериниң арыннары хүлүмзүрүг-биле чайнап турар.

16 шакче чоокшулаан тудум-на, кижилер шактарынче четтикпейн көрүп каап турган. Ура, байыр чедирген кыйгылар дыңмирей берген. Хүлүмзүрүглерниң болгаш чечектерниң үжен километрин эртпишаан, маадырларның олурган машиназы Кремльче чорупкан.

Ужудукчу-космонавт эш В. Ф. Быковскийге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

Космоска «Восток-5» деп корабль-спутникке үр ужудуушкунну боттандырганы дээш ужудукчу-космонавт эш Валерий Федорович **Быковскийге Ленин** орденин болгаш **«Алдын Сылдыс»** медальды бербишаан, **Совет Эвилелиниң Маадыры** атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль,
1963 чылдың июнь 22.

Ужудукчу-космонавт эш В. В. Терешковага Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

Космоска «Восток-6» деп спутник-корабльге үр ужудуушкунну боттандырганы дээш делегейде баштайгы херээжен космонавт эш Валентина Владимировна **Терешковага Ленин** орденин болгаш **«Алдын Сылдыс»** медалды бербишаан, **Совет Эвилелиниң Маадыры** атты тыпсыр база маадырның хүлерден кылган тураскаалын Москва хоорайга тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль,
1963 чылдың июнь 22.

Эш В. Ф. Быковскийге „ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы" атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

«Восток-5» деп корабль-спутникке үр космос ужудуушкунун боттандырганы дээш Совет Эвилелиниң хамаатызы эш Валерий Федорович **Быковскийке «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы»** деп атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль,
1963 чылдың июнь 22.

Эш В. В. Терешковага „ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы" атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

«Восток-6» деп корабль-спутникке үр космос ужудуушкунун боттандырганы дээш Совет Эвилелиниң хамаатызы эш Валентина Владимировна **Терешковага «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы»** деп атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль,
1963 чылдың июнь 22.

Кызыл шөлге дөрткү ужуражыышкын

Олар космосче ужудуп чоруурунуң мурнунда манаа чораннар. Олар Кызыл шөлге каш-ла минутада келген. Сылдыстарже чиик эвес ужудуушкунуң мурнунда боттарының күштерин немеп алыр дээш олар анаа келген. Бистиң космонавтарывыстың чаңчылы ындыг болу берген. Сылдыстарже бистиң баштайгы ужудукчуларывыс моорган. Кремльдиң хаалгаларындан боттарының алдарлыг оруун эгелээш, манаа-ла чедип кээп тургулаан. Ынчаарга Кремль суургаларының сылдыстары база бир ийи тиилекчилерни — Валерий Быковский биле Валентина Терешкованы тиилелгелиг-биле уткуп турарын чырыткан-даа чүве дег.

Бөгүн Москваның дээри бүргег-даа бол, хүннүң чырыын кылын булуттары-биле ол дуглап алган-даа бол, бистиң Москвавыс дөмей-ле чараш көстүп турар. Космонавтар хоорайның кудумчуларынче чүгле кирип эгелеп турда-ла, найысылалдың төп черлеринге «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп космиктиг корабльдерниң командирлерин он-он муң кижилер манап турган. Кызыл шөлде болгаш оон кавызында чон долган. Индирлер база долу. Кызыл шөл космонавтарны дөрткү удаа уткуп турары бо.

Байырлалдарга чаңчыгып калган шөл безин бодунуң чериниң маадырларын чоннуң хүлүмзүрүүшкүн-биле, чечектер-биле уткуп ап турарында бир-ле онза чүве бар. Космонавтарны уткуп алыры-биле чечектерни Сухумиден, Ташкентиден, Алмерден болгаш Тбилисиден бээр чоруткулаан. Сактырга, холунда кандыг-ла бир чечек тутпаан кижи чок-даа ышкаш. Валя Терешкованың чанында өскен, Ярославльдиң чоогунда Павловскиге өстүрген чечектер база ында бар боор он.

«Ындыг болзажок, мында эң кол чүве— чечектер эвес. Эң кол чүве — кижилер болгаш оларның сеткил-бодалы, оларның чоргааралдыг хүлүмзүрүү. Дөө ол уругларны — аргыкчыларны, песчүлерни көрүнерем, оларның тускай эртеми база-ла космостуң маадыры Валя Терешкованы дег. Олар дээрге боттары космостан ээп келген чүве дег өөрген, сактырга оларның хүлүмзүрүүшкүннери, чагыглары маадырлыг үүлени бүдүрер талазы-биле Валентинага дузалаан даа чүве дег.

Бөгүн Кызыл шөлде чүгле москвачылар эвес. Мында хөй санныг аалчылар бар. Оларның аразында—херээженнерниң бүгү-делегей шуулганының төлээлери—бүгү диптерниң төлээлекчилери база бар.

Дөрт шак. Шөлдүң аңгы-аңгы бөлүүннарындан хары угда адыш часкаашкыннары дыңмирей берген. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары индирге үнгүлеп келген.

Космиктиг өг-бүлелер шуптузу индирде чыглып келген. Бөгүнгү бүгү чурттуң байыр чедирип турары Валя Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң чанында Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович. Ынчаарга москвачылар Валентина Терешковага болгаш Валерий Быковскийге бөгүн онза байыр чедирип турарлар.

— Экии, эргим «Чайка»— дээн сөстер олуруглардан дыңмирееп турар. Москвачылар Валерийниң болгаш Валентинаның ада-иелеринге, бешки космонавттың кадайынга база изиг байырны чедирип турарлар.

Индирге бөлүк бичии уруглар чүгүржүп келген. Олар болза совет уруглардан, келир үениң космос чагырыкчыларындан чечектерни космонавтарга, партияның болгаш чазактың удуртукчуларынга тудускулаан.

Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң совет улустуң алдарлыг тиилелгезинге холбаштырган митингизин СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары **Н. Г. Егорычев** ажыткан.

Микрофонда — Валерий Быковский. Бодунуң оглун москвачыны дыңна, Москва. Ол дээрге бодунуң бир чурттугларынга бодунуң Төрээн чурту дээш өөрүшкүнүң болгаш чоргааралдың сөстерин чугаалап турар.

В. Ф. БЫКОВСКИЙНИҢ чугаазы

Эргим эштер!
Эргим Никита Сергеевич!
Өннүктер!

Хамыктың мурнунда «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп космиктиг корабльдерниң хөй хүннер иштинде кады ужудуушкунунуң доозулганын таварыштыр чылыы-биле ужуражып база изиг байыр чедирип турарынар дээш силерге өөрүп четтирерин чөпшээреп көрүңер.

Силерниң үргүлчү кичээнгей салып, чүректиң алызындан сагыш човап турган чорууңар бистерге космонавтарга октаргайның ужудуушкунну чок делгемнеринге бисти деткип, омак-сергек чоруувусту болгаш сеткил-соруувусту көдүрүп, космоска үр үениң ужудуушкунун чедиишкиниг боттандырарда бүзүрелди быжыглап турган шак ындыг кайгамчыктыг күш ол боор турган.

Бодумнуң ужудуушкунумнуң дугайын мең бодум космостан Никита Сергеевичиге телефон-биле илеткеп берип чорааным силерге эки билдингир болгай. Ынчаарга «...ужудуушкунну айыттынган программа ёзугаар аас-кежиктиг доозар болгаш төрээн черниң кырынга кээп хонуп алыр» деп ооң чолдуг чаагай күзелин менээ онаалганы күүседирде чаа-чаа күштерни немеп чорду.

Коммунистерниң улуг партиязының Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың берген онаалгазы, Төрээн чурттуң берген онаалгазы чедиишкинниг күүсеттинген деп, ам бо индирге туруп алгаш, төрээн Коммунистиг партияга, совет улуска эргим Никита Сергеевич Хрущевка айыткаар аас-кежиктиг боор турардыр мен.

Бөгүн, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — эрте-бурунгу Москвада байырлалдыг чаагай болгаш уттундурбас ужуражылгаларының хүнүнде, октаргайга хөй хүннер иштинде ужудуушкунну кылыр деп бедик чаагай хүндүткелдиң Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң кежигүнүнге, мен-даа көргүскен чоруктуң ужурунда Төрээн Коммунистиг партияга, Совет чазакка эң-не ханы, сеткил-чүрээмниң ханызындан өөрүп четтиргенимни илереткилеп тур мен.

Ленинчи партияга хүлээп алыр дугайында мээң дилээмни чугаалажып көрген болгаш мени Совет Эвилелиниң Коммунистиг улуг партиязының хүрээлелинге хүлээп алган дугайында Коммунистиг партияның Төп Комитединиң Бирги секретары Никита Сергеевич **Хрущевтуң** дыңнадыын космоска чоруп тургаш, алган мен.

СЭКП кежигүнүнүң бедик чаагай адын хүндүлүг-биле шынзыктырарамны бүзүредип тур мен.

Эргим эштер, доозулган ужудуушкун—чүгле бистиң хууда чедиишкиннивис канчап-даа болбас деп чүвени мен, бодумнуң бүгү-ле космонавт-ужудукчу өннүктерим-биле бир дөмей, кончуг эки билип турар мен.

Космосче баштайгы ужудуушкуннар-биле бир дөмей, бистиң ынаар аян-чоруувус болза бүгү совет улустуң улуг маадыр чоруунуң, ажылчын аңгының, мурнакчы кижилерниң, улуг **Лениниң** болгаш ооң тургусканы күчүлүг, тиилеттирбес Коммунистиг партияның эгелээни ол төөгүлүг маадыр чоруктуң база бир тодаргай илерээшкини болур.

Лениниң улуг партиязынга удуртурган бистиң улузувустуң тургузукчу күш-ажылы болгаш шылгаралы угааны бистиң Төрээн чуртувуска кыдыг-кызыгаар чок делгемнерни ажыдып турар. Совет кижилерниң тайбың дээш чүткүлдүг демисежип турарының ужуру-даа ында. Ындыг болза-даа империалистерниң чимээнишкиннерин барымдаалааш, бистиң Ада-чуртувустуң улустары болгаш оон алдарлыг Чепсектиг Күштери тайбынның камгалалында көрүнгүр туржуп, бедик серемчилелин болгаш үргүлчү дайынчы белен турар чоруун кадагалап турар.

Бистиң коммунистерниң мерген угаанныг партиязынга болгаш оон Төп Комитединге база катап-катап өөрүп четтирдим, бистиң шылгарачгай эртемденнеривиске болгаш конструкторларывыска, кылдышкы инициативаның сагынгыр инженерлеривиске болгаш техниктеривиске, салымчааны мастерлеривиске болгаш ажылчыннарывыска, тускай эртемниглеривиске, бистерни өөредип турган ужудукчуларга, инженерлерге, парашютчуларга, эмчилерге—эң болдазын машиналарны тургузуп, бистиң ужудуушкунга белеткеп база бистиң айыыл чок чоруувусту хандырып турган кижилерге, бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувус дээш бисти маадырлыг чорукче соруу киирип турган кижилерге шуптузунга өөрүп четтирдим.

Силерге чүректиң эң-не алыс ханызындан, улуу-биле четтирдим!

Өннүктер! Бистиң ужудуушкунувустуң таарымчалыг эрткенин билир болгай силер. ССРЭ-ниң баштайгы космонавт-ужудукчулары, сылдыстарже космос оруктарын салган бистиң өннүктеривис болгаш эштеривис Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев болгаш Павел Попович биске үнелеп четпес дуржулгазын бергеннер. Ол дуржулга-биле чепсегленген бистер космосче ужудуушкунга бүзүрелдиг хөделип чораан бис.

Николаев биле Поповичтиң бөлүк ужудуушкунунуң соонда эрткен он айларның дургузунда совет эртем чаа-чаа медээлер-биле болгаш чаа-чаа түңнелдер-биле байыыдаан. Ол чорук бистиң ужудуушкунувусту эртем талазы-биле улам бедик деңнелге организастаар болгаш эртирер арганы берген. «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп космиктиг корабльдерниң ужудуушкуннары болза бистиң ада-чурт эртемивистиң болгаш техникавыстың чайгылыш чок, дүрген өзүлдезиниң, октаргайны шиңгээдип алырынга оон кайгамчык улуг артык күжүнүң болгаш мурнакчы чоруунуң тодаргай чаа херечизи болур-дур.

Космоска аалээ үр үениң иштинде мээң чааскаанзырагай байдалдыг чораанымның садыызы кылдыр орбитага Валентина Терешкова ышкаш шак ындыг тааланчыг ажикчиниң үне халып келгенин демдеглээри онза таарымчалыг-дыр.

Бистиң ужуражышкынывыс ылап айыттынган шакта болгаш ылап болчашкан черге, бурун шагда чугаалажып турганы ышкаш, аас-кежиктиг сылдыстарның адаанга бол-

(Уланчызы 2-ги арында).

КОСМОСТУҢ МААДЫРЛАРЫН ТӨРЭЭН ЧУРТ АЛДАРЖЫДЫП ТУР

ган. Ол дээрге бир дугаар болгаш анаа-ла эвес ужуражыышкын, октаргайга ужуражыышкын болган.

Космоска 119 шактан ажыг үениң иштинде чорупп турумда «Восток-5» меңээ чурттаар оран-бажың болгаш ажылдаар кабинет, дыштаныр чер болгаш лаборатория боор чораан. Ынчалза-даа мен бодумну Төрээн чуртумдан ырап хоорлу берген кылдыр бодаамайн чордум. Космос харылзаазы тергиин эки ажылдап чораан. Мен үргеле Черден командалар ап, командылал пунктуларының удуртукчулары-биле ийи талалаанчак чугаалар чорудуп чораан эвес, харын база радиодан «сөөлгү медээлерни», концерттерни, тускай дамчыдылгаларны дыңнап, совет кижилерниң үннерин болгаш бодумнуң өннүктеримниң үннерин дыңнап, планетаның бүгү диптеринде боор турар эң чугула болуушкуннарның дугайын билип ап чораан мен.

Мээң эжим Валентина Терешкованың башкарганы «Восток-6» деп космиктиг корабльдиң орбитаже үнгенинин соонда «Чайка» деп кыйгырыглыг бижиг радио харылзаазы доктааттынган болгаш үргүлчү харылзааны тудуп чораан.

«Восток-5» үш миллион үш чүс муң ажыг километр хемчээлдиг орукту эрткен.

Бистиң кады ужудуушкунувус — космос делгемин шиңгээдип алырының — СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизиниң хүлээп алганы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазында көрдүнген эртем болгаш улус ажыл-агый талазы-биле кайгамчык улуг сорулганың үе-чадаларының бирээзи ол боор турар.

Космос делгемин кара өш-биле бокталдырар—аңаа атомнуг бомбаларны чазылдырар, миллион-миллион тускай инелерни тарадыр чажар—дээн кандыг-даа оралдажыышкыннар космосту шиңгээдип алырын бергеледир. Ол үүлгедиглерни делегейниң улустары шиитпирлиг буруу шаап турар, а бистер, совет космонавтар, ол үнге каттыжып турарывыс ужуру-даа ында.

Эргим эштер! Бис космиктиг аян-чоруувусту кайгамчыктыг хүннерде, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москвага Коммунистиг партияның Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму ажылдап турда, дооступ бис. Пленум коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинде партияның идеологтуг ажылының эң чугула айтырыгларын чугаалашкан. Пленум болза партияның болгаш бүгү совет улустуң идейлиг амыдыралында улуг болуушкун боор турар. Бис бодувустуң ужудуушкунувусту харын Коммунистиг партияның ТБ-зының Пленумунга тураскаадып турар бис.

Бо уттундурбас чылыг ужуражыышкынга мээн сеткил-чүрээм хайныгып тур. Чоннуң ынакшылы бистиң сорук кииргип, биске чаа-чаа күштерни немеп, бисче төттүнмес энергияны куттуулдуруп тур. Ынчаарга, бис, космонавт-ужудукчулар, силерниң сеткилиңерни хомудатпас бис.

Бистер бистиң ынак партиявыстың, төрээн Совет чазаавыстың кандыг-даа даалгазын күүседиринге белен бис деп чүвени бодумнуң мурнумдан болгаш мээн бүгү-ле космонавт эштеримниң өмүнээзинден силерге бадылыы-биле бүзүредип тур мен, эргим москвачылар.

Коммунизмниң тургузукчузу—улуг совет улус, тургузукчуларның болгаш маадырларның улузу делгерезин!

Совет Эвилелиниң мерген угаанныг Коммунистиг партиязынга болгаш ооң Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитединге алдар!

Валерий Быковскийниң чугаазының түңнел кезээн муң-муң кижилерниң «Ура» дээн үннери бүргей берген.

Ам микрофонда — Валентина Терешкова. Байыр чедиришкиннери болгаш адыш часкаашкыннары улам диңмирээн. Кызыл шөл элээн каш минуталарда хайнып турган.

В. В. ТЕРЕШКОВАНЫҢ чугаазы

Эргим эштер!

Өннүктер!

Эргим Никита Сергеевич!

Меңээ, совет херээжен кижиге — Ярославльдиң «Кызыл Перекоп» деп пөс аргыыр комбинадының ажылчынынга — үргүлчүлелдиг космиктиг ужудуушкунну күүседири-биле улуг идегелди бүзүрээни дээш Коммунистиг партияның ленинчи Төп Комитединге, төрээн Совет чазакка бүгү сагыш-сеткилимниң ханызындан дыка амыраан, өөрүп четтирдим.

Шинчилелдер кылыры-биле айыткан программа долузу-биле күүсеттингенин силерге айыткаар аас-кежиктиг болдум. «Восток-6» Чер планетаны 48 катап долгандыр ушкаш, ийи миллион километр ажыг орукту эрткеш, «Восток-5» корабль ышкаш, бодунуң ужудуушкунун чедиишкинниг дооскан.

Бо кайгамчыктыг корабльдиң бүгү системалары болгаш аппаратуразы салып үндүргенинден хонары-биле кудулап бадарынга чедир соксаал чокка ажылдап чораан. Ынчалза-даа улуг харысалга, космоска ужудуушкунуң кижиге таваржыр билдинмес чүүлдери мени сүрээдетпейин барбааның ажы-биле чугаалаайын. Ынчалза-даа бистиң техникавыстың бүзүрелдиинге долузу-биле идегээним, тускай дадыгышкын болгаш өөредилге, Төрээн чуртумнуң мурнунга улуг-чаагай хүлээлгени күүседирими медереп билгеним бодумнуң барла турган тура-соруумну болгаш күжүмнү моөнизээш, коммунист кижиге таваржыр даалганы төлептии-биле күүседиримге дузалаан.

Октаргайның ыржым делгемнеринге, ынак Төрээн чуртувустан ыракка үш дүн-хүн дургузунда чорупп, бүгү-ле диптерниң, далайларның болгаш океаннарның кыры-биле ужуп эртип тура мен, бодумнуң космосчу акым Валерий Быковский ышкаш, база-ла чааскаанзыраваан мен. Совет кижилер шуптузу-ла бистиң ужудуушкунарывысты кайы хире улуг кичээнгей болгаш сонуургал-биле хайгаарап турарын бистер билип, ону минута санында-ла сактып, оларның чүректериниң чылыын, оларның изиг ынакшылын билип, чаагай чорук чогуурун оларның күзеп турарын дыңнаан бис. Бо хире нарын ужудуушкунну кылыры-биле Коммунистиг партия, Төрээн чурт, улуг совет улус биске күштүг болгаш чалгынналды берген. Ужудуушкунуң баштайгы хүнүнде Никита Сергеевич Хрущев-биле сагыш-сеткилдиң ханызындан ада ёзузу-биле чугаалажыышкын мени ханызы-биле өөрткен болгаш даалганы чедиишкинниг күүседиринге эрестиг болгаш маадырлыг болурумче мени сорук киирген.

Делегейниң херээженнеринден эң-не баштай меңээ космосче ужудуушкун кылыр улуг алдарны көргүскенинге хемчээл чок өөрүп тур мен. Мени өстүрүп, кижизиткеш, октаргай делгемнеринге кайгамчык космос кораблин башкарарын бүзүреткен төрээн Коммунистиг партияга, Совет чазакка, бистиң улуска бодумнуң амыдыралымның төнчүзүнге чедир өөрүп четтирип чоруур мен.

Совет космонавтарның алдарлыг отрядынга хамааржып турарымга чоргаарланып тур мен.

Бистиң маадырларывыс — космонавтар Юрий Гагаринниң, Герман Титовтуң, Андриян Николаевтиң, Павел Поповичиниң болгаш Валерий Быковскийниң соонда дораан-на совет херээжен кижи космосче шүүргедеп ужуткан-дыр. Мынчангаш ам бистиң эр кижилеривис космоска-даа чааскаанзыраваc болганнар. Олар аңаа база-ла херээжен кижиниң эп-найыралчы деткимчезин алзыннар.

Эргим эштер, мээң үе-чергелерим Совет эрге-чагырганың чылдарында төрүттүнген, өскен болгаш кижизиттинген. Улуг салгалдың кижилериниң, коммунистерниң маадырлыг армиязының ажыл-херектери бистиң амыдырал-чуртталгавыска идеалдар болуп келген болгаш ол кажан-кезээ шагда ынчаар артар-даа. Паша Ангелинаның күш-ажылчы эрес чоруу, Марина Раскованың маадырлыг чоруу, Зоя Космодемьянскаяның эрес маадырлыы болгаш коргуш чогу, Валентина Гаганованың, Надежда Григорьевна Загладаның болгаш дыка хөй совет херээженнерниң ат-алдары болгаш күш-ажылга ынаа бистерни, херээженнерни чалгыналдырып чораан. Оларның патриотчу ажыл-херектеринден бистер Төрээн чуртка, бодунуң улузунга кызыгаар чок бараан болурунуң үлегер-чижээн көрүп турар бис. Коммунизм тургузарының улуг херээнге ажык-дузазын көргүзеринден артык болгаш бедик өчис сорулга бистерниң кайывыста-даа чок.

Бисте кижи бодунуң күш-ажылы-биле чараш болгаш алдар-аттыг деп, Никита Сергеевич дыка чечен болгаш эки чугаалаан. Совет херээженнер ындыг алдар-атка төлептиг болурунче чүткүп турар. Олар коммунистиг тургузуушкунуң херээнге канчаар-даа аажок улуг салышкынын киирип, күрүнени эргелеп башкарарынга, чурттуң хөй-нити политиктиг амыдыралынга идепкейлиг киржип, улус ажыл-агыйында, эртем болгаш культура, чырыдышкынында база өзүп орар аныяк салгакчыларны кижизидеринде көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

Ужудуушкун кылып чораш мен ону канчап-ла эки күүседириним, ынак Төрээн чурттуң алдарынга, күш-ажылчы кижиниң болгаш Чер кырынга тайбыңның адынга бодумнуң үлүүмнү киирерим дугайын бодап чораан мен.

Бистерге, херээженнерге тайбың онза үнелиг. Дайын деп чүл дээрзин мен эки билир мен. Мээң ачам ынак Төрээн чуртунуң алдарын, хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап тура, фронтуга өлген. Бистер үш чаш уруглар аавыстың холунга артып калгаш, ол аар-берге өскүндүрүгнүң бүгү-ле ажыг-шүжүүн көрүп эрттивис. Ынчалза-даа Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң бут кырынга туруп өзеривиске дузалаан болгаш бистерни коммунизмниң төлептиг тургузукчулары кылдыр өсүн дээш сагыш салган.

Дайын — миллион-миллион кижилерниң ажыг-шүжүү болгаш карахтарының чажы деп чүвени бисте кижи бүрүзү билир болгай. Биске дайын херек чок, совет кижилер тайбың тургузукчу ажылды кылып турар. Чогум-на ооң ужурундан совет улус тайбың дээш, космос делгемнерин тайбың сорулгаларга ажыглаары дээш, амгы үениң эртем-техниказының чедиишкиннери кижиге, ооң чечектелиишкининге болгаш аас-кежиинге бараан болзун дээш шиитпирлии-биле демисежип турар.

Тайбың дээш демиселге херээженнер дыка улуг рольду ойнап турар. Ам удавас Москвага, Съездилер ордузунга бүгү делегейниң херээженнериниң төлээлекчилери боттарының чыыжынга келир, ол болза тайбың дээш, бистиң планетавыс кырынга аас-кежиктиг болгаш өөрүшкүлүг амыдырал дээш демиселге улуг болуушкун болур.

Херээженнерниң ам болур бүгү делегей Конгрезиниң киржикчилеринге бо бедик индирниң кырындан оларның ажылынга, Чер кырынга тайбыңның херээ дээш оларның чаагай демиселинге улуг чедиишкиннерлиг болурун күзеп тур мен.

Эргим эштер! Дооступгаан ужудуушкуннарны СЭКП-ниң Төп Комитединиң Пленумунга тураскаатканывысты эш Быковский чугаалаан болгай. Коммунизмни тургузарының төөгүлүг херээн боттандырар болгаш коммунизм үезинде чурттаар ужурлуг чаа кижини кижизидеринге ооң шиитпири улуг рольду ойнаар.

Өртемчейниң талыгыр ыракта делгемнеринден ээп келген космонавтарны совет кижилер ам бөгүн дөрткү удаа уткуп хүлээп ап турар-дыр.

Бистиң космоска ужудуушкуннарывыс болза совет улустуң, коммунизм тургузукчузу улустуң эрес-маадырлыг чоруу болур. Олар дээрге социал, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг улуг чедиишкиннерниң тиилелгезин, реакцияның болгаш дайынның кара сагыштыг күштерин тайбыңның болгаш депшилгениң күштериниң тиилеп турарының херечизи.

Ужудуушкунуң эгезинден тура ооң төнеринге чедир боттарывыстың корабльдеривистиң идегелдиинге дагалзавайын чораан бис, чүге дээрге оларда талантылыг совет улустуң генийи болгаш ажыл-иши сиңниккен деп чүвени билир бис. Ол чорук ужудуушкунну чедиишкинниг доозарынга биске бүзүрелди берип чораан.

Эртемденнерге, инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга — бистиң кайгамчыктыг ракеталарывысты болгаш космос корабльдеривисти тургузарынга киришкен бүгү кижилерге, космоска нарын аян-чорукче бисти дерип, белеткээн кижилерге, бо харысалгалыг даалганы күүседириниң чедиишкинин биске хандырган кижилерге мен сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп четтирип тур мен.

Бистерге, совет космонавтарга силерниң бодунарның салып турарынар кичээнгейиңер болгаш ада сагыш салыышкыныңар дээш, эргим Никита Сергеевич, Силерге чүректиң ханызындан четтирдим.

Эргим москвачылар силерге өөрүшкүлүг уткуп алыышкын дээш улуу-биле четтирдим.

Бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувус делгерезин!

Коммунизм тургузукчузу, бүгү делегейге тайбыңның херээ дээш могаг чок демиселчи — улуг совет улус делгерезин!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга болгаш Никита Сергеевич Хрущев баштаан ооң ленинчи Төп Комитединге алдар!

• • •

Ол чугаазын төндүрүптерге, «Тергиин-дир, Валентина!» дээн сөстер индирге дыңналып кээп турган.

Шөлге адыш часкаашкынының чалгыы база диңмирей келген. СЭКП ТБ-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев совет кижилерге — космостуң чагырып алыкчыларынга чүве чугаалаан.

Кремльдиң улуг ордузунга болган хүлээп алыышкын

МОСКВА. (СЭТА). Космос делгемнинге космос корабльдериниң хөй хүннерде кады ужудуушкунун боттандырарын хандырган совет эртемденнериниң, конструкторларының, инженерлериниң, техниктериниң болгаш ажылчыннарының, ужудукчу-космонавт Валерий Федорович Быковскийниң болгаш делегейде бирги херээжен космонавт Валентина Владимировна Терешкованың шылгарангай маадырлыг чоруунга алдар болдурган хүлээп алыышкынны СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели июнь 22-де Кремльдиң Улуг ордузунга кылган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары, ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң депутаттары, ужудукчу-космонавтар, хөй-ниитиниң төлээлекчилери хүлээп алыышкынга киришкен.

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

Эргим москвачылар болгаш бистиң найысылалывыстың аалчылары!

Бо шакта Кызыл шөлдү дыңнап турар бүгү кижилер!

Бистиң төрээн маадырларывыс «Чайка» биле «Ястреб», Валентина Терешкова биле Валерий Быковский!

Бөгүн улуг болгаш өөрүшкүлүг хүн, совет эртемниң, техниканың, бодалдың, күш-ажылдың болгаш маадырлыг чоруктуң тиилелгезиниң улуг байырлалы-дыр, эштер! Бис космосчу чаа алдарлыг маадырларывыс Валентина Владимировна Терешковага болгаш Валерий Федорович Быковскийге изиг байырны чедирген бис.

Болар бистиң уругларывыс, совет улустуң уруглары, ооң аныяк салгалының кайгамчык төлээлекчилери-дир. Болар бистиң коммунистиг дадылгавыстың кижилери-дир. Олар ышкаш кижилер боттарының адаларының болгаш иелериниң, акыларының болгаш угбаларының Улуг Октябрьның хүннеринде көдүрүп үндүрген революсчу кызыл тугун коммунизмниң бүрүн тиилелгезинче улам бурунгаар аппар чоруур дээрзинге бис шуптувус чоргаарланып турар бис.

Партияның болгаш чазактың онаалгазын чайынналчак кылдыр күүсеткеш база космостан бистиң төрээн черивиске аас-кежиктиг ээп келгени-биле холбаштыр маадыр-космонавтар Валерий Федорович Быковскийге болгаш Валентина Владимировна Терешковага изиг болгаш чүректиң ханы байырын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, москвачыларның болгаш бүгү совет улустуң мурнундан чедирерин меңээ чөпшээреп көрүңер.

Силерниң маадырлыг чоруунар чүс-чүс чылдарда артар, салдынган эткие сорулганы чедип алыр дээш демиселге совет кижилерге маадырлыг болгаш шылгарангай чоруктарының өшпес үлегер-чижээ болуп бараан болур, эргим Валерий Федорович биле Валентина Владимировна.

Космосче бистиң оруувус кажан баштайгы эртемденнер космос корабльдерин тургузар, эң күчүлүг шимчедикчилерни тургузары-биле шыйыг кылыр столдарга ажылдап база электроннуг машиналарынга келген үезинде эгелээн эвес. Ол орук кажан бистиң космос маадырларывыс Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович, Валерий Быковский биле баштайгы херээжен-космонавт Валентина Терешкова боттарының нарын болгаш харысалгалыг белеткелдеринче кирериниң-даа мурнунда эгелээн.

Космосче бистиң оруувус кажан космонавтарның адалары болгаш иелери, совет кижилерниң хоочун салгалы социализмниң дөжек-суурунга баштайгы даштарны салып турган үезинде эгелээн. Бөгүн бис Валерий Быковскийниң адазы болгаш иези — Федор Федотовичиге болгаш Клавдия Ивановнага хүндүткел-биле байыр чедирип турар бис, бис Валентинаның авазы — Елена Федоровнага байыр чедирип база Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга өлген ооң адазы Владимир Аксеновичиниң тураскаалын сактып турар бис. Олар бистиң улуг Төрээн чуртувустуң төлептиг хамаатыларын, космостуң маадырларын өстүрүп, доруктурганнар. Ол дээш оларга хүндүткел болгаш алдар!

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында космосту шиңгээдип алыры, сылдыстарже ужудуушкуннар ышкаш ындыг дидим сорулганы көдүрүп үндүрбейн турган бис. Ынчаарда баштайгы трактор дугайын, шахтаның хөмүр даш казар маказының дугайын, баштайгы автомобиль болгаш чаа мартеннер дугайын коддадыр бодап турган бис. Ынчалза-даа бистиң сылдыстарже көдүрлүп үне берген турарывыс ындыг үе база келир дээрзин совет кижилер билип, бүзүреп турган. Чогум-на харын бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказының болгаш культуразының күчүлүг бурунгаарлаашкыны дээш совет черниң аажок улуг чаартылгазын чорудуп турган. Чогум-на харын ол бурунгаарлаашкын дээш миллион-миллион кижилер бижик билбес чорукту узуткаарының болгаш ажылчын факультеттерниң парталарындан эртемниң эгезинге чедип, билиглерни шиңгээдип ап, депшилгениң херелденген бедиктеринче чүткүп турган. Ынчангаш бистиң амыдыралывыста, бистиң күш-ажылчы хайнышкынныг ажыл-иштеривисте совет кижи бүрүзүнге эң чугула чүүл — ол дээрге бодап алган бүгү чүүлдер, оларның дугайын күзеп чораанывыс бүгү чүүлдер амыдыралга ылавыла боттанып дээрзинге быжыг бүзүрел болганы магат чок.

Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың мергежилдии-биле башкарып чорааны «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабль-спутниктерниң чайынналчак ужудуушкуну — совет улустуң, күчүлүг социалистиг экономиканың, совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгарангай тиилелгези, космосту штурмаарында чугула үе-чада болур.

Үжен чылдарда шылгарангай совет ужудукчу Валерий Чкалов Черни долгандыр, азы ооң чугаалааны-биле алырга, «шарикти» долгандыр хонуушкун чокка ужудар дугайын канчаар бодап турганын сактып тур боор силер, эштер. Ынчаарда ол чүгле дидим күзел болуп турган. Ынчаарда бистиң үлетпүрүвүс, техникавыс болгаш эртемивис черни долгандыр хонуушкун чокка ужудуп болгу дег ындыг корабльди тургузуп шыдавас турган. Ам Валерий Чкаловтуң авыдайы — Валерий Быковский Чер планетаны долгандыр 81 катап, Валентина Терешкова — 48 катап ужутканын көрбес силер бе. Социализмниң кайгамчыктыг күжү бо-ла болгай!

Бөгүн бистиң улузувус тоолда дег ажыл-херектерни чогаадып, бүдүрүп турар. Валерий Быковский биле Валя Терешкова тоолда дег ужудуушкунну боттандырган. Валерий бодунуң космос акыларының алдарын чайыннандыр үргүлчүлээн, а бистиң кайгамчык совет аныяктарывыстың төлээлекчизи — Валентина сылдыстыг талыгырдан чер бөмбүрзээн көрген, делегейде баштайгы херээжен кижи болган. Космостуң маадырларынга алдар болгаш мактал!

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабль-спутниктерниң ужудуушкунунуң бүгү хүннеринде космонавтарның чаагай медээлерин, «Эки!», «кончуг эки!», «Тергиин!» деп сергек үннерин агаар океанының ханыларындан дыңнап турган бис. Олар бо өөрүшкүлүг сөстери-биле боттарының байдалының дугайын чугаалап, корабль-спутниктерниң нарын аппаратуразының ылаптыг болгаш илдик чок ажылдап чоруурунга үнелээшкинни берип турганнар.

Бистиң корабль-спутниктеривис — ол дээрге шынап-ла ужудуп чоруур эң кайгамчык лабораториялар. XX чүс чылдың ёзулуг хуулгаазыны, совет улустуң чогаадыкчы генийиниң, ооң билдилииниң болгаш мергежилииниң ботданышкыны-дыр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң даасканын ёзугаар эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга, космостуң кайгамчык корабльдерин тургузарынга бодунуң угаанын болгаш күш-ажылын киирген бүгү кижилерге чүректиң ханызындан байырны чедирерин, бо нарын ужудуушкунну хандырган бүгү кижилерге байыр чедирерин меңээ чөпшээреп көрүңер.

Эртемниң, ракета техниказының хөгжүлдезинге чаа-чаа улуг чедиишкиннерни силерге күзеп тур бис, бүгү сагыш-сеткилимниң ханызындан кадыкшылды болгаш аас-кежикти күзеп тур мен, эргим эштер.

Совет космонавтар хүн системазының планеталарынче чеде берген турар космостуң эң сайзыраңгай корабльдери бистиң старт шөлдеривистен космосче көдүрлүп үнүп турар ындыг хүн ырак эвес дээрзин билип база ханы бүзүреп турар бис.

Бөгүн чурттуң алдаржыдып турары маадырларның тоолда дег ужудуушкуну мэби-шиңгилиг мергежигештиң хол-биле анаа-ла чая каптарга бүгү-ле чүүлдер болдуна берген турар ындыг тоол эвес-тир. Ындыг ужудуушкуннарның боттанырынга болгаш бодунуң алыс күзелиниң боттанышкынынга чедир чурттавайн барган бистиң кайгамчык эртемденивис Циолковский, эртемниң ажылчызы, совет кижиниң, улуг үүлени бүдүрер ындыг кижиниң овур-шырайын бодунуң канчаар билип турарын партияның Москва комитединге дамчыдып бээрин мөчүүрүнүң биче-ле мурнунда дилээн. Ооң бижээни: «Чүгле кижилер, күш-ажылдың болгаш быжыг күзел-соруктуң кижилери чаа амыдыралды тургузар. Мен бүгү амыдыралымда чаа-чаа тиилелгелерже болгаш чедиишкиннерже чүткүп чоруур кижи мен. Чүгле большевиктерниң мени билип турарының ужуру бо» деп ол демдеглээн.

Бистиң эргим космонавтарывыс Валентина Терешкова биле Валерий Быковский, боттарының космос акылары-биле бир дөмей, Циолковскийниң алыс күзел-бодалын бүрүн-биле бадыткааннар. Олар болза чаа амыдыралды тургузуп турар күш-ажылдың болгаш быжыг күзел-соруктуң ёзулуг-ла шак ындыг кижилери-дир. Олар коммунистер, большевиктерниң ленинчи гвардиязының шынчы салгакчылары-дыр.

Партияның дугайын, улуг Төрээн чурттуң дугайын бодап чораш, бистиң коргуш чок космонавтарывыс боттарының ужудуушкунун боттандырган. Ленинчи партияның хуралынга хүлээп алырын космостуң ханыларындан чүрээниң кыйгырыын ёзугаар дилээн болгай Силер, Валерий Федорович. Төп Комитет ол дилегни чугаалажып көрген болгаш СЭКП-ниң кежигүнүнге Силерни хүлээп алыр дугайында доктаалды үндүрген. Силерниң амыдыралыңарда ол кайгамчык болуушкун-биле холбаштыр Силерге байыр чедирип тур бис. Космоска эрес-маадырлыг ужудуушкунга бодунарны айыткан эчис сорулгаже орукка кандыг-даа моондактар чок ёзулуг коммунист кылдыр бистерге, хоочун салгалдың төлээлекчилеринге көргүскен Силер. Космоска ужудуушкун үезинде партияның хуралынга хүлээп алган коммунистерниң бисте, большевиктерниң гвардиязының ортузунда бар болуп турары кончуг таарымчалыг-дыр.

Силерниң кады ужудуушкунуңар идеологтуг ажылдың, коммунизмниң ёзузунга бүгү совет кижилерни кижизидериниң айтырыгларын чугаалажып көрген партияның Төп Комитединиң Пленумунуң ажылының хүннери-биле капсырлашкан. Пленумнуң киржикчилери силерге, космостуң маадырларынга сорук киришкин-биле байыр чедирген.

Хуралдарынга Валентина Терешкованы болгаш Валерий Быковскийни кижизиткен бистиң Ленинчи комсомолувуска байыр чедирип тур бис. Валентина Терешкова, Валерий Быковский, Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев биле Павел Попович оларны чаңгыс аай холбаштырып турар бир кайгамчык шынар бар. Ол дээрге—бистиң үениң аныяк кижилери, комсомолдуң кижизидикчи кижилери, коммунистер-дир. Бир эвес космос корабльдерин-даа, оларның шимчедикчилерин-даа, одаар чүүлдү-даа болдуунда аныяк кижилер тургускан деп чугаалазымза улуг чажытты илереттпес боор мен. Олар дуржулгалыг болгаш амыдыралга дадыгып, кажараан ажылчыннар, эртемденнер, инженерлер болгаш техниктер-биле кады ажылдап турарлар. Адалары революстуг ажыл-херектерин, Совет эрге-чагырганы чаалап алыры дээш, социализмниң тиилелгези дээш демиселдиң эстафетазын ол салгалга тутсуп турар. Хоочун салгалдың кижилери ындыг уругларга, коммунизмниң тиилелгези дээш демиселди 1917 чылдың Октябрьда эгелээн адаларының болгаш иелериниң ажыл-херектерин үргүлчүлевишаан, олар улам бурунгаар аппарзын дээш эстафетаны тутсуп турар. Ынчангаш бистиң космонавтарывыстың эрес-маадырлыг чоруу ышкаш ындыг эрес-маадырлыг чорукту кылырынга, оларга эки ёзу-биле адааргап бөлүр ындыг уруглар—миллион-миллион. Бо дээрге ёзулуг маадырлар, бистиң уругларывыс, боттарының адаларының төлептиг революсчу салгалы-дыр.

Бистиң даштыкы дайзыннарывыстың ооң дугайын чүлчүрүп турары салгакчыларның чөрүлдээзи бо ышкажыл. Бо дээрге салгакчыларның чөрүлдээзи эвес, а чаңгыс аай ниити, ленинчи орук-биле бар чоруур бүгү совет кижилерниң — хоочуннарының-даа база аныяктарының-даа кады өндүр чаагай күш-ажылы-дыр деп чугаалаар ийик мен.

Бөгүн, кажан сылдыстыг дээрниң чаа маадырлары, совет космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийни байырлал-биле уткуп ап турар хүнүвүсте, база катап мынчаар чугаалаар ужурлуг бис: Совет ажылчын аңгыга болгаш колхозчу тараачыннарга алдар! Улусчу совет интеллигенцияга алдар!

Бөгүн бис космос дээриниң эрес-дидим чагырып алыкчызы Валерий Быковскийни алдаржыдып турар-дыр бис. Валерий Федоровичиниң кадайы — Валентина Михайловнага изиг байыр чедирдим. Валерий Федоровичиниң ужудуп турганы космостан медээлерни дыңнавышаан, сорук киирикчи болгаш дүвүрээзиниг хөй хүнү болгаш дүнени ол чурттап эрттирген. Валерий Федорович космоска ужудуушкунуң чаа делегей рекордун тургускан. Ооң корабли 119 шактың дургузунда 3 миллион 300 муң километр ажыг ыракшылды ужудуп эрткен.

Дээди Советтиң Президиуму подполковник Валерий Федорович Быковскийге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында шиитпирни хүлээп алганын болгаш ужудукчу-космонавт деп атты аңаа тывыскаанын улуг күзел ханышкын-биле дыңнадып тур мен. Бо бедик болгаш төлептиг шаңнал-биле холбаштыр шылгарангай космонавтыга изиг байырны чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Дээди Советтиң Президиуму Валентина Владимировна Терешковага Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Ужудукчу-космонавт деп атты тыпсырынга ол база төлептиг болган. Төөгүде эң-не баштай-ла делегей херээженнеринден космосче ужудуп үнген бистиң кайгамчык алдарлыг кызывыстың овур-хевири мөңгези-биле арткан турар төлээде. Совет Эвилелиниң чазаа Маадырның хүлерден кылган тураскаалын Москвага тургузар деп шиитпирлээн.

Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле холбаштыр Валентина Владимировнага бүгү совет кижилерниң мурнундан чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен!

Бистиң эргим болгаш эрес-дидим Валявыс космоска ужудуушкунунуң үргүлчүлээшкининиң талазы-биле Американың Каттышкан Штаттарының национал рекордун дыка улуу-биле ашкан. Ооң ужудуушкуну американ космонавтарның шуптузунуң космоска эрттирген үезин катай алырга, оларнындан хөй үеде үргүлчүлээн. «Уян» херээжен кижи бо ышкажыл. Валя сылдыстыг дээрге 71 шакта чорупп, ол үениң дургузунда ийи миллион чыгам километрни ужудуп эрттипшаан. Черни 48 катап долганган.

Кажан бис бөгүн Валентина Владимировнаның маадырлыг чоруун алдаржыдып турар хүнүвүсте улуг шүлүкчү Некрасовтуң орус херээженнерниң дугайында мындыг шүлүү сагышка кирип келир-дир:

Ширииниң даамай шинчи-биле
шырайланган,
Шөлээн чараш, омак-шоваа
шимчээшкинниг,
Хевир сыны, хемчээй көөрү
дангына дег
Херээженнер орус суурда кайы
көвей.
Наадым боорга аъттыг кижи тудуп
болбаан,
Айыыл боорга — дадайзынмас —
камгалап аар,
Шапкан, маңнаан аъттыг-даа бол
тургузуптар,
Чалар өрттүг бажың-даа бол кире
халыыр!

Хөй чылдарның мурнунда, кажан хааныг Россияга херээженнерниң амыдыралы эрге-шөлээ чок болгаш аар турар үеде, бистиң херээженнериниң дугайын Некрасовтуң бижээни-биле мынчаар чугаалажып турган:

Орус черде херээженге
Очалаңның човаланы оңаг болган.

Бистиң чуртувустуң херээженнериниң үлүү кайы хире өскерилген-дир! Ам олар, үлегерлеп чугаалаарга, космос аъдын ээртепкен, ооң чижээ Валентина Терешкованың маадырлыг чоруу болур.

Валентина Владимировнаның ады делегей төөгүзүнге мөңгези-биле кирер. Социализмниң кижизиткени херээжен кижи улус чоннуң бүгү ажыл-херектеринге: делегейниң магадаткан эрес-маадырлыг күш-ажылга болгаш маадырлыг чоруктарга эр кижилер-биле кезээде чергелештир туруп турар деп чүвени ол база катап көргүскен. Ам хамык ужур болза совет херээженнерниң маадырлыг чоруктарын төлептии-биле алгап-йөрээр ужурлуг, бистиң шүлүкчүлеривисте-дир.

Валентина Владимировнаның хуусалымының дугайын бодавышаан, ооң үлегер алыры кижилери турган деп чүвени канчап чугаалавас боор. Анка-пулемётчиктиң болгаш хамаатылайынның ол ышкаш муң-муң алдарлыг маадыр херээженнерниң күзел-сорук, дидим чоруу ында сиңниккен! Баштайгы беш чылдарның кайгамчык аргыкчызы Дуся Виноградованың шудургу болгаш угаангыр-сагынгыр чоруун ында көрүп турар-дыр-бис.— А Валя боду база-ла, пөс-таавычыларның чугаалажып турары ышкаш, ол отрядтан үнген-не болгай! Паша Ангелинаның болгаш социализмниң ол ышкаш хөй он-он муң эрес-маадырлыг тургузукчуларының кызымаккай чоруу болгаш энергиязы ында сиңниккен. Марина Раскованың дидим болгаш маадырлыг чоруу, Ада-чурттуң Улуг дайынының өлүм чок маадырлары Зоя Космодемьянскаяның, партизаннарның Чайка деп чассыдыр адап турганы Лиза Чайкинаның өске-даа хөй-хөй херээженнерниң Төрээн чуртунга болгаш коммунизмниң херээнге бердинген чоруу ында чайынналдыр илереттинген.

Валентина Владимировна Терешкованың намдары Валерий Федорович Быковскийниң намдары-биле бир дөмей,— ол дээрге, улустуң иштинден, бисте миллион-миллион ындыг күш-ажылчы өг-бүлелерден үнген кижилерниң намдары-дыр.

Валентина Владимировнаның чаш чораан үези чиик эвес болган. Бистиң Совет Төрээн чуртувус дээш тулчуушкуннарга маадырлыы-биле өлген, адазы чокка ол үш харлыындан эгелээш өзүп, доругуп келген.

Бистиң маадырывыстың иези Ярославльдиң «Красный Перекоп» деп алдарлыг кобинадының ажылчыны—Елена Федоровна Терешковага улуг хүлээп көрүүшкүннү болгаш ак-сеткилдиг өөрүп четтиришкиниң ханы хүндүткелдиң сагыш-сеткили-биле илергейлээрин күзеп тур мен. Кайгамчык кысты өстүрүп база кижизиткен-дир Силер, Елена Федоровна. Силерниң Валентинаңарның, а ам чүгле силерниң эвес, харын база бистиң бүгү улузувустуң маадыр кызының ады төөгүге кирер болгаш бүгү кижи төрелгетен ынакшыл-биле адаар апаар.

Чок. Барыын таланың дээрги идеологтары, Валя Терешкова биле Валерий Быковский ышкаш, өске-даа хөй миллион совет маадырларны: кур черни шиңгээдириниң маадырлары, чаа электростанцияларның, заводтарның болгаш хоорайларның, демир оруктарның болгаш рудниктерниң тудугжулары ышкаш ындыг кижилерни силерниң хөреңгитеннер, байлар өөренир пансионаттарга кижизитпээн болдур эвес бе. Ындыг маадырларны күш-ажылга болгаш бистиң тургузукчу совет амыдыралывыстың өөрүшкүзүнге кижизидип турар. Олар ол амыдыралды үргүлчүлеп, боттарының эрес-маадырлыг чоруу-биле ону алдаржыдып турар.

Бөгүн кажан совет космос маадырларының полкузу немешкен, кажан совет кижилер чүгле чер кырынга эвес, харын база дээрге чүнү кылып шыдаарын бистиң делегейге база катап көргүскен хүнүвүсте, эртемниң улуг чедиишкиннерин тайбыңның херээнге, улустарның аас-кежииниң херээнге бараан болдураалы деп кыйгырыгны бүгү кижи төрелгетенге база катап үндүрүп тур бис.

Кажан Совет Эвилели янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доңгулдашкыышынче кыйгырып турда, кажан бис делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын тайбың шиитпирлээрин саналдап турувуста, кажан совет төлээлекчилер чугаалажыышкынарның столундан бистиң тайбыңга ынакшылдыг политикавысты чүткүлдүг болгаш шыдамыккайы-биле тайылбырлап база амыдыралга шудургу чорудуп турары — бо бүгү Совет Эвилелиниң кошкаандан эвес, а ооң күштүүнден, бистиң улуг херээбистиң, марксичи-ленинчи өөредиглиниң амыдыралды чаалап турар идеяларының шынныйынга ооң бүзүрелдииниден болуп турар деп чүвени чугаалап келген болгаш чугаалап-даа турар бис.

(Төнчүзү 3-кү арында).

КОСМОСТУҢ МААДЫРЛАРЫН ТӨРЭЭН ЧУРТ АЛДАРЖЫДЫП ТУР

(Эгези 2-ги арында).

Совет чазак космос делгемин чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаар дээш быжыы-биле туржуп турар. Космостуң дааскаарынче чепсегленишкинниң аңдере бүдүрүлүүшкүнүн тарадып вентерелир чорук бүгү делегейге база бир эң айыыдыг чорууктуң тыннын кежиринге чедирип болур магат чок. Космос делгеми тайбыңның зоназы, улустар аразында кады ажылдажылганың чери болгаш турар ужурлуг. Кажан америк космонавтар космоске ужудуп үнген үезинде байыр чедирип турган бис. Бо болза космосту тайбың шингээдип алыр талазы-биле чарышта чаагай болгаш төлептиг эвилелчи-дир.

Бис чер бөмбүрзээниң бүгү улустарынга кыйгырыгны үндүрүп тур бис. Совет космонавтар улуг эрес-маадырлыг чорукту боттандырган. Кижи бүдүн чартык шактың дургузунда бүгү чер бөмбүрзээн долгандыр ам безин ужудуп турар деп чүвени олар боттарының маадырлыг чоруу-биле бадыткаан. Бо чер бөмбүрзээ улуг, ынчалза-даа чажыт чиизенишкиннерни болгаш өнчүк-чөнгээни кылырынга, амгы үениң сыролуг чепсээ турда кижи төрелгетенге санап четпес түрегледи чедирип болур шериг авантюраларын өскүдүп үнхүреринге ол чер бөмбүрзээ кончуг бичии болуп турар.

Совет Эвилели тайбың дээш быжыы-биле туржуп турар. Чер кырынга тайбынны быжыглаар дээш бүгү-ле чүүлдерни ол кылып турар. Бир эвес Совет Эвилели Черни долгандыр ындыг янзылыг ужудуушкуннарны кайгамчык ылаптыы-биле боттандырып турар ындыг ракеталарлыг болганда, Совет Эвилелинде өске ужур-дузаның ракеталары база бар деп чүвени бүгү кижилер эки билип турар болбай ааан.

Ол дугайын база катап сагындырып турар ужурувус болза бөгүн, кажан гитлерже аг-шериглер Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдаан болгаш аңаа хыдыкчы дайынны дегеп келген хүнүнден бээр чээрби ийи чыл болган. Совет улус бодунуң Төрээн чуртунуң алдарын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап ап, фашистиг хамчыктан болгаш кулданышкындан делегейни өске-даа улустар-биле кады камгалап алган. Бүгү делегейде миллион-миллион кижилерниң чүректеринде балыы ам-даа читпээн, дайынның төөгүзү делегейниң бүгү кижилерин серемчилелче, а күрүнелерниң чазактарын угаазылалдыг чорукче кыйгырар ужурлуг.

Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың маадырлыг ужудуушкуну-биле холбаштыр боттарының байыр чедиришкиннерин совет улустуң, совет космонавтарның адынга чоруткан күрүне болгаш хөй-ниитичи бүгү ажылдакчыларга, Совет Эвилелиниң бүгү коллективтеринге болгаш хамаатыларынга, бистиң-биле кады өөрүшкүнү хуваажып база боттарының чаагай сеткилдерин илергейлеп турар бүгү кижилерге чүректиң ханызындан хүлээп көрүүшкүнү илергейлеп турар бис.

Эштер Москвачылар!

Бистиң эргип четпес Совет Төрээн чуртувустуң хамаатылары!

Бүгү делегейниң кижилери!

Чаа совет космонавтарны, космостуң маадырларын болгаш чагырып алыкчыларын алдаржыдып турар бо байырлыг болгаш өөрүшкүлүг хүнде бис чээрби чүс чылдың ийиги чартыы эртем-техника болгаш социал дешшиге талазы-биле аажок улуг чедиишкиннерни кижи төрелгетенге берип шыдаар дээрзин база катап чугаалап тур бис. Делегейниң улустарының аразынга найыралды быжыглаалы. Чаагай сеткилдиг кижилер Чер кырынга тайбың дээш, бүгү улустарның аас-кежии дээш демисешкиннер.

Совет маадырларга—космонавтарга алдар!

Бистиң Чайкавыска, делегейде баштайгы херээжен космонавт Валентина Терешковага алдар!

Космоска ужудуушкуннарның делегей рекордсмени — космоска чоруп турган үезинде партияга хүлээп алган. Коммунистиг партияның кежигүнү. Валерий Быковскийге алдар!

Космосту чагырып ап турар хуулгаазынныг корабльдерниң тургузукчулары — совет эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, ажылчыннарга алдар!

Совет улуска, ажыл-ишчи болгаш тургузукчу улуска алдар!

Бистиң тиилелгелеривистиң улуг организакчызы —Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

Бүгү делегейге тайбың дээш!

Коммунизмниң тиилелгези дээш!

(Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын аажок улуг ниичээнгей-биле дыңнаан болгаш диңмиттиг, үргүлчүлендиг адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган. Никита Сергеевичиниң түңнел состерин бүгү-ниитиниң йөрээлдер салыышкыны-биле утпаан, шөлдүң кырынга күчүлүг «Ура!», Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка алдар бөлдүрген йөрээлдер салыышкыны чаңгыланып турган).

Бистиң маадырларывыс — космонавтарга, кайгамчыктыг корабльдерни тургускан эртемденнерге, конструкторларга, ажылчыннарга алдар боллурган Н. С. Хрущевтуң байырлыг состерин микрофон бүгү чуртка тарадыпкан. Ынчаарга Кызыл шөл аңаа адыш часкап, даараазында состер-биле харыылаан:

— Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

— Совет улуска—алдар!

Митинг доозулган. Космостуң алдарлыг хайгыылчыларының ужудуушкунун оран делегей беш хонукта хайгаарап турган. Беш хонук иштинде ол сылдыстар өшпейн хып келген. Мынчангаш, сылдыстарже шак бо демейлээр чүве чок ужудуушкунга алдар кылдыр Кызыл шөлде ырлар диңмирээн.

Дириг далай дег шимчээн кижилерниң кедезинде — Валентинаның болгаш Валерийниң чуруктары киискээн. Хол-биле бижип каан лозуннар, байыр чедиришкиннери анме-дикчок, олар бо-дур:

«Космонавтарга алдар!»

«Коммунизмниң тургузукчулары дээрни штурмнап турлар!»

«Космиктиг корабльдың эң-не баштайгы чолаачылаан кыска байыр».

Бичии уруглар мында эң-не эки черни ээлээннер, чүл дээрге шөлде боттарының аваларының холдарында, ададарының эгиннеринде олар олургуланкан. Оларга шуптуу чүве—Валентинаның чаагай хүлүмзүрүү-даа, Валерийниң сеткилден өөрүшкүзү-даа аажок кеску. Олар кайгамчык өөрээн, чүгле чажында ынчаар өөрүп болур—шак ындыы-биле олар өөрээн.

«Космонавтарның марыжы» дыңналып келген.

Күш-ажылчы Москва шөлдеп эрткен, олар хөй байырлалдарны болгаш ужуражыышкыннарны көргеннер. Күш-ажылчы Москва Кызыл шөлге бодунуң өөрүшкүзүн. «Эзирге» болгаш «Чайкага» бодунуң чоргааралын илердип турар, олар уруглары-биле келгиләэн. Бо хүннү бүгү чурт черле утпас болгаш каш-каш чылдар эртсе-даа, төөгүнүң алдын арыннары кылдыр оон дугайында келир салгакчыларга чугаалап берип чоруур.

К. Белов, М. Герасимов, Н. Железнов, Б. Лукьянов, М. Панченко, П. Рогозинский, А. Сербин, Т. Стрыковская, Е. Хорева. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери).

Совет кино артистери чугаалап тур

Чурттаары, ажылдаары солун-дур

Көрүкчүлерге билдингир совет кино артистери амгы үеде кандыг ажылдарны кылып турарыл? Бо айтырыгны харыылаар дээш АПН-ның корреспондентизи Галина СЕНЧАКОВА кино артистери Жанна БОЛОТОВА, Татьяна САМОЙЛОВА болгаш Марк БЕРНЕС олар-биле ужурашкаш беседа кылган.

ЖАННА, ТАНЯ БОЛГАШ ИЙИ ГАЛЯЛАР

Жанна Болотова бажыңынга политиктиг экономия ному номчуп олурда чеде бердим. Аныяк артист кызымаккайы-биле конспект тургузуп олур.

Жанна Болотова Бүгү-эвилелдиң күрүнениң кинематография институтунуң актёр факультединиң хөртку курузунуң студентизи. Оон үе-шагы шуут-ла үлеттинген. Бир эвес хүн чурумун бичии-ле шын эвес хажыдыптар болза, институтка өөренир, экзаменнерге белеткенир, чаа киноларга тырттырар үе аңаа канчап черле четчир боор. Оон аңгыда Жанна спортка, музыкага, чурулгага дыка ынак, оларга база-ла эвээш эвес үе чарыгдаттынар болгай.

— Кинога артист болуп ойнаарынга көңгүс-ле таварылга болуп кирген мен. Элээн каш чыл мурнунда чүве, «Мээн чурттап турар бажыңым» деп кинонуң кол маадыры кыстың ролюн ойнаар кижи херек деп чарлалды номчааш, аңаа ойнаар аас-кежиктиг болуруну оралдашкан мен... Мээн баштайгы ойнаан кинонуң маадыры, баштайгы ролюм болур, арыг, шынчы, маадырлыг Галяга амга чедир ынак мен.

Ийиги ролюм— «Кижилер болгаш араатаннар» деп кинода Таня. Оон либереттозунуң автору Тамара Макарова болгаш режиссёр Сергей Герасимов ол кинонуң меңээ тускай таарыштыр тургусканнар. Ол рольга тырттырары меңээ чиик болган. Харын-даа меңээ кинога тырттырып турар эвес, мээн башкыларым—ССРЭ-ниң улустуң артистери Тамара Макарова болгаш Сергей Герасимов оларның эрттирип турганы мергежил кичээлдеринге киржип турганым сагындырар.

Ам үшкү кинода тырттырып турар мен. Оон ады «Монтёр» дээр. Ону режиссёр Юрий Егоров тургузуп турар, ол режиссёрнуң адын «Эки-турачылар», «Бодуун тээгү» дээш өске-даа кинолардан көрүкчүлер эки билир. Тырттырып турар оператору Игорь Шатров.

Мээн Галям—«Монтёр» дээр кинонуң кол маадырын ынча дээр. Назы хар талазы-биле улуг, кончуг тускайлан кижи. Оон ада-иези дайынга өлгеннер болгаш ол оларны көңгүс-ле билбес. Галя чажындан-на ажылдап эгелээн. Ол бодунуң конструктор бюрозунда ажылынга дыка ынак. Галя—принципиалдыг, шынчы болгаш кижилерге кончуг шынгыы. Амыдырал аажок кайгамчыктыг апарып болур дээрзин Галя чүгле бодунуң ынакшылы хайныгып келгенде билген.

Бистиң кылып турар киновус бодунуң утка талазы-биле эртем-шинчилел ужур-дузалыг. Ону боттуг амыдырал кырында—ёзулуг бажыңнарда, конструктор бюрозунда тырттырып турар бис. Бистиң-биле кады профессионал артистер эвес, бодуун кижилер кинога үнер кылдыр ойнап турарлар.

ЧАА РОЛЬ — ЧАА АМЫДЫРАЛ

Бир-ле катап «Дурьялар ужуп чорлар» деп кинонуң тургузукчузу Михаил Калазотов режиссёр Николай Охлопков болгаш шии чогаадыкчызы Николай Погодин-биле ужуражы бергеш, ол кинонуң кол маадыры кыстың ролюнга ойнаар артист тыппааның чугаалаан. Погодин биле Охлопков бир үн-биле деңге «Ындыг актриса бар» дигеннер...

Даартазында хүн режиссёр Москваның Борис Щукин аттыг театр училищезиниң сургуулу Татьяна Самойловага ужуражы берген... Бир чыл ажыг үе эрткенде аныяк артист Татьяна Самойлованың ады бүгү делегейге сураглыг берген.

Амгы үеде Татьяна Самойлованың кандыг киноларда ойнап турарын айтырдым.

Актриса мынчаар харыылады:— Амгы үеде бешки дугаарлыг кинода киржип ойнап тур мен. Оон-биле кады мээң бо киржип турарым кино болза совет болгаш даштыкы кинематографистерниң кады ажылдап кылганы кино болур. «Дурьялар ужуп чорлар», «Чоруттунмаан чагаа» деп киноларның соонда «Леон Гарра эжин дилеп чор» деп кинога тырттырдым. Оон соонда беңгр кинога роль күүседирин меңээ сүмелээрге аңаа ойнадым.

Амгы үеде режиссёр Джузеппе де Сантистиң тургузуп турары «Олар Чөөн чүкче чоруп орлар» деп совет-итали кинода тырттырып тур мен. Бо кино делегейниң ийиги дайынының үезинде итали чоннуң герман фашизмге мегелеткеш, таварышкан өлүмнүг болуушкунунуң дугайында. Совет дайынчыларга чылча шаптырган итали шериглерниң артынчылары боттарының эвилелчилери-биле кады Барыын чүкче чылып бар чораннар. Барыын чүкче углаан шак ол өлүмнүг маршттың үезинде кол маадыр (оон ролюн сураглыг итали артист Рафаэле Пизу ойнап турар) орус херээженге ужуражы бээр. Ол херээжендеи мен ойнап турар мен. Ол улуг эвес роль, ынчалза-даа улуг, ханы утка дүгдүнген. Ол херээженниң амыдыралы дайынга шуут хөлүү калган. Ындыг роль-биле мен дайынга удурланып кижилерниң хуу-салымын бужартаткан, дайынның өртүн кывыскан кижилерге килеңнеп турар мен.

МЭЭҢ МААДЫРЛАРЫМ — МЕҢЭЭ ЭРГИМ

Артист Марк Бернеске Москваның ыржым районунда бир-ле чаа бажыңының өрээлинге ужуражы бердим. Ол бажыңның адрези дыка хөй кижилерге билдингир. Ында Владимир Ильич Ленинниң кол чолаачызы Степан Казимирович Гиль чурттап турар.

Бернес мында аңаа-ла келбээн. Амгы үеде «Мосфильм» киностудиязында режиссёр Юрий Вышинский улуг Ленин биле чогаалчы Максим Горькийниң найыралының дугайын көргүзүп турар «Аппассионата» дээр кинону тургузуп турар. Болуушкун революция соолунде чылдарда болуп турар болгаш Марк Бернес Лениннин чолаачызы Гильдин ролюнда ойнап турар. Ынчангаш актёр бодунуң маадыры-биле ужуражып дээш келгени ол.

Бернес мынчаар чугаалап турар:— Степан Казимирович-биле ужурашканым мээн роль ойнаарымга улуу-биле дузалыг болган. Ол меңээ ынчаардагы үениң чуруктарын сонуургадып, Владимир Ильичиниң чоруп турганы «Дельс-ройса» дээр эрги машиназының чуруун көргүстү. Ленин башкының чолаачызы Гильге бижээн чагаазын улуг сонуургал-биле номчудум. Ында Владимир Ильич чолаачызынга болгаш оон дузалакчыларынга чылыг хептер — кидис идиктер, тоннар берген бе дээрзин сонуургаан болду.

Оон аңгыда Москваның киностудиязының белеткеп кылып турары «Сухарь» дээр бир кинода тырттырып турар мен. Ону Метерниң сценарийин ёзугаар режиссёр Владимир Азаров тургузуп турар. Ында шагдааның майору Сухарьның рольюн ойнап турар мен. Оон даштыкы хевири алдеп, улус-биле чугаалажырынга ынак эвес, харын-даа мугаргай кижи. Ындыг-даа болза оон чүгле даштыкы хевири ындыг, а чогум боду ёзулуг арыг сеткилдиг, алдын чүректиг. Ол ажыл-ижинге ак-сеткилдиг, аңаа эң-не кол чүүл — кижи, оон сонуургалын камгалаары. Ол — бодунда чоннуң арын-нүүрүнүң шыны артырып алган кижи.

Бистиң кино уран чүүлүвүс бодунуң бедик болгаш чырык идеялары-биле магаданчыг. Ындыг уран чүүлге бодунуң сагыш-сеткилиң хайнышкынын бербес аргажок. Ынчангаш бистиң үевисте чурттаары болгаш чогаадыры солун-дур.

Республиканың хөгжүм-шии театрының чанында театр студиязының бо чылгы доозукчулары А. Островскийниң «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны» деп шиизин студияны доозарының диплом ажылы кылдыр ойнап күүсеткеннер. Олар ол шиини ойнааштың экзамен комиссиязының болгаш көрүкчүлерниң эки үнелээшкинин чаалап алганнар.

ЧУРУКТА: шииниң бир көжегезинден көргүзүг. Оң талазында Бальзаминовтуң иези Бальзаминова кадай (ролюнда Роза Чооду), солагай талазында бажың ажылчыны Матрёна (ролюнда Куулар Дартаа).

Фото Г. СИРОТИННИН.

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези ажыттынган

МОСКВА. (СЭТА). Июнь 24-түң эртенинде Кремльдиң Съездилер ордузунга херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези бодунуң ажылын эгелээн.

Федерациязының оралакчы даргазы, Совет херээженнерниң комитединиң даргазы Н. В. Попова Демократтыг Херээженнерниң Бүгү-делегей Федерациязының мурнундан конгрессти ажыткан.

Конгресске чыылган делегаттар ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтары, Совет Эвилелиниң Маадырлары Валентина Терешковага, а ол ышкаш Валерий Быковскийге диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедирип турганнар.

Херээженнерниң Бүгү-делегей шуулганының киржикчилери конгресстиң президиумун соңгаан болгаш хүн айтырыгларын чугааланып кирген.

Москва Совединиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов конгресске байыр чедирип, чүве чугаалаан.

«Тайбың, национал хамаарышпас чоруң, херээженнерниң эргелери болгаш уругларның аас-кежии дээш демиселге Демократтыг Херээженнерниң Бүгү-делегей Федерациязы» деп илеткилди Демократтыг Херээженнерниң Бүгү делегей Федерациязының даргазы Эжени Коттан кылган.

Ак-Туругда кыргылда

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының малчыннары хөй кыргылдазын организастыг чорудуп турар. Салбырның төвү — Ак-Туруг суурнуң адды ужунда эки дериттинген кыргылда пунктузунда 35 хачылыг электри кыргылда агрегады болгаш хол хачыларлыг 32 кыргыкчылар ажылдап турар.

Кыргылданың баштайгы дөрт хүннериниң дургузунда 2347 хойдан 3 тонна 540 кг. азы бир хойдан ортумаа-биле 1,5 кг дүк кыргыттынган. Хойжу Дондай-оолдуң кадарында 554 баш хойнун дүгү бир башка оваарлыр ортумаа-биле 2,5 кг болган. Кыргыкчылар Күске, Анай-оол, Ыдый. Сувакпит олар хүнде 25—30 баш чедир хойларны кыргып турар.

С. СОТНАМ.

Ажыл-ишчи кырганнар

«Тес-Хем» совхозта хоочун коммунистер Сарбаа, Үсүгбей ирей, кадай улуг назылыг пенсионерлер болза-даа совхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржип турар. Оларның кайызының-даа хары 70 чыгай берген.

Сарбаа ирей совхозтуң төп складының хүндүскү таңныылында ажылдап, ниитиниң хөренгизин карак огу дег камгалап турар. А оон кадайы Үсүгбей кырган совхозтуң төп шазында аар-саар ажыл кылып турар. Ол бо чазын үрезин хоранаар ажылга аныяктардан тудак чок ажылдап, 100 тонна үрезинни хоранаашкан.

О. ТОВУУ.

Кызылдың дааранылга комбинадының дааранықчызы, хоорай Совединиң депутады Моңгуш Бичии-Уруг чүгле бодунуң бүдүрүлге планын эки күүседип турар эвес, харын хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, [illegible] болгаш сонгукчулар ортузунга тайылбыр ажылын эки чорудуп турар. СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң болгаш совет эртемниң чаа чедиишкиннерниң дугайында номчулгаларны ол эрттирген.

ЧУРУКТА: Моңгуш Бичии-Уруг.

Фотозу В. ЛУТКОВТУУ.

Өөредилге чылынга белеткел

Бии-Хем районнуң школалары 1963—64 өөредилге чылынга белеткел ажылдарын чогуур үезинде эгелээн. Септелге болгаш оттулар ыяш белеткелиниң талазы-биле Туран 11 чыл школазында байдал эки. Ында өөренип турар уругларның ада-иелери школа септелгезинге хүнде дөрт шак ажылдап, хөй үүрмек ажылдарны кылып келгеннер. Үстүкү класстарның өөреникчилери септелгеге идепкейлиг киржип турар. Тураның школа-интернады 1300 кубометр оттулар ыяшты белеткээш, оон 985 кубометрин школа чанында сөөртүп алган. Ында септелге база эки чоруп турар. «Искра» колхозтуң төвүнде 8 чыл школазының болгаш Могайда эге школаның септелгези доозулган. Ол ышкаш «Кызыл тараачын» колхозта Билелиг болгаш Хүт школаларының септелгези база доозулган. Ол колхозта уруглар яслилериниң болгаш садтарының септелгези чедиишкинниг чоруп турар.

Школалар септелгези районда ниити-биле багай эвес чоруп турза-даа, чамдык колхозтарның болгаш совхозту удуртукчулары ол чугула ажылче четпес сагыш салып турар. Чижээ, «Өөк» совхозтуң Тарлыг 8 чыл школазының септелгези аажок оожум чоруп турар болгаш харын-даа 3400 кубометр оттулар ыяш белеткээр хүлээлгезиниң 1650 кубометрин тайгада арай боорда кылып алган. Оон чаңгыс-даа кубометрин школа чанынче сөөртпээн. «Тиилелге», «Хадын» колхозтарның 8 чыл школаларының септелгези болгаш оттулар ыяш белеткели чорувайн турар.

Септелгени багай эрттирип келгениниден Сушь, Хадын, Сесерлиг школаларының элээн хөй башкылары каш чылдар улай чедир септеттинмээн, бичии, соок бажыңнарга чурттап турарын демдеглезе чогуур. Моон соңгаар ындыг четпес байдалды катаптавазы-биле башкылар чурттаар бажыңнарның септелгезинче кичээнгей салыры чугула.

В. ШЫҢГЫЫ.

* * *

Амгы үеде чер-черде школалар септелгезинде ажыл хайнышкынның чоруп турар.

Улуг-Хем районда Ак-Туруг сес чыл школазының башкылары болгаш бүгү ажылчыннары септелгени кыска хуусаада шынарлыг кылдыр чорударын шиитпирлеп алгаш, барык ол үеден эгелеп ажылдап кирипкеннер. Бо хүннерге чедир хоочун бызанчы М. Дамбуунуң удурткан бызанчылар звенозу интернатты крышалап, школаның бир корпузунда улуг өрээлдерни физиканың, химияның болгаш биологияның кабинеттери кылдыр өрээлдээннер. Школаның библиотеказы мурнунда бичии өрээлге турган болза, ам кончуг таарымчалыг номчулга залдыг өрээлде тургустунган.

Школада дааранылга, чазанылга мастерскаяларының септелгези доозулган. Школаның ийи корпузунда, столоваяда болгаш интернатта 17 печканы эш Сайын-оолга удурткан звено чаартып салган. Интернаттың септелгезин бүрүн дооскаш, орыннарны салгылап каан. Күш-ажыл башкызы, коммунист Александр Белкин 84 партаны септээн.

Башкылар Х. Норжунмаа, А. Билдинмаа, ажылчыннар эштер Сендин, Долума олар септелгеге эки ажылдааннар.

«ҮТКА 25 чылы» совхоз (директору эш Стихарев) школа септелгезинге кандыг-даа дуза чедирбээн. Келир өөредилге чылынга белеткеп каан 800 кубометр оттулар ыяш Өл-Арыг деп черде чытпышаан, а ону школа чанынче сөөртүрүп бээринче совхоз дирекциязының сагыш салбайн турары четпес.

М. ДАНЗЫН.

Шеми школазында

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң Шеми кожээ Совединиң күүскомунга Шеми 8 чыл школазының 1962 — 1963 өөредилге чылында түңнелдериң болгаш школа септелгезиниң дугайын чугаалашкан. Өөредилге-кижизидилгелиг ажыл бо школада багай эвес дээрзин өөредилге чылының түңнели көргүзүп турар. Өөредилге шынары 93 хуу болган. Школада 73 ударниктер болгаш кончуг эки өөредилгелиглер бар.

Башкылар коллективинде чүс хуу өөредилгени боттарының класстарынга чедип алган мурнакчы башкыларның маңаа адап болур: Магар Шагдыр (3 «б» класс), Александр Моңгуш (1 «а» класс), Ооржак Сенмит (8 класс), Куулар Серенмаа (2 «а» класс.

Школаны чаа өөредилге чылынга белеткээри багай эвес чоруп турар. 600 кубометр одаар ыяштың улуг кезиин сөөртүп эккеп алган. Ол ышкаш 100 тонна хемүр даштың сөөртүлгези чоруп турар. Септелгеде башкылар болгаш өөреникчилер 25 кижи, дуржулгалыг 2 бызанчы ажылдап турар. Школаны чугайлаары болгаш печкалар септээри доозулган.

К. ХАЯН-ООЛ.

Артель Уставын сагыыр

Көдээ ажыл-агый артелиниң Уставы колхозчу амыдыралдың кол хоойлузу болур. Колхоз баштаар чери Уставтың бүгү негелделерин хажык чокка сагып, күүседир ужурлуг.

Ындыг турбуже көдээ ажыл-агый артелиниң Уставының негелделерин сагывас, харын ону хажыдар чоруктуң фактылары сөөлгү үеде Тес-Хем районнуң колхозтарындан илерел турар. Ылангыя ниитилештирген кол хөреңги болур машина-чепсекти камныг эдилеп кадагалаарынче кичээнгей салбас, чаа техниканы кам-хайыра чок эдилеп, үрегдеп, тоймаглаар чоруктар барык-ла колхоз бүрүзүнден тыптып турар. Техниканы башкарып турар кижилерниң харыысалга чок чоруундан колхозтарның автомашиналары, тракторлары, комбайннары болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый машиналары болганчокла үрелиишкинге таваржып, оон кезектери тоймагалаттынып, адак сөөлүнде оларны үндүр бижир чорукка чедирип турар.

Машина-техниканы кам чок эдилээниниң түңнелинде районнуң колхозтары эрткен чылдан бээр 6 автомашинаны, 1 пилораманы, 1 комбайнны, «ДТ-54» деп бир тракторну болгаш өске-даа чепсек-херекселдерни боттарының балансызындан үндүр бижээн. Ол ышкаш техниканың артык кезектерин боттарының арызынга садыглажыр, хуузунда өнчүзүнче шилчидер фактылар чамдык ажыл-агыйларга турган.

Чамдык колхозтар ниитиниң хөреңгизи-биле садып алган автомашиналарны хуу кижилерге садыглаар чоруктарны болдуруп турар. Чижээ, «Ак-Эрик» колхоз эрткен чылын бир «Москвич» машинаны 2.812 рубль-биле садып алгаш, каш-ла хонганда колхозчу Балчарга ол-ла өртээ-биле садыпкан. «Чодураа» колхоз база шак ындыг чорукту болдурган. Ол болза көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын хажып, колхозтуң хуваашпас фондузун кайы-хамаан чок тотчеглеп, хуу кижилер автомашиналарны садыг шугуму-биле рынок өртээ ёзугаар садып алыр ужурлуг турбуже, чиик өртек-биле машина садып алырының аргазын оларга берип турган.

Районнуң кайы-даа колхозтарында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1956 чылдың март 6-да хүлээн алган доктааланың негелделеринге дүүштүр кылдынган чаңгыс-даа Устав чок. Олар эрги чижек Уставты барымдаалап ажылдап турар. Чижээ, «Мөрен» болгаш «Кызыл сылдыс» колхозтарны Ленин аттыг колхоз кылдыр улгаттыр каттыштырган. Ол колхозтуң тодаргай Уставы амга чедир чок.

«Тере-Хөл» көдээ ажыл-агый артелиниң Уставында чамдык эки чүүлдер бар-даа болза прогулдаан, сагылга-чурум үрээн, күш-хүннериниң доктааткан минимумун күүсетпээн дээш штрафтаар талазы-биле айыткан административтиг хемчеглери кижизидилге характерлиг эвес боон турар.

Дыка хөй колхозтар сан-хөө чурумун сагывайн, артель Уставын база хажыдып турар. Чижээ, «Чодураа» колхозтуң баштаар чери 1962 чылда техника, кывар-чаар чүүл садарынга, агар болгаш капитал септелгеге көргүнген 50 муң рубльди оранчок ажыр чарыгдаан. Ленин аттыг колхоз эрткен чылын күш-хүннерин шын эвес санааның, оон санын үрдүндүргениниң түңнелинде күш-хүнге төлээр акшаны төлеп чадааш, 1963 чылдың бирги кварталының акша орулгазындан төлээн.

Кайы-даа колхозтарда база бир күүсеттинмейн турар четпес чүүл болза ниитилештирген мал-биле колхозчуларның хуузунда малын кады тудуп турары болур.

Көдээ ажыл-агый артелиниң Уставының хажыдыышкыннары-биле демиселди күштелдириериниң улуу районнуң күүскомунуң талазындан Уставтың негелдезинге дүүшпес шиитпир үндүре бээр фактылар база бар. Чижээ, Тес-Хем район Совединиң күүсекчи комитеди эрткен чылын хүлээп алган бир шиитпиринге мынча деп бижээн: «Районнуң культура албан черлери, школалар одаар ыяш-биле хандыртынмаан. Ынчангаш «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтардан 10—10 колхозчуларны Шуурмакта райпромкомбинадынче ажылчын кылдыр чорудар». Бо болза көдээ ажыл-агый артелиниң Уставының негелдезин шуут хажытканының барымдаазы болур.

Мынчангаш районнуң колхозтары Устав хажыдыышкыннары-биле демиселди күштелдирип, көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын эде көрүп, ону шыңгыы сагыыры чугула. Маңаа бүдүрүлге эргелели, оон тускай эртемниглери боттуг дуза көргүссе чогуур.

Д. МИЖИТ,
Тес-Хем районнуң прокуроры.

БҮГҮ СОВЕТ НИИТИЛЕЛДИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

«Восток-5» биле «Восток-6» деп совет космиктиг корабльдерниң ужудуушкуну чедиишкинниг доозулганын даштыкыда канчаар дижип турары

«Восток-5-ти» болгаш «Восток-6-ны» башкарып чораан совет космонавтар Валерий Федорович Быковскийниң болгаш Валентина Владимировна Терешкованың чижеглээр чүве чок космиктиг кады ужудуушкуну чедиишкинниг доозулганы делегейниң бүгү хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнге артары үргүлчүлеп турар. Ол кайгамчык чаагай болуушкунну даштыкы парлалга калбаа-биле парлап, радио болгаш телевидение талазы-биле дамчыдылгаларга аңаа хөй шаг-үени тускайлап турар. Бүгү делегейниң күрүне болгаш хөй-нииити ажылдакчылары, эртемденнери, бөдүүн кижилери «Восток-5» болгаш «Восток-6» космиктиг корабльдерниң ужудуушкунун совет эртемниң болгаш техниканың чаа тиилелгези кылдыр, бүгү совет ниитилелдиң улуг тиилелгези кылдыр үнелеп көрүп турар. Олар космонавтарга изиг байыр чедирип, космосту шиңгээдип алырынга улам ынай чедиишкиннерлиг болурун совет улуска күзеп турарлар.

ПРАГА. Космонавтар В. Терешкованың болгаш В. Быковскийниң маадырлыг база эрес-дидим чоруун болур-чогууру-биле үнелевишаан, «Руде право» солун мынча деп бижип турар: Оларның эрес-маадырлыг чоруу дээрге бистиң хүннеривистиң ол маадырлары тыптып үнген, бүгү совет ниитилелдиң тиилелгези-дир; ол дээрге оон кежигүннери космонавтар болуп турар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының тиилелгези-дир. Кажан бис совет эртемниң чедиишкиннериниң дугайын, совет космонавтарның маадырлыг ажыл-херектериниң дугайын чугаалап тургаш, социализм болгаш коммунизм болза Совет Эвилели бодунуң космиктиг корабльдерин дээрже чорудуп турар идегелдиг старт шөлү болур деп, Н. С. Хрущевтуң чугаазын сагынмайн барып шыдавас бис.

Бирээзи космоска, өскези — черге деп ийи политика Совет Эвилелинде чок деп «Рудо право» оон ынай демдеглеп турар. Космиктиг делгемнерни чүгле тайбын сорулгаларга ажыглаар дээш база ол талазы-биле кады ажылдажылганың принциви тиилеп турзун дээш Совет Эвилели демисежип турар. Бо талазы-биле бүгү социалистиг чурттарның болгаш бөмбүрзектиң тайбынга ынакшылдыг кижилериниң деткип турары совет улустуң бүгү чүткүлдериниң болгаш күженишкиннериниң сорулгазы тайбынны база бүгү кижи төрелгетенге аас-кежиин хандырары болур. Ол улуг болгаш чаагай херекке совет космонавтарның эрес-маадырлыг чоруктары бараан болуп турар.

ВАРШАВА. Кажан кижи дээрни бүрүнү-биле чагырып ап база сылдыстарже орукту ажыдып турар чылдарда чурттаар ужурга таварышканывыска өөрүп турар бис деп, «Трибуна Люду» солун бижип турар. Социализм тургузуп турар чурттуң хамаатылары бистер Улуг Октябрь революциязының чуртунуң эртеми болгаш техниказы сылдыстарже орукту салганынга, чогум-на Ленинниң улуг партиязының кижизидикчизи төөгүге бир-ле дугаар космонавт болганынга болгаш оон эштери космос дугайында кижиниң билиглерин быжыглап база калбартып турарынга чоргаарланып турар бис. Ол болза социалистиг ниитилелдиң артык күштүг чоруунуң тодаргай барымдаазы-дыр. Социализм болза хөгжүлдениң кызыгаар чок перспективаларын делегейге көргүзүп турар.

ЧЕХОСЛОВАК СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА. Ужудукчу-космонавт Валерий Быковскийниң башкарган «Восток-5» база космонавт Валентина Терешкованың башкарганы «Восток-6» деп космос-корабльдерниң шылгараңгай ужудуушкунунуң чедиишкинниг доозулганының дугайын Праганың ажылчы чоннары улуг өөрүшкү-биле уткааннар.

ЧУРУКТА: В. Быковскийниң чуруун прагачыларның аажок улуг сонуургал-биле көрүп турары.

Телефото ЧТК — СЭТА-ныы.

Совет эртемденнер болгаш совет космонавтар, конструкторлар болгаш инженерлер, техниктер болгаш ажылчыннар дептилгениң база тайбынның херээнге эки бараан болганнар — деп, солун уламчылап бижип турар. Оларның ажылы болгаш күш-ажылының түңнелдери коммунизм тургузукчуларының тайбын чүткүлүн тодаргайлап турар. Польша улус Совет Эвилелиниң улустары-биле кады оларның өөрүшкүзүн бөгүн үлежип турар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү чурттарның улустарынга болгаш чазактарынга чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин узуткаар, чепсегленишкинни бүгү нити болгаш бүрүн дужүрерин боттандырар, тайбынның херээниң тиилелгези дээш демисежир деп кыйгырыын польша улус изии-биле деткип турар.

БУДАПЕШТ. «Восток-5» болгаш «Восток-6» корабльдериниң космиктиг ужудуушкуннарының түңнелдерин үнелеп көрбүшаан, боттарының могаг-шылаг чок күш-ажылы-биле совет эртемге болгаш техникага алдарны тургузуп, ырак планеталарже орукту салып турар тускай эртемниглер дугайын өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле бодап турар бис деп космиктиг ужудуушкуннарның венгр комитединиң секретары Иожеф Шинка СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан. Бистиң бөмбүрзээвистиң улустарынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кыйгырыын венгр ажылчы чоннар, эртемденнер болгаш тускай эртемниглер чүректиң ханызындан деткип турар. Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг чүткүлдериниң тодаргай херечизин, чер кырында тайбынның үндезини болур оон быжыгып турар күчүзүн оон көрүп турар бис.

БУХАРЕСТ. Совет космонавтарының ужудуушкунунуң чедиишкинниг доозулганының дугайын бис өөрүшкүлел болгаш магадаашкын-биле дыңнаан бис, деп РУР-нуң Академиязының президентизи Илие Мургулеску медеглээн. Ол ужудуушкун болза социалистиг Төрээн чуртунга бердинериниң болгаш кижи төрелгетенниң дептилгезинге бараан болурунуң ёзузунга кижизиттинген совет кижиниң маадырлыг чоруунуң кайгамчыктыг илергейлели-дир. Совет эртемниң болгаш техниканың бедик деңнелиниң илергейлели-дир. Совет эртемденнер делегей эртеминге үнелиг салыышкынны кииргеннер, совет эртем космостуң чажыттарының иштинче ханылап кирериниң бүгү үе-чадаларынга баштайгы ажыдыкчының родюн ойнаан болгаш артык күштүг чорукту база инициативаны бодунга хевээр арттырып турар.

Маадырлыг ужудуушкунну чедиишкинниг доосканы-биле космонавтар В. Быковскийге болгаш В. Терешковага РУР Академиязының, Румын Улус Республиканың эртемденнериниң болгаш бодунуң өмүнээзинден И. Мургулеску изиг байыр чедирген. Улам-на сайзыраңгай космиктиг корабльдерни тургузуп турар совет эртемденнерге, инженерлерге болгаш ажылчыннарга И. Мургулеску база байыр чедирген.

ДЕЛИ. Космосту шиңгээдип алырынга шылгараңгай тиилелгелер-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң улузунга болгаш чазаанга изиг байыр чедирип тур бис деп, совет космонавтар-биле культурлуг харылзааларны хөгжүдер талазы-биле индий-совет ниитилелдиң Дели салбырының чагаазында чугаалап турар. Космоска чедиишкинниг ужудуушкун-биле Черниң кызы, Совет Эвилелиниң хамаатызы Валентина Терешковага байыр чедирери биске улуг аддар-дыр деп, чагааның авторлары бижип турар. Совет Эвилелиниң херээженнери бистиң планетавыстың херээженнериниң авангардында чоруп турар дээрзин делегей херээженнериниң конгрезиниң бүдүүзүнде Терешкова бодунуң маадырлыг эрес-дидим чоруу-биле бүгү делегейге көргүскен.

УЛАН-БАТОР. МАР-ның найысылалының ажылчыннарының, албан-хаакчыларының, интеллигенциязының төлээлекчилери совет космонавтарның кайгамчык улуг тиилелгезинге холбаштыр митинг эрттирген. Космиктиг делгемнерни шиңгээдип алырынга совет улустуң чедиишкиннеринге моол улус чоргаарланып турар деп, МАР-ның Эртемнер академиязының президентизи Б. Ширендыб медеглээн. Ужудуушкунну чедиишкинниг доосканы-биле Б. Ширендыб чыылганнарның өмүнээзинден В. Терешковага болгаш В. Быковскийге байыр чедирген.

БЕРЛИН. «Ийи совет космиктиг корабльдериниң черге кээп хонганы болза улуг болуушкун, космонавтиканы бурунгаарладып турар база бир бурунгаар улуг базым-дыр» — деп, ам Барыын Берлинде турар ракета техниказының талазы-биле сурагтыг барыын-герман тускай эртемден профессор Зенгер АДН агентилелиниң корреспондентизинге интервьюга медеглээн. «Совет эртемденнерге, инженерлерге болгаш эрес-маадырлыг ужудукчу-космонавтарга чүректиң ханызындан байыр чедирер бүгү-ле барымдааларлыг бис» деп ол оон ынай чугаалаан. Делегейде бирги херээжен космонавт В. Терешкованың космоска ужудуушкунунуң эртемге улуг ужур-дузалыын профессор айыткан болгаш совет ракета техниказынга бедик үнелелди берген.

• • •

Чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарындан үргүлчүлеп кээп турар бүгү-ле телеграммаларны маңаа шуптузун көргүзер аргажок. Олар кызыгаар чок хөй. Ол болза Болгариядан болгаш Вьетнамдан, Англиядан болгаш Италиядан, Кубадан болгаш Эфиопиядан, Франциядан болгаш Мексикадан, Грециядан болгаш Израильден, Угандадан болгаш өске-даа чурттардан кээп турар медээлер-дир. Телеграмма бүрүзүнде-ле совет эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннеринге магадап, космиктиг талыгырларны баштай ажыткан болгаш чагырып алган космонавтарга база бүгү совет улуска изиг байыр чедирип турар.

БУДАПЕШТ. Космостуң чаа маадырларын — Валентина Терешкованы болгаш Валерий Быковскийни москвачыларның чүректиң ханызындан уткуп алганын венгр телевидение-биле дамчытканын июньнуң 22-де будапештчилер улуг сорук кириишкин-биле болгаш өөрүшкү-биле көргеннер. Чепельдиң металлургия комбинадының профэвилел комитединиң секретары Бела Балланың медеглээни болза: совет улус-биле кады боттарын чепельчилер болгаш бүгү венгр улус база-ла чылыы-биле болгаш чүректиң ханызындан уткуп турарын Валерий Быковский болгаш Валентина Терешкова билип алзыннар.

ПАРИЖ. Космонавтар Валерий Быковский биле Валентина Терешкованы оларны байырлалдыг уткуп алганын дамчытканың француз телевидение көрүкчүлери база-ла көрген. Дамчыдылганы шуут-ла Москвадан дамчыткан турган.

БЕРЛИН. Субботада ажыл хүнү кыска болган, ынчалза-даа хөй-хөй хоорайжылар бойдуска барып дыштаныр чаңчылын өскерткеш, бажыңнарынче — ак-көк экраннарже далашкаш биле чорупканнар. Москвага космос маадырларының тергүлүг ужуражышкынының дугайында дамчыдылганы олар интервидениеден көргеннер. Телевизор тургускан өрээл бүрүзү (олар ГДР-де 2 млн. хире) бичия кинотеатр болу берген, анза олуттарны өг-бүлениң бүгү кежигүннери, төреллери, квартира аайы-биле кожалары ээлепкен. ГДР-ниң миллион-миллион ажылчы чоннары өөрүшкүлүг болгаш сагыш-сеткилди хайныктырып турар минуталарны бүгү совет улус-биле кады чурттап эрттирген.

СОФИЯ. Космостуң маадырларын уткуурунуң дугайында Москвадан телевидение дамчыдылгазы эгелээриниң мурнунда-ла, Болгарияның муң ажылчы чоннары телевизорларга болгаш радиоприёмниктерге чыглып келгеннер. Ол чүректиң ханызындан болгаш сагыш-сеткилди хайныктырып турар ужуражышкынның киржикчизи болурун кижи бүрүзү күзеп турган.

ПРАГА. Бүгү Чехословакия телевизорларга болгаш радиоприёмниктерге чыылган турган. Чехословакияның ажылчы чоннары ол уттундурбас үеде Валерий Быковскийге болгаш Валентина Терешковага өөрүшкү-биле байыр чедирип турган.

(СЭТА).

Барыын-хемчикчилер „Урожайның" чемпиону

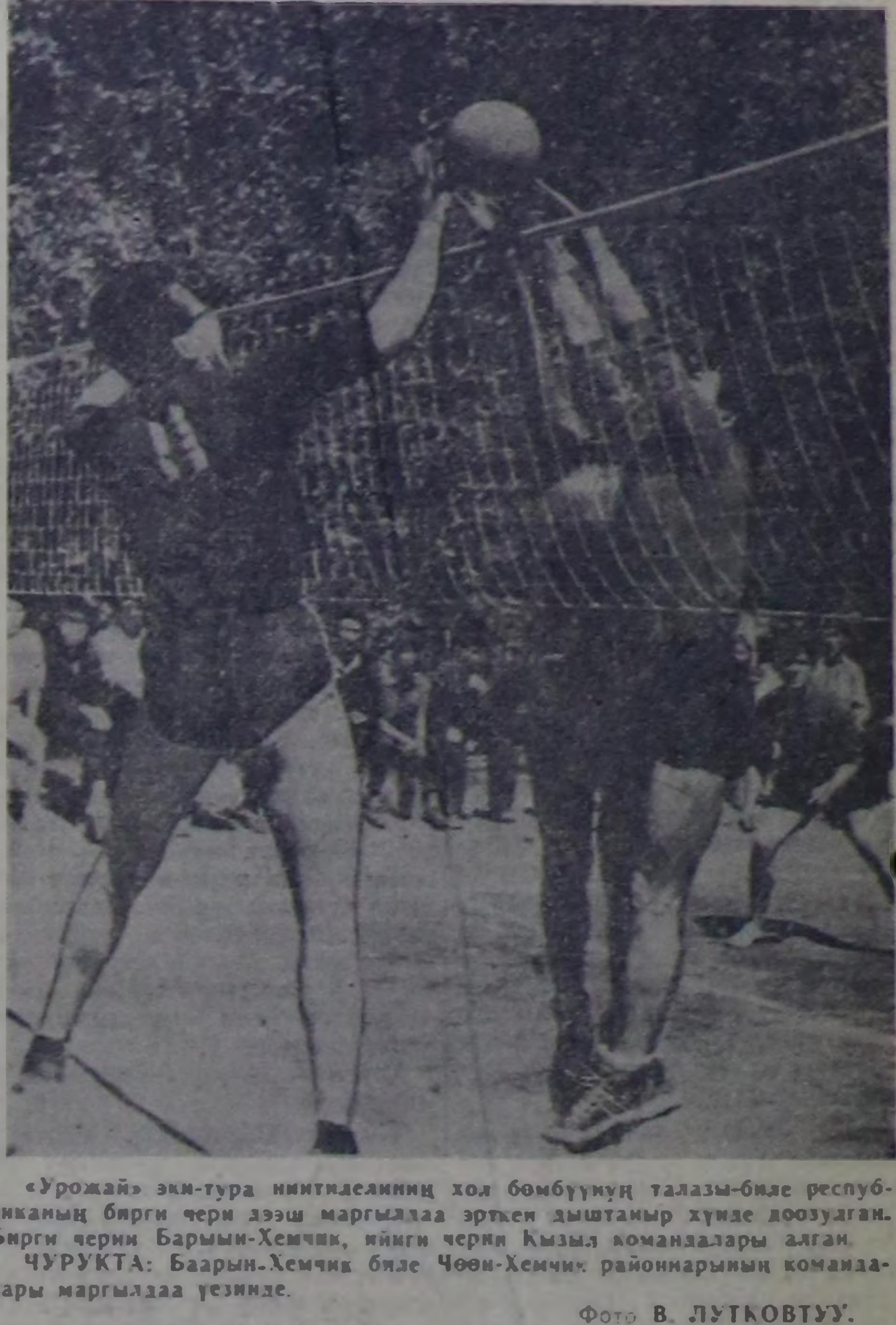

«Урожай» эки-тура ниитилелиниң хол бөмбүүнүң талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа эрткен дыштаныр хүнде доозулган. Бирги черни Барыын-Хемчик, ийиги черни Кызыл командалары алган.

ЧУРУКТА: Баарын-Хемчик биле Чөөн-Хемчик районнарының командалары маргылдаа үезинде.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Июнь 20-ден 23-ке чедир «Урожай» эки-тура ниитилелиниң хол бөмбүүнүң талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаазы болуп эрткен.

Эрткен субботада финалга бирги дөрт чер дээш демиселге баштай Чөөн-Хемчик биле Барыын-Хемчик районнарының командалары ужурашкан. Барыын-Хемчик районнуң ойнакчылары баштайгы үшкү оюнда бодунуң удурланыкчызын 2:1 санга удуп алгаш, дөрткү оюнда чедиишкинге меңээргенип, кажан саны 14:4 кылып алгаш, сөөлгү мячикке ызырынгаш, туруп берген.

Чөөн-хемчикчилер боттарының удурланыкчыларының ол оожум темпизин ажыглап, оюннуң байдалын дүргедедип, мячик бүрүзү дээш ёзулуг-ла демиселди үндүрүп тургаш, саны 14:14 кылдыр деңнештирип алган. Чөөн-Хемчиктен Н. Таранов болгаш О. Борбак оларның каккан мячик бүрүзү командазынга санны улаштыр бижидип турган. Ынчангаш Чөөн-хемчикчилер бодунуң удурланыкчызын ол-ла санынга уткан.

Шиитпирлиг бешки оюнда Барыын-Хемчик районнуң ойнакчылары көрүкчүлерниң адыш часкаашкыннарынга хей-аът кирип, саны 8:2 кылып алгаш, оюннуң ийиги чартыында темпизин улам-на дүргедедип, бодунуң удурланыкчызын ниитизи-биле 3:2 санга тиилеп алган.

А кожазы шөлге Тожу биле Каа-Хем районнарының командалары таварышкан. Тожу районнуң ойнакчылары бодунуң удурланыкчызын үш улаштыр удуп, чиик тиилелгени чедип алган.

Тес-хемчилер биле Кызылдың профессионал-техниктиг училищезиниң командазының оюну көрүкчүлерниң онза сонуургалын көдүрген. Кажан кайы-даа команда ийи-ийи удушканда, бешки оюнда демисел улам чиигленген. Тес-Хемден Мөңге Доржу өске ойнакчылардан эки ойнап, соң кагыг бүрүзү санны немеп турган. Шиитпирлиг сөөлгү оюнда тес-хемчилер мячикти белен-не черге дүжүрбейн эрес ойнап, аныяк механизаторларны удуп алган.

Субботада, кежээки оюнда тес-хемчилер Барыын-Хемчик районнуң командазынга 3:1 санга уттурган. А өвүржүлер Бии-Хем районнуң механизаторлар, Чөөн-Хемчик районнуң командаларын уткулаан.

Июнь 23-те, воскресеньеде «Урожайның» спортчуларының түңнел оюнун көөр дээш кызылчылар бөмбүк шөлүн шыгырт долган, маргылдааның эгелээрин четтикпейн манап олурганнар.

Таптыг-ла 12 шакта № 1 шөлге чаңгыс-даа командага уттурбаан Барыын-Хемчик районнуң командазы биле профессионал техниктиг училищениң командазы ужуражы берген.

Барыын-Хемчик районнуң командазының ойнакчылары «Урожайның» республика маргылдаазынга багай эвес белеткенгени черле тодаргай. Ылаңгыя А. Мантыков, С. Суула олар эрес кашпагай, чараш ойнаар талазы-биле көрүкчүлерниң мактаалын чедип алган.

Кайы-даа командалар ийи-ийи уттуп, бот-боттарының аразынга мячик бүрүзү дээш демисел үнген. Ынчалза-даа сөөлгү оюнда барыын-хемчикчилер оюннуң эгезинден инициативаны ап, удурланыкчызынга уттурар-даа хире эвес апарган. Ынчангаш Барыын-Хемчик районнуң оюнакчылары бодунуң күштүг удурланыкчызын 15:8 санга улуп, ниитизи-биле 3:2 санга тиилелгени чедип алган.

Ол хүннүң демиселинде Тес-Хем Чөөн-Хемчиктиң, Тожу Өвүрнүң командаларын удуп алгылааннар. А Бии-Хем районнуң командазы Каа-Хем районнуң командазы-биле ойнаар тургаш, чурум чок байдалын көргүзүп, ужуражылгага келбээнинден уттурган деп санаттырган.

Дөрт хүн үргүлчүлээн демиселдиң түңнелинде барыын-хемчикчилер чаңгыс-даа командага уттурбайн, «Урожайның» республика чемпиону деп атты чаалап албышаан, ол-ла ниитилелдиң шилчиир кубогун ап, бирги чергениң диплому-биле шаңнаткан. А команданың ойнакчылары өртектиг чүүлдер-биле болгаш мактал бижиктер-биле шаңнаткан.

Ийиги черни ээлээн Тес-Хемниң болгаш үшкү черни ээлээн профессионал-техниктиг училищениң командаларын ийиги-үшкү чергениң дипломнары-биле шаңнаан.

Таңды, Улуг-Хем районнардан командалар бо маргылдаага келбээни ол районнарның удуртукчуларының спорт херээн сонуургавайн, а ылаңгыя комсомол организацияларының болгаш спорт эвилелдериниң четпес ажылын илередип турар.

А. КУМАЯК,
хол судья.

Хоорайлар, суурлар ногаанчыдылгазынга

Таңды районнуң ныш ажыл-агый чери хоорайлар, суурлар ногаанчыдарынга херегзээр янзы-бүрү чимистиг болгаш, чаагай чыттыг, улуг бүрүлерлиг үнүштерни 2—5 чыл чедир тарып өстүрүп турар черлиг. Бо чылын ол чер Таңды районнуң төвү Бай-Хаак суурга тарып өстүреринге яблок, ранетка, груша, чаагай чыттыг бүрүлүг терек аймаының 1215 үнүштерин берген. Ол ышкаш Балгазынның хады иштинде кадыкшылга школазынга тарып өстүреринге 780 дөс үнүштерни саткан.

Таңды районнуң ныш ажыл-агый чериниң тарып өстүрген чаш үнүштерин албас-ла черлер хөвар бооп турар. Чеди чылдың чугула тудугларының бирээзи Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчын суурунга тарып өстүрер дээш оон чыжырганның 20 муң дөстерин алган. Ол-ла районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң төвү Кочетово суурга тарып өстүреринге 30—30 дөс яблок, груша үнүштерин берген.

Республиканың найысылалы Кызыл хоорайны шимеп каастаар кылдыр 3500 ажыг үнүштерни хоорайның албан. организация черлеринге берген. Оон иштинде хараган—2500 дөс, яблок — 20 дөс.

Шагаан-Арыг хоорайга тарып өстүрүп, ол хоорайны ногаанчыдар сорулгага херегзээри-биле Улуг-Хем районнуң ныш ажыл-агый чери теректи, грушаны, ранетканы, яблокту 7000 ажыг дөсту алган.

Ылаңгыя Барыын-Хемчик районнуң ныш ажыл-агый чери ол районнуң агаар-бойдус байдалынга таарыштыр тарып өстүрер дээш үнелиг чимистиг үнүштер болур груша, яблоктуң 2300 ажыг чаш үнүштерин алган.

Үстүнде айыткан чимистиг үнүштерни болгаш чаагай чыттыг бүрүлерлиг үнүштерни Тываның районнарының бойдус байдалынга таарыштыр тарып өстүрер дээш ныш ажыл-агыйының черлери улуг ажылды чорудуп турар. Таңды районнуң ныш ажыл-агый чериниң тарыыр үнүштер өстүрүп турар черинде эштер В. Шаврина биле Н. Струкованың удуртуп турары бригадазының ажылдакчылары ажыл нормазын үргүлчү 150—200 хуу чедир күүседип, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш ажылдап турарлар.

А. СУМБА.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

УЛУГ-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

ЧЕТВЕРГ САНЫНДА

Чоокта чаа Улуг-Хемниң партия комитединиң бюрозу көдээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга лекция пропагандазын улам калбартырының дугайында айтырыгны чугаалашкан болгаш неделяның четверг санында парткомнуң илеткелчилери, районнуң бүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчулары колхозтарның, совхозтарның мал фермаларынга, бригадаларынга, чурттакчылыг черлер бүрүзүнге лекциялар, беседалар чорударын шиитпирлээн.

Эрткен четвергте район төвүнден 27 илеткелчи колхозтарның, совхозтарның мал фермаларынга, бригадаларынга болгаш чурттакчылыг суурларга делегей байдалының, көдээ ажыл-агыйның, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгаларының дугайында болгаш өске-даа янзы-бүрү темаларга лекция, беседаларны кылган. Ооң мурнунда четвергте партия комитединиң илеткелчилери көдээниң ажыл-ишчилеринге 37 кезек черге 4 муң кижиге илеткелдерни кылган. Үнүүшкүннүг лекция номчулгаларын ажылчы чоннар улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

• • •

ДЫШТАНЫЛГА ХҮНҮ

«Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязының чоокта чаа организастааны совхозтуң бүгү ажылчыннарының дыштанылга хүнү организастыг болгаш солун эрткен.

Дыштанылга хүнүн совхозтуң Көк-Чыраа, Арыг-Бажы, Хайыракан болгаш Хендерге салбырларынга байырлаан. Ажыл-ишчилер ол хүн совхозтуң эрткен беш айларда ажылының түңнелиниң болгаш моон соңгааргы ээлчеглиг сорулгаларының дугайында илеткелди дыңнаан. Ооң соонда мөгелер хүрештирген, аът чарыштырган болгаш спорттуң янзы-бүрү маргылдааларын организастаан. Дыштанылга хүнүнде совхозтуң мурнакчы малчыннары, механизаторлары, тудугжулары 70 ажыг кижиге өртектиг белектерни, Хүндүлел бижиктерни тывыскан. Ол хүн шөлдерге буфеттер база садыглап хүнзээн.

• • •

КЫРГЫЛДА

Ажыл-агыйларда хойларның чайгы кыргылдазы кидин-түлүк эгелээн. Малчыннар эрткен беш хүнде ниитизи-биле 17845 баш хойну кыргааш, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 1,5 кг дүкту алган. Ооң иштинде «Х Улуг хурал» колхоз 5544 хойну, «Найырал» совхоз — 3635, «Чодураа» колхоз — 2832, «ҮТКА 25 чылы» совхоз — 1234 баш хойну кыргып, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 1,6 — 1,7 кг дүкту алган. Колхозтар болгаш совхозтар баштайгы 20 ажыг тонна дүгүн күрүнеге садары-биле белеткел пунктуларынче чоруткан.

• • •

МАЛЧЫННАРГА

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин күүседир дээш, «Найырал» совхозтуң дирекциязы, партия комитеди боттуг ажылдарны чорудуп турар. Ам совхозтуң малчыннарының кыштагларында ийи-ийи аал-ишти чурттаар 10 бажыңның тудуу доостур чыгаан. Оон ыңай 4 кызыл булуңну, 2 чунар бажыңны, 4 өгнү ажыглаалда киирген. Сүт-бараан фермаларында электриниг ийи саалда аппарадын тургускан. Ырак одарларда чурттап турар малчыннарга 24 радиоприёмникти, 11 аптечканы садып берген. Сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларга музыка херекселдерин база садып берген.

• • •

СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫНДА

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының сүт-бараан фермазының ажылчыннары инектерниң дүнеки кадаарын эки организастааны база оларны саарын одарларга чорутканы-биле сүт саалдазының бедик деңнелин чедип алган. Ферма майда хүн бүрү 550—600 литр сүт саап тургаш, июнь айның эгезинден бээр сүт саалдазын хүнде 950—965 литр чедирген. Күрүнеге хүннүң-не 600 — 700 кг сүтту киирип турар. Ынчангаш бирги чартык чылда ферма 500 тонна сүтту күрүнеге садар.

Эрткен беш айларда ферманың мурнакчы саанчылары Б. Түлүш саар инек бүрүзүнден 709 литр, М. Сюр — 500, Б. Маннаа — 470 литр сүтту сагган. Инек кадарчылары Дарым-оол биле Чижитпенек инектерниң дүн, хүнде кадаарын эки тургускан.

• • •

«ЧОДУРАА» КОЛХОЗТА

Малчыннарның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш, «Чодураа» колхозтуң баштаар чери, партия организациязы сөөлгү үеде боттуг ажылдарны чорудуп турар.

Колхоз бо чылдың эгезинден бээр малчыннарның кыштагларынга 7 чурттаар бажыңның тудуун доосканы. Бода мал фермазында бир чунар бажыңны, бир кызыл булуңну ажыглаалда киирген. Оон ыңай малчыннарга 3 радиоприёмникти саткан болгаш 11 бөдүүн столду, 41 табуретканы малчыннарның чагыгы ёзугаар колхозтуң чазанылга черинде белеткеп кылган.

Д. МОНГУШ.

![АГААР бойдус]

Бөгүн республикага шөкар булуттарлыг, чаашкын чок хүн болур. Хат соңгу-барыын чүк угланыышкынныг, ой-тавындаазындан чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага—25—30, а Кызылга—25—27 градус чылыг.

КИНОТЕАТРЛАРГА

«НАЙЫРАЛ»: «Хар кадын» 9.30, «Ийи дайынчы» 1, «Кайгамчыктыг чеди» (2-ги сериязы) 2.40, 4.20, 6, 7.40, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Нохановкадан келген артист» 11.15, 1.15, 3.15, «Чөөн-чуктуң херээженнери» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Симлеге болган ынакшыыл» (1-ги сериязы) 10.30, 2.30, 6.30, «Симлеге болган ынакшыыл» (2-ги сериязы) 12.30, 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сапыкты тып алыр дээш» 1.15, 9.15, «Улуг амыдырал» (1-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Дидим кижилер» 5, 7, 9 шактарда.

Садып алыкчыларга

БАЛЫКТЫ ЭКИ ХАЙЫНДЫРАР, ХААРЫП БЫЖЫРАР ХЕРЕК!

Кижи ону чиеш, кальок курттар — глистерден аарый берип болур.

Эки быжыр хайындырбаан болгаш хаарып быжырбаан балыкты база чедир дузавааш үүргелеп чиеш ыштаар аарыыр.

Боктуг чуулдерлиг, кижилерниң, ыттарның болгаш моортайларының албаннары киирген болгаш глистерлиг сүг хөөлбектеринге кальок куртларның чуургалары өзүп көвүдээр.

Ынчангаш балыктар оларның чуургаларын чиеш глистерден аарый бээр.

Азырал дириг амытаннарны чиг балык эъди биле болгаш артынчылары-биле чемгербеңер.

СҮГ ХӨӨЛБЕКТЕРИН БОКТАЛДЫРБАҢАР.

ГЛИСТЕРДЕН ААРЫЙ БЭЭРИНДЕН КАМГАЛАНЫҢАР

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00648. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
ИЮНЬ
26
СРЕДА
№ 151 (5555).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Бистиң Төрээн чуртувус—улуг походта, коммунизм дээш шинтпирлиг демиселди чорудуп турар. Ленинчи партиянуң, ооң Төп Комитединиң бүгү ажыл-чорудулгазы чер делегейге эң-не угаазылаалдыг болгаш шиниыг, болбаазыраңгай инитилелди тургузарының — эвес чаагай ол соруглазынга чагыртқан.

Ол өндүр улуг орукка чугула үеде, партияның болгаш чурттуң идей политиктиг амыдыралынга ажок улуг үлүшкүн болза, чоокта чаа боон эрткен СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленуйу болур. Пленум партияның идеологтуг ажылының эвлчеглиг соруглаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, бо талазы-биле СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичев илеткел ыллган. Партияның XXII съездизиниң шинтпирлерин болгаш Программазын барымдаалап, бо айтырыгның талазы-биле Пленумуның үлгээп алган делгереңгей доктаалында ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинiң талазы-биле партияның ажылының тодаргай соруглаларын болгаш кол-кол угланыышкыннарын тодаратқан.

Пленумга СЭКП ТК-ның секретарьлары эштер М. А. Суслов, П. Н. Пономарев, Ю. В. Андропов олар чүве чугаалаан болгаш бир талазында Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының база өске талазында—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш өске-даа аксуңма партияларның аразында чөрүлдээшкинниң алыс утказы-биле танышкаш, СЭКП ТК-ның Төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражышкыныңың дугайында» хүлээп алган доктаалынга Пленум делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң күштерин улам сырый наттыштырар талазы-биле СЭКП ТК-ның Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң политиктиг ажыл-чорудулгазын, а ол ышкаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-биле ботботтарының харылзааларының талазы-биле СЭКП ТК-ның Президиумунуң баш удур алган бүгү-ле тодаргай ажыл-чорудулгазын болгаш хемчегларын Пленум бүрүн болгаш чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп көргеп. ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражышкыныңга СЭКП ТК-ның Президиумунуң удуртулга болдурар кол-кол принциптерин Пленум бадмылаан.

Ол ышкаш организастыг айтырыгны база чугаалаткан. Пленумга эш Н. С. Хрушев делгереңгей, тодаргай чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шинтпирлери бүгү партияга, бүгү чуртка, коммунистиг тургузуушкынуң улуг херээнге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Ленинчи партия болза күш-ажылдың кижилериниң аас-кежии болгаш чаагай чоруу дээш бодунуң маадырлыг демисели-биле совет улустуң, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының ынакшылын болгаш бүзүрелин чаалап алган. СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалында онзалап демдеглээни болза: «ПАРТИЯНЫҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ КОЛ ТҮҢНЕЛИ ЧҮЛ ДИЗЕ, СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ ЧЫЛДАРЫНДА БИСТИҢ ЧУРТКА СОЦИАЛИЗМНИҢ БҮРҮНҮ-БИЛЕ БАЗА ТҮЮЛУНГА ЧЕДИР ТИИЛЭЭНИ, КОММУНИСТИГ ИДЕАЛДАРНЫҢ БОЛГАШ БЕДИК МОРАЛЬДЫГ ПРИНЦИПТЕРНИҢ КИЖИЗИНИҢ КИЖИЗИТТИНИП ТУРАРЫ, МИЛЛИОН-МИЛЛИОН КИЖИЛЕРНИҢ МИРОВОЗЗРЕНИЕЗИ МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМНИҢ ЭРТЕМНИГ ҮНДЕЗИНИНГЕ ТӨӨГҮДЕ БИРЛЕ ДУГААР ХЕВИРЛЕТТИНИП ТУРАРЫ БОЛУР; СОВЕТ УЛУС АМ КОММУНИЗМНИ ТУРГУЗАРЫНЫҢ ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЕТТИНГЕН ТОДАРГАЯ ПЛАННЫГ БОЛУП ТУРАР».

ССРЭ-ге коммунизм тургузарының улуг планын ажылдап кылыры, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургузары совет кинитилелдиң бүгү эртекен үезиниң хөгжүлдези-биле, ылаңгыя сөөлгү он чылдарда партияның боттандырганы социал-экономиктиг улуг-улуг хемчегларн-биле белеткеттинген. Сталинга чүдүүр чорукту партия XX съездиге чылча шапкаш, партия болгаш күрүне аммыдыралының ленинчи нормаларының хажыдыышкыннарын, экономикада, политикада болгаш идеологияда субъективизмни болгаш догматизмни узуткаан, улус массаның инициативазынга болгаш идепкейинге калбак делгемнерни ажыткан.

Эрткен он чылдарга чон биле партия чоргаарланыр эргелиг. Ол чылдар болза иштики болгаш даштыкы политиканың талазынга, экономиканың, эртеминиң болгаш культураның хөгжүлдезинге, улустуң чаагай чоруун бедидеринге, марксисчи-ленинчи теорияның айтырыгларын чогаадыкчы байдал-биле ажылдап кылырынга, улустарның аразынга майыралды болгаш тайбыңның ленинчи политиказын боттандырарынга шылгарандгай тиилелгелер-биле демдеглеттинген.

ТК-ның Пленуму ажылдап турган хүннерде маадырлыг совет космонавтар В. Ф. Быковскийниң болгаш В. В. Терешковананың башкарганы «Восток-5» база «Восток-6» деп корабльдериниң үр үедеги кады ужудуушкуну—космиктиг канчаар-даа ажок улуг маадырлыг чорук чайынманчак тиилелге-биле доозуларган. Бистиң экономикавыстың, эртеминиң, культураның, техниканың, социалистиг тургузуушкуннуң күүзүнүң өндүр улуг чедиишкиннери космосту шиңгээдип алырынга чаймынанчаа-биле илереп турар.

Ленинчи партия коммунистиг тургузуушкуунуң бүгү фронтуларынга идепкейлиг шавар халдаашкыныы чорудуп турар. СЭКП ТК-ның мооң мурнунда бооп эртилээн март болгаш ноябрь Пленумнарынга чурттуң экономиктиг болгаш политиктиг эң чугула айтырыгларын үлетпүрүүн болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинiң, улус ажыл-агыйынга удуртулганың дугайында айтырыгларны шинтпирлээн. Июнь Пленумунга идеологтуг ажылдың эвлчеглиг соруглаларын бүгү тала-биле чугаалажып көргеш.

Идеологтуг фронт — коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге эң чугула үүлдүң бирээзи. Коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң шинтпирлиг чедиишкиннери, социалистиг бүгү чурттарның чедиишкиннери кажан империализмни социализмни дайын аргазы-биле чылча шаап шыдавас апарганда, кажан ийи системаларның экономиктиг чарыжында капитализм улаштыр-улаштыр аштырышкынга таваржып турар апарганда делегей ареназында аңгыларның күштериниң шынар талазы-биле чаа деңзиңүүрү тургустунган. Ам империалистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктери социализмге удур демиселдиң өске хевирлериниң ойталавайн, социалистиг күрүнелерге хамаарыштыр идеологтуг хоралыг чорукка, калчаалыг антикоммунизмге кол мнаныжын салып турарлар. Идеологияларның тайбың кожахелбээ догуинаашкыны деп чүвеге чагдынып алгаш олар «уран үүлдүң партийжи эвезинiң», «чогаадылганың бүрүн хостуунуң», идея чок болгаш политикадан дашкаарланчак чорүктүң, салгалдарының «чөрүлдээлери» дээр хоозун бодалдарын бистиң инитилелливисче сөөртүп киирерин оралдажып турарлар.

Кижи көөр хөңнү чок империалистиг идеология-биле эптеш чок, шавар-халдаашкыныг демиселди чорударын, ооң хоралыг салдарын ажылчы чоннарга халдатпазын, коммунизмниң улуг идеяларынга массаларны улам идепкейлиг хандыкшыдарын, марксисчи-ленинчи өөредигниң арыг болуурунуң, ону хөгжүдерiниң дугайында доктаамал сагыш салырын бистиң партиявыс бодунуң бирги хүзээлгези кылдыр санап турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалында онзалап айтканы болза: «АМГЫ БАЙДАЛДАРДА ПАРТИЯНЫҢ ИДЕЙ-КИЖИЗИДИЛГЕЛИГ АЖЫЛЫНЫҢ КОЛ СОРУЛГАЗЫ — СЭКП-НИҢ ПРОГРАММАЗЫН АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАРЫН ИДЕОЛОГИЯ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХАНДЫРАРЫ, КОММУНИЗМНИҢ МАТЕРИАЛ-ТЕХНИКТИГ БААЗАЗЫН ТУРГУЗАРЫ, КОММУНИСТИГ НИИТИЛЕЛ ХАРЫЛЗААЛАРЫН ХЕВИРЛЭЭРИ; ЧАА КИЖИНИ КИЖИЗИДЕРИ; ПОЛИТИКТИГ СЕРЕМЧИЛЕЛДИ БЕДИДЕРИ, ИМПЕРИАЛИСТИГ ИДЕОЛОГИЯГА УДУР КАЛБАК ШАВАР ХАЛДААШКЫННЫ ЧОРУДАРЫ, КИЖИЛЕРНИҢ МЕДЕРЕЛИНДЕ ЭРГИНИҢ АРТЫЫШКЫННАРЫН УЗУТКААРЫ БОЛУР».

Пленум идеологтуг ажылдың дуржулгазынын баймдып, инда четпестерни илереттиишаан, партия, күрүне органнарының, профэвилелдериниң, комсомолдуң, бүгү хөй-нинти организацияларының күжүн мөөңнезе чогуур ужурлуг кол-кол угланыышкыннарын тодаратқан. Кол угланыышкыннарның бирээзи болза ажылчы чоннарның коммунистиг мировоззрениезин хевирлеп тургузары, совет кижилериң медерелинде болгаш аажы-чаңында эргиниң артыышкыннарын ажып эртери болур. Коммунизмниң ёзузунга массаны кижизидериниң үндезини—К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленининиң өлүм чок чогаалдары, СЭКП-ниң Программазы, бистиң партиявыстың документилери болзур.

Совет кижилер бодунуң Төрээн чурту дээш, бистиң улусту коммунизмниң чаа бедиктеринче аппар чоруур ленинчи өндүр улуг партиязы дээш патриоттуг, ханы чоргааралын илередип турар. Бүгү ажылчы чоннарны, ылаңгыя аныяктарны совет патриотизминиң база социалистиг интернационализминиң ёзузунга кижизидерии партия кезээде чугулалап келген болгаш ам ол онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Партияның, Советтерниң, комсомолдуң, профэвилелдериниң идеологтуг ажылының кол үүлү болза совет кижи бүрүзүн инитиге ажыктыг күш-ажылга ынак база ону хүндүлеп көөр кылдыр кижизидери болур.

Бүгү идеологтуг ажылдың шинтпирлиг звенозу—марксизм-ленинизмни пропагандалаарын организастаар, ооң идейлиг деңнелин болгаш дээштинии бедидер, массаларның политиктиг чырыдыышкынынын хевирлерин сайзырангайжыдар талазы-биле партияның сорулгалары Пленумуның шинтпирлериниде тодаргайлаттынган. Коммунистиг мировоззрениениң хевирлеттинип тургустунарынга, чоннуң идей-эртем кижизидилгезинге эртеминиң ролюн бедидериниң эргежок чугулазын ол шинтпирлерде айтып турар, идеологтуг фронтуның шалыпчы күштери болур парлаганың, радионуң, киноиуң болгаш телевиденниеңиң онза чугула ужур-дузазын демдеглээн.

Чаа кижини кижизидеринге, коммунистиг культураның хевирлеттинип тургустунарынга литератураның болгаш уран үүлдүң улам ыңайгы хөгжүлдези кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп Пленум онзалап демдеглээн. Чогаадыкчы интеллигенция-биле ужуражышкыннарга эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында салдынган патриотизминиң база социалистиг интернационализминиң ёзузунга кижизидерии партия кезээде чугулалап келген болгаш ам ол онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Партияның, Советтерниң, комсомолдуң, профэвилелдериниң идеологтуг ажылының кол үүлү болза совет кижи бүрүзүн инитиге ажыктыг күш-ажылга ынак база ону хүндүлеп көөр кылдыр кижизидери болур.

Бүгү идеологтуг ажылдың шинтпирлиг звенозу—марксизм-ленинизмни пропагандалаарын организастаар, ооң идейлиг деңнелин болгаш дээштинии бедидер, массаларның политиктиг чырыдыышкынынын хевирлерин сайзырангайжыдар талазы-биле партияның сорулгалары Пленумуның шинтпирлериниде тодаргайлаттынган. Коммунистиг мировоззрениениң хевирлеттинип тургустунарынга, чоннуң идей-эртем кижизидилгезинге эртеминиң ролюн бедидериниң эргежок чугулазын ол шинтпирлерде айтып турар, идеологтуг фронтуның шалыпчы күштери болур парлаганың, радионуң, киноиуң болгаш телевиденниеңиң онза чугула ужур-дузазын демдеглээн.

Чаа кижини кижизидеринге, коммунистиг культураның хевирлеттинип тургустунарынга литератураның болгаш уран үүлдүң улам ыңайгы хөгжүлдези кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп Пленум онзалап демдеглээн. Чогаадыкчы интеллигенция-биле ужуражышкыннарга эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында салдынган идеяларны болгаш өөредигелерни,—литератураның болгаш уран үүлдүң талазынга бистиң партиявыстың ленинчи угланыышкынын, оларның улам ыңайгы чечектелиишкинниң дугайында партияның сагыш салыышкынын илередип турар идеяларны болгаш өөредигелерни Пленум иэин-биле үүлдүгүзүнген.

Идеологтуг ажылдың чедиишкиниг болуруның үндезини—партийжи удуртулгада. Партияның чамдык комитеттериниң идеологтуг ажылды кампаниячы болгаш декларативтиг, канцеляржи-бюрократтыг кылдыр көөр чоруун ТК-ның Пленуму шинтпирлиг буруу шаап, идеологтуг ажыл-чорудулгага ленинчи стильди үүткүлдүг калбартып хөгжүдерин негээн.

Бистиң партиявыс совет улусту коммунизмче быжыг болгаш бүзүрелдиг башкарып, делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң авангардызының ролюн алдарлыы-биле күүседип турар, үүле дээрге, партия хамыктың мурнунда, ленинчи өөредиггe шынчы болур чорукту кадагалап, революстуг теорияның арыг-сизиг болуру, ооң дидим чогаадыкчы хөгжүлдезин дээш эптеш чок демиселдиң ленинчи оруу-биле бар чоруур.

Марксизм-ленинизминиң, пролетаржы интернационализминиң принциптеринге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкинииниң сырый каттышкыышкынын бодуидан хамаарышкан бүгү-ле үүлдерни партия кылып турар. Кыдаттың Компартиязының ТК-зы-биле харылзаа-байдалдарынга ол харын шак ынчаар кылып турар. Ынчаарга Кыдаттың Компартиязының удуртулгазы коммунистиг шимчээшкинге ажык маргыышкыышкынарны соксадыр дугайында чедип алдынган дуруржулганы барымдаалавайн барган болгаш ККП-ниң ТК-зының бо чылдың июнь 14-теги чагаазын чарлап парлаан, ол чагаа марксисчи-ленинчи партияларның Москва чөвүлел хуралдарының Декларациязын болгаш Медеглелии кара-туразында шын эвес таймылырлап, ол төөгүүзүг документилерниң эң чугула үүлдерин хажыдып турар, СЭКП-ге болгаш акыдуңма өске-даа партияларга үндезин чок нүүлдээшкиннерни кылып турар.

Бир талазында, Кыдаттың Компартиязының ТК-зының, база өске талазында,—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш аксуңма-даа партияларның аразында чөрүлдээлериниң алыс утказы-биле танышкаш, СЭКП ТК-ның Пленуму СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражышкыныңың дугайында» доктаалды хүлээп алган. СЭКП ТК-ның эш Н. С. Хрущев баштаан Президиуму коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 болгаш 1960 чылдарда Москва чөвүлел хуралдарынга бир эп-сеткилдиг хүлээп алдынган шинтпирлерин амыдыралга шынчы болгаш чайгылыш чок чорудуп келгенин база чорудуп турарын Пленум үүлдүгүзүнүп демдеглээн. СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилеринге, компартияларның Чөвүлел хуралдарынга бистиң партиявыстың хүлээп алдынган болгаш Декларацияда база Медеглелде илергейлеттинген, амыдырал-биле, делегейниң коммунистиг шимчээшкинииниң хөгжүлдезинiң практиказы-биле болгаш делегей болуушкуннарының чорудулгазы-биле бүрүн бадыкталтынган шугумун ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражышкынга чайгылыш чок чорударын СЭКП ТК-ның Президиумунга Пленум дааскан.

Бистиң партиявысче болгаш коммунистиг өске-даа партияларже, СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шинтпирлеринче, марксисчи-ленинчи теорияга, ССРЭ-де социалистиг тургузуушкуннуң болгаш делегейниң революстуг шимчээшкинииниң практиктиг дуржулгазынга үндезилээш ажылдап кылдынган болгаш бүгү совет улустуң база делегейниң коммунистиг шимчээшкинииниң үүлдүгүзүнүп көргени. СЭКП-ниң Программазынче ККП ТК-ның халдаашкыннарында үндезин барымдаа чок болгаш нүүлдээшкиннит чорук кылдыр көргеш, СЭКП ТК-ның Пленуму шуут буруу шапкан.

СЭКП ТК болза марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализминиң принциптеринге үндезилээш, Совет Эвилелиниң болгаш Кыдат Улус Республиканың улуг улустарының аразында, СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң, а ол ышкаш акыдуңма өске-даа партияларның аразында аксуңма-даа найыралды болгаш харылзааларны делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинииниң чангыс эвиниң эрге-ажыктарынга, бистиң инити херээвис—коммунизмниң тиилелгези дээш демиселдиң эрге-ажыктарынга таарыштыр бижыглаарынче моон соңгаардаа орааддажыр дээрзин Пленумуның Доктаалында онзалап демдеглеп турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң хүлээп алган шинтпирлерин чүгле бистиң чуртувуста эвес, харын оон дашкаар-даа черлерде ханы сонуургал болгаш чүүлдүгүзүнүүшкүн-биле уткаан. Бүгү партия организацияларының, идеологтуг фронтунуң бүгү ажылдакчылары, СЭКП-ниң Программазын, XXII съездиниң болгаш ТК-ның июнь Пленумунуң шинтпирлерин күүсетпишаан, идеологтуг ажылды үндезинии-биле экижидерин чедип ап, коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге чоннуң чогаадыкчы идепкейин улам бедик көдүрер дээрзи чигзиниг чок.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Хөрээженнериниң бүгү-делегей конгрезинге Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧАГААЗЫ

Хөрээженнериниң Бүгү делегей конгрезининиң киржикчилери!

Бүгү делегейниң хөрээженнериниң шылгарангай чыыхын эрттирер чер кылдыр бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москваны шилип алганы дээш хамыктың мурнунда Силер бүгүдеге изиг хүлээп көрүүшкүнүнү илередирин болгаш совет улустуң база ооң чазаанын өмүнээзинден чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүнер. Конгрессти чылдырарының инициатөрү—амгы үеде делегейде хөрээженнериниң күзел-бодалдарының болгаш чүткүүлдериниң илередикчизи—хөрээженнериниң Демократтыг Бүгү-делегей Федерациязынга онза изиг байырны чедирип тур бис.

Депшилгениң оруу-биле инитилелдиң хөгжүлдезя, Чер кырынга быжыг тайбың хөрээженнериниң күш-ажылы болгаш демиселди чокка болдунмас. Силер болза Планетаның чонунуң хөй кезии болгай силер. Силер кижиге амыдыралды шаннап турар силер, ону камгалаар дээш боттарыңарны харамнанмас силер. Амгы үеде хөрээжен кижи эр кижи-биле денге тайбың болгаш депшилге дээш, национал хамаарышпас чорук дээш демиселдиң идепкейлиг киржикчизи, кижи төрелгетен инитилелиниң эртемниг болгаш культурлуг улуг үнелиг чүүлдериниң тургузукчузу апарган. Хөй-хөй чурттарда ам-даа туруп турар хөрээжен кижиниң ден эргелиг эвес чоруун дүргеп үзүткаан, инитилелге ооң ролюнга болгаш эзлеп турар черинге хамаарыштыр хоралыг эрги чаңчылдарны чайлаткан түдүм, хөрээжен кижиниң роль улам бедиир.

Амгы үениң делегей хөрээженнериниң эң чугула айтырыгларынга ходбаштырган силерниң Бүгү-делегей конгрезиннериниң чаагай соруглалары кижи төрелгетенниң депшилгезиниң ёзулуг талалакчыларының эң улуг сонуургалын хайыктырып, эң калбак деткимчезин ап турар-дыр.

Амгы үениң эң үндезин айтырыы—тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары болуп турар. Хөрээженнер — иелер, үгбалар, уруглардың кижизидикчилери — быжыг тайбыңга хан-дамырындан сонуургалдыг. Термоядролуг дайынның айылынга удур демисел хөрээженнериниң интернационалчы сырый каттыжыышкынын быжыглаарынын эң чугула деткимчези апарганы ынчангаш ханызындан дүрүм ёзугаар чорук болур-дур. Ол демисел делегейниң хөрээженнер шимчээшкинин быжыглап, ооң бүгү киржикчилери хөрээженнерни кежиниң өңүндеи, политиктиг болгаш шажыңчы үзел-бодалдарындан хамаарылга чокка каттыштырып турар. Чаа делегей дайыны, бир эвес ону кыпсыштар болза, эрткен үеним дайынналрындан ылгалы бээр. Ол болза ракета-ядролуг хыдыкчы дайын болур. Ол дээрге чүс-чүс миллион кижилерниң өлүмү, он-оон салгакчыларның тургузукчу күш-ажылының үре-түннелдерин үзүтказы ол-дур, дайын болза инитизи-биле депшилге деп адап турар түүлден бүгү өртемчей кырында кончуг хөй түүлдү чайлаш чок хүл-ыйба кылып каар ийик.

Харын ам, тайбың үеде, дайынның айылдыг хөлегези канчаар-даа аажок улуг дайын чарыгдалдарының аар үүргезин кижи төрелгетенге чүдүрүп турар. Бир эвес чепсегленишкинни эндере бүдүрериңге чарыгдап турар кончуг хөй хөрөнгилериниң чамдызын безин аш-биле, ядарал-биле болгаш аарыглар-биле демиселче угландырар чүве болза, хөй-хөй уруглардың болгаш улуг кижилериниң амы-тынын камгалап ап болур ийик.

Оөң-биле моон ыңай эптежип болбас! Өлген кижилериниң сөөгүнүң хүлү дириг кижилериниң чүректерин сокпас, чаа делегей дайынынче орукту дуглаар дээш эң шинтпирлиг демиселче кыйгырып турар. Хөрээженнер идепкейлиг болгаш сырый каттышкаш демисешкен түдүм, улустарының ол демисели улам чедиишкинниг болгаш дээштиг болур.

АКШ-тың империалистиг күштерине баштаткан агрессчи бөлүктер дайынга белеткелди үргүлчүлеп турарын херекке албайн барып болбас. Оон ыңай, ол белеткел төөгүге көстүп көрбээн эң улуг хемчээлдерде четкен. Ам безин шериг чепсектери шыгжаар черлерде кайгамчык хөй термоядролуг чепсекти чыып мөөңнээн. НАТО болгаш агрессчи өске-даа эвилелдериниң киржикчилери чурттарда чүү болуп турарын көрүп көрүнер. Чепсегленишкинни хүн бүрү өндере бүдүрүп, Атлантиканың ядролуг күштерин өстүрүп турар, эрткен дайынга улустарга улуг хинчекти таваръштырган Барыын герман аданзырактар бүт кырынга туруп кел чыдар. Милитаризм аныяктарны сандарадып, шөлдерде тулчуушкуннарже киир октаалак турда сагыш-сеткил талазы-биле кергедип турар. Бо бүгү болза тайбынны үүгле маналр чорук четпес дээрзин катап-катап көргүзүп турар-дыр. Чаа делегей дайынын чайладыр талазы-биле ёзулуг маадырлыг чорукка дүүшкен идепкейлиг, массалыг хөделиишкиннер херек. Ынчангаш манаа онза улуг роль силерге онаажып турар-дыр, хөрээженнер! Хөрээженнериниң Бүгү-делегей конгрези бодунуң соруглазының бедиинге турар, тайбың дээш демиселге улам шинтпирлиг болгаш тодаргай угланыышкынныг хөделиишкиннерге күүлүг идигни бээр дээрзинге идегелди илерединн чөпшээреп көрүнер!

Улустуң күзел-соруу бодунга дээди хоойлу болуп турар Совет чазак даштыкы политика талазы-биле бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга өлүм чок Ленининиң биске чагааны, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң аразынга тайбыңны быжыглаарынче болгаш хандырарынче угланыышкынны моон соңгаар-даа өскерлиш чок чорудар дээртин Силерге бүзүредирин чөпшээреп көрүнер. Чер кырынга быжыг тайбыңны чедип алырының үндезини болза делегейниң шынгыы контролю-биле чепсегленишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрери болур дээрзинге Совет чазак бүзүредиг. Ону чедип алыр төлээде, бодундан хамаржыр бүгү-ле үүлдерни Совет чазак кылыр апаар.

Колониализмни оон бүгү-ле хевирлери болгаш илерээшкиннери-биле кады бүрүн база туюлунга чедир үзүткалары дээш национал-хозяйственный дениселге херээженнериниң ролю улуг. Колонизаторларга удур демиселге Кубаның болгаш Алжирниң, Индонезияның болгаш Иракның, бүгү Азияның, Африканың база Латин Американың алдарлыг кыстарының кылган маадырлыг херектери улустарының бодалынган кажан-даа баллттының читкес. Колониалдыг күүлекчиниң кымчызының даажы ам-даа дыңналып турар чер болганында бистиң аксуңмаларывыстың чорудуп турар антиколониалдыг тулчуушкуну совет кижилерге билдингир, эргим болгаш чоок. Ол чөптүг демиселге совет улус бүгү талалыг деткимчени кажан-даа көргүзүп келген болгаш көргүзер-даа. Оон инициативазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязынга 1960 чылда хүлээп алган, колония чурттарга, улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны эң дүрген боттандырарын Совет Эвилели моон соңгаар-даа үүткүлдүг негээр болгаш чедип алыр апаар.

Нинитилелге болгаш өг-бүлеге бүрүн ден эрге дээш, хөй чүс чылдардагы «хөрээженнер айтырыын» шуут шинтпирлээри дээш хөй-хөй чурттарның хөрээженнериниң демиселин совет кижилер бүрүн хүлээп көрүүшкүн болгаш изиг деткимче-биле көрүп турар. Силерниң конгрезиннер болза хөрээжен кижи социализминиң үре-түннелдерин шагда-ла көрүп биле берген чуртта болуп турар-дыр. Хөрээжен кижи бистиң социалистиг инитилелливистиң бүгү-ле артык күштерин ажыглап турар, нинитилелдиң бүрүн эргелиг кежигүнү. Оөң эргелерин үүгле хоойлулар-биле камгалап турар эвес, харын материал талазы-биле хандырган.

Совет хөрээженнер коммунистиг тургузуушкуннуң хөрээнге улуг салыышкынны киирип турарлар. Олар Совет эрге-чагырганың бүгү-ле соңгулдалыг органнарында кескү черни эзлээннер: 390 хөрээженнер ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары, ийи муң ажыы—эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң депутаттары, 700 муну—чер-чер Советтериниң депутаттары. Бистиң чуртувуста миллион-миллион хөрээженнер инженерлер, бүзүрүлгениң удуртукчулары, эртемденнер, агрономнар, колхозтарның даргалары болгаш бригадирлери болуп турарлар. Бисте Дээди эртемниг специалистерниң аразында хөрээженнер чартык кезиктен хөй. Бистиң эмчилеривистиң дөрттүн үжү, башкыларывыстың барык дөрттүн үжү—хөрээженнер. Мээң сөстеримни билип көөр болгаш ону пропагандыдыр деп санавас боор силер дээрзинге идегеп тур мен. Мен болза коммунист, социализмни болгаш коммунизмни тургузарынче эң баштай кирген чурттуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы кижи болгай мен, сиңерге ол билдингир. Коммунистер кезээде бүзүредим-биле чугаалаар болгай, ынчангаш хөрээженнериниң ёзулуг хосталгазы, күш-ажылга болгаш хөй-нинтичи ажыл-чорудулгага боттарының бүгү аргаларын болгаш талантыларын көргүзер аргазы үүгле социализм үезинде бүрүнү-биле боттанып хөрээженнериниң Бүгү-делегей конгрези ажыттынар бо байырлыг хүнде чугаалаксап тур мен.

Хөрээжен кижи дээрге—эр кижиге бодаарга өске бүзүштүн амытаныдыр. Ынчангаш хөрээжен кижи нинитилелге өске, чагырткан байдалды ээлээр үүргүү деп бүзүредип турар кижилер бар. Ону бүрүү шаап турар үүгү—Совет Эвилелинде хөрээженнериниң байдалы болур-дур. Совет Эвилелинде эр кижи биле хөрээжен кижиниң аразында ёзулуг ден эргенин көскү илерээшкини болза силерниң залынарда сылдыстыг дээрниң маадырлыг чагырыкчызы Валентина Терешкованың олуруп турары болурдур. Ол болза космостан дүжүп кел салы-ла силерниң аразарда кирип келгени ол ышкажыл.

Валентина Терешкованың салым-чолу—кижи бүрүзүнүң дугайында социалистиг күрүненин сагыш салыышкынының чайынналчак хереченизи ол-дур. Валентина Терешкова адазынадан эрте чарылган, оон адазы Совет Тереэн турт дээш тулчуушкуннарга өлген. Оон авазы—бөдүүн хөрээжен кижи-дир. Капиталистиг делегейге мындыг өг-бүле азыраыр кижизин чоокта чаржынчыг, харын-даа диленчи байдалда таварышкан турар ийик. Бүгү кижилер боттарының аргаларын ажыглар аргалыг болуп турар Совет байдалда, социализм үезинде, кижи бүрүзүнүң дугайында нинитилел сагыш салып турда ол чорук болбазын-дыр.

Совет чурттуң байдалында, социализмнин байдалында Валентина Терешкова эки кижизидилгени, билигни алган, ол бүт кырында быжыы-биле турупкан болгаш капиталистиг делегейде бай ада, нелерге кижизиттирген кижиниң көдүрлүп шыдавазы, ол хире бедикче көдүрлүп үнгени ол-дур. Капиталы хөй кижилер үргүлчү-ле бедикче көдүрлүп шыдавас, харын үнгеп чоруур боор чүве болгай.

Совет уруска, совет хөрээженнерге ындыг тоза, чараш, улуг ажыл-үүлелер-биле долдунган амыдыралды кым бергенил? Ону Коммунистиг партия, Совет улустуң улуг баштыңчызы Владимир Ильич Ленининиң тургускан партиязы берген.

Бистиң чурттувустуң улустары Ленининиң эдерген, чүге дээрге империалистиг дайынны соксадырын, делегейниң чаа эгелерге, мөлүүкчүлер болгаш мөлчүттүргеннер чокка эде тургузарынче ол кыйгырып чораан. Социалистиг, коммунистиг делегей болза эр кижилер биле хөрээженнериниң ден эргезининң төлептиг көскү үлегер-чижээ болур.

Эргим өндүктер! Силерниң конгрезиннериниң күжү, делегейниң демократтыг хөрээженнериниң күжү—сырый каттышкыышкында болгаш чаңгыс эптеп болур. Чаңгыс-даа демократтыг шимчээшкин, ооң иштинде хөрээженнериниң шимчээшкини, бир эвес ол шимчээшкин чаңгыс эптиг эвес болза, боттарының чаагай соруглазы дээш демиселге ёзулуг чедиишкинни чедип ап шыдавас.

Чер кырынга тайбынны чаагай сеткилдиг бүгү кижилериниң, бүгү улустарының күженишкиннерин диптер, нациялар, шажын-чүдүлге аайы-биле аңгылап болбас. Чүгле чаңгыс эп улуг тиилелгени хандырар. Хөрээженнериниң Бүгү-делегей конгрези ындыг чаңгыс эптиг, бүгү делегейниң хөрээженнериниң улустар аразынга найырал дээш, Чер кырынга быжыг тайбың дээш идепкейлиг демисежириңге белен чоруун илередин көргүзер үжурлуг.

Бүгү диптериниң, бүгү национал-дарның болгаш расаларның хөрээженнери улам сырый каттышкаш, быжыг тайбыңның болгаш чер кырынга социал депшилгениң тиилелгези дээш бистиң инити ыдыктыг хөрээвиске бурунгаар бүзүредиг чоруур болзун!

Тайбың дээш термоядролуг дайынның айылынга удур, колониализмге удур демиселдиң эрес-дидим демиселчилериңе—хөрээженнерге алдар!

Боттарының уругларының тайбын келир үезинга камгалаарынче көдүрлүп үнген, Черниң хөрээженнериниң улуг чыыжы делгерезин!

Бүгү улустарның аразынга быжыг тайбың болгаш найырал делгерезин!

Н. ХРУЩЕВ,

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы.

АК-ДОВУРАКТЫҢ ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУУНДАН МЕДЭЭЛЕР

Комсомолчу тудугнуң штавы дыңнадып тур

Даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги зөлчээн ажыглалга кииреринге чедир 100 хүн арткан. Кол корпусту тудуп турар бригадалар сөөлгү каттың демир-бетон дээвирин салып эгелээн. Ажылчыннар бригадаларга болуп эрткен хуралларга сөөлгү каътты тударын июль 1-ге чедир доозар деп чангыс эп-сеткил-биле шинтпирлээш, ажылдарның темпизин дүргедедип турар. Мурнуку хевээр Владимир Черныйның, Степан Холодтун, Владимир Вишневскийниң бригадалары мурнап турар.

Чуртталга тудугларының тудуу багай чоруп турар. Ооң бир чылдагааны — каътгар араазынга салыр демир-бетон дээвирлериниң чедишпейн турары болур. Ынчалзажок ийиги чуртталга участогунуң тудугжулары уруглар яслизин болгаш 36 квартиралыг чурттарга бажыңының үшкү каъдың тударын июль 1-де доозар деп сөзүн берген.

Ол участоктуң тудугжулары туйбу багай шынарлыг деп хомудап турары чөптүг. Кызылдың туйбу заводу (директору эш Петенев) туйбуларны машиналарга транспортёр-биле чүдүрерде, туйбуларны тургузу салып чүдүрбейн, а кайы хамаан чок калб

Бүгү диптерниң херээженнериниң улуг ассамблеязы

Делегей херээженнериниң Улуг ассамблеязы ажыттынган! Эрте-бурунгу болгаш мөңгеде аныяк Кремльде чер бөмбүрзээниң беш диптериниң херээженнер төлээлекчилери чыылган. Боттарының ажыл-херектерин, өг-бүлезин артырып кааш, аажок ырак хемчээлдиг черни эртип келгени янзы-бүрү расаларның болгаш национальдарның, кежиниң өңү, чугаазы болгаш дылы янзы-бүрү не херээженнер, кадайлар болгаш угба херээженнер, ажылчын болгаш тараачын херээженнер, эртемден болгаш бажың ээлери херээженнер, эмчилер болгаш хөй-ниити ажылдакчылары херээженнер июнь 24-те Съездилерниң өндүр чаагай ордузунга чыглып келген. Олар боттарының өңнүктериниң мурнундан дайынны «болдурбас» — деп шиитпирлиг меделгээр болгаш тайбың дээш, чер бөмбүрзээниң бүгү уругларының аас-кежик дээш демисежиринге боттарының чайгылыш чок күзел-соруктуун база катап илергейлээр дээш чедип келгеннер.

Эртенги бо шакта Съездилер ордузу планетаның бүгү өңү ышкаш кылдыр сагындырып турган: индийлерниң чиңгиртиленчек хеви, африканнарның янзы-бүрү өңнүг хептери, Европаның чурттарының төлээлекчилериниң костюмнары каттыжып кээрге кайгамчык чурумал болуп турган. Херээженнерниң шуулганының киржикчилерин чер болганга чечектер-биле уткаан. Чечектерниң чүзүн-баазын хевизин аажок улуг залды доллур чадыпкан ышкаш кылдыр сагындырып келир. Сценада салган чечектер эң янзы-бүрү болгаш байлак болган. Ында херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң эмблемазын аскан. Ол эмблемада чаңгыс аай ак-көк аржыылды кеттинген ак, сарыг болгаш кара кештиг херээженнерни чураан.

Конгресстиң ажыттынарынга чедир каш-ла минуталар арткан. Англи, француз, орус, испан, хинди болгаш өске-даа дылдарга ырлар чүк бүрүзүнден куттулуп кээп турган. «Кезээде хүннүг турзун!» деп совет ырның ынак аялгазы чаңгыланып турган.

Залда кижилер хенертен туруп келген. Дээрниң алдаржаан акылышкылары — Валерий биле Валентина Терешкова олар кел чораан.

— Валя! Валя! Валя! — деп үннер бүгү талалардан дыңналып турган. Маадыр кысче чүс-чүс кижилер холдарын сунуп турда бүгү оран делегей бөгүн апаа бодунуң ынакшылын, бодунуң белээн дамчыдып турган ышкаш сагындырып келир.

Демократтыг Херээженнерниң делегей Федерациязының (ДХДФ) даргазы Эжени Коттон болгаш федерацияның оралакчы даргазы, совет херээженнерниң Комитединиң даргазы Н. В. Попова президиумнуң столунга кестүп кээрге, чыылганнар оларны чылы-биле уткаан.

Делегейниң херээженнериниң бо Бүгү-делегей конгрезин ажыдар улуг алдарны меңээ көргүсту деп, **Н. В. Попова** чугаалаан. Бо конгрессти херээженнерниң делегей кады ажылдажылгазының төөгүзүнде эң-не төлээлекчи ассамблея деп бүрүн барымдаа-биле санап болур.

Улуг социал чаартылгаларның, улустуң күчүлүг шимчээшкиннериниң болгаш эртемниң база техниканың шапкын депшилгезиниң үезинде чурттап турар бис дээрзин Н. В. Попова меделгээн. Делегейге үптекчи дайыннар чок, быжыг тайбың дугайында хөй салгакчыларның мөңге күзели боттуг болган турар ындыг үеде силер-биле кады чурттап турардыр бис.

Быжыг тайбың, бүгү улустарның шуптузунуң ёзулуг хамаарышпас чоруун хандырары, ол дээрге бистиң үениң ёзулуг улуг күзели-дир. Бо чугула болгаш чаагай сорулганы чедип алырынга тайбынның херээ, улустарның аразынга найыралдың херээ эргим үнелиг болур бүгү кижилерниң күжениишкиннери чагыртказ турар ужурлуг. Чогум-на харын конгресс бодунуң күжениишкиннерин анаа бараан болдурар дээрзинге бүзүрелин Н. В. Попова илергейлээн.

Бистиң кайгамчык чер делегейивиске чүгле тайбың, дүвүрээзин чок чорук бодарап хөгжүп турзун, улус чон бүрүзү бодунуң черинге бодунуң херектерин боду шиитпирлээ турзун дээш, бүгү өг-бүлелерге чедингир байлакшыл турзун дээш, херээженнер ниитилелде төлептиг черни ээлээн турзун дээш, бистиң кайгамчык бичии уругларывыс тайбынның болгаш айыыл чок чоруктуң байдалынга өзүп, доруксун дээш бистерден хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыылы, эргим херээжен өңнүктер.

Тайбынны камгалаарының херээнге, чепсегленишкинни бүгү-нииити дүжүрер дээш, янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш, күрүнелер аразынга делгеренгей садыгны болгаш чогумчуулдыг кады ажылдажылганы организастаары дээш демиселге улустарны каттыштырарының херээнге херээженнерниң улуг ролюн Н. В. Попова демдеглээн. Боттарының ашактары, акы-дуңмалары, оолдары-биле кады херээженнер колониализмниң бужар-чүдек системазын туюзунга чедир узуткаарын чедип ап, бүгү улустарның хосталгазын болгаш хамаарышпас хөгжүлдезин хандырып шыдаар аргалыг. Өске-даа депшилгелиг күштер-биле кады делегейниң херээженнери миллион-миллион кижилерниң демократтыг эргелеринче болгаш хосталгазынче халдап турар реаксычы идегеттерниң оруун моондактаары-биле хөй чүүлдерни кылып шыдаар.

Залда диңмиттиг адыш часкап турда Н. В. Попова дараазында йөрээлдерни салган: Бистиң байлак болгаш кайгамчык бөмбүрзээвистиң чер болганынга тайбың болгаш чөптүг чорук тиилеп турзун! Херээженнерге хамаарыштыр национал-даа, сөөк-язы-даа талазы-биле кандыг-даа ылгал кала-даа турбазын! Түреңги чорук, аарыглар болгаш аш-чут калада турбазын! Бүгү уруглар тодуг-догаа болгаш бүрүн идик хептиг болзун!

Бистиң чүс чылывые — ол дээрге эртемниң болгаш техниканың талазы-биле аажок улуг боттаныышкыннарының, космосту чаалап алырының чүс чылы-дыр дээрзин оратор демдеглээн. Совет кижилер тайбың сорулгаларның эрге-ажыы дээш октаргайны штурмнап, атомнуң күштерин кижиге бараан болдуруп турар. Совет кижилерниң эртем болгаш техника талазы-биле чедишкиннериниң чаа чайынначак херечизи болза чоокта чаа ийи чаа совет космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң космоска боттандырган кады ужудуушкуну болган. Оларга чүректиң ханызындан байырывысты чедирип, кужактап тур бис деп, Н. В. Попова меделгээн. Делегейниң бүгү херээженнери чоргаарланыр эргелиг бистиң Валявыс. бистиң Чайкавыс космонавтарның отрядынга киргенинге онза аас-кежиктиг болуп турар бис.

Залга адыш часкаашкыны, йөрээлдер салыышкыны диңмиреп үнген, шупту улус туруп келген. Президиумга Валентина Терешкова биле Валерий Быковский чедип келген. Эжени Коттон, Н. В. Попова маадырларны кужактап, изии-биле ошкааннар. «Ура!» чаңгыланып үнген. Азияның чурттарындан келген төлээлер делегейде баштайгы херээжен космонавтыга анаа улуг хүндүлелдиң херечизи болур өң-баазын чечектерни кедирген.

Терешкованың эрес-маадырлыг чоруу совет ниитилелде херээженнер кайы хире улуг эрге-шөлээни ээлеп турарын бадыткап, ооң-биле кады чер делегейниң бүгү херээженнерин делегейниң хөй-ниитизиниң саналоналынга көзүлдүр-ле алдаржыдып турар дээрзин Н. В. Попова демдеглээн.

Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязы Бүгү-делегей конгрезин бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага эрттирерин шиитпирлээни дээш өөрүшкүнү болгаш өөрүп четтиришкинни Н. В. Попова совет төлээлерниң, бүгү совет херээженнерниң, Советтер чуртунуң бүгү улузунуң мурнундан илергейлээн. Европаның, Американың, Азияның чурттарының, Австралияның, Африканың, Америка диптиң бүгү чурттарының херээженнер шимчээшкининиң төлээлекчилериниң боттарынга эргим аалчылар кылдыр хүлээп алган чорук совет кижилерге аас-кежик болур.

Аргентинаның төлээлериниң кежигүнү **Роса Ясович** конгресстиң президиумун соңгуурун саналдаан. Херээженнер шимчээшкининиң хоочун болгаш шылгараңгай ажылдакчызы Эжени Коттоннуң, сылдыс делгемнерниң чагырып алыкчызы, кайгамчык совет херээжен космонавт Валентина Терешкованың аттарын ол бир дугаарында адаан. Төлээлер ол саналды диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Президиумнуң составынга чүс ажыг кижини соңгаан.

Индирде — Индияның херээженнериниң төлээлекчизи — индий парламентиниң кежигүнү **Рену Чакраварти**. Президиумга совет космонавт Валерий Быковскийни соңгуурун ол саналдаан. Ол кара чаңгыс эр кижи Бүгү-делегей конгрезиниң президиумунуң кежигүннериниң ортузунда хүндүлүг олутка олурупкан.

Хуралдың даргазы Н. В. Поповаың дыңнатканы болза, ДХДФ-ниң даргазы Эжени Коттоннуң «Тайбың, национал хамаарышпас чорук, херээженнерниң эргелери болгаш уругларының аас-кежии дээш демиселге Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязы» деп илеткелин дыңнаары херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң төлээлеринге саналдап турар. Херээженнер ниитилелге болгаш өг-бүлеге херээженнерниң эргелери дээш демисел; Тайбың, чепсегленишкинни дүжүрер болгаш улустар аразынга найырал дээш; Национал хамаарышпас чорук болгаш колониализмни узуткаары дээш херээженнерниң демисели; Уругларның болгаш аныяктарның кадыкшылы, кижизидилгези болгаш өөредилгези дугайында ындыг айтырыгларны конгресс база чугаалажып көөр.

Конгресске чугаалажып көөрү-биле киирген айтырыгларны конгресстиң төлээлери чүүлдүг деп санаан.

Москва Совединиң күүскомунуң даргазы **В. Ф. Промыслов** бүгү чер ораның херээженнериниң төлээлеринге хөй миллион москвачыларның мурнундан изиг болгаш чүректиң ханы байырын чедирген.

Москвачылар боттарының хоорайынга конгрессти эрттирип турарын улуг аас-кежик деп санап турар дээрзин ол чугаалаан. Москва-биле, москвачыларның амыдырал-чурттаалгазы-биле чоок таныжып, совет кижилер кайы хире улуг үүлени бүдүрүп турарын, амгы үениң бүгү эң чугула айтырыгларының талазы-биле олар кайы хире улуг чаагай туруштарны барымдаалап турарын шуут бүзүреп көөрүнче конгресстиң киржикчилериниң болгаш аалчыларын В. Ф. Промыслов чалаан.

Конгресстиң төлээлери Москваның чижээн ёзугаар совет ажыл-ишчи херээженнер коммунизмниң чырыкылыг суурун тургузуп турар совет ниитилелдиң амыдыралынга кайы хире аажок улуг рольду ойнап турарын хандыр билип, бистиң чуртувуста кижиниң чаагай чоруунга кайы хире хөй чүүлдерни кылып турарын тодаргайы-биле бүзүреп көөрүн күзээр ийик бис деп, ол чугаалаан.

Херээженнерниң Улуг ассамблеязынга улуг чедишкиннерни болгаш үре-түңнелдиг ажыл-чорудулганы күүскомунуң даргазы москвачыларның мурнундан күзээн. Конгресстиң ажылы чедишкинниг болур, ооң шиитпирлери тайбың дээш, чепсегленишкинни дүжүрери дээш, национал хамаарышпас чорук болгаш хосталга дээш, херээженнерниң деңн эрге-шөлээзи болгаш уругларның аас-кежии дээш нииити демиселге бүгү расаларның херээженнериниң болгаш улустарның чаңгыс аай эвиниң херээнге улам улуу-биле дузалаар дээрзинге бүзүрелин ол илергейлээн.

Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязының даргазы **Эжени Коттонга** сөс берген. «Тайбың, национал хамаарышпас чорук, херээженнерниң эргелери болгаш уругларның аас-кежии дээш демиселге Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязы» деп ооң илеткелин төлээлер болгаш аалчылар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Тайбың болгаш найырал дээш моғаг чок демисекчиге алдар болдурган йөрээлдер салыышкыны чаңгыланып турган. Залга «Аллар!», «Вива!», «Тайбың!», «Найырал!» деп лозуннарны салып турган.

Даргалакчы Н. В. Попова чагаа чоруткан дээш Н. С. Хрущевка чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни чыылганнарның мурнундан илергейлээн.

Эртенги хурал моон-биле доозулган.

* * *

МОСКВА. (СЭТА). Конгресстиң кежээки хуралы **Лии Лафайениң** (Чили) даргалаашкыны-биле ажыттынган. Конгресс делегейниң херээженнер шимчээшкининиң херээжен кижи бүрүзүнүң бодалынга, чүткүлүнге салым-чолунга дугжуп турар бүгү айтырыгларның талазы-биле илеткелдерни дыңнаарын эгелээн.

Индирге **Джильа Телеско** (Италия) үнүп келген. Итали херээженнерниң Эвилелиниң президиумунуң кежигүнү, профессор Анна Матраның белеткээни «Ниитилелге болгаш өг-бүлеге херээженнерниң эргелериниң дугайында» деп илеткелин ол номчаан.

Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязының үндезилеттиниң тургустунган хүнүнден эгелээш оон база бир кол сорулгазы болза, херээженнерниң социал хамаатызы болгаш политиктиг эргелерни негеп келгени болур дээрзин ол илеткелде чугаалап турар.

Социалистиг чурттарда херээженнерниң байдалы бедик деп чүве бүгүдеге билдингир деп, илеткелде чугаалап турар. Олар экономика, социал болгаш культура амыдыралдың бүгү адырларынга улуг рольду ойнап турарлар. Эр болгаш херээжен кижилерниң космоска кады ужудуушкуну болза ниитилел бодунуң хөгжүлдезинге кайы хире ырадыр бурунгаарлааның база кижи төрелгетенниң ажыл-чорудулгазының бүгү адырларынга херээженнер аажок улуг чедишкиннерни чедип ап болурун херечилеп турар.

Сөөлгү чылдарда делегейниң херээженнер шимчээшкининиң чаалап алган чедишкиннериниң дугайын чугаалавышаан, итали херээженнерниң төлээлекчизиниң демдеглеп турары болза, ажылдаар эрге — ол дээрге кижиниң, ооң иштинде херээженнерниң чарлып болбас эргези-дир. Амгы үеде херээженнер чер бөмбүрзээниң ажылчын күжүнүң үштүң бир кезии болуп турар.

Херээженнерниң өөренир эргезинге хамаарыштыр чүве чугаалап тургаш, итали төлээниң айытканы болза, өөредилге дээш национал кампаниялга куба херээженнерниң киирген онза улуг салыышкынын бүгү делегей магадаан. Демократтыг херээженнерниң Бүгү-кыдат федерациязы улуг назылыг чоннү өөредир талазы-биле аажок улуг чедишкиннерни чедип алган, Индияда, Азияның база Африканың чурттарында херээженнер организациялары бо угланыышкында улуг ажылды чорудуп турар.

Херээженнер ашактары-биле деңн бүрүн эргелиг болур чорукка үндезилеттинген өг-бүледен эгелээш, херээженнер болгаш кыс уруглар кул болуп турар өг-бүлеге чедир эң янзы-бүрү өг-бүлелер бар болуп турарын демдеглээш, илеткелчиниң чугаалааны болза, дыка хөй чурттарда херээженнер эргижирээн хоойлуларны узуткаарын болгаш ашак-кадай кижилерге бүрүн деңн эргени тургузарын негеп турар.

Херээженнер болза кижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган сорулганы шиитпирлээринге чугула рольду ойнап шыдаар улуг күш дээрзин илеткелчи илеткелиниң түңнелинде чугаалаан.

Аас-кежиктиг совет уруглар бүгү делегейде нелерге байыр чедирип келгеннер. Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге олар боттарының эчис чагыгларын берип турган:

«Уруглар кезээде эки чурттазыннар!» Хүн кезээде чырып турзун! Тайбың кезээде мөңге турзун!» Хөглүг ырлар дыңналып турган. Конгресстиң төлээлеринге бистиң чуртувустуң эң-не бичии хамаатыларының төлээлекчилери чечектерни, уруглар ойнаар чүүлдерни белекке берген.

Бичии москвачылар байыр чедирген соонда хурал база катап үргүлчүлээн.

Фуки Кусидага (Япония) сөс берген. Тайбың дээш, чепсегленишкинни дүжүрери болгаш улустар аразында найырал дээш херээженнерниң демиселиниң дугайын ол тодаргай чугаалаан.

Ядролуг дайынны чайладырының болгаш тайбынны камгалаарының айтырыы амгы үеде эң-не соңгаарладып болбас болгаш амыдыралчы чугула айтырыг болу берген деп, Фуки Кусида онзалап демдеглээн. Тайбың херек кырында боттуг чүүл болзун дээш, бистер демисежир ужурлуг бис. Бистер ам безин коргуушкун чокка чурттаарын болгаш делегейниң чаа дайынындан кижи төрелгетенни хостаарының херээнге боттарывыстың бүгү күштеривисти бээрин күзеп турар бис.

Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын социалистиг чурттар хажык чок чорудуп турар болгаш делегейниң дүшкүрүг чоруун кошкадырынга база чепсегленишкинни бүгү-нииити дүжүрерин боттандырарынга бүгү күжениишкиннерин салып турарлар деп, илеткелчи демдеглээн. Чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында Совет Эвилелиниң саналын бүгү делегейниң тайбынга ынакшылдыг улустары, ылангыя херээженнер сорук киришкин-биле деткип турар.

Оратор эрткен чылдың октябрьда Кариб далайга болган болуушкуннарның дугайын чугаалааш, бодунуң төрээн чуртунуң камгалалынга турупкан куба улустуң шиитпирлиг чоруунуң ачызы-биле, Кубаны камгалаарынга Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның быжыг туружунуң база мерген угаанныг политиказының ачызы-биле, делегейниң тайбынга ынакшылдыг бүгү улустарының, ылангыя Латин Американың улустарының сагыш-сеткил каттыштырылгазының ачызы-биле, Кубага удур чепсектиг агрессияның чайлаш чок айыылын чайладыры, термоядролуг дайынны чайладыры чедип алдынган деп айыткан.

Илеткелчи түңнелинде тайбың дээш демиселдиң чоокку сорулгаларынга доктааган, ол сорулгалар болза: бүгү делегейге тайбынны камгалаары; чепсегленишкинни эндере бүдүрер чорукту болгаш дайынга белеткелди соксадыры. чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш контроль-биле дүжүрерин боттандырары, ядролуг шенелделерни хоругдаары, термоядролуг чепсекти хоругдаары, шериг керээлерин (НАТО, СЕАТО, СЕНТО болгаш өске-даа) күш чок болдуруп дүжүрери, янзы-бүрү социал болгаш экономиктиг системаларлыг күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын; улустар аразының маргылдааларын чугаалажыышкыннарның аргазы-биле тайбың аайлап шиитпирлээри.

Бир эвес бүгү делегейге тайбың болгаш чепсегленишкинни бүгү-нииити дүжүрери дээш, дайынның болгаш агрессияның империалистиг күштеринге удур демиселге бүгү делегейниң херээженнери чер бөмбүрзээниң тайбынга ынакшылдыг бүгү-ле кижилери-биле каттыжар болза, чер кырынга тайбың чугаа чок тиилээр деп, Фуки Кусида меделгээн.

Малиниң национал хуралының депутады **Ауа Кейта** илеткел кылырының мурнунда бүгү херээженнерниң өмүнээзинден совет улуска, ооң чазаанга, Н. С. Хрущевка, алдарлыг космонавт Валентина Терешковага байыр чедирген.

Африкага, Азияга болгаш Латин Америкага колониализмниң тыптып келгениниң төөгүзүн Ауа Кейта бодунуң илеткелинге чугаалаан. Боттарының чурттарын хостаары дээш демиселге киришпишаан, улуг маадырлыг чоруун илередип турар Азияның, Африканың болгаш Латин Американың херээженнериниң дугайын ол чоргаарал-биле чугаалаан. Революцияга дузалаар дээш күштерин харамнанмайн турган куба херээженнерге Ауа Кейта байыр чедирген. Африк дипте херээженнер шимчээшкининиң дугайын илеткелчи тодаргай чугаалаан, колониализмни сойгалап илереткен.

Ауа Кейта бодунуң илеткелиниң түңнелинге мындыг чүүлдү чугаалаан: күрүнелерниң дугайын оларның күжүнден эвес, а хосталганы оларның кайы хире ужур-дузалыг деп көрүп турарындан, бүгү улустар-биле кады ажылдажып турарындан үнелеп көөр.

Конгресстиң ажылының бирги хүнү ооң-биле доозулган.

ЭЖЕНИ КОТТОННУҢ ИЛЕТКЕЛИНДЕН

Амгы үеде ужур-дузазы бүгүдеге билдингир болуп турар бүгү делегей конгрезин Москвага чыылдырар деп чалааны дээш, бүгү совет херээженнерге бистер өөрүп четтирдивис деп, Эжени Коттон чугаалаан. Бо хире хөй санныг төлээлер кедергей эки болгаш таарымчалыг байдалдарга ажылдаарының болдунар аргазын бээр дээш, оларның үндүрген кедергей улуг күжениишкиннери дээш бистер өөрүп четтирдивис. Конгресстиң хөй-хөй киржикчилери совет черге бир-ле дугаар келген болгаш бүгү-ле адырларга херээженнерниң эр кижилер-биле бүрүн деңн эргелиг чоруун херек кырында болгаш ол ышкаш юридика талазы-биле 1917 чылдың соонда хүлээп көрген чуртка байыр чедирер аас-кежиктиг болуп турарлар.

Бирги херээжен космонавт Валентина Терешкованың маадырлыг чоруу ышкаш, шак ындыг дидим маадырлыг чорук-биле моон мурнунда кажан-даа конгресс демдеглеттинмейн турган деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Бистер шуптувус ол маадырлыг чорукка магадап тур бис, ооң чүгле техниктиг талазын эвес, харын Валентина Терешкованың эрес-дидимин, ооң маадырлыг шөлээн чоруун, бодунуң сорулгазын күүседир болгаш депшилгениң херээнге бодунуң салыышкынын киирер дээн ооң быжыг шиитпирлиг чоруун магадап тур бис.

Конгресстиң киржикчилериниң саны мундан ашпас бээр деп бодап турган чүве, а херек кырында 1400 ажыг кижи мында чыглып келгендир деп, Эжени Коттон дыңнаткан. Москвада конгресске 120 хире чурттар, бүгү диптер төлээлеттирген болуп турар.

Ооң соонда Эжени Коттон бүгү делегейниң амыдыралынга херээженнерниң улам-на өзүп турар ролюнга доктаагаш, Делегей Херээженнерниң Демократтыг Федерациязының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалаан. Херээженнер үе-биле кады чорууруп болгаш кижи төрелгетенниң ниити депшилгезинге бодунуң салыышкынын эр кижилер-биле бир дөмей киирерин күзеп турарлар деп, ол айыткан. Бир эвес кижи төрелгетен бодунуң мурнунга эртемниң ажыдып турар кайгамчыктыг болдунар аргаларын шын ажыглаар болза, херээженнерниң эрге-ажыктарынга хамааржып турар өйү келген айтырыгларны чедишкинниг шиитпирлеп шыдаар ийик деп, делегейниң херээженнери улам-на улуу-биле билип турар апарган. Ынчалза-даа эң-не магалыг ажыдыышкыннар тайбынга болгаш амыдыралга эвес, а дайынга болгаш өлүмге бараан болуп артып турарын олар улуг дүвүрээзин-биле көрүп турарлар.

Ядролуг чепсегленишкинни эндере бүдүрер чорукту чок кылыр болгаш чепсегленишкинни дүжүрерин чедип алыр херек деп, оратор меделгээн. Н. С. Хрущев КНО-нуң Кол Ассамблеязының хуралынга бодунуң сураглыг чугаазынга чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш контроль-биле дүжүреринин бүрүн планын бир-ле дугаарында саналдааның херээженнер утпаан. Ядролуг шенелделерден чаңгыс талалыг ойталаан ооң эгелекчи чоруу деткимчени алгбааны харааданчыг болган, ынчалза-даа ол эгелекчи чоруктуң улуг идеязы бодунга өрукту салган: ядролуг шенелделерни соксадыры болгаш чепсегленишкинни дүжүрери улам-на улуг хемчээлдиг-биле улустарның негелдези болуп турар.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң чаагай идеязы бүгү чурттарның эң улуг ажылдакчыларының угаан-бодалын беш чыл дургузунда хаара тудуп келди деп, ДХДФ-тиң даргазы айыткан. Бо чылдың июльда Москвага болур чөвүлел хуралдың чорудулгазында ядролуг шенелделерни бүрүн хоругдаар дугайында керээни чарлыр оралдажыр деп ядролуг ийи улуг күрүнелер болгаш Великобритания дугуржуп алганынга ол таарзынган чоруун илереткен.

Ындыг болган төлээде, бистиң конгрезивис аас-кежиктиг шакта ажыттынып турар-дыр, эргим өңнүктер, чүге дээрге херээженнерни хамыктан артык дүвүредип турар айтырыг — тайбынның айтырыы — кол ядролуг күрүнелерниң чазактар баштыннарының сагыш салыр кол чүүлү болу берген-дир деп, Э. Коттон чугаалаан.

Хамаарышпас чорукту ам-даа чедип албаан болгаш аймак-сөөк ылгаар чоруктан, колониализмден, империализмден мурнуку хевээр кадыг-дошкуну-биле качыгдап турар Мурнуу Африкада, Анголада болгаш Мурнуу Вьетнамда херээженнерни бодувустуң сагыш-сеткил каттыштырыышкынывыс-биле деткип турар бис деп, Эжени Коттон ооң ынай чугаалаан.

ДХДФ-тиң ажылының перспективаларын характерлевишаан, Эжени Коттон болза, делегейниң ол херээженнер организациязының кол чүткүлү: херээженнерни сонуургадып турар бүгү-ле айтырыгларның шиитпирлээшкинин дилеп тыварынга херээжен бүрүзү өске херээженнерниң найыралдыг деткимчезин болгаш сагыш-сеткил каттыштырылгазын ап турар өг-бүле болур бодунуп характерин хевээр кадагалап артырып турар деп чугаалаан. Бистиң чурттап турарывыс болгаш хөгжүлдениң янзы-бүрү үе-чадаларында туруп турар херээженнерни каттыштырып турар, дүрген хөгжүп турар бо делегейге ол сорулганы күүседири берге болбайн аан, ынчалза-даа ол дээрге — кол негелделиг сорулга-дыр.

Валентина Терешкованың кайгамчыктыг маадырлыг чоруу-биле чырыттынган бо конгресстиң ажылы бөгүн бүгү-ле улустарның мурнунда ажыттынып турар ол улуг келир үениң тургузуушкунунуң бүгү-ле адырларынга херээженнер киржип шыдаар аргалыг дээрзиниң медерели-биле бистерни, төлээлерни сорук киирип турар-дыр деп, Эжени Коттон түңнелинде чугаалаан. Бир эвес Валентина Терешкова ышкаш, бодунуң бүгү-ле күштерин бодунуң идеалынга бараан болдурунга бээр болза, ол келир үениң тургузуушкунунга бистиң кайывыс-даа бодунуң салыышкынын киирип болур.

Ынчаарга Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң кады кылган ужудуушкунуңдан өске түңнелди база-ла кылып турар бис: чаңгыс ол-ла дидим эртем сорулгазын күүседиринге бир дөмей бүзүрелди эр болгаш херээжен кижиге дөмей көргүскени ол-дур. Ол болза бистиң Федерациявыстың кол чүткүлүнге ылаптыг дугжуп турар-дыр. Бистер бүгү чер кырынга даартагы хүннүң херээженнерин, эр кижиниң ажы, өг-бүлеге, күш-ажылга, хөй-нииити амыдыралынга ооң-биле бир дөмей болур херээженни белеткээрин, бүгү чер бөмбүрзээниң уругларынга бүгү-нииити тайбынны белеткээрин күзеп турар бис.

Эргим өңнүктер, ол улуг херектиң чедишкини дээш моон-даа артык шиитпирлиг болгаш моон-даа артык хөй санныг кылдыр каттыжаалыңар, бо ужуражыышкын бүгү делегейниң херээженнериниң чаңгыс эпче шимчээшкининиң төөгүзүнге шиитпирлиг үе-чада болзун.

* * *

Илеткел доозулган. Совет төлээлерниң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **О. И. Иващенко** херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге Н. С. Хрущевтуң чагаазын номчаан.

Чагаада чугаалап турары болза — Эргим өңнүктер! Силерниң конгрезиңерниң кужу, делегейниң демократтыг херээженнериниң кужу — сырый каттыжыышкында болгаш чаңгыс эпте болур. Чаңгыс-даа демократтыг шимчээшкин, ооң иштинде херээженнерниң шимчээшкини, бир эвес ол шимчээшкин чаңгыс эптиг эвес болза, боттарының чаагай сорулгалары дээш демиселге ёзулуг чедишкинни чедип ап шыдавас. Чер кырынга тайбынны чаагай сеткилдиң бүгү кижилериниң, бүгү улустарның күжениишкиннерин сырый каттыштырып тургаш чедип ап болур дээрзин бодап чоруур херек.

Тайбың дээш демиселге улустарны кара, ак, сарыг деп ылгап болбас, күжениишкиннерни диптер, нациялар, шажын-чүдүлге аайы-биле ангылап болбас. Чүгле чаңгыс-эп улуг тиилелгени хандырар. Бүгү-делегей конгрези ындыг чаңгыс эпти, делегей херээженнериниң улустар аразынга найырал дээш, чер кырынга быжыг тайбың дээш идепкейлиг демисежиринге белен чоруун илередир ужурлуг!

Конгресстиң төлээлери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының чагаазын аажок улуг кудурлуушкун-биле уткаан. Тайбың дээш демиселдиң чаагай херээнге херээженнерниң аажок улуг күжүнге ханы бүзүрел сиңниккен ооң сөстеринге шуулганның киржикчилери изиг йөрээлдер салыышкыны-биле харыылап турганнар. Совет чазактың баштыңынга, тайбың дээш, улустар аразынга

СЭКП Тыва обкомунга
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын июнь 24-те 103,5 хуу кылдыр күүсеткенин СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткеп тур бис. Белеткел пункттарында 247 тонна дүк дужааттынган. «Коммунизмче орук» колхоз СЭКП ТК-нын чаа эрткен Пленуму ажылын эгелээриниң мурнуу чарыында, күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын районда бир дугаарында күүсеткен. Дүк кыргылдазынга болгаш күрүнеге садарынга «Ак-Эрик», «Чодураа» колхозтар база бедик көргүзүглерлиг болган. Чылдың бирги чартыы төңгүжеге чедир ам-даа 50 тонна дүктү районнуң колхозтары болгаш совхозу күрүнеге садар дээш ажылдап турар.

Мал ажылының өске продуктуларын күрүнеге садарын ол ышкаш күштелдирип турар, эът садарының чартык чыл планы июнь 27-де күүсеттинер. Сүт садар талазы-биле чартык чылдың онаалдазын доктааттынган хуусаада күүседир дээш колхозчулар болгаш совхозтуң ажылчыннары, партия, совет актив бүгү хемчеглерни ап турар.

Партком секретары М. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Райкүүскомнуң даргазының оралакчызы Г. ТӨГҮС-ООЛ.
Комсомол комитединиң секретары Ф. ДАЖИ.

СЭКП Тыва обкомунга
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садар талазы-биле чартык чылда алган социалистиг хүлээлгелериниң хуусаа бетинде, июнь 22-де күүсеткенин СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге улуг өөрүшкү-биле дыңнадып тур. Чартык чылдың планындан ажыр 10 тонна сүттү, 2 тонна дүктү күрүнеге садарын хүлээндивис.

Колхоз даргазы Н. КОНОНЕНКО.
Парторганизация секретарының оралакчызы А. МАГЕРЯ.
Комсомол организациязының секретары А. ЖИЛЕВА.

ХОВУ-АКСЫНДАН МЕДЭЭЛЕР

«Тывакобальт» комбинаттың сууру өзүп, чуртталга болгаш культура албан черлериниң бажыңнарын ажыглалче киирип турар. Чаа чуртталга бажыңнары чурттаарынга таарымча чок болуп турар, ооң чылдагааны бажыңнарның канализация, топ одалгазы чокка далаш-биле ажыглалга киирип турары болур.

«Тывакобальт» комбинаттың тудугчулары кыш дүшкүже чылыг дамчыдылгазының хоолайларын кылып доозар сорулгалыг турагш, мынчага чедир ол ажылдарны шуудатпайн турар.

«Сибирьтехмонтаж» (начальниги эш Пургаев), «Сибирьтеплоизоляция» (начальниги эш Коновалов) тудуг участоктарының болгаш эш Пересыпкинниң удуртуп турар тудуг эргелелиниң тудугчулары кошкак ажылдап турар. Чылыг дамчыдылгазының хоолайларын кылып турар субподрядчылар ажылдың темпизин дүргедедирин чедип алыр ужурлуг, чүге дээрге бо чугула участок тудуг материалдары-биле бүрүн хандыртынган.

Эмнелге пунктузунуң тудуунче база кичээнгей салыр херек. Ооң кол корпустарында А. В. Бойконуң удуртуп турар бригадазы сөөлгү ажылдарны кылып, шаарыпкын ажылдап турар.

Хову-Аксы АТК тудуг объектилерин тудуг материалдары-биле кошкак хандырып турар. Тудуг объектилеринге сай, элезин сөөртүр самосвалдар чедишпейн турда, АТК-ның удуртукчулары машиналарны өске тудугларже чорудуп турар. Ылангыя эш Сидоренконуң удуртуп турар тудуг участогунда сайның, элезинниң курлавырлары кончуг эвээш.

Тудуг эргелелиниң начальниги эш Пересыпкин машиналарга сөөртүр ажылдарның хемчээлин билбейн турар, ынчангаш тудуг объектилерин автотранспорт-биле чедир хандырбайн турары тодаргай удуртулганың чогун көргүзүп турар.

Тудуг материалдарының шыгжамыры багай. Демир-бетон кылыгларны багай шыгжап турганы-биле ол кылыглар үрелип, ажыглалдан үнүп турарын «комсомолчу прожекторнуң» хыналдазы көргүскен. Ынчалза-даа тудуг эргелелиниң удуртукчу ажылдакчылары оон чогуур түңнелди кылбайн турар.

Тудуг объектилеринде машиналарны болгаш механизмнерни бир объектиден өске объектиже дажыглавар чорук оларны бүдүрүкчүлүг ажыглавас, оларны үрээр болгаш оларга ажылдаар кадрларны удаа-дараа солчурунга чедирип, ажылга шаптык боол турар. Ындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктарны соксадыры чугула.

Тудуг сезону изиг түлүк. Участоктарның болгаш бригадаларның демин каттыштырып, тудугчулар ортузунга агитас-массалыг ажылдарны калбартып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин чедип алыр херек.

Идеология ажылының ээлчеглиг сорулгалары айыттынган, ажыл-ишче, эштер!

Изии-биле деткип тур мен

Коммунистер партиязының хуреэлелинге 1928 чылда кирген мен. Харым 75 ажып, кадыым баксыраащ, ажылдавайн чоруур болзумза-даа, төрээн Коммунистиг партиям-биле үргүлчү кады чурттап, коммунизм тургузуушкунунда оон кайгамчыктыг тиилелгелеринге чоргаарланып чоруур кижи мен. Бистиң ленинчи партиявыстың политиказы шынап-ла мерген угааннығ дыр, хамык-ла чүвени баш бурунгаар өттүр көөр, часпас шиитпирлээр!

Бижикке пае мен ынчалза-даа СЭКП-ның өндүр улуг Программазын ай-айы-биле үжүглеп турган, оон кол сүүзүнүн шингээдип ап шыдаан мен. Совет улус шынап-ла магалыг чаагай үе — коммунизмче улам-на чоокшулап олурар-дыр бис. «Ол үеге ыяк-ла чедир чурттаар!» — деп, кырган коммунист мээң кара чаңгыс күзелим бо. Өске бүгү совет кырганнар ышкаш, Коммунистиг партияның, Совет чазактың сагыш салыышкынынга бүргеткен болганымда, ол күзенчиг ниитилелге черде чедир чурттап шыдаар боор мен.

Кызыл эмнелгезинге кирери-биле оглум бажыңынга келгеш, СЭКП ТК-ның Пленумунуң материалдарын радио дамчыштыр дыңнааш, аажок-ла өөрдүм. Коммунизм тургузуушкунунуң херээнде эң чугула айтырыгларының бирээзин — партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын — Пленум чугаалажып турар болду. Ону дыңнааш, ук айтырыгны шынап-ла чогуур өйүнде шиитпирлеп турар-дыр, деп бодадым.

Коммунизм тургузуушкунун кижилер шиитпирлээр болганда, оларны бүгү талазы-биле дески хөгжүлделиг, ажылгыр, кежээ болгаш бедик мерелдиг ишчилер кылдыр кижизидерин партия эндевээн-дир. Бистиң совет улузувустуң барык хөй кезии коммунизмниң ыдыктыг херээнге бердинген, арыг мөзүлүг кижилер-ле болгай. «Өг-бүлеге өөдежоктар тургулаар» деп улустуң чугаалажыры ышкаш, боттарының төлеп чок аажы-чаңы, чалгаа бак чоруу-биле өскелерни үреп, ынчангаш коммунизм тургузуушкунунга доктар кадып чоруур ийи-чаңгыс кижилер бистиң аравыста ам-даа бар дээрзи шын.

Коммунизм тургузукчузунуң бедик адынга төлеп чок, орта кижизивээн ындыг кижилерниң чамдык чижектерин бистиң «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырындан көргүзүп болур. У. Таракпан, Д. Аракчаа дээр ийи аныяк оол бистиң салбырның ажылчыннарынга үр үеде санадып келгеннер. Оларның кайызын-даа көөрге, чүнү-даа дескетпес хире, мөге-шыырак, аныяк эрлер чүве, а ажыл-херекке олар кымдан-даа дора турган. Кандыг-даа ажылга кирип каарга, удавас-ла каапкаш баар.

Оларның ынак-ла чүвези арага, ол арагалаарда ыяавыла чогуш-содаа үндүрер, дүне-даа, хүндүс-даа улуска амыр-дыш бербес, көрген-не кижизинге ораажып каап чоруур, улуг-даа, биче-даа кижилерни хүндүлеп көрбес турганнар. Оларның кайызы-даа ам бистиң аравыста чок. Ындыг бак аажызы-биле оларның бирээзи — У. Таракпан кемниг херек үүлгеткеш, хоойлу ёзутаар шииттирген, а Д. Аракчааны ажыл кылбас, маңгысталчак элемент деп санааш, Тожуже шөлүпкен. Олар чорутканының соолунде салбырда байдал элээн оожургаан.

Шиидери болгаш шөлүүрү дээрге аргажоктуң хемчеглери болба наан. Ынчаарга ол аныяк кижилерни эде кижизидер дээш чогуур үезинде эки оралдашкан болзувусса, олар эттиниң болур турган чадавас. «Бак кижи ёралыг, пар ыяш хөөлүг» деп чугаалажырывыс ышкаш, оларның багай үлегери өске аныяктарга база халдааны-биле ажыл кылбас, үргүлчү арага-дарыга сундугар, прогулдаар кижилер бистиң салбырда ам-даа бар.

Салбырда ажылчы чоннуң, ылангыя аныяк өскенниң ортузунга ажылга ак-сеткилдиг эвес, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарының эвээжевейн турарының кол чылдагааны кижилер-биле партийжи организастыг, политкижизидилгелиг ажылдың кошкаанда деп бодаар мен. Шынап-ла бистиң салбырда парторганизация (секретары Т. Базыр) массаның идея-политиктиг кижизидилгезинче шоолуг-ла кичээнгей салбайн келген болдур ийин. Салбырның клувун эки дерип кылгаш, анаа коллективтиг оюн-тоглааны, лекция, беседаларны, шии-концерт көргүзүглерин, бүдүрүлгениң мурнакчы кижилери-биле ужуражылгаларны организастап турган чүве болза, бистиң аныяктарывыс таарышпас үүлгедиглер кылырындан чайлаан, эки чүвеге чаңчыгып өөренген, бүдүрүлгеге идепкейлиг киришкен, ынчангаш салбырның ажыл-агыйжы чедиишкиннери көвүдээн турар ийик...

Масса ортузунда кижизидилге ажылының эки эвезинден күш-ажылдың сагылга-чуруму бисте сандаргай, оон бүдүрүкчүлүү кончуг чавыс. Салбырның 26000 хоюндан бо хүнерге чедир чүгле 4000 хой кыргыттынган. Бо чорук шээр малдың чайлаглаашкынын улуу-биле саададып турар. Ажылды мынчаар организастап турааш, мал семиртилгезин канчап чедип алырыл, эът, сүт, дүк бүдүрерин канчап көвүдедирил, ынчаш?

Кижилер-биле ажылда, салбырның ажыл-агыйы айтырыгларында бо болгаш өске-даа хөй четпестер кырган коммунист мээң сеткилимни аажок дүвүредип турарын сөглевейн баар аргам чок болду. СЭКП ТК-ның амгы Пленумунуң чугаалажып көрген айтырыы, оон шиитпирлери бо бүгү-биле мырыңай-ла тудуш холбаалыг болганда, ынчангаш ону изии-биле деткип тур мен.

Д. ЧАМЗЫ,
пенсионержи коммунист.

Өөредилгениң бедик шынары дээш

СЭКП ТК-ның болуп эрткен Пленумунга Л. Ф. Ильичевтуң илеткелин ханы кичээнгей-биле таныштым. Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында чугаалажып турары партияның болгаш бүгү совет улустуң амыдыралынга идейлиг шылгараңгай болуушкун болур.

Ылангыя совет школа дугайында айтырыгны таныжып көөрге, кайгамчык тода боор-дур. Партияның могаг чок сагыш салыышкынының ачызы-биле совет школа бедик билиглиг, кижизидиттинген кижилерни белеткеп турар.

Ылангыя школаларга уругларны ханы болгаш быжыг билиг-биле чепсеглеп, бүгү талазы-биле сайзыраңгай кылдыр кижизидеринче, өөредилгени күш-ажыл-биле холбаштырар айтырыгже онза кичээнгейни салып турар болгаш ону херек кырында боттандырып-даа турар.

Уруглар кижизидилгезинге өг-бүлениң, ада-иениң харысалгазының дугайында Пленумга илеткелде база чугулалап көрүп турары кончуг шын. Бистиң школаларывыс уругларны өөредип, кижизидип турары билдингир. Уругларны кара чажындан эгелээш, культурлуг чараш аажы-чаңга, күш-ажылга, өөредилгеге чүткүлдүг кылдыр кижизидери ада-иениң эң кол чугула хүлээлгези болур. Чамдык ада-иелер уругларының кижизидилгезинче кичээнгей салбас, күш-ажылга кижизитпес болгаш чалгаа, амыдыралдан хоорук кылдыр өстүрүп каар таварылгалар бар болгай.

Өг-бүлеге ада-ие бүрүзү уругларынга бүгү талазы-биле үлегер-чижектиг болуп, уругларны ниитилелге ажыктыг ажылдарга кирипштирип, ону тоол хүндүлээр кылдыр кижизидери чугула. Ынчангаш школаның өөредилгези биле кижизидилгези чаңгыс заай болур болгаш күш-ажыл биле өөредилге быжыг харылзаалыг болурунче ада-ие-даа, башкылар-даа улуг кичээнгей салыры чугула.

Ынчангаш мен башкы кижи болганымда Пленумнуң материалдарын ханызы-биле өөренип, бодумнуң башкылаашкын ажылымга хүн бүрү чаа чогаадыкчы аргаларны хереглеп ажылдаарын моон соңгаар-даа улам күштелдирер апаар. Эрткен өөредилге чылында башкылап турган 4 клазымны дараазының клазынче ийи чылчы чок, шилчиткен мен. Чүгле өөредилгеге багай чок шилчидери эвес, харын өөредилгениң шынарынче кичээнгейни салып турар мен. Оон түңнелинде мээң клазымда 4—5 демдектиглерниң саны өскен.

Класстың өөреникчилериниң ада-иелеринде эштер Күндүү, Увангур, Бадыраа, Мандалмаа дээш оон-даа өскелер школа-биле быжыг харылзаалыг, уругларын кончуг эки өөренип, чуруму болгаш ниитилелге ажыктыг ажылдарга киржилгези эки болуп турарлар.

Партия ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырары-биле башкы бүрүзү, өг-бүле бүрүзү боттарының улуг хуузун киирип, чүткүлдүг ажылдаары чугула. Ылангыя чаа өөредилге чылында школаларны үлегерлиг белеткеп, башкылаашкынга белеткел ажылын амдыгааштан эгелеп чорудуп, мурнакчы дуржулгалар-биле таныжар болза эки. Өөредилгеге чугула көргүзүглерни белеткеп ап, чайгы билиг бедидер курсга ажыктыг чүүлдерни өөренип ап турар мен.

А. МАСКЫР,
Тес-Хем районнуң Чыргаланды 8 чыл школазының башкызы.

Ажыл-иш хайныккан

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин болгаш Пленумнуң материалдарын «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери калбак таныжып турар. Партия комитеди бодунуң төлээлерин салбырлар, ферма болгаш бригадалар аайы-биле бижыглаан. Олар солун номчулгазын доктаамал чорудуп, ылангыя Пленумнуң материалдарын, совет космонавтарның алдарлыг болгаш төөгүлүг тиилелгелерин чоңга таныштырып турар.

Сүт бүдүрерин көвүдедир

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи 1963 чылда 170 тонна сүт бүдүрерин, оон 130 тоннаны күрүнеге садарын шиитпирлээн.

Ферманың коллективи эрткен беш айларның дургузунда 301 центнер сүттү бүдүрүп, оон чүгле 150 центнерин күрүнеге саткан. Азы чартык чылда 61 тонна сүттү күрүнеге садар турган, ферма эрткен беш айларда чүгле 15 тонна сүттү садып, планын чүгле 24,6 хуу күүседип, кедергей куду көргүзүглүг болган. Бир инекке онаапгтыр ферма беш айлар иштинде 186 кг сүттү сагган.

Сүт саалдазының база ону күрүнеге садарының талазы-биле темпиниң өспейн турарының кол-ла чылдагааны болза саар инектерниң хөй кезии багай кыш ашкан, арган болуп турарында, оларга бээр кандыг-даа немелде чем чогунда болур. Оон ужурунда сүт саалдазы көвүдеп чадап, күрүнеге сүт садар планны күүседиринге улуг бергедээшкинни тыварыштырып турар.

Мынчангаш Арыг-Бажы фермага сүт бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, күрүнеге сүт садар планны ыяавыла күүседир талазы-биле колхоз баштаар чери, партия организациязы хемчег алыры негеттинип турар. Т. САЛЧАК-ООЛ.

Шалыпчы ажылдаар бис

Партия Төп Комитединиң чаа эрткен Пленумунга Л. Ф. Ильичевтуң кылганы «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының» дугайында илеткелди бистиң пассажирлер АТК-зының чолаачылары, слесарьлары болгаш бүгү ажылчыннары сонуургал-биле номчаан. Амгы үеде Пленумнуң шиитпирлери шынап-ла делегейниң бүгү кижилериниң кичээнгейин хаара тудуп турар. Мен Пленумнуң материалдары-биле кичээнгейлиг таныжкаш, оон хөй ажыктыг чүүлдерни билип алдым. Чамдык клубтарның, культура ордуларын, музейлерин, албан черлериниң залдарын ам-даа шын эвес ажыглап турарын илеткелде айыткааны черле чөптүг. Ындыг четпестерни бистиң хоорайывыстан безин көрүп болур.

Пленумнуң эртип турган хүннеринде бистиң чолаачыларывыс ийи дапкыр күжениишкин-биле ажылдап турганнар. Идеология ажылының талазы-биле Пленумнуң көрген айтырыглары бүгү делегейге улуг ужур-дузалыг болгаш коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчизин улам сонуургадып турары билдингир. Ынчангаш бис Пленумнуң шиитпирлериниң удурттулга болдургаш, моон соңгаар оон-даа кызымак ажылдаар ужурлуг бис.

Н. ФИРСТОВ.
пассажирлер АТК-зының чолаачызы.

Өөрүнчүг-дүр

Мен ам 75 харлыг кырган мен. Бистиң улуг-чаагай Төрээн чуртувуска кандыг кайгамчыктыг болуушкуннар болбады дээр. Ол бүгүнү бодумнуң карактарым-биле көрүп, чамдыктарынга киржип-даа чордум. Ам коммунистиг ниитилелди тудуп турар улуг чурттуң чурттап эрткен хүнү бүрүзү-ле улам кайгамчык болгаш улуг-чаагай болуушкунның хүнү болуп турар.

Бодумнуң назыным улгадып кырызымза-даа, Төрээн чуртумнуң улуг тиилелгелеринге аныяксыг сеткил-биле өөрүп, оон-биле бир тыныштыг чурттап чоруур кырган мен. Капиталистиг чурттарда бистиң совет кырганнар ышкаш аас-кежиктиг кырганнар-даа кайда боорул аан!

Бистиң чуртувустуң бир кайгамчыктыг өөрүшкүзү—Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң космоска үргүлчүлээдиг кады ужудуушкуну болган болгай. Бо дээрге чүгле ийи кижиниң хуузунда маадырлыг чоруу эвес, харын бистиң чуртувустуң, улузувустуң тиилелгези, социалистиг эртемниң болгаш техниканың чайыннанчак чедиишкини дээрзин сеткил ханып бодаар-дыр мен. Мындыг улуг тиилелге артында-ла партияның Төп Комитединиң Пленумунуң бүдүүзүнде чедип алдынган болгай. Кырган-даа болзумза, солуннардан номчуп, радиодан дыңнааш, бистиң ниити тиилелгевиске чоргаарланып, өөрүүр-дүр мен.

СЭКП ТК-ның Пленуму база кончуг чугула айтырыгны чугаалашкан. Оон материалдарын номчуп көргеш, совет кижи дугайында партияның кайы хире сагыш салып турарын өөрүшкү-биле үткүп хүлээп албас аргажок. Ол Пленум өндүр чаагай сорулганы база салган. Ону чедиишкиниг күүседип ап шыдаарывыска, ылангыя аныяктарның ол дээш чүткүлдүг ажылдаарынга шуут бүзүрелдиг бис.

ЖМАК,
сан министерствозунда танныыл.

Бүгү участоктарда

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). Идеология ажылының эң чугула сорулгаларының бирээзи — ажылчы чонну интернационалчы ёзуга кижизидериниң айтырыын, чаа кижини—коммунизм тургузукчузун кижизидериниң айтырыын чугаалашкаш, СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң материалдарын, «Найырал» совхозтуң бүгү ажыл участоктарында калбак таныжып турар.

Төп мастерскаяга болган таныдылга хуралы ажыл-ишчи бедик көдүрлүүшкүнге эрткен. Сиген кезиилдезинге болгаш дүжүт ажаалдазынга белеткел бо хүннерде кидин түлүк. Коллектив 16 комбайнны сеппеп дооскан. Трактор-биле сиген кестирер 15 машиналар, 12 дырбааштар бүрүн белеткеттинген. Ажылдың темпизи улам дүргедеп, шынары экижип турар.

Үрбүн сүт-бараан фермазының коллективи чартык чылда 770 центнер сүт садар хүлээлгезин он хонук бурунгаар 820 центнер кылдыр күүсеткен. Пленумнуң материалдарын таныышкаш, олар июль бирге чедир 150 центнер сүттү пландан ажыр садарын хүлээнген. Шак ындыг ажыл-ишчи чүткүл совхозтуң өске-даа фермаларында илерел турар.

Республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи республика типографиязының ажылчыннары СЭКП ТК-ның Пленумунуң материалдарын хүн бүрү таныжып турар.

ЧУРУКТА: ортузунда парлаачы Василий Шаповалов ТК-ның Пленумунуң дугайында материалдыг солуннуң коллективтиг номчулгазын кылып турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Төрээн чуртка хөй дүктү берээл!

КЫРГЫЛДА ПУНКТУЛАРЫНДАН МЕДЭЭЛЕР

ЫНЧААР АЖЫЛДАП БОЛБАС

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң ажыл-ишчилери Сенек деп черде хой кыргыырының чаңгыс заай төлевилелдиг кыргылда пунктузун ажыглалда киирген. Ында хой кыргыыр улуг кажааны туткан болгаш крышалаан. Оон иштинде хой кыргыыр черни эп-не таарымчалыг кылдыр кылган. Ында электрокыргылдазының 34 хачыларын дерип белеткээн. Анаа ам-даа 30—40 электрохачыларны тургузуп ап болур. Ол кажааның иштинде дүк салыр өрээл, дүктү тырыыр, дензилээр өрээлдер база бар. Совхозтуң бүгү хойларын чаңгыс ол пунктуга кыргыыр кылдыр планнаан.

Пунктуда ажылдап турар кыргыкчылар чурттаар хөй өрээлдерлиг пагон-бажыңнарлыг, столоваяны, кладовканы кылган. Ында 80 ажыг кижи чурттап, ажылдап турар. Ол пунктуда хой чуур улуг ванннаны дерип тургускан. Ынчангаш дүк кыргылдазын болгаш хой чуулдазын хары угда кыска хуусаада чорудуп болурунуң бүгү таарымчалыг байдалы тургустунган.

Совхозтуң удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери, ылангыя кол зоотехниги эш В. Кургутов дүк кыргылдазын эки удуртпайн турар. Ам Сенектиң кыргылда пунктузунда хой кыргылдазы организас чок, алаачайгаарлаашкынныг агым-биле чорул турар. Пунктуда 34 кыргылда машиналарының 16-зы кыргыкчылар чок болганы-биле анаа турар, а электроагрегатта ажылдап турар 18 кижиниң чүгле 2-зи ол техниканы билир, өскелери билбес кижилер болуп турар. Олар хүнде эки дээрге-ле 10—15 хойларны арай-боорда кыргып, хойларның кежин оя кезер, дүктү четче кыргывас, улуг чидириглиг болдурар чорук хөй. Пунктуда 18 электрохачылыг, 7 хол хачылыг кижилер хүнде чүгле 300 хойну кыргып турар. Кыргыкчыларда Ховалыг Бичет-оол, Григорий Шарап олар 35—40 хойну кыргып турда, чамдык кыргыкчылар чүгле 3—5 хой кыргыырынга өйлежип турар. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле чүгле 1.3 кг дүктү кырган. Хойжулар М. Дакпаның —392, К. Самданның —305 баш кыргыттынган хойларының бирээзи-ле чүгле 1,1 кг дүктү берген.

Дүк кыргылдазын үлегерлиг организастаарының ужур-дузазын совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери үнелеп көрбээнин үстүнде чижектер херечилеп турар. Кыргылда пунктузунуң эргелекчизи, зоотехниктер, мал эмчилери, хойжу бригадаларның бригадирлери кыргылда пунктузунга ында-хаая келгилээр. Пунктуда организакчы болгаш кижизидикчи ажыл дыка четпес тургустунган. Ынчангаш бүгү-ле кыргыза чогуур 20000 ажыг хойнуң чүгле 2000 ажыг хирези кыргыттынганы дүвүрээзинниг байдал дугайын херечилеп турар-дыр.

Ынчаар ажылдап болбас. Сенектиң эки дериттинген кыргылда пунктузунда электрохачыларны бүрүн ажылдадыры, бо ажылче совхозта хой кыргыырынга мергежилдиг кыргыкчыларны эвилелдээри, кыргыкчылар ортузунга дүктү чогуур үезинде чидириг чокка кыргып алыры дээш социалистиг чарышты калбартыры—совхоз дирекциязының, парткомнуң, ажылчын комитединиң бо хүннерде чугула сорулгазы кылдыр тургустунган.

Д. Монгуш.

• • •

ОЛАРДА ЭКИ

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» кодээ ажыл-агый артелинде хой кыргылдазы организастыг чорул турар. Бо хүннерде 3000 ажыг хой кыргыттынган. Хойжу Түлүш Өдек хой бүрүзүнден ортумаа-биле 1.5 килограмм дүктү кыргып алган болгаш дээре түңнелдиг болган.

Маадыр ие Дүкүр, аныяк кыргыкчы Дагба Үйнүк олар кыргыкчылар арызында социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп, хүнде бирээзи-ле 30—40 хойну кыргып турарлар. Механик Н. Пахомов, бизекчилер К. Январь, Б. Хемер-оол олар эки ажылдап турарлар.

Кыргылда-биле чергелештир хойларны чуур ажылды мал эмчизи Т. Сундуй эки организастап турар.

М. Кырлыг-Хара.

• • •

МУРНАКЧЫ КЫРГЫКЧЫЛАР

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда кыргыза чогуур 6825 хойнуң хөй кезии кыргыттынган. Чолдак-Шыравылак деп черде кыргылда пунктузунуң электроагрегадын «Сельхозтехниканың» район салбырының механиги эш Чавыдак кончуг эки тургузуп берген. Агрегат ынчангаш үрелиишкин чок ажылдап турар.

Электроагрегаттың 12 хачылары бар. Саая Долгай-оол оон бирээзи-биле хүнде 40—45 хойну кыргып турар. Саая Баады оон база-ла хожудавайн турар. Хол хачылыг 19 кыргыкчыларның арызында Долчан, Бичии-уруг оларның бирээзи-ле хүнде 20 ажыг хойну кыргып, чарыштың мурнакчылары болуп, шаңнадып турарлар. Чеди класстыг, он беш харлыг Хомушку Эрес-оол бодунуң авазы-биле ийилээ хүнде 30 ажыг хойну хол-биле кыргып турар.

О. Лама.

• • •

СОКСААЛ ЧОК

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраада № 3 салбырының Хемчик ол чарында Эренчин Доржунуң бригадирлээни бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының хойларын кыргыыры үргүлчүлеп турар.

Кыргылда пунктузунда 12 электрохачылыг агрегат соксаал чок ажылдап келген. Моторист эш Ондар, хачы бизекчизи Куулар Дары-Сүрүн, хачы эдикчизи Моңгуш Бакый олар агрегаттың эки ажылдаар аргалыын хандырган.

Оон ачызында каш-ла хүн иштинде кыргыза чогуур 5300 хойнуң иштинден 3300 ажыг хой кыргыттынган.

Дүктү чидириг чокка ажаап алыр дээш чарыш күштелген. Мында хойжулар бир хойга онааштыр 1.6 килограмм дүктү кыргып алган. Кыргыкчыларның арызында эштер Чудурук-Кара, Биче-кыс, Дюза, Мартан-оол, Белекпен оларның бирээзи-ле хүнде 30—31 хойнуң дүгүн кыргып турар.

К. Кендем.

• • •

ЧАРЫШТЫГ АЖЫЛДАП ТУРАРЛАР

Ногаан шыкчыгашта кызыл түк киискип тур. Олче углааш чорувуттум. Чеде бээримге, Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң № 1 хойжу бригадазының кыргылда пунктузу болду. Мында-даа ажыл аажок чай чок, кижи улус-биле безин чугаалажыр аргажок.

Ынчангаш улустуң ажылын сонуургап билип алыр сорулга-биле дүк дензилеп турган кижиге чеде бердим. Оон-биле мендилешкеш, байдалды айтырдым.

— Бистиң колхозувус бо чылын күрүнеге 42 тонна дүктү садар ужурлуг. Бөгүнге чедир 25.8 тонналы дужааган. Бистиң бригадавыс июньнуң 17-ге чедир 12 тонна дүктү дужаады. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 1.9 кг дүктү ап тур бис. Кыргыкчыларның арызында Дүмен Хамат, Валя Борбак-кыс, Кыргыс Адыя, Морган Дембээ олар ажылдың хүн нормазын 150 хуу чедир күүседип турарлар. Чүгле чаңгыс дүүн Кыргыс Адыя хол хачызы-биле 40 хойну кыргааш, оон 82 килограмм дүктү алды — деп, ол мензэ тайылбырлап берди.

О. Дамдын-оол.

• • •

Ол-ла колхозтуң эш Дамчанның бригадирлээни № 2 хойжу бригаданың Ак-Булуңда кыргылда пунктузунда ажыл эки чорул турар. Мында 4 хачылыг агрегат, хол-биле 6 кижи 1850 хойну кыргааш, оон 4298 кг дүгүнүн 3292 килограммын күрүнеге дужааган.

Бо пунктуда кыргыкчылар Хайбын Бадарчы, Самбыр Норбу, Шириндиви Кызыл-оол, Биче-оол Үрбаандык олар мурнакчылар болуп турарлар.

Эш Шижээниң бригадирлээни № 3 хойжу бригаданың Хадын-Ужунда кыргыкчылары 3196 хойдан 5975 кг дүктү кыргаан болгаш 4808 кг дүктү күрүнеге дужааган.

Ол пунктуда 12 хачылыг электроагрегат, хол хачылыг 6 кижи ажылдап турар. Мында эштер Быдыя Ликтип, Кан Янчин, Үрбаан Чыпсынмаа, Дажы Бунгаа олар чарышка тиилекчилер болуп келген.

Колхозтуң үш кыргылда пунктулары күрүнеге 16 тонна 175 кг дүктү июньнуң бирги чартыында дужааган.

М. Конгар.

* *

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң херээженнеринден 30 кижи комсомолчу Галина Саттың удуртулгазы-биле хой кыргылдазынга идепкейлиг киржип турарлар.

Электроагрегаттың 10, холдуң 20 хачылары-биле июньнуң 1-ден эгелээш баштайгы хүннерде 6 муң хойнуң дүгүн кыргаан. Кыргыттынган 12 тонна дүктен 3 машина дүктү күрүнеге дужааган.

Кыргылда пунктузунда ажылдап турарларга Вера Хирлиг-оол чем кылып берип турар. Агитаторлар Сат Сорук, Түлүш Доржу, Александр Кара-оол олар кыргыкчылар ортузунга таныдылга ажылын үзүктелдирбейн, дүктү чогуур үезинде, чидириг чокка кыргып алыр дээш чарышты организастап турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

• • •

Бо чылдың көгүрүмнүг, кавыскалыг чазы келдээки черлерге улам орай болган. Ынчангаш хой кыргылдазы база орай эгелээн. Хойну эрте кыргааш, каражага таваржып турган чылдар база турган болгай. Хөнделеңниң хойжулары ону утпааннар. Чогууру-биле чылып кээрге кыргылданы эгелээн.

Июньнуң эки хүннери. Өөр-өөр хойлар Хөнделеңниң кыргылда пунктузунга ынай-бээр шуужуп-ла турган. 20 коданның 6500 хойлары хөй болбайн канчаар. Хураганнар-даа хөй. «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырының хойжулары бо чылын 13,5 тонна дүктү күрүнеге дужаап шыдаарын шиитпирлээн.

Ону күүседирде, кижи бүрүзүнүң кызымак күш-ажылы негеттинер. Коммунист Х. Ирбааның чаңнызынга кыргыкчылар хүнде 350—400 хачы бизеткеш баарлар. Моторист-комсомолчу С. Дакза мотор биле электрохачылар арызында чай-чапсар чок халаан турар. Дензичи К. Манзырыкчы карандаш бажы бизеп алыр безин чай чок болу бээр. Дүк тырыкчылары К. Башкар-оол биле С. Байыр хой дүк арызында «карбаныш» тура хүнзээр. Дүк сорттакчызы К. Лизаның ажылының чай чогун чүү дээр. Хол хачыларлыг 30 кижи, электри хачыларында 12 кижи ажылдап турар.

Дүк дээрге байлак эртине-дир. Ону кайы хире хөйнү бүдүрүп алганының түңнелин хой кыргылдазының бо кампаниязы көргүзер ужурлуг. Ынчангаш бо ажылда кырганнар, аныяктар болгаш школачы уруглар шак ынчаар идепкейлиг киржип турар.

Ам он кодан хойну кыргыыры доозулган. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 кг дүктү кыргып ап турар. Хойларны чууру база-ла кады чорул турар.

Кыргылда пунктузунда агитхуудус үнүп турар. Почта дажылгазы эки. Кыргыкчылар ортузунда тайылбыр-массалыг ажыл доктаамал чорул келген. Сөөлгү үеде дүк кыргылдазын чогуур үезинде, чидириг чокка чорудар дээш социалистиг чарыш улам күштелген.

А. ДОПЧАА.

• • •

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Булуң-Терек салбырында хойжулар хой кыргылдазын июнь 3-тен бээр массалыг чорудa берген.

Баштайгы хүннерде 40 кижи хол хачылары-биле 1958 хойну кыргаан. Хойжулар Хүргүлек, Дапсан олар тыва хойларның бирээзинден-не 2—3,5 кг дүктү кыргып алгылаан.

Ынчалза-даа 24 хачылыг бир электроагрегат ажылдавайн турары хомуданчыг. Ук агрегатты ажылдадыр кижилерни өөретпээн боор турар.

П. ХАЙДЫП.

• • •

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунда кыргылда июнь 6-да эгелээн. Ында 25 кыргыкчы ажылдап турар. Олар дөрт хүн иштинде 876 хойну кыргааш, оон 1170 кг дүктү алган. Ону хой бүрүзүнге онаарга 1,3 кг болур. Парын дүктүг хойлар ындыг эвээш дүктү берип турары четпес. Массалыг кыргылдаже ам-даа кирбээн болгаш ону июнь 20-де эгелээрин планнап турар. Ам кыргып эгелеп турар хойларының кужу аажок арган.

Совхоз бо чылын күрүнге 24 тонна дүктү дужаар ужурлуг. Моон соңгаар кыргылда мурнуукузу ышкаш кудулденнелге турар болза план күүседирин берге деп чүве билдингир. Оларның кожазы «Тиилелге» колхоз ам хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 кг дүктү кыргып ап турар болгай. Совхозтуң кыргылда пунктузунда дүктү аажок боктаалдырып турар. Шарааш чорударынга белеткээн дүктүң безин богун аштавайн турары черле четпес.

И. ТОРЖУ.

• • •

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» кодээ ажыл-агый артелиниң Эйлиг-Хем участогунуң малчыннары хой кыргылдазынче организастыг кирген. Ында ам 57 хачылыг электри кыргылда агрегады болгаш хол хачыларлыг 60 ажыг колхозчулар ажылдап турар.

Баштайгы үш хүнде 1560 баш хой кыргыттынган. Дыка хөй кыргыкчылар хүнде 45-тен 55 чедир хойну кыргып турар.

Т. БЮРБЮСЗЭН.

* * *

„ЭЪТ ФАБРИКАЗЫ"

Ажылчыннар бодунуң совхозунда шары кадарчызы Оюн Седенбаны «эът фабриказы» деп адай бергени анаа-ла таварылга эвес. Ол шынап-ла он чылдарның дургузунда чеже тонна эътти бүдүрбээн дээр. Оон күрүнеге дужааганы та чеже тонна чүве. Бир эвес ону шуптузун санап, түңүн үндүрген болза солун-на болур ийик.

Малды ажаарының болгаш азыраарының, одарладырының улуг дуржулгазын ол чыып алган. Кышкы үеде чер одарын ажыглавышаан, концентраттыг чемнер-биле чемгерер, чайын хөй одар солуп көжер, ынчангаш шары бүрүзүнге дүн-хүнде 900—1000 грамм немелде дензиин чедип ап турар.

Хөй болгаш семис эът ол-ла болгай. Оюн Седенба чүгле эрткен чылын күрүнеге садар 57 тонна эътти дужааган, а бо чылдың март айдан эгелеп совхоз оон коданындан 37 шарыны күрүнеге саткан.

Дуржулгалыг кадарчы ам Улуг-Шоол деп черде 273 баш шарыны семирти азырап турар. Бо чылын [illegible] тонна эки шынарлыг эътти күрү[illegible] садар кылдыр бүдүрерин ол хү[illegible]ген.

Т. ТАЖЫ-САМБ[illegible]
«Межегей» совхоз.

КОСМОНАВТАР ЧУГААЛАП ТУРЛАР

Космостуң маадырлары-биле журналистерниң ужуражыышкыны

Космостуң маадырлары-биле бо ужуражыышкынны аажок манап турган бис. Ынчангаш ужуражы бердивис. Чаңчыл ёзугаар бүгү журналистерни Волга эриинде бир бажыңче чалай берген. Харын анаа бо парлалга конференциязы болган чүве.

Космонавтарны парлалга төлээлекчилеринге таныштырбышаан, Валерий биле Валентина эмнелгениң ылавылалдыг шинчилелин эрткеннер дээрзин ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Н. П. Каманин чугаалаан. Оларның кадыы тергиин эки деп ол чугаалаарга, олурушканнар адыш часкааннар.

«Восток-5» болгаш «Восток-6» корабльдерниң командирлеринге журналистер айтырыгларны салган.

АЙТЫРЫГ: Силер, Валентина Владимировна, делегейде бир дугаар херээжен космонавт болгай силер. Ынчангаш ужудуушкун өйүнде Силерге чүү чүве эң-не берге ышкаш сагындыржык ирги дээрзин Силерден дыңнаксап турарывыс черле билдингир.

ТЕРЕШКОВА: Космонавтар белеткээр төпке кире берген хүнүмден эгелээш, ужудуушкунга үр болгаш чүткүлдүг белеткенип келген мен. Сурдокамера, термокамера, сураглыг центрифуга, спорт болгаш өске-даа хөй-хөй чүүлдер — ол бүгүнү эртер ужурлуг турган. Эң-не берге болган чүве чүл дээрзин чугаалаары мөңээ берге-дир. Онза таварылгалар болбаан чүве. Ужуру чүл дээрге, ужудуп үнериниң мурнунда космоска ужудуушкун үезинде таваржып болур бүгү чүүлдерни эрткен улус болгай бис. Ынчангаш, космиктиг корабльге бүгү талазы-биле белеткелдиг олурупкан мен.

АЙТЫРЫГ: Черни долгандыр кашкы дескиниишкин Силерге черле чүден артык уттундурбас болганыл база чүге ындыг уттундурбас болганы ол?

БЫКОВСКИЙ: Ол ындыг дескиниишкин он сески болган чүве, ынчаарда СЭКП ТК мени ленинчи партияның хүрээлелинге киирип алганын Герман Титов мөңээ дыңнаткан. Ол өйде мени хаара тудуп келген сеткил хайныышкынын чугаалап бээринге сөстер чедишпес-тир. Бодумга — партия кежигүнү болдум, ленинчи партияның кежигүнү болдум деп каш удаа катаптап чордум, бисти коммунизмче аппар чыдар партияның кежигүнү болган-дыр мен деп чоргаарал-биле бүрүн бүргеттинген чордум.

ТЕРЕШКОВА: Мээң эң-не кайгамчыктыг дескиниим — үшкү дескиниг болган. Ол өйде мээң-биле Никита Сергеевич Хрущев ада ёзузу-биле, чүректиң ханызындан, ээлдээ-биле чугаалашкан болгаш аас-кежиктиг ужударымны, таарымчалыы-биле черге кээп хонарымны ол мөңээ күзээн. Ооң сөстеринге мээң хөөнүм аажок өөрүшкү кирген. Оон ынай чугаалавайн барып шыдавазым база бир болуушкун бар, ол дээрге корабльди хол-биле башкарарынга шилчээним-дир. Техниканың хувулгаазыны — кайгамчык корабль кижиниң холун дыңнангыры-биле эдерип чоруур апаарга, кижиниң байдалы хелчок магадалдыг болу бээр болду. Ол кайгамчык корабльди мээң бир ада-чурттугларымның мергежилдиг холу-биле кылып каан деп сеткип келгеш, кижи чоргаарланыр.

АЙТЫРЫГ: Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев болгаш Павел Попович олар дензи чок апаарының байдалы-биле холбашкан хөй солун чүүлдерни чугаалап турганнар болгай. Оларның хайгааараашкынналарынга Силер кандыг-бир чүве немеп болур силер бе?

БЫКОВСКИЙ: Дензи чок апаарының дугайында бис хөйнү билир турган бис. Самолёттарга ужудуп чоруп тургаш, ындыг байдалды биче үе иштинде ботка эдилеп эртип турган кижи мен. Дензи чок апаар чорук мөңээ харын-даа таарымчалыг болган дээрзин чажырбас мен, ынчангаш программа ёзугаар, олурган креслолзандайдан чештинип алгаш, оортан адырлы бээриниң үезин аажок манап чораан мен. Дензи чок апаар чорук дээрге, мээң бодалым-биле алырга, — аажок эки чүве. Үш хонук иштинде дензи чок апаарының байдалынга аажок чаңчыгып калган мен, ынчангаш ону харын-даа эскербес апарган мен. Оон хенертен чүү бир херексел мээң дужумга шимчеш дивейн астына берген турарын көрүп кааш, ам кээп демги дензи чок апаар чорук сагыжымга кирип кээр чораан.

АЙТЫРЫГ: Силерниң ужудуушкунуңарның баштайгы ийи хонуунуң дугайында, ынчаарда чааскаан чораанынарның дугайында чугаалап көрүңерем, Валерий Федорович. Силерге орбита-орукче «Восток-6» ужудуп үне бээрге, чүнү бодадыңар?

БЫКОВСКИЙ: Айтырыг арай шын эвес салдынган-дыр. Кандыг чааскаанзыраашкын дугайында чугаа турар боор? Бис үргүлчү-ле Чер-биле, эртемденнер-биле, конструкторлар-биле, бистиң космонавтарывыс-биле харылзаалыг чоруп турган бис. Чааскаан кижи-дир мен деп бодал мээң бажымга мырыңай чок турган. Ынчаарга мээң-биле Валюша кожаланып келирге, мээң сеткилим аажок чырып келген. Бис ол-ла дораан харылзааны тудуп, чугаалажы берген бис.

АЙТЫРЫГ: Ужудуушкун үезинде кайы диптерни, океаннарны болгаш далайларны көрдүңер? Көрген чүүлдериңер дугайында силер араңарда санал-онал солчуп чордуңар бе?

БЫКОВСКИЙ: Солун айтырыг-дыр. Төрээн чуртувустуң кыры-биле ужудуп эртип чыткаш, Кавказ дагларын, Каспий далайны, хоорайларны эки көрген мен. Көрген чүүлдеривис дугайында Валя-биле санал-оналды солчуп чораанывыс чугаажок. Хүннүң үнүп келири болгаш ажары кончуг чараш болган.

ТЕРЕШКОВА: Хүннүң үнери болгаш ажары — кайгамчык чараш болуушкун. Корабль Черниң хөлегезинден үне бээрге, өңнерниң чурумалы катаптаашкын чок магалыг.

БЫКОВСКИЙ: Немеп каксай-дыр мен — бедиктен Ленинградты кончуг эки көрген мен.

АЙТЫРЫГ: Волганы көрдүңер бе?

ТЕРЕШКОВА: Мен көрген мен. Волга чараш, ынчалза-даа ол дээрге, ылаңгыя мээң төрээн черимде улам эки.

АЙТЫРЫГ: Дүжеедиңер бе база кандыг дүш дүжедиңер?

Манаа Валя-даа, Валерий-даа дүш дүжевейн удуур улус бис деп каттырып харылааннар. Мен мырыңай ханы удуп турдум, ынчангаш командылал черинден мени бир бе азы ийи бе катап радио дамчыштыр оттуруп турган деп Валя немеп чугаалаан.

АЙТЫРЫГ: Космоска канчаар чемненип чордуңар? Каш катап, чүнү чемнендиңер? Космоска чиир чем силерге таарышты бе?

ТЕРЕШКОВА: Черге-биле бир дөмей, дөрт катап чемненип чораан бис. Чем дээрге столоваяда-биле дөмей-ле: быжырган бызаа эъди, быжырган хаван эъди, котлеталар, дагаа эъди, кат-чимистер, соктар. Мөңээ Москвадан ап алганым суг база чораан. Космоска кухня чок-ла турган харын. Ынчангаш бодувус чем белеткевейн чораан бис. Бистиң космоска столоваявыстың чүгүла шынарын база демдеглеп каайн — бүгү чемнер черге чиир чемнер ол хевээр турган.

БЫКОВСКИЙ: Чем дугайында хомудаар чүве чок. Оларны бодувус шилип алган улус бис, ол шилиирде эң-не тааржыр чүүлдеривис ап турган бис.

ТЕРЕШКОВА: Чүгле кара хлеб чок, ол хомуданчыг болган.

АЙТЫРЫГ: «Хостуг үе» дээр шактарда чүнү кылып чордуңар?

БЫКОВСКИЙ: Ындыг үе ындыг-ла хөй эвес турган. Чижээлээрге, мен хөгжүмге ынак кижи мен, ону шактагы-биле дыңнап чордум. Бистиң чуртувустуң кыры-биле ужудуп эртип чыткаш, радиону улап чораан мен, бистиң чуртувуста чүү болуп турарын билип алыксай бээр чордум. Валя-биле ырлажып-даа чораан бис, ол эгелээрге, мен улаштыр ырлай бээр чордувус.

ТЕРЕШКОВА: Ырлаарынга ынак кижи мен. Бистиң улуг эвес репертуарывыска найырал дугайында, Москва дугайында ырлар болгаш бистиң космиктиг ырывыс бар турган. Космодромга бистерниң, космонавтарның дугайында журналистерниң бижип кааны, бистиң ынакшый бергенивис баштак ырны база ырлаан бис.

АЙТЫРЫГ: Ужудуушкунуң баштайгы болгаш сөөлгү хонуктарында космонавтың хүн чуруму канчаар ылгажып турганыл?

БЫКОВСКИЙ: Бирги болгаш сөөлгү хүннерниң хүн чурумун шыңгызы-биле планнаан турган болгаш чайгылыш чокка күүсеттинип чораан. Ужудуушкунуң эгезинде кол чүве эртем талазы-биле хайгааралдар турган, сөөлүнде — дужуп бадарынга белеткел.

АЙТЫРЫГ: «Восток-6» корабль Черже дужуп бадар деп команданы аптарга, силер араңарга чүнү чугаалаштыңар?

БЫКОВСКИЙ: Мен Валяга: аас-кежиктиг бол, Валя. Черге эки хонуптарыңны күзедим, төрээн черивиске дүрген ужурашкыже чедир байырлыг деп чугаалаан мен.

ТЕРЕШКОВА: Мен база Валерийни Черге аас-кежиктиг, эки чеде бер деп күзээн мен.

АЙТЫРЫГ: Диптер кыры-биле ужудуп тура радио-биле чүнү дыңнадыңар? Черде солун чүүлдерден оларның кандыызы силерниң сеткилиңерни улуу-биле хайындырды?

БЫКОВСКИЙ: Москваның төрээн үнүн радио-биле дыңнаары чүден эки турган. Ылаңгыя «Восток-6» корабльдиң орбита-орукче ужудуп үнүпкениниң дугайында медээ мээң сеткилимни улуу-биле хайындырган. Ынчаарга Валя-биле харылзааны тудуп алганывыста, бистиң кайывыс-даа кайгамчыктыы-биле өөрээн бис.

АЙТЫРЫГ: Ужудуушкунга кандыг-бир солун чүве ап чордуңар бе?

ТЕРЕШКОВА: Ужудуп үнеривистиң мурнуу чарыында бир школаның пионерлери ССРЭ-ниң кадыр болгаш маска чуруп каан, күрүне тукчугажын мөңээ эккеп берген чүве. Космоска ужудуушкунга ол үнелиг белек мээң-биле чораан. Ону мен херээженнерниң бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилеринге белек кылдыр бериксээн кижи мен.

БЫКОВСКИЙ: Ужудуушкун үезинде ВЛКСМ кежигүнүнүң 11 демдектери мөңээ чораан чүве. Москвага чеде бергеш, оларны эң-не төлептиг комсомолчуларга тыпсыры-биле ВЛКСМ ТК-га дамчыдып бээр мен.

АЙТЫРЫГ: Черге кээп дүшкеш, баштай-ла чүнү бодадыңар?

ТЕРЕШКОВА: Орус улуста: «Аалчылап чорударга эки, а бажыңынга оон-даа эки» деп үлегер чугаа бар болгай. Космоста эки-ле, ынчаарга төрээн черде оон-даа эки. Черге дужуп келгеш, мен чүнү бодаан деп мен? Партияның болгаш чоннуң даалгазы чедиишкинниг-биле күүсеттингени, ужудуушкунунуң программазы чедиишкинниг-биле күүсеттингени дээш өөрүшкү бодалга кирер турган. Оон ынай совет черге изиг өөрүшкүлүү-биле уткуп алганы дээш өөрүшкү база улуг. Кижилер менче чүгүржүп, чаш уруглар мени долганып кээп, бүгү кижилер сеткил хайнышкыны-биле мөңээ байыр чедирип турдулар.

БЫКОВСКИЙ: Журналистерниң бисти ынчаар адап кааны — дээр оглу болгаш уруу бистер хүндүлүг даалганы чедиишкинниг-биле күүседип кааш, бистиң өндүр улуг Төрээн чуртувустуң черинге экизи-биле ээп келгенивисти медерел бодаары черле өөрүшкүлүг.

АЙТЫРЫГ: Төрээн черивиске силерни кым баштай-ла куспактады?

БЫКОВСКИЙ: Бир эвес ол чаңгыс кижи турган чүве болза, ол айтырыгга харылап болур ийик. Мени черде күш-ажылчы маадырлыг чоруктуң маадырлары, кур чер шиңгээдикчилери уткуп алганнар, изии-биле, аажок өөрүшкүлүү-биле олар уткуп ап турган.

ТЕРЕШКОВА: Мени база хөй кижилер уткуп алган. Олар шуптузу мени куспактап, ошкап турганнар. Бир аажок кырган кадайны черле утпас мен. Өөрүшкүден ооң карактарының чажы төктүп келген. Херээжен космонавт көргеш, хемчээл чогу-биле өөрүп тур мен, Совет Эвилелинде херээженнер бүгү чүүлдер талазында эр кижилер-биле деңг эргелиг болуп турарынга чоргаарланыр мен деп ол чугаалап турган.

АЙТЫРЫГ: Силер космоска чоруп туруңарда СЭКП ТК-ның идеологтуг айтырыглар талазы-биле Пленуму бодунуң ажылын эгелээн болгай. Ол Пленумнуң материалдары-биле таныжып четтиктиңер бе?

ТЕРЕШКОВА: Ужудуушкунга чоруп тургаш, СЭКП ТК-ның идеологтуг айтырыглар талазы-биле Пленуму ажыттынган дээрзин радио дамчыштыр билип каан бис. Пленумга байырлыг телеграмма чоруткаш, экизи-биле черге ээп чедип келиңер деп күзээшкинни илергейлеп, байыр чедирген чылыг харыны алган бис. Пленумнуң чоруп турганының дугайында, Л. Ф. Ильичевтуң илеткелиниң дугайында радио-биле билген бис. Ынчаарга черге кээп хонупканывыс соонда, биче дыштанып тургаш, Пленумнуң материалдары-биле танышкан бис.

АЙТЫРЫГ: Космостан ээп келгениңер соонда, төрелдериңер-биле болгаш чоок кижилериңер-биле чугаалажыр аргалыг болдуңар бе?

БЫКОВСКИЙ: Мен июньнуң 18-тө кадайым-биле телефоннап чугаалашкан мен. Ужудуушкунну чедиишкинниг доозулганы-биле холбаштыр ол мөңээ байыр чедирген. Кадайым-биле бичии оглум база чораан. Ол база мөңээ телефоннап чүү-ле бир сөстер адап турган.

ТЕРЕШКОВА: Мен авам болгаш акым-биле чугаалашкан мен. Чүнү чугаалашкан бис деп бе? Авамның кайы хире өөрээнин силер билип тур боор силер. Ол бүгүнү сөстер-биле илередири мөңээ берге-дир.

АЙТЫРЫГ: Валерий Федорович, бодуңарның оглуңар Валерикке космостан кандыг солун белекти тутсур силер?

Валентина Владимировна, бодуңарның бир чер чурттугларыңар—ярославльчыларга, ылаңгыя «Кызыл Перекоп» комбинаттың коллективинге чүнү дамчыдар күзелдиг силер?

БЫКОВСКИЙ: Мөңээ 11 комсомол демдектери чораан чүве деп демин чугаалаан болгай мен, оларны ВЛКСМ ТК-га дамчыдып бээр мен, ынчаарга оларның он биргизи мээң бодумнуу чүве, оглум өзүп кээп, комсомолчу апаарга, ону оглумга бээр мен.

ТЕРЕШКОВА: Бодумнуң бир чер чурттугларымга — ярославльчыларга чүректиң ханызындан байырны болгаш «Кызыл Перекоп» алдарлыг коллективинге эң-не эки күзээшкинни дамчыдып турар мен. Анаа ажылдап турган чылдарымны кажан-даа утпас мен. Ол дээрге кайгамчыктыг кижилер!

АЙТЫРЫГ: Валентина Владимировна, Силер кандыг өңге эң-не артык ынак силер?

ТЕРЕШКОВА: Ак-көк.

АЙТЫРЫГ: Чүге?

ТЕРЕШКОВА: Билбес мен, дээр ак-көк боорга-ла ындыг болганы ол боор оң, ынчаарга дээрге чажымдан ынак кижи мен.

АЙТЫРЫГ: Валентина Владимировна, келир үеде кандыг планнарлыг силер?

ТЕРЕШКОВА: Хамыктың мурнунда өөреникзээр кижи мен. Ол мээң эң-не чоок планым ол. Оон ынай космосче база ужудуксаар мен. Космостаң чаа-ла ээп келгеним билдингир-ле харын, ынчалза-даа ол хамаан эвес. Чүге дээрге, мурнувуста ам-даа хөй ужудуушкуннар бар болгай: Марсче, Айже, Венераже ужудуп магатчок, ынчангаш бис ол пионерлерниң аразынга болуксаар бис.

• • •

Космонавтар-биле бистиң чугаалажыышкыннарывыс моон-биле төнген. Космосче ужудуушкун дугайында солун болгаш шынарлыг чүүлдерни чугаалап бергени дээш, оларга өөрүп четтирип турар бис. Оларга мынча дээр бис:

Өөредилгеңерге болгаш амыдыралыңарга аас-кежиктиг, орбита-оруктуг болуруңарны күзеп тур бис.

А. БАРЫШЕВСКИЙ, А. РОМАНОВ
(СЭТА-ның тускай корр.).

Уругларга чайын эки. Кызылдың № 13 уруглар садының кижизиттирикчилери Енисей кыдыында дыштанылгада.
Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

АТТЕСТАТТЫ ХОЛГА АЛГАШ...

Төрээн школазынга 11 чыл өөренгеш, ону чедиишкинниг доозуп алганы оларга дыка-ла өөрүнчүг! Ынчангаш оларның кижи бүрүзүнүң арыннарында чоргааралдың өөрүшкүзү илдең, шевергин кеттинипкен, доозарының байырлалдыг кежээзин четтикпейн манап турганнар. Олар кымнарыл? Кызылдың бүдүрүлге өөредилгелиг № 2 ортумак школазының бо чылгы доозукчулары-дыр. Олар-биле кады анаа ада-иелери, төрелдери база-ла чаладып келгеннер.

Школа директору С. М. Ортун-оол школаның амгы доозукчулары — он бирги классчыларның өөредилгезиниң, хөй-ниитиниң ажылынга киржилгезиниң дугайын чугаалаан. Школаны бо өөредилге чылында 75 кижи доскан. Олар шуптузу-ла моон адаанда тускай мергежилдерни чедип алганнар: библиотекарь, киномеханик, автослесарь, штукатур, тудугжу-штукатур, столяр, школа назыны четпээн уруглар албан чериниң кижизидикчизи.

Доозукчуларга ортумак эртемниң дугайында аттестатын тыпсып эгелээн. Школаны мөңгүн медальдыг доскан Зоя Байыр-оолга аттестатты бир-ле дугаарында тывыскан. Зоя — өөрениринге чүткүлдүг, чурумнуг, хөй-ниитичи. Бо өөредилге чылының дургузунда ол эки өөренип, төрээн школазының чоргаары диртип келген. Ооң чаңгыс классчы өөрү кыстар — Маша Докмит биле Начинак Долунчаа база-ла мөңгүн медальдыг доосканнар. Силерге чоргаарланып тур бис, эргим өңнүктер!

Тускай ортумак эртемни чедип алганынга олар улуг-биле чоргаарланып турганнар. Мөңгүн медальдыг Зоя Байыр-оол биле Маша Докмит доозукчу эш-өөрүнүң мурнундан төрээн Коммунистиг партияга, Совет чазакка, боттарын өөредип кижизиткен башкыларынга, ынак школазынга өөрүп четтиргенин чугаалааннар.

Оларны улуг ажыл-херектер, кады ажылдаары хөй-хөй эш-өөрлери манап турар. Ажыл-ишке, моон соңгаарты өөредилгеңерге, амыдырал-чуртталгаңар г а у л у г чедиишкиннерлиг болуңар!

ЧУРУКТА: школаны мөңгүн медальдыг доосканнар (солагай талазындан он талазынче): Начинак Долунчаа, Маша Докмит, Зоя Байыр-оол.

Сөзү А. НЮГУРАКТЫҢ.
Фотозу А. СОДУНАМНЫҢ.

ЧАА КИНОЛАР

Июль айда кандыг чаа кинолар болурун бистиң көрүкчүлер сонуургап айтырып турар. Июль айда моон адаанда уран-чечен совет кинолар бистиң республиканың кино экраннарынга үнер.

«Чорупла, чорупла ордувус» деп каттырынчыг кино колдуунда-ла концерт хевирлиг кылдыр тургустунган. Шак ол хөглүг концерт-кино совет уран чүүлдүң чон-биле чарылбас быжыг харылзаазын, уран чүүлдүң чаа байлак чедиишкиннерин көргүзүп турар. Украинаның Довженко аттыг киностудиязының бүдүрүп үндүргени ол каттырынчыг кинода бүгүдеге билдингир киноартистер Ю. Тимошенко, Е. Березкин, А. Сова олар кол рольдарда ойнап турар.

Бир далайжы айылга таваржып, аарый бергеш, бодунуң ынак тускай мергежилинден чарлыр ужурга таваржы бээр. Ынчангаш ол муңгарап, бодунга бүзүрел чок болуп, тура-соруктуг болур чоруун чидирип турар. Шак ындыг бергелээшкиннерге таварлашкан кижиге ооң эжи чедип келгеш, ооң база катап чаазы-биле чурттаарынга, ажылдаарынга ону хөй-аът киирип, аңаа уттундурбас дузаны чедирер. Ленинградтың киностудиязының бүдүрүп үндүргени **«Бир звес эжин кыйгырып зиизэр болза»** деп кинозунуң допчу утказы ындыг.

Чолаачы Горловту улус чүве ыттавас, хагдынчак аажы-чаңныг кижи деп санап турган. Кажан ол бичии оол Юрканы чанынга олуртуп алгаш, бар чорда солун чүвелерден чугаалап, хөөреп бээрин чолаачыдан дилээр. Ынчангаш, ол Юркага хөй-ле солун чүүлдерни чугаалап бергеш, оолдуң сонуургалын, аңаа ынакшылын хайныктырар. Улустуң чүве ыттавас, хагдынчак, берге аажы-чаңныг деп турган кижизи ындыг эвес, кончуг арыг-чаагай, биче сеткилдиг, чугаакыр ажык кижи болур. Чолаачы Горловтуң дугайында **«Бистер ийилээн эрлер-дир бис»** деп кинону база-ла Довженко аттыг киностудия үндүрген.

Карман үжеп оорланыр, Кардинал дээр шола аттыг кырган оор кижи аныяктарның, студентилерниң бүгү-делегей фестивалының хүннеринде «эрги кадрлар» чыып алырын шиитпирлээн. Ынчалзадаа ооң ол оралдажыышкыны чүүдаа болуп шыдаваан. Профессор Муромцев-биле дүне чугаалашкан чугаазы Кардиналдың сагыш-сеткилин доюлдуруп, ак-сеткилдиг шынчы кижи болурунче, ооң шын орукче кирерингe улуг дуза болур. Ынчангаш ол чаазы-биле, ак-сеткилдиг шынчы чурттаарының баштайгы базымын дидимибиле кылыр. Москваның киностудиязының бүдүрүп үндүргени **«Тудушкак реакция»** деп кинонуң допчу утказы ындыг.

Одессаның киностудиязының бүдүрүп үндүргени «Компаньерос» деп кино «Бокс», «Ойнаар кыстыг уруг», «Компаньерос» деп моңнадыг үш рассказтардан тургустунган. Ол кино бистиң уругларывысты интернационализмге, найыралга кижизидерлериниң болгаш Латин Американың чурттарының улустары-биле эп-сеткил каттыжылгазының дугайында темазы утка-шынарлыг кылдыр көргүзүп турар.

Чогаалчы А. Аверченконуң рассказының ёзугаар **«Дүмчүк адаанда асқыр-деге»** деп кинону Москваның киностудиязы бүдүрүп үндүрген. Ол рассказ бижиттинген бөз хөй чылдар эрткен, чогаалчы Аверченко бодунуң ол чогаалынга чуруттга уран чүүлүнде формализмни, модерниизмни, абстракционизмни кам-хайыра чогу-биле шоодуп сойгалаан. Шак ол рассказга үндезилеп алгаш, бистиң амгы үениң чамдык чурукчуларының уран чуруттга ындыг эвес хажызындыкшылыг кылдыр чуруп, формалистиг, абстракционистиг чорукче хандыкп турарын «Дүмчүк адаанда асқыр-деге» деп кино сойгалап, шак ындыг чурукчуларга удур шынчы демисел чорудуп турар. Москваның киностудиязының бүдүрүп үндүргени **«Кундагалар ынчаар терүттүнүп турар»** деп кинозу чамдык ажылдакчыларның дүжүмүгүйсиг, еннүк, тала-дугай тыртар чоруун чижимкир-биле шугумчулап көргүзүп турар. Ол кинонуң кол рольдарында Л. Харитонов, Г. Вицин, А. Грибов олар бар.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат өй-тавында, соңгу барыын чүк угланыышкыннг. Агаарның температуразы: республикага—27—32, а Кызылга—30—32 градус изиг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Ийи аңгы орукта»** 10, 12, 2, **«Кайгамчыктыг чеди»** (1-ги сериязы) 4, **«Кайгамчыктыг чеди»** (2-ги сериязы) 8 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ийи дайынчы»** 11.15, 1.15, **«Антон Иванович хорадап тур»** 5.15, **«Одиссейниң оран кезип чорааны»** 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Шериг чажыды»** 10.30, 12.30, 2.30, **«Чеен чүктүң херээженнери»** 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Кадыг-дошкун дүннер» 1.15, 9.15, **«Улуг амыдырал»** (2-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Улуг амыдырал»** (1-ги сериязы) 5, 9, **«Граф Монте-кристо»** (1-ги сериязы) 7 шактарда.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ КЫЗЫЛДА САДЫГ БААЗАЗЫНДА ЭДИЛЕЛ ЧҮҮЛДЕРИ БАР, ОНУ САДЫП АП БОЛУРУН ДЫҢНАДЫП ТУР:

1. Универсал рульдуг, чиигеткен хоолай хевирлиг рамалыг, соңгу дугуюнда втулкалыг, үш передачалыг чиик чадаг-тергелер—өртээ 78 руб. 50 кеп.
2. 1000 ватт күштүг электри-духовка—өртээ 13 руб. 50 кеп.
3. Кырын алдыннай чайырлап каан үш лампалыг люстралар — өртээ 14 руб. 50 кеп.
4. Дөрт лампалыг люстралар—өртээ 20 руб.
5. Нитроэмаль-биле чайырлаан люстралар—өртээ 10 руб. 60 кеп.
6. Сүт өңнүг шилдиг плафоннар-биле комплектилээн ийи лампалыг бра—өртээ 7 руб. 40 кеп.
7. Чаңгыс аай эвес токка хереглээр 5 ампер 200 ватт күштүг электри счётчиктери—өртээ 17 руб.
8. Токтуң күжүн улгаттырып, бичеледир, бажың ажылынга хереглээр «АТБ-3» деп автотрансформаторлар—өртээ 7 руб. 20 кеп.
9. 4,5 ватт күштүг электри звонок—өртээ 1 руб. 55 кеп.
10. Картон карттыг, электри лампалыг «МН-2» деп ток хынаар херексел—өртээ 2 руб. 50 кеп.
11. Картон карттыг, электри лампалыг «МН-3» деп ток хынаар херексел — өртээ 2 руб 65 кеп.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурнийның 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

С—00651. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 27 ЧЕТВЕРГ № 152 (5556).

Өртээ 2 көп.

1963 Ч. ИЮНЬ 27. № 152 (5556).

КАЙГАМЧЫКТЫГ ТИИЛЕЛГЕ

Полоцкиниң нефть болбаазырадыр заводун дериириңге болгаш ажыглалга киирериңге киржип турган тудугжуларга, эптекчилерге, нефть болбаазырадыкчыларынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кайгамчыктыг тиилелге-биле — тудугну хуусаа бетинде доозуп, ажыглалга киирип, баштайгы технологтуг установкаларны шиңгээдип алганы-биле холбаштыр изиг байырны чедирген.

Ол күш-ажылчы тиилелге болза Белоруссияның үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдеринге болгаш чурттуң барык талакы районнарының улус ажыл-агыйын нефть продуктулары-биле хандырарынга чугула салыышкын болур.

Белоруссияның тудугжуларының, эптекчилериниң болгаш нефть болбаазырадыкчыларының коллективтери чыылдырган дуржулганы калбаа-биле ажыглавышаан, республиканың нефть болбаазырадып турар үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле партияның болгаш чазактың даалгаларын күүседиринге чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрелин СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илереткен.

* * *

Полоцкиниң нефть болбаазырадыр заводунуң баштайгы технологтуг шугумун доктааткан хуусаазындан чартык чыл бурунгаар ажыглалга дужааган. Ол-ла үениң дургузунда 75 муң дөрбелчин метр чуртталга фондулуг болгаш культура-амыдыралдың бүдүрүлгелерлиг хоорайны тудуп тургускан, ам ында 15 муң ажыг кижи чурттап турар.

Ол завод чүс-чүс муң тонна нефтини болбаазыраткан. (СЭТА).

СЫЛДЫСТЫГ ОКТАРГАЙЛАРНЫҢ ЧАЖЫТТАРЫН БИЛИП АЛЫРЫНЧЕ, ХҮН СИСТЕМАЗЫНЫҢ ПЛАНЕТАЛАРЫНГА ЧЕДЕРИНЧЕ ШИИТПИРЛИГ БАЗЫМ

„Восток-5" болгаш „Восток-6" корабль-спутниктерге В. Быковскийниң болгаш В. Терешкованың космос ужудуушкунунга холбаштыр болган парлалга конференциязы

МОСКВА. Боттарының чүгле чаа доозулган алды чоруткан космос ужудуушкунунуң дугайы ужудукчу-космонавтар, Совет Эвилелиниң Маадырлары Валерий Быковский биле Валентина Терешкова олар совет болгаш даштыкы корреспондентилерге чугаалап бергеннер.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң чыылдырганы, космонавт В. Ф. Быковскийниң болгаш делегейде ирги херээжен космонавт В. В. Терешкованың «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп корабль-спутниктерге эй хүннерде кады чоруткан космос ужудуушкунунга холбаштырган парлалга конференциязы улуг сонуургалды болдурган. Москваның М. В. Ломоносов аттыг Күрүне университединиң улуг залын ийи муң хире кижи—совет болгаш даштыкы парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң төлээлекчилери, эртемденнер, конструкторлар, Москвада дипломаттыг төлээ черлериниң төлээлекчилери долдур олурупкан. Парлалга конференциязынга ужудукчу-космонавтар Ю. А. Гагарин, Г. С. Титов, А. Г. Николаев, П. Р. Попович олар база киришкен.

Парлалга конференциязын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик **М. В. Келдыш** ажыткан.

Совет кижилерниң коргар деп чүвени билбезин болгаш эрес-дидим чоруун, совет эртемденнериниң угаан-бодалының кедергей улуун болгаш ол бодалдарны амыдыралга боттандырып шыдаар, оларның аргалыын Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң кылганы чижеглээр чүве чок маадырлыг чорук бүгү делегейге база катап көргүскен деп, ол чугаалаан. Херээжен кижи кайгамчыктыг [illegible] чүгле чер кырынга эвес, харын космоска-даа эр кижи-биле бир дөмей бүдүрүп шыдаар аргалыг дээрзин бүгү делегей карак-биле көрүп бүзүрээн.

Ийи космонавтар ужудуушкунунуң программазын бүрүнү-биле күүсеткен деп, академик Келдыш демдеглээн.

Космоска ужудуушкуннар талазы-биле чаа шылгарангай чедиишкиннер «Восток-5» болгаш «Восток-6» деп космос корабльдериниң конструкциязының кайгамчыктыг болбаазырангайының дугайын херечилеп турар, кижиниң космоска үр үеде, айыыл чок ужудуушкунунга, айыткан чериңге менди чаагай кээп хонарынга, космоска шыңгыы эртем шинчилелдерин чорударынга эргежок чугула бүгү байдалдарны ол корабльдерге тургускан турган.

Кижиниң космоска ужудуушкун кылырының болдунар аргазын бир дугаарында берген «Восток» деп космос корабльдери болза космоска үр аян-чорук кылыр келир үениң лайнерлериниң иштинге кижилер чоруур, октаргайны өөренип көөрүн эртемденнер уламчылаар апаар планеталар аразының орбиталыг станцияларының, эртем лабораторияларының баштайгы хевири болур деп, эш Келдыш чугаалаан.

Сылдыстыг октаргайларның чажыттарын билип алырынче, хүн системазының планеталарынга чедеринче шиитпирлиг базымны кижи төрелгетен кылган деп, Келдыш медеглээн. Космоска бирги оруктарны совет космонавтар салган. Ленинниң партиязының хуртулгазы-биле бодунуң коммунистиг келир үезин тургузуп турар бүгүн социалистиг Төрээн чуртувус л өндүр улуг чедиишкиннерниң каайы болган, а совет кижилер — баштайгы космос корабльдериниң капитаннары болган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи Совет Эвилелиниң бүгү эртемденнериниң өмүнээзинден ужудукчу-космонавтар В. Быковскийге болгаш В. Терешковага изиг байырны чедирген. В. Быковскийниң болгаш В. Терешкованың кылган космос ужудуушкунунуң эртемге, космонавтикага шылгарангай ужур-дузазын барымдаалап көргеш, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы бистиң улуг ада-чуртувус, космонавтиканың эртемниг үндезиннерин тургускан кайгамчыктыг эртемден Константин Эдуардович Циолковский аттыг алдын медальдарны оларга тыпсыр деп шиитпирлээн деп, ол дыңнаткан.

Чүве чугаалаары-биле академик **А. А. Благонравовка** сөс берген.

Космоска сөөлгү ужудуушкуннарның баштайгы ужудуушкуннардан онзаланып турар чүүлүнүң чамдык чижектериниң дугайын чугаалаарын оралдажып көрейин деп, ол бодунуң чугаазынга медеглээн. Ынчалзажок ол ужудуушкунну эртемге берген бүгү-ле чаа чүүлдерин ужудуушкун үезинде алдынган хөй санныг материалдарны ажылдап кылырынга эргежок чугула элээн үе эрт[illegible] бүрүн-биле [illegible] болур дээрзин баш удур чугаалап каайн.

Космоска ужудуушкун бүрүзүнүң идегелдиг чоруу үр ужудуушкуннуң болуп эртери космос делгеминде байдалдан хөйүнде хамааржыр. Космос делгеминиң физиказының талазы-биле амгы үеде алдынган билиглер космос болгаш хүн херелдениишкини дээн ышкаш ындыг факторларның салдарын үнелээриниң аргазын берип турар, метеорлуг агыышкыннарның сырыйының болгаш энергетиктиг спектриниң дугайында, атмосфераның үстүкү каъттарының космос корабльдериниң шимчээшкининге салдарының дугайында четчир билиглер тыгдынган. Ужудуушкунну болгаш космонавтарның черге менди чаагай ээп келирин хандырарының эргежок чугула хемчеглерин баш удур алырының аргазын ол бүгү чүүлдер берип турар. Бо болгаш моон мурнунда-даа ужудуушкуннарның чедиишкиниг доосканы чорук алдынган хемчеглерниң дээштинн болгаш ужудуушкуннарны бүрүн хандырарының комплексилиг сорулгаларын чайынналчак кылдыр шиитпирлээнин тодаргай көргүзүп турар.

Терешкованың болгаш Быковскийниң космоска ужудуушкунун хандырары ужудуушкуннуң эгелээриниң мурнунда Хүннүң ажыл-чорудулгазын ыяк хайгаараарын негеп турган дээрзин немей чугаалаар херек деп, эш Благонравов уламчылаан. Ол хайгааралашкыннарга астрономия обсерваторияларын хаара туткан турган. Геофизиктиг ракеталарның дузазы-биле үстүкү атмосфераны адаандан өрү дорту-биле шинчилеп көрген, ол чорук ук үеде байдалды үнелээриниң аргазын берген.

Бо ужудуушкуннуң онзагай чүүлү болза медицина-биология шинчилелдери-биле чергелештир, космонавтарның ужудуушкунунуң программазынга элээн хөй эртем шинчилелдерин: бөлүк сылдыстарны хайгаараарын, хүннү чурукка тырттырарын, хүн үнүп келгенде болгаш ажып турда черниң тырыкызының кыдыгларын чурукка тырттырарын, космостан Черниң кырын визуалдыг болгаш оптиктиг хайгааралдарын чорударын киирери болдунар деп хүлээп көргени болур. Космостуң өске объектилеринге хамаарыштыр бодунуң корабльның кайда чорууруи тодарадырда, космонавт В. Быковский бодунуң эдеринчизиниң корабльн хайгаараарының болдунар аргазын ажыглап чораан.

Корабльдерниң аразынга-даа, ол ышкаш корабльдерниң Чер-биле-даа, кыска болгаш ол ышкаш кедергей кыска чалгыгларга-даа харылзаа системазының кедергей эки ажылдап чорааның дугайын академик чугаалаан.

Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың космоска үр ужудуушкунун боттандырар чорук медицина-биологтуг шыңгыы айтырыгларны ажылдап кылырын болгаш шиитпирлээрин негеп турган. Ол айтырыгларның дугайын парлалга конференциязынга профессор **В. И. Яздовский** чугаалаан.

«Восток-5» болгаш «Восток-6» деп космос корабльдеринге космонавтар В. Быковскийниң болгаш В. Терешкованың ужудуушкунунуң үезинде медицина-биологтуг шинчилелдерниң кол-кол эртем сорулгалары болза: космоска ужудуушкуннуң факторларының кижиниң организминге үр үеде салдар чедирерин улам ыңай өөренип көөрү; ужудуушкуннуң өске-даа факторлары-биле капсырлаштыр, үр үеде деңзи чок чоруктуң байдалдарынга кижиниң психиктиг-физиологтуг болдунар аргаларын болгаш ажылдап шыдаар чоруун өөренип көөрү; космоска ужудуушкуннуң байдалдарының салдар чедирер чоруунга херээжен кижиниң организминиң реакциязының онзагай чоруун шинчилеп көөрү; космос ужудуушкунунга кижиниң физиологтуг чорудулгаларының хонуктуг үезиниң эртерин улам ыңай өөренип көөрү; космонавтарны шилип алырының болгаш тускай белеткээриниң аргаларының ажыктыын өөренип көөрү; космонавтарның байдалын болгаш корабльдиң кабиназында микроклиматты медицина-биологтуг контрольдаарының системазының ажылын өөренип көөрү; космос ужудуушкунунга амыдыралды хандырарының болгаш айыыл чок чоруктуң херекселдериниң системаларының ажылының үре-түңнелдиин өөренип көөрү.

Электрокардиография, сейсмокардиография, пнефмография, электроэнцефалография, электроокулография, кеъш-гальваниктиг реакцияларны бижидери дээн ышкаш ындыг аргаларны ажыглап тургаш, космонавтарның байдалын билип ап турган. Физиологтуг информацияны телеметрия-биле дамчыдып турган, а судалының согарын—үзүктел чок ажылдап чоруур «сигнал» деп радиодамчыдыкчының тускай каналы-биле немей билип ап турган.

Контрольдуң янзы-бүрү аргаларының үре-түңнелдиин профессор В. И. Яздовский үнелээн. Ужудуушкун үезинде космонавтарның алганы радиацияның түң хемчээлин ол чугаалаан. Ол хемчээл Быковскийге 35—40 миллиард, Терешковага—25 миллиард болган.

Орбиталыг ужудуушкун үезинде В. Ф. Быковский ужудуушкун онаалгазын, эртем шинчилелдерин бүрүнү-биле күүсеткен. Эш Быковскийниң кадының байдалы ужудуушкуннуң бүгү дургузунда эки болуп турган болгаш ажылдап шыдаар аргалы четчир бедик деңнелге кадагалаттынып арткан. Космонавт Терешкованың орбиталыг ужудуушкунун чаңгыс хонукка планнаан турган. Космонавтының байдалы эки болган чорук ужудуушкунну үш үш хонук чедир уламчыларының аргазын берген.

Парлалга конференциязынга ВЛКСМ Төп Комитединиң секретары **М. И. Журавлева** алдарлыг совет космонавтар Валерий Быковскийге болгаш Валентина Терешковага изиг байырны чедирген.

Кайгамчыктыг совет ужудукчу-космонавт **Валерий Быковскийниң** чугаазын парлалга конференциязынга чыылганнар диңмиттиг, үр соксавас адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

1963 чылдың июнь 14-те Москваның-биле 15 шак турда «Восток-5» корабль космодромдан ужудуп үнген деп, ол чугаалаан. Ол минутадан эгелээш космоска беш хонуктуң ужудуушкунунуң шагын санаары эгелээн.

Корабльди орбита-орукче үндүрүп турар үеде космонавт кижи деңзи аартаашкынынга таваржыр апаар дээрзи билдингир болгай. Мен база ону таваржып эртим. Ол дугайында чүнү чугаалап болурул? Чугаалаары берге, ынчалза-даа эки шенеттинген организм ол деңзи аартаашкынын эки эрттирип шыдаар деп бодаар мен. Бодумну, бодумнуң байдалымны бодааш, ынчаар чугаалап турар мен.

Корабль орбита-орууже санап кааңынга чоок кылдыр үнген, ынчангаш черде кижиге чаңчыл болбаан, эртем ам-даа эвээш шинчилээн чүүлге—деңзи чок апаар байдалга таваржы берген мен. Холдуң шыңганнары бир-ле чихтии-биле чингеп келген: кижи холун кандыг-даа күжениг чогу-биле көдүрүптер, холга бир чүвени ап алырга—ында деңзи чок. Дораан эвес-даа бол, анаа кижи чаңчыгып каар.

Ужудуушкун эгелээн, беш хонук иштинде ажылым эгелээн. Ол ажыл чүү турганыл?

Ужудулганың онаалгазынга хүүштүр мен каш катап корабльди ужудуушкунга углап, медицина талазы-биле янзы-бүрү шенелделерни болгаш хайгааралдарны күүседип, Черни, хаяаны, Айны, Хүннү хайгаарап көрүп, эртем талазы-биле киночурук тырттыышкыннарын, чүл дээрге хаяаны, туман шывыын, Айны болгаш бөлүк сылдыстарны тырттып ап, корабльдиң дерилгелери-биле ажылдап, Чер биле болгаш «Восток-6» корабль-биле харылзааны тудуп, корабль иштинге хостуу-биле эштиишкиннер кылып чордум, оон ыңай чемненип, дыштанып, удуп ап чорааным черле билдингир.

Корабль чиик углаттынар, угланыышкынны кылган соонда ол турушттуг. Угланыышкынны автоматчыдылга-биле-даа, хол-биле-даа кылып болур. Бүгү таварылгаларда угланыышкын системазы эки ажылдап турган.

Ужудуушкун үезинде, черге турда чогаадып кылган программа ёзугаар чурттап, ажылдап чораан мен. Янзы-бүрү дуржулгаларга болгаш шинчилелдерге кончуг хөй кичээнгейни салып чордум. Хонукта дөрт катап чемненип чордум.

Бистиң кайгамчыктыг конструкторларывыска, эртемденнеривиске, инженерлеривиске, техниктеривиске болгаш ажылчыннарывыска эң-не чылыг, сеткилдиң ханызындан сөстерни чугаалаарынга кажан-даа могавас мен, оларның угааны-биле болгаш ажылы-биле «Восток» деп кайгамчыктыг космос корабльдерин тургускан. Бүгү системалар кайгамчык эки ажылдап тургулаан! Корабльдиң иштинге байдал эки турган, ол чорук ажылдаарымга эки байдалды тургузуп турган.

«Восток-5» корабльдиң иштинге хөй хонук иштинде ужудуушкуннуң талазы-биле чамдык нийти бодалдар мындыг-дыр. Мээң чааскаан ужудуушкунум ийи хонук үргүлчүлээн.

Ужудуушкун үезинде СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажылын хайгаарап чораан мен. Шагдан тура мээң улуг күзелим—коммунист болуру турган, ынчангаш мени СЭКП-ниң кежигүнүнге хүлээп ап көрүңер деп, Төп Комитеттен дилээн мен. Мээң коммунист апарганым дугайында, мээң дилээмни СЭКП ТК хандырган дугайында менээ дыңнадыштарга, мээң өөрээнимни кандыг дээр. Бүзүрел дээш база катап четтирдим. Ол өйде мээң судалымның согуушкунун телеметриктиг хемчээшкиннер канчаар көргүзүп турганын билбес мен, ынчалзажок, ак-сеткил-биле чугаалаарга, ол өйде мен канчаар-даа аажок сеткил хайнып турган мен. Өөрүшкүден, дүрүм ёзугаар чоргаралдан сеткил хайнышкыны ол-дур. Космоска үр өйде кады ужудуушкуннуң программазы күүсеттине бергенде, ол ужудуушкуннуң соонда Төрээн совет черивиске харын-на ындыг бодал-биле кээп хонупкан мен. Бодумнуң Төрээн чуртум дээш, бодумнуң чонум болгаш оон бүдүрген үүлези дээш чоргааралдын ол-ла бодалы-биле ам база силерниң мурнуңарда чугаалап тур мен.

Валентина Терешковага сөс берген. Делегейде бир дугаар херээжен-космонавка алдар болдурган адыш часкаашкыннары залга үр диңмирээп турган.

Эртемденнерниң, конструкторларның, ажылчыннарның улуг коллективиниң маадырлыг күш-ажылының түңнелин доозар деп алдар менээ таварышканынга кызыгаар чок даскежиктиг болуп, чоргаарланып турар мен деп, ол чугаалаан. Космиктиг ужудуушкунга эртемниң болгаш техниканың бүгү-ле эң чаа чедиишкиннери оранчок улуг көрүнчүкте чүве дег чыглып мөөңнеттинген. Космосту шиңгээдип алырының сорулгаларын совет кижилер күүседип шыдаар дээрзин бистиң маадыр ужудукчу-космонавтарывыс Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриан Николаев, Павел Попович болгаш Валерий Быковский олар шагда-ла бүзүреткеннер. «Восток» корабльге ужудуп тургаш, космосту шуут өөренип шинчилээриниң херээнге совет херээжен-нер бистер база шыдаар шаавыс-биле салыышкынны киирип болур бис дээрзин кончуг-ла бүзүредиксеп турган мен.

Оон соонда Валентина Терешкова ужудуушкунга белеткелдиң, ужудуп үнгүшкүннүң, ужудуушкуннуң бодунуң дугайында чугаалаан.

Ужудуушкуннуң онаалгазынга корабльдиң дерилгелери-биле, амыдыралды хандырарының системалары-биле янзы-бүрү ажылдар, радио харылзааны тудары кирип турган. Бүгү хайгааралашкыннарны корабль иштинде журналга, магнитофонга бижип, киноаппарат-биле тырттырып ап чораан мен. Ажылдан аңгыда дыштанырынга база шакты көрген турган. Деңзи чок апаарының байдалын эки эрттирген мен. Анаа дүргени-биле чаңчыга берген мен. Кижиниң холу сундува берген турар байдалга удуру чиктиг болгаш чаңчыл эвес турган-на харын. Оон соонда, Герман Титовтуң дуржулгазын бодааш, удуур өйде холдарымны азыглыг система адаанче киир суп турган мен. Аажок дыштанып ап, дүш чокка кылын уйгу-биле удуп чордум.

Космиктиг корабльди ужудуушкунга башкарары ышкаш, херээжен кижиге чаңчыл болбаан ындыг херекке мээң канчап белеткенип шыдаанымны менден бо-ла айтыра бээр-дир.

Ында онза нарың чүү боор, корабльдиң автоматиказы бодунуң ажылдап чоруур болгаш, херээжен космонавтың ролю анаа шоолуг эвес деп чамдык кижилер чугаалаарлар. Бис ындыг рольга таарышпайн турган бис. Корабльдиң бүгү системаларының ажылын, хамыктың мурнунда хол-биле башкарарының системазын болгаш амыдыралды хандырарының системаларын идепкейлиг-биле башкарарын бодувустуң сорулгавыс кылдыр билип турган бис. Мен болгаш мээң өөрүм уруглар ёзулуу-биле, долу хемчээлдии-биле белеткенир деп быжыы-биле шиитпирлээн бис. Түңнел чаңгыс турган: чүткүлдүг өөренир, быжыг турушттуг ажылдаар, хүн бүрүзүнде янзы-бүрү шенелделерни кылыр.

В. Терешкова шенелделер дугайында тодаргайы-биле чугаалаан.

— Ол бүгү чүүлдер чиик бе?— деп ол айтырыг салган. Ынчангаш ол энаа-ла:—Чок, чиик эвес—деп харыылаан. Ынчалза-даа бергелерден корткайн турган бис. Ынчаарга сорулганың улуу биске чаа күштерни немеп турган.

Космиктиг ужудуушкунга белеткел болгаш ону күүседири эң-не янзы-бүрү угланыышкынның тускай эртемниглериниң каттышкан ажылын, күженишкиннерин негеп турар. Ону холбаштыр бир тодаргай чүүлдү чугаалаксай-дыр мен. Космиктиг техниканы тургузуп турар ол эртемденнер-биле, мергежилдиг кижилер-биле шуут таныжа бергеш, бистиң совет улуста чеже хире талантылар барын кижи магадаар. Бистиң инструкторларывыс күш-даа, үе-шак-даа харамнанмайн бисти өөредип, шенелдени кылып турган. Ындыг кижилер-биле чүнү-даа бүдүрүп каап болур.

Онаалга ёзугаар хол-биле башкарылганың дузазы-биле корабльдиң угланыышкынга киирер ужурлуг турган... Корабль дыңнангыр болгаш башкарарынга эки болган.

Ужудуушкуннуң онаалгазынга радио харылзаазын тудары улуг черни ээлеп турган. Космиктиг ужудуушкунга харылзааның ужур-дузазының дугайында хөй чүүлдер чугаалаттынган болгай. Мен бир чүүлдү чугаалаксай-дыр мен. Валерий-биле чугаалажып турувуста, чаңгыс өрээлге хая көржүп олургулап алгаш чугаалажып турган чүве дег, бодалга ындыг турган...

Үшкү хонукта бээр дужуп бээр деп команданы черден менээ дамчыткан деп, түңнелинде [illegible]. Терешкова чугаалаан. Космоска [illegible]-дир, ынчалза-даа ээп чанар херек. Корабльдиң бүгү системалары ылавылалдыг ажылдап турган. Деңзиниң аартаашкыны-биле холбаштыр корабль атмосфераның дыгыш кадынче кирипкенин билип каан мен. Сонгадан көөрүмге, корабльдиң даштында от чалбыышталып чораан.

Ам-на Черге кээп хонуптум. Төрээн черимге келдим. Онаалга күүсеттинген, бүгү чүве таарымчалыг—сеткил аажок өөрүшкүлүг. Ынчангаш космиктиг ужудуушкуннуң төнчүзүнде—совет кижилер-биле чылыг, сеткил хайнышкынныг ужуражыышкыннар болган.

Менээ эки болган бүгү чүүлдерни бистиң Коммунистиг партиявыска, комсомолга онаашырып турар мен. СЭКП кежигүнү кижи болганымда, партияның болгаш чазактың кандыг-даа онаалгаларын күүседиринге кезээде белен мен.

Совет эртемденнерниң, ужудукчу-космонавтарның чугааларын чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Совет болгаш даштыкы корреспондентилер хөй санныг айтырыгларны салган, ол айтырыгларга олар тодаргай харыыларны алганнар.

Москвага болган бо парлалга конференциязын бүгү-эвилелдиң радиозу-биле, төп телевидение-биле болгаш «Интервидение-биле» дамчыдып турган.

Москва. Июньнуң 22. Космонавтар Валентина Терешкованы болгаш Валерий Быковскийни уткуурунга холбаштыр Кызыл шөлге болган митинг.

Чурукта: Н. С. Хрущев болгаш ужудукчу-космонавтар Ю. А. Гагарин, Г. С. Титов, А. Г. Николаев, П. Р. Попович, В. Ф. Быковский, В. В. Терешкова олар В. И. Ленинниң Мавзолейиниң индиринде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Мал ажылының продуктуларының белеткели

(Хүн демдеглели)

Дуржулга станциязы, «Тиилелге», «Найырал» совхозтар Тандының «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемниң «Ленинчи оруу», Тес-Хемниң «Чодураа», «Ак-Эрик» болгаш республиканың шупту 24 ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садар талазы-биле чартык чылдың хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткеннер.

Ылангыя Тес-Хемниң «Чодураа» колхозунуң малчыннары кончуг эки ажылдап, күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле чартык чылдың хүлээлгезин долдур болгаш сүттү—138 хуу күүсеткен. Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң малчыннары бо продуктуларны күрүнеге садар талазы-биле чартык чылдың хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткенин рапорттааннар.

«Сүт-Хөл» совхоз, Тандының «Революцияның чалбыыжы», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозтары мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерин күүседир четкеннер. Тес-Хем районнуң бүгү ажыл-агыйлары дүк садар планын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш эът, сүт белеткээриниң чартык чыл планын күүседир чыгаан.

Ынчалза-даа республикада ниитизи-биле мал ажылының продуктуларын белеткээр талазы-биле чартык чыл хүлээлгелерин күүседип турары дүвүренчиг байдалда. Июль 1-ге чедир каш-ла хонук арткан, а күрүнеге сүт садарының онаалдазы чүгле 80,6 хуу, эъттии —64 хуу, дүктүү—55,1 хуу күүсеттинген. Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары республиканы сонгаар тырттып, июнь 25-ке чедир күрүнеге эът садарының планын чүгле 69,9, сүттүүн —69,4 болгаш дүктүүн—16,4 хууларга күүсеткен. Ол районнуң бүгү колхозтары болгаш «УТКА 25 чылы» совхозу күрүнеге эът садарынга ам-даа кирбээннер. Июнь 30-де мүгүр 12 шак турда, эът садарын күрүне-биле санажып каантар бис деп эш Стихарёвтуң чугаалап турарында кандыг-даа барымдаа чок. Херектиң ужуру болза янзы-бүрү чылдактар-биле мал ажылының продукциязын дужаарының планын күүседирин сонгаарладып турарында.

Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары эът садарының чартык чыл планының дең кезиин безин күүсетпейн тургаш-ла, сөөлгү беш хонукта ол ажылды барык соксатканнар. Эштер Бойлу, Семис-оол болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, мында херектиң ужуру чүде болуп турарыл? Алган хүлээлгелерни өй-шаанда күүседирин чүге уттупкан силер?

Күрүнеге сүт белеткээриниң планын «Элегес» совхоз чүгле 86,5 хуу, «Межегей»—83,6 хуу күүсеткен тургаш-ла, эрткен беш хонукта Кызылче чаңгыс литр-даа сүт киирбээннер. Ук совхозтуң июньнуң 23—24 хүннеринде күрүнеге киирген 700 кг сливказы болгаш бир центнер сүдү үрелип баксыраан болган. Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң даргазы болгаш тускай эртемниглери иштинде чаашкыны аштаттынмаан 25 чаа саваларга саржаг куткаш чорудупканындан бир тонна хире ол эң үнелиг продукт үрелген.

Мындыг чижектер хөй. Ынчалза—даа бо талазы-биле буруулуг кижилер анаа-ла эртип турар чүүл бар.

Тес-Хемден аңгыда, Тываның барык бүгү районнарында дүк садарының планы дыка багай күүсеттинип турар. Дуржулга станциязы июнь 25-ке чедир күрүнеге килограмм-даа дүк дужаавааан. «Өөк», «Найырал», «УТКА 25 чылы» совхозтарда кыргылда кидин-түлүк болуп турар болза-даа, дүк сөөртүлгезин эгелевээн. «Барлык», «Элегес», «Улуг-Хая» совхозтарда болгаш республиканың өске-даа хөй ажыл-агыйларында бо ажыл база багай чоруп турар.

Арткан хүннерде дүктү сорттаарын, саваларын болгаш белеткел пунктуларынче чүдүрүп чорударын күштелдирери эргежок чугула.

Тываның малчыннары! Күрүнеге сүт, [illegible] дүк садарының чартык чыл хүлээлгелерин күү[illegible] күштү салыылынар! Республиканың [illegible] лептиг ужуражырынче!

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫҢ ФРОНТУЗУНГА

Кызылчылар деткип турар

Совет космонавтарның октаргай делегейниче бөлүк ужудуушкуннарының хүннеринде делегейниң депшилгелиг кижи төрелгетени бистиң чурттувустуң эртеми, техниказының хөгжүлдезинде улам ыңайгы чаа шуралашкынны магадап турган болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери коммунизмниң тииледгезин чоокшуладыр дээш улам үре-түңнелдиг ажылдаарынче совет улустуң күзел-соруун хайныктырып турар. Пленумнуң материалдары шынап-ла бүгү кижилерниң кичээнгейин боттарынче хаара тудуп турары билдингир. Чүге дизе, олар ук материалдарны ханызы-биле шиңгээтпишаан, коммунизм тургузуушкунунуң херээнде эң чугула болгаш берге сорулга — чаа кижиниң кижизидерин өске бүгү сорулгалар-биле деңге шиитпирлээрниче чүткүлдүглер.

Пленумнуң материалдарынга улус шынап кайгамчык-ла сонуургачыгдыр. Оон каш чижектериниң дугайын маңаа бижиир бодаан мен. Июньнуң 22-де фотоаппарат астып алгаш, Кызылдың кудумчулары-биле хап ордум. Ол чоруй чамдык улуг-улуг бүдүрүлгелерге кире дүжүп, солун номчаан кижилерни тырттырып-ла чордум. Шак безин четпээнде аппарадымның плёнказы төнүп калган.

Пассажирлер АТК-зының чанында ном, солун садыглаар киоскиге кире дүшкеш айтырарымга, «муң ажыг чаа солун эккелген кижи мен, дораан-на бүрт диди» — деп, садыгжы кыс чугаалаар болду. Ол хүннерниң сонуургачыг чүүлдери бижик билбес болгаш биче билир кырган кижилерниң безин сеткилин хайныктырып турган. Олар аныяктарга солуннарны номчуттуруп ап, оларның-биле санал-оналын солчуп турганнар.

Кайда-даа улустар шупту-ла солун номчаан. Пассажирлер АТК-зының чолаачызы эш Константинов автобус доктаар черниң сандайында саадап кан, аажок-ла сиңнигип номчуттунган олурда ужураштым. 75 харлыг пенсионер Жмак ирей автовокзал эжиниңде база-ла номчуттунган олур. Ону мен эки таныыр болганымда, Пленумнуң шиитпирлерин канчаар көрүп турарын айтыргалак чорумда-ла, боду бажын селепнетпишаан, дыка чүүлдүгзүнүп турарын меңээ чугаалады.

Ол-ла АТК-ның клувунга кирип келиримге, элээн каш ажылдакчылар Пленумнуң материалдарын коллективтиг-биле номчаан, бот-боттарындан удур-дедир айтырышкан олурлар. Ленин кудумчузунуң бажы, паркче кирер эжик чанында шөлге хап келиримге, ийи аныяк оолдар деми-ле материалдарлыг солунну номчуп турлар. Адын-сывын айтырарымга, пединститнуттуң дөрткү курузунуң студентилери Ооржак Диин-оол, Моңгуш Сыкырбан олар болдулар.

Донмас-Суглда алгы заводунуң чанынга хап келиримге, барбажыгаштар долдур солуннар дыгып алган, ийи кыстар автобустан үне халышкаш, шөлдү кежилдир маңнажып бар чыдырда, доктаады кааптым. Ол болза улустуң күзенчиг аалчылары, почта чедирикчилери Бортникова биле Иванова олар түс-түс хуваалдыг квартираларынче бар чорааннары олдур ийин. Оларны болгаш мында бижээн өске-даа кижилерниң шуптузун чурукка тырттыргылап алган мен.

Бистиң Кызылывыстың ажылчы чону СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин болгаш кайгамчыктыг совет космонавтар Валерий Быковский биле Валентина Терешкова оларның космостан ээп келгенин шак ынчаар бедик көдүрлүүшкүн-биле уткуп, политиктиг болгаш күш-ажылга хайымнанчак амыдыралче кирген турган. Бодунуң ээлчеглиг Пленумунга чыылгаш, бистиң партиявыстың Төп Комитеди эң чугула айтырыгны чугаалажып, тодаргай шиитпирни хүлээп алган. Ол шиитпирни совет улус база-ла алдарлыы-биле боттандырып шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

И. ЦЕЛИЩЕВ.
Бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис.

ПЛЕНУМНУҢ ШИИТПИРИ — БИСТИҢ ПРОГРАММАВЫС

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» эш И. Ф. Ильичевтуң илеткелин болгаш аңаа чүве чугаалаан эштерниң саналдарын номчааш, ханызы-биле чүүлдүгзүнүп көрдүм.

Партияның программазында сиилип бижиттинген коммунизм тургузукчузу кижиниң моральдыг дүрүмнерин эш И. Ф. Ильичев эргем ёзулуг-биле тайылбырлап, ол дүрүмнерниң кижилерге шиңгээдиринге шаптык боор турар дужамыктарны кам-хайыра чок сөйгалап илереткен-дир.

Коммунизмниң идеялары эът-хан-биле тудуш сиңниккен чаа кижилерни кижизидеринге совет школа, өг-бүле болгаш башкы кол рольдуг болурун эш И. Ф. Ильичев илеткелинге онзалап демдеглээн. Школаны амыдырал-биле холбаар, бирээр чугаалаарга, өөредилгеге болгаш күш-ажылга чаңчыктырарын кады чорудар дугайында дүрүм ам амыдыралдыныа чаагай түңнелдерин көргүзүп турар. Мээн ажылдап турарым Барыын-Хемчик районнуң Дөн-Терезин сес чыл школазының 5 «а» класска, күш-ажыл башкызы Моңгуш Доржунуң бир кичээлинге баргаш, өөреникчилерим магадай-ла берген мен. Олар хаарылга, хирээ, балды тудуп, ажыглап билир кылдыр, эвес, харын-даа чазаныр станокка хала чок ажылдап турар кылдыр өөренип алганнар.

Бирээзи сандайның буттарын белеткей шаапта́р, өскези олурар черин, үшкүзү үттерин, а дөрткүзү эптээш тургузуп каар, өөреникчилерден ылангыя О. Эмер-Сарыг биле К. Бористиң ажылдап турары тергиин болду.

Шаанда болза школага, интернатка бичии-ле чүве үрелирге, дораан-на ажыл-агый эргелекчизинче маңнаар чүве болгай. Ам класска стол, сандай-даа үрелирге, соңга караа-даа бустурга өөреникчилер боттары кылыр. Ынчангаш өөреникчилер күш-ажылды хүндүлеп көөр кылдыр кижизиттинип турар болгаш класстың, школаның бүгү херекселдерин камнаар апарганнар.

Ынчалза-даа кедээ школаларга өөреникчилерни чүгле чазаныринга база мал ажылынга эвес, а күш-ажылдың элээн хөй мергежилдеринге кижизидип болур арга турбуже, бис ону чедир кылбайн турар бис.

Сес чыл школазының өөреникчилерин чүге комбайнер, тракторист азы электрик, киномеханик азы пекарь, повар кылдыр өөредип болбазыл. Канчап-даа болур. Трактор, комбайн, электростанция, туруп кино чок суурлар бистиң республикада чок. А бистиң школавыста чаңгыс-даа ындыг бөлгүм организастаттынмаан.

Эш И. Ф. Ильичевтуң илеткелинде өзүп орар аныяк салгакчыларны кижизидер херекке школа биле өг-бүлениң кандыг рольдуг болурун база тодаргайлап чугаалаан. Илеткелде айтып турары, бичии уругну өөредиринге болгаш кижизидеринге кым хөй харысаалгалыгыл, школа бе азы өг-бүле бе дээр маргылдаа кандыг-даа ажык чок, хоралыг маргылдаа болур деп турары кончуг шын. Оларның кайызы-даа чаңгыс агым дег деп харысаалгалыг.

Чамдык ада-ие уругну чүгле школа өөредир болгаш кижизидер деп билиишкинде дүнүү берген турарлар. Уругларның өскен-төрээн бажыңы, ада-иези ооң кандыг кижи болурунга улуг салдарлыг. Бистиң тывалар мынчаар чугаалажыр болгай: «Иези шевер боорга кызы дааравыр, адазы шевер боорга оглу чазаныр». Биске школаның болгаш класстарның ада-ие хуралдары удаа-дараа болуп турар. Ол хуралдарга ада-иениң кээр, келбезин көөрге-ле, уруунуң дугайында кайы хире сагыш салып турар кижи дээрзи билдине бээр. Хурал саныңдан чыдып калбас, уругларының канчаар өөренип турарын башкылардан үргүлчү айтырып турар ада-иелерниң уруглары эки кижизиттинип, эки өөренип турар. Ындыгларга эштер Кестик-оол, Чысыдак, Хирбээ олар хамааржыр.

Ынчаарга Б. Моңгуштуң оглу 5 класстан, Л. Ооржактың уруу сес класстан чыдагаан чокка чорутбулаан. Башкылар олардан айтырарга ол-бо школаларда деп турган, уругларының бир чыл өөредилгезин хоюдатканнар. Олар хуралдарга-даа, школага-даа келбес турган. Чаш төлдүнуң келир үезин, ооң келир үеде чаагай чурттаалгазын боодап, эртем сургуул чок кижи кылдыр арттырарын күзеп орар ындыг төрелдерни кандыг чаагай сеткилдиг, буянныг ада-ие дээр боор. Ындыг чорук чүгле кара сагыш-тыр.

Школа дээрге-ле башкылар коллективи, сургуулдар, школага өөредири дээрге-ле башкының өөредири ол. Ынчангаш башкы деп сөс Пленумнуң индиринге улуг идегел, хүндүткел-биле дыңналып турган. «Улустуң башкызы — ол болза чоннуң культуразын көдүрери дээш демиселге партияның кол дайнгыыжы, чаа кижиниң кижизидеринге партияның эң чоок дузалакчызы-дыр» — дээн эш Н. С. Хрущевтуң сөстерин илеткелчи чугаалаарга Пленумнуң киржикчилери изии-биле адыш часкап уткааннар.

Партия башкыларга ол хире идегеп, башкыларны ол хире үнелеп турар-дыр. Ол шын. Совет кижилерниң келир салгалын школа белеткеп турар. Күш бодунуң чуургазын изиг мага-боду-биле төл кылдыр хуулдурары ышкаш, башкылар база-ла, чаш ажы-төлдү кижилер кылдыр каразн чырыдып өөредип турар. Космосче кылыйтып турар совет маадырларның күчүлүг чалгыннарының баштайгы чүглери школалардан боттанып тывылган дизе частырыг чок.

Партия башкыларның ат-алдары дээш ам-даа үргүлчүнүң шиитпирлиг демиселин чорудар, оларның амыдырал-чурттаалгазының дугайында хүн бүрү сагыш салыр дээн чүрек чылып кээр сөстерин илеткелден номчуп тур бис.

Моон-биле кады партия коммунизм үезиниң чаа кижизин кижизидер улуг болгаш харысаалгалыг херекче башкыларны кыйгырып турар. Аңаа таленгтиг болур дээш бистер, башкылар, политиктиг болгаш тускай эртем талазы-биле билиивисти хүн бүрү бедидип, аныяк чаштарны өөредип, кижизидер херекке бүгү-ле билиивисти болгаш күжүвүстү бээр ужурлуг бис.

Бистиң школавыста башкылар ажылының ёзулуг мастерлери база бар. Чижээ, 6 «б» класстың баштыкчы башкызы О. Байыр, 4 «а» класстың башкызы С. Санчыт-оол боттарының класстарынга чүс хуу өөредилгени чедип алган.

Башкы кижи чүгле школа ажылы-биле кызыгаарланып болбас. Бистиң школаның башкылары шупту агитаторлар болгаш оларның иштинде А. Хертек, А. Биче кончуг эки ажылдап турар. О. Санчыт, С. Калын-оол клуб ажылынга идепкейлиг-биле киржип, чаа ырларны, аялгаларны, шиилерни чогааткаш, чонга бараалгадып турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин кедээ чонга калбаа-биле тайылбырлаар ажыл кедээде башкыларга улуу-биле хамааржыр. Бис бо ажылга идепкейлиг киржир бис.

Бистиң ажыл-херээвистиң улуг оруун чырыдып турар бо өндүр чзагай документиге хей-аът киргеш, совет ниитилелдиң арын-нүүрүн бужартадып турар ийи-чаңгыс бак чаңчылдарны, кара сагыштыг чоруктарны кам-хайыра чок илередип, келир үениң кайгамчык чаагай хамаатыларын, чогаадыкчы, мурнакчы төлептиг кижилерин каңналып бышкан маадырлар кылдыр белеткээр хүлээлгелиг бис.

М. ЭРГЕП,
башкы.

Ындыг болур-даа ужурлуг

Пленумнуң материалдарын номчааш, шынап-ла шынгыы боданыр […]урга бистиң совет кижи бүрүзү […]баржып турар боор деп бодаар мен. […]ндыг болур-даа ужурлуг. Чүге дизе […] эш Ильичевтуң илеткелиниң болгаш Пленумнуң шиитпирлериниң сөс бүрүзү коммунизм тургузуушкунунуң эң чугула айтырыг — чаа кижиниң кижизидериниң дугайын ССРЭ хамаатыларының сеткил-сагыжын хайныктырбайн барып шыдавас.

Бо айтырыгның чедиишкинниг шиитпирлели бистиң чурту коммунизмниң тииледгезинге чугаажок чедирер чүве болганда, чаа кижини кижизидери ынчангаш чидии-биле тургустунуп турары билдингир. Коммунизмниң төлептиг тургузукчузун кижизидип белеткээри идеологтуг ажылдың хөй-хөй хевирлерин болгаш ар[…]арын дамчыштыр чедип алдынар […] Пленумнуң шиитпирлеринде […]ткан-дыр.

[…] Эстетиктиг кижизидилгениң база […] чугула хевири бот-тывынгыр уран чүүлдүң моон соңгаарғы хөгжүлдези маңаа биче эвес рольду ойнаар. Бистиң улуг коллектививисте бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүүнүп киржикчилери бистер маңаа хамаарыштыр Пленумнуң шиитпирин изии-биле деткип, боттарывыстың уран аргаларывысты улам өстүрүп тургаш, чаа кижиниң кижизидер талазы-биле партияга кызымак дузалажырывысты хүлээнип турар бис. Кижилерниң уран аргалары өскен тудум, олар совет социалистиг культураны улам байлакшыдар болгаш хөй-хөй материалдыг кежиктерни тургузар. Ынчангаш бистер коммунизмниң эрге-ажыы дээш уран чүүлге ам-даа мергежип өөренирин, ниити культуравысты бедидерин шиитпирлээн бис. Бо болза Ленинчи партиявыстың Төп Комитединиң Пленумунуң шиитпирлеринге бистиң харывыс ол.

Н. КОНСТАНТИНОВ,
пассажирлер АТК-зында бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүүнүң киржикчизи.

Белорус ССР. Витебск хоорайның моон мурнунда куруг […]ериндe чоокта чаа тыптып келген Фрунзе аттыг улуг […] ында ам Витебскиниң «Черемушкалары» деп ад[…] […]да хөй квартираларлыг он-он бажыңнарны туткан, школа, уруглар садтары, магазин, кафе база ажыттынган. ЧУРУКТА: Витебск хоорайда Фрунзе аттыг улуг кудумчуда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БЫЖЫГ ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛ ДЕПШИЛГЕНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ ДЭЭШ

Бүгү делегейниң херээженнериниң шуулганы

МОСКВА. (СЭТА). Июнь 25 — херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң ийиги хүнү. Ол хүн кайгамчык арыг чырык-биле эгелээн. Ам херээженнер тайбың дугайында, уругларның аас-кежииниң дугайында чугааны үргүлчүлээр дээш өңнүктер, угбалар болуп, билир оруктары-биле ордуже чоруп турганнар.

Оларның чугаалары кандыг-даа дылга дыңналып турзажок, конгресстиң бүгү киржикчилериниң үнү чаңгыс аай болгаш найыралчы. Ол болза, боттарының уругларының кадык болгаш хөглүг чорууруң күзеп турар иелерниң үнү-дүр. Ол болза келир үениң кижизиниң кавайының чанында турар иелерниң үнү-дүр.

Куба төлээ Эспин де Кастронуң киирген «Уругларның болгаш аныяктарның кадыкшылы, кижизидилгези болгаш өөредилгези» деп илеткелин КАРМЕН ДЕЛЬ БУСТО номчаан. Ам уругларны өстүрүп, доруктуруп турар бистиң чуртувус келир үезинге бүрүн бүзүрелдиг, бистиң бүгү херээженнеривистиң, хосталган тараачын херээженнерниң байырын силерге чедирип тур бис. Бистиң аныяк кыстарывыстың байырын силерге чедирип тур бис. Бөгүн тараачын херээжен кижи хөлде тарып өстүрүп турар дүжүү ооң бодунга хамааржыр деп чүвени билир. Бистиң аныяк кыстарывыс ополчениениң хүрээлеңинге автоматты холунга тудуп алгаш, бодунуң төрээн чуртун, социалистиг революцияны камгалаарынга белен. Ам безин, эр кижилер-биле бир дөмей, машиналарны, тракторларны башкарып турар бистиң херээжен ажылдакчыларывыстың, бистиң кадык камгалал болгаш чырыдыышкын ажыл-ишчилериниң байырын чедирип тур бис. Хол-холундан туттунчуп алгаш, чаа Кубаны тургузуп турар бистерниң, куба херээженнерниң акы-дуңма байырын хүлээп ап көрүңер!

Кубаның төлээлекчизиниң демдеглеп турары-биле алырга, уругларның аас-кежии бүгү чурттарның херээженнериниң ниити сорулгазы болур. Уруглар боттарының бүгү талазы-биле болбаазыраарынга эң таарымчалыг байдалга өзүп, доругар эргелиг. Янзы-бүрү чурттарда хөй миллион уругларның, оолдарның болгаш кыстарның байдалы херек кырында турза чогуурундан хамы ыраалдыг болдур турарын амгы байдалдың медээлери көргүзүп турар. Латин Америкада 30 миллион уруглар бар, а оларның чартык кезии школада өөренмейн турар. Америка диптиң чурттарында ядыыларның муң-муң уруглары ядарап турар. Түс черниң кижилери мал кажааларында адыгуузун мал-биле бир дөмей чурттап, 8 — 9 харлыындан эгелээш уругларның мойнунга дөңгү кедиргеш, ажылче чорудуп турар Мурнуу Африкада өөредилгениң кандыг-бир деңнелиниң дугайын чугаалап болур бе ынчаш? Африка дипте уругларның аар-берге амыдыралын айтып турар чурагайлары илеткелчи көргүскен. Чижээлээрге, Анголада төрүттүнген беш уругнуң-на бирээзи дириг артып турар.

Илеткелде оон ыңай демдеглеп турары болза: бүгү социалистиг чурттарда уругларның халас өөредилгези, кадыкшылының дугайында сагыш салыышкыны ниити принцип болуп турар. Делегейде уругларның өлүр чорууунуң эң-не чавыс деңнели ССРЭ-де. Социалистиг чурттарда кадыкшылга талазы-биле кызымак ажылдың түңнелинде чоннуң ортузунда өлүр чорук база дыка эвээжээн.

Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязы уругларны камгалаарын бодунуң ажылының база бир кол чүүлү кылдыр кезээде санап келген дээрзин илеткелчи чугаалаан. Херээженнер организациялары боттарының улустарының хосталгазын чедип алырынче херээженнерниң демиселин угландырар төлээде, улам улуг күженишкиннерни салыр ужурлуг. Бот-боттарын хүндүлежир чорукка, улустар аразында тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга, чепсегленишкинни бүгү нити болгаш бүрүн дужурериниге үндезилеттинген ёзулуг болгаш быжыг тайбың турзун дээш демиселжип турар бис.

Конгресстиң адынга келген байыр чедириишкинниг чагааларны конгресстиң индириниден номчуурга, төлээлер изии-биле уткаан. Ындыг чагаалар ам безин 6 муң ажыг келген.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президент-күүсекчизи Джон Бернал херээженнер конгрезиниң шиитпирлери тайбың, чепсегленишкинни дужурер, национал хосталга болгаш социал депшилге дээш демиселге чаңгыс аай шимчээшкинниң калбартырынга күчүлүг идиг болур дээрзинге бүзүрелин бодунуң чагаазынга илергейлээн. Конгресс делегей херээженнерниң демократтыг шимчээшкиниң оруунга чугула үе болган турарынга идегелин Цейлоннуң премьер-министри Бандаранайке чугаалап турар. Бельгияның кадын-хааны Елизаветаның, Индонезияның президентизи доктор Сукарнонуң болгаш өске-даа күрүне база хөй-нити ажылдакчыларының байырлыг чагааларын база номчаан.

Вьетнамның Демократтыг Республиказының төлээлекчизи ХА ТХИ КУЕ Мурнуу Вьетнамдан дашкыы шериглерни үндүрер дээш демиселге вьетнам херээженнерге деткимче көргүзерин Американың Каттышкан Штаттарының херээженнерин кыйгырган. Бистиң чуртувустуң катап каттыжарын, боттарывыстың өг-бүлелеривис-биле кады чурттаарын күзеп турар бис деп, ол төлээ чугаалаан.

Ооң дараазында конгресс илеткелдерни чугаалажып көөрүн эгелээн. Бир дугаарында СОФИЯ ЦИМИЛИ (Кипр) санал берген. Бистиң чуртувуста херээженнерниң болгаш уругларның эргелерин камгалаар айтырыг мынчага чедир шиитпирлеттинмээн деп, ол чугаалаан. Ооң чылдагааны чурттуң кырында дайынның диригленген доктаамал айыылы болуп турар. Кипрниң шериг баазазы кылдыр ажыглаары болдуна бээринге кипр херээженнер улуу-биле дүвүреп турар. Чер Ортузу далайның районун ядролуг эвес зона кылдыр чарлаар дугайында премьер-министр Н. С. Хрущевтуң саналын ооң ужурунда изии-биле деткип турар бис.

Камеруннуң херээженнери чепсегленишкинниң бүгү-нити болгаш бүрүн дужурерин негеп турар бүгү кижилерниң чаагай чүткүлдерин деткип турар дээрзин МОНИК КАМАН (Камерун) чугаалаан. Оратор совет херээжен өңнүктеринге чаагай сөстерин бараалгадып, космоска шылгараңгай эрес-маадырлыг чорук-биле холбаштыр оларга изиг байырын дамчыткан.

Ангола херээженнерниң төлээлериниң кежигүнү МАРИЯ ДАЛУЗ КАНДИМБА колонизаторларга удур национал-хосталгалыг демиселге Анголаның херээженнериниң идепкейлиг киржилгезиниң дугайын чугаалаан.

Ирак херээженнерниң төлээлекчизи ТАМИНА АДИЛЬ бодунуң чуртунуң бүгү демократтарга, хосталга, тайбың болгаш улустарның найыралы дээш бүгү демиселчилерге удур кадыг-дошкун дерзии үүлгедиглерниң дугайын чугаалаан. Ооң ашаа Салям Адильди өлүрүкчүлер араатанзыг ёзу-биле хинчектеп өлүрген. Үш ирак херээжен патриоттарны шаажылап өлүрер дээн чорукту күш чок болдурарын дилеп, чагаа чорутканы дээш Совет Чазактың баштыңы Н. С. Хрущевка өөрүп четтиришкинниң чүректиң ханызындан ол илергейлээн.

Ирак херээженнерниң таваржып турары истеп сүрүүшкүннерге удурланыышкынның чагаазын Ирактың чазаанга чорудар, а ол ышкаш дерзии үүлгедиглерни соксадыры-биле херээженнерниң комиссиязын Иракче чорудар деп саналды бразиль төлээлер киирген. Индияның төлээлекчизи Капила Кандваала чагааның төлевилелин номчаан. Конгресстиң киржикчилери чагааның төлевилелин боттарының чөпшээреп турарын адыш часкаашкыны-биле илергейлээн.

Мурнуу Вьетнамдан келген төлээ МА ТХИ ЧУНУҢ чугаазын чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Нго Динь Дьемниң бужар сапогунуң адаанда човуурлап чыдар чурттуң байдалының дугайын ол чугаалаан. Бодувустуң чуртувустан муң-муң километр ырак тургаш безин кара бажында чыдар бистиң уругларывыстың аагы-кышкызын ам дыңнап турар бис деп, ол чугаалаан. Ам шуут албадал лагери болдунган чуртта байдалдың дугайын херечилеп турар фоточуруктарны Ма Тхи Чу конгресстиң киржикчилеринге көргүскен. Кара бажында 100 муң ажыг херээженнер болгаш оларның 8 муң уруглары чыдар. Мурнуу Вьетнамның хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш чөптүг демиселинге боттарының эп-сеткил каттыжыышкынын илергейлээзин деп, Американың херээженнерин болгаш делегейниң бүгү чурттарының херээженнерин оратор кыйгырган.

Эртенги хуралга СФАЙЯ АВАБ (Морокко) биле ГЛОРИЯ ЭРНАНДЕС (Колумбия) база санал берген.

Чапсар сөөлүнде конгресс бодунуң ажылын база эгелээн.

* * *

МОСКВА. (СЭТА). Москвада херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Июнь 25-те кежээки хуралга ЮНЕСКО-дан хайгааракчы ВЛАДИМИР ГЕРЧИК бир дугаарында санал берген. ЮНЕСКО-биле Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязының аразында шагдан бээр туруп турар харылзааның дугайын сагындырарын күзээн ийи мен деп, ол чугаалаан. Ол харылзаа бистиң ийи организацияларывыска нити болуп турар айтырыгларга: тайбың дээш, улустар аразында бот-боттарын билчир чорук дээш база культура дээш демиселге үндезилеттинген. ЮНЕСКО биле Демократтыг Херээженнерниң Делегей Федерациязын херээженнерниң амыдыралының, оларны ылгай көөр чорукту узуткаарының айтырыглары, ылаңгыя өөредилгениң болгаш кижизидилгениң айтырыглары база дүвүредип турар.

Национал хамаарышпас чорукту чедип алыры мээң улузумнуң эң не алыс күзели деп, Пуэрто-Риканың төлээлекчизи ДОМИНКА ДЕ ЛА КРУЗ чугаалаан. Чаа дайынның айыылын узуткаар төлээде, каттыжар деп бүгү делегейниң херээженнерин Пуэрто-Риканың херээженнери кыйгырып турар. Бүгү диптерниң кыры-биле ужудуп эртген Валентина Терешкова херээженнер күштүг деп чүвени көргүскен.

Херээженнерниң Бүгү-кыдат демократтыг федерациязының секретары ЯН ЮНЬ-ЮЙ Кыдаттың херээженнериниң мурнундан конгресстиң төлээлеринге байыр чедирген.

Эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглап, бот-боттарын деткижер, колониализмге удур чүткүлдүг эң калбак каттышкан фронтуну бүгү чурттарның улустары-биле кады тургузар деп саналды кыдат төлээлерниң мурнундан конгресске ол киирген. Империализмге удур, эрги, чаа колониализмге удур, бүгү делегейде тайбыңны камгалаар, национал хамаарышпас орукту чаалап алыр болгаш камгалаар дээш, демократтыг хосталгалар социал депшилге болгаш херээженнерниң база уругларның эргелерин камгалаар дээш демисел болза ам үе-чадада бүгү херээженнерниң нити сорулгазы болур деп ол саналдада демдеглээн. Америк империализмниң янзы-бүрү чимзениишкиннеринге хамаарыштыр эң улуг серемчилелди сагыры, ядролуг чепсекти хоруурун негээри, даштыкы шериг баазаларын узуткаары, чепсегленишкинни бүгү-нити дужурери дээш демисекири, дарлаттырган национарның хамаарышпас чорук дээш демиселин шиитпирлиг деткиири, колониализм системаны туюлунга чедир узуткаарын чедип алыры эргежок чугула деп, Ян Юнь-юй демдеглээн.

Кижи төрелгетен делегейниң ийи дайынын көрүп эрткен болгаш ол дайыннар немец девискээрден өскүп үнген дээрзин Герман Демократтыг Республиканың төлээзи ЛОТТА УЛЬБРИХТ чугаалаан. Ооң ужурунда Герман Демократтыг Республиканың херээженнери дайын бистиң черивистен кажан-даа өскүп үнмес, өске улустар немецтерниң хөделишкиннеринден кажан-даа качыгдавас деп даңгырагалап турар дээрзин оратор демдеглээн. Ам герман айтырыын шиитпирлээриниң эргежок чугулазын Лотта Ульбрихт оон ыңай чугаалаан. Бо айтырыг тайбың арга-биле, чугаалажыышкынныарның аргазы-биле шиитпирлеттинер ужурлуг.

Делегейде баштайгы херээжен космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры ВАЛЕНТИНА ТЕРЕШКОВАГА сөс бээрге, залга йөрээлдер салымышкыны чаңгыланып үнген.

Совет улус космосче ужударын дааскаш, бедик идегелин меңээ, бодуун совет херээженге көргүскен деп, Валентина Терешкова чугаалаан. Бодумнуң улузумнуң бүзүрелин бадыткап, база «Восток-6» корабльдың космоска ужудуушкунунуң программазы бүрүн күүсеттингенин Никита Сергеевич Хрущевка илеткээр аас-кежиктиг болган мен.

Валентина Терешкова Европаның, Африканың, Азияның, Американың херээженнеринче көрбүшаан, космостан көөрге ол диптерниң кайгамчыктыын, өндүр чаагайын чугаалаан. Силерниң төрээн чурттарыңарның кыры-биле ужудуп чорааш, ол чурт бүрүзүнүң каас-чаражын магадап, ында тайбыңны болгаш депшилгени күзеп чоруур муң-муң, миллион-миллион кижилерниң чүректери соп турар деп чүвени медереп билип чораан мен деп, совет космонавт медеглээн. Бо бедик индирден чүве чугаалап, термоядролуг дайынның айыылындан бистиң бөмбүрзээвисти камгалап алырының, бүгү улустар хостуг, хамаарышпас болгаш аас-кежиктиг болган турарының чугула айтырыгларын чугаалажып турар силерни шуптуңарны көөрү өөрүнчүг-дүр.

Космос дугайын, черде ажыл-херектер дугайын бодавышаан, совет улустуң кызы болза Владимир Ильич Лениниң гениязы-биле, бистиң улустуң маадырлыг күженишкиннери-биле тургустунган Совет күрүнениң хамаатызы болуру кайгамчык болгаш чоргаарал-дыр деп чүвени онза чидии-биле билген мен деп, Валентина Терешкова чугаалаан. Бодунуң догуннап туруп келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш, совет чурт тайбыңга ынакшылдыг политиканы шиитпирлиг болгаш чайгылыш чокка чорудуп, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш, дайынныг болгаш боо-чепсек чок делегей дээш демиселжип турар. Бүгү совет херээженнер боттарының уругларынга аас-кежикти, Чер кырынга дээр арыг турарын күзеп турар. Тайбыңның күштери тиилээрнинге бүзүрээр мен, аңаа бүзүревейн барып шыдавас мен! — деп, делегейде баштайгы херээжен космонавт чугаалаан.

Каш минуталарның дургузунда диңмиттиг адыш часкаашкыны үргүлчүлеп турган.

Дарганакчы Валентина Терешкованың авазын — Елена Федоровнаны президиумче чалаарын саналдаан. Маадырның иези президиум столунуң артынга олуптарга, төлээлер диңмиттиг адыш часкап турган. Эжени Коттон Елена Федоровнаны кужактап, ошкаан.

Илеткелдерни чугаалажып көөрүнге ЗАХИРА ИБРАГИМ (Коморск ортулуктар), ПУН ПЕНГ ЧЕНГ (Камбоджа), ЖАННЕ МАРТЭН (херээженнерниң панафрика шимчээшкининиң чиңгине секретары), КИМ ОК СУН (Корей Улус-Демократтыг Республика) болгаш өскелер-даа база киржип, санал бергеннер.

(СЭТА).

ШКОЛА БОЛГАШ КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫ

Чаа өөредилге номнары

1963 — 1964 өөредилге чылында ниити өөредилгениң школаларынга ажыглаары-биле Тываның ном үндүрер чери 12 өөредилге номнарын доктааткан хуусаанын бетинде үндүрген. Ук номнарның иштинде өөредилгениң планынга болгаш программазынга таарыштыр чогааткан 3 чаа өөредилге номунуң бар боор турары башкыларның чаа ёзу-биле ажылдаарынга, өөреникчилерге быжыг билигни бээринге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг.

Оларның иштинде РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, РСФСР-ниң эртемнер академазының аспирантызы Х. С. Алдын-оолдуң бижээни 1 класска үжүглел солун боор турар. Ук ном бодунуң тургузуунуң, материалдарының хемчээлиниң, методиказының талазы-биле мурнунда хөй чылдарда ажыглаттынып келген Л. Б. Чадамбаның үжүглелинден ылгалдыг. Өөредилге номунуң эгезинде чугаа сайзырадырынга ажыглаар хөй чуруктарны берген. Номда кирген хөй-хөй чижектер амгы амыдырал-биле сырый харылзаалыг.

Бо үк авторлар: Р. Р. Бегзи, М. А. Монгуш, Н. Е. Мистрикова олар 5—6—7 класстарга херглээр «Русский язык» деп номну бижээн. Ук номунуң онзагай чүүлү болза, ында хөй санныг тыва домактарнып бары болур. Ынчангаш ам өөреникчилер бодунуң төрээн дылы-биле орус дылды деңнеп көөр аргалыг болган. Бо өөредилге ному мурнунда турган номнарга бодаарга ийиги черге ниң хөй санныг дүрүмнеринден хосталган болгаш өөреникчилерниң утаангыр-сагыныр чоруун көдүреринче угланган хөй чижектер-биле байлак.

Сес чыл школазының 8 клазынга ажыглаар К. И. Светашова, Н. В. Хорошавина оларның тургусканы «Русский язык» деп ном үнүп турар. Ол номда дылдың синтаксис кезээн берип турар болгаш чаа программага дүүштүр тургустунган.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр, Вильямстың көдээ ажыл-агый хөгжүлдезин моондактап турган сиген аралаштырып тарыыр системазын шүгүмчүлээн соонда чаарты кылдынган ботаниканың очулгазын тыва дылга үндүрген чорук ук эртемниң башкылаашкынын чаа ёзу-биле чорударынга улуг ужур-дузалыг болган.

Өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарынче болгаш политехниктиг өөредилгени улам ындай хөгжүдеринче угланган 6 класска физика, 6—7 класстарга «Геометрия бодалгаларының чыындызының» очулгазы база тыва дылда үнген. Оон-биле кады республиканың ном садыгларында болгаш школаларда курлавыры төнүп турар 1—4 класстарга арифметика номнарын, 4 класска ССРЭ төөгүзүнүң болгаш 5 класска география номнарын катап үндүрген.

СЭКП-ниң чаа Программазының чоокку он чылдарда чурттуң бүгү чонунга 8 класстың хемчээнге деп билиглерни бээр деп негелдезинге дүүштүр Тываның ном үндүрер чери кежээки «ээлчеглиг» школаларга херглээр 1 — 4 класстарның арифметика номун үндүрер.

Ынчалза-даа тыва школаларны школа дугайында хоойлунуң негелделеринге дүгжүп турар четчир санныг, бедик шынарлыг чаа өөредилге программазын ёзугаар тургустунган өөредилге номнары-биле хандырар талазы-биле ажылда ам-даа четпестерниң барын демдеглевес аргажок. Тыва школаларның 1—7 класстарынга херглээр 37 өөредилге номнарының иштинден ам-даа 9 ном бижиттинмээн. Амыдыралдан хоорук, эргижирээн номнарны школаларда ам-даа ажыглап турар чорук өөредилгениң чаа методтарын чөп ажыглаарынга өөреникчилерге быжыг билиглерни бээринге, башкылаашкынны амыдырал-биле, практика-биле сырый холбаарынга шаптыктап турар дээрзи черле билдингир.

Байдал мындыг турбуже авторларны шилип тывар талазы-биле Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозундан шалыпкын хемчег албайн турары четпес. Оон түңнелинде садыг четкизинде курлавыры барык-ла чок болуп турар. эш Л. Чадамбаныч 1 класска «Тыва дыл» ному болгаш эш Биче-оолдуң «Тыва дыл» номунуң II кезээ 1964 чылда безин парлалгага кирер арга чок боор турар.

Бо бүгү четпестерни өөренип көргеш, Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу, Тываның ном үндүрер чери школаларны чаа өөредилге номнары-биле бүрүн хандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни дарый ап чорудар ужурлуг.

В. СОДУНАМ.

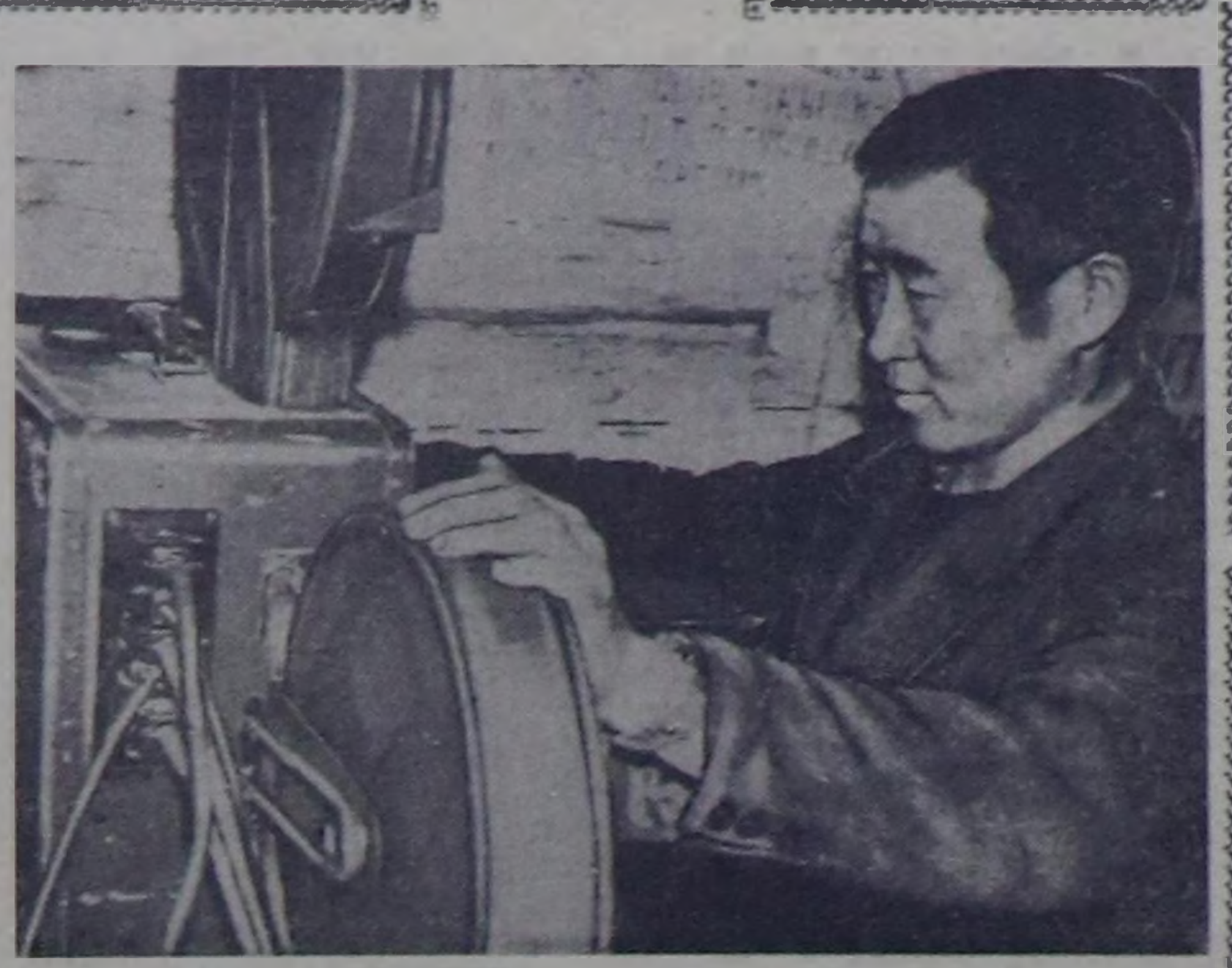

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң Сесегеде ажылдап турар бригадазынга Ондар Кызыл Санданович киномеханик болуп ажылдап турган. Часкы хову ажылдарының үезинде аңаа механизаторлар ниитизи-биле он ажыг кино-чуруктарны чогуур өйлеринде, саадал чокка көргеннер. «Бистиң киномеханигивис эрес-ледир кино көөр талазы-биле бисте үзүктелиишкин чок болуп тур» деп чамдык эштер ынчаар чугаалап турарлар.

Ондар дээрге, дүне ажылдаан кижилерге хүндүс, а хүндүс ажылдаанарга — кежээ киноларны көргүзүп турар. Ондар ам СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат.

ЧУРУКТА: Ондар көрүкчүлерге кино көргүзүп тур.

Фото П. ГОЛЬЦОВТУУ.

ТӨЛЕПТИГ БАШКЫ

Елена Саратовна Сарбаа Самагалдай 11 чыл школазының башкылар коллективинге мергежилдиг болгаш идепкейлиг хөй-ниитичи кылдыр санаттырып келген. Аныяк башкы бо эрткен өөредилге чылында 3 «а» класстың удурткукчузунга ажылдап кыштаан. Хөй куженишкиннерниң түңнелинде, класстың 22 өөреникчилери шуптузу дөрткү класске шилчээннер.

Бо чедиишкин анаа-ла чедип келбээни тодаргай. Күстен эгелээш-ле ажылынга шудургу болгаш бодамчалыг башкы класска өөреникчилерниң активин тургузуп, оларның бот-башкарылгазын хөгжүдүп, ада-иелерниң күжүнге даянып, чаңгыс-даа хүнну халас эрттирбейн, кижизидилге ажылынче хандыкшып келген.

Үшкү классчылар шуптузу пионерлер. Башкы боду пионер сборларынга, одаг ажыдыышкыннарынга, шугум чыскаалдарынга баш бурунгаар, план ёзугаар белеткенип алгаш, бодунуң пионерлерин анаа чедишкинниг кииріштирип турган. Ынчангаш Елена Саратовнаның өөреникчилери хөй-ниитичи болур талазы-биле школада эң макталдыг болу берген. Олар төрээн школазының ногаанчыдарынга, демир чыылдазынга, өөрүнге дузалаарынга, класстың арыг-шевер тургузарынга, хепти канчаар силиг кедип, ажаарынга идепкейлиг киржип, өске эштерин олче боттары эвилелдеп турарынга чаңчыга бергеннер. Күш-ажылга ынакшыыр чаңчылды башкы өөреникчилеринге непте реткен: парталарын урок соонда кылайтыр чуп, аштап, ханаларны чугайлап, ном-дептерлерин камныг эдилеп турарынга шагда-ла чаңчыга бергеннер.

Өөреникчилерниң бот-башкарылгазын өй-шаанда организастааның түңнелинде, пионерлер боттары клазының ат-алдары дээш туржуп, онаалга күүсетпес, чалгаа, чурум үрээрлерни боттары хемчег ап, аараан эштеринге дузалажып турарлар.

Елена Саратовна билиин доктаамал бедидип, педагогиктиг чогаалдарны хөйү-биле номчуп турар. Ол Кызылдың башкы институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар.

Өөредилгеге сундулуг оралдажыышкыннарының ачызында ол ам эге класстарга орус дыл башкылаар эргени чедип ап, бо эрткен өөредилге чылында 3 «а» класска орус дылды база-ла бедик шынарга башкылап эрттирген. Дуржулгалыг башкыларның уроктарынга үргүлчү олуржуп, орус дылдың арга-методун хынамчалыы-биле шиңгээдип ап келген.

Школада хөй-нити ажылдарынга бо башкы кескүлен черни ээлеп турар. Коллективтиң чөптүг макталын чаалап алганы-биле. Тес-Хем парткомунуң болгаш райкүүскомунуң хүндүлел бижии-биле Е. С. Сарбаа каш удаа шаңнаткан.

— Елена Сарбаа бодунуң коллективиниң чоргааралы, оон төлептиг кежигүнү, ындыгларның чаагай ажыл-херээ Төрээн чуртту каастаар — деп, өөредилге эргелекчизи Галина Александровна Салганова бо-ла мактап, өөрээн олурар.

С. САНДЮ.

Билиг бедидер ажыл

Чөөн-Хемчик районнуң башкыларында билиг бедидер ажыл районнуң улус өөредилге килдизиниң болгаш школаларының методиктиг каттыжыышкыннарының планын ёзугаар байдай эвес чорук келген.

Бо өөредилге чылында методиктиг комиссиялар кошкаб өөреникчилерниң канчаар ажылдаарының дуржулгазын өөренмишаан, калбаа-биле нептередип келген. Орус, тыва дылдарның секцияларында бижимел ажылдарны чорударының талазы-биле мурнакчы дуржулганы өөренгилээн. Физика, химия башкыларының секцияларынга лабораториялыг ажылдарны чорударын база бодалгаларны бодаарын чугаалашкан.

Партия төөгүзүн, СЭКП-ниң иштики, даштыкы политиказын бөлгүмнерге өөренмишаан, районнуң башкыларының боттарының политбилиин бедидип чорударлар. Ол ышкаш, «Учительская газета», «Комсомольская правда», «Пионерская правда», «Тувинская правда», «Шын», «Семья школа», «Начальная школа» дээш оон-даа өске солун, сеткүүлдерни башкылар чагыдып алган.

Башкыларның улуг кезии хөй-ниитиниң ажылынга киржип, агитатор, пропагандист болбушаан, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң идепкейлиг киржикчилери боор турарлар.

Школаларга, интернаттарга болгаш столоваяларга эң эки арыг-шевер, чурумнуг болгаш хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржилге, ол ышкаш башкыларның политиктиг болгаш методиктиг билиин бедидери база өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың бедик деңнели дээш чарыш районнуң школаларынга калбарган турган.

Бо чылдың мартта ол чарыштың түңнелин үндүрген болгаш бирги, ийиги, үшкү черни Алдан-Маадыр, Хайыракан 8 чыл школалары болгаш Чадааның № 2 школазы тус-туста алгылаан.

Чон ортузунга янзы-бүрү лекцияларны номчуп турар Шеми школазының башкыларын демдеглевес аргажок. Мында тургустунган агиткультбригада тематиктиг кежээлерни эки организастап турар. Ол ышкаш, «Колхозчуларның амыдырал-чурттальгазы болгаш культуразын чогуур деңнелче» деп хана солунну башкылар доктаамал үндүрүп турар.

Суг-Аксы школазының башкылары чон ортузунга дараазында лекцияларны номчааннар: «Космосту кижи чагырып ап тур», «Уруглар кижизидилгезинге ада-иениң авторидеди», «Эртем болгаш шажын» база өскелаа.

Алдан-Маадыр школазының башкылар коллективи, ол ышкаш башкы коммунистер: Суг-Аксы школазында Монгуш Дадар-оол, Чадааның № 2 школазында М. Тас-оол, Е. Антонова, Чадааның № 1 школазында К. Долгар, Шеми школазында С. Куулар олар мурнакчы дуржулганы тарадыр ажылды эки чорудуп, аныяк башкыларга боттуг дузаны көргүзүп келген. Ынчангаш аныяк башкылар Л. Федотова (Чадаана № 2 школа), Л. Головина (Чадаана № 1 школа) болгаш О. Чимин (Чадаана суму школазы) бодунуң ажылынга мергежилдиг кижилер болу берген.

Районнуң башкыларының улуг кезии оран-бажын-биле эки хандырттынган болгаш оларның школа назыны четпээн уруглары ясли, садтарда хаара туттунган. Кадрларның учёдун эки тургустунган. Мурнакчы башкыларны, кижизидикчилерни шаңнал, макталга кииреринче районнуң улус өөредилге килдизи сагыш салып турар. Ол ышкаш башкы кадрларның райондан үнүп чорууру эвээжээн.

Чыраа-Бажы, Суг-Аксы база Чадаана хоорайда башкылар бажыннары чедишпейн турар, Чадаана суму болгаш «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажыл куду деңнелде.

И. ПРИНЦЕВ.
Чырыдыышкын министерствозунуң инспектору.

Шоочалыг ясли

Эртенгиниң 7 шак. Ажылым аайы-биле салбырның конторазынга келдим. Контора эжиинде чыылганнар-ла хөй. Оларның аразында назы-хары дөгүй бергеннер-даа, хып дээн чалыылар-даа, чаш уругларын туткулаан иелер-даа бар. Хөйнүң аразындан, уруг чүктээн бир-ле ие хомудап чугаалай-дыр:

— Хой кыргылдазында ажылчыннар чедишпейн турар-дыр. Ону безин бодавас кончуг-ла-дыр.

— Чеже чугаалаваан дээр боор. Боттары көрүп турарлар-дыр, ол хирезинде-ле хоржок,— деп, база бирээзи улажып кагды.

— Ажылчын холдарның кайда-даа чедишпезин билбестер эвес. Оон дугайын чугаалашпайн турган эвес — деп, бир-ле ада болур кижи чугаалады.

Бо чугааларның үнүп келгени таварылга эвес. Шынап-ла Ак-Туруг суур районда эң улуг суурларның бирээзи-ле болгай. Мында уруглар яслизиниң ам-даа ажыттынмааны дыка четпес. Мурнунда чылдарда яслиниң ажылы эки турган. А бо чылын оон септелгезин өй-шаанда чоруткан-даа болза, мынчага ажытпааны канчап-даа таарышпас. Оон түңнелинде суурда дыка хөй чаш уругларлыг иелер ажылга киржир арга чок боор турар.

Бо талазы-биле «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң директору эш Стихарев, Ак-Туруг салбырның эргелекчизи эш Очур-оол оларның чүнү бодап турары билдинмес. Негелде тургузарга, ындыг-мындыг деп чылзырынга өйлешкеннер.

М. ДАНЗЫН.
Улуг-Хем район.

Кичээнгейге алза...

Барыын-Хемчик районнуң Шуйда кадыкшылга школазының башкыларының, ажылчыннарының хөй нургуу херээженнер. Оларның хөй кезии онзашкан ажылынга Ак-сеткилдиг, кызымак кижилер. Олар ам ук школаның келир өөредилге чылынга уткуштур белеткелинге идепкейлиг киржип, капитал болгаш үүрмек септелгелерни чорударынга кол күш болуп турар.

Бистиң ажылчы херээженнеривис каш-ла хонуктарның дургузунда школаның өөренир корпузун, өөреникчилерниң чурттаар интернадын болгаш өске-даа бажыңнарны штукатурлавышаан, чугайлап дооскан. Септелге ажылдары ам-даа үргүлчүлеп турар.

Школаның ажылчы херээженнерин эки организастаар болза, олар коммунизмниң келир үедеги тургузукчулары, чаш салгакчыларны бүгү талазы-биле дески хөгжүлделиг кижилер кылдыр кижизидип шыдаар, найыралдыг коллектив чүве. Ынчаарга оларның ортузунга политкижизидилгелиг, культура-массалыг тускайлан ажыл негеттинерин барымдаалааш, бо чылдың эгезинде херээженнерниң тускай чөвүлелин тургузуп, оон даргазынга кол поварның дузалакчызы, комсомолчу кыс Д. Анчымааны соңгаан.

Организация тургустунуп турар үеде, бистиң республиканың өске черлеринде практикалап турары ышкаш, база-ла сонуурганчыг хемчеглер планнаттынган турган. Оларның иштинге херээженнерниң тематиктиг кежээлерин, дыштанылга хүннерин, спорт маргылдааларын, дааранылга, синилилге делгелгелерин, тускай лекцияларны организастаары дээш өске-даа организас-массалыг ажылдар көрдүнгүлээн турган.

Көрдүнген ол эки хемчеглерниң бир чамдыктары шала-була организастаттынган боордан башка, хөй кезии амдыгаа чедир-ле саазын кырында артпышаан. Мынчангаш оларның бүдүрүлге ажылындан хостуг шактары анаа-ла чалгааранчыг үе болуп эртип келген. Ол чөвүлелдиң даргазындан: — планнаттынган хамык хемчеглериңер чүге чорувас чүвел? — деп айтырарга, «херээженнер ортузунга организастаар ажыл кылып чорбаан болганымда, ону канчаар удуртуп башкарарын билбес-тир мен» деп харыылаар.

Чөвүлелдиң даргазы Д. Анчымаа шынап-ла дуржулгазы эвээш, аныяк ажылдакчы. Херээженнер ортузунга тускайлан ажылдың чамдык байдалдары анаа билдинмес болуп турары шын боор... Ынчаарга Барыын-Хемчиктиң парткому, ылангыя оон херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи, херээженнерниң ол организациязынче кичээнгей салып, оон даргазын ажылдың практиказынга өөреткен, дузалашкан болза, оон ажылы сегип болур турган. Ындыг дузаламчы, боттуг удурткулга оон келбейн турары биске хомуданчыг. Черле ынчаш район организацияларының талазындан бистиң школаның ажылынче кичээнгей салбас чүүл бар. Онзагай байдалдыг ол школа бир-тээ районнуң девискээринде турар чүве болганда, оон ажыл, амыдыралын сонуургавас чорук мен бодаарымга дыка таарышпас ышкаш.

Б. БАРБА,
Шуйда кадыкшылга школазының башкызы.

Делгем орукче

Бо байырлалдыг хүнну доозукчулар четтикпейн манап турганнар. Ол шынап-ла өөрүшкүлүг хүн. Самагалдай 11 чыл школазының он бирги классчыларының баштайгы доозуушкуну. Шиник кылдыр кеттингилепкен оолдар, кыстар база чалаткан аалчылар школаның улуг залын долдур олургулапкан.

Байырлыг кежээни школа директору С. Дамдын-Сюрюн ажыткан. Ортумак эртемниң дугайында атестатты доозукчуларга тыпсыр дугайын экзамен комиссиязының даргазы, өөредилге эргелекчизи Г. А. Салганова чугаалаан. Өөреникчилерниң экзаменнерни канчаар дужаганын ол кысказы-биле демдеглеп чугаалаан соонда, хөгжүм үну чаңгыланып эгелээн. Шупту 22 доозукчулар ортумак эртемниң дугайында аттестатты улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган. Ылаңгыя Владимир Баа-Хөө, Михаил Очур, Людмила Чернышева оларның өөренип эрткен материалдарны эки шиңгээдип ап, быжыг билигни көргүскенин күрүне комиссиязы демдеглээн.

Амыдыралдың болгаш өөредилгениң делгем оруунче доозукчуларны үдеп, боттарының чагыг сөстерин бо байырлалдыг кежээге келген аалчылар чугаалап турганнар.

11 чыл дургузунда өөренип эрткен ынак төрээн школазын, эргим башкыларын кажан-даа утпас болгаш оларга сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин доозукчулар илеретпеннер.

С. АРЫН-ХОЕВ.

Допчузу-биле

Тожу районнуң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези боор [illegible]. Аңаа бирги черни Ырбанның [illegible] вынгыр уран чүүл бөлгүмнүң бижикчилери алган.

К. КУМАЯН.

* * *

Хөндергей 8 чыл школазының сес[illegible] классчылары экзаменнерни чедиишкинниг дужааганнар. Шупту 30 кижи 8 класс доосканының документизин алган.

Б. САТ.

* * *

«Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак школазының септелгези эки чоруп турар. 500 кубометр одаар ыяшты, 100 тонна хөмүрну школа чанынга аккеп белеткээн.

О. ЕНДАН.

* * *

Кызылдың эмчи училищезиниң сургуулу Манзы Чизекей «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырынга практика эрттирген. Келир үениң эмчизи бодунуң ажылынга кызымак болганы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

К. АНАЙ-ООЛ
Улуг-Хем район.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының культура албан черлериниң септелгези болгаш одаар ыяш белеткели эрткен чылдарга бодаарга элээн организастыг эгелээн. Ылангыя Алдан-Маадыр сес чыл школазының директору О. Түмен-Баир школаның кышка удур белеткелин эки чорудуп турарын айтыр херек. Школа Ара-Аргада 800 кубометр одаар ыяшты белеткээн. Ам школа чанынче одаар ыяштың сөөртүлгези эгелей берген. Сөөлгү хүннерге чедир школа чанында 250 кубометр ыяш дүжүрттүнген.

Чүгле одаар ыяш сөөртүлгези чоруп турар эвес, а өске септелге база чоруп турар. Башкылар коллективи-биле ажылчыннар 6 класстарның малгаштаашкынын болгаш чугайлаашкынын чоруткан.

Салбырның көдээ клувунуң, кижи эмнелгезиниң 400 кубометр одаар ыяжы база белеткеттинген. Ам чүгле ол ыяшты дарый сөөртүп эккеп алыры чугула.

О. БОРАШ.

[illegible]опа космостуң Совет [illegible]арын көрүп, дыңнап турар

[illegible]мостуң чаа маа[illegible]на Терешкованы [illegible]ковскийни моск[illegible]тиң ханызындан [illegible]игр телевидение[illegible] июньнуң 22-де [illegible]луг сорук кирииш[illegible]лгаш өөрүшкү-биле көр[illegible]пельскиниң металлургия [illegible]ың профсоюзилел комите[illegible]кретары Бела Балланын [illegible] болза: совет улус-биле [illegible]тарын чепельчилер болгаш [illegible]енгр улус база чылы[illegible]лгаш чүректиң ханызындан [illegible] турарын Валерий Быковский [illegible]аш Валентина Терешкова билип [illegible]ыннар.

ПАРИЖ. Космонавтар Валерий Быковский биле Валентина Терешкова оларның байырлалдыг уткуп алганын дамчытканын француз телевидение көрүкчүлери база-ла көрген. Дамчыдылгазы шуут-ла Москвадан дамчыткан турган.

БЕРЛИН. Субботада ажыл хүнү кыска болган. ынчалза-даа хөй-хөй хоорайжылар бойдуска барып дыштаныр чаңчылын өскерткеш, бажыңнарынче—ак-көк экраннарже далашкылаа чорупканнар. Москвага космос маадырларының төөгүлүг ужуражыышкынының дугайында дамчыдылганы олар интерериденнеден көргеннер. Телевизор тургускан өрээл бүрүзү (олар ГДР-де 2 млн. хире) бичии кинотеатр болу берген, аңаа олуттарны өг-бүлениң бүгү кежигүннери, төрелдери, квартира аайы-биле кожалары ээлепкен. ГДР-ниң миллион-миллион ажылчы чоннары өөрүшкүлүг болгаш сагыш-сеткилди хайныктырып турар минуталарны бүгү совет улус-биле кады чурттап эрттирген.

СОФИЯ. Космостуң маадырларының уткуурунуң дугайында Москвадан телевидение дамчыдылгазы эгелээриниң мурнунда-ла Болгарияның муң-муң ажылчы чоннары телевизорларга болгаш радиоприёмниктерге чыглып келгеннер. Ол чүректиң ханызындан болгаш сагыш-сеткилди хайныктырып турар ужуражыышкынның киржикчизи болурун кижи бүрүзү күзеп турган.

ПРАГА. Бүгү Чехословакия телевизорларга болгаш радиоприёмниктерге чыылган турган. Чехословакияның ажылчы чоннары ол уттундурбас үеде Валерий Быковскийге болгаш Валентина Терешковага өөрүшкү-биле байыр чедирип турган. Кызыл шөлге болган митингиге эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын чехословак ажылчы чоннар улуг кичээнгей-биле дыңнааан.

(СЭТА).

Кеннединиң ГФР-де чоруп турары

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман чазактың албан төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, ГФР-ниң канцлери Аденауэр биле АКШ-тың президентизи Кеннеди ядролуг шенелделерни соксадырының айтырыын, НАТО-нуң кежигүннери чурттарның аразында садыг дугайында айтырыгны, а ол ышкаш НАТО-нуң хөй талалыг атомнуг күштерин тургузарының «принципиалдыг айтырыгларын» чугаалажып көрген. ГФР-ниң чазааның албан төлээлекчизи ак бажыңның парлаага айтырыгларының талазы-биле секретары Сэлинджер-биле кады парлалга конференциязы эрттирген.

Кеннеди биле Аденауэрниң аразынга чугаалажыышкыннар-биле чергелештир, барыын-герман таладан оралакчы канцлер Эрхардтың, даштыкы херектер министри Шредерниң болгаш камгалал министри фон Хассельдиң киришкени чугаалажыышкыннар Боннга болган. Америк таладан күрүне секретары Раск, президенттиң национал айыыл чок чорук талазы-биле тускай дузалакчызы Банди болгаш күрүне департаментизиниң удуртур ажылдакчылары киришкен.

Америк «делегей корпузунуң» үлегери-биле тургускан, «хөгжүп турар чурттарга немец дузаламчы» деп организацияны тургузарының албан хуузунда ёзулалынга ГФР-ниң президентизи Любкениң албан кылыр черинге киржир дээш, президент Кеннеди Аденауэр-биле чугаалажыышкынын үскен. Ол ёзулал үезинде президент Кеннеди допчу чүве чугаалаан.

Иракта кем-буруулуг үүлгедиглер

Иракта кем-херек үүлгедиишкиннериниң соксадырының бачым болгаш шиитпирлиг хемчеглерин алырын тайбың камгалалының совет Комитеди Айыыл чок чорук Чөвүлелинден диилээн. Ирак реакция империалистерниң айтылгазы-биле тайбың талалакчыларын ужур-дүржок аажылап, курдаларга удур хан төгүүшкүннүг дайынны кыпсып үндүрген деп, медеглелде чугаалап турар.

Реакциялыг монархия ёзу-чурумга удур, а ооң соонда—Касемниң хуурда диктатуразынга удур демиселге идепкейлиг киржип турган чүс-чүс эр, херээжен кижилерни «национал гвардияда» фашист идегеттер өлүрүп, хилинчектеп турарлар.

Ирак республиканың конституциязын болгаш чазакка кирерде кылган бодунуң аазаашкынын оор ёзу-биле хажыткаш, чазак болза чурттуң чонунуң дөрттүң бир кезээ болуп турар курдаларны ёзугаал, чок кылып эгелээн. Чазактың шериглери курда суурларны үрегдеп, кандыг-даа буруу чок тайбың чурттакчыларны өлүрүп турар.

Иракта тайбың болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демиселчилерге удур хан төгүүшкүннүг ужур-дүржок аажылаашкыннар-биле холбаштыр делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи ханы килеңнээшкинин илередип турар.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

★ **ВАРШАВА.** Познаньда делегей ярмарказынче кирер кол эжиктиң баарынга аскан ооң киржикчилери 60 чурттарның туктарын дүжүрген. Ярмарка болза Барыын биле Чөөн чүктүң аразында бот-бодун билчир чорукка болгаш найыралга садыг дузалап турар дээрзин база катап бадыткаан, ол дугайын Познаньга чарган хөй санныг садыг керээлери херечилеп турар. 15 хонуктуң дургузунда ярмаркага 500.000 чыгам кижи чораан.

★ **ЛИМА.** Перунуң Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Рауль Акоста Саласты болгаш компартияның өске-даа чамдык ажылдакчыларын Перунуң депшилгелиг хөй-ниитизиниң негелделериниң түңнелинде Фронтон кара бажыңдан хостап үндүрген. Январьда ажылчы чоннарның массалыг ажыл соксадыышкынын базар үезинде оларны тудуп хоругдаан турган. Серро-де-Паско хоорайның даргазы чораан болгаш чоон-та чаа национал конгресстиң депутадынга соңгуттурган Хенеро Ледесманы база хостап үндүрген.

КАНБЕРРА. «Сэн геральд» деп солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, каш-каш чүс америк шериг албанныглар, эртемденнер болгаш техниктер чоокку үеде Соңгу Квинслендиге келир деп турар. Йорка думчуктуң чаа чуруун чогаадып кылыры-биле он ийи түр радиостанцияларны тударлы оларның сорулгазы болуп турар. Ук чурукту дайын үезинде ракеталар салып үндүрер чер кылдыр ол районну ажыглаар таварылга болу бээр магат чок боор дээш чогаадып кылып турар.

★ **БОМБЕЙ.** Индияның президентизи Радхакришнан Каттышкан Штаттарга болгаш Англияга албанның аян-чоруун кылып чораш, чанып келген.

★ **ГВАТЕМАЛА.** Полковник Перальта Асурдиага баштатиан шериг эрге-чагыргазы социалистиг лагерьның чурттарынче баарын хоруп, паспортка чогуур демдеглелди кылган. Ол чурттарже аян-чорукту хөруурун «демократтыг албан черлерин камгалаар дугайында» хоойлуну күүседир дээр чылдак-биле чорудуп турар. Ол хоруушкуну үрээр чорукту кем-ниг үүлгедигни кылганы-биле бир дөмей көрүп турар.

★ **КАРАЧИ.** Индонезияның президентизи Сукарно үш хонукта албанның аян-чоруун кылып, Пакистанның найысылалы Карачиде чеде берген.

★ **КАИР.** Йемен Араб Республиканың президентизи Абдалла ас-Саляль албанның аян-чоруун кылган соонда Каирден Сананже ужудуп үнген.

★ **ЛОНДОН.** Англияда ижин тифиниң нептереп турары илереттинген. Ындыг таварылгалар Саут-Шилдсте (Англияның Соңгу-Чөөн талазында) 13, Харлоуда (Англияның Мурнуу-Барыын талазында) 24 болган.

(СЭТА).

АГААР байдалы

Бөгүн республикага булуттаалап каап турар, чаашкын шоолуувас хүн болур. Хат кошкактан өй-вынга чедир, янзы-бүрү угланыышкынныг. Чөөн болгаш соңгу-чөөн районнарга кыска чаашкыннар болурдунмирээшкин болуп магатчок. Агаарның температуразы: республикага —20—25, а Кызылга —22—24 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛА[illegible]
БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ээлгир-[illegible]оол» 10, «Камгалап алды[illegible]гал» 2, «Ийи аңгы орукта» 4, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Чидиг кызыл парустар» 11.15, 1.15, 3.15, «Кайгамчыктыг чеди» (1-ги сериязы) 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шортанның чарлыы-биле» 10.30, «Ийи дайынчы» 12.30, 2.30, 6.30, «Чөөн чүктүң херээженнери» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хөглээшкинниң дүну» 1.15, 9.15, «Баштай көрүп мааш-ла ынакшый берген» 3.15, 5.15, 7.15, шактарда.

«ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Улуг амыдырал» (2-ги сериязы) 5, 9, «Граф Монте Кристо» (2-ги сериязы) 7 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00653. Культура министерствозунуң типографиязы

УРАН ЧҮҮЛ ЧОННУУ БОЛУР

УЛУСЧУ ТАЛАНТЫЛАР

Улуг Ленинниң «Уран чүүл чоннуу болур» деп мерген сөстери бисте боттуг чүүл болуп боттаныш турар. Чон уран чүүлдү чогаадып, тургузуп турар.

Ленинчи национал политиканың ачызында, Совет Тываның социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг уран чүүлү улусчу болгаш партийжи принциптерге үндезилээш, улам бурунгаар шапкын сайзырап, калбак хөгжүлдениң оруунда кирген. Чоннуң иштинден уран чүүлге салым-чаяанныг кижилер шылгарап үнүп, оларның саны чыл келген туруш-на улам көвүдеп турар. Чүгле сөөлгү каш чылдарның дургузунда безин чоннуң иштинден салым-чаяанныг уран-шевер чазаныкчылар, ыраажылар, хөгжүмчүлер, танцычылар, сыгытчылар дээш дыка хөй кижилер шылгарап турар. Чоннуң аразындан үнген шевер чазаныкчы Моңгуш Черзиге Тыва АССР-ниң уран чүүлүнүң литератураларының алдарлыг ажылдакчызы деп атты тывыскан, ол боду ышкаш чазаныкчы эштери-биле кады ССРЭ-ниң чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнге кирген.

Моон мурнунда болуп эрткилээн бот-тывынгыр уран чүүлдүң район болгаш республика көрүлделеринден чеже талантылыг кижилер шылгарап үнмээн дээр. Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозунуң колхозчузу турган аныяк уруг Биче-Сарыг бурундаа чылын болуп эрткен республика көрүлдезинден ыраажы талантылыг болуп илереттинген. Биче-Сарыг ам республиканың концерт-эстрада бюрозунуң артизи, эмир чылын аныяк артистиң ыраажызы Даг-Алтайның ажылчы чону болгаш Моол Арат Республиканың чону магадап, олар аңаа улуг үнелээшкинни берген. Бо хүннерде Биче-Сарыг Хакассияның ажыл-ишчилеринге аян тудуп ырлап чоруп турар. Өвүр районнуң Хандагайтыда Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчизи, аныяк уруг Моңгуш Өшкү-Саар каш чыл мурнунда база-ла республика көрүлдезинге талантылыг ыраажы болуп илереп үнүп. Ону ол-ла чылын Кыргыс ССР-ниң төвү Фрунзе хоорайда музыка училищезинче өөредип чоруткан. Каш хонук бурунгаар Өшкү-Саар училищени чедиишкинниг доозуп, ортумак түскай эртемниң дипломун алган, ам Төрээн Тывазынга ажылдаанче база келген. Ол—ховар [illegible] Фрунзениң опера болгаш [illegible] сценазынга, мурнуу көрүкчүлериниң [illegible] туруп [illegible], классиктиг опералардан үзүндүлерни, арияларны, романстарны, ырларны улуг чедиишкин-биле ырлап күүсеткен. Моон мурнунда чылдарда аныяк уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери чоорда 19 аныяк оолдар, кыстар республиканың хөгжүм-кино театрының чанында театр студиязын бо чылын доозуп үнген. Оларның чамдыктары ам уран чүүл талазы-биле дээди эртемни чедип алыр дээш удавас Ленинград хоорайже өөренип чорууптарлар. Бо ышкаш кижилерни ам-даа дыка хөйнү адап болур.

Моон мурнунда көрүлделерден [illegible]тарап үнгеннер ам бистиң театрның мергежилдиг артистери болу[illegible]рген. Чоннуң арасындан илереттинип үнген тыва ыраажылар, танцычылар, сыгытчылар Москваның Улуг театрынга ойнап каапкан. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң район, республика көрүлделерин эрттирер чорук бисте канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуп, ёзулуг улусчу талантылар оон шилиттиниг үнүп турар. Ынчангаш чыл бүрүде-ле уран чүүл көрүлделерин эрттирери бисте чаңчыл болу берген.

Бо чылын областың профэвилелдер чөвүлели, республиканың Культура министерствозу-биле кады бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлдезин организастап эрттирип, ам оон эң сөөлгү чадазында келген. Бызылда эгелеп турар республика көрүлдезиниң районнарга канчаар эрткенин маңаа көрээлиңер.

Чеди чылдың бешки чылында районнарга болуп эрткилээн бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери моон мурнундагы чылдарга бодаарга бүгү-ле талазы-биле черле багай эвес эрткен. Көрүлдеге киришкен коллективтерниң болгаш кижилерниң саны эрткен чылдаргызындан дыка көвүдээн. Коллективтерниң көргүскен номерлериниң идейлиг утка-шынары, күүседделери безин чыл бүрүде-ле экижип турар-дыр деп чүве илдең болган. Ырлаарынга, танцылаарынга, сыгыртып, хөөмейлээринге, хөгжүмге ойнаарынга, уран номчулгага талантылыг чаа кижилер районнарда дыка хөй болуп илерээн. Бо чылгы көрүлде Улуг-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Таңды районнарынга черле органистыг эки эрткен. Оларның ажыл-агыйларының, албан организацияларының уран чүүл коллективтериниң районнар көрүлдезинге белеткели база-ла багай эвес болган.

Дыка хөй бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көргүскен номерлериниң идейлиг утка-шынары, күүсеткен байдалы черле эки болган. Оларның концерттериниң репертуарлары баян, ылаңгыя тус черниң ажыл-амыдыралы-биле ханы холбашкан номерлер кирген, ажыл-агыйның мурнакчы кижилеринге турасказаткан номерлерни көргүзүп, оларны мактап, алдаржыдып турган, четтепестерни, эргиниң артыышкыннарын, төлеп чоктарны боттарының концерт көргүзүглериниң дамчыштыр сойгалап илередип тургулаан. Шак ындыг утка-шынарлыг, амыдырал-биле ханы холбаштырган номерлерлиг эки уран чүүл коллективтериниң чамдыктарын моон мурнунда үнгүлээн солуннарга парлап, оларның аттарын адаан болгай. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң дыка хөй киржикчилери боттарының чогаадып алгылаан ырларын, шүлүктерин тургускан, танцыларын районнар көрүлделеринге кирген. Ынчалза-даа оларның хөй кезии ам-даа чедир ажылдап кылдынмаан чиг чогаалдар болгулаан.

Районнарга болуп эрткилээн көрүлделерге дыка хөй ажыл-агый черлериниң, албан организацияларының удуртукчулары боттарының коллективтериниң көрүлдеге чедиишкинниг ойнаары дээш сагыш-човап, оларга улуг дузаны чедиргеннер. Харындаа чамдык колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары боттары уран чүүл көрүлделеринге киржип, солун номерлерни көргүскүлээн. Моон мурнунда үнгүлээн солуннарга Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозунуң удуртукчуларының концуг эки үлегерлиг чоруун мактап бижээн болгай. «Шекпээр» совхозта, Тес-Хемниң Ленин аттыг колхозунда, Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунда парткомнар секретарьлары эштер Манзырыкчы, Чамзырай, Оолакай олар боттарының коллективтери-биле уран чүүлдүң район көрүлдезинге идепкейлиг киржип, солун номерлерни күүсеткилээн. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң ажылы дээш улуг сагыш-човап, концерттерге боттары-биле киржип турар мындыг удуртукчулар бистиң республиканың өске-даа ажыл-агыйларында, албан организацияларында, бүдүрүлге черлеринде бар. Ол ышкаш Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң даргазы эш Дежневтуң бодунуң колхозунуң уран чүүл коллективинге улуг дузаны чедирип турарын, оларның эки чедиишкинниг ойнаазы дээш сагыш-човап, «аарып» турганын бо арында кирген чүүлде мактап бижээн.

Ындыг болза-даа чамдык колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агый, бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөгжүлдезинче, боттарынга хамаарышкан культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынга боттуг дуза чедирбейн, ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазынче, чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнче эвээш кичээнгейни салып турар. Ол дугайында четпестер районнарга болуп эрткилээн көрүлделерден илерээн болгаш бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге дуза катпас, чоннуң арасындан улусчу талантыларны илередип үндүреринге сагыш салбас удуртукчулар дугайын бистиң солуннуң кодээ бижикчилери редакцияга чоруткулаан чагааларында айыткылаан. Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң даргазы эш Мирчин кодээ клубтарының бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылынга каш чыл улаштыр дуза чедирбейн келген. Колхозтуң чамдык талантылыг аныяктарын көрүлдеге киириштирер дээш ажылдан хостаарын дилээрге ол чөпшээревейн турган. Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунуң даргазы эш Кудурукпай бодунуң колхозунуң район көрүлдезинге киржир дээн аныяктарын транспорт-биле хандырарын ойталаан. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Хүт салбырының удуртукчулары боттарының аныяктарының район көрүлдезинге киржиринин дугайын сагыш салбайн, оларны транспорт-биле хандырбаанындан ында аныяктар боттарының акшазы-биле самолётка олурар билеттерни садып алгаш, көрүлдеге чогуур өйүнде кээп киришкен.

Черле ынчаш Бии-Хемниң парткому болгаш райкүүскому бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөгжүлдезинче, улусчу талантыларны дилеп тывар талазы-биле багай сагыш салып турар. «Өөк» совхозтан, «Хадын» колхозтан район көрүлдезинге чаңгыс-даа кижи киришпээн. Моон мурнунда чылдарда олар база-ла киришпейн келгилээн болгай. Ол дээрге мырыңай шыдажыр аргажок четпес чорук-тур. Бо чылын Туран хоорайда районнуң Культура бажыңының уран чүүл коллективи район көрүлдезинге шуут киришпээн. Кодээ клубтарның методиктиг төвү шак мындыг үлегер чок чоруун көргүзүп, бо чугула кампанияга киришпээни дээш оларга чогуур хемчегни көргүзер ужурлуг.

Районнарга болгулаан көрүлделерниң бир кол четпес чүүлү оларның репертуарының ам-даа эки байывааны, көргүскен номерлериниң идейлиг утка-шынары, күүседиглериниң багай болуп турарында. Бо дээрге чыл бүрүде-ле катаптаттынып турар улуг четпестер-дир. Чамдык бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери моон мурнунда чылдарда каш катап көргүзүп каапкан номерлерин бо чылын база дагын көргүзүп, оларның репертуарында кандыг-даа чаартылга чок болган. Чамдык коллективтер район көрүлдезинге багай белеткенгениниң ам-даа чедир бышпаан чиг номерлерни эккеп киирген. Танцы уран чүүлдүң талазы-биле хөгжүлде бисте дыка багай деп чүве районнарга эрткилээн көрүлделерден илерээн. Сценага үндүрер аргажок багай күүседиглерлиг танцылар кайы хөй болган. Районнарга болуп эрткилээн көрүлделерге киришкен коллективтериниң чамдыктарының кеткен идик-хеви ам-даа чогуур негелделерге чедир дүүшпейн турары илерээн.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезиниң киржикчилеринден дыка хөй уран талантылыг кижилер шылгарап үнер. Олар моон соңгаар тыва уран чүүлдүң хөгжүлдезинге улуг үлүгнү киирер.

Келир чылын Москва хоорайга Тываның артистери болгаш бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң талантылыг киржикчилери концерт көргүзүп, аныяк республиканың уран чүүлүн бараалгадыр. Ол дээрге төөгүлүг улуг болуушкун-дыр. Бо көрүлдеден шилиттинип үнген ыраажылар, танцычылар, сыгыртып, хөөмейлээрлер, уран номчукчулар аңаа киржир.

СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленуму бистиң чуртувустуң культура тургузуушкунунуң улам ынайгы хөгжүлдезинге кайгамчык чаа улуг болуушкун. Бо Пленум уран чүүлдүң, литератураның моон соңгаргы хөгжүлдезинче, улусчу талантыларны илередип тыварынче чаа сорулгаларны салган. Ол ышкаш партияның өндүр-чаагай Программазының мынча дээн болгай. «Улусчу театрлар, массалыг бот-тывынгыр уран чүүлдер, техниктиг чогаадылга болгаш улусчу чогаадылганың өске-даа хевирлери калбаа-биле нептерээр. Массаларның уран-чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының көдүрлүүшкүнү болза чаа-чаа мергежилдиг чогаалчыларның, чурукчуларның, хөгжүмчүлерниң, артистерниң деңшип үнеринге идигни бээр».

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң массалыы-биле хөгжүлдүп сайзырадыры, чоннуң арасындан талантылыг кижилерни илередип, оларны белеткеп үндүрери республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол органнарының, культура албан черлериниң, организацияларның мурнунда партийжи улуг сорулгалар болуп салдынган.

Тес-Хем районнуң Нарын кодээ клувунда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар. Олар боттарының колхозунуң колхозчуларынга, суурнуң чурттакчыларынга, кожазында суурларга солун концертти көргүзүп турар. Чоокта чаа Самагалдай суурга болуп эрткен район көрүлдезинге Нарын клувунда бот-тывынгыр уран чүүл коллективи ийиги черни алган.

Чурукта: Нарын клувунуң бот-тывынгыр уран чүүлдүң ыры ансамблиниң киржикчилери.

Фотозу В. Кулипановтуң.

РЕПЕРТУАРНЫ БАЙЫДАР

Мугур-Аксының кодээ клуву, культураның одаа болбушаан, бодун долгандыр суурнуң хөй-хөй аныяктарын хаара тудуп турар. Аңда кино, лекция, беседалардан аңгыда, бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге белеткелдерни [illegible] турар. Ындыг көрүлдениң бирээзин колхозтуң аныяктары район төвү Кызыл-Мажалыкка чорудкан. Аңда Бюрбю, Бюлчюн оларның күүсеткени «Төрээн чуртум» деп моол ыры, Пар-оолдуң бодунуң кылып алганы бызаанчызынга тыва национал аялгаларны күүсеткени көрүкчүлерниң сонуургалын болдурган. Ол ышкаш М. Салчактың тургусканы «Төрээн чурт», «Партия, Чон» деп аттыг монтажы үениң байдалынга таарыштыр, уран-чечен байлакшылы дээш, көрүкчүлерниң сеткилин хайныктырып, макталга киргенин демдеглээр херек. Ынчалзажок көрүлдениң түңнелинде «Малчын» колхозтуң аныяктарының уран чүүл бөлгүмүнге белеткел кошкак болганы илерээн. Чүге ындыг чүдел? Ону чүгле көрүлдеге бе[illegible] организас чогу, аныяк талантыларны тып [illegible]ге комсомол комитетиниң киржилге чогу[illegible] [illegible]бырлап болур. Ол ышкаш кодээ клубтуң эргелекчизиниң талаазындан уран чүүл бөлгүмүн кандыг-ла бир кампания хевирлиг көрүп, малчыннарга концерт көргүспейн турары дыка четпес.

Амгы үеде Тывада чаа улуг чаартылгаларны алгап йөрээп турар чаа ыр, шүлүктер көвүдээн. Ыр аялгаларын өөредир, уран номчулганы чорударынга чогуур кичээнгей салдынмайн турар. Нота талазы-биле частырыглыг аялганы, чедир доктааттынмаан шүлүктү хаая эвес дыңнаан мен. Ол бүгү дуе-даа, чигир-даа чок шай ишкени-биле дөмей болур чорду. Ол ышкаш ажыл-агыйда четпестерни чайладырынга идиглиг сатиралыг көргүзүглер, кожаң ырлар кончуг ховар. Кодээ клубтарның уран чүүл көрүлдезинге чугааның, ыры, музыканың культуразын бедидер талазы-биле бодал моон чаагаар төрүттүнүп келир-дир.

Төп Комитеттиң июнь Пленуму чон ортузунга идеологтуг ажылды бедик деңнелге тургузарын негеп турар кодээниң уран чүүл бөлгүмнери углап баштап турар албан организацияларга база-ла ол бедик негелделер дүгжүп турар.

С. МОЛДУРГА.

ҮНЕЛЭЭШКИН

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң район көрүлдезинге бистиң кур чер совхозунуң кодээ клувунда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү багай эвес белеткенгеш, район көрүлдезинге эки түңнелди көргүстүвүс. Республиканың көрүлдезинге база-ла эки түңнелди чедип алыр дээш аңаа черле кызымак, шудургу белеткенген бис.

Республика көрүлдезинге белеткенип тура чоокта чаа Тес-Хем районнуң амылчы чонунга концерт көргүзүп бараалгааш келдивис. Хөрем, мактаныг-даа эвес, бистиң көргүскен концертивисти тес-хемчилер черле эптиг-ээлдек, эки хүлээп алганнар. Ылаңгыя Галина Ооржактың ырлаан ырларын көрүкчүлер диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп ап, эки деп мактадды берген. Башмы Моңгуш Дарыймааның чогаадып кылганы «Тайбың, май, куш-ажыл» деп монтажын эки үнелеп, «идейлиг утка-шынары черле эки-дир» дигеннер.

Тес-Хемден келгеш, Чедер курорттунда дыштанып турар чоңга ол-ла номерлеривисти көргүстүвүс. Көрүлде эрткен соонда бодувустуң совхозувустуң ажыл-ишчилеринге болгаш малчыннарынга чаа номерлиг концерттерни көргүзер дээш белеткенип кириптер бис.

О. МАРТЫЙ-ООЛ,
«Тиилелге» совхозта кодээ клубтуң уран чүүл удуртукчузу.

Маадырывыс Валентина

Сөзү Л. Чадамбаның. Аялгазы Р. Кенденбильдин.

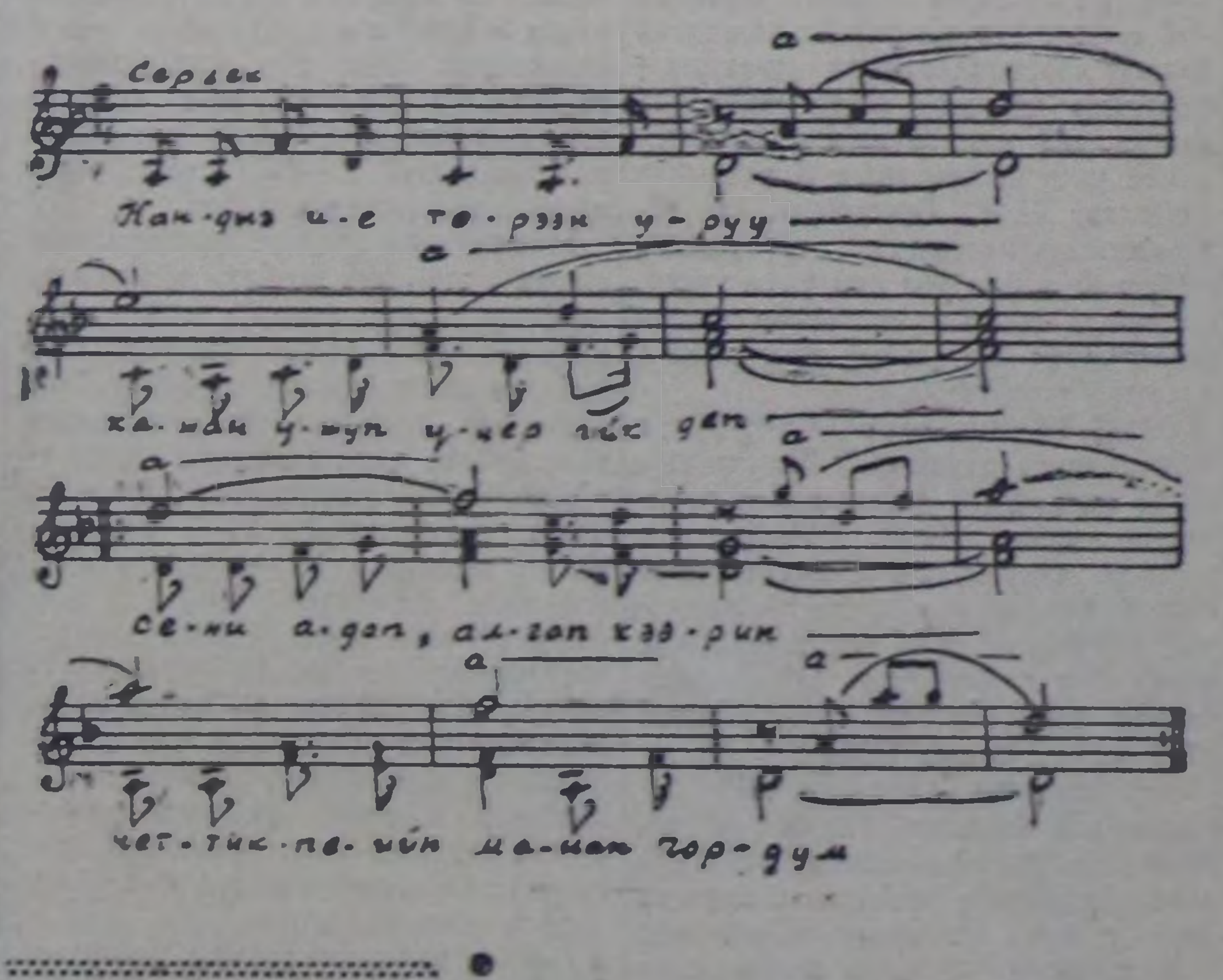

Кандыг ие төрээн уруу
Кажан ушуп үнер ийик деп,
Сени адап, алгап кээрин
Четтикпейн манап чордум.

Октаргайже баштай ушкан
Россияның маадыр кызы,
Оранында оолдар, кыстар
Ошкап тур бис, Валентина!

Хүлүмзүрээн шырай нүүрүң
Хүнден артык чырып кээп тур,
Сылдыс шолбан аразындан
Сырын ырың дыңнап турдум.

Саян, Таңды аразында
Совет Тываң, эжиң, өөрүң
Чечээн сөңнээн, мөорлаңар дээш—
Сени база чалап турлар.

Валентина маадырывыс,
Партияның төлеп кызы —
Деңнеп четпес тиилелгеңге
Делегей-чер байырлап тур!

С. САРЫГ-ООЛ.

Чоннуң чечээ

Ында-мында дугуй, хүртү дагжаан чүктен:
Районнар, колхоз, совхоз төптеринден
Динмиттелген омак ырлар, каткы, чугаа
Дириг чечек — ортулуктар шуужуп кээп тур.

Чочагайлар, коңгуруктар сырга, дээрбээ
Чойган, хадын, шеттер, хаактар өттүнгензиг;
Шолбаннар дег, чодураа дег карактар хып,
Чоннуң чечээ —фестиваль-даа чалгый-ла бээр.

Совет Тывам мөңге согар оттуг чүрээ
Солаңгы дег найысылал Кызыл хоорай
Оңмас ногаан торгу тонун кеттинипкен
Оглу, кызын куспаан херип уткуп ап тур.

Уругларның, бүдүш сыны — экти, хөрээ,
Ураннарның шуткуп, чазаан чогаалы-ла;
Кудай өңнүг ак-көк хемнер, хөлдеримниң
Куулар, кастар куштары-даа ында-ла каар.

Суулаан дег суук-суук хүрең, казылганзыг,
Суурган хола, алдын өңнүг, хадыннарзыг,
Чергелешкен түмен кижи оңгаар-дескээр
Сесерликте базып турда көрүп ханмас!

Тар-тар дыгыш содак, шудак кеттинипкен
Дазыл, чал дег шынган туткан мөгелерниң
Ажыл-иштиң хөрүүн орта кадып дадаан
Арыннары күштүг чурттуң төлдери шын.
Байырлалдың киржикчизи оолдуң, кыстың
Маңаа бөгүн мындыг күштүг Наадым кылып,
Ырлап, хөглеп, күжүн көржүп ойнаар сылдаа
Ындыг амыр — кыдыра эвес, чаагай түңнел.
Улуг совет күрүнениң чү-даа дыынмас —
Ушпас-тайбас, мөге быжыг чөлеңгиижи,
Бүгү чоннуң каас, тодуу херечилээн
Бүдүрер күш улам бедээн тиилелгези!

РАЙОННАРГА ЭРТКИЛЭЭН КӨРҮЛДЕЛЕРДЕН

Бирги черни тывыспаан

Туран хоорайның культураның болгаш дыштанылганың паркынга ийи хүннүң дургузунда районнуң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези боол эрткен. Ийи хүннүң дургузунда ол паркка көрүкчү чон-даа хөй болган.

Сценага саанчылар, тараажылар, механизаторлар, малчыннар болгаш башкылар, эмчилер, кодээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, ажылчыннар, албан-хаакчылар удаа-дараалаштыр үнүп кээп, боттарының талантызын чоңга бараалгадып турган. Бии-Хем районнуң уран чүүл көрүлдезиниң бо чылгы бир онзагай чүүлү болза, аңаа дыка хөй тыва оолдар, кыстарның, улуг-даа назынныгларның идепкейлиг киржип, уран талантылыг чоруун көргүскени болур. Ол ышкаш, коллектив бүрүзүнүң репертуары орус болгаш тыва дылдар кырында номерлер-биле байлак болган.

Районда коммунал-түдүг конторазының, «Кызыл тараачын» колхозтуң Ээрбек салбырында, Ленинка суурда кодээ клубтарның база «Искра» колхозтуң төвүнде бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери бо көрүлдеге черле эки белеткенген. Ылаңгыя «Искра» колхозтуң даргазы эш Дежнев бодунуң колхозундан көрүлдеге киржип келген кижилерниң аъш-чеминге чарыгдаар акшазын берип, оларны транспорт-биле эки хандырган, Дежнев боду ол көрүлдеге кээп олуржуп, бодунуң колхозунуң «артистери» дээш, «аарып» турган.

Ындыг болза-даа чамдык ажыл-агый черлериниң, албан организацияларның удуртукчуларының боттарының коллективинде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылынче кичээнгейни салбайн турары илерээн. «Хадын» колхоз болгаш оон суурларында кодээ интеллигенттер үш чыл дургузунда бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге киришпээн. Бо чылын «Өөк» совхозтуң, районнуң Культура бажыңының, «Тиилелге» колхозтуң коллективтери бот-тывынгыр уран чүүлдүң район көрүлдезинге шуут киришпээн.

Көрүлдеге бирги черни чаалап алган коллектив чок болган. Ийиги черни районда коммунал-түдүг коллективи болгаш Ээрбек кодээ клувунуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи алган, үшкү черлерни Ленинка суурда болгаш «Искра» колхозтуң төвүнде клубтарның уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери алгылаан. Бии-Хемниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң район көрүлдезинге бирги черни алган коллективтиң чок болган ужуру көрүлде эрттирериниң район оргкомитединиң (даргазы эш Габитов) бо чугула кампанияга багай белеткенгениниң. Бо дугайында ажылды эң-не кошкак чорутканының тодаргай херечизи болур-дур.

Коллективтер бүрүзүнүң көрүлдеге кирген номерлериниң идейлиг утка-шынары болгаш оларны күүсеткениниң мергежили чавыс деңнелдиг болган. Чаа шүлүктер, ырлар, шоодуглуг чогаалдар номчулгалары кончуг эвээш болган, ажыл-агыйның амыдыралы-биле холбаштырган номерлер чок. Бии-Хемниң район көрүлдезинге чаңгыс-даа коллектив танцы болгаш музыка күүседиглерин киирбээн. Ниити ырлар коллективтериниң белеткели багай болган.

Райкүүскомнуң культура килдизи көрүлде дугайында ажылды эң-не багай чоруткан, районнуң комсомол, профэвилел органнары көрүлдени чугула кампания кылдыр көрбээн. Районнуң партия комитеди боже база-ла багай кичээнгей салган.

В. КУЛИПАНОВ.

Өвүржүлерниң талантызы

Өвүр районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң район көрүлдези бо чылын база-ла моон мурнунда чылдарда ышкаш, бедик көдүрлүүшкүнге болуп эрткен. Район көрүлдезинге бүгү колхозтардан болгаш Хандагайты суурдан 83 талантылыг аныяк оолдар, кыстар киришкен. Оларның аразында саанчылар, малчыннар, кодээ интеллигентилер, механизаторлар дээш кандыг мергежилдиң кижилери чок дээр боор.

«Коммунизмче орук» колхозтан келген бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң көргүскен монтажы утка-шынар болгаш күүседде талазы-биле улуг үнелелди алган. Ол колхозта Александра Дагба, Маруся Кара-кыс дээн ышкаш талантылыг ыраажылар бар болган. «Коммунизмче орук» колхозтуң удуртукчулары кодээ клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылынче улуг кичээнгейни салып турарындан оларның күүсеткен номерлери солун болган.

Район-даа, республика-даа көрүлделеринге моон мурнунда чылдарда киржип, аңаа эки түңнелдерни көргүзүп келген, «Торгалыг» колхозунуң колхозчу кыстары Дадар-оол Анайбан, Дагба Кара-кыс, Кыргыс Дырыш, Арагачы Далай-оол олар боттарының ырлаар талазы-биле салым-чаяанныын база катап бадыткап, көрүкчүлерниң улуг сонуургалын хайныктырган. Торгалыг клувунда уругларның ыры ансамблиниң күүсеткен ырларын катап-катап ырлаарын көрүкчүлер диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле дилеп турган. Дус-Дагның Чаа-Суурда клуб эргелекчизи Санчы Кызыл-оол тыва улустуң игил, бызаанчы, чадаган база дошпулуур дээн ышкаш хыдыг хөгжүм херекселдеринге уран-мергежилдиг ойнап, аңаа каш-каш ырларны ойнадып турда дыка-ла солун болган. Санчы Кызыл-оол сыгыртып, хөөмейлээринге база-ла салым-чаяанныг төл.

Саглы кодээ клувунда уран чүүл коллективиниң «Чечектел, Саглым» деп чогаал-хөгжүмнүг монтажы солун болган. Олар боттарының ол монтажынга колхозтуң ажыл-ишчилериниң 1963 чылда социалистиг хүлээлгелерин киирген, колхозтуң тракторизи эш Шериг-оолдуң сыгыртырын канчап черле мактавас боор.

Районнуң Культура бажыңының директору С. Таспай, Хандагайты он бир чыл школазының 10-гу клазының өөреникчизи Эрес-оол олар боттарының чогаадып алган шүлүктерин көрүкчүлерге уран-мергежилдиг кылдыр номчуп күүсеткен.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң район көрүлдезинге бирги черни «Коммунизмче орук» колх[illegible] уран чүүл киржикчилери, ийиги, үшкү черни дус-дагжылар, «Кызыл туг» колхозтуң уран чүүл коллективи алгылаан.

Өвүрнүң район көрүлдезинге киришкен коллективтериниң көргүзүүнде сатиралыг, шоодуглуг кыска жанрның чогаалдары, чаңгыс кожеге кыска шиилер шуут чок болган. Бо-тывынгыр уран чүүл ажылын чугулалап көрбес чамдык удуртукчуларны көрүлдениң түңнелин үндүрген черге чүве чугаалаан эштер чөптүг-биле шүгүмчүлээн. Район көрүлдезинге Өвүр партком[illegible]дан кым-даа олурушпаан.

М. СУНДУКАЙ.

Биске өрелиглер

Бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр кодээ клуву чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорударының талазы-биле сөөлгү үеде бодунуң ажылын элээн экижидип, чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Клубта бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнери доктаамал ажылдап, ында 30 ажыг кижи доктаамал киржип, чоңга боттарының уран талантызын кө[illegible] турар. Суурнуң чурттакчы[illegible] гаш совхозтуң [illegible]ыннарынга ажылчыннарынга [illegible]лдың эгезинден эгелээш [illegible] ажыг концерттерни көргүс[illegible].

Бот-тывынгыр [illegible] чүүлдүң район болгаш ре[illegible]ка көрүлделеринге клубта[illegible] чүүл бөлгүмүнүң киржик[illegible]агай эвес белеткенип, [illegible]ар. Уран [illegible] чүүл бөлгүмүнүң [illegible] ден талантылыг [illegible] үнген. Оларның ча[illegible] республика көрүлдезинде [illegible] дип келгеннер.

Ынчалза-даа бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылдары ам-даа чогуур негелдезинге чедир тургустунмаан. Чоңга көргүзүп турар концерттериниң чамдык номерлериниң идейлиг утка-шынары эвээш дээрзи миниң чугаалаар [illegible]. Концерттеривистиң репертуары кончуг ядыы. Республиканың улусчу чогаадылгазының бажыңы бистерни репертуар-биле хандырып шыдавайн турар. Чаа ырлар, чаңгыс кожеге шиилер, кыска жанрның шоодуглуг болгаш сатиралыг чогаалдары дыка-ла чугула эрегелетинип турар. Ындыг чогаалдар четтепестерни, эргиниң артыышкыннарын сойгалап, чылча шаварынга чидиг дээштиг чепсек болгай. Ынчангаш тыва чогаалчылар болгаш композиторлар, республиканың улус чогаадылгазының бажыңы кодээде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң мурнунга улуг өрелиг болуп турар-ап. СЭКП ТК-ның бо болуп эрткен Пленуму чогаалчыларның болгаш композиторларның, чогаадыкчы коллективтерниң мурнунга улуг сорулгаларны салган болгай. Ынчангаш чаа ырларны, чаңгыс кожеге шиилерни, кыска жанрның шоодуглуг болгаш сатиралыг чогаалдарны моон соңгаар өйүнге ап, оң-биле боттарывыстың репертуарывысты байыдар бис дээрзинге бүзүрелдиг-дир.

О. БОРАШ.